INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAUR

Volumul LXXV

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

2005
vol. LXXV

Centrul de Informare
şi Documentare Economică

Bucureşti, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC
Redactori: Aida SARCHIZIAN, Mihaela PINTICĂ, Adelina BIGICĂ
Coperta: Nicolae LOGIN
Culegere text: Carmen DIȚULESCU, Mirela AGAPI,
Tamara BĂILEŞTEANU, Miruna MAYER
Prezentare grafică, machetare şi tehnoredactare:
Luminița LOGIN, Nicolae LOGIN, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”. Reproducerea, fie şi parțială şi pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-260-2 Apărut 2020

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI
ECONOMICE „COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

2005
vol. LXXV

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR
volumul LXXV

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 25/2005 1

ECONOMIA AGROALIMENTARĂ A ROMÂNIEI: MULTIFUNCȚIONALITATE, RESURSE, OPORTUNITĂȚI ŞI RESTRICȚII ÎN PERSPECTIVĂ REGIONALĂ..... 3

PARTEA I. MULTIFUNCȚIONALITATEA AGRICULTURII ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ..... 7

INTRODUCERE..... 7

CAPITOLUL 1. MULTIFUNCȚIONALITATEA AGRICULTURII – REPERE ONTOLOGICE 9

1.1. Dezvoltarea durabilă – obârşia multifuncționalității 9

1.2. Multifuncționalitatea şi distorsiunile concurenței. 10

CAPITOLUL 2. MULTIFUNCȚIONALITATEA ŞI MODELE DE DEZVOLTARE AGRICOLĂ ŞI RURALĂ..... 15

2.1. „Amici" şi „sceptici" ai conceptului de multifuncționalitate 15

2.2. Conceptualizări pragmatice şi ordine de mărime 16

2.3. Complementarități „multifuncționalitate" – „dezvoltare durabilă" 18

PARTEA A II-A. RESURSE SI PREMISE ALE DEZVOLTARII DURABILE REGIONALE IN SECTORUL AGROALIMENTAR 22

INTRODUCERE..... 22

CAPITOLUL 3. RESURSELE ECONOMIEI AGROALIMENTARE ŞI CONCEPTUL DE DEZVOLTARE DURABILĂ 23

3.1. Abordări teoretice ale conceptului de dezvoltare durabilă 23

3.2. Relația agricultură – dezvoltare durabilă: cadru conceptual 28

CAPITOLUL 4. RESURSELE ECONOMIEI AGROALIMENTARE ROMÂNEŞTI – NIVEL ŞI TENDINȚE ÎN PROFIL REGIONAL 30

4.1. Înzestrarea cu resurse în economia agroalimentară, în funcție de regiuni, 1989-2002 30

4.2. Disparități regionale ale înzestrării cu resurse şi factori de producție agricolă 33

4.3. Productivitatea muncii în economia agroalimentară – o premisă a dezvoltării durabile regionale..... 41

CAPITOLUL 5. PROGRAME ŞI TIPURI DE PROIECTE ADECVATE DEZVOLTĂRII DURABILE REGIONALE..... 45

BIBLIOGRAFIE..... 53

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 26-27/2005 _____ 55

NAȚIONALISM ŞI GLOBALIZARE 57

CAPITOLUL I NAȚIONALISMUL ŞI GLOBALIZAREA – FORȚE FUNDAMENTAL OPUSE ALE SOCIETĂȚII CONTEMPORANE 61

1. Naționalismul – concept social-politic de atitudine comportamentală 62
   1.1. Abordări conceptuale. Confruntări de idei 62
   1.2. Naționalismul antiglobalizare • formă istorică nouă de naționalism 68

CAPITOLUL II. SURSELE NAȚIONALISMULUI CONTEMPORAN – SURSE CONFLICTUALE ALE GLOBALIZĂRII 79

1. Revendicările frontierelor istorice ale noilor state independente 79
2. Fundamentalismul islamic contemporan: o privire în viitor cu fața spre trecut . 87
3. Iredentismul: trecut prestigios, prezent antiistoric 88
4. Conflictele interetnice – potențiale războaie civile şi destrămări de state naționale 90
   4.1. Kurzii – sursă principală de conflict interetnic în Orientul Mijlociu 92
   4.2. Cipru – scena unui dublu conflict interetnic, scizionist şi de purificare etnică 95
   4.3. Balcanii – placa turnantă a naționalismelor europene 98
   4.4. ETA şi IRA – două focare naționalist-teroriste ale Europei Occidentale 130
   4.5. Caucazul – un alt „butoi cu pulbere" în calea globalizării. Trei împrejurări perturbatoare ale Caucazului 135
   4.6. Sudanul – sursă de naționalism arab şi antiarab 165

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 28-29/2005 _____ 171

ORIENTUL MIJLOCIU: CONFLICTE VS. GLOBALIZARE 173

CAPITOLUL 1. LUMEA ISLAMICĂ – UN CAZAN ÎN FIERBERE CONTINUĂ ... 177
   1.1. Dimensiunea demoeconomică 180
   1.2. Dimensiunea comunitar-religioasă 184
   1.3. Dimensiunea politico-religioasă 192

CAPITOLUL 2. RĂZBOAIELE DIN ORIENTUL MIJLOCIU. IMPACTUL INTERNAȚIONAL 199
   2.1. Războiul irakiano-iranian (1980-1988) 199
   2.2. Primul război anti-irakian. „Furtuna din Deşert” (1991) 200
   2.3. Al doilea război antiirakian şi războiul de după război 201
   2.4. Dezvăluiri uluitoare anti-Bush la „Comisia 11 Septembrie 2001” 224
   2.5. Bănuieli neconfirmate mai tari decât realitățile 231
   2.6. Evenimente trecute care explică prezentul irakian 237
   2.7. Dosarul Saddam Hussein. „Leul din Bagdad” devine „Călăul din Bagdad” 238

CAPITOLUL 3. RECONSTRUCȚIA IRAKULUI POSTRĂZBOI 249
3.1. Trei premise esențiale ale reconstrucției 249
3.2. Modelul reconstrucției irakiene: democrație politică şi economia de piață 251
3.3. Participarea țărilor la reconstrucția Irakului: un alt front de dispute şi contradicții 266
3.4. Costurile ocupației străine în Irak: 100 de miliarde de dolari anual ... 269
CAPITOLUL 4. MANAGEMENTUL PETROLULUI IRAKIAN 273
4.1. Irakul – locul doi în lume la zăcămintele de petrol 274
4.2. Marii jucători pe piața petrolului irakian: Rusia şi China 276
4.3. Nevoile SUA de petrol – mari şi crescânde 277
4.4. Irakul – zonă geostrategică petrolieră de primă importanță 281
CAPITOLUL 5. TERORISMUL ŞI GLOBALIZAREA TERORII: O ALTĂ FAȚĂ A GLOBALIZĂRII 283
5.1. Două împrejurări istorice premisează terorismul contemporan 283
5.2. Concept, motivații, obiective 285
5.3. Rețeaua principalelor grupări şi organizații teroriste 290
5.4. Terorismul islamic – adversarul cel mai virulent şi sângeros al globalizării 294
5.5. Osama Ben Laden, teroristul numărul 1 şi cel mai căutat om al planetei 301
5.6. Al-Qaeda – organizație teroristă internațională 309
5.7. Concluzii 318

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 30-31/2005 _____ 321
G. ZANE. LITERATURA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA 323
OBIECTUL ŞI PROBLEMELE ŞCOLII ECONOMICE ROMÂNEŞTI DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA 327
PROBLEMA FUNDAMENTALĂ A GÂNDIRII ECONOMICE ROMÂNEŞTI 336
PROBLEMA AGRARĂ ŞI RIDICAREA NIVELULUI AGRICULTURII 349
INDUSTRIA. MESERIILE 371
PROBLEMA DEZVOLTĂRII PIEȚEI: COMERȚUL, CREDITUL, COOPERAȚIA, CĂILE DE COMUNICAȚIE, NOILE ORAŞE 393

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 32/2005 _____ 421
TEORII ALE RIGIDITĂȚILOR NOMINALE 423
INTRODUCERE 427
I. RIGIDITĂȚILE NOMINALE – PÂRGHII ÎN TRANSMISIA MONETARĂ 432
1.1. Diferite tipuri de rigidități 433

1.2. Ilustrarea grafică a mecanismelor de pe piață în prezența rigidităților nominale 434
1.3. Acțiune pentru optim economic; scopuri şi instrumente 435
1.4. Note asupra celor nouă cazuri posibile pe piață, identificate în tabelul nr. 1.1 436
1.5. Cui îi incumbă dezechilibrul? 440
II. TEORII ALE RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ŞI STUDII EMPIRICE ALE EXISTENȚEI LOR 441
2.1. Rigiditatea salariului nominal: teorii şi evidențe statistice empirice ... 442
2.2. Rigiditatea prețului: teorii şi evidențe statistice empirice 452
III. MODALITĂȚI DE DETECTARE A RIGIDITĂȚILOR NOMINALE 462
3.1. Detectarea rigidității salariului nominal (WR) 462
3.2. Detectarea rigidității prețului 472
IV. EFECTELE RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ASUPRA ECONOMIEI: IDENTIFICARE, AMPLOARE ŞI PERSISTENȚĂ – UN MODEL DINAMIC STOCHASTIC AL ECHILIBRULUI ECONOMIC GENERAL CU IMPERFECȚIUNI NOMINALE DE AJUSTARE 479
4.1. Modalități de modelare econometrică a rigidităților nominale 480
4.2. Un model dinamic stochastic al echilibrului general cu rigidități nominale: o ilustrare econometrică a existenței şi amploarei efectelor reale ale rigidității nominale 482
4.3. Persistența efectelor rigidităților nominale 489
V. ANALIZA EXISTENȚEI RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ÎN ROMÂNIA 492
5.1. Analiza rigidității salariului nominal în România 493
5.2. Analiza rigidității prețurilor în România 499
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 502

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 33-34/2005 _____ 507

PERSPECTIVELE INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ROMÂNEŞTI ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII DURABILE 509
INTRODUCERE 513
1. PREOCUPĂRI ALE UE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII UNEI CREŞTERI ECONOMICE DURABILE 516
1.1. Strategia UE de la Lisabona privind reînnoirea economică, socială şi protecția mediului 516
1.2. Strategia UE pentru dezvoltarea durabilă 523
2. TENDINȚE PRIVIND EVOLUȚIA INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ÎN UE ... 536
2.1. Produse alimentare, băuturi şi tutun 536
2.2. Industria textilă, a confecțiilor, pielăriei si încălțămintei 540
2.3. Industria lemnului (exclusiv mobila) şi a hârtiei 544

2.4. Produse chimice, cauciuc şi mase plastice 546
2.5. Industria fibrelor artificiale sau sintetice 549
2.6. Industria cauciucului 550
2.7. Industria maselor plastice 550
2.8. Produse minerale nemetalifere 551
2.9. Sticlă 552
2.10. Ciment, beton, piatră şi alte produse minerale ne metalifere 553
3. FACTORI DETERMINANȚI AI ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI 555
4. SCENARII POSIBILE PENTRU ELABORAREA STRATEGIEI DE DEZVOLTARE INDUSTRIALĂ DURABILĂ A ROMÂNIEI – ORIZONT 2025 – OPȚIUNI ŞI PRIORITĂȚI ÎN EVOLUȚIILE SECTORIALE 568
4.1. Clasificarea ramurilor industriale după dinamica lor mondială, în perioada 1980-1996 (tabelul nr. 4.1) 568
4.2. Ramuri strategice pentru economia mondială şi pentru cea națională 569
4.3. Selecția unor seturi de ramuri industriale ce pot fi considerate prioritare pentru România 570
4.4. Scenarii posibile de alegere a priorităților 573
5. DIRECȚII DE ACȚIUNE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI ȚĂRII NOASTRE 575
5.1. Căutarea şi valorificarea noilor tehnologii 576
5.2. Utilizarea unor noi modalități de organizare şi gestionare a întreprinderilor 578
5.3. Încurajarea activității antreprenoriate 582
5.4. Integrarea întreprinderii în lanțurile de valoare mondiale 583
5.5. Crearea cadrului instituțional şi organizatoric de sprijinire a inovării şi învățării de către întreprinderi 591
BIBLIOGRAFIE 594

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 35/2005 599

THEORETIC AND PRACTICAL APPROACHES TO THE FDI ROLE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ROMANIA 601
1. TRENDS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AT WORLD LEVEL 605
2. FDI SIZE AND DYNAMICS IN ROMANIA 608
2.1. For the period 1991–2005 608
2.2. FDI in the first semester of 2005 614
2.3. FDI forecasts for the period 2005-2008 615
2.4. Territorial distribution of FDI 615
2.5. Sectoral structure of FDI 619

2.6. FDI structure after country of origin and economic groups 624
2.7. Fields of interest for FDI in Romania 628
3. FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN THE BANKING SECTOR OF ROMANIA 630
4. FOREIGN DIRECT INVESTMENTS, PAYMENT BALANCE AND FOREIGN DEBT 634
5. FDI AND LABOUR MARKET 639
6. MACROECONOMIC DIMENSION OF FDI 646
7. FDI AND THE BUSINESS ENVIRONMENT 651
LITERATURE 659

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 36/2005 661

COMPETITIVITATEA INTERNĂ ŞI EXTERNĂ A SECTORULUI AGROALIMENTAR ROMÂNESC DIN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE 663
INTRODUCERE 667
CAPITOLUL 1. COMPETITIVITATEA – UNELE REPERE TEORETICE 668
1.1. Concepte uzuale privind competitivitatea în agricultură 668
1.2. Modalități de măsurare a competitivității în agricultură 673
CAPITOLUL 2. SECTORUL AGROALIMENTAR ROMÂNESC – STARE ACTUALĂ 677
2.1. Cadrul macroeconomic al sectorului agroalimentar 677
2.2. Economia agroalimentară externă a României – evoluții recente 680
2.3. Competitivitatea externă a sectorului agroalimentar românesc – cuantificări parțiale 682
2.4. Competitivitatea sectorului agroalimentar în țările CECCs – elemente comparative 686
CAPITOLUL 3. ALTERNATIVE PROSPECTIVE DE AMELIORARE A COMPETITIVITĂȚII ÎN SECTORUL AGROALIMENTAR ROMÂNESC 691
3.1. Rațiuni şi repere metodice 691
3.2. Ipoteze şi rezultate parțiale 693
CONCLUZII ŞI DESCHIDERI 697
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 706

INDEX DE AUTORI 709

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 25/2005

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

ECONOMIA AGROALIMENTARĂ A ROMÂNIEI: MULTIFUNCȚIONALITATE, RESURSE, OPORTUNITĂȚI ŞI RESTRICȚII ÎN PERSPECTIVĂ REGIONALĂ

Filon TODEROIU,
Carmen BUCUR

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

PARTEA I. MULTIFUNCȚIONALITATEA AGRICULTURII ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ 7
INTRODUCERE 7
CAPITOLUL 1. MULTIFUNCȚIONALITATEA AGRICULTURII – REPERE ONTOLOGICE 9
1.1. Dezvoltarea durabilă – obârşia multifuncționalității 9
1.2. Multifuncționalitatea şi distorsiunile concurenței. 10
CAPITOLUL 2. MULTIFUNCȚIONALITATEA ŞI MODELE DE DEZVOLTARE AGRICOLĂ ŞI RURALĂ 15
2.1. „Amici" şi „sceptici" ai conceptului de multifuncționalitate 15
2.2. Conceptualizări pragmatice şi ordine de mărime 16
2.3. Complementarități „multifuncționalitate" – „dezvoltare durabilă" 18
PARTEA A II-A. RESURSE SI PREMISE ALE DEZVOLTARII DURABILE REGIONALE IN SECTORUL AGROALIMENTAR 22
INTRODUCERE 22
CAPITOLUL 3. RESURSELE ECONOMIEI AGROALIMENTARE ŞI CONCEPTUL DE DEZVOLTARE DURABILĂ 23
3.1. Abordări teoretice ale conceptului de dezvoltare durabilă 23
3.2. Relația agricultură – dezvoltare durabilă: cadru conceptual 28
CAPITOLUL 4. RESURSELE ECONOMIEI AGROALIMENTARE ROMÂNEŞTI – NIVEL ŞI TENDINȚE ÎN PROFIL REGIONAL 30
4.1. Înzestrarea cu resurse în economia agroalimentară, în funcție de regiuni, 1989-2002 30
4.2. Disparități regionale ale înzestrării cu resurse şi factori de producție agricolă 33
4.3. Productivitatea muncii în economia agroalimentară – o premisă a dezvoltării durabile regionale 41
CAPITOLUL 5. PROGRAME ŞI TIPURI DE PROIECTE ADECVATE DEZVOLTĂRII DURABILE REGIONALE 45
BIBLIOGRAFIE 53

PARTEA I
MULTIFUNCȚIONALITATEA AGRICULTURII ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ

INTRODUCERE

Prestațiile nemarfare ale agriculturii (outputurile nonprodus), ca atare, dar mai ales implicațiile acestora asupra mediului şi ameliorarea situației ocupării în spațiul rural au constituit subiecte ale preocupărilor ştiințifice în cadrul OECD, îndeosebi în ultimul deceniu.

Conceptul de multifuncționalitate a agriculturii a fost adoptat în anul 1998, prin el recunoscându-se că agricultura, – abstracție făcând de atribuțiile sale primare de aprovizionare cu alimente şi fibre, – contribuie, de asemenea, la modelarea peisajului, la protecția solului, gestionarea durabilă a resurselor naturale regenerabile şi protecția biodiversității, la fel cum ea participă şi la ameliorarea viabilității socioeconomice a multor regiuni rurale.

Se consideră că politica agricolă şi alimentară ar trebui să întărească şi să asigure complementaritățile interne existente între cele două scopuri comune, prin luarea în considerare a importanței crescânde a securității alimentare şi asigurării alimentelor, protecția mediului şi viabilității spațiilor rurale, într-un mod în care să se maximizeze efectele (foloasele) sociale, să fie eficientă prin costuri şi să evite distorsiunile dintre producție şi comerț.

Problematica multifuncționalității în agricultură este prezentă relativ marginal în cercetarea de economie agrară de până acum. În măsura în care s-au abordat implicații posibile ale diferitelor politici agricole sau comerciale, se poate considera că sunt tratate, parțial, unele sau altele dintre componentele conceptului de multifuncționalitate din agricultură.

În raport cu „stocul" actual de cunoştințe externe şi interne privitoare la multifuncționalitate în agricultură, s-au formulat următoarele obiective ale temei de cercetare:

- identificarea principalelor domenii ale conceptului de multifuncționalitate a agriculturii;
- analiza principalelor aspecte legate de producție, externalități şi bunuri publice ale diferitelor prestații de natură marfară ale agriculturii;
- identificarea complementarităților prezente între diferitele domenii ale conceptului îndeosebi dintre multifuncționalitate şi durabilitate în agricultură şi spațiul rural.

Principalele domenii ale conceptului de multifuncționalitate în agricultură se referă la:

a) relațiile de producție precum şi aspectele de externalitate şi caracteristicile bunului public, aflate la baza multitudinii de bunuri şi servicii ale agriculturii;
b) măsurarea cererii de prestații nemarfare, criteriile şi modalitățile de specificare a scopurilor de politică internă şi mecanismele de evaluare a progreselor;
c) aspectele politice ale multifuncționalității, inclusiv a consecințelor asupra reformei politicii agrare şi liberalizării comerțului.

Analiza aspectelor legate de producție, externalități şi bun public ale diferitelor prestații legate de mărfuri ale agriculturii, se referă la ilustrarea şi investigarea caracteristicilor ofertei şi cererii de outputuri pozitive şi negative ale agriculturii, precum şi a modalităților de satisfacere a cererii sociale de prestații nemarfare prin intermediul agriculturii sau în afara domeniului agricol.

Identificarea complementarităților dintre diferitele domenii ale conceptului de multifuncționalitate a agriculturii, se referă la:

a) agricultura durabilă;
b) politica de mediu în agricultură;
c) indicatorii de mediu în agricultură;
d) ajustarea structurilor agrare;
e) venitul gospodăriilor agricole;
f) matricea evaluării politicilor;
g) decuplarea şi comerțul agricol;
h) managementul riscurilor de venit în agricultură;
i) valoarea recreativă a arealelor rurale;
j) indicatorii spațiului rural.

Ipoteza metodologică a studiului multifuncționalității agriculturii este realizarea scopului pe termen lung, respectiv al dezvoltării durabile, pornindu-se de la premisa generală că dacă o activitate economică nu este compatibilă cu o utilizare durabilă de resurse, această problemă trebuie luată în considerație.

- definirea şi delimitarea sistemului categoriilor şi noțiunilor operaționale ale conceptului de multifuncționalitate în agricultură, din perspectiva inserției acestei ramuri în strategia dezvoltării durabile, pe termen mediu şi lung, a economiei României.
- elaborarea unui sistem de indicatori direcți şi indirecți pentru comensurarea şi analiza domeniilor propriu-zise ale conceptului de multifuncționalitate, dar şi a interferențelor şi complementarităților dintre diferitele domenii.

CAPITOLUL 1
MULTIFUNCȚIONALITATEA AGRICULTURII – REPERE ONTOLOGICE

1.1. Dezvoltarea durabilă – obârşia multifuncționalității

Dezvoltarea durabilă este un concept complex, în care accentul se pune nu pe „tot mai mult", ci pe „tot mai bun". De la amprenta definiției purtând pecetea Brundtland[1], conform căreia dezvoltarea durabilă „satisface nevoile prezentului fără să rişte ca generațiile viitoare să nu-şi poată satisface propriile lor nevoi", conceptul a fost iarăşi şi iarăşi criticat ca fiind prea „alunecos".

Cu toate acestea, durabilitatea nu este un scop concret, ci mult mai mult un proces dinamic care ne duce în direcția „corectă". Provocarea se află în transpunerea practică a conceptului.

Nu există chiar nici o rețetă concretă pe care aplicând-o se poate atinge durabilitatea dezvoltării, dar se ştie exact ceea ce este contrariul durabilității. Ne referim, aşadar, mai puțin la eforturile directe îndreptate spre durabilitate, cât, mai mult la se evita nondurabilitatea. Organizațiilor supranaționale, precum Uniunea Europeană, le revine importantul rol de a crea un cadru politic care să ducă la atingerea acestui scop.

În fața acestei motivații, Consiliul European de la Goetteborg[2], din anul 2001, a adoptat o strategie pentru dezvoltarea durabilă care a fost extinsă de către Consiliul European de la Sevilla[3], cu o dimensiune externă – cu contribuția pe care preconizează Uniunea Europeană să o aducă la promovarea unei dezvoltări durabile la nivel global. O altă configurare a strategiei a avut loc în toamna anului 2002, prin obligațiile asumate de Uniunea Europeană la Conferința Mondială pentru Dezvoltare Durabilă de la Johannesburg.

Strategia Uniunii Europene se bazează pe un model integrat, unitar, pentru o politică care să se străduiască pentru realizarea unui echilibru „corect" între dimensiunea economică, cea socială şi cea ecologică. Pentru a garanta concentrarea pe esențial, strategia este limitată la o serie de tendințe predominante care, pentru bunăstarea noastră viitoare, reprezintă o amenințare considerabilă.

În dezvoltarea durabilă se face distincție, în general, între o dimensiune economică, una socială şi una ecologică, deşi pot fi identificate numeroase

---

[1] Vezi: *Bericht der Weltkommission fuer Umwelt und Entwicklung* (Brundtland Bericht), 1987.
[2] Vezi: Informarea Comisiei UE (KOMM), 2001, 264 – final.
[3] Vezi: Informarea Comisiei UE (KOMM), 2002, 84 – final.

teme în care sunt suportate toate dimensiunile. Aceste teme interdisciplinare trebuie surprinse cu indicatori adecvați dezvoltării durabile (Sustainable Development Indicators – SDI). Avantajul acestui model constă în aceea că nu se măsoară, în sine, fiecare domeniu – economic, social sau ecologic – ci că aceşti indicatori cuprind frecvent elemente din două sau chiar toate cele trei dimensiuni ale dezvoltării durabile.

Strategia pentru dezvoltarea durabilă este divizată în zece „câmpuri" politice:

- dezvoltarea economică;
- sărăcia şi excluziunea socială;
- procesul de îmbătrânire demografică;
- sănătatea populației;
- schimbarea climei şi energia;
- modelul de producție şi consum;
- gestiunea resurselor naturale;
- transporturile;
- „buna guvernare";
- parteneriatul global.

Pentru fiecare dintre aceste zece teme („câmpuri") a fost fixat unul sau, uneori, chiar doi indicatori directivi pentru dezvoltarea durabilă care cuprind esența sau aspectul cel mai important al fiecăruia dintre domenii[1].

Chiar dacă numeroşi indicatori ai dezvoltării durabile au fost compilați din cumulările de date sau indicatori deja existenți, realizarea de statistici ale durabilității pentru oficiile naționale de statistică rămâne încă o provocare pe termen lung, deoarece pentru aceasta nu trebuie doar analizate noi date sau adunate noi date, ci trebuie combinate din nou datele unele cu altele, pentru a se surprinde legăturile dintre diferitele dimensiuni ale dezvoltării durabile.

1.2. Multifuncționalitatea şi distorsiunile concurenței.

În discuția publică de politică agricolă din ultimii cinci ani, noțiunea de „agricultură multifuncțională" joacă un rol crescând, deoarece funcțiile agriculturii deja fuseseră discutate pe la mijlocul anilor 70. Edificator în acest sens a fost definitivarea orientărilor privitoare la agricultura zonelor montane şi din anumite zone defavorizate. Pe la mijlocul anilor 80, au fost extinse considerabil zonele defavorizate (acestea însemnau zone îndreptățite la adaosuri compensatorii). Era totuşi sub semnul întrebării dacă pe această cale poate fi garantată o gestionare suficient de acoperitoare a suprafeței pentru a se putea conserva efectele externe pozitive legate de aceasta.

[1] Vezi Lista Indicatorilor Dezvoltării Durabile (SDI) – în: http://forum. Europa.eu.int.

În prim-plan se situa concepția după care „funcțiunile agriculturii ar trebui să fie stabilizarea ocupării sau conservarea puterii economice, precum şi a infrastructurii unei regiuni'[1]. A fost recunoscută, de asemenea, valoarea peisajului cultural pentru turism şi protecția resurselor naturale.

Noțiunea de „multifuncționalitate" a agriculturii, ca atare, a găsit o extindere mai mare abia în cursul dezbaterilor legate de Agenda 2000. Se operează, referitor la spațiul rural, cu noțiunea de „multifuncționalitate" deoarece agricultura îndeplineşte, pe lângă „funcțiunea de producție agricolă", şi o mulțime de funcții suplimentare, dorite social, între care:

- *Funcțiunea ecologică* – punerea la dispoziție a spațiului de echilibru ecologic, precum şi funcțiunea de protecție a naturii şi a mediului;
- *Funcțiunea de amplasament (locație)* – spațiul rural ca amplasament infrastructural, ca rezervă de spațiu şi pentru îndeplinirea funcțiunii de aprovizionare şi îngrijire;
- *Funcțiunea recreativă* – punerea la dispoziție de peisaj pentru timp liber şi recreație, precum şi de peisaj cultural.

Între timp, noțiunea de „multifuncționalitate" a devenit parte a „modelului agrar european", deoarece şefii de state şi guverne din țările membre ale Uniunii Europene au acceptat-o în concluziile întâlnirii la vârf din Luxemburg (1997).

Conform acestor concluzii, agricultura europeană trebuie să fie „un sector multifuncțional, durabil şi apt concurențial". S-a cerut, prin vocea comisarului pentru agricultură, Fischler, ca „politica agricolă comună (PAC) să creeze premisa pentru ca prestațiile de mediu şi de peisaj să fie recunoscute şi onorate ca funcțiuni cu totul valoroase ale agriculturii, deoarece aceste prestații țin de esența modelului agrar european". Uniunea Europeană ar dori să ştie dacă au fost luate în considerație aceste prestații ale agriculturii, la negocierile inițiate cu OMC.

În conformitate cu regulile OMC, ar trebui, de aceea, să fie posibil ca, prin fixarea producțiilor agricole, plățile directe pentru onorarea funcțiilor amintite să fie efectuate către exploatațiile agricole, cu scopul declarat de a se evita pierderea efectelor externe pozitive induse în spațiul rural ca urmare a unor astfel de plăți, va fi continuată gestionarea terenului agricol în regiunile sau exploatațiile în care aceasta ar fi sursă de supraviețuire, îndeosebi pentru țările exportatoare de bunuri agricole, punându-se problema dacă nu cumva, prin aceste plăți, nu avem de-a face doar cu transferuri de venit care distorsionează comerțul.

Până acum, în cadrul aşa-numitelor „casete verzi" ale GATT-ului, au fost excluse transferurile directe de venit corespunzătoare către agricultori, din obligația de desființare a susținerii, dacă acestea sunt legate de îndeplinirea

[1] Vezi: von Urrf, *Funktionen der Landwirtschaft fuer laendlichen Raum*, 1999.

anumitor condiții referitoare la metodele de producție sau la mijloacele de producție. Dimensiunea plăților ar trebui să fie limitată la pierderea de venit cauzată de costurile suplimentare aferente sau de participarea la programul de protecție a mediului[1].

Din punct de vedere economic, în condițiile pieței apărând pericolul „pârlogirii" considerabile a suprafețelor agricole, ar fi necesar să se acorde prime care să garanteze o despăgubire moderată a factorilor de producție alocați pentru a asigura menținerea modelului de gestionare dorit din motive ecologice sau de estetică a peisajului.

În acest mod s-ar obține totuşi produse agricole care, în condițiile de piață, nu s-ar produce. De unde şi întrebarea în ce măsură intervin aici, şi în ce cazuri, distorsiuni de concurență. Din perspectivă economică, la o relevare a funcțiilor apreciate pozitiv sau a bunurilor de mediu legate de anumite forme ale producției agricole, avem de-a face cu un mod special de producție cuplată: aşa cum la producerea de carne de oaie se obține concomitent şi lână, la fel putem asocia, în anumite condiții, producția de lapte şi carne de taurine cu o anumită imagine peisagistică (spre exemplu peisajul alternant cu fânețe şi păşuni).

În mod general, producția cuplată în agricultură poate însemna că în multe amplasamente (locații) pot fi obținute produse agricole doar pentru că ele apar în legătură cu alt produs agricol bine plătit. În mare parte este cazul creşterii ovinelor în preajma marilor oraşe, în măsura în care acolo oaia ar fi crescută din cauza cărnii sale relativ bune de vândut şi nu datorită produsului cuplat (secundar) lână. Nimeni nu s-ar gândi să-l roage pe crescătorul de oi pentru carne să vândă lâna aferentă, deoarece el n-ar produce-o dacă n-ar exista nici o cerere – şi deci nici un preț de piață corespunzător – pentru carnea de oaie.

Prețul relativ avantajos al unui produs (în cazul nostru carnea) devine, astfel, un avantaj de amplasament, respectiv un avantaj concurențial în obținerea altui produs (în cazul nostru, lâna). Cererea mai ridicată față de carne reduce, în acest caz, în mod indirect, costurile ataşate producției de lână, similar cum un pământ bun are drept consecință costuri de producție mai mici. Problema dacă plățile pentru anumite funcțiuni de mediu – reliefate prin gestionarea pământului şi referitoare la bunurile agricole (cereale, lapte etc.) – sunt distorsionante de concurență, n-ar trebui să se pună dacă aceste funcțiuni ar fi recompensate de rezultate. (La fel cum chiar nimeni nu poate vorbi de distorsionare a concurenței, dacă un agricultor gestionează un amplasament deosebit de bun sau poate vinde favorabil produsul cuplat aferent unui produs principal).

[1] Vezi: – Agreement on Agriculture, Annexe 2, WTO, 1994.

În cazul „multifuncționalității” însă, doar unele dintre „produsele cuplate” luate în considerație sunt bunuri publice (imaginea peisagistică, favorizarea anumitor comunități de specii) care, doar din cauza exclusivității folosirii cu costuri prohibitive, nu pot fi negociate pe piețe.

Anumite funcțiuni ale agriculturii reprezintă, astfel, efecte externe pozitive care, tendențial – mai ales atunci când produsul cuplat (secundar) „bun agricol” obține doar un preț scăzut – este produs în măsură insuficientă (pentru delimitarea dintre efectele externe pozitive şi cele negative).

În cazul în care statul, din aceste considerente, acordă prime pentru anumite forme de gestionare a pământului, se pune problema dacă avem, într-adevăr, de-a face cu o distorsiune de concurență, în ceea ce priveşte producerea de bunuri agricole induse prin aceasta. Răspunsul este negativ atâta timp cât societatea ar fi gata să plătească, pentru bunul public produs, cel puțin un preț de mărimea primei acordate şi, atâta timp cât şi agricultura realizează, în fapt, „produsele cuplate” corespunzătoare cu o recompensă pentru stat.

Ar trebui, astfel, clarificate două aspecte:

- dacă există o cerere corespunzătoare pentru funcțiunile de mediu puse în discuție (şi nu doar că se zvoneşte);
- dacă funcțiunea cerută este şi oferită, în fapt, de către agricultură.

Referitor la primul aspect (pe partea de cerere), se pune problema dacă, şi dacă da, în ce măsură există o cerere pentru anumite funcțiuni, respectiv atribute de mediu, iar aceasta ar putea fi identificată cel puțin în mod aproximativ cu ajutorul tehnicilor de determinare directă a valorii bunurilor care nu acced pe piață – cum ar fi metoda de evaluare a contingentului (“contingent valuation” – CVM). Similar, cum este reglementat legal în SUA, pentru stabilirea de plăți pentru pagubele de mediu, prin care sunt de luat în considerație şi nonvalorile de întrebuințare (doar cele determinabile direct), optică ce ar putea găsi o reglementare în cadrul OMC, în sensul că plățile pentru funcțiunile de mediu ale agriculturii într-un stat membru ar trebui să se orienteze spre estimările valorice extrase direct, pentru a putea avea siguranța că există o cerere corespunzătoare. Cercetările de până acum relevă că în Europa Occidentală există o considerabilă disponibilitate de plată pentru funcțiunile de mediu ale peisajelor agricole.

Ar fi totuşi problematic aspectul efortului relativ ridicat în determinarea directă a valorii, precum şi dificultățile metodice existente, mai ales atunci când trebuie luate în considerație mai multe funcțiuni de mediu în diferite regiuni.

Referitor la cel de-al doilea aspect (pe partea de ofertă), drept bază a unei recompense orientate pe rezultat ar fi situațiile de mediu, care pot fi surprinse cu ajutorul „indicatorilor de stare”, precum numărul (densitatea) anumitor specii de animale sau plante într-o regiune. Recompensa ar fi de orientat, în acest caz, nu după costurile de oportunitate ale agricultorilor, ci

după valoarea atributului de mediu obținut (reglementările OMC care stabilesc că plățile ar fi de orientat după costurile de oportunitate, ar fi superflue la onorarea dependentă de rezultat).

Cuprinderea exactă şi ordonarea prestațiilor de mediu aduse prin intermediul statului poate cauza, totuşi, în anumite condiții, costuri de tranzacție foarte ridicate. În multe cazuri ar putea fi delimitată, de aceea, o „măsurare" directă a externalităților pozitive obținute de fiecare agricultor individual, dar şi recompensa orientată pe valoarea „obținută". Sunt necesare eforturi pentru a găsi o modalitate pragmatică – ținând seama de dificultățile semnalate la cele două aspecte – pentru a se asigura că primele pentru tehnologiile de producție prietenoase față de mediu ale agriculturii nu sunt redirecționate în simple transferuri de venituri.

CAPITOLUL 2
MULTIFUNCȚIONALITATEA ŞI MODELE DE DEZVOLTARE AGRICOLĂ ŞI RURALĂ

2.1. „Amici” şi „sceptici” ai conceptului de multifuncționalitate

„Modelul agricol” *versus* „modelul de dezvoltare rurală”, „ruralitatea” *versus „*economia agrară”. Aceste două perechi de noțiuni care, odată treceau drept contrare sau cel puțin rivale, actualmente se completează reciproc din multe puncte de vedere. La nivel politic, Agenda 2000 a Uniunii Europene a eliminat toate dubiile, în sensul că dezvoltarea spațiului rural a fost declarată drept al doilea pilon al PAC.

De la recunoaşterea sa oficială internațională, multe instituții[1] s-au ocupat de clarificarea conceptului de multifuncționalitate a agriculturii. În grupa informală a „amicilor multifuncționalității” figurează Uniunea Europeană, Japonia, Coreea, Norvegia şi Elveția. Toate aceste țări recunosc faptul că agricultura îndeplineşte şi alte sarcini, alături de obținerea de bunuri agricole şi de alimente, ele reprezentând concepția după care agriculturii – pe baza poziției sale deosebite – trebuie să i se acorde şi o tratare deosebită, pentru a putea apăra rolul său pentru mediu, peisaj şi dezvoltare rurală. Amicii conceptului nu s-au limitat la o definire rigidă, ei acceptând anumite nuanțe definitorii pe care fiecare țară le poate stabili, luând în considerație istoria sa, cultura sa, nivelul său de dezvoltare.

Multifuncționalitatea nu este o „proprietate privată” a unui club al națiunilor bogate, ci ea afectează, în acelaşi mod, țările în curs de dezvoltare pentru care, de importanță hotărâtoare este faptul că agricultura poate realiza sarcinile sale de dezvoltare durabilă a zonelor rurale şi, astfel, de combatere a sărăciei. De altfel, această „lărgire de conținut” a noțiunii, precum şi legătura indisolubilă dintre multifuncționalitatea agriculturii, pe de o parte, şi dezvoltarea rurală, pe de altă parte, ține de cele mai importante concluzii ale Conferinței privitoare la aspectele neindustriale ale agriculturii, din iulie 2000 în Norvegia (reuniune la care au participat 40 de țări, din care 34 țări în curs de dezvoltare).

Conceptul de multifuncționalitate a agriculturii are şi „sceptici’. Între ei se disting țările mari exportatoare de produse agricole şi alimente (aşa-numita Grupă de la Cairns – formată în anul 1986 din 18 țări) şi SUA care, cu diverse

---

[1] Ne referim la: Programul de Mediu al ONU, îndeosebi Comisia pentru Dezvoltare Durabilă şi Agenda 21; OECD(1998); OMC(1999).

prilejuri au pus la îndoială motivele „amicilor” conceptului şi le-au calificat, drept simplu paravan pentru apărarea unei politici agricole protecţioniste.

Practic, aici avem de-a face cu o interpretare eronată şi o dispută unilaterală asupra multifuncţionalităţii (lasă impresia) că „scepticii” n-ar vrea să recunoască faptul că definirea politicii agricole şi a celei de dezvoltare rurală nu se limitează, simplu, doar la economie şi comerţ, ci are şi consecinţe asupra multor probleme şi decizii sociopolitice mai largi. Din acest motiv, conducătorii negocierilor Uniunii Europene au subliniat neobosit că problemele nelegate de comerţ trebuie incluse necondiţionat, în întreaga lor dimensiune, în cadrul negocierilor multilaterale declanşate în ianuarie 2000, privind comerţul mondial şi agricultura. Între aceste probleme se înscrie şi multifuncţionalitatea agriculturii.

Aşadar, multifuncţionalitatea agriculturii înseamnă că aceasta îndeplineşte şi alte sarcini în afara celei de obţinere de bunuri agricole şi alimente. Pentru susţinerea acestei definiţii de compromis, pledează câteva fapte reale: teritoriul european cuprinde 44% suprafeţe utilizate agricol, la care se adaugă alte suprafeţe pe care agricultorii le îngrijesc pentru menţinerea spaţiului rural (păduri, rezervaţii naturale, construcţii şi infrastructuri). Aceasta înseamnă că agricultorii şi alţi lucrători din spaţiul rural deţin peste jumătate din teritoriul european suveran. Între agricultură, spaţiul rural şi teritoriu există, astfel, o legătură clară. De asemenea, se adaugă funcţiile neindustriale ale agriculturii[1].

2.2. Conceptualizări pragmatice şi ordine de mărime

Într-o mare parte din Europa, se consideră că agricultura este multifuncţională. Această caracterizare poate fi susţinută şi măsurată prin cele şase funcţiuni importante[2]:

1. *Funcţiunea de producţie* – agricultura produce alimente de ridicată valoare calitativă şi valoroase materii prime;

---

[1] Altfel formulat, economiştii austrieci, consideră că, pe fond, agricultura îndeplineşte astăzi cel puţin trei principale funcţiuni: *prima* – produce alimente şi alte materii prime (lemn, amidon etc.) atât sub formă de produse finale , cît şi ca produse intermediare, pentru prelucrare ulterioară în întreprinderi meşteşugăreşti şi industriale *(funcţiunea de producţie*); *a doua* – pune la dispoziţie o importantă parte a infrastructurii de transporturi şi timp liber, fiind, în afara oraşelor, o importantă premisă pentru existenţa densităţii populaţiei necesare multor localităţi mici *(funcţiunea infrastructurală*); *a treia* – se îngrijeşte de gestionarea golurilor alpine şi apădurilor montane, pentru diminuarea riscului de catastrofe naturale şi determină, în mare măsură, echilibrul ecologic al peisajului cultural (funcţiunea ecologică), vezi:*Der moderne Bauer*, în http://gpool.lfry.at/

[2] Vezi: Miller, J.,– *Praesentation der Landesanstalt fuer Landwirtschaft*, în http://www.stmlf-drsign2.bazern.de-publiationen, 2004.

2. *Funcțiunea de servicii* – agricultorii realizează servicii competente, bazându-se pe cunoştințele lor şi pe dotarea lor tehnică;
3. *Funcțiunea ecologică* – agricultura contribuie, prin gestionarea sa durabilă, ordonată, la asigurarea resurselor naturale şi facilitează biodiversitatea, prin perpetuarea peisajului cultural;
4. *Funcțiunea de echilibru* – prin păstrarea , îngrijirea şi configurarea peisajului cultural, agricultorii creează spații de echilibru pentru centrele populate, fiind, astfel, un important partener al turismului;
5. *Funcțiunea de amplasament (locație)* – agricultura joacă un rol hotărâtor în asigurarea spațiilor rurale ca spații economice, recreative, naturale şi culturale.
6. *Funcțiunea valorică* – agricultura aduce o esențială contribuție la construcția valorică şi socială a societății.

Deoarece agricultura realizează pentru societate prestații care nu sunt onorate de către piață, are nevoie de decizii ale statului, pe bază de consens social. Altfel, aceste prestații sunt, pentru agricultori, purtătoare de costuri şi, fără contraprestații ale statului, nu sunt de realizat.

Din nevoia identificării modului cum sunt combinate diferitele funcțiuni ale agriculturii, subsumate conceptului de multifuncționalitate, mai ales de când întreaga promovare a agriculturii comunitare va trebui să fie orientată strict pe acest concept, pe spezele orientării productiviste, şi de când aşa-numitul „pilon 2 al PAC" se construieşte pe spezele „pilonului 1", s-au sintetizat trei segmente ale agriculturii[1]:

1. *agricultura industrială* – caracterizată mai puțin prin mărimile de exploatații, ci mai mult prin modurile de producție intensive şi o puternică specializare – generând cele mai multe probleme de mediu. Se consideră că acest segment de agricultură va fi exclus în viitor de la promovare. Faptul că trebuie să respecte regulile de protecție şi furajare nu constituie o prestație de onorat social.
2. *agricultura multifuncțională* – cuprinde exploatațiile care respectă şi mai exact criteriile minimale de dezvoltare ecologică, cum ar fi:
   a) creşterea animalelor legată de suprafață, dar admis doar maximal 2 UVM/ ha;
   b) elemente de peisaj şi structuri într-un procent de minim 5% din suprafața utilă gestionată;
   c) prescrierea unui asolament minimal;
   d) limitarea mărimii parcelelor.

   În locul plăților de prime pe suprafață şi animal şi a compensațiilor de prețuri – uzuale până acum – toate exploatațiile care respectă criteriile minimale ale agriculturii multifuncționale, definite anterior, primesc o

[1] Vezi, *Oekologisierung der Landwirtschaft*, în http://www.lnv-bw.de/info01-09.htm.

primă pe suprafață, independent de cultura agricolă practicată.

3. *Agricultura ecologică* –cuprinde exploatațiile pentru care sunt valabile regulile de cultivare şi reglementările europene. Ele pot concretiza, în cea mai mare măsură, principiul multifuncționalității.

Ca ordin de mărime, actualmente, în Germania, „agricultura industrială" este practicată de către 15% din totalul exploatațiilor agricole, cea mai mare parte a acestora aparținând, după unele ajustări nesemnificative, segmentului 2 („agricultura multifuncțională"), iar segmentului 3 („agricultura ecologică") îi este prevăzută o expansiune de la 2,6% actualmente, la 20% în anul 2010 (de altfel, în Austria, deja actualmente 10% din suprafețele agricole sunt gestionate ecologic, iar în zona Salzburg procentul se ridică chiar la 40%).

2.3. Complementarități „multifuncționalitate" – „dezvoltare durabilă"

Pe parcursul unei lungi perioade de timp, OECD a analizat prestațiile nemarfare ale agriculturii (outputurile nonprodus) inclusiv implicațiile acestora asupra mediului şi contribuția acesteia la situația ocupării în spațiile rurale şi a realizat o substanțială muncă în aceste domenii.

Introducerea conceptului de multifuncționalitate de către miniştrii agriculturii în timpul întâlnirii lor din 5-6 martie 1998 a reprezentat o altă perspectivă pentru această discuție. Comunicatul Consiliului Miniştrilor (OECD, 1998 a) recunoaşte că agricultura, abstracție făcând de sarcinile sale primare de aprovizionare cu alimente şi fibre, poate contribui, de asemenea, la modelarea peisajului, aducând foloase pentru mediul ambiant precum, spre exemplu, protecția solului, gestionarea durabilă a resurselor naturale regenerabile şi protecția biodiversității, la fel cum ea contribuie şi la viabilitatea socioeconomică a multor regiuni rurale.

Politica agricolă şi alimentară ar trebui să întărească şi să asigure complementaritățile interne existente între cele două scopuri comune, încât importanța crescândă a securității alimentare şi a asigurării alimentelor, a protecției mediului şi viabilității spațiilor rurale să fie luată în considerație, într-un mod în care să se maximizeze (foloasele) sociale, să fie eficientă prin costuri şi să evite distorsiunile dintre producție şi comerț.

Subsumate conceptului de multifuncționalitate sunt trei domenii: a) relațiile de producție precum şi aspectele de externalitate şi caracteristicile bunului public, aflate la baza multitudinii de bunuri şi servicii ale agriculturii; b) măsurarea cererii de prestații nemarfare, criteriile şi modalitățile de specificare a scopurilor de politică internă şi mecanismele de evaluare a progreselor; c) aspectele politice ale multifuncționalității, inclusiv a consecințelor asupra reformei politicii agrare şi liberalizării comerțului.

În abordarea problematicii multifuncționalității agriculturii[1] se consideră că trebuie să se înceapă cu analiza aspectelor legate de producție, externalități şi bun public al diferitelor prestații legate de mărfuri ale agriculturii, în sensul de a se ilustra şi investiga caracteristicile ofertei şi cererii outputurilor pozitive şi negative ale agriculturii, precum şi cum s-ar putea satisface cererea societății pentru prestații nemarfare prin intermediul agriculturii sau în afara domeniului agricol.

Strânse complementarități sunt prezente şi între alte domenii ale conceptului de multifuncționalitate a agriculturii, cum ar fi: a) agricultura durabilă; b) politica de mediu în agricultură; c) indicatorii de mediu în agricultură; d) ajustarea structurilor agrare; e) venitul gospodăriilor agricole; f) matricea evaluării politicilor; g) decuplarea şi comerțul agricol; h) managementul riscurilor de venit în agricultură; I) valoarea recreativă a arealelor rurale; j) indicatorii spațiului rural.

Relațiile dintre multifuncționalitate şi durabilitate în agricultură şi spațiul rural au constituit obiect a numeroase dezbateri în ultimul deceniu, liniile lor directoare fiind preluate pe multe „planuri de acțiuni" internaționale.

Conceptul de multifuncționalitate descrie faptul că un comportament economic generează multiple bunuri şi servicii şi, pe baza acestei caracteristici, poate contribui, concomitent, la diferite scopuri sociale. Aceasta înseamnă că multifuncționalitatea este un concept orientat pe activități, care descrie proprietățile (caracteristicile) specifice ale proceselor de producție şi ale rezultatelor lor multiple.

Conceptul de durabilitate este, în esență, orientat pe scop, ceea ce presupune că resursele ar trebui de aşa natură utilizate încât întreaga valoare capitală (inclusiv valoarea sa opțională) să nu se diminueze şi să se poată obține un folos continuu progresiv. Elementul orientat pe scop poate să nu fie mereu vizibil, ceea ce ar însemna că trebuie cercetat dacă un anumit gen de agricultură este actualmente durabilă sau nu.

Ipoteza care stă la bază este, totuşi, mereu, scopul pe termen lung, acela de a realiza durabilitatea. Dacă o activitate economică nu este compatibilă cu o utilizare durabilă de resurse, această problemă trebuie luată în considerație. În comparație cu acest fapt, o activitate care nu este multifuncțională nu trebuie să fie configurată obligatoriu multifuncțional.

Conform definiției de lucru, multifuncționalitatea este o caracteristică a procesului de producție care poate avea consecințe asupra atingerii celor mai diferite scopuri sociale.

Dacă multifuncționalitatea este înainte de toate o caracteristică a unei afaceri (acțiuni, comportament) economice, atunci se pune problema de ce a

[1] Maier, L., Shobayashi, M.: *Multifunctionality: Towards an Analytical Framework* (germ), OECD, 2001.

devenit această temă relevantă politic chiar în agricultură şi nu în alte domenii ale economiei. Este improbabil ca existența de produse cuplate marfare şi nemarfare să fie atât de concentrată în agricultură încât să i se atribuie acestui sector un statut special, din acest punct de vedere.

Multe activități economice au, suplimentar rezultatului întrevăzut (ceea ce înseamnă rațiunea de a fi), alte rezultate (deseori neîntrevăzute) sau consecințe, indiferent care dintre definiții ar fi folosită pentru aceste outputuri. Ca urmare, simpla existență a celor mai diverse bunuri şi servicii legate unele de altele nu deosebeşte, în sine, agricultura de activitățile extraagricole.

Faptul că unele dintre bunuri şi servicii sunt externalități sau bunuri publice, nu explică, de asemenea, de ce dezbaterea asupra conceptului de multifuncționalitate nu s-a deplasat peste granițele agriculturii. Sunt multe cazuri în care activitățile neagricole produc un efect colateral pentru care sunt valabile principiile neexclusivității şi nerivalității în consumul de bunuri publice.

De aceea, nu există nici un motiv să se creadă că, pe baza disponibilității de produse cuplate, din care unele sunt bunuri publice, multifuncționalitatea este un fenomen specific agriculturii. În fapt, multe dintre domeniile aferente conceptului, care la nivel național sunt comparabile cu cele care sunt discutate sub inscripția multifuncționalității în agricultură, au fost elaborate de asemenea în alte sectoare economice, chiar dacă sub alte titulaturi şi în alt context politic.

Cele mai multe dintre exemplele relevante găsite în literatura referitoare la producția cuplată provin din domeniul silvic, cu unele utilizări suplimentare în sectorul piscicol şi al producției proprii a gospodăriilor private. Exemplele din silvicultură sunt deosebit de importante deoarece între agricultură şi silvicultură există multe similitudini, între care oferta de bunuri private şi publice, însemnătatea pământului ca factor de producție, rolul proceselor biologice în producție şi strânsa legătură cu mediul, influența asupra economiei rurale.

Este de remarcat că producția cuplată a găsit acces îndeosebi în dezbaterea politică din domeniul agriculturii şi silviculturii – ambele activități de cea mai mare însemnătate în rândul țărilor membre OCDE.

O întrebare frecventă în tratarea problemei multifuncționalității este dacă în cazul producției cuplate, bunurile produse şi serviciile sunt mai ieftine (sau mai scumpe) sau dacă acestea au o calitate mai înaltă (sau mai scăzută) decât la oferta separată. Dacă există între bunuri şi servicii un ridicat grad de complementaritate şi dacă efectele de sinergie sunt ridicate, precum şi dacă conflictele sunt reduse prin decizii manageriale raționale, oferta comună poate fi catalogată, de regulă, ca avantajoasă.

O evaluare şi interpretare precaută a experiențelor din alte domenii ale economiei poate fi utilă pentru activitatea în domeniul multifuncționalității în agricultură, şi asigură o elaborare consistentă a componentelor tematice şi în alte sectoare economice.

Trebuie puse, însă, şi în domeniul agriculturii numeroase întrebări, a căror importanță este alta față de celelalte sectoare de activitate. Aceşti factori pot explica de ce multifuncționalitatea a devenit relevantă politic îndeosebi în agricultură.

Unii dintre aceşti factori se pot referi la caracteristici ale agriculturii comparabile cu cele ale industriei, precum distribuția geografică a întreprinderilor agricole, dar alții se pot referi la procesul decizional politic şi la nivelul de susținere şi protecție care este acordat, în continuare, acestui sector.

PARTEA A II-A
RESURSE SI PREMISE ALE DEZVOLTARII DURABILE REGIONALE IN SECTORUL AGROALIMENTAR

INTRODUCERE

Abordarea problematicii resurselor sectorului agroalimentar şi a identificării unor premise de dezvoltare durabilă, din perspectiva regională, dobândeşte valenţe de interes mondial, în contextul manifestării tendinţelor globaliste şi a accentuării discrepanţelor dintre distribuţiile regionale ale cererii şi ofertei agroalimentare. Pe de altă parte, realizarea unei dezvoltări durabile şi echitabile ar trebui să se bazeze pe existenţa unei baze de date informaţionale veridice şi multilaterale, care să se poată constitui în suport în construirea unui sistem de indicatori ce exprimă atât cantitativ cât şi calitativ multiplele aspecte de stare, structură, dinamică şi comportament al acesteia. Prin cunoaşterea reală a indicatorilor, precum şi prin mijlocirea unui sistem decizional, se exercită o anumită orientare asupra mersului dezvoltării, în vederea menţinerii eficienţei şi stării de echilibru.

În România, un domeniu de interes îl reprezintă, printre altele, şi asigurarea disponibilităţilor alimentare prin utilizarea durabilă a resurselor materiale, umane, financiare şi informaţionale, urmare şi a faptului că problema economisirii efortului social nu este încă rezolvată. Pornind de la aceste considerente, prezentul demers îşi propune identificarea unor premise de dezvoltare durabilă în sectorul agroalimentar românesc, în profil regional, din perspectiva integrării în UE.

CAPITOLUL 3
RESURSELE ECONOMIEI AGROALIMENTARE ŞI CONCEPTUL DE DEZVOLTARE DURABILĂ

3.1. Abordări teoretice ale conceptului de dezvoltare durabilă

În ultimul deceniu, conceptul de dezvoltare durabilă a înregistrat o frecvență relativ ridicată de apariție în diferitele segmente ale discuției publice. Abordarea acestui concept nu poate face însă abstracție de definiția – devenită de acum clasică – a dezvoltării durabile, conform căreia aceasta presupune „satisfacerea nevoilor prezentului fără a compromite abilitatea generațiilor viitoare de a-şi satisface propriile lor nevoi”[1].

Această definiție se referă, de fapt, la existența a două concepte cheie, şi anume: conceptul de nevoi, în particular nevoile esențiale ale populației sărace, cărora trebuie să li se acorde prioritate înainte de toate; ideea limitărilor impuse de starea tehnologiei şi a organizațiilor sociale asupra abilității mediului de a satisface nevoile prezente.

Alți autori consideră dezvoltarea durabilă ca fiind „un model al transformărilor economice structurale şi sociale, care optimizează beneficiile societale şi economice disponibile în prezent, fără a periclita potențialul pentru beneficii similare în viitor”[2].

Dezvoltarea durabilă implică, pe de o parte, utilizarea resurselor naturale regenerabile, care să nu le elimine sau să le degradeze, dar nici să le diminueze utilitatea pentru generațiile viitoare, iar pe de altă parte, implică şi utilizarea resurselor minerale neregenerabile, astfel încât să nu se excludă posibilitatea accesului uşor la ele pentru alte generații.

Dezvoltarea durabilă devine astfel, un vector al obiectivelor sociale dezirabile, pe baza creşterii venitului real pe locuitor, îmbunătățirilor în statusul nutrițional, realizărilor educaționale, accesului uşor la resurse, distribuției echitabile a veniturilor, precum şi a protecției mediului.

În contextul agriculturii, dezvoltarea durabilă se referă la capacitatea de a creşte producția pe fondul menținerii bazei de resurse naturale. Pe planul ideilor este prezentă şi definiția dată de Comitetul Tehnic Consultativ al

---

[1] *Raportul Comisiei Brundtland (World Commission on Environment and Development): “*Our Common Future*”, New York, Oxford University Press, 1987.*

[2] Pezzey, J.: “Sustainable Development Concepts. An Economic Analysis”, *World Bank Environment Paper*, no.2, pg.56, 1992.

Grupului Internațional de Cercetare Agricolă (TAC/CGIAR)[1], în 1988, potrivit căreia, „dezvoltarea durabilă a agriculturii constă în practicarea unui management de succes al resurselor pentru agricultură, în a satisface nevoile în continuă schimbare ale oamenilor, pe fondul menținerii sau sporirii calității mediului şi conservării resurselor naturale”[2].

În cea mai mare parte a lor, specialiştii utilizează o definiție largă, judecând că agricultura poate fi durabilă dacă este: *robustă ecologic, viabilă economic, echitabilă social, umană şi adaptabilă*[3], fiecare din aceste atribute are un conținut distinct:

- *Robustă ecologic,* înseamnă că resursele naturale îşi mențin calitatea, iar vitalitatea întregului agrosistem este sporită; aceasta este foarte bine asigurată când terenul este utilizat corespunzător, iar sănătate plantelor, a animalelor şi a oamenilor este menținută prin procese biologice; resursele locale sunt utilizate într-un mod care minimizează pierderile de nutrienți, biomasă şi energie şi previne poluarea, accentul fiind pus pe utilizarea resurselor regenerabile.
- *Viabilă economic,* înseamnă că fermierii pot produce suficient pentru autoconsum şi/sau pentru obținerea de venituri, iar câştigul suficient devine garant al muncii depuse şi al costurilor implicate. Viabilitatea economică este măsurată nu numai în termeni ai produsului agricol direct, dar şi în termeni ai funcțiilor cum ar fi, de exemplu, conservarea resurselor şi minimizarea riscurilor.
- *Echitabilă social*, înseamnă că resursele şi puterea sunt distribuite într-un asemenea mod în care nevoile de bază ale tuturor membrilor societății se întâlnesc, şi drepturile lor de utilizare adecvată a terenului, capitalului, asistenței tehnice şi oportunităților pieței sunt asigurate; astfel, toți oamenii au posibilitatea de a participa la luarea deciziilor în domeniul respectiv şi în societate.
- *Umană,* presupune că toate formele de viață (plante, animale, oameni) sunt respectate, integritatea culturală a societății fiind prezervată.
- *Adaptabilă,* înseamnă că comunitățile rurale pot participa la o ajustare a modificărilor constante pentru creşterea populației, a politicilor şi a cererii pieței. Aceasta implică nu numai implementarea noului, a tehnologiilor, dar şi a inovațiilor în termeni sociali şi culturali.

Aceste criterii diferite ale sustenabilității se pot manifesta contradictoriu în timp sau pot fi între ele în contradicție, şi pot genera puncte de vedere

[1] TAC/CGIAR: The Technical Advisory Committee of the Consultative Group on International Agricultural Research.

[2] Coen Reijntjes, Bertus Haverkort and Ann Waters-Bayer, *Farming for the Future: An Introduction to Low-External-Input and Sustainable Agriculture*, ILEIA/M, 1993.

[3] Idem 12.

diferite, atât la nivelul agricultorilor, cât şi al comunității, al națiunii şi al întregii lumi.

Cu toate că sustenabilitatea trebuie să apară ca un concept dinamic, care permite modificarea nevoilor unei populații globale în creştere, principiile ecologice de bază ne obligă să recunoaştem că productivitatea agricolă are totuşi limite. Întrebarea care se ridică în prezent este de ce conceptul dezvoltării durabile a câştigat o importanță tot mai însemnată în raport cu producția agricolă, răspunsul fiind regăsit în situația prezentă a agriculturii mondiale.

Cea mai recentă definiție dată de Comitetul Tehnic Consultativ al Grupului Internațional de Cercetare Agricolă (TAC/CGIAR) se referă la faptul că „*o agricultură durabilă este una, care, pe termen lung, sporeşte calitatea mediului şi potențialul de resurse de care depinde agricultura, asigură alimente de bază pentru oameni, este viabilă economic şi sporeşte calitatea vieții agricultorilor şi a societății în ansamblul său*” [1].

Atenția crescândă pentru problemele dezvoltării durabile trebuie armonizată cu nevoia de a preveni degradarea resurselor de bază şi deteriorarea calității mediului, în concordanță cu creşterea continuă a producției agricole, de a satisface cererea unei populații mondiale în continuă creştere.

În acelaşi cadru se înscrie şi definiția dată de FAO dezvoltării agricole durabile, potrivit căreia, aceasta constă în „conservarea resurselor naturale de bază, şi orientarea schimbărilor tehnologice şi instituționale într-o asemenea manieră încât să asigure satisfacerea nevoilor umane pentru generațiile prezente şi viitoare. O asemenea dezvoltare conservă resursele de pământ, apă, plante şi animale, nu degradează mediul înconjurător, este viabilă economic şi acceptabilă social”[2].

Un capitol referitor la dezvoltarea durabilă şi dezvoltarea rurală este cuprins şi în cadrul Agendei 21[3], care pune accentul pe menținerea şi îmbunătățirea productivității celor mai bune terenuri, în scopul susținerii populației în continuă creştere. În acest sens, palierele pentru o agricultură sustenabilă şi dezvoltare rurală vizează, în principal, activitățile integrate, resursele naturale şi inputurile externe (caseta nr. 3.1).

---

[1] Alderman H., Srivastava J.: *Agricultural and Environmental Challenges Proceedings of the Thirteenth Agricultural Sector Symposium*, World Bank, 1993.

[2] *The State of Food and Agriculture*, FAO, 1989.

[3] Agenda 21 este planul de acțiune adoptat de liderii din 169 de țări , în 1992, la Rio de Janeiro în cadrul Conferinței asupra Mediului şi Dezvoltării (UNCED).

Caseta nr. 3.1

Paliere pentru o agricultură sustenabilă şi dezvoltare rurală

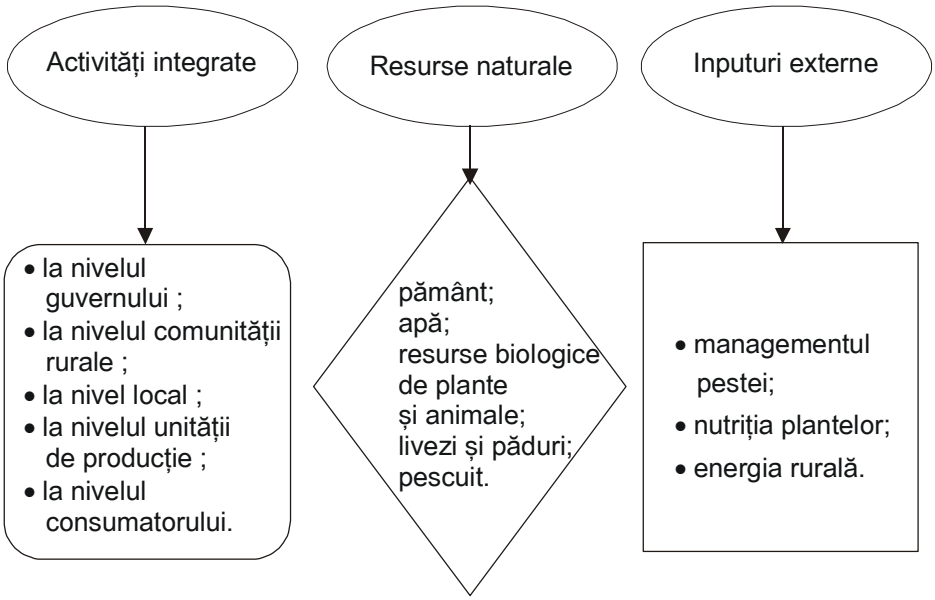

***Sursa**:* Sustainable agriculture and rural development*, FAO, http:www. fao.org/agriculture/ publications.*

În principal, strategia durabilității pentru agricultură, silivicultură şi pescuit, fiind în strânsă legătură cu dezvoltarea spațiilor rurale, trebuie să se orienteze cu precădere spre următoarele paliere:

a. referitor la cerințele ecologice şi de resurse:

- menținerea şi îmbunătățirea fertilității pământului prin conservarea resurselor sale de producție epuizabile, respectiv, înlocuirea lor rațională prin resurse regenerabile;
- menținerea diversității biologice şi a ecosistemelor funcționale.

b. din perspectivă economică:

- asigurarea durabilă a producției de alimente şi materii prime, precum şi a performanțelor ecologice şi conservatoare de peisaj ale agriculturii şi silviculturii, asigurarea eficienței economice şi a competitivității exploatațiilor agricole;
- consolidarea spațiului rural ca amplasament economic.

c. din punct de vedere social: menținerea stabilității şi funcționalității sistemelor sociale în spațiile rurale, îndeosebi prin:

- starea socială şi economică rezonabilă a oamenilor ocupați în domeniul agricol şi trăitori în spațiile rurale;
- stabilizarea şi dezvoltarea în continuare a sistemelor de asigurări sociale;
- coparticiparea oamenilor din spațiul rural şi a celor ocupați în sectorul agrar la procesele decizionale sociale şi politice.

Pe de altă parte, realizarea unei dezvoltări durabile şi echitabile ar trebui să se bazeze pe existența unei baze de date informaționale veridice şi multilaterale, care să se poată constitui ca suport în construirea unui sistem de indicatori ce exprimă atât cantitativ cât şi calitativ multiplele aspecte de stare, structură, dinamică şi comportament al acesteia.

Prin cunoaşterea reală a indicatorilor, precum şi prin mijlocirea unui sistem decizional, se poate exercita o anumită orientare asupra mersului dezvoltării, în vederea menținerii eficienței şi stării de echilibru.

În acest sens, conceperea acestui sistem de indicatori ar trebui să reflecte specificul proceselor economice, tendințele de evoluție, factorii cu impact pozitiv dar şi negativ asupra economiei, ca suport în cunoaşterea potențialului economic.

Astfel, la baza stabilirii indicatorilor trebuie să stea o serie de criterii, respectiv[1]: valoarea reală a acestora, exprimând veridic laturile generale şi specifice ale activității economice şi sociale a țării; relația cauzală dintre fenomenele şi procesele social-economice, prin corelarea indicatorilor factoriali cu indicatorii rezultativi, pentru a putea măsura eficiența economică şi socială; asigurarea unității de formă şi conținut a indicatorilor şi metodologiei lor de calcul, la toate nivelurile economiei naționale; asigurarea comparabilității informațiilor pe plan mondial, precum şi a conținutului economic între indicatorii retrospectivi şi cei prospectivi.

Pornind de la principiile generale ale teoriei sistemelor şi a reglării cibernetice, indicatorii dezvoltării durabile pot fi clasificați în cinci mari subsisteme: subsistemul indicatorilor factoriali; subsistemul indicatorilor rezultativi; subsistemul indicatorilor de distribuție; subsistemul indicatorilor sociali; subsistemul indicatorilor avuției naționale.

Astfel, în cadrul primului subsistem se includ în principal resursele demoeconomice, naturale, mijloacele de producție, progresul tehnico-ştiințific-biologic, precum şi factorii de management[2].

---

[1] Bulgaru, M.: "Mileniul III. Disperare şi speranță. O nouă paradigmă a dezvoltării", *Revista română de statistică*, Bucureşti, 2003.

[2] Prin factori de management se înțeleg acei factori care concură la organizarea structurii agenților economici, a zonelor şi a teritoriului, a organizării diviziunii muncii şi a sistemului de decizii care să ducă la folosirea cît mai eficientă a resurselor materiale umane şi financiare, a factorilor de producție în vederea creşterii producției, productivității muncii şi a eficienței economice generale. Astfel, principalii indicatori se referă la dimensiunea optimă a întreprinderii, indicatori de producție, ai amplasării întreprinderilor în mediul urban şi rural,

La nivelul indicatorilor rezultativi, principalii indicatori au în vedere producția materială şi serviciile de consum, învățământul, cultura, arta, gestiunea edilitară, turismul, precum şi indicatorii administrației de stat.

O importanță deosebită este acordată şi subsistemului indicatorilor de distribuție şi reglare, în care poziții importante ocupă indicatorii bancari, ai balanței de plăți, veniturilor şi repartiției fondurilor.

Subsistemul indicatorilor demografici şi sociali are în vedere, pe de o parte, indicatorii demografici (ex. numărul şi structura populației pe grupe de vârstă şi sex, indicatorii ratei divorțurilor, ai migrației populației etc.), iar pe de altă parte indicatorii sociali (ex. indicatori de habitat, ai mobilității socioprofesionale, eficienței sociale, nivelului cultural, omogenizării sociale, delicvenței, alcoolismului, accidentelor de muncă etc.).

În cadrul ultimului subsistem, principalii indicatori ai stocului de avuție națională au în vedere următoarele categorii:

a) indicatori ai resurselor naturale (resurse regenerabile, neregenerabile, marine, valoarea resurselor naturale);
b) valoarea mediului înconjurător;
c) indicatori ai capitalului uman (populația activă, stocul de instrucție publică, stocul de sănătate, valoarea capitalului uman);
d) capitalul fizic (capitalul fix şi asimilat, capitalul circulant şi asimilat, mijloacele de apărare);
e) capitalul financiar (stocul de aur şi metale prețioase, stocul de valută devize, soldul datoriei externe);
f) valoarea patrimoniului cultural;
g) bunuri de consum ale populației (locuințe, bunuri de folosință îndelungată, valori de tezaur).

3.2. Relația agricultură – dezvoltare durabilă: cadru conceptual

Agricultura durabilă poate fi considerată drept un proces în care cererea de produse agroalimentare, materii prime, plante ornamentale şi spațiul rural sunt satisfăcute de către practicile agricole, eficiente şi acceptabile din punct de vedere economic, social şi al mediului.

Pe de o parte, dimensiunea economică are în vedere abilitatea menținerii în mod suficient a capacității potențiale de producție, astfel încât să îndeplinească cererile prezente şi viitoare de hrană, prin utilizarea resurselor în mod eficient. Aceasta înseamnă că sectorul agricol poate să răspundă la schimbările intervenite în cererea consumatorilor, precum şi la provocările

indicatori ai zonării economice, ai organizării teritoriului, programării şi organizării producției, precum şi indicatori decizionali.

dezvoltării tehnologice. Pe de cealaltă parte, fermierii trebuie să reacționeze la nevoile crescânde şi tot mai diversificate ale oamenilor.

Dimensiunea ecologică are în vedere abilitatea de a menține suficiente resurse naturale, în acelaşi timp cu reducerea efectelor dăunătoare asupra mediului, care vin şi dinspre activitățile agricole. Astfel, agricultura poate cauza poluarea solului, a apei, a aerului, dar, în acelaşi timp, poate contribui şi la conservarea terenurilor, la controlul revărsărilor, la menținerea habitatului natural, a biodiversității şi peisajului.

Dimensiunea socială a dezvoltării durabile cuprinde elemente diferite, incluzând reguli formale şi informale, sau elemente cum ar fi: motivația, obligația, valori, norme societale, care variază odată cu preferințele consumatorilor şi schimbările din cadrul relațiilor de proprietate. Aceste elemente pot influența stabilitatea sistemului cultural şi social, nevoia pentru o participare mai largă la luarea deciziilor referitoare la aspectele etice ale producției agroalimentare.

În fapt, cele trei dimensiuni ale durabilității – economică, de mediu şi socială – sunt complementare şi într-o anumită măsură se pot suprapune. Un sector agroalimentar prosper şi eficient economic poate să-şi conserve baza existentă de resurse, să asigure protecția mediului.

Sintetic exprimat, relațiile stabilite între agricultură şi dezvoltarea durabilă – prezentate în caseta nr. 3.2 – vizează toate cele trei dimensiuni, privite fie individual fie în strânsă corelație.

Caseta nr. 3.2

Relații stabilite între componentele durabilității şi agricultură

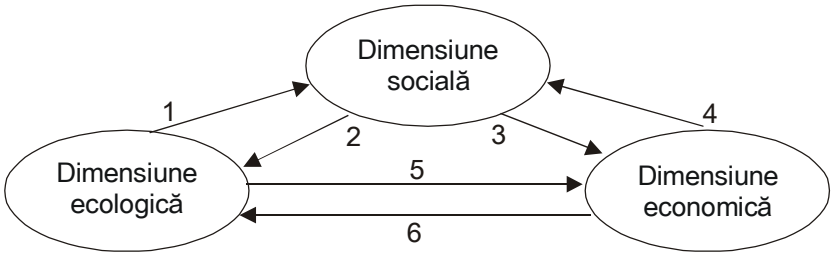

1. *Impactul asupra mediului provenit din agricultură, condiții de viață, oportunități de recreere;*
2. *Presiuni asupra resurselor de mediu din agricultură;*
3. *Efecte ale procesului de producție agricolă, modelelor de consum, modificărilor în cererea de produse agroalimentare;*
4. *Distribuția veniturilor, oportunități de ocupare în spațiul rural, prețurile produselor agroalimentare;*
5. *Utilizare productivă a resurselor naturale în agricultură;*
6. *Presiunea resurselor de mediu, investiții în protecția mediului, conservarea terenurilor.*

***Sursa**: Slange, L.(2001): „Sustainable agriculture – getting the institutions right", CEESA* Discussion Paper, nr.1.

CAPITOLUL 4
RESURSELE ECONOMIEI AGROALIMENTARE ROMÂNEŞTI – NIVEL ŞI TENDINȚE ÎN PROFIL REGIONAL

4.1. Înzestrarea cu resurse în economia agroalimentară, în funcție de regiuni, 1989-2002

Pe fondul impunerii, din ce în ce mai mult, a conceptului abordării teritoriale (regionale) a diferiților indicatori ai vieții economico-sociale, atât la nivel macroeconomic, dar şi microeconomic, încercăm a surprinde în demersul de față, ca un preambul al determinării nivelului productivității factorilor, gradul de înzestrare cu resurse a sectorului agroalimentar, din perspectivă regională, a nivelului decalajelor şi a implicațiilor economice ale acestora.

Referitor la modificările intervenite în structura principalilor indicatori macroeconomici, se impune precizarea că analiza nu a putut fi efectuată decât pentru intervalul 1993-2001, pentru care au fost disponibile date statistice.

De asemenea, pentru asigurarea comparabilității datelor s-a recurs la recalcularea în prețuri „01, utilizând pentru deflaționare deflatorul general al PIB-ului (în mod normal, pentru deflaționare, s-ar fi impus utilizarea indicelui de volum al PIB-ului, care, însă, nu este disponibil în profil teritorial). Este de precizat că analiza s-a efectuat la nivelul următorilor indicatori:

1. Valoarea adăugată brută din agricultură;
2. Valoarea adăugată brută totală;
3. Produsul intern brut regional.

Astfel, în intervalul 1993-2001, urmare a evoluției de ansamblu a economiei naționale, în profil regional, indicatorii macroeconomici au înregistrat evoluții oscilante, trendul fiind în general descrescător. În acest sens, valoarea adăugată brută din agricultură s-a diminuat cu un 30,3 puncte procentuale, cu variații de la o regiune la alta. Regiunile în care s-a înregistrat o reducere semnificativă a valorii adăugate brute din agricultură, sunt: regiunea Bucureşti şi regiunea Sud-Est (tabelul nr. 4.1). Pe un trend oscilant s-a înscris şi valoarea adăugată brută totală, al cărei ritm anual a fost rezultanta modificărilor, în sens pozitiv, din majoritatea regiunilor analizate. Greutatea specifică cea mai mare în impregnarea acestui trend, au avut-o, cu precădere, regiunile: Bucureşti şi Sud-Vest.

Tabelul nr. 4.1

Dinamica indicatorilor macroeconomici ’h profil regional, 1993-2001, preţuri constante (1993=1)

		Total	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	Bucureşti
1993	ASPEFV	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	VAB regională (VABR)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	PIB regional total (PIBR) - total	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
1994	ASPEFV	0,984	0,815	0,741	1,023	1,614	1,069	1,022	0,950	0,985
	VAB regională (VABR)	1,034	0,974	0,994	0,970	1,219	1,035	0,980	1,025	1,141
	PIB regional total (PIBR) - total	1,039	0,982	0,994	0,973	1,246	1,043	0,980	1,029	1,136
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,040	0,980	0,993	0,976	1,248	1,044	0,983	1,031	1,138
1995	ASPEFV	1,049	0,943	0,838	1,036	1,451	1,069	1,101	1,172	0,967
	VAB regională (VABR)	1,108	1,097	1,104	1,012	1,262	1,124	1,072	1,139	1,124
	PIB regional total (PIBR) - total	1,113	1,106	1,105	1,012	1,295	1,134	1,072	1,140	1,122
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,116	1,102	1,108	1,019	1,301	1,139	1,078	1,146	1,128
1996	ASPEFV	1,059	0,914	0,918	1,004	1,362	1,141	1,180	1,175	0,849
	VAB regională (VABR)	1,166	1,168	1,191	1,029	1,244	1,153	1,119	1,252	1,220
	PIB regional total (PIBR) - total	1,156	1,162	1,177	1,017	1,260	1,145	1,102	1,242	1,203
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,164	1,156	1,182	1,028	1,270	1,155	1,112	1,254	1,218
1997	ASPEFV	0,931	0,809	0,899	0,944	1,424	0,909	0,897	0,864	0,799
	VAB regională (VABR)	1,078	1,042	1,107	0,926	1,206	1,138	1,020	1,157	1,120
	PIB regional total (PIBR) - total	1,086	1,057	1,108	0,933	1,244	1,149	1,023	1,167	1,111
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,096	1,053	1,114	0,946	1,259	1,161	1,036	1,181	1,130

		Total	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	Bucureşti
1998	ASPEFV	0,708	0,675	0,601	0,675	1,012	0,729	0,715	0,732	0,571
	VAB regională (VABR)	1,433	1,336	1,349	1,140	1,538	1,536	1,422	1,464	1,794
	PIB regional total (PIBR) - total	1,509	1,421	1,415	1,202	1,645	1,620	1,487	1,542	1,869
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,529	1,405	1,427	1,227	1,675	1,659	1,512	1,568	1,916
1999	ASPEFV	0,649	0,616	0,610	0,639	0,913	0,612	0,648	0,632	0,511
	VAB regională (VABR)	0,970	0,904	0,913	0,772	1,041	1,040	0,962	0,991	1,214
	PIB regional total (PIBR) - total	1,021	0,961	0,958	0,813	1,113	1,097	1,006	1,043	1,265
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,035	0,951	0,965	0,830	1,133	1,122	1,023	1,061	1,297
2000	ASPEFV	0,548	0,534	0,488	0,465	0,730	0,515	0,611	0,637	0,392
	VAB regională (VABR)	0,992	0,884	0,891	0,747	1,031	0,948	0,955	1,019	1,502
	PIB regional total (PIBR)-total	1,040	0,934	0,929	0,784	1,098	0,993	0,993	1,068	1,556
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,054	0,917	0,943	0,828	1,077	1,016	1,009	1,084	1,600
2001	ASPEFV	0,697	0,630	0,554	0,702	1,058	0,760	0,722	0,681	0,489
	VAB regională (VABR)	1,054	0,962	0,923	0,798	1,054	1,036	1,005	1,055	1,632
	PIB regional total (PIBR) - total	1,095	1,008	0,955	0,829	1,114	1,073	1,035	1,096	1,675
	PIB regional pe locuitor (lei)	1,112	0,990	0,964	0,850	1,139	1,106	1,057	1,118	1,727

Sursa: *calculații proprii pe baza datelor furnizate de Anuarul statistic al Rom%niei.*

În preţuri comparabile, produsul intern brut regional (PIB-reg.) s-a înscris pe o curbă ascendentă, pe total economie, cu oscilaţii de la o regiune la alta, ritmul cel mai accelerat fiind înregistrat de regiunea Bucureşti.

4.2. Disparităţi regionale ale înzestrării cu resurse şi factori de producţie agricolă

Perioada 1989-2001 a fost marcată de profunde modificări în structura fondului funciar, ca urmare a reconstituirii şi constituirii dreptului de proprietate asupra terenurilor, modificări repercutate asupra structurii suprafeţei agricole, dar mai ales asupra suprafeţei arabile. Astfel, în perioada 1993-2002, suprafaţa agricolă s-a majorat cu doar 0,3%, cu variaţii reduse în plan regional (tabelul nr. 4.2), cea mai ridicată creştere fiind înregistrată în Regiunea Nord-Est, respectiv cu 1,1% în 2002 faţă de 1993.

Tabelul nr. 4.2

Dinamica suprafeţei agricole, în plan regional,1994-2002 (1993=1)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Total	1,000	1,000	1,000	1,000	1,001	0,996	1,004	1,004	1,003
Nord – Est	1,000	1,000	1,000	1,001	1,004	1,008	1,012	1,011	1,011
Sud – Est	1,000	1,000	1,000	1,000	1,002	1,003	1,004	1,005	1,005
Sud	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Sud – Vest	1,003	1,002	1,002	1,000	0,999	0,999	0,999	0,998	0,994
Vest	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,954	0,999	0,999	0,998
Nord – Vest	1,000	1,000	1,000	0,999	0,999	1,000	1,012	1,009	1,008
Centru	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,003	0,539	1,005	1,004
Bucureşti	1,000	1,000	1,000	0,995	0,992	0,988	1,010	1,009	1,005

***Sursa**: calculaţii proprii, pe baza datelor furnizate de AS-RO, 1994-2003.*

Spre deosebire de suprafaţa agricolă, suprafaţa arabilă a înregistrat fluctuaţii semnificative, trendul general fiind crescător, singura regiune în care s-a înregistrat o diminuare a acesteia fiind Regiunea Sud (cu 0,3% în 2002 faţă de 1993) (tabelul nr. 4.3).

Tabelul nr. 4.3

Dinamica suprafeţei arabile, în plan regional,1994-2003 (1993=1)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Total	1,000	1,000	1,000	1,000	1,001	1,002	1,004	1,006	1,006
Nord – Est	0,998	0,998	0,998	0,996	0,998	1,002	1,011	1,015	1,017
Sud – Est	0,998	0,999	0,999	1,002	1,009	1,009	1,011	1,014	1,014
Sud	0,995	0,996	0,996	0,997	0,996	0,995	0,995	0,996	0,997
Sud – Vest	1,003	1,004	1,004	1,005	1,004	1,004	1,006	1,012	1,009
Vest	1,006	1,002	1,002	0,996	0,996	0,998	1,000	1,001	1,000
Nord – Vest	1,001	1,002	1,002	1,004	1,004	1,004	1,003	1,003	1,003
Centru	1,000	1,001	1,001	1,002	1,000	1,001	1,001	1,003	1,003
Bucureşti	1,000	1,000	1,000	0,996	0,993	0,991	1,010	1,010	1,005

***Sursa**: calculaţii proprii, pe baza datelor furnizate de AS-RO, 1994-2003.*

Modificările în structura suprafeței arabile s-au datorat, în mare parte, efectelor pe care le-a avut procesul de reformă din domeniul agriculturii, pauperizării continue a agricultorilor, puşi în situația imposibilității reluării proceselor de producție, ca urmare a costurilor de producție net superioare prețurilor de comercializare a produselor agricole.

Din punct de vedere al populației ocupate pe activități ale economiei naționale, pe plan regional, perioada 1993-2002 este caracterizată printr-un trend descrescător, cel puțin în ceea ce priveşte cele trei mari domenii de activitate, respectiv: agricultura, silvicultura şi industria**.** Disponibilizările masive din industrie nu au antrenat o creştere a numărului populației ocupate în alte ramuri, ci dimpotrivă.

Astfel, populația ocupată în agricultură s-a diminuat cu 16,6%, iar în industrie cu 34,1 puncte procentuale. Regional, privită în dinamică, populația ocupată în agricultură a înregistrat cea mai mare reducere în Regiunea Sud-Est (cu 20,6% în 2002 față de 1993) (tabelul nr. 4.4).

Tabelul nr. 4.4

Dinamica populației active ocupate, 1993-2002

	Regiunea	Total economie	ASPEFV	Industrie
1993	Total	1,000	1,000	1,000
	1. Nord – Est	1,000	1,000	1,000
	2. Sud – Est	1,000	1,000	1,000
	3. Sud	1,000	1,000	1,000
	4. Sud – Vest	1,000	1,000	1,000
	5. Vest	1,000	1,000	1,000
	6. Nord – Vest	1,000	1,000	1,000
	7. Centru	1,000	1,000	1,000
	8. Bucureşti	1,000	1,000	1,000
1994	Total	0,995	1,009	0,951
	1. Nord – Est	1,002	1,001	0,950
	2. Sud – Est	0,984	1,009	0,894
	3. Sud	0,969	1,008	0,936
	4. Sud – Vest	1,021	1,018	0,976
	5. Vest	1,012	1,009	0,987
	6. Nord – Vest	0,986	0,981	0,920
	7. Centru	1,004	1,055	0,950
	8. Bucureşti	0,996	1,020	1,005
1995	Total	0,943	0,903	0,896
	1. Nord – Est	0,969	0,904	0,908
	2. Sud – Est	0,944	0,882	0,904
	3. Sud	0,923	0,896	0,899
	4. Sud – Vest	0,964	0,901	0,924

	Regiunea	Total economie	ASPEFV	Industrie
	5. Vest	0,998	0,937	0,932
	6. Nord – Vest	0,923	0,878	0,879
	7. Centru	0,953	0,942	0,886
	8. Bucureşti	0,884	1,007	0,849
1996	Total	0,932	0,919	0,904
	1. Nord – Est	0,975	0,923	0,937
	2. Sud – Est	0,938	0,900	0,875
	3. Sud	0,913	0,915	0,906
	4. Sud – Vest	0,938	0,902	0,941
	5. Vest	0,971	0,941	0,920
	6. Nord – Vest	0,921	0,906	0,887
	7. Centru	0,964	0,963	0,924
	8. Bucureşti	0,831	0,947	0,845
1997	Total	0,897	0,936	0,808
	1. Nord – Est	0,935	0,944	0,814
	2. Sud – Est	0,899	0,905	0,814
	3. Sud	0,878	0,942	0,793
	4. Sud – Vest	0,932	0,923	0,843
	5. Vest	0,935	0,938	0,778
	6. Nord – Vest	0,878	0,933	0,791
	7. Centru	0,924	0,972	0,846
	8. Bucureşti	0,791	0,993	0,786
1998	Total	0,876	0,926	0,765
	1. Nord – Est	0,911	0,938	0,752
	2. Sud – Est	0,862	0,884	0,764
	3. Sud	0,847	0,926	0,753
	4. Sud – Vest	0,890	0,917	0,755
	5. Vest	0,884	0,936	0,759
	6. Nord – Vest	0,902	0,934	0,807
	7. Centru	0,902	0,964	0,779
	8. Bucureşti	0,803	0,900	0,742
1999	Total	0,837	0,959	0,678
	1. Nord – Est	0,896	0,979	0,695
	2. Sud – Est	0,837	0,918	0,677
	3. Sud	0,822	0,954	0,661
	4. Sud – Vest	0,888	0,951	0,703
	5. Vest	0,828	0,949	0,670
	6. Nord – Vest	0,858	0,966	0,689
	7. Centru	0,880	0,997	0,738
	8. Bucureşti	0,658	0,953	0,579

	Regiunea	Total economie	ASPEFV	Industrie
2000	Total	0,858	0,988	0,661
	1. Nord – Est	0,913	1,014	0,659
	2. Sud – Est	0,850	0,939	0,708
	3. Sud	0,821	0,982	0,611
	4. Sud – Vest	0,886	0,979	0,671
	5. Vest	0,871	0,977	0,717
	6. Nord – Vest	0,875	0,999	0,657
	7. Centru	0,882	1,017	0,684
	8. Bucureşti	0,755	0,989	0,612
2001	Total	0,851	0,968	0,665
	1. Nord – Est	0,908	0,994	0,684
	2. Sud – Est	0,834	0,920	0,678
	3. Sud	0,806	0,964	0,604
	4. Sud – Vest	0,877	0,960	0,677
	5. Vest	0,858	0,946	0,733
	6. Nord – Vest	0,880	0,982	0,683
	7. Centru	0,866	0,991	0,684
	8. Bucureşti	0,771	1,022	0,607
2002	Total	0,828	0,834	0,700
	1. Nord – Est	0,848	0,855	0,702
	2. Sud – Est	0,797	0,794	0,698
	3. Sud	0,775	0,832	0,640
	4. Sud – Vest	0,817	0,823	0,677
	5. Vest	0,865	0,820	0,785
	6. Nord – Vest	0,848	0,843	0,730
	7. Centru	0,863	0,856	0,729
	8. Bucureşti	0,827	0,915	0,659

***Sursa**: calculații proprii, pe baza datelor furnizate de AS-RO, 1994-2003.*

Sub aspectul înzestrării agriculturii cu maşini agricole, intervalul 1993-2002 se caracterizează prin reducerea numărului de utilaje, excepție făcând doar numărul de tractoare agricole. Din punctul de vedere al celorlalte categorii de maşini agricole, regiunile în care, în mod normal, ar fi trebuit să se înregistreze o majorare a numărului acestora, respectiv cele predominant cerealiere, înregistrează diminuări semnificative în 2002 față de 1993, explicabile, în mare parte, şi prin costul ridicat al acestor utilaje, coroborat cu lipsa resurselor financiare pentru procurarea lor.

În acelaşi timp, gradul de încărcare pe tractor agricol se menține relativ constant, plaja de oscilație variind de la 85 ha/tractor (regiunea Sud–Est) la 34 ha/ tractor (Regiunea Centru) (graficul nr. 4.1).

Graficul nr. 4.1

Gradul de încărcare pe tractor, în profil regional, 1993-2002

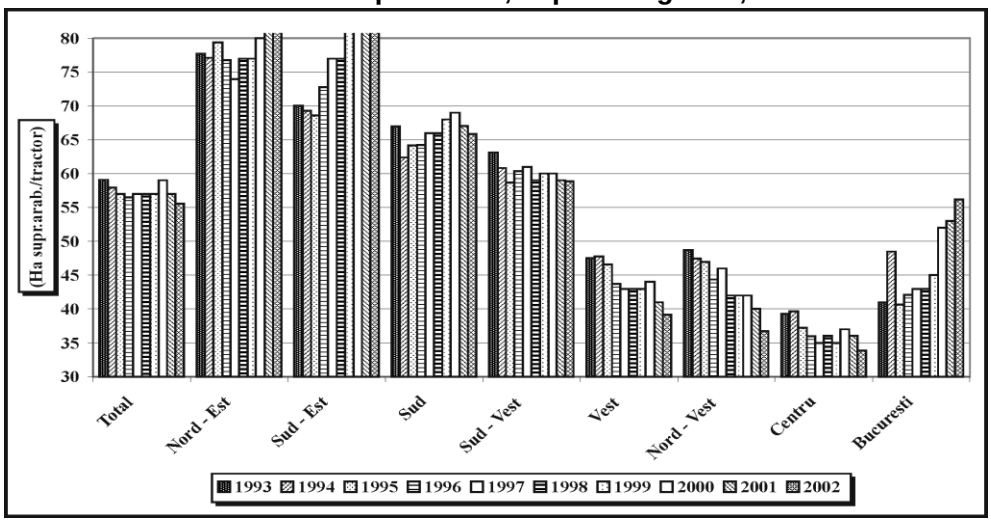

***Sursa**: calculații proprii, pe baza datelor furnizate de AS-RO, 1994-2003.*

Aceeaşi tendință de reducere se înregistrează şi în privința numărului de animale. Este de menționat că, pentru asigurarea comparabilității datelor, s-a recurs la transformarea în unități vită mare (UVM), utilizând următoarele categorii de multiplicatori: bovine =1,000 UVM; porcine = 0,150 UVM; ovine = 0,080 UVM; caprine = 0,080 UVM; cabaline = 1,050 UVM; păsări = 0,017 UVM; Astfel, în anul 2000 (la sfârşitul anului), efectivele de animale erau diminuate cu 28% față de 1994, cea mai importantă reducere fiind înregistrată în Regiunea Bucureşti (cu 47,1%) (tabelul nr. 4.5).

Tabelul nr. 4.5

Dinamica numărului total de animale în profil regional, 1994-2002 (1994=1)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Total	1,000	0,926	0,935	0,930	0,853	0,843	0,782	0,720	0,694
1. Nord – Est	1,000	0,933	0,938	0,886	0,843	0,843	0,829	0,814	0,793
2. Sud – Est	1,000	0,859	0,883	0,886	0,774	0,765	0,719	0,687	0,660
3. Sud	1,000	0,910	0,896	0,885	0,767	0,770	0,690	0,615	0,584
4. Sud – Vest	1,000	0,977	1,015	0,981	0,929	0,924	0,876	0,819	0,830
5. Vest	1,000	0,915	0,899	0,934	0,880	0,903	0,715	0,604	0,551
6. Nord – Vest	1,000	0,943	0,981	0,987	0,923	0,876	0,857	0,794	0,757
7. Centru	1,000	0,975	1,007	1,007	0,920	0,896	0,848	0,750	0,744
8. Bucureşti	1,000	0,865	0,810	0,830	0,783	0,695	0,568	0,529	0,465

***Sursa**: calculații proprii, pe baza datelor furnizate de AS-RO, 1994-2003.*

Ca urmare a reducerii numărului de animale cu un ritm mediu anual negativ şi a unei uşoare creşteri a suprafeței agricole, densitatea animalelor s-a diminuat, pe total agricultură, de la 54 UVM/100 ha teren agricol în 1994, la 44,5 UVM/100 ha teren agricol în 2002 (la sfârşitul anului) (tabelul nr. 4.6).

Tabelul nr. 4.6

Dinamica numărului de UVM/ha în profil regional, 1994-2002 (1994=1)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Total	1,000	0,926	0,936	0,930	0,853	0,847	0,779	0,717	0,692
1. Nord – Est	1,000	0,932	0,938	0,885	0,840	0,837	0,819	0,805	0,784
2. Sud – Est	1,000	0,859	0,884	0,886	0,773	0,763	0,716	0,684	0,658
3. Sud	1,000	0,910	0,896	0,885	0,767	0,770	0,689	0,615	0,584
4. Sud – Vest	1,000	0,977	1,018	0,983	0,933	0,927	0,879	0,823	0,837
5. Vest	1,000	0,915	0,899	0,934	0,880	0,946	0,716	0,605	0,552
6. Nord – Vest	1,000	0,943	0,984	0,988	0,923	0,876	0,847	0,804	0,752
7. Centru	1,000	0,975	1,007	1,007	0,920	0,893	1,575	0,747	0,741
8. Bucureşti	1,000	0,865	0,810	0,834	0,789	0,704	0,562	0,526	0,462

***Sursa**: calculații proprii, pe baza datelor furnizate de AS-RO, 1994-2003.*

Cu un număr de 44,5UVM/100 ha teren agricol, România se situează pe ultimele locuri, în ceea ce priveşte nivelul acestui indicator în cadrul UE-15 (90 UVM/ 100 ha teren agricol), fiind mult inferior Olandei (383 UVM/100 ha teren agricol), Belgiei (319 UVM/100 ha teren agricol), Germaniei (111 UVM/100 ha teren agricol).

Întrucât datele statistice la nivel teritorial, privitoare la servicii pentru agricultură, au fost disponibile începând cu 1995, analiza acestui segment a fost efectuată în intervalul 1995-2002, asigurând comparabilitatea datelor prin transformarea datelor în prețuri 2002, utilizând , drept deflator, deflatorul PIB-ului. Intervalul analizat este caracterizat de diminuarea semnificativă a valorii serviciilor pentru agricultură, cu oscilații însemnate în cadrul regiunilor (tabelul nr. 4.7).

Tabelul nr. 4.7

Dinamica serviciilor în prețuri 2002 (mil.lei), 1995-2002 (1995=1)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Total	1,000	0,949	1,127	0,565	0,407	0,286	0,314	0,360
1. Nord – Est	1,000	0,851	1,237	0,558	0,415	0,308	0,272	0,286
2. Sud – Est	1,000	1,018	0,957	0,573	0,395	0,297	0,336	0,406
3. Sud	1,000	0,937	1,301	0,658	0,514	0,354	0,413	0,487
4. Sud – Vest	1,000	0,902	1,194	0,614	0,367	0,241	0,299	0,360
5. Vest	1,000	0,985	1,043	0,458	0,369	0,254	0,271	0,251
6. Nord – Vest	1,000	0,883	1,021	0,376	0,257	0,157	0,153	0,171
7. Centru	1,000	0,950	1,153	0,471	0,342	0,247	0,206	0,217
8. Bucureşti	1,000	1,506	1,889	1,044	1,230	0,668	0,938	0,666

***Sursa**: calculații proprii, pe baza datelor furnizate de AS-RO, 2002.*

Evoluții asimetrice şi oscilante s-au înregistrat şi în sfera valorii producției agricole,şi mai pregnant în evoluția producției agricole la 100 ha teren agricol, ca indicator rezultativ, de efect (tabelul nr. 4.8).

Tabelul nr. 4.8

Dinamica producției agricole la 100 ha suprafață agricolă (mil.lei 2002/100 ha), 1995=1

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Total	1,000	1,121	1,694	0,865	0,727	0,622	0,729	0,828
1. Nord – Est	1,000	1,086	1,656	0,904	0,759	0,665	0,726	0,935
2. Sud – Est	1,000	1,195	1,967	0,904	0,832	0,691	0,725	0,889
3. Sud	1,000	1,084	1,715	0,840	0,721	0,551	0,735	0,737
4. Sud – Vest	1,000	1,046	1,832	0,902	0,742	0,622	0,810	0,675
5. Vest	1,000	1,168	1,635	0,861	0,677	0,552	0,753	0,828
6. Nord – Vest	1,000	1,195	1,613	0,845	0,702	0,656	0,732	0,913
7. Centru	1,000	1,107	1,461	0,812	0,644	1,185	0,654	0,829
8. Bucuresti	1,000	1,022	1,609	0,763	0,652	0,487	0,547	0,596

***Sursa**: calculații proprii, pe baza datelor furnizate de Anuarul statistic al României, diferite ediții.*

Astfel, intervalul 1995-2002 este caracterizat prin diminuarea acestui indicator cu nu mai puțin de 17,2 puncte procentuale, pe total agricultură, cu o plajă de variație cuprinsă între 40,4% (Regiunea Bucureşti) şi doar 6,5% (Regiunea Nord-Est). Involuțiile înregistrate au fost efectul modificărilor intervenite pe cele două paliere ale producției, respectiv vegetală şi animală, trendurile regăsindu-se şi în nivelul şi dinamica indicatorilor rezultativi (tabelul nr. 4.9).

Tabelul nr. 4.9

Dinamica producției vegetale la 100 ha suprafață arabilă (mil.lei 2002/100 ha), 1995=1

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Total	1,000	1,124	1,788	0,781	0,769	0,637	0,766	0,792
1. Nord – Est	1,000	1,075	1,734	0,848	0,814	0,677	0,755	0,966
2. Sud – Est	1,000	1,237	2,227	0,860	0,923	0,721	0,718	0,850
3. Sud	1,000	1,069	1,872	0,751	0,777	0,539	0,794	0,657
4. Sud – Vest	1,000	1,033	2,008	0,804	0,780	0,602	0,843	0,478
5. Vest	1,000	1,216	1,697	0,802	0,727	0,596	0,873	0,884
6. Nord – Vest	1,000	1,207	1,582	0,731	0,726	0,700	0,778	0,934
7. Centru	1,000	1,089	1,368	0,681	0,621	0,654	0,641	0,801
8. Bucuresti	1,000	0,919	1,675	0,681	0,657	0,509	0,589	0,571

***Sursa**: calculații proprii, pe baza datelor furnizate de Anuarul statistic al României, diferite ediții.*

Căderea producției vegetale a antrenat după sine şi diminuarea valorii acesteia la 100 ha teren arabil, cea mai accentuată reducere regăsindu-se în Regiunea Bucureşti (cu 42,9 puncte procentuale).

Ca indicator rezultativ al combinării factorilor, producția agroalimentară poate fi abordată şi din punct de vedere fizic. Aferentă acestui palier de analiză – fizic – producția agricolă s-a înscris pe un trend descendent. Pentru a surprinde locul ocupat de economia agroalimentară românească între țările comunitare, cel puțin la nivelul producției obținute, se poate recurge şi la transformarea în unități cereale a producției agroalimentare, şi raportarea acesteia la populația totală, pe de o parte, şi la populația activă ocupată în domeniu, pe de altă parte[1]. În primul caz, se reflectă gradul de consum alimentar al populației, în timp ce în al doilea caz este reliefată sintetic

[1] *Transformarea producției agroalimentare în unități cereale (UC) s-a realizat utilizând următoarele unități de conversie:*

Unități de conversie în unități cereale (UC) produse agricole

Produse vegetale	
Grâu	*1,07*
Orz	*1,00*
Secară	*1,01*
Ovăz	*0,85*
Porumb	*1,10*
Cartofi	*0,22*
Sfeclă de zahăr	*0,47*
Leguminoase boabe	*0,92*
Rapiță boabe	*2,46*
Legume	*0,57*
Fructe	*0,86*
Must de vin	*1,29*
Flori şi plante ornamentale (UC/Ha)	*135,0*
Porumb siloz	*0,18*
Fân de lucernă şi trifoi	*0,60*
Culturi duble	*0,11*
Paie de orz	*0,49*
ªrot de soia	*0,95*
ªrot de rapiță	*0,80*
Grăsimi vegetale	*2,80*
Produse animale (greutate vie)	
Taurine (gr.vie)	*5,90*
Viței pt îngrăşat	*2,70*
Porcine	*3,50*
Păsări	*2,70*
Oi	*8,40*
Lapte integral	*0,86*
Ouă	*2,57*
Lapte degresat	*0,11*
Făină proteică	*1,18*
Făină de peşte	*1,09*

Sursa: Kreitmair, S.: «Neuberechnung der Gesamtversorgung und landwirtschaftlichen Erzengnissen», nr. 4, Agrarwirtschaft*, 1989.*

productivitatea muncii. Astfel, din această perspectivă, asistăm la o uşoară creştere a producţiei în unităţi cereale.

Aceeaşi tendinţă se regăseşte şi la nivelul producţiei kg.UC/locuitor, precum şi în privinţa volumului producţiei obţinută de o persoană activă ocupată în sectorul agroalimentar (tabelul nr. 4.10).

Tabelul nr. 4.10

Producţia agricolă exprimată în unităţi cereale în profil regional, 2001-2002

	2001		2002	
	tone UC/pers.act.ocup.	tone UC/loc.	tone UC/pers.act.ocup.	tone UC/loc.
Total	11,609	1,873	14,763	2,382
1. Nord – Est	8,903	1,713	13,215	2,542
2. Sud – Est	12,823	2,133	19,653	3,269
3. Sud	13,667	2,493	15,848	2,891
4. Sud – Vest	12,226	2,513	9,393	1,930
5. Vest	16,851	2,458	23,324	3,402
6. Nord – Vest	9,049	1,743	12,208	2,352
7. Centru	10,831	1,511	14,081	1,965
8. Bucureşti	9,839	0,248	11,631	0,294

***Sursa**: calculaţii proprii, pe baza datelor furnizate de Anuarul statistic.*

Involuţiile indicatorilor îndepărtează practic România de performanţele europene, situându-ne pe ultimele locuri. De exemplu, în Germania anului 1998, producţia agricolă exprimată în unităţi cereale se situa la nivelul de 82,6 mil.tone, în timp ce pe locuitor aceasta reprezenta 1332 kg.UC, fiecare persoană ocupată în agricultură producând nu mai puţin de 33714 kg unităţi cereale.

4.3. Productivitatea muncii în economia agroalimentară – o premisă a dezvoltării durabile regionale

Pornind de la exprimarea clasică a productivităţii – ca raport între un indicator de efect şi un indicator de efort – precum şi de la suportul informaţional disponibil, până în prezent, cu privire la nivelul valoric al indicatorilor în profil regional, ne propunem a încerca cuantificarea nivelului productivitate, ca o premisă a dezvoltării regionale durabile, înregistrat în economia agroalimentară , în cele 8 regiuni statistice de dezvoltare.

Astfel, productivitatea muncii (calculată ca raport între VAB/pers.activ.ocup) a înregistrat o tendinţă descrescătoare în agricultură în intervalul 1993-2001 cu nu mai puţin de 31,9 puncte procentuale, cu variaţii însemnate în cadrul fiecărei regiuni (tabelul nr. 4.11).

Involuțiile înregistrate în planul productivității muncii agricole în profil regional, în intervalul 1993-2001 nu permit construirea unor ipoteze viabile de dezvoltare durabilă. Totuşi, aceste ipoteze şi alternative ale dezvoltării regionale pot avea ca suport media perioadei analizate.

Tabelul nr. 4.11

Evoluția productivității muncii în profil regional, 1993-2001(mil.lei/pao)

	Total	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	Bucureşti
1993	61,950	59,836	71,939	63,236	39,367	80,456	55,055	73,390	77,542
1994	60,438	48,717	52,877	64,183	62,403	85,272	57,328	66,128	74,863
1995	71,919	62,388	68,373	73,144	63,368	91,826	69,020	91,288	74,438
1996	71,446	59,284	73,428	69,389	59,450	97,618	71,725	89,575	69,463
1997	61,609	51,296	71,516	63,419	60,750	78,018	52,968	65,251	62,419
1998	47,354	43,081	48,955	46,114	43,421	62,641	42,144	55,709	49,183
1999	41,927	37,621	47,862	42,332	37,808	51,939	36,957	46,541	41,590
2000	34,404	31,507	37,363	29,910	29,364	42,416	33,662	45,968	30,720
2001	44,648	37,940	43,304	46,066	43,352	64,622	40,479	50,460	37,075
Media	55,077	47,963	57,291	55,310	48,809	72,756	51,037	64,923	57,477
Abaterea standard	13,412	11,130	14,012	14,608	12,746	18,533	13,700	17,202	18,076
Coef. de var.	24,350	23,205	24,458	26,411	26,114	25,473	26,844	26,496	31,450
Ritm mediu anual de modif.	-0,040	-0,055	-0,061	-0,039	0,012	-0,027	-0,038	-0,046	-0,088

***Sursa**: calculații proprii pe baza datelor furnizate de Anuarul statistic al României.*

Pornind de la aceste aspecte, prezentul demers încearcă să surprindă care este intervalul de timp necesar recuperării decalajului de productivitate a muncii de către regiunile de dezvoltare pentru a atinge mediile regiunilor Vest, Centru şi Bucureşti, considerate a fi înregistrat cel mai ridicat nivel al productivității muncii în perioada analizată. Se consideră, de asemenea, un ritm de creştere a productivității muncii de 5, 10 şi 15%.

Astfel, atingerea nivelului mediu de productivitate al regiunii Vest din intervalul 1993-2001 (72,756 mil.lei/pers.act.ocup) (alternativa 1), presupune intervale de timp situate între 3 ani (regiunea Nord – Est) şi doar 0,8 ani (regiunea Centru) (în condițiile unei rate de creştere a productivității de 15%) (tabelul nr. 4.12), nivelurile fiind mult mai îndepărtate cu cât ritmurile de creştere sunt mai reduse**.**

Tabelul nr. 4.12

Intervalul de timp necesar atingerii nivelului mediu de productivitate înregistrat în Regiunea Vest

Rate de creştere a Wm (%)	Total	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	Bucureşti
5	5,7	8,5	4,9	5,6	8,2	0,0	7,3	2,3	4,8
10	2,9	4,4	2,5	2,9	4,2	0,0	3,7	1,2	2,5
15	2,0	3,0	1,7	2,0	2,9	0,0	2,5	0,8	1,7

***Sursa**: calculații proprii pe baza datelor furnizate de Anuarul statistic al României.*

Pe de altă parte, intervalul necesar atingerii nivelului de productivitate al regiunii Centru (alternativa 2) se diminuează considerabil, plaja de oscilație variind de la 6,2 ani (regiunea Nord-Est) la doar 0,9 ani (Regiunile Sud-Est şi Bucureşti) (tabelul nr. 4.13).

Tabelul nr. 4.13

Intervalul de timp necesar atingerii nivelului mediu de productivitate înregistrat în Regiunea Centru

Rate de creştere a Wm (%)	Total	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	Bucureşti
5	3,4	6,2	2,6	3,3	5,8	-2,3	4,9	0,0	2,5
10	1,7	3,2	1,3	1,7	3,0	-1,2	2,5	0,0	1,3
15	1,2	2,2	0,9	1,1	2,0	-0,8	1,7	0,0	0,9

***Sursa**: calculații proprii pe baza datelor furnizate de Anuarul statistic al României.*

În fine, ultima alternativă (alternativa 3), presupune atingerea nivelului de productivitate agricolă al regiunii Bucureşti, alternativă care, din punct de vedere al posibilităților reale pare cea mai plauzibilă (tabelul nr. 4.14).

Tabelul nr. 4.14

Intervalul de timp necesar atingerii nivelului mediu de productivitate înregistrat în Regiunea Centru

Rate de creştere a Wm (%)	Total	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	Bucureşti
5	0,9	3,7	0,1	0,8	3,4	-4,8	2,4	-2,5	0,0
10	0,4	1,9	0,0	0,4	1,7	-2,5	1,2	-1,3	0,0
15	0,3	1,3	0,0	0,3	1,2	-1,7	0,9	-0,9	0,0

***Sursa**: calculații proprii pe baza datelor furnizate de Anuarul statistic al României.*

Cu toate acestea, creşterea nivelului productivității muncii, ca premisă a dezvoltării durabile şi eficiente în profil regional, presupune ritmuri susținute, axate pe majorarea nivelului valorii adăugate brute, în strânsă corelație cu diminuarea populației ocupate.

CAPITOLUL 5
PROGRAME ŞI TIPURI DE PROIECTE ADECVATE DEZVOLTĂRII DURABILE REGIONALE

Problemele dezvoltării regiunii trebuie privite din două perspective: pe de o parte, a conlucrării intraregionale, cu specificități economico-sociale dar şi complementarități; pe de altă parte, a interrelațiilor dintre regiunile de dezvoltare.

În esență, după anii 1996-1998 (în care s-au pus bazele noilor concepte care guvernează dezvoltarea regională) susținerea dezvoltării regionale a țărilor aflate în procesul de aderare la Uniunea Europeană este realizată prin fondurile Phare – componenta coeziune economică şi socială – care, la rândul lor cuprind şi obiective de dezvoltare ce pot fi finanțate din alte fonduri de tip structural.

În cadrul planurilor de dezvoltare regională – instrumentele de bază ale Planului Național de Dezvoltare – sunt stabilite şase priorități naționale pentru dezvoltarea sectorială.

La o sumară analiză a acestui document se poate constata că agricultura şi spațiul rural trec drept prima prioritate națională de dezvoltare sectorială. Un argument în plus că dezvoltarea agriculturii şi a spațiului rural este tratată relativ marginal este acela că, în planul de dezvoltare aferent regiunii 8 (Bucureşti + Ilfov), de exemplu, nici una dintre cele cinci priorități , cărora le sunt subsumate 16 măsuri de dezvoltare regională, nu se referă explicit la agricultură şi spațiul rural (excepție făcând prioritatea 3, privitoare la protecția mediului, care pare să aibă contingență şi cu agricultura şi cu spațiul rural).

Cu toate ezitările şi întârzierile apărute în crearea cadrului instituțional şi începerea operaționalizării conceptelor aferente dezvoltării regionale, agricultura şi spațiul rural constituie sectorul de interes, în principal pentru următoarele programe şi instituții:

1. Programul de politici de dezvoltare regională şi de coeziune economico-socială, derulat prin Agenția Națională de Dezvoltare Regională (ANDR);
2. Programul pentru Dezvoltare Agricolă şi Rurală, derulat prin Agenția Națională SAPARD;
3. Fondul Român de Dezvoltare Socială (FRDS), înființat prin Legea nr. 129/1998, cu scopul de a pune la dispoziție resurse pentru proiecte de combatere a sărăciei inițiate la nivel local, pe bază de parteneriat cu comunitățile locale; sumele acordate de acest fond, sub formă de grant, au ca scop ameliorarea nivelului de viață al locuitorilor satelor sărace şi al persoanelor aparținând grupurilor dezavantajate, contribuind la dezvoltarea capacității de organizare la nivel local şi la accelerarea procesului de

descentralizare. La baza activității fondului, stau o serie de principii, dintre care cele mai importante sunt:

a) stimularea implicării membrilor comunității în identificarea nevoilor, ierarhizarea priorităților şi realizarea proiectelor;
b) facilitarea dezvoltării capitalului de solidaritate la nivel local şi sprijinirea membrilor comunităților pentru creşterea capacității lor de organizare;
c) promovarea parteneriatului cu autoritățile locale şi organizațiile neguvernamentale (ONG);
d) asigurarea durabilității inițiativelor locale, a eficienței şi eficacității acestora.

FRDS finanțează trei mari categorii de proiecte, respectiv proiecte de mică infrastructură rurală, de servicii sociale comunitare, precum şi proiecte pentru activități generatoare de venituri şi locuri de muncă, destinate comunităților rurale sărace.

În cadrul primului tip de proiecte, finanțarea este orientată spre realizarea sistemelor de alimentare cu apă şi canalizare, precum şi spre reabilitarea căminelor culturale, plafonul maxim al cererii de finanțare fiind de 75000 USD.

Proiectele orientate spre servicii sociale comunitare vizează reabilitarea centrelor de zi şi servicii sociale pentru copiii care au abandonat şcoala, promovarea sănătății şi planificarea familială, pentru care plafonul maxim al cererii de finanțare este de 20000 USD. Pot solicita finanțarea ONG–urile specializate în domeniul serviciilor sociale sau organizațiilor comunitare, care au încheiat contract cu un ONG specializat în domeniul serviciilor sociale, 5% din sumă trebuind să fie acoperită de solicitant.

Proiectele pentru activități generatoare de venituri şi locuri de muncă, destinate comunităților rurale sărace sunt orientate spre:

a) asistență tehnică şi juridică acordată grupurilor productive din satele sărace;
b) prelucrarea lemnului, lânii, fructelor şi legumelor;
c) producția şi comercializarea obiectelor artizanale sau meşteşugăreşti, plafonul maxim al finanțării fiind de 20 000 USD.

Finanțarea poate fi solicitată de grupurile productive din comunitățile sărace, cu o contribuție de 15% din valoarea cererii. Resursele financiare ale fondului provin de la BIRD (10 mil. USD), Guvernul României (5 mil. USD), BERD (10 mil. USD), Agenția SUA pentru Dezvoltare Internațională (USAID), Consiliul Britanic, Know-How Fund.

Potențialii beneficiari ai fondului pot fi:

A. Comunități rurale sărace, care trebuie să îndeplinească cel puțin 3 criterii din următoarele:
   a) mai puțin de 50% din gospodării au acces la apă potabilă în curte sau la poartă;

b) mai mult de 60% din gospodării nu sunt conectate la rețeaua de electricitate;
c) mai mult de 50% din copiii din clasele I – IV şi/sau V –VIII fac mai mult de o oră până la şcoală;
d) pentru a ajunge la medic, locuitorii au nevoie de mai mult de 2 ore;
e) distanța față de cel mai apropiat oraş cu mai mult de 50000 de locuitori este mai mare de 25 Km;
f) nu există nici un mijloc de transport în comun care să treacă cel puțin o dată pe zi prin sat, sau care are stație la o distanță mai mică de 2 km de sat;
g) mai puțin de 5% din gospodării au telefon funcțional;
h) singurii agenți economici din sat activează în domeniul comerțului sau alimentației publice.

B. Grupuri defavorizate.
C. Femei defavorizate.
D. Bătrâni defavorizați.
E. Alte categorii.

4. Schema Competitivă de Granturi (SCG), derulată prin Reprezentanța Băncii Mondiale în România. Proiectele finanțate prin intermediul acesteia au drept scop:
   a) încurajarea introducerii tehnicilor moderne în cercetare şi extensie;
   b) ridicarea standardelor şi eficienței cercetării şi extensiei, precum şi îmbunătățirea diseminării informației ştiințifice şi tehnice;
   c) facilitarea dezvoltării, achiziționării şi diseminării tehnologiilor relevante;
   d) crearea de relații mai strânse între cercetare şi fermierii privați;
   e) inițierea de programe de colaborare în cercetare şi extensie.

Obiectivele acestui tip de proiecte sunt orientate cu precădere spre: creşterea productivității muncii, sustenabilității şi veniturilor agricole, creşterea eficienței; sprijinirea activităților prioritare de cercetare şi extensie; întărirea capacității din cadrul sectorului privat de implementare şi monitorizare a programelor de cercetare şi servicii de extensie.

Condițiile de acordare a granturilor vizează:

a) numai activități de cercetare aplicativă şi extensie în cadrul priorităților stabilite;
b) SCG nu este program de creditare pentru mecanizare, aprovizionare cu inputuri sau pentru dezvoltare;
c) SCG sprijină proiectele care demonstrează repetabilitatea şi continuitatea activității după încheierea proiectului; costurile salariale, echipamentele de mare valoare sau construcțiile civile nu vor fi acceptate la finanțare din SCG;

d) granturile vor avea valori cuprinse între 5000–250000 USD pentru proiecte de maxim 3 ani;
e) SCG nu va finanța echiparea completă a fermelor model şi nici procurarea de echipamente prin închiriere sau leasing;
f) criteriul principal pentru finanțarea de echipamente este repetabilitatea şi valoarea demonstrativă;
g) instituțiile participante trebuie să contribuie cu cel puțin 20% din costul total al proiectului în bani sau în natură;
h) cheltuielile de regie nu pot depăşi 10%.

5. Programul special pentru zonele defavorizate al cărui scop este acordarea de ajutoare financiare nerambursabile pentru achiziționarea de maşini, utilaje, instalații sau echipamente pentru activități productive, agricole şi de servicii[1].
6. Programul ASAL, în care agricultura şi dezvoltarea rurală reprezintă domenii cheie ale intervenției Băncii Mondiale, proiectele concentrându-se pe dezvoltarea cadastrului general, servicii de sprijin pentru agricultură, sisteme de irigații şi administrare a acestora, sisteme de finanțare rurală.
7. Programul FIDEL, derulat prin intermediul Fundației Internaționale de Management – Programul pentru întreprinderi mici şi mijlocii şi dezvoltare regională, ale cărui fonduri au fost reținute doar într-o mică măsură pentru agricultură, unele dintre ele având efect indirect asupra acestui sector.
8. Programul SPP – proiectat să finanțeze dezvoltarea instituțională, instruirea şi asistența tehnică pentru elaborarea planului de dezvoltare rurală, în cadrul acestuia putându-se elabora proiecte pilot de dezvoltare rurală.
9. Programul ISPA – modelat după Fondul European de Coeziune se orientează, în egală măsură, către domeniul transporturilor şi mediului, cu un impact benefic şi asupra comunităților rurale.
10. Programul PHARE ale cărui obiective importante s-au axat pe dezvoltarea coeziunii economice şi sociale, înfrățirea instituțională între instituțiile române şi administrațiile țărilor comunitare, armonizarea legislativă şi insituțională cu UE. Majoritatea împrumuturilor acordate au inclus în mod obişnuit şi asistența tehnică necesară implementării proiectelor, acordându-se câteva granturi şi pentru probleme de mediu.
11. Fondul Internațional pentru Dezvoltare Agricolă (FIDA): proiectul de dezvoltare rurală a Munților Apuseni se materializează în acordarea de credite atractive pentru fermierii privați şi agenții economici. Programul este operațional în județele Alba, Arad, Bihor, Cluj, Hunedoara, Sălaj,

[1] Pot fi beneficiari ai acestui program: întreprinderile mici cu capital privat integral românesc; asociațiile agricole constituite în baza Legii nr. 36/1991; întreprinzători particulari sau asociații familiale autorizate privind organizarea şi desfăşurarea unor activități economice pe baza liberei inițiative, care desfăşoară o activitate agricolă în mediul rural, în interiorul unei zone defavorizate.

derularea creditelor fiind asigurată de BCR. Avantajele creditului constau în posibilitatea de acordare a acestora în valută, cu o dobândă de 6,79%/an, stabilă pe primul an, pe o durată de 18 ani, admițându-se drept garanție şeptelul.

Beneficiarii acestor proiecte pot fi agenții economici şi fermierii privați care au ca obiect de activitate: îmbunătățirea şeptelului, prelucrarea produselor alimentare, agroturismul, industriile rurale etc. Referitor la condițiile de acordare a creditelor, acestea diferă în funcție de tipul de activitate urmărit. Astfel, pentru investiții de maxim 10000 USD, creditul se acordă în proporție de 85% de către bancă, urmând ca diferența să se constituie în aport propriu; pentru agroturism se pot acorda credite în sumă de maxim 20000 USD, unde cofinanțarea acoperă 85% din valoarea investiției; pentru alt tip de credit, investiția este acoperită în proporție de 70% de bancă. Aportul propriu constă fie în lichidități înregistrate în contul curent, fie în realizarea efectivă a unei părți din investiție, suma maximă a creditului acordat pe proiect neputând să depăşească 100000 USD. Domeniile eligibile au în vedere:

a) activități meşteşugăreşti şi de artizanat tradițional;
b) investiții;
c) procesarea cărnii şi a laptelui;
d) servicii;
e) acvacultură;
f) apicultură;
g) producție;
h) cofinanțare proiecte Sapard (se poate asigura contribuția beneficiarului în cadrul programului Sapard – 50% din cheltuielile neeligibile ale proiectului).

12. Fondul de Garantare a Creditului Rural (FGCR) garantează creditele acordate de finanțatori producătorilor şi procesatorilor privați de produse agricole. Creditele garantate de FGCR pot fi:
    a) credite pe termen mediu şi lung, destinate realizării de investiții contractate de agenții economici mici şi mijlocii, persoane fizice sau juridice, cu capital privat şi majoritar privat, care nu dețin garanții suficiente şi desfăşoară activități în domeniul producției agricole şi alimentare;
    b) credite pe termen scurt şi complementare investiției – pentru primul ciclu de producție, plata taxelor şi comisioanelor vamale;
    c) scrisori de garanție bancară – în cazul creditelor furnizor din surse externe;
    d) credite pe termen mediu – pentru cumpărarea de acțiuni de la societățile comerciale agricole şi de industrie alimentară;
    e) credite pe termen scurt acordate producătorilor agricoli privați pentru realizarea producției vegetale şi animale;

f) contracte de leasing încheiate între producătorii agricoli şi firmele interne şi internaționale de leasing.

Beneficiarii garanției pot fi fermierii privați, persoane fizice sau asociații (în cazul creditelor pentru investiții, aceştia trebuie să facă dovada că cel puțin 50% din veniturile personale provin din agricultură), precum şi societățile comerciale mici şi mijlocii care îşi desfăşoară activitatea în domeniul producției agricole şi alimentare.

Condițiile de eligibilitate în acordarea garanțiilor vizează:

1. desfăşurarea unei activități profitabile şi neaflarea în incapacitate de plată sau procedură de reorganizare sau faliment;
2. existența unei bune bonități (grupa A, B, C din Regulamentul nr.2/2000 al BNR);
3. neînregistrarea de datorii restante la bugetul de stat sau la bugetele locale, precum şi a creditelor restante sau a unor dobânzi neachitate la scadență.

Valoarea maximă a garanțiilor depinde de tipul de credit, astfel:

a) pentru credite pentru investiții: 175000 euro pentru societățile mici şi mijlocii şi 87500 euro pentru fermierii privați; garanția FGCR poate acoperi maxim 70% din valoarea creditului;
b) credite pe termen scurt: 5 mild. lei pentru societățile mici şi mijlocii şi 1 mild. lei pentru fermierii privați, garanția FGCR acoperind 50% din valoarea creditului;
c) operații de leasing: 175000 euro pentru societățile mici şi mijlocii şi 87500 euro pentru fermierii privați.

Pentru creditele destinate activității investiționale, fermierii privați nu plătesc comision (FGCR suportând contravaloarea studiului de fezabilitate întocmit în limita a 1% din valoarea investiției), în timp ce pentru societățile comerciale comisionul variază între 4% pentru creditele în lei şi 1%/an pentru creditele în valută. Pentru creditele pe termen scurt, comisionul este fix atât la lei cât şi la valută (3,5%/an), în timp ce pentru operațiile în leasing nivelul comisionului este de 6%.

Prioritățile şi măsurile de dezvoltare rurală cuprinse în „Planul Național pentru Agricultură şi Dezvoltare Rurală” au în vedere două paliere principale, şi anume: priorități de dezvoltare a agriculturii şi a spațiului rural, pe de o parte, iar pe de altă parte, măsuri pentru dezvoltarea rurală.

În cadrul primului palier, se consideră drept principale priorități în dezvoltarea agriculturii şi a spațiului rural următoarele:

a) îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației din spațiul rural şi participarea la ridicarea generală a calității vieții;
b) susținerea dezvoltării producției agricole;
c) armonizarea agriculturii cu mediul înconjurător;

d) protecția socială a producătorilor agricoli;
e) adoptarea unor politici şi instrumente financiare specifice;
f) aderarea la Carta europeană a spațiului rural.

Pe de altă parte, măsurile pentru dezvoltare rurală urmăresc, cu precădere:

- investițiile în exploatațiile agricole;
- îmbunătățirea prelucrării şi marketingului produselor agricole;
- dezvoltarea şi diversificarea activităților economice pentru generarea de activități;
- dezvoltarea şi îmbunătățirea infrastructurii rurale;
- îmbunătățirea structurilor în vederea realizării controlului de calitate, veterinar şi fitosanitar, pentru calitatea produselor alimentare şi pentru protecția consumatorilor;
- metode agricole de producție proiectate să protejeze mediul şi să mențină peisajul rural;
- silvicultura;
- constituirea grupurilor de producători şi asociațiilor;
- îmbunătățiri funciare şi reparcelare;
- renovarea şi dezvoltarea satelor, protecția şi conservarea patrimoniului rural;
- înființarea serviciilor de înlocuire a personalului în fermă şi de management al acesteia.

De o manieră generală, acțiunile ce urmează a fi finanțate prin programul SAPARD[1] sunt grupate în măsuri prioritare astfel:

1. *Prelucrarea şi comercializarea produselor agricole* (prioritatea măsurii trebuie acordată întreprinderilor mici şi mijlocii). Criteriile de viabilitate

[1] Acest program, denumire simplificată a Instrumentului Special de Preaderare pentru Agricultură şi Dezvoltare Rurală, este implementat tehnic şi financiar, prin Agenția SAPARD, creată în România la sfârşitul anului 2000. Fondurile pentru fiecare stat candidat sunt alocate orientativ pe baza a patru criterii – suprafața agricolă, populația ocupată în agricultură, produsul intern brut, situația teritorială specială (zonele defavorizate), ele constând din alocații nerambursabile din partea UE, cofinanțare națională de 25% şi contribuție privată, însumând anual cca 300 mil.euro, distribuite pe 11 măsuri, dintre care doar trei au fost validate pentru finanțare: măsura 1.1; îmbunătățirea prelucrării şi marketingului produselor agricole şi piscicole (carne, lapte şi produse lactate, cereale, oleaginoase, vinificație, fructe, legume şi cartofi, peşte, zahăr); măsura 2.1, dezvoltarea şi îmbunătățirea infrastructurii rurale (drumuri comunale; apă potabilă; canalizare); măsura 4.2, asistență tehnică. Sunt finanțate prin programul SAPARD două categorii de proiecte: a) private, (generatoare de venit), precum cele aferente măsurii 1.1; b) publice (negeneratoare de venit), precum cele aferente măsurii 2.1. În funcție de tipul de proiect inițiat, beneficiarii fondurilor SAPARD vor fi producători agricoli privați, asociații ale producătorilor agricoli, IMM-uri, autorități locale.

economică vor trebui să fie compatibile cu cele ale Băncii Mondiale şi cu cele utilizate de băncile care vor aduce creditele necesare cofinanțării. Obiectivele generale privind această măsură vizează: creşterea calității produselor şi a competitivității lor; creşterea veniturilor producătorilor agricoli; apariția de noi segmente de consumatori orientați către produsele ecologice, promovarea obținerii de produse locale specifice; introducerea de tehnologii nepoluante; încurajarea sistemului de investiții prin introducerea unor metode moderne de prelucrare, stocare, colectare şi comercializare.

2. *Îmbunătățirea structurilor de control veterinar şi fitosanitar, intervenția programului se va limita la modernizarea laboratoarelor din cadrul direcțiilor sanitar-veterinare şi fitosanitare*. Spectrul obiectivelor strategiei în acest domeniu este, însă, mult mai larg, vizând creşterea calității materialului biologic, a produselor agroalimentare în concordanță cu standardele impuse de UE, a eficienței cercetării sanitar-veterinare.
3. *Dezvoltarea şi îmbunătățirea infrastructurii rurale*. În sensul dezvoltării integrate se va acorda prioritate proiectelor legate de investițiile susținute în cadrul măsurilor „prelucrarea şi comercializarea produselor agricole" şi „investiții în exploatațiile agricole".
4. *Managementul resurselor de apă*. Această măsură urmăreşte asigurarea unei gestiuni durabile a resurselor de apă din mediul rural, a consumului de apă necesar pentru producția vegetală, în arealele cu deficit de umiditate, precum şi controlul excesului de umiditate în intravilan şi zonele limitrofe, în ariile periferice comunelor, etc.
5. *Investiții în exploatații agricole*. Dezvoltarea integrată presupune asigurarea unei bune sinergii a acestei măsuri cu măsurile privind infrastructura, prelucrarea şi comercializarea produselor agricole, grupuri de producători şi formare profesională.
6. *Implementarea grupurilor de producători*. Proiectele apartenente vor fi orientate cu precădere asupra unor sectoare de producție prioritare .
7. *Agromediu*, prin promovarea activităților agricole paralel cu protejarea şi îmbunătățirea mediului, conservarea resurselor naturale şi a diversității genetice, promovarea unui mediu prietenos, menținerea trăsăturilor tradiționale ale peisajului.
8. *Dezvoltarea şi diversificarea activităților economice pentru generarea de activități multiple şi venituri alternative*. Măsura se adresează zonelor care dispun de un puternic potențial turistic sau piscicol pentru sectorul de acvacultură. Ea se va limita la investiții private care susțin direct crearea de noi locuri de muncă şi dezvoltare economică. Măsura este limitată la beneficiarii privați care sunt fie agricultori, fie silvicultori.
9. Silvicultura.
10. Formarea profesională.
11. Asistența tehnică pentru implementarea proiectului.

Desigur, panelul de măsuri pentru dezvoltarea agricolă şi a spațiului rural constituie un inventar de nevoi prin a căror soluționare, cu efort comunitar şi național, se poate facilita adoptarea legislației comunitare şi îmbunătăți competitivitatea sectorului agricol românesc.

Acuitatea reală a problemelor de dezvoltare rurală apare abia atunci când se coboară cu analiza la nivelul comunelor rurale. Din această perspectivă, cel puțin pentru prima dintre cele trei măsuri SAPARD pentru care s-a deschis finanțarea (îmbunătățirea prelucrării), devine necesară identificarea portențialităților de dezvoltare complexă prin intermediul resurselor agricole.

În prezent, în România, Programul SAPARD cuprinde în total 11 măsuri destinate susținerii agriculturii şi dezvoltării rurale. În perioada 2002–2003, au fost acreditate primele 6 măsuri, iar în anul 2004 celelalte 5 măsuri. Astfel, până în luna aprilie 2004, au fost contractate peste 700 de proiecte cu o valoare totală de 563,6 milioane euro (caseta 5.1).

Caseta 5.1

Stadiul actual al implementarii măsurilor acreditate (iunie 2004)

Măsura 1.1: îmbunătățirea prelucrării Şi marketingul produselor agricole: 115 proiecte (59,13 mil. euro);

Măsura 2.1: dezvoltarea Şi îmbunătățirea infrastructurii rurale: 594 proiecte (480,81 mil.euro);

Măsura 3.1: investiții în exploatațiile agricole: 30 proiecte (3,55 mil. euro);

Măsura 3.4: dezvoltarea Şi diversificarea activităților economice care să genereze activități multiple Şi venituri alternative: 42 proiecte (2,75 mil. euro);

Măsura 4.2: asistență tehnică: 4 proiecte (0,55 mil. euro).

Bibliografie

Alderman H., Srivastava J.: „Agricultural and Environmental Challenges" *Proceedings of the Thirteenth Agricultural Sector Symposium*, World Bank, 1993.

Bulgaru, M.: *Mileniul III. Disperare şi speranță. O nouă paradigmă a dezvoltării*, Revista română de statistică, Bucureşti, 2003.

von Braun, J.: *Agricultural Economics and Distributional Effects* (Draft), 2003.

Greig Smith, W.: *Economics and Management of Food Processing*, AVI Publ.Co.Inc. Westport, 1984, 2003.

Coen, Reijntjes; Bertus, Haverkort; Ann, Waters Bayer: *Farming for the Future: An Introduction to Low-External-Input and Sustainable Agriculture*, ILEIA/M, 1993.

Holst, H.: *Kosten und Nutzen der Landwirtschaft*, 2003.

Kreitmair, S.: „Neuberechnung der Gesantversorgung und landwirtschaftlichen

Erzengnissen", *Agrarwirtschaft*, nr. 4, 1989.

Kuznets, S.: *Economic Growth and the Contribution of Agriculture*, Oxford Univ. Press, London, 1963.

Maier, L., Shobayashi, M.: *Multifunctionality: Towards an Analytical Framework*, OECD, 2001.

Manoilescu, M.: *Forțele naționale productive şi comerțul exterior*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

Pezzey, J.: „Sustainable Development Concepts. An Economic Analysis", *World Bank Environment Paper*, no. 2, pg. 56, 1992.

Rao, D.S.P., Coelli, T.J.: „Catch-up and Convergence in Global Agriclutural Productivity 1980-1995", *CEPA Working Papers*, nr. 4, University of New England, 1998.

Slange, L.: „Sustainable agriculture – getting the institutions right", *CEESA Discussion Paper*, nr. 1, 2001.

Ştefănescu, C.: *Economia agroalimentară românească – disparități regionale şi implicații*, IEA-INCE, Bucureşti, 2000.

Ştefănescu, C.: „Economia agroalimentară în România dimensiunea regională a competitivității interne", volumul nr. 17: *Evoluția sectorului agroalimentar în România – convergențe multicriteriale cu U.E*, Editura Expert, Bucureşti, 2001.

Toderoiu, F.: „Probleme metodologice privind eficiența utilizării resurselor de producție în agricultură", în: *Buletinul Informat Ştiințific* (BIS), ASAS , nr. 17, 1987a.

Toderoiu, F.; Popescu, M.; Ştefănescu, C.: „Productivitatea totală a factorilor în economia agroalimentară – măsurare, tendințe, disparități regionale şi implicații", Grant Academia Română*, Oeconomica, nr. 4*, Editura IRLI, Bucureşti, 2001.

Toderoiu, F.; Popescu, M.; Ştefănescu, C.: *Decalaje agricole teritoriale şi disparități economice regionale – măsurare, tendințe, implicații*, GAR 73/2000, Bucureşti, 2000.

*** * *** Anuarele statistice ale României , 1994-2003.

* * * Date INS, 2003.

* * * Raportul Comisiei Brundtland (World Commission on Environment and Development): *Our Common Future*, New York, Oxford University Press, 1987.

*** * *** *Zukunft der Agrar – und Ernaehrungsforschung in Deutschland, BMVEL*, 2002.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 26-27/2005

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

NAȚIONALISM ŞI GLOBALIZARE

dr. Nicolae Belli

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Textul prezentat în volumul de față face parte dintr-o lucrare mai amplă, consacrată de autor problemelor globalizării şi integrării europene, din care au mai apărut, în anul 2004, în colecțiile Centrului, volumele: (127-128) *„Sfidările globalizării la adresa statului-națiune"* şi (129-130) *„Suveranitatea națională a statelor în strânsorile globalizării".*

Pentru o mai bună încadrare a secvenței din acest număr al publicației „Studii şi Cercetări Economice", în tema tratată de prof. dr. Nicolae Belii, vă recomandăm observarea cuprinsului general de la pagina 104.

CUPRINS

CAPITOLUL I NAȚIONALISMUL ŞI GLOBALIZAREA – FORȚE FUNDAMENTAL OPUSE ALE SOCIETĂȚII CONTEMPORANE 61
1. Naționalismul – concept social-politic de atitudine comportamentală 62
1.1. Abordări conceptuale. Confruntări de idei 62
1.2. Naționalismul antiglobalizare • formă istorică nouă de naționalism 68
CAPITOLUL II. SURSELE NAȚIONALISMULUI CONTEMPORAN – SURSE CONFLICTUALE ALE GLOBALIZĂRII 79
1. Revendicările frontierelor istorice ale noilor state independente 79
2. Fundamentalismul islamic contemporan: o privire în viitor cu fața spre trecut . 87
3. Iredentismul: trecut prestigios, prezent antiistoric 88
4. Conflictele interetnice – potențiale războaie civile şi destrămări de state naționale 90
4.1. Kurzii – sursă principală de conflict interetnic în Orientul Mijlociu 92
4.2. Cipru – scena unui dublu conflict interetnic, scizionist şi de purificare etnică 95
4.3. Balcanii – placa turnantă a naționalismelor europene 98
4.4. ETA şi IRA – două focare naționalist-teroriste ale Europei Occidentale 130
4.5. Caucazul – un alt „butoi cu pulbere" în calea globalizării. Trei împrejurări perturbatoare ale Caucazului 135
4.6. Sudanul – sursă de naționalism arab şi antiarab 165

CAPITOLUL I
NAȚIONALISMUL ŞI GLOBALIZAREA – FORȚE FUNDAMENTAL OPUSE ALE SOCIETĂȚII CONTEMPORANE

Este un adevăr incontestabil că globalizarea are susținători puternici, dar şi adversari pe măsură. Între aceştia din urmă, naționalismul contemporan este cel mai redutabil. El ocupă un loc aparte în lupta contra globalizării, atât prin natura cauzelor care-l generează, cât şi prin doctrină şi acțiune. Naționalismul apare în calea globalizării nu ca un adversar întâmplător sau ca un factor extern, ci ca unui care aparține de aceeaşi realitate istorică din care face parte şi globalizarea: societatea umană contemporană în noua sa epocă, postmodernă. Fiind opuse, ele se resping; în acelaşi timp însă, se şi presupun reciproc, dând astfel consistență realității istorice de care aparțin. Deşi nu vrem să trecem pragul pe tărâmul filosofiei, o precizare din arsenalul ei se impune totuşi: că societatea umană contemporană, deşi unitară în existența şi mişcarea ei, este puternic dedublată în contrarii şi că o expresie concentrată a acestei dedublări o reprezintă astăzi cele două tendințe şi forțe opuse, ai cărei purtători sunt personificați de globalizare şi reflexul său, antiglobalizarea, al cărei echivalent este naționalismul contemporan.

Sesizăm aici nu un paradox al istoriei, ci o logică a însăşi realității sale. Şi-i vom înțelege sensul, amintindu-ne de adevărul, cunoscut încă din antichitate, că în natură, ca şi în societatea umană, „tot ce se întâmplă se produce prin contradicție" (Heraclit). Adevărul este valabil şi pentru globalizare, fiindcă şi ea este un fenomen istoric care „se întâmplă" şi, prin consecință logică, nu se poate produce decât în compania contrariului său, naționalismul antiglobalizare. Pe acest temei putem postula cel puțin două prime concluzii:

a) globalizarea şi reflexul său contrar, naționalismul, reprezintă nu numai cele două laturi contradictorii ale aceleiaşi realități – societatea umană contemporană – ci, implicit, şi *două forțe fundamentale opuse* care jalonează progresul acesteia;

b) lupta dintre cele două forțe contrarii – globalizare şi antiglobalizare –, fiind, de fapt, lupta dintre viitor şi trecut, devine motorul progresului contemporan. Globalizarea, reprezentând tendința umanității spre viitorul ei, devine, în mod necesar, latura superioară a contradicției şi, prin aceasta, forța dominantă a progresului societății contemporane. În schimb, naționalismul contemporan, reprezentant al trecutului în actualitate, constituie frâna acestui motor. El poate întârzia mersul globalizării dar nu-l poate înlătura.

De ce naționalismul contemporan respinge globalizarea şi apără, nu fără o zgomotoasă înverşunare, statul național şi celelalte valori identitare ale sale: națiunea, suveranitatea, frontierele naționale, cultura națională etc.? Ca să răspundem la întrebare este necesar ca, în prealabil, să descifrăm o altă problemă, cu caracter de premisă metodologică indispensabilă şi anume conținutul conceptului de naționalism în general şi apoi al naționalismului extremist antiglobalizator.

1. Naționalismul – concept social-politic de atitudine comportamentală

1.1. Abordări conceptuale. Confruntări de idei

Reprezentând un concept social-economic şi politic de atitudine comportamentală a unor comunități umane, naționalismul, în general, poate fi manifestat fie de anumite grupări etnice minoritare sau părți din națiunile majoritare dintr-o țară, fie chiar de națiuni şi state naționale întregi. Exemple există suficiente din fiecare. Departe de a fi o invenție doctrinară a europenilor secolului al XIX-lea, cum susține un cunoscut cercetător al fenomenului, Elie Kedourie, ceea ce ar sugera a fi un produs accidental al istoriei, naționalismul face parte din realitatea modernă şi postmodernă a umanității, cunoscând manifestări diferite, uneori chiar contradictorii între ele.

Nu ştim ce va fi în viitorul îndepărtat. Ştim însă ceea ce se întâmplă acum, odată cu trecerea omenirii de la epoca modernă la epoca postmodernă, dominată de globalizare şi de „Al Treilea Val", cel al revoluției informaționale, când naționalismul cunoaşte o vie recrudescență. Dă conținut acestei tendințe nu numai intensificarea manifestărilor sale concrete pe planul acțiunii, ci şi o bogată literatură ştiințifică-istorică, politică şi jurnalistică – din proxima vecinătate temporală. Constatăm însă, din păcate, că această literatură, deşi inundată de relatări şi dezbateri aprinse, nu degajă încă, din punct de vedere terminologic, un concept clar, structurat ştiințific al naționalismului contemporan, concept care să acopere satisfăcător întreaga întindere a fenomenului. Încercări şi contribuții însă, în acest sens, nu lipsesc. Este firesc, aşadar, să demarăm analiza fenomenului cu trecerea în revistă a acestor încercări. Fără să ne propunem un documentar pe această temă, ne limităm să reținem, succint, ca puncte de referință, contribuțiile a doi cercetători ai problemei mai des întâlnite în literatura actuală de profil. Este vorba de Raoul Gerardet şi Ernest Gellner. Ca orientare, primul provine din şcoala franceză, iar al doilea – dintr-o mixtură de şcoală anglo-germană, fapt care se reflectă şi în viziunea lor asupra naționalismului contemporan.

Analistul francez Raoul Gerardet, referindu-se la termenul de naţionalism, chiar în debutul lucrării sale[25] *Naţionalism şi Naţiune,* are dreptate să constate că „nici un cuvânt nu revelează în mai mare măsură echivocul şi ambiguitatea. Consideraţii de ordin moral, sensurile polemicii, preocuparea de a justifica sau de a condamna par să se obstineze în a-i denatura utilitatea". Şi, adaugă autorul, deşi este „recunoscut de toţi ca un fenomen major al istoriei" şi „ca un factor hotărâtor al evoluţiei generale a societăţilor timpului nostru, naţionalismul continuă, cu toate acestea, să apară ca o realitate extrem de mobilă. Proteu omniprezent, insesizabil însă, îmbrăcând multiple forme, el este cel mai adesea ridicat în slăvi, dar nu definit, analizat, descris, inventariat"[26].

Încercând să-l inventarieze şi să-i descifreze multiplele manifestări, autorul identifică „patru tipuri de naţionalism: naţionalism de inspiraţie liberală şi democratică, un naţionalism autoritar, plebiscitar sau de inspiraţie conservatoare, un naţionalism de tip marxist şi, în sfârşit, un naţionalism fascist"[27]. Evident, fiecărui tip de naţionalism îi corespunde o doctrină şi o motivaţie ideologică proprie, precum şi un comportament politic distinct. În condiţiile unei asemenea multiplicităţi deconcertante a fenomenului, este imposibil ca el să fie perceput în ansamblul său prin singurul termen de naţionalism. Insuficienţa terminologică aparţine cuvântului însuşi, cu valoare univalentă, folosit pentru acoperirea unor realităţi plurivalente, uneori chiar opuse ca sens.

În pofida varietăţii fenomenologice a naţionalismului şi a greutăţilor terminologice în abordarea sa conceptuală, considerăm că se justifică a continua eforturile de conceptualizare ştiinţifică a lui. Înscriindu-se în acest efort, Raoul Girardet încearcă să identifice, nu fără o anumită prudenţă, fondul ideatic comun al naţionalismului manifestat diferit în ţări şi perioade istorice diferite. Acest fond comun se rezumă la „patru teme principale: tema suveranităţii, cea a unităţii, cea vizând istoria unei naţiuni şi cea a prieteniei"[28]. Din păcate, autorul nu se ocupă direct şi de naţionalismul antiglobalizare. Totuşi, dacă l-am invocat aici, faptul se justifică, atât ca premisă teoretico-metodologica a discuţiei noastre, cât mai ales prin aceea că temele incluse de autor în doctrina ideologică a naţionalismului în general sunt valabile şi pentru naţionalismul antiglobalizare.

Reflectând şcoala din care provine, viziunea ştiinţifică a lui Ernest Gellner asupra naţionalismului contemporan este de orientare predominant istorico-filosofică. Pentru a descifra realitatea acestui fenomen şi teoria în care se reflectă, E. Gellner recurge la o veritabilă răscolire a istoriei, mai ales a celei modeme, cu credinţa că, identificându-i rădăcinile, îi poate defini şi

---

[25] Raoul Girardet, *Naţionalism şi Naţiune,* Secolul XX, Institutul European, Iaşi, 2003.
[26] *Op. cit.,* p. 13.
[27] *Op. cit,* p. 22.
[28] *Op. cit,* p. 32.

manifestările actuale. Deşi interesante, nu vom zăbovi asupra acestor răscoliri. Vom reține doar principalele sale idei concluzive, cu valoare teoretico-metodologică şi pentru înțelegerea problematicii naționalismului antiglobalizare.

Concepția autorului despre naționalismul contemporan se sprijină pe două premise fundamentale – *cultura* şi *organizarea,* considerate de el nu numai două coordonate universale perene ale existenței societății umane, ci şi materia primă a naționalismului.

Cultura, concepută de autor nu în sensul ei curent, ca în rubricile culturale din mass-media, ci ca o caracteristică centrală a vieții oamenilor, *reprezintă un model de comportament şi de coeziune socială a unui grup uman,* având premise genetice, de aptitudini înnăscute, dar şi calitatea de produs social, transmis din generație în generație. Cultura, spune autorul, pe drept cuvânt, diferă enorm între comunitățile umane şi în interiorul acestora, putându-se schimba pe parcurs. Există culturi înalte ale lumii occidentale deja industrializate şi culturi joase, sau chiar neconstituite în restul țărilor. În concluzie, spune E. Gellner, *cultura unui grup uman este o bancă de caracteristici însuşite şi transmise generațiilor succesive,* aflată în schimbare permanentă în timp. Nu de puține ori autorul pune semnul de egalitate între cultură şi națiune.

Organizarea, cealaltă latură definitorie a comunităților umane, exprimă faptul că respectivele comunități reprezintă nu o simplă sumă aritmetică de oameni, ci „o asociere în rândul căreia fiecare membru are o anumită poziție socială, anumite idealuri, drepturi şi îndatoriri, privilegii şi obligații"[29].

Existând în strânsă legătură între ele şi condiționându-se reciproc, cultura şi organizarea comunităților umane reprezintă, după autor, „materia primă a întregii vieți sociale". Ele sunt „materie primă" şi pentru definirea naționalismului. Pornind de la aceste premise, autorul formulează următoarele teze mai importante în caracterizarea fenomenului naționalist:

- "Naționalismul este un principiu politic care susține că similaritatea culturii este liantul social de bază. Oricare ar fi principiile de autoritate care pot exista între oameni, pentru a fi legitime, acestea depind de faptul că membrii grupului respectiv aparțin aceleiaşi culturi (sau, în idiomul naționalist, aceleiaşi «națiuni»)"[30].
- Relația dintre cuplul cultură-organizare şi cuplul stat-naționalism este directă. Cultura şi organizarea generează naționalismul şi statul-națiune. Dar, precizează Gellner, dacă primele sunt universale şi perene, ultimele nu sunt; ele sunt creații ale premiselor amintite pe o anumită treaptă a evoluției societății umane, anume în epoca modernă. Orice teorie care nu recunoaşte acest adevăr nu pune corect problema.

---

[29] Emest Gellner, *Naționalismul,* Colecția Incitatus, Editura Librom Antet, 2001, p. 11.
[30] *Op. cit.*

- Teoreticienii naționalismului, nerecunoscând acest adevăr, tind să prezinte statul ca pe o instituție universală a societății umane. Ei chiar fac o adevărată doctrină politică din convingerea că „nu există societate fără ordine, nu există ordine fără impunere, nu există impunere fără instituțiile corespunzătoare (statul)". Legând existența naționalismului de cea a statului universal, atribuie implicit şi naționalismului caracter universal. În dezacord cu aceşti naționalişti, Gellner precizează că „dacă este adevărat că statul centralizat reprezintă o parte importantă din temeiurile viziunii naționaliste asupra lumii, nu-i mai puțin adevărat şi faptul că statul nu este universal: există societăți umane *acefale,* care reuşesc să mențină ordinea şi coeziunea fără existența statului şi fără personal specializat în impunerea ordinii. Neexistând statul în aceste comunități, nu există nici problema naționalismului. Trebuie, aşadar – conclude Gellner –, să spunem că problema naționalismului, în principal, apare numai într-o lume în care statele sunt recunoscute şi considerate necesare, dar acest lucru nu se aplică la întreaga omenire". Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, „dacă statele nu sunt universale, cu atât mai puțin poate fi naționalismul ca atare"[31].
- Naționalismul nu este nici universal şi nici peren în cadrul intern al comunităților umane. Nu toți oamenii, ci numai o parte din ei din cadrul acestor comunități sau țări gândesc şi acționează naționalist. Aceste caracteristici, însă, nu înseamnă deloc un îndemn în a crede că autorul diminuează importanța şi locul naționalismului în societatea contemporană. Îi putem evalua aprecierea în această privință descifrându-i răspunsul la următoarea întrebare: este naționalismul necesar şi esențial sau doar cotangent şi neesențial?
  Accepția tradițională, precizează Gellner, susținută de naționalişti, se găseşte în prima parte a întrebării. Oponenții naționalismului se regăsesc în a doua parte. Intre aceşti oponenți, Elie Kedourie, unul dintre cei mai incisivi exponenți ai opiniei contrare, apreciază că naționalismul reprezintă un fenomen occidental, iar teoria care-l reflectă – un fals. „Naționalismul – scrie el chiar în debutul lucrării sale, consacrate acestui subiect[32] – este o doctrină inventată în Europa la începutul secolului al XIX-lea". Gellner, negând ambele extreme – şi ale naționalştilor şi ale lui Kedourie – apreciază că naționalismul nu este nici universal şi esențial şi nici neesențial şi occidental, ci „este consecința necesară sau corelația unor anume condiții sociale şi, se întâmplă, ca acestea să fie condițiile epocii noastre şi să fie răspândite, profunde şi atotcuprinzătoare". Aşadar,

[31] *Op. cit.,* p. 13.
[32] Elie Kedourie, *Naționalismul (a patra ediție îmbunătățită),* Oxford, Blakwel, 1993.

naționalismul reprezintă, după Gellner, o parte inevitabilă a lumii moderne[33].

- Industrializarea, naționalismul şi viitorul acestuia se află în relații cauzale. Lumea industrială în care trăim se întemeiază, după autor, pe două principii: creşterea economică şi naționalismul. Industrializarea a dus la creştere economică, la modernitate şi cultură înaltă. Industrializarea, însă, şi modernitatea generată de ea, n-a cuprins în mod egal întreaga lume. Ca urmare, constată autorul, cei veniți primii la industrialism sunt beneficiarii modernității, în timp ce cei veniți mai târziu, adică cei slabi sau chiar neindustrializați, sunt victimele acesteia. Pe fondul acestei realități, autorul apreciază că „există frecvent un conflict de interese profund între cei veniți mai devreme şi cei veniți mai târziu". Şi dacă cei „veniți mai târziu" la masa industrializării „se pot deosebi din punct de vedere cultural de exploatatorii şi agresorii lor, este foarte mult în avantajul lor să se adune în acelaşi stup politic, atunci când apare ocazia, şi să facă modernizarea sub propriul lor drapel, în propriul lor teren suveran. *Aceasta este, de fapt* – conclude autorul – *una dintre cele mai obişnuite şi tipice forme de naționalism"*[34] (s.n.)
- Industrializarea atenuează sentimentul național. Înscriindu-se în contextul discuțiilor mai vechi cu privire la viitorul națiunilor şi naționalismului, în sensul unei eventuale tendințe de atenuare şi chiar de dispariție a lor cândva, autorul, preferând să rămână cu picioarele pe pământ scrie: industrialismul a dus la apariția „nu a unei culturi universale atotcuprinzătoare, ci a unui întreg grup de culturi. *Apariția unei singure culturi universale s-ar putea să se întâmple totuşi: numai viitorul ne-o va spune* (s.n.). Dar, deocamdată, ceea ce vedem este înlocuirea diversității enorme de culturi printr-un număr limitat de culturi înalte cu pretenții politice. Aceasta este epoca naționalismului. Poate că nu am anticipat-o, dar ulterior, am înțeles-o"[35].

Încheiem acest periplu prin gândirea lui Gellner asupra naționalismului contemporan printr-o sinteză foarte scurtă a două constatări: una priveşte punctul ei forte, iar cealaltă punctul său slab. Punctul ei forte constă în aşezarea întregii sale concepții pe axul central dat de relația: industrializare, cultură, stat național, națiune şi naționalism. Iar punctul său slab constă în faptul că întreaga sa gândire asupra naționalismului se limitează la epoca modernă, dominată de statul-națiune. Cu alte cuvinte, se opreşte la poarta epocii postmoderne care, fiind dominată de integrare continentală şi mondială, adică de globalizare, schimbă şi datele naționalismului.

---

[33] Ernest Gellner, *op. cit., p.* 17.
[34] *Op. cit.,* p. 38.
[35] *Op. cit.,* p. 40.

Analiza faptelor, cât şi a literaturii care le reflectă ne îndreptățesc să punctăm, la rându-ne, concluziile care urmează:

Naționalismul este un concept istoric. Odată apărut, datorită anumitor condiții, el a evoluat continuu, schimbându-şi conținutul şi forma odată cu schimbarea condițiilor. În acest sens, este necesar să deosebim naționalismul contemporan, generat de globalizare, de naționalismul în general.

La originea sa, naționalismul a reprezentat o doctrină ideologică şi atitudine politică în problema națională. Apărut odată cu primele forme de industrializare şi de organizare capitalistă a economiei şi societății, ca ideologie a noilor forțe sociale, antifeudale şi sprijinit pe răspândirea ştiinței de carte, naționalismul a contribuit la formarea conştiinței naționale şi apariția națiunii, precum şi la cristalizarea statului național modern. Pe plan istoric mai larg, acest moment reprezintă şi piatra de hotar, de debut a epocii moderne. *Realitatea acestor transformări istorice reflectă, de fapt, cerința de expansiune a capitalismului, în prima sa fază, la scară națională, pentru a-şi crea o piață şi economie națională proprii, iar în faza următoare, la scara internațională a globalizării, pentru a-şi crea* o *economie şi piață mondială proprii.* În prima fază, el avea nevoie să elibereze economia şi societatea de sub dominația rânduielilor feudale, ceea ce presupunea înlăturarea fragmentării economice şi politice a țărilor şi unirea părților într-un tot, creând astfel piața şi economia națională unitară. Întregul secol al XIX-lea şi până la Primul Război Mondial reprezintă perioada istorică a națiunilor. În acest moment al istoriei, marcat de afirmarea noilor forțe sociale, capitaliste şi de „naționalizarea" suveranității regale şi princiare, de crearea pieței naționale, naționalismul este antifeudal şi are un caracter progresist: creează primele state-națiune şi economii naționale din lume în vestul Europei.

Acelaşi *naționalism,* dar în altă perioadă istorică, este prezent ca *element de coagulare a conştiinței naționale* şi implicit de formare a națiunilor şi statelor naționale şi în cazul mişcărilor de eliberare național-colonială. Primul Război Mondial, de pildă, a destrămat cele trei imperii mari – Austro-Ungar, Otoman şi Țarist – care-şi împărțeau Europa Centrală şi de Est între ele, a eliberat națiunile asuprite din aceste imperii şi a dus la crearea statelor-națiune din această parte a Europei. Al Doilea Război Mondial n-a distrus numai nazismul şi fascismul european şi asiatic (japonez), ci şi marile imperii capitaliste: englez, francez, olandez, belgian etc., ducând la eliberarea națională a coloniilor şi formarea de noi state naționale în Africa şi Asia. La fel şi Al Treilea Război Mondial, numit şi Războiul Rece: n-a fost învins numai naționalismul imperialist velico-rus de tip sovietic, ci şi imperiul sovietic ca atare, ducând la eliberarea națională a popoarelor asuprite.

Faptul național şi *naționalismul* generat de el în cazul popoarelor asuprite reprezintă nu un episod întâmplător al istoriei modeme, o creație subiectivă a unor personalități, ci un însoțitor firesc al acesteia, *o mişcare continuă, opusă*

marilor construcții imperiale, pe care, în final, trecând prin cele trei războaie mondiale ale secolului al XX-lea, a reuşit să le destrame una după alta. Chiar dacă n-a fost întotdeauna singura cauză a destrămării lor, naționalismul s-a folosit de această destrămare, ducând la independența națiunilor subjugate şi la formarea noilor state naționale atât în Europa, cât şi în restul lumii. Pe plan european, de pildă, astăzi funcționează 43 de state, față de numai 23 în 1914. Societatea Națiunilor aduna în 1930 doar 50 de membri, iar succesoarea ei, ONU, aduna 185 de membri în 1995 şi 199 de membri în 2004. Aşadar, *orice mişcare a unui popor asuprit sau dezbinat, tinzând spre eliberare şi unitate națională este o mişcare naționalistă democratică şi progresistă.* Aceasta în perioada modernă a societății umane. Altfel se pun problemele în perioada postmodernă dominată de globalizare, chiar dacă anumite urme ale trecutului se regăsesc şi în noua perioadă.

1.2. Naționalismul antiglobalizare • formă istorică nouă de naționalism

Oricine scrutează fenomenul naționalismului contemporan în lupta sa contra globalizării poate lesne constata ascensiunea lui energică, atât pe plan național, cât şi pe plan internațional. Poate că tocmai această tendință, însoțită de o mare Încărcătură de nelinişte, explică resurgența interesului politic şi ştiințific față de acest naționalism. În abordarea lui, mai ales sub impresia violențelor care însoțesc manifestările internaționale antiglobalizare, există tentația de a-i găsi filiațiune cu naționalismul interbelic de tip nazist. Părerile sunt însoțite deseori şi de temeri pentru a nu se ajunge la grozăviile atroce, profund antiumane, ale fascismului care au zguduit nu numai Europa şi Extremul Orient, ci întreaga omenire.

În pofida prezenței unor elemente „reziduale" din trecut, cum ar fi: xenofobia, rasismul şi antisemitismul, credem că, în esența sa, naționalismul contemporan antiglobalizare nu se suprapune celui interbelic nazist şi fascist. El se deosebeşte atât prin cauzele care-l generează şi-i motivează obiectivele urmărite, cât şi prin mijloacele de luptă folosite. De pildă, naționalismul interbelic hitlerist s-a caracterizat prin tendința ofensivă, având ca obiectiv cucerirea de noi teritorii şi popoare, *folosind în acest scop imense forțe armate şi războiul ca atare.* Spre deosebire de acesta, naționalismul contemporan antiglobalizator are mai degrabă un caracter defensiv, de rezistență, având ca obiectiv apărarea identităților şi valorilor naționale, amenințate de „tăvălugul" globalizării, folosind în acest scop, cel puțin până acum, nu războiul clasic, care de fapt nici nu mai este posibil, ci lupta politică, paşnică sau, uneori, urmată de formele sale mai violente, cum sunt terorismul sau simple manifestări la nivel de stradă şi de hărțuială cu organele de ordine şi cu magazinele McDonald's! Chiar şi sub această formă, lupta politică a naționalismului antiglobalizator nu este deloc de neglijat. În orice caz, el nu

poate fi identificat, cu unele excepții, cu naționalismul interbelic de culoare nazistă sau fascistă, nici conceptual, nici prin acțiunea practică. De asemenea, el nu poate fi identificat nici cu formele sale istorice anterioare. În aceste condiții, se pune în mod firesc întrebarea: de fapt ce reprezintă naționalismul antiglobalizator, care îi sunt atributele definitorii şi în ce constau deosebirile şi locul său în cadrul mişcării naționaliste în general?

Avem nevoie de clarificarea conceptuală a naționalismului antiglobalizare din cel puțin două motive: pe de o parte pentru că ne îngăduie să înlăturăm confuziile de ordin terminologic existente în jurul său, iar pe de altă parte, pentru că este o cerință a cercetării realității. Înainte de a fi demarată, orice investigație cere ca, de la început, să se precizeze termenii folosiți. Cerința este valabilă şi în cazul de față. Definind, cât mai clar cu putință, conținutul conceptual al naționalismului contemporan antiglobalizator, dispunem, astfel, de un criteriu ştiințific pentru a putea aprecia judicios atitudinile, atât ale naționaliştilor, de respingere a globalizării în numele apărării intereselor naționale, cât şi ale partizanilor globalizării care susțin această tendință tot în numele intereselor naționale. Logic vorbind, nu este exclus deloc faptul ca din cercetarea aceleiaşi realități să se poată extrage concluzii diferite, mai ales când această realitate, deşi poartă acelaşi nume – sistemul de interese naționale –, are semnificații diferite, necoincidente, între țări. Cum nu este exclus nici faptul că, uneori, neînțelegerea clară a conținutului conceptului de naționalism duce la aprecieri eronate, cu implicații morale şi chiar politice dăunătoare. Datorită complexității sale, naționalismul antiglobalizator poate fi abordat din diverse unghiuri de vedere: economic, politic, sociologic, juridic, filosofic, religios etc. Demersul nostru este preponderent economic. El însă are o importanță primordială pentru înțelegerea naționalismului din oricare alt punct de vedere. Abordându-l economic, este aproape imposibil dacă nu facem câteva incursiuni şi în celelalte domenii, mai ales la cele istorice, politice şi religioase.

1.2.1. Naționalismul economic – temelia naționalismului antiglobalizare

O controversă, care a făcut şi face epocă şi astăzi în doctrinele economice, a fost aceea dintre protecționişti şi liberaliştii *laissez-faire*-ului. Moştenind-o, globalizarea reproduce această controversă, la scara ei, cele două părți combatante jucând acum noi roluri: protecționiştii au trecut în tabăra naționaliştilor antiglobalizare, iar liberalii *laissez-faire*-ului în tabăra promotorilor globalizării. Considerați uneori reprezentanți ai neomercantiliştilor şi, respectiv, a cosmopolitiştilor[36], combatanții, pe măsură ce globalizarea

[36] Robert B. Reich, *Naționalismul economic într-o nouă perspectivă,* Sinteza nr. 86,1991.

avansează, împing controversa dintre ei printre problemele cele mai arzătoare ale gândirii economice contemporane.

Zăbovim puțin asupra acestei controverse şi a disputelor care o însoțesc din nevoia unei duble clarificări: pe de o parte, pentru înțelegerea a însăşi naționalismului economic, curent care reprezintă, de fapt, conținutul doctrinar şi pragmatic al adversarilor globalizării; pe de altă parte, pentru a penetra structurile interne ale mecanismului funcțional al globalizării prin care ea depăşeşte piedicile naționale din calea sa şi îşi asigură înaintarea.

În analiza la care ne angajăm, pornim de la adevărul că orice dezvoltare social-economică are nevoie de două lucruri primare indispensabile: a) de o locomotivă capabilă să pună în mişcare această dezvoltare şi b) de un pilot care să conducă locomotiva. Sunt două roluri diferite cu caracter fundamental, ele fiind jucate de doi actori distincți, şi ei fundamentali: piața şi, respectiv, statul. După cum ne demonstrează experiența istorică, cei doi actori se presupun reciproc, nici unul nu poate fără celălalt şi nu se pot înlocui între ei, fiindcă nici unul nu poate juca ambele roluri. Acesta ar fi un prim adevăr necesar analizei noastre. Un al doilea adevăr, decurgând din primul, constă în formarea, pe planul gândirii economice, a două orientări cu caracter primordial: a) liberalismul economic şi b) dirijismul economic.

Liberalismul economic, întemeiat pe filosofia *laissez-faire-ului* sau, cu alte cuvinte, liberschimbiştii, greşit ancorați de unii economişti în sfera comerțului, susțin că piața poate totul, poate fi şi locomotivă şi pilot şi că statul trebuie să-şi ia mâinile de pe economie, pentru că ce face piața, face mult mai bine.

Dirijismul economic, ai cărui partizani se situează în tabăra adversă, susțin că statul poate juca ambele roluri, de motor şi pilot, folosind în acest scop: a) programe naționale de dezvoltare a fronturilor economice necesare; b) politici protecționiste de apărare, prin sisteme vamale adecvate, a economiei şi pieței naționale de invazia capitalului străin mai puternic; c) politici de sprijinire (subvenții, facilități fiscale etc.) a creării de noi industrii de perspectivă, ofertante de locuri de muncă şi de venituri şi d) politici de stimulare a exporturilor şi de promovare a solidarității şi coeziunii sociale.

Dezvoltarea economică bazată pe capitalism şi industrializare, în trecut ca şi în zilele noastre, s-a mişcat între cele două doctrine, cu elemente preponderente dintr-una sau alta în funcție de caracterul perioadelor istorice parcurse. De pildă, în timpul războaielor sau a unor crize masive, ca cea din 1929-1933, prezența statului în dirijarea economiei a cunoscut o prezență preponderentă. În afara acestor perioade, în condiții de pace, a preponderat doctrina liberală, cu rolul de prim rang al pieței. Facem abstracție în această discuție de economia ex-socialistă condusă prin plan național centralizat, cu caracter de directivă, model pe care istoria l-a aruncat în lada sa de nereuşite.

Piața, oricât de puternică ar fi, lăsată singură, în baza filosofiei *laissez-faire*-ului, este oarbă, motorul autoreglării nu poate merge unde trebuie, la țintă,

fără pilot. Şi pilotul, fără motor, nu poate exista, fiindcă n-are ce să piloteze. În principiu, într-o economie de piață, pilotul motorului are misiunea să stimuleze forțele interne ale acestuia. Ele sunt două forțe fundamentale: interesul personal şi inițiativa liberă individuală. Cel mai bine acestea sunt asigurate de proprietatea privată, iar statul, în calitate de pilot, având datoria să garanteze şi să asigure funcționarea normală a drepturilor de proprietate, prin stabilirea „regulilor jocului de piață".

Liberalismul economic la scară mondială înseamnă globalizare. Există cel puțin patru grupe mari de probleme pe frontul cărora naționalismul economic acționează contra liberalismului globalizator.

Prima problemă: *rolul statului în economie.* Naționalismul economic apreciază că, dacă statul nu pilotează piața şi economia națională spre anumite ținte, dacă nu le apără, străinii, mai puternici economico-financiar, le vor ocupa şi subordona intereselor lor. Popoarele lipsite de apărare îşi pierd controlul asupra propriilor bogății şi economii naționale, ajungând astfel colonii tehnologice ale celor mai puternici. Adversarul său, liberalismul economic cosmopolit, contra-argumentează, afirmând că statul nu trebuie să se amestece în economie, că firmele private ştiu mai bine să decidă ce şi cum să producă şi că prezența firmelor mai puternice în economie, indiferent de naționalitate, pot genera un nivel de trai şi de prosperitate superior. Şi dacă oamenii trăiesc mai bine, ce importanță are dacă firma se numeşte (x) sau (y), ori este națională sau internațională?

A doua problemă: *deschiderea economică externă a țărilor.* Liberalismul economic mondial afirmă că piața națională şi economia națională sunt defuncte. Să uităm, spunea cunoscutul economist american Robert B. Reich, „că există potențialul național de concurență, că există ceva numit economie națională a SUA, că situația ei determină nivelul de trai al oamenilor". Dacă pentru SUA, cea mai mare şi mai puternică economie națională, cu imensa ei piață internă, în stare să asigure pe seama ei peste jumătate din creşterea economică a țării, entitatea națională este o noțiune depăşită, ce să mai spunem de celelalte economii naționale, mai mici, care-şi asigură creşterea Produsului Național Brut (PNB), în proporții copleşitoare, pe seama factorilor externi!? În pledoaria sa împotriva naționalismului economic şi proglobalizare, liberalismul economic mondial porneşte de la premisa că economia națională constituia odată o realitate istorică. Aceasta se întâmpla încă până prin anii 1950, când marile corporații existente aveau cetățenie națională, adică erau, în cea mai mare parte, proprietatea cetățenilor SUA, Japoniei, Germaniei etc., când ele jucau un rol predominant în economiile naționale respective şi când interesele lor erau şi ale țărilor apartenențe şi invers. Toate acestea, spun proglobalizatorii, aparțin trecutului. Astăzi lucrurile sunt schimbate, marile corporații naționale şi internaționale au devenit supranaționale, formând o veritabilă rețea mondială. R.B. Reich spune: „Produsele sunt proiectate într-o

țară, fabricate în alta, în uzine finanțate de o a treia țară". În aceste condiții noi, este clar că economiile naționale sunt depăşite! Faptul că R.B. Reich nu este primul care sesizează aceste fenomene şi că înaintea sa, cu peste patru decenii mai devreme, au spus-o şi alții, cum este cazul lui Jean Monnet şi Robert Schumann, părinții integrării europene, nu micşorează cu nimic importanța tezei readusă în discuție astăzi.

Liberaliştii, pornind de la teza că economiile şi piețele naționale sunt prea înguste pentru a asigura creşterea economică a țărilor, apreciază că, în aceste condiții, deschiderea lor externă este absolut necesară şi că participarea la relațiile economice internaționale este benefică tuturor țărilor. „Comerțul internațional, apreciază ei, nu este un joc cu suma zero în care câştigul unei țări implică o pierdere suferită de o altă țară"[37]. Susținând că participarea la comerțul mondial este benefică tuturor participanților, liberaliştii aduc drept argument faptul că țările îşi pot organiza producții specializate pentru export în domeniile în care pot produce cel mai bine, beneficiind astfel de avantaje relative competitive.

Naționaliştii nu neagă necesitatea deschiderii economice externe a țărilor şi participarea lor la circuitul economico-financiar mondial dar, contraargumentează ei, legea ricardiană, deşi foarte frumoasă, nu reflectă realitățile lumii modeme. Națiunile au prosperat şi prosperă dacă posedă industrii moderne şi locuri de muncă bine plătite. Când şi-au creat sau îşi creează asemenea industrii, națiunile şi le-au sprijinit şi le sprijină în continuare prin politici naționale de subvenționare. Toate țările dezvoltate economic procedează astfel, fie pentru crearea de noi industrii, de perspectivă, care, la început, au nevoie de sprijin ca să se pună bine pe picioare, fie pentru menținerea unora deja existente, ajunse în dificultate, dar necesare economiei naționale.

Cât priveşte aprecierea că circulația liberă în lume a factorilor de producție ar fi benefică tuturor țărilor, naționaliştii contraargumentează cu tendința deteriorării cronice a raporturilor de schimb, în urma căreia țările mai slab dezvoltate pierd mereu o parte din substanța lor economică națională, transferată fără echivalent în favoarea țărilor dezvoltate. Aşadar, naționaliştii nu sunt pentru izolare sau autarhie, dar nici pentru lipsirea de apărare a economiilor naționale în fața subjugării lor de cele mai puternice. Adâncirea severă a decalajelor economice internaționale şi implicit a prăpastiei dintre săracii şi bogații lumii constituie fapte indiscutabile ale acestei subjugări.

A treia problemă: *subvențiile şi alte forme de protecționism.* Liberaliştii *laissez-faire* atacă subvențiile, pentru că prezența lor maschează adevărata putere competitivă a întreprinderilor, că sporesc costurile de producție şi că, odată adoptate, ele riscă să se continue şi să capete, astfel, puterea politică necesară menținerii lor. Aici, însă, liberaliştii aduc şi un alt argument, anume

[37] Robert B. Reich, *op. cit.,* p. 30.

justiția socială. Producțiile subvenționate se obțin la costuri reale mai mari decât importurile de substituire. Dimensiunea acestei diferențe reprezintă practic nivelul subvenției, care este plătită de consumatorii produselor subvenționate şi, în final, de către populația țării care asigură veniturile bugetare. Rezultă, aşadar, că nişte lucrători sunt recompensați cu salarii bune, pentru că lucrează mai prost decât alții şi nu sunt competitivi. Subvenționarea unor producători în dauna consumatorilor reprezintă un act de injustiție socială, fiind totodată, un fapt împotriva binelui public.

Naționaliştii nu neagă acest adevăr evident. Ei însă pun problema că altfel, fără subvenționare, nu se poate ajunge la prosperitate sau la menținerea acesteia, aducând, în acest sens, argumente nu din logica sofisticată a gândirii abstracte, ci din faptele reale care, dacă sunt reale, sunt şi raționale. Aceste fapte populează dens experiența economică a tuturor țărilor dezvoltate, al căror nivel înalt de civilizație şi cultură s-a realizat nu atât prin teoria ricardiană a costurilor comparative şi a avantajelor relative, cât mai ales prin participarea statelor, inclusiv cu sprijin financiar, la creşterea lor economică. Şi, pentru a nu rămâne în domeniul afirmațiilor generale, combatanții invocă, în scopuri ilustrative, câteva exemple.

Cazul Suediei apare, în experiența internațională a țărilor industrializate, ca un model de succes remarcabil în realizarea atât a prosperității în general, cât şi a echității sociale. Pornită pe calea industrializării cu 100 de ani în urma Angliei şi lovită deseori de foamete şi emigrări masive, succesul din epoca postbelică a acestei țări este considerat o creație a Partidului Social-Democrat Suedez, venit la putere în 1932 şi menținându-se în această postură, neîntrerupt, 44 de ani, până în 1976. El este autorul unui complicat sistem național de protecție socială a populației, care a cuprins ocuparea forței de muncă şi politicile salariale, încurajarea firmelor internaționale suedeze ca să-şi concentreze activitatea în Suedia şi impozitarea acestora cu o rată reală pe profit mult mai mică pentru activitățile derulate pe plan intern decât pentru activitățile lor din străinătate. Or, rata de impozitare mai mică nu constituie, oare, sprijin financiar, adică subvenție, pentru a asigura progresul țării?

Cazul BMW în Carolina de Sud, SUA. Hotărâtă să amplaseze o investiție de 400 milioane $ în SUA, firma germană a primit oferte de la 250 de localități din 10 state. Statul Carolina de Sud câştigă licitația la concurență, acordând BMW o subvenție totală de 130 milioane $ pe 30 de ani. Între altele, această subvenție a cuprins: 36,6 milioane $ pentru cumpărarea unui ha de teren de la 140 proprietari, teren concesionat apoi firmei la un preț de numai un dolar/an! costul recrutării, selecționării şi calificării profesionale a viitorilor lucrători ai fabricii de automobile; costul (2,8 milioane $) pentru specializarea inginerilor americani în Germania la compania-mamă. Fără acest efort financiar din partea statului nu s-ar fi putut atrage cele 400 milioane $ investiții străine directe ale unei companii internaționale de mare prestigiu şi nu s-ar fi creat

astfel o nouă industrie privată, necesară prosperității generale a statului Carolina de Sud.

Sunt notorii, în acest sens şi demersurile de sprijin financiar ale SUA acordat marilor sale companii, General Mottors şi Chrysler care, ajunse în stare de criză, în prag de faliment, aveau nevoie imperioasă de investiții de multe sute de milioane de dolari. Cum băncile refuzau să le acorde credite, statul a hotărât să intervină direct, organizând chiar un împrumut public în acest scop. În urma acestui sprijin, corporațiile respective s-au restructurat şi modernizat, devenind, astfel, competitive pe piața internă şi internațională.

A patra problemă, *agricultura,* constituie un alt domeniu al confruntărilor dintre reprezentanții liberalismului şi naționalismului economic. La negocierile din cadrul rundelor OMC, liberaliştii de piață ai SUA condamnă cu multă vehemență politica protecționistă a UE şi a Japoniei, concretizată în barierele vamale – taxe, impozite şi contingentări – care ar frâna concurența şi comerțul liber mondial. La demonstrația globalizatorilor americani, că o asemenea liberalizare ar fi folositoare tuturor, naționaliştii contraargumentează că, de fapt, se vrea nu binele tuturor, ci restructurarea agriculturii mondiale şi crearea unui sistem controlabil de către giganții capitalului agricol american.

Acestea ar fi principalele argumente aduse de reprezentanții naționalismului economic în marea lor bătălie contra adversarilor lor susținători ai globalizării.

Naționalismul economic reprezintă o formă, poate cea mai importantă, a naționalismului contemporan opus globalizării. Nici el, însă, nu se prezintă ca o formă unitară; în cadrul lui există diverse tendințe, întinse de ia negarea totală a necesității globalizării până la recunoaşterea ei, în anumite condiții, care să nu afecteze suveranitatea națională şi să pună capăt sărăciei şi adâncirea decalajelor economice dintre țări şi în interiorul lor, între diferitele categorii ale populației. Evident, nu lipsesc nici formele extremiste ale acestui naționalism, în expresiile sale cunoscute de cosmopolitism şi internaționalism.

1.2.2. Atributele definitorii – generale şi specifice – ale naționalismului antiglobalizare

Ca adversar al globalizării, naționalismul contemporan îşi etalează forța, locul şi importanța prin cel puțin trei dimensiuni definitorii: a) doctrinar, b) organizare şi c) amploarea şi diversitatea acțiunilor.

Sub aspectul său doctrinar, naționalismul antiglobalizare îşi fundamentează existența şi lupta pe două postulate:

1. primul constă în aprecierea că globalizarea reprezintă un proces care tinde să uniformizeze entitățile naționale actuale cu toate însemnele lor definitorii – statul național, suveranitatea şi frontierele naționale, piața şi economia națională, cultura şi tradițiile proprii fiecărei națiuni;
2. al doilea postulat constă în convingerea că aceste entități naționale

nu trebuie şi nici nu pot fi uniformizate şi deci înlăturate din istorie de tăvălugul globalizării.

Pornind de aici, doctrina naționalismului antiglobalizare îşi defineşte conținutul prin obiectivul strategic de apărare a actualelor entități naționale sau, cu alte cuvinte, de apărare a întregului sistem de interese naționale ale țărilor şi popoarelor.

Departe de a rămâne un simplu subiect de reflexie filosofică, acest demers doctrinar devine nucleul ideologic al luptei politice revendicative şi protestatare împotriva globalizării. Mesajul ei se adresează direct sărăcimii şi tuturor celorlalte categorii ale populației nemulțumite de efectele național-nihiliste ale globalizării. Evident avem în vedere ideologia manifestată la nivelul partidelor politice naționaliste ale țărilor şi nu la cea eclectică şi confuză, țipată în stradă de zecile de mii de protestatari antiglobalizare care inundă, de fiecare dată, când are loc, undeva pe glob, un summit al „celor mai mari" ai lumii contemporane, reuniți pentru a discuta viitorul acesteia.

Sub aspectul organizării, naționalismul contemporan antiglobaiizare face dovada unui remarcabil potențial de mobilizare şi luptă. Practic, există coagulate în fiecare țară, inclusiv în cele capitaliste dezvoltate, partide politice naționaliste, relativ puternice, care participă nu doar la confruntări de opinii, ci Ea luptă efectivă pentru putere, adică la ciclul electoral, parlamentar şi chiar prezidențial, având de partea lor părți bune din populația votantă. Susținătorii lor vin, în special, din trei categorii demografice: din rândul tinerilor, mai uşor înclinați spre proteste şi luptă revoluționară; din segmentul sărac al populației şi din rândul celor mai în vârstă, care au suferit ocupația străină şi au luptat pentru apărarea națională a țării lor.

Partidelor naționaliste li se adaugă sute şi chiar mii de organizații neguvernamenale – ONG-urile – din rețeaua societății civile, al căror obiect de activitate constă în mobilizarea la luptă ideologică şi de stradă a forțelor antiglobalizare pe plan național şi internațional. De reținut, de asemenea, că printre simpatizanții şi participanții la partidele politice naționaliste şi la ONG-uri se află şi importante personalități intelectuale din lumea politicului şi cultural-ştiințifică, mai ales istorici, scriitori, militari ori actori din lumea academică.

În fine, *sub aspectul amploarei* manifestărilor sale, naționalismul antiglobalizare a devenit deja o mişcare de anvergură internațională, cu puternice puncte de sprijin naționale, regionale şi continentale. Avem în vedere, în primul rând, importantele detaşamente de alegători pe plan național, care prin voturile lor împing deseori partidele naționaliste pe locurile doi şi trei iar în țările islamice chiar pe primul loc al scrutinului. În al doilea rând, ne referim la imensele manifestări internaționale antiglobalizare, la care participă nu câteva zeci sau sute de persoane, ci zeci şi chiar sute de mii de protestatari. Sunt notorii posibilitățile organizatorice ale acestei mişcări antiglobalizare nu numai de mobilizare şi pregătire prealabilă a forțelor sale în vederea

desfăşurării manifestărilor de stradă, dar şi formidabila mobilitate de deplasare a acestor forțe pe spații geografice continentale, practic în orice localitate de pe planetă unde s-a anunțat vreun summit al celor mari şi bogați ai lumii contemporane – G8, FMI, BIRD, OMC, NATO sau UE – pentru a discuta problemele viitorului omenirii.

Aşa se face că protestatarii antiglobalişti sunt prezenți la Seattle sau New York în SUA, la Praga în Cehia sau Barcelona în Spania, la Genova în Italia sau la Göteborg în Suedia, la Berlin în Germania sau Cape Town în Africa de Sud, Sidney în Australia sau Toronto în Canada etc. De pildă, la Summit-ui G8 din 17 iulie 2001, 25000 de manifestanți antiglobalizare au folosit, ca să ajungă la Genova, 27 de trenuri şi aproape 1000 de autobuze; manifestanții împotriva lui Bush de la Berlin (24 mai 2002), au fost convocați de 243 de ONG-uri, folosind pentru deplasare 198 de autobuze. Situații similare, impresionante prin amploare şi energie, se constată şi în celelalte cazuri.

Din păcate, între participanții la aceste manifestări mamut, liberi să-şi exprime opiniile, în numele democrației sunt prezenți şi mulți fanatici şi anarhişti, de regulă tineri de-abia ieşiți din copilărie, dar furioşi şi duri, cu o înclinație sadică pentru violențe şi distrugeri. Violențele încep cu distrugerea celebrelor restaurante McDonald's şi continuă apoi cu devastări de magazine, vitrine, automobile şi, nu de puține ori, sunt atacate chiar şi organele de ordine. Este neîndoielnic faptul că această amploare a manifestațiilor antiglobalizare şi neliniştea pe care o generează enorma lor încărcătură de agresivitate, violență şi anarhism, contribuie la resurgența interesului politic şi ştiințific față de naționalismul antiglobalizare. Evident, acest naționalism nu se reduce ia manifestările de stradă, cu opiniile lor eterogene. Numeroase alte forme, uneori de amploarea unor veritabile războaie între state sau de conflicte interetnice din interiorul acestora, se subsumează tot antiglobalizării, ca expresii ale frământărilor prin care trece societatea contemporană.

Pe măsură ce globalizarea avansează în viața reală, dezbaterile internaționale care o însoțesc ridică, de fiecare dată, dar cu intensitate sporită, şi spinoasa problemă identitară. Alături de mişcările național-populare şi de revendicările multiculturale, afirmarea naționalismelor[38] reprezintă principala formă a fenomenului național şi, totodată, axul central al problematicii sale. Vorbim de naționalisme şi nu de naționalism, fiindcă acesta se manifestă nu numai prin forma sa directă de forță contrară globalizării, ci şi sub alte forme, cum ar fi, de pildă, în unele țări, îndemnul la rezistență față de tendințele de laicizare şi de modernitate, lupta contra oportunismului politic antinațional, a cosmopolitismului liberalist sau internaționalismului de stânga etc. De asemenea, naționalismul poate fi un factor cauzator de război, fie clasic sau

[38] Cristian R. Pârvulescu, *Naționalismul, ultima fază a comunismului?.* Curentul, 9 iulie 1999.

terorist, interetnic ori interstatal, fie de reîntregire națională sau de secesiune etc.

Cunoscând, sub acelaşi nume, diverse forme de manifestare, care, însă, deşi pornesc toate din „național", coagulează în creuzete ideologice diferite, naționalismul contemporan nu are şi nici nu poate avea o ideologie unică. Dimpotrivă, fiecare formă a sa, revendicativă sau de confruntare, are o ideologie specifică, înscrisă în istoria proprie. În mod similar, se pune şi problema definirii sale conceptuale: diversitatea fenomenului, marcată nu de simple deosebiri de formă, ci de opoziții de conținut, nu îngăduie a glosa fundamente comune, pentru un concept viabil cu valoare universală.

Deşi naționalismul contemporan nu are o definiție conceptuală proprie, aceasta nu-l împiedică deloc să existe şi să se manifeste energic ca principala forță contra globalizări. Fiind parte dintr-un întreg, naționalismul antiglobalizator va purta, în mod necesar, unele semne caracteristice întregului de care aparține naționalismul, în general – dar se va caracteriza şi prin numeroase alte trăsături proprii. După valoarea lor instructivă, credem că se justifică integrarea în conceptul acestui naționalism a următoarelor atribute generale şi specifice.

1. Naționalismul reprezintă întotdeauna un principiu social-politic care defineşte o anumită atitudine, de acceptare sau respingere, față de o anumită evoluție socială națională şi internațională; rădăcinile sale se află întotdeauna în această evoluție. Pe acest motiv, putem aprecia că, indiferent de formele sale şi de modul în care este definit, naționalismul constituie „o parte inevitabilă a lumii moderne"[39] şi postmoderne.

2. Naționalismul reprezintă, terminologic, un nume pentru două atitudini opuse[40]. Naționalist este şi un cuceritor de triburi şi popoare străine, şi cel care luptă împotriva acestui cuceritor; şi cel animat sincer de sentimentul național, de grija firească şi de responsabilitate față de țara sa, şi cel care exacerbează acest sentiment. De aici şi desele confuzii în folosirea conceptului de naționalism sau naționalist.

3. Naționalismul antiglobalizator reprezintă principala formă a naționalismului contemporan, cu doctrină şi mijloace de luptă proprii:

3.1. Pe plan intern, doctrina sa se bazează pe intoleranța etnică şi şovinism, pe antisemitism şi xenofobie, în numele conservării valorilor identitare şi apărării intereselor naționale ale țării amenințate de globalizare;

3.2. Pe plan extern, are ca obiectiv combaterea tendințelor integraționiste şi globalizante, considerându-le forme de imperialism. Uneori această luptă cuprinde idei cu puternice accente anticapitaliste în general şi antiamericane în special;

---

[39] Ernest Gellner, *Naționalismul,* Editura Antet, Bucureşti, 2001, p. 6.
[40] Ştefan Zeletin, *Neoliberalismul,* Editura Scripta, Bucureşti, 1992, p. 160.

3.3. În lupta antiglobalizare, naționaliştii apelează şi la idei mistice şi obscurantiste, cuplate cu o propagandă populistă, speculând starea de nemulțumire a populației sărace şi vulnerabile, existente nu numai în țările mai slab dezvoltate, ci chiar şi în țările dezvoltate, în proporție de 10-17%;

3.4. Lupta politică este principala armă de luptă a naționaliştilor antiglobalizare, dusă atât prin partidele politice naționale, cât şi prin organizațiile nonguvernamentale, mai ales pe plan internațional;

3.5. Naționalismul antiglobalizare este o mişcare mondială cu rădăcini prezente, practic, în toate țările lumii, cu manifestări şi intensități diferite, alimentată de surse diferite.

CAPITOLUL II
SURSELE NAȚIONALISMULUI CONTEMPORAN – SURSE CONFLICTUALE ALE GLOBALIZĂRII

Sursele naționalismului contemporan sunt multiple şi de importanță diferită. Unele vin din trecut, schimbându-şi însă forma de manifestare corespunzător noilor condiții generate de procesul globalizării. Altele sunt creații ale ultimelor decenii, apărute ca reacție față de amenințările globalizării la adresa statului-națiune şi a identităților care-l însoțesc: suveranitatea națională şi frontierele țărilor, tradițiile şi cultura specifice națiunilor etc. Indiferent de unde provin, indiferent şi de motivațiile lor ideologice, aceste surse ale naționalismului reprezintă tot atâtea surse conflictuale ale globalizării. Prezente, practic, în toate țările, inclusiv în țările capitaliste dezvoltate, tendințele naționaliste sunt alimentate de mai multe surse. Cele mai importante sunt: frontierele naționale, iredentismul, mişcările interetnice, fundamentalismul islamic, sărăcia, tendințele antiglobalizante etc.

1. Revendicările frontierelor istorice ale noilor state independente

Revendicările frontierelor istorice ale noilor state independente reprezintă, se pare, cea mai amplă şi explozivă sursă a manifestărilor naționalismului contemporan. Formate în urma decolonizării marilor imperii capitaliste (englez, francez, olandez, belgian etc.), inclusiv a imperiului sovietic, noile state independente au moştenit, în domeniul frontierelor naționale, o situație extrem de complicată. În perioada lor de dominație, de sute de ani, aceste imperii coloniale au schimbat, după bunul plac, frontierele tradiționale ale țărilor subjugate, în dispreț total față de starea lor inițială. Revendicarea acestor frontiere înseamnă recuperarea teritoriilor şi a resurselor cu care sunt dotate, pierdute samavolnic în perioada colonială. Demersul nu este un capriciu al forțelor naționaliste din noile state independente, ci o revendicare justificată istoric şi moral. Având un ridicat potențial conflictual, această revendicare, de natură teritorială, pusă în mişcare de naționalismul statelor afectate, devine sursa unor sângeroase confruntări interstatale, cu mari implicații privind stabilitatea regională şi internațională, nu numai politică, ci şi economică. Acestei surse conflictuale, interstatale, i se asociază, deseori, şi conflictele interetnice. Ele sunt urmarea tendinței secesioniste a unor minorități naționale care, în numele dreptului la autodeterminare politică, revendică

despărțirea teritorială de statele şi națiunile în cadrul cărora există. Politicile lor identitare duc, în multe cazuri, la puternice conflicte interetnice, degenerând în sângeroase războaie civile. Şi, astfel, conflictele teritoriale duse între statele naționale, coboară şi în interiorul lor, între etnii, sporind, pe această cale, forța şi amploarea naționalismului contemporan.

Conform unor cercetări efectuate de Centrul Carter din Atlanta (SUA), rezultă că, la începutul deceniului trecut (prin 1993-1994), existau nu mai puțin de 48 de puncte fierbinți din ambele categorii de conflicte: interstatale şi intrastatale, marcate de războaie, insurecții interne şi conflicte etnice[41]. Aceste puncte conflictuale erau inventariate în 1993-1994. Nu există motive ca, astăzi, să nu fie chiar mai multe, cu prezență, practic, pe toate continentele. Nu toate, însă, sunt de aceeaşi gravitate. În atenția ONU intră doar cele mai grave şi care necesită intervenția forțelor sale de menținere a păcii. În anii '90, erau 18 asemenea cazuri de țări în care erau deplasați 80.000 de soldați din trupele ONU. Zonele cele mai fierbinți aflate sub controlul forțelor ONU sunt cele de la frontierele dintre India şi Pakistan, Siria şi Liban, Irak şi Kuweit, Somalia şi Kenya, Serbia şi Bosnia, Serbia şi Kossovo, Ciprul grecesc şi cel turcesc, Liberia şi vecinii săi, Angola şi Zair, Mozambic, Ruanda, Sahara Occidentală, Haiti, El Salvador şi Cambodgia[42].

Evident, acestea sunt surse conflictuale care, într-un fel, sunt monitorizate de forțele de pace ale ONU. Altele, însă, nu sunt, deşi potențialul lor conflictual le impun în lumea contemporană ca zone geografice de mare risc şi în care naționalismul este ia el acasă în plină floare, lată şi câteva cazuri ilustrative în acest sens.

- *Coreea,* în urma războiului din 1950-1952, a fost spartă în două state distincte, cu regimuri politice diametral opuse şi, practic, adversare ireconciliabile. Naționaliştii din ambele state – Coreea de Nord şi Coreea de Sud – doresc şi luptă pentru reîntregirea țării, dar nu oricum, ci prin lichidarea adversarului. Potențialul conflictual al Coreei este sporit de prezența trupelor străine (americane) pe teritoriul său național, precum şi de hotărârea Coreei de Nord de a deveni o forță nucleară, fiind considerată de SUA ca făcând parte din axa răului, alături de Iran şi Irak.
- *China* trăieşte şi ea umilința divizării în două: China continentală şi China insulară – Taiwan –, state cu orânduiri politice diferite, declarate fățiş adversare. După perioada maoistă, când potențialul conflictual dintre cele două state răbufnea din când în când, în forme armate, odată cu venirea la putere a lui Deng Xiao-Ping, acest potențial

[41] Benjamin R. Barber, *Războiul Sfânt contra globalizării, Jihad versus McWorid,* Editura Incitatus, Bucureşti, 2002, p. 10.
[42] Benjamin R. Barber, *op. cit.,p.* 294.

conflictual a trecut în stare de latență; nu însă şi ideea reunificării țării, urmărită acum cu alte mijloace paşnice, conform principiului „o *singură țară, două sisteme",* ca în cazul reunirii Hong Kong-ului cu țara mamă.

- *India şi Pakistanul* reprezintă şi ele importante surse de naționalism. Prezența acestuia este legată tot de problema frontierelor naționale care au fost stabilite inițial, la formarea lor statală, după criterii strict religioase. În urma luptei de eliberare național-colonială, marea colonie engleză, India, a fost transformată, dominată şi divizată în două state (1947). Pakistanului, devenit republică independentă în 1956, i-au fost atribuite teritoriile locuite de populația de religie musulmană, iar Indiei, devenită republică independentă în 1950, i s-a atribuit teritoriul cu populația de religie hindusă. În cazul lor, „Cutia Pandorei" se cheamă Caşmir, al cărui teritoriu este revendicat de ambele țări şi unde naționalismul explodează deseori în conflicte armate, soldate cu numeroase victime nu numai militare, dar şi civile.
- *Țările arabe* constituie, aproape toate, o altă importantă sursă de naționalism, generată de stările conflictuale teritoriale. El se manifestă atât între statele vecine, cât şi în interiorul lor, ca urmare a tendințelor secesioniste a unor etnii conlocuitoare. Fiecare țară arabă are, în acest domeniu, o experiență proprie. În unele dintre ele însă, naționalismul, promovat şi oficial, ca politică de stat, se distinge prin agresivitate şi violență – război între state, războaie civile interetnice sau interreligioase, terorism național şi internațional –, toate având considerabile urmări pe plan regional şi internațional. Iată câteva cazuri concrete pe țări.
- *Irakul,* de pildă, a traversat şi continuă să traverseze şi după înlăturarea regimului totalitar al lui Saddam Hussein, o perioadă de puternică activare a naționalismului extremi şi, mergând, în unele cazuri, până la manifestări de tip nazist. Au existat cel puțin trei împrejurări majore care au condiționat această tendință: a) revendicarea teritorială a Kuweitului şi a unei părți din Iran, b) secesiunea kurzilor şi a şiiților şi c) rezistența populației față de ocupația străină de după 2003.

Revendicarea Kuweitului. Prima dintre aceste împrejurări vine din istorie şi constă în credința Irakului că este îndreptățit să revendice teritorial întregul Kuweit, pentru că acesta i-ar fi aparținut în trecut, înainte de perioada colonială; după decolonizare, englezii l-au desprins din vechea provincie irakiană Basra[43]. Probabil că printre motivele acestei revendicări contează şi faptul că,

[43] François Massouliè, *Conflictele din Orientul Mijlociu,* Editura All Bucureşti, 2003, p. 131.

prin aşezarea sa strategică, Kuweitul blochează accesul Irakului ta Golful Persic şi că subsolul său depozitează mari zăcăminte de petrol. Considerând că, de drept, Kuweitul îi aparţine şi că organizarea lui statală este artificială, Irakul a încercat, în două rânduri, să-l cucerească: prima dată, în 1961, când Kuweitul a devenit independent şi a doua oară, în 1991. Ambele încercări au rămas nereuşite datorită intervenției comunității internaționale, mai ales a SUA şi a celorlalte puteri capitaliste occidentale, cu ochii țintiți pe petrolul din subsolul Kuweitului.

Revendicări teritoriale față de Iran. Anterior, frontiera istorică irako-iraniană o formau ambele maluri ale râului Shatt al Arab, la confluența Tigrului cu Eufrat. În calcule intră şi zona Khanzestan, bogată în resurse petroliere. Aceste pretenții teritoriale au reprezentat una din mizele războiului Irakului contra Iranului din 1980-1990, în care şi-au pierdut viața circa trei milioane de oameni – militari şi populație civilă. Miza războiului a fost însă şi de ordin politic, de respingere a regimului Khomeini, instaurat în Iran în 1989, cu tendința, declarată public, de expansiune în întregul spațiu arabo-islamic.

O altă împrejurare o constituie *tendința spre secesiune a unor naționalități conlocuitoare din cadrul Irakului.* Este vorba de numeroasa populație kurdă – o națiune mare fără stat – care, de mult timp, luptă pentru autodeterminare statală, amenințând, astfel, divizarea statului irakian. Dictatorul de la Bagdad nu putea să nu pedepsească exemplar „obrăznicia" kurzilor, provocând, în rândul lor, adevărate măceluri. La unul din acestea (17-18 martie 1998), oraşul kurd Halabja, de 70.000 de locuitori, a fost bombardat cu arme chimice de distrugere în masă, lansate din avion. Campania antikurdă, condusă de generalul Ali Hassan al Majd, văr cu dictatorul, s-a soldat, conform unui raport al organizației internaționale Human Rights Watch, cu uciderea prin gazare a 100.000 de rebeli kurzi[44]. Indiferent de pierderi, kurzii continuă lupta de eliberare națională.

În fine, o a treia împrejurare, de dată mai recentă, o constituie *reflexul naționalist al populației față de războiul de ocupare a țării,* după înlăturarea lui Saddam Hussein, de către trupele americane şi engleze. Naționaliştii, organizați în diferite grupări teroriste, duc un veritabil război de guerilă împotriva trupelor de ocupație americane şi engleze şi a aliaților lor străini şi autohtoni.

După unele date, se pare că mulți terorişti care luptă în Irak provin din alte țări arabe, pregătiți anume de diferitele organizații teroriste specializate, de orientare mai ales antiamericană şi antiisraeliană şi a căror trecere în Irak este favorizată de unele țări vecine, mai ales de Siria. Aceasta explică densitatea acțiunilor teroriste de pe întregul teritoriu irakian. După un anunț al Pentagonului, rezultă că naționaliştii irakieni organizează, în medie, zilnic 15-20 de atacuri asupra forțelor coaliției americano-engleze, dar mai ales asupra

[44] Livia Cimpoieru, *Evenimentul Zilei,* 22 august 2003.

celor americane, cărora le cad pradă, în fiecare zi, cel puțin un soldat ucis şi peste 10 răniți. Contraofensiva irakiană a ajuns să doboare şi elicoptere americane cu rachete sol-aer portabile de provenienţă sovietică. În ziua de 15 noiembrie 2003, la Mossul au fost doborâte 2 aparate de luptă tip Blackhawk. De la 1 mai 2003, când preşedintele SUA a anunţat pacea în Irak şi până la 1 decembrie 2004, şi-au pierdut viața peste 260 de militari, în majoritate americani, cărora li le adaugă şi englezi, italieni, polonezi, români; răniții depăşesc mai multe sute.

Naționaliştii irakieni atacă nu numai militarii străini, ci şi locațiile teritoriale ale instituțiilor internaționale: sediul ONU, atacat brutal în două rânduri, la 19 august şi 22 septembrie 2003 şi sediul Crucii Roşii. Oare toate aceste atacuri, tip guerilă, continue şi sporite în intensitate, ale naționaliştilor irakieni, realizate zilnic şi în diverse locuri ale țării, prefigurează cumva un nou război tip Vietnam, încheiat umilitor pentru armata americană, cu toată formidabila ei înzestrare tehnică? Deocamdată se ştie că problema irakiană copleşeşte prin complexitate, inclusiv ca efort financiar. SUA a cheltuit 3,18 miliarde dolari săptămânal, cheltuieli care până în decembrie 2004 s-au ridicat la 280 miliarde dolari, aproape jumătate față de cât a costat războiul din Vietnam (600 milioane dolari). Se ştie, de asemenea, că în fața greutăților întâmpinate, SUA apar, clar, în situația de a nu putea, ele singure, să rezolve problema irakiană.

Siria. Aşa cum se prezintă astăzi, este doar o parte din Siria Mare, care cuprindea în plus Libanul şi Palestina şi avea o largă deschidere la mare. Redusă la teritoriul actual după 1920, Siria, fără să-şi uite trecutul, a ajuns şi ea o importantă sursă de naționalism activ. Contribuie la aceasta, pe lângă împrejurările istorice care justifică anumite revendicări teritoriale, solidaritatea arabă cu poporul palestinian în lupta contra Israelului şi a aliaților acestuia.

În primul caz, naționaliştii sirieni revendică teritorial Libanul, a cărui creație statală ruptă din trupul Siriei este considerată rodul unui „păcat" colonial. Libanul a fost creat în 1920 de Franța, pentru a face loc populației creştine de pe respectivul teritoriu. Siria a contestat această creație până în 1991, când a recunoscut oficial statul amintit. Naționaliştii sirieni au visat mereu să recreeze Marea Sirie prin recuperarea Libanului sau prin asigurarea poziției hegemonice a țării lor. După mai multe evenimente petrecute în viața Libanului – război civil, ocupații străine etc. – se pare că, în cele din urmă, prin acordurile de la Taef din 1990 şi din 1991, Siria şi Libanul au ajuns la o înțelegere satisfăcătoare pentru ambele părți.

În cel de-al doilea caz, cel al luptei contra Israelului şi aliaților săi, lucrurile sunt mai complicate. În principiu, naționaliştii sirieni, angajați în conflicte cu Israelul, urmăresc două obiective mari: a) recuperarea teritoriilor ocupate de statul evreu (în decembrie 1981, Israelul a ocupat teritoriul Golan) şi b) sprijinirea revendicărilor palestinienilor contra Israelului. Sprijinul îmbracă forme diverse, de la punerea teritoriului național la dispoziția organizațiilor de

luptă teroristă antiisraeliană, cum este cazul Jihadului islamic, Hamasului şi Hezbollahului, până la participarea directă în conflictele armate.

Palestina reprezintă, poate, cel mai activ focar de naţionalism contemporan antiisraelian. Considerându-se nedreptăţită prin crearea Statului Israel pe teritoriul său, comunitatea arabă a Palestinei a dus, de la început, din 1947, lupte continue pentru eliberarea naţională a teritoriilor ocupate de israelieni, lupte în care războiul clasic a alternat cu intifade şi terorism. Deşi ajutaţi copios, atât de către ţările arabe, mai ales cele vecine, Siria şi Egiptul, care au participat direct în război contra Israelului, cât şi de către ex-URSS şi alte ţări foste socialiste, naţionaliştii palestinieni, alegând calea războiului pentru rezolvarea problemei lor naţionale, n-au rezolvat, de fapt, nimic. Încercările lor de a ocupa şi distruge statul Israel şi de a-lj „arunca în mare pe evrei" au eşuat lamentabil, pentru că au subestimat puterea financiară şi militară, atât a adversarului direct, cât şi sprijinitorilor săi, SUA şi celelalte ţări capitaliste dezvoltate. În urma războaielor, Israelul a ocupat teritorii străine (altele decât cele stabilite iniţial de ONU) şi nu se grăbeşte să le înapoieze pe toate (cu excepţia Peninsulei Sinai), din moment ce pe unele dintre ele implementează comunităţi evreieşti. La vechiul conflict s-a adăugat unul nou, tot teritorial, dând naţionalismelor celor două părţi noi motive de luptă şi omoruri.

Rămânând în lumea arabă, menţionăm că şi în alte ţări sunt prezente mişcări naţionaliste, însă de factură moderată, legate de anumite revendicări teritoriale. În această situaţie se află *Marocul,* care se consideră îndreptăţit, tot istoriceşte, să revendice teritorial Mauritania şi părţi din Sahara Occidentală.

Sursele naţionalismului contemporan cu motivaţii teritoriale sunt numeroase şi în alte ţări africane, generând stări conflictuale, atât între state, cât şi în interiorul lor la nivel interetnic. De pildă, Somalia se consideră îndreptăţită să revendice Ogadenul, Djibuti şi provincia nord-estică din Kenya.

- Şi *ţările ex-socialiste europene,* împreună cu tinerele state apărute în spaţiul ex-sovietic sunt prinse în mari încurcături teritoriale, alimentând astfel mişcări naţionaliste, manifeste sau latente, legate de redesenarea geografică a frontierelor. Conflictele au, şi aici, unele caracter interstatal, altele interetnic.

Cazul Iugoslaviei. Mai cunoscut, prin implicaţiile sale europene şi mondiale, este cazul *Iugoslaviei,* stat federativ, creat după Primul Război Mondial. După 1990, unitatea sa a fost destrămată ca urmare a forţelor interne centrifuge, trezite parcă din somn după aproape opt decenii de adormire, de tendinţa autodeterminării politice, atât a republicilor componente, cât şi a unor minorităţi etnice din cadrul acestora. Bucurându-se de un important sprijin multiplicator din exterior, aceste forţe au dezmembrat Iugoslavia, ducând la formarea unor noi state: Slovenia, Croaţia, Bosnia-Herţegovina, Macedonia şi Serbia-Muntenegru. Formarea noilor state s-a produs în urma unui crunt război civil interetnic, soldat cu exterminări în masă a unor etnii nesârbe: bosniace şi

albaneze. Naţionaliştii sârbi – din Serbia, Croaţia şi Bosnia-Herţegovina –, expresie a naţionalismului extremist de stânga, conduşi, mai ales, de Miloşevici şi partidul său, au fost, se pare, cei mai violenţi şi cruzi, fiind autorii unor masacre, de tip genocid. Ei se află acum în faţa Tribunalului Internaţional şi judecaţi pentru crime împotriva umanităţii. Rămânând în Balcani, pretenţii teritoriale au practic toate ţările: Albania pentru Kosovo; Bulgaria pentru Macedonia actuală şi cea grecească; Grecia pentru mai multe teritorii ocupate de turci.

Naţionaliştii slovaci au dat dovadă de multă înţelepciune în tentativa lor de a se despărţi de Cehia pe cale paşnică.

Răni teritoriale nevindecate, cu reflexul lor naţionalist, limitat, însă, la nivelul unui potenţial tăcut, se regăsesc şi în cazul celorlalte ţări ex-socialiste europene. Asemenea răni au, de pildă, ţări ca: *Polonia, România, Slovacia şi Ungaria,* toate fiind prada tendinţelor imperialiste ale URSS. Profitând de atuul pe care şi l-a creat prin calitatea de principal participant la victoria asupra Germaniei hitleriste şi dorind să-şi creeze o prezenţă înfiptă cât mai adânc în Europa, *Rusia Sovietică* a creat *Ucraina Subcarpatică* prin amputarea unor teritorii ale ţărilor învecinate. Astăzi, după destrămarea URSS, aceste teritorii, numite Ucraina Subcarpatică, se află în posesia *Ucrainei,* ţara care, în materie teritorială, s-a dovedit tot atât de rapace, dacă nu chiar mai rapace decât dascălul şi fratele ei mai mare, Rusia ţaristă şi sovietică. Deşi ţările afectate de aceste rapturi teritoriale nu ridică problema revendicării vechilor frontiere, rapturile ca atare continuă însă să existe în memoria colectivă a popoarelor din fiecare ţară.

În *cazul României,* naţionalismul nu are deloc motive să adoarmă, din moment ce ţara a fost amputată teritorial şi demografic cu o treime de către imperiul sovietic, în consonanţă însă şi cu puterile occidentale. România de astăzi este mai mică decât înainte de război cu Dobrogea de Sud (Cadrilaterul), cu întreaga Moldova dintre Prut şi Nistru, cu Bucovina de Nord, cu Ţinutul Herţa, precum şi cu Insula Şerpilor. Spre deosebire de Polonia care, pentru pierderile de teritorii din estul său, trecute la Belorusia, a fost compensată prin teritoriile noi din vest, primite după război, pe seama Germaniei, România nu a fost compensată în nici un fel pentru rupturile din teritoriul său naţional. În aceste condiţii, apare clar, pentru orice român animat cinstit de sentimentul naţional, că pierderile teritoriale nu pot fi uitate niciodată, chiar dacă reîntregirea patriei-mamă prin război nu e posibilă.

Se cuvine să punctăm că în cazul ţărilor ex-socialiste europene problemele teritoriale există, însă ele nu le ridică la rang de revendicări naţionale. Semnatare ale Acordurilor de la Helsinki, din 1975, care reglementează şi problema frontierelor naţionale[45], ca şi faptul că sunt membri

[45] Reglementare fără război, prin înţelegeri reciproce între state, negociate paşnic. Este, de fapt, o absurditate să se creadă că un stat care ocupă deja nişte teritorii străine, le

asociați sau integrați ai Uniunii Europene, aceste țări, neridicând problema frontierelor naționale, aduc o contribuție substanțială la stabilitatea şi pacea necesară pe această parte a continentului european.

- În schimb, în *spațiul ex-sovietic,* tendințele naționaliste legate de frontiere apar ca nişte focuri care ard mocnit şi, din când în când, izbucnesc în flăcări. Autorii acestor stări de lucruri sunt imperiul țarist şi, urmaşul său, imperiul sovietic. În dispreț total față de oameni şi comunitățile lor, ambele imperii au practicat pe scară largă mutări de populații dintr-un loc în altul, au schimbat frontierele istorice ale popoarelor cucerite în ideea să omoare „naționalul" din conştiința acestora. Aşa se face că tendințele naționaliste, care au contribuit la căderea imperiului sovietic, au continuat şi după decolonizare, creând importante conflicte teritoriale între noile state, ca şi în interiorul lor, între etnii, cu tendințe secesioniste.

Nu greşim, credem, dacă afirmăm că dintre noile state formate prin destrămarea Uniunii Sovietice, cel care a moştenit cea mai gravă problemă teritorială şi demografică este *Republica Moldova.* Puțină istorie ne va edifica imediat asupra aprecierii făcute. În cadrul imperiului sovietic, Moldova era o republică unională. La constituirea sa, în 1944, prin răpirea ei, a doua oară (prima a fost în 1812) de la România, Moscova stalinistă a hotărât să i se ia teritoriul sudic, aşezat pe brațul Chilia al Dunării şi teritoriul nordic bucovinean, trecându-le la Ucraina, dându-i în schimb, în compensare, o fâşie de teritoriu peste Nistru, cunoscut sub numele de Transnistria. Prin acest demers, fosta republică unională era prinsă în strânsoare, ca într-o menghine, din trei părți: nord, sud şi est, la care se adaugă prezența permanentă pe teritoriul ei a armatei a 14-a. După prăbuşirea imperiului sovietic, s-a format şi Republica Moldova, ca stat independent pe teritoriul predecesoarei sale. Din momentul în care noul stat a anunțat, printre primele sale acte, adoptarea limbii române ca limbă oficială de stat, în locul celei ruse şi a imnului de stat „Deşteaptă-te Române", identic cu cel al României, Moscova a simțit nevoia să intre în joc, astfel încât românii moldoveni să nu apuce să se deştepte. Temându-se, probabil, de o eventuală unire a Republicii Moldova cu România şi de pierderea influenței sale la gurile Dunării şi, implicit, în Balcani, Moscova, prin „blândul" şi „democratul" său conducător, Gorbaciov, a îndemnat forțele proruse din Transnistria, sprijinite de puternica armată a 14-a staționată aici, să deschidă conflictul de secesiune. A urmat un crunt război interetnic, încheiat, cum era şi de aşteptat, cu mari pierderi umane şi materiale din partea moldovenilor şi câştigarea lui de către secesionişti. Şi, astfel, Republica Moldova, după ce a pierdut sudul dunărean şi nordul bucovinean, încă din

va ceda de bunăvoie, ca expresie a mărinimiei, aceluia căruia i-au aparținut istoriceşte altădată. În locul războiului, însă, este acceptată această prevedere, chiar dacă este absurdă.

1944, a pierdut şi Transnistria, primită atunci în compensație. *Este, fără îndoială, un sentiment național firesc ca românii moldoveni de peste Prut să nu uite acest fapt.* Din păcate, puterile internaționale, în frunte cu SUA, interesate vital de evoluția Rusiei, n-au mişcat nici un deget, cel puțin până acum, în sprijinul Republicii Moldova pentru a-şi asigura integritatea teritorială.

În spațiul ex-sovietic există şi alte focare naționaliste conflictuale, bazate pe revendicarea frontierelor istorice. Este vorba de: Cecenia, care vrea să se elibereze din strânsoarea Rusiei Federale şi împotriva căreia, neavând altă cale de luptă, practică pe scară largă terorismul, ca luptă de eliberare națională; Armenia şi Azerbaidjan pentru teritoriul numit Nagomokarabah; Georgia pentru teritoriul Osetiei de Sud, Abhaziei şi Adjariei; Tadjikistan; Başkiria ş.a.

- Tot pentru autodeterminare luptă şi bascii din Spania, irlandezii din Anglia, francezii din Quebec – Canada etc. Şi lucrurile nu se opresc aici. Naționalismul este prezent, după cum vom arăta mai departe, practic în toate țările, inclusiv în țările capitaliste dezvoltate ale lumii: SUA, Germania, Franța, Anglia, Italia etc.

2. Fundamentalismul islamic contemporan: o privire în viitor cu fața spre trecut

O altă sursă, de importanță crescândă în viața internațională, a naționalismului contemporan o constituie *fundamentalismul islamic.* Ce vrea acest fundamentalism? Vrea: a) *puritate religioasă* prin întoarcere la izvoarele Coranului; b) *instituirea de state cu regim islamic,* c) *unirea islamiştilor* într-o organizație politico-religioasă panislamică şi d) *uciderea necredincioşilor* ocupanți străini sau care amenință entitatea lumii islamice prin laicizare şi modernizare occidentală. Practicând xenofobia şi antisemitismul, intoleranța şi separatismul, dogmatismul şi violența, naționalismul islamic contemporan este autorul a numeroase acte de terorism împotriva nu numai a ocupației străine sau a prezenței străinilor (armată şi civili) în țările islamice, ci chiar şi a populației de alt rit religios, de fapt împotriva civilizației şi modernismului. Iată câteva fapte.

În noaptea de Crăciun a anului 2000, în Indonezia s-au produs mai multe atentate împotriva bisericilor şi preoților creştini, soldate cu 19 morți şi numeroşi răniți; la 12 octombrie 2002, pe frumoasa insulă Bali, un atentat a provocat 202 morți şi iarăşi foarte mulți răniți; la 7 august 2003, o maşină plină cu explozibil distruge modernul hotel american „Marriot" din Jakarta, capitala Indoneziei, atentat soldat cu 11 morți şi 150 de răniți. Lista nu se încheie aici.

Cine este autorul acestor barbare atentate? Nimeni altul decât o minoritate musulmană filipineză, încremenită în fundamentalismul islamic. Concentrată pe insula Mindao şi considerându-se chemată de Allah să apere şi

să răspândească islamismul, această minoritate şi-a creat o organizaţie de luptă proprie, „Frontul Maro Islamic de Eliberare", precum şi veritabilele „fabrici de terorişti", la care îşi fac „stagii de pregătire" discipolii săi, recrutaţi de frontul amintit. Instruirea recruţilor este asigurată de dascăli indonezieni, filipinezi şi arabi, naţionalişti fanatici, care îi învaţă pe elevi, viitorii terorişti, cum să mânuiască armele morţii şi cum să evite capcanele urmăritorilor. Este fapt dovedit că „Frontul Maro Islamic de Eliberare" are strânse legături cu cea mai puternică organizaţie teroristă din lume, „Al-Qaeda", condusă de Osama ben Laden.

În fond, ce vor, în final, conducătorii acestei mişcări musulmane? Vor să creeze un vast califat, adică un fel de imperiu islamic, care să-i reunească pe toţi musulmanii din Asia de Sud-Est, în număr de 250 milioane[46].

Naţionalismul fundamentalist islamic este prezent, de asemenea, în India şi Pakistan, în Afganistan şi Iran, precum şi aproape în toate ţările arabe: în Arabia Saudită şi Irak, în Siria şi Palestina, în Egipt şi Libia, în Algeria şi Maroc.

3. Iredentismul: trecut prestigios, prezent antiistoric

Iredentismul (din irredento = neeliberat) aparţine de marea familie a mişcărilor naţionale; urmăreşte eliberarea teritoriilor şi populaţiilor naţionale de sub ocupaţie străină. Teoria naţionalismului îl reţine atât ca sursă şi formă, cât şi ca etapă distinctă a mişcării politice naţionaliste de orientare democratică şi progresistă iniţial, şi şovină ulterior. Cercetătorii fenomenului îl consideră a fi apărut la începutul secolului al XIX-lea, imediat după Congresul de la Viena (1815), ca reacţie a nemulţumirii naţiunilor în devenire faţă de hotărârile imperialiştilor la acest congres, adoptate fără să se ţină seama de interesele lor. Odată apărut, iredentismul a făcut o adevărată epocă în Europa. Deşi considerabil slăbit în timp, el este prezent şi astăzi, în plin proces de globalizare. Profilul său actual însă, cât şi locul şi tendinţele sale în mişcarea naţionalistă, diferă radical de formele sale iniţiale. Congresul de la Viena, operând o nouă ordine geografică a Europei, prin împărţirea acesteia între Romanovi, Habsburgi şi Otomani, a avut, totodată, importanţă şi pentru viitoarele mişcări naţionale iredentiste. Astfel, stabilind o nouă ordine europeană, fără a ţine seama de aspiraţiile naţiunilor din cele trei imperii a determinat, în schimb, procesul istoric de trecere a naţiunilor în curs de formare de la o *conştiinţă de sine la o conştiinţă pentru sine.* Aşadar, prin principiile sale, Congresul de la Viena, deşi era nenaţionalist, deschidea însă calea naţionalismului, cum sugestiv caracterizează această transformare Ernest Gellner: „şarpele naţionalismului, chiar dacă nu fusese, poate, observat, era deja în grădină"[47].

---

[46] Oana Popescu, *Pentru atentatele din Bali şi Jakarta, şeful Jemaah Islamijah dă vina pe CIA,* Adevărul, 13 august 2003.

[47] Ernest Gellner, *Naţionalismul,* Editura Librom ANTET, Bucureşti, p. 44.

Fiind în grădină, şarpele naționalismului iredentist avea să apară curând şi nu va mai părăsi scena istoriei nici astăzi. Debutul acestei apariții îl constituie seria răscoalelor patrioților greci, bulgari, sârbi şi români pentru eliberarea națională a țărilor lor de sub ocupația otomană. Lupta antiotomană, dusă de secole, s-a intensificat considerabil la începutul secolului al XIX-lea. Întrucât răscoalele au fost înecate în sânge, aceste țări au apelat la formarea de societăți secrete: Eteria la greci, Comitagii la bulgari şi Haiducia la români. Încheiem această paranteză istorică, precizând că: a) lupta antiotomană a organizațiilor secrete din Balcani era o luptă naționalistă cu caracter iredentist şi b) că luptătorii din aceste societăți secrete antiotomane erau naționalişti, animați de puternice sentimente patriotice, gata să-şi sacrifice viața şi familia pentru cauza națională, Doctrina lor politică iredentistă îmbina convergent lupta pentru eliberare națională cu lupta pentru apărarea creştinismului de păgâni.

Răscoalele iredentiste antiotomane ale popoarelor balcanice reprezintă un prim moment şi model de iredentism democratic şi progresist. Un alt moment îl reprezintă mişcarea iredentistă italiană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Obiectivul ei era unirea cu Italia a teritoriilor şi populației de origine italiană trăitoare în afara frontierelor țării. Grupuri etnice italiene mai compacte şi mai importante ca mărime se aflau, cum se află şi astăzi, „aruncate de istorie" practic în toate țările vecine: Albania şi Iugoslavia (mai ales în zona Triestului), Elveția şi Franța, cât şi în numeroase insule din Mediterana. După unificarea Italiei, mişcarea iredentistă a fost preluată şi promovată de către imperialismul italian cu scopul de cuceriri teritoriale străine. În acest caz, iredentismul italian devine un concept politic anexionist, deci antidemocratic şi antiistoric.

Multă vâlvă agasantă a făcut şi continuă să facă şi astăzi în Europa şi în lume iredentismul maghiar. De când a apărut, n-a avut niciodată linişte; a fost mereu treaz şi în ofensivă, agresiv până la declanşarea războiului, susținut din țară, dar şi din străinătate de către maghiarii din diaspora. Iredentismul maghiar s-a caracterizat printr-un comportament politic extrem de şovin şi exclusivist şi, când a putut, ca pe timpul guvernării lui Tisza sau Horty, nu s-a dat în lături nici de la crime odioase şi purificare etnică. Iredentismul maghiar revendică alipirea la Ungaria a teritoriilor şi populației maghiare, trăitoare ca minoritate națională conlocuitoare în țările vecine: România, Slovacia, Serbia, Croația şi Ucraina Subcarpatică. Acestea sunt teritorii pe care Ungaria le-a ocupat anterior prin războaie de cucerire de tip imperialist şi le-a populat cu populație proprie, iar după Primul Război Mondial le-a „pierdut", în baza Tratatelor internaționale de la Versailles şi Trianon,' care au pus capăt Imperiului Austro-Ungar. Naționalişti extremişti maghiari, revendicând aceste teritorii, afirmă că Ungaria le-a pierdut în urma tratatelor amintite, dar uită, în mod voit, că, de fapt, a „pierdut" ceea ce nu era al ei şi că țările vecine n-au acaparat, ci şi-au recuperat ceea ce li s-a luat samavolnic, în baza dreptului

forței, în trecut. Mai pe larg, despre natura iredentismului maghiar, în ultima parte a acestui capitol.

Panorama surselor de naționalism pe care am încercat să te identificăm, în diferitele părți ale lumii, reprezintă, fără îndoială, o listă incompletă. Dar şi cât am reuşit să surprindem este suficient, credem, pentru a deduce unele concluzii. În primul rând, sursele naționalismului există aproape în toată lumea, dar mai ales în țările asiatice, cu deosebire, în Orientul Mijlociu şi Apropiat. În al doilea rând, aceste surse generează fie un naționalism de recuperare sau apărare teritorială a țărilor şi a entităților național culturale şi religioase, fie a unui naționalism invadator. În al treilea rând, indiferent de natura lor, sursele de naționalism, fiind tot atâtea surse de conflict, influențează direct procesul globalizării, atât în zonele în care au loc, cât şi pe plan mai larg, la scară mondială.

4. Conflictele interetnice – potențiale războaie civile şi destrămări de state naționale

Managementul actual al globalizării se confruntă cu numeroase probleme social-economice şi politice, pentru a căror rezolvare se apelează chiar la război: război între țări, război civil sau război terorist tip guerilă. Una dintre aceste probleme de amploare şi importanță crescândă o reprezintă conflictele interetnice. Din perspectiva mişcărilor naționale, ele fac parte din marea problematică a naționalismului ca proces istoric de trezire națională a popoarelor. Început prin coagularea națiunilor şi formarea statelor naționale, acest proces a traversat întreaga epocă modernă a istoriei, la capătul căreia, practic, toate națiunile majoritare ale țărilor şi-au realizat dorința de a avea statul lor propriu. Conform statisticilor oficiale internaționale, societatea umană contemporană se compune astăzi de peste 200 de state naționale (226 cu teritoriile independente), reprezentând de circa 2,5 ori numărul lor din 1914.

Procesul de trezire națională, însă, nu se opreşte aici, la încheierea formării statelor naționale. Dimpotrivă, el continuă să se desfăşoare mai departe, cu o altă trezire, coborând, de la nivelul național la cel subnațional în interiorul țărilor. Această „altă trezire" este cea a minorităților naționale conlocuitoare, angajate în lupta pentru autodeterminare politică şi teritorială. Întrucât o asemenea luptă pentru autodeterminare presupune destrămarea statului național, înseamnă că mişcările conflictuale interetnice contemporane distrug tocmai ceea ce naționalismul democratic a creat într-o întreagă epocă istorică, epoca modernă, de peste 300 de ani!

Două precizări prealabile sunt indispensabile în discuția noastră. Prima are în vedere prezența şi vechimea minorităților naționale în raport cu națiunea majoritară din cadrul diferitelor țări, iar a doua priveşte dinamica fenomenului.

În primul caz, analiza faptelor ne arată că statele naționale sunt legate de existența unui grup etnic dominant în cadrul țărilor şi că alături de acest grup, care constituie națiunea majoritară, există, în acelaşi cadru național, şi alte grupuri etnice, cu caracter minoritar. Fenomenul este practic general: nu există în lume o țară în care să nu existe, în proporții diferite, alături de națiunea majoritară şi câteva minorități etnice conlocuitoare. În unele țări, aceste minorități sunt chiar anterioare existenței națiunii majoritare, în altele sunt posterioare. De asemenea, în unele cazuri, minoritățile reprezintă doar câteva procente din totalul populației (Olanda, Portugalia, China etc.); în altele, însă, proporția lor este mult mai mare, putând depăşi chiar jumătate din totalul populației. Această amestecătură s-a creat mai ales la marginile marilor imperii care au dominat lumea. De pildă, în Afganistan, națiunea majoritară, afganii, reprezintă doar 50%; în fosta Iugoslavie, la crearea ei, sârbii erau națiune majoritară doar cu 47% din populație, restul fiind format din croați, bosniaci, sloveni, macedoneni, albanezi, români, unguri, austrieci etc.; în Republica Moldova, în momentul răpirii Basarabiei de imperiul rus, în 1812, populația românească era de aproape 80%, iar astăzi s-a redus la 64,5%; între timp, imperialiştii au infiltrat în zonă ucraineni, ruşi, turci, bulgari etc. în Franța, numai populația arabă maghrebiană reprezintă 10% din populație şi dacă îi adăugăm şi pe ceilalți străini – vietnamezi, chinezi, iugoslavi, greci, români etc., proporția este mult mai ridicată. Lista poate continua cu numeroase alte cazuri.

În cel de-al doilea caz, al dinamicii fenomenului interetnic, faptele arată că mozaicul naționalităților minoritare conlocuitoare continuă să se amplifice în țările dezvoltate ale lumii, fiind determinat de contribuția unor factori cu acțiune pe termen lung. Între aceştia amintim: a) fluxul migrator crescând al populației din țările mai sărace ale lumii spre țările mai bogate, unde nivelul de trai, material şi social-general, este superior. Fenomenul este de notorietate şi de amplitudine mai peste tot, dar se produce mai accentuat prin migrările din fostele colonii spre metropolă, favorizat de cunoaşterea limbii şi de găsirea de locuri de muncă mai bine plătite; b) nevoile de valorificare mai eficientă şi competitivă a capitalului din țările dezvoltate, în care scop apelează la forță de muncă străină, mai ieftină şi fără posibilitatea unor conflicte sindicale; c) evoluția natalității populației alogene, de 2-3 ori mai mare decât a populației autohtone care, odată cu creşterea nivelului de civilizație şi cultură, de urbanizare şi confort, de regulă, nu depăşeşte reproducția simplă. În urma acestui trend se produce o permanentă schimbare a raportului dintre națiunea majoritară şi naționalitățile minoritare conlocuitoare, schimbare care cuprinde nu numai aspectul numeric al populației, ci întregul sistem de valori ale vieții sociale: tradiții, cultură, religie, mentalitate etc.

În ultimele decenii, se constată, în diferite țări, o „trezire națională" a minorităților conlocuitoare, mai ales acolo unde, fiind mai numeroase, ele reprezintă o forță, sporită şi de ajutorul din afară dat de națiunea de care

aparţin prin originea lor etnică. Acţionând în baza drepturilor fundamentale ale omului şi a dreptului la autodeterminare politică, mişcările interetnice revendică fie dreptul la autonomie politică şi desprindere de statui naţional, fie doar dreptul la o autonomie administrativă mai largă, dar rămânând în cadrul naţional dat. În ambele ipoteze, revendicarea înseamnă sciziune, adică spargerea totală sau parţială a statului naţional în fracţiuni subnaţionale independente sau semiindependente. Este clar că o asemenea tendinţă generează grave perturbaţii şi anarhie în economie şi societate, uneori chiar războaie civile. Mişcările revendicative interetnice, coborând conflictele teritoriale dintre state, în interiorul acestora şi afectând, astfel, entitatea statului naţional, devin, prin aceasta, implicit, şi o sursă a naţionalismului contemporan, un naţionalism care, spărgând actualele state şt economii naţionale, frânează şi nu stimulează progresul.

Conflictele interetnice sunt numeroase şi de amploare şi gravitate diferite. Nu putem să le analizăm pe toate. Unele dintre ele, mai active în ultimul timp, sunt suficiente pentru a înţelege impactul pe care îl produc, atât pe plan naţional, în ţările în care au loc, cât şi pe plan internaţional, ca factor perturbator al fluxurilor economice din cadrul globalizării. Aceste cazuri sunt: mişcarea naţionalistă kurdă, a turcilor ciprioţi şi a sârbilor din fosta Iugoslavie, a bascilor din Peninsula Iberică.

4.1. Kurzii – sursă principală de conflict interetnic în Orientul Mijlociu

Kurzii reprezintă, într-un fel, un popor uitat de istoria modernă. Ei sunt singura naţiune din lume, de dimensiuni apreciabile, care nu are stat. De origine indoeuropeană, kurzii, cu o populaţie de peste 20 de milioane persoane, ocupă un important spaţiu geografic în Orientul Mijlociu şi Asia Centrală. Sunt prezenţi, ca minoritate naţională mai numeroasă în Turcia, Irak şi Iran, dar şi în Siria, Afganistan, Pakistan şi în fostul spaţiu sovietic: Armenia, Azerbaidjan, Gruzia şi Turkmenistan. Vorbesc limba kurdă, o ramură a limbii iraniene. Cei mai numeroşi sunt în Turcia (19%), Irak (tot 19%), Iran (10%).

Naţionaliştii kurzi, organizaţi în partide politice, unele cu un pronunţat caracter de stânga, luptă de aproape un secol pentru independenţă şi formarea unui stat naţional propriu. Principalele evoluţii politice ale kurzilor din perioada de după Primul Război Mondial pot fi cunoscute din caseta de mai jos. Încercările lor au rămas însă, de fiecare dată, fără rezultat final. Cauzele eşuării sunt de ordin intern, însă şi de ordin internaţional. Cele interne reflectă o putere insuficientă a kurzilor pentru a putea să-şi realizeze idealul naţional. Sărăcia lor severă, reflectată ca atare şi în modestia mijloacelor financiare necesare luptei armate cu adversarii independenţei lor, carenţe organizatorice şi educaţionale, urmate de neajunsuri în conştientizarea cauzei naţionale la nivel de mase reprezintă cauze care, împreună, au alimentat slăbiciunile puterii

kurzilor în lupta pentru emanciparea şi crearea unui stat propriu, independent național şi teritorial.

Mai puternice însă s-au dovedit cauzele externe. Nici unul dintre cele trei mari state – Turcia, Irakul şi Iranul – în care trăiesc kurzii nu este dispus să renunțe la nici o palmă din teritoriul lor național, pentru formarea unui nou stat. La factorul pământ se adaugă bogatele zăcăminte de petrol existente în teritoriile ocupate de kurzi. Ce stat posesor al acestei bogății ar renunța la ea, de dragul independenței kurzilor?

De-a lungul timpului, comunitatea kurdă a încercat de mai multe ori să se răscoale cu gândul la independență. Răscoalele sale însă n-au depăşit caracterul unor rebeliuni, mai frecvente în Irak. De fiecare dată, însă, kurzii au plătit scump îndrăzneala de a se elibera. Caseta de mai jos încearcă să prezinte un tablou sintetic al mişcărilor naționaliste ale kurzilor. Aici dorim să ne oprim la rezultatele comisiei de anchetă a crimelor făcute de regimul lui Saddam Hussein în anii 1980. Numai în localitatea Hâtra, din nordul Irakului, s-au găsit nouă gropi comune, în care s-au descoperit sute de corpuri, aruncate cu buldozerul. Printre ele, multe femei, unele mame cu copii încă nenăscuți sau cu pruncii în brațe, ori copii cu jucăria strânsă la piept[48]. În urma investigațiilor făcute, se crede că pe întregul teritoriu al Irakului s-ar afla peste 40 de gropi comune în care au fost aruncați, la grămadă, cel puțin 300 000 de kurzi. Imaginile sunt de coşmar: greu de crezut că între musulmanii arabi există criminali de aceeaşi speță cu autorii crimelor din lagărele morții, create de hitlerişti. Comisia de anchetă va folosi aceste mărturii de crimă împotriva umanității la tribunalul instituit pentru judecarea lui Saddam Hussein şi a cercului său de colaboratori.

Caseta nr.1

Kurzii – o națiune fără stat

1. Alături de armeni, kurzii figurează printre națiunile neglijate în „perioada națiunilor" sau „epoca Versailles şi Wilson", cum a fost numită această perioadă după Primul Război Mondial. Acționând în numele principiului autodeterminării naționale, tratatele încheiate după război au favorizat crearea unui nou sistem de state naționale; între acestea era prevăzut crearea unui stat şi pentru kurzi.
2. Prin tratatul de la Lausanne (1920) s-a încercat crearea statului național kurdistan. Proiectul a rămas însă pe hârtie din motive teritoriale şi petroliere. În primul caz, era vorba de mişcarea naționalistă turcă, care sub conducerea marelui său reformator, Kemal Atatürc, a respins tratatul, pentru că n-a vrut să ciuntească frontierele de est ale țării sale ocupate de kurzi. În al doilea caz, era vorba de Anglia, cel mai mare imperiu colonial pe atunci, care dorea să includă în cadrul Irakului marile zăcăminte

[48] Eliza Frâncu, *Experții americani au deshumat kurzii din gropile comune din nordul Irakului,* Adevărul, 14 octombrie 2000.

petrolifere de la Mosul, teritoriu locuit de kurzi, aflat din 1920 sub mandat englez. Ca urmare, după Primul Război Mondial, în epoca naţiunilor, în urma lichidării Imperiului Otoman, kurzii au fost dispersaţi în cele trei ţări: Turcia, Irak şi Iran, dispersaţi fiind şi astăzi.

3. Simţindu-se nedreptăţiţi şi nemaisperând la nici un sprijin din exterior de la comunitatea internaţională, kurzii din Iran au creat, în 1947, la Mahabad, în nordul Iranului, o republică efemeră. Neavând putere să se menţină, ea s-a dovedit neviabilă, fiind rapid desfiinţată de armatele iraniene. Îndrăzneala însă au plătit-o scump, chiar cu vieţi omeneşti.

4. Kurzii au rămas divizaţi şi după Al Doilea Război Mondial. În conjunctura internaţională schimbată şi marcată de ascensiunea Uniunii Sovietice, aceasta, pentru a-şi spori influenţa în Orientul Mijlociu, i-a sprijinit puternic pe kurzi. Mişcarea lor, cu o tentă vădit de stânga şi prosovietică, s-a afirmat printr-o serie de acţiuni politice de anvergură, cu caracter revendicativ, dar, în final, a rămas fără rezultat. In schimb, urâţi de moarte de forţele anticomuniste şi antisovietice, kurzii din clanul lui Barzan au cunoscut, în Irak, un adevărat genocid, prin uciderea a 5000 de oameni. A fost al doilea genocid suferit de poporul kurd, după cel din 1915, comandat de Ankara împotriva lor şi a armenilor.
5. În timpul războiului irakiano-iranian din 1980-1988, kurzii iranieni au simpatizat cu Irakul, iar cei irakieni au simpatizat cu Iranul. Ambele comunităţi îşi urau regimurile politice ale ţărilor în care trăiau. După război însă, ambele minorităţi kurde au suferit consecinţele atitudinii lor antistatale. Un răsunet internaţional a avut, de pildă, pedepsirea nemiloasă din 1988 a localităţii Halabja, distrusă prin folosirea gazelor de către armata irakiană; a fost un veritabil genocid, soldat cu uciderea a 5000 de persoane. Din păcate, în acel an, Saddam Hussein, fiind ajutat în războiul cu Iranul, comunitatea internaţională nici n-a reacţionat în faţa acestui dezastru.
6. O nouă revoltă kurdă contra lui Saddam are loc imediat după Războiul din Golf (1991), reprimată şi de această dată (Campania de la Antal) cu o cruzime sălbatică, fapt care a determinat ONU să intervină „din motive umanitare". În nordul Irakului s-a creat, astfel, o fâşie îngustă, liberă, supravegheată de forţele internaţionale.
7. În războiul antiirakian din martie-aprilie 2003, ca şi după aceea, în timpul ocupaţiei ţării de către coaliţia internaţională condusă de americani, kurzii irakieni au fost de partea coaliţiei, contribuind chiar şi la descoperirea şi capturarea lui Saddam Hussein. S-a creat o nouă conjunctură internaţională, favorabilă minorităţii kurde. Până acum, însă, n-au apărut semne pentru formarea unui nou stat, Kurdistan, în Orientul Mijlociu. Şi nici nu credem că o să apară în viitor un asemenea semn, deoarece nici coaliţia internaţională de ocupaţie şi nici noii guvernanţi de la Bagdad nu doresc spargerea unităţii naţionale a statului irakian. Cu siguranţă, însă, frământata populaţie kurdă irakiană se va bucura, în cadrul organizării federative a noului stat irakian post Saddam, de numeroase şi consistente drepturi democratice, politice şi civice, dar totul în cadrul conservării unităţii statale a ţării. Constituţia provizorie adoptată de noii guvernanţi reflectă clar aceste noi drepturi.

Sursa: *François Massoulie,* Conflictele din Orientul Mijlociu *Editura All, Bucureşti, 2003; Anne-Marie Delcambre,* Islamul, *Ediţia a III-a, 1999, Editura* C.N.I., *„CORESI", Bucureşti.*

4.2. Cipru – scena unui dublu conflict interetnic, scizionist şi de purificare etnică

Frumoasa insulă a Afroditei din estul Mediteranei, Cipru, este de peste trei decenii scena unui dramatic conflict interetnic, între cele două comunități care o populează: greacă şi turcă. Conflictul este dublu – teritorial şi de purificare etnică. Amenințările teritoriale vin din interiorul său şi anume de la sciziunea provocată de minoritatea turcă. Deşi vin din interior, aceste amenințări cuprind în ele şi o mare doză de amestec din exterior, venit din partea celor două țări-mamă: Turcia şi Grecia. Însă, spre deosebire de Grecia, Turcia, nemaiavând alte argumente, şi-a permis să apeleze la argumentul forței, intervenind direct cu armată în treburile interne ale statului cipriot. Cucerit şi colonizat de către aheii greci pe la mijlocul mileniului al doilea înainte de Hristos, Ciprul a fost, de-a lungul timpului, cucerit şi eliberat de mai multe ori de diverse popoare cuceritoare din Asia, Africa şi Europa. În 1571, el este cucerit şi colonizat de otomani, aflați pe atunci în plină ascensiune imperială. Din 1875 el trece sub controlul Angliei, iar din 1925 devine colonie a marelui său imperiu.

Ciprul s-a eliberat național-colonial în 1960, când se proclamă republică independentă, condusă de un preşedinte ales din sânul comunității greceşti, majoritară în insulă. În momentul constituirii sale statale, Ciprul, cu suprafața de 9,3 mii km^2, avea o populație de 581 mii locuitori, din care 81% de etnie greacă şi 18% de origine turcă. Astăzi, statul cipriot numără 757 mii locuitori, realizând o creştere medie anuală de 0,66%, de acelaşi nivel cu ritmul creşterii demografice a Greciei (0,66%) şi mult inferior celui al Turciei (2,2%).

Cu siguranță, conflictele interetnice cipriote sunt tot atât de vechi, pe cât de veche este şi prezența comunității turce pe insulă, mai ales că s-a aşezat aici ca invadatoare. Ele s-au manifestat puternic şi după eliberarea național-colonială, din moment ce, încă din 1964, sunt prezente în zonă căştile albastre ale ONU.

În 1974 însă, Ciprul trăieşte cel mai dramatic eveniment istoric din existența sa independentă: este, pur şi simplu, invadat de armatele turce sub pretextul că îşi apără comunitatea de agresiunile comunității greceşti care, în atacurile sale, ar fi fost ajutată şi ea, după Ankara, de Grecia-mamă. Invazia are două urmări, trăite şi astăzi dureros: spargerea națională şi teritorială a statului cipriot şi divizarea etnică a insulei. În partea sa nordică, s-a creat un stat-fantomă, numit Republica Turcă a Ciprului, recunoscută doar de autoarea ei, Turcia-mamă. În acelaşi timp, are loc şi un proces de purificare etnică: grecii din partea nordică sunt izgoniți din casele şi pământurile lor strămoşeşti, în locul lor fiind aduşi, din afara insulei, câteva zeci de mii de turci şi colonizați. În pofida acestei colonizări şi turcizări a nordului, populația elenă continuă să fie majoritară, chiar dacă proporția relativă s-a mai redus puțin datorită noilor

turci aduşi în nord şi a natalității populației turce, superioară celei a grecilor insulari.

După eliberarea sa național-colonială, Ciprul rămâne ca stat național unitar doar 14 ani (1960-1974), adică până ia invadarea şi din nou divizarea sa. Dar, nici în această perioadă, existența lui n-a avut parte de linişte şi colaborare creatoare între cele două comunități, răscolite de naționalişti, neîncetând nici un moment atacurile reciproce. Amenințările de separare însă, nu s-au materializat decât în 1974 şi aceasta ca urmare a intervenției armate a Turciei.

În 1986, Ciprul devine membru asociat al Uniunii Europene, iar în mai 2004 membru deplin, în condițiile unificării sale statale. În vederea înfăptuirii acestei unificări, Kofi Annan, secretar general al ONU, a propus un plan amănunțit, pe 9000 de pagini, care prevedea, între altele, următoarele obiective:

- fiecare comunitate să aibă administrație proprie;
- formarea unui stat federal peste aceste administrații, cu prerogative strict limitate;
- plecarea trupelor turceşti din insulă, staționate aici de la invadarea ei, în 1974;
- ciprioții greci, refugiați din nordul insulei în urma purificării etnice şi turcizării acestei părți, au dreptul, după 30 de ani de refugiu forțat, să se reîntoarcă la casele şi gospodăriile lor şi să-şi recapete proprietățile;
- amputarea actualei zone turce cu circa 7% în favoarea zonei greceşti.

Planul de reunificare statală a Ciprului, elaborat de ONU, a primit susținere din partea puterilor garante a statului Ciprului – Turcia, Grecia şi Marea Britanie – şi urma să fie supus unui dublu referendum, în nordul şi sudul insulei. Bănuind că partea greacă va respinge planul, comunitatea internațională a încercat să prevină un eventual refuz, promițând chiar să finanțeze procesul de reunificare cu două miliarde de euro. În plus, SUA şi Marea Britanie au prezentat Consiliului de Securitate ONU o rezoluție pentru a garanta aplicarea planului Annan. Rezoluția, însă, n-a fost adoptată din cauza opoziției cu drept de veto a Rusiei, ea fiind mai apropiată de comunitatea greacă, față de SUA şi Anglia care sunt mai apropiate de Turcia.

Înainte de referendum, preşedintele cipriot grec a făcut apel către populație să nu voteze planul. Chiar şi biserica ortodoxă, prin episcopii săi, s-a opus categoric reunificării, folosind mijloacele sale specifice de influențare a conştiinței credincioşilor.

Planul de reunificare a Ciprului înainte de a fi primit membru deplin al UE, supus referendumului populației cipriote, a fost acceptat de comunitatea turcă, cu 65% de voturi şi respins categoric de comunitatea greacă, cu majoritate de voturi. Se pare că motivațiile respingerii planului au fost mai

puternice decât zăngănitul celor două miliarde de euro promise şi decât „onoarea" de a fi garantată aplicarea lui de către SUA, Marea Britanie şi ONU. Care au fost aceste motivații?

Una dintre nemulțumirile grecilor ciprioți consta în prevederea dreptului de reîntoarcere acasă doar pentru ei, nu şi pentru zecile de mii de turci, aduşi în Cipru după invadarea lui în 1974, care rămâneau pe loc unde fuseseră aşezați de Turcia. Nemulțumirea a creat şi o prevedere a planului care stabilea anumite dispense la principiul liberei circulații a forței de muncă şi persoanelor în Uniunea Europeană, menite să limiteze reîntoarcerea refugiaților greci ciprioți în nord.

După respingerea planului de reunificare a statului cipriot, UE a hotărât primirea în rândurile sale, la 1 mai 2004, doar a comunității greceşti. Pentru comunitatea turcă, UE a hotărât un sprijin financiar de 260 milioane euro, menit să contribuie la dezvoltarea părții nordice a Ciprului, parte care rămâne în continuare cu statut de membru asociat. Acordarea acestui sprijin – subliniază în mod expres oficiali ai UE – nu înseamnă deloc şi recunoaşterea, cumva, a formațiunii statale a Republicii Turce a Ciprului.

Problemele pe care experiența cipriotă a integrării le-a pus în fața UE sunt implicit şi ale globalizării. Analiza acestei experiențe ne îngăduie să punctăm câteva lecții:

- Conflictul interetnic cipriot nerezolvat are o triplă consecință imediată: a) barează drumul refacerii unității naționale şi teritoriale a statului cipriot; b) împiedică integrarea întregii insule în UE şi c) frânează, astfel, însuşi progresul general al Ciprului în ansamblul său.
- O cauză a nerezolvării conflictului interetnic din Cipru o constituie, în opinia noastră, caracterul deficitar al planului ONU de refacere a unității naționale şi teritoriale a statului cipriot. Planul nu putea fi acceptat – cum s-a şi întâmplat de altfel – de comunitatea greacă, pentru că, votându-l, însemna a accepta, implicit, chiar dacă n-o declara public, invazia turcă asupra Ciprului din 1974. Prevederea planului referitoare la reîntoarcerea grecilor izgoniți din nordul insulei la casele şi pământurile lor este o idee judicioasă şi morală în sine, dar în realitate este lipsită de conținut, oamenii nemaiavând unde să se întoarcă, deoarece locurile lor natale sunt abuziv ocupate din 1974 de către coloniştii turci aduşi odată cu invazia. Pentru echitate şi echilibru ar fi fost înțelept ca planul lui Kofi Annan să prevadă retragerea din Cipru a acestor noi coloniști aduşi de armatele turce în 1974 şi eliberarea locurilor ocupate de ei. Neprevăzând o asemenea clauză, planul cuprindea, în însăşi concepția sa de bază, două fisuri de fond: accepta implicit invazia turcă şi consecințele sale şi nu recunoştea statutul de comunitate etnică majoritară, adică de națiune dominantă a comunității greceşti în cadrul statului cipriot, statut care

se justifică, atât prin numărul populației, cât şi prin vechimea ei pe insulă. Din această cauză, planul ONU nu a putut fi acceptat de comunitatea greacă cipriotă.

- Conflictul interetnic din Cipru nu este însă numai al celor două comunități, ci implicit şi al celor două state, grec şi turc, aflate în spatele lor. Este firesc ca ele să-şi sprijine comunitățile respective şi nefiresc să le asmuță una împotriva celeilalte, cum procedează naționaliştii extremişti, de care nu duc lipsă ambele țări şi comunități. Conflictele dintre cele două state, grec şi turc, au tradiții vechi: ele vin din istorie, de pe timpul ocupației otomane şi, din păcate, s-au repercutat pe tot parcursul timpului până astăzi. Grecia, țară aureolată de orgoliul național al unei culturi şt civilizații străvechi, căreia îi este tributară întreaga cultură şi civilizație a lumii occidentale, inclusiv a întregului bazin mediteraneean, n-a putut „înghiți" abuzul de putere al Turciei, manifestat atât în trecut, cât şi astăzi. Cazul invadării Ciprului şi purificarea etnică în zona de nord a acestuia priveşte aşadar nu numai comunitatea greacă cipriotă, ci şi statul grec ca atare. La acest abuz se adaugă şi destule alte poziții de forță ale Turciei privind delimitarea liniilor de frontieră maritimă din jurul insulelor greceşti din vecinătatea Turciei mediteraneene, care afectează accesul celor două state la resursele marine din zonă, mai ales că, în ultimul timp, se anunță prezența aici a unor importante zăcăminte de petrol. Dacă n-ar fi fost membre ale NATO, probabil că neînțelegerile ar fi izbucnit în război.
- Turcia este membru asociat al UE din 1964. In 2004, s-a pus problema trecerii la negocieri şi pregătirea ei pentru a deveni membru, probabil, în următorii 15-20 de ani. Oare Grecia şi Ciprul grecesc nu o să se opună acestei primiri? Avem motive să credem că se vor opune şi nu le va fi greu să găsească şi justificările necesare.

4.3. Balcanii – placa turnantă a naționalismelor europene

Considerați dintotdeauna „butoiul cu praf de puşcă" al Europei şi chiar al lumii, Balcanii îşi legitimează calitatea printr-o mare şi complicată încrucişare de naționalisme. Stările lor conflictuale au cunoscut toate formele posibile: războaie de cucerire şi dominație, revoluții şi răscoale de eliberare națională, războaie civile şi genocid, dislocări de populații, purificări etnice, războaie de guerilă şi asasinate teroriste. Ele i-au bântuit spațiul de la un capăt la altul secole de-a rândul, culminând, mai recent, cu tulburătoarele evenimente din anii 1990, care au dus la lichidarea statală şi teritorială a lugoslaviei, amenințând prin conflictele din Kosovo şi cu destrămarea Serbiei.

"Butoiul cu praf de puşcă" al Balcanilor n-a căzut din cer. El este opera istoriei care, în mai multe valuri succesive, a adunat aici şi a amestecat între

ele atâtea popoare diferite, încât cu greu se poate găsi un echivalent în altă parte a lumii. Un prim amestec l-au făcut romanii: cucerind Balcanii ei au romanizat popoarele traco-ilire, schimbându-le profilul etnic. Amestecul de popoare însă nu s-a oprit aici; el continuă cu şirul lung de invazii succesive ale popoarelor migratoare, încheiate uneori şi cu ample colonizări. Dintre acestea, un răsunet istoric până în actualitate îl au cele ale puhoiului de triburi slave care au curs peste Dunăre, la sfârşitul secolului al VI-lea. Peste popoarele existente deja s-au aşezat alte popoare. Noua etnogeneză care a urmat a schimbat definitiv tabloul etnic al Balcanilor. Nici cu slavii, însă, nu se încheie procesul istoric de învălmăşire a popoarelor din peninsulă, l-au râvnit bogăţiile şi poziţia geografică numeroşi alţi invadatori, popoare migratoare sau mari imperii. Au lăsat urme adânci până astăzi mai ales războaiele de cucerire şi dominaţiile duse de imperiile: bizantin, otoman, austriac şi rus[49].

Toţi aceşti invadatori ai Balcanilor au adus fiecare peste popoarele existente alte popoare care, prin osmoză etnogenetică sau prin evoluţii pe linie proprie, au devenit, ulterior, în epoca modernă, naţiuni majoritare sau minorităţi naţionale conlocuitoare în sânul primelor. Din păcate, istoria a creat aici acest veritabil Babilon de neamuri, nu pe cale paşnică. Nici nu era posibilă o asemenea cale. Fiind vorba, de fapt, de accesul unor popoare străine la resursele existente ale unor teritorii deja ocupate, acest acces nu se putea realiza decât prin lupta de cucerire şi asuprire a popoarelor existente pe teritoriile respective. Timpul nu numai că nu a atenuat aceste conflicte dar le-a reprodus, adăugându-le de fiecare dată noi dimensiuni.

Cât timp au fost sub ocupaţie străină, naţionalităţile majoritare balcanice nu s-au luptat nici între ele şi nici cu naţionalităţile minoritare; ele au fost unite în lupta contra duşmanului comun. Când însă acest pericol a dispărut, aceleaşi naţionalităţi s-au luptat atât între ele, pentru supremaţie, cât şi cu minorităţile naţionale conlocuitoare, pentru a le deznaţionaliza şi asimila: s-a recurs, în toate ţările, la un proces de asimilare forţată. Dincolo însă de tendinţele naturale ale fenomenului etnogenetic – toate naţiunile contemporane au la origine asimilări şi fuziuni reciproce dintre mai multe comunităţi etnice conlocuitoare – asimilările forţate s-au practicat în toate ţările balcanice, dar mai ales în Grecia, Bulgaria şi Serbia. În aceste ţări s-au promovat politici

[49] Jinduind dintotdeauna să stăpânească gurile Dunării, strâmtoarea Bosforului şi Constantinopolul, naţionalismul velico-rus a organizat, numai în perioada anilor 860-970, şapte invazii asupra Constantinopolului, toate eşuate. Marele cneaz Sveatoslav, în alianţă cu bulgarii încearcă o altă stratagemă: un fel de târg, prin care, sub ameninţarea cu războiul, îi cere împăratului bizantin, Tzimiskes, să renunţe în favoarea sa la teritoriul european şi la Constantinopol şi să-şi mute imperiul în Asia Mică. Neacceptând târgul, are loc războiul din 970-971. Sveatoslav, înfrânt umilitor la Adrianopolis şi la Siliştea, este obligat la un tratat prin care renunţă la pretenţiile asupra Bulgariei și teritoriilor bizantine (Stelian Brezeanu, op. *cit,* p. 102).

naționaliste speciale, diabolice, de deznaționalizare a minorităților conlocuitoare, ca de pildă: considerarea membrilor acestora cetățeni de categorie a doua, nefiind admişi în posturi de funcționari în instituțiile publice, mai ales în administrațiile centrale; neîngăduirea şcolilor şi bisericilor proprii, iar dacă acestea au fost cumva create datorită unor împrejurări istorice – cum s-a întâmplat în a doua jumătate a secolului XIX şi în prima jumătate a secolului XX –, au fost imediat închise după ce aceste împrejurări au fost schimbate; falsificarea originii istorice; obligarea lor să-şi uite limba, cultura şi tradițiile proprii şi chiar să-şi schimbe numele, „naționalizându-le". De pildă, un nume ca Ion a fost bulgarizat în Ivan, sârbizat în Iovan, sau grecizat în Ianis.

Naționalismul balcanic contemporan este strâns legat de ideea de națiune. Spre deosebire însă de Occident, unde această idee este legată de afirmarea simultană şi intercondiționată cu două mari procese istorice modernizante revoluția industrială şi capitalismul, în Balcani ea apare pe fondul unei înapoieri istorice, dominată de organizarea economico-socială şi culturală, rurală, dar şi de presiunea intereselor marilor imperii până la Primul Război Mondial. Datorită acestor împrejurări, națiunea, în sensul ei modern, a apărut prin unitatea dintre comunitatea etnică şi teritoriu, acesta din urmă având o semnificație aproape mistică. Identificată cu etnicitatea, națiunea devenind astfel o valoare fundamentală a viitorului, în numele căreia popoarele luptă, în acelaşi timp, atât pentru eliberare națională, cât şi pentru unitate națională a comunităților de aceeaşi etnie, limbă şi cultură, separate între ele de ocupațiile străine otomane, austro-ungare şi ruse.

Semnalăm acest moment pentru că, în timp ce Europa Occidentală, integrându-se, a înlăturat 17 mii de km de frontiere naționale dintre state, în Balcani, dimpotrivă, mai persistă pe ordinea de zi dezideratul independenței şi unității naționale. Acest decalaj istoric al popoarelor din Balcani față de Occidentul european reprezintă nu o speculație teoretică sau o chestiune a trecutului, ci o realitate istorică dură şi implicit o mare problemă actuală a Europei. Este, ca să folosim expresia unui specialist al problemei iugoslave, „problema istorică a înapoierii Balcanilor”[50]. Înapoierea reprezintă însă un mare decalaj istoric, nu numai în domeniul dezvoltării social-economice şi politice a Balcanilor, ci şi unul de mentalitate. Decalajul îşi pune o pecete complicată, atât pe mişcările naționaliste din zonă, încă preocupate de lupta pentru unitatea națională şi teritorială a popoarelor balcanice, cât şi pe relațiile lor cu Occidentul european integrator.

Vorbind în general, naționalismul balcanic, uneori manifestat activ şi deosebit de agresiv, alteori ascuns dar cu un mare potențial de explozie, intră în perioada istorică a integrării europene şi globalizării cu o zestre bogată de naționalism, animat de diferite tendințe revendicative, manifeste sau ascunse,

[50] Stefano Bianchi, *Proglema iugoslavă.* Editura ALL, Bucureşti, 2003, p. 10.

care privesc teritorialitatea şi unitatea națională, prezente, practic, în toate țările. Albania, de pildă, suferă pentru că tratatele internaționale au proiectat-o prea mică, în timp ce în țările vecine – în Serbia, Macedonia şi Grecia –, trăiesc mai mulți albanezi decât în țară; Grecia are o dispută istorică lungă cu Turcia în legătură atât cu delimitarea apelor teritoriale din jurul insulelor din vecinătatea imediată a Turciei, cât şi cu problema cipriotă; Bulgaria nu poate uita că astăzi e mult mai mică decât pe timpul țarului Simion, considerându-se nedreptățită cu întinse teritorii din Grecia până dincolo de Salonic, cât şi cu crearea Macedoniei pe fostele sale pământuri; popoarele iugoslave au probleme de independență națională şi teritorială, atât între ele, cât şi în interiorul lor privind minoritățile conlocuitoare; România, deşi tace, nu poate uita marile rupturi din trupul țării, operate după Al Doilea Război Mondial de Stalin cu acordul lui Churcill. Este vorba de provinciile Basarabia şi Insula Şerpilor, Bucovina de Nord, Ținutul Herța şi Cadrilaterul, reprezentând împreună 32,6% din teritoriul țării şi 34,2% față de populația existentă în 1990.

În general, naționalismul balcanic se prezintă astăzi în procesul integrării sub forma a două tendințe contradictorii: pe de o parte, acționează tendința spre supremația şi unitatea națiunilor majoritare din cadrul statelor naționale existente; pe de altă parte, este tendința contrară, fie de simplă supraviețuire identitară, fie chiar de autodeterminare politică a unor naționalități conlocuitoare, minoritare în cadrul național dar majoritare pe plan local, ceea ce presupune separarea lor națională şi teritorială de statul existent. Lucrurile se complică însă enorm când aceste minorități sunt enclavizate nu la marginea statelor naționale unde, de regulă, există intruziuni reciproce de populații vecine, ci chiar în interiorul acestora. În asemenea cazuri, tendințele spre autodeterminare politică – adică națională şi teritorială – duc la crearea de state în stat, fapt inacceptabil pentru actualele state naționale şi națiunile lor majoritare. De aici apare şi conflictul interetnic. În opinia noastră, tot acest conglomerat de națiuni majoritare şi naționalități ale minorității conlocuitoare, pe care istoria le-a aruncat unele în brațele celeilalte, împreună cu aspirațiile lor, fie de supremație şi păstrarea unității statului național, fie de independență şi spargerea actualei alcătuiri statale reprezintă principala sursă a mişcărilor naționaliste interetnice din arealul balcanic. În unele țări, această sursă este înghețată, dar nu rezolvată; este ca un viciu care adoarme dar nu moare. Cazul Ciprului analizat anterior, în spatele căruia se află națiunile mari – greacă şi turcă, ilustrează această apreciere. Şi el nu este singurul, în alte țări însă, această sursă continuă să fumege în puternice conflicte interetnice, cum este cazul fostei Iugoslavii.

Va putea, oare, globalizarea, prin integrarea Balcanilor pe plan european şi mondial, să stingă definitiv această sursă şi să se transforme, astfel, dintr-o placă turnantă a naționalismelor, însoțite după 1990 de uciderii în masă de oameni şi mari distrugeri materiale, într-o placă turnantă a clemenței şi bunei

înțelegeri între națiuni? În opinia noastră, va putea. Pe de o parte pentru că o asemenea soluție este singura viabilă în fața oricărei alte alternative. Pe de altă parte, pentru că integrarea europeană, înlocuind înfruntarea seculară cu înțelegerea reciprocă şi lichidând cei 17.000 de km de frontiere naționale dintre state dă un răspuns afirmativ întrebării. Este adevărat că soluția paşnică întâmpină încă destule piedici, dar procesul înaintării sale este viguros şi încrezător.

4.3.1. Iugoslavia – „viesparul" de naționalisme al Balcanilor

Dacă printr-o complicată încrengătură a ursitelor sale istoria a făcut din Balcani „butoiul cu praf de puşcă" al Europei, aceeaşi istorie a făcut din spațiul iugoslav una din gazdele sale cele mai „ospitaliere". Plin de numeroase comunități umane, diferite etnic, cultural şi religios şi răscolit mereu de mişcările naționaliste ale acestora, „butoiul" a devenit un focar permanent de conflicte interetnice sau extraetnice. Marcat profund de existența acestui complicat amalgam de neamuri diferite şi de conflictele lor cu ocupațiile străine dar şi între ele, spațiul iugoslav a reprezentat, în istoria Europei, un veritabil viespar de naționalisme şi, totodată, una din problemele sale cele mai spinoase.

Nu întotdeauna însă, naționalismul iugoslav a avut acelaşi caracter. Dimpotrivă, în perioade istorice diferite şi caracterul său s-a diferențiat substanțial în funcție de obiectivele urmărite şi de modalitățile de luptă folosite. Fără să relevăm istoria fenomenului, merită, credem, să reținem punctual, cele două orientări fundamentale ale sale: caracterul mişcărilor naționaliste din perioada ocupațiilor străine şi caracterul său din perioada statului federal iugoslav.

- În trecut, de la formarea lor statală (secolele VI-VII) şi până la Primul Război Mondial, ca şi în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, când popoarele iugoslave s-au aflat sub ocupație străină, naționalismul lor, având ca obiectiv eliberarea națională, s-a înscris în mod strălucit printre forțele de progres general ale istoriei lor şi al Europei. Unirea popoarelor iugoslave şi crearea statului lor național, în decembrie 1918, şi apoi rezistența, sub conducerea lui Tito, împotriva invadării țării de către puternicele armate hitleriste şi italiene în anii 1940-1945, reprezintă împreună expresia unui moment fast, aureolat de o dublă semnificație istorică: pe de o parte, consacra victoria unei lupte seculare pentru eliberare națională şi dezvoltare independentă, iar pe de altă parte, ilustra rolul şi importanța unirii liber consimțite a popoarelor iugoslave în progresul lor.
- Astăzi, memoria istoriei reține un şir lung de alte conflicte ale popoarelor iugoslave nu cu ocupanții străini, ci între ele, acestea fiind conflictele interetnice, apărute încă de pe vremea preşedintelui Tito.

Cele mai recente şi cele mai tulburătoare sunt puternicele explozii ale mişcărilor naționaliste cu caracter recesionist din anii 1990, care au culminat cu destrămarea statului federal iugoslav creat în decembrie 1918. Şirul acestor explozii însă nu se opreşte aici: el continuă şi astăzi, în Kosovo, cu alte dramatice încleştări ucigătoare de oameni nevinovați. De această dată însă nu se mai ucid frații slavi între ei, ci sârbii şi albanezii kosovari, amenințând, astfel, cu dezmembrarea națională şi teritorială şi a Republicii Serbia.

4.3.1.1. Spațiul iugoslav – un amalgam de națiuni şi naționalisme

Nu descoperim America afirmând că mişcările naționaliste nu pot apărea nicăieri în lume fără existența unor grupuri naționale conlocuitoare, majoritare sau minoritare, într-un spațiu geografic dat. Iugoslavia nu face excepție de la această regulă. Cu deosebirea că, în cazul ei, fenomenul naționalist este mai frecvent şi mai complicat, național şi internațional.

Complicata încrengătură de naționalisme, care, prin exploziile sale conflictuale, a generat destrămarea statului federativ iugoslav, precum şi actuala stare critică din Kosovo au, în opinia noastră, mai multe surse de proveniență. Dintre acestea, două sunt primordiale: a) existența unui mare număr de naționalități conlocuitoare, majoritare sau minoritare şi b) tendința activă a aspirațiilor lor naționale către autoterminare politică.

În spațiul iugoslav trăiesc împreună, de secole, cel puțin 16 comunități umane diferite etnic, cultural şi religios[51]. Ele sunt opera istoriei. Când triburile slave au invadat spațiul balcanic dintre Dunăre şi Marea Adriatică (secolele VI şi VII e.n.), ele n-au ocupat un teritoriu gol, ci unul locuit deja; aşadar, ele au întâlnit aici o serie de popoare autohtone, cu care s-au amestecat, formând o primă sinteză etnogenetică. Peste ele, însă, au invadat, în mai multe valuri succesive, alte popoare migratoare, rezultând alte amestecuri interetnice. Aşa se face că, la capătul acestor procese istorice, spațiul iugoslav a ajuns să fie conlocuit de secole, când în armonie, când războindu-se între ele sau cu ocupanții străini, de un număr atât de mare de grupuri naționale diferite etnic.

Dintre aceste comunități umane, doar şase, toate de origine slavă, sunt majoritare în arealul lor de existență. Este vorba de comunitățile sârbă, croată, bosniacă, slovenă, macedoneană şi muntenegreană. Numele lor etnic defineşte şi pe cel al republicilor în care guvernează. Restul comunităților, formate din naționalități minoritare conlocuitoare, sunt enclavizate în cadrul

[51] Este vorba de comunități slave şi neslave. Cele slave sunt reprezentate de sârbi, croați, bosniaci şi herțegovini, sloveni, muntenegreni şi macedoneni. Comunitățile neslave, minoritare, sunt formate din albanezi, bulgari, greci, unguri, români, austrieci, germani, italieni, turci şi tătari. Comunitățile slave sunt de rit ortodox (sârbii, muntenegrenii şi macedonenii), de rit catolic (croații şi slovenii) şi musulmanii (bosniacii, herțegovinii şi albanezii).

celor majoritare republicane. Dintre ele, mai importante ca mărime sunt: comunitatea albaneză şi vlaho-română, preexistente celor slave şi comunităţile maghiară, austriacă şi musulmană, aşezate aici ulterior slavilor. Împreună, naţionalităţile majoritare şi minoritare constituie un veritabil mozaic interetnic, a cărui structură se reflectă ca atare şi în structura mişcărilor naţionaliste din spaţiul iugoslav.

Naţionalităţile sunt rampa de lansare a naţionalismelor. În cazul fostei Iugoslavii, este firesc ca ansamblul său de naţionalităţi majoritare şi minoritare, slave şi neslave, să fie însoţit, prin consecinţă logică, de un ansamblu similar de aspiraţii naţionale, care la rândul lor, conştientizate, legitimează ideologic şi politic formarea şi evoluţia mişcărilor naţionaliste. Având obiective diferite şi folosind mijloace de luptă specifice, aceste mişcări îşi sorb forţa de acţiune din mai multe surse. Privite din această perspectivă, datele prezentate în tabelul nr. 1 pun în lumină cel puţin trei surse majore: a) mărimea republicilor ca formaţiuni etnico-statale; b) mărimea comunităţilor etnice şi c) enclavizarea naţionalităţilor minoritare în structura etnică din cadrul republicilor.

Tabelul nr. 1

Structura etnică a populaţiei iugoslave la nivel macro şi microspaţial

mii persoane

Denumirea naţionalităţilor	Total spaţiu iugoslav	În % faţă de total	din care, în republicile:					
			Serbia	Croaţia	Bosnia-Herţegovina	Slovenia	Mace-donia	Munte-negru
I. Total populaţie	23493	100,0	9900	4672	4443	1937	1909	632
în % din total	100,0	100,0	42,1	19,9	18,9	8,2	8,1	2,6
din care:								
1. Sârbi	8655	36,8	6574	542	1431	43	44	21
2. Croaţi	4610	19,6	228	3509	817	56	X	X
3. Musulmani	1827	7.8	X	X	1742	X	X	85
4. Sloveni	1753	7,5	X	X	X	1753	X	X
5. Macedoneni	1279	5,5	X	X	X	X	1279	X
6. Muntenegreni	433	1,8	X	X	X	X	X	433
7. Albanezi	2355	10,0	1940	X	X	X	374	41
8. Alţii	2581	10,9	1158	621	453	85	212	52
II. Total suprafaţă								
1. Mii km^2	255,81	100,0	88,36	56,5	51,14	20,25	25,75	13,81
3. % din total	100,0	100,0	34,5	22,1	20,0	7,9	10,1	5,4

Sursa: *Stefano Bianchini,* op. cit., p. *151;* The World Bank 2002; World Development Indicators, *p. 18-20.*

a) Mărimea republicilor. Ea alimentează forţele naţionaliste atât prin ea însăşi, ca factor de mărime, cât şi prin folosirea forţei statului republican. Din această perspectivă, datele statistice ale fenomenului exprimă puternice inegalităţi între republici. În acest sens, reţinem următoarele:

- Serbia, cu cele 42% din populaţia iugoslavă, prezintă componenta naţională

cea mai mare şi cea mai importantă din întregul spaţiu iugoslav. Prin aceste dimensiuni, identificăm una din premisele esenţiale care ne explică poziţia Serbiei, atât de ax central al fostei Iugoslavii, cât şi cea de forţă politică şi ideologică predominantă faţă de celelalte republici şi comunităţi naţionale, slave şi neslave. Tot în această realitate îşi „are rădăcina şi îndârjirea cu care Serbia s-a opus destrămării Iugoslaviei, mergând în acest sens până la războaie armate şi crime în masă, ca măsuri punitive faţă de secesionişti.

- Vorbind de Serbia, este util să se arate că din componenţa ei geografică şi populaţională fac parte două ţinuturi autonome: Vojvodino, la graniţa cu România şi Ungaria şi Kosovo, la frontiera cu Muntenegru, Albania şi Macedonia. Vojvodino ocupă o suprafaţă de 21,51 mii km^2 (24,3 % din cea a Serbiei) şi are o populaţie de 2.390 mii locuitori (24,2% din populaţia Serbiei), din care peste jumătate sunt sârbi, cca. 600.000 unguri şi peste 50.000 români bănăţeni. Aici, principala mişcare naţionalistă cu caracter iredentist este cea maghiară. Ea se desfăşoară – cel puţin pană acum – la nivelul disputei ideologice, deci fără să fi ajuns la război secesionist.
  Kosovo, ocupând un spaţiu de 10,89 km^2 (12,2% din cel al Serbiei) este locuit de circa 2.300 mii locuitori de etnie albaneză, sârbă, muntenegreană şi alţii. Comunitatea albaneză este majoritară, aproape 90% din populaţia Kosovo, comunităţile slave fiind puternic minoritare. Acum Kosovo este un teritoriu peste care au trecut urgiile unui război cu un grad înalt de criminalitate, iniţiat de naţionaliştii extremişti de la Belgrad; conflictele interetnice nu s-au stins nici după prezenţa în teritoriu a unor importante forţe armate şi de poliţie ale NATO şi ONU. Kosovo, ca şi Vojvodina, reprezintă două mari vulnerabilităţi ale statalităţii Serbiei.
- În ansamblul naţionalismelor din spaţiul iugoslav, naţionalismul Serbiei şi sârbilor ocupă un loc de primă mărime atât ca amploare, cât mai ales ca agresivitate. El reflectă tendinţa spre supremaţie a comunităţii sârbe faţă de celelalte comunităţi slave şi neslave. Într-un anume fel, sârbii au încercat să joace în spaţiul iugoslav acelaşi rol pe care l-au jucat fraţii lor mai mari velico-ruşii în imperiul ţarist şi sovietic. Tenta spre supremaţie a sârbilor însă nu putea rămâne nesancţionată de celelalte comunităţi cu reacţii naţionaliste antisârbesti. Asemenea reacţii – de opoziţie şi respingere a tendinţelor hegemonice ale sârbilor – au generat cumplitele războaie civile care, timp de aproape zece ani, au măcinat viaţa a sute de mii de oameni nevinovaţi, cărora li se adaugă mai multe milioane de persoane care şi-au părăsit căminele, refugiindu-se prin ţările vecine.
- Deşi cea mai importantă, Serbia nu este singura putere naţionalistă din spaţiul iugoslav. Ei i se adaugă naţionalismul celorlalte republici etno-naţionale, dintre care cele mai agresive şi războinice, net antisârbe, sunt Croaţia şi Bosnia-Herţegovina. Cu ambele, Serbia statală şi comunitară, ameninţată să-şi piardă supremaţia, a dus un distrugător război civil, folosind „forţele armate şi de poliţie, pentru a-i descuraja şi pedepsi pe «rebelii» secesionişti. Acordul de la Dayton (1995) a pus capăt acestor

ostilități.

- Forța de acțiune a naționalismelor iugoslave în cazul fiecărei republici depinde nu numai de mărimea teritoriului şi populației, ci şi de nivelul de dezvoltare economică a acestora, care oferă sursa de finanțare a acțiunilor. Acest ultim indicator al puterii republicilor prezintă şi el mari inegalități. Serbia, de pildă, deşi prima forță prin mărimea teritoriului şi populației, este considerabil întrecută, ca putere economică, de Croația şi Slovenia. Astfel, în 1990, față de media PIB/loc. pe ansamblul spațiului iugoslav, de 1.568 $ (la cursul de schimb), Croația realiza cea 4.000 $ şi Slovenia cea 6.000 $. Este cazul aici să deschidem o mică paranteză care aduce o explicație istorică a fenomenului: inegalitățile în discuție vin, în opinia noastră, din trecutul istoric al comunităților iugoslave. De pildă, Croația şi Slovenia au fost în trecut, tot timpul, sub ocupația marilor puteri europene: la început, încă din anul 798, sub imperiul lui Carol cel Mare[52], continuând apoi cu Imperiul Austriac şi Austro-Ungar până la Primul Război Mondial. În tot acest timp, Serbia şi celelalte comunități slave sudice s-au aflat sub ocupația succesivă bizantină şi otomană. O situație similară se întâlneşte şi în cazul României: teritoriile sale nordice şi vestice – Bucovina, Transilvania şi Banatul – fiind sub ocupație austriacă au fost, în momentul Marii Uniri din 1918, mai dezvoltate economic şi social decât celelalte părți ale țării, aflate sub controlul otoman sau sub ocupație rusească, în cazul Basarabiei. Toate imperiile sunt rele, dar unele sunt mai rele decât altele. Imperiile Otoman şi Rus au făcut parte din această ultimă categorie; ele doar au prădat cât au putut, dar n-au construit nimic, nici măcar un drum pentru armatele lor. Aceasta explică de ce teritoriile din Balcani, ocupate de otomani şi ruşi timp de secole, au fost mai slab dezvoltate şi mai sărace decât cele aflate sub ocupație austriacă.

b) Mărimea naționalităților conlocuitoare se înscrie şi ea printre sursele primare ale naționalismelor, dar nu cu acelaşi potențial de forță ca republicile etnico-statale. Aceasta pentru că, de regulă, naționalitățile sunt numeric mai mici decât populația republicilor care le poartă numele. Şi sunt mai mici pentru că, în acestea din urmă, trăiesc, în afară de naționalitatea lor de bază, majoritară şi alte naționalități minoritare. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, există puternice inegalități de mărime atât între naționalitățile majoritare, cât şi între cele minoritare. De aici şi importanța lor diferită în conflictele interetnice pe care le duc naționalitățile majoritare atât între ele, cât şi cu minoritățile secesioniste din sânul lor. Analiza fenomenelor din această perspectivă ne îngăduie să punctăm câteva repere utile, credem, pentru explicarea şi înțelegerea naționalismelor iugoslave.

---

[52] În anul 798, Irene, împărăteasa Bizanțului, încheie un tratat cu Carol cel Mare, prin care îi cedează Istria, Dalmația şi Croația (Stelian Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin,* Editura Albatros, Bucureşti, 1981, p. 68).

- Naționalitatea sârbă, cu cei 8.665 mii de membri care o compun, reprezintă 36,89% din populația întregului spațiu iugoslav, fiind de departe cea mai mare comunitate etnică din spațiul amintit. La polul opus se situează micuța comunitate muntenegreană, cu numai 433 mii de membri, ocupând un segment de doar 1,8% din populația iugoslavă. Ecartul dintre ele este, practic, de 20:1. Abstracție făcând de alți factori, este clar că o asemenea diferență se reflectă ca atare şi în potențialul lor naționalist.
- Naționalitatea croată, a doua ca mărime după cea sârbă, deşi reprezintă, ca populație, doar 19,6% din populația iugoslavă, se caracterizează printr-un naționalism extrem de activ şi în mod tradițional antisârbesc şi antifederal. A criticat mereu tendința de dominație a Serbiei şi de identificare a intereselor sale naționale cu cele federale. Principalele idei care au călăuzit naționalismul croat în lupta sa pentru independența din anii 1990 le regăsim în manifestările sale mai vechi, reluate şi îmbogățite în timp cu noi demersuri. În acest sens, un fel de piatră de temelie a ideologiei naționalismului croat este, de fapt, primul conflict interetnic croato-sârb din 1967, an în care se publică la Zagreb, cu mult zgomot în jurul său, „Declarația asupra situației şi numelui limbii literare croate". Deşi punctul de plecare era lingvistic, documentul cuprindea o paletă mult mai largă de revendicări naționale. El cerea: a) puritatea limbii croate prin separarea ei de cea sârbă; b) tutela proprie a intereselor economice croate şi c) revizuirea istoriei din punct de vedere național. Tot atunci s-a creat o organizație numită „Mişcarea Națională de Masă" (MASPOK) care îşi propunea să lupte pentru unirea şi independența croaților[53], cerând includerea Bosniei-Herțegovina în Croația, ceea ce presupunea revizuirea frontierelor. Revendicările Declarației şi ale MASPOK le regăsim în întreaga activitate ulterioară a naționaliştilor croați. În spatele ambelor momente – Declarația şi MASPOK – se afla un cerc larg de intelectuali – scriitori, economişti, istorici şi lingvişti. Între ei şi Franjo Tudjman – criticat atunci şi arestat într-o vreme de Tito ca naționalist turbulent – acelaşi personaj care, în 1989, devenea preşedintele Croației. De pe această poziție, aşezat în fruntea naționaliştilor croați, el organizează bătălia pentru ieşirea Croației din federație şi conduce războiul atât croato-sârb, cât şi croato-bosniac care a însoțit autodeterminarea.
- Bosniacii şi herțegovinii reprezintă, ca mărime şi structură, comunitatea cea mai critică din spațiul iugoslav. Pe de o parte pentru că este formată, în principal din trei naționalități diferite etnic şi religios: musulmani, sârbi şi croați.
- Musulmanii, purtând acelaşi nume cu religia lor, constituie segmentul cel mai numeros al republicii – 39,2%; sârbii de rit ortodox – 32,2% şi croații catolici -18,4%; restul este format din alte fragmente mici de populații

[53] Stefano Bianchini, op. *cit.,* p. 112, 120 şi 154.

alogene. Pe de altă parte, pentru că este singura republică în care străinii sunt mai numeroşi, de 2,55 ori decât autohtonii. Iar în ansamblul populației iugoslave, musulmanii bosniaci reprezintă un segment de numai 7,4%, de multe ori mai mic decât segmentul sârbesc şi croat, mai mic chiar şi decât cel albanez, considerat minoritate conlocuitoare a Serbiei. Toate cele trei comunități se caracterizează printr-un naționalism fanatic şi intolerant cu acțiuni în direcții opuse: spre deosebire de musulmani, comunitățile sârbă şi croată au avut gândul mereu la autodeterminare politică sau chiar la unire cu republicile-mamă pentru a crea Serbia Mare şi Croația Mare. În pofida reperelor sale dimensionale mai modeste, comunitatea musulmană bosniacă s-a manifestat tot timpul printr-un naționalism cu puternice accente de extremism datorită orientării sale fundamentalist-islamice. Din această cauză, în trecut, unele din elitele sate politice conducătoare au fost arestate şi închise. Aşa este şi cazul lui Aljia Izetbegovici care, alături de Slobodan Miloşevici şi Franjo Tudjman, avea să compună triumviratul celor mai aprigi naționalişti ai luptelor din anii 1990.

c) Fenomenul enclavizării republicilor şi națiunilor majoritare cu minorități naționale diferite reprezintă o dublă semnificație în cadrul complicatelor mişcări naționaliste iugoslave. Pe de o parte, ca factor care a contribuit la modelarea şi complicarea structurii etnice a populației iugoslave. Pe de altă parte, ca sursă a naționalismelor din cadrul republicilor, iată ce ne spun datele statistice ale acestui fenomen în cazul republicilor şi al celor două regiuni autonome ale Serbiei.

Tabelul nr. 2

Minoritățile naționale enclavizate în cadrul republicilor (1990)

SERBIA = 9.900 mii loc.	**CROAȚIA = 4.672 mii loc.**	**BOSNIA - HERȚEGOVINA = 4.443 mii loc.**	**SLOVENIA = 1.937 mii loc.**
• 66.4% sârbi • 19,6% albanezi • 2,3 % croați • 2,2 % unguri • 2,2 % alții (români bănățeni şi timoreni, aromâni etc.)	• 75,2% croați • 11,5% sârbi • 13,3% alții (unguri, austrieci etc.)	• 39,2% musulmani • 32,2% sârbi • 18,4% croați • 10,2% alții	• 90,5% sloveni • 2,2 % sârbi • 2,9 % croați • 4,4% alții (austrieci, italieni etc.)
MACEDONIA = 1.900 mii loc.	**MUNTENEGRU** = **632 mii loc.**	**KOSOVO** = **2,3 mii loc.**	**VOJVODINA** = **2,6 mii loc.**
• 67,0% macedoneni • 19,6% albanezi • 2,3% sârbi • 11,1% alții (aromâni, bulgari, greci etc.)	• 68,5% muntenegreni • 13,4% musulmani • 6,5% albanezi • 3,3% sârbi • 8,3% alții	• 90,0% albanezi 10,0% sârbi + muntenegreni şi alții	• 55% sârbi • 20% unguri 25% alții (români, austrieci etc.)

Tabloul etnic al populației iugoslave prezentat mai sus nu exprimă întreaga întindere a fenomenului. Dar şi numai atât cât o exprimă, el ne arată că această populație are un grad înalt de interetnicizare, fapt care nu poate să nu se reflecte ca atare şi asupra mişcărilor naționaliste. Sub acest aspect, cea mai liniştită pe plan intern este Slovenia, datorită ponderii mari a naționalității sale majoritare. La polul opus se situează Bosnia-Herțegovina, cu potențialul conflictual interetnic cel mai important din cauza ponderii mari a etniilor sârbă şi croată care, în plus, au în spatele lor şi state mai puternice.

Este izbitor faptul că în ansamblul națiunilor iugoslave, comunitatea sârbă excelează prin tendințele sale expansioniste, fapt dovedit de prezența enclavelor de sârbi în sânul tuturor celorlalte republici şi națiuni majoritare. Nu este exclus ca în această privință ei să se fi inspirat din bogata experiență expansionistă imperială a fraților lor mai mari, velico-ruşii. Aceştia au stimulat, prin politici speciale, emigrarea a cel puțin 25 de milioane de ruşi şi încuibărirea lor în coasta celorlalte popoare, neruse, din imperii, reprezentând tot atâtea motive ca, în numele drepturilor fundamentale ale omului, să-şi aroge dreptul de intervenție în celelalte state independente ex-sovietice pentru a-şi apăra de naționalismele autohtone conaționalii.

La fel şi sârbii au emigrat, în timp, în grupuri mari, acoperind cu enclave proprii întregul spațiu iugoslav. Din totalul lor de 8,66 milioane, doar 75,9% se află în Serbia, restul de peste 2,08 milioane formează comunități minoritare în celelalte republici. Enclava cea mai mare, formată din 1,43 milioane (16,5% din totalul lor), se află în Bosnia şi Herțegovina, reprezentând 82,1% din comunitatea musulmană. De altfel, mişcarea naționalistă a acestei minorități sârbe bosniace s-a dovedit nu numai activă, dar şi cu un înalt potențial de agresivitate şi luptă cu musulmanii. Considerabilă este şi enclava sa din Croația (542 mii persoane), reprezentând 11,6% din populația totală a republicii.

Şi comunitatea croată şi-a creat importante enclave, anume în Serbia, dar mai ales în Bosnia-Herțegovina. Aici au prins rădăcini 817 mii de croați, ai căror reprezentanți naționalişti au revendicat dintotdeauna separarea de republică şi unirea cu Croația.

Comunitatea albaneză – cea mai mare minoritate națională din spațiul iugoslav – se află în cea mai mare parte, peste 80%, în Kosovo, dar cu puternice enclave şi în Macedonia şi Muntenegru.

Slovenii, macedonenii şi muntenegrenii se află aproape în întregime în republicile lor de origine.

Reținem, în concluzie că, fenomenul enclavizării interetnice a populației iugoslave are importanță în mod deosebit pentru Serbia şi Croația. Pentru Serbia, ca să-şi realizeze tendințele de expansiune şi supremație politică, iar pentru Croația ca să-şi ducă lupta antisârbă şi antifederală. Creând enclave în celelalte republici, sârbii şi croații, devenind minorități naționale conlocuitoare –

primii în toate iar croații doar în câteva din republici – joacă un rol dublu: pe de o parte, punți de legătură şi implicit de sprijin ale Serbiei şi Croației în afara frontierelor lor naționale, iar pe de altă parte ca forțe naționaliste redutabile care, după ce au fost găzduite, pretind, după cum vom arăta mai departe, spargerea națională şi teritorială a republicilor gazdă.

4.3.1.2. Destrămarea Iugoslaviei şi crearea noilor state etnico-naționale

• Crearea şi destrămarea Iugoslaviei – opera mişcărilor naționaliste

În şuvoiul marilor răsturnări istorice internaționale din anii 1990 – marcate de încheierea Războiului Rece si destrămarea imperiului sovietic, căderea socialismului din spațiul european şi sovietic, formarea noilor state democratice şi trecerea lor la sistemul economiei de piață –, a fost cuprinsă şi Iugoslavia. După o existență de aproape opt decenii, statul federativ iugoslav, creat în decembrie 1918 şi recreat în 1945 este lichidat în numai nouă luni: între 25 iunie 1991 şi martie 1992. Şi crearea şi destrămarea Iugoslaviei sunt opera mişcărilor naționaliste, manifestate însă în două ipostaze istorice opuse. În primul caz, când erau sub ocupație străină, popoarele iugoslave s-au unit în lupta comună de eliberare națională; atunci **naționalismul lor a avut un caracter unionist. Î**n al doilea caz, apărut în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când aceleaşi popoare au devenit libere, o dată ce cauza care le menținea unite dispăruse; acum **naționalismul lor a devenit antiunionist,** militând pentru ieşirea din uniunea federală şi crearea de noi state naționale, independente.

• Caracteristici şi paradoxuri ale naționalismelor iugoslave

Din păcate, destrămarea Iugoslaviei s-a realizat nu pe cale paşnică si bună înțelegere, cum .au procedat la timpul lor norvegienii şi suedezii[54] sau cehoslovacii[55], ci prin forța violenței, în formele sale cele mai distructive: războaie militare şi civile, genocid şi purificare etnică. Prin aceste violențe se atestă existența unor adevăruri caracteriale deloc măgulitoare pentru blazonul iugoslavilor şi al clasei lor politice.

În primul rând, ele reflectă faptul că mentalul comportamental al **naționalismului iugoslav este puternic modelat de fanatism şi intoleranță.** Tenta sa ofensiv-agresivă şi puternic conflictuală s-a manifestat atât față de

[54] Norvegia, devenită provincie daneză prin războiul din 1537, este cedată, tot prin război, Suediei, în 1814. Legate prin uniune personală, cele două țări *îşi desfac paşnic uniunea* în 1905; Norvegia devine stat independent național.

[55] Cehoslovacia, creată în 1918, prin unirea liberă a celor două comunități – slovacă şi cehă, destrămată în 1939 de hitlerism şi reunită iar în 1945 – hotărăşte în 1990, în mod paşnic, să se despartă, creând două state independente: Republica Cehă şi Republica Slovacă.

minoritățile naționale conlocuitoare neslave, cât şi între naționalitățile slave ca atare. Evenimentele declanşate după 1990 arată că naționaliştii iugoslavi mai uşor apelează la confruntarea războinică decât la sfatul înțelepciunii. O asemenea predilecție se pare că este mult mai prezentă la naționaliştii sârbi din Serbia şi din afara ei. Faptul s-ar baza, în opinia noastră, nu numai pe dimensiunile geografice şi demografice mai mari ale Serbiei, ci şi pe împrejurarea că ea deținea principalele forțe de represiune şi apărare națională ale Iugoslaviei. Grăitor în acest sens este faptul că, înainte de destrămarea acesteia, Serbia, cu 36,8% din populația Iugoslaviei, deținea 60% din forța armată profesionistă, față de 12,6% cât reprezenta acelaşi indicator în cazul Croației, ocupanta locului următor, cu pondere a populației sale de aproape 20% din populația iugoslavă[56].

În al doilea rând, violențele care au însoțit destrămarea Iugoslaviei reflectă cel puțin două fenomene paradoxale. Pe de o parte este faptul real că *modul în care s-a înfăptuit destrămarea țării este mai rău decât însăşi destrămarea.* Naționaliştii iugoslavi, mai ales cei ai sârbilor n-au avut înțelepciunea necesară ca, separându-se de federație, să evite uciderea a sute de mii de oameni nevinovați şi refugierea a câtorva milioane de oameni de la casele lor. Pe de altă parte, este tot un paradox faptul că popoarele iugoslave, cât timp au fost sub amenințarea pericolului străin – ocupație sau război – s-au putut înțelege între ele şi s-au unit în lupta împotriva duşmanului comun. În schimb, devenite libere, ele şi-au desfăcut unirea şi, culmea ironiei, nemaiavând un adversar cu care să se bată, au început să se bată între ele, chiar cu mai multă înverşunare. Confirmat de evenimentele petrecute după 1990, acest urât paradox rămâne în istoria popoarelor iugoslave şi a Europei ca o dovadă peremptorie nu numai a caracterului extrem de agresiv şi puternic conflictual al naționalismului acestor popoare, ci şi a marii slăbiciuni de care a suferit înțelepciunea lor în fața fanatismelor.

Fenomenul destrămării Iugoslaviei reflectă încă un fapt, şi el cu o puternică tentă paradoxală, ca de unde i-a venit cândva binele, „unirea", i-a venit astăzi „răul", prin negarea hotărâtă a unirii. Departe de a fi, cumva, o reflexie filosofică speculativă, acest paradox reprezintă o realitate, a cărei logică internă este bine motivată: cât timp popoarele, reunite în cadrul unui ansamblu statal federal sau confederat, trăiesc bine şi progresează, ele n-au motive să se dezbine şi îşi apără coeziunea şi continuitatea unității lor. Când însă acest „bine" începe să sufere şi dispare, el devine „rău", o cauză suficient de motivată pentru spargerea unității ansamblului. În termeni ştiințifici, acest „rău" se cheamă criză social-economică şi politică. Acesta este cazul iugoslav. Prin antiteză, ne putem întreba: de ce SUA, Germania şi Elveția, state federale şi confederale, nu se destramă în unități subnaționale?

[56] Stefano Bianchini, *op. cit,* p. 132

- *Criza generală a sistemului social-economic şi politic iugoslav – premisa destrămării*
- "Răul" care a impus naționalismul iugoslav la spargerea unității naționale şi teritoriale a statului federativ iugoslav n-a venit peste noapte. El a apărut mai demult şi a continuat să crească în timp până a cuprins întreaga economie şi societate iugoslavă. A apărut, astfel, o profundă criză socio-economică, politică şi morală generalizată. Deceniul 1980-1990 a stat sub semnul acestei severe crize care a cuprins atât sistemul socialist, cât şi sistemul federal al lugoslaviei. Epuizându-şi energia internă, sistemul nu mai avea altă ieşire decât lupta dusă simultan pe ambele fronturi: antisocialist şi antifederal. Iată şi câteva din principalele fapte care au generat deznodământul final, declanşat în 1991.
- Stagnarea creşterii economice apărută după 1980 reprezintă primul fapt. Față de perioada 1970-1980, când această creştere a cunoscut un ritm mediu anual de 5,75%, în perioada următoare, 1980-1990, creşterea amintită a scăzut la 0,45% în medie anual, fiind, în plus, înscrisă pe o curbă descrescătoare: de la 0,67% în 1980-1985 la doar 0,16% în 1986-1990! O asemenea tendință, continuată timp de un deceniu, nu putea să nu genereze mari nemulțumiri şt nelinişti în rândul populației. Această stagnare a devenit curând o sursă de legitimare morală a neîncrederii în capacitatea de conducere a țării de către organele şi instituțiile statului central federal, împrejurare folosită imediat de elitele politice naționaliste ale republicilor, pentru a pune în mişcare tendințele lor centrifugale.

Tabelul nr. 3

PIB/locuitor în republicile iugoslave, în 1990

Republicile	Populația		PEB		
	mii. loc.	în%	miliarde dolari	în%	pe loc./ în dolari
1. Bosnia-Herțegovina	4,4	18,5	10,4	16,4	2363
2. Croația	4,5	18,9	21,9	34,6	4874
3. Macedonia	2,2	9,2	5,02	7,9	2283
4. Slovenia	2,0	8,4	15,2	23,9	6897
5. Serbia-Muntenegru	10,7	45,0	10,9	17,2	1038
Total tară	23,8	100,0	63,42	10,0	2667

***Sursa**: BERD Transition Report 1999.*

- Prezența unor puternice decalaje social-economice între republicile şi regiunile lugoslaviei reprezintă un alt fapt agravant cu caracter conflictual. În speță, decalajele erau – şi continuă să fie şi acum – între Nord şi Sud, extremele fiind populate de sloveni şi croați, pe de o parte şi Serbia şi

Muntenegru, pe de altă parte. Kosovo, regiune autonomă în cadrul Serbiei, cu un raport al PIB/loc. de peste 7:1 față de Slovenia, ocupa zona cea mai slab dezvoltată a fostei Iugoslavii, lată o apreciere mai largă a decalajelor economice existente în spațiul iugoslav.

Reprezentantele Nordului – Slovenia şi Croația – cu numai 27,2% din populația Iugoslaviei, asigurau nu mai puțin de 58,5% din PIB-ul republicii federale. Cu o asemenea situație, ele se considerau îndreptățite să aprecieze că duc în spate economico-financiar întreaga țară şi sărăcimea acesteia, că rămânând în cadrul federației nu mai au nici o perspectivă de progres şi că, în aceste condiții, li se compromite şi viitorul. Ele adăugau la aceste nemulțumiri temerea să nu rămână în afara proceselor de integrare europeană dacă nu se desprind din tovărăşia celorlalte republici, dar mai ales de* Serbia, al cărei conducător, Slobodan Miloşevici, devenise în ochii occidentalilor un mic dictator în Balcani, dar un mare naționalist extremist. La rândul său, Sudul, simbolizat de „rebelul" Kosovo, mai sărac şi sub presiunea unor neajunsuri crescânde, izbucneşte periodic în revolte, însoțite de violențe stradale, producând noi amenințări ale echilibrelor social-economice şi politice în cadrul federației. În aceste condiții, fiecare segment al economiei şi societății iugoslave, în fața neputinței centrului de a înlătura criza, caută să se salveze singur. Apar, astfel, şi se propagă puternice tendințe ale naționalismului economic, care, adăugat la cel politic, îl înarmează pe acesta cu noi şi solide argumente pentru realizarea tendințelor sale centrifugale.

- În 1986-1987 apar două documente la Ljubljana şi Belgrad care au zguduit întreaga Iugoslavie. Aflate în antiteză, unul din ele, numit *memorandum,* este elaborat la Belgrad de Academia de Ştiințe şi Arte a Serbiei şi al doilea, o *culegere de 16 eseuri* publicate în Slovenia, sub titlul *Contribuții pentru un program național sloven.* Ambele aveau un conținut naționalist, dar în antiteză. Primul, considerat „in memoriam pentru Iugoslavia", în timp ce al doilea reflecta preocuparea unei elite intelectuale slovene pentru proiecte politice alternative față de Ligă[57]. În primul caz, naționalismul şi-a găsit liderul cel mai reprezentativ în persoana lui Slobodan Miloşevici aflat în ascensiune, iar în cel de-al doilea caz, personalitatea dominantă a fost Milan Kučan, acelaşi personaj care, peste ani, în 1991, va trata cu intransigentul Miloşevici nu întărirea Iugoslaviei şi a Ligii Comuniştilor, cum gândea el oficial în 1986-1987, ci retragerea Sloveniei din statul federal iugoslav pe cale paşnică. Scena politică iugoslavă cunoaşte după 1990 o deteriorare continuă, în pofida rezistenței naționaliste a Serbiei de a menține unitatea şi a nu-şi pierde fotoliul de conducătoare a Iugoslaviei. Principalele momente, imediat premergătoare deznodământului final,

[57] Stefano Bianchini, *op. cit.,* p. 147.

care totodată au şi pregătit acest deznodământ, reprezintă acțiuni politice, luate de forțele naționaliste pe trei niveluri.

În primul rând, la nivelul de ansamblu al Iugoslaviei, are loc autodesfiinţarea principalelor organisme politice si guvernamentale. Două din acestea au fost esențiale: a) autodizolvarea Ligii Comuniştilor (ianuarie 1990) şi b) autodemisia ultimului guvern federal (decembrie 1991).

În al doilea rând, la nivelul republicilor au loc alegeri pluripartide, urmate de referendumuri privind viitorul acestora. Astfel:

a) Alegerile pluripartide din Slovenia şi Croația (aprilie-mai 1990) aduc la preşedinția lor pe cunoscuții politicieni Milan Kučan şi respectiv Franjo Tudjman, naționalişti înverşunați şi adversari pe măsură ai lui Slobodan Miloşevici pentru tendințele sale velico-sârbe.

b) Cereri de revizuire a frontierelor existente. Alegerea lui Tudjman, este însoțită de cererea acestuia de revizuire a granițelor prin integrarea Bosniei în Croația. Lichidând Bosnia, Tudjman gândea să creeze Croația Mare, gând pe care îl regăsim şi la Miloşevici pentru crearea Serbiei Mari tot pe seama lichidării Bosniei. Gânduri similare licăreau şi la albanezi, bulgari şi greci. Albanezii visau la crearea Albaniei Mari prin extinderea ei asupra Kosovo şi asupra părții din Macedonia ocupată de cei aproape 400 mii de albanezi; bulgarii, râvneau şi ei la Bulgaria Mare prin alipirea părții din Macedonia care, altădată, a făcut parte din taratul bulgar; tot pe seama Macedoniei îndrăzneau şi grecii să-şi rotunjească frontierele naționale. Visele însă au rămas vise şi atât!

c) Organizarea de referendumuri pentru a decide viitorul republicilor. Cu excepția Muntenegrului, care votează pentru rămânerea în cadrul federației, toate celelalte republici votează energic pentru separare, creând astfel cadrul legal al demersului amintit.

În al treilea rând, este vorba de acțiuni la nivelul structurilor politice interne ale republicilor. Minoritățile naționale mai mari şi-au organizat partide etnico-naționale proprii. În Bosnia, de pildă, cele trei comunități etnice principale şi-au creat trei partide: al musulmanilor, condus de naționalistul Alija Izetbegovici; al sârbilor, sub conducerea îndârjitului naționalist Radovan Karadzici şi partidul croaților. Un partid al sârbilor s-a coagulat şi în Croația. În Serbia s-a creat un partid puternic al albanezilor din Kosovo. Pe lângă aceste partide politice etnico-naționale, în toate republicile au fost create noi partide politice, de orientare social-democrată, liberale, creştin democrate etc. Dacă partidele politice naționale ținteau dezmembrarea Iugoslaviei, în schimb, partidele etnico-naționale ținteau spargerea statală şi teritorială a republicilor; erau vizate mai ales Bosnia, amenințată să fie spartă în trei bucăți, cum a şi fost, de altfel, şi Serbia, amenințată de separarea celor două regiuni autonome: Vojvodino şi Kosovo. Kosovo este deja separată şi autoproclamata republică de către albanezi şi recunoscută doar de către Albania.

• *Destrămarea prin războaie civile, genocid şi purificări etnice*

Spre deosebire de Cehoslovacia care s-a separat paşnic, fără nervi şi fără război, Iugoslavia s-a destrămat printr-o suită de războaie civile.

Tabelul nr. 4

Procesul destrămării Iugoslaviei, în date şi modalități

Republicile	Suprafața mii kmp	Pop. mii. loc.	Declarația de independență	Modalități cu sau fără război	Observații speciale
1. Slovenia	20,25	1.9	26.06.1991	Război o lună	Război al „vămilor" 25.06.-18.07.1991 război economic
2. Croația	56,5	4,5	25.06.1991	Război civil triplu	Cu Serbia 6 luni Cu Bosnia 1993-1994 Cu Serbia croată (1995)
3. Bosnia-Herțegovina	51,14	4,5	20.03.1992	Războaie civile multiple	Musulmanii cu: • Serbia şi sârbii bosniaci (1992-1995); • Croația şi croații bosniaci (1993-1994); • Musulmanii 1993
4. Macedonia	25,71	1,9	11.09.1991	Paşnic	• Tensiuni cu Grecia şi blocadă economică; • Tensiuni teritoriale cu Bulgaria; • Război guerilă al albanezilor macedoneni (februarie-august 2002)
5. Muntenegru	13,81	0,63	25.04.1992 autonomie sporită	Paşnic	Rămâne în cadrul Iugoslaviei creând: • Republica Federală a Iugoslaviei, aprilie 1992; • Uniunea Serbia-Muntenegru din februarie 2003
6. Serbia, din care regiunile autonome	88,36	10,6	aprilie 1992 se proclamă suverană	Conflicte multiple	• Cu Slovenia: o lună • Cu Croația: 6 luni • Cu Bosnia: 1992-1995 • Cu sârbii bosniaci (1993)
6.1. Vojvodino	21,5	2,6	-	-	-
6.2. Kosovo	10,89	2,3	se autoproclamă republică în 1991	Conflicte interetnice multiple	• Comunitatea albaneză proclamă Kosovo republică 1991; • Din 1999: protectorat ONU sub suveranitatea Serbiei
7. Serbia-Muntenegru	102,12	11,23	Rep.Federală Iugoslavia - aprilie 1992 Uniune – 2003	Paşnic	

Sursa: The World Bank 2002; World Development Indicators; BERD: Transition Report 1999-2002; *Stefano Bianchini,* op. cit.

Cu excepția Macedoniei, celelalte republici recesioniste – Slovenia, Croația şi Bosnia – şi-au obținut independența politică prin războaie armate interrepublicane sau intrarepublicane, deosebite între ele prin durata şi amploarea distrugerilor umane şi materiale. Practic, s-ar putea afirma că, după profunda criză socială, economică, politică şi morală din deceniul 1980-1990, popoarele iugoslave au cunoscut, în deceniul 1990-2000, o nouă criză, mai dramatică, urmată de războaie armate şi civile, genocid şi purificare etnică, peste care s-au adăugat şi groaznicele bombardamente ale NATO din 1999, care au provocat pierderi mari nu numai Belgradului, ci şi celorlalte state riverane Dunării, mai ales prin blocarea transportului de mărfuri pe apele fluviului.

• *Războiul bosniac*

În anul 1992, Comunitatea Internațională, în pofida unor divergențe între UE şi SUA, aplanate ulterior, a recunoscut oficial noile state Slovenia şi Croația, în virtutea puterii faptului împlinit, principiu susținut puternic de Germania şi Austria. Nici nu s-au stins bine aceste prime conflicte că a apărut unul nou, mai dramatic: războiul bosniac. Este dramatic, pentru că s-au angajat în lupte între ele pentru independență toate cele trei comunități bosniace mari conlocuitoare: musulmană (1,74 milioane), sârbă (1,43 milioane) şi croată (817 mii). La conflict au participat, de asemenea, Serbia şi Croația, chipurile pentru apărarea comunităților lor din spațiul bosniac, ducând astfel la sfâşierea teritorială şi națională a Bosniei în trei bucăți distincte.

Visând să creeze Serbia Mare prin unirea teritorială a comunităților sârbe bosniace la patria-mamă, naționaliştii belgrădeni au supus Sarajevo, din martie 1992, la un asediu sever şi prelungit până în decembrie 1995. În acest timp, aceiaşi naționalişti sârbi, lăsând de o parte orice urmă de omenie, au dat frâu liber instinctelor sălbatice din ei, provocând crime greu de conceput. Unul din masacre, cel din 1995 de la Srebrenița, va rămâne în memoria istoriei drept cel mai sângeros episod al războiului din Bosnia: el s-a soldat cu uciderea a peste 7000 de persoane de rit musulman, aruncate în gropi comune, în vreme ce în localitate se aflau deja prezente, sub steagul ONU, trupe de ordine olandeze. La procesul lui Miloşevici de la Haga, o comisie de anchetă arăta că principalii vinovați de acest genocid au fost comandanții sârbi bosniaci, în frunte cu generalul Radko Mladici, încă necapturat pentru a fi judecat şi a răspunde de faptele sale criminale profund antiumane[1].

Analizând fenomenul criminalității din Bosnia, istoricul italian Bianchini arată că, în timpul asediului, naționaliştii sârbi „au construit lagăre de concentrare, au procedat la masacre sistematice şi la expulzarea populației

---

[1] Romulus Căplescu, *Miloşevici – scos basma curată în legătură cu masacrul de la Srebrenița,* Adevărul, 13 octombrie 2004.

civile din locurile de reşedinţă şi au recurs la violenţă în masă cu scopul de a teroriza populaţia şi de a face ireversibil procesul de purificare etnică început"[1].

În faţa acestui val de orori, prin care naţionaliştii sârbi se făceau vinovaţi de crime împotriva umanităţii, nici comunitatea internaţională nu mai putea să rămână indiferentă; ea s-a pus în mişcare începând cu adoptarea de către ONU (30 mai 1992) a unui pachet de severe sancţiuni economice impuse Serbiei şi aliatului ei, Muntenegru.

În 1993, însă, războiul bosniac se complica enorm prin intrarea în lupta contra musulmanilor şi a Croaţiei. Şi naţionaliştii săi erau cu gândul la crearea Croaţiei Mari prin spargerea Bosniei şi alipirea teritorială a părţii sale ocupate de comunitatea croată, de aproape 820 mii locuitori, la Croaţia-mamă. Războiul croato-bosniac din 1993-1994 se adăuga, aşadar, la tendinţele de sfâşiere a Bosniei de către Serbia şi Croaţia.

În Bosnia, însă, conflictele nu s-au limitat la cele dintre Serbia şi Bosnia, dintre Croaţia şi Bosnia ca şi dintre comunităţile sârbe şi croate bosniace, pe de o parte, şi comunitatea musulmană, pe de altă parte. Ele s-au strecurat, de asemenea, şi între sârbii şi croaţii bosniaci şi chiar între sârbii bosniaci, conduşi de Radovan Karadjici şi sârbii din Serbia, fapt care s-a finalizat prin măsuri punitive adoptate de Belgrad faţă de fraţii lor din Bosnia! Pe acest fond general de încrucişare multiplă a conflictelor naţionaliste şi interetnice din centrul Iugoslaviei s-au făcut auzite şi alte tensiuni, în jurul Macedoniei, pornite de la naţionaliştii greci şi bulgari, dar şi de la cei ai Turciei care, în opoziţie cu vecinii lor, sprijineau independenţa noului stat. Considerând că sancţiunile economice aplicate Serbiei în 1992 nu sunt suficiente, comunitatea internaţională a ONU, UE, NATO – a simţit nevoia unei noi intervenţii, „mai eficiente".

- *Criza umanitară. Intervenţia comunităţii internaţionale*

Profunda criză umanitară din Iugoslavia, ca şi riscul extinderii conflictelor sale în întreaga Peninsulă Balcanică, inclusiv spre zonele acesteia care făceau parte din NATO, a determinat SUA, sub noua sa preşedinţie, cea a lui Clinton, să intervină direct în evenimentele conflictuale din spaţiul iugoslav. Pe 18 martie 1994, sunt invitaţi la Washington reprezentanţii musulmani şi croaţi, unde li se impune încetarea ostilităţilor şi constituirea unei federaţii, dar totul rămâne pe hârtie, iar crimele de război continuă să se amplifice. Se estima că numai conflictul interetnic din Bosnia a dus la 200 mii de morţi, foarte mulţi răniţi şi peste 3 milioane de refugiaţi. În aceste condiţii, comunitatea internaţională nu mai putea rămâne la sancţiunile economice din 1992 şi sclava principiului „neamestecului în treburile interne"; a fost nevoită, aşadar, să intervină energic din motive profund umanitare. În acest sens, amintim:

[1] Stefano Bianchini, op. *cit.,* p. 164.

- la începutul lui 1993, ONU şi UE, reprezentate de Cyrus Vance şi David Owen, încearcă o mediere a conflictului, propunând organizarea Bosniei în 10 cantoane etnice; medierea a fost respinsă. Tot în 1993, intră şi Croația în lupta contra Bosniei, până în 1994;
- o nouă mediere a ONU-UE propune împărțirea Bosniei în trei cantoane etnice, dar este respinsă de Izetbegovici. În urma luptelor secesioniste existau acum trei state sârbeşti: Serbia, Republica Sârbă Bosniacă şi Republica Sârbă Croată; existau, de asemenea, două state croate: Croația şi Republica Herceg din Bosnia.

La acestea se adaugă alte agitații naționaliste, anume în Macedonia, Albania, Bulgaria, Grecia şi Turcia. În Macedonia, puternica minoritate națională albaneză (aproape 20% din populația republicii) declanşează conflict armat, pretinzând independență; Grecia şi Turcia – ambele membre ale NATO –, la care se adaugă Albania şi Bulgaria, se manifestă activ cu puternice poziții contradictorii între ele cu privire la viitorul statal al Macedoniei, Practic, Balcanii erau gata să dea în flăcări. Pentru a pune capăt uciderilor în masă şi a purificării etnice a populației din Bosnia şi a evita noi explozii naționaliste, dar şi pentru a pune bazele rezolvării conflictelor, a fost nevoie să intre în horă mai energic, alături de ONU şi UE şi SUA împreună cu NATO. Dau conținut noilor intervenții ale comunității internaționale mai multe acțiuni, dintre care, mai importante au fost: a) Acordul de la Dayton; b) bombardarea punitivă a Serbiei; c) intervenția armată internațională în Kosovo şi transformarea lui în protectorat al ONU şi d) judecarea naționaliştilor extremişti vinovați de crime împotriva umanității. Problema iugoslavă devine, astfel, problemă internațională.

a) Acordul de la Dayton: SUA, 25 noiembrie 1995. Sunt invitați, la tratative, în SUA, conducătorii Serbiei, Croației şi Bosniei, reprezentați la nivelul cel mai înalt, de preşedinții Slobodan Miloşevici, Franjo Tudjman şi Alija Izetbegovici. Cu toate că sunt cei mai aprigi naționaliști iugoslavi şi duşmani de moarte între ei, cei trei preşedinți de republici sunt „constrânşi" să semneze un acord comun pentru încetarea imediată a ostilităților şi adoptarea unei soluții de compromis privind viitorul Bosniei şi a principalelor sale comunități conlocuitoare. Între altele, s-a propus şi s-a acceptat ca Bosnia să rămână un stat unitar, format din două entități: a) Federația Bosnia-Herțegovina (croato-musulmană) şi b) Republica Sârbă. Acordul, ratificat solemn în decembrie 1995, a fost salutat de opinia publică internațională ca un succes al demersului paşnic, care readuce liniştea şi stabilitatea în Balcani. Pentru viitorul statal al Bosniei însă, ca şi pentru Izetbegovici, reprezentantul comunității musulmane şi preşedinte al republicii, acordul de la Dayton este o victorie á la Pirrus. De ce? Pentru că, în fond, problema bosniacă se rezolvă prin nerezolvarea ei. În primul rând, fiindcă soluția acordului oscilează indecis între primatul cetățeniei şi primatul etniei. În al doilea rând, deoarece crearea celor două entități – Federația musulmană-croată şi Republica Sârbă – reprezintă un pas tot atât de

bun pentru unitatea Bosniei, dar şi pentru divizarea ei definitivă. Evoluțiile viitoare ne vor arăta dacă aceste contradicții vor fi armonizate.

b) În 1999, Uniunea Europeană, îngrijorată de evoluția agravantă a evenimentelor politice din spațiul iugoslav, a lansat Pactul de Stabilitate în sud-estul European care prevedea ajutoare economice pentru dezvoltare şi promisiuni de integrare. Cerea, în schimb, extinderea cooperării între vecini şi renunțarea la mişcările naționaliste extremiste. Atât promisiunile, cât şi condiționările prevăzute în Pactul de Stabilitate reflectau preocuparea UE pentru rezolvarea crizelor economice prin care treceau noile state iugoslave şi refacerea relațiilor lor de colaborare între ele şi cu țările vecine. În acelaşi timp, însă, UE era îngrijorată şi de perspectiva unui alt fapt: că după autodeterminarea național teritorială a republicilor care compuneau federația iugoslavă, existau semnale similare – de separare – şi la nivelul unor segmente interne ale acestora. Era vorba de Kosovo din cadrul Serbiei, de Istria din cadrul Croației, de comunitatea croată-herțegovină din cadrul Bosniei şi de comunitatea albaneză din Macedonia. Realizarea acestei noi sciziuni ar fi complicat enorm problema frontierelor din cadrul intern al noilor state deabia constituite, faptul reprezentând un nou potențial de nemulțumire şi explozii conflictuale.

c) Bombardarea Serbiei (24 martie-1 iunie 1999). Demarate cu speranță o dată cu Acordul de la Dayton, eforturile de pace ale comunității internaționale în spațiul iugoslav s-au văzut amenințate de o serie de evenimente din Serbia în raporturile sale cu Kosovo. Comunitatea albaneză din această regiune, creându-şi între timp o forță paramilitară bine înarmată, UCK, reacționează cu aceeaşi unitate de măsură la atacurile asupra ei din partea Belgradului şi a comunității sârbe kosovene. La rândul lor, acestea răspund cu alte represiuni şi mai violente, folosind în acest scop atât armata sârbă, cât şi grupări civile locale înarmate. În urma acestui lanț continuu de reacții şi contrareacții, unele mai violente ca altele, zeci de mii de albanezi şi kosovari sunt nevoiți să se refugieze în țările vecine – Albania şi Macedonia –, contribuind la destabilizarea acestora prin apariția de noi tensiuni sociale şi naționaliste.

Pe fondul acestor evoluții generale, devastatoare pentru populația civilă, SUA convinse că ONU şi UE sunt depăşite şi că trebuie să-şi implice forța şi prestigiul pentru soluționarea conflictelor, convoacă, în februarie 1999, la Rambouillet, Franța, pe conducătorii belgrădeni şi albanezi kosovari, cărora le propune un proiect care prevedea un statut de autonomie-pe trei ani pentru Kosovo, dezarmarea UCK şi dreptul de extrateritorialitate a NATO în Serbia şi Muntenegru. După eşecul acestor tratative, SUA convinse fiind că Slobodan Miloşevici nu vroia să medieze nimic, declanşează la 24 martie 1999 masive bombardamente asupra Serbiei, lovindu-i centrii săi vitali: capitala, podurile peste Dunăre, obiective militare etc. Bombardamentele poartă eticheta NATO şi sunt efectuate fără acordul ONU, pe care tot nu l-ar fi obținut din cauza

opoziției Rusiei şi Chinei. În acest timp, forțele militare şi paramilitare sârbe îşi intensifică represiunile asupra albanezilor kosovari; faptul a constrâns alte sute de mii de albanezi să se refugieze şi să-şi părăsească locurile natale, refugiindu-se în aceleaşi țări vecine. O nouă mediere internațională, la care participă şi Rusia împreună cu unele țări europene a dus, la 10 iunie 1999, la încetarea bombardamentelor NATO, retragerea armatelor sârbe din Kosovo şi instaurarea unei administrații internaționale în Kosovo.

d) Acordul de la Ohrid (august 2001). Sub imboldul naționaliştilor extremişti, albanezii macedoneni, cu gândul la Albania Mare, au declanşat un conflict armat, tip război de guerilă, cu Macedonia, solicitând separarea. Conflictul, continuat între februarie-august 2001, după ce a produs numeroase atrocități în sânul populației civile macedonene, a atras atenția UE care a fost nevoită să intervină. Prin medierea ei s-a reuşit adoptarea Acordului de la Ohrid, prin care s-a pus capăt conflictului şi s-au pacificat relațiile dintre albanezii rebeli şi macedoneni.

e) O nouă mediere a UE (martie 2002) pune capăt conflictului apărut între Muntenegru şi Sebia. Noul conducător al Muntenegrului, Djukanovici, intrând în conflict cu Miloşevici, a propus un referendum național pentru autodeterminarea politică a repubiicii sale față de Serbia. UE mediază aplanarea conflictului şi prin acordul Belgradului şi Podgoriței, propune constituirea unui nou stat federal, numit Serbia-Muntenegru.

f) Arestarea şi deferirea spre judecare la Tribunalul Penal Internațional de la Haga a naționaliştilor vinovați de crime de război şi împotriva umanității reprezintă o altă intervenție a comunității internaționale, de această dată pe plan justițiar. Slobodan Miloşevici, după ce a pierdut alegerile prezidențiale din 2000, a fost arestat la 1 aprilie 2001 şi pe 28 iunie acelaşi om este transferat la Haga, împreună cu o bună parte din camarila lui. Procesul continuă şi astăzi.

4.3.1.3. Kosovo – răvăşit de naționalisme, devine protectorat internațional ONU

De-abia zărit pe hartă, la întâlnirea frontierelor naționale ale Serbiei cu cele ale Albaniei, Macedoniei şi Muntenegrului, Kosovo reprezintă, alături de Vojvodino, o regiune autonomă a Serbiei. Este locuit de trei comunități etnice diferite: albaneză, sârbă şi muntenegreană. Comunitatea albaneză, primordială în zonă, este majoritar-absolută, într-un raport de aproape 9:1 față de comunitățile slave luate împreună. Populația albaneză este cea mai săracă din spațiul iugoslav cu un PIB/loc. de sub 900 dolari SUA. Tocmai în această sărăcie se afla una din rădăcinile a numeroase nemulțumiri, manifestate de „rebelii" albanezi, deseori prin violență şi lupte de stradă. Fiind regiune autonomă, Kosovo este administrat de un guvern local, dominat anterior trecerii sale sub protecția ONU, de minoritățile sârbe şi muntenegrene. Hegemonia acestora, dublată de o politică discriminatorie şi de considerare a albanezilor un fel de cetățeni de mâna a doua, toate acestea pornite de la

naționaliştii belgrădeni, au reprezentat, alături de sărăcie, o a doua rădăcină a nemulțumirilor şi mişcărilor revendicative ale comunității albaneze kosovare. Singurul rezultat al acestor nemulțumiri a fost, de fiecare dată, reacția represivă dură a Belgradului pentru a-i „învăța minte" pe răzvrătiți. Lucrurile însă nu puteau merge la infinit.

Cu o astfel de încărcătură de tensiuni sociale şi interetnice, Kosovo explodează şi el odată cu declanşarea destrămării Iugoslaviei. După această destrămare, marcată de aproape zece ani de războaie civile, în fruntea cărora a fost Serbia, conflictele interetnice secesioniste s-au mutat chiar în grădina ei, anume în Kosovo. Considerat un simbol al sârbilor, el s-a făcut cunoscut în 1389, an în care Imperiul Otoman, învingând armatele sârbe şi bosniace în Kosovo, şi-a început cuceririle europene. De atunci, Kosovo, practic, uitat de lume şi istorie, revine în forță pe scena politică europeană şi internațională după 1990, datorită unei profunde crize umanitare, explodate în 1998. Criza kosovară n-a apărut nici ea din senin, fiind precedată de mai multe semnale. Unul dintre ele a fost revolta din 1981. Sărăcia cronică şi lipsa locurilor de muncă, starea precară a serviciilor sociale şi a infrastructurii generale au fost principalele motivații ale acestei revolte. Ulterior, conducătorii albanezi adoptă o strategie a rezistenței nonviolente şi proclamă, în 1991, Republica Kosovo, recunoscută doar de Albania. Neaducând rezultate, rezistența nonviolentă s-a transformat curând în rezistență activă violentă ca răspuns la represiunile exasperante ale sârbilor. În contrapondere la armata sârbă dislocată în Kosovo, albanezii îşi creează şi ei o forță militară, UCK. Şi astfel, strategia de război a devenit comună naționaliştilor extremişti din ambele tabere.

O agravare puternică a situației se produce în 1998, anunțând o nouă fază a conflictelor interetnice soldate cu crime în masă şi ample acțiuni de epurare etnică. Debutul acestei noi faze conflictuale l-a constituit decizia comunității albaneze kosovare de a se desprinde, național şi teritorial, definitiv de Serbia. Există în această decizie cel puțin două momente motivaționale: unul este de molipsire şi altul de logică. Cel de molipsire este determinat de exemplul autodeterminării politice atât a naționalităților majoritare din republici față de Serbia, cât şi a minorităților naționale sârbe din Bosnia şi Croația şi a minorității croate tot din Bosnia; al doilea moment de logică constă în următoarea interogare: dacă însăşi comunitățile slave, surori fiind, s-au separat de Serbia, devenind stăpâne la ele acasă, cu atât mai mult ea – comunitatea albaneză – de altă etnie şi religie şi majoritar absolută, ar fi îndreptățită la separare de Serbia. Înarmați cu această gândire, naționaliştii albanezi au decis ca şi ei să-şi taie definitiv ombilicul care-i ținea legați de Serbia. Nu însă de aceeaşi părere era şi Belgradul. Pentru conducătorii săi naționaliști, de pildă, a fost foarte uşor să sprijine emanciparea politică a comunităților sârbe minoritare din celelalte republici, contribuind, astfel, fără să clipească, la spargerea statală a acestora. În schimb, le-a fost foarte greu, practic chiar

imposibil, să accepte aceeaşi emancipare a comunității albaneze din cadrul Serbiei. Opoziția acesteia față de ofensiva separatistă a albanezilor nu s-a limitat deloc la încercări de convingere liber-consimțite a lor pentru a se linişti. Dimpotrivă, Belgradul a trecut direct la sancțiuni. De ce să-şi dea osteneala să convingă, atunci când, având, puterea, poate să poruncească? Şi a poruncit armatei şi poliției, dar şi sârbilor kosovari, să-i pedepsească exemplar pe rebeli. Şi astfel, ura seculară dintre sârbii şi albanezii din Kosovo, care mocnea undeva în subteran aşteptând un asemenea moment să explodeze, a explodat. Cu atâta înverşunare şi agresivitate încât cele două comunități s-au angajat într-un veritabil război între ele, dus pe viață şi pe moarte cu folosirea unor ample forțe militare şi paramilitare. Urmate de acțiuni de genocid şi purificare etnică – sute de mii de refugiați s-au adăpostit în Albania şi Macedonia – aceste lupte au cunoscut un grad înalt de criminalitate împotriva umanității. Îngrijorate de aceste evoluții, gata să se extindă şi în țările vecine, SUA au hotărât să intervină pentru rezolvarea problemei. Un prim pas al acestei intervenții l-a constituit convocarea reuniunii de la Rambouillet, Franța (februarie 1999), despre care s-a amintit anterior, cu toate consecințele sale.

Eşecul a fost, în fapt, confirmat de bombardamentele care au urmat până la un acord, la 10 iunie 1999, de încetare a bombardamentelor NATO. Medierea a făcut obiectul Rezoluției ONU 1244. Trei obiective mari dădeau conținut acestei noi inițiative: a) trecerea Kosovo sub protectoratul internațional al ONU, în condițiile menținerii suveranității Serbiei asupra lui; b) separarea teritorială între ele a celor două comunități belicoase – albaneză şi sârbă şi c) retragerea armatelor sârbeşti din Kosovo şi înlocuirea lor cu o forță militară multinațională – armată şi poliție – (ale NATO şi ONU) pentru menținerea ordinii şi păcii.

În concordanță cu aceste obiective, acum există în Kosovo: o misiune interimară ONU (MINUC) cu rol administrativ al provinciei; un guvern local provizoriu; o forță militară multinațională NATO (KFOR) şi un detaşament de poliție ONU, însumând împreună un corp de 20.000 militari, format din trupe europene provenind din țările membre ale UE şi ale NATO. Pentru liniştirea zonei şi stoparea conflictelor dintre cele două comunități, forța militară multinațională asigură, din iunie 1999, separarea etnică şi religioasă a celor două comunități kosovare. Cu toate că aceste forțe armate şi de poliție reprezentau o prezență masivă pentru un teritoriu atât de mic, de multe ori ele sunt depăşite de evenimentele generate de ura seculară şi dorința de răzbunare a celor două comunități. În Kosovo, albanezii umblă cu puşti cu lunetă, iar sârbii cu grenade. Deseori, din te miri ce, izbucnesc conflicte încheiate cu uciderі şi distrugeri materiale. Unul din aceste conflicte, izbucnit la 17 martie 2004, a atras atenția opiniei publice internaționale prin caracterul său sălbatic şi marile sale distrugeri: au fost ucise 31 de persoane şi rănite 500, între care şi 61 de polițişti ONU şi 35 militari NATO (KFOR); au fost devastate

de către albanezi, în mod barbar, 15 biserici şi mănăstiri, adevărate bijuterii ale arhitecturii medievale, multe case din Kosovo au fost arse şi multă populație a fost izgonită (peste 3.600 persoane). Nici sârbii însă nu rămân mai prejos: şi ei omoară şi devastează, atât în Kosovo, cât şi în alte părți ale Serbiei, unde trăiesc comunități albaneze. Sârbii din Belgrad, de pildă, ca răspuns la distrugerile de biserici şi mănăstiri ortodoxe din Kosovo, au devastat şi ei câteva moschei. Pentru stăpânirea evenimentelor, NATO şi-a retras peste o mie de militari din contingentele aflate în Bosnia, adăugându-i la cei existenți în Kosovo. Luptele continuă şi azi, chiar dacă nu cu aceeaşi intensitate ca la început.

În vederea soluționării crizei umanitare din Kosovo, ONU a inițiat mai multe planuri de stabilizare, dar toate au eşuat. Aceeaşi soartă a avut şi ultimul plan recomandat de Consiliul de Securitate al ONU la 18 martie 2004. Ideea fundamentală a ONU a fost şi continuă să fie crearea unui Kosovo fără extremişti, având ca model o societate multinațională, tolerantă şi democratică. Utopie sau posibilitate reală? Serbia le-a respins, cum a făcut şi cu cele anterioare, pentru că planul ar fi o cale spre independența Kosovo de Serbia.

Chemarea în justiție a naționaliştilor iugoslavi, vinovați de crimele contra umanității reprezintă un alt moment important al intervenției comunității internaționale în cadrul preocupărilor sale de a rezolva problema iugoslavă. Sunt traşi la răspundere de către Tribunalul Penal Internațional de la Haga (TPI), principalii conducători ai Belgradului şi ai enclavelor sârbe din republicile nesârbe, în frunte cu Slobodan Miloşevici, fostul preşedinte al Iugoslaviei şi apoi al Serbiei, dovediți a fi autorii crimelor antiumane din spațiul iugoslav. Unii dintre aceşti vinovați, cum e cazul lui Radovan Karadjici şi Ratko Mladici, conducători ai minorității sârbe din Bosnia, sunt încă în urmărire, reuşind să se ascundă. Prezența acestor odioase crime, pe care unii dintre cei judecați de TPI le-au recunoscut deja[1], reprezintă o pată neagră pe elita politică naționalistă conducătoare iugoslavă, mai ales sârbă, care s-a opus prin război destrămării țării.

4.3.1.4. Pactul de stabilitate pentru sud-estul Europei

Obiectivul Pactului constă în asigurarea stabilității şi prevenirea conflictelor viitoare în Balcani. Pentru prevenirea conflictelor, strategia Pactului se sprijină pe trei piloni:

a) crearea unui mediu de securitate;

b) promovarea de sisteme democratice sustenabile;

[1] Este vorba de prof. univ. de biologie Bitiana Plavşici, preşedinta sârbilor bosniaci şi coautoare a crimelor antiumane din anii 1992-1995. La proces l-a acuzat pe Miloşevici de crime dar n-a vrut să depună mărturie. A fost condamnată la 11 ani închisoare.

c) promovarea dezvoltării economice.

Ideea Pactului de Stabilitate a premers conflictului din Kosovo. Inițiat de UE, beneficiarii lui sunt: Albania, Bosnia-Herțegovina, Bulgaria, Croația, Macedonia, Moldova, România şi Serbia-Muntenegru. Ulterior s-a afiliat la Pact şi Republica Moldova. Pe lângă membri ai UE, Pactul este semnat şi de către Canada, Japonia şi SUA, precum şi de către Instituțiile Internaționale şi unele țări în tranziție.

Fundamentând Pactul, UE a țintit, în final, integrarea în structurile sale a tuturor țărilor membre ale acestuia care îndeplinesc condițiile stabilite de Tratatul de la Copenhaga. Simultan cu semnarea Pactului de Stabilitate, UE a introdus o nouă inițiativă: procesul de Stabilizare şi de Asociere pentru cinci țări balcanice: Albania, Bosnia-Herțegovina, Croația, Macedonia şi Serbia şi Muntenegru. Acordul de Stabilizare şi Asociere se semnează de către UE cu fiecare țară în parte: cu Macedonia s-a semnat Acordul în aprilie 2001; cu Croația – în octombrie 2001; cu Albania – în 2003; cu celelalte țări – Bosnia-Herțegovina, Serbia şi Muntenegru – se fac studiile necesare, negocierile fiind în curs de desfăşurare.

Opt țări din Pactul de Stabilitate au semnat un Memorandum pentru liberalizarea comerțului reciproc, prin acorduri bilaterale în concordanță cu OMC. Până în februarie 2003, au fost semnate deja 21 de asemenea acorduri care au şi intrat în funcțiune; ele contribuie astfel la crearea unei piețe sud-estice europene mai integrate şi la atragerea investițiilor străine. Reflectând importanța pe care UE o acordă Pactului de Stabilitate, Comisia Europeană analizează situația din fiecare țară, prin rapoarte anuale încheiate cu recomandări pentru parcurgerea procesului de pregătire a asocierii şi apoi de integrare efectivă ca membri deplini[1].

4.3.1.5. Patru lecții ale experienței naționalismului iugoslav din perspectiva globalizării

În general, statele existente astăzi sunt legate de grupul etnic dominant între frontierele lor naționale. Acest grup etnic formează națiunea. Istoria a arătat că fiecare națiune îşi doreşte un stat al său, pentru care luptă să şi-l creeze. În condițiile iugoslave, existența celor şase națiuni slave – slovenă, croată, bosniacă, sârbă, muntenegreana şi macedoneană – s-a manifestat în tot atâtea tendințe pentru crearea de state naționale independente, prin desprindere din coexistența lor anterioară în cadrul statului federal. În nici un caz însă – cu excepția, poate a Sloveniei – n-au existat condiții pentru formarea de state naționale omogene cultural, pentru că națiunile majoritare au fost puternic enclavizate de minorități naționale, mai ales de origine etnică sârbă, croată şi albaneză. În aceste condiții, națiunile iugoslave au avut două

[1] BERD, *Transition Report 2003,* p. 8.

alternative: ori acceptă crearea unui stat național neomogen cultural, ceea ce însemna a renunța la implementarea idealului național – stat național omogen cultural – ori recurg la purificarea etnică, pentru crearea unui asemenea stat. Războaiele civile urmate de ample acțiuni de purificare etnică se încadrează în logica celui mai dur şi distrugător demers. Din aceste împrejurări decurg implicit şi lecțiile experienței iugoslave de destrămare şi reconstruire statală.

Prima lecție: cauzele determinante ale destrămării Iugoslaviei sunt cauzele interne

Pradă agresivității naționalismelor sale extremiste, Iugoslavia a dispărut, practic, de pe harta europeană şi mondială. A dispărut după aproape optzeci de ani de existență, cu o istorie marcată de numeroase momente prestigioase de participare la viața politică şi economică internațională, mai ales sub preşedinția lui Iosif Broz Tito. Alte pericole potențiale însă stau la pândă, amenințând să ducă mai departe fenomenul spargerii unității statale, coborându-l de la nivelul federal la cel național, în interiorul noilor state. Dovezile clare ale acestei tendințe sunt mişcările separatiste ale comunităților sârbe din Croația, ale celor sârbe şi croate din Bosnia-Herțegovina şi ale celei albaneze din Serbia şi Macedonia, dar mai ales, din Serbia, datorită mişcărilor din Kosovo.

Se pune, în mod firesc, întrebarea: de ce s-a produs destrămarea Iugoslaviei? Să fi fost, cumva, o greşeală atunci când popoarele iugoslave s-au reunit şi au creat, în 1918, statul lor federativ, pe care, tot unite, l-au recreat în 1945, greşeală pe care au trebuit s-o corecteze după 1990? Răspunsul nu este simplu nu numai în cazul Iugoslaviei, ci şi în cel al dezmembrării Cehoslovaciei. *Faptele istorice au întotdeauna logica timpului în care se produc.* De aceea, criteriile de apreciere a lor exprimă cerințele timpului pe care le-au zămislit. Conştientizând sau intuind aceste cerințe, popoarele iugoslave s-au unit când au avut nevoie şi s-au despărțit tot sub imperativul unor nevoi, aduse de alte timpuri. Nu găsim plauzibilă teoria acelora care atribuie destrămarea statală a Iugoslaviei orgoliilor secesioniste ale naționaliştilor aflați la conducerea republicilor. Cum nu credem nici într-o altă teorie curentă, după care destrămarea ar fi opera unor factori externi, reprezentați, mai ales, de influența Germaniei şi Austriei asupra Sloveniei şi Croației, ambele foste colonii ale imperiului austriac, până în 1918. Credem, în schimb, că destrămarea Iugoslaviei are, în primul rând, cauze interne, cauze determinante. Între acestea, apar esențiale următoarele:

a) Nemulțumirea republicilor față de abilitatea statului federal de a mai genera dezvoltare şi bunăstare. Pierderea acestei abilități s-a asociat cu lipsa oricărei perspective de recăpătare a ei pe baze federale şi socialiste.
b) Creşterea forței identitare, etnico-naționale şi locale, a comunităților

conlocuitoare, fapt favorizat atât de educație, cultură şi o mai bună comunicare, cât şi de creşterea marilor aglomerări urbane.

c) Adâncirea contradicțiilor dintre comunitățile mai bogate şi cele mai sărace, primele nemaidorind să-şi împartă veniturile cu cele din urmă şi să ducă pe umerii lor eforturile financiare ale statului central.

d) În fine, dorința de integrare europeană a republicilor mai dezvoltate a reprezentat o altă cauză majoră a destrămării Iugoslaviei. Credința acestora, alimentată şi din exterior că, rămânând pironite în federație sub conducerea unei Serbii dictatoriale, nu se pot integra le-a împins la necesitatea autodeterminării politice. Separându-se de statul federal şi implicit de Serbia, aceste republici au îndeplinit, astfel, una din premisele necesare pentru a demara negocierile de asociere şi apoi de integrare efectivă în UE. Este evident că la aceste cauze interne cu caracter determinant, se adaugă şi factori cauzali externi, veniți atât din sfera proceselor de globalizare, cât şi din zonele mai restrânse ale unor țări europene, ca Germania şi Austria, care au recunoscut imediat independența statală a Sloveniei şi Croației.

A doua lecție: legitimitatea intervenției comunității internaționale în treburile interne ale statului național

Experiența iugoslavă reprezintă un exemplu istoric când un stat suveran – Serbia – este atacat militar de comunitatea internațională chiar pe teritoriul său național, fără ca el să fi violat drepturile sau frontierele altui stat. Faptul are o importanță multiplă, pentru că pune în discuție, comparativ între ele, cel puțin trei principii de drept internațional:

a) Respectarea suveranității naționale a statului;

b) Drepturile fundamentale ale omului şi

c) Legitimitatea intervenției militare a comunității internaționale pentru apărarea populației de agresiunea propriului stat.

a) Suveranitatea națională, principiu de drept internațional, implică: 1) dreptul fiecărui stat național de a exercita asupra teritoriului şi populației sale, suveranitate deplină, nepartajată cu alte forțe externe; 2) neamestecul în treburile interne ale altor state; 3) naționalitatea şi teritorialitatea acceptate, în dreptul internațional, ca surse ale competenței suverane a statelor.

Până de curând, mai exact până la încheierea Războiului Rece, principiul 'neamestecul în treburile interne" a făcut epocă în istorie, având un rol fundamental în dreptul internațional şi asigurarea ordinii mondiale. Ce reflectă, de fapt, experiența Iugoslaviei: încălcarea acestui principiu sau caducitatea lui istorică în noua epocă, a globalizării, în care a intrat omenirea? În opinia noastră, experiența iugoslavă, ca şi alte experiențe naționale similare, reflectă o tendință, dacă nu de epuizare, în orice caz de restrângere considerabilă a

viabilității principiului neamestecului în treburile interne, ca principiu de conduită internațională a statelor.

b) Drepturile fundamentale ale omului, principiu de bază al Chartei ONU, este acceptat, astfel, de întreaga comunitate internațională a statelor semnatare. El a devenit un principiu fundamental nu numai de drept internațional, privind conduita statelor între ele, ci şi de drept național, privind conduita statului față de cetățenii săi. Nimeni, din afară sau din interiorul unui stat național, nu are dreptul să încalce acest principiu. Încălcarea lui înseamnă a săvârşi crimă împotriva umanității, indiferent de forma sa concretă: crimă de război, genocid, terorism sau purificare etnică, iar cetățenii în cauză, au dreptul la apărare, drept pe care îl poate exercita, direct sau prin împuterniciți oficiali, numai comunitatea internațională (ONU).

- De regulă drepturile fundamentale ale omului sunt încălcate de regimurile totalitare şi de conducătorii lor, dictatori certați cu valorile democrației. Acesta este şi cazul Iugoslaviei sub conducerea ultranaționaliştilor săi sârbi, croați şi bosniaci. O notă distinctivă a făcut ultranaționalistul Miloşevici şi camarila sa conducătoare, cărora li se adaugă conducătorii sârbilor bosniaci – Radko Mladici şi Radovani Karadjici, precum şi o bună parte a însăşi populației sârbe ca națiune majoritară în cadrul statului federal, dominantă față de celelalte națiuni din republici sau ținuturi autonome.
- Ultranaționaliştii sârbi, conducători şi populație, au recurs chiar la genocid ca sâ-şi apere puterea; au acționat formal, în numele apărării integrității naționale şi teritoriale a statului. Or, această integritate, acceptată odată, acum popoarele iugoslave conlocuitoare nesârbe n-o mai acceptă, dorind separarea, autodeterminarea politică şi teritorială. Tocmai acest genocid – crimă contra umanității – a motivat intervenția armată a comunității internaționale în Iugoslavia şi judecarea, la Tribunalul Penal Internațional de la Haga, a vinovaților ultranaționalişti sârbi din Serbia şi din celelalte republici, în frunte cu Miloşevici.
- Analiza experienței iugoslave din perspectiva respectării drepturilor fundamentale ale omului, degajă cel puțin două concluzii, a căror importanță, depăşind cadrul național al țării, capătă rezonanțe internaționale. *Prima concluzie:* principiul respectării drepturilor fundamentale ale omului capătă prioritate față de principiul neamestecului în treburile interne ale statelor. *A doua concluzie:* prin această prioritate se consacră, astfel, o *preempțiune a factorului moral în relațiile internaționale,* ca şi în cele naționale dintre stat şi cetățenii săi, dominate astăzi de integrările regionale, continentale şi mondiale, toate făcând parte din marele proces al globalizării. Consacrarea unei asemenea preempțiuni circumscrie în sine o speranță profund

umană, la care tânjesc toate popoarele, mai ales cele mai sărace. Va putea, oare, globalizarea, condusă de marele capital financiar, dominat de cel american, să ofere, în termeni reali, această speranță tuturor popoarelor, inclusiv a celor mai sărace ale lumii? Deocamdată, răspunsul este negativ. În viitor numai timpul ne va da răspuns la întrebare.

c) Legitimitatea intervenției militare a comunității internaționale în treburile interne ale statelor. În perioada postbelică, au fost mai multe momente de criză, atât în tabăra capitalistă, cât şi în cea socialistă; Coreea, Vietnam, Ungaria, Cehoslovacia, Afganistan, Sudan, Irak etc. În toate aceste momente au existat intervenții militare străine, urmate de războaie crâncene, dar toate intrau în „jocul" sferelor de influență al marilor puteri. Iugoslavia reprezintă şi ea un caz de intervenție armată străină, prin ONU şi NATO, atât în Croația şi Bosnia-Herțegovina, cât mai ales în Serbia, anume în Kosovo. Aici, însă, fenomenul are alte conotații, care privesc, de fapt, modul de gestionare a globalizării. O *primă conotație* o reprezintă faptul că intervenția armată străină în Kosovo este înfăptuită nu de o mare putere în interesul ei expansionist, ci de către comunitatea internațională în scopuri profund umanitare: apărarea populației de agresivitatea criminală a regimului naționalist belgrădean. *A doua conotație:* modul de dezamorsare a crizei umanitare din Kosovo oferă modelul experimental al conceptului de suveranitate limitată, folosind în acest scop chiar şi forța armată. În fine, a *treia conotație* reflectă faptul că experiența Kosovo testează posibilitatea comunității internaționale ca, prin intervențiile sale militare în scopuri umanitare, să prevină ascensiunea regimurilor naționaliste extremiste şi totalitare, la adăpostul neamestecului în treburile interne.

A treia lecție: localizarea versus statul național şi globalizarea

Experiența iugoslavă ne arată că statul național trebuie apărat nu de globalizare, ci de fărâmițarea lui internă. În principiu, nu poate fi combătută teza, confirmată de procesul integrării europene – port-drapelul globalizării – că actualul stat național îşi transferă o parte din prerogativele sale suverane asupra globalizării. Faptul reprezintă, categoric, un semn că poziția sa clasică din epoca modernă, astăzi, în epoca postmodernă, cunoaşte o schimbare radicală datorită globalizării. Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, spargerea statului național, mono sau pluricultural, a economiei şi pieței naționale în entități subnaționale, de dimensiuni mai reduse sau chiar minuscule, reprezintă, teoretic vorbind, o tendință antiprogres şi chiar periculoasă ca perspectivă. Practic, însă, lucrurile pot sta altfel decât în teorie. Experiența iugoslavă oferă un model care cuprinde ambele tendințe. Pe de o parte, destrămarea statului federal şi formarea a noi state naționale independente reprezintă un factor de progres, realizând astfel ceea ce statul

federal nu mai avea abilitatea s-o facă. Pe de altă parte, continuarea fărâmițării naționale şi teritoriale a noilor state – cum e cazul Croației, Bosniei şi Serbiei – generează fenomenul numit „localizare", a cărui prezență se înscrie ca factor de opoziție față de globalizare şi, implicit, față de progres. În pofida cerințelor globalizării de diminuare a personalității statului național, acesta rămâne totuşi cel mai bun cadru instituțional de care dispune societatea umană contemporană pentru organizarea dezvoltării şi înfăptuirii chiar a globalizării.

A patra lecție: popoarele iugoslave manifestă o puternică solidaritate națională

În fine, analiza experienței iugoslave pune în lumină o lecție de solidaritate națională extrem de supărătoare pentru urechile occidentalilor. Este vorba de faptul că în cazul Serbiei, problema naționalismului nu este atât a regimului totalitar al lui Miloşevici, cât a poporului însuşi care, în marea lui majoritate, îl susține pe Miloşevici şi pe cei din grupul său de conducere a Iugoslaviei şi a celor din comunitățile sârbe din Bosnia şi alte republici. Dovezi în acest sens sunt multiple. Semnalăm doar câteva dintre ele:

- Solidaritatea populară cu cei extrădați şi judecați de TPI reprezintă un prim exemplu. Un asemenea caz este adoptarea, în martie 2004, de către Parlamentul de la Belgrad a unei legi propuse de ultranaționalistul Voislav Seşeli, preşedintele Partidului Radical, potrivit căreia Serbia va plăti cheltuielile de judecată, indemnizații şi ajutoare familiale, pentru cetățenii săi inculpați la Haga. Cu 145 de voturi pentru, față de numai 35 de voturi contra, Parlamentul a fost de acord că „Serbia trebuie să-şi apere oamenii împotriva acuzațiilor nedrepte fabricate la Haga". În fața acestor parlamentari, n-au nici o relevanță genocidul şi crimele de război dovedite şi chiar mărturisite de către unii naționalişti judecați la TPI, cum este cazul fostului preşedinte al sârbilor bosniaci, Biliana Plavşici.
- Al doilea exemplu, este succesul obținut în primul tur al alegerilor prezidențiale din Serbia, din 13 iunie 2004, de candidatul propus de Partidul Radical, ultranaționalistul Tomislav Nicolici (31,7% din voturi) în fața reformiştilor proeuropeni (27,9%). În campania electorală, Nicolici a promis populației că dacă va fi ales preşedinte va bloca extrădarea cetățenilor sârbi către Tribunalul Penal Internațional de la Haga pentru judecarea crimelor de război. Chiar şi proeuropeanul Voislav Kustunița, după alcătuirea guvernului, în alianță cu mai multe partide, ținând seama de condițiile puse de acestea ca să nu existe alte extrădări către TPI, a declarat în Parlament că, „cooperarea cu TPI nu este o prioritate pentru guvernul său" şi că ar trebui ca sârbii deținuți la Haga să fie transferați în țară pentru a fi judecați de instanțele naționale.

- Un alt exemplu ar fi cazul ultranaționaliştilor R. Karadjici şi R. Mladici, primul medic şi al doilea general. Vinovați de mari crime antiumanitare, căutați insistent pentru a fi predați spre judecare TPI, dar încă necapturați. Dacă ei n-ar avea sprijinul populației sârbe n-ar putea evita capturarea.
- Cazul de solidaritate a populației Serbiei cu conducătorii săi naționalişti nu este singurul în istorie. Înaintea lui au existat şi alte experiențe similare. Ne gândim, de pildă, la cazul vietnamez, unde armatele SUA, cele mai puternice din lume, luptând împotriva regimului comunist condus de Ho şi Min, au avut de înfruntat nu numai regimul ca atare, ci şi întregul popor, fiind, în final, nevoiți să părăsească umilitor țara. Un caz similar este astăzi şi cel al Palestinei, unde întreaga populație realizează o puternică solidaritate națională cu conducerea sa în lupta contra Israelului. De acelaşi sprijin se bucură şi naționaliştii evrei din partea populației în lupta contra palestinienilor. Este şi cazul poporului irakian care, imediat după înlăturarea regimului lui Saddam Hussein, a organizat o rezistență de masă, animată de o cauză națională comună, anume eliberarea țării de sub ocupație străină. Există mult adevăr în aprecierea că, dacă un regim politic poate fi învins cu tunul, lupta cu un popor întreg, când e convins de justețea cauzei sale, are alte legi: el poate fi cucerit şi subjugat, dar nu poate fi învins!

4.4. ETA şi IRA – două focare naționalist-teroriste ale Europei Occidentale

ETA, organizație naționalistă separatistă, fondată în 1959 cu scopul de a emancipa poporul basc de sub ocupația străină – spaniolă şi franceză – de a crea un stat propriu, ocupând teritorial ambele versante ale munților Pirinei de la frontiera franco-spaniolă.

Bascii, populație străveche, anterioară răspândirii indo-europenilor, cu o cultură proprie şi o limbă care nu seamănă cu nici un idiom din Europa – ocupă ambii versanți ai munților Pirinei: nordul Spaniei şi sud-vestul Franței.

Conştiința lor național-identitară, după secole de adormire, s-a trezit brusc după Al Doilea Război Mondial, sub impactul molipsitor al marelui curent revoluționar de destrămare a imperiilor coloniale şi afirmare a procesului de eliberare națională a popoarelor de sub ocupație străină. Coagulată în acest context istoric, mişcarea națională bască, nefiind agreată nici în Spania şi nici în Franța a fost sever înăbuşită, prin forță armată în ambele țări. Neputând realiza independența dorită pe cale paşnică şi nici pe cale de război, naționaliştii basci au apelat la lupta-teroristă, transformându-se astfel într-o mişcare extremistă. În această logică motivațională se încadrează seria de

atentate semnate de ETA în întreaga perioadă postbelică, începând din 1960 şi până astăzi.

Terorismul practicat de ETA, deşi de acelaşi gen cu terorismul islamic arab sau cecen, se deosebeşte totuşi de acesta prin câteva particularități. În primul rând, prin amploare: terorismul ETA are caracter local, nu internațional; în al doilea rând, prin victime şi distrugeri materiale: el n-a atins niciodată dimensiunile celui arab sau cecen; în al treilea rând, prin structura victimelor urmărite: în cazul ETA s-a urmărit, în general, nu populația civilă, ci membri ai guvernului şi ai organelor de apărare şi securitate, politicieni şi judecători, mai ales din regiunea autonomă bască; în al patrulea rând, ar fi de reținut că ETA nu a folosit formula kamikaze, sacrificându-şi voluntar proprii luptători ca în cazul mişcărilor islamiste.

Cu toate aceste deosebiri, terorismul practicat de separatiştii basci nu este mai puțin dăunător, atât pentru situația politică şi coeziunea socială internă a țărilor, cât şi pentru relațiile internaționale la care sunt conectate atât Spania, cât şi Franța.

O problemă extrem de importantă a oricărui terorism o reprezintă asigurarea fondurilor financiare necesare. Organizatorii atentatelor solicită mari asemenea fonduri care pot proveni din diverse surse interesate. Inițial, mult timp, ETA a primit sprijin logistic şi financiar din Libia. Unele grupări teroriste din Orientul Mijlociu s-au implicat şi ele în acest sprijin. Faptul nu exclude însă ca naționaliştii separatişti ETA să dispună şi de surse proprii, asigurate de sponsori interesați în această mişcare sau prin acțiuni speciale de şantaj, răpiri de persoane, estorcări sau chiar jafuri.

Deşi nu ştiu clar numărul de membri şi de simpatizanți ai ETA – specialiştii apreciază acest număr la câteva sute – Uniunea Europeană şi SUA au inclus această mişcare „pe lista neagră" a terorismului european şi internațional. Guvernele spaniol şi francez fac din combaterea acestei mişcări un obiectiv permanent al politicii lor interne şi externe, operând, în mai multe rânduri, arestări de lideri sau grupări mai numeroase. În 2003, de pildă, printr-o acțiune conjugată a celor două guverne au fost arestați 179 de membri ETA. Unii lideri ai acesteia au fost capturați chiar în afara granițelor naționale ale celor două țări. Mişcarea ETA a primit o puternică lovitură în anul 2004, când forțe speciale franceze au ajuns chiar în bârlogul organizației – ascunzători secrete în grotele Pirineilor francezi, pline cu arme şi materiale explozibile –, capturând liderul şi un important grup de terorişti, împreună cu imensul arsenal adăpostit în aceste ascunzători.

În pofida acțiunilor de anihilare a organizației ETA, ea continuă să existe, iar forța ei combatantă, deşi deseori serios micşorată, se reface şi produce noi victime şi distrugeri materiale. Sunt peste patru decenii de când mişcarea națională bască a ales calea terorismului pentru a-şi crea un stat propriu, independent. Până acum, însă, această mişcare a creat numai uciderii şi

suferință. În plus, folosind lupta teroristă, această mişcare, devenind extremistă, reprezintă o amenințare nu numai pentru Spania şi Franța, ci pentru întreaga lume civilizată. Din această cauză, ea nu numai că nu poate avea nici un sprijin din partea comunității internaționale, dar este şi înscrisă de către UE şi SUA pe „lista neagră" a terorismului internațional. Cu toate acestea, naționaliştii separatişti basci îşi reînnoiesc mereu rândurile de luptători, în speranța că, în final, vor reuşi. Numai că folosind terorismul ca mijloc de luptă, ei îşi barează singuri calea spre succes.

Caseta nr. 2

Principalele atentate organizate de ETA

1. **1968, 7 iunie:** primul atentat mortal organizat de ETA: este împuşcat în Țara Bascilor un membru al forțelor de ordine al Ministerului de Interne spaniol.
2. **1973, 20 decembrie:** atentat împotriva preşedintelui guvernului, Carrero Blanco, în Madrid, prin explozia vehiculului său.
3. **1974,13 septembrie:** explozie la o cofetărie din Madrid: morți 12 civili.
4. **1986, 14 iulie:** explozia unei maşini-capcană în Madrid: 12 persoane ucise din rândul forțelor de ordine.
5. **1987, 19 iunie:** atentat tot cu maşină-capcană în parcarea Centrului Comercial Hipercor din Barcelona: 21 morți şi 45 de răniți
6. ...**12 iulie:** răpirea unui consilier municipal din Enmua, Țara Bascilor şi ucis după 48 de ore. Urmează mari manifestări naționale spaniole anti ETA.
7. **...11 decembrie:** explozie lângă o cazarmă a gărzilor civile din Saragosa: 11 persoane ucise.
8. **1995:** două atentate eşuate: unul viza pe viitorul premier Jose Maria Aznar, iar al doilea urmărea uciderea regelui Juan Carlos, la Palma de Majorca.
9. 18 septembrie: armistițiu declarat de încetare a atacurilor; întrerupt la 3 decembrie 1999.
10. **februarie 2004:** atentat dejucat la Madrid: o furgonetă cu 506 kg explozibil interceptată la Canavares.
11. **decembrie 2004:** cinci acte teroriste au amenințat Madridul.
12. **decembrie 2004:** cinci explozii de mică intensitate în cinci oraşe spaniole. Alertată din timp, populația a fost evacuată; s-a revendicat un nou statut pentru Țara Bascilor.
13. Atentatele comise de ETA până în 2004 se ridică la peste 868 de morți.

Sursa: Cele mai sângeroase atentate semnate de ETA, *Adevărul, 12 martie 2004, Adevărul, 6 decembrie 2004.*

Pe de altă parte, şi cele două țări – Spania şi Franța – continuă să lupte contra teroriştilor basci tot de peste patru decenii. În tot acest timp, ele au prins şi încarcerat lideri şi alți luptători, de asemenea au confiscat şi distrus depozite de armament, dar locul lor este imediat ocupat de alți lideri şi luptători şi alte arsenale. Oare cât timp se va învârti această morişcă a luptei teroriste şi antiteroriste? Franța şi Spania nu sunt dispuse să cedeze nici o palmă de pământ din spațiul lor național. Dar şi adversarii lor, naționaliştii separatişti, nu sunt dispuşi să renunțe nici la idealul independenței şi nici la lupta pentru realizarea lui. Ei însă nu pot atinge acest ideal, pentru că nu au suficientă putere. Este clar că lupta teroristă, privită ca factor de putere, nu poate avea sorți de izbândă. În final, suntem îndreptățiți să credem că cele două părți beligerante, în loc să se istovească omorându-se reciproc, ar fi mai înțelept să se aşeze la masa negocierilor şi să găsească un compromis.

IRA, Armata Republicană Irlandeză reprezintă un alt focar de terorism în Europa Occidentală, alimentat de naționalismul extremist nord-irlandez. Lupta sa are ca obiectiv eliberarea Irlandei de Nord de sub ocupație engleză şi unirea ei cu patria-mamă, Irlanda, stat independent ocupând restul insulei cu acelaşi nume. Din punct de vedere teritorial, ceea ce vor să elibereze extremiştii irlandezi reprezintă 14.111 km^2, față de 70.284 km^2 cât reprezintă Irlanda statală (83,7% din suprafața insulei). Irlanda de Nord, încorporată Marii Britanii, are, printre partidele sale politice şi un partid republican naționalist, Sin Fein, al cărui preşedinte, Garry Adams, se presupune că ar fi devenit, încă din 1971, unul din liderii organizației paramilitare, IRA.

Neputând acționa prin forța armată clasică sau pe calea luptei politice, IRA a apelat la lupta teroristă. Ca şi în cazul bascilor din Peninsula Iberică şi al cecenilor din Caucaz, extremiştii nord-irlandezi luptă numai pe teritoriul lor şi numai contra ocupantului străin. Ocupantul străin este Anglia care şi-a menținut în stăpânire o parte din insula Irlanda – partea de nord-est, numită Ulster, încă din timpurile sale coloniale. Spre deosebire de terorismul practicat de islamiştii extremişti – care atacă nu numai însemnele puterii de stat, ci şi mari concentrări umane – terorismul nord-irlandez atacă mai ales instituțiile puterii publice engleze. În arsenalul de luptă însă, există multe elemente comune terorismului din celelalte părți ale lumii: explozia maşinilor capcană, asasinate, răpiri etc. Atentatele nu sunt zilnice, ca în Irak sau Palestina, dar sunt destul de numeroase pe parcursul timpului. Între acestea, cea mai gravă atrocitate comisă de IRA o constituie atacul de la Belfast, din aşa-numita „vinerea însângerată", produs la 21 iulie 1972, când s-au folosit nu mai puțin de 20 de maşini-capcană. Exploziile acestora au curmat viața a nouă persoane, alte 130 persoane fiind rănite. Este „memorabilă" şi uciderea, tot în 1972, a unei femei, mamă a zece copii, bănuită a fi informatoare pentru serviciile secrete britanice anti IRA.

Un moment important al mişcării naționalismului extremist nord-irlandez în relație cu puterea engleză îl constituie armistițiul de pace din aprilie 1998, al

cărui artizan a fost Garry Adams. El a reuşit acest demers după ce i-a convins pe comandanții IRA să accepte încetarea focului. Conflictul a fost înghețat, dar a rămas nerezolvat. De aceea, armistițiul a fost curând denunțat, iar comandanții IkRA şi-au reluat lupta contra imperialismului englez, o luptă care a devenit istorică, fiind demarată chiar din momentul ocupării Irlandei de către imperialiştii englezi, sub Cromwell, în 1650.

Caseta nr. 3

Sursa naționalismului irlandez şi a extremizării sale

1. Irlanda, insulă din arhipelagul britanic, de mărimea Austriei (84.000 km^2), a fost cucerită, în secolul al IV-lea Î.H. de către celți. Irlandezii contemporani sunt urmaşii acestor celți. Pe parcursul secolelor, Irlanda a fost deseori ocupată de normanzi şi de baronii anglo-normanzi.
2. După o serie de invazii, Anglia ocupă întreaga insulă, sub Cromwell, în 1650 şi o transformă în colonie a imperiului său. În 1801, Irlanda este integrată guvernului britanic.
3. În 1919, Irlanda se proclamă independentă, iar Anglia separă partea ei de nord-est – Ulster –, pe care o menține în regatul său. În 1921, Anglia recunoaşte statul irlandez liber în calitate de coegal al Commonwealth-ului, Ulster rămânând provincie engleză.
4. În 1937, Irlanda se declară „stat suveran independent", sub denumirea de EIRE. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, irlandezii, ca reflex al aversiunii față de Anglia imperialistă, simpatizează cu coaliția fascistă.
5. În 1949, Irlanda se proclamă stat republican. Pe valul crescând al unei conştiințe naționale, trezite şi angajate deja în luptă, se intensifică acțiunile forțelor naționaliste pentru unificarea poporului şi țării la nivelul întregii insule. În acest scop, s-a creat, din 1956, alături de partidele politice oficiale, între care şi partidul naționalist republican Sinn Fein şi o forță paramilitară, Armata Populară.
6. Expresie a naționalismului extremist nord-irlandez, IRA foloseşte în lupta pentru unirea poporului, demersul terorist, cel politic şi paşnic nefiind posibil: Anglia, îmbibată încă de forțele inerțiale ale imperialismului său colonial, care timp de secole i-a alimentat dezvoltarea şi prosperitatea metropolitană, nu cedează de bunăvoie nici o palmă de pământ nici chiar din îndepărtatele sale resturi coloniale, cum este cazul insulei din Pacific, Falkland, revendicată de Argentina, cu atât mai mult din grădina sa europeană.
7. Sub presiunea luptelor teroriste continue, duse mai ales la Londra şi Belfast, generatoare de mari distrugeri materiale şi umane, părțile combatante au ajuns, la un moment dat, în aprilie 1998, la înțelepciunea unui proces de pace. Era un armistițiu care doar a înghețat conflictul şi nu l-a rezolvat. Anglia este pozitivă la orice descentralizare şi autonomie locală a Ulster-ului, însă nu şi la desprinderea lui definitivă din trupul său, iar naționaliştii nord-irlandezi sunt hotărâți şi ei să continue lupta. Şi o continuă. Alți morți, alte distrugeri, alte răpiri de persoane... Până când? Nimeni nu ştie!

4.5. Caucazul – un alt „butoi cu pulbere" în calea globalizării. Trei împrejurări perturbatoare ale Caucazului

Nicăieri în lume, drumul globalizării nu este gata pietruit. La fel şi în Caucaz. Cu deosebirea, însă, că aici drumul trece prin atâtea capcane – împotmoliri şi derivații spre nicăieri – încât, deocamdată, pare fără ieşire. Şi greu-de ştiut cât va dura acest „deocamdată". Se ştie, în schimb, că aceste împotmoliri prezintă tabloul unor evenimente învălmăşite, extrem de complexe şi cu o mare încărcătură de ostilitate şi violență. Este vorba, între altele, de:

- confruntări interstatale pornite din revendicări teritoriale nerezolvate;
- lupte interetnice cu caracter secesionist;
- războaie civile şi mase de refugiați din locurile natale;
- atacuri teroriste şi reflexul lor, contraatacurile;
- orientări politice pro sau contra Rusiei ori SUA;
- lupte surde subterane dintre Rusia şi SUA pentru controlul geopolitic şi geoeconomic asupra Caucazului.

Dirijorii tuturor acestor mişcări încrâncenate în tot felul de adversități – de la simple confruntări ideologice până la atacurile armate – sunt naționaliştii şi antinaționaliştii reprezentați de cele circa 50 de popoare, diferite etnic, cultural şi religios, care viețuiesc în Caucaz.

Trăind de secole în strânsorile ocupației străine ruseşti, aceste popoare unele de câteva milioane locuitori, iar altele doar de câteva sute sau chiar zeci de mii – luptă pentru independența națională, dar şi între ele pentru restabilirea frontierelor istorice proprii, schimbate voluntar de stăpânirea colonială rusă, țaristă sau sovietică. Luptele nu se opresc însă la acest nivel; ele coboară şi în interiorul unor popoare care s-au divizat în două tabere opuse: una, mai radicală, luptă pentru eliberare națională de sub ocupația rusească, iar cealaltă, dimpotrivă, luptă ca să rămână în continuare sub pulpana ocrotitoare a Rusiei. Conducătorii ambelor tabere – naționalişti şi antinaționalişti – vorbesc în numele interesului național şi tot în numele lui se acuză reciproc: primii sunt învinuiți de naționalism extremist, iar ceilalți sunt etichetați drept trădători de neam şi de țară. Înarmați cu aceste acuze grave, cele două tabere nu scapă nici un prilej ca să-şi rezolve divergențele prin război armat, ucigându-se reciproc şi înrăutățindu-şi existența, înecată în sărăcie şi fără aceste războaie.

Dar tabloul marilor frământări naționaliste prin care trece Caucazul chiar din momentul destrămării Uniunii Sovietice ar fi incomplet fără a invoca încă un fenomen – major în opinia noastră – care îl complică şi mai mult. Este vorba, pe de o parte, de importanța strategică deosebită pe care zona caucaziană o are pe plan geopolitic şi geoeconomic, atât prin ea însăşi ca entitate distinctă, cât şi prin posibilele sale influențe în zonele învecinate: în noile state ex-sovietice din bazinul Caspicii şi din Asia Centrală, ca şi în Orientul Mijlociu; pe de altă parte, este vorba de lupta acerbă, dusă de marile puteri pentru controlul

asupra Caucazului. Lupta se duce atât între marile puteri între ele, în frunte cu Rusia şi SUA, cât şi între aceste puteri şi statele din zonă. Rusia, de pildă, nu ezită să-şi folosească toată forța, inclusiv forța armată, pentru a-şi păstra supremația în zonă. Iar SUA şi celelalte mari puteri capitaliste luptă pe orice cale să pătrundă în Caucaz, să cucerească poziții cheie şi să îngrădească, iar, în final, chiar să elimine influența rusă în zonă. Întregul ansamblu de fenomene şi procese instabile ale Caucazului postsovietic fac din el un alt butoi cu pulbere european în calea globalizării.

Ceea ce se întâmplă însă la suprafața lucrurilor vine din substratul lor de profunzime, ca efect al cauzelor care le determină. Descifrarea acestora ne îngăduie nu numai să cunoaştem şi să evaluăm actualele evenimente caucaziene, ci şi să prevedem posibilele tendințe ale evoluției lor în viitor. În opinia noastră, există cel puțin trei grupe mari de împrejurări cauzale care pun sub presiune cazanul frământărilor din Caucaz: a) prezența, mai ales armată, a Rusiei; b) tendința de penetrare în zonă a SUA şi a celorlalte puteri occidentale şi c) marile resurse petroliere şi de gaze existente în arealul caspico-caucazian.

4.5.1. Prima împrejurare: prezența rusă în Caucaz

Prin urmările sale regionale şi internaționale, această împrejurare este prima şi cea mai importantă, deoarece tocmai ea reprezintă de fapt sămânța din care au încolțit toate tulburările, inclusiv confruntările armate şi celelalte violențe, produse în Caucaz după 1991, când a fost destrămat imperiul sovietic. Prezența rusă în Caucaz în această perioadă a cunoscut forme şi grade diferite, diferențiate între nordul zonei față de centrul şi sudul acesteia, diferite fiind şi urmările.

4.5.1.1. Caucazul de Nord. Cecenia – focar de naționalism antirus şi anticecen

• *Caucazul de Nord*

Ocupat de Rusia țaristă încă din 1854, Caucazul de Nord se află şi astăzi, după destrămarea URSS, sub ocupația directă a Rusiei, considerat parte teritorială integrantă a ei. Pe un spațiu de 77,6 mii km^2, populat de circa 3,2 milioane de locuitori de etnii diferite – osetini, ceceni, inguşeți şi daghestani, Caucazul de Nord este organizat politico-administrativ sub formă de republici autonome ale Federației Ruse: Nord-Osetia, Ceceno-Inguşă şi Daghestan.

Este cunoscut din istorie că marile puteri imperiale pot cuceri teritorii şi popoare, dar nu şi conştiința acestora. În toate timpurile şi pretutindeni, conştiința națională s-a dovedit a fi duşmanul cel mai redutabil al oricărui imperialism. Rusia imperială nu face excepție. Nici ea n-a putut învinge conştiința numeroaselor popoare pe care le-a subjugat în cele peste cinci

secole, până în 1990. Şi în cazul popoarelor nord-caucaziene faptele arată clar că nici cele două secole de ocupare a lor de către Rusia (din 1854), nici în politicile de forțare a rusificării prin introducerea limbii ruse în administrația publică şi în şcoli, nici dislocările în masă a populației autohtone şi colonizările masive cu ruşi practicate atât de Rusia țaristă, cât şi de Rusia sovietică, n-au reuşit să omoare conştiința națională a nord-caucazienilor. De aceea, prezența Rusiei în această zonă n-a încetat să fie percepută de către autohtoni ca un regim de ocupație străină cu un pronunțat caracter spoliator. Naționaliştii nord-caucazieni au avut grijă ca populația să nu uite acest lucru. De aici şi hotărârea lor de a lupta pentru independență națională. Cecenii chiar şi-au proclamat, încă din 1992, independența republicii lor fără acordul Moscovei. Îndrăzneala lor, însă, avea să fie aspru şi exemplar pedepsită. Dudaev, fost general sovietic, primul preşedinte al Ceceniei a fost ucis, iar sprijinitorii săi prigoniți şi ucişi ca duşmani ai Moscovei. De aici un alt şir de atacuri şi contraatacuri soldate cu mari pierderi umane şi materiale. Rusia nu mai vrea să piardă nici o palmă de pământ, nici în Caucaz şi nici aiurea în cadrul imensului său imperiu, dar nici naționaliştii caucazieni nu vor să renunțe la luptă pentru a scăpa din strânsoarea rusească. Aceasta este situația cu nordul caucazian.

• *Cecenia: de la fostă colonie la independență autoproclamată*

Republica Autonomă în cadrul Rusiei Federale, Cecenia ocupă geografic nord-estul munților Caucaz, cu o suprafață de numai 19,3 mii km^2 şi o populație de circa un milion de locuitori. Popor caucazian, de rit mahomedan, cecenii formează majoritatea populației, peste 80%. Alături de ei există şi alte comunități etnice – osetini, gruzini, azeri, greci etc, dintre care cea mai puternică este minoritatea rusă, ortodoxă, dislocată aici de țarii Rusiei şi de sovietici; aceasta este prezentă mai ales în oraşe şi în administrația publică. Geografic şi demografic, Cecenia este o țară mică. Problemele ei, însă, sunt mari şi tulburătoare atât în cadrul Federației Ruse şi regiunii caucaziene, cât şi pe plan internațional.

Din punct de vedere istoric, naționalismul cecen are un caracter antirus, fiind de fapt o mişcare de eliberare național-colonială. El a apărut odată cu invadarea şi ocuparea Ceceniei, în 1859, de către armatele imperiale ale Rusiei țariste şi includerea ei între coloniile acesteia. Continuarea politicii de asuprire a populației şi de exploatare a resurselor Ceceniei de către ocupația străină a alimentat şi mişcarea naționalistă autohtonă pentru înlăturarea jugului străin.

Privită în timp, problema cecenă cunoaşte câteva momente de vârf.

Primul este momentul țarist de cucerire a Ceceniei, în 1859, reprezentând originea naționalismului cecen. Popor muntean, mândru şi trăitor liber, cecenii – ca de altfel şi celelalte aproape 50 de popoare caucaziene, nu s-au împăcat niciodată cu ideea de a fi sub ocupație străină, mai ales că

imperiul ţarist şi cel sovietic s-au caracterizat prin exploatarea populației şi a resurselor naturale, fără a produce, pe plan local, progres în domeniul economiei, civilizației şi culturii.

Al doilea moment este cel sovietic: noua putere, instaurată după revoluția din octombrie 1917, a încercat să rezolve problema națională, creând, în 1922, un sistem ierarhic triplu etajat al puterii de stat: Uniunea Sovietică în calitate de putere centrală, republicile unionale, 15 la număr, în cadrul Uniunii şi republici autonome, în număr de 17, în cadrul republicilor unionale. Întregul sistem era dominat de Federația Rusă. În acelaşi an, 1922, Cecenia a fost organizată politico-administrativ ca unitate autonomă în cadrul Federației Ruse sub denumirea de Republică Autonomă Ceceno-Ingușă. Nici această nouă formulă, deşi ideologic se revendica de la concepția leninistă de umanism şi egalitate între națiuni, nu-i putea mulțumi pe ceceni, fiindcă, în practică, autonomia era formală, nu reală. În aceste condiții, independența națională şi teritorială a Ceceniei continua să rămână un deziderat fundamental al mişcării naționaliste cecene antiruse.

Al treilea moment este creat de Al Doilea Război Mondial. În timpul acestuia, comportamentul naționalismului cecen s-a caracterizat prin acutizarea sentimentelor antiruse şi antisovietice şi manifestarea unei simpatii vădite prohitleriste germane. Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, a existat, ca răspuns, comportamentul punitiv, extrem de agresiv, al naționalismului stalinist postbelic. Pentru a-i pedepsi pe ceceni pentru simpatia lor prohitleristă, Stalin a hotărât deportări masive ale acestora, ca şi a altor popoare caucaziene şi necaucaziene neruse, în stepele central asiatice ale URSS. Au fost deportați 600.000 de ceceni, aproape toată populația, din care au murit pe drum 200.000. Deportările se încheie pe timpul lui Hrusciov care, în cadrul politicii sale de liberalizare antistalinistă, a permis celor deportați, câți mai rămăseseră în viață, să se întoarcă acasă (1957). Revenirea acasă însă nu a şters din sufletul oamenilor nici suferințele deportărilor şi nici sentimentele antiruse şi antisovietice, acutizate de aceste suferințe.

Un al patrulea moment este cel postsovietic. Anii 1990, marcați de încheierea Războiului Rece şi destrămarea Uniunii Sovietice, inaugurează un nou moment istoric şi în mişcarea naționalismului cecen. Este, în opinia noastră, momentul cel mai important, atât prin amploarea acțiunilor, cât mai ales prin gradul înalt de radicalizare a formelor sale de luptă încheiate cu autoproclamarea independenței țării. De asemenea, acest moment este cel mai important şi din punct de vedere internațional, privind încadrarea Rusiei în noua ordine mondială, dominată de globalizare şi de SUA, rămasă singura putere mondială. Această nouă perioadă se caracterizează prin trecerea confruntărilor naționaliste ruso-cecene în faza de războaie armate.

• Două războaie armate – răspunsul Moscovei la autoproclamarea independenței naționale a Ceceniei

Între 1991-1992, odată cu dezmembrarea URSS şi proclamarea independenței naționale a celor 15 republici unionale, naționaliştii ceceni, conduşi de Djohar Dudaev fost general în armata sovietică, profitând de noua conjunctură istorică, proclamă şi ei independența națională a Ceceniei prin ieşirea ei din Federația Rusă. Din acest moment începe un veritabil război ruso-cecen care, de peste 10 ani, produce mii de victime umane şi mari distrugeri materiale. Practic, în această perioadă – şi nimeni nu poate spune cât va mai dura şi cum se va încheia – combatanții cheltuiesc mai mult ca să se distrugă, decât ca să construiască.

Rusia, acuzându-i pe separatiştii ceceni bandiți terorişti, voia să mențină în continuare sub ocupație mica republică autonomă, în timp ce naționaliştii ceceni, considerându-şi țara sub ocupație străină, luptă împotriva ruşilor imperialişti şi autohtonilor aliați acestora pentru obținerea independenței naționale şi teritoriale a Ceceniei. Urmează două mari campanii de război ale Rusiei contra Ceceniei: între 1994-1997 şi după 1999. Între ele, ca şi pe parcursul lor, au loc numeroase momente de atacuri şi contraatacuri de tip terorist, cu victime nu numai în rândul liderilor politici şi militari, ci mai ales în rândul populației nevinovate, provocând adevărate carnagii.

Prima fază a războiului ruso-cecen (1994-1997) a fost declanşată de preşedintele rus Boris Elțîn. În 1994, el trimite în Cecenia forțe armate speciale pentru a-i aduce sub ascultarea Moscovei pe naționaliştii răzvrătiți.

A doua fază a războiului, declanşată în 1999 de către Putin, mai întâi ca preşedinte de guvern şi apoi, din decembrie 2000, ca preşedinte al Rusiei. Dacă Rusia foloseşte în luptă forțe militare speciale, naționaliştii separatişti şi-au creat forțe paramilitare, înarmate cu armament capturat de la armata rusă prinsă în ambuscadă sau furnizat din exterior, mai ales din Turcia şi alte țări islamice, interesate în sprijinirea cecenilor.

Caseta nr. 4

Principalele acțiuni ale luptei ruso-cecene

1. **1991:** Cecenia se proclamă independentă național sub conducerea lui Djohar Dudaev.
2. **1994:** Boris Elțîn declanşează războiul pentru recuperarea Ceceniei în cadrul Federației Ruse şi pedepsirea naționaliştilor rebeli.
3. **1995:** Un comando cecen, condus de Şamil Basaev, ocupă spitalul din Budionovsk (în sudul Rusiei) şi ia 1500 de ostatici. Forțele speciale ruse antitero refuză negocierile şi iau cu asalt spitalul: peste 100 de victime.
4. **1996:**
   - **ianuarie:** un comando cecen, deplasat în Daghestan, ia 200 de ostatici şi îi duce în Pervomaiskii. Urmează aceeaşi schemă de luptă: asaltul forțelor de luptă ruse

asupra comandoului şi morți 100 persoane;
- **aprilie:** Djohar Dudaev este localizat după ce a vorbit la telefonul mobil şi ucis împreună cu fiul său cu o rachetă;
- **mai:** locul lui Dudaev este luat de Zelimhan Iandarboev. Elțîn încheie un tratat de pace cu el;
- **august:** neținând seama de acest tratat, rebelii ceceni recuceresc capitala țării, Groznâi.

5. **1997:** în Cecenia se instaurează un nou guvern sub conducerea lui Aslan Mashadov, pe care Rusia îl recunoaşte şi se încheie prima fază a războiului.
6. **1999:** începe al doilea război ruso-cecen, sub conducerea lui Putin ca prim-ministru; îl continuă apoi, din decembrie 200 ca preşedinte al Federației Ruse.
   - **iulie-august:** rebelii ceceni atacă Republica Autonomă Daghestan şi o proclamă stat islamist independent. În acest an, atacuri cecene la Moscova, St.Petersburg şi Riazan, soldate .cu 300 de morți şi alte sute de răniți;
   - **Septembrie:** atacurile de la Moscova s-au soldat cu aruncarea în aer a mai multor blocuri de locuințe;
   - **Octombrie:** în fața acestor atacuri, Rusia nu mai recunoaşte guvernul Mashadov şi începe al doilea război contra Ceceniei, prin invadarea acesteia.
7. **2000, februarie:** forțele ruse cuceresc capitala Groznâi şi Putin impune un nou guvern în locul celui condus de Mashadov, de orientare prorusă.
8. **2001, septembrie:** Putin declară drept teroriste atacurile naționaliştilor ceceni iar războiul anticecen drept luptă antiteroristă, pentru a orienta opinia internațională cu aprecieri în acest sens.
9. **2002:**
   - **august:** un elicopter rus în Cecenia este atacat şi doborât; au fost 116 morți;
   - **octombrie:** atac asupra teatrului moscovit Dubrovka de un comando cecen; 1000 spectatori sunt luați ostateci; atacul forțelor speciale ruse asupra comandoului soldat cu 178 ucişi, din care 129 ostatici şi 49 membri ai comandoului.
10. **2003:**
   - **martie:** referendum constituțional privind viitorul Ceceniei. Moscova şi Groznâi declară decizia poporului cecen ca Republica Cecenă să aparțină „inviolabil de Rusia". Legitimitatea referendumului a fost contestată atât la organizațiile care luptă pentru drepturile omului, cât şi de către independiştii ceceni care au amenințat că îşi vor spori lupta pentru independență;
   - **12 mai:** atac asupra unei clădiri guvernamentale din oraşul Znamenskoe: un camion plin cu explozibil intra în plin în clădire, provocând 40 de morți şi 200 de răniți. Clădirea era a Serviciului Federal al Securității. Atacul a fost o sfidare a Moscovei care declarase că în urma referendumului situația din Cecenia a intrat în normal.
11. **2004:**
   - **mai:** atac cu bombă pe stadionul din Groznâi. Sunt ucişi: preşedintele prorus al Ceceniei, muftiul Ahmâd Kadârov, drept pedeapsă pentru trădare, generalul Baranov, şeful forțelor, armate ruse din Cecenia şi alții. În total sunt ucise 32 de persoane şi sunt 46 răniți;
   - **august (24):** atac produs de două femei cecene kamikaze asupra a două avioane, decolate de pe aeroportul internațional" Domodedova" din Moscova spre

Volgograd şi spre Soci: pasagerii şi echipajele – 90 de persoane – morți cu toții;
- **31 august:** explozie puternică lângă stația de metrou Kijskaia: 10 morți şi mulți răniți;
- **1-3 septembrie:** atac asupra şcolii ruse de la Beslan, din Osetia de Nord: 1181 ostatici – elevi, părinți şi profesori. În final: 339 de morți (din care 156 copii) şi 727 răniți. Comandoul atacator era format din 32 persoane, din care: 12 ceceni, 2 femei cecene, 9 inguşi, 3 ruşi, 2 arabi, 2 osetini, un tătar, un kabardin şi un guran.
- **5-7 septembrie.** Putin oferă o recompensă de câte 10 milioane dolari pentru capetele liderilor rebeli ceceni Basaev şi Mashadov, iar separatiştii ceceni oferă 20 milioane dolari pentru arestarea „criminalului de război Vladimir Putin".

Sursa: (D.C.): Cecenia – butoiul de pulbere din Caucaz, *Adevărul, 7 septembrie 2004*

Când a fost ales preşedinte, în decembrie 2000, Vladimir Putin a promis ruşilor că va rezolva problema cecenă. A trecut prima legislatură, a început-o şi pe cea de-a doua, din 2004, însă, în loc de rezolvare a problemei de pace şi securitate, el a adus, în tot acest timp, numai lacrimi şi sânge în sânul populației civile şi incertitudine în domeniul securității naționale a țării.

Toate atentatele separatiştilor ceceni şi reacțiile punitive ruse asupra lor sunt importante prin istoria şi învățămintele proprii. Dintre ele însă, două v atentatele kamikaze asupra avioanelor şi atacul asupra şcolii ruse de la Beslan – se impun atenției în mod deosebit prin modul lor de concepere şi execuție.

În cazul celor două atentate kamikaze concepute şi realizate simultan asupra a două avioane decolate de pe aeroportul internațional Domodedova din Moscova spre Soci şi Volgograd, învățămintele ne arată că **mituirea a reprezentat în mâna naționaliştilor ruşi o armă mai de temut decât tunurile sau rachetele.** Pe scurt, istoria lor a fost următoarea: două femei caucaziene, cu nume specifice zonei sosesc la aeroport şi pentru că au trezit suspiciune, li se confiscă paşapoartele şi sunt predate unui ofițer de la departamentul de luptă contra terorismului. De aici, cele două femei sinucigaşe, încărcate cu centuri de explozibili, folosind şpaga, sunt eliberate imediat şi, prin intermediari şpăguiți cu 172 de dolari îşi procură două bilete de avion, evită controlul de securitate şi se îmbarcă în avioanele respective. A urmat explozia în aer, ruperea avioanelor în două şi 90 de persoane şi-au pierdut în mod tragic viața. Oare căpitanul de la departamentul de luptă antitero şi intermediarii casieri, controlorii de bagaje şi de paşapoarte să fi prețuit atât de mult mita, încât nu le-a mai păsat ce se poate întâmpla cu oamenii din avion?

Atacul asupra şcolii ruse de la Beslan, Osetia de Nord, din 1-3 septembrie 2000 a făcut înconjurul lumii, impresionând profund opinia publică internațională atât prin violența sălbatică a confruntării dintre forțele speciale ruse de intervenție şi comandoul naționaliştilor ceceni, cât mai ales prin amploarea masacrului: 339 ucişi (din care 156 elevi) şi 727 de răniți. Prezența unui număr atât de mare de copii în acest măcel a produs o vie emoție în

opinia publică internațională, fapt care a fost urmat de critici atât la adresa Moscovei, cât şi a separatiştilor. Politicieni formați la şcoala sovietică, separatiştii au simțit nevoia să apară public cu declarații de precizări şi dezvinovățiri. Într-o scrisoare publicată pe site-ul separatiştilor, Şamil Basaev, asumându-şi responsabilitatea atacului punctează următoarele:

- Evenimentele petrecute la şcoala rusă din Beslan reprezintă „o tragedie groaznică", datorită însă nu exploziei unei bombe a comandoului, ci atacului lansat de forțele speciale ruse care, atacându-i pe rebelii ceceni pentru a-i ucide, au ucis şi o parte din ostatici. Cât priveşte bombele, în şcoală erau amplasate 20 legate între ele, astfel încât explozia uneia ar fi produs explozia tuturor.
- Basaev propune o anchetă internațională asupra evenimentelor de la şcoala din Beslan, efectuată de o comisie independentă, formată din reprezentanți ai ONU şi UE; totodată, îşi exprimă disponibilitatea de cooperare cu comisia.
- Negând orice legătură cu „terorismul internațional" sau sprijin din partea Al Qaeda, Basaev spune că „cecenii au forțele necesare pentru a lupta singuri împotriva Rusiei". Ei luptă numai împotriva acesteia şi numai pe teritoriul cecen şi rusesc, pentru libertate şi independență.
- În ziua luării de ostatici, Basaev, într-o scrisoare trimisă, prin fostul preşedinte inguş, liderului de la Kremlin, i-a cerut acestuia să retragă armata federală din Cecenia şi să recunoască independența ei națională şi teritorială.
- "Regretăm – spunea Basaev – cele întâmplate la Beslan. Dar acesta este războiul declanşat de Vladimir Putin acum cinci ani în urmă şi soldat cu moartea a peste 40.000 de copiii ceceni şi transformarea a 5.000 de copii în handicapați. Nu avem de ales"[1].
- În fine, în cazul recunoaşterii independenței, Cecenia – spune Basaev – se obligă „să nu semneze cu nimeni împotriva Rusiei nici un fel de alianțe politice, militare sau economice, să nu amplaseze pe teritoriul ei baze militare străine – chiar temporar", „să nu susțină şi să nu finanțeze grupuri sau organizații care duc luptă armată împotriva Rusiei, să intre în CSI, să facă parte din zona unică a rublei"[2].

Toate aceste cereri de independență şi promisiuni de a aparține familiei CSI şi rublei nu găsesc la Moscova ecoul dorit. Dimpotrivă, de fiecare dată, la atacurile separatiştilor se răspunde cu masive contraatacuri, soldate cu numeroase victime umane şi distrugeri materiale. Deseori, Puțin este învinuit

---

[1] *Tragedia de la Beslan a fost provocată de forțele ruse* (D.R.), Ziua, 18 septembrie, 2004.

[2] *Basaev şi-a asumat atentatul pe un site al separatiştilor,* Ziua, 18 septembrie 2004, Agenția "Rusia la zi".

că, în reacțiile sale la acțiunile naționaliştilor ceceni, foloseşte metodele KGB-iste din anii 1930, bazate pe forță şi represiune sângeroasă. Este, de fapt, reacția motivată de concepția că acțiunile separatiştilor sunt de tip terorist, sunt atacuri banditeşti, – spune, deseori Putin – şi că, aşa stând lucrurile, cu teroriştii n-ai ce negocia. De altfel, a negocia înseamnă a discuta separarea Ceceniei de Rusia. Ori acest lucru Moscova nici nu vrea să-l discute, cu atât mai mult să-l realizeze. Această convingere explică replica tăioasă a lui Putin la criticile occidentale că nu negociază cu separatiştii: „De ce nu tratați voi cu Osama Bin Laden? De ce nu-l invitați la Bruxelles sau la Casa Albă?".

- *Reacții ale comunității internaționale în problema cecenă*

Apreciată drept „butoiul cu pulbere" al Caucazului, problema cecenă are un puternic impact nu numai în rândul celor aproape 50 de popoare trăitoare în Caucaz şi al spațiului ex-sovietic în general, ci şi pe plan internațional. De regulă, organizațiile internaționale – Consiliul Europei, Organizația Națiunilor Unite şi Uniunea Europeană – şi aproape toate țările occidentale îşi exprimă îngrijorarea față de focarul de conflicte şi numeroasele pierderi umane, adevărate carnagii care au loc în mica republică autonomă din cadrul Rusiei. Problema cecenă este abordată de regulă din perspectiva respectării drepturilor fundamentale ale omului.

Consiliul Europei, de pildă, apreciază evenimentele din Cecenia drept „o catastrofă umanitară". În şedința sa din 7 octombrie 2004, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a apreciat că toți actorii participanți la conflictele cecene – luptătorii pentru independență, trupele speciale de luptă ruseşti şi forțele locale de securitate – se fac vinovați de încălcarea gravă a drepturilor omului şi de criza umanitară profundă din Cecenia. Noul său preşedinte prorus, participând la Adunarea Parlamentară a Consiliului, la numai două zile după ce a fost ales, a declarat că va înăspri măsurile de securitate în republică. „Cred – declara el în discursul său – că vom prinde mai mulți terorişti şi că vom preveni din ce în ce mai multe atacuri teroriste". Aprecierea că naționaliştii separatişti sunt terorişti este un punct de vedere curat rusesc, fapt explicabil prin orientarea lui de lider cecen prorus. În acelaşi timp, preşedintele cecen Alu Alhanov a lăsat să se înțeleagă că va recurge la negocieri cu grupările separatiste, fapt care ar sugera o disjuncție de politica oficială rusă. În realitate, însă, el rămâne tot pe poziția Rusiei – cea care l-a investit, de fapt, în funcția de preşedinte –, întrucât nu s-ar opune „la discuții cu grupuri de oameni care au ca obiectiv pacea în Cecenia. Or, naționaliştii separatişti vor independența Ceceniei nu pace rusească[1].

Statele Unite ale Americii au avut inițial o poziție procecenă şi antirusă. Adoptând această poziție, ele aveau probabil în vedere faptul că tot ce

[1] George Coman, *Europa acuză: Catastrofă umanitară în Cecenia,* Ziua, 9 octombrie 2004.

slăbeşte puterea Rusiei era demn de sprijinit. Ori, independența Ceceniei se înscrie în această concepție. Lucrurile însă s-au schimbat radical după 11 septembrie 2001 când SUA au fost atacate şi umilite de către teroriştii islamici chiar la ele acasă. După aceste atacuri, poziția Americii în problema cecenă a devenit prorusă. Noua lor poziție era pusă astfel în concordanță cu cerințele strategiei lor de luptă generală contra terorismului:

a) anihilarea celulelor teroriste din întreaga lume;

b) distrugerea centrelor de spălare a banilor şi de finanțare a teroriştilor;

c) "vânarea" liderilor teroriştilor şi a țărilor care îi adăpostesc. O atitudine clementă a SUA față de lupta Moscovei contra cecenilor separatişti este răsplătită, în schimb, cu o atitudine similară a Rusiei față de lupta SUA din Irak!

În celelalte țări occidentale, însă, domină opinia că luptătorii ceceni nu ar fi terorişti, iar mass-media nu foloseşte, de regulă, această sintagmă. În viziunea lor, în Cecenia, ca şi în Irak, există un război de ocupație străină dus de Rusia şi, respectiv de SUA şi, în contrapondere, un alt război de independență, dus de Cecenia şi Irak. Am înclina şi noi să subscriem la această gândire, dar nu ne putem explica de ce în această luptă sunt luați ostatici şi ucişi mii de oameni de rând, nevinovați, aflați în gări, în stații de autobuze, în şcoli şi în alte aglomerări umane.

Pentru a-şi eficientiza lupta antiteroristă, Rusia, împreună cu alte 10 țări ex-sovietice, au înființat, în anul 2000, la Minsk, capitala Belarusiei, un vestit „centru antitero", dotat cu o solidă bază de date despre organizațiile teroriste, structura, liderii şi sursele lor financiare. Culmea ironiei este că şi unii lideri ceceni separatişti au fost instruiți în străMoşul acestui centru. De pildă, Shamil Basaev, considerat creierul ultimelor atentate şi duşmanul numărul unu al Moscovei în Cecenia, a fost instruit, în 1993, la Minsk de către serviciile secrete ruse. Tot de la acest centru au fost trimişi „patrioți", ca terorişti, să lupte în Abhazia cu armatele oficiale ale Georgiei şi în Transnistria[1]. Nu credem că Rusia este străină de faptul că un personaj ca Vladimir Antinfeev, căutat şi astăzi de Letonia pentru crimele produse aici în 1991, este ministru de interne în guvernul lui Igor Smirnov din Transnistria separatistă din Republica Moldova. Încheiem această discuție despre Cecenia cu concluzia că atâta timp cât Rusia nu va fi de acord cu independența Ceceniei, cedând astfel ceea ce a ocupat prin forță, nu va fi linişte în acest colț din Caucaz. Rusia însă nu va fi de acord, pentru că nu este în firea ei!

Conflictul cecen induce serioase tensiuni în relațiile Rusiei cu Statele Unite şi Uniunea Europeană. Deşi în declarațiile publice se exprimă de ambele părți atitudini de respect şi apreciere, intenții de apropiere şi chiar de prietenie, din care nu lipsesc ofertele occidentalilor de sprijin financiar şi colaborări în regim de parteneriat, totuşi, în subteran clocesc tensiuni care pot exploda

[1] Vladimir Alexe, *Vladimir Putin şi spirala morții,* Ziua, 11 septembrie 2004.

oricând. În raporturile Rusiei cu SUA există cei puțin două canale care alimentează aceste tensiuni: pe de o parte, este tendința SUA de a penetra spațiul ex-sovietic şi sfera de influență a Rusiei în cadrul acestui spațiu şi în afara lui, iar pe de altă parte este acceptul SUA de a acorda azil politic adversarilor Rusiei proveniți din rândurile luptătorilor ceceni. În ambele împrejurări, Rusia nu poate fi liniştită. În primul caz, neliniştea vine din convingerea Moscovei că occidentalii, dar mai ales SUA, urmăresc, după dezmembrarea Uniunii Sovietice şi dezmembrarea Rusiei, iar în cel de-al doilea caz, occidentalii nu numai că-i găzduiesc pe adversarii caucazieni ai Rusiei, dar îi şi încurajează în activitatea lor de fracționare a Rusiei. Iată, spre ilustrare, câteva cazuri concrete.

Marea Britanie este aspru criticată de preşedintele Putin pentru că a acordat azil politic unui grup de magnați ruşi, reprezentat de Boris Berezovski şi Boris Abramovici, învinuiți că ar finanța pe separatiştii din Cecenia, iar guvernul englez nu vrea să-i extrădeze. Aceleaşi critici sunt adresate Londrei şi pentru azilul politic acordat separatistului cecen Ahmed Zakaev, reprezentant personal al fostului preşedinte cecen, Aslan Mashadov, lider al mişcării naționaliste separatiste din Cecenia. Londra nu vrea să-l extrădeze nici pe Zakaev spre nemulțumirea profundă a Moscovei.

SUA, însă, îi creează Moscovei insomnii şi mai neliniştitoare. În tendința lor de îndiguire a Rusiei, ele au pătruns şi în părțile sale sudice: Caucaz şi Asia Centrală. În unele din fostele republici sovietice asiatice, SUA au desfăşurat deja baze militare; în Georgia au adus la putere, cu sprijin politic şi financiar, pe omul lor Saakaşvilli, făcând din micuțul stat georgian un mare pod de legătură cu întreaga zonă caspico-caucaziană; în Azerbaidjan au reuşit să şi-l apropie pe Aliev şi dinastia lui. Iar, în teritoriul lor, SUA, la adăpostul libertăților democratice şi a dreptului la liberă expresie a opiniilor, îngăduie sau poate chiar încurajează deliberat tendințele fățiş antiruseşti. Aceasta explică apariția unor „grupuri de presiune care fac un loby zgomotos cauzei cecene, tocmai pentru a antrena un efect de domino în întreaga Rusie"[1].

Grupul de presiune care face loby pentru cauza cecenă este „Project for a new American Century" (PNAC), din care fac parte cunoscute personalități publice americane, apropiate premierului israelian Ariel Sharon. În opinia lui Vladimir Alexe, acest grup „controlează politica militară a Administrației Bush şi care se face vinovat de antrenarea, sub pretextul mincinos al armelor de distrugere în masă, a Statelor Unite în războiul din Irak. Membrii PNAC au format la Washington grupul intitulat „American Commitee for Peace in Chechnya" (ACPC), care pledează deschis pentru secesiunea armată a Ceceniei[2].

---

[1] Vladimir Alexe, *Butoiul cu pulbere din Caucaz. Dosare ultrasecrete,* Ziua, 23 octombrie 2004.

[2] Vladimir Alexe, *op. cit.*

Caseta nr. 5

Membrii grupului „American Commitee for Peace in Chechnya" şi importanța lor publică

1. **Elliot Abrams,** implicat anterior în Iran-Contras.
2. **Keneth Adelman,** fost ambasador al SUA la ONU, care a declarat că pentru americani, războiul din Irak va fi o „plimbare de plăcere".
3. **Midge Decter,** directorul institutului de dreapta „Heritage Foundation", biograful oficial al lui Donald Rumsfeld.
4. **Frank Gaffney,** de la Center for Security Policy.
5. **Bruce Jackson,** fost ofițer superior de informații în CIA, actualmente preşedintele Comitetului SUA la NATO.
6. **Michael Ledeen,** fost consilier al Administrației Reagan, membru în ultra-conservatorul „American Entreprise Institute.
7. **James Woolsey,** fost director CIA, unul din consilierii lui George Bush, în planurile acestuia de „remodelare" a lumii islamice, potrivit intențiilor de lungă durată a SUA.

Sursa: Vladimir Alexe, op. cit. *(autorul subliniază că Ariel Sharon şi cei mai mulți membri ai PNAC sunt evrei din România).*

Ce vrea, în final, acest grup? Vrea secesiunea armată a Ceceniei, dar nu oricum, ci „ca moment crucial – spune VI. Alexe – al începerii luptei pentru secesiunea întregii Rusii şi împărțirea acesteia în alte trei state mai mici: Rusia Europeană, Rusia Siberiana şi Rusia Extrem-Orientală". Nu este. greu să constatăm că doctrina politică a acestui grup este tipic imperialistă. Ea reflectă, de fapt, principiul machiavelic, inspirat din cunoscuta deviză a senatului roman „Divide et Impera", folosit practic de toate marile imperii care au divizat țările ocupate în unități mai mici pentru a putea fi dominate mai uşor!

Este adevărat că nu preşedintele Bush susține asemenea idei. Alții sunt autorii lor. Ei, însă, nu sunt departe de cercul prezidențial. Faptul însă nu micşorează cu nimic periculozitatea lor pentru Rusia. Este şi motivul pentru care preşedintele Putin, cunoscând aceste curente de gândire antiruse care circulă în culisele politicii mondiale a SUA, s-a hotărât sâ apară public şi să le combată. Îl îndeamnă la această atitudine grija pentru securitatea şi viitorul țării sale, avertizând, totodată, şi asupra urmărilor dezastruoase care ar putea să se producă dincolo de frontierele Rusiei, după o eventuală antrenare a ei într-un proces de destrămare. Pentru că şi această împrejurare se înscrie conflictual în relațiile ruso-americane, merită, credem, să ne oprim asupra ideilor care o popularizează.

Referindu-se la atacurile naționaliştilor separatişti din Cecenia, care, în concepția Moscovei sunt terorişti antiruşi, Puțin a ținut să precizeze clar, într-o mare conferință de presă cu ziariştii autohtoni şi străini, poziția oficială a

Moscovei față de statele occidentale, dar mai ales față de SUA şi aliatul său docil, Marea Britanie.

- "Nu spun – declara Puțin – că statele occidentale au inițiat sau au susținut în secret mişcările teroriste. Nici că acest ajutor secret ar fi o politică a lor. Dar noi am observat anumite incidențe care ne amintesc de procedeele şi mentalitățile războiului rece". Este clar o declarație oficială cooperantă a Moscovei, de liniştire şi încredere în relațiile politice ale Rusiei cu țările occidentale. Căci altfel, dacă le-ar fi acuzat de sprijinire a separatiştilor şi dacă sprijinirea ar fi fost reală, declarația lui Putin ar fi fost una de război. Deşi nu vede şi nici nu poate vedea cu ochi buni ofensiva occidentalilor asupra zonelor ex-sovietice şi de influență rusă, Putin îşi dă seama că nu prea are ce face şi că tot colaborarea şi demersul paşnic sunt singurele arme de acțiune şi mai folositoare țării sale. Pe acest fond, în general clement, Putin nu scapă din vedere să puncteze apăsat diversele adversități care apar în lumea occidentală față de Rusia.
- "Există forțe politice – spunea el – care ar dori să focalizeze Rusia asupra problemelor sale interne. Ca să nu mai ridice capul pe plan internațional". În acest cadru el invocă oficialitățile engleze, olandeze şi americane pentru că acceptă să-i găzduiască, în calitate de azilanți politici, pe unii conducători naționalişti ai rebelilor ceceni, vinovați de organizarea unor grave atentate pe teritoriul rus, dar refuză categoric să-i extrădeze pentru a răspunde în fața justiției de faptele comise. Indirect, această atitudine a statelor amintite reprezintă un fel de solidarizare cu acțiunile criminale ale azilanților respectivi. Dar, în cazul SUA, supărarea Moscovei este alimentată şi de grupul de reflexie care susține separatismul cecen şi spargerea Rusiei în cele trei state mai mici.
- Dacă separarea Ceceniei reuşeşte – glosează Putin în fața ziariştilor străini – aceasta ar putea antrena după sine alte forțe centrifuge ale celor peste 60 de popoare din cadrul Rusiei, ducând la scufundarea țării într-un haos general: războaie civile şi războaie între state mici, expulzări de populații şi epurări etnice, conflicte teritoriale regionale etc., ducând, în final, la un colaps extrem de periculos. Periculos şi pentru că nu trebuie uitat că Rusia este o mare putere nucleară şi în cazul unei destrămări a ei, nu se ştie pe mâinile căror rebeli va ajunge armamentul nuclear. Precizând că o asemenea posibilă evoluție nu are nimic comun cu democrația, Putin avertizează forțele politice occidentale, mai ales cele din SUA, să nu se joace cu focul! Este adevărat că odată izbucnit focul pârjoleşte nu numai locul unde a fost aprins, ci şi prin vecini. Forțele politice însă la care se referă Putin folosesc o altă unitate de măsură în aprecierea lucrurilor. Criteriile lor

sunt cele ale unei mari puteri imperiale care a mers din succes în succes, în întreaga perioadă postbelică. În ceea ce ne priveşte, credem că dacă cele peste 60 de naționalități conlocuitoare sunt mulțumite şi le merge bine în cadrul federației, nu sunt motive să lupte pentru separare. Adevărul este însă că în afară de comunitatea rusă, celelalte naționalități zac în sărăcie cruntă. Or, cauza eventualei extinderi a mişcării separatiste din Cecenia la celelalte republici şi regiuni autonome trebuie căutată nu în afara Rusiei, ci în interiorul ei, în sărăcia insuportabilă a popoarelor neruse. Înlăturarea ei vizibilă este condiția majoră a menținerii coeziunii interne şi a Federației Ruse.

4.5.1.2. Caucazul Mijlociu şi Sudic. Georgia răvăşită de un triplu secesionism: adjar, abhaz şi sud-osetin

Prezența rusă aici, deşi puternică, se realizează nu prin ocuparea directă ca în cazul nordului caucazian, ci prin alte căi, adaptate la noile realități istorice apărute după destrămarea Uniunii Sovietice (1991). Prima şi cea mai importantă nouă realitate o reprezintă formarea tinerelor state independente: Armenia, Azerbaidjan şi Georgia. Anterior republici unionale, ele şi-au câştigat independența națională prin desprindere nu din Rusia Federală, ci din Uniunea Sovietică. Deşi Rusia conducea de fapt Uniunea, ele nu reprezentau, juridic, aceeaşi entitate statală. În 1991, s-a destrămat Uniunea Sovietică, nu Rusia, cel puțin până în prezent. Pe acest temei, independența statală şi teritorială a fostelor republici unionale a fost recunoscută imediat de către ONU şi celelalte organisme internaționale.

O altă realitate o constituie apariția a două noi puternice mişcări naționaliste: revendicări teritoriale interstatale şi tendințele etnico-secesioniste, ambele devenind surse ale unor sângeroase conflicte interstatale şi intrastatale. La nivel interstatal, este semnificativ conflictul dintre Armenia şi Azerbaidjan din anii 1992-1993 în legătură cu regiunea autonomă azeră, Nagorno-Karabah, revendicată de Armenia. Revendicarea avea în vedere că din 190.000 locuitori, 80,5% erau armeni. Deşi în jurul acestei revendicări s-a purtat un îndelung şi aspru război armat, problema n-a fost rezolvată. Un conflict teritorial vechi, moştenit din epoca stalinistă, care a zăcut adormit timp de aproape un secol, s-a trezit brusc, imediat după ce a scăpat din strânsoarea sovietică. S-a vărsat mult sânge nevinovat şi s-au făcut mari cheltuieli militare din partea celor două sărăcii statale, dar lucrurile au rămas ca la început.

În schimb, în cazul conflictelor interetnice, lucrurile sunt nu numai mai ample, ci mult mai complicate intern şi internațional, pentru că vizează spargerea entității naționale şi teritoriale a noilor state independente.

Spargerea național-teritorială a Georgiei

Cazul este valabil mai ales pentru Georgia, pur şi simplu răvăşită de mişcări secesioniste. Toate cele trei unități subnaționale autonome – Sud-Osetină, Abhază şi Adjară – care au stat liniştite la locul lor în întreaga perioadă sovietică, s-au „trezit parcă din somn" cu mâna pe puşcă şi s-au autoproclamat independente, imediat ce şi Georgia a îndrăznit să sară afară din Uniunea Sovietică. La „trezirea" lor a contribuit, poate chiar în mod determinant şi Moscova, dând astfel un semnal clar de dezacord şi de hotărâre de a trece la acțiune împotriva noii conduceri georgiene postsovietice pentru cochetările sale prooccidentale, mai ales proamericane. Rusia n-a încetat niciodată după 1991 să considere Caucazul ca parte din „ograda" sa, numită diplomatic „vecinătate apropiată", tot astfel cum şi SUA considera America Centrală ca parte din „ograda" sa. În urma mişcărilor secesioniste s-au creat noi relații între statul central georgian şi componentele sale subnaționale separatiste.

Relațiile Georgiei cu regiunea sa autonomă – Sud-Osetină – exprimă o ruptură între parte şi întreg, realizată prin conflict armat. Osetia de Sud, o regiune minusculă – de numai 3,9 mii km^2 şi circa 70.000 locuitori – s-a autoproclamat independentă de Georgia imediat după ce şi Georgia şi-a declarat independența națională. Conflictul armat care a izbucnit încă de pe vremea preşedinției lui Şevarnadze, după ce a măcinat multe vieți omeneşti, a fost oprit în 1994, în urma unor acorduri încheiate între părți. Războiul a încetat dar problema autodeterminării Republicii Sud-Osetine a rămas, din punctul de vedere al Georgiei, nerezolvată. Venit la putere după Şevarnadze, noul preşedinte, Saakaşvilli, a promis să lupte pentru „reîntregirea țării" şi „o Georgie unită". A declanşat în acest scop război armat contra separatiştilor sud-osetini, dar n-a putut învinge, pentru că modesta armată osetină şi-a multiplicat potențialul de luptă, fiind puternic sprijinită de armata rusă a „păcii" staționată aici. Iritat de veleitățile războinice ale tânărului şi neexperimentatului preşedinte al Georgiei, dar şi de orientarea sa proamericană, Putin n-a scăpat prilejul să-l atenționeze „să coboare cu picioarele pe pământ", declarându-l, totodată, o mare amenințare pentru suveranitatea Rusiei. Mai mult decât atât, Putin a pus la îndoială însăşi viabilitatea statală a Georgiei, pentru că „a pus în mod artificial, într-o singură oală, mai multe republici ale fostei URSS. Şi, în plus, „nimeni nu i-a întrebat vreodată pe osetini sau pe abhazi dacă vor să rămână sau nu în Georgia"[1]. Observăm, aşadar, că premisele unui conflict serios ruso-georgian erau deja formate.

Relațiile Georgiei cu Abhazia sunt, în principiu, de aceeaşi natură ca în cazul anterior, adică de ruptură a părții din întregul de apartenență. Există însă şi anumite particularizări condiționate mai ales de mărimea şi aşezarea

[1] Vladimir Alexe, *Tensiunile ruso-georgiene, post-Bestan,* Supliment Dosare ultrasecrete, Ziua, 6 noiembrie 2004

geografică a acestei provincii. Ocupând un teritoriu de 8.000 km^2, cu o populație rezidentă de circa 450 mii locuitori, Abhazia se întinde pe litoralul Mării Negre, la întâlnirea acesteia cu Munții Caucaz. Bucurându-se în plus de un climat submediteranean, ea reprezintă o zonă nu numai de deschidere a Georgiei spre mare, dar şi de rară frumusețe naturală şi cu o mare valoare turistică. Capitala ei, Suhumi, o stațiune balneo-climaterică, se bucură, alături de Soci, de o înaltă apreciere europeană şi mondială. Turismul constituie o adevărată mină de aur pentru Abhazia şi Georgia. Această scurtă paranteză arată că, pentru Georgia, Abhazia are categoric o importanță mult mai mare decât o simplă componentă teritorială, de unde şi preocuparea deosebită a conducerii de la Tbilisi pentru aducerea ei în granițele normale ale țării.

Abhazia a devenit şi ea, ca şi suratele sale, o republică separatistă odată cu independența Georgiei. Între 1991-1994, au dus lupte crâncene, sângeroase între ele, încheiate în 1994 cu un acord de încetare a focului. Războiul a fost înlocuit de negocieri între autoritățile georgiene şi abhaze pentru reglementarea conflictului. Cum era de aştepta, negocierile se „bucură" şi de sprijinul Rusiei care dispune în zonă de o importantă forță militară de menținere a păcii. O misiune internațională ONU prezentă şi ea în zonă se implică în sprijinirea negocierilor amintite.

Întrucât Georgia nu acceptă separatismul Abhaziei, iar aceasta nu acceptă reîntoarcerea în cadrul Georgiei, negocierile rămân, deocamdată, un dialog al surzilor. Singurul progres obținut până acum constă în amenințările publice ruso-georgiene: pe de o parte, preşedintele georgian amenință că va scufunda toate navele străine, inclusiv a celor cu turişti ruşi care pătrund ilegal în apele teritoriale şi în stațiunile balneo-climaterice abhaze; pe de altă parte, Moscova declară şi ea ferm că, dacă Georgia îşi va pune în practică amenințările, va primi o „ripostă adecvată". Cu alte cuvinte, conflictul georgiano-abhaz devine, în fond, georgiano-rus şi aşteaptă doar un prilej să explodeze în război.

Relațiile Georgiei cu Adjaria cunosc, după o lungă perioadă de ruptură totală, o tendință de acalmie şi de armonizare a intereselor lor. Se pare că părțile conflictuale au căzut la pace. Criza dintre ele, demarată încă din 1991-1992 şi marcată în timp de mai multe conflicte armate, a fost gata să explodeze într-un veritabil război civil, la începutul anului 2004. Ea a fost deocamdată amorsată prin încheierea unui acord semnat de părți – Georgia şi Adjaria – la 18 martie 2004, care prevede două măsuri fundamentale: a) înlăturarea blocadei economice instituită de Georgia şi b) obligația Adjariei de a organiza alegeri parlamentare şi de a respecta" drepturile democratice ale populației. Pentru înțelegerea fenomenului, zis adjarian, a cărui semnificație depăşeşte mult cadrul local trilateral – Georgia, Adjaria şi Rusia – şi, prin implicațiile sale, ajunge până în SUA şi celelalte state capitaliste dezvoltate,

este util să punctăm câteva elemente care îi particularizează apariția şi evoluția.

Adjaria este o fostă republică autonomă care s-a separat de Georgia odată cu celelalte două – Osetia de Sud şi Abhazia. Teritorial ea ocupă doar 3.000 km^2, iar populația ei este în jur de 300 mii locuitori. Ceea ce îi particularizează în mod deosebit importanța este capitala ei, Batumi, devenită un punct nodal, prin care trec două mari conducte internaționale – un oleoduct şi un gazoduct – finanțate, în principal, de SUA. Pornite din Azerbaidjan, de la Baku, ele vor ajunge, până în 2005, în Turcia: oleoductul în lungime de 1700 km are terminal la Ceyhan, port turcesc la Marea Mediterană, iar gazoductul se închide la Erzerum. Problema conductelor reprezintă un element. Un alt element îl constituie faptul că, în perioada separatistă, Adjaria a adoptat măsuri restrictive – taxe vamale, vize etc. – pentru georgieni. Pe acest fond, un incident pune vârf la toate: preşedintele Georgiei, Mihail Saakaşvilli, deplasându-se în Adjaria, în scopuri electorale, este oprit la frontieră de un grup de circa 100 de oameni înarmați. Urmare acestei umiliri, Saakaşvilli adoptă două măsuri: blocadă economică totală (terestră, aeriană şi maritimă) şi punerea în alertă a forțelor armate ale statului pentru intervenție. Ultimatumul, cu termen de 24 de ore, este transmis liderului secesionist adjarian, Aslan Abasidze, prorus. Sprijinit de două baze militare ruse pe teritoriul Adjarei, Abasidze, înainte să răspundă, hotărăşte ca civilii adjarieni să primească arme iar tunurile să fie puse în mişcare. La început, Rusia sprijină această atitudine ostilă a Adjariei, amintind prin ministerul de externe că, în caz de explozie, întreaga răspundere va reveni Georgiei. Consiliul Europei intră şi el în horă, cerând părților dialog nu război, oferindu-se, totodată, să trimită specialişti la fața locului pentru a dezamorsa criza.

În fine, ultimul moment îl reprezintă evitarea crizei: înțelepciunea dialogului şi a negocierilor s-a dovedit superioară pornirilor războinice. Acordul încheiat între părți, exprimă superioritatea demersului paşnic în rezolvarea conflictelor. În acest fel, la începutul lunii mai 2004, o nouă revoluție de catifea, a doua, s-a produs în Georgia în decurs de câteva luni. Prima revoluție de catifea se produsese în noiembrie 2003, când preşedintele Eduard Şevarnadze a fost înlăturat de la putere sub presiunea unor ample manifestări protestatare de stradă. La 6 mai a părăsit puterea şi liderul Adjariei separatiste, Aslan Abaşhidje, după 12 ani de conducere a regiunii amintite. Consemnăm faptul că atât în cazul lui Şevarnadze, cât şi în cel al lui Abashidze, rolul principal l-a avut Moscova, care şi-a schimbat poziția inițială de sprijinire a celor doi lideri. Spre deosebire însă de Şevarnadze care a rămas în Georgia, liderul Adjariei, împreună cu familia, s-a refugiat la Moscova. Adjarienii, bucuroşi de acest eveniment, au manifestat masiv pentru noua revoluție de catifea a Georgiei. Luând cuvântul la Batumi, capitala provinciei eliberate, în fața adjarienilor, .preşedintele Mihail Saakaşvili, felicitându-i pentru victorie, a declarat: „Aslan a

fugit, Adjaria e liberă. Acesta e începutul unificării Georgiei". Pentru reîntregirea țării însă mai rămân de recuperat celelalte două provincii separatiste: Abhazia şi Osetia de Sud.

Acesta este, pe scurt, noul cadru istoric în Caucazul Mijlociu şi Sudic, în funcție de care Rusia este nevoită să-şi modeleze prezența. Nemaifiind posibilă ocuparea directă, ca în Caucazul de Nord, Rusia îşi modelează prezența în zonă printr-o strategie nouă, pe calea unor forme mai sofisticate. Între acestea amintim: valorificarea afinităților politico-ideologice cu conducerile din noile state independente, fapt motivat de provenienta liderilor lor din forțele structurii sovieto-comuniste: a) atragerea noilor state caucaziene în Comunitatea Statelor Independente (CSI), organizată de Elțîn, sub egida Moscovei, special pentru promovarea intereselor Rusiei în „vecinătatea ex-sovietică"; b) încurajarea mişcărilor etnico-separatiste din cadrul noilor state independente, când conducerile acestora ies din grația Moscovei datorită orientării lor spre Occident în general, dar mai ales spre SUA care s-a hotărât să îndiguiască Rusia; c) în fine, calea cea mai importantă şi mai sigură pentru psihologia imperialistă a Rusiei o reprezintă prezența ei armată pe teritoriul statelor caucaziene. Rusia are puternice baze militare, practic, în toate noile state caucaziene, amplasate mai ales în republicile şi regiunile autonome secesioniste ale acestora. Motivul invocat pentru a justifica internațional prezența acestor baze militare este dublu: menținerea păcii şi combaterea teroriştilor.

Privită la suprafață, preocuparea Rusiei pentru menținerea păcii în „vecinătatea ei apropiată" transmite un mesaj profund umanitar, care corespunde şi drepturilor fundamentale ale omului prevăzut în Charta ONU. În realitate, însă, este vorba de o „pace" aşa cum o vrea Moscova, în interesul său, ca demers în cadrul strategiei mai ample pentru menținerea supremației sale în zonă. Supremația îi este amenințată atât de către popoarele caucaziene ca atare, sătule de ocupația Rusiei imperiale, cât mai ales de către politica SUA de îndiguire a Rusiei, inclusiv în Caucaz. „Invazia" insistentă în zonă cu capital, democrație şi militari a SUA şi a celorlalte mari puteri occidentale este menită a le servi interesele naționale, dar şi ideea de îndiguire a Rusiei.

Combaterea terorismului reprezintă un obiectiv mai nou. Rusia l-a integrat în strategia prezenței sale în Caucaz, mai ales după tragicele evenimente de la Beslan. Preluând, de fapt, conceptul strategic al SUA în domeniu, Rusia se angajează să combată terorismul oriunde; ea îşi declară dreptul de a interveni preventiv cu forțe armate contra terorismului şi de a folosi toate mijloacele pentru a distruge bazele acestuia din orice parte a lumii. Cu privire la atacul preventiv, conducerea politică şi militară de la Moscova a şi identificat un loc în Georgia unde se adăpostesc teroriştii ceceni: este vorba de strâmtoarea Pankisi. Aici se adăpostesc mii de refugiați civili ceceni după al doilea război anticecen al Rusiei, din 2000, precum şi numeroşi naționalişti

separatişti. Din această strâmtoare, luptătorii separatişti trec fără dificultate frontierele Georgiei în Cecenia şi Nord-Osetia, penetrând apoi toată Rusia.

Temându-se de un eventual atac rusesc în Pankisi, preşedintele Saakaşvilli susține că trecătoarea a fost într-adevăr raiul separatiştilor ceceni pe timpul predecesorului său Şevarnadze, dar că, între timp, zona a fost curățată. În orice caz, Saakaşvilli ştie că Moscova nu glumeşte când amenință cu intervenții armate pentru combaterea teroriştilor, indiferent de locul în care se adăpostesc: în cadrul Rusiei sau în afara ei, în spațiul ex-sovietic. Reținem, în final, ca o concluzie generală că, în rezolvarea diverselor conflicte în care este implicată, Rusia manifestă o mare slăbiciune pentru forță, pe care nu ezită s-o folosească în locul complicatelor negocieri şi concesii reciproce cu adversarii.

4.5.2. A doua împrejurare: penetrarea SUA în Caucaz şi noile confruntări cu Rusia

Penetrarea SUA în Caucaz face parte integrantă din strategia lor de expansiune internațională în general, în spațiul ex-sovietic în special. Departe de a fi întâmplătoare, penetrarea spațiului ex-sovietic este urmarea firească a schimbării raportului de forțe pe plan mondial dintre SUA şi Rusia sovietică în favoarea SUA. Determinat de marile transformări istorice de la sfârşitul secolului trecut – încheierea Războiului Rece şi destrămarea imperiului sovietic, inclusiv a socialismului din spațiul euroasiatic – noul raport de forțe induce urmări opuse pentru cele două puteri: în cazul SUA, el potențează un nou val de expansiune internațională, în timp ce în cazul Rusiei el generează o tendință regresivă: restrângerea ei spre interiorul său şi pierderi masive de influență şi imagine pe plan internațional.

În expansiunea lor internațională, inclusiv în spațiul ex-sovietic caucazian, SUA operează în numele capitalului lor național, devenit, astăzi, cel mai mare şi cel mai puternic, cel mai expansiv şi cel mai internaționalizat dar şi cel mai militarizat din lume. Penetrând în zona caucaziană, capitalul american şi-a creat un nou front de acțiune şi luptă, urmărind strategic trei obiective mari: a) îndiguirea Rusiei în limite cât mai restrânse cu putință; b) penetrarea în fostele zone sovietice cu capital, cu democrație şi chiar cu forțe armate puternice şi c) politici de colaborare pe bază de parteneriat cu Rusia, dublate uneori şi de sprijin financiar, fie pentru a-i menaja sensibilitățile psihologice de mare putere detronată fie, mai ales, pentru a-i anihila eventualele reacții armate. SUA nu uită că Rusia, în pofida destrămărilor prin care a trecut, rămâne o mare putere nucleară şi militară.

În strategia de îndiguire" a Rusiei se încadrează asemenea realizări ca: extinderea NATO în țările baltice, foste republici unionale ale URSS şi în țările ex-socialiste europene membre ale Tratatului militar de la Varşovia; destrămarea Iugoslaviei, fieful Rusiei în Balcani; pătrunderea în Caucaz şi în

bazinul Caspic, inclusiv în spațiul ex-sovietic din Asia Centrală, la frontiera cu Afganistan şi Iran. Acesta este contextul istoric general în care are loc şi penetrarea SUA în perimetrul caucazian.

Principalele forme prin care SUA descinde în zona ex-sovietică din Caucaz – este vorba de Caucazul Mijlociu şi Sudic – sunt cel puțin trei: a) sprijinirea unor regimuri democratice bazate pe economia de piață capitalistă; b) pătrunderile de capital american în zonă şi c) prezența armată. Pe oricare din acestei căi, expansiunea americană în Caucaz are loc în condițiile unor puternice confruntări de interese geopolitice şi geoeconomice cu Rusia care, simțindu-se amenințată de tăvălugul american, nu vrea să-şi piardă controlul şi supremația în zonă. Nu acelaşi lucru însă îl doresc şi SUA. Dimpotrivă, acționând în numele intereselor expansioniste ale capitalului propriu şi conştiente că dispun şi de forța necesară pentru a extinde această expansiune, SUA luptă perseverent ca să „exproprieze" Rusia şi de supremația sa caucaziană şi s-o treacă în inventarul lor de forțe în această zonă.

În confruntările dintre ele pentru supremația în Caucazul Mijlociu şi Sudic, cele două mari puteri competitive au poziții diferite. Rusia, de pildă, participând la această luptă ca fostă putere imperială învinsă, cu prestigiul şi autoritatea puternic ştirbite, se află pe o poziție defensivă şi obligată la restrângerea continuă a influenței sale. Altfel spus, Rusia este o putere care pleacă încă, având în zonă două mari puncte de sprijin: numeroase şi puternice baze militare proprii şi unele conduceri statale marionetă proruse. În schimb, SUA se află pe o poziție ofensivă, aureolată de victoriile istorice în Războiul Rece şi în celelalte confruntări cu URSS, cu prestigiul şi autoritatea celei mai mari puteri economice, culturale şi militare din lume, ajunsă, de fapt, singura putere cu adevărat mondială.

În cadrul confruntărilor dintre cele două mari puteri – SUA şi Rusia – pentru control şi supremație în zona medie şi sudică a Caucazului, un loc aparte îl ocupă Georgia. În afară de împrejurări legate de poziția geostrategică şi geoeconomică, acest loc aparte al Georgiei se explică mai ales prin faptul că încă de la declararea independenței sale şi până astăzi, ea a fost şi este scena unor confruntări armate continue, vizând, pe de o parte spargerea națională şi teritorială a statului georgian, care a îndrăznit să-şi ia în serios independența față de Moscova iar, pe de altă parte, refacerea influenței ruse în zonă, afectată de cochetările prooccidentale ale conducerii de la Tbilisi. Rezultă, aşadar, că forțele politice şi armatele lor angajate în aceste lupte au, de fapt, două orientări opuse: unele – cele separatiste – sunt proruse, înarmate de Rusia şt chiar sprijinite direct cu forțe armate din bazele militare ruseşti de pe teritoriul Georgiei; celelalte, reprezentate de forțele guvernamentale, sunt de orientare prooccidentală, în special proamericană, ele luptând contra tendințelor secesioniste şi menținerea integrității statale a Georgiei.

Faptul că cele două mari puteri se află în spatele acestor lupte armate reprezintă, în fond, confruntări între ele, realizate însă nu direct, ci indirect, prin reprezentanții lor din zonă. Aşadar, aceste conflicte între -Rusia şi SUA n-au reprezentat războaie directe între ele şi – în opinia noastră – nici nu vor ajunge să reprezinte asemenea confruntări. Ne întemeiem aprecierea pe faptul că ambele țări fiind mari puteri nucleare şi militare, o încleştare directă între ele devine distrugătoare pentru ambele. Indirect însă, lupta dintre ele va continua şi în viitor, în pofida declarațiilor publice de simpatie şi chiar de prietenie făcute reciproc de cei doi preşedinți: Bush şi Putin.

Analiza scenei politice georgiene postsovietice ar fi incompletă fără introspectarea rolurilor jucate pe ea de principalii săi actori, preşedinții Şevarnadze şi Saakaşvilli.

4.5.2.1. Evoluția oscilantă a regimului Şevarnadze

Eduard Şevarnadze face parte din acele mari personalități politice care, după ce au produs istorie au fost devorați chiar de creația lor. Preşedinte al Georgiei din 1992, el se transformă din „copilul răsfățat" al Occidentului în „oaia neagră" a acestuia. Fost general KGB-ist şi ministru de externe al lui Gorbaciov, Şevarnadze traversează chiar din debutul său la preşedinția Georgiei o perioadă plină de frământări interetnice secesioniste, marcate de război civil. Deşi fost mare demnitar sovietic, Şevarnadze şi-a apărat independența țării cu ochii privind când spre Rusia, când spre SUA şi Occident, în general.

Mai întâi este momentul independenței țării din aprilie 1991. Momentul este revoluționar, net antirus, marcat de violențe. Căci Moscova s-a opus cu forța armată acestei independențe. Mişcarea populară însă, condusă de protestatarul naționalist Zviat Gamsahurdia, a fost de nestăvilit: Georgia s-a declarat independentă, iar la conducerea ei, ca preşedinte, a venit chiar Gamsahurdia. El însă n-a avut linişte, fiindcă forțe subterane ruseşti şi georgiene i-au subminat autoritatea. Sprijinit de Moscova, Sevarnadze îi ia locul. Detronat, Gamsahurdia pleacă în străinătate unde este ucis, eveniment de care se spune că n-ar fi străini nici Şevarnadze, nici Elțîn. Fără să uite sprijinul primit pentru a deveni preşedintele Georgiei, Şevarnadze încheie, în 1994, un acord cu Moscova pentru staționarea în Georgia a 20.000 militari ruşi, dispuşi în câteva baze militare.

Conştient însă de ceea ce se întâmplă în raportul de forțe pe plan mondial, marcat de ascensiunea năvalnică a SUA şi de faptul că țara sa se află între două pietre tari – Rusia şi SUA – Şevarnadze manifestă gesturi care-l fac curând „răsfățatul" Occidentului. Aceasta explică ajutorul substanțial primit din partea SUA şi susținerea lui la alegerile din anul 2000. În fața unei asemenea evoluții, nici Rusia nu doarme: presiunile sale asupra Tbilisi sunt tot mai mari şi mai amenințătoare, în fața cărora, din păcate, Şevarnadze este nevoit să

cedeze. Semnalul acestei noi atitudini îl dă vizita sa la Moscova, în august 2003 şi încheierea unei înțelegeri cu două mari companii energetice ruse: gigantul „Gazprom" şi „Unifield Energy Sistems", o companie moscovită. Faptul a fost surprinzător şi supărător pentru Casa Albă, pentru că în urma acestei înțelegeri, cele două companii ruse, cumpărau „la un preț scăzut, afacerile din Georgia ale gigantului american *AES Corp"*[1]. Prin această mişcare, Şevarnadze intră în marele joc de interese geostrategice şi economice ale SUA şi Rusiei cu o înclinare prorusă, din care cauză el devine din „copilul răsfățat", „oaia neagră" a SUA. În fața acestei situații, ele nu ezită să adopte măsuri punitive: reduc substanțial ajutoarele pentru Georgia, Banca Mondială întocmeşte o listă lungă de nemulțumiri pe care o prezintă guvernului de la Tbilisi, face presiuni asupra lui Şevarnadze să renunțe „de bunăvoie" la putere, sprijină manifestările protestatare studențeşti anti Şevarnadze etc. La 2 noiembrie 2003, alegerile organizate de Şevarnadze sunt câştigate de el în urma unor masive fraude făcute de putere. Fraudele au fost constatate de către două organizații americane – „Open Society Institute", finanțată de G. Soroş şi „Liberty Institute" a lui Giga Bokeria"[2] – care au numărat în paralel voturile. În urma acestor mari fraude electorale, numeroşi studenți, sprijiniți financiar de acelaşi George Soroş[3], au organizat o manifestație-maraton de protest anti-Şevarnadze; la 23 noiembrie 2003, Sevarnadze, cu puterea blocată de marile manifestări populare de stradă, demisionează. În fața faptului împlinit, Moscova, fără putere ca să-şi apere omul, se mulțumeşte şi declară că demisia lui Şevarnadze a fost, de fapt, o lovitură de stat, înfăptuită nedemocratic şi cu sprijin din exterior. Cunoscutul pragmatism american nu s-a încurcat în filosofia acestor aprecieri.

Prin demersul său promoscovit din august 2003, Şevarnadze a făcut mai mult rău decât bine şi lui ca preşedinte, şi țării sale, deja încercată de mari tensiuni. După această mişcare, el n-a mai supraviețuit ca preşedinte decât două-trei luni. Sub presiunea unor proteste de masă prelungite ale populației, care nu numai că n-a mai vrut să-i recunoască nici un merit, dar a fost în plus şi acuzat sever de comportament dictatorial şi asasinarea principalului său oponent, dizidentul Zviad Gamsahurdia, Şevarnadze, nemaiavând altă alternativă „demisionează paşnic". A fost o demisie forcepsată şi umilitoare pentru el ca personalitate istorică jucând indecis între cele două puteri: Rusia şi SUA. În scurta sa perioadă de la întoarcerea de la Moscova, când a devenit „oaia neagră" a Georgiei şi Occidentului, Şevarnadze a adăugat noi tensiuni

---

[1] Vladimir Alexe, *Bătălia pentru Batumi – un nou război civil în Caucaz. Dosare Ultrasecrete,* Ziua, 8 mai 2004.

[2] Vladimir Alexe, *Tensiunile ruso-georgiene, post-Beslan. Dosare Ultrasecrete,* Ziua, 6 noiembrie 2004.

[3] Vladimir Alexe, *op. cit.*

conflictuale atât țării sale, cât şi confruntărilor ruso-americane pentru controlul Georgiei.

4.5.2.2. Revoluția de „catifea"a lui Saakaşvilli

Mihail Saakaşvilli, actualul preşedinte al Georgiei, din ianuarie 2004, este considerat „omul americanilor". Absolvent a două facultăți în SUA, a practicat un timp avocatura pe tumultuosul Wall Street din inima New York-ului. Reîntors în țară, este numit de Şevarnadze Ministru la Justiție. Cu acest prilej el a curățat corpul judecătoresc de minoritățile sale etnice. Când Şevarnadze a cârmit spre Moscova şi Washingtonul l-a scos din cărți, Saakaşvilli îşi dă demisia din guvern şi se alătură opoziției. Energic, întreprinzător şi om de mână forte, el îşi încropeşte repede un partid propriu, Mişcarea Națională, cu care participă alături de opoziție, în frunte cu masivele mişcări protestatare studențeşti, din noiembrie 2003, până la detronarea lui Şevarnadze de la preşedinția țării.

În ianuarie 2004, Saakaşvilli este ales preşedinte al Georgiei, iar partidul său participă la alegerile parlamentare din 28 martie 2004 şi câştigă răsunător toate cele 150 de locuri în Parlament. „Mişcarea Națională" devine astfel „partid-stat". Este dovada peremptorie că el se bucură de un larg sprijin popular, fapt datorat tendințelor sale clare antiruse şi proamericane. La această simpatie populară au contribuit categoric şi declarațiile sale repetate de a nu înceta lupta până nu reunifică țara, divizată de cele trei provincii separatiste: Adjaria, Abhazia şi Osetia de Sud. SUA îl sprijină pe preşedinte şi partidul său pe multiple planuri, ca să-şi îndeplinească obiectivele de unificare şi de guvernare a țării. Pivotul preocupărilor regimului Saakaşvilli îl constituie reîntregirea tării şi crearea unei economii de piață şi democrații funcționale de tip occidental. În jurul acestui pivot se adaugă şi preocuparea pentru statuarea cu Rusia vecină a unor relații de cooperare şi bună vecinătate utile şi țării sale.

În vederea reunificării țării sale, preşedintele Saakaşvilli, imediat cum a ajuns la putere, a declanşat o serie de acțiuni în forță: conflict armat cu separatiştii sud-osetini, practic nereuşit, ca să nu spunem pierdut; amenințări cu intervenție armată, cu embargouri şi blocaje economico-financiare față de Abhazia şi Adjaria, ambele ocupând părți din litoralul Marii Negre şi deschiderea maritimă externă a țării; curățirea de rebelii ceceni ascunşi în trecătoarea Pankisi şi întărirea frontierei sale, acum slab apărată, la nord învecinată cu Osetia de Nord, Ingusetia, Cecenia şi Daghestan din cadrul Rusiei. Până acum însă n-a reuşit să aducă sub control decât Adjaria, nu însă şi fără acordul Rusiei, care putea să se opună, mai ales că are în zonă două puternice baze militare: la Batumi si în regiunea Samtskhe-Javaheti, preponderent locuită de populația armeană[1]. Evident, lupta pentru reunificarea

[1] Vladimir Alexe, *Bătălia pentru Batumi, un nou război civil în Caucaz. Dosare Ultrasecrete,* Ziua, 8 mai 2004.

țării continuă. În acest sens, preşedintele Saakaşvilii face apel mereu la cetățenii țării să se unească pentru apărarea țării. „Salvarea Georgiei – spune el – este legată de sângele şi curajul soldaților ei". Toți trebuie să fim uniți". El însă nu uită să adauge în concluzie că soluția nu este războiul, ci demersul paşnic. De aceea, declară el repetat, „rămânem deschişi dialogului" pentru a folosi toate şansele de rezolvare paşnică a problemelor[1].

Reconstrucția relațiilor Georgiei cu Rusia este reflectată de gândirea şi acțiunile lui Saakaşvilii de pe poziția conştiinței că, fiind vorba de un vecin care, în plus, este şi o mare putere, pentru rezolvarea problemelor divergente, demersul paşnic, înțelegerea reciprocă şi cooperarea sunt inevitabile. În acest sens, trebuie înțelese declarațiile concesive făcute de conducerea Georgiei, alături de acuzele aduse Rusiei. Într-o sinteză concentrată a atitudinilor concesive afişate public de Tbilisi față de Rusia, amintim, mai semnificative, următoarele:

- Curățirea trecătoarei montane caucaziene Pankisi de rebelii ceceni aciuați aici pe timpul lui Şevarnadze şi de unde porneau, prin trecerea facilă a frontierei georgiene, dese atacuri în Rusia. Prin această măsură, Georgia elimina nu numai o sursă de atacuri antiruse de pe teritoriul său, ci şi un focar conflictual ruso-georgian generat de situația din Pankisi. Georgia şi-a întărit securizarea frontierelor de nord pentru a nu mai permite adăpostirea rebelilor ceceni.
- Aprecierea publică a preşedintelui Saakaşvilii că, în sângerosul conflict din Osetia de Sud, regiune secesionistă georgiană, „nu este implicată nici o a treia forță; sunt doar mercenarii nord-caucazieni care au fost distruşi de trupele georgiene şi care trăiesc din jaf şi contrabandă pe teritoriul georgian şi rus". Prin această apreciere, Rusia este absolvită de vina de a fi fost implicată în conflict, iar Georgia este pusă la adăpost de un eventual atac rusesc ca urmare a strategiei Moscovei de a-i ataca pe terorişti – chiar şi preventiv – oriunde s-ar afla ascunşi.
- Adoptarea unei atitudini clemente de înțelegere, în limitele rezonabilului, față de nervozitățile manifestate de Rusia care însoțesc deseori politica sa în Caucaz. „Problema principală a Rusiei – spunea, între altele Saakaşvilii – este că a pierdut multe teritorii în ultimii ani: a pierdut Țările Baltice şi Europa de Est, a pierdut Georgia după revoluția noastră de anul trecut[2], apoi Adjaria. Majoritatea ruşilor au sentimentul că țara lor a pierdut prea mult şi că trebuie împiedicate

[1] George Damian, *Saakaşvilii face apel pentru apărarea Patriei,* Ziua, 21 august 2004.
[2] *Este vorba de evenimentele din noiembrie 2003 care au dus la înlăturarea de la putere a lui Şevarnadze.*

cu orice preț alte pierderi pe viitor"[1]. „Cu „orice preț" înseamnă inclusiv războiul, dar preşedintele Georgiei este convins că el nu trebuie provocat.

- • în fine, asemănând relațiile Georgiei cu Rusia cu „cele ale unui cuplu care divorțează", Saakaşvilli precizează clar: Noi „ne propunem să rămânem prieteni, dar există multă gelozie şi de o parte şi de cealaltă. Noi oferim Rusiei o mână întinsă a prieteniei. Dar nu suntem grăbiți"[2]. Rămâne de văzut dacă şi Rusia, după „divorț", va dori să întindă şi ea mâna ei lungă cu prietenie față de Georgia.

Dat fiind că în aceste relații se interferează şi comunitatea internațională -ONU, Consiliul Europei, UE, țările occidentale în frunte cu SUA – este de presupus că se va găsi o cale de evitare a războiului şi de stabilizare a zonei. În acest sens, câteva inițiative sunt deja pornite.

În primul rând, este decizia Consiliului Europei de a se implica, prin mijloacele sale specifice, în zona caucaziană pentru aplanarea conflictelor. Cu referire la conflictul dintre Georgia şi Adjaria separatistă, Consiliul a cerut părților să se „angajeze într-un dialog autentic, nu într-un război al declarațiilor" şi le-a propus să le pună la dispoziție „cei mai buni experți care să ajute la stabilirea unei baze legale, rezonabile şi funcționale pentru autonomia Adjariei". Propunerea nu s-a bucurat de entuziasm la Tbilisi pentru că sub adăpostul unei suveranități naționale formale a Georgiei, se realiza, de facto, separarea. Aceasta a fost o inițiativă a Consiliului Europei. O altă inițiativă a sa pornea de la aprecierea că „Regiunea Caucazului este una dintre cele mai sensibile şi importante din lume în acest moment" şi că ea a devenit „o prioritate de primă mărime pe agenda europeană". Pe aceste considerente, Consiliul a împuternicit organismele sale de profil să elaboreze un proiect de „Pact de Stabilitate în Caucaz" similar celui elaborat pentru țările balcanice în 1999.

În al doilea rând, se află în discuție ideea punerii sub controlul forțelor internaționale ONU a zonelor de frontieră cu risc conflictual ridicat. În al treilea rând, Uniunea Europeană îşi anunță disponibilitatea şi chiar îndeamnă ca cele trei state caucaziene – Georgia, Armenia şi Azerbaidjan – să înceapă pregătirile pentru asociere. În fine, NATO gândeşte şi el să pună piciorul în Georgia, primind-o ca membru în rândurile sale. Evident, Rusia nu este bucuroasă – şi se înțelege de ce – de toate aceste perspective. N-a fost bucuroasă nici cu extinderea UE şi NATO în Țările Baltice şi Est-Europene din vecinătatea ei imediată, dar lucrurile s-au înfăptuit. Cu siguranță că ele se vor înfăptui şi în cazul Caucazului.

---

[1] A.B., *Preşedintele Georgiei, Mihail Saakaşvilii, se aşteaptă la un război cu Rusia,* Adevărul, 25 august 2004.

[2] A.B., *op. cit.*

4.5.2.3. Prezența militară americană în Georgia

Reprezentând, poate, calea cea mai împresivă a penetrării SUA în Caucaz, prezența militară americană în Georgia datează din 2002, din timpul preşedintelui Şevarnadze. Ea a cuprins inițial un corp de specialişti, având ca sarcină expresă antrenarea şi echiparea armatei georgiene. Conform contractului, SUA urmau să-şi retragă militarii în 2004, dar au decis ca retragerea să nu ai aibă loc. Conform unei noi înțelegeri, prezența militară americană în Georgia devine permanentă. Faptul nu este întâmplător: el reprezintă un răspuns la hotărârea Moscovei de a nu-şi mai respecta termenul de retragere a trupelor sale militare din Georgia, anunțând că din motive de protecție a Adjariei va menține bazele sale militare până în anul 2011! Luând această decizie, Kremlinul s-a dovedit total nepăsător, atât față de insistențele, din ianuarie 2004, ale preşedintelui Bush ca Rusia să-şi respecte angajamentul luat oficial, cât şi față de oferta americană de a suporta o parte din cheltuielile implicate de relocarea trupelor dislocate din Georgia. Avem prezent aici un demers comportamental obişnuit la conducătorii Moscovei: la diferite conferințe internaționale ei îşi asumă ostentativ anumite angajamente în legătură cu evacuarea bazelor militare din „vecinătatea apropiată", adică din fostele republici unionale, dar în realitate nici nu se gândesc să le respecte. Ilustrativ, în acest sens, este şi cazul armatelor ruseşti din Georgia şi Transnistria: pentru retragerea lor la anumite termene, Moscova şi-a luat angajamente repetate, dar tot în mod repetat nu şi le-a respectat. Este indiscutabil că marii formatori ai politicii internaționale, în frunte cu SUA cunosc acest tertip comportamental al Moscovei şi procedează în consecință. Permanentizarea prezenței militare a SUA în Georgia reprezintă, între altele, o asemenea consecință.

Pentru instruirea armatei georgiene la standardele moderne, Pentagonul a angajat firma „Cubic", cunoscută în SUA în acest domeniu. Contractul, încheiat imediat după venirea la putere a preşedintelui Saakaşvilli şi a partidului său, cuprinde o perioadă de trei ani (2004-2006) şi implică o investiție de 15 milioane dolari. Specialiştii „Cubic" lucrează în strânsă legătură atât cu Ambasada SUA de la Tbilisi, cât şi cu structura de Comando de la Stuttgart. Prezența lui „Cubic" în Georgia răspunde unei triple nevoi americane: a) să-i pregătească pe militarii georgieni pentru a putea apăra obiective strategice; b) să creeze o Georgie puternică, capabilă să înlăture mişcările secesioniste şi să realizeze reîntregirea statală şi teritorială a țării şi c) nevoia creării unor forțe militare puternice în zonă pentru a putea asigura securitatea giganticelor conducte americane de petrol şi gaze care traversează teritoriile georgiene, cu punct de încrucişare în Batumi, capitala Adjariei. Vom consemna, în încheierea acestei probleme, că Statele Unite, penetrând în Georgia, inclusiv cu o prezență armată permanentă, gândesc la atragerea ei în UE şi NATO, văzând în ea un fel de placă turnantă a politicii americane în Caucaz cu bătaie şi dincolo de acesta: în Asia Centrală şi Orientul Mijlociu. Este clar că în fața

acestei perspective nici Moscova nu doarme; deocamdată nu-şi retrage bazele militare din zonă, dar cu siguranță vor urma şi alte acțiuni.

4.5.3. A treia împrejurare: prezența bogatelor zăcăminte de petrol şi gaze în zona caucaziano-caspică

4.5.3.1. Lupta marilor puteri pentru acapararea resurselor energetice

Printre numeroasele bogății care împodobesc „zestrea naturală" a Caucazului sunt prezente şi marile zăcăminte de petrol şi gaze. Situate în partea sa estică, la interferență cu Marea Caspică, aceste zăcăminte sunt cunoscute şi exploatate încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu participarea chiar a marilor capitaluri ale timpului. În 1883, de pildă, capitalul bancar al baronului Rotschild finanțează construirea căii ferate transcaucaziene Baku-Batumi pentru transportul peste munți a petrolului de la Marea Caspică la portul Mării Negre.

Deşi sunt exploatate de peste un secol, zăcămintele petroliere şi de gaze naturale din arealul caspico-caucazian continuă să fie considerabile şi astăzi, prin adăugarea lor la noile zăcăminte descoperite între timp, atât pe uscat, cât şi în spațiul marin. Statisticile internaționale le apreciază existența la 5,25 miliarde de tone de petrol şt circa 25.000 miliarde metri cubi de gaze naturale. Împreună, aceste zăcăminte sunt parte integrantă din cunoscutul bazin petrolier al Mării Caspice care, prin mărimea sa, dată de cete 11,93 miliarde tone petrol şi 70.000 miliarde m.c. de gaze naturale găzduite în subteranele sale ocupă locul al treilea pe plan mondial. Ținând însă seama de poziția geografică a Caucazului, avem temei să credem, împreună cu alți cercetători ai problemei[1], că cine stăpâneşte zona petrolieră caspico-caucaziană controlează de fapt întregul bazin petrolier al Mării Caspice. Evident, prezența unei asemenea posibilități sporeşte considerabil atractivitatea zonei petroliere caucaziene pentru capitalurile străine, în frunte cu cel american.

Ca peste tot în lume unde „miroase" a petrol şi gaze naturale şi zona caspico-caucaziana a atras şi continuă să atragă lupte aprige între mărite puteri ale lumii pentru a-şi asigura accesul şi stăpânirea acestor surse de bogăție. Însă, de regulă, în cazul marilor companii petroliere naționale şi internaționale, această luptă implică, deseori, şi intervenția statelor de apartenență a companiilor respective. În zona caspico-caucaziana există zăcăminte atât în Cecenia şi în Georgia, cât mai ales în Azerbaidjan. Dacă în Cecenia, fiind teritoriu al Federației Ruse, lupta pentru accesul la resursele sale de hidrocarburi se duce, în principal, între puternicele companii petroliere ruseşti, în schimb, în Georgia şi Azerbaidjan, state independente noi, desprinse

---

[1] Vladimir Alexe, *Tensiunile ruso-georgiene post Besian. Dosare ultrasecrete,* Ziua, 6 noiembrie 2004.

din fosta Uniune Sovietică, situația este complet diferită: aici accesul la resursele amintite oferă un câmp de luptă mult mai larg şi mai complicat, pentru că el este deschis participării, alături de Rusia şi a celorlalte mari puteri ale lumii, mai ales SUA, Marea Britanie, Franța şi China. Analiza confruntărilor în acest spațiu ne arată prezența lor pe un plan triplu: la etajul de jos, lupta se duce de companiile autohtone între ele, pentru a-şi asigura accesul la resursele naționale respective; la etajul următor, lupta se mută între companiile autohtone ale țărilor caucaziene şi companiile străine, ca mesageri ai marilor puteri internaționale, interesate de controlul asupra resurselor de petrol şi gaze din zonă. În fine, pe al treilea plan, confruntările, mult mai dure, au loc chiar între marile puteri între ele pentru a pune stăpânire pe resursele amintite. În acest cadru general, se detaşează, prin anvergura lor internațională, confruntările ruso-americane. Dacă Moscova luptă cu înverşunare ca să-şi mențină supremația în zonă, poziție pe care a moştenit-o de la regimul sovietic, în schimb, cu aceeaşi înverşunare luptă şi SUA pentru a-şi realiza strategia internațională de îngrădire a Rusiei, limitându-i sau chiar eliminându-i prezența din zonă. În acelaşi timp, însă, nu sunt lipsite de importanță nici disputele celorlalte puteri internaționale între ele, ale căror interese în zonă nu coincid nici economic nici politic.

Confruntările, însă, dintre marile puteri în zona caspico-caucaziană au ca miză nu numai existența, ca atare, a zăcămintelor de petrol şi gaze, ci şi conductele de transport a acestor resurse spre piața mondială. Țările caucaziene implicate sunt două: Azerbaidjan, ca posesoare a zăcămintelor respective şi Georgia ca teritoriu de tranzit obligatoriu a conductelor de petrol şi gaze naturale. Legat de aceste conducte este oraşul Batumi, port la Marea Neagră al Georgiei, prin al cărui terminal tranzitează anual 12 mil.tone petrol, față de numai 7 mii. prin restul Georgiei. Acest specific al țărilor presupune şi o problematică proprie fiecăreia.

În Azerbaidjan, exploatarea zăcămintelor de hidrocarburi este încredințată Ea două mari companii naționale: a) „State Oil Company of Azerbaidjan" (SOCAR) şi b) „Azerbaidjan International Operating Company" (AIOC). Prima, în domeniul petrolului, a doua în domeniul gazelor naturale.

SOCAR, companie națională de stat, are în proprietate toate resursele de petrol ale țării, toate întreprinderile de servicii petroliere, precum şi cele două mari rafinării ale țițeiului brut. Având în gestiune întreaga activitate petrolieră – de extracție, prelucrare şi comercializare –, SOCAR funcționează ca singura autoritate de reglementare a întregului sector de hidrocarburi al țării. Pentru atragerea capitalului străin în dezvoltarea şi modernizarea acestui sector, guvernul azer a hotărât, încă din 1994, încheierea unor aranjamente internaționale, numite „Acorduri de Participare" pentru explorări petroliere. 20

de asemenea acorduri s-au semnat până în anul 2000[1], ele contribuind nu numai la descoperirea unor noi câmpuri petroliere, dar într-un anume fel şi la pregătirea reformei SOCAR. În ianuarie 2003, un decret prezidențial hotărăşte începerea restructurării companiei prin pregătirea, la început, a unor unități ale sale pentru privatizare. „Ca un prim stagiu al acestui proces, SOCAR a început un program financiar de restructurare, cu asistența lui Ernest & Young"[2]. Este simptomatic, pentru orientarea guvernului azer, apelul de audit nu la organizațiile ruse, ci la Ernest & Young. Cu siguranță, marile capitaluri internaționale petroliere – ale SUA, Rusiei, Angliei, Franței, Chinei etc. – vor fi activ prezente şi puternic concurențiale la privatizarea SOCAR.

AIOC (Azerbaidjan International Operating Company) reprezintă un consorțiu condus de „British Petroleum" – AMOCO specializat în exploatarea gazelor naturale. Pentru acoperirea costurilor crescânde cerute de dezvoltarea şi modernizarea activităților de extracție a gazelor şi țițeiului a sporit şi afluxul de investiții străine: în 1998, ele au reprezentat un miliard $, iar în 1999, s-au adăugat încă 0,5 miliarde $. În 1999, s-a descoperit încă un mare zăcământ de gaze naturale, apreciat, provizoriu, la un miliard m.c. Valorificarea lui va stimula substanțial atât afluxul investițiilor străine cât şi creşterea veniturilor guvernamentale[3].

În Georgia, zăcămintele şi producția de hidrocarburi sunt modeste. Producția de țiței, de pildă, era de numai 110 mii tone în 2000!, ea fiind gestionată de compania națională „Georgian internațional Oil Co", cu capital de stat; O altă companie, „NAFTATRANS" cu capital mixt de stat şi privat occidental olandezo-american – este proprietatea terminalului petrolier din portul Batumi, prin care vor tranzita, începând din 2006, două mari conducte de petrol şi gaze spre Turcia.

4.5.3.2. Bătălia pentru conductele petroliere

După cum menționam anterior, prezența resurselor naturale de hidrocarburi constituie una din problemele mari ale zonei caspico-caucaziene. Cealaltă problemă mare o reprezintă rețeaua de conducte pentru transportul petrolului şi gazelor naturale. Conductele sunt transcaucaziene şi trec, în mod obligatoriu, prin Georgia, iar bătălia se duce pentru controlul lor. O rețea de asemenea conducte există deja de pe timpul Uniunii Sovietice cu o orientare spre nevoile acesteia pentru consumul intern sau pentru export. Este vorba de două conducte mari, cu o capacitate de transport anual de circa 6 milioane tone fiecare:

a) *Oleoductul nordic: Baku-Novorosiisk* (port la Marea Neagră a Rusiei), cu o capacitate de transport de 100.000 barili/zi (sau 5,8 milioane

[1] BERD, *Transition Report 2000,* p. 134-135.
[2] BERD, *Transition Report 2003,* p. 116-117.
[3] BERD, *Transition Report 2000,* p. 134-135.

tone anual), redeschisă activității în decembrie 1997. Întrucât trece prin Cecenia, transportul de petrol prin această conductă cuprinde în sine un risc ridicat din cauza acțiunilor antiruse ale „rebelilor" care luptă pentru independența țării lor;

b) *Oleoductul vestic: Bacu-Tbilisi-Supsa* (port georgian la Marea Neagră), deschis în decembrie 1997, cu o capacitate de pompare de 115.000 barili pe zi (respectiv 6,6 milioane tone anual). În urma acestui tranzit pe teritoriul său, Georgia primeşte anual numai 5 milioane $.

Pătrunzând în zona petrolieră caspico-caucaziană, SUA au inițiat construirea de noi conducte pentru transportul țițeiului şi gazelor naturale. Importante controverse însă însoțesc chiar din fază de proiect, costul şi amplasarea geografică a noilor conducte. Controversele sunt fireşti, fiind de fapt o reflectare atât a importanței strategice internaționale a noilor construcții, cât şi a intereselor diferite, chiar opuse, ale marilor puteri prezente în zonă. Există trei orientări diferite: rusească, franceză şi americană. Rusia, de pildă, susține un proiect – Caspian Pipeline Consortium Project – de extindere a capacităților de transport a actualei conducte petroliere: Baku-Novorosiisk. Franța, prin cunoscuta sa companie petrolieră TOTAL, militează pentru un proiect care să tranziteze Iranul, având, în acest sens, două argumente: unul de ordin strict economic, mărturisit, învederează costul investițional mai mic de construcție a conductei, datorită traseului său mai scurt decât prin Turcia; alt motiv, de ordin preponderent politic, nemărturisit, constă în relațiile de colaborare ale Franței cu Iranul de la care importă anual nu mai puțin de 5 milioane tone țiței şi pe care, spre deosebire de Washington, nu-l consideră component al axei răului. În fine, cu totul alta este poziția SUA. Corespunzător politicii lor internaționale de îndiguire a Rusiei şi de izolare a Iranului prin includerea lui în axa răului, ele au susținut un proiect de tranzitare a conductelor prin Turcia. În felul acesta, Washingtonul atinge simultan trei obiective politice mari: elimină Rusia şi Iranul din construirea noilor conducte; asigură transportului de petrol şi gaze o securitate mai certă, fiindcă Turcia este aliat al SUA, în calitate de membră a NATO; în fine, asigură aliaților săi – Georgia şi Turcia – venituri anuale de peste 50 milioane de dolari SUA fiecăreia, drept redevență de tranzitare a teritoriului de către conductele respective, venituri care altfel ar fi revenit Rusiei şi Iranului.

Până în prezent, majoritatea țițeiului brut exportat de Azerbaidjan este pompat prin cele două conducte amintite anterior: oleoductul nordic Baku-Novorosiisk şi oleoductul vestic, spre Georgia: Baku-Tbilisi-Supsa. Situația se va schimba prin intrarea în funcțiune, în 2006, a noilor conducte prevăzute a se construi cu tranzit spre Turcia. Ele se caracterizează prin următorii parametri generali:

- *Oleoductul Baku-Tbilisi-Batumi-Ceyhan* traversează trei țări – Azerbaidjan, Georgia şi Turcia. Între punctul inițial al conductei, Baku,

port azer la Marea Caspică şi cel final Ceyhan, port turcesc la Marea Mediterană sunt nu mai puțin de 1.700 km, din care cea 1.100 km pe teritoriul turc; costul investițional ar fi de 3,2 miliarde $; capacitatea de transport este prevăzută la 1 milion barili/zi; construcția ei, demarată în 2003, urmează a fi gata în 2006. În urma tranzitului Georgia va încasa anual între 50-55 milioane $, iar Turcia 18 $/tonă pe an.

- *Gazoductul Baku-Tbilisi-Batumi-Erzurum* Turcia va fi şi el gata în 2006. Şi în cazul construirii sale investițiile se ridică la câteva miliarde de $. Construcția acestui obiectiv are la bază un acord încheiat în martie 2001 între Azerbaidjan şi Turcia, pentru livrarea de gaz către Turcia din câmpul azer Shah-Deniz. În februarie 1999, SUA au reuşit să încheie un acord prin care Turkmenistan – a cărui imensă producție anuală de gaze, de 55 miliarde m.c, de peste 8 ori mai mare decât a celei din Azerbaidjan a hotărât să-şi transporte gazele naturale prin Regiunea Caspică, în loc de Rusia sau Iran. Prin această decizie, SUA marchează încă un punct în lupta pe care o duce cu Rusia pentru exercitarea controlului asupra bazinului de hidrocarburi al Caucazului şi Mării Caspice.

4.6. Sudanul – sursă de naționalism arab şi antiarab

Țară africană majoritar islamică, Sudanul reprezintă, totodată, alături de Iran şi Afganistan, una din cele trei țări islamice în care fundamentaliştii au ajuns la putere. În Sudan sunt la putere islamiştii arabi. Din păcate, însă, dominația lor n-a adus, nici în Sudan, pacea şi armonia făgăduite de Profetul Mahomed. Dimpotrivă, au adus asuprire cruntă şi războaie interne, urmate, cum este şi firesc, de reacții pe măsură, ca reflex al nevoii de apărare şi eliberare de opresori.

Sudanul, însă, nu este un caz izolat. Practic, întreaga Africă neagră, sugrumată de sărăcie, incultură şi primitivism tribal, constituie, în lumea contemporană a globalizării, unul din marile focare de naționalism şi războaie civile. În acest cadru general însă Sudanul se distinge atât prin vechimea şi durata conflictelor sale războinice intertribale, cât mai ales prin gravitatea violențelor folosite în aceste confruntări. Poate cele mai vechi de pe continent, conflictele interetnice sudaneze au demarat chiar din 1956 când țara şi-a obținut independența național-colonială față de imperiul englez, ultimul stăpân străin al Sudanului. De atunci, societatea sudaneză, profund divizată între comunitatea arabă şi comunitățile africane autohtone nearabe, n-a mai avut linişte: desele conflicte interne, nestinse bine şi reluate iarăşi cu şi mai multă vehemență, au măcinat permanent coeziunea socială a populației țării, subminând, totodată, şi modestele posibilități interne de dezvoltare şi progres.

În conflictele interetnice din Sudan, ostilitățile se duc între comunitatea arabă majoritară şi deținătoare a puterii, venită aici ca invadatoare începând

din secolul VII d.H. şi comunitățile tribale de culoare autohtone. Iar motivul conflictelor îl constituie tendința de dominație şi asuprire a comunității arabe, tendință considerată mai rea decât ocupațiile coloniale. Simțindu-se profund nedreptățite, batjocorite şi umilite, tratate antiuman, triburile africane nearabe, nemaiputând suporta opresiunile, reacționează prin răscoale şi rebeliuni. În acest scop, ele şi-au organizat o serie de forțe paramilitare care duc lupta armată contra forțelor guvernamentale arabe. Aşa se face că, în Sudanul contemporan, alături de armata guvernamentală, acționează încă cinci alte forțe armate, paramilitare, unele luptând pentru egalitate şi dreptate, altele, mai radicale, propunându-şi chiar eliberarea țării. Se pare că cele mai puternice forțe reactive sunt închegate în sudul şi vestul Sudanului.

În sudul țării, frontul de luptă îl duce „Armata Populară Sudaneză de Eliberare" (APSE), forța paramilitară cea mai importantă. Pentru a-i contracara acțiunea, guvernul a sprijinit organizarea unei forțe paramilitare supuse lui numită „Armata de Rezistență a Lorzilor" (ARL).

Lupta dintre ele este pe viață şi pe moarte. Printre conflictele mai recente este rebeliunea antiguvernamentală, din 2003, a fermierilor africani. Nemulțumiți de modul profund discriminatoriu în care au fost tratați de către oficialii puterii în conflictul lor cu triburile nomade arabe crescătoare de animale, fermierii triburilor africane au ridicat armele împotriva guvernului. Amploarea şi gravitatea conflictului au obligat pe reprezentanții puterii de la Khartum să negocieze cu forțele separatiste. A urmat o încetare a ostilităților, de fapt prin înghețarea lucrurilor, nu prin rezolvarea lor.

În vestul țării, în cunoscuta provincie istorică Darfur, triburile africane de fermieri îşi duc lupta prin două organizații paramilitare: „Mişcarea pentru Dreptate şi Egalitate" şi „Mişcarea de Eliberare a Sudanului". Nici nu s-a stins bine conflictul intertribal afro-arab din 2003, că la începutul anului următor a izbucnit în Darfur un nou conflict interetnic, un veritabil război civil, de o gravitate deosebită. Organizațiile amintite au declanşat conflictul armat printr-un atac asupra aeroportului din capitala provinciei. Prin milițiile sale, guvernul de la Khartum declanşează o amplă acțiune de pedepsire exemplară a rebelilor, la capătul căreia numărul celor ucişi a urcat la 50.000 de oameni, la care se adaugă 1.200.000 de refugiați[1].

Violul folosit ca armă de război. Printre cunoscutele atrocități şi represalii folosite împotriva rebelilor, milițiile arabe sudaneze şi-au îmbunătățit arsenalul de „luptă" cu o nouă măsură punitivă: violul femeilor practicat în grup şi în public. Folosit ca armă de luptă pentru pedepsirea comunităților africane răsculate, violul, prin umilința lui dezumanizantă, întăreşte şi mai mult ura şi îndârjirea acestor triburi în lupta lor contra adversarilor arabi.

---

[1] George Damian, *China, puterea tăcută din Sudan, Ziua,* 18 septembrie 2004.

Intervenția comunității internaționale devine inevitabilă. Amploarea şi gravitatea conflictelor interetnice, operă a naționalismului islamic arab şi a naționalismului tribal african antiarab, sunt dovada certă că Sudanul traversează o profundă criză umanitară, urmată de semnale agravante. În fața acestei situații, comunitatea internațională nu mai putea să rămână în expectativă. Era imperios necesar să intervină. Se pun în mişcare astfel toți actorii principali internaționali pentru a aduce liniştea şi siguranța vieții în Sudan, dar mai ales în vechiul său sultanat, provincia Darfur. ONU, prin Consiliul său de Securitate, Consiliul Europei şi Uniunea Europeană, Amnesty International, Uniunea Africană şi NATO sunt principalii actori internaționali care încearcă să se implice în stabilizarea stărilor de lucru în Sudan.

Organizația Amnesty International, într-un raport publicat în iulie 2004, condamnă aspru milițiile arabe sudaneze pentru „violențele inimaginabile la care sunt supuse sistematic femeile sudaneze de la 8 ani până la 80 de ani, acestea fiind violate în grup, de cele mai multe ori în public şi schilodite pentru a nu putea fugi". „Fetele şi femeile sudaneze sunt violate – apreciază raportul – nu doar pentru a le dezumaniza, ci pentru a le umili, a le pedepsi, a institui frica şi a persecuta comunitatea în care trăiesc"[1]. Avertizând asupra acestor violențe inimaginabile, Amnesty International trage un puternic semnal de alarmă pentru comunitatea internațională ca să intervină şi să curme aceste crime împotriva umanității.

Parlamentul European, analizând evenimentele din Darfur (în săptămânile 13-18, 2004) le apreciază drept crime de război şi crime împotriva umanității, echivalente cu genocidul, cere guvernului de la Khartum să pună capăt acestor crime şi să-i judece pe cei vinovați de săvârşirea lor. Cam romantică această solicitare a europarlamentarilor, ținând seama că cel solicitat să îndrepte lucrurile este sprijinitorul celor care le-au comis, dacă nu chiar autorul lor.

ONU, prin *Consiliul său de Securitate,* este actorul internațional cel mai îndreptățit să intervină în treburile interne ale unui stat, atunci când apar conflicte umanitare între el şi populație. Cazul este valabil şt pentru Sudan. Îngrijorat de situația dezastruoasă din Darfur, Consiliul de Securitate al ONU consideră că situația din Darfur este extrem de gravă, că vinovat este guvernul sudanez şi că este necesară o intervenție urgentă pentru stabilizarea situației. Cele „care agită apele" la ONU sunt Statele Unite ale Americii , în calitatea lor de inițiatoare a proiectului de rezoluție privind stabilizarea situației din Darfur[2]. Rezoluția este concepută pe ideea de genocid, acuză pe care oficialii de la Khartum o resping categoric. Elementul cel mai discutat din acest proiect l-a

[1] *Violul, folosit ca armă de război,* Libertatea, 25 iulie 2004.
[2] George Damian, *op. cit.*

constituit prevederea de sancțiuni pentru guvernul sudanez dacă nu ia măsuri pentru asigurarea securității în provincie. Din cauza veto-ului, când al Chinei, când al Rusiei, dar şi a dezacordului altor membri nepermanenți ai Consiliului, proiectul de rezoluție a cunoscut mai multe versiuni, în final fără prevederea: Consiliul „va lua măsuri".

NATO se agită şi el, încercând să fie gata în cazul unei solicitări din partea Uniunii Africane sau chiar a ONU de a sprijini misiunile acestora în Sudan.

Kofi Annan, secretarul general al ONU, a intrat şi el în scenă cu două solicitări: *prima* este adresată Consiliului de Securitate, să grăbească finalizarea proiectului de rezoluții privind Darfur; a *doua* este adresată statelor donatoare pentru a-şi mări contribuțiile umanitare destinate Sudanului.

Parcurgând dramaticele evenimente create de mişcările naționaliste arabe şi antiarabe în Sudan, constatăm un mare interes manifestat față de acestea atât de către SUA, cât şi de către celelalte mari puteri ale lumii contemporane. Care ar putea fi explicațiile cauzale ale acestui interes?

Un prim răspuns ar avea în vedere considerente de ordin umanitar. Este adevărat că sudanezii, după ce că sunt printre cei mai săraci din lume (310 $ PIB/loc. În 2000, de 16,6 ori mai puțin decât media mondială şi de 109,7 ori mai puțin decât media respectivă a SUA) se mai şi omoară între ei. În aceste condiții, este uman să se intervină ca să se pună capăt crimelor şi să se înhame, împreună, la progresul țării. Dar sudanezii nu sunt decât o picătură din marea sărăcimii şi flămânzilor de pe Terra. De ce nu se manifestă preocupări şi rezoluții ONU similare şi pentru alți săraci de pe glob? În aceste condiții, se pare că motivațiile de ordin umanitar nu sunt suficient de justificative şi acoperitoare ale răspunsului la întrebare.

Un alt răspuns ar fi zăcămintele de petrol descoperite în subsolul Sudanului. Deşi de dată mai recentă, aceste zăcăminte permit o producție anuală de 16-17 milioane tone, cea mai mare parte fiind exportată. Datele cunoscute până acum arată că, pe tăcute, China are angajate mari programe de investiții petroliere în această țară, de unde şi veto-ul ei la rezoluțiile inițiate de SUA care prevedeau „măsuri" de pedepsire a guvernului de la Khartum.

Este clar că o eventuală intervenție militară în Sudan, ca o concretizare a „măsurilor" punitive, bulversează şi producția de petrol a țării, afectând astfel şi interesele Chinei. Dar petrolul sudanez prezintă interes şi pentru SUA şi pentru celelalte mari puteri ale lumii. Credem că tocmai acest interes este un răspuns mai credibil la întrebarea amintită. Lupta pentru asigurarea resurselor energetice necesare, dusă atât de SUA, cel mai mare importator de petrol din lume, cât şi de celelalte mari puteri ale lumii constituie o problemă fundamentală a lor şi, prin ele, implicit a globalizării.

Caseta nr. 6

Sudan, țară africană majoritar islamică

1. Stat în estul Africii, cu capitala la Khartum.
2. Suprafața: 2.505.823 km^2, de 4,5 ori mai mare decât suprafața Franței; a 12-a, ca mărime pe plan mondial.
3. Populația: 36,0 milioane locuitori, în 2004, față de 9,07 milioane în 1950; creşterea este explozivă, cu o medie anuală de 2,64%, superioară mediei mondiale (2,17%).
   1.1. Structura etnică a populației: 50% arabi, ocupând nordul şi centrul țării; restul: diverse triburi africane autohtone negre;
   1.2. În secolul al VI-lea pătrunde creştinismul în nordul țării.
   1.3. În secolul al VII-lea încep invaziile arabe; îl ocupă şi răspândesc islamul şi relațiile feudale; invadatorii, dislocând triburile autohtone, devin majoritari şi deținători ai puterii în stat.
4. Sudanul are o istorie bogată. Statal, sub denumirea de statul Kush, Sudanul a existat peste un mileniu până în anul 300 d.H. În acest timp, a fost cucerit de Egipt şi a cucerit şi el Egiptul în mai multe rânduri.
   1.4. În secolul al XVI-lea în Sudan au luat ființă două sultanate: Darfur şi Sennar, prezente şi astăzi în luptele interne pentru autodeterminare;
   1.5. La începutul secolului ai XIX-lea (în 1824), Sudanul este cucerit din nou de către Egipt, ca vasal al otomanilor. Lor li se asociază în timp imperiul englez care, în final, rămâne singurul ocupant (după 1918).
5. În 1881, are loc o mare răscoală împotriva ocupanților străini: otomani, egipteni şi englezi, care proclamă Sudanul stat independent. Răscoala însă este înfrântă de către imperialiştii englezi care, împreună cu Egiptul, instituie, în 1899, un condominion.
6. În 1956, Sudanul se proclamă republică independentă; este un succes al luptei de eliberare național-colonială, de care însă a profitat comunitatea arabă majoritară.
7. De la eliberare, puterea de stat este deținută de arabi care duc o politică de represiune şi dominație față de triburile autohtone de negri, preponderent agricultori, mai săraci şi mai slab educați, considerați rasă inferioară.
8. După 1990, interesul marilor puteri ale lumii față de Sudan creşte în mod subit. Cauza? Descoperirea unor mari zăcăminte petroliere în subsolul său. În 1999, Sudanul produce deja 300.000 barili/zi de țiței (cea 14-17 milioane tone/an) şi devine un important exportator. Începe o altă luptă, de această dată pentru pătrunderea capitalului străin în industria extractivă şi prelucrătoare petrolieră a Sudanului. Această pătrundere este inaugurată de capitalul chinez, China fiind un mare importator de hidrocarburi. În luptă însă intră şi celelalte mari capitaluri străine: americane, ruseşti şi al țărilor europene occidentale.
9. Luptele interetnice sudaneze, duse de fapt între comunitățile arabe şi nearabe, sunt luptele armate, taberele dispunând de importante forțe militare – cete oficiale şi paramilitare, ale triburilor opoziționiste.
10. La începutul anului 2004 a izbucnit un violent război civil, în vestul țării, în provincia Darfur. În vechiul sultanat acționează două forțe politice paramilitare: Mişcarea pentru Dreptate şi Egalitate şi Mişcarea de Eliberare a Sudanului care au declanşat conflictul armat contra arabilor deținători ai puterii de stat, ca reflex la politica de represiune dusă de mult timp de aceştia față de populația negrilor autohtoni.

NAȚIONALISM ŞI GLOBALIZARE

Partea I. Globalizarea – cu sau fără capcane, deschizătoare de nou drum spre viitor

Capitolul I Globalizarea – mutație istorică transfrontalieră a societății contemporane

Capitolul II Globalizarea în dezbaterile internaționale. Confruntări de idei între şcoli şi curente de gândire

Partea a II-a. Soarta statului şi națiunii în cadrul globalizării

Capitolul III Sfidările globalizării la adresa statului-națiune

Capitolul IV Suveranitatea națională în strânsorile globalizării

Capitolul V Permeabilizarea frontierelor naționale: primul atac al globalizării asupra statului-națiune

Partea a III-a. Naționalism şi globalizare – forțe fundamentai opuse ale societății contemporane

Capitolul VI Naționalismul – adversar redutabil al globalizării

Capitolul VII Sursele naționalismului contemporan – surse conflictuale al globalizării

Capitolul VIII Forme tipologice de naționalism antiglobalizare

Capitolul IX Interesul național şi internațional al țărilor. Convergențe şi divergențe

Partea a IV-a. Conflictul din Orientul Mijlociu şi Apropiat – nuca tare a globalizării

Capitolul X Lumea islamică – un cazan în fierbere continuă sub presiunea extremismului

Capitolul XI Războaiele din Golf; impacte asupra noii ordini mondiale

Capitolul XII Conflictul israelo-palestinian; rezonanțe în lumea islamică şi pe plan mondial

Capitolul XIII Terorismul – principala armă de luptă a islamiştilor contra „Noului Satan" şi a aliaților săi

Partea a V-a. Impactul globalizării asupra României

Capitolul XIV Deschiderea economică extinsă a României spre Europa şi lume – necesitate obiectivă

Capitolul XV Evaluarea potențialului competitiv al economiei naționale. Strategia valorificării lui pe piața internă, europeană şi mondială

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 28-29/2005

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

ORIENTUL MIJLOCIU: CONFLICTE VS. GLOBALIZARE

dr. Nicolae BELLI

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Textul prezentat în volumul de față face parte dintr-o lucrare mai amplă, consacrată de autor problemelor globalizării şi integrării europene, din care au mai apărut, în anul 2004, în colecția «Biblioteca economică, seria: Probleme economice», nr. 127-128: „*Sfidările globalizării la adresa statului-națiune*" şi nr. 129-130: „*Suveranitatea națională a statelor în strânsorile globalizării*".

Pentru o mai bună încadrare a secvenței din acest număr al publicației „Studii şi Cercetări Economice", în tema tratată de prof. dr. Nicolae Belli, vă recomandăm observarea cuprinsului general de la pagina 136.*)*.

CUPRINS

CAPITOLUL 1. LUMEA ISLAMICĂ – UN CAZAN ÎN FIERBERE CONTINUĂ ... 177
1.1. Dimensiunea demoeconomică ... 180
1.2. Dimensiunea comunitar-religioasă ... 184
1.3. Dimensiunea politico-religioasă ... 192
CAPITOLUL 2. RĂZBOAIELE DIN ORIENTUL MIJLOCIU. IMPACTUL INTERNAȚIONAL ... 199
2.1. Războiul irakiano-iranian (1980-1988) ... 199
2.2. Primul război anti-irakian. „Furtuna din Deşert” (1991) ... 200
2.3. Al doilea război antiirakian şi războiul de după război ... 201
2.4. Dezvăluiri uluitoare anti-Bush la „Comisia 11 Septembrie 2001” ... 224
2.5. Bănuieli neconfirmate mai tari decât realitățile ... 231
2.6. Evenimente trecute care explică prezentul irakian ... 237
2.7. Dosarul Saddam Hussein. „Leul din Bagdad” devine „Călăul din Bagdad” ... 238
CAPITOLUL 3. RECONSTRUCȚIA IRAKULUI POSTRĂZBOI ... 249
3.1. Trei premise esențiale ale reconstrucției ... 249
3.2. Modelul reconstrucției irakiene: democrație politică şi economia de piață ... 251
3.3. Participarea țărilor la reconstrucția Irakului: un alt front de dispute şi contradicții ... 266
3.4. Costurile ocupației străine în Irak: 100 de miliarde de dolari anual ... 269
CAPITOLUL 4. MANAGEMENTUL PETROLULUI IRAKIAN ... 273
4.1. Irakul – locul doi în lume la zăcămintele de petrol ... 274
4.2. Marii jucători pe piața petrolului irakian: Rusia şi China ... 276
4.3. Nevoile SUA de petrol – mari şi crescânde ... 277
4.4. Irakul – zonă geostrategică petrolieră de primă importanță ... 281
CAPITOLUL 5. TERORISMUL ŞI GLOBALIZAREA TERORII: O ALTĂ FAȚĂ A GLOBALIZĂRII ... 283
5.1. Două împrejurări istorice premisează terorismul contemporan ... 283
5.2. Concept, motivații, obiective ... 285
5.3. Rețeaua principalelor grupări şi organizații teroriste ... 290
5.4. Terorismul islamic – adversarul cel mai virulent şi sângeros al globalizării ... 294

5.5. Osama Ben Laden, teroristul numărul 1 şi cel mai căutat om al planetei 301
5.6. Al-Qaeda – organizație teroristă internațională 309
5.7. Concluzii 318

CAPITOLUL 1
LUMEA ISLAMICĂ – UN CAZAN ÎN FIERBERE CONTINUĂ

Pe întreaga sa cuprindere, de la frontierele Chinei şi până la coastele africane ale Mediteranei şi Atlanticului, imensa lume islamică prezintă imaginea unui cazan sub presiune, în fierbere continuă. Există câteva focuri puternice care ard sub acest cazan: conflictele religioase intraislamice şi interetnice, tendințele expansioniste ale fundamentalismului islamic al Iranului, criza irakiană şi conflictul palestinian, atracția incitantă a bogăției petrolului din zonă, escaladarea sărăciei şi tendințele „invadatoare" în lumea islamică ale globalizării modelului capitalist occidental. În jurul lor s-a format o complicată încrengătură de interese naționale şi internaționale, urmată de un sistem încrucişat de alianțe şi contraalianțe care pun, aici, față în față, pe poziții de adversitate, țările musulmane, pe de o parte, şi marile puteri capitaliste occidentale, pe de altă parte. Sub presiunea tensiunilor, apar deseori rupturi în relațiile dintre țări, chiar şi în cadrul fiecărei tabere, care transformă partenerii, din prieteni tradiționali în adversari. Întreagă această încrengătură de interese şi alianțe a transformat lumea islamică, mai ales Orientul Apropiat şi Mijlociu, într-un ghem încâlcit de interese contradictorii, greu de înțeles şi cu atât mai greu de descâlcit.

Până acum, încercările de a rezolva aceste probleme s-au bazat pe apelul la „dreptul forței", a cărui folosire s-a concretizat într-o serie lungă de războaie şi de atentate teroriste, urmate, inevitabil, de reacții pe măsură din partea adversarilor. Aceste încercări însă, cum era de aşteptat, nu numai că nu au rezolvat nimic, dar, dimpotrivă, producând mari pierderi materiale şi umane, au înveninat şi mai mult atmosfera conflictuală dintre cele două tabere, îngreunând astfel enorm şi căutarea de noi soluții viabile.

Oricine scrutează tabloul general al dinamicii lumii islamice poate lesne identifica două adevăruri evidente:

a) că nicăieri în lume, lupta dintre forțele globalizării şi cele antiglobalizare nu cunoaşte o evoluție atât de tensionată şi bulversantă ca în lumea musulmană;

b) că forțele antiglobalizare din această zonă, deşi vin din mai multe surse: religioase, teritoriale, interetnice, expansioniste etc. sunt drenate şi puse în acțiune de către naționalismul extremist arab şi nu numai, mai ales din Orientul Apropiat şi Mijlociu.

Extinderea terorismului la scară internațională aduce deseori în discuție natura naționalismului islamic contemporan. Derivă el din structurile interne ale islamului ca atare sau este rezultatul manipulărilor de conştiințe ale extremiştilor? Dacă în legătură cu primul aspect, părerile sunt contradictorii, în schimb, în al doilea aspect, părerile sunt aproape unanime. Ele reflectă, de fapt, un adevăr evident: că naționalismul islamic contemporan n-a căzut din cer. Dimpotrivă, el a crescut pe solul lumii musulmane, sol fertilizat de sărăcie şi diverse opresiuni, abil instrumentate de către forțele social-religioase de orientare fundamentalistă. În brațe cu lozinca „salvării islamului de amenințarea nimicitoare a duşmanilor", urmată de apelul pentru revenirea la originile şi puritatea islamului, fundamentaliştii, luându-şi față religioasă şi patriotică, dar luptând de fapt pentru accesul la putere, nu se dau în lături de la folosirea oricărui mijloc de luptă, inclusiv războiul şi atentatele.

Nu-i deloc o justificare şi nici măcar o clemență, cumva, a recunoaşte că fundamentalismul religios nu reprezintă un patent istoric al islamului. Şi celelalte religii au avut şi au mişcările lor fundamentaliste. De pildă, iudaismul are mişcarea sionistă, astăzi deosebit de activă, atât în conflictele din zonă, cât şi în anihilarea antisemitismului manifest în țările capitaliste occidentale şi în alte țări din lume; hinduismul este şi el măcinat de un anumit extremism. Între acestea, secta Sikhi din Pungeab s-a dovedit extrem de agresivă, ea fiind în India autoarea unor crime, printre care şi uciderea conducătorilor statului din familia Gandhi.

În acest context, se cuvine, credem, o paranteză în legătură cu creştinismul. El a cunoscut în istoria sa mai multe asemenea mişcări, mai cunoscute fiind: cruciadele (opt valuri între 1095 şi 1270), inchiziția, ordinele călugăreşti, ordinele monaho-cavalereşti etc. Motivul mărturisit al inițierii celor opt valuri ale cruciadelor (1095-1270) a fost eliberarea Sfântului Mormânt de sub ocupația păgânilor. În realitate, însă, marii feudali ai Europei Apusene care le-au pus la cale au urmărit cucerirea de noi terenuri în Orientul Apropiat, masacrând atât pe musulmani, cât şi pe evrei. Istoricii relatează că „atunci când Ierusalimul a fost ocupat de cruciați, zidurile au fost stropite cu creieri de copii, o mulțime de oameni au ars de vii, unora li s-au despicat burțile pentru a vedea dacă n-au înghițit cumva aur, iar evreii au fost închişi în sinagogă şi arşi o dată cu ea. Pe scurt, a avut loc un masacru la care a participat triumfal şi trimisul Papei şi în care au murit aproape 70.000 de oameni"[1]. Inchiziția a fost instituția creată de Papa Inocențiu al III-lea (1198-1216) pentru a cerceta şi judeca pe cei acuzați de erezie şi nesupunere față de Biserica Catolică. Prin tribunalul său ecleziastic, ea a folosit ca metode punitive: terorizarea şi întemnițările, prigonirea savanților şi chiar arderile pe rug, purificarea religioasă şi expulzarea. Thomas Torquemada, de pildă, a expulzat din Spania 300.000

[1] xxx *Învățăturile Profetului Mahomed*, Editura Antet, p. 18.

de evrei, care n-au vrut să se creştineze. Nici astăzi creştinismul nu s-a eliberat de mişcări sectare fundamentaliste.

Mişcări extremiste religioase sau semireligioase au existat şi continuă să existe în toată lumea. Le găsim prezente mai ales sub forma unor organizații sectare fundamentaliste sau societăți secrete, ordine sau confrerii, toate fiind populate de pătimaşi rigizi şi intoleranți. Îmbinând manipularea conştiințelor cu misticismul, aparența oficială umanitară cu ocultismul politic, vorba blândă cu agresivitatea, aceste organizații, ca să-şi impună obiectivele, recurg şi la violența criminală. Specialiştii în problemă constată că „majoritatea acestor secte au luat ființă în Statele Unite, unde mişună o mulțime de penticostali, mormoni, menoniți, quakeri, darbyşti etc., fără a mai pune la socoteală sectele satanice”[1].

Unele din aceste secte şi organizații extremiste sunt, dincolo de fațada lor religioasă, adevărate imperii politico-financiare ce pot schimba şi au schimbat guverne din multe țări. Aşa este cazul, de pildă, al sectei Moon, rezidentă în SUA, dar cu filiale şi în alte țări. Oficial se autointitulează „Biserica Unificării Creştinismului Mondial”, fiind fondată de un fost lucrător în serviciile secrete sud-coreene, Sun Park Moon. De când luptă pentru unificarea creştinismului mondial, în mod manifest şi anticomunistă, secta Moon a devenit un imperiu economico-financiar şi politic internațional, cu întreprinderi proprii în mai multe țări occidentale[2]; el a „binecuvântat” aproape 80 de dictaturi militare în America Latină, prin intermediul ziarelor, editurilor şi al posturilor de televiziune pe care le controlează.

În aceeaşi linie se înscriu şi alte organizații religioase sau nereligioase, ca: „Ordinul Roza Crucii” (AMROM), „Opus Dei” apărută în Spania, Mafia italiană-americană etc. Nu vorbim aici – fiindcă o vom face la locul cuvenit – despre mişcările naționalist-extremiste din țările occidentale.

Observăm, aşadar, că fundamentalismul islamic nu este singur pe lume. Există numeroase alte mişcări extremiste similare. Față de aceste mişcări însă, fundamentalismul islamic se deosebeşte atât prin agresivitate şi mod de organizare, cât mai ales prin faptul că angajează în lupta distrugătoare două lumi – cea islamică şi cea occidentală – având astfel rolul de factor de primă mărime şi importanță în perturbarea actualei ordini internaționale venită pe umerii globalizării. Exprimându-ne figurat, **naționalismul islamic contemporan reprezintă nuca tare în dinții globalizării: o va putea sparge sau îşi va rupe dinții?** Cum naționaliştii islamişti, însuflețiți de Coran, spun că o luptă, dacă n-o câştigă, n-au voie s-o piardă, promotorii globalizării, adică statele

---

[1] Gérard & Sophie de Sède, *Ocultismul în politică. De la Pitagora până în zilele noastre*, Editura Nemira, Bucureşti, 1996, p. 248.

[2] În debutul acestui secol, Moon avea 70 de tabere în Guyana, în jur de 20 de cotidiene în cele două Americi, o bancă în insula “Marele Caiman”, paradisul fiscal al Caraibelor şi alta în Uruguay, societatea Alfa-Omega în Franța, are monopolul vânzării de ginseng.

capitaliste dezvoltate în frunte cu SUA, sunt şi mai ferme în credința că tăvălugul globalizării va înlătura din calea sa şi piedicile islamismului. Se pune întrebarea: ce anume potențează capacitatea de mobilizare şi agresivitatea criminală a naționalismului islamic contemporan? Ce se află în spatele său şi care-i sunt motivațiile. Pentru a cunoaşte răspunsul la aceste întrebări este necesar, credem, să începem cu descifrarea, chiar sumară, a principalelor dimensiuni caracteriale ale acestei mişcări extremişte. Avem în vedere dimensiunile demoeconomică, comunitar-religioasă şi politică.

Trei dimensiuni caracteriale ale islamului

1.1. Dimensiunea demoeconomică

Cu toate că mass-media scrisă şi televizată din întreaga lume prezintă zilnic numeroase ştiri despre lumea islamică şi mişcările sale extremiste, totuşi în cunoaşterea acestei lumi persistă încă multe confuzii şi prejudecăți.

O primă prejudecată constă în credința unora că toți arabii sunt islamişti şi că toți islamiştii sunt arabi. În realitate, nu toți arabii sunt islamişti; un segment al lor, redus numeric, îl formează arabii creştini, concentrați în special în Liban şi Siria. De asemenea, nu toți islamiştii sunt arabi; există şi islamişti nearabi, încă în număr mult mai mare decât arabii. În 1995-1996, demografii şi statisticienii evaluau populația musulmană la un miliard de oameni, din care arabii reprezentau doar 185 de milioane[1]. În anul 2000, se evalua la cca 1200 de milioane această populație, din care 220 de milioane erau arabi. În termeni comparativi internaționali, islamiştii reprezintă cam 20% din populația mondială, iar arabii cam 18% din populația islamică. Notăm, de asemenea, că această populație se află risipită pe trei continente – Asia, Africa şi Europa – şi că populează 83 de țări, din care este majoritară absolută în 40 de țări şi minoritară în 43, dintr-un total de 217 țări şi teritorii independente existente în banca de date a Băncii Mondiale. Din punct de vedere demografic, cele mai mari puteri islamice sunt: Indonezia, Pakistan, Bangladesh, Iran, Egipt şi Turcia (cu o populație între 65 de milioane şi 210 milioane). Ele sunt urmate de Algeria, Sudan, Maroc, Afganistan, Arabia Saudită, Irak, Yemen şi Siria, toate de mărime demografică medie, având între 16 şi 30 de milioane de locuitori fiecare. Evidențiem aceste țări, pe de o parte, pentru că populația lor islamică poate constitui o bază de pregătire şi promovare a terorismului, iar pe de altă parte, pentru că sunt şi cele a căror voce se face mai bine auzită în relațiile internaționale, ca şi în organismele economico-financiare mondiale (ONU, OMC, BIRD, FMI etc.) cu atribuții coordonatoare ale proceselor globalizării.

[1] Anne-Maria Delcambre, *Islamul. Repere*, Editura Coressi, Bucureşti, 2000, p. 6 şi 141.

O altă prejudecată apare în legătură cu natura islamului. Sunt destui aceia care cred că „Islamul a rămas încremenit într-un etern Ev Mediu, de unde ar apărea, din când în când, fanatici pentru a înfăptui acte de barbarie, odinioară cu sabia, astăzi cu bombe”. Este adevărat că n-au rămas înțepeniți în feudalitate, dar nici prea departe de aceasta n-au mers. S-au desprins de trecut dar n-au ajuns încă unde trebuie. Este cert că în răstimpul scurs de la moartea Profetului (632), istoria islamului a trecut prin multe evenimente transformatoare: unele sunt de mărire imperială, urmate apoi de decădere şi ocupare a musulmanilor de către alte imperii. Sub conducerea primilor califi, arabii, iscusiți călăreți şi mânuitori de spadă, au cucerit noi teritorii şi popoare şi, creându-şi un imens imperiu, şi-au extins nu numai cunoscuta cultură şi civilizație maură, ci şi cultul islamic. Dar, urmând soarta oricărui imperiu, şi cel arab s-a lățit până s-a rupt: el s-a năruit după câteva secole de dominație şi înflorire. După iranieni şi bizantini, otomanii feudali au fost adversarii cei mai puternici care şi-au extins cuceririle, practic, în întreaga lume islamică. Prin cunoscutele cruciade, europenii feudali occidentali atacă şi ei în opt valuri lumea islamică sub pretextul eliberării Sfântului Mormânt de sub ocupația păgânilor (1096-1270); hoardele mongole, conduse de Genghis-Han şi apoi de islamistul Timur Lenk (Tamerlan), se revarsă şi ele în mai multe valuri succesive, ajungând cu cuceririle până la Bagdad şi Damasc, devenite între timp cele mai importante centre islamice şi arabe; otomanii, învinşi temporar de mongoli, revin în forță pe poziții din 1453 până în 1918, când locul lor este preluat de alte mari imperii ale timpului, anume cel francez şi englez, destrămate şi ele imediat după al doilea război mondial.

În tot acest răstimp de secole, naționalismul islamic, din momentul coagulării conştiinței sale naționale, s-a manifestat reactiv față de evenimente, înfăptuind revoluții antifeudale, apoi revoluții de eliberare național-colonială, încheiate cu formarea actualelor state independente; în unele dintre aceste state, cum este cazul Turciei, Tunisiei, Algeriei, Marocului, Egiptului şi Indoneziei, au avut loc chiar mişcări cu tentă laicizantă pentru modernizarea şi democratizarea vieții sociale şi politice. În aceste condiții, naționalismul islamic a jucat, în mod evident, un rol progresist în istorie.

Din păcate, în pofida acestor tendințe, țările islamice în general continuă să fie sugrumate de canoanele dogmatice închise, neprietenoase democrației şi modernității şi chiar retrograde, promovate, nu fără succes, de către fundamentaliştii fanatici, în unele țări fiind ajunşi chiar la putere.

Spre deosebire de tendințele demografice, aspectele economice ridică probleme noi cu un înalt grad de conflictualitate. Țările islamice sunt, în marea lor majoritate, țări slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare. După indicatorul venitul național brut (VNB) pe locuitor, din anul 2000, cele 40 de țări cu majoritate islamică se clasifică astfel:

- 29 de țări aveau între 100 $ şi 500 $. Din această categorie, cea mai

săracă din lume, fac parte: Etiopia, Afganistan, Bangladesh, Pakistan, Yemen, Sudan, Somalia, Mauritania, Uzbekistan, Tadjikistan;

- 8 țări aveau între 500 $ şi 3000 $ (Indonezia, Iran, Siria, Iordania, Egiptul, țările Magrebului), situate mult sub media mondială, de 5.170 $/loc.;
- depăşeau media mondială a indicatorului doar Kuweitul şi Emiratele Arabe Unite cu circa 18.100 $/loc. şi Arabia Saudită cu 7.230 $/loc. în acelaşi an, 2000[1], fapt datorat nu unei dezvoltări organice, moderne a economiilor lor naționale, ci marilor producții de petrol, exploatate în principal de corporațiile străine;
- cât priveşte cele 30 de țări africane islamice nearabe, ele se situează toate sub 500 $ VNB/loc. în anul amintit.

Cu unele rare excepții, țările islamice arabe şi nearabe sunt aşadar țări slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare; ele sunt, în schimb, foarte prezente pe frontul globalizatorilor, nu atât cu sărăcia lor imensă şi degradantă uman, cât cu fabuloasa lor rezervă şi producție de țiței şi gaze naturale, situate pe primul loc din lume. După al doilea război mondial, Golful Persic a devenit realmente cel mai bogat pol petro-energetic al capitalismului mondial, iar petrolul său, abundent, de calitate şi mai ieftin, reprezintă unul din „eroii” globalizării.

Tabelul nr. 1

Locul țărilor islamice în producția şi rezervele petroliere mondiale în anul 2000

Țara	Producția mil.tone	Zăcământ exploatabil mil. tone	Durata exploatării ani	Export mil. tone	Producția pe locuitor kg
Mondial, din care:	3329,4	146692,0	44	1894,3	550
1. Arabia Saudită	410,6	35722,2	87	319,9	19552
2. Irak	126,5	15053,5	119	102,1	5500
3. Iran	183,0	14640,0	80	115,7	2859
4. Emiratele Arabe Unite	105,9	13025,7	123	84,2	35300
5. Kuweit	99,3	13306,2	134	61,5	49650
6. Oman	47,6	714,0	15	44,7	23800
7. Bahreim	1,9	28,5	15	1,0	3248
8. Quatar	30,8	585,2	19	29,5	52649
9. Yemen	20,9	522,2	25	16,3	1161
10. Siria	27,3	354,9	13	16,2	1706
11. Algeria	42,3	1226,7	29	21,4	1410
12. Libia	65,3	3918,0	60	48,4	13060

[1] The World Bank 2002, *World Development Indicators*, p. 18-20.

Țara	Producția mil.tone	Zăcământ exploatabil mil. tone	Durata exploatării ani	Export mil. tone	Producția pe locuitor kg
13. Egipt	34,8	522,0	15	7,4	543
14. Total 1-13	1196,2	99620,1	83	868,3	4798
15. Din mondial, în %	35,9	67,9	X	45,8	872,4

***Sursa**: Energy Statistics Yearbook 2000, N-Y, United Nation, 2002, p. 169-193.*

Anual, țările majoritar islamice extrag cca 1,5 miliarde tone, aproape jumătate din producția mondială, din care (în 2000): Arabia Saudită – 410 mil. tone, Iran – 183 de milioane tone, Irak – 126 de milioane tone, Kuweitul, Emiratele Arabe Unite şi Nigeria câte cel puțin 100 de milioane tone fiecare, Indonezia şi Libia – câte 70-75 de milioane tone etc. Numai țările din Golful Persic dețineau, în 2000, peste 55% din rezervele mondiale de petrol[1].

În calitate, pe de o parte, de principale furnizoare de petrol ale lumii capitaliste dezvoltate, inclusiv pentru SUA, iar pe de altă parte, de mari piețe externe pentru aceleaşi țări de produse agroalimentare, produse din lemn, maşini şi utilaje, mijloace de transport, tehnologii moderne informatice etc., țările islamice constituie o zonă de interes strategic major pentru capitalul internațional, principalul promotor al globalizării.

Din perspectiva prezentului, analiza, chiar sumară, a dimensiunii demoeconomice a lumii islamice ne îngăduie să observăm că:

a) o cincime din populația globului, deşi cea mai bogată din lume în resurse naturale de hidrocarburi, face parte, în mod preponderent, din zona cea mai săracă a omenirii, devenind astfel una din cele mai importante surse de nemulțumire față de globalizare, condusă de SUA, şi implicit un factor de potențare a naționalismului islamist şi alunecarea lui spre formele sale extremiste;

b) această populație are pe capul ei nu numai o sărăcie cruntă, ci şi o religie care-i blochează deschiderea externă şi accesul la valorile culturii şi civilizației occidentale contemporane.

Speculând aceste puternice premise favorabile lui, naționalismul islamic, indiferent dacă este sau nu la putere, nu pridideşte să satanizeze occidentul şi valorile sale, acuzându-l de tendințe spoliatoare şi aducătoare de sărăcie, de ipocrizie şi lăcomie, de egoism şi corupție, de imperialism şi despotism. Toată vina pentru starea precară şi sărăcia din țările lor este aruncată de către naționaliştii islamici pe seama capitalismului occidental, mai ales a celui american, considerat principalul adversar contra căruia trebuie luptat cu orice mijloace. În aceste condiții este greu de răspuns la întrebarea: oare cu ce atârnă mai greu islamismul contemporan în procesul globalizării: cu petrolul, cu sărăcia sau cu fundamentalismul său religios? Sau cu toate în acelaşi timp?

[1] *Energy Statistics Yearbook 2000*, New York, United Nations 2002, p. 130.

Descifrarea dimensiunii sale comunitar-religioase ne aduce şi alte argumente în încercarea de a răspunde la această întrebare.

1.2. Dimensiunea comunitar-religioasă

Islamul reprezintă, în acelaşi timp, o comunitate umană şi religioasă. Aceste componente sunt atât de coincidente şi atât de strâns legate una de alta, încât reprezintă fațetele aceleiaşi realități istorice. Aşa s-a născut şi tot aşa continuă să existe şi astăzi. Privindu-l nu ca fenomen în general, ci din perspectiva legăturii sale cu globalizarea, urmărim a-i identifica acele trăsături care ar putea constitui, potențialmente, rădăcina actualelor forțe şi acțiuni agresive din Orientul Apropiat şi Mijlociu. Este fapt neîndoielnic că islamul comunitar-religios cuprinde în structurile sale caracteristici cu un potențial pe care activiştii săi extremişti, iscusiți manipulatori de conştiințe, nu se dau în lături în a le folosi în ansamblul argumentelor cu care îşi motivează acțiunile teroriste.

Actuala matrice caracterială a islamului are în spate peste 14 secole de existență istorică. Ea cuprinde, alături de elemente provenind din zestrea moştenită de la preislamism, şi elementele noi, adăugate de procesul islamizării, ca şi de evoluția istorică atât de bogată în evenimente transformatoare: războaie, creşteri şi căderi imperiale, contacte cu alte civilizații şi culturi, conflicte şi rivalități interne etc. Iată, în final, câteva din structurile caracteristice ale islamului comunitar religios contemporan care, după înțelegerea noastră, au sau pot avea, direct şi indirect, legătură cu actualele manifestări antiglobalizare ale acestei lumi.

1.2.1. Islamul – comunitate umană

- Islamul contemporan continuă să aibă o structură socială de tip tribal, împovărată de un comportament conservator primitiv, închis şi aproape imobil. Structura tribală este aşezată organizatoric pe trei niveluri ordonate ierarhic: familia, clanul şi tribul.
  - **familia**, ca nucleu organizatoric al întregii țesături sociale;
  - **clanul,** grupare care adună în cadrul său familiile de acelaşi neam;
  - **tribul,** grupare superioară care cuprinde clanurile înrudite. Mahomed Profetul aparținea clanului Haşhemit, iar acesta tribului Quraysh, ambele existente şi astăzi în viața socială şi politică a Arabiei Saudite.
- Liantul intern al fiecărei grupări îl constituie legăturile de sânge – de rudenie şi de filiațiune – acceptate tradițional ca valori sacre şi intangibile. În numele acestora, toți membrii grupării tribale au datoria sfântă să apere viața şi prestigiul grupării de care aparțin, iar aceasta, la rândul său, are datoria, tot sfântă, să-şi apere membrii săi. Moştenită din trecutul preislamic, această solidaritate reciprocă reprezintă una din

pietrele de temelie la edificiul eticii islamice.

- Etica musulmană se caracterizează prin prezența, în comportamentul oamenilor şi al grupărilor tribale, a unei înalte severități şi exigențe, fiind dintotdeauna o etică războinică[1], bazată, ca motivație, pe o onoare. Orice jignire sau insultă se spală numai cu sânge. Musulmanul preferă să moară în onoare decât să trăiască în dezonoare:
  - purtătorul şi apărătorul onoarei este bărbatul. Conform cutumei, el are obligația nobilă să apere armele, femeia, memoria străbunilor şi pământul de amenințarea necredincioşilor. Între aceste obligații elementare, dar fundamentale, se încadrează şi apărarea locurilor sfinte: Ierusalimul şi Mecca;
  - "spălarea prin sânge" a nedreptăților are valoare de precept înscris în matricea mentalului individual şi colectiv al musulmanului; el implică acceptarea autosacrificiului, ceea ce ar putea explica extensiunea explozivă a demersului sinucigaş în actele teroriste.
- Islamul este o lume pluralistă, formată din arabi şi arabizați, iranieni, turci, kurzi, afgani, indieni, chinezi, malaezieni, indonezieni, etiopieni, sudanezi şi alții. Cu ocazia pelerinajului anual la Mecca, saudiții distribuie loturi de corturi fiecărei țări, separate geografic şi etnic: musulmani orientali arabi şi orientali nearabi; musulmani turcofoni, maghrebini, negri africani etc.
- Comunitatea islamică, mai ales arabă este formată din:
  - **triburile nomade –** beduinii, a căror principală ocupație şi avere o constituie turmele de oi şi capre. Din animalele mari dețin cămile şi cai; ei sunt stăpânii deşerturilor, cei mai primitivi şi cei mai conservatori, dar şi adversarii cei mai hotărâți şi periculoşi ai tendințelor de modernizare şi laicizare;
  - **triburile stabile:** unele formează populația rurală, prezentă, în general, în localitățile din jurul oazelor unde se ocupă cu agricultura, o agricultură modestă, de autoconsum, bazată, în special, pe cultura legumelor şi fructelor; reprezintă concentrările urbane, cu tendință de creştere continuă, lucrând în diverse activități social-economice utile urbei, dar mai ales în administrația publică şi în activitățile economice petroliere;
  - **negustorii** continuă şi astăzi să străbată deşerturile cu caravanele de cămile, urcând vara în nord până în Siria şi coborând, iarna, în sud, până în Yemen şi Etiopia;
  - **evreii,** veri ai arabilor, veniți în locurile acestora în mai multe rânduri

[1] Philippe Gaudin (coordonator), *Marile religii: iudaismul, creştinismul. islamismul, hinduismul şi budismul*, Editura Orizonturi, Bucureşti, p. 130.

în istorie, dar mai ales după a doua distrugere a Templului de către romani (anul 70)[1]. Instalați, cu deosebire, în Palestina, Siria, Irak, Yemen, Egipt, Arabia Saudită şi Iran, ei erau organizați, inițial, în triburi, locuiau în cetăți fortificate şi erau, în zonă, principalii comercianți şi finanțişti. Chiar şi Mahomed apelase la ei pentru împrumuturi, deşi, în acelaşi timp, s-a şi luptat cu triburile acestora[2]. După crearea statului israelian (1948), mulți s-au retras în vechea lor vatră, Palestina, hotărâtă de ONU, alții însă, au rămas, sub formă de intruziuni, între popoarele arabe, mai ales ca bancheri şi negustori.

– **creştinii,** arabi şi nearabi, sunt prezenți în lumea islamică, dar mai ales în Libia, Iordania, Siria şi Irak, în Egipt şi Yemen. Prezența creştinilor în lumea islamică este premergătoare islamizării, iar în perioada când Mahomed şi adepții lui erau prigoniți, ei au contribuit la apărarea acestora.

- Comunitățile umane ale islamului contemporan sunt puternic diferențiate socioeconomic. Avuția națională este concentrată în mâna unei pături sociale reduse, cu o prezență şocantă a unor mari magnați financiari, deschişi la diverse alianțe cu capitalul occidental, în timp ce marea majoritate a populației se zbate în sărăcie şi incultură, devenind sursă de instabilitate şi dezbinare în sânul islamului comunitar.

1.2.2. Islamismul – comunitate religioasă

- Ca religie, islamul este o doctrină sever monoteistă, profund antiidolatrică, propovăduită de Profetul Mahomed (570-632). Ea a apărut ca religie arabă, la Mecca, în Arabia Saudită, de unde s-a răspândit în întreaga lume arabă şi dincolo de aceasta, ajungând, într-un secol, în Est până la Indus şi frontierele Chinei, iar în vest până pe coastele africane ale Mediteranei şi Atlanticului şi în Spania. Înaintarea în Europa i-a fost stopată de Carol Martel în urma luptei de la Poitier (726). Islamizarea a urmat, de fapt, aceeaşi traiectorie şi a folosit aceeaşi sabie ca şi formarea şi expansiunea marelui imperiu arab, început chiar de către Profet.
- Mesajul fundamental al islamului constă în credința existenței unui singur

[1] Templul, închinat lui Iehova, a fost construit de regele Solomon (937-930) î.Ch., pentru a păstra în el Tablele Legii lui Moise. Este distrus, prima oară, în 586 î.Ch., de către Nabucodonosor, când evreii au fost duşi în sclavie în Babilon. Templul, refăcut prin 539 î.Ch., când evreii s-au întors în vatra lor, a fost distrus, a doua oară, în anul 70 de către Titus Flavius, împărat roman, iar evreii au emigrat masiv în lumea arabă. A treia oară este distrus în 171 î.H. de către Antiochos Epiphanes IV, regele Seleucizilor, iar evreii sunt luați sclavi sau emigrează masiv, luând calea diasporei (Philippe Gaudin, coordonator, op. cit., p. 41).

[2] xxx *Învățăturile Profetului Mahomed*, Editura Antet, p. 13.

Dumnezeu ca stăpân suveran absolut al întregului univers. Este acelaşi Dumnezeu cu cel adorat de evrei şi creştini. După istoricii religiilor, o bună parte din preceptele islamului sunt preluate din religia mozaică şi creştină[1]. De altfel, se consideră că arabii şi evreii sunt veri, având ca părinți pe cei doi fii ai lui Avram[2]. Este un paradox faptul că rudenia apropiată în loc să fie un prilej de înțelegere şi convieţuire paşnică, a fost şi este, dimpotrivă, marcată de lupte crâncene, încă de pe timpul Profetului, culminând în zilele noastre cu apelul la arma cea mai ticăloasă, terorismul colectiv.

- În religia islamică, Allah este unic atât ca divinitate, cât şi ca autoritate. Venerarea lui de către musulmani şi credința în el reprezintă chezăşia binelui şi calea evitării răului; de aici şi cerința supremă a supunerii totale față de El. Reperele doctrinare, comportamentale şi normative ale islamului se sprijină pe trei surse fundamentale: Coranul, Sunna şi Legea[3]:
  - **CORANUL** este biblia musulmanului. El cuprinde mesajul divin revelat, respectiv cuvântul lui Dumnezeu transmis lui Mahomed profetul pentru oameni. Fiind mesajul divin scris (Mahomed avea 10 scribi care transcriau imediat fiecare revelație), Coranul reprezintă cartea sfântă a musulmanilor. Cuprinde cinci părți: lucrurile legiuite, cele nelegiuite, învățăturile limpezi, tainele şi pildele. Fiecare prevedere are un înțeles în afară şi altul lăuntric[4]. Nelegiuirile, din momentul în care sunt provocate şi apreciate ca atare sunt sever pedepsite după principiul „ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte”.
  - **SUNNA** exprima inițial tradiția islamică. După apariția Profetului ea capătă conținut teologic, definind tradiția sacră, venită de la Mahomed şi completează Coranul. Concret, ea cuprinde reflexiile şi comportamentul acestuia, aşa cum rezultă ele din experiența de viață profetică şi cum au fost surprinse, înțelese şi scrise de scribii care au stat în preajma profetului. Numai învățăturile sale sunt în număr de 439[5].
  - **LEGEA islamică** arată, în esență, „calea de urmat spre Dumnezeu” de către credincioşi. Fără a fi juridică, Legea islamică are valoare

[1] Anne-Marie Delcambre, *op. cit*., p. 18-19: Coranul consideră că cei mai importanți profeți sunt Adam, Noe, Avram, Moise, David, Solomon, Iosif, Iona, Ilie, Ioan, Iisus şi Mahomed care încheie revelația.

[2] Conform Bibliei, cei doi fii ai lui Avram, proveneau de la două mame: Ismael, născut de roaba egipteancă Agar, recunoscut ca părintele arabilor şi Isac, născut de soția sa Sara şi considerat părintele evreilor.

[3] Philippe Gaudin, *op. cit*. p. 170.

[4] Anne-Marie Delcambre, *op. cit*., p. 20.

[5] xxx *Învățăturile Profetului Mahomed*, Ed. Antet, p. 42.

normativă religioasă: ea defineşte dreptul lui Dumnezeu şi dreptul oamenilor. Primul drept reprezintă cultul, iar al doilea – organizarea societății. În ambele cazuri, prevederile Legii islamice sunt porunci normative în legătură cu „ce e permis, ce e recomandat, ce e obligatoriu, ce e demn de disprețuit şi ce e interzis”.

- Ne-am oprit la aceste repere generale ale religiei islamice nu ca un act de cunoaştere în sine, ci ca unul care ne ajută să identificăm rădăcinile actualelor manifestări extremiste ale fundamentaliştilor islamici. Căutând printre prevederile cuprinse în Coran şi în însoțitoarele sale – Sunna şi Legea islamică – găsim multe îndemnuri la toleranță, la iubirea aproapelui, la pace şi înțelegere între oameni, dar nu puține sunt şi poruncile care, în anumite condiții, întotdeauna pentru apărare, față de atacul asupra credinței şi vieții musulmanului -, se trece la agresivitate şi răzbunare, inclusiv prin apel la război. În aceste din urmă îndemnuri, manifestabile, repetăm, în anumite condiții, găsim, credem, rădăcina cu motivație religioasă a actualelor manifestări ale naționalismului islamic extremist. Iată trei cazuri majore în acest sens:
  - **solidaritatea panarabă.** De ce toate țările arabe se simt responsabile a fi solidare cu arabii palestinieni, participând chiar efectiv, împreună cu ei, la războaiele cu Israelul şi la atentatele teroriste contra evreilor şi a aliaților lor occidentali? Pentru că această solidaritate, înainte să fie o manipulare politică, are o motivație profund religioasă, fiind cerută de câteva porunci coranice şi sunnice. Iată ce spune Mahomed în învățăturile sale: „Toți musulmanii sunt asemenea unui trup. Dacă un om se plânge de dureri de cap, întregul lui trup suferă” (v. 208). „Toți musulmanii sunt asemenea părților care alcătuiesc o temelie, fiecare întărindu-i pe ceilalți; aşa trebuie să se sprijine unii pe alții” (v. 209). „Pentru Dumnezeu, Creația este o familie, căci întreținerea ei vine de la El; de aceea, cel mai iubit de Dumnezeu este acela care se îngrijeşte de familia lui Dumnezeu” (v. 212)[1]. Aşadar, faptul că islamiştii de pretutindeni sar în ajutorul fraților lor palestinieni are o motivație religioasă, ea având un caracter sfânt. Şi în cazul Israelului există o solidaritate internațională a țărilor capitaliste occidentale, care şi ele se simt responsabile, nu însă cu motivații religioase, pentru menținerea entității statale a evreilor în vatra Palestinei. Indiferent de motivații, rezultă, în final, că prin confruntarea dintre cele două solidarități internaționale – panislamică şi panoccidentală – se confruntă de fapt, cum am mai spus, două lumi şi suferă progresul întregii umanități;

[1] *Op. cit*., p. 56-57 (v = versetul).

- **islamul şi războiul.** După preceptele sale fundamentale, islamul este o doctrină religioasă tolerantă, opusă agresiunii. Când este însă atacată şi trebuie să se apere, el devine un luptător aprig. Iată, în acest sens, îndemnul Coranului către musulmani: „Luptați în felul lui Dumnezeu împotriva celor care vă atacă, dar nu începeți voi lupta" (Coranul II, 190). „Islamul a ridicat sabia pentru a se apăra şi a menținut-o în poziție de apărare, aşa cum va face întotdeauna"[1]. Reluând ideile coranice, Mahomed le integrează şi în învățăturile sale: „Nu te teme de înfierarea defăimătorilor atunci când îți arăți credința în Dumnezeu" (v. 222). „Împotriva nelegiuiților, trebuie să vă bateți până când vi se va rupe sabia" (v. 235)[2]. Printre faptele nelegiuite, *antimusul mane*, cele mai grave în concepția islamului sunt: amenințările asupra pământului musulman şi atacurile asupra valorilor fundamentale ale religiei şi civilizației islamice. Astăzi, asemenea amenințări şi fapte nelegiuite se consideră: crearea Israelului pe vatra arabilor palestinieni; prezența armatelor străine, ale ONU sau ale SUA şi a aliaților săi, pe teritoriile țărilor islamice; atacurile armate asupra unor țări islamice (Afganistan şi Irak); tendințele globalizării care, după ideologii islamişti, amenință atât acapararea resurselor naturale şi a piețelor naționale de către capitalul occidental, cât şi valorile fundamentale ale religiei şi civilizației islamice. Aşadar, reacțiile, prin războaie şi atentate teroriste, față de aceste amenințări agresive israelo-occidentale în general şi israelo-americane în special, sunt considerate de țările islamice, ca reacții normale de apărare, potentând astfel, întreaga mişcare extremistă a naționalismului islamic contemporan. Rămâne, totuşi, fără răspuns o mare întrebare: **dacă atentatele teroriste sunt reacție de apărare împotriva unor nelegiuiți, de ce trebuie să fie ucişi oameni nevinovați?** Căci explozia unei bombe sau sinuciderea într-un autobuz sau tramvai, într-o stație, în gară sau alte aglomerări pe stradă, ucide nu nelegiuiți, ci oameni simpli total nevinovați. Este clar că, în acest caz, ne aflăm în fața unui fenomen nou, de transformare a naționalismului islamic contemporan într-o mişcare extremistă de tip nazist sau stalinist, ale cărei atentate sunt categoric crimă împotriva umanității;
- **islamul şi fenomenul kamikaze.** Multe din atentatele teroriste ale extremiştilor islamici contemporani şi cele mai grave sunt comise de persoane kamikaze. Şi în acest caz, demersul nu este un patent islamic. Anterior, el a fost folosit şi de alții. De pildă, japonezii în al doilea război mondial au practicat kamikaze prin acei piloți care intrau cu avionul încărcat cu explozibil direct în vaporul americanilor. Pentru

[1] *Op. cit.*, p. 17.
[2] *Op. cit.*, p. 58.

islamişti, fenomenul kamikaze surprinde prin amploare. Cum este posibil ca echipe întregi de tineri, care au toată viața în față, unii chiar intelectuali, educați în universități occidentale, inclusiv americane, să devină nişte habotnici înrăiți, atât de pătimaşi, încât sunt gata în orice moment să se autosacrifice pentru cauză? Fenomenul kamikaze reprezintă de fapt o crimă triplă: prima este cea a profesorilor educatori, firi diabolice satanizate care racolează şi pregătesc tinerii pentru moarte; a doua este crima tinerilor kamikaze față de ei înşişi şi de familia lor, pentru că îşi curmă viața, îndoliindu-şi părinții şi frații; în fine, a treia şi cea mai gravă, prin amploarea şi natura ei, este crima uciderii unor oameni nevinovați.

Oare ce resorturi interne ale omului pot pune în mişcare o habotnizare atât de pătimaşă, încât să-l determine a deveni kamikaze? Unele din aceste resorturi, poate cele mai importante vin, după părerea noastră, chiar din doctrina religioasă, cu deosebire din concepția ei despre efemeritatea omului pe pământ. În acest sens, iată câteva idei din poruncile acestei religii: „Lumea e ca o o temniță sau ca foametea: atunci când o părăseşti, e ca şi cum ai ieşi din temniță sau ar înceta foametea". Şi după ce subliniază că „în afară de amintirea lui Dumnezeu, blestemată e lumea aceasta şi blestemat e tot ce se găseşte în ea", profetul conchide: „Pentru musulman, moartea e o binecuvântare. Moartea e mai bună decât păcatul". „Mormântul este prima etapă a călătoriei către veşnicie"[1]. Pentru nişte tineri, neintrați încă bine în viață, unii chiar neieşiți bine din adolescență, cu goluri educative mari, vulnerabili psihologic, asemenea precepte religioase pot umple aceste goluri, mai ales când inocularea lor se face de către educatori abili în manipularea conştiințelor. Probabil că tinerii, acceptând să se sinucidă ca să ucidă, înfăptuiesc atentatul cu convingerea că „moartea e o binecuvântare" atât pentru ei cât şi pentru victimele lor.

Cunoscând principalele repere religioase ale islamului, mai ales în legătură cu solidaritatea panislamică şi cu folosirea violenței ca răspuns reflex la atacuri antimusulmane, ajungem, fără îndoială şi la identificarea unor rădăcini teo-ideologice ale actualelor manifestări teroriste. Dar, simpla existență a acestor rădăcini nu se transformă automat în acțiuni. Ca să se întâmple acest lucru, mai este nevoie de ceva şi anume de demersul politic care să folosească potențialul cuprins în rădăcini. În acest scop, factorul politic manipulator se foloseşte de câteva instrumente: de pildă, apelează la presă ca să agite problemele şi astfel să dezlănțuie şi să înflăcăreze pasiunile vulgului; de asemenea, se foloseşte de bani, cu marea lor capacitate de corupție, pentru finanțarea acțiunilor contra duşmanilor; în fine, se foloseşte organizarea şi

[1] *Op. cit*., p. 62-63 (v. 270-275).

orientarea acțiunilor teroriste spre țintele cu impactul cel mai mare urmărit de conducătorii politici.

1.2.3. Sciziuni islamice. Impactul actual

Dincolo de aparențe, islamul religios este puternic scindat în curente şi subcurente rivale şi reciproc agresive. Disputele dintre ele, angajând deseori chiar forțe armate, produc mari tensiuni cu impact nu numai în zonă, ci în întregul sistem de relații internaționale. Astăzi, în lumea islamică există trei curente, din care două principale şi unul minoritar: sunnismul, şiismul şi, respectiv, karejismul. Ele s-au format după moartea profetului în legătură cu alegerea califului succesor al acestuia. Trei curente, trei surse de proveniență a succesorului ales: a) din tribul profetului; b) din familia lui sau c) independent de acestea. De fapt, alegerea califului succesor era o luptă pentru putere şi oricine ar fi fost alesul, el avea pe lângă susținători şi adversari puternici, chiar de moarte.

Sunnismul, curentul majoritar al islamului, cuprinde astăzi un miliard de adepți, răspândiți în toată lumea. S-a individualizat ca atare, susținând inițial alegerea succesorului la putere – a califului – dintre membrii tribului lui Mahomed şi recunoaşterea obligatorie a sunnei ca întregitoare a Coranului. Sunniții au în Irak, Turcia şi Arabia Saudită cele mai mari şi puternice puteri islamice din Orientul Apropiat şi Mijlociu.

Şiismul ("gruparea adepților"), curent de la început antisunnit, cuprinde astăzi circa 100 de milioane de adepți, răspândiți în toată lumea islamică, majoritarii fiind în Iran şi în sudul Irakului. Şiismul s-a individualizat inițial prin susținerea alegerii califului moştenitor nu din tribul lui Mahomed, ci chiar din familia acestuia, prin respingerea obligativității sunnei şi alinierea doar la cuvântul lui Dumnezeu, Coranul. Fundamentaliştii islamici provin preponderent din această sectă.

Karejismul, curent minoritar, secesionist din şiism, cuprinde azi câteva milioane de adepți, urmaşi ai celor care susțineau alegerea califului nu dintre membrii tribului sau ai familiei profetului, ci a celui mai bun şi pios musulman, indiferent chiar şi de culoare.

Numeroase alte subdiviziuni – secte şi subsecte – există astăzi în cadrul fiecărei grupări. Între acestea, un loc aparte îl ocupă ismaeliții, sectă a şiiților prin definiție fundamentalistă, prezentă în toate țările islamice, dar mai ales în Iran, Africa de Est, Afganistan şi Pakistan, India şi Yemen. Din masa ismaeliților s-a desprins o grupare războinică, un Ordin, ai cărei membri erau educați în spiritul fanatismului; cunoscând-o, cruciații francezi au numit-o „ucigaşă". O invocăm, pentru că această grupare, prin îndemnurile care o călăuzesc, ne poate da o explicație şi asupra fenomenului terorist. Îndemnurile sale grăiau: slăbirea tuturor asupritorilor, scop pentru care orice mijloc folosit este bun; folosirea de către luptători a unei plante – provenită atunci din Egipt –

haşişul, care îi poate pregăti să realizeze cele mai temerare vitejii fără frică de moarte, sacrificându-se; în fine, când adversarul este prea puternic, îndemnul era să se folosească subminarea moralului adversarului printr-o campanie teroristă, prin trimiterea discipolilor la sacrificiu sub influența narcoticelor[1]. Rezultă că terorismul este o armă pe cât de veche, pe atât de preferată de musulmani.

Din perspectiva prezentului, principalele probleme şi rivalități, discordii şi răbufniri ale violenței, urmate de războaie sau asasinate în masă de tip genocid din lumea islamică se concentrează la nivelul rivalităților, vechi şi mereu noi, dintre suniți şi şiiți. Şiiții, mai puțin numeroşi în lumea islamică, dar majoritari în Iran şi Irak, au ajuns la islam prin ocuparea lor de către armatele sunnite ale arabilor (635), şiismul fiind adoptat ca reflex advers față de orientarea sunnită a ocupanților. Chiar din acest moment, relațiile dintre sunniți şi şiiți, de fapt dintre arabi şi iranieni, sunt definitiv rupte şi duşmănoase. Probabil că iranienii, fiind ocupați şi islamizați cu sabia de către arabii sunniți, nu şi-au scos din suflet niciodată resentimentele față de aceştia. Aşa se face că sâmburele conflictual inițial dintre sunniți şi şiiți a devenit o adversitate seculară arabo-iraniană, conflict ajuns până în zilele noastre, cu o încărcătură agresivă chiar mai mare decât în trecut. Războiul irakiano-iranian din 1980-1988 şi desele răscoale şiite antisunnite din Irak ilustrează elocvent această adversitate. Fiindcă această poveste arabo-iraniană depăşeşte, ca importanță, lumea islamică şi reprezintă unul din factorii de dezordine a pieței internaționale a petrolului şi, implicit, a economiei mondiale contemporane, va fi analizată într-un capitol aparte.

1.3. Dimensiunea politico-religioasă

1.3.1. Istorie şi actualitate

Chiar de la naşterea sa, mahomedanismul a apărut nu doar ca o simplă forță religioasă, ci ca una politico-religioasă. În acest fel, el a traversat istoria, acționând ca atare şi astăzi. Stau mărturie, în acest sens, faptele care i-au marcat revoluția încă de la început. De pildă, Mahomed, când, gonit din Mecca, s-a retras la Medina, şi-a dublat propovăduirea credinței sale relevate de reorganizarea comunității arabe, într-o formă statală, dotând-o nu numai cu reguli de comportament social comun, dar şi cu o armată proprie. Cu această armată, a cărei sabie ascuțită, Mahomed a folosit-o ca însoțitoare a cuvântului său, va profeți că el va cuceri Mecca şi apoi toate triburile din întreaga Peninsulă Arabică. Mai mult decât atât, la moartea sa, Profetul a lăsat urmaşilor săi – califilor şi emirilor – o armată gata pregătită de atac asupra Siriei şi a altor țări vecine şi mai îndepărtate. Într-un secol de lupte şi cuceriri,

[1] Gérard & Sophie de Sède, *Ocultismul în politică. De la Pitagora până în zilele noastre*, Editura Nemira, Bucureşti, p. 33-40.

arabii au creat marele Imperiu Maur, întins de la frontierele Chinei până în Spania şi întreaga coastă nordică şi nord-vestică a Africii. Mărirea şi declinul acestui imperiu, urmate de o mişcare similară şi a civilizației şi culturii create de el, au lăsat urme adânci în lumea arabă şi occidentală vizibile şi astăzi. Merită, credem, să aruncăm o privire scurtă pe verticală asupra acestor procese, fiindcă marile probleme cu care se confruntă astăzi lumea islamică au strânsă legătură cauzală cu zestrea politico-religioasă moştenită din trecut.

Perioada de înflorire: între secolele al VIII-lea şi al XII-lea, imperiul maur cunoaşte o adevărată „epocă de aur" în dezvoltarea civilizației şi culturii, contribuind la tezaurul de gândire al omenirii cu valori şi nume strălucitoare şi astăzi. Deşi islamul a pornit de la triburile nomade ale deşertului, această „epocă de aur" a apărut însă nu de la aceste triburi primitive şi nici de la sate, ci de la marile oraşe ca: Damasc, Bagdad, Ispahan, Alep, Cairo, Fez, Córdoba. Sponsorizată de un generos mecenat din partea califilor, emirilor şi guvernanților, puternica înflorire a spiritului uman radiat de aceste oraşe a cuprins, practic, toate formele cunoaşterii, dar mai ales: filosofia, istoria, geografia şi matematicile. Învățaților mauri, între altele, omenirea le datorează crearea algebrei şi bazele trigonometriei şi astronomiei. Atunci au trăit cunoscuții savanți **Avicena** (Ibn Sina, 980-1037) din **Turkestan** şi **Averoes** (Ibn Ruşhd, 1126-1198) din **Cordoba**, spanioli, ambii mari filosofi, medici şi naturalişti, ambii au dezvoltat ideile lui Aristotel şi tot ambii au fost declarați eretici de către fundamentalismul islamic al vremii. Să nu uităm că europenii au cunoscut opera lui Aristotel prin intermediul traducerilor din arabă. Spiritul creator al arabilor din perioada maură s-a manifestat nu numai în domeniul gândirii ştiințifice, ci şi în cel al acțiunii umane concrete: ei au construit mari edificii publice, impresionante şi astăzi, drumuri, şcoli, universități şi spitale, ateliere de producere a oțelului, şantiere de construcție a vapoarelor etc. Din perspectiva prezentului, civilizația şi cultura maură ne îngăduie cel puțin două concluzii: că, puşi în condiții favorabile, arabii, ca orice alt popor, de altfel, pot avea un mare potențial de creație ştiințifică şi practică, util nu numai lor, ci şi întregii societăți umane şi că religia islamică, eliberată de extremisme, poate deveni un factor de progres general.

Declinul imperiului maur este declanşat de invazia otomană în lumea arabă. Momentul este marcat de intrarea turcilor în Bagdad, în anul 1055. Dominația turcă, întreruptă pe parcurs de câteva alte invazii, cruciați, mongoli, mameluci, revin pe poziție şi continuă până în 1918, când imperiul otoman este definitiv destrămat, iar locul lui este luat de către imperiul englez şi cel francez. Ce se întâmplă cu lumea arabă sub fiecare din aceste imperii? Ne interesează ce se întâmplă ,fiindcă este vorba de naşterea şi coagularea ideilor de națiune, stat național şi independență națională, adică a conceptului de naționalism ca doctrină a eliberării național-coloniale. Iată pe scurt filmul acestor noi dezvoltări

ideologice prin care comunitățile arabe ies din feudalitate şi intră în istoria modernă a umanității.

Sub ocupația turcă se creează, între cuceritori şi cuceriți, pe baza religiei comune, „uniunea politică a comunității musulmane" (Umnea), care a permis turcilor o dominație relativ liniştită a lumii arabe până în 1890. Acum apar pe scena politică a Tur ciei **Junii Turci** care schimbă radical datele problemei: ei militează pentru o națiune turcă laică şi modernă[1]. Vechea fraternitate arabo-otomană şi uniune politică şi-au epuizat utilitatea şi disputa. Arabii, prin intelectualii lor, la fel ca Junii Turci, se gândesc şi ei la ideea de națiune şi stat național, bazați pe entitatea lor ca bloc distinct prin cultură şi limbă, cerând separarea de Imperiul Otoman. Au apărut, aşadar, germenii naționalismului arab cu trimiteri directe la patrie şi națiune cu teritoriu național propriu. Toate aceste idei, moderne, nu s-au putut realiza însă imediat după destrămarea Imperiului Otoman în 1918, cum s-a întâmplat în Europa Centrală şi în Balcani, pentru că locul acestuia a fost ocupat de celelalte imperii coloniale europene.

Imperialiştii englezi şi francezi, care au luat locul turcilor în lumea arabă, creează o nouă ordine în Orientul Apropiat şi Mijlociu, îşi împart între ei teritoriile, trasează noi frontiere, apar noi state, promovează monarhi şi alți conducători, în general de tip feudal, afectând teritorial, în special Egiptul, Siria, Irakul, Palestina, Iordania şi Liban. Pe acest fond general, se dezvoltă sentimentul național arab de independență, care pune sub semnul întrebării controlul colonial anglo-francez şi pe care îl înlătură definitiv după Al Doilea Război Mondial. Actuala configurație statală a lumii islamice este rezultatul acestei lupte.

1.3.2. Stările conflictuale din lumea islamică

Ce se întâmplă astăzi?

De câteva decenii, dar mai ales după 1990, lumea musulmană se află, cu o prezență crescândă, în centrul opiniei publice internaționale. Marile ziare ale lumii, ca şi emisiunile de televiziune naționale şi internaționale transmit, zilnic, ştiri despre evenimente şi fapte conflictuale cu o mare încărcătură de nelinişte, unele chiar abominabile, atribuite mişcărilor fundamentaliste şi intransigenței lumii islamice contemporane, mai ales arabe.

Unele stări conflictuale sunt interne şi cuprind mai multe fronturi de luptă: religios, interetnic şi național integrist. Conflictele religioase sunt generate mai ales de:

a) lupta dintre forțele politice, care militează pentru laicizarea statului şi cele care militează pentru un stat islamic, condus de integriştii religioşi;

[1] Anne-Marie Delcambre, *Islamul,* Editura CNI "Coresi" SA, p. 39-40.

b) rivalitatea dintre sunniți şi şiiți, a căror luptă este pentru putere. Frontul interetnic este generat de comunitatea kurdă, prezentă mai ales în Turcia, Irak care luptă pentru separare şi crearea unui stat propriu;

c) al treilea front de luptă, cu multe victime, se duce între forțele naționale integriste intransigente, xenofobe şi cei care, într-un fel sau altul, cooperează cu forțele străine aflate pe teritoriul țărilor arabe.

Alte stări conflictuale au caracter internațional, cu motivații strict religioase, politico-religioase şi xenofobe. În aceste cazuri, lupta cuprinde, pe de o parte, fundamentaliştii islamici din țările de religie musulmană, cu sprijin mai mare sau mai mic şi de alte forțe politice interne, iar pe de altă parte, Occidentul capitalist şi laic, în frunte cu Armenia, învinuită de trei păcate: de jandarm al capitalismului şi de dominație mondială; de întinarea locurilor sfinte prin prezența ei cu capital şi forțe armate în lumea islamică şi de sprijinitor al Israelului în lupta acestuia contra fraților palestinieni.

1.3.3. Iranul şi revoluția islamică şiită

Iranul, una din țările islamice mari, a cunoscut, în 1978, o mare revoluție islamică şiită, în urma căreia Şahul Reza Pahlavi, adus şi sprijinit la putere de americani, este izgonit şi o dată cu el sunt izgoniți şi cei 30.000 de consilieri americani prezenți în Iran pe timpul şahului[1]. Vine la putere Ayatolahul Komeyni, care construieşte un prim model islamic fundamentalist de organizare socială, politică şi religioasă a țării. Iranul devine o Republică Islamică, un stat teocratic, în care puterea aparține clerului. Două elemente ale acestui proces cuprind în ele un mare potențial conflictual.

Primul constă în caracterul şiit al revoluției islamice. Din această cauză, ea produce fiori în țările arabe sunnite, de teama că această revoluție ar putea să inspire rebeliuni ale şiiților din aceste țări. Temerile erau mai pronunțate în Irak, unde şiiții au fost obiectul unor crude oprimări din partea puterii sunnite.

Al doilea element constă în visul lui Komeyni de a crea un panislamism fără frontiere. Unirea musulmanilor din toată lumea era gândită sub steagul Iranului, care urma să devină, astfel, un fel de papalitate, ca la catolici. Or, a crea un panislamism însemna export de revoluție, idee care nu era străină de gândirea lui Komeyni. În fața unor asemenea provocări, modelul islamic iranian nu putea fi aplaudat de celelalte țări musulmane. Cu excepția Afganistanului, ai cărui talibani luptau contra sovieticilor invadatori, care a reacționat favorabil, majoritatea celorlalte țări au reacționat nervos pentru că nu

[1] François Massoulié, *Conflictul din Orientul Mijlociu*, Editura ALL, Bucureşti, 2003, p. 120.

doreau să li se întineze strădaniile spre deschidere externă şi modernitate. Cele mai neliniştite în acest sens au fost Irakul, Arabia Saudită şi Egiptul.

În fine, provocările modelului islamic iranian erau evidente şi dincolo de lumea islamică, față de lumea occidentală, inclusiv Uniunea Sovietică aflată în război în Afganistan. Imediat după înscăunare, Komeyni s-a declarat împotriva modelelor occidentale, acuzate de corupție, perfidie şi ideologii laice satanizate. În acest context Iranul, fiind împotriva şahului, era implicit şi împotriva americanilor. Aceştia din urmă mai erau însă acuzați şi pentru caracterul imperialist al SUA care, prin marile sale corporații petroliere, stăpâneau şi petrolul din Orientul Mijlociu. Aversiunea fundamentaliştilor iranieni față de Occident nu s-a limitat la vorbe. Dimpotrivă, a fost transpusă în acțiuni concretizate în şirul de atentate teroriste inițiate sau sponsorizate de Iran. Aşa se explică şi reacția pe măsură a Occidentului, mai ales a SUA, față de această țară, inclusă în „axa răului".

Povestea Iranului contemporan nu se încheie însă aici. Dimpotrivă, fără să se renunțe la teocrație, el traversează, după moartea lui Komeyni, o perioadă de luptă în surdină pentru putere. Se confruntă două forțe fundamentale ale societății iraniene: conservatori şi reformişti.

Conservatorii, blocați în fundamentalismul lor rigid şi închis, fac alergie la orice idee de schimbare spre modernizare şi încadrare mai bună în economia mondială. Ascuțişul săbiei lor de luptă este îndreptat în interior împotriva reformatorilor şi în exterior împotriva valorilor occidentale, mai ales împotriva imperialiştilor americani care le amenință puritatea islamică. Fără a rămâne în domeniul declarațiilor, fundamentaliştii iranieni s-au lansat într-o amplă campanie antiamericană, cu apel inclusiv la atentate teroriste, în scopul de a-şi intimida adversarii şi a le slăbi „influența satanică".

În schimb, reformiştii, mai pragmatici, conştienți de răul pe care-l generează pentru țară tendința de izolare internațională a acesteia, luptă pentru o deschidere mai mare a economiei spre exterior, pentru elasticizarea actualelor structuri şi chiar pentru admiterea unor intruziuni liberale în sistemul social-economic şi reapropiere de țările occidentale, accelerată după 1990[1]. Evident, prezența acestei tendințe interne, dusă până la capăt, va scoate Iranul din amorțeală şi-i va favoriza progresul de care are atâta nevoie. Reprezintă, de asemenea, un semn bun pentru Iran, ca şi pentru relațiile internaționale, faptul că pentru prima dată conducătorii Iranului au participat la reuniunile de la Davos din Elveția şi că ambele tabere, reformații şi conservatorii fundamentalişti, acceptă inspecții nucleare lărgite. Dacă la aceste evoluții s-ar adăuga încetarea sprijinului acordat de Iran mişcărilor teroriste, n-ar mai fi motive pentru perpetuarea embargoului asupra acestei țări.

[1] François Massoulié, *op. cit*., p. 123.

Greu de apreciat dacă asemenea tendințe sunt de durată în condițiile în care, în lupta pentru putere, forțele conservatoare conduse de fundamentaliști au câştigat teren în urma alegerilor parlamentare din februarie 2004. Din 290 de parlamentari, conservatorii au obținut 149 de mandate, peste majoritatea parlamentară de 146 de mandate din total. Reformiştii şi independenții au obținut 65 de mandate. Lupta pentru putere în cadrul organului legislativ a început, poate chiar s-a şi decis, înainte de alegeri prin maşinațiunile fundamentaliştilor. Este vorba de hotărârea Consiliului Gardienilor Constituției de a elimina de pe listele electorale candidatura a peste 2000 de reprezentanți ai reformiştilor, din care 80 de persoane erau deja membri ai vechiului parlament. Este semnificativ faptul că liderul suprem al islamiştilor iranieni, Ali Khamenei a apreciat rezultatele scrutinului drept o „epopee națională şi islamică”[1]. Din păcate, reformiştii n-au avut puterea necesară să combată acest abuz antidemocratic. Iar faptul că, atât Uniunea Europeană, cât şi SUA au criticat modul de organizare a alegerilor nu poate fi nici o consolare pentru reformişti. Este aproape sigur că manipularea alegătorilor de către islamiştii fundamentaliști a fost favorizată şi de prezența nedorită a armatelor americane în vecinătatea imediată a Iranului, anume în Afganistan şi Irak. Ca urmare a acestor evoluții, situația politică generală a Iranului continuă să rămână deosebit de complexă şi neprietenoasă față de țările occidentale.

1.3.4. Irakul – ax central al Orientului Mijlociu

Irakul, un fel de ax central al frământatului Orient Mijlociu, cu partidul Bass la putere, un partid socialist arab cu tendințe laice şi modernizante, era condus autoritar de Saddam Hussein. Dictator crud şi tip megaloman, a fost şi el cuprins de fiorul măririi, visând la unirea arabilor de pretutindeni şi crearea unei panarabii sub pulpana sa şi a Bagdadului. Pe plan intern, el a reuşit să mențină timp de peste două decenii o anumită stabilitate, folosind în acest scop metode represive sângeroase, inspirate parcă din arsenalul represiv stalinist sau hitlerist. A reuşit această stabilitate prin menținerea sub control sever a puternicelor tensiuni religioase şi etnice, venite din partea şiiților, adversari neîmpăcați ai sunniților aflați la putere şi din partea kurzilor, națiune fără teritoriu național, luptătoare pentru autodeterminare. Şi unii şi alții au fost, pur şi simplu, măcelăriți în masă de fiecare dată când au îndrăznit să se manifeste împotriva regimului.

Din perspectiva globalizării, Irakul ultimelor decenii prezintă interes prin cel puțin trei evenimente majore:

a) al războiului contra Iranului din 1980-1988;

---

[1] Citat din Romulus Căplescu, *Teheran, Victorie epocală sau fiasco istoric?*, în: Adevărul, 25 februarie 2004.

b) invadarea Kuweitului şi reflexul său „Furtună din Deşert” (1990-1991) şi
c) invadarea Irakului şi ocuparea lui de către forțele americano-engleze (martie-aprilie 2003) şi, ca reflex, seria atentatelor, un alt război după război.

Fiecare din aceste războaie şi contrarăzboaie declanşate după 1980 s-a impus cu putere ca factor perturbator nu numai în zona Orientului Mijlociu, ci şi pe plan mondial.

CAPITOLUL 2
RĂZBOAIELE DIN ORIENTUL MIJLOCIU. IMPACTUL INTERNAȚIONAL

2.1. Războiul irakiano-iranian (1980-1988)

Neliniştit profund de zarva şiită nocivă a lui Komeyni şi dorind să-i stopeze influența în țara sa şi în zonă, Saddam Hussein s-a gândit să apeleze la soluția războiului. A căutat motive pentru a-l declanşa şi le-a găsit imediat. Unul din acestea a fost de ordin teritorial: Saddam şi-a amintit că, în trecut, în vremurile de glorie ale Irakului, frontiera cu Iranul era pe ambele maluri ale râului Shaat al Arab de la confluența dintre Tigru şi Eufrat. Miza reală însă era petrolul existent aici. Dacă îşi extindea suveranitatea pe ambele maluri ale râului amintit, Irakul punea stăpânire pe zona petrolieră de la frontieră, numită Khanzestan. La acest motiv major, adăuga şi aversiunea sunnită față de „ereziile" şiite, ajunse acum la putere în țara vecină.

Înarmat cu aceste argumente, Saddam Hussein a declanşat războiul, invadând Iranul la 22 septembrie 1980. În acest conflict, Irakul a fost finanțat de Arabia Saudită, Kuweit şi alte țări arabe moderate. De asemenea, el a fost sprijinit tacit de către cele două mari puteri mondiale ale timpului, URSS şi SUA, fiecare cu motivații proprii: Rusia sovietică, pentru că Iranul sprijinea fățiş mişcarea talibanilor afgani aflați în război cu sovieticii; SUA pentru că Iranul luase ostatice 52 de persoane din cadrul ambasadei americane de la Teheran, la care se adăuga faptul că şiiții iranieni se manifestau, pe plan internațional, împotriva ideologiei pieței libere şi a celorlalte valori ale culturii şi civilizației occidentale, dar mai răspicat, împotriva SUA. Şi în cazul acestor mari puteri, miza sprijinirii războiului Irakului contra Iranului era de natură economică: marile exporturi de armament în ambele țări conflictuale.

După opt ani de lupte istovitoare şi măcelărire reciprocă, în care Saddam Hussein nu s-a dat în lături de a utiliza chiar arme chimice letale contra armatelor iraniene, Irakul obligă Iranul să accepte medierea ONU şi să încheie ostilitățile. În urma războiului, cele două state combatante au suferit mari pierderi materiale, cheltuielile militare de război au ruinat economiile naționale care au cunoscut căderi catastrofale; au fost ucişi un milion de oameni; au crescut enorm datoriile externe ale Irakului etc. Singurii câştigători ai războiului irakiano-iranian au fost exportatorii de armament[1], inclusiv americani, sovietici,

[1] De pildă, negustorul Yacov Nimrodi, într-un acord cu Iranul din 24 iulie 1981, a livrat acestuia, via Israel, armament în valoare de 162 de milioane de dolari (Jean von Helsing, *Organizațiile secrete şi puterea lor în secolul XX*, Editura Alma, p. 92).

francezi care, în fața câştigurilor fabuloase au lăsat de o parte interesele naționale şi considerentele umanitare. Aceiaşi exportatori au livrat frenetic, direct sau prin intermediari, arme ucigătoare şi unuia şi altuia dintre adversari.

2.2. Primul război anti-irakian. „Furtuna din Deşert" (1991)

Războiul din Golf a avut două faze: prima a constat în invadarea Kuweitului de către Irak (august 1990) şi a doua fază a fost izgonirea invadatorului (ianuarie 1991) din Kuweit de către forțele armate ale comunității internaționale (ONU).

Irakul, nici nu terminase bine păgubosul război cu Iranul, că a pornit la o nouă aventură: invadarea micuțului emirat kuweitian. Nu a valorat nimic faptul că, în războiul cu Iranul, Kuweitul a sprijinit financiar Irakul, cum n-a contat deloc nici dezacordul celorlalte state arabe cu această invazie. Saddam Hussein a pornit noul război cu o armată puternică şi bine înarmată, dar şi cu o imensă datorie în spate de 70 de miliarde de dolari[1]. Cu gândul mereu la mărire, megalomanul de la Bagdad a căutat – şi în cazul acestui nou război – argumente care să-i legitimeze demersul. În acest sens, el şi-a amintit că:

- Emiratul Kuweitului făcea parte odinioară din vechea provincie irakiană Basra, de care l-au desprins colonialiştii englezi în 1899, creând apoi, în 1961, în mod artificial un stat independent;
- prezența Kuweitului, ca stat independent, aşezat geografic în vârful Golfului Persic, reprezintă o poziție strategică care obturează ieşirea la mare a Irakului;
- ideea ocupării acestui oraş-stat nu era nouă: înaintea lui, prin 1961, generalul Kasem, venit la putere în locul regelui Feisal, a încercat să-l recupereze, adică să şi-l alipească, dar a fost descurajat de forțele militare arabe;
- subsolul Kuweitului este o imensă mare de petrol (13,31 de miliarde de tone = 9,1% din rezervele mondiale), cu o producție de peste 100 de milioane de tone anual, din care 134 de milioane de tone export (anul 2000). Or, posesia acestei imense bogății ar fi dat Irakului o poziție strategică deosebită, atât în zonă, în Orientul Mijlociu, cât şi în economia mondială.

Înarmat cu aceste argumente, Saddam Hussein invadează Kuweitul şi-l cucereşte aproape instantaneu. Se crease, astfel, o nouă criză în Orientul Mijlociu cu efecte destabilizatoare nu numai în lumea arabă, ci şi în întregul sistem de relații internaționale. În mod deosebit erau atinse interesele statelor capitaliste occidentale, mai ales ale SUA, pentru că le era amenințată atât o

[1] François Massoulié, *op. cit*., p. 131.

sursă principală de aprovizionare cu țiței, cât şi activitatea marilor companii americano-anglo-franco-japoneze, care exploatau imensa bogăție a emiratului. Saddam Hussein a plătit scump pentru imprudenta sa invazie a Kuweitului. Toate marile puteri occidentale aveau, aşadar, interese majore în respingerea invadatorilor. În cazul SUA însă, acest interes era deosebit, nu numai în calitate de cel mai mare importator de petrol de aici, ci şi în calitatea autoasumată de principal garant al noii ordini economice mondiale, rezultată după destrămarea şi eliminarea din joc a URSS.

În baza acestor motivații, SUA au reuşit, în câteva luni, să convingă ONU pentru formarea sub egida sa, a unei coaliții internaționale antiirakiene care să elibereze Kuweitul de ocupația străină. Au participat la coaliție 37 de țări. S-a format astfel o armată internațională de 440.000 de luptători, din care 300 de mii erau americani[1], care a declanşat vestita „Furtună în Deşert". În fața acestei coaliții, având ca lider SUA, armatele irakiene, după pierderea a peste 100.000 de oameni, au fost izgonite.

Experiența acțiunii „Furtună în Deşert" pune în lumină câteva concluzii: în primul rând, ea a verificat soliditatea noilor echilibre internaționale după eliminarea din binomul puterilor mondiale a URSS; în al doilea rând, poziția SUA de lider nu numai economic, ci şi politic şi militar este puternic reconfirmată; în al treilea rând, este pentru prima dată când o țară din Lumea a treia este pusă față în față cu țările capitaliste industrializate; în fine, criza din Golf arată că astăzi nici o problemă internațională nu poate fi rezolvată fără participarea SUA.

2.3. Al doilea război antiirakian şi războiul de după război

Al doilea război antiirakian a durat oficial doar 40 de zile: între 20 martie şi 30 aprilie 2003. Spunem oficial, fiindcă, practic, el continuă şi astăzi la peste un an de la anunțarea presupusei lui încheiere: mai 2003! Irakienii autohtoni, spre deosebire de cei din exil, îi percep pe americani şi englezi nu ca pe nişte eliberatori, ci ca pe invadatori imperialişti: motiv suficient pentru a lupta contra lor în ideea cauzei naționale de eliberare a țării de sub ocupația străină. Fiind atacați însă, şi „eliberatorii" sunt nevoiți să continue lupta, de această dată pentru a se apăra de atacurile celor pe care i-au „eliberat" şi pe care îi țin sub ocupație pentru a-i democratiza şi moderniza.

Lupta irakienilor este dură, răzbunătoare şi de o violență vecină cu sălbăticia. Ea nu are front deschis şi nici armate clasice, dar este prezentă, cu izbucniri posibile, oriunde şi oricând. Este vorba de un război de guerilă, bazat pe o veche specialitate arabă: atentatele teroriste, menite să destabilizeze şi să descurajeze adversarul mai puternic. Zilnic au loc în Irak, după ocuparea lui de către americano-englezi, câte 10-15 atentate, unele foarte grave, urmate de mari pierderi umane. În anul încheiat de la declanşarea războiului au fost ucişi,

[1] François Massoulié, *op. cit.,* p. 131-132.

numai americani, 575 de militari, din care 437 în urma atentatelor teroriste. Lor li se adaugă peste 6000 de răniți. Este clar, aşadar, că **în Irak are loc** – cum bine caracteriza situația Bogdan Chireac, un cunoscut ziarist român şi comentator de politică internațională – „**un război de după război"**[1].

Coagulând reacțiile violente antiamericano-engleze ale irakienilor autohtoni, – atentatele teroriste, manifestările protestatare de stradă, sabotajele etc. – noul război de rezistență activă este dus nu pentru a-l apăra pe fostul dictator, Saddam Hussein, care de mult îşi pierduse potențialul de simpatie şi acceptabilitate din partea majorității poporului, ci pentru a-şi elibera „pământul sfânt", întinat de „ocupantul imperialist". După capturarea lui Saddam Hussein (13 decembrie 2003), acest război de după război nu s-a atenuat, cum se credea, ci, din contră, a crescut în intensitate, aducând tot mai mult cu războaiele clasice de eliberare național colonială.

Se pune, în mod firesc, întrebarea: ce legătură are războiul din Irak cu globalizarea? Legătura nu numai că există, dar este şi foarte puternică. Ea se impune dintr-o dublă perspectivă. În primul rând, ca fapt istoric aparținând unui fenomen internațional mai larg; aici, în inima Orientului Mijlociu şi lumii arabe, se înfruntă, practic, două lumi, două civilizații şi două culturi istorice: cea islamică şi cea occidentală. În numele acestei cauze, cad pradă zilnic, ucişi sau răniți grav, sute de luptători din ambele tabere, cărora li se adaugă un număr şi mai mare din rândul populației civile. În al doilea rând, este vorba de implicațiile geostrategice şi geopolitice: **războiul irakian se înscrie, categoric, printre marile mişcări de reaşezare ierarhică a centrelor de putere şi de interese din lumea contemporană, orchestrate de SUA.**

În acest cadru de preocupări, SUA, după ce au învins în Războiul Rece colosul sovietic şi i-au destrămat imperiul, au rămas singura putere mondială. Conştientizându-şi această nouă poziție şi implicit noile sale interese naționale şi internaționale, ele şi-au propus să le apere de orice amenințare care le-ar împiedica manifestarea, indiferent unde ar apărea. Între aceste amenințări, în concepția Americii, două sunt considerate esențiale: „axele răului" şi „regimurile dictatoriale din diferite țări". Înlăturarea lor înseamnă implicit înlăturarea căilor care împiedică SUA să pună în scenă noua ordine economică şi politică mondială, al cărei fundament general îl constituie globalizarea.

Întrucât actualul conflict din Orientul Mijlociu are două momente succesive, războiul şi antirăzboiul sau războiul de după război, fiecare având conținutul său distinct, se justifică abordarea lor ca atare.

2.3.1. Războiul antiirakian din 2003

Credem că nu greşim dacă apreciem că acest război reprezintă evenimentul istoric cel mai important după căderea comunismului. Încă din perioada

[1] Bogdan Chireac, *Irakul: războiul de după război*, în: Adevărul, 20 ianuarie 2004.

sa pregătitoare, în special după ce SUA, secondată de Marea Britanie, şi-au anunţat intenţia în mod public de a-l declanşa, chiar fără binecuvântarea Consiliului de Securitate al ONU cerută în februarie 2003, războiul antiirakian a devenit rapid un subiect predilect al activităţii diplomatice şi, totodată, principalul „erou" al mass-mediei internaţionale. Dezbaterile care-l însoţesc, asemenea râului care-şi umflă continuu apele, poartă în ele o mare încărcătură de contradicţii şi divergenţe, vestitoare de noi rupturi neliniştitoare, atât în frământatul Orient Mijlociu, cât şi între marile puteri occidentale. Mărul discordiei însă s-a strecurat şi în sânul fiecăreia, mai ales în SUA şi Anglia, generând stări conflictuale între guvernanţi şi guvernaţi. Sunt luate la „tocat mărunt" toate aspectele războiului: veridicitatea cauzelor şi legitimitatea lui istorică, reconstrucţia Irakului şi modelul folosit în acest scop, modul de participare a ţărilor la această reconstrucţie de multe zeci de miliarde de dolari, modul de gestionare a imenselor resurse petroliere (peste 15 miliarde de tone!), atentatele teroriste declanşate după război şi marile lor pierderi materiale şi umane, în fine, urmările sale destabilizatoare pe plan regional şi mondial.

Sunt multe lucruri cunoscute, dar şi mai multe sunt şi cele necunoscute, ascunse, în legătură cu acest război. Cele mai dese răscoliri privesc motivaţiile, discuţiile în jurul lor fiind marcate de adevărate „scandaluri" naţionale şi internaţionale.

Ceea ce se ştie sigur până acum este faptul că războiul antiirakian din 2003 reprezintă o invadare şi ocupare a ţării în stil imperialist-colonial de către forţele armate ale SUA şi cele ale Marii Britanii; că în jurul lui se împletesc puternice interese naţionale şi internaţionale, în special ale marilor puteri occidentale, conştiente de importanţa geopolitică şi geoeconomică a Irakului în Orientul Mijlociu, atât prin poziţia sa geografică, cât şi prin bogatele sale resurse petroliere. În fine, se mai ştie că producerea acestui război reprezintă evenimentul istoric cel mai important din perioada postcomunistă: pe de o parte, pentru că decantează clar o nouă ierarhie internaţională a factorului putere, dominat de SUA nu numai economic, ci şi militar şi cultural; pe de altă parte, pentru că pune în lumină un set de noi concepţii despre viitorul omenirii, promovate de ideologii SUA şi de oponenţii lor europeni.

Dar, războiul antiirakian reprezintă totodată şi cel mai terifiant eveniment istoric din perioada de după Războiul Rece. Îi dau acest caracter, în primul rând, marile distrugeri materiale şi umane abătute asupra unui popor care, şi fără acestea, se afla deja, de secole, la limita de jos a suferinţei şi suportabilului; în al doilea rând, este vorba de continuarea şi multiplicarea acestor distrugeri de amintitul „război de după război". Distrugerile au continuat, fiindcă, aşa cum am mai spus anterior, după încheierea oficială a războiului de ocupaţie (mai 2003), a urmat, nu cum era firesc „pacea şi reconstrucţia" postbelică a ţării, ci un alt război, de guerilă, prin cunoscutele valuri de atentate teroriste. Tot mai dese şi mai ample, aceste atentate sunt

urmate de un adevărat carnagiu: sunt ucişi nu numai ocupanții străini, cu precădere americani, ci şi numeroşi autohtoni: unii, ca trădători, pentru că îi sprijină pe străini, iar alții, din întâmplare sau din motive de intoleranță religioasă între şiiți şi sunniți; conflictul dintre ei, istoric de altfel, tinde acum să se transforme chiar în război civil.

Există fundamentalişti din ambele tabere, care urmăresc cu stăruință să-şi lovească mortal adversarul. De fapt este un război fratricid pe motive religioase, cu adânci rădăcini istorice, demarat în lupta pentru putere imediat după moartea profetului Mahomed. Cele două comunități religioase – sunnită şi şiită – continuă acest război şi astăzi. În această viziune, ar trebui, credem, privit şi marele măcel interislamic din 2 martie 2004, soldat cu 170 de morți şi 366 de răniți grav, între aceştia şi foarte mulți copii. Produs simultan în Irak în trei oraşe distincte şi în Pakistan, cu ocazia sărbătorii religioase şiite Ashura, interzise pe timpul lui Saddam Hussein, atacul reflectă existența prealabilă a unui plan coordonat, inițiat de fundamentaliştii sunniți pentru a-i ataca dur pe şiiți chiar în locurile lor sfinte - mausoleele imamilor lor şi la moscheea de rugăciune – adunați aici cu miile pentru a-l sărbători pe imamul lor sfânt Hussayn[1], nepotul profetului Mahomed. La rândul lor, şiiții au reacționat şi ei punitiv, incendiind moschei sunnite precum şi unele posturi de televiziune. Se pare că, în cele din urmă, cele două comunități adversare au înțeles că au un duşman comun – americanii şi aliații lor -, hotărând astfel să-şi unească forțele şi să-şi intensifice lupta contra cotropitorilor străini. Şi, astfel, **Orientul Mijlociu, pe axa lui irakiană, reprezintă acum punctul cel mai fierbinte de pe glob**, datorită nu numai războiului antiirakian şi ocupării țării de către armatele americano-engleze, ci şi a sângeroaselor atentate teroriste contra ocupanților.

În final, ca urmare a războiului pe care irakienii îl duc împotriva invadatorilor străini, cât şi împotriva lor înşişi, se amplifică enorm nu numai distrugerile materiale şi umane, ci şi fenomenele de anarhie, corupție şi banditism din economie şi societate, prelungind astfel criza şi îngreunând reconstrucția țării. Merita oare Irakul să suporte această distrugere masivă a sa? Cercetarea cauzelor care au generat conflictul irakian ne va da, poate, o posibilă prefigurare a răspunsului cuvenit la întrebare.

2.3.2. Cauzele războiului: cauze reale sau născocite?

Categoric, capitolul cel mai controversat al războiului antiirakian din 2003 îl reprezintă cauzele invocate, drept justificare, de către americano-englezi.

---

[1] Hussayn, nepotul de fiică al lui Mahomed este considerat, la şiiți, ceea ce este Iisus Hristos pentru creştini. În lupta pentru putere, declanşată după moartea profetului, abbasizii, descendenți ai unchiului lui Mahomed, şi-au masacrat rudele din familia domnitoare descendentă direct din Mahomed. În această luptă este ucis şi Hussayn, pe la 680 în oraşul Korbala, Irak.

Decelând în acest scop declarațiile oficiale ale SUA şi Angliei, rezultă că este vorba de două grupe mari de cauze:

a) încălcarea repetată de către regimul de la Bagdad a măsurilor economice şi politice restrictive impuse de către ONU în urma războiului din Golf (1991) după invadarea Kuweitului;

b) deținerea şi producerea de către Irak a armelor de exterminare în masă: chimice, biologice şi atomice. Oficialii Administrației Bush au spus întotdeauna public, nu fără o anumită ostentație, că producând în secret asemenea arme, Irakul reprezintă un pericol internațional, inclusiv pentru securitatea națională a SUA, deoarece ar crea posibilitatea dotării teroriştilor cu aceste arme şi folosirii lor în cadrul atentatelor.

Pe acest considerent, Irakul lui Saddam Hussein era inclus de Administrația Bush în „Axa Răului", alături de Coreea de Nord şi Iran. Cu această etichetă asupră-i, Irakul era definitiv „bătut în cuie" drept factor principal de amenințare nu numai a securității SUA şi lumii occidentale, ci şi a întregii ordini mondiale postcomuniste. Cu alte cuvinte, regimul de la Bagdad, condus de dictatorul Saddam Hussein, producând arme secrete interzise era considerat un duşman potențial extrem de periculos, care trebuia înlăturat înainte să se activeze efectiv.

Două întrebări majore s-au pus de la început în dezbaterea acestor cauze:

a) dacă producerea secretă de arme neconvenționale era reală sau era doar o simplă bănuială, servită guvernelor american şi englez de către serviciile secrete. În acest caz, faptul se cerea să fie dovedit, de către echipele de control ale ONU, instituite anume în acest scop prin verificări la fața locului;

b) dacă soluționarea crizei irakiene implica neapărat apelul la război sau era posibilă şi pe alte căi, de pildă, diplomatice, evitând astfel măcelul şi marile distrugeri materiale şi umane implicate de soluția războiului.

Marcate de o dinamică şerpuită, în care aparențele oficiale ocultează cauzele reale şi miza propriu-zisă a conflictului antiirakian, confruntările în jurul veridicității cauzelor şi a modului de soluționare a crizei irakiene au stat de la început sub tirul încrucişat al unor puternice divergențe. Au existat două tabere în dispută:

a) SUA şi podul lor european, Marea Britanie, însoțite de alte 34 de țări aliate care, cel puțin oficial, credeau în viabilitatea acestor cauze;

b) tabăra opusă, în frunte cu Franța şi Germania, cărora li s-au alăturat, în cadrul UE Belgia, Austria, Suedia şi Grecia, iar în cadrul Consiliului de Securitate al ONU Rusia şi China, care apreciau ca fiind ireale cauzele în discuție.

Aceste poziții diferite se reflectă ca atare şi în aprecierea naturii războiului contra Irakului: legitim în concepția americano-englezilor şi nelegitim, respectiv o gravă eroare istorică, în concepția franco-germană. Curând, aceste deosebiri de vederi şi poziții divergente cu privire la cauzele şi modul de rezolvare a crizei irakiene aveau să se transforme în dispute nervoase, cu apel şi la unele epitete nediplomatice. Ele au dus, în final, la veritabile fracturări între aliați, atât în cadrul Consiliului de Securitate al ONU şi Alianței Nord Atlantice (NATO), cât şi pe plan european, în cadrul Consiliului Europei şi Uniunii Europene. Dar importante rupturi s-au produs şi în interiorul țărilor din coaliția războinică, respectiv SUA şi Marea Britanie, între putere, pe de o parte, opoziție şi purtătorii opiniei publice, pe de altă parte. Printr-o serie de dezvăluiri publice ale unor personalități cunoscătoare ale problemelor, mass-media scrisă şi vorbită din SUA şi Anglia a alimentat o serie de reacții critice extrem de tăioase, acuzându-i pe guvernanții beligeranți de fals şi minciună în motivarea războiului cu Irakul. Profitând de ocazie şi cu gândul la sporirea credibilității în sânul electoratului, opoziția din aceste țări a îmbrățişat criticile la adresa puterii, cerând anchete, inclusiv parlamentare, pentru aflarea adevărului.

Vârfurile divergențelor în criza irakiană erau ocupate, pe de o parte, de Franța şi Germania în calitate de opozante, iar pe de altă parte, de SUA şi Marea Britanie în calitate de instigatoare ale războiului. Oare ce a contat efectiv în pozițiile divergente ale celor două grupe: dragostea de adevăr sau periclitarea interesului național în Orientul Mijlociu? Greu de spus. Se ştie însă, din experiența istorică a conflictelor internaționale, că **în lupta dintre adevăr şi putere, învinge puterea şi că învingătorul are dreptate**. Dincolo însă de aceste reflexii filosofice, este fapt incontestabil, că cele două grupe de țări, până să-şi reconcilieze divergențele, căci va veni şi acest moment, continuă, în criza irakiană să ocupe poziții opuse. Respingând ca ireale cauzele oficiale invocate de guvernanții americani şi englezi – anume că Irakul ar deține arme secrete de distrugere în masă pe care le poate activa în 45 de minute – Franța şi Germania s-au bazat pe rezultatele anchetelor la fața locului, făcute de către inspectorii echipelor de control numite de ONU şi AIEA (Agenția Internațională a Energiei Atomice).

În rapoartele lor, şefii echipelor de control arătau clar că, în locurile controlate – locurile erau indicate de reprezentanții oficiali ai SUA pe baza informațiilor furnizate de sateliți – n-au găsit dovezi certe despre existența producției sau stocurilor de arme de distrugere în masă: chimice, biologice şi nucleare. Din echipele de inspectori ai ONU au făcut parte, în calitate de şefi sau membri ai acestora şi specialişti cunoscuți din Marea Britanie şi SUA. Relatările lor au făcut obiectul unor adevărate scandaluri naționale, la care au participat, în calitate de combatanți, reprezentanți de primă mărime din guvernele, serviciile secrete şi mass-media din aceste țări, precum şi inspectorii ONU pentru dezarmarea Irakului.

Ținând seama de cauzele acestor scandaluri, de ecourile naționale şi internaționale generate de ele, dar şi de faptul că, în urma lor, au avut loc importante demisii din funcție şi chiar sinucideri răsunătoare, merită, credem, să zăbovim puțin asupra lor. Abordarea lor, fie chiar şi mai sumară, ne îngăduie, pe de o parte, să înțelegem adevăratele cauze ale războiului antiirakian, iar pe de altă parte, să cunoaştem, dincolo de fațada declarațiilor oficiale, o veritabilă confruntare istorică, de fapt, între putere şi adevăr. Iată, în acest sens, principalele date şi fapte.

- În urma războiului din Golf, din 1991, Irakul invadator al Kuweitului a fost înfrânt şi izgonit de aici de către forțele armate ale unei coaliții internaționale sub egida ONU. Totodată, regimul de la Bagdad a fost obligat, printre altele, să se dezarmeze sub controlul ONU. În acest scop au fost stabilite echipe de inspectare ONU care să exercite controlul dezarmării la fața locului, în Irak.
- În perioada 1997-1999, echipa mandatată să efectueze controlul dezarmării Bagdadului a fost condusă de un cunoscut specialist englez, Richard Butler. Rapoartele sale prezentate ONU n-au evidențiat fapte privind prezența în Irak a armelor secrete de distrugere în masă. Se pare că Saddam Hussein, temându-se de urmări, s-a supus acestei obligații. Probabil că pe acest temei, preşedintele Bill Clinton a decis, în 1998, retragerea din Irak a echipelor de inspectori de dezarmare ale ONU. Controalele, tot sub egida ONU, au fost reluate, nu fără o anumită rezistență din partea Bagdadului, după 5 ani, în anul 2002, în condițiile accentuării luptei antitero, în care SUA erau primele lovite.
- Pornită imediat după dramaticele evenimente din 11 septembrie 2001, lupta antitero a SUA, după ce a parcurs prima ei fază, cea afgană, soldată cu izgonirea talibanilor de la putere şi spargerea cuibului terorist Al-Qaeda din această țară, a trecut la a doua fază, cea irakiană. Demarată încă din primăvara lui 2002, această nouă fază a fost concepută în două trepte: prima a constat în pregătirea psihologică şi materială a intervenției în Irak, formarea alianțelor internaționale şi solicitarea acordului ONU; a doua treaptă a constat în ducerea efectivă a războiului, chiar şi fără binecuvântarea ONU.
- Demarând campania antiirakiană, SUA au invocat de la început, drept pretext pentru legitimarea războiului, potențialul amenințător antiamerican şi antioccidental al Irakului. Aprecierea se sprijinea pe două presupuse fapte:

  a) că Irakul ar produce arme de distrugere în masă, pe care le-ar putea activa, după informații provenite de la irakienii din exil, în 45 de minute!;

b) că, tot el ar fi un focar de sprijinire a organizațiilor arabe teroriste, care oricând ar putea folosi şi aceste arme, în atentatele lor.

- Înarmate cu aceste motivații şi popularizate cu stăruință în mass-media, SUA porneau de la informațiile atât ale irakienilor din exil, cât ale serviciilor sale secrete, dar aveau nevoie, formal şi de dovezi confirmatoare oficial din partea ONU, pentru legitimarea internațională a intervenției în Irak;
- În noiembrie 2002, ONU adoptă o rezoluție pentru dezarmarea Irakului. După ce, în prealabil, a învins opoziția lui Saddam Hussein pe motiv că inspectorii ar fi de fapt spioni americani, ONU reia controalele de dezarmare a Irakului cu o mare echipă de specialişti sub preşedinția germanului Hans Blix, avându-l ca adjunct pe americanul Charles A. Duelfer. Echipa şi-a desfăşurat activitatea în condițiile unor mari tensiuni atât în Irak în raport cu puterea, cât şi în cadrul ONU şi între țările occidentale. Ca urmare, Hans Blix, spre deosebire de predecesorul său, Richard Butler, a avut parte de o şefie extrem de agitată, fiind marcată de hărțuieli şi chiar acuze grave din partea unor oficiali de rang înalt de la Washington. Faptul că şi Hans Blix nu le-a rămas dator a sporit întregul scandal din jurul armelor secrete ale Irakului.
- Una din împrejurările în jurul căreia s-a derulat o bună parte din acest scandal l-a constituit nevoia acută a SUA de dovezi din partea echipelor ONU de dezarmare a Irakului, care să le permită obținerea unei rezoluții, favorabile războiului, din partea Consiliului de Securitate al ONU. Or, asemenea dovezi, Hans Blix nu le putea furniza, pentru simplul motiv că nu le avea şi nu le avea pentru că echipa lui nu le descoperiseră în locurile controlate la indicația serviciilor secrete de informații americane.
- Referindu-se la problema armelor secrete din Irak, Hans Blix apelează în câteva rânduri la marile cotidiene germane şi engleze, pentru a face cunoscut în mod public nu numai rezultatele activității de scotocire a inspectorilor din echipa sa – rezultate care nu confirmă prezența acestor presupuse arme -, ci şi cauzele relațiilor sale tensionate cu oficialitățile de la Washington, declanşate de acestea şi însoțite de acuze grave. Caseta „Cazul Hans Blix” de mai jos, exprimă, în sinteză, întreaga această problematică.

CASETA

Cazul Hans Blix: dezvăluiri şi implicații

1. SUA, spune Hans Blix, „nu mi-au cerut niciodată informații sau expertize despre controalele asupra armelor secrete în Irak". Mai mult decât atât, „chiar am avut sentimentul – se confesează el -, cu puțin înainte ca SUA să decidă declanşarea războiului, – că munca noastră le-a iritat". Pornind de la acest fapt, Hans Blix nu s-a sfiit să-şi spună părerea că SUA, urmărind obținerea unei rezoluții ONU favorabile declanşării războiului, ar fi dorit ca rapoartele inspectorilor de dezarmare a Irakului să conțină aprecieri ferme care să ofere Consiliului de Securitate ONU temei pentru adoptarea rezoluției dorite de SUA şi Anglia.
2. Cu privire la arme, Hans Blix a declarat că a „descoperit arme numai în trei locuri dintre cele la care au fost trimişi. Şi din nou, nu este vorba de arme de distrugere în masă".
3. „Războiul din Irak a fost ilegal", zice Hans Blix, pentru că acțiunea militară a SUA şi Angliei nu respectă legislația internațională, adică hotărârile adoptate anterior de către ONU. Faptul că ele au invocat încălcarea de către regimul de la Bagdad a rezoluțiilor ONU din 1991, după Războiul din Golf, autoritatea asupra acestor încălcări aparține de competența ONU, nu a țărilor nemembre individuale, adică a SUA şi Angliei. În acest context, Hans Blix a criticat dur Procurorul General al Marii Britanii, lordul Peter Goldsmith care, în numele justiției engleze, l-a consiliat pe premierul Tony Blair că războiul contra Irakului este legal, că declanşarea lui nu are nevoie de o nouă rezoluție ONU şi că este suficientă pentru demararea lui simpla încălcare de către regimul de la Bagdad a rezoluțiilor anterioare ale ONU, din 1991. Chiar şi în această situație, nedovedită de altfel, Hans Blix apreciază că sancționarea Irakului pentru încălcarea rezoluțiilor ONU revine în responsabilitatea ONU, nu Angliei sau SUA.
4. Încercând să-l discrediteze public, unele elemente din Administrația Bush l-au împroşcat cu noroi în presă la un nivel imoral, josnic. Reacționând energic, tot în presă la acuze, Hans Blix spunea: „Am detractorii mei la Washington. Există câțiva ticăloşi care au răspândit zvonuri în stânga şi dreapta şi care au încercat să mă discrediteze prin intermediul presei".

***Sursa**: Adevărul, 31 martie şi 12 iunie 2003,* şi Ziua*, 6 martie 2004*.

Două concluzii majore credem că se impun reținute, în final, din declarațiile lui Hans Blix.

Prima concluzie: SUA hotărâseră declanşarea războiului contra Irakului înainte ca echipa lui Hans Blix să efectueze controalele de dezarmare respectivă. Numai aşa se explică lipsa de interes a Washingtonului în solicitarea informațiilor echipei asupra rezultatelor controalelor de dezarmare a Bagdadului.

A doua concluzie: singurul lucru pe care-l doreau SUA era rezoluția favorabilă a Consiliului de Securitate care să le legitimeze, public, pe plan

național şi internațional, invadarea Irakului. Iar rezultatele controlului echipei ONU de dezarmare le interesau numai în măsura în care puteau contribui la adoptarea rezoluției amintite.

Dar povestea armelor secrete ale Irakului nu se termină aici; ea continuă şi după război, adăugându-şi noi valențe semnificative. Două dintre acestea au reținut atenția opiniei publice naționale şi internaționale în mod deosebit: unul îl reprezintă cazul numit „Afacerea Kelly" din Marea Britanie, încheiat dramatic cu sinuciderea protagonistului, iar al doilea este cazul americanului David Kay, personalitate de mare anvergură, încheiat şi el nefericit, anume printr-o răsunătoare demisie din funcția în care fusese investit. Reținem aceste cazuri în discuția noastră atât pentru valoarea ca atare a informațiilor despre inexistența armelor secrete ale Bagdadului, cât mai ales pentru învățămintele pe care le degajă cazurile lor pentru evoluția raportului dintre putere şi adevăr în cazul armelor amintite.

David Kelly, expert englez al serviciilor secrete privind securitatea națională, s-a sinucis după ce numele său a fost invocat ca sursă a informațiilor transmise public de BBC Radio 4 despre inexistența armelor secrete în Irak şi manipularea de către guvernul britanic a informațiilor privind aceste arme. Iată, în sinteză, principalele momente şi implicații ale acestui caz (caseta „Afacerea Kelly").

CASETA

Afacerea Kelly

1. În septembrie 2002, în consonanță cu campania antiirakiană declanşată în SUA, guvernul englez anunță public prezența unui mare pericol pentru Anglia şi lumea occidentală: existența în Irak a armelor secrete de distrugere în masă care, la ordinul rebelului Saddam Hussein, pot fi activate în 45 de minute. Se lansa astfel o motivație în favoarea intervenției armate în Irak.
2. În 2003, după încheierea războiului şi declanşarea seriei de atentate teroriste contra trupelor de ocupație americano-engleze, marea şi populara companie publică de mass-media britanică BBC Radio 4 deschide „foc" împotriva guvernului: ea făcea cunoscut englezilor şi lumii că, potrivit mărturiilor unui cunoscut expert al serviciilor secrete, Irakul nu avea arme secrete iar argumentul guvernului Blair era fals.
3. Declarația era incendiară. Simțindu-se defăimat, guvernul a cerut BBC să retracteze cele declarate şi să-şi ceară scuze public. Refuzând această cerere, BBC cădea în capcana a două mari culpe, considerate delicte de stat: a) divulgarea numelui unui agent secret din serviciile siguranței naționale şi b) deconspirarea unui secret privind securitatea statului. Ambele învinuiri, făcând parte din categoria „informațiilor clasificate", erau considerate delicte împotriva statului, pasibile de pedepse grave prin lege. Devenea clar că important, pentru viitorul BBC, era nu „ce a spus", ci „de ce a spus?", adică nu dreptatea adevărului

relatat, ci nesăbuința deconspirării acestuia. De altfel, guvernul britanic n-a ezitat deloc să dea curs acestor învinuiri şi să lovească năprasnic BBC, în numele securității naționale a statului.

4. Expertul serviciilor secrete britanice, invocat în declarația sa de BBC Radio 4, era David Kelly. Prins între ciocan şi nicovală, adică între guvern care, în numele securității naționale, putea condamna drept trădare orice deconspirare a secretelor de stat şi marea companie BBC Radio 4, care îşi apăra prestigiul în numele dreptului de a informa populația asupra adevărului, Kelly a fost nevoit să ia atitudine: el a recunoscut că a avut o întâlnire clandestină cu reporterul BBC, Andrew Gilligan, dar a negat fondul celor dezvăluite de acesta şi atribuite lui. Evident, lucrurile nu prea se legau între ele, iar întâmplarea devenea „Afacerea Kelly".
5. În urma acestui scandal, David Kelly s-a sinucis. Simțindu-se cu reputația ştirbită şi, poate temător în fața unei eminente incriminări pentru deconspirare de secrete privind securitatea națională a statului, el a preferat să-şi taie venele şi să-şi curme, astfel, zilele.
6. Sinuciderea lui Kelly, devenită publică, a creat în țară un val puternic de nemulțumire şi de revoltă antiguvernamentală. Cu credibilitatea zdrelită şi în evidentă cădere, puterea a trecut la contraatac: pentru a demorsa valul de revoltă şi a-şi recâştiga pozițiile pierdute, guvernul Blair a dispus crearea unei comisii de anchetă „independentă", sub conducerea lordului Hutton, având ca obiectiv stabilirea cauzelor tragicului sfârşit a lui Kelly şi nu veridicitatea informațiilor despre armele secrete irakiene.
7. Judecând prin eliminare, ancheta nu putea investiga decât două cauze care se excludeau reciproc: fie relatările BBC erau neadevărate şi atribuite pe nedrept lui Kelly, caz în care marea companie se făcea vinovată de dezinformare în materie de secrete de stat şi trebuia să suporte consecințele de rigoare, fie că sinuciderea s-ar datora unor presiuni insuportabile asupra lui Kelly, făcute de autorități, cu apel şi la demersul deconspirării secretelor de stat pentru a-l şantaja şi determina să retracteze public dezvăluirile atribuite lui.
8. Este clar că ancheta, dispusă şi finanțată de putere nu putea fi, prin rezultatele investigațiilor sale, împotriva guvernului. De altfel, din capul locului, orientarea ei era foarte precisă: să analizeze doar cauzele sinuciderii lui Kelly şi nicidecum veridicitatea informațiilor sale ca expert al serviciilor secrete şi că argumentul invocat de guvern drept pretext pentru declanşarea războiului antiirakian era fals.
9. Consecințele anchetei au sporit enorm scandalul în curs, adăugându-i o nouă dimensiune – **dimensiunea Hutton.** În urma unui rechizitoriu demolator, marea companie BBC Radio 4 a fost umilitor îngenuncheată de către putere: conducătorii săi, personalități de mare prestigiu național şi internațional, au fost nevoiți să demisioneze şi, în plus, să-şi ceară scuze, iar compania ca atare, pentru sprijinirea căreia londonezii au organizat manifestări stradale, a fost propusă pentru privatizare.

***Sursa**: Falsuri în dosarul irakian al lui Blair,* Jurnalul național, 28 ianuarie 2004; Harry Baranga (Londra) *„Putere şi adevăr";* Ziua, 31 ianuarie 2004.

Cazul Kelly, departe de a fi un simplu episod în sfera politicului, reprezintă un eveniment istoric complex, important prin experiența sa instructivă în cel puțin două domenii: în raportul dintre presa liberă şi adevăr, pe de o parte, şi acelaşi raport dintre putere şi adevăr, pe de altă parte.

Raportarea presei libere față de adevăr în societățile democratice occidentale îşi sprijină temeinicia şi utilitatea socială pe două principii fundamentale:

a) pe dreptul populației de a cunoaşte adevărul, fără de care ea nu-şi poate exercita controlul democratic asupra puterii;
b) obligativitatea mediilor de informare de a promova adevărul aşa cum este el, bun sau rău. În orice caz, libertatea cuvântului de care se bucură presa care se vrea independentă, nu poate în nici un caz să dea undă verde unor informații şi acuze false, care pot distruge reputația civică sau politică a oamenilor.

Cât priveşte raportul dintre putere şi adevăr, din păcate, cazul Kelly degajă, prin ricoşeu, o morală deloc optimistă: BBC Radio 4, chiar dacă a avut dreptate, în ceea ce priveşte atât inexistența pericolului irakian legat de armele de distrugere în masă şi posibilitatea activării lor în 45 de minute, cât şi în golurile informatice ale guvernului, a pierdut partida. Analizând cazul, am avea dreptate să observăm, în concluzie, că şi de această dată istoria ne învață că adevărul este de partea puterii.

Pe scena politică a Marii Britanii, cazul Kelly nu este nici primul şi nici ultimul în scandalul apărut în jurul armelor secrete ale Irakului şi a legitimității războiului contra acestuia. Numeroase alte momente pornite din presă sau de la diferite personalități politice, populează acest scandal şi aduce noi aspecte ale problemei. Un asemenea moment este cel al foştilor diplomați. Îl reținem mai jos, pentru că ținând seama de personalitățile implicate, apare ca un caz fără precedent[1].

2.3.3. Critica antiguvernamentală inițiată de un grup de 52 de foşti diplomați britanici

Într-o scrisoare deschisă adresată lui Tony Blair, aceşti diplomați, care au funcționat la ONU, în țările arabe şi în alte țări, critică guvernul în trei probleme mari: a) previziunile privind reacțiile populației irakiene față de ocupanții străini americano-englezi; b) natura cauzelor atentatelor teroriste declanşate după război şi c) raporturile guvernului britanic față de cel american.

Cu privire la reacțiile populației față de ocupanții americano-englezi, autorii scrisorii critică guvernul pentru că a desconsiderat previziunile care avertizau că, în cazul invadării Irakului, populația va manifesta o rezistență

[1] Romulus Căplescu, *Intervenția în Irak – lipsită de judecată şi condamnată la eşec,* în: Adevărul, 28 aprilie, 2004.

înverşunată. Realităţile postrăzboi au confirmat aceste previziuni: atentatele în trombă împotriva ocupanţilor străini, mai ales americani şi englezi, folosind pe scară largă şi kamikaze şi răpirile de persoane, reprezintă o dovadă în acest sens mai mult decât elocventă. Or, prezenţa crescândă a atentatelor teroriste, ca şi marea dezordine generală creată după război arată – spun autorii scrisorii – că ocupanţii Irakului nu au avut un plan de gestionare a situaţiei post Saddam. Ne îngăduim să observăm, cu acest prilej, că în bună tradiţie colonială britanică, diplomaţii critică nu de ce s-a pornit războiul, ci de ce n-a fost bine gestionată ocuparea Irakului după război.

În privinţa cauzelor reale ale rezistenţei populaţiei irakiene, marcate de războiul de guerilă şi alte forme de luptă împotriva invadatorilor, foştii diplomaţi apreciază drept naive, ilogice şi chiar ruşinoase explicaţiile oficialilor că în această rezistenţă sunt implicaţi doar teroriştii, fanaticii şi străinii veniţi din celelalte ţări islamice. Hotărârea sunniţilor şi şiiţilor de a nu se mai războ între ei şi de a-şi uni forţele împotriva duşmanului comun – ocupanţii străini – demonstrează că rezistenţa irakiană are caracter de masă. Lipsită de judecată, spun autorii scrisorii, intervenţia în Irak este sortită eşecului**.** În ceea ce ne priveşte, găsim greu de spus, în cazul concret al Irakului, ce judecată ar fi justificat invadarea lui, din moment ce controalele ONU arătau că nu dispune de arme secrete.

În problema raporturilor guvernului britanic faţă de cel de la Washington, autorii îşi critică vehement propriul guvern, pentru că sprijină fără rezerve politica lui Bush, atât faţă de Irak, cât şi faţă de conflictul israeliano-palestinian. Din aceste motive, ei îşi exprimă îngrijorarea că britanicii au ajuns să fie taxaţi de întreaga lume musulmană, mai ales arabă, ca parteneri docili ai unei ocupaţii nu numai ilegale, pentru că n-a avut acordul ONU, dar şi extrem de brutală. Un capitol special al scrisorii îl constituie critica guvernului Blair pentru alinierea sa la politica lui Bush de sprijinire continuă a Israelului în conflictele sale cu palestinienii. În mod concret, se face referire directă la planul lui Sharon de menţinere a coloniilor evreieşti implementate în Cisiordania şi de respingere a palestinienilor care au dreptul şi doresc să se reîntoarcă acasă pe pământurile lor, de pe care au fost izgoniţi în urma războaielor din 1967 şi 1973. În acest caz, scrisoarea critica politica externă a lui Blair, calificând-o drept unilaterală şi ilegală, pentru că nu ţine seama de principiile stabilite iniţial, la formarea statului Israel. Reţinem, în final, ca mesaj general al scrisorii, recomandarea ca guvernul englez, în calitate de aliat loial al Americii, să influenţeze Washingtonul ca să-şi schimbe actuala politică faţă de Irak şi faţă de conflictul israeliano-palestinian. Dacă această schimbare nu se produce, foştii diplomaţi consideră că „nu mai este cazul să susţinem o politică condamnată la eşec”

În opinia noastră, este greu de presupus că Bush îşi va schimba de bunăvoie poziţia faţă de Irak, din moment ce a venit la putere tocmai cu gândul

de a-l ataca din motive petroliere. Este un gând nu bănuit, ci cunoscut ca atare şi dezvăluit public, printre alții şi de către Richard Clarke[1] în fața comisiei parlamentare „11 septembrie 2001”. Venind la putere în gând cu războiul antiirakian, singura preocupare a lui Bush şi a apropiaților săi era găsirea pretextului necesar care să justifice invadarea Bagdadului. Acesta a fost căutat cu insistență în presupusa existență a armelor secrete şi includerea Irakului, încă din vara anului 2002, în „axa răului”, considerată o amenințare potențială a securității naționale a SUA şi care trebuia înlăturată. Aşa stând lucrurile, Blair, chiar dacă voia, nu putea să-l influențeze pe Bush să-şi schimbe atitudinea față de Irak, deoarece o asemenea schimbare echivala cu recunoaşterea eşecului acestui război.

David Kay, un alt „erou” al scandalului internațional privind armele secrete irakiene, de această dată american, a fost numit, imediat după război să conducă „Irak Survey Group” (echipa de inspectori ai SUA în Irak). Formată din 1400 de inspectori, echipa de scotocire a lui David Kay avea misiunea, din partea guvernului SUA, să descopere presupusele arme secrete existente în Irak. Cu un an înainte, Bush îşi amanetase prestigiul prezidențial, afirmând că Bagdadul are asemenea arme şi că ele vor fi descoperite. Va fi dezamăgit însă că David Kay, după opt luni de scotociri, nu a descoperit aceste arme şi a decis, în ianuarie 2004, să demisioneze.

Prin valoarea informațiilor relatate, ca şi prin implicațiile lor care depăşesc bine cadrul național al SUA, ajungând până la raporturile lor cu ordinea mondială şi globalizarea, cazul David Kay se impune atenției ca un veritabil eveniment istoric de referință. În afară de informațiile despre armele secrete, analizele sale sunt utile pentru cunoaşterea stărilor de lucruri reale din Irak înainte de invadarea lui, în funcție de care se poate aprecia legitimitatea războiului sau a unui alt demers, de pildă diplomatic, în soluționarea crizei irakiene. Aceasta, în primul rând. În al doilea rând, relatările sale ne îngăduie să apreciem calitatea informațiilor şi responsabilitatea serviciilor secrete americane şi locul lor în mecanismul luării marilor decizii cu implicații internaționale de către SUA, cum a fost şi cazul războiului antiirakian. În fine, în al treilea rând, experimentul Kay ne dezvăluie aspecte instructive privind raportul dintre putere şi adevăr în cazul concret al singurei puteri mondiale, SUA. Dezvoltări şi concretizări ale acestor idei pot fi urmărite în caseta de mai jos.

---

[1] Vladimir Alexe, *Documentar: Memorandumul CIA din 6 august clatină Administrația Bush*, în: Ziua, 24 aprilie 2004.

CASETA

David Kay – Dezvăluiri şi implicații

1. **Concluzia majoră la care ajunge David Kay** după opt luni de minuțioase căutări, **învederează adevărul că înainte de invadare, Irakul nu dispunea de nici un arsenal de arme secrete** de distrugere în masă. La capătul acestor căutări el declara: „Până în prezent realitatea este că un astfel de arsenal nu a fost identificat".
2. Credibilitatea concluziei sale, necontestată de nimeni, se baza pe rezultatele unei riguroase şi atotcuprinzătoare activități de scotocire, la care au participat, în cadrul echipei, 1400 de inspectori de înaltă specialitate. Activitatea echipei a cuprins: sute de descinderi şi controale la obiectivele suspectate a produce sau stoca arme interzise; cercetarea a mii de documente de arhivă legate de programele militare; interviuri cu oameni de ştiință şi personalități politice irakiene aflate în custodia armatelor americane; audieri numeroase de martori şi informatori; urmărirea destinației fondurilor financiare aprobate personal de Saddam Hussein pentru programe militare etc.
3. În urma acestor asidue scotociri, David Kay apreciază că Irakul nu mai deținea arme interzise de la Războiul din Golf din 1991. Fiind învins, el a fost supus unui sever embargo din partea ONU, care cuprindea, printre alte măsuri punitive, şi obligația dezarmării sub controlul internațional al Națiunilor Unite. Temându-se de urmări, Saddam Hussein s-a supus acestei obligații, lucru confirmat şi de controalele efectuate de către echipele de inspectori ONU la fața locului până în 1998 când au fost retrase.
4. După 1998, dar mai ales după 2000, Saddam Hussein, scăpând de controalele ONU, a dispus reluarea unor programe militare, aprobând personal fondurile necesare. Dar, constată David Kay, aceste programe au rămas pe hârtie, n-au apucat să se realizeze, din cauza căderii Irakului într-un puternic vârtej al corupției, care a permis oamenilor de ştiință implicați să deturneze fondurile aprobate spre alte activități.
5. Starea de fapt a regimului de la Bagdad existentă în momentul premergător invaziei din martie 2003, era, în viziunea lui David Kay, deplorabilă. Dictatorul îşi pierduse, practic, potențialul de simpatie şi credibilitatea din partea poporului; era tot mai izolat şi rupt de realitate, retras într-un univers imaginar. Capacitatea lui de guvernare era practic la pământ. Aşa se explică faptul că, în timp ce țara îi era atacată de armatele străine debarcate în **zona Golfului,** singura lui preocupare era să-i trimită continuu lui Tarik Azis manuscrisele romanelor sale, pentru a-i cunoaşte părerile. Dacă serviciile secrete americane ar fi cunoscut această stare bolnavă a regimului de la Bagdad şi ar fi informat guvernele lor, probabil că şi modul de soluționare a crizei irakiene ar fi fost altul.
6. Diplomat iscusit, David Kay s-a ferit cu grijă să-i învinovățească pe oficialii Washingtonului pentru pornirea nejustificată a războiului antiirakian. În schimb, el atacă dur serviciile secrete americane, acuzându-le că au furnizat informații total eronate. Făcând din ele „țapul ispăşitor" al războiului, David Kay explică totodată şi cauza: ele au greşit, pentru că, după 1998, n-am mai avut spionii proprii în Irak. Anterior, sursele de informații proveneau de la echipele de dezarmare ONU din

Irak şi erau de mâna întâia. După retragerea acestora, timp de cinci ani, între 1998-2003, nemaiavând spioni proprii, ele s-au bazat pe informații de mâna a doua, furnizate de sateliți, serviciile secrete străine şi de către irakienii exilați. Ultimele două surse au furnizat informații grave – că Irakul a cumpărat uraniu din Niger sau că are arme secrete activabile în 45 de minute – dar total false. Or, se ştie că, din premise greşite şi concluziile sunt greşite. Criticând CIA pentru calitatea informațiilor, David Kay consideră că aceasta trebuie să-şi reevalueze activitatea.

7-8. David Kay a demisionat în ianuarie 2004, de la conducerea „Iraq Survey Group" în semn de protest că Washingtonul a diminuat fondurile pentru scotocire cu o cotă pe care a alocat-o acțiunilor de contraresurgență. Înainte să demisioneze el şi-a exprimat opinia că operațiunile de căutare trebuie continuate chiar dacă până acum 85% din această activitate este făcută.

***Sursa**: Miruna Munteanu, Şeful demisionar al inspectorilor americani din Irak dezvăluie: „Saddam nu mai avea arme de distrugere în masă",* Ziua, 31 ianuarie 2004; *Şerban Mihăilă, Expertul trimis de Washington pentru a găsi arsenalul irakian de distrugere în masă recunoaşte: Saddam nu mai avea arme interzise înainte de intervenția americană,* în: Adevărul, 21 ianuarie 2004.

Dezvăluirile lui David Kay, confirmând pe cele ale lui Hans Blix şi David Kelly, au aruncat în aer întreaga argumentație a Washingtonului favorabilă războiului antiirakian. În acelaşi timp însă, el încearcă să protejeze autoritatea preşedintelui, orientând întreaga învinuire spre serviciile secrete, pe care le critică pentru informațiile eronate furnizate conducerii țării. De altfel, David Kay nu ezită chiar să propună necesitatea ca CIA să-şi reevalueze activitatea. În fine, nu putem să nu observăm şi anumite inadvertențe în declarațiile lui David Kay. De pildă, el afirmă că după opt luni de scotociri „n-au fost identificate arme secrete în Irak şi că acesta se dezarmase imediat după Furtuna din Golf (1991), de teama controalelor de dezarmare ale ONU", dar în acelaşi timp, susține că Irakul şi-a transferat aceste arme în Siria cu puțin timp înainte de invazie. Asemenea contradicții sunt prezente şi în alte cazuri.

Indiferent de unele neclarități şi contradicții din declarațiile sale, indiferent şi de grija sa ostentativă de a disculpa puterea pentru declanşarea războiului antiirakian şi de a inculpa în acest sens serviciile secrete americane, dezvăluirile lui David Kay despre inexistența armelor neconvenționale în Irak au generat noi şi multiple reacții de apărare sau de acuzare, învolburând şi mai mult apele, destul de agitate şi fără aceste noi valuri de atacuri şi contraatacuri. Sunt mai mulți „eroi" care şi-au încrucişat săbiile în acest nou val de dispute: puterea, pentru a se apăra de criticile naționale şi internaționale tot mai virulente, acuzată fără menajamente de minciună; opoziția care n-a scăpat prilejul să ia în brațe adevărul dezvăluit de David Kay ca să atace puterea şi să-şi refacă imaginea în sânul alegătorilor; CIA sare şi ea în dispută pentru că

nu acceptă să fie făcută țap ispăşitor în cazul războiului irakian; Congresul intră şi el în horă cu interpelări şi anchete pentru aflarea adevărului. Nu mai vorbim de presă, maestră în declanşarea scandalurilor publice, gata să senzaționalizeze chiar şi negrul de sub unghie, cu atât mai mult fapte de istorie propriu-zisă. Dincolo de toată această înfurtunare a atmosferei politice, pe scenă se înfruntă de fapt puterea şi adevărul.

2.3.4. Lupta dintre putere şi adevăr

- În fața adevărului dezvăluit de David Kay – că Irakul, în momentul invadării lui de către americano-englezi, nu mai avea arme de distrugere în masă – puterea de la Washington a dat un pas înapoi, dar nu a renunțat nici cât negru sub unghie la pozițiile inițiale greşite, pe baza cărora a luat decizia e a ataca Irakul. „Pasul înapoi" de care vorbim a constat în încercarea de a-şi îmbrăca susținerile în formulări mai diplomatice.
- Preşedintele Bush, referindu-se la problema armelor secrete negăsite ale Irakului, invocă aprecierea lui David Kay că „toată lumea a greşit", declarând ziariştilor că şi el ar dori să afle adevărul. „Doresc, declara el public, ca poporul american să ştie că şi eu sunt dornic să cunosc faptele"[1]. În acest sens, el a dispus instituirea unei comisii bipartizane, formate din reprezentanți ai puterii şi opoziției, precum şi din specialişti independenți politic, pentru a cerceta toate faptele şi temeinicia informațiilor despre armele secrete ale Irakului, pe care serviciile secrete americane – CIA şi FBI – le-au furnizat guvernului. Greu de spus câtă bază a pus preşedintele SUA pe cercetările acestei comisii, din moment ce, cu un alt prilej, declara că intervenția armată în Irak este justificată, chiar dacă Bagdadul nu mai avea arme de distrugere în masă; el lega această justificare de necesitatea combaterii terorismului.
- Decuplând cauzalitățile războiului din Irak de la prezența armelor secrete, negăsite şi plasându-le în cadrul mai larg al luptei contra terorismului, preşedintele Bush joacă pe cartea puterii mondiale a țării sale, inclusiv militare, care, în virtutea acestui fapt, are dreptul la apărarea securității sale tot la scară mondială. El îşi avertizează criticii săi din țară şi din străinătate că „America nu va cere niciodată permisiunea de a apăra siguranța poporului său"[2], indiferent unde apare o asemenea amenințare. Şi pentru că americanii nu trebuie să aştepte ca această amenințare să ajungă la frontierele SUA şi eventual la o nouă

[1] Romulus Căplescu, *Serviciile secrete americane şi britanice "victime colaterale" ale războiului din Irak?*, în: Adevărul, 3 februarie 2004.

[2] Şerban Mihăilă, *George W. Bush a transformat discursul asupra stării națiunii într-un speech electoral*, în: Adevărul, 22 ianuarie 2004.

lovitură dramatică şi umilitoare ca cea din 11 septembrie 2001, Bush anunța încă un element al doctrinei sale antiteroriste: **războiul preventiv.** Nu este exclus ca, pornind de la aceste declarații, dreptul internațional să-şi îmbogățească structurile sale cu trei noi concepte:

a) dreptul la războiul preventiv din partea statelor amenințate de pericolul terorismului;

b) dreptul de a duce acest război fără aprobarea comunității internaționale, adică a ONU;

c) dreptul de a combate amenințarea oriunde în lume ar apărea, fără a aştepta să ajungă la frontierele naționale.

- **Colin Powell,** secretar de stat al SUA şi, totodată, important reprezentant al puterii, pare mai pătruns de adevărul inexistenței armelor secrete în Irak, dezvăluit de inspectorii americani sub conducerea lui David Kay. Cu gândul la acest adevăr, care marca o mare şi categorică deosebire între ceea ce afirmau serviciile secrete înainte de război şi ceea ce exista în realitate, Colin Powell nu s-a sfiit să declare public că alta i-ar fi fost poziția dacă ar fi cunoscut realitatea. „Nu ştiu, declara el cotidianului Washington Post, dacă aş mai fi susținut războiul din Irak dacă aş fi ştiut că nu există stocuri de arme interzise”[1]. Declarația lui pare şocantă, dacă ținem seama de faptul că, exact cu un an înainte, la şedința Consiliului de Securitate al ONU (3 februarie 2003) se bătea ca un leu pentru a-i convinge pe membrii acestuia să blagoslovească invazia în Irak a forțelor armate internaționale. Neuitând însă că are ombilicul legat de putere, el şi-a amendat imediat declarația şocantă cu aprecierea că Irakul nu poseda asemenea arme, dar intenționa să le producă în cazul ridicării sancțiunilor internaționale impuse de ONU în 1991. Aşadar, şi în convingerile lui Colin Powell, Irakul, cu sau fără arme, cât timp a fost condus de Saddam Hussein, constituia un potențial pericol antiamerican, de unde şi concluzia lui fermă că istoria va confirma îndreptățirea războiului.
- Congresul SUA, în fața imensului scandal național şi internațional, stârnit de dezvăluirile inexistenței armelor secrete de distrugere în masă în Irak şi de eroarea războiului dus de administrația Bush contra acestuia, a decis să intre şi el în horă cu intenția declarată de a separa „cărbunii de cenuşă”. În acest scop, el a inițiat două acțiuni: interpelarea persoanelor responsabile de către Comisia senatorială de informații şi o anchetă mai amplă asupra activității CIA. În cadrul interpelărilor, David Kay, în calitate de şef al echipei americane împuternicită să caute presupusele arme secrete ale Irakului, a declarat clar că aceste arme n-au fost găsite, în timp ce directorul CIA, George Tenet, a declarat că arsenalul amintit

[1] Romulus Căplescu, în: Adevărul, 4 februarie 2004.

trebuie căutat în continuare. Congresul a cerut CIA, de pe poziția unui ultimatum de 48 de ore, să prezinte dosarul informativ irakian pe baza căruia s-a hotărât intervenția armată contra Bagdadului.

- **Joffrey Record**[1], reputat analist al fenomenului politic, autorul unui important studiu făcut în cadrul Institutului de Studii Strategice al Army War College îşi încheie cercetarea cu critici dure aduse strategiei americane în problema Irakului, acuzând-o de lipsă de realism şi grave erori. Înarmat cu argumente solide, el consideră că războiul irakian constituie o mare greşeală, este nejustificat şi foarte costisitor. De ce? Pentru că, argumentează J. Record, regimul lui Saddam Hussein nu constituia o amenințare pentru SUA; pentru că fondurile cheltuite ar fi fost mai utile dacă erau folosite pentru combaterea Al-Qaeda; pentru că războiul şi ocuparea Irakului au sporit enorm pericolul atentatelor antiamericane.

Credem că are dreptate J. Record când afirmă că eradicarea terorismului, aşa cum a conceput-o administrația Bush, constituie un obiectiv imposibil de realizat. Aceasta, pentru că terorismul, ca formă de luptă neconvențională, constituie singura reacție accesibilă milioanelor de disperați care se zbat în sărăcie, fără drepturi politice şi fără putere militară proprie. Neputând alege altă formă de luptă, milioanele de oprimați ai omenirii vor apela la terorism cât timp va dura şi disperarea lor.

- La valul crescând al criticilor adresate preşedintelui George Bush şi echipei sale de guvernământ s-au adăugat, între altele, şi două voci puternice a două mari personalități politice, participante cu rang înalt la structurile puterii şi demisionate în martie 2003. Este vorba de **Paul O'Neil**, republican de vază şi fost secretar al Trezoreriei SUA şi **Richard Clarke**, fostul şef al administrației SUA în problema antiteroristă şi coordonator al grupului de experți ai CIA şi FBI şi ai Consiliului Securității Naționale.

Paul O'Neil, după ce a părăsit guvernul pentru că s-a opus unor politici financiare sprijinite de preşedinție, şi-a încredințat memoriile unui ziarist care le-a publicat în cartea „The Price of Loyality. George W. Bush, the White House and the Education of Paul O'Neil" (Prețul loialității. George W. Bush, Casa Albă şi educația lui Paul O'Neil). Considerată o adevărată „bombă de presă", cartea pune în discuție critică, pe lângă o serie de probleme economico-financiare, chestiunea presupuselor arme secrete ale Irakului şi a războiului contra acestuia. Opinia publică află cu uimire din confesiunile fostului ministru de finanțe, că **George Bush s-a gândit la înlăturarea lui Saddam Hussein şi a regimului acestuia încă de la începutul mandatului său, cu mult înainte de**

[1] Miruna Munteanu, *Războiul lui George Bush cu terorismul*, în: Ziua, Dosarele ultrasecrete, supliment 24 ianuarie 2004.

atentatele teroriste de la 11 septembrie 2001. Cât priveşte armele secrete, O'Neil declară că, la reuniunile Consiliului Securității Naționale, la care participa în calitate de membru al guvernului, niciodată nu s-au prezentat dovezi că Bagdadul ar produce asemenea arme. Este clar că asemenea declarații, venite din partea unei personalități de înaltă responsabilitate politică şi civică, reprezintă acuzații grave care zdruncină credibilitatea națională şi internațională a preşedintelui George Bush şi a *staff*-ului său.

Richard Clarke şi-a prezentat criticile în declarațiile sale, atât la televiziune (canalul CB5) şi în fața Comisiei federale independente, care investighează atentatele din 11 septembrie 2001, cât şi în cartea sa „Against All Enemies" apărută la un an după demisia din guvern. Fostul coordonator al Administrațiilor Clinton şi Bush în problemele antiteroriste se aliniază criticilor aduse de O'Neil, aducând şi ceva în plus. El acuză preşedinția SUA punctând câteva elemente.

- Nu a apreciat cum se cuvine amploarea şi urgența amenințărilor venite din partea Al-Qaeda. Preşedinția a considerat această amenințare „o chestiune importantă dar nu urgentă". Or, după atacurile devastatoare asupra ambasadelor SUA din Kenya şi Sudan din 1988 se impunea ca lupta contra Al-Qaeda să fie prioritară.
- **Preşedintele Bush a venit la Casa Albă în gând cu atacarea Irakului şi răsturnarea lui Saddam Hussein de la putere ca acțiune prioritară antitero**. Având un fel de obsesie a Irakului, Bush a lăsat să cadă pe planul secund lupta contra Al-Qaeda. Irakul, spune Clark, nu avea legături cu Al-Qaeda şi nici nu era implicat în atentatele de la 11 septembrie 2001. De aceea, sublinia el, „nimic din ceea ce ar fi putut face America nu ar fi furnizat, pentru Al-Qaeda şi pentru noile generații de grupări clonate din ea, un mecanism de recrutare mai bun decât invadarea neprovocată a unei țări arabe bogate în petrol". Cu alte cuvinte, prin invadarea Irakului s-a subminat grav lupta contra terorismului, al cărui principal organizator este Al-Qaeda şi s-a stimulat extinderea acțiunilor teroriste.
- Deşi înainte de 11 septembrie 2001 Administrația Bush a fost avertizată din țară şi străinătate în câteva rânduri asupra pericolului urgent al atacurilor teroriste din partea Al-Qaeda, ea nu a luat măsurile ce se impuneau pentru prevenirea acestora. După cum a declarat sub jurământ „Comisiei 11 Septembrie", Administrația Bush a neglijat aceste avertismente fiindcă a fost interesată încă din prima zi doar de găsirea unui „pretext", pentru dezlănțuirea unui război cu Irakul din motive petroliere[1].

[1] Vladimir Alexe, *Documentar. Memorandumul CIA din 6 august 2001 clatină Administrația Bush*, în: Ziua, 24 aprilie 2004.

- În fine, Clarke dezvăluie faptul că FBI nu a avertizat nici CIA şi nici administrația Bush cu privire la prezența în SUA, înaintea de atentatele de la 11 septembrie 2001, a doi membri cunoscuți ai Al-Qaeda şi care au făcut parte din echipa teroristă.

Ca şi în cazul lui O'Neil, criticile lui Richard Clarke reprezintă un adevărat rechizitoriu al politicii antiteroriste a Casei Albe. Ele pun pe tapet, pe de o parte, caracterul eronat al informațiilor despre armele secrete ale Irakului, iar pe de altă parte, absența legitimității războiului antiirakian[1]. În fața acestor atacuri însă, nici Administrația Bush nu a rămas mai prejos: imediat au fost scoase la iveală declarațiile lui Richard Clarke făcute anterior, care erau diferite de cele afirmate după demisie. Pentru a-i submina credibilitatea, Clarke a fost acuzat că ataca preşedinția din motive demisionare şi electorale.

- Problema războiului irakian, atât de importantă şi controversată pe plan național şi internațional, era imposibil să nu coboare şi pe arena luptei politice dintre partide, mai ales a celei prilejuite de campania electorală pentru prezidențialele din noiembrie 2004. Elita politică a SUA, concentrată, practic, în cadrul celor două partide mari – Republican, aflat la putere şi Democrat, aflat în opoziție – şi-a desemnat candidații la preşedinție şi în funcție de atitudinea lor față de acest război şi lupta contra terorismului internațional, mai ales a celui islamic, devenit tot mai clar antiamerican. Ne oprim asupra acestei lupte politice din sânul SUA din cel puțin două motive: pe de o parte, pentru că ne oferă o radiografie comportamentală a politicii externe americane din perioada administrației lui Bush, confruntată, după cum se ştie, cu evenimente istorice de anvergură mondială; pe de altă parte, pentru că ne oferă o oglindă a modului în care elita politică a Americii concepe comportamentul viitor al SUA ca singura putere mondială a societății contemporane.
- Elita politică a opoziției democrate a pornit campania electorală pentru desemnarea contra-candidaților lui Bush la preşedinția țării cu personalități politice pro şi contra războiului. Howard Dean, senator de Vernon, susținător al curentului „anti-war" (antirăzboi), având naivitatea de a-şi critica şi propriul partid democrat pentru atitudinea sa de „non-combat" față de politica externă războinică a lui Bush, a fost înlăturat, în favoarea concurentului său John Kerry, promotor al curentului „pro-war" (prorăzboi), declarându-se mai războinic decât Bush.

John Kerry a plăcut elitei politice a democraților pentru viziunea sa privind **necesitatea unui spor de agresivitate a SUA în relațiile internaționale**. De pe această poziție îşi construieşte întregul atac asupra

[1] A.B., *Obsedat de Saddam, preşedintele G. Bush a ignorat pericolul reprezentat de Al-Qaeda*, în: Adevărul, 23 martie 2004.

politicii externe a lui Bush. Este un **atac de dreapta.** Iată principalele critici aduse Casei Albe[1]:

- Bush este prea slab ca să stăpânească situația de coşmar creată în Irak după invadarea acestuia de către armatele americano-engleze şi deci incapabil să stăvilească atentatele teroriste, tot mai numeroase şi distrugătoare, în care au pierit deja sute de soldați americani, fiind amenințată şi viața restului armatei, de mai multe mii de luptători;
- Bush este prea slab, fapt dovedit până acum, ca să poată să-l captureze pe Ben Laden care, la trei ani după atentatele de la 11 septembrie 2001, continuă să organizeze noi atentate teroriste şi să cloneze noi organizații islamice angajate în acest război;
- Bush este prea slab ca să recunoască în fața națiunii că a mințit când a susținut că Irakul deține arme de distrugere în masă, fapt care a fost folosit ca argument pentru declanşarea războiului;
- Bush este prea slab pentru a putea să impună sancțiuni unor state nucleare ca Pakistanul, care a declarat public că a vândut arma nucleară în Iran, Libia şi Coreea de Nord, state care, din această cauză, reprezintă o amenințare mai gravă decât Irakul lui Saddam Hussein;
- apreciind pericolul crescând al terorismului internațional şi dorindu-se mai agresiv în combaterea acestuia decât actualul ocupant al Casei Albe, John Kerry declara: „Nu îl critic pe George W. Bush pentru că ar fi făcut prea mult în războiul antiterorist. Îl critic pentru că face prea puțin”. Criticile lui Kerry sunt şi de concepție şi de metodă. În esență, poziția sa se bazează pe aprecierea că **George Bush nu are o strategie a victoriei** în acest război; are doar o strategie *ad-hoc* pentru a prinde la înghesuială câte un inamic, în timp ce mişcarea teroristă ca atare continuă să ființeze.

Viitorul SUA în concepția lui John Kerry

Candidatul democrat la preşedinție îşi construieşte concepția despre viitorul SUA, în lumea contemporană pornind de la două premise: de la neajunsurile administrației Bush în politica externă a țării şi de la tendințele marilor evenimente istorice internaționale aflate în curs de desfăşurare. Bazându-se pe aceste premise, el concepe viitorul politicii externe a SUA în noua ordine economică şi politică mondială, aşezat pe axul unui comportament mai ferm şi mai agresiv. Iată, în sinteză, principalele idei strategice care dau conținut acestei concepții:

---

[1] Vladimir Alexe, *Alegerile prezidențiale “SUA – 2004”*, *Elita americană pregăteşte un duel John Kerry – George W. Bush*, Supliment “Dosarele Ultrasecrete”, în: Ziua, 27 martie 2004.

- în politica externă, **SUA vor continua să-şi mențină supremația militară absolută** şi îşi vor concentra diplomația internațională pe baza acestei forțe. O asemenea necesitate este cu atât mai stringentă cu cât administrația Bush, deşi a moştenit de la administrația Clinton o armată puternică, a slăbit puterea militară a SUA, pentru că a angajat-o pe mai multe fronturi de luptă în acelaşi timp;
- SUA vor adopta o serie de schimbări de poziție în relațiile externe. În acest sens se va opera:
  - apropierea SUA de Europa prin restabilirea relațiilor cu Franța şi Germania, relații intrate în criză severă sub administrația lui Bush;
  - descurajarea atentatelor teroriste din Irak, adoptând mijloace de luptă antiguerilă de tip vietnamez;
  - manifestarea unei mai mari fermități a SUA față de Iran, China şi Coreea de Nord;
- adoptarea unui nou demers în lupta de combatere a terorismului, bazată pe **o strategie a victoriei.** Criticându-l pe Bush, Kerry spune că nu este suficient doar prinderea şi executarea unor conducători ai rețelei teroriste; este necesară lupta pentru eradicarea mişcării însăşi. „Nu ne confruntăm – spune Kerry – cu un singur om sau un singur grup. Suntem în fața unei mişcări jihadiste globale, cu diverse agende, toate asaltând Statele Unite şi societățile libere din lume". În contextul acestei orientări, el apreciază că:
  - americanii ar trebui să revină în Afganistan, unde mai sunt 12000 de militari;
  - cu privire la Irak, **trupele americane să rămână aici pe timp nelimitat până când se va instaura un regim pro-american**, în stare să controleze situația;
- candidând la preşedinția țării din partea opoziției, John Kerry, analizează în termeni critici nu numai politica externă a administrației Bush, ci şi pe cea internă. Şi în acest caz, problemele puse în discuție sunt multe şi importante. Fără a intra în cercetarea lor, fiindcă depăşesc cadrul discuției noastre, vom reține doar un singur aspect care, dacă este realmente aşa cum îl prezintă Kerry, constituie un pericol mai mare decât problematica războiului antiterorist. Este vorba, în primul rând, de dezechilibrele macroeconomice – deficitul bugetar de 500 de miliarde de dolari reprezentând peste 5% din PIB, deficitul balanței de plăți, stagnarea pieței forței de muncă – şi implicațiile lor pe plan social. În al doilea rând, el aminteşte faptul că lipsa cronică a locurilor de muncă duce la „accentuarea vizibilă a prăpastiei dintre bogați şi săraci în America". În al treilea rând, el pune

în discuție imaginea capitaliştilor. „Sunt un capitalist care crede că averea se face, se creează. Trebuie însă să recunoaştem că există un «capitalism bun» şi un «capitalism rău», format din «baronii» care fură”[1]. Aceste constatări critice privind situația internă a SUA, la care se adaugă eşecurile Administrației Bush în politica externă, sunt apreciate de Kerry, nu fără îngrijorare, drept împrejurări care „creează condiții pentru o explozie socială şi politică în SUA”.

Analizând multiplele critici aduse politicii externe ale administrației Bush de către marcante personalități politice americane, inclusiv de către candidatul la preşedinție John Kerry, reținem, în concluzie, că problematica războiului irakian declanşat de SUA reprezintă, prin implicațiile sale, mult mai mult decât o simplă invazie armată şi ocuparea țării. Tributul de vieți plătit zilnic de soldații americani în atentatele teroriste, ca şi marile cheltuieli cerute de regimul de ocupație a Irakului, de peste 4 miliarde de dolari lunar, fără a mai socoti costurile implicate de distrugerile materiale, fac din problema irakiană o preocupare majoră, de prim ordin, a întregii elite politice americane, indiferent dacă se află la putere sau în opoziție. Şi cum SUA reprezintă după destrămarea URSS singura putere mondială şi cea mai interesată şi, implicit, cea mai angajată în modelarea noii ordini economice şi politice mondiale postcomuniste, este clar că problema irakiană, fiind de importanță majoră pentru SUA, devine, astfel, implicit, o problemă ca atare şi pentru viața internațională.

2.4. Dezvăluiri uluitoare anti-Bush la „Comisia 11 Septembrie 2001”

Ca şi cum scandalul național şi internațional generat de dosarul irakian n-ar fi fost suficient, scena politică a SUA şi-a adăugat încă unul, „celebru” şi el, legat de evenimentele care au zguduit America la 11 septembrie 2001. Anchetat de o comisie a Congresului, acest dosar reflectă noi stări conflictuale pe scena politică a SUA. De fapt, este un nou conflict între putere şi adevăr, conflict care izbucneşte, în general, de fiecare dată când cele două forțe se stânjenesc reciproc. Două împrejurări distincte premisează acest nou conflict: pe de o parte, este opoziția înverşunată a Administrației Bush față de demararea şi desfăşurarea anchetei, iar pe de altă parte, este documentul-bombă dezvăluit în cadrul audierilor la comisia de anchetă. Prezența ambelor împrejurări aruncă Preşedinția Bush în conul de umbră al unor noi şi grave suspiciuni de credibilitate, nu numai pe plan național, ci şi pe plan internațional. Iată, pe scurt, filmul faptelor concrete care argumentează acest nou scandal.

Punctul de pornire îl constituie cunoscutele atentate teroriste din 11 septembrie 2001. Zguduind întreaga Americă şi lume civilizată, ele au fost nu doar

[1] Vladimir Alexe, *op. cit.*

o mare tragedie națională şi umană, ci totodată, şi cea mai mare umilință suferită vreodată de Statele Unite ale Americii în fabuloasa lor istorie. O dată produse, aceste evenimente au generat două întrebări cruciale:

a) de ce ele s-au putut întâmpla omnipotentei Americii, chiar acasă în inima ei, la New York şi Pentagon?;
b) de ce Administrația Bush atât de bine înzestrată cu servicii secrete de spionaj n-a acționat pentru a le evita, lovind agresorul înainte să producă răul?

Pentru a afla adevărul s-a propus, imediat după atentatele amintite, crearea unei comisii de anchetă în cadrul Congresului care să investigheze faptele şi să răspundă la aceste neliniştitoare întrebări. Chiar din momentul în care s-a pus problema „Comisiei 11 Septembrie", ocupanții Casei Albe, în loc să dispună constituirea şi sprijinirea ei, au manifestat, dimpotrivă, un comportament obstrucționist. Evident, o asemenea atitudine nu numai că nu le era favorabilă, dar ridica, la rândul său, alte probleme privind raporturile puterii față de adevăr. Manifestat cu înverşunare, obstrucționismul puterii a cunoscut trei ipostaze:

a) tergiversarea creării Comisiei;
b) condiționarea numirii membrilor acesteia şi
c) supunerea restrictivă la anchetă a elitei puterii.

Deşi legate între ele, cele trei ipostaze au un conținut factologic propriu.

Tergiversarea constituirii Comisiei

Bush s-a opus cu înverşunare, aproape trei ani, în a aviza crearea comisiei. În tot acest timp însă, bănuind că tergiversarea ar ascunde ceva, poziția preşedintelui a fost supusă continuu unor critici aspre, atât din partea presei libere şi a partidului de opoziție, cât mai ales din partea „Familly Support Group" (organizație nonguvernamentală a familiilor victimizate de atentatele de la 11 sep-tembrie 2001). Criticile acuzau public puterea că nu este interesată în investigarea evenimentelor din septembrie 2001 şi de aflarea adevărului, fapt care, prin consecință, era interpretat că ar ascunde vinovăția ei pentru a nu fi luate măsurile cuvenite pentru combaterea răului înainte să se producă. Valul de nestăvilit al acestor critici şi acuze a fost multiplicat de dezvăluirile la comisia de anchetă ale lui Richard Clarke, că Administrația Bush n-a luat în considerare avertizările atât din propria-i țară, de la FBI şi CIA, prin rapoartele din iunie şi august 2001, cât şi din străinătate, din Germania, Rusia, Egipt şi Israel[1] despre pregătirea de către Al-Qaeda a atentatelor teroriste din

[1] Vladimir Alexe, *Documentar: Memorandumul CIA din 6 august 2001 clatină Administrația Bush*, în: Ziua, 24 aprilie 2004.

septembrie 2001. Sub presiunea acestor împrejurări, când n-a mai avut ce face, Bush a catadicsit, în fine, constituirea comisiei de anchetă.

Condiționarea numirii membrilor comisiei

Preşedintele Bush a aprobat crearea „Comisiei 11 septembrie" dar nu oricum, ci numai după ce a negociat şi obținut dreptul de a-i numi el personal pe membrii şi conducătorul acesteia[1]. Inițial, a fost numit preşedinte Henry Kissinger, politician versat, cunoscut prin măiestria lui de a acoperi scandalurile politice antiguvernamentale de pe vremea lui Nixon. În urma demisiei acestuia, a fost numit un alt republican de vază, Thomas Kean, fost guvernator de New Jersey. De reținut că şi pe membrii comisiei proveniți din Partidul Democrat, aflat în opoziție, preşedintele Bush i-a numit nu la întâmplare, ci aleşi din aripa lui conservatoare de dreapta „Democratic Leadership Council". Este clar că preşedintele Bush, ținând morțiş să-i numească el însuşi pe membrii comisiei, a urmărit, prin acest demers, să influențeze rezultatele anchetei, eliminând astfel orice surpriză care
i-ar fi afectat poziția actuală precum şi şansele realegerii sale la scrutinul din noiembrie 2004.

Supunerea restrictivă la audieri a elitei de la putere

Inițial, preşedinția a refuzat să se supună cererii de audiere a comisiei de anchetă. După tergiversări continue, ea a acceptat totuşi sub presiunea puternică a criticilor să răspundă acestei cereri, dar numai în anumite condiții restrictive: fără depoziții sub jurământ; fără public, deci cu uşile închise; nu cu toată comisia, ci numai cu conducerea ei; locul audierii să fie Biroul Oval al Casei Albe etc. Într-un final, după negocieri de uzură, preşedintele aprobă, ca o concesie, audierea publică şi sub jurământ doar a consilierului său pe probleme de securitate națională, Condoleezza Rice, audierea sa împreună cu vicepreşedintele Richard Cheney cu condiția ca ei să rămână împreună pe tot parcursul audierii şi prezența la audieri a întregii comisii.

Invocând întreaga această atitudine obstrucționistă față de crearea „Comisiei 11 Septembrie" şi de modul de desfăşurare a audierilor, marcate de tergiversări şi condiționări restrictive, ne punem în mod firesc întrebarea: dacă adevărul ar fi fost de partea preşedinției, s-ar mai fi manifestat, oare, această atitudine? Este clar că nu!

2.4.1. Memorandumul CIA din 6 august 2001, document bombă anti-Bush la „Comisia 11 Septembrie 2001"

Având ca obiectiv cunoaşterea împrejurărilor în care s-au produs atentatele teroriste de la Trade World Center şi Pentagon, „Comisia 11

[1] Comisia este formată dintr-un preşedinte şi 10 membri proveniți câte 5 din fiecare partid: republican şi democrat. Preşedintele era republican, coleg de partid cu Bush.

Septembrie" urma să stabilească dacă serviciile secrete de spionaj şi securitate națională oferiseră puterii suficiente informații pentru a decide luarea măsurilor cuvenite de prevenire a acestor atacuri. Mersul investigațiilor însă nu a fost favorabil preşedinției. Punctul culminant în acest demers l-au constituit dezvăluirile sub jurământ la audierile comisiei ale lui Richard Clarke. Ne-am referit la declarațiile sale anterioare. Aici reluăm doar acea dezvăluire care transmitea mesajul acuzator cel mai grav: că Administrația Bush a primit avertismente serioase din țară şi din străinătate (făcute de CIA şi FBI) despre eminența atacurilor de la 11 septembrie, că ea a neglijat toate aceste avertismente, fiindcă, din prima zi de la venirea la Casa Albă, a fost interesată doar de găsirea unui „pretext" pentru invadarea Irakului din motive petroliere[1].

În urma acestor dezvăluiri, Administrația Bush a trecut la contraatacuri, pentru a-şi apăra prestigiul. În acest sens, preşedintele şi-a schimbat şi atitudinea față de comisia de anchetă, înlocuind tactica tergiversării cu cea de participare la audieri. A fost împinsă în față Condoleezza Rice, consilier prezidențial pe probleme de securitate națională a SUA.

În preziua audierii, preşedintele Bush, exprimându-şi încrederea în consilierul său, declara: „Va fi extraordinară. Este o persoană foarte deşteaptă, capabilă, care ştie exact ce s-a întâmplat şi va aranja toate lucrurile. Aceasta este exact treaba pe care trebuie s-o facă această comisie şi aceasta este ceea ce vrea poporul american să vadă"[2]. Dată fiind poziția sa de personalitate de primă mărime în sistemul puterii americane, declarațiile Condoleezzei Rice puteau influența nu numai viitorul său personal, dar chiar şi pe cel al preşedintelui Bush, cu trimiteri evidente şi la poziția SUA în relațiile internaționale. Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, este faptul că audierile publice ale consilierului lui Bush, transmise în direct de toate marile rețele americane de televiziune şi reluate apoi şi pe plan internațional, în loc de a „aranja toate lucrurile" au generat alte probleme explozive. În fond despre ce este vorba în mod concret?

În primul rând, este vorba de mesajul declarațiilor publice ale Condoleezzei Rice. Centrate, în general, pe ideea apărării şefului său de la Casa Albă, depozițiile sale sub jurământ au abordat trei direcții mari: calitatea informațiilor oferite puterii; conținutul memorandumului din 6 august 2001 şi raporturile SUA cu Irakul.

- **Calitatea informațiilor**. Administrația Bush – declara Rice – a primit informații tulburătoare despre eventualele atacuri ale Al-Qaeda, dar ele sufereau de mari neajunsuri:

[1] Vladimir Alexe, *Documentarul citat anterior*.
[2] Mara Ştefan, *Condoleezza Rice, la ora adevărului*, în: Adevărul, 9 aprilie 2004.

- erau insuficiente şi vagi pentru a se putea aprecia amploarea pericolului şi anticipa iminența lui;
- nu ofereau indicii despre locul şi timpul atacului;
- nu cuprindeau indicii clare despre riscul folosirii avioanelor de pasageri la comiterea atentatelor;
- nu arătau dacă atacul va avea loc împotriva intereselor SUA în străinătate, în special în Orientul Mijlociu sau se va produce chiar pe teritoriul țării.

Analizând potențialul reactiv al administrației la aceste informații, Rice conclude: „nici o soluție miracol nu ar fi putut împiedica producerea atentatelor de la 11 septembrie”[1].

- **Memorandumul din 6 august 2001**[2]. În depozițiile sale în fața Comisiei, Rice a recunoscut că preşedintele Bush, în vacanță fiind, a primit un document secret intitulat „Ben Laden – hotărât să atace America în interior”. În aprecierile sale, documentul:

  a) avea un caracter „istoric” despre înființarea şi modul de acțiune al Al-Qaeda;

  b) nu se refera la nici-o acțiune teroristă pe teritoriul SUA;

  c) nu anunța nici-o acțiune teroristă de amploare şi iminentă împotriva Americii.

  Rice, axându-şi întreaga depoziție pe prevederile memorandumului, a dezvăluit, implicit, existența lui ca atare, făcând parte din documentele de stat clasificate. Faptul însă a determinat comisia să ceară puterii declasificarea integrală a lui pentru a putea aprecia, în cunoştință de cauză, dacă atacurile de la 11 septembrie asupra World Trade Center şi Pentagonului puteau sau nu să fie evitate. Apreciind că a da curs unei asemenea solicitări ar putea avea efectul unei adevărate „bombe” asupra autorității sale, preşedintele SUA s-a opus cererii Comisiei de a face public memorandumul, invocând motivul clasic, în asemenea cazuri, că ar periclita securitatea națională. În cele din urmă, documentul a fost dat publicității (9 aprilie 2004) şi folosit de opoziție pentru a demonstra că prevederile sale infirmă susținerile Condoleezzei Rice în fața comisiei.

- **Raporturile SUA cu Irakul**. Tot în cadrul depozițiilor sale sub jurământ în cadrul Comisiei, consilierul Rice, încercând să contracareze criticile lui Richard Clarke, a susținut că preşedintele Bush nu s-a gândit, încă de la

---

[1] A.B., *Nici o soluție-miracol nu ar fi putut împiedica tragedia de la 11 septembrie,* în: Adevărul, 10 aprilie 2004.

[2] Textul memorandumului din 6 august 2001 poate fi cunoscut şi în țara noastră, el fiind publicat *in extenso* de ziarul Ziua în documentarul cunoscutului ziarist Vladimir Alexe.

instalarea sa în funcție, să atace Irakul din motive petroliere. Nu s-a gândit la acest atac nici chiar imediat după 11 septembrie. Preşedintele Bush - declara Rice – a cerut sfatul consilierilor săi, dar nici unul dintre ei nu i-a recomandat să întreprindă ceva împotriva Irakului. Majoritatea l-au sfătuit să se concentreze asupra Afganistanului, deşi au fost două nume importante - Donald Rumsfeld, secretarul Apărării şi adjunctul său Paul Wolfowiz – care au cerut să se acorde atenție şi Irakului în cadrul războiului global împotriva terorismului[1].

Cum era de aşteptat, Condoleezza Rice – „o persoană foarte deşteaptă" şi care „va aranja toate lucrurile" – a manevrat adevărurile aflate în culisele celor două dosare: ale Irakului şi ale lui 11 septembrie 2001 nu pentru a lovi în şeful său suprem, preşedintele Bush, ci pentru a-l apăra, lovind în adversarii acestuia, care în fond erau şi adversarii ei. Dar, în anumite cazuri, negând aceste adevăruri în ansamblu, lasă şi câte o portiță de scăpare, pentru credibilitatea declarațiilor. Aşa se explică afirmațiile sale că preşedintele nu s-a gândit, de la începutul venirii sale la putere, la Irak, dar s-a consultat totuşi cu consilierii săi în această problemă şi că nici unul dintre aceştia nu l-a sfătuit să întreprindă ceva contra Irakului, cu excepția a două importante voci care au spus să se acorde atenție şi acestuia.

2.4.2. Ancheta Bob Woodward: noi critici anti-Bush

Criticii puterii însă n-au scăpat prilejul, după cunoaşterea memorandumului şi altor dezvăluiri din secretele celor două „dosare" să-şi continue acuzele, folosind orice dovadă posibilă în sprijinul lor. Printre aceste dovezi, scoase la lumină de iscoditori iscusiți ai culiselor, se numără şi cele relatate în cartea, cu adevărat „best-seller", „Plan of Attac", scrisă de ziaristul Bob Woodward, celebru în SUA pentru declanşarea de către el în 1972 a „Afacerii Watergate", încheiată cu demisia lui Nixon. Sintetizând informațiile din intervievarea a 75 de personalități cheie din elita politică americană implicate direct în evenimente, relatările lui Bob Woodward în cartea sa au creat valuri puternice, atât în sânul locatarilor de la Casa Albă care au reacționat pentru a se apăra, cât şi în cadrul presei independente, care a căpătat astfel noi argumente pentru criticile acuzatoare la adresa puterii. Reținem, din aceste relatări, două probleme mari: momentul luării deciziei de invadare a Irakului şi disensiunile din sânul puterii legate de acest război.

- **Când a hotărât Washington războiul antiirakian**?

După Bob Woodward, momentul acestei decizii este noiembrie 2001, la 72 de zile de la atacurile din 11 septembrie. În plin război în Afganistan contra talibanilor şi Al-Qaeda condusă de Ben Laden, preşedintele Bush îi cere lui

[1] A.B., *op.cit.*

Donald Rumsfeld, secretarul Apărării să elaboreze planul de război contra Irakului. Acțiunea era ultrasecretă, chiar şi față de unii membri din anturajul puterii (Colin Powel şi Condoleezza Rice şi inclusiv față de George Tenet, director CIA). Secretizarea acțiunii, după cum a fost explicată de preşedintele Bush într-un interviu acordat autorului cărții, avea motive de securitate națională şi pentru a nu crea „anxietate internațională şi speculații pe plan intern". Simțind nevoia de temperare a valului creat de apariția cărții şi de apărare a puterii din care făcea parte, Scott McCleblan, purtător de cuvânt al Casei Albe, recunoaşte că preşedintele Bush a ridicat problema Irakului încă din noiembrie 2001 dar, atrăgea el atenția, că „există o diferență între a face planuri şi a lua o decizie"[1]. Dacă planul de atac al Irakului datează din noiembrie 2001, în schimb, decizia de declanşare efectivă a acestui atac a fost luată în ianuarie 2003[2]. Este clar, aşadar, că nu numai Richard Clarke, ci şi Bob Woodward, dezvăluie că preşedintele a venit la putere în gând cu atacarea Irakului.

- **Disensiuni în sânul echipei de la putere**.

În lucrarea sa, Bob Woodward constată că echipa de guvernare este divizată în două părți:

a) moderații, numiți şi „porumbeii";

b) "durii", numiți „vulturii".

Reprezentați de Colin Powell, moderații şi-au exprimat de la început îndoiala privind înțelepciunea atacării Irakului, în timp ce „vulturii", reprezentați de însuşi preşedintele SUA, George Bush, împreună cu Dick Cheney vicepreşedinte, Donald Rumsfeld secretarul Apărării etc., erau preocupați până la obsesie de invadarea Irakului. Vârfurile celor două tabere adverse erau Colin Powell şi Dick Cheney, conflictul dintre ei datând din timpul războiului din Golf din 1991, având, practic, aceleaşi motive. Fără să fie un pacifist, Colin Powell exprima următoarele convingeri: că atacarea Irakului comporta asumarea de către SUA a unor enorme responsabilități privind soarta a 25 de milioane de arabi; că războiul implică mari riscuri privind posibilele reacții tip guerilă ale populației față de ocupanții străini; riscul unor reacții dezaprobatoare din partea țărilor arabe şi nearabe; necesitatea respectării legislației internaționale, în cazul unui război cu Irakul. În plus, ca militar de carieră, nu vedea deloc cu ochi buni ca America, angajată deja pe un front în Afganistan, să deschidă simultan şi al doilea front, cel irakian. „Vulturii", în frunte cu Dick Cheney şi Donald Rumsfeld, numiți de Colin Powell *Gestapou*, se situau pe poziție opusă: ei desconsiderau atât legalitatea internațională a războiului cât şi urmările

[1] Miruna Munteanu, *Bob Woodward face din nou valuri la Casa Albă. " Plan de Atac"* sau *Powell contra "vulturilor",* în: Ziua, 1 mai 2004.

[2] Romulus Căplescu, *Preşedintele Bush a pregătit războiul împotriva Irakului încă din 2001*, în: Adevărul, 20 aprilie 2004.

ulterioare ale acestuia, cu perspectiva generării unui lung şi costisitor război de guerilă, cum s-a şi întâmplat, de altfel, după ocuparea Irakului. Din păcate, Colin Powell a fost apt să aibă păreri opuse preşedintelui țării, dar n-a avut puterea necesară să le şi manifeste. Informându-l în ziua de 13 ianuarie 2003 că decizia pornirii războiului antiirakian fusese luată, preşedintele Bush, ştiindu-i opiniile l-a întrebat: „Eşti alături de mine? Aş vrea să fii cu mine". Răspunsul lui Powell, relatat de Woodward, a fost: „Am să mă străduiesc. Da, domnule, am să vă susțin"[1].

Preşedintele Bush n-a recunoscut niciodată existența planului de atacare a Irakului încă din noiembrie 2001. „Pe biroul meu nu s-au aflat planuri de război", îi declara el lui Woodward. Oare Nixon şi-a recunoscut implicarea în afacerea Watergate? „I not a crook" (nu sunt escroc) declara el în timpul anchetei. Şi Clinton declara că n-a avut relații intime cu Lewinsky. În ambele cazuri s-a dovedit că realitățile erau altele.

2.5. Bănuieli neconfirmate mai tari decât realitățile

Categoric, bănuielile Administrației Bush cu privire la armele secrete de distrugere în masă ale Irakului reprezintă capitolul cel mai important, dar şi cel mai dramatic din dosarul acestuia. Deşi neconfirmate, aceste bănuieli s-au dovedit mai tari decât realitatea acestor arme, fiind de fapt şi cauzele care au dus la război. Pentru a le înțelege caracterul şi sursele care le-au alimentat, reamintim, pe scurt, cadrul general al problemei.

SUA şi Anglia au declanşat războiul antiirakian în martie 2003, după o zgomotoasă campanie prealabilă de pregătire psihologică a lui. Începută încă din primăvara anului precedent, 2002, pentru a legitima războiul, campania antiirakiană s-a folosit public de un triplu argument: că Saddam Hussein ar produce şi stoca arme secrete chimice, biologice şi nucleare; că din această cauză regimul de la Bagdad reprezintă o mare amenințare potențială pentru securitatea națională a SUA şi că America este îndreptățită să intervină armat pentru a înlătura acest pericol înainte ca el să devină fapt, cum s-a întâmplat la 11 septembrie.

Anterior războiului existau dovezi credibile că, în realitate, Irakul nu mai deținea asemenea arme. Dovezile, pe care conducătorii de la Washington şi Londra, mânați de alte gânduri şi dorințe decât recunoaşterea adevărului le-au ignorat, erau rezultatul controalelor de dezarmare a Irakului, făcute de către Organizația Națiunilor Unite, prin echipa sa de inspectori, instituită în 2002, deplasată la fața locului. Echipa, condusă de Hans Blix şi având ca adjuncți câte un reprezentant specialist american şi englez, şi-a prezentat raportul în Consiliul de Securitate al ONU, din care făceau parte, ca membri permanenți, SUA şi Anglia. Era clar, aşadar, că aceste dovezi erau cunoscute şi de către

[1] Miruna Munteanu, *op. cit*.

conducerile celor două țări belicoase. În pofida acestor dovezi, SUA şi Marea Britanie au declanşat totuşi războiul. În această lumină, se pun cel puțin două întrebări, al căror răspuns nu poate lipsi din dosarul irakian şi implicit din marea problematică a Orientului Mijlociu.

Prima întrebare: de ce conducerile SUA şi ale Marii Britanii nu au vrut să recunoască şi să ia în considerare dovezile echipei internaționale ONU, care atestau inexistența presupuselor arme secrete în Irak, susținând, în schimb, cu multă îndârjire, existența totuşi a acestor arme? Nu credem că un asemenea demers ar fi cumva un semn de obtuzitate a conducerilor celor două țări, deşi astfel de aprecieri acuzatoare nu lipsesc din recuzita unor critici. Credem, în schimb, că Bush şi Blair desconsiderau dovezile ONU, fie pentru că nu le convenea adevărul, fie pentru că dispuneau de alte surse informaționale, care le contraziceau pe cele ale ONU şi le serveau mai bine interesele lor economice şi politice.

A doua întrebare: de ce SUA au optat pentru atacarea Irakului, deschizând un al doilea front de luptă în zonă şi nu, de pildă, pentru continuarea luptei până la lichidarea Al-Qaeda, autoarea dramaticelor atentate de la 11 septembrie 2001? Această mişcare în politica externă a SUA şi Angliei, motivată oficial de prezența armelor secrete în Irak, arme care de fapt nu existau, n-a scăpat adversarilor politici ai lui Bush şi Blair ca să le aducă public două mari acuze: că au mințit națiunile lor şi opinia internațională, invocând, în motivarea războiului antiirakian, prezența armelor secrete inexistente şi că, în consecință, declanşând războiul, au comis o mare eroare politică şi istorică.

Dacă invadarea Irakului nu putea fi justificată prin existența presupuselor arme secrete, înseamnă că adevăratele cauze se aflau dincolo de povestea acestor arme, dincolo deci de fațada justificărilor oficiale ale puterii din SUA şi Anglia. Este vorba de un set de alte informații, contrare clar celor ale ONU, care au alimentat bănuielile Washingtonului şi Londrei că Saddam Hussein posedă totuşi asemenea arme, bănuieli care, la rândul lor, au alimentat decizia declanşării războiului. De ce conducerile celor două țări s-au lăsat atrase mai degrabă de aceste bănuieli decât de certitudinile datelor furnizate de ONU? Pentru că ele – bănuielile – le întâmpinau mai bine dorințele evidente de a ataca Irakul, dorințe care exprimau de fapt interesele economice şi geopolitice ale SUA şi Angliei față de Orientul Mijlociu. Înainte să descifrăm aceste interese, care reprezintă, de fapt, cauzele reale, nemărturisite, ale războiului, să analizăm sursele care au alimentat bănuielile amintite. Iată, pe cele mai importante dintre ele.

- **Informațiile grupării irakiene în exil**. În exil, irakienii au avut o organizație proprie numită „Congresul Național Irakian” (CNI), finanțată de Pentagon cu 340.000 $ lunar, care a furnizat continuu informații

despre regimul de la Bagdad. Condus de Ahmad Chalabi[1], liderul irakienilor din exil şi de colaboratorul său apropiat Aras Habib, CNI a adus în fața organelor oficiale de la Washington o serie de transfugi care relatau că Saddam Hussein posedă arme secrete de distrugere în masă, pe care le poate activa rapid, în cel mult 45 de minute, de unde şi concluzia marelui pericol potențial pentru securitatea națională a SUA. Unul din ofițerii irakieni transfugi făcea asemenea dezvăluiri, dar el nu văzuse de fapt lăzile cu aceste arme, iar în final, la eventualele confruntări, n-a mai fost de găsit. Alți transfugi declarau că Saddam s-a folosit de camioane pentru a-şi instala în ele laboratoarele de producere a armelor secrete biologice, informație care a contat enorm la decizia Administrației Bush de declanşare a războiului. Informațiile irakienilor din exil, transmise serviciilor secrete americane şi engleze au fost receptate ca atare şi incluse în „Dosarul irakian", fără să fie confruntate cu alte surse pentru a li se stabili credibilitatea. În final, aceste informații s-au dovedit a fi false, lipsind astfel de temei şi bănuiala născută din ele. Lucrurile însă nu s-au oprit aici: atât Chalabi cât şi Habib au început să fie priviți cu suspiciune, fiind bănuiți de spionaj[2] în favoarea Iranului. Falsele informații că Irakul ar deține arme secrete care au declanşat războiul fac Iranul foarte interesat de înlăturarea lui Saddam, duşman înrăit, care îi bara drumul expansiunii fundamentalismului islamic în zonă[3].

- **Informațiile unui serviciu secret privat italian**. Acest serviciu a furnizat Ambasadei SUA din Roma documente secrete care atestau că Irakul are un aranjament contractual cu Niger pentru import de uraniu. Aceeaşi informație este transmisă serviciilor secrete britanice, dar pe alte căi, anume prin serviciile militare italiene de contrainformații. Pentru a verifica veridicitatea acestei neliniştitoare informații, SUA au trimis la Niame, capitala Nigerului, pe fostul lor ambasador în această țară africană, Joseph Willson, care a raportat că informațiile italienilor nu aveau nici o bază. În acelaşi sens s-a referit la problemă, în martie 2003, cu puțin înainte de pornirea războiului şi reprezentantul Agenției Internaționale a Energiei Atomice (AIEA). Era clar, aşadar, că serviciile secrete americane şi engleze, deşi cotate printre cele mai performante din lume, au fost înşelate de către italieni. Cu sau fără ştiință, Washingtonul şi Londra au refuzat cu obstinație să accepte această

[1] Ahmad Chalabi, fost director de bancă, a fost condamnat în contumacie, la 22 de ani de arest de un tribunal din Iordania, pentru delapidarea în 1992 a peste un miliard de dolari.
[2] Oana Popescu, *Iranul a păcălit SUA să atace Irakul*, în: Adevărul, 26 mai 2004.
[3] Şerban Mihăilă, *Ahmad Chalabi, suspectat de spionaj în favoarea Iranului*, în: Adevărul, 22 mai 2004.

incomodă dezvăluire. Mai mult decât atât, ca şi cum nu s-ar fi petrecut nici o dezinformare, George Bush a inclus în raportul său asupra stării naţiunii presupusa tentativă a Irakului de a procura uraniu din Niger, invocând însă, drept surse informaţionale pe cele engleze, nu cele americane.

- **Argumentele furnizate de „Biroul pentru Planuri Speciale”**. Este vorba de o agenţie-fantomă, creată în mare secret de Donald Rumsfeld, ministrul Apărării. Acţionând sub patronajul „durilor” din eşalonul superior al Casei Albe şi Pentagonului, agenţia avea două obiective majore:

  a) să monitorizeze informaţiile CIA;

  b) să furnizeze date şi argumente favorabile declanşării războiului.

  Operând în mare secret, ca un veritabil guvern din umbră, agenţia, populată copios de ideologi ai războiului, a reuşit să furnizeze puterii argumentele atât de mult dorite pentru a justifica atacarea Irakului în faţa opiniei publice naţionale şi internaţionale.

La formarea şi întărirea bănuielilor că Bagdadul ascunde adevărul despre armele secrete au contribuit din plin şi alte surse de informaţii şi fapte. Este vorba în special de: refuzul iniţial al lui Saddam Hussein de a accepta revenirea în Irak pentru control a inspectorilor ONU de dezarmare; nerespectarea de către Bagdad a restricţiilor impuse de către ONU după primul război din Golf (1991); creşterea veniturilor Irakului din petrol şi posibilitatea folosirii lor pentru finanţarea programelor de înarmare; relaţiile conflictuale dintre SUA şi Irak *via* Israel; relaţiile speciale dintre Saddam Hussein şi SUA *via* CIA etc.

- **Refuzul Irakului de a accepta reluarea controalelor ONU**. În 2002, Saddam Hussein s-a opus mult timp revenirii echipelor de control ale ONU pe teritoriul ţării sale, pe motiv că acestea ar fi de fapt echipe de spionaj american. Motivaţia folosită de Bagdad nu era lipsită de ceva temei: după cum avea să dezvăluie mai târziu, după război, David Kay, CIA a dispus de informaţii bogate şi credibile despre situaţia din Irak cât timp au funcţionat echipele ONU de control al dezarmării acestuia, adică până în 1998, când aceste echipe au fost retrase la propunerea lui Clinton. Ulterior, timp de cinci ani CIA n-a mai avut posibilitatea unor asemenea surse informaţionale. Controalele acceptate în cele din urmă de către Saddam Hussein, au fost reluate spre sfârşitul anului 2002 sub presiunea ONU ele au fost conduse de către Hans Blix. Dacă Irakul îşi întemeia refuzul pe motiv de spionaj american, cu totul alta era motivaţia acestui refuz în ochii conducerii SUA: aceasta bănuia că Irakul, dacă refuză să se lase răscolit de controalele ONU, înseamnă că are ce să ascundă. Prezumţia de vinovăţie se oprea direct pe prezenţa armelor secrete, presupuse a fi fost produse după 1998, când Saddam Hussein a scăpat de controalele ONU şi a sporit veniturile din petrol.

- **Presupunerea că Irakul nu respectă restricțiile impuse de ONU în 1991**. Şi în acest caz exista un anume suport: imediat după războiul din Golf (1991), producția de petrol a Irakului a scăzut dramatic de la 100,5 milioane tone în 1990 la 12-13 milioane tone în 1991-1993 şi a urcat până la 26,3 milioane tone în 1995. Din 1996, când s-a adoptat formula „Petrol pentru Hrană", producția de țiței a sărit imediat la 56,5 milioane tone în 1997, la 102,2 milioane tone în 1998 şi la peste 125 milioane tone după aceea. Este clar că o asemenea expansiune a producției de țiței pe timp de 5 ani, cu un excedent față de consumul intern de peste 100 milioane tone disponibilizate pentru export, a adus venituri mari de ordinul zecilor de miliarde de dolari; faptul permitea lui Saddam Hussein, odată scăpat de controalele ONU, să finanțeze şi programe de producere a armelor secrete. Aşadar, bănuiala amintită avea un argument plauzibil. Pledează în acest sens şi constatarea lui David Kay că Irakul ar fi transferat instalațiile de producere a armelor secrete în Siria, înainte de a fi invadat de armatele americano-engleze. Dar programul „Petrol contra hrană" are şi o altă dimensiune: folosirea lui de către Saddam Hussein ca armă coruptivă pentru câştigarea de simpatii şi sprijin din partea unor conducători de state şi organizații internaționale. Amploarea fenomenului este impresionantă. Adoptat în 1996, programul „Petrol contra hrană" angaja uriaşa sumă de 67 miliarde dolari, devenind cel mai mare program umanitar din istoria ONU.
- **Relațiile SUA-IRAK *via* Israel**. Exprimate sintetic, relațiile dintre cele două țări au un caracter conflictual, cunosc o intensitate crescândă şi sunt urmate de acțiuni punitive antiamericane de tip terorist. Au contribuit la această situație cel puțin două împrejurări majore. Prima constă în sprijinul necondiționat – financiar, moral şi politic – acordat de către SUA Israelului, chiar de la crearea lui statală, în raporturile sale cu arabii palestinieni. Aceste raporturi, marcate de numeroase războaie şi acte teroriste, au angajat de fapt întreaga lume arabă, în numele solidarității coranice cu frații săi de sânge şi de religie din Palestina, izgoniți de evrei din casele şi de pe pământurile lor natale şi respinşi să se întoarcă acasă. A doua împrejurare constă în înfrângerea umilitoare suferită de Irak şi orgoliosul său dictator Saddam Hussein, din partea forțelor aliate ONU în frunte cu forțele armate americane, în urma războiului din Golf (1991). Izgonit din Kuweit, pe care-l invadase în 1990, Irakul a fost obligat să accepte un sever embargo internațional impus de ONU. Măsurile restrictive care dau conținut acestui embargo – de fapt severe sancțiuni economice, militare şi politice – au avut consecințe dure, nefavorabile Irakului, atât pe plan național cât şi pe scena internațională. Irakienii şi-au îndreptat ura şi dorința de răzbunare, primordial contra Americii, pentru că ea a fost aceea care s-a aflat în fruntea coaliției internaționale antiirakiene, formată din 50 de țări sub egida ONU şi tot ea

a asigurat principalul potențial de luptă al coaliției: din cei 440.000 de militari angajați în război 300.000 erau americani[1].

- **Relațiile SUA cu Saddam Hussein *via* CIA**. Complexe şi multidimensionale, de apropiere şi respingere reciprocă cu puternice accente de senzaționalism şi dramatism, relațiile SUA cu Saddam reprezintă, credem, piesa cea mai grea din „Dosarul irakian". Analiza lor prezintă interes, poate nu atât pentru cunoaşterea evoluției personale a liderului de la Bagdad în ochii Washingtonului, cât pentru înțelegerea unor evenimente de importanță istorică, petrecute dincolo, dar strâns legate şi de această evoluție. Ele vizează cel puțin două probleme mari: pe de o parte, este vorba de cea mai importantă sursă care a alimentat bănuiala Administrației Bush că Irakul dispune de arme secrete şi implicit decizia declanşării războiului contra acestuia; pe de altă parte, este vorba de evoluția postbelică, atât a Irakului ca atare, cât şi a luptei dintre marile puteri pentru controlul geopolitic şi geoeconomic asupra acestuia.

Datorită poziției sale geografice, dar mai ales a marilor sale resurse petroliere, Irakul intrase în preocupările expansioniste ale marilor puteri – URSS, SUA şi celelalte puteri occidentale – devenind o parte principală a luptei lor generale pentru reîmpărțirea sferelor de influență în Orientul Mijlociu şi implicit pentru accesul lor la imensele rezerve de petrol, considerate atunci, dar şi astăzi, cele mai mari din lume. Această luptă este prezentă şi astăzi, din aceleaşi motive, ca principală problemă a globalizării. Să ne explicăm: imediat după al doilea război mondial şi eliberarea sa național-colonială din imperiul englez, Irakul a devenit, timp de aproape trei decenii, până în 1979, scena unor lupte continue pentru putere, cu implicarea activă, interesată economic şi politic, a marilor puteri ale timpului, în frunte cu SUA şi URSS. De fapt, ele au decis soarta acestei lupte prin lovituri de stat succesive şi uciderea, tot succesivă, a conducătorilor ajunşi la putere. În aceste bătălii îşi încrucişau abilitatea săbiilor cele mai puternice şi temute servicii secrete din lume: NKWD-ul sovieticilor, CIA şi FBI ale SUA, Military Intelligence 6 (MI 6) al Angliei, Mossadul Israelului, serviciul secret egiptean, iranian, saudit etc. Este fapt cunoscut că preşedinții noi aleşi ai SUA, ca şi conducătorii de la Kremlin, aveau liste cu acei conducători de state, care trebuiau înlăturați şi au fost efectiv înlăturați prin acțiuni organizate de serviciile secrete. În cazul Irakului, regele Feisal, de orientare prooccidentală, a fost ucis în 1959 de generalul Kasim, de orientare procomunistă şi prosovietică; la rândul său, generalul Kasim, rănit de Saddam Hussein în 1959, a fost ucis în 1963 de către un alt general irakian, Aref, proamerican, ucis şi el de un alt general etc. Luptele interne pentru putere continuă până în 1979, când vine la conducerea țării cu

[1] François Massoulié, *Conflictele din Orientul Mijlociu*, Ed. ALL, Bucureşti, 2000, p. 132.

ajutorul CIA, prin lovitură de stat, Saddam Hussein, înlăturat şi el după 25 de ani, prin războiul din 2003.

Limitându-ne, deocamdată, la relațiile strict personale ale SUA cu Saddam Hussein din perspectiva evoluției sale în ochii Americii, am putea rezuma conținutul acestora, invocând dialectica dramaticelor metamorforze de mărire şi decădere ale liderului de la Bagdad în întreaga perioadă postbelică, mai exact din 1958 şi până astăzi. Este un scenariu real şi fabulos, care cuprinde trecerea succesivă a lui Saddam Hussein de la agent CIA în perioada 1958-1979 la „Leul din Damasc" în timpul războiului contra fundamentalismului islamic iranian, în anii 1980-1988; apoi Leul devine „Călăul din Bagdad" ca urmare a invadării Kuweitului în 1990 şi a crimelor în masă contra opozanților săi kurzi şi şiiți; în fine, el îşi încheie cariera politică de conducător de stat şi cea de „mare lider" în Orientul Mijlociu ca prizonier, prins umilitor ca un şobolan ascuns într-o gaură de pământ. Acum, când scriem aceste rânduri, lui Saddam i se pregăteşte procesul împreună cu alte 100 de persoane din anturajul său: probele incriminante sunt adunate în „15 km de documente ale coaliției şi alte 30 de tone ale irakienilor"[1]. Oare ce va dezvălui el la proces?

2.6. Evenimente trecute care explică prezentul irakian

Până în 1990, la invadarea Kuweitului, Saddam Hussein a parcurs cea mai fastă perioadă a vieții sale, de mărire continuă: de la simplu agent al CIA şi al serviciilor egiptene ale lui Nasser, la poziția supremă de preşedinte de țară şi de partid, apreciat de americani drept „Leul din Damasc". Ajuns în vârful piramidei puterii, prin lucrături uzurpatoare personale, Saddam s-a dezvăluit, asemenea marilor dictatori din istorie, ca un tiran extrem de crud şi intolerant, megaloman şi trufaş, cu aere de mare erou al lumii arabe, alcătuit din acelaşi aluat cu legendarul Nabucodonosor al Babilonului şi cu Saladin, eliberatorul Ierusalimului sfânt. Dincolo însă de aceste caracteristici, perioada de mărire a lui Saddam Hussein nu a fost deloc un fenomen local şi izolat. Dimpotrivă, ea a avut o importanță internațională, fiind marcată de o dublă tendință istorică. Pe de o parte, ea a favorizat creşterea influenței occidentale în general, a celei americane în special, asupra evoluției istorice a Irakului şi, prin el, a întregului Orient Mijlociu. Pe de altă parte, aceeaşi perioadă a reprezentat totodată şi o componentă a Războiului Rece, pentru că a adus o contribuție esențială la eliminarea influenței sovietice din Irak şi din zonă, penetrată aici, imediat după asasinarea regelui Feisal al Irakului, în 1958.

Privită din perspectivă națională şi internațională, lupta lui Saddam pentru putere, deşi sprijinită de SUA, n-a avut deloc un traseu liniar şi fără pericole. Dimpotrivă, acest traseu a fost extrem de complicat, fiind marcat de o

[1] Daniel Munteanu, *Saddam va fi predat iranienilor înainte de 30 iunie*, în: Curierul național, 13 mai 2004.

succesiune de mai multe momente, fiecare cu numeroase implicații locale şi internaționale. În general, se impun atenției următoarele momente mai semnificative:

a) agent CIA, din 1958;
b) şeful serviciului secret al Partidului Baass;
c) pregătirea „revoluției" din 1968;
d) conducător de partid şi de stat din 1979;
e) luptător contra fundamentalismului islamic iranian în perioada 1980-1988.

După 1990, o dată cu invadarea Kuweitului, lovind direct interesele americane în zonă, „Leul din Damasc" a devenit „Călăul din Damasc". Este perioada de decădere a lui Saddam, fiind marcată şi ea de câteva momente mai semnificative: a) invadarea Kuweitului, în august 1990; b) războiul din Golf şi izgonirea umilitoare a lui Saddam din Kuweit; c) embargoul şi măsurile restrictive economice, politice şi militare impuse de ONU; d) războiul antiirakian din martie-aprilie 2003 şi e) prizonieratul şi judecarea lui.

Nu putem înțelege actualitatea internațională a problematicii complicatului „Dosar irakian" şi mai ales a luptei marilor puteri pentru controlul geostrategic asupra acestei țări şi implicit asupra întregii zone a Orientului Mijlociu, fără să-i descifrăm, mai întâi, însăşi rădăcinile din care ea a crescut şi a dat conținut principalelor momente ale evoluției ascendente şi descendente a lui Saddam Hussein, ale sprijinirii şi demonizării acestuia de către SUA.

2.7. Dosarul Saddam Hussein. „Leul din Bagdad" devine „Călăul din Bagdad"

2.7.1. Saddam Hussein – agent CIA

Conform unor anchete[1] şi lucrări[2] publicate, de mare prestigiu internațional, SUA, prin CIA, a început colaborarea cu Saddam Hussein în 1958, pentru o cauză privind atât soarta Irakului şi a imenselor sale zăcăminte petroliere, cât şi evoluția războiului rece. Tânăr membru al Partidului Baass, Saddam a fost recrutat de CIA într-o echipă de 6 asasini pentru uciderea

[1] Ancheta Agenției "United Press International" (2001). Aceasta a investigat problematica raporturilor SUA cu Saddam Hussein personal, anchetând peste 20 de persoane, cunoscători ai problemei ca lucrători CIA, politicieni şi cercetători. Rezultatele anchetei n-au fost dezmințite de CIA sau alte organe. Cităm din: Alexe Vladimir – *Saddam Hussein: biografie secretă*, în: Ziua, 10 februarie 2004.

[2] Kenneth R. Timmerman, *The Death Lobby: How the West Armed Irak (Lobby-ul morții: cum vestul a înarmat Irakul*). Vladimir Alexe, *op.cit.*

generalului Abdul Karim Kassem pentru motivul că era prosovietic şi procomunist şi, în plus, retrăsese Irakul din Tratatul de la Bagdad. Format în 1955 de către Anglia, Turcia, Iran, Irak şi Pakistan, Tratatul, apărut imediat după război, în 1955, în plină perioadă de expansiune a influenței sovietice în țările în curs de dezvoltare, avea o orientare anticomunistă pe plan intern şi prooccidentală şi antisovietică pe plan extern.

- Cunoscut ca om al Moscovei, Kassem şi guvernul său, sprijinit de serviciile secrete sovietice, dar şi de către comuniştii din țară, a organizat răsturnarea de la putere a monarhiei şi uciderea regelui Feisal. De orientare prooccidentală, proengleză în special, Feisal, imediat cum a venit la putere, a decis retrocedarea zonelor petroliere irakiene companiilor americane şi britanice. A plătit cu viața această orientare.
- SUA intră în această horă de-abia în 1959, când, informați de Mossadul israelian, află că generalul Kassem este sprijinit de KGB, că a importat cantități mari de arme din URSS şi că are în guvern mai mulți membri comunişti. Aceste dovezi au fost suficiente pentru CIA ca să declare Irakul „cel mai periculos loc din lume” şi să-i includă conducătorul pe lista celor care trebuie eliminați. În acest scop, a fost aleasă, cu ajutorul serviciilor secrete egiptene, echipa celor 6 asasini, din care făcea parte şi tânărul de 22 de ani, anticomunist şi membru al Partidului Baass, Saddam Hussein, care îşi ucisese cumnatul fiindcă era comunist. Prima încercare de asasinat, 7 octombrie 1959, n-a reuşit: generalul fusese doar rănit chiar de către Saddam. După eveniment, Saddam a fost preluat de serviciile secrete egiptene şi dus în exil, fiind plătit însă de CIA; până în 1963, când Kassem este ucis de partidul Baass, sprijinit atunci de SUA, pentru orientarea sa anticomunistă. După asasinarea lui Kassem şi a şefului guvernului său, partidul Baass a declarat o adevărată campanie de execuții a adversarilor săi comunişti.

2.7.2. Saddam Hussein, şeful serviciului secret al Partidului Baass

Reîntors acasă din exil, în 1963, după asasinarea generalului Kassem şi aducerea la putere a colonelului Aref, Saddam Hussein este numit, la propunerea CIA, şeful serviciului secret al Partidului Baass. În această calitate, el a coordonat teroarea şi execuțiile politice în țară, în cadrul unei largi campanii naționale de curățire a țării de comunişti.

- Curând după întoarcerea în țară, Saddam va intra în conflict cu Aref care, în 1964, interzice Partidul Baass şi-i arestează conducătorii, între care şi Saddam Hussein. Luptele pentru putere continuă: Aref este ucis în 1966, fiind urmat de fratele său. Între timp, Saddam Hussein, eliberat

din închisoare împreună cu alți colegi de partid, organizează „revoluția din 1968”, care aduce la putere pe generalul Ahmed Hassan Bakr[1].

- Sub noua conducere, Saddam îşi continuă ascensiunea: devine numărul 2 în stat şi în partid şi sufletul noii echipe guvernante; în 1976 este avansat general, bucurându-se de protecția lui Al-Bakr, căruia îi devine şi ginere. Gândul lui însă pentru a ajunge în vârful piramidei puterii nu doarme.

2.7.3. Saddam Hussein – şeful statului irakian

În iulie 1979, Saddam, cu sprijinul CIA şi MI6, preia puterea: îl înlătură de la conducerea țării pe socrul său, căruia îi îngăduie să emigreze viu şi nevătămat; se pare că, în însângeratul Bagdad postbelic, Al-Bakr este singurul şef de stat înlăturat de la putere fără să fie ucis. Între timp, probabil din motive de dosar, Saddam divorțează şi de soție, fiica fostului său protector. Ajungând numărul unu în stat şi partid, Saddam îşi trăieşte momentul-culme al ascensiunii sale la putere, moment care, la instigarea SUA, debutează cu atacarea Iranului, devenit din 1979 republică islamică fundamentalistă.

2.7.4. Războiul lui Saddam Hussein contra Iranului fundamentalist: 1979-1988

Este perioada în care liderul de la Bagdad este răsfățat de Casa Albă cu apelativul de „Leul din Bagdad”. Este o apreciere măgulitoare care pornea strict din interesele SUA în zonă, fără a ține seama de drepturile fundamentale ale omului şi de valorile democratice încălcate grosolan de satrapul de la Bagdad, valori pe care America le invoca atât de aprig în alte părți ale lumii.

- În anii 1980, Washingtonul avea nevoie ca de aer de serviciile lui Saddam Hussein, pentru a limita influența revoluției islamice de la Teheran, care genera o triplă amenințare: a) bararea accesului capitalului internațional, dominat de cel american la resursele petroliere din zonă, cele mai bogate din lume; b) frânarea accesului aceluiaşi capital la piețele naționale ale țărilor din zonă şi c) extinderea modelului islamic fundamentalist, de orientare antiimperialistă, antiamericană şi antioccidentală în general, în lumea arabă, care, în unele cazuri, între care şi Irakul lui Saddam, oferea imaginea unor tendințe, deşi firave, favorabile totuşi promovării valorilor democratice şi laice ale Occidentului.
- În aceste condiții, relațiile SUA cu liderul irakian deveneau, inevitabil, relații de sprijinire a „Leului din Bagdad”, atât în politicile sale interne, cât

[1] Dumitru Constantin, *Saddam Hussein: de la urmaşul lui Saladin la umilul captiv*, în: Adevărul, 15 decembrie 2003.

mai ales în războiul antiiranian, declanşat deja. Dorind să-şi păstreze aparența de neutralitate față de părțile angajate în război, SUA au ales calea ocolită, prin intermediari, de acordare a sprijinului respectiv. Acesta a constat, atât în forma financiară cât şi în livrări considerabile de armament de război, inclusiv de arme chimice şi biologice. În opinia noastră, tocmai aceste livrări au constituit principala sursă a bănuielilor Administrației Bush că Saddam Hussein posedă în continuare armele amintite, chiar dacă dovezile inspectorilor ONU sunt contrare.

- Perioada 1980-1988 nu reprezintă însă numai vârful ascensiunii lui Saddam şi nici numai perioada războiului cu Iranul. Ea reprezintă mai mult decât atât: pe de o parte, ea constituie un nou capitol de istorie postbelică a Orientului Mijlociu, marcat de apariția pe scena lui politică a unor noi forțe politico-religioase şi militare, de tip fundamentalist, instalate deja la putere în Afganistan şi Iran, prin „revoluții" şi victorii răsunătoare împotriva puternicelor armate sovietice şi respectiv împotriva regimului proamerican al şahului persan Reza Pahlavi; pe de altă parte, perioada în discuție, 1980-1988, reprezintă un nou capitol şi în istoria relațiilor dintre două lumi, două religii şi două civilizații diferite: islamică şi occidentală.
- În aceste condiții, America, reprezentantă a lumii occidentale, nu putea rămâne indiferentă față de ceea ce se întâmplă în Orientul Mijlociu, prin cele două țări: Irak şi Iran. Ea era obligată să intervină, sprijinindu-l pe Saddam Hussein în războiul său contra Iranului, cu speranța de a-şi menține sau readuce influența în zonă, având aici interese geoeconomice şi geopolitice vitale. În ce anume a constat acest sprijin şi ce forme a îmbrăcat el – se poate constata din caseta de mai jos.

CASETA

Sprijinul acordat de SUA lui Saddam Hussein în timpul războiului cu Iranul

- În iulie 1980, preşedintele Carter îşi trimite consilierul Zbigniev Brzezinski la Bagdad, pentru a discuta cu Saddam eforturile comune de combatere a fundamentalismului iranian; acum SUA dă undă verde declanşării războiului contra Iranului.
- În august 1980, preşedintele Carter aprobă o primă licență de export pentru „General Electric", ca să livreze din Italia motoare pentru fregatele militare ale Irakului.
- La 22 septembrie 1980, îndemnat de SUA şi Arabia Saudită, Saddam Hussein invadează Iranul; războiul este lung şi sângeros şi au pierit cca un milion de oameni, militari şi civili din ambele țări; în februarie 1982, preşedintele Reagan scoate Irakul de pe lista statelor teroriste, în pofida opoziției Congresului.
- În decembrie 1982, firma „Hughes Aircraft" livrează clandestin Irakului 60 de elicoptere „Defender". În acelaşi timp, Pentagonul, printr-un serviciu al său ("Defence Intelligence Agency") furnizează Irakului informații utile despre deplasările de trupe iraniene şi despre

diferitele planuri ale armatei, cu caracter tactic sau de pregătire a atacurilor.

- În octombrie 1983, Administrația Reagan tratează în secret cu Iordania, Arabia Saudită, Kuweitul şi Egiptul ca ele să intermedieze livrări de arme americane către Irak.
- În noiembrie 1983, banca italiană „Banco Nationale del Lavoro", prin filiala ei din Atlanta, derulează un împrumut de cinci miliarde de dolari, prin care Saddam a putut achiziționa computere, oțeluri speciale, aluminiu, chimicale, componente pentru construirea rachetelor etc. Tot în această lună, George Schulz, secretar de stat, primeşte informații că Irakul foloseşte arme chimice în război contra iranienilor.
- La 20 decembrie 1983, Donald Rumsfeld soseşte la Bagdad, trimis de preşedintele Reagan. Repetă vizita în vara aceluiaşi an. Este primit de Saddam Hussein şi de către Tarik Azis, ministru de externe. Vizita are loc în plin scandal al armelor chimice, problemă discutată la cererea Iranului, la Consiliul Securității al ONU, când SUA trebuia să condamne folosirea armelor chimice şi biologice de către Irak. Donald Rumsfeld trebuia să facă „agurida miere" explicând Bagdadului că poziția adoptată de SUA este pur formală. De asemenea, D. Rumsfeld l-a încredințat pe Saddam că SUA rămân neschimbate atât în interesul lor de a împiedica o victorie iraniană, cât şi în dorința de a continua îmbunătățirea relațiilor bilaterale americano-irakiene. Cu acest prilej, partea irakiană şi-a exprimat regretul că Israelul livrează arme secrete Teheranului.
- În iulie 1984, CIA trimite Bagdadului informații secrete cu privire la folosirea gazului muştar contra trupelor iraniene. Tot acum sunt livrate Irakului camioane, ambulanțe sanitare şi echipament tehnologic.
- În martie 1986, SUA şi Marea Britanie se opun în Consiliul de Securitate ONU adoptării unei rezoluții de condamnare a Irakului pentru folosirea de arme chimice. SUA se opune prin *veto* adoptării acelei rezoluții.
- În mai 1986, Departamentul de Comerț al SUA eliberează licențe pentru export de arme biologice în Irak. Livrările cuprindeau 21 de bacili ai antraxului şi botulinei.
- În decembrie 1987 şi februarie 1988, aviația lui Saddam foloseşte gazele chimice americane contra kurzilor protestatari din nordul Irakului. Are loc un adevărat genocid: 100.000 de kurzi morți şi 1.200 de sate distruse.
- În aprilie 1988, organele SUA aprobă noi livrări de arme chimice, pe care Saddam le foloseşte (între aprilie şi august), ucigând într-o singură bătălie 65.000 de iranieni.
- În august 1988 încetează războiul. Imediat după aceasta, aviația lui Saddam face noi raiduri asupra kurzilor, bombardându-i masiv cu arme chimice.
- Livrările de arme chimice şi biologice au continuat şi după încetarea războiului: în septembrie 1988 Departamentul Comerțului Exterior al SUA aprobă livrarea de noi cantități de antrax şi botulină; în decembrie se livrează pesticide, folosibile şi ca arme chimice.

***Sursa**: **Miruna Munteanu**, „Pactul cu Diavolul. Rumsfeld, amicul lui Saddam",* în: Ziua, Dosarele ultrasecrete, 10 iunie 2004; ***Vladimir Alexe**, „Saddam Hussein: biografia secretă",* Ziua, Dosarele Ultrasecrete, 10 ianuarie 2004; ***Dumitru Constantin**, „Saddam Hussein: de la urmaşul lui Saladin la umilul captiv",* în: Adevărul, 15 decembrie 2003.

2.7.5. „Leul din Bagdad" devine „Călăul din Bagdad"

La 25 iulie 1990, Saddam Hussein are o întâlnire oficială cu ambasadoarea SUA la Bagdad, Avril Gilepsie, care-i transmite că preşedintele Bush

doreşte „relații mai bune şi mai adânci cu Irakul”. Ce a înțeles satrapul de la Bagdad din acest mesaj este greu de aflat, de pildă, din declarații oficiale. Luându-ne însă după faptele care au urmat, se pare că Saddam a înțeles că SUA, dorindu-şi „relații mai bune şi mai adânci”, nu se vor amesteca în demersurile sale din zonă. Un asemenea demers, care sălăşluia mai de mult în gândurile sale megalomanice, era invadarea Kuweitului pe motiv – cum am mai avut prilejul să arătăm – că, în trecut, făcea parte din Irak şi că, prin crearea lui artificială de către imperialiştii englezi, îi obtura ieşirea la mare. Nu este exclus însă ca, în realitate, Saddam să se fi gândit mai degrabă la marile zăcăminte, de 13,3 miliarde de tone ale micului emirat arab, care împreună cu cele irakiene de 15,053 miliarde de tone, ar fi făcut din el un adevărat „rege al petrolului”, stăpân pe 28,353 miliarde de tone, adică pe aproape 20% din zăcămintele mondiale de petrol cunoscute şi exploatabile în acel moment.

Dar, tot la aceste imense bogății petroliere se gândeau şi SUA, împreună cu alte mari puteri internaționale. În această situație, dorințele imperialiste ale lui Saddam, depăşind posibilitățile obiective de realizare a lor, nu erau decât nişte vise deşarte. Încercând să le transpună în politica sa, Saddam comitea o mare eroare pe planul gândirii şi o dramatică imprudență pe planul acțiunii practice. Eroarea provenea din credința că, invadând micuțul emirat arab de la marginea de sud a țării sale, el nu cucerea Kuweitul, ci îl recupera teritorial ca fostă parte din Irak. Or, ce a fost o dată fapt istoric, nu mai era şi acum, după mai multe decenii. Cât priveşte imprudența, aceasta constă în faptul că Saddam Hussein nu şi-a dat seama că, ocupând Kuweitul cu imensele sale bogății petroliere, aproape egale cu ale Irakului, va stârni mânia şi reacția de respingere, a celor interesați în mod vital de soarta acestor bogății, aflate deja în exploatarea marilor companii petroliere şi americane. Aşadar, invadând Kuweitul în 1990, el îşi semna declinul şi implicit sfârşitul: mai întâi, prin ocuparea Kuweitului, „Leul din Bagdad” devine „Călăul din Bagdad” care, prin izgonirea lui umilitoare din ograda Kuweitului, în urma războiului din Golf (1991), este, în plus, şi aspru pedepsit de Națiunile Unite prin severele restricții economice, militare şi politice, fiind obligat să le respecte; apoi prin războiul din 2003, când fostul aliat al SUA devenit „Călăul din Bagdad”, este prins şi întemnițat.

2.7.6. Judecarea şi condamnarea lui Saddam Hussein. Ecouri americane şi internaționale

Nu numai războiul contra Irakului, ci şi soarta fostului dictator de la Bagdad au fost obiectul unor ample dezbateri internaționale. După capturare (13 decembrie), Saddam Hussein a fost declarat prizonier de război, statut care-i dădea dreptul să fie tratat conform Convenției de la Geneva. Conform prevederilor acesteia, soarta lui urma să fie decisă până la încheierea ocupației de război a Irakului, adică până la 30 iunie 2004. Decizia implică două

demersuri posibile privind viitorul lui Saddam: ori este eliberat dacă nu i se aduc acuzații concrete, ori rămâne în detențiune şi este judecat dacă i se aduc acuzații de ordin penal. Cum era de aşteptat, s-a hotărât judecarea fostului preşedinte al Irakului.

Dar, judecarea unei asemenea personalități istorice ridică spre rezolvare numeroase probleme prealabile: strângerea probelor acuzatoare; cine să-l judece – un tribunal internațional sau unul național; când să-l judece – imediat sau mai târziu după alegerile din noiembrie ale SUA.

Strângerea probelor: după cum am mai arătat, acuzarea lui Saddam Hussein, cuprinzând crimele comise de el în întreaga perioadă de când s-a aflat la putere, s-a bazat pe probe conținute în 15 km de documente ale coaliției şi alte
30 de tone ale irakienilor". Echipe complexe s-au ocupat de strângerea acestor probe atât din interior, cât şi prin deplasări speciale în alte țări, mai ales în Iran şi Kuweit. Probele au fost clasificate în trei capitole mari: genocid, crime de război şi crime împotriva umanității.

Cu privire la „**cine să-l judece pe dictator?",** s-a decis pentru formula unui tribunal irakian. În acest scop, Saddam Hussein a fost predat noilor organe statale irakiene, cărora li s-a transferat puterea la 28 iunie 2004 care, în vederea demarării procesului au luat două măsuri:

a) au creat un tribunal special, cu sprijinul financiar al SUA în valoare de 75 milioane de dolari;
b) au promulgat o lege care reintroduce pedeapsa capitală pentru anumite crime, de care este acuzat şi Saddam Hussein.

Timpul demarării procesului a creat însă cele mai spinoase probleme conducătorilor de la Washington. Trebuia să se decidă dacă judecarea lui Saddam să aibă loc înainte sau după alegerile prezidențiale din noiembrie 2004. S-a hotărât ca procesul să demareze imediat după alegeri, anume chiar din decembrie 2004. De ce? Nu din motive procedurale, ci din cauza faptelor pe care Saddam le putea dezvălui în relațiile sale cu SUA în trecut şi care puteau „şifona" imaginea internațională a puterii de la Washington. Faptele existau şi, deşi bine clasificate (secretizate), începuseră să apară la lumină, mai ales în urma anchetelor ordonate de preşedintele Clinton în 1992, imediat după victoria sa în alegeri, pentru investigarea livrărilor de arme americane către Irak, în anii războiului acestuia cu Iranul (1980-1988).

SUA, deşi au jucat cartea țării „neutre" față de conflictul irakiano-iranian, în realitate n-au fost deloc neutre. Dimpotrivă, au fost foarte active pentru a stopa expansiunea fundamentalismului islamic iranian în zonă, care amenința accesul americanilor la resursele de petrol. Pornind de la aceste premise, SUA, prin administrațiile republicane Reagan şi Bush senior, au susținut masiv Irakul în războiul său contra Iranului cu arme americane şi financiar, folosind în acest

scop, ca intermediar, Africa de Sud şi Chile. Livrările cuprindeau şi arme chimice şi biologice folosite de Saddam atât în timpul războiului, cât şi împotriva răscoalelor interne ale kurzilor.

Declasificarea (desecretizarea) documentelor păstrate de NSA (National Security Archives) a permis dezvăluirea publică a acestor ajutoare, oferind astfel opoziției argumente ca să aprecieze că Bush jr. a invadat astfel Irakul pentru a „descoperi" armele secrete livrate de Reagan şi de tatăl său.

În timpul detenției, Saddam Hussein a fost supus unor interogatorii repetate, dar anchetatorii, cu toată măiestria lor, îmbogățită şi cu experiența specialiştilor israelieni, nu au putut obține nici o mărturie în legătură cu presupusele programe de producere a armelor secrete şi cu atacurile teroriste declanşate în Irak după război. După spusele lui Rumsfeld, Saddam, fiind prizonier de război, este tratat „uman" şi profesional, anchetatorii-spioni operează cu multă grijă fără a fi brutalizat şi torturat, pe de o parte, pentru a-l convinge să coopereze, iar pe de altă parte, pentru a nu-i da ocazia să exploateze vreo greşeală în fața tribunalului şi a Crucii Roşii Internaționale sau a organizației apărării drepturilor omului. Singurele lucruri auzite de la el au fost: „sunt preşedintele Irakului"; „sunt Saddam şi vreau să negociez"; „sunt trist pentru că poporul meu este în sclavie"; „Bush este criminalul, nu eu" etc.

Imediat după preluarea puterii de la administrația coaliției de ocupație, noilor autorități guvernamentale de la Bagdad li s-au transferat în „custodie irakiană legală" şi fostul preşedinte Saddam Hussein împreună cu alți lideri importanți ai fostului regim. Inculpat oficial de Tribunalul Special, Saddam, însoțit de 11 cola-boratori apropiați, a apărut, la 1 iulie 2004, pentru prima dată de la capturarea lui, în public, în fața completului de judecată care i-a prezentat actul de acuzare pentru crimele produse de el în întreaga perioadă, de aproape un sfert de veac, în care a deținut puterea. I se atribuie trei grupe mari de culpe: a) crime de război,
b) crime împotriva umanității şi g) genocid. La nivel mai concret, i se atribuie mai multe capete de acuzare:

- folosirea armelor chimice în 1988 împotriva populației kurde din Halabjia, fiind ucise 5.000 de persoane;
- crimele campaniei de la Anfal, tot antikurdă;
- masacrul a 5.000 de membri ai clanului Barzani în 1963, adversar politic al lui Saddam;
- crime de război şi alte atrocități comise cu arme chimice şi biologice împotriva armatelor iraniene în timpul războiului irakiano-iranian din 1980-1988;
- invadarea Kuweitului la 2 august 1990;

- înăbuşirea în sânge a insurecției şiite din sudul țării din 1991 şi uciderea clericilor acestora, după declanşarea războiului din Golf;
- tentativa de asasinare a fostului preşedinte al SUA, George Bush, în anii 1989-1992;
- uciderea şi interarea în gropi comune a 150.000 de persoane în vestita închisoare Abu Ghraib;
- se apreciază că în întreaga sa perioadă de dictatură, Saddam se face vinovat de uciderea a 300.000 de persoane după unii, un milion după alții.

Saddam, sfidător şi trufaş ca de obicei, a refuzat să recunoască instanța judecătorească, n-a semnat pentru luare de cunoştință a capetelor de acuzare, mai importante fiind două reacții. Prima se referă la judecarea lui. „Totul este un circ în scopuri electorale. Adevăratul criminal este Bush", el considerându-l „mârşav" pe preşedintele american. A doua reacție se referă la invadarea Kuweitului: „Kuweitul este teritoriu irakian. Nu l-am invadat. M-am întors în Kuweit".

Noile organe irakiene consideră procesul lui Saddam Hussein „procesul secolului" şi-l gândesc a fi public, transmis prin mass-media TV, pentru ca toată lumea să poată cunoaşte direct şi total transparent crimele comise de el.

Soarta lui Saddam Hussein se înscrie în legitățile tuturor dictaturilor dintotdeauna: după mărire urmează decăderea. Decăderea, dacă nu s-a întâmplat în timpul vieții, se produce după aceea. Cazul călăului de la Kremlin, Stalin este grăitor în acest sens. De regulă, decăderea poate căpăta, după cum ne arată experiența istorică, trei forme: unii sunt executați sau se sinucid; alții sunt întemnițați şi putrezesc în închisoare; iar o a treia categorie, refugiați sau nu în străinătate, sunt cei uitați. Hitler a preferat suicidul decât să cadă în mâna adversarilor; Mussolini, capturat de partizani, a fost executat şi spânzurat de picioare. Raportându-ne la ultimul mare val de revoluție din țările ex-socialiste europene şi din spațiul ex-sovietic, rezultă că doar Ceauşescu al României a fost repede judecat şi executat, chiar în ziua de Crăciun; dictatorul bulgar Jivkov şi Egon Kreuz din fosta R.D. Germană au fost întemnițați puțin timp şi eliberați. Ceilalți foşti dictatori – Kadar al Ungariei, Hussak al Cehoslovaciei, Honecker al R.D. Germaniei, Jaruzelski din Polonia şi cei din spațiul ex-sovietic au fost lăsați liberi şi dați uitării. O serie de alți dictatori, care au marcat istoria postbelică a unor țări, au luat drumul exilului, sfârşindu-şi zilele departe de pământurile lor natale: Idi Amin al Ugandei – în Arabia Saudită; Duvalier din Haiti – în Franța; Mengistu – în Zimbabwe. În schimb, Manuel Noriega, acuzat de trafic de droguri şi capturat de americani „putrezeşte" în închisorile americane. Între dictatorii mai recenți, acuzați de crime contra umanității şi genocid, se înscrie şi Slobodan Miloşevici, aflat în proces la Curtea Penală Internațională.

De la aceste reguli, relativ generale, există, desigur, şi excepții cu impact istoric: dictatorul Franco al Spaniei, de pildă, dacă ar fi fost prins de comuniştii răsculați ar fi fost ucis; învingându-i, a contribuit la modernizarea țării şi a rămas în istoria acesteia ca un dictator luminat, apreciat chiar şi după moarte; în alt colț al lumii, anume Africa de Sud, ni se oferă o altă experiență a reconcilierii; înțeleptul Nelson Mandela, preluând puterea, a înfierat actele de apartheid ale foştilor conducători, dar a evitat răfuielile cu autorii acestor acte.

În acest context istoric general, oare în ce categorie va fi inclus Saddam Hussein? Ținând seama de graba cu care noua conducere irakiană a reintrodus pedeapsa capitală pentru crime antistatale şi antiumane, cu siguranță fostul dictator de la Bagdad va fi condamnat la moarte. O asemenea pedeapsă va fi şi semnul că noua conducere irakiană a rupt definitiv cu trecutul dominat de regimul totalitar al lui Saddam Hussein.

Încheiem acest capitol cu ceea ce, de fapt, a motivat deschiderea lui: de ce SUA a decis invadarea Irakului? Am văzut din cele arătate până acum că motivul oficial invocat de SUA în sprijinul deciziei sale războinice – anume că Irakul ar deține arme secrete de distrugere în masă şi că ar reprezenta astfel un pericol potențial pentru securitatea națională a Americii – nu este real. Au dovedit acest lucru toate scotocirile la fața locului, efectuate atât de echipa ONU înainte de război, cât şi de echipa americană, după război. Rezultă, aşadar, că sursele care au alimentat bănuielile Casei Albe despre prezența armelor secrete în Irak au fost false.

În aceste condiții, se pune în mod firesc întrebarea: dacă argumentul armelor secrete nu este real, atunci care ar fi cauzele reale ale războiului?

Să fie această cauză petrolul? Există unele voci care susțin această cauză, cum există altele care o neagă. Un **sondaj de opinie internațional**, făcut imediat după ce SUA şi-a anunțat public intenția de a ataca Irakul, în februarie 2003, de către un cunoscut centru de specialitate american „Pew Research Center”, arăta că 76% din ruşi, 75% din francezi şi 54% din germani credeau că America dorea să invadeze Irakul pentru a-i controla resursele petroliere. În SUA, acelaşi sondaj de opinie evalua că 22% din americani credeau că petrolul este cauza războiului[1]. Richard Clarke, la a cărui personalitate şi înaltă responsabilitate ne-am referit anterior, arăta în cadrul audierilor sale în fața Comisiei de anchetă a Congresului SUA, că Bush a venit la putere cu gândul la Irak din cauze privind petrolul. Există şi alte voci în corul pro-petrol, cum există şi voci contra acestui argument.

Apelând la logica supozițiilor, dincolo de aparențe, ajungem la întrebarea: oare trebuia SUA să-şi trimită peste 100 mii de militari în război, să cheltuiască zeci de miliarde de dolari şi să omoare mii de oameni din tabăra

[1] Max Boot, *Războiul pentru petrol? Şi de această dată, nu!*, în: România liberă, 18 februarie 2003.

proprie şi mai ales adversă, inclusiv civili nevinovați pentru a obține ceva – anume „aurul negru” – când puteau să-l obțină mai ieftin, cumpărându-l? Pe baza unei asemenea logici, aşezate pragmatic pe raportul dintre profit şi pierdere, un cunoscut analist american al fenomenului, Max Boot, îşi exprimă convingerea că nu petrolul este cauza reală a războiului. „SUA – spune el – nu au de ce să trimită sute de mii de militari pentru a obține ceva ce pot cumpăra ieftin”. Ar fi putut cumpăra ieftin şi petrolul irakian dacă SUA erau de acord cu ridicarea sancțiunilor impuse de ONU timp de 12 ani, în urma războiului din Golf (1991), care, între altele, limitau vânzările de petrol. Or, spune Max Boot, Washingtonul a refuzat ridicarea sancțiunilor, pentru că Saddam Hussein a ignorat rezoluțiile Națiunilor Unite. Acest lucru arată că ținta principală este amenințarea pe care o reprezintă Saddam, nu petrolul pe care-l posedă” că „dacă America ar fi interesată de țiței, ar trimite trupe la Caracas, nu la Bagdad”[1].

În ceea ce ne priveşte, ne situăm pe un alt palier cauzal, anume pe cel al trăsăturilor endemice ale capitalului. Una – şi poate cea mai importantă – din aceste trăsături constă în tendința sa expansionistă internațională spre resursele naturale şi piețele naționale ale țărilor, pe care o realizează atât pe cale comercială şi export de capital, cât şi prin cuceriri armate. Această din urmă cale este, de regulă, mai profitabil pentru capital din cel puțin două motive: pe de o parte, pentru că efortul de război este suportat de întreaga țară nu de capital; pe de altă parte, pentru că el – capitalul – realizează mari profituri din comenzile de înarmare primite de la stat, compensându-i cu vârf şi îndesat taxele pe venit plătite la buget. Şi pentru că războiul nu se bucură de popularitate în opinia publică națională şi internațională, capitalul îşi pune în funcțiune scutierii săi ideologici să găsească motive care să-l justifice. Rezumând, în cazul Irakului, cauza reală a fost, în opinia noastră, petrolul, iar motivul de suprafață – nerespectarea de către Saddam a sancțiunilor ONU şi amenințarea potențială a securității naționale a SUA.

[1] Max Boot, *op. cit*.

CAPITOLUL 3
RECONSTRUCȚIA IRAKULUI POSTRĂZBOI

3.1. Trei premise esențiale ale reconstrucției

Prin capturarea lui Saddam Hussein şi înlăturarea regimului său totalitar, Irakul îşi încheie un capitol nou din frământata sa istorie postbelică, dar îşi deschide unul nou, către viitorul său. Departe de a fi o apariție pe un teren gol, noul capitol poartă în sine amprenta premiselor care l-au generat. Dacă unele din acestea vin inevitabil din trecut, fiind rezultatul întregii evoluții postbelice a țării, altele, în schimb, vin însă din condițiile prezentului, creat prin ocuparea Irakului de către americano-englezi în urma războiului din 2003. Identificarea acestor premise, trecute şi prezente, apare necesară nu numai în legătură cu stabilirea judicioasă a punctului de pornire pe noul drum de viață al Irakului, ci şi pentru înțelegerea întregii problematici ca atare a reconstrucției acestuia.

Premisele venite din trecut definesc locul şi importanța moştenirii istorice în construcția viitorului. Cel puțin trei dintre aceste premise vor influența puternic reconstrucția Irakului.

Prima premisă: economia şi societatea irakiană au fost puternic controlate de către stat. Este vorba, aşadar, de caracterul general al sistemului social-economic moştenit şi care urmează a fi restructurat. Din această perspectivă, este de reținut că, în întreaga perioadă postbelică, de când Irakul şi-a câştigat eliberarea național-colonială, regimul său social-economic şi politic este controlat de către stat şi că, sub Saddam Hussein, din 1979 acest control a purtat caracterul unui regim totalitar. Or, dezrădăcinarea acestui regim – etatizat şi totalitar – şi democratizarea întregii vieți social-economice şi politice a țării reprezentau, în acelaşi timp, una din marile dificultăți ale moştenirii şi marile probleme care trebuiau rezolvate de la început. Prima premisă cerea, aşadar, nu orice schimbare, ci una care viza înlocuirea unui sistem social-economic devenit caduc, cu unul nou, aducător de o nouă civilizație şi progres.

A doua premisă: starea puternic turbulentă şi represivă din economia şi societatea irakiană. Între semnalele acestei stări de lucruri amintim: a) desele lovituri de stat postbelice şi uciderea succesivă a conducătorilor țării şi ale partidelor politice adverse din anii 1948-1979; b) represiunile sângeroase, de proporțiile genocidului, împotriva kurzilor, şiiților şi a celor bănuiți de sentimente procomuniste (se apreciază că Saddam este autorul exterminării a 300.000 de irakieni); c) războaiele distrugătoare duse de Irak împotriva Iranului şi Kuweitului şi a celor dure suportate de Irak în 1991 şi 2003; d) ocupația străină americano-engleză după 2003 şi e) ampla rezistență populară şiito-

sunnită, marcată de înmulțirea şi agravarea atentatelor teroriste împotriva ocupanților străini, mai ales americani, dar şi împotriva „trădătorilor" autohtoni care şi-au „vândut conştiința islamică" pe bani străinilor. Toate aceste premise au indus în Irak o stare bolnavă generală, cronicizată, care au împins țara şi majoritatea populației la un nivel atât de scăzut, încât, dincolo de acesta, mai jos, nu mai exista nici un alt refugiu, decât explozia socială generală. Amintim, în context, că indicatorul sintetic al stării generale a unei economii, PIB-ul a cunoscut, în perioada 1980-1990, dominată de războiul antiiranian, o diminuare medie anuală de 6,8%, ceea ce înseamnă o cădere totală a lui la 51%. Căderea economică a Irakului – după un scurt răgaz în 1990, a continuat puternic şi după aceea, datorită Războiului din Golf şi a embargoului impus de ONU, dar mai ales datorită războiului din 2003.

A treia premisă: singurele creşteri înregistrate de Irak în întreaga sa perioadă postbelică au fost: populația, petrolul şi sărăcia. **Populația,** de pildă, marcată de o adevărată explozie demografică, a crescut de la circa 5 milioane în 1950 la 23 milioane în 2004. Dublată de diminuarea PIB, această creştere explozivă demografică a însemnat creşterea imensă şi a sărăciei continue a populației. **Petrolul,** acaparat în cea mai mare parte de companiile americano-anglo-franceze, şi-a sporit volumul extracției de la 6,8 milioane de tone în 1950, la 168,5 milioane în 1979 (an de vârf neatins altă dată) şi după scăderi dramatice din timpul războaielor şi embargoului ONU, tinde acum, după 2003, să revină la nivelurile sale înalte anterioare.

Războiul din 2003 şi ocupația străină americano-engleză care a preluat controlul şi administrarea țării, inclusiv asupra resurselor sale materiale şi umane, creează un nou set de premise; ele fac din reconstrucția Irakului o problemă mai complicată şi mai greu de rezolvat decât a fost instaurarea regimului totalitar înlocuit. De ce?

În primul rând, pentru faptul că reconstrucția Irakului, ca să reuşească, este nevoită să se „strecoare" printr-o rețea deasă de contradicții care au drept pivot central SUA; a) între războinica SUA şi celelalte puteri mari care au respins războiul ca soluții la criza irakiană; b) între SUA şi ONU, fiindcă invadarea Irakului s-a făcut peste capul acesteia din urmă, iar atragerea ei la reconstrucție, dorită de americani, este concepută în condițiile menținerii hegemoniei SUA; în fine c) între SUA şi Marea Britanie ca autoare ale războiului şi ocupației străine în Irak, pe de o parte, şi populația autohtonă, care nu doreşte să înlocuiască o umilință, cea a dictaturii lui Saddam, cu o altă umilință, cea a dictaturii ocupației străine, pe de altă parte.

În al doilea rând, este caracterul reconstrucției: prin natura transformărilor pe care le presupune, ea reprezintă, cum am mai spus, o veritabilă tranziție de la un sistem social-economic şi politic – de tip totalitar – la un alt sistem, superior, bazat pe regulile democratice – în sfera politicului şi pe cele

ale economiei de piață – în sfera economicului. Experiența istorică arată că toate tranzițiile de sistem, chiar dacă sunt foarte bine gândite şi proiectate, în practică sunt însoțite inevitabil de numeroase greutăți şi sacrificii, cu atât mai mari sau mai mici, mai costisitoare sau nu, cu cât şi perioada de tranziție este mai lungă sau mai scurtă.

În al treilea rând, reconstrucția Irakului constituie o problemă majoră nu numai a Irakului, ca țară în cauză directă, ci a întregului Orient Mijlociu, cu ramificații care pătrund în întregul sistem al relațiilor internaționale, deci şi în procesele globalizării contemporane care, prin SUA, domină evoluția acestui sistem.

Datorită acestor împrejurări care premisează reconstrucția Irakului, două concluzii se impun de la sine:

a) reconstrucția cuprinde toate laturile existențiale ale economiei şi societății irakiene, din care cauză ele trebuie prevăzute în strategia respectivă, toate şi în mod corelat;
b) datorită amploarei şi complexității transformărilor procesuale pe care le implică, reconstrucția Irakului cere timp, răbdare şi inteligență, dar şi foarte mulți bani. Înainte de toate însă, ea cere clarificări pertinente pe cel puțin trei planuri majore interdependente: modelul reconstrucției; locul ONU în această temerară operă şi modul de participare a țărilor la reconstrucție.

3.2. Modelul reconstrucției irakiene: democrație politică şi economia de piață

3.2.1. Confruntări de idei şi soluții concrete

Punctul de pornire al modelului îl constituie crearea noii autorități politice irakiene în stare să înfăptuiască reformele necesare în cadrul reconstrucției țării. În aparență lucrurile păreau simple. Nu însă şi în realitate, pentru că, era vorba nu de înlocuirea unui dictator cu altul, chiar dacă ar fi prooccidental, ci de schimbarea a însuşi regimului totalitar. Or, o asemenea schimbare, vizând aşezarea țării pe alte temelii, cerea, mai întâi, un răspuns clar la întrebarea: **cum trebuie** să fie noul regim social-economic şi politic?

Cunoscuți prin spiritul lor pragmatic, dar şi prin admirația, devenită un adevărat cult național pentru modelul lor de organizare a economiei şi societății, **americanii,** fără să piardă timp cu teoriile şi cu varietatea experiențelor istorice naționale, **consideră că cel mai bun regim este modelul american.** Ei au motive istorice solide să creadă în steaua modelului lor. Fără să intrăm în amănunte, amintim doar faptul că, din momentul creării lor statale

şi până astăzi, SUA au fost în continuă ascensiune: au învins, practic, de fiecare dată când a fost nevoie, atât în războaiele militare, cât şi în cele economice. Iar victoriile, de anvergură istorică, în cel de-al doilea război mondial – contra Germaniei hitleriste şi a Japoniei militariste – dar mai ales, în îndelungatul război rece – contra celeilalte puteri mondiale şi adversară de moarte URSS -, le încununează ascensiunea, ajungând astăzi, după 1990, singura putere mondială economică, politică, militară şi cultural-ştiinţifică. Pe un astfel de fond istoric general apare firesc ca mentalul colectiv american să-şi aprecieze propriul model ca fiind cel mai bun din lume şi să-l recomande tuturor. Şi-l recomandă fără nici o reţinere. „Vrem ca prietenii şi duşmanii noştri să aibă aceleaşi standarde ca ale noastre", glăsuia cu voce tare un înalt demnitar al Casei Albe[1]. Este concluzia cu care acest demnitar, Richard Ermitage, adjunctul secretarului de stat, îşi încheie expunerea la lansarea publică, la 17 mai 2004, a raportului Administraţiei Bush despre „încălcarea drepturilor omului şi democraţiei în lume", un studiu care cuprinde 101 de ţări. Este clar, aşadar, că americanii, fie ei oficiali sau nu, gândesc standardele proprii ca model şi pentru Irak şi celelalte ţări arabe şi nearabe din zonă. **Exprimat succint, acest model înseamnă democraţie în sfera politicului şi economie de piaţă în sfera economicului.**

Invocăm această convingere americană nu întâmplător, ci pentru că o regăsim prezentă, ca o dominantă permanentă, în întreaga politică internaţională a SUA, afirmată în mod expres şi de conducătorii Casei Albe. De pildă, preşedintele Bush jr., într-un discurs rostit, în noiembrie 2003, la Fundaţia Naţională pentru Democraţie, propunea o „strategie avansată a libertăţii" pentru Orientul Mijlociu ca parte a preocupării SUA pentru „extinderea democraţiei la scară planetară". Iar cu privire concretă la reconstrucţia irakiană post-Saddam, ocupantul Casei Albe aprecia că „instalarea unui regim democrat în Irak va fi în folosul tuturor popoarelor din zonă şi al securităţii în întreaga lume"[2].

Încă din startul său, reconstrucţia Irakului a fost însoţită de ample dezbateri contradictorii naţionale şi internaţionale, deseori tăioase, privind atât concepţia ei generală cât şi metoda de realizare practică. Pe plan intern, în SUA, eterna dispută dintre putere şi opoziţie este prezentă şi în cazul construirii viitorului Irakului, ea fiind „înfierbântată" şi de anumite evenimente agravante: ofensiva terorismului din lunile martie-aprilie; unirea şiiţilor cu sunniţii care, lăsând de o parte adversitatea tradiţională dintre ei, acum acţionează în comun contra ocupaţiei străine; scandalul deţinuţilor irakieni din închisoarea Abu

[1] Mara Ştefan, *Administraţia Bush publică un nou raport despre încălcarea drepturilor omului în lume,* în: Adevărul, 19 mai 2004.

[2] Romulus Căplescu, *Preşedintele Bush propune "o strategie avansată a libertăţii" pentru Orientul Mijlociu,* în: Adevărul, 8 noiembrie 2003.

Ghraib, datorită tratamentului profund antiuman cu scene de sălbăticie şi animalitate la care ei au fost supuşi de către anchetatorii americani etc.

3.2.2. Strategia Washingtonului de reconstrucție a Irakului

Pentru a contracara deteriorarea imaginii politicii SUA în Irak datorită evoluției agravante a evenimentelor, preşedintele Bush a fost nevoit să iasă în față cu un nou discurs public la TV, pentru a linişti spiritele compatrioților, dar mai ales ale Congresului care-l acuza de lipsa unui plan concret pentru a pune capăt haosului şi a demara reconstrucția. Preşedintele Bush, declarând public că SUA menține sub control situația agitată din Irak, anunță, totodată, şi strategia Casei Albe pentru reconstrucția țării. Gândită pe trei paliere tematice, strategia cuprinde:

a) obiectivele generale care trebuie îndeplinite pentru „democratizarea şi pacificarea țării";
b) calendarul politic al Irakului după transferul puterii către guvernul autohton (30 iunie 2004);
c) soarta vestitei închisori Abu Ghraib care a dat atâta bătaie de cap oamenilor.

Strategia anunțată de şeful Casei Albe concepe democratizarea şi pacificarea Irakului în cinci etape:

- transferul puterii către un guvern irakian suveran la 30 iunie 2004;
- asigurarea securității în zonele țării lovite de terorişti;
- obținerea unui sprijin internațional mai larg prin ONU;
- reconstrucția economică şi politică a țării;
- organizarea de alegeri libere la nivel național.

Punând în discuție aceste obiective, liderul Casei Albe punctează o serie de precizări importante în legătură şi cu mult discutata problemă a duratei de staționare a trupelor americane în Irak. El a declarat că aceste trupe vor fi menținute la nivelul lor actual de 138.000 de militari, atâta timp cât va dura îndeplinirea obiectivelor amintite. În împrejurări anterioare, Casa Albă a anunțat că trupele americane vor fi în Irak până în 2006, când se speră liniştirea țării şi aşezarea reconstrucției sale pe făgaşul ei normal. În plus, preşedintele Bush a solicitat Congresului suplimentarea cheltuielilor pentru continuarea operațiunilor militare din Irak şi Afganistan cu 25 de miliarde de dolari, adăugate la cele 87 de miliarde de dolari pe care Congresul le alocase deja pentru anul 2004 (50 de miliarde pentru Irak şi 27 de miliarde pentru Afganistan).

O necesară şi importantă completare ideatică a strategiei o aduce preşedintele Bush în definirea celui de-al doilea punct al acesteia, completarea calendarului politic al Irakului după transferul puterii la 30 iunie care prevede următoarele:

- "guvernul interimar irakian va fi asistat de un consiliu național, ales în iulie de personalități reprezentând comunitățile etnice ale țării";
- "executivul interimar va avea suveranitate deplină până la organizarea alegerilor generale, cel mai târziu în ianuarie 2005";
- "irakienii vor desemna o adunare națională provizorie, primul organism reprezentativ de guvernare din istoria Irakului ales în mod liber";
- "această adunare va alege un guvern de tranziție ce va dispune de puteri executive";
- "adunarea națională provizorie va elabora o nouă constituție, care va fi votată de poporul irakian în toamna anului 2005";
- "potrivit noii legi fundamentale, până la sfârşitul anului viitor Irakul va avea un guvern permanent"[1].

În legătură cu închisoarea Abu Ghraib (unde dezvăluirea atrocităților antiumane practicate de anchetatorii americani față de irakienii arestați au dat atâtea dureri de cap Administrației Bush şi au aruncat atâtea pete negre pe imaginea „modelului american de democrație"), preşedintele Bush anunță desființarea ei. Dacă pe timpul dictatorului de la Bagdad această închisoare a fost un simbol al torturii şi al morții sigure, în timpul ocupației americane ea a devenit, după aprecierile preşedintelui, „un simbol al conduitei infame a câtorva militari americani care ne-au dezonorat".

În rezumat, strategia prezentată de şeful Casei Albe în legătură cu reconstrucția Irakului poate fi redusă la următoarea idee: SUA vor menține ocupația militară a țării până când vor fi sigure că s-a realizat democratizarea şi pacificarea ei. Nimic surprinzător în această hotărâre: toate marile puteri cunoscute în istoria omenirii s-au comportat în situații similare după acelaşi model. Toate valorile democratice şi toată lupta pentru respectarea drepturilor fundamentale ale omului în lume cu care americanii de la putere sau din opoziție se bat în piept că le apără şi le promovează, sunt subordonate intereselor lor naționale economice, politice şi militare. Din aceste interese porneşte şi aprecierea: „vrem ca prietenii şi duşmanii noştri să aibă aceleaşi standarde cu ale noastre". Acestea ar fi principalele probleme şi discuții privind modelul reconstrucției irakiene.

---

[1] Şerban Mihăilă, *George W. Bush anunță desființarea închisorii Abu Ghraib,* în: Adevărul, 26 mai 2004.

3.2.3. Relațiile SUA-ONU în reconstrucția Irakului

Dacă în declanşarea războiului contra Irakului SUA şi Marea Britanie n-au reuşit să obțină „binecuvântarea" ONU, de care aveau nevoie atât militar şi financiar cât şi ca imagine, ele n-au încetat să dorească această „binecuvântare" şi după încheierea războiului şi demararea reconstrucției țării. În această privință, SUA au exercitat o adevărată ofensivă asupra ONU, concretizată în reuniuni, proiecte de rezoluții, dialoguri separate etc. Din păcate, aproape toate au rămas fără rezultat util. Cauza este de ordin principial. Ea reflectă deosebirile de concepție, diametral opuse şi ireconciliabile cât timp rămân ca atare, dintre americano-englezi, pe de o parte şi Consiliul de Securitate al ONU, pe de altă parte. În general, în cadrul acestor inițiative, SUA au fost de acord ca ONU să exercite un rol economic, social şi politic sporit în reconstrucția Irakului, dar nu oricum, ci în condițiile în care ele îşi mențin controlul hegemonic asupra operațiunilor şi a țării în general. O astfel de formulă însă punea în discuție o problemă de principiu: **ONU să acționeze sub pulpana americană, transformându-se astfel într-o anexă a Americii, sau invers: Washingtonul să acționeze în cadrul ONU, subordonându-se ca oricare alt membru?** Greu de acceptat de către SUA această ultimă poziție, dat fiindcă ele au dus în spate războiul, ele au făcut principalul sacrificiu uman şi financiar şi tot ele sunt cele care au câştigat victoria. Se cuvenea, oare, să-i pună pe tavă ONU această victorie pentru care nu numai că n-a făcut nici un efort, dar s-a şi opus acestui război? Pe de altă parte, nici pentru ONU nu era acceptabilă o formulă de subordonare față de un membru al ei, fie acesta de talia Americii care reprezintă, ea singură, aproape o treime din economia mondială, peste jumătate din fostele armate existente în lume şi tot peste jumătate din forța ştiințifică şi tehnologică a contemporaneității.

Dincolo însă de această dilemă principială, existau, de asemenea, numeroase alte divergențe transatlantice care, împreună, dădeau şi dau un contur mai bine precizat pozițiilor opuse ale celor două părți: SUA şi ONU în frunte cu Franța, Germania, Rusia, China şi alți membri ai acesteia, poziții care reprezentau totodată şi mari piedici în calea reconstrucției irakiene. Şi astfel, în pofida existenței unei nevoi reciproce de apropiere între SUA şi ONU în problema irakiană, reciprocitatea nu se putea realiza decât prin înțelepciunea unui compromis. În cele din urmă, compromisul necesar s-a realizat, însă nu ca o naştere naturală, ci ca una cu forcepsul. Prezentăm, în continuare, principalele sale momente.

- **În august 2003,** SUA încearcă să treacă o rezoluție prin Consiliul de Securitate al ONU în care îşi exprima acordul cu participarea ONU la reconstrucția Irakului în schimbul unui sprijin militar şi financiar din partea acesteia. Inițiativa reflecta presiunea nevoilor crescânde în aceste domenii la care erau supuse SUA şi perspectiva greutăților de a le face

față. Dar, şi în această nouă ofensivă diplomatică la ONU, Colin Powel nu uită să precizeze, aproape ostentativ, că SUA este de acord cu implicarea mai mare a ONU în „Dosarul Irakului", dar doreşte să-şi mențină în continuare hegemonia în afacerile irakiene. Şi de această dată însă, Franța, Rusia, China şi Germania, de acum opozante „tradiționale" ale SUA în soluționarea crizei irakiene îşi manifestă reținerea față de noua inițiativă america-
no-engleză, în termeni diplomatici, dar foarte clari. Astfel:

- până la adoptarea unei noi rezoluții de către Consiliul de Securitate al ONU, Statele Unite ale Americii şi Marea Britanie trebuie să suporte cheltuielile financiare şi militare cerute de reconstrucția Irakului;
- SUA şi Marea Britanie să stabilească o dată la care să se încheie ocupația militară în Irak;
- reconstrucția Irakului necesită mobilizarea întregii comunități internaționale în cadrul unui parteneriat real, sub egida ONU nu a SUA;
- tranziția politică în Irak ar avea mai multe şanse de reuşită dacă ar fi înfăptuită de irakieni cu sprijinul comunității internaționale[1] şi nu al forțelor de ocupație. În aceste condiții, inițiativa SUA devine un nou eşec.

- **În septembrie 2003,** Kofi Annan, dorind să deblocheze relațiile ONU cu SUA în reconstrucția Irakului, acceptă să găzduiască reuniunea şefilor diplomației celor cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU – SUA, Franța, Marea Britanie, Rusia şi China – în speranța că se va ajunge la un compromis în rezolvarea problemei viitoarei guvernări a Irakului. Şi de această dată, vioara întâi a dezacordurilor față de poziția SUA a fost Franța. Divergențele s-au concentrat cu deosebire asupra calendarului politic şi modalităților privind transferul puterii către un guvern civil irakian la 30 iunie 2004.
  - Calendarul propus de SUA prevedea ca transferul puterii să înceapă cu adoptarea constituției, apoi să organizeze alegeri generale şi după aceea să aibă loc transferul puterii unui guvern irakian. Termenii acestui proces se întindea până în anul 2005, inclusiv;
  - Franța, prin ministrul său de externe, Dominique Villepin, a militat pentru: un transfer de putere accelerat către un guvern interimar sub egida ONU; elaborarea Constituției până la sfârşitul anului 2003;

[1] Şerban Mihăilă, *Cererea SUA pentru noi trupe internaționale în Irak – întâmpinată cu răceală la ONU,* în: Adevărul, 23 august 2003.

convocarea de alegeri generale până în primăvara lui 2004 şi trecerea întregului proces sub controlul ONU;

– SUA, prin Colin Powell, secretar de stat, cunoscut prin stilul său pragmatic, aprecia că propunerile franceze „sunt interesante, dar irealizabile. Este uşor să faci teorii despre suveranitate, ocupație, eliberare şi alte chestiuni de acest fel, însă, în plan practic, lucrurile nu pot merge după calendarul sugerat de Villepin". În sprijinul aserțiunilor sale, Colin Powell aduce două argumente: că, în mod categoric, americanii nu vor accepta să fie marginalizați în Irak (în cazul preluării de către ONU a controlului asupra Irakului) şi că administratorul civil american din Irak, Paul Bremer şi echipa sa au responsabilitatea necesară să-i ajute pe irakieni să revină la suveranitate. Observăm, aşadar, că şi de această dată, divergențele transatlantice au, drept nucleu central, raporturile dintre SUA şi ONU în reconstrucția Irakului, fiecare parte nedorind să fie subordonată celeilalte.

- **În noiembrie 2003, Statele Unite ale Americii,** sub presiunea intensificării atentatelor teroriste antiamericane şi a dificultăților tot mai mari întâmpinate de Autoritatea Provizorie a Coaliției din Irak, **au anunțat cu voce tare o nouă strategie,** constând în schimbarea ordinii evenimentelor din calendarul politic al Irakului post-război. Considerată dramatică, această schimbare prevedea acceptarea de către Washington a transferului puterii către un guvern irakian provizoriu nu după, ci înaintea adoptării noii Constituții. Era o idee în favoarea accelerării formării guvernului provizoriu şi scurtării perioadei de ocupație străină şi de normalizare a vieții Irakului. O asemenea decizie, însă, nu era deloc o concesie făcută în întâmpinarea poziției franceze, ci reprezenta doar reflexul inevitabil a două mari nevoi convergente: pe de o parte, se urmărea ca noua autoritate de la Bagdad să preia mai repede responsabilitatea combaterii mişcărilor de rezistență crescânde din țară, tot mai costisitoare financiar şi uman; pe de altă parte, schimbarea dădea bine şi scrutinului prezidențial din noiembrie 2004. Reflectând aceste nevoi, strategia lansată de preşedintele Bush propunea transferul puterii la 30 iunie 2004.
- **O nouă ofensivă diplomatică a SUA la ONU** (19 ianuarie 2004). Sub presiunea crescândă a fenomenelor de dezordine din Irak, dublate de tendința de multiplicare a acțiunilor teroriste antiamericane, SUA au considerat necesar să-şi reînnoiască solicitarea de implicare a ONU în reconstrucția țării. În mod concret, ele doreau să transfere asupra organizației mondiale o parte cât mai mare din efortul financiar şi militar cerut de democratizarea şi pacificarea Irakului. Sub semnul acestui

mesaj s-a organizat o nouă reuniune la sediul ONU din New York (la 19 ianuarie 2004), cu participarea, alături de Kofi Annan şi a reprezentanților oficiali ai autorității din Irak: Paul Bremer, administratorul SUA la Bagdad, omologul său englez, Jeremy Greenstock şi o consistentă delegație a Consiliului Guvernamental al Irakului stabilit ca organ autohton imediat după război, condusă de preşedintele acestuia, Adnan Pachachi.

În cadrul reuniunii, Paul Bremer l-a informat pe Kofi Annan, în calitatea lui de secretar general al ONU, că America:

- doreşte şi este de acord cu reimplicarea ONU în reconstrucția Irakului, asumându-şi un rol mai amplu economic, social şi politic;
- propune crearea unui guvern provizoriu irakian, căruia să i se predea o serie de responsabilități privind suveranitatea națională a țării;
- propune numirea membrilor guvernului, cu avizul SUA, de către un parlament, şi el provizoriu, constituit prin numiri selective în cadrul unor reuniuni locale. Aceste propuneri, chiar dacă nu erau idei noi, constituiau, în schimb, concretizări care circumscriau mai bine noua poziție a SUA, atât în raporturile sale cu ONU, cât şi față de predarea puterii către autoritățile irakiene. Reacțiile la aceste propuneri au venit atât din partea ONU cât şi din partea forțelor irakiene intrate pe scena politică post-război a țării lor.

Reacția ONU, exprimată prin Kofi Annan n-a debordat de entuziasm. Dimpotrivă, a fost una reținută şi bine îmbrăcată diplomatic. Reticența sa avea o multiplă motivație. În primul rând, era faptul că o acceptare a propunerilor americane însemna implicit un gir şi asupra războiului declanşat peste capul ONU. În al doilea rând, era trauma suferită de ONU la misiunea din Bagdad datorită ocupației străine, care a dus la atentatul terorist de la Hotel Canal din 19 august 2003, care a distrus sediul şi a ucis 22 de funcționari, în frunte cu şeful misiunii, Sergio Vieira de Mello. Culmea ironiei, personalul ONU era ocupat cu distribuirea ajutoarelor umanitare către populația irakiană. Era clar că o eventuală redeschidere a misiunii şi, cu atât mai mult, extinderea rolului ONU, nu puteau fi inițiate cât timp nu se putea asigura o securitate capabilă să evite asemenea violențe. În fine, în al treilea rând, intervenea şi un factor care, deşi subiectiv, avea o mare încărcătură morală şi demnitară: Administrația Bush, vexată că ONU nu şi-a dat acordul cerut pentru declanşarea războiului contra Irakului, a tratat-o cu dispreț, apreciind-o public, drept o „organizație depăşită, sâcâitoare şi ruptă de realitate”! Evident, la toate acestea se adăuga tendința constantă a SUA de a-şi subordona ONU. În aceste condiții, era de aşteptat să se întâmple ce s-a şi întâmplat de fapt: eşuarea propunerilor americane.

Reacțiile de respingere a propunerilor americane n-au întârziat să vină şi din partea forțelor politico-religioase irakiene, mai ales a celor conduse de şiiți,

majoritari în populația țării. Menționăm că pentru acțiuni punitive antiamericane, ei şi-au creat o miliție proprie. Prin glasul liderului lor spiritual, ei au respins hotărât propunerea reprezentantului SUA ca membrii viitorului guvern autohton să fie numiți de o adunare parlamentară stabilită prin numiri selective şi nu aleşi prin scrutin general, susținând, în schimb, organizarea de alegeri generale democratice şi ținerea lor în câteva luni, nu peste un an sau doi. „Alegeri, nu selecție", „să ne prezinte oameni cinstiți, nu hoți", a fost cuvântul de ordine al zecilor de mii de manifestanți scoşi în stradă la Bagdad la îndemnul conducătorului lor spiritual. Susținând scrutinul general, democratic, liderii politi-co-religioşi ai şiiților urmăreau două ținte bine gândite: pe de o parte, fiind o populație majoritară îşi asigurau, prin alegeri generale, o reprezentare corespunzătoare în structurile puterii irakiene; pe de altă parte, evitau statutul de inferioritate față de sunniți, avut pe timpul lui Saddam Hussein.

Reprezentanții americani, confruntați cu intransigența şiiților, apreciau că singurii care ar putea să-i convingă să-şi schimbe poziția şi să-i facă mai cooperanți ar fi reprezentanții ONU. De aici, încă un motiv în plus pentru oficialii americani ca să continue instențele pe lângă Kofi Annan pentru a atrage ONU în reconstrucția Irakului.

- **O nouă inițiativă americano-engleză la ONU** (24 mai 2004) prezintă Consiliului de Securitate un proiect de rezoluție privind transferul de putere către autoritatea națională irakiană la 30 iunie 2004. Reluând, de fapt, ideile din strategia SUA privind reconstrucția Irakului, prezentate public de preşedintele Bush la TV, acest nou proiect de rezoluție prevede:
  - "formarea unui guvern interimar suveran al Irakului" şi intrarea lui în funcțiune la 30 iunie 2004. Preluând puterea, guvernul urmează să-şi exercite prerogativele conform noii constituții, provizorii, adoptate la 3 martie 2004;
  - continuarea prezenței militare străine în Irak, sub denumirea de „forța multinațională" sau „forța internațională" şi după 30 iunie, pe timp de 12 luni. După acest termen poate fi autorizată o eventuală prelungire a prezenței „forței multinaționale" (fără a se specifica data limită a retragerii acesteia şi încheierea ocupației străine a țării);
  - Autoritatea Provizorie a Coaliției din Irak, condusă de Paul Bremer îşi va încheia misiunea odată cu instituirea „forței multinaționale" şi se va retrage din Irak;
  - componența guvernului interimar urmează a fi stabilită de către Autoritatea Provizorie a Coaliției, cu acordul ONU şi a liderilor politici irakieni. Aşadar, membrii guvernului vor fi numiți nu aleşi prin scrutin general. Acest scrutin a fost prevăzut pentru sfârşitul anului 2005.

Proiectul de rezoluție propus (la 24 mai 2004) Consiliului de Securitate al ONU de către S.UA. şi Marea Britanie reprezintă categoric un pas înainte pe planul acțiunii concrete privind transferul puterii către autoritatea națională a Irakului, pas apreciat de Chirac ca o bună bază de discuție şi negociere. Dar, în acelaşi timp, el ridică multe semne de întrebare. De pildă, proiectul nu arată clar:

- cât de suveran va fi guvernul interimar, din moment ce în țară se va menține prezența forțelor militare străine?
- cine va conduce „forța multinațională" prezentă în Irak: ONU sau guvernul provizoriu?
- de ce nu se prevede o dată-limită a prezenței trupelor străine, după care să urmeze retragerea lor definitivă?

Aceste întrebări şi altele similare rămase fără răspuns clar în proiectul de rezoluție americano-britanic au făcut ca ceilalți membri ai Consiliului de Securitate să propună mai multe amendamente, producând, de fapt, schimbări majore. Iată câteva din aceste amendamente de importanță principială.

În problema suveranității guvernului: pentru ca aceasta să nu fie una decorativă, de tip marionetă, ci una reală, China, Franța şi Rusia, membri cu drept de veto în Consiliul de Securitate ONU, cărora li se adaugă şi Germania, au propus ca guvernul interimar să aibă o suveranitate deplină în toate domeniile: economic, politic, juridic şi diplomatic. Cele patru mari puteri propun:

- toate resursele naturale şi economice, aflate acum sub controlul ocupanților americano-engezi să treacă la dispoziția poporului irakian;
- toate contractele şi acordurile economice de colaborare ale Irakului cu alte țări să fie semnate de noul guvern;
- noul guvern să-şi asume controlul asupra închisorilor din țară;
- în fine, guvernul să capete dreptul să ceară părăsirea teritoriului național de către forțele de ocupație străine. În acest sens, Franța s-a pronunțat ferm pentru stabilirea unei date-limită pentru retragerea trupelor străine din Irak;
- reprezentantul Chinei în Consiliul de Securitate a propus ca noul guvern să exercite controlul asupra poliției şi armatei naționale; să se consulte cu forța multinațională în acțiunile militare, cu excepția celor de autoapărare a țării. Propunerile chineze sunt îmbrățişate de Franța, Germania şi Rusia, cum de altfel şi propunerile acestora sunt îmbrățişate de reprezentantul Chinei;
- în acelaşi sens îşi exprimă opiniile şi Consiliul de Guvernare al Irakului care apreciază că, în versiunea finală a rezoluției, trebuie să

se prevadă şi să se garanteze dreptul guvernului irakian de a cere trupelor militare străine să părăsească teritoriul țării.

Ce spun reprezentanții Americii în fața acestor aprinse discuții despre caracterul suveranității noului guvern irakian? Inițial, ei au vorbit de transferul unei suveranități limitate către noua autoritate executivă a țării. Pentru că o asemenea poziție aduce în memorie hulita teză brejnevistă despre suveranitatea limitată, lan-sată cu ocazia intervenției în Cehoslovacia în august 1968, scutierii politico-ide-ologici americani, au renunțat la cuvinte, dar nu şi la idee ca atare.

În acest moment al dezbaterilor se pare că, între conducătorii SUA şi Angliei, a apărut o fisură conceptuală prin adoptarea de către Blair a unei poziții proprii, deosebită de cea americană. Într-o declarație publică, el anunță că militează pentru un guvern irakian cu suveranitate nu limitată, ci deplină şi cu dreptul acestuia de **a decide asupra staționării trupelor străine în Irak**. „Vreau să fie clar pentru toată lumea, declara cu voce tare Blair: după 30 iunie va avea loc transferul total al suveranității către guvernul irakian. Prin urmare, cei ce vor decide dacă trupele multinaționale vor mai rămâne sau nu, vor fi membrii guvernului irakian”[1]. Aşadar, prin acest mesaj, Blair se pronunță clar pentru un transfer real al puterii, mergând până la dreptul de *veto* al noului guvern asupra operațiunilor militare ale coaliției.

În schimb, reprezentanții diplomației SUA, conştienți, probabil, de puterea mondială a țării lor şi fără să se complice prea mult cu teoria suveranității, au adoptat o altă poziție în problema suveranității noului guvern de la Bagdad. Imediat după declarația lui Tony Blair, Collin Powell, declara, în numele guvernului său, că „dacă se va pune problema ca forțele americane să se apere sau să-şi îndeplinească misiunea într-o manieră care nu va fi în conformitate cu ceea ce va crede guvernul irakian că ar trebui făcut, trupele Statelor Unite vor rămâne sub comandă americană”[2]. Este clar, aşadar, că dincolo de aceste formulări puțin alambicate, SUA sunt de acord cu suveranitatea noului guvern, dar în condițiile în care americanii rămân la comanda desfăşurărilor armate în Irak. În această lumină, cererea ca americanii să cedeze comandamentul trupelor străine în Irak este fără suport real şi deci imposibilă, în viziunea americană.

Se pune întrebarea: există realmente o divergență între cei doi aliați în problema gradului de suveranitate a noului guvern irakian instalat la 30 iunie? Unii comentatori cred că această divergență este bine calculată de diplomația engleză pentru a-i influența pe membrii Consiliului de Securitate să renunțe la *veto*. În ceea ce ne priveşte, credem că această divergență este, dincolo de

[1] Şerban Mihăilă, *Statele Unite şi Marea Britanie nu se mai înțeleg în privința Irakului,* în: Adevărul, 27 mai 2004.
[2] Şerban Mihăilă, *op. cit.*

aparenţe, ireală, deoarece contravine intereselor naţionale ale celor doi aliaţi, precum şi ale cunoscutelor raporturi dintre fratele mai mic şi fratele mai mare, ajuns astăzi, prin imensa lui putere economică şi militară un adevărat „stăpân" al economiei mondiale contemporane. Şi dacă mişcarea lui Blair, un foarte bun calcul diplomatic de imagine, ţinteşte cumva să convingă Franţa, Germania, Rusia şi China să nu se opună prin veto adoptării proiectului de rezoluţie, nu-i mai puţin adevărat că urmăreşte şi redresarea propriei imagini, serios deteriorată în rândul conaţionalilor, care l-au acuzat deseori de fals, minciună şi obedienţă faţă de SUA.

Dar Statele Unite se află în aprinse dispute nu numai cu ONU şi celelalte mari puteri internaţionale, ci şi cu forţele politice irakiene, recunoscute ca atare sau nu de către Administraţia Bush. În acest caz, SUA sunt nevoite să apere integritatea naţională a Irakului, în formula prevăzută în constituţie, de stat federativ unitar faţă de unele forţe politice şiite autohtone care vor spargerea acestei unităţi pe criterii etno-religioase şi crearea în loc a altor trei formaţiuni statale diferite. În acelaşi timp, dispute contradictorii există şi între SUA şi organismele irakiene create de ele după Saddam sub oblăduirea americană. Este vorba de Consiliul de Guvernare Provizoriu al Irakului (CGPI), creat imediat după înlăturarea regimului totalitar. Disputa dintre SUA şi acest Consiliu, care avea ca obiect numirea viitorului preşedinte al Irakului după transferul puterii, s-a decis în defavoarea SUA şi a ONU (prezentă în Irak printr-un reprezentant special), fiind numit în această înaltă funcţie demnitară candidatul susţinut de CGPI. Este vorba de sunnitul Ghazi Yawer care îndeplinea funcţia de preşedinte al Consiliului de Guvernare Provizoriu, devenit acum primul preşedinte al ţării după Saddam. Yawer, politician din prima generaţie, cu studii universitare în SUA, s-a impus ca lider al CGPI şi ca om de afaceri de succes. Se bucură de popularitate, fiind nepotul unui şef de trib, printre cele mai mari din Irak. Este popular şi pentru desele critici la adresa SUA, privind modul defectuos în care armata de ocupaţie americană s-a ocupat de securitatea ţării şi de evitarea haosului şi distrugerilor.
S-a făcut cunoscut, de asemenea, prin opiniile sale clare privind: menţinerea unităţii Irakului; acordarea unei largi autonomii a kurzilor; implicarea ONU în adoptarea unei rezoluţii care să garanteze suveranitatea deplină, nu ciuntită a Irakului; instaurarea libertăţii şi democraţiei, independenţa şi unitatea statală a ţării pe bază federală.

Consiliul de Guvernare Provizoriu şi-a ales, de asemenea, vicepre-şedinţii ţării, câte unul din rândul kurzilor şi şiiţilor, conform algoritmului de reprezentare în organele puterii de stat şi a acestor două comunităţi, alături de sunniţi. Pe acelaşi traseu de activitate a fost numit şi guvernul provizoriu care a preluat puterea cu două zile înainte de 30 iunie 2004. A fost numit, de această

dată, conform dorinței SUA, în calitate de premier al guvernului Iad Allawi, şiit[1] proamerican, împreună cu 32 de membri, în calitate de miniştri şi adjuncți, conform algoritmului arătat. Aşadar, autoritatea națională – preşedinția şi guvernul țării – care urmau să preia prerogativele suverane ale statului irakian a fost gata constituită să intre în funcțiune la termenul anunțat.

3.2.4. Rezoluția ONU nr. 1546 adoptată înunanimitate de Consiliul de Securitate

În timp ce noile autorități de la Bagdad se constituiau, avansau şi dezbaterile la rezoluția Consiliului de Securitate al ONU, prezentată de SUA şi Marea Britanie la 24 mai. După patru runde de negocieri şi cu tot atâtea serii de îmbunătățiri, proiectul de rezoluție nr. 1546 a fost, în sfârşit, adoptat în unanimitate la 8 iunie. Credem că la această reuşită au contribuit nu numai negocierile duse cu răbdare la fiecare articol din rezoluție, ci şi „încălzirea" raporturilor franco-americane prilejuită de ceremoniile din Normandia, dedicate aniversării a 60 de ani de la debarcarea aliaților pe coastele Franței, de unde a început de fapt sfârşitul celui de-al doilea Război Mondial. Sub emoțiile amintirilor, despre un moment istoric care a schimbat soarta țărilor europene occidentale, preşedintele Jacques Chirac, adresându-se lui George Bush, după mult timp de răceală între ei, i-a spus: „Franța nu va uita niciodată datoria pe care o are față de America". La rândul său, preşedintele Bush, tuşat de franchețea acestei aprecieri, i-a răspuns pe măsură: „America ar face din nou acelaşi gest pentru prietenii noştri". Avem convingerea că un asemenea moment, de regăsire şi afirmare cu căldură a prieteniei de altă dată, a influențat şi soarta negocierilor la noua rezoluție: prietenii şi-au făcut concesii reciproce şi au adoptat, în sfârşit, proiectul de rezoluție în folosul reciproc, dar mai ales al Irakului. În noua ei formă, Rezoluția nr. 1546 a Consiliului de Securitate al ONU prevede:

- transferul puterii către guvernul irakian interimar la 30 iunie şi retragerea din țară a Autorității Provizorii a Coaliției, condusă de Paul Bremer, instaurată imediat după încetarea războiului, în mai 2003. În acest fel, formal, se încheie regimul de ocupație străină a Irakului şi se elimină cauza principală a rezistenței irakiene;
- înlocuirea armatelor de ocupație străine, aflate sub conducerea americano-engleză, prin „forța multinațională" sub mandat ONU, cu funcții de supraveghere şi sprijin al autorității irakiene, nu de ocupație;

[1] Iad Allawi, medic neurolog, fost membru al Partidului Baass, a fugit din țară, la Londra, în 1971. În exil fiind a creat "Acordul Național Irakian" pentru a uni forțele din exil împotriva dictaturii lui Saddam. A beneficiat de burse generoase din partea SUA. Reîntors în țară după 4 decenii de exil, este numit preşedintele guvernului provizoriu la propunerea americană, prin Paul Bremer.

- guvernul interimar va avea suveranitate deplină, dar cu drept de consultant, nu de veto, în privința operațiunilor militare majore, în caz de nevoie, ale forței multinaționale;
- forța multinațională ONU are mandat de prezență în Irak până la finele anului 2005; ulterior, poate rămâne doar la cererea guvernului;
- adoptarea noii Constituții irakiene (în locul celei provizorii) până la sfârşitul anului 2005 şi organizarea de alegeri generale democratice. La începutul anului 2006 urmează să intre în funcțiune un guvern irakian ales în mod liber, care va decide dacă se justifică rămânerea în continuare a forței multinaționale. Aşadar, din acest moment, Irakul intră în normalitate.

Adoptarea mult discutatei rezoluții este importantă sub cel puțin două aspecte esențiale: în primul rând, schimbă datele problemei irakiene prin implicarea ONU în soluționarea ei, în locul Autorității Provizorii a Coaliției, care era, de fapt, un organ de exercitare a ocupației americano-engleze. Prezența ONU înseamnă altă autoritate şi credibilitate în fața populației irakiene, deci şi premise mai bune pentru grăbirea şi reuşita procesului de pacificare şi democratizare a Irakului. În al doilea rând, adoptarea rezoluției reface unitatea şi prietenia dintre puterile occidentale, practic dintre SUA, pe de o parte, şi Franța şi Germania, pe de altă parte. Totodată, se ameliorează şi raporturile SUA cu ceilalți membri ai Consiliului de Securitate: Rusia şi China.

Expresie a înțelepciunii compromisului politic, adoptarea unanimă a noii rezoluții n-a scăpat din vedere nici importanta reuniune internațională a celor mai mari ai lumii contemporane, membrii Grupului G 8. Întruniți la 9-10 iunie, la See Iland, în Georgia, SUA, ei au salutat succesul în termenii unei satisfacții generale privind viitorul Irakului. Preşedintele Bush, de pildă, a subliniat că, de acum înainte, Irakul este sprijinit de întreaga comunitate mondială.

3.2.5. O nouă bombă lansată de Bush – sursa unei noi confruntări

Dar, tot preşedintele american, nici nu şi-a terminat bine aprecierile asupra rezoluției a lansat o nouă „bombă" politică, devenind, astfel, sursa unor noi confruntări cu ceilalți membri din G 8. „Bomba" cuprinde două noi inițiative şi încă una, în reluare a uneia anterioare, dar cu date noi. Este vorba de: a) angajarea NATO în Irak după transferul puterii către noul guvern la 30 iunie; b) planul „Marelui Orient Mijlociu" afro-asiatic şi c) ştergerea datoriei externe a Irakului, ajunsă la 120 miliarde dolari, în proporție de 80-90%. Obiecțiile n-au întârziat să apară chiar la reuniune, mai ales din partea preşedintelui Franței.

Invocăm aceste inițiative americane noi nu atât pentru trecutul lor istoric, cât pentru convingerea că, nefiind puse în circulație întâmplător, le vom regăsi în viitorul politicii externe americane.

În cazul inițiativei privind prezența NATO în Irak, Jacques Chirac a apreciat-o, în termeni tăioşi, ca total inoportună, în afara vocației NATO şi, în plus, nu este solicitată de guvernul irakian. De altfel, aşa în trecere, Chirac n-a scăpat prilejul să reitereze faptul că războiul n-a fost nici necesar şi nici util, că este foarte costisitor şi nu cade în atribuțiile NATO. Se pare că Bush, deşi formal a recunoscut suveranitatea noului guvern, continuă să considere că această suveranitate trebuie să treacă pe la Casa Albă! În fața opoziției manifestată de Chirac şi ceilalți membri din G 8, Bush a dat înapoi, declarând că s-a gândit nu la deplasări de trupe, ci doar la participarea specialiştilor NATO la pregătirea armatei irakiene.

Şi mai complicate sunt lucrurile în cazul celei de-a doua inițiative, „Marele Orient Mijlociu", care prevede reforme democratice într-o zonă imensă cuprinzând Pakistanul şi Afganistanul, tot Orientul Mijlociu şi țările arabe din Nordul Africii: Egipt, Libia, Tunisia, Algeria, Maroc şi Mauritania. Dacă o serie de țări din zonă n-au privit aprobator această inițiativă, preşedintele Franței şi-a exprimat net opoziția, afirmând, pe drept cuvânt că „democrația nu este o marfă de export" şi că țările arabe au nevoie de „un model arab de democrație nu de unul occidental". Şi în acest caz, preşedintele Bush, în stilul său de „doi paşi înainte, un pas înapoi", a bătut puțin în retragere, în sensul că a recunoscut, cel puțin formal, că reformele în aceste țări trebuie să vină din interior nu impuse din afară. În locul planului cu aceste reforme, G8 a adoptat o declarație de intenție, intitulată „Parteneriat pentru progresul şi viitorul comun al Orientului Mijlociu şi Africii de Nord". Ținând seama de stilul său ofensiv în politica internațională a SUA şi de înclinația sa de a se baza în această politică mai mult pe Pentagon decât pe Departamentul de Stat, este de presupus că preşedintele Bush concepe acest parteneriat ca o sămânță utilă planului său despre „Marele Orient Mijlociu".

Cât priveşte datoria externă a Irakului, de 120 miliarde dolari, principalii opozanți ai preşedintelui SUA, Chirac şi Putin au acceptat o reducere de cel mult 50%. Irakul este o țară bogată şi poate să-şi onoreze obligațiile, spunea Chirac, având în vedere imensele sale resurse petroliere. Acceptând un procent „de 50% – aprecia el – este deja un număr foarte bun" şi apoi „cum să explici țărilor sărace foarte îndatorate că s-a făcut mai mult pentru Irak în trei luni decât pentru 37 de țări foarte sărace în 10 ani?"

Una peste alta, se poate spune că reuniunea G8, la care au participat, în calitate de invitați, şi alți conducători de state, a consfințit unele înțelegeri legate de viitorul Irakului dar, în acelaşi timp, a demarat alte neînțelegeri în probleme care, cu siguranță, se vor regăsi în viitoarele evoluții ale politicii internaționale a

SUA privind raporturile sale atât cu marile puteri europene şi neeuropene, cât şi cu imensa lume islamică.

3.3. Participarea țărilor la reconstrucția Irakului: un alt front de dispute şi contradicții

Economia irakiană a fot timp de peste trei decenii o economie controlată de stat. Dezetatizarea ei şi trecerea la economia de piață reprezintă obiectivele strategice fundamentale ale reconstrucției. Realizarea presupune reforme structurale, fonduri financiare investiționale, crearea de noi obiective economice şi modernizarea celor existente, viabile, accesul firmelor străine la reconstrucție etc.

- **Reformele structurale** au în vedere, între altele: liberalizarea pieței pentru investițiile străine, permițând accesul acestora în toate domeniile de activitate; liberalizarea sectorului bancar şi autonomizarea băncii centrale; crearea unui nou sistem de taxe şi impozite şi mai buna aşezare a lor între agenții economici şi populație; posibilitatea firmelor străine de a prelua în totalitate sau parțial companii irakiene, exceptând cele din domeniul resurselor naturale şi imobiliare; se acceptă însă achiziționarea acestor proprietăți în leasing pe o perioadă de 40 de ani. Toate aceste reforme, legiferate în prealabil, sunt prevăzute a se înfăptui în viitorul apropiat, în ritm rapid, astfel încât edificarea economiei de piață să se realizeze cu costuri cât mai mici cu putință, iar economia restructurată să poată acoperi cât mai repede aceste costuri şi să se aşeze solid pe calea progresului durabil.
- **Resursele financiare necesare reconstrucției.** Evaluările făcute de Banca Mondială şi ONU indică un necesar de 55 miliarde dolari pentru perioada 2004-2007. Pentru acoperirea acestui necesar vor fi atrase din exterior următoarele fonduri distincte: a) fondul alocat de Congresul SUA în valoare de 20 de miliarde de dolari; b) fondul țărilor donatoare participante la Conferința donatorilor de la Madrid (23 octombrie 2003) în sumă de 13 miliarde de dolari; c) fondul Uniunii Europene, de 812 milioane de dolari şi d) fondul ONU.

O sinteză a datelor cunoscute până acum privind fondurile alocate pentru reconstrucția Irakului în perioada 2004-2007 indică următoarele niveluri de participare pe țări (în dolari SUA).

Tabelul nr. 2

Fondurile financiare alocate de țări pentru reconstrucția Irakului (miliarde dolari SUA)

Țara donatoare	Suma	Țara donatoare	Suma
1. SUA	20,0	5. Uniunea Europeană	0,812
2. Japonia	5,0	6. Spania	0,290
3. Rusia	4,0	7. Italia	0,232
4. Arabia Saudită	1,0	8. Emiratele Arabe Unite	0,215
TOTAL (1-8) = 31,599			

Restul necesarului de fonduri va fi asigurat din alte surse sau pur şi simplu se va investi cât va fi posibil, cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri.

Irakul poate contribui la propria-i reconstrucție doar cu 2 miliarde de dolari, sumă provenită din veniturile realizabile din exportul de petrol, evaluate la 12 miliarde de dolari la prețurile curente din 2003. Franța şi Germania, principalele opozante ale SUA în războiul irakian, au anunțat o contribuție de 200 de milioane de euro, dar prin UE, nu separat de aceasta. Puținătatea contribuției față de puterea lor economică n-a scăpat ironiei lui Colin Powell care, în termeni „prieteneşti”, adresându-se Franței, a apreciat-o cam zgârcită.

Una din ghiulele de plumb legate de picioarele Irakului o constituie imensa lui datorie externă: în 1990 ea reprezenta 70 de miliarde de dolari[1], ca în 2003 să ajungă la 140 de miliarde de dolari[2]. Față de diversele țări creditoare, această datorie, făcută mai ales în timpul războiului cu Iranul, reprezintă 20 de miliarde de dolari față de Franța, 7 miliarde dolari față de Rusia etc. Pentru a uşura procesul de reconstrucție a țării, Statele Unite ale Americii au făcut apel la țările creditoare fie să renunțe la creanțe, fie să le reducă. Nu toate țările au dat curs acestei solicitări, iar cele care au răspuns apelului au condiționat acceptul lor de primirea în compensație a unor contracte pentru construcția de obiective în cadrul reconstrucției țării. La reuniunea lui G8 din iunie 2004 s-a reluat această discuție, s-au mai făcut unele concesii, dar nu s-a rezolvat nimic definitiv.

Marile proiecte de reconstrucție economică a Irakului. Pornind de la starea actuală a economiei irakiene, care cumulează în ea distrugerile produse de războaie şi bombardamente, la care se adaugă şi cele provocate de ocupația străină a țării după războiul din 2003 şi de numeroasele acte teroriste,

[1] François Massoulié, *Conflictul din Orientul Mijlociu,* Editura All, Bucureşti, 2003, p. 131.
[2] Mihai Ionescu, *America îşi apără decizia, excluşii protestează timid,* în: România liberă, 12 decembrie 2003.

Irakul are nevoie de ample refaceri şi dezvoltări de obiective în următoarele domenii mai importante: sistemul energetic; infrastructura transporturilor, mai ales aeriene şi maritime; refacerea clădirilor publice, precum şi a construcțiilor industriale şi de locuințe ale populației, distruse de bombardamente şi de atentatele teroriste; serviciile publice de sănătate şi învățământ; infrastructura petrolieră etc. Proiectele din fiecare domeniu implică valori mari, de sute de milioane de dolari în unele cazuri şi foarte mari, de ordinul miliardelor de dolari în alte cazuri: de pildă, în construcții s-au alocat 6 miliarde de dolari, în energetică 5,5 miliarde de dolari în infrastructura petrolieră 7 miliarde de dolari etc.

Mecanismul de angajare a firmelor în proiectele de reconstrucție este axat pe firme contractoare şi licitația. SUA au stabilit că proiectele urmează a se realiza de către contractori principali şi subcontractori. Asumându-şi această responsabilitate, SUA au stabilit, pe parcursul câtorva etape succesive, principalii contractori, toți de culoare americano-engleză. Între aceştia sunt prezente mari companii internaționale, cunoscute şi recunoscute prin forța lor financiară şi tehnologică: Bechtal, Parson şi Washington Group, Halliburton, S.Y. Coleman, Shell, Texaco, Chevron, Kodak, Phizer etc.

- În general, la reconstrucția Irakului participă 63 de țări care concurează pentru 2300 de proiecte. Accesarea lor se face prin licitații contractuale. În vederea participării la aceste licitații, SUA au întocmit o listă de accesibilitate a țărilor, anume a celor care au participat, alături de ele, la războiul antiirakian, urmate de cele care n-au participat efectiv, dar nu le-au criticat, excluzându-le pe cele care s-au opus sau au stat de o parte. Între acestea din urmă sunt: Franța, Germania şi Rusia, precum şi Israelul, China şi Canada. Această listă, întocmită de Wolfowitz, adjunctul secretarului de stat al apărării, prin excluderile operate, pune paie pe foc în raporturile conflictuale transatlantice. Dacă o asemenea măsură discriminatorie este sau nu o gafă diplomatică sau una de justiție în raport de efortul depus de țări în rezolvarea crizei irakiene, este greu de spus. În orice caz, America se comportă şi în acest caz după cunoscuta zicală: „câinii latră, caravana trece”.
- Cele mai câştigate de pe urma războiului irakian sunt firmele care vor contribui la reconstrucția țării. Şi în acest caz, banul nu se dezminte de a-şi juca rolul de „ochi al dracului”. Sumele puse în joc sunt foarte mari, de asemenea şi tentațiile de îmbogățire. În acest joc apar şi jucători care nu se dau în lături de la folosirea unor metode neortodoxe care, în termeni mai clari, se cheamă corupție. Nu au ezitat să apară şi criticile de rigoare. Între acestea, valuri mai mari au făcut criticile adresate lui Dick Cheney, vicepreşedintele SUA şi mâna dreaptă a lui Bush, ambii proveniți din mediile petroliere. Cheney este acuzat în presă de favorizarea marelui concern internațional Halliburton, în atribuirea de

contracte în valoare de 7 miliarde de dolari. Iscoditoarele acestei afaceri, ziarele, nu uită să arate că Cheney, înainte de a deveni vicepreşedinte al țării, a fost, până în 2000, directorul general al lui Halliburton, companie specializată în servicii petroliere, că deține 433.000 de acțiuni şi că primeşte anual din partea firmei 150.000 de dolari. În apărarea sa, Cheney afirmă că din momentul numirii sale ca vicepreşedinte, acțiunile le-a transferat unui fond de binefacere iar sumele primite ar reprezenta nişte plăți amânate ale unor drepturi de dinainte de anul 2000[1]. Cu siguranță, cazul Cheney nu este singular. Valurile făcute în jurul său se datorează funcției înalte pe care o ocupă în ierarhia puterii americane.

3.4. Costurile ocupației străine în Irak: 100 de miliarde de dolari anual

Este un motiv de reflexie, nu însă fără o doză mare de îngrijorare, faptul că, în Irak, în afară de imensele fonduri necesare pentru reconstrucție, sunt necesare, de asemenea, fonduri şi mai mari – care se şi cheltuiesc efectiv – pentru asigu-rarea prezenței trupelor străine de ocupație. Din datele pe care le cunoaştem, putem aprecia că, la nivelul anului 2004, costurile necesare prezenței celor 225.000 de militari în Irak, au reprezentat cca 85 de miliarde de dolari, din care partea SUA, pentru cei 138.000 militari ai săi, a reprezentat 50 de miliarde de dolari; practic, Washingtonul, ca să exercite ocupația Irakului, scoate din bugetul țării un miliard de dolari săptămânal.

Nu putem aprecia, însă, costurile ocupației în Irak, limitându-ne doar la cele implicate de prezența trupelor străine. Acestora li se adaugă un puternic eşalon paramilitar, format din 15.000 de persoane angajate pe post de bodyguarzi, pentru a asigura paza şi protecția, atât a societăților străine venite aici ca participante la reconstrucția țării, cât şi a personalităților din conducerea acestora, din *staff*-ul organelor de ocupație sau sosite cu alte scopuri. Ținând seama că aceşti bodyguarzi, furnizați de firmele particulare de securitate, mai ales din Anglia şi SUA, sunt plătiți regeşte – de obicei cu un salariu pe zi cât într-o lună militarii – putem aprecia că Irakul a devenit, deocamdată, o imensă „gaură neagră" a economiei mondiale care înghite anual, neproductiv, aproape 100 de miliarde de dolari! Spunem „neproductiv", pentru că aceste imense fonduri sunt cheltuite doar pentru a ține Irakul în frâu, sub ocupație străină şi pentru protecția profitorilor sosiți aici ca să pescuiască în ape tulburi.

Tendința de „privatizare" a ocupației militare în Irak! În mai 2004, acționau în Irak, cu contract, nu mai puțin de 35 de firme particulare de

[1] ****Dick Cheney – acuzat că a favorizat atribuirea de contracte către Halliburton,* în: Adevărul, 1 iunie 2004.

securitate, însoțite de 15.000 de luptători militari, dar fără haină militară, din care 6.000 specializați în misiuni de lupte speciale. Prezența inflaționistă a acestor firme cu luptătorii lor reprezintă un fenomen nou în practica războaielor şi ocupațiilor post război, fiind expresia tendinței Americii de a privatiza misiuni care, de regulă, sunt de competența armatelor. Apelul Pentagonului la această formulă are cel puțin două motivații. În primul rând, este tendința de accelerare a reacțiilor teroriste din Irak, care, din martie-aprilie 2004, au avut un caracter infernal: zilnic se înregistrează cel puțin 150 de atacuri şi ambuscade apărute ca din pământ şi desfăşurate disipat în tot atâtea locuri diferite. Tot mai operaționale şi insidioase, asemenea atacuri pot fi combătute mai eficient de către echipele de luptători ale firmelor de securitate particulară. În al doilea rând, este nevoia crescândă de pază şi protecție datorită tendinței de înmulțire a societăților şi străinilor care invadează Irakul pentru afaceri sau alte activități.

Prezența şi obiectivele activității firmelor particulare de securitate în Irak sunt extrem de variate şi importante, prevăzute clar în contractele de angajare. **O primă categorie** o formează acțiunile de pază şi apărare. Ele, de regulă, apără: sediile şi conducerea Administrației Provizorii a Coaliției în Irak; cele 15 cartiere generale ale armatei americane; „Zona verde" din Bagdad în care funcționează centrul puterii americane din Irak; localitățile-cheie ale țării; sediile societăților străine şi personalul lor; gările, porturile şi aeroporturile; clădirile publice ale Irakului; companiile petroliere etc. **O a doua categorie** de activități cuprinde obiective speciale legate de lupta antitero sau de comando. Sunt numeroase cazuri când numai 8-10 luptători, fiind mai bine pregătiți profesional şi mai bine dotați tehnic, au respins atacuri întreprinse de câteva sute de rebeli irakieni. În fine, o **a treia categorie** de acțiuni o constituie activitatea secretă de informații şi spionaj.

CASETA

Firme anglo-americane particulare de securitate

I. Firme engleze private

1. **„Control Risk",** firmă londoneză angajată de guvernul britanic, cu un contract în valoare de 23,5 milioane de lire sterline, pentru a asigura paza a 1.500 de persoane engleze, reprezentând oameni de afaceri şi funcționari.
2. **„Armor-Group**", cu un efectiv de 200 de foşti militari, profesionişti de înaltă calificare, are un contract de asigurarea pazei membrilor lui „Forreign Office", deplasați temporar în Irak. Un alt contract, pentru 500 de luptători racolați din Thailanda, angajează firma la asigurarea securității cunoscutelor firme „Bechtel" şi „Kellog Root & Brown" prezenți în Irak în activitatea de reconstrucție a acestuia.
3. **„Erynis"** a angajat 14.000 de irakieni foşti militari pentru securitatea câmpurilor petroliere irakiene. Contractul este de 100 de milioane de dolari; irakienii sunt plătiți

cu 150 de dolari/om/lună.

4. „Yanusian” a câştigat pe un singur an cca 300 de milioane de dolari.

5. „Global Risk Strategies” a contractat protecția clădirilor „Autorității Provizorii a Coaliției” din Irak, folosind în acest scop 1500 de veterani, din care 500 sunt fidgieni şi cam acelaşi număr sunt nepalezi, toți provenind din rândurile luptătorilor de guerilă. Numai pentru asigurarea securității schimbării monedei, firma primeşte 28 de milioane de dolari.

6. Directorul firmei „Yanusian” aprecia că firmele britanice private de securitate din Irak au câştigat doar în primul an de ocupație a acestuia, suma de un miliard de lire sterline!

II. Firme americane private

7. „Blackwater Security Consulting”, una dintre cele mai cunoscute şi apreciate din SUA, are contracte din partea „U.S. Army”. Are o şcoală proprie de pregătire a personalului pe care îl specializează în acțiuni antitero, de informații secrete, acțiuni speciale internaționale. Îşi asigură combatanții din rândul foştilor militari din forțele speciale ale SUA. În Irak, ea utilizează 450 de experți în servicii de securitate, pentru protecția funcționarilor din cadrul Autorității Provizorii a Coaliției sau a VIP-urilor care calcă prin Irak. Iată două acțiuni de succes:

- 8 membri au reuşit să respingă atacul a câteva sute de rebeli irakieni la Fallujah;
- 8 experți au reuşit să respingă un atac al milițiilor şiite, pornit asupra cartierului general american din oraşul Najaf.

8. „Custer Bottle” are contract cu oficialii americani pentru protecția pazei aeroportului din Bagdad.

9. „Dyn Corp” a contractat antrenarea noilor ofițeri irakieni de Poliție recrutați de americani. Contractul este de 50 de milioane de dolari.

10. „Vinnel”, cu un contract de 48 de milioane de dolari, s-a angajat să pregătească ofițeri din armata irakiană.

11. „Environmental”, în baza unui contract de 65 de milioane de dolari, şi-a trimis genişti în Irak pentru a detona explozibilii neexplodați, aflați pe teritoriul Irakului din timpul războiului din 2003.

12. „Alte firme de securitate în Irak”, cu regim secret, se ocupă de strângerea de informații şi racolarea de informatori.

13. Toate aceste firme realizează câştiguri mari din activitatea lor în Irak. După datele cunoscute, acestor firme li se alocă un sfert din cele 20,0 miliarde de dolari alocați de SUA pentru reconstrucția Irakului.

Sursa: ***Vladimir Alexe****, Privatizarea războiului. Firmele particulare de securitate în Irak*, în: Ziua, 22 mai 2004.

Parcurgerea datelor, chiar incomplete, privind acțiunea în Irak a firmelor private de securitate, ne arată că:

a) prezența lor reprezintă un fenomen nou în teoria şi practica războaielor şi a ocupației străine, determinat de caracteristicile rezistenței populației autohtone, dominate de atentatele teroriste;
b) aceste firme cu luptătorii lor reprezintă o veritabilă armată paralelă, chemată să preia anumite acțiuni de luptă armată care înainte aparțineau strict de competența armatei propriu-zise;
c) indiferent de cauzele care le determină prezența în Irak, firmele de securitate private şi luptătorii lor fac parte din categoria marilor profitori ai războiului, cu îmbogățiri rapide peste noapte. De altfel, nu motive patriotice sau umanitare le aduc pe frontul de luptă, unde luptătorii lor riscă să-şi piardă viața – până în mai 2004 au fost ucişi aproape de 500 de astfel de luptători în încleştările cu rebelii autohtoni, mai ales şiiți -, ci rațiuni legate de bani şi de speranța îmbogățirii rapide.

CAPITOLUL 4
MANAGEMENTUL PETROLULUI IRAKIAN

În dezbaterile care au însoțit războiul contra Irakului din 2003, deseori petrolul, bogăție fabuloasă a acestei țări, de mare atractivitate internațională, a fost invocat drept cauză reală a acestuia. Este adevărat că Bush şi Blair, artizanii conflictului, n-au făcut niciodată asemenea mărturisiri. Au făcut-o însă alții, analişti sau politicieni, unii dintre aceştia având chiar înalte funcții publice în cadrul puterii. Reamintim în acest sens, ca un caz mai semnificativ, pe cel al lui Richard Clarke, fost membru al administrației Bush. Chemat la audieri în fața Comisiei de anchetă a Congresului, el declara public că nu presupusele arme secrete ale Bagdadului, ci petrolul este cauza războiului şi că preşedintele Bush a urcat pe tronul prezidențial al SUA având deja în gând petrolul Irakului. Şi alți americani, dar mai ales europeni, pledau cauza petrolului. Iar radicalii de stânga n-au scăpat prilejul să susțină că războiul antiirakian, motivat de petrol, reprezintă o cabală tip capitalistă. De altfel, asemenea cabale au pavat mereu ascensiunea internațională a capitalului, aşa încât războiul irakian nu este deloc o excepție.

Au existat însă şi analişti situați în tabăra opusă celor anteriori. Ei au susținut cu argumente specifice că nu la petrol a bătut inima Americii invadând Irakul şi că cei care susțin cauza petrolului dau dovadă de cinism politic. Acuzându-i direct pe europeni de un asemenea cinism, politologul american Max Boot, citat anterior în altă problemă, făcea o serie de precizări care, prin mesajul lor ideatic, circumscriu în ele o veritabilă doctrină ideologică, predominantă în mentalul colectiv american. Este şi motivul pentru care le invocăm aici. „Nimeni nu spune – scrie Boot într-un studiu – că intențiile globale ale Americii au fost întotdeauna pure. Cu toate acestea, politica noastră externă – de la războiul Barbariei (1801-1805) împotriva Paşei din Tripoli şi până la Kosovo – a avut, de obicei, un element de idealism care a provocat disprețul cinicilor europeni. În cazul Irakului – continuă autorul – ei par să nu accepte, pur şi simplu, ideea că am putea acționa pentru protecția generală şi securitatea lumii". Şi, spune el, cu un evident reproş, „după mai bine de două sute de ani, Europa încă nu a înțeles ce face să bată inima Americii"[1]. Deşi autorul, un cunoscut politolog în America, dezvoltă aici o întreagă concepție despre rolul Americii în lume, inclusiv în relațiile sale cu Europa, vom reține doar referirile la cauza războiului antiirakian. După Boot, aşadar, nu petrolul, în interesul național al SUA pentru această fabuloasă bogăție a Irakului, a fost cauza invadării acestuia, ci grija, profund umană, pentru „protecția şi securi-

[1] Max Boot, *op. cit.*

tatea lumii", ameninţate de regimul lui Saddam Hussein, bănuit că ar avea ceea ce se dovedise că nu avea, anume arme secrete de distrugere în masă.

În opinia noastră, petrolul irakian constituie, dacă nu cea mai importantă, în orice caz una dintre cele mai importante cauze ale războiului. Ne întemeiem convingerea pe următoarele fapte:

a) prezenţa în Irak a unor mari zăcăminte petroliere, exploatabile pe termen lung şi la costurile cele mai mici din lume;
b) nevoile crescânde ale SUA de petrol, dat fiind faptul că resursele proprii cunosc o tendinţă de diminuare dramatică;
c) situarea geoeconomică a Irakului în inima Orientului Mijlociu, considerată în „intenţiile globale ale Americii" – ca să folosim expresia lui Boot – o zonă de interes geostrategic de primă importanţă pentru politica lor internaţională;
d) faptul că politica externă a SUA este, în fond, dictată de interesele marilor companii internaţionale care tânjesc să pună mâna pe resursele petroliere irakiene, asigurându-şi astfel nu numai profituri fabuloase, dar şi o confortabilă dominaţie asupra concurenţei internaţionale în domeniu.

4.1. Irakul – locul doi în lume la zăcămintele de petrol

Am făcut deseori aprecieri că aceste zăcăminte constituie o imensă bogăţie a Irakului. Este rândul acum să vorbească şi faptele concrete prin graiul datelor statisticii internaţionale. Iată, mai jos, situaţia petrolieră a Irakului, în contextul primelor 10 mari state petroliere ale lumii.

Tabelul nr. 3

Resursele de petrol ale Irakului şi locul său în ierarhia mondială a primilor zece mari producători de petrol, în anul 2000

Ţările mari producătoare de petrol	Zăcăminte - mil. tone -	Producţia - mil. tone -	Durata exploatării - ani -	Exporturi - mil. tone -	Importuri - mil. tone -
I. Mondial, din care:	146492	3329	44	1894	1968
1. Arabia Saudită - în % din mondial -	35722 24,4	411 12,3	87 x	320 16,9	- -
2. Irak - în % din mondial -	15084 10,3	127 3,8	119 x	102 5,4	-
3. Iran - în % din mondial -	14640 10,0	183 5,5	80 x	116 6,1	-
4. Kuweit	13306	99	134	62	-

Țările mari producătoare de petrol	Zăcăminte - mil. tone -	Producția - mil. tone -	Durata exploatării - ani -	Exporturi - mil. tone -	Importuri - mil. tone -
- în % din mondial -	9,1	2,9	x	3,3	
5. Emiratele Arabe Unite - în % din mondial -	12874 8,9	105 3,2	123 x	84 4,3	-
6. Venezuela - în % din mondial -	10177 6,9	164 4,9	62 x	108 5,7	-
7. Rusia - în % din mondial -	6685 4,6	322 9,5	21 x	183 9,7	6 0,3
8. Mexic - în % din mondial -	6545 4,5	160 4,8	41 x	97 5,1	-
9. Libia - în % din mondial -	3919 2,6	65 1,9	60 x	48 2,5	-
10. SUA - în % din mondial -	3743 2,6	288 8,7	13 x	3 0,13	484 24,6

***Sursa**: United Nations 2002, Energy Statistics Yearbook 2000, ONU.*

Rezervele de țiței

După statisticile ONU, rezervele sigure ale Irakului, de 15,08 miliarde de tone, îl situează pe locul al doilea în ierarhia marilor puteri petroliere din Golf şi din lume, după Arabia Saudită. Aceleaşi date arată că 10,3% din rezervele de țiței sigure ale omenirii, cunoscute în anul 2000, se află în pământul irakian. După alte surse de date însă, rezervele petroliere ale Bagdadului sunt şi mai mari: ele reprezintă, în cazul rezervelor sigure, 115 miliarde de barili (1 baril = 158,987 de litri) adică 18,29 de miliarde de tone, iar în cazul rezervelor potențiale, 220 miliarde barili, respectiv 34,98 de miliarde de tone. În afară de petrol solul irakian depozitează, de asemenea, mari zăcăminte de gaze naturale: 3.100 de miliarde de metri cubi.

Infrastructura petrolieră a Irakului este formată din 84 de zăcăminte, situate în nordul țării, în zona Mosul şi în sud, în zona Rumaila-Basra. Petrolul se extrage din 1500 de puțuri şi se pompează printr-o rețea de 5 mari conducte, din care: două spre Marea Mediterană (acum închise): Kirkut-Haifa, traversând Iordania şi Israelul; Kirkut-Banyas, traversând Siria; o a treia porneşte de la Mosul şi trece în Turcia; alte două în sud, pompează petrolul spre Golful Persic şi spre Marea Roşie prin Arabia Saudită, de unde este încărcat în tancurile petroliere.

Producția de țiței: trecut, prezent şi perspective de viitor

În întreaga perioadă postbelică, începând cu 1950, producția de țiței a Irakului a cunoscut în general un *trend* de creştere, cu unele ruperi ale tendinței din cauza războiului cu Iranul (1980-1988) şi a embargoului impus de ONU după războiul din Golf (1991). În general, reținem că în 1950 Irakul extrăgea

doar 6,77 de milioane de tone de țiței, ca în anii următori să crească, în milioane de tone, la 47,05 în 1960, la 76,46 în 1970, la 130,13 în 1980, la 100,5 în 1990 şi 125,5 în 2000. Cea mai mare producție a fost obținută (extrasă) în 1979, anume 168,5 milioane de tone; cele mai mici producții au fost obținute în 1991 şi 1992, anume de numai 12,99 şi, respectiv 13,37 milioane de tone, datorită embargoului amintit. Din 1996 s-a permis creşterea producției de țiței în cadrul programului „Petrol contra hrană": de la 36,1 milioane de tone în 1996 la 102,2 milioane de tone în 1998. Din sumele obținute din valorificarea producției şi gestionată de ONU: 70% se rețin de Bagdad pentru importuri de hrană şi medicamente; 28% sunt reținute pentru despăgubirea Kuweitului şi restul este destinat echipelor ONU din Irak. Potențialul de producție anuală a Irakului este de 3,5 milioane de barili/zi, corespunzându-i o medie anuală de 203,1 milioane de tone; în 2004, el produce cca 130 de milioane de tone.

4.2. Marii jucători pe piața petrolului irakian: Rusia şi China

Începând din 1972, petrolul este naționalizat, statul devenind astfel principalul jucător pe piața acestuia. Gestiunea lui însă se derula în limitele regulilor stabilite de OPEC (Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol). Între 1991-1996, răspunderea managerială a statului cunoaşte limitări şi mai severe din cauza embargoului impus de ONU. O dată cu adoptarea Programului „Petrol pentru hrană" se produce o relaxare a embargoului, Irakul încheind acum contracte cu companii ruseşti şi chinezeşti.

Între companiile ruseşti, consorțiul Lukoil exploata un zăcământ enorm, de 7-10 miliarde de barili (1,11-1,59 miliarde tone), din care trebuia să producă 600 de mii de barili/zi, adică 34,82 de milioane de tone anual. Pentru că Lukoil nu şi-a respectat programul de investiții, Bagdadul i-a reziliat contractul. Au rămas însă alte 200 de companii ruseşti care controlează zăcăminte de cca 3,9 miliarde de tone. Numai din contractele programului de „Petrol contra hrană", în valoare de 5,7 miliarde de dolari, 1,5 miliarde revin companiilor ruseşti. Este clar însă că aceste companii nu se ocupă doar cu petrolul.

China cunoaşte şi ea o prezență lăudabilă prin câteva companii, dintre care mai importante sunt: National Petroleum Company, Total Fina Elf etc.

Este limpede că această expansiune, petrecută mai ales după 1996, a capitalului rusesc şi chinez, două mari puteri concurente ale Statelor Unite ale Americii pe piața petrolieră a Irakului, nu putea fi privită cu ochi buni de capitalul american, ale cărui interese sunt atât de fidel reprezentate de „vulturii" de la Pentagon şi Casa Albă. Acestea ar fi datele generale ale marilor zăcăminte petroliere irakiene care, prin amploare şi eficiență, legitimează atractivitatea lor internațională, inclusiv a capitalului internațional american.

4.3. Nevoile SUA de petrol – mari şi crescânde

Înclinăm să credem, cum cred şi alţii de altfel, că nevoile americane de petrol, mari şi cu tendinţă de creştere continuă, se înscriu şi ele printre principalele îndemnuri potenţiale ale SUA de a declanşa războiul antiirakian. Din această perspectivă, există cel puţin trei tendinţe, strâns legate cauzal între ele, care explică presiunea acestor nevoi: diminuarea continuă a producţiei naţionale americane de petrol; creşterea continuă a importurilor acestuia şi sărăcirea dramatică a zăcămintelor autohtone de petrol exploatabile. Analiza lor aduce categoric un plus de informaţie privind atât presiunea nevoilor interne ale SUA de petrol, cât şi problematica locului petrolului între cauzele războiului.

- **Precarizarea dramatică a zăcămintelor.** Presiunea nevoilor interne ale SUA de petrol porneşte chiar de la starea zăcămintelor acestei resurse. Starea lor este dramatică: în anul 2000, SUA dispuneau de 3,74 de miliarde de tone de zăcăminte naturale de petrol exploatabile. Ţinând seama de regula generală că extracţia petrolului din zăcămintele sale naturale trebuie ordonată astfel încât să ajungă unei generaţii de 30 de ani, înseamnă că, în aceste condiţii, considerate normale, SUA ar trebui să extragă anual doar 3% din rezerve, ceea ce ar corespunde unei producţii de 124,67 de milioane de tone. Or, în anul 2000, SUA au extras 7,7%, adică 287,93 de milioane de tone, de 2,31 ori mai mult, reducând astfel durata de exploatare a zăcămintelor proprii de la 30 la 13 ani! Forţarea exploatării acestora reprezintă categoric semnul unei tensiuni mari şi de durată a economiei americane purtătoare potenţială a unei grave crize energetice. Forţarea extracţiei de petrol însă nu înlătură tensiunea amintită, fiindcă însăşi producţia obţinută este cu mult sub nevoile de consum ale ţării.
- **Diminuarea producţiei de petrol.** Apărută după 1970, nu întâmplător, ci ca un fenomen tendenţial cu intensitate sporită în timp, ea a inversat tendinţa anterioară, de creştere a aceleiaşi producţii, demarată imediat după război. Astfel, în deceniile 1950-1970, SUA şi-au sporit alert producţia naţională de petrol de la 266,7 milioane de tone la 475,4 milioane de tone, însoţind astfel amplificarea activităţii industriale cu 4,4% în medie anual, una dintre cele mai înalte creşteri cunoscute de SUA în întreaga perioadă postbelică. În schimb, în perioada următoare, după 1970 şi până astăzi, producţia naţională de petrol a SUA s-a înscris pe o curbă descendentă continuă, tot alertă, coborând la 369,7 milioane de tone în 1990 şi la 287,9 milioane de tone în 2000. Consemnăm, în plus, că diminuarea acestei producţii cunoaşte în timp o intensitate sporită: astfel, dacă în deceniul 1970-1980, în fiecare an s-a produs mai puţin decât în anul precedent cu 5,08 milioane de tone, acelaşi indicator

a sporit la 6,8 milioane de tone în deceniul 1980-1990 şi la 7,84 de milioane de tone în 1990-2000! Astăzi, Statele Unite ale Americii produc petrol tot atât cât au produs în 1950, deşi volumul activității economice a sporit în acest timp de aproape 4 ori! Oricine parcurge aceste date statistice îşi poate da lesne seama că, dincolo de expresiile lor cifrice, nevoile de petrol ale SUA cunosc o presiune crescândă, cu accente dramatice pentru funcționarea economiei naționale. Aceste presiuni acute obligă conducerea țării la măsuri pentru evitarea unei posibile crize economice din cauza insuficienței petrolului, asigurând aprovizionarea lui din exterior.

- **Creşterea continuă a importurilor de țiței.** SUA sunt nevoite să apeleze la importuri de petrol pentru a-şi completa necesarul de consum. La nivelul anului 2000, acest consum a reprezentat 773 de milioane de tone, din care producția națională a putut asigura doar 37,2%. Restul de 62,8% din consum a trebuit asigurat din import, reprezentând fizic, o cantitate de 484,11 de milioane de tone. Reflectând tendința de descreştere sporită a producției naționale de țiței, apelul la importul acestuia cunoaşte o tendință de creştere continuă: de la cca 166 de milioane de tone în 1980, la 336 de milioane de tone în 1990 şi la 484,11 de milioane de tone în 2000; creşterea reprezintă 5,5% în medie anual, fiind mai mult decât dublul ratei de creştere economică a țării (a PIB) din aceeaşi perioadă. Conjuncția celor două tendințe dau o dimensiune mai semnificativă amploarei presiunii resurselor de petrol ale SUA.

Indicatorii petrolieri ai SUA (producție, importuri, consum şi zăcăminte), exprimați prin ponderea lor în indicatorii similari mondiali, reflectă, prin raporturile comparative dintre ei, marile tensiuni petroliere pe care economia americană le traversează nu numai pe plan intern, ci şi pe plan internațional, de unde îşi asigură surplusul necesar de petrol. Tensiunile în acest caz rezultă din faptul că SUA participă la producția mondială de petrol cu o anumită proporție, în timp ce participarea lor la consumul mondial de petrol cunoaşte o proporție de câteva ori mai mare, aşa cum se poate observa din datele de mai jos.

În anul 2000, SUA dețineau:	
• 4,6% din populația mondială	• 23,1% din consumul mondial de petrol
• 8,6% din producția mondială de petrol	• 31,5% din PIB mondial
• 2,55% din rezervele mondiale de petrol	• 37,0% din producția industrială mondială
• 25,6% din importurile mondiale de țiței	• peste 32% din poluarea atmosferei mondiale
• consumul de țiței/locuitor: 2728 kg în SUA față de 540 kg în medie pe plan mondial.	

Indicatorii prezentați mai sus ne îngăduie o analiză mai largă, pe mai multe planuri, atât prin nivelurile lor absolute, cât mai ales prin compararea raporturilor dintre ei. Ne limităm însă observațiile strict la *trend*-urile fenomenului petrolier pentru valoarea lor informațională privind comportamentul SUA pe piața mondială a petrolului. Analiza datelor din această perspectivă ne duce la câteva elemente:

- SUA, participând cu 23,1% din consumul mondial de petrol, reprezintă în mod absolut cel mai mare consumator din lume al acestei resurse vitale existente pe Terra. Corelat cu 4,6% cât reprezintă ponderea lor în populația mondială, rezultă că SUA consumă în medie pe locuitor de peste cinci ori mai mult decât media mondială a acestui indicator (2.728 kg/loc. față de 540 kg/loc.). În consecință, această diferență se regăseşte ca atare şi în nivelul de civilizație şi de comoditate al traiului populației americane față de fenomenul mediu mondial, ceea ce reprezintă o altă fațetă a marilor decalaje social-economice care separă țările dezvoltate de grupul celorlalte țări. Credem că nu-i deloc o supralicitare a acestei discuții, dacă invocăm faptul că numai ceea ce consumă americanii cu automobilele lor când sunt oprite la stopurile intersecțiilor depăşeşte întregul consum de petrol al Indiei (76 kg/locuitor)!
- Cu o participare de 23,1% din consumul mondial de petrol, față de o participare de numai 8,6% la producția mondială şi de 2,55% la rezervele mondiale ale acestuia, SUA apar ca o țară puternic dependentă de exterior în asigurarea necesarului de petrol pentru funcționarea normală a economiei lor naționale. O asemenea dependență reflectă prezența unei duble presiuni: pe de o parte, a SUA pe piața mondială a petrolului, iar pe de altă parte, a pieței mondiale asupra pieței naționale a SUA.
- Consecutivă acestei mari dependențe de exterior se manifestă amploarea importurilor SUA de pe piața mondială a petrolului. Cu 25,6% din totalul importurilor mondiale, America reprezintă astăzi cel mai mare importator de petrol din lume, devenind astfel cel mai mare jucător pe piața mondială a acestei resurse. Consemnăm, totodată, că această poziție a SUA cunoaşte în plus o tendință de amplificare continuă. Orice asemenea tendință amplifică şi grijile Americii pentru a-şi asigura continuu imensele cantități de petrol, de aproape 500 de milioane de tone anual, necesare economiei şi populației. Este clar, fără îndoială, că nivelul înalt şi în continuă creştere a acestui impact constituie un factor de puternică presiune în politica internațională a

SUA, ale cărei complicate probleme Washingtonul le rezolva prin cunoscuta pârghie a comerțului exterior iar uneori şi prin alte mijloace, chiar violente, cum este şi cazul războiului antiirakian.

- Raporturile dintre ponderile SUA şi PIB-ul mondial, în consumul mondial de petrol, arată că, din punct de vedere energetic, economia americană este mai eficientă decât economia mondială, în ansamblu. Exprimând, în termeni cifrici acest fenomen, rezultă că SUA produc 12,5 dolari PIB/kg de petrol consumat față de 9,5 dolari în medie mondial. Sporul de eficiență în consumul de petrol atenuează întrucâtva dependența SUA de sursele externe de aprovizionare, dar nu o înlătură. Dimpotrivă, această dependență, după cum am văzut, continuă să crească, antrenând după sine sporirea corespunzătoare a importurilor de petrol.

De unde îşi asigură SUA importurile necesare de petrol? Cele mai mari cantități şi le asigură de la marii producători ai acestei resurse cu care are relații contractuale relativ constante. Dintre aceşti producători fac parte, mai ales, Venezuela, Arabia Saudită, Canada, Mexicul şi Nigeria, la care se adaugă, în cantități mai mici, şi alți producători europeni şi asiatici.

Tabelul nr. 4

Țările de proveniență a importului SUA de petrol, în 1990 şi 2000

Nr. crt.	Țările furnizoare	Milioane de tone		În % din total	
		1990	2000	1990	2000
	Total importuri, din care, din:	295,0	484,1	100,0	100,0
1	Arabia Saudită	59,4	79,0	20,1	16,3
2	Venezuela	40,8	79,4	13,8	16,5
3	Canada	-	75,2	-	15,5
4	Mexic	35,8	67,5	12,1	13,9
5	Nigeria	38,8	47,3	13,2	9,8
6	Irak	25,2	...	8,5	...
7	Norvegia	4,5	16,6	1,5	3,4
8	Anglia	7,6	14,6	2,6	3,1
9	Kuweit	4,0	13,4	1,4	2,2
10	Rusia	1,8	1,8	0,6	0,4
11	Alte țări	77,2	89,3	26,2	18,5

***Sursa**: United Nations, Energy Statistic Yearbook, 1990 şi 2000.*

În anul 2000, peste 62% din imensul său necesar de petrol, SUA îl asigură din patru țări mari producătoare şi exportatoare ale acestei bogății: Venezuela, Arabia Saudită, Canada şi Mexic. Din Golful Persic, SUA importă în total aproape 100 de milioane de tone, din care peste 92 de milioane de tone

provin din Arabia Saudită şi Kuweit, unde capitalul petrolier american are o prezenţă considerabilă. Înainte de Războiul din Golf (1991), Irakul exporta şi el cantităţi importante de petrol în SUA (21,0 milioane de tone în 1989, 25,2 milioane de tone în 1990), export care s-a întrerupt în anii următori datorită embargoului impus de ONU.

Diversele date prezentate în tabelele anterioare arată clar două lucruri: că după anul 1970, nevoile de petrol din import ale SUA au crescut continuu şi că există toate premisele ca aceste nevoi să crească şi în viitor cât timp economia americană va continua să se bazeze, în principal, pe petroenergie şi petrochimie. În discutarea cauzelor războiului contra Irakului din martie-aprilie 2003, invocarea bogatelor resurse petroliere ale acestuia drept o cauză sau principala cauză se bazează tocmai pe presiunea acestor nevoi.

4.4. Irakul – zonă geostrategică petrolieră de primă importanţă

Situarea geografică a Irakului, cu imensele sale zăcăminte de petrol, în inima Orientului Mijlociu şi a lumii islamice, face din el o zonă de interes strategic de primă importanţă internaţională. Pentru controlul asupra resurselor sale petroliere se bat concurenţial între ele toate marile puteri ale lumii contemporane: SUA, Uniunea Europeană, Rusia, China şi Japonia. Mânată de interesele sale naţionale – care, de fapt, reprezintă interesele marilor sale companii petroliere sau superpetroliere – America este hotărâtă să cuprindă în tendinţele sale globalizante şi Irakul. Hotărârea ei însă este puternic stimulată nu numai de presiunea nevoilor de petrol, ci şi de orgoliul său (de singura mare putere mondială) răscolit profund de prezenţa unui fapt total neplăcut. Este vorba, pe de o parte, de prezenţa masivă în Irak a Rusiei şi Chinei, ale căror capitaluri controlau deja segmente importante pe piaţa petrolieră irakiană, iar pe de altă parte, de absenţa, practic totală, a capitalului american pe aceeaşi piaţă. Nu încape îndoială că cele două împrejurări au avut o pondere grea în decizia SUA de a declanşa invadarea Irakului.

Prin ocuparea Bagdadului se punea problema modelului după care urma să se muleze sectorul petrolier irakian. De la început, Administraţia americană s-a pomenit divizată din cauza acestui model. Amintim că din 1972, Irakul naţionalizase petrolul, statul fiind acela care răspundea de gestionarea acestei bogăţii în conformitate cu regulile stabilite de Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol (OPEC). În urma Războiului din Golf (1991) şi a embargoului care i-a urmat, gestionarea petrolului revenea ONU, iar după războiul din 2003 şi ocuparea ţării, gestiunea lui a trecut în mâna ocupanţilor străini. În vederea rezolvării acestor gestiuni, în SUA au avut loc, înainte de război, câteva reuniuni între specialişti, la care s-au conturat două poziţii petrostrategice:

- prima poziție, agreată de Departamentul de Stat, Trezorerie şi Justiție ale SUA, sprijinea ideea menținerii sectorului public al petrolului irakian, administrat de societatea națională INOC, aceasta urmând să colaboreze cu companiile străine, în majoritate americane, pe baza unui sistem de contracte de partajare a producției între ele;
- a doua poziție, agreată de Pentagon şi Casa Albă, adică de conducătorii militari şi preşedinție, milita pentru ideea privatizării celei mai mari părți a sectorului petroenergetic. În cadrul acestei strategii, se prevedea un rol principal companiilor americane, o porție onorabilă pentru companiile englezeşti şi ceva „parcele de consolare" ruşilor. Cât priveşte companiile europene ne-englezeşti, acestea erau aproape excluse din calcul[1].

În finalul acestor dezbateri – repetăm că ele au avut loc în februarie 2003, deci cu o lună înainte de declanşarea războiului – cele două tabere ale puterii de la Washington au căzut de acord să accepte două obiective de realizat imediat după război:

a) creşterea puternică a producției irakiene de țiței;

b) folosirea petrolului pentru finanțarea efortului de război.

Cu privire la evoluția producției de țiței, după război specialiştii prevedeau ca, în urma unor investiții americane de 4-5 miliarde de dolari, volumul acestuia să crească puternic de la 2,4 milioane de barili pe zi la 3,5 milioane de barili pe zi până în 2005, ceea ce, în termenii producției anuale, corespundea unei sporiri de la 139,2 milioane de tone, înainte de război, la 203,1 milioane de tone după aceea. Numai că investițiile necesare prevăzute în februarie 2003, de 4-5 miliarde de dolari, aveau să fie mult mai mari după război, datorită marilor distrugeri produse de război la sondele de petrol. Numai cunoscutul concern internațional Halliburton, cu profil de servicii petroliere, condus anterior de actualul vicepreşedinte al SUA, Dick Cheney, a primit contracte investiționale de 7 miliarde de dolari pentru acțiuni de stingere a sondelor şi lucrări de logistică în sectorul petrolier.

În fața acestor dezbateri cu privire la petrolul irakian, premergătoare războiului, care s-au desfăşurat în câteva reuniuni şi la care au participat specialişti, politicieni din sistemul puterii americane şi irakieni din diaspora, viitori conducători ai Irakului, se mai poate, oare, susține că, declanşând războiul antiirakian, „inima Americii" a bătut la idealurile umanității şi nu la petrolul Irakului?

---

[1] M.A.B., *Administrația SUA divizată de petrolul irakian*, în: Evenimentul zilei, 10 februarie 2003.

CAPITOLUL 5
TERORISMUL ŞI GLOBALIZAREA TERORII: O ALTĂ FAȚĂ A GLOBALIZĂRII

Între marile sfidări şi forțe adversare globalizării, terorismul ocupă categoric un loc aparte. Nu ca o inovație sau descoperire a ei, ci ca un fenomen pe care istoria i l-a adus din trecut. Moştenindu-l însă, globalizarea nu numai că nu l-a eradicat, dar, dimpotrivă, l-a amplificat enorm, adăugându-i, totodată, noi dimensiuni caracteriale. Între acestea, cu valoare de veritabilă mutație, este trecerea sa peste frontierele locale ale țărilor de origine şi transformarea lui într-o forță internațională antiglobalizare. În urma acestei transformări, terorismul şi-a schimbat inevitabil şi cartea sa de identitate: pe de o parte, el şi-a adăugat la semnalmente suicidul şi o puternică notă de sălbăticie a acțiunilor sale; pe de altă parte, este amploarea şi profunzimea fără precedent în istorie a actului terorist şi a gradului său de criminalitate. Acum victimele nu mai sunt anumite personalități publice – politice, religioase sau etnice – ci mase mari de oameni nevinovați, reprezentând sute şi chiar mii la fiecare atentat. Aşa s-a întâmplat, de pildă, la Bali şi Jakarta în Indonezia, la New-Delhi şi Caşmir în India, la Kabul şi Kandahar în Afganistan, la Riad şi Jeddah în Arabia Saudită, în Irak şi Palestina, în Cecenia şi Osetia de Nord din Caucaz, la Cairo şi Luxor în Egipt, la Casablanca din Maroc, la Nairobi şi Dar es-Sallaam în Kenya şi Tanzania, în Sudan, în Kosovo şi Bosnia din Balcani, la Madrid în Spania, la New-York în SUA. Şi lista nu se încheie aici. Analiza acestor fapte arată clar că harta terorismului contemporan este o hartă sângeroasă care, practic, îmbrățişează întreaga planetă şi că, internaționali-zân-du-se, terorismul a devenit un veritabil flagel al omenirii la debutul său în mileniul al treilea.

5.1. Două împrejurări istorice premisează terorismul contemporan

Un fenomen de anvergură internațională care, direct sau indirect, afectează întreaga umanitate cum este terorismul contemporan nu putea apărea din senin şi nici peste noapte. El s-a copt în „pântecele vremii", sub oblăduirea unor împrejurări cu caracter de premise. Investigarea, fie chiar şi succintă, ne îngăduie să pătrundem în interiorul lor atât în motivațiile care pun în mişcare demersul terorist, cât şi în obiectivele şi orientările sale.

Prima premisă constă în tulburătoarele evenimente istorice create prin încheierea războiului rece: binomul puterii mondiale format anterior de SUA şi

URSS a devenit monom, dominat de SUA. Folosindu-şi această nouă poziție, dar şi imensul său potențial economic, tehnologic şi militar, America a demarat o agresivă politică de expansiune internațională pentru a ocupa sau a controla toate spațiile aflate anterior sub ocupația sau controlul sovietic. Este vorba de grupul țărilor în curs de dezvoltare care anterior fraterniza cu Uniunea Sovietică, de țările ex-socialiste europene legate de Moscova prin CAER şi Tratatul Miliar de la Varşovia şi chiar de fostele republici unionale sovietice din Asia Centrală şi Caucaz, din țările baltice şi cele din vestul noului imperiu destrămat. Evident, această nouă „invazie" internațională a Americii a creat pe lângă atitudini pro-americane şi puternice reacții de respingere din partea unor forțe naționaliste ale țărilor, cu deosebire din imensa lume islamică şi din țările Americii Centrale.

A doua premisă constă în şocul internațional produs de dramaticele atacuri antiamericane din 11 septembrie 2001. Lovind America, în chiar inima ei, în simbolurile puterii sale – World Trade Center din New York şi Pentagonul – , aceste atacuri, amplu analizate de publicistica americană şi internațională, pun în lumină câteva adevăruri necunoscute sau puțin cunoscute marelui public.

În primul rând, ele arată că terorismul internațional dispune de o mare forță proprie – financiară, logistică şi armată – din moment ce a putut ataca şi umili la ea acasă cea mai mare putere economică şi militară a lumii, SUA. Un aspect caracteristic al acestei forțe constă în corpul de luptători „kamikaze", prezent tot mai des în atacurile teroriste actuale, a cărui formare implică şcoli speciale de pregătire, câmpuri de antrenament, corp profesoral de instructori etc.

În al doilea rând, aceleaşi atacuri, cumulate cu cele de la ambasadele din Kenya şi Zambia, din Arabia Saudită etc. ne arată caracterul preponderent antiamerican al terorismului internațional contemporan. Erijându-se în apărătorii popoarelor sărace din Lumea a Treia, teoreticienii terorismului contemporan apreciază că această situație se datoreşte tendințelor imperialiste ale SUA şi aliaților lor, de unde şi orientarea luptei contra acestora.

În al treilea rând, atacurile reuşite din 11 septembrie 2001 au arătat că şi cel mai puternic stat din lume, SUA, poate fi vulnerabil şi deci atacat ca atare, pe alte căi decât prin sofisticata tehnologie informatizată, de care dispune realmente armata sa.

Tot un adevăr este şi faptul că şocul atentatelor din 11 septembrie 2001 a devenit un moment de răscruce al istoriei contemporane datorită caracterului reacției SUA. Reacția este războinică, nu locală şi defensivă, de apărare la frontiere, ci internațională şi ofensivă. În termeni strategici, reacția cuprinde două elemente: stabilirea axei răului şi declanşarea în faze succesive a războiului preventiv-punitiv. Cu alte cuvinte, SUA şi aliații lor şi-au propus să

nu aştepte ca mai întâi să fie lovite şi apoi să reacţioneze sub motivaţia legitimată de atacul provocat, ci să lovească ele preventiv şi punitiv încă din faşă orice mişcare teroristă, oriunde şi oricând ar apărea în lume.

La un terorism internaţional, reacţia de apărare nu poate fi decât un război tot internaţional. Această reacţie, concretizată deja în cele două războaie antitero preventiv-punitive din Afganistan contra talibanilor şi a organizaţiei Al-Qaeda şi apoi din Irak, unul din componentele axei răului – a devenit, la rândul său, o altă forţă internaţională, antiteroristă.

Aşadar, terorismul şi antiterorismul, având statut de forţe internaţionale ale istoriei contemporane, sunt implicit şi forţe ale globalizării pro şi contra ei.

5.2. Concept, motivaţii, obiective

Înţelegerea problemelor pe care confruntarea războinică dintre cele două forţe internaţionale – terorism şi antiterorism – le pun în faţa globalizării cere ca, mai întâi, să descifrăm însuşi conţinutul nou al terorismului contemporan. Vorbim de „conţinutul nou" al acestuia, fiindcă el, fiind o formă a terorismului în general, are, în mod logic, unele elemente comune, de continuitate cu formele sale precedente (de pildă, prezenţa violenţei în actul terorist), dar, totodată, are şi elemente distinctive faţă de deosebirile actualului terorism sunt de conţinut, fiindcă privesc atât mecanismele cauzale care-l pun în mişcare şi de obiectivele urmărite, cât şi consecinţele pe care le generează acţiunile sale. O asemenea abordare metodologică a fenomenului terorist contemporan îngăduindu-ne să-i pătrundem conţinutul, ne ajută, totodată, să-i identificăm inteligibil comportamentul şi locul ocupat de el între forţele modelatoare care contribuie la istoria contemporană.

5.2.1. Conceptul de terorism

În pofida vechimii sale în istoria umanităţii, în pofida şi a largii sale răspândiri internaţionale din ultimele decenii, terorismul nu s-a bucurat, din câte cunoaştem, de abordări conceptuale laborioase. Cercetătorii lui sunt mult mai mult înclinaţi spre analiza factologică, pragmatică, decât spre abordările sale conceptuale. Iar atunci când există asemenea abordări, ele sunt extrem de succinte. Oricum, merită să le cunoaştem.

De pildă, Roger Scruton, pornind de la criza de identitate a unor popoare şi de la căutarea şi afirmarea acestei identităţi, de către forţele naţionaliste, califică terorismul drept „o doctrină înarmată – cu alte cuvinte o ideologie războinică înclinată spre eradicarea oricărei opoziţii faţă de pretenţiile sale". „Pretenţiile sale" constau în eliberarea naţională a ţărilor, iar opoziţia la aceasta este dată de dominaţia străină exercitată de puterile occidentale. Din cauza acestei dominaţii, ţările în curs de dezvoltare înregistrează eşecuri în afirmarea

lor identitară. Reflectând la acest demers, autorul apreciază că „astăzi predomină eşecurile, iar acest lucru este unul din izvoarele primejdiei care ne ameninţă. Căci eşecul nu mai este localizat acolo unde s-a produs, ci îşi poartă povara propriului resentiment în întreaga lume”[1]. Împărtăşim concepţia autorului, că lupta pentru eliberarea de sub dominaţia străină, neputându-se realiza pe alte căi, apelează la „ideologia războinică”, adică la terorism.

Un alt cercetător al fenomenului terorist, ocupat până la absorbţie totală de aspectele acţionale ale acestuia, scapă în trecere şi o idee succintă sub aspect conceptual. Terorismul – spune el – este „război fără nume, inamic fără chip”[2]. În pofida scurtimii ei, definiţia aceasta este cât se poate de expresivă.

Un grup de 153 de intelectuali saudiţi de elită, într-o scrisoare publicată ca răspuns la un document publicat de 60 de intelectuali americani, în frunte cu Samuel Huntington şi Francis Fukuyama, exprimă printre alte păreri şi o apreciere conceptuală asupra terorismului contemporan, caracterizându-l drept „una din formele de agresiune criminală împotriva vieţii şi proprietăţii”. Dar, precizează ei „este imoral să vezi doar o formă de agresiune şi să faci pe orbul faţă de toate celelalte, chiar dacă acestea pot fi mai distrugătoare şi mai respingătoare. Acesta este un caz clar de viziune selectivă şi de folosire a dublei măsuri”[3]. Sub acest ultim aspect, autorii saudiţi ai scrisorii au în vedere dominaţia puterilor occidentale pe plan mondial, autoarele unor acte criminale mai distrugătoare decât terorismul în înţelesul „în care este folosit azi”. Ilustrându-şi aprecierea, ei invocă pierderile umane şi materiale imense provocate de bombardamentele americane în Irak şi Afganistan, în Serbia. În fine, încheiem acest periplu privind conceptul de terorism menţionând definiţiile date în marile dicţionare enciclopedice internaţionale. De pildă, în *Larousse*, se spune doar că terorismul reprezintă „ansamblul de acte de violenţă comise de către grupuri revoluţionare” sau de către „un regim de violenţă instituit de către un guvern”. Atribuind violenţa grupurilor revoluţionare ea este integrată astfel politicului, deosebindu-se de alte acte de violenţă comise într-o comunitate umană. **Numai căpătând natură politică, violenţa devine astfel terorism.** Teroriştii îşi concep acţiunea ca luptă revoluţionară, de eliberare naţională sau de înlăturare a unui regim represiv. Pentru adversarii teroriştilor, lupta acestora apare ca manifestări extremiste a unor grupuri de oameni pătimaşi, certaţi şi cu omenia şi cu istoria. Indiferent de unghiurile din care este privit, indiferent şi de faptul că până acum nu are o definiţie unanim acceptată – nici nu poate avea o asemenea acceptare – terorismul nu numai că există, dar cunoaşte în plus o

---

[1] Roger Scruton, *Vestul şi Restul. Globalizarea şi ameninţarea teroristă,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2004, p. 8 şi 102.

[2] Adrian Mac Liman, *Haosul care vine. Război fără nume, inamic fără chip,* Editura Maşina de Scris, Bucureşti, 2004.

[3] *Op. cit.,* p. 105.

dezvoltare continuă, chiar într-o măsură devansatoare față de reacțiile antiteroriste.

O succintă analiză critică a fenomenului terorist şi antiterorist contemporan ne îngăduie să punctăm următoarele atribute caracteristice.

CASETA

Atributele definitorii ale terorismului contemporan

1. Terorismul constituie un fenomen vechi şi mereu nou al societății umane. Vechi, fiindcă este un însoțitor al istoriei umanității, însă din categoria nu a celor buni, care au contribuit la progresul umanității, ci a celor răi care au frânat progresul acesteia. Şi nou, fiindcă în fiecare epocă şi-a schimbat motivațiile şi formele.
2. Întotdeauna şi pretutindeni, terorismul a reprezentat un ansamblu de acte de violență, săvârşite de anumite mişcări, grupuri de persoane sau chiar de către state cu regimuri totalitare agresive. Violența devine terorism nu ca act civil, ci ca act public, vizând ordinea națională sau internațională.
3. Teroriştii – doctrinari sau simpli executanți ordinari – sunt calificați profesional în crima organizată, ca asasini din motive politice, religioase, etnice, rasiale sau de altă natură. Sunt oameni care şi-au înțeles menirea în viață făcându-şi o înaltă datorie din măcelărirea semenilor la comandă.
4. Terorismul, când nu-i de stat, eclozează în organizații secrete conspirative. El se adăposteşte aşadar, în fața nevăzută a istoriei, adică în subteranele oculte ale acesteia, de unde sare la suprafață ca „inamic fără chip” şi „ca război fără nume”.
5. Terorismul este un „tovarăş de drum” şi al istoriei contemporane, evident ca adversar şi al globalizării. Față de trecut îşi adaugă o serie de noi dimensiuni caracteristice:
   - 5.1. devine un fenomen internațional, deoarece se poate manifesta oriunde şi oricând pe glob, în locuri alese anume, globalizând astfel teroarea;
   - 5.2. foloseşte atacuri cu atentatori kamikaze, de regulă tineri, uneori chiar copii, gata să-şi autosacrifice viața ucigând pe alții, cât mai mulți cu putință;
   - 5.3. a trecut de la atacuri individuale la cele colective de masă. Dacă anterior ținta era uciderea selectivă, vizând unele personalități publice tari sau simbolice, astăzi țintele vizează marile aglomerări umane: gări şi trenuri, aeroporturi şi avioane, autobuze şi stații de autobuze, piețe şi magazine mari, instituții administrative, şcoli, biserici, spitale, teatre şi chiar cartiere de locuințe. Sunt ucise, la întâmplare, sute şi chiar mii de persoane.
6. Terorismul contemporan este un fenomen internațional care îmbracă mai multe forme: islamic, indian, caucazian, balcanic, basc, irlandez, latino-american. Între aceste forme, terorismul islamic contemporan se distinge, în primul rând, prin marele său potențial organizatoric de violență şi acțiune. În al doilea rând, se deosebeşte prin caracterul luptei sale: aceasta nu este doar o luptă națională, între putere şi opoziția extremistă, ca în celelalte cazuri, ci o luptă internațională între lumea islamică fundamentalistă şi lumea occidentală în frunte cu „Marele Satan American”.

Astăzi, terorismul îmbracă, aşadar, o altă înfăţişare faţă de trecut. Faptul este firesc, fiindcă şi contextul istoric care-i premisează existenţa şi evoluţia ca adversar al globalizării este cu totul diferit de trecut. Deosebirea este alimentată de cel puţin două mari împrejurări istorice noi.

Prima împrejurare constă în faptul că, astăzi, societatea umană, trecând din epoca modernă în cea postmodernă, traversează, de fapt, o perioadă postcomunistă, postindustrială şi postnaţională. Este o nouă perioadă istorică, dominată de globalizare. Prezenţa ei cere componentelor naţionale şi regionale ale economiei mondiale să-şi lărgească deschiderile externe între ele, să-şi reconstruiască întregul sistem de relaţii reciproce ca părţi ale ansamblului integrator şi să democratizeze nu numai viaţa politică, ci şi cea economică. În aceste condiţii, diferitele mişcări teroriste (integrate în forţele naţionaliste care se opun globalizării) se fac vinovate nu numai pentru crimele şi dezordinele pe care le produc, ci mai ales pentru îndârjirea cu care abordează viitorul ţărilor lor cu faţa întoarsă spre trecut. Doctrinar, poziţia lor este extremism de dreapta, tipic conservatoare. Politic, ea este profund reacţionară datorită caracterului său antiglobalizare şi, implicit, antinaţional şi antiistoric.

A doua împrejurare reflectă implicaţiile noii configuraţii a raportului de forţe internaţional, bazat pe dominaţia SUA. După eliminarea din joc a URSS, SUA rămâne singura putere cu adevărat mondială, dispunând de o enormă forţă economică, politică şi militară şi nu se sfieşte deloc să şi-o folosească pentru a-şi juca activ rolul său de jandarm internaţional al noii ordini mondiale iniţiate chiar de ele, după încheierea războiului rece. Apărându-şi, de fapt, poziţia de lider al economiei şi a noii ordini mondiale, pe care ele o concep după chipul şi asemănarea modelului american de capitalism şi democraţie, SUA se aruncă în luptă împotriva oricăror ameninţări, indiferent dacă ele apar la frontierele lor naţionale sau dincolo de acestea.

Subliniem anume această împrejurare, fiindcă ea explică numai prezenţa Americii cu imensul său capital, dublat de puternice baze militare în numeroase colţuri ale lumii, inclusiv în spaţiul ex-sovietic, ci şi reacţiile terorist-naţionaliste, preponderent antiamericane, care apar în multe din aceste locuri. Întrucât la război deschis nu pot recurge, naţionaliştii extremişti apelează la lupta teroristă. Ne referim la mişcarea teroristă antiamericană. Tot la terorism apelează şi alte mişcări naţionaliste: cecenă antirusă, bască antispaniolă, nord-irlandeză antiengleză, kosovară antisârbă, sudaneză antiarabă etc. etc.

Reflectând noul context istoric internaţional, terorismul contemporan îşi circumscrie conţinutul printr-o serie de atribute noi, care privesc, în principal, natura motivaţiilor şi, consecutiv lor, obiectivele urmărite, formele de organizare şi de acţiune, amploarea actelor de violenţă şi mijloacele de luptă.

5.2.2. Motivații şi obiective

Analiza acestora identifică existența, în principal, a două mari categorii de motivații şi obiective: politice şi religioase. Nu de puține ori însă, ele pot acționa împreună, prin captarea fenomenului religios de către politic.

Motivația politică, preponderentă în actuala perioadă a globalizării, derivă din cunoscuta relație dintre ocupantul străin – o putere colonială sau o națiune majoritară dominantă şi populația autohtonă ocupată sau o minoritate dominată. Există încă destule cazuri de popoare care, trăind sub ocupație sau dominație străină, doresc să se elibereze şi să-şi constituie state şi economii naționale proprii. De pildă, popoarele arabe, prin naționaliştii lor, luptă pentru a se elibera național de dominația americană şi a aliaților occidentali; cecenii luptă pentru a se elibera de sub ocupația rusă; bascii şi irlandezii luptă pentru independență față de statul spaniol, respectiv britanic etc. Recursul la lupta teroristă în acest scop, regizată de către forțele naționaliste, se justifică prin lipsa de putere a acestor forțe pentru a apela la alte forme de luptă de eliberare națională: războiul clasic sau amenințarea cu forța şi negocierea. Părțile aflate în conflict – dominantă şi dominată – au reprezentări diferite, opuse, față de lupta dintre ele. Naționaliştii, de pildă, luptând pentru autodeterminarea politică a națiunii lor, îşi consideră demersul terorist drept luptă revoluționară de eliberare națională. Justificat astfel moral, scopul luptei scuză în concepția lor mijloacele folosite. În schimb, puterea ocupantă consideră aceleaşi mişcări naționaliste drept tendințe separatiste de spargere a statului național, iar pe luptătorii lor, drept terorişti ordinari, bandiți sau extremişti pătimaşi şi exaltați, în final, criminali, care trebuie combătuți şi exterminați încă din faşă, oriunde s-ar afla adăpostiți. Din această cauză, nu de puține ori, acțiunile teroriste atrag după sine, drept răspuns punitiv, adevărate războaie, soldate cu masive genociduri şi crime de război, purificări etnice şi refugiați în masă, ducând, în final, la ample crize umanitare.

Motivația religioasă este promovată de către fundamentalişti. Istoria ne arată că orice religie are o latură fundamentalistă şi că motivația religioasă a terorismului are o cauzalitate mult mai complexă decât în cazul politicului. Pe de o parte, datorită abilității liderilor teologi de a stârni nemulțumirea populației față de un regim politic prin apel la sufletul acesteia care, de regulă, este mai sensibilă la valorile misticului decât la cele ale rațiunii laice. Pe de altă parte, datorită asocierii sinergice a fenomenului religios cu cel politic, invocând Dumnezeu şi Țara, liderii religioşi reuşesc să exercite asupra maselor o influență mult mai puternică decât liderii partidelor politice. Analiza acestui fenomen, deşi găzduieşte multe capitole ale istoriei universale, ne interesează aici nu în general, ci din perspectiva relației sale cu globalizarea. O asemenea relație, ca expresie a luptei dintre globalizare şi antiglobalizare, cunoaşte astăzi temperaturile cele mai înalte în lumea islamică.

5.3. Rețeaua principalelor grupări şi organizații teroriste

În cazuistica generală a mişcării teroriste contemporane, naționale sau internaționale, un capitol aparte, cu rol de pivot al mişcării, îl reprezintă constituirea şi funcționarea grupărilor şi organizațiilor sale. De importanță majoră, decisivă de fapt, este constituirea lor. Între altele, ea cuprinde: racolarea şi selectarea unui corp de luptători capabili să ducă la capăt acțiuni teroriste; formarea de centre-şcoală de îndoctrinare ideologică şi instruire militară şi a unui corp de profesori de specialitate care să asigure instruirea necesară; centre de antrenament şi laboratoare de învățare a asamblării unei bombe artizanale, a unei centuri cu explozibili, a unei maşini capcane etc.; surse băneşti de finanțare a acțiunilor, tehnologie infrastructurală şi sisteme informaționale moderne; stocuri de armament şi depozite aferente şi, în fine, programe şi planuri de acțiune. Deşi se deosebesc între ele ca mărime, putere financiară, zestre tehnologică şi capacitate de luptă, aceste grupări şi organizații sunt toate structuri extrem de complexe. Pe de o parte, datorită rolului lor de celule ale rețelei teroriste în care se metabolizează funcțiile sale vitale: conceperea şi executarea acțiunilor şi, pe de altă parte, datorită naturii războinice a acțiunilor teroriste, în care atentatorul luptă pe viață şi pe moarte, la care se adaugă şi caracterul secret şi ocult al întregii mişcări teroriste.

Din punct de vedere geografic, grupările şi organizațiile mişcării teroriste sunt localizate în diferite țări – sunt peste 50 la număr – unele fiind preponderent naționale, cum este cazul cu ETA (Spania); IRA (Marea Britanie), FARC (Columbia), Al Istambuli (Cecenia, Federația Rusă etc.), altele fiind cu vocație internațională cu filiale în alte țări, cum este cazul, de pildă cu Frații Musulmani (Egipt), Al-Qaeda (Afganistan) etc.

Un moment nodal în evoluția grupărilor teroriste îl reprezintă 11 septembrie 2001. Dacă este adevărat că, după acest moment, şocant pentru întreaga lume civilizată, s-au intensificat reacțiile americane de contracarare a terorismului, nu-i mai puțin adevărat şi faptul că, în loc de diminuare a acțiunilor acestuia, asistăm, dimpotrivă, la o veritabilă explozie a lui, în forma unei spirale continue. Apar noi organizații teroriste, noi lideri regionali, noi metode de acțiune, se multiplică atentatele kamikaze, luările de ostatici şi decapitarea lor transmisă şi la televiziuni. Apar noi experiențe şi chiar forme de colaborare între organizațiile integriste, care nu numai că îşi împărtăşesc experiențele proprii, dar îşi acordă şi sprijin reciproc, mai ales sub formă de arme, fonduri băneşti şi instructori specialişti. Există, de asemenea, dovezi că mulți militanți terorişti din diferite țări se antrenează în comun în anumite localități unde există asemenea „şcoli de instruire: în Libia, Palestina, Sudan, Afganistan, Cecenia etc. Între altele „elevii” învață asamblarea bombelor artizanale şi a centurilor explozive, evitarea controalelor polițieneşti sau alte deprinderi necesare. De pildă, lideri şi luptători de rând din organizații teroriste din diferite țări s-au instruit la baza Al-Qaeda din Afganistan până în octombrie 2001 când SUA şi aliații l-au invadat ca să lichideze baza lui Ben Laden. Până la această dată, Al-Qaeda instruise 36000 de insurgenți proveniți din 40 de țări. Combatanți din

ETA şi IRA au trecut prin centrele de instruire din Libia şi Palestina. Se constată, totodată, că organizațiile teroriste au devenit şi veritabile „laboratoare de marketing” care „şi-au dezvoltat nu numai capacitatea de a ucide, ci şi pe aceea de a-şi face cunoscute acțiunile şi de a atrage prozeliți”[1]. Întrucât organizațiile şi grupările teroriste sunt secrete şi conspirative, țările în care există nu le raportează în statisticile lor oficiale. Din această cauză nu se ştie precis nici numărul lor şi nici numărul de adepți încadrați ca atentatori. Totuşi, anumite informații despre ele îşi fac loc prin presă sau lucrări de specialitate, pe baza cărora se poate alcătui un tablou al prezenței lor în lumea contemporană. Datele de mai jos încearcă alcătuirea unui asemenea tablou.

CASETA

Organizații şi grupări teroriste mai cunoscute în anul 2004

1. Frații Musulmani	**2. Al-Qaeda**	**3. Hezbolah**
• Creată în Egipt, în 1928	• Creată în 1989, în Afganistan	• Creată în 1982, în Liban, cu sprijin iranian
• Lider: Hamun al – Hadeibe	• Lider: Ossama Ben Laden	• Lider: Nasau Nasraliah
• Obiectiv: împotriva occidentalizării, întoarcerea la Coran	• Obiective: izgonirea Marelui Satan American şi a aliaților lui din teritoriile islamice	• Obiectiv: lupta contra Israelului şi eliberarea Ierusalimului; crearea unui stat palestinian islamic
• Filiale în Iordania, Siria, Sudan	• Membri: zeci de mii	• Membri: câteva sute
• Membri: cca 2 milioane	• Filiale: în multe țări	• Victime: preşedintele Egiptului Auwar Saddat şi alții
• Fonduri: sponsorizări	• Victime: peste 4000	• Sprijin: iranian şi alte sponsorizări
• Atentat nereuşit împotriva lui Nasser (1954) şi uciderea lui Anwar Saddat (1981)	• Fonduri: donații anuale de peste 20 de milioane de dolari.	
4. Hamas	**5. Jihadul egiptean**	**6. Martirii Al-AQSQ**
• Creată în 1987, în Palestina	• Creat după 1980	• Creată în 1982, în Iordania
• Lider: Abdel Aziz Rantisi	• Lider: Aiman al Zawahari, devenit nr.2 la Al-Qaeda	• Lider: Asad Bayyud al Tamini
• Obiective: împotriva Israelului şi constituirea unui stat islamic palestinian	• Obiectiv: lupta contra occidentalilor şi pentru puritatea coranică	• Obiective: formarea unui stat palestinian islamic
• Membri: de ordinul miilor	• Membri: de ordinul sutelor	• Membri: nu se ştie
• Victime: evrei, nu se ştie	• Victime: nu se ştie	• Victime: nu se ştie
• Fonduri: sponsorizări din partea unor state islamice şi bogătaşi arabi	• Fonduri: din cotizații de la bogații islamici	• Bani: sponsorizare

[1] Irimia Cristea, *Pecetea terorii. Aceasta este lumea lor,* în: Jurnalul național, Ediția de colecție, 13 septembrie 2004.

7. Ansar al-Islam	8. Războiul Sfânt	9. Jihadul islamic
• Creată în 2001, în Irak	• Creată în 2003, în Irak; din 2004 este filială Al-Qaeda	• Creată în anii 1980, Palestina
• Lider: Ali Abdulah al Shafai	• Lider: Abu Musab al-Zarkawi	• Lider:
• Obiective: înlăturarea ocupației străine şi crearea unui stat islamic irakian independent	• Obiective: lupta antiamericană şi antioccidentală şi crearea unui stat islamic	• Obiective şi ideologie – comune cu Hamas
• Membri: între 700-1000 irakieni şi alte naționalități arabe	• Victime: mai multe sute	• În curs de unificare cu Hamas
• Victime: nu se ştie	• Sediul: Faluzah	• Victime: sute de israelieni
• Fonduri: de la Al-Qaeda	• Bani: de la Al-Qaeda (liderul este arestat de forțele coaliției în 4 aprilie 2004)	• Fonduri: din sponsorizări
10. 17 Noiembrie – Grecia	**11. ETA- Spania**	**12. IRA – Irlanda**
• Creare: 1975	• Creare: 1962	• Creare: 1965
• Lider: Mihalis Raplis	• Lider: Ignatio Garcia Arregul (în arest)	• Lider: Gerri Adams
• Obiective: antiamericană, antiturcă, contra NATO	• Obiective: crearea unui stat independent în provincia Bască	• Obiective: obținerea independenței Irlandei de Marea Britanie
• Membri: câteva zeci	• Membri: câteva sute	• Victime: peste 1.700
• Victime: cca 20	• Victime: 850	• Fonduri: câteva zeci de milioane de dolari
• Fonduri: nu se ştie	• Fonduri: nu se ştie	
13. Tigri Tamili	**14. FARC Columbia**	**15. Abbu Sayaf**
• Creare: 1976, în Sri Lanka	• Creare: 1964	• Creare: prin 1980, în Filipine
• Lider: Velupillal Prabhakaran	• Lider: Manuel Marulanda şi Jorge Briceno	• Specializată în răpiri, ata-curi cu bombă, deca-pitări, asasinări şi şantaj
• Obiective: recunoaşterea statului independent Tamili	• Obiective: apărarea zonelor controlate de comunişti	• Obiective: promovarea unui stat islamic independent în regiunea populată de musulmani
• Victime: cca 5.000	• Membri: 9.000-12.000	
• Fonduri: câteva milioane dolari anual.	• Victime: zeci de morți şi peste 3000 răniți	
	• Bani: 300 mil. dolari anual	
16. Jamaah Islamiah	**17. Alte organizații şi grupări**	
• Creată în 1980	• Tigrii Golfului, Arabia Saudită	
• Lideri: Abu Bakar Bosh şi Hambali	• Haravat al Ansar, Pakistan	

• Obiective: găsirea americanilor de pe pământurile islamice	• Djamat Islamic Afganistan
• Are relații strânse cu Al-Qaeda, Hambali luptând în Afganistan contra ruşilor	• Al Istambuli, Cecenia-Rusia
• Are „şcoală" de instruire a atentatorilor	• Lashkar-e Taibo Pakistan
• Hambali este capturat în Thailanda în 2003.	• Gruparea Zarkawi Irak (sunnit)
	• Gruparea Moqtada Al-Sadr, Irak (şiit)
	• Gruparea Islamică Armată, Algeria
	• Frontul Islamic al Salvării, Algeria
	• Assirat al Mustakim – Maroc
	• Salafiyah Jihadiah – Maroc
	• Frontul Islamic al Marelui Orient Turcia
	• Frontul Maro Islamic – Indonezia
	• Leii din Pungeab, India
***Sursa**: **Adrian Mac Liman**, Haosul care vine, Editura Maşina de Scris, Bucureşti, 2004; **Roger Scruton**, Vestul şi Restul, Globalizarea şi amenințarea teroristă, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2004, p.37, 102-109; în: **Adevărul,** Documentar: 11 Septembrie 2001, Începutul unui nou război mondial. Principalele organizații teroriste 11 septembrie 2004; în: **Jurnalul național**, Pecetea Terorii, Atentate, atentatori, terorişti, Ediție de Colecție, 13 septembrie 2004.*	

Rețeaua grupărilor şi organizațiilor teroriste care, ca un brâu roşu de foc, încinge întreaga Planetă, reprezintă tot atâtea focare care varsă peste omenire violența însângerată, generatoare de moarte, de spaimă şi traume de care suferă nu numai familiile atinse de flagel, ci întreaga comunitate umană la nivel național şi internațional. Guvernele sunt nevoite să adopte măsuri extreme de securitate pentru a preveni atentatele teroriste. Nu de puține ori aceste măsuri – cum ar fi controalele la piele din aeroporturi sau puncte de frontieră – încalcă anumite drepturi ale omului, dar acest „rău" este incomparabil față de cel pe care îl poate produce un eventual atentat sângeros aducător de moarte şi mutilare pe viață a unor oameni care nu sunt soldați luptând pe front în război, ci oameni de rând, nevinovați, aflați întâmplător pe stradă sau în alte părți. Declanşate cu trei decenii în urmă, atacurile teroriste s-au multiplicat continuu, mai ales după 1990, ca să atingă un maximum de intensitate în 2001.

Acest an marchează o dublă semnificație. În primul rând prin faptul că reprezintă cel mai sângeros an în evoluția terorismului: s-au înregistrat 346 de atentate, urmate de 3547 de oameni ucişi şi zeci de mii răniți, din care unii sunt mutilați pe viață; au existat şapte țări care au susținut terorismul internațional: Iran, Irak şi Coreea de Nord – considerate „axa răului" – însoțite de Siria, Libia, Sudan şi Cuba. În al doilea rând, anul 2001 este o cotitură în lupta antiteroristă, pentru că, după atentatele din 11 septembrie când au fost ucişi 2749 de persoane, adică peste 77% din victimele totale ale aceluiaşi an, s-a declanşat

compararea antitero internațională condusă de SUA şi urmată de cele două războaie – din Afganistan şi din Irak.

Anii ulteriori, 2002-2004, se înscriu în aceeaşi linie de luptă încrâncenată teroristă şi antiteroristă, în care rolul de vioara primă l-au jucat fundamentaliştii Islamului arabo-iranian cu motivația eliberării popoarelor lor de dominația Marelui Satan American şi construirea unor regimuri islamice prin rădăcinile curate ale Coranului.

5.4. Terorismul islamic – adversarul cel mai virulent şi sângeros al globalizării

Analiza tipologică a actualelor organizații şi acțiuni teroriste arată clar că partea preponderentă şi cea mai sângeroasă a terorismului internațional contemporan o constituie terorismul islamic. El nu există de azi sau de ieri; dimpotrivă, reprezintă o îndelungată tradiție, practic milenară în lumea islamică. Fiind vorba de o tradiție cu o puternică prezență în actualitate, este util, credem, să deschidem analiza noastră cu o scurtă paranteză despre această tradiție.

- La originile sale, terorismul islamic este de provenienţă arabo-iraniană şi de orientare militar-religioasă; vine de la secta ismaelită a şiismului iranian condusă de Hassan ibn-al Sabbah (1047-1124), supranumit „Hassan cel Groaznic”.
- Arsenalul luptei teroriste a lui Hassan cuprindea asemenea elemente ca: motivația războiului terorist; organizarea tip rețea a punctelor de sprijin; instruirea militar-religioasă a combatanților; apelul la atentatele kamikaze; crearea prealabilă a stării de exaltare a luptătorilor – călugări-ostaşi – cu ajutorul plantei haşiş ca ei să nu aibă teamă nici de suferință nici de moarte[1]; operarea acțiunilor prin surpriză etc.
- Motivația actului terorist la Hassan pornea – cum se întâmplă şi astăzi – de la eliberarea țării de sub ocupația arabo-otomană. Iranul, țara lui Hassan, se afla, în timpul său, sub ocupația arabilor sunniți irakieni încă de la jumătatea secolului al VII-lea până la începutul secolului al XI-lea, iar din 1073 Iranul era ocupat de turcii selgiucizi. Jugul sunnit arab a fost dublat de jugul otoman sunnit mai puternic, dar şi mai spoliator.
- În aceste condiții apare pe scena istorică iraniană tânărul Hassan. După studiile universitare islamice Hassan, bântuit de misticism, s-a visat alesul lui Zarathustra ca să-şi izbăvească neamul şi țara de asuprirea străină arabo-otomană şi să le redea gloria de altădată. Organizează în acest scop „Ordinul Reformator al Ismaeliților de la Alamut”, de orientare

[1] Gérard & Sophie de Sède, *Ocultismul în Politică. De la Pitagora până în zilele noastre,* Editura Nemira, Bucureşti, 1996, p. 31-46.

religioasă şi militară, cu o rețea de puncte de sprijin în 74 de cetăți şi cu peste 60 000 de adepți doar în Iran. Avea însă adepți şi centre şi în alte țări până în India. Cruciații europeni, sosiți în acel timp în Orientul Mijlociu, calificau organizația lui Hassan drept „Ordinul Asasinilor”.

- Hassan ajunge la ideea de terorism ca la ultima soluție. După o luptă deschisă, cu o modestă companie militară otomană locală câştigată de el, Hassan şi-a dat seama că în realitate nu poate înfrunta prin război clasic marea putere militară imperială a otomanilor şi a decis să schimbe tactica de luptă, trecând la războiul de guerilă, terorist.
- Hassan folosea în luptă călugări-ostaşi. Lovea unde şi când voia el, cu atacuri surpriză, cu măsuri de precauție ca luptătorii săi să nu fie prinşi. Călugării-ostaşi erau îndoctrinați religios, audiind cursuri de filosofie ismaelită, la care se cultivau şi sentimente primitive de patriotism. Nu uita însă ca înainte de atac să-şi trateze luptătorii cu haşiş adus din Egipt pentru a le crea starea de exaltare şi de a-i face apți de kamikaze.
- În cei 35 de ani de luptă teroristă contra turcilor, Hassan Sabbah, ajuns o legendă în analele iraniene, a produs importante pierderi umane şi materiale turcilor, dar n-a putut să-şi elibereze țara de ocupația străină. Este, fără îndoială, o lecție fundamentală, pe care experiența teroristă islamică din trecut o transmite viitorului. Cu această concluzie încheiem paranteza.

Terorismul islamic contemporan, promovat de fundamentaliştii extremişti şiiți şi sunniți, mânați de acelaşi misticism ca şi legendarul Hassan, deşi a preluat multe din elementele experienței tradiționale, nu se limitează însă la modelul din trecut. Dimpotrivă, îi adaugă numeroase trăsături noi, corespunzătoare noului timp istoric. Între acestea, reține atenția, în mod deosebit, caracterul său de forță internațională. Tot internațională este şi forța reactivă care i se opune, condusă de SUA. Greu de spus: cât va dura războiul dintre cele două forțe, cine va câştiga în final şi ce se va întâmpla după aceea? Deocamdată se ştie că fundamentalismul islamic declanşând Jihadul – lupta sfântă contra globalizării – şi integrând în el brațul înarmat al terorismului, participă astfel, împreună cu adversarii săi, la remodelarea lumii contemporane. Teroriştii devin şi ei jucători ai istoriei contemporane. Este de domeniul evidenței, că războiul care are loc astăzi între mişcările teroriste islamice şi reacțiile antitero ale SUA şi aliaților lor reprezintă evenimente istorice care privesc nu numai cele două tabere conflictuale, ci întreaga omenire şi nu numai prezentul, ci şi viitorul ei care, în final, este lupta dintre globalizare şi antiglobalizare.

Din perspectiva globalizării, terorismul islamic contemporan are o nocivitate multiplă. În primul rând, pentru că el apără „virtuțile” extremiste ale fundamentaliştilor: xenofobia şi antisemitismul, intoleranța şi exclusivismul, toate fiind aruncate deja la lada de gunoi a istoriei. În al doilea rând, pentru că terorismul este integrat, ca armă de luptă Jihadului, adică războiului sfânt

contra necredincioşilor corupţi, perfizi şi imorali care ameninţă puritatea Islamului. În alţi termeni, războiul sfânt este contra lui Satan, adică Occidentul, atât ca ocupant străin, cât şi ca model de viaţă modern şi laic, rupt de credinţa în Dumnezeu. Cel mai mare Satan este America şi protejatul său Israelul. În al treilea rând, pentru că în lupta sa împotriva lui Satan terorismul ucide, fără nici o mustrare de conştiinţă, mase mari de oameni cu totul nevinovaţi faţă de politica pe care o duc guvernele lor naţionale.

Dintotdeauna islamismul a fost neprietenos faţă de modernitatea şi democraţia laică occidentală. Astăzi, însă, faptele ne arată că vechea neprietenie s-a transformat într-o duşmănie înverşunată, întreţinută conştient de către fundamentaliştii islamici. Deoarece această duşmănie vizează „Marele Satan American", ea este în fond împotriva globalizării, fiindcă ea este aceea care tinde să spargă frontierele statale şi să acceadă la resursele şi pieţele naţionale ale ţărilor, deci şi ale ţărilor islamice. Pe acest temei, putem afirma că în hiperagitata şi duşmănoasa lume islamică, globalizarea umblă, ca să folosim un eufemism, cu „capul spart". Identificată deseori cu tendinţa de expansiune şi dominaţie a SUA, în tandem cu „nelegiuiţii" de israelieni, globalizarea este respinsă de islamiştii extremişti sub învinuirea că aduce după sine o **cultură colonizatoare de tip imperialist.** Din aceste motive, globalizarea găseşte puţine uşi deschise în lumea islamică, anume doar la nivelul câtorva elite politice conducătoare, cum sunt primii saudiţi sau kuweitieni, cu studii la Harvard şi mai ales cu grase conturi în dolari la marile bănci elveţiene, engleze sau americane. În restul ţărilor şi, mai ales în lumea profundă a islamului, uşile sunt închise în faţa globalizării. Motivele de ordin religios convertite în obiective politice devin un instrument abil folosit de către molahii fundamentalişti, mulţi dintre ei cu o înaltă şcoală a manipulării conştiinţei maselor, învăţată acasă, dar şi în Occidentul satanizat de ei.

Cum spuneam mai sus, fundamentaliştii islamici folosesc terorismul pentru a ataca nu numai America şi Israelul, ci întregul model de civilizaţie şi cultură laică occidentală. Întrucât mişcările fundamentaliste sunt prezente în toate ţările şi comunităţile islamice şi terorismul este prezent geografic în acelaşi chip. Mai intens însă el se manifestă în ţările din Orientul Mijlociu. De pildă, extremiştii saudiţi, în totală opoziţie cu conducătorii lor princiari, folosesc deseori atacuri teroriste, soldate cu victime omeneşti şi mari distrugeri materiale, împotriva americanilor aflaţi în Arabia Saudită. Îi acuză de trei mari „nelegiuri":

a) prin prezenţa lor civilă şi militară în Peninsulă (în număr de circa 40.000) pângăresc locurile sfinte ale Profetului;
b) prin prezenţa capitalului lor – prin marile companii internaţionale petroliere – spoliază ţara şi populaţia de bogăţiile sale cele mai preţioase;

c) în fine, îi sprijină pe evrei, politic şi financiar în lupta împotriva fraților lor palestinieni.

La rândul lor, palestinienii, conduşi de extremişti, luptă contra evreilor încă de la constituirea lor statală în Palestina (1947), pentru că încă nu li s-a creat statul național promis şi pentru că Israelul le-a ocupat pământul şi Ierusalimul Sfânt, i-au izgonit din casele lor, obligându-i să pribegească în țările vecine, goniți şi de aici, ca refugiați nedoriți.

Mişcările naționalist-religioase din Irak luptă contra ocupației americane şi a aliaților lor străini şi autohtoni, cu serii de mari şi dure atacuri teroriste aproape zilnice, urmate de mari distrugeri umane şi materiale, de anarhie şi instabilitate. O luptă similară o duc şi talibanii iranieni, afgani, pakistanezi etc.

5.4.1. Ce vor, în fond, ideologii terorismului islamic? Ce idealuri îi mână la uciderea semenilor?

Fundamentaliştii islamici apelează la războiul terorist pentru a realiza câteva obiective majore: menținerea entității islamice, izgonirea străinilor de pe teritoriul național, lupta contra Israelului, relații judicioase între statele islamice şi cele occidentale, crearea unui stat islamic mondial etc.

Primul obiectiv şi cel mai important: menținerea entității ca atare a lumii islamice. Abordarea acestui obiectiv este determinată de amenințările care-i periclitează existența şi coeziunea internă religioasă, social-economică şi politică. Amenințările vin atât din exteriorul, cât şi din interiorul său.

Din exterior, amenințările vin din partea lumii occidentale, mai ales din partea „Marelui Satan American". În acest caz, pericolul concret este generat de expansiunea americană de tip colonial care aduce după sine efecte dezagregante a entității islamice. Nemulțumirile sunt şi mai puternice când puterile străine sunt prezente efectiv pe teritoriul islamic, fie ca aliat, fie ca ocupant. Ca aliat este vorba de Iranul prekhomeini, când americanii aveau aici peste 30000 de militari, plus multe sute de consilieri şi alți civili evacuați din țară imediat după izgonirea şahului şi instaurarea republicii islamice. Astăzi, este vorba de Arabia Saudită, în care, din 1990, au împânzit țara nu mai puțin de 40000 de americani, militari şi civili. În aceeaşi situație, dar în proporție mai mică, se află şi Kuweitul şi Emiratele Arabe Unite. În schimb, în regim de ocupație străină prin război se află, din 2001, Afganistanul şi din 2003 Irakul, ocupație care, vrând cu orice preț să-i democratizeze pe irakieni, a generat, deocamdată, un val de mari mişcări teroriste, cu atentate aproape zilnice, urmate de mari pierderi umane de ambele părți.

Din interior, amenințările la adresa identității lumii islamice vin din partea complicilor puterilor străine. Este vorba de conducerile autohtone de tip marionetă care încearcă să introducă în viața musulmanilor un model de viață

străin de religia şi tradițiile culturale proprii. Considerați trădători, conducătorii autohtoni prooccidentali, mai ales proamericani sunt ucişi de către terorişti cu aceeaşi înverşunare ca şi străinii.

În opinia noastră, lupta pentru acest **prim obiectiv** – menținerea entității islamice în fața amenințărilor – este de fapt o reacție violentă contra prezentului în numele nu a viitorului, ci a trecutului. Concepută astfel, strategia acestei lupte apare antiistorică şi deci irațională. De fapt ea serveşte nu nevoile de mai bine ale popoarelor, reducerea sărăciei şi creşterea gradului de civilizație şi cultură al acestora, ci ambițiile pătimaşe pentru putere ale fundamentaliştilor.

Al doilea obiectiv: apărarea purității concepțiilor religioase islamice amenințate de tendințele de secularizare şi relativizare, venite atât din afară, din lumea occidentală, cât şi dinăuntrul țărilor islamice cu tendințe de laicizare a politicului. Pentru contracararea acestor amenințări, fundamentaliştii, asumându-şi dreptul de apărare a purității islamului, au declanşat o luptă aspră, dusă cu orice mijloace, inclusiv cu acțiuni teroriste, cele mai eficiente în concepția lor având ca obiectiv general „întoarcerea la izvoare”, înlăturarea tendințelor de separare a statului de religie şi adoptarea „modelului de stat islamic”. În acelaşi cadru de gândire este inclusă şi preocuparea pentru realizarea, pe termen lung, a unirii tuturor musulmanilor şi formarea unei comunități islamice mondiale. Această luptă de purificare religioasă şi de unire a credincioşilor, dusă în numele Coranului şi a lui Dumnezeu, fiind o cauză sfântă, „nu poate fi pierdută”. În fața unei asemenea motivații sfinte, terorismul capătă şi el, pe planul justificării, valoarea unui război sfânt.

Al treilea obiectiv: lupta contra Israelului. Instalarea acestuia de către puterile occidentale pe pământul sfânt al Palestinei reprezintă în ochii islamiştilor de pretutindeni, dar mai ales ai celor arabo-iranieni, o sursă dublă de profunde nemulțumiri ireconciliabile. Pe de o parte, prin constituirea statului evreu peste pământul palestinienilor, occidentalii au comis în ochii acestora o crasă nedreptate internațională şi, totodată, o gravă jignire a onoarei şi demnității lor. Este un afront impardonabil nu numai pentru palestinieni, ci pentru întreaga suflare islamică. Pe de altă parte, acelaşi fapt, o dată comis, a devenit o sursă continuă de conflicte războinice din motive teritoriale, interetnice şi chiar ideologice, care amenință cu dezagregarea nu numai a comunității palestiniene, ci întreaga comunitate islamică. În aceste condiții, fundamentaliştii arabo-iranieni – şi nu numai ei – pun problema prezenței Israelului în Palestina nu în termenii negocierii unor relații mai bune arabo-israeliene, ci în sensul distrugerii lui. Îl vom „arunca în mare” declara public, la timpul său, Nasser, preşedintele Egiptului. Aceasta este şi chemarea fundamentaliştilor islamici contemporani.

Aceste obiective – şi altele similare – ale terorismului islamic contemporan reflectă de fapt prezența unei profunde **crize de identitate**

teologică şi istorică a lumii islamice. În primul caz, teologic, ameninţările vin din tendinţele tot mai pertinente ale unor partide politice şi guverne din ţările musulmane de a organiza viaţa comunităţilor după legi făcute de om, nu după legile lui Dumnezeu, revelate Profetului Mahomed. De aici şi îndemnul de purificare, prin întoarcere la rădăcinile primare, coranice, ale islamului. În al doilea caz, criza de identitate istorică reflectă **starea de retardare în care se află astăzi modelul de viaţă islamic** dominat de puternice prezenţe tribale şi feudale. Ca timp istoric, acest model, semănând, în general, cu modelul european occidental de organizare al vieţii social-economice şi politice din timpul Tratatului de Pace de la Westfalia (1648), trăieşte astăzi traumele tranziţiei de la organizarea veche, de tip tribalo-feudal, la modernitate şi democraţie. Dacă aceste din urmă valori ar răsări din condiţiile interne ale islamului ar fi cu siguranţă asimilate relativ uşor şi criza de identitate istorică ar putea fi depăşită. Impuse însă din exterior, prin copierea sau parafrazarea modelului american sau a celui european occidental, ele n-au sorţi de izbândă, iar mişcările teroriste nu vor dispărea.

5.4.2. Jihadul – de la defensivă la ofensivă prin terorism

Reprezentând războiul sfânt al lumii islamice pentru a se apăra de orice duşman care îi ameninţă existenţa – azi acest duşman este „Marele Satan American" şi aliaţii lui occidentali – Jihadul constituie o îndatorire coranică, fiind cuprins astfel în chiar premisele religiei. Are dintotdeauna două laturi: defensivă sau ofensivă, prevalând una sau alta, după cerinţele momentului istoric. Astăzi, Jihadul, manevrat cu iscusinţă de fundamentalişti, apare în opinia publică internaţională sinonim cu războiul terorist.

Conform poruncilor Coranului ar rezulta patru modalităţi de a duce Jihadul: cu inima, limba, mâna şi sabia. **Cu inima –** pentru purificarea propriului suflet de păcat; **cu limba –** pentru propăvăduirea orală a legii islamice şi predicarea dreptăţii; **cu mâna –** pentru îndreptarea şi pedepsirea păcatului şi **cu sabia –** pentru folosirea violenţelor împotriva necredincioşilor[1]. Fiecare din aceste modalităţi face obiectul unor curente interpretative diferite. Din perspectiva prezentului, prezintă interes, mai ales două din aceste curente: unul din ele, cu tentă de islam modern pune accent pe „războiul inimii", în timp ce războiul armat cu alte popoare este recomandat doar când este inevitabil. Un alt curent, cu orientare exclusivistă, împarte lumea în două: în „teritoriul islamic" numit „dar al-islam" şi în „teritoriu al războiului", numit „dar al-harb". Din această ultimă concepţie, fundamentaliştii care o susţin frenetic, deduc cel puţin două concluzii: că Jihadul este o îndatorire continuă şi că scopul lui este

[1] Fabrizio Falconi, Antonella Sette, *Osama Ben Laden. Teroare în Occident*, Editura ALFA, Bucureşti, 2002, p. 15.

supunerea întregii lumi față de legea lui Allah[1]. De aici şi ideea de export al islamului dincolo de frontierele țărilor care l-au îmbrățişat deja. Ideea o găsim prezentă atât la fundamentaliştii şiiți iranieni în frunte cu adepții lui Khomeini, cât şi la cei sunniți saudiți de orientare wahabistă. Unul din preceptele acestora grăieşte aşa: „Orice credință străină Coranului, Sunnei sau deducțiilor raționale echivalează cu necredința şi va fi pedepsită prin condamnare la moarte”[2].

Pentru omul modern contemporan o asemenea idee doctrinară religioasă pare nu numai o aberație, dar şi înfricoşătoare. Nu însă şi pentru islamişti, mai ales cei tineri, de regulă mai creduli şi mai modelabili. De altfel şi Coranul prevede pentru cei care participă la Jihadul înarmat promisiunea că cei care se sacrifică pentru războiul sfânt merg de-a dreptul în rai proslăviți de Allah ca martiri pentru cauza sa Sfântă. În această promisiune, strecurată subtil în sufletul tinerilor, îşi găseşte explicația nu numai neînfricarea cu care luptă participanții la Jihad, gata pentru sacrificiul suprem, ci şi tendința de proliferare a martirilor kamikaze, jertfa lor supremă fiind considerată în lumea islamului forma cea mai înălțătoare de martiraj. Prin aura lor de martiri, ucigaşii sinucigaşi îl proslăvesc pe Allah, dar, în acelaşi timp, îşi glorifică şi propriile familii care, pe lângă mândrie şi onoare, capătă şi un fel de intangibilitate în comunitățile şi statele lor.

Jihadul islamic contemporan este un Jihad predominant înarmat. Internaționalizându-se, el internaționalizează şi mijlocul său de luptă, terorismul, inclusiv prin forma sa kamikaze. Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, terorismul kamikaze, fiind o formă de luptă extremă, de nimicire prin autonimicire se produce nu de la sine, ca o mişcare spontană, ci printr-o laborioasă pregătire educativă şi militară prealabilă. Aceasta explică prezența centrelor de antrenare a luptătorilor nu numai din Palestina şi Afganistan, ci şi din alte țări arabe şi nearabe, unde există organizate celule în cadrul rețelei de organizații teroriste. O dată cu această extensiune, terorismul, prin internaționalizare, cunoaşte o veritabilă mutație de orientare: dintr-un mijloc inițial de luptă de opoziție, de apărare a islamismului de agresiunile sale exterioare, ca pe timpul cruciadelor europene sau al invaziilor mongole, într-un mijloc de luptă activ cu tentă expansivă, dus în mai multe colțuri ale lumii. În afară de atacurile aproape zilnice din Palestina şi în Irak, asemenea atacuri s-au produs, în ultimele două decenii în Liban la Beirut, în Yemen la Aden, în Arabia Saudită la Riad şi Khobar, în Kenya la Nairobi şi în Tanzania la Dar es Salaam, în SUA la New York în 1993 şi 2001, în Indonezia la Balli, în Turcia, Spania etc. etc. Pretutindeni atacurile teroriste, inclusiv kamikaze, au avut, în

[1] *Op. cit*., p. 10.
[2] Adrian Mac Liman*, op. cit.,* p. 27.

final, acelaşi adversar „Marele Satan American” şi aliații săi europeni sau extraeuropeni.

5.5. Osama Ben Laden, teroristul numărul 1 şi cel mai căutat om al planetei

În planul nebunesc şi sângeros, dar perfect lucid al terorismului internațional contemporan, un anume om a avut şi continuă să aibă un rol determinant. Acest om se cheamă Osama Ben Laden[1]. Artizan al tuturor atacurilor teroriste antiamericane de după 1990, el a căpătat, însă, notorietate publică internațională în urma faimoaselor atacuri din 11 septembrie 2001 care, pur şi simplu, au îngenuncheat marea şi orgolioasa Americă, nu undeva în afara frontierelor sale naționale, ci chiar la ea acasă. Notorietatea lui Ben Laden este prezentă în ambele lumi – occidentală şi islamică – aflate acum în conflict, dar cu semnificații total diferite: de terorist numărul 1 pentru lumea occidentală şi de erou epopeic pentru lumea islamică.

În numai câțiva ani, aşadar, de luptă contra „Marelui Satan American”, Osama Ben Laden „a devenit un simbol, un punct de referință pentru lumea islamică, nu numai pentru cea extremistă”, fiind considerat „omul potrivit care poate unifica Islamul în războiul sfânt împotriva Statelor Unite şi a Occidentului, omul care poate conduce o revoluție capabilă să schimbe mersul lucrurilor pe planeta noastră[2].

5.5.1. Osama în perioada războiului afgano-rus (1979-1989)

Osama Ben Laden n-a fost un personaj necunoscut serviciilor de informații americane: CIA şi FBI. Ele l-au cunoscut dar i-au subapreciat potențialul terorist. L-au cunoscut încă din perioada războiului afgano-sovietic (1979-1989), când tânărul Osama venise să lupte alături de talibanii afgani, împotriva invadatorilor ruşi şi să apere Islamul de amenințarea păgână comunistă[3]. În această perioadă el chiar s-a bucurat, împreună cu ceilalți

---

[1] Osama Ben Laden s-a născut în 1957. Tatăl său, fost hamal, a ajuns proprietarul celei mai mari întreprinderi de construcții şi unul dintre cei mai bogați arabi. În 1930 trece din Yemen în Arabia Saudită. Are multe soții şi 57 de fii. Osama este al 17-lea fiu, născut de a 10-a soție. Are studii superioare în drept comercial şi studii islamice de orientare sunnită. Căsătorit cu 3 sau 4 soții, are 13 fii. Are o moştenire de la părinți de cca 300 de milioane de dolari.

[2] Fabrizio Falconi, Antonello Sette: *Ben Laden. Teroare în Occident*, Editura Alfa, Bucureşti, 2002, p. 4.

[3] În 1979, tânărul Osama pleacă în Afganistan pentru a lupta contra invadatorilor sovietici. La încheierea războiului, în 1989, se întoarce acasă cu aură de mare erou în apărarea Islamului. În urma unor declarații publice cu tentă antiamericană devine incomod pentru

luptători afgani antisovietici, de un important sprijin american financiar şi de tehnică modernă de luptă, în valoare de 2 miliarde de dolari în 10 ani, furnizat discret prin mijlocirea serviciilor secrete pakistaneze şi saudite[1]. Inițiat de preşedintele Reagan în 1982, acest sprijin era acordat fedaimilor afgani nu din motive umanitare, ci pentru că lupta lor se alia fericit cu lupta SUA din cadrul războiului rece împotriva imperiului sovietic, prezent expansiv şi în Asia Centrală.

În timpul războiului el desfăşoară o vie şi multiplă activitate. Astfel, racolează voluntari şi formează cu ei Frontul Salvării Islamice, deschide o *guest house* (casă de oaspeți), care devine şi primul centru de primire a mujahedinilor arabi în Afganistan, pe care îi dirijează apoi fie direct spre front, fie spre cele şase tabere de instruire create de el, unde beneficiază şi de consultanța generalilor trimişi de CIA; participă pe front direct în anumite bătălii; primeşte provizii (alimente şi armament) şi fonduri băneşti sponsorizate de țările arabe pe care le gestionează personal. Iar, în 1988, casa de oaspeți şi taberele de instruire şi antrenament devin o structură organizatorică unitară, numită Al-Qaeda – Baza.

Războiul din Afganistan reprezintă pentru Osama Ben Laden o piatră de hotar în istoria sa personală, politică şi militară. Este o piatră de hotar între două perioade distincte: a) între 1979-1989, de luptă contra imperiului sovietic care invadase Afganistanul şi b) din 1990, de luptă contra altui imperiu, cel american care invadase lumea islamică arabă.

5.5.2. Aliatul devine duşmanul SUA

Dacă în timpul războiului afgano-rus, Osama şi SUA aveau interese comune şi erau aliați – un fel de tovarăşi de drum -, în schimb, după încheierea războiului, Osama devine imediat duşmanul de moarte al Americii, Israelului şi al Occidentului, în general. Ce cauze au determinat această schimbare radicală? În primul rând, este educația sa islamică fundamentalistă căpătată în perioada studiilor liceale şi superioare, bazată pe doctrina confreriei „Frații Musulmani” care cere, între altele, puritate coranică şi nici un fel de deschidere spre lumea occidentală, considerată SATAN. În al doilea rând, ar fi invadarea Kuweitului de către Irak (august 1990) care a prilejuit venirea trupelor americane şi ale aliaților în Golf şi care, după înfrângerea Irakului, au rămas

---

puterea saudită. Scapă de interdicția de a părăsi țara şi pleacă iarăşi în Afganistan. Aflând că este urmărit de serviciile secrete, pleacă în Sudan în 1992, unde rămâne până în 1995. Aici finanțează o serie de construcții şi afaceri bancare şi organizează şi trei centre de antrenament pentru terorişti. Sub presiunea internațională, i se cere să plece din Sudan. Se întoarce iar în Afganistan, ascunzându-se probabil prin munții acestuia.

[1] Thierry Meyssan, *11 Septembrie 2001: cumplita minciună*, Editura Antet, Bucureşti, p. 76.

staționate în zonă. În al treilea rând, este prezența militară americană în Arabia Saudită (din 1990), acceptată de guvernul saudit. În fine, în al patrulea rând este alianța SUA şi a celorlalte puteri occidentale cu Israelul şi împiedicarea creării statului palestinian.

Două documente Fatwa cuprind crezul său politico-religios şi de luptă pentru Islam. Primul reprezintă o Declarație de război împotriva americanilor[1] (1996), iar al doilea este intitulat Fatwa „împotriva evreilor şi a cruciaților" (1998). Iată principalele teze şi prevederi.

Din „Declarația de război împotriva americanilor"

- Mai întâi arată suferințele poporului islamic din cauza evreilor şi a occidentalilor: „poporul islamic a îndurat asuprirea, mârşăviile şi nedreptățile pe care le-a adus alianța dintre sionişti, cruciați şi cei cu care aceştia au colaborat; s-a ajuns până acolo încât sângele musulman nu mai valorează nimic şi bogăția noastră a devenit o pradă în mâinile duşmanului". Iar „ocuparea pământului pe care se află cele două locuri sfinte, temeliile casei islamului de către unități ale armatei americane şi ale aliaților ei reprezintă „ultima şi cea mai grea dintre agresiuni îndurate de musulmani".
- Acuzând regimul guvernamental saudit, arată că, prin felul în care a acționat față de prezența militară, el şi-a compromis legitimitatea, pentru că:
  1. a suspendat legea islamică, înlocuind-o cu o lege civilă creată de oameni;
  2. regimul nu a fost în stare să apere țara, acceptând ca duşmanul să ocupe teritoriile.
- Vorbind de datoriile musulmanilor, „pe pământul nostru s-au instalat o mulțime de baze militare ale Statelor Unite şi ale aliaților acestora" şi este clar că nu există nici-o îndatorire mai importantă decât aceea de a alunga duşmanul american de pe pământul sfânt".
- Osama Ben Laden motivează apelul la kamikaze: „din cauza dezechilibrului dintre forțele noastre armate şi ale lor, va fi nevoie să adoptăm mijloace de luptă adecvate, rapide şi secrete. Cu alte cuvinte, să începem un război de guerilă la care să ia parte nu forțe militare, ci fiii națiunii. „Fiii națiunii" cred în raiul care îi aşteaptă după moarte. „Când sângele unui martir va țâşni prima oară, el va fi mântuit…va fi salvat în ziua judecății, pe frunte i se va aşeza coroana demnității şi un singur rubin al acestei coroane are o valoare mai mare decât întreaga lume cu tot ce are ea mai de preț, se va bucura cu şaptezeci şi două de fecioare şi Allah va veghea asupra a şaptezeci din rudele sale".

[1] Titlul complet: Declarație de război împotriva americanilor care ocupă pământurile celor două locuri sfinte. Pentru alungarea americanilor din Peninsula arabică.

- Declarația exprimă îndemnul către saudit de a nu mai importa arme şi mărfuri americane pentru că „dacă nu le oferim acestor ocupanți sumele enorme pe care le obțin din comerțul cu țara noastră, acesta va fi un sprijin foarte important pentru Jihadul pornit împotriva lor"
- În fine, o ultimă idee – forță a concepției lui Osama Ben Laden priveşte caracterul luptei sfinte (Jihadului) islamic: ea trebuie să fie nu națională, ci mondială: „fii țării celor două locuri sfinte simt şi cred în adâncul sufletului că Jihadul împotriva necredincioşilor este absolut necesar în orice colț al lumii".

Iată acum câteva idei din Fatwa din 1998. Trei lucruri cunoaşte astăzi toată lumea:

1. "în primul rând, de peste şapte ani Statele Unite ocupă pământul islamului în cel mai sfânt dintre locurile lui, peninsula arabică, jefuind-o şi dând ordine guvernanților săi, umilindu-i poporul, terorizându-i vecinii şi transformându-i bazele din peninsulă în avanposturi pentru atacul asupra popoarelor musulmane din apropiere";
2. "în al doilea rând, în pofida marilor suferințe provocate poporului irakian de către alianța crucial-sionistă şi deşi numărul de persoane ucise depăşeşte un milion, americanii încearcă în zilele noastre încă o dată să repete oribilele lor masacre";
3. "în al treilea rând, dacă scopul urmărit de americani în aceste adevărate războaie poate fi unul religios ori unul economic, ei urmăresc, în plus, să servească interesele măruntului stat evreiesc şi să distragă atenția de la faptul că israelienii au ocupat Ierusalimul şi-i extermină pe arabii din Palestina".

- Bazat pe cele înfățişate, Osama proclamă următoarea „Fatwa către toți musulmanii":
  a) hotărârea de a-i ucide pe americani şi pe aliații lor, civili şi militari, este o îndatorire individuală a fiecărui musulman şi poate fi îndeplinită în orice țară în care el poate să facă acest lucru, cu scopul de a elibera moscheea de la Al Aqsa (din Ierusalim) şi Moscheea Sfântă (de la Mecca) de sub ocupație şi cu scopul de a alunga armatele lor din toate țările islamului";
  b) "să luptați uniți împotriva păgânilor aşa cum şi ei luptă uniți împotriva voastră";
  c) "facem apel şi la Ulema"[1], la conducătorii guvernelor, la tineri şi la soldații musulmani să pornească la luptă împotriva Satanei – trupele americane – şi împotriva diabolicilor lor aliați".

[1] Ulema = înțelept, savant al religiei islamice. La şiiți, acesta se numeşte mollah.

Acestea ar fi, cernute prin sita cea mai deasă, principalele idei şi orientări ale crezului politico-religios al lui Osama Ben Laden. În esență, acest crez constă în chemarea către musulmanii de pretutindeni să treacă la uciderea americanilor oriunde ar fi, până se vor hotărî să părăsească pământul islamic. Până să se ridice la luptă toți musulmanii, deocamdată s-a ridicat el, împreună cu fedainii săi, – după unele aprecieri în număr de circa 35000 care ar fi trecut prin cele şase centre ale sale de antrenament din Afganistan şi alte câteva noi (cca 4000) prin cele trei centre create în Sudan.

Atentatele antiamericane atribuite lui Ben Laden sunt numeroase. Numai zece din ele, cele mai importante din perioada 1992-2001, au reprezentat, după date parțiale, 3130 de morți aproape toți americani şi peste 16100 de răniți. La aceste atentate au participat peste 30 de tineri kamikaze. Sunt date parțiale minime. Cifra reală este mult mai mare. Iată acum o cronologie a zece atentate inițiate de Ben Laden şi executate de luptătorii săi:

- **29 decembrie 1992:** atentat cu bombă într-un hotel din Aden, Yemen, cazat de militari americani. Explozia s-a produs după plecarea militarilor: au fost ucişi doi austrieci turişti nevinovați şi au fost răniți doi musulmani.
- **26 februarie 1993:** explozia unui automobil-capcană la World Trade Center din Manhattan, New York, în parcarea subterană: 6 persoane ucise şi 1046 de persoane rănite. Unul din atentatori, un palestinian primise azil politic în SUA în 1991! Iar creierul operațiunii a fost prins în 1995 în Pakistan la o pensiune a unui membru al familiei Ben Laden.
- **3 octombrie 1993:** atentat la Mogadiscio, Somalia: 18 militari americani ucişi.
- **26 iunie 1995:** în Etiopia la Addis-Abeba, atentat eşuat pentru asasinarea lui Hosni Mubarak, preşedintele Egiptului, învinuit de orientare proamericană.
- **13 noiembrie 1995:** un automobil-capcană explodează la Riad, în tabăra de instrucție a Gărzii Naționale a Arabiei Saudite: sunt ucise 7 persoane, din care 5 americani şi 2 indieni; sunt rănite 60 de persoane, din care 34 americani. Responsabilitatea lui Ben Laden este incertă.
- **25 iunie 1996:** un camion, încărcat cu 2 tone de explozibil, explodează la intrarea în baza militară americană din Khobar, Arabia Saudită: 19 americani ucişi şi 386 de răniți.
- **17 noiembrie 1997:** un comando de 5 terorişti islamici, atacă la Luxor pe Nil în Egipt un grup de turişti străini; sunt masacrați 54 de persoane, din care 50 străini şi 4 autohtoni. Atentatul este de o cruzime sălbatică: circa 20 de persoane sunt mutilate oribil şi apoi ucise.
- **7 august 1998:** un dublu atentat la două ambasade americane din Africa: la Nairobi, Kenya, unde au fost ucise 247 de persoane, din care 12 americani şi peste 4500 de răniți; la Dar es-Salaam, în Tanzania, au fost 11 morți şi peste 100 de răniți.
- **12 octombrie 2000:** atac asupra contratorpilorului american Uss Cole, ancorat în portul Aden, din Yemen cu o barcă pneumatică de cauciuc, condusă de 2 kamikaze,

încărcată cu 200 kg de material exploziv; a găurit partea laterală a vasului: 17 americani ucişi şi
39 răniți.

- **11 septembrie 2001:** 19 kamikaze, pirați ai aerului, se îmbarcă în 4 avioane de linie americane. Două lovesc Turnurile Gemene care se şi prăbuşesc, al treilea loveşte Pentagonul iar al patrulea se prăbuşeşte cu pasageri cu tot. Operațiunea a costat 0,5 milioane de dolari. Au fost 2749 de morți şi peste 10000 de răniți, unii fiind mutilați pe viață.

***Sursa**: **Fabrizio Falconi, Antonello Setti,** op. cit., p. 56-60; **Thierry Meyssan,** 11 Septembrie 2001, Cumplita minciună, Editura Antet, Bucureşti, p. 75-89.*

În şirul lung de atentate teroriste antiamericane declanşate după 1990, cele din 11 septembrie 2001 se detaşează în mod categoric prin importanța lor deosebită. Pe de o parte, pentru că reprezintă vârful acestor atacuri şi au afectat dramatic şi umilitor întreaga ființă a SUA. Pe de altă parte, pentru că ele îşi impun importanța şi pe plan internațional, ca moment istoric de referință în relațiile dintre două lumi: occidentală, promotoare a globalizării şi islamică, rezistentă la asimilarea valorilor acestei globalizări.

Atacurile teroriste din 11 septembrie 2001 au afectat profund ființa națională a SUA, atât prin carnagiul uman şi distrugerile materiale produse, cât mai ales prin săvârşirea loviturilor în chiar inima imperiului. America a fost lovită profund nu în afara frontierelor sale naționale, la vreo ambasadă din străinătate sau la vreuna din multele sale baze militare care împânzesc planeta, ci la ea acasă în înseşi simbolurile puterii sale economice, militare şi informaționale.

În domeniul economic: reține atenția faptul că teroriştii şi-au conceput acțiunile nu pentru a distruge vreo întreprindere sau vreun oficiu public, ci pentru a lovi năprasnic chiar simbolurile puterii economico-financiare americane: Turnurile Gemene din inima New Yorkului. Primele două avioane Boeing piratate de atentatori s-au prăbuşit asupra turnurilor, reuşind să le prăbuşească şi pe ele la pământ ca pe nişte castele de nisip. Expresia cea mai orgolioasă a modelului de capitalism american, Turnurile Gemene erau într-un fel şi turnuri ale capitalului internațional: în ele lucrau peste 23000 de persoane, fiind creierul care controla sau chiar şi coordona mişcarea capitalului nu numai în SUA – el singur reprezentând 38-40% din cel mondial – ci de la toate bursele de capital din marile capitale ale lumii.

În domeniul militar: al treilea avion kamikaze, piratat de terorişti s-a prăbuşit asupra Pentagonului, distrugând unul din cele cinci inele ale sale. A fost suficient pentru a demonstra că cea mai mare putere militară a lumii nu este în stare să-şi apere propriul sediu central. Un alt simbol al măreției Americii, Pentagonul îşi etalează această calitate prin mărimea sa colosală:

este cea mai mare construcție din lume, având suprafața de 16 ha de teren. În acelaşi timp, însă, Pentagonul este şi organismul central unde se urzesc planurile de expansiune şi dominație mondială a Americii. Sunt două categorii de planuri: unele asigură factorului militar rolul de însoțitor al capitalului american care a pătruns sau urmează să pătrundă pe piața diferitelor țări, mai ales a celor în curs de dezvoltare cu bogate zăcăminte petroliere sau de alte resurse naturale exploatabile. Altele, însă, sunt planuri de control a puterii militare a țărilor.

În domeniul informațional. Este notoriu faptul că Statele Unite ale Americii dispun de un sistem de sateliți aero-spațiali atât de perfecționat încât poate fi detectată, din înaltul cerului, orice mişcare de pe pământ, chiar şi a unui minuscul şoricel. Iar pe Terra, temutele servicii de informații – de spionaj şi contraspionaj (CIA, FBI etc.) – cele mai puternice din lume pot detecta, la rândul lor, orice mişcare politică, religioasă, etnică etc. din diferite țări. Cu toate acestea, a uimit faptul că cei 19 kamikaze ai atacurilor din 11 septembrie 2001 i-au găsit acestui formidabil sistem informațional suficiente fisuri ca să se poată strecura prin ele, atât la punctele de frontieră de intrare în țară şi la sejurul în interiorul acestuia, cât şi, în final, la severele puncte de control privind accesul în aeroporturi şi îmbarcarea în avioane. Uimirea este cu atât mai mare cu cât 15 din grupul de kamikaze aveau deja domiciliul în SUA, locuiau grupați câte 3-6 în aceeaşi localitate şi urmau cursurile de pregătire şi antrenament a unor şcoli de aviație americană. Este clar că ei formau grupe de comandouri în „adormire" care s-au activat la comanda primită de la Ben Laden. Momentul ales a fost 11 septembrie, iar atacul aerian, pregătit cu grijă de comandourile în „adormire" infiltrate în SUA, a fost spectaculos. Prin reuşita lui, cei 19 kamikaze au umilit pur şi simplu întregul sistem informațional aerian şi terestru american, reducându-l practic la zero!

Greu de spus ce a fost hotărâtor în reuşita acestor atacuri: inteligența vicleană a teroriştilor sau slăbiciunile sistemului informațional hipersofisticat american? În căutarea vinovaților, elita conducătoare de la Washington a ordonat anchete peste anchete, însă, până astăzi nu s-a găsit nici un vinovat. Singurul lucru care se cunoaşte în final este faptul că, după afrontul suferit în septembrie 2001, America cere răzbunare imediată, energică şi zdrobitoare. Pornirea războaielor, întâi contra talibanilor afgani, chiar din octombrie, la doar o lună după atacuri, unde se ascundea Ben Laden şi apoi, după câteva luni, contra Irakului, unul din axa răului, care n-a condamnat atacurile din septembrie, constituie expresia acestei răzbunări. Şi lucrurile nu se opresc aici: viitorul ar putea să aducă şi alte războaie în alte părți ale lumii.

Dar dramaticele evenimente din septembrie 2001 sunt importante nu numai prin bulversările şi confuziile create în întreaga societate americană, ci

şi prin implicațiile lor internaționale. Implicațiile sunt de ordin major, ele constituind, de fapt, un nou moment de referință în istoria contemporană.

În primul rând, este de reținut faptul că, exact cele întâmplate în SUA în fatidicul an 2001 sunt, totodată, fenomene cu profunde implicații internaționale. În acest sens, ne referim concret chiar la vulnerabilitatea Americii în fața atacurilor teroriste şi la destrămarea mitului invincibilității sale. Să nu uităm că vulnerabilitatea Americii nu este a unei țări oarecare, ca de pildă Andora sau Monaco, ci a celei mai mari puteri a lumii contemporane, singura de fapt de talie mondială. Să nu uităm că SUA reprezintă ele singure aproape o treime din economia mondială, jumătate din forțele armate mondiale, proporțiile fiind şi mai mari în domeniul ştiinței şi informaticii. Ca urmare, nu este deloc doar o figură de stil a afirma că **o banală răceală a Americii ar gripa tot restul economiei mondiale.** Faptul îşi are explicația cauzală nu numai în imensul potențial economic american, ci şi în virtutea interdependențelor internaționale, tot mai mari şi mai profunde, care înlănțuie țările între ele. În această lumină, apare firesc să concludem **că vulnerabilitatea Americii poate să vulnerabilizeze întregul sistem economic mondial.**

În al doilea rând, dramaticele evenimente din septembrie 2001 reprezintă, totodată, un moment istoric de referință între cele două lumi: occidentală şi islamică. Deosebite fundamental între ele ca civilizație şi cultură, ele diferă şi raportat la globalizare: spre deosebire de lumea occidentală care, orientată spre viitor, este promotoarea globalizării, lumea islamică, în schimb, gândindu-şi viitorul de pe poziția conservatoare a trecutului tribal şi a întoarcerii la puritatea Coranului, se opune cu îndârjire asimilării valorilor globalizării. Atentatele din septembrie 2001, cele anterioare şi cele ulterioare din Irak, Arabia Saudită şi din alte țări islamice dominate de extremişti, ajunşi sau nu la putere, reprezintă răspunsul turbat al Islamului fundamentalist dat globalizării.

În fine, în al treilea rând, încheiem acest segment de analiză cu observația că Ben Laden, prin şirul de atentate antiamericane, anterioare celor de vârf din septembrie 2001 şi ulterioare lor, devine autorul principal al unui nou tip de război: terorismul internațional. Apariția acestuia constituie un alt moment istoric de referință, de această dată în teoria şi practica războiului şi a păcii. Terorismul ca atare este un fenomen istoric vechi, prezent în lumea islamică încă de la începutul mileniului trecut. Îl numim totuşi un nou tip de război datorită noilor sale atribute caracteristice. Între acestea amintim:

- terorismul a devenit un război mondial, fără nume şi cu luptători fără chip;
- teroarea are un caracter organizat, se sprijină pe o rețea internațională de centre cu şcoli proprii de pregătire şi antrenament;
- foloseşte în luptă demersul kamikaze: la început mai rar care astăzi este, practic, un fenomen de masă;

- foloseşte comandouri în „adormire” în țările în care urmează să atenteze;
- noțiunile de „civil” şi „militar” dispar, războiul fiind total;
- războiul nu are sfârşit iar pacea este mereu tulburată.

În fine, încheiem cu precizarea că teroriştii luptă nu numai contra guvernelor vinovate de ocupația străină sau alte forme de expansiune şi dominație, ci şi împotriva modelului lor de organizare a vieții social-economice şi politice; nu numai împotriva satanului occidental şi israelian ci şi contra aliaților lor autohtoni, sporind astfel numărul celor pedepsiți cu moartea. Pentru prinderea lui Osama Ben Laden, SUA au instituit o recompensă de 10 milioane de dolari la început, sporită la 25 de milioane de dolari, ca în anul 2004 să ajungă la 50 de milioane de dolari.

5.6. Al-Qaeda – organizație teroristă internațională

Lumea islamică n-a dus niciodată lipsă de mişcări teroriste. Şi, bineînțeles, nici de lideri renumiți şi nici de organizații faimoase. Ar fi fost surprinzător dacă aceste mişcări n-ar fi existat astăzi. Nu numai că există dar, mai mult decât atât, reprezintă cea mai puternică forță politico-religioasă a lumii islamice şi chiar a întregii lumi contemporane. Deşi se erijează în mesageri ai Domnului şi îşi revendică rădăcinile de la izvoarele limpezi ale Coranului, aceste mişcări nu sunt deloc purtătoare ale ramurii de măslin. Vocația lor este alta: cucerirea puterii, folosind, în acest scop, nu lupta politică democratică – partid politic legal, participare la alegeri electorale libere etc. – ci lupta teroristă îmbibată de ură şi sânge. Este o luptă pe viață şi pe moarte cu toți aceia care nu sunt de acord cu modelul lor de gândire, atât al Islamului cât şi al guvernării lumii musulmane.

Acesta este şi motivul care face din mişcările teroriste ale lumii islamice contemporane un redutabil factor bulversant atât în interiorul acestei lumi, cât mai ales în exteriorul său, pe plan internațional. Precizarea „mai ales” se impune pentru faptul că tocmai din acest spațiu internațional – cu care lumea islamică se interferează inevitabil, în virtutea interdependenței universale care leagă țările între ele în cadrul ansamblului mondial – ar veni, după ideologii fundamentalismului islamic, cele mai mari pericole care amenință entitatea Islamului. Cum spațiul internațional se află sub tăvălugul globalizării, apare firesc ca mişcările teroriste islamice contemporane să reprezinte implicit şi o forță antiglobalizare.

Există o multitudine de organizații teroriste în lumea islamică. Ele sunt prezente – câte una sau mai multe, – practic, în fiecare țară musulmană sau în alte țări cu un segment semnificativ musulman. Între acestea tronează indiscutabil Al-Qaeda, atât prin mărime şi dotare, cât şi prin asumarea calității de coordonare a tuturor celorlalte organizații similare. Credem că nu greşim

afirmând că Al-Qaeda monitorizează practic întreaga mişcare teroristă islamică din lume, devenind un fel de centrală mondială a acestei mişcări.

5.6.1. Al-Qaeda: date biografice

- Creată în 1988, în Afganistan, în timpul războiului afgano-rus, prin transformarea predecesoarei sale Maktab al-Khidaman, un birou de coordonare a brigă-zilor internaționale creat de Osama Ben Laden în 1986. Al-Qaeda preia func-țiile acestui birou, la care adaugă activitatea centrelor de instruire a militanților şi aceea de supraveghere a repatrierii şi reamplasării gherilelor islamice.
- În arhivele organizației, capturate de trupele SUA în octombrie 2001, se găseau dosarele a 35 000 de voluntari din 40 de țări care se înrolaseră să lupte, alături de talibanii afgani, contra ruşilor. Cei mai mulți dintre ei au dorit, după război, să revină acasă în țările lor: Algeria, Maroc, Egipt, Palestina, Arabia Saudită, Yemen, Indonezia etc. Alții însă au optat pentru rezidență în Europa sau America.
- Al-Qaeda era însă mai mult decât atât. Ea dispunea de o infrastructură logistică, direcție militară, sector de aprovizionare cu arme şi de transmisie, surse financiare.
- Liderul suprem: Osama Ben Laden, fundamentalist islamic saudit, aflat în Afganistan în 1982, urmat de sute de saudiți voluntari pentru a lupta contra ruşilor. Crează Frontul Salvării Islamice. După încheierea războiului (1989) începe a doua fază a luptei sale, contra americanilor, tot pentru salvarea islamului.
- Al-Qaeda dispune de un patrimoniu de 5 miliarde de dolari, cu o creştere anuală de peste 50 de milioane de dolari 90% din fondurile băneşti sunt folosite pentru infrastructură şi 10% pentru planificarea acțiunilor. Atacurile din 11 septembrie 2001 asupra SUA au costat 500000 de dolari.
- La creare, Al-Qaeda avea două misiuni majore: să organizeze preluarea şi instruirea de luptă a voluntarilor veniți în Afganistan din întreaga lume islamică şi să gestioneze fondurile financiare şi materiale – armament, alimente, îmbrăcăminte etc. – necesare luptătorilor. De pildă, numai stocul de material de război reprezenta, la început, 67000 de tone, provenit atât din donații, mai ales din partea Iranului şi Pakistanului, dar şi din SUA, cât şi din achiziții proprii.
- Plățile pentru achizițiile de materiale necesare se făceau fie din sponsorizări acordate în numele solidarității islamice de țări şi bogătaşi musulmani, fie din sume proprii obținute din comerțul cu droguri. Conform datelor ONU, aceste sume reprezentau 200 de milioane de dolari anual, banii fiind spălați de diferite bănci islamice sau occidentale (Elveția şi SUA). Binomul mortal

arme-droguri reprezenta, după analişti ai problemei, una din pietrele de temelie ale Al-Qaeda.

- În timpul războiului cu ruşii Al-Qaeda avea 6 centre şi tabere de instruire teologică şi militară a voluntarilor. Alte trei asemenea centre mari de instruire au fost create de Osama în Sudan, în perioada sejurului său (1992-1995). Prin ele s-au instruit alte 18 000 de tineri pentru lupta teroristă. După instruire, aceşti luptători fanatizați, s-au dispersat în diferite țări, inclusiv în cele occidentale, formând cunoscutele comandouri în „adormire".
- Există două faze distincte în activitatea Al-Qaeda: prima fază, de luptă contra invadatorilor ruşi şi a aliaților lor autohtoni din nordul Afganistanului; a doua fază, după 1990, de luptă teroristă antiamericană şi antioccidentală în general. Această luptă continuă şi astăzi.
- În octombrie 2001, Al-Qaeda, ca răspuns punitiv la atacurile sale din 11 septembrie 2001, primeşte o lovitură aproape mortală în urma războiului american contra Afganistanului, pentru înfrângerea talibanilor (ajunşi la putere la 27 septembrie 1996) şi distrugerea taberelor de antrenament găzduite şi ocrotite de aceştia. Talibanii au fost învinşi, taberele Al-Qaeda au fost distruse, cel puțin în bună parte, însă Osama Ben Laden este încă liber, continuând să sfideze marea putere americană şi a aliaților săi.
- În pofida loviturilor primite, Al-Qaeda s-a refăcut rapid. Azi ea reprezintă o imensă pânză de păianjen țesută la scară planetară. Prin comandourile în „adormire", Al-Qaeda operează în peste 63 de țări, de pe toate continentele: 18 în Africa, 20 în Asia, 15 în Europa, 4 în fosta URSS şi 6 în cele două Americi[1].
- Galaxia patronată direct de Al-Qaeda cuprinde o rețea largă de organizații, dintre care, mai importante sunt următoarele:

Abu Sayat, în Filipine	Grupul Libian de Luptă Islamică, în Libia
Asbat Al Ansar, în Liban	Jihadul Islamic Egiptean
Armata Islamică din Aden, în Yemen	Tigrii Golfului, în Arabia Saudită
Grupul Islamic Armata, în Algeria	Harakat ul Mujahidin, în Pakistan
Jemaah Islamiyah, în Indonezia	Al Itihad al Islamia, în Somalia
	Grupul Zarqawi, în Irak

***Sursa**: **Adrian Mac Liman**,* op. cit.*, p. 58.*

[1] Țările africane: Africa de Sud, Algeria, Egipt, Eritreea, Kenya, Libia, Maroc, Mauritania, Somalia, Sudan, Tanzania, Tunisia, Uganda; Țările asiatice: Afganistan, Arabia Saudită, Bahrein, Bangladesh, Emiratele Arabe Unite, Filipine, India, Indonezia, Irak, Iran, Malayesia, Pakistan, Qatar, Tadjikistan, Turcia, Yemen; Țările europene: Austria, Belgia, Albania, Azerbaidjan, Elveția, Franța, Germania, Irlanda, Italia, Kosovo şi Bosnia, Olanda, Anglia, Rusia, Spania; plus SUA şi Australia.

Toate aceste organizații teroriste îşi propun să apere Islamul de alterări venite din exterior prin năvala globalizării, dar şi din interiorul țărilor din partea unor guverne cu tendințe laicizante, guverne care nu renunță la religie, dar o separă de stat. Pe acest fond general, există totuşi importante deosebiri între ele. De pildă, Abu Sayaf, din sudul Filipinelor, mai puțin înclinată spre kamikaze, practică atentatele cu bombă şi asasinatele pentru crearea unui stat islamic independent în zonele cu musulmani dar şi răpirile şi şantajul pentru bani. Alte organizații, ca cele din Libia şi Yemen urmăresc răsturnarea guvernelor şi crearea de state islamice. Grupul Islamic Armat (GIA) din Algeria are 5000 de combatanți, mulți trecuți prin centrele Al-Qaeda din Afganistan şi au puternice ramificații în țările europene. Tigrii Golfului din Arabia Saudită şi Gruparea Zarqawi din Irak sunt printre cele mai active şi folosesc pe scară largă kamikaze, cu dese atacuri contra ocupației americane dar şi contra autohtonilor care se aliază cu americanii. Jemaah Islamiyah, creată de un lider religios yemenit, un indonezian, autoarea masacrelor de pe insula Bali şi din Jakarta, are ca obiectiv crearea unui mare stat islamic prin regruparea, în sud-estul asiatic, a Indoneziei, Malayeziei şi sudul Filipinelor. Subliniem că alți conducători fundamentalişti islamici, cum este cazul lui Osama Ben Laden şi discipolii lui Khomeini gândesc unirea întregii lumi islamice într-o singură formațiune politico-religioasă fără state şi frontiere naționale.

Refăcută, cu organizațiile proprii reactivate, Al-Qaeda şi-a sporit considerabil şi preocupările. Există informații că ea ar fi achiziționat chiar dispozitive nucleare de la foşti agenți KGB-işti (în sumă de 30 de milioane de dolari), că ar sponsoriza laboratoare în care ar fi atras la lucru peste 100 de specialişti ex-sovietici plătiți cu 2000 $/lună, că ar fi achiziționat o încărcătură de uraniu de la un fost ministru sudanez, că ar fi obținut şi arme chimice din Coreea de Nord şi Irak. Să fie, oare, aceste informații simple speculații sau realitate? Se pregăteşte, cumva, Al-Qaeda să treacă de la terorismul actual la terorismul nuclear şi cel chimic, adică la atacuri cu arme de distrugere în masă?

5.6.2. Doctrina Al-Qaeda: trei surse imperative

Doctrina Al-Qaeda, ca de altfel a întregului islamism contemporan căruia îi aparține, este răspunsul reflex la tendințele globalizării. În fața ofensivei acesteia la scară planetară, Al-Qaeda aparține forțelor politice care se opun globalizării. Ea se opune nu oricum, ci cu o „doctrină înarmată", adică animată de o ideologie războinică orientată spre eradicarea oricărei amenințări a entității lumii islamice.

Arma de luptă a Al-Qaeda contra răului este terorismul. Istoriceşte vorbind, terorismul apare ca o ideologie extremistă care poate crea importante pierderi umane şi materiale, deci şi stări destabilizatoare, dar nu poate rezolva problema. Hassan cel Groaznic a produs mari pierderi otomanilor dar nu a

reuşit să-şi elibereze Iranul de sub ocupația turcă. La fel şi partizanii ruşi, ucraineni, francezi etc., în cel de-al Doilea Război Mondial: ei i-au creat lui Hitler multe necazuri, dar nu ei au învins fascismul. Şi vestiții kamikaze japonezi şi-au prăbuşit avioanele pilotate de ei asupra vapoarelor americane, dar n-au câştigat războiul. În perspectivei experienței istorice, aşadar, terorismul îmbrățişat de Al-Qaeda apare ca o mare greşeală, iar în ochii Islamului, ca mod cucernic de viață, el apare ca o anomalie.

Cu toate acestea, doctrina Al-Qaeda şi a întregului islamism contemporan nu apare întâmplător iar înțelegerea ei ne trimite neapărat la descifrarea dogmelor care îi dau conținut. În acest sens există cel puțin trei forțe socio-politice preexistente din care derivă doctrina Al-Qaeda: a) mişcarea wahabistă saudită; b) Frăția Musulmană din Egipt şi c) educția tehnologică a musulmanilor.

a) Wahabismul. Organizație fundamentalistă politico-religioasă, creată de călugărul luptător Mohammed al Wahab (1703-1792) în Peninsula Arabică[1]. În esență, wahabismul susține: întoarcerea musulmanilor la izvoare, adică la preceptele Coranului şi la vorbele Profetului; un stil de viață curat şi evlavios, bazat pe o ascultare absolută față de Coran, condamnând muzica, poezia, tutunul, alcoolul, distracțiile etc.; orice credință străină Coranului şi Sunnei sau deducțiilor raționale echivalează cu necredința şi trebuie pedepsită prin condamnare la moarte; preconizăm crearea statului sunnit bazat pe islamul purificat, excluzând orice tendință laicizantă sau modernizantă. Susținând, în esență, că autoritatea Coranului şi Sunnei nu poate fi înlocuită de decrete sau sisteme juridice create de om, deci artificial, wahabismul a fost, de la crearea sa, o sursă permanentă de opoziție față de puterea aflată la conducerea țărilor musulmane. O primă mare opoziție, conflictuală s-a manifestat față de puterea otomană ca ocupație străină, practicantă a corupției şi a unor instituții create de om. După destrămarea imperiului otoman (1918) şi înlocuirea lui de către cel englez, Wahabismul şi-a orientat lupta contra noilor ocupanți străini, dar în egală măsură şi împotriva puterii regale saudite. Aceasta, pentru că întemeietorul regatului şi a familiei domnitoare, emirul Ibn Saud (1890-1953), fiind conducător wahabist, dar atras de mirajul puterii, ca să ajungă rege a trebuit să negocieze cu englezii, trădând astfel mişcarea (1932). De atunci, wahabismul, rănit grav de experiența cu Ibn Saud, s-a retras în subteranele islamismului, sperând că va găsi o bază de sprijin, în altă parte. Această speranță şi-a găsit refugiu astăzi în Al-Qaeda care, desprinsă de orice localizare şi îmbibată ideologic de wahabism, devine o amenințare nu numai pentru ocupanții străini prezenți în peninsulă cu imense capitaluri, dar şi cu armată, şi care întinează locurile sfinte ale Profetului, ci şi pentru familia princiară saudită, fostă wahabistă, pentru că s-a aliat cu aceşti ocupanți[2].

---

[1] Adrian Mac Liman, *op. cit.,* p. 127.
[2] Adrian Mac Liman, *op. cit.,* p. 27 şi 107.

b) Frăția Musulmană. Mişcare egipteană fundamentalistă, creată în 1928 de către un învățător din Ismailia, Hassan al-Banna. Adeptă a mişcării wahabiste, Frăția propovăduia întoarcerea la islamul militant al Profetului şi restabilirea domniei purității şi evlaviei cerute de Coran. De asemenea, ea milita pentru Jihad (războiul sfânt), vizând izgonirea necredincioşilor de pe pământul islamic, în Egipt aceşti străini fiind englezii. Eliberarea locurilor sfinte se putea realiza, după Banna, prin credință şi violență. Odată apărute, ideile Frăției s-au răspândit continuu în lumea islamică, atrăgând mai ales tinerii egipteni, dar şi tineri din alte țări musulmane. Un moment deloc onorant pentru Frăție, care poartă semnele unui troglodism primitiv, îl reprezintă mişcările extremiste din Iran şi Liban, ai căror militanți intransigenți şi habotnizați față de modernism au aruncat cinematografele în aer; au condamnat la „moarte" viziunile „necredincioşilor şi ereticilor"; au atacat cu cuțitul femeile care purtau, după ei, „îmbrăcăminte nepotrivită"; figuri publice proeminente erau judecate în contumacie şi găsite a „fi vinovate de corupția pe pământ", erau condamnate la moarte şi executate[1].

Implicat în actele de dezordine şi terorism, Banna a fost arestat şi executat în 1949. Frăția, însă, şi-a continuat existența ca societate secretă sub o nouă conducere, a lui Sayed Qutb, om cu studii superioare, trăit în SUA, între 1949-1951, intelectual sofisticat şi înclinat spre modernitate, dar tot de pe poziția fundamentalismului islamic, ca răspuns la dezrădăcinarea spirituală a Occidentului. El a aprobat în mod expres terorismul şi sinuciderea ca mijloc de afirmare a sinelui împotriva ignoranței. Cu aceste idei în brațe, Frăția a încercat să-l ucidă pe Nasser în 1954 pentru tendințele sale laice în materie de organizare statală a Egiptului. Încercarea a fost ratată dar a atras după sine desființarea Frăției şi executarea lui Qutb şi a câtorva sute de adepți (în 1966). Deşi extrem de dure, aceste măsuri punitive au întărit şi mai mult organizația. Pentru a curma crimele grave comise de Frăție, Saddat şi Mubarak au deschis un dialog cu aceasta, propunându-i să se transforme în partid politic legal şi să participe la lupta pentru putere prin alegerile electorale. Frăția însă a hotărât să rămână „comunitate izbăvitoare". Este interesant de arătat că ştiri şi zvonuri despre Frăție sunt prezente atât la Universitatea Islamică Al-Ahram din Cairo, cât şi la şcoli, facultăți şi cluburi ale tinerilor.

S-a ajuns astfel la o nouă mişcare subterană, Jihadul Egiptean, condus de un medic chirurg şi om bogat, Ayman Al-Zawahiri. La 6 octombrie 1981, Jihadul îl ucide pe Saddat, ca pedeapsă pentru istorica sa vizită la Tel Aviv (1977), cu propunerea de pace. Ratând să preia puterea, Al-Zawahiri a luat calea exilului, alăturându-se lui Osama Ben Laden. Ajunge conducătorul ideologic al Al-Qaeda şi numărul 2 în ierarhia organizației, fiind totodată şi medicul personal al şefului suprem. Deşi părăsit de conducătorul său, Jihadul

[1] Roger Scruton, *op. cit.,* p. 106.

Egiptean îşi continuă activitatea sub altă conducere, neuitând însă obiectivele sale. Între alte atentate, el este autorul masacrului de la Luxor din 1997, soldat cu uciderea a 28 de turişti străini şi mai multe zeci de răniți, afectând grav perspectivele turistice ale Egiptului.

5.6.3. Organizarea ierarhică şi militară Al-Qaeda

Când citeşti despre Al-Qaeda că este un imens imperiu cu un patrimoniu de 5 miliarde de dolari, că dispune de un efectiv militar de peste 50000 de persoane răspândite în comandouri în toată lumea, că are filiale în nu mai puțin de 63 de țări (20 în Orientul Mijlociu şi restul Asiei, 15 în Europa şi 4 în fosta Uniune Sovietică; 18 în Africa şi 6 în cele două Americi), că scopul ei nu este negocierea, ci ducerea războiului terorist, aşadar, aflând toate acestea, nu se poate să nu te întrebi: cine şi cum conduce această bază – de fapt o centrală mondială de terorism – numită Al-Qaeda?

Răspunsul la „cine o conduce" este indiscutabil Osama Ben Laden. El este capul acestei imense caracatițe internaționale cu 63 de brațe tentaculare. Se pare că părinții l-au înzestrat pe al 16-lea copil al lor nu numai cu o fabuloasă avere de 300 de milioane de dolari**,** ci şi cu o frumoasă, dar periculoasă zestre genetică: talentul de a combina într-un tot politica, războiul şi afacerile[1]. În schimb, răspunsul la întrebarea „cum conduce baza Al-Qaeda?" cere ca, mai întâi, să-i cunoaştem acestuia organizarea militară şi ierarhică, componentele care o alcătuiesc, responsabilitățile fiecăreia şi legăturile dintre ele.

Ținând seama de amploarea ei internațională, Al-Qaeda are două niveluri organizatorice: pe verticală şi pe orizontală. Structura pe verticală este un sistem piramidal, cu trei puncte distincte: vârf, mijloc şi baza. În vârf se află Osama Ben Laden. Este ajutat: a) de doi adjuncți, unul cu responsabilitate ideologică, Ayman Zawahiri, egiptean, fostul lider al Jihadului şi Mahomed Atif, fost polițist, egiptean, coordonator al comandourilor şi b) de un consiliu consultativ.

La baza piramidei se află 4 comisii: religioasă, economică, militară şi de comunicații.

Consiliul consultativ, interpus între vârful şi baza piramidei, are următoarele atribuții: primeşte rapoartele din partea celor patru comisii şi transmite concluziile la Ben Laden; preia dispoziții de la acesta şi le transmite comisiilor; elaborează şi aprobă cele mai importante planuri politice; pune la cale operațiunile teroriste; face deplasări de serviciu în străinătate.

---

[1] Fabrizio Falconi şi Antonello Setti, *op. cit.,* p. 46-47.

Comisiile. Membrii acestora sunt stabiliți de Ben Laden personal şi execută doar ordinele primite de la el şi de la comandanții operativi. Fiecare comisie are atribuții proprii.

Comisia religioasă se ocupă cu predicarea modelului islamic extremist şi cu probleme juridice de justificare a acțiunilor; asigură răspândirea ideologiei ca factori de polarizare a radicalismului în întreaga lume; asigură promovarea panislamismului şi nu a panarabismului; trimite membri ai organizației în misiuni de studii pentru extinderea practicării gherilei şi terorismului în cadrul unor grupări islamice.

Comisia economică asigură suportul financiar al acțiunilor; finanțează plata salariilor (între 1000-1200 de dolari/lună). Atacul din 26 februarie 1993 asupra complexului World Trade Center din New York a costat 18000 de dolari iar cel din 11 septembrie 2001-500000 de dolari.

Comisia militară: asigură recrutarea şi instruirea combatanților; organizează echipele de pregătire a atacurilor; asigură studierea prealabilă a obiectivelor stabilite pentru atac; organizează manevre de simulare a atacurilor teroriste; asigură instructori, arme şi alte resurse necesare comandourilor din toată lumea; procură, printr-un birou special, paşapoarte şi acte de identitate false şi vize de intrare în alte țări.

Comisia pentru comunicații asigură circulația informațiilor necesare pe verticală şi orizontală Al-Qaeda, organizează serviciile informaționale prealabile pentru pregătirea şi executarea acțiunilor. Ben Laden îşi comunică ordinele printr-un telefon prin satelit, fie prin bilețele sau casete video, fie prin dischete de calculator codate.

Armata profesionistă. Până la războiul afgan din octombrie 2001, Al-Qaeda dispunea de o armată profesionistă de 5000 de soldați, aflați în cele 6 centre, care au luptat alături de talibani[1]. Se pare că această armată, după atacarea Afganistanului de către trupele americane, a fost redistribuită pentru întărirea comandourilor din alte țări.

Comandourile sau **nucleele operative** sunt structuri independente de armata stabilă, menite să execute atacurile. Membrii acestora sunt toți potențiali kamikaze (sinucigaşi); ei acționează pe grupuri separate; fiecare membru are un loc de muncă legal folosit ca acoperire; comunicarea între comandouri se face prin căsuța poştală; la operațiunile teroriste participă două comandouri: unul studiază obiectivul, furnizează arme etc., iar celălalt realizează operațiunea; planul operațiunii se studiază în alt loc decât cel al obiectivului; membrii celor două echipe nu depăşesc decât rar vârsta de 30 de ani.

Instruirea membrilor comandourilor cuprinde 7 tipuri de lecții parcurse în două etape: de începători 15 zile şi avansați 45-60 zile; ele privesc legea

[1] Taberele de la Khost, Mahavia, Kabul, Jalalabad, Kunar şi Kandahar.

islamică şi Jihadul; antrenarea în manevrarea explozibililor; folosirea armelor (puşti, pistoale, grenade, otrăvuri chimice şi naturale etc.); lupta corp la corp etc. Analiza structurii organizatorice şi militare a Al-Qaeda ne arată că ea asigură coeziunea internă a organizației, repartizarea clară a sarcinilor, circulația eficientă a informației etc., fapt ilustrat de cel puțin două împrejurări – reuşita atacurilor teroriste, inclusiv prin kamikaze şi reuşita lui Ben Laden de a nu fi prins.

5.6.4. Finanțarea Al-Qaeda

Orice organizație şi mişcare teroristă cât de mică ar fi, nu se poate crea şi nu poate funcționa fără o puternică finanțare a acțiunilor sale. Faptul este cu atât mai valabil în cazul unei organizații cu funcții de centrală mondială a terorismului cum este Al-Qaeda. La acest reper s-ar mai adăuga unul: că Ben Laden nu este deloc doar un simplu terorist, chiar şi numărul 1 din lume; el este, totodată, un mare şi abil om de afaceri cu multiple activități industriale, comerciale şi bancare. Prezența acestor două repere îşi pune amprenta şi asupra modului în care
Al-Qaeda îşi rezolvă problema finanțării acțiunilor sale.

Structura financiară a Al-Qaeda, al cărei şef direct este chiar Osama Ben Laden, cuprinde cel puțin trei surse componente: a) averea proprie a lui Ben Laden; b) sponsorizări din lumea arabă şi c) surse de tip criminal.

Averea proprie moştenită şi adăugată de Ben Laden, se ştie că este mare, chiar copleşitoare, dar nimeni nu ştie cât reprezintă efectiv. Numai partea de moştenire se ridică la 300 de milioane de dolari. Aceasta, însă, a fost şi continuă a fi copios adăugată în fiecare an. Anii petrecuți în Sudan, 1992-1995, s-au dovedit extrem de profitabili pentru şeful Al-Qaeda. Aici el a creat cinci mari societăți cu poziție de lider în lumea afacerilor[1] şi numeroase întreprinderi mai mici. Ele vizează domeniul construcțiilor, agricultura şi industria pielăriei, fabricile de bomboane şi produse de panificație, de îngrăşăminte chimice şi alte produse pentru agricultură, de ulei comestibil din susan şi arahide etc. Nu putem încheia fără să arătăm că teroristul Ben Laden are societăți care comercializează în străinătate stridii şi câini ciobăneşti din Kenya, nuci, alune şi migdale din Tadjikistan, diamante din Tanzania, cămile din Sudan etc. Am enumerat doar câteva din societățile şi fabricile lui Ben Laden, cu grija de a nu aluneca în prolixitate; afacerile acestuia sunt mult mai numeroase, pe care unii cercetători le situează la un aflux de profituri anuale de aproape 50 de milioane de dolari. În orice caz, chiar dacă aceste surse de venituri proprii ale lui Osama Ben Laden nu se cunosc cu exactitate, ele rămân categoric de importanță majoră pentru finanțarea Al-Qaeda.

---

[1] Fabrizio Falconi şi Antonello Sette, *op. cit.,* p. 53-55.

Sponsorizările. O altă sursă importantă o reprezintă finanțările sponsorizate de lumea arabă, ca expresie a solidarității ei cu obiectivele de luptă ale Al-Qaeda. Guvernul Arabiei Saudite care l-a „excomunicat" pe fostul său apropiat, Ben Laden, relatează că în 1999 a „interceptat un grup de credincioşi islamici care erau însărcinați să-i predea lui Ben Laden o donație de 50 de milioane de dolari"[1]. Donații similare au făcut şi unii preşedinți de bănci arabo-islamice din țările arabe şi nearabe.

Finanțările de tip criminal reprezintă o altă sursă. Deseori se organizează anume sau pur şi simplu se îngăduie tacit jafuri din bănci, răpiri de persoane, şantaj, cecuri şi cărți de credit falsificate în SUA şi Londra.

5.7. Concluzii

Nu trebuie să fim neapărat doctori în materie de terorism ca să ne dăm seama ce se întâmplă astăzi în lume, ca şi în jurul nostru. Cine nu observă că:

- După spectaculoasele atentate teroriste asupra SUA din 11 septembrie 2001, deşi antiamericane, lumea întreagă s-a schimbat enorm, dar în rău. Ea a devenit mai nesigură şi mai instabilă. Mai **nesigură,** pentru că viața multor oameni este prinsă, fără vină, în jocul sălbatic al atentatelor teroriste, în timp ce ei se află în trenuri sau gări, în autobuze sau avioane, în teatre sau şcoli, în marile muzee istorice sau în biserici, în excursie în străinătate sau în mari magazine şi instituții publice etc. Mai **instabilă,** pentru că prin marile pagube materiale şi carnagii umane, terorismul devine un puternic factor de confuzie şi haos în țările în care se produc, dar şi pe plan internațional. Din cauza lui suferă toate fluxurile economice internaționale: comerț, turism, investiții.
- Terorismul are un caracter triplu antiuman. Mai întâi, pentru că ucide în masă oameni nevinovați din tabăra adversă, considerată duşmană. Apoi, pentru că prin abilele manipulări de conştiință ale unor tineri nevinovați, dar uşor creduli, le cere să-şi sacrifice viața pentru a ucide pe semeni, în numele martirajului. În fine, în al treilea rând, fiindcă îşi ucide şi cosangenii numai pentru că nu sunt de acord cu părerile extremiste şi cu modelul lor de viață.
- Reacția americană şi a aliaților de combatere a terorismului, inițiind în acest scop o veritabilă campanie războinică mondială, în loc să-l înlăture sau măcar să-l mai domolească, l-a stârnit şi mai rău, amplificându-l enorm, mondializându-l. Începutul de nou secol şi mileniu se află astfel sub semnul unui veritabil cult al morții, generat de ambele tabere aflate

[1] *Op. cit.,* p. 54.

în război: teroriştii şi antiteroriştii. Şi, culmea paradoxului este faptul că ambii adversari, omorând oamenii, se consideră îndreptățiți moral.

- Autorii atentatelor teroriste îşi consideră legitime moral atacurile împotriva „Marelui Satan American" şi a „satanilor" mai mici aliați ca parte a luptei de eliberare națională a țărilor lor de sub ocupație străină sau de apărare a entității lor islamice de atacurile venite din modelul occidental. Dar şi combatanții terorismului îşi consideră legitimat moral demersul războiului preventiv şi punitiv, dus oriunde şi oricând există pericolul terorist care le amenință securitatea națională. Sutele de bombe aruncate pe capul adversarilor, oricât de curate şi precise ar fi, au omorât mult mai mulți oameni nevinovați decât vinovați.
- În fine, atât liderii terorismului contemporan, cât şi liderii reacțiilor antiteroriste, patronând şi unii şi alții războiul ucigător de mase de oameni nevinovați şi producător de mari distrugeri materiale, patronează, de fapt, factorii perturbatori ai societății contemporane şi implicit ai globalizării. Singurii profitori ai acestor războaie, pe cât de amorali pe atât de îmbogățiți, sunt producătorii şi comercianții de armament împreună cu aliații lor care urcă până în vârful piramidei puterii. Comerțul internațional de armament este fluxul cel mai înfloritor al comerțului mondial.

NAȚIONALISM ŞI GLOBALIZARE

Partea I. Globalizarea – cu sau fără capcane, deschizătoare de nou drum spre viitor

Capitolul I. Globalizarea – mutație istorică transfrontalieră a societății contemporane

Capitolul II. Globalizarea în dezbaterile internaționale. Confruntări de idei între şcoli şi curente de gândire

Partea a II-a. Soarta statului şi națiunii în cadrul globalizării

Capitolul III. Sfidările globalizării la adresa statului-națiune

Capitolul IV. Suveranitatea națională a statelor în strânsorile globalizării

Capitolul V. Permeabilizarea frontierelor naționale: primul atac al globalizării asupra statului-națiune

Partea a III-a. Naționalism şi globalizare – forțe fundamental opuse ale societății contemporane

Capitolul VI. Naționalismul – adversar redutabil al globalizării

Capitolul VII. Sursele naționalismului contemporan – surse conflictuale al globalizării

Capitolul VIII. Forme tipologice de naționalism antiglobalizare

Capitolul IX. Interesul național şi internațional al țărilor. Convergențe şi divergențe

Partea a IV-a. Orientul Mijlociu: conflicte vs. globalizare (Conflictul din Orientul Mijlociu şi Apropiat – nuca tare a globalizării)

Capitolul X. Lumea islamică – un cazan în fierbere continuă sub presiunea extremismului

Capitolul XI. Războaiele din Golf; impacte asupra noii ordini mondiale

Capitolul XII. Conflictul israelo-palestinian; rezonanțe în lumea islamică şi pe plan mondial

Capitolul XIII. Terorismul – principala armă de luptă a islamiştilor contra „Noului Satan” şi a aliaților săi

Partea a V-a Impactul globalizării asupra României

Capitolul XIV. Deschiderea economică extinsă a României spre Europa şi lume – necesitate obiectivă

Capitolul XV. Evaluarea potențialului competitiv al economiei naționale. Strategia valorificării lui pe piața internă, europeană şi mondială

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 30-31/2005

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL ROMÂN DE ECONOMIE COMPARATĂ ŞI CONSENS

G. ZANE

LITERATURA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Volum îngrijit de Daniela POENARU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

OBIECTUL ŞI PROBLEMELE ŞCOLII ECONOMICE ROMÂNEŞTI DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA 327
PROBLEMA FUNDAMENTALĂ A GÂNDIRII ECONOMICE ROMÂNEŞTI 336
PROBLEMA AGRARĂ ŞI RIDICAREA NIVELULUI AGRICULTURII 349
INDUSTRIA. MESERIILE 371
PROBLEMA DEZVOLTĂRII PIEȚEI: COMERȚUL, CREDITUL, COOPERAȚIA, CĂILE DE COMUNICAȚIE, NOILE ORAŞE 393

OBIECTUL ŞI PROBLEMELE ŞCOLII ECONOMICE ROMÂNEŞTI DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Literatura economică românească apărută în secolul al XIX-lea în Transilvania s-a format în condițiile mişcării naționale, în perioada de lichidare a feudalismului şi în epoca de formare şi dezvoltare a societății burgheze, când poporul român era, în marea lui majoritate, în toate regiunile de peste munți, supus atât aservirii naționale, cât şi asupririi sociale. Pe larga platformă a acestei literaturi s-a edificat o adevărată *şcoală economică,* conținând o unitate de obiect, o comunitate de probleme, o identitate de revendicări şi o similitudine de mijloace propuse a fi realizate. Ea reprezintă un aspect social-economic al ideologiei naționale româneşti şi are un conținut *burghez* şi o orientare *democrată*.

Obiectul şcolii româneşti este *economia poporului român* de peste munți în *individualitatea ei națională.* Reprezentanții ei principali concep economia românească de peste munți ca o unitate națională, aşa cum economia politică a epocii concepea economia națională a popoarelor cu state organizate. Cu toate acestea este vorba de economia unui popor care nu avea un stat al său, care era încadrată într-o monarhie eterogenă, „un adevărat conglomerat", un popor care nu avea în stat propria sa clasă conducătia națională a popoarelor cu state organizate. Cu toate acestea este vorba de economia unui popor care nu avea un stat al său, care era încadrată într-o monarhie eterogenă, „un adevărat conglomerat", un popor care nu avea în stat propria sa clasă conducătoare şi se află sub dominația altor naționalități, în sfârşit, un popor ai cărui conducători trebuiau să formuleze ei înşişi, în limitele asupririi naționale şi de multe ori împotriva ei, o proprie politică economică. Economia românească, oricât ar fi fost de neînchegată, nu s-a dizolvat în economia statului eterogen, ea şi-a păstrat, veacuri de-a rândul, trecând de la o orânduire la alta, individualitatea; gândirea economică românească, operă a unei modeste intelectualități, este expresia acestei individualități, în epoca luptelor naționale. Reprezentanții săi se ocupă relativ puțin de economia monarhiei sau a statului din care fac parte. Astfel de probleme se iau în considerație, mai ales când se urmăresc comparații sau fixarea locului economiei Transilvaniei în economia monarhiei[1]. În preocupările acestei literaturi stă economia *tuturor* românilor de peste munți – independent de regiunea geografică în care locuiesc. Politica

[1] În acest sens, un studiu remarcabil al lui G. Bariţiu poate fi dat ca exemplu: *Date statistice în legăminte cu contribuțiunile,* în "Gazeta Transilvaniei", XXVIII, 1865, nr. 13, febr. 13/25; nr. 14, febr. 18/ mart. 2, p. 54; nr. 15, febr. 24/ mart. 8, p. 59 – 60.

economică pe care o promovează priveşte dincolo de hotarele Transilvaniei istorice şi, în orice domeniu, caută mijloace proprii; ea nu foloseşte resursele clasice de stat iar ceea ce reclamă insistent de la statul în care românii se găsesc este egală îndreptățire; reprezentanții ei caută să atragă în lupta pentru înfăptuirea acestei politici toate păturile angajate în lupta națională, mai ales țărănimea.

Gândirea economică românească din Transilvania şi-a extins sfera de cercetare la economia întregii națiuni româneşti, ori de câte ori era confruntată cu probleme comune sau avea în fața sa probleme de interes vital în celelalte țări. De asemenea, ea a găsit, dincoace de munți, în publicistica locală, un sprijin activ şi o largă colaborare, după cum fruntaşii şcolii economice ardelene au fost printre fruntaşii întregii gândiri economice româneşti.

Preocuparea de căpetenie a şcolii româneşti este *starea materială a poporului român,* a tuturor claselor sale, *rămânerea în urmă a economiei* sale în toate domeniile, cu un cuvânt *sărăcia* lui, iar obiectivul ei este *ieşirea din înapoiere,* lichidarea sărăciei, *crearea unei economii româneşti libere şi prospere.* Cu toate că evoluția istorică a accentuat diferențierile sociale, a dezvoltat şi a consolidat parțial burghezia românească, a agravat pauperizarea unor straturi largi, preocuparea principală românească rămâne aceeaşi. Atenția celor mai reprezentativi exponenți ai noii publicistici este concentrată asupra acestei preocupări şi eforturile lor sunt închinate acestui obiectiv. Este sarcina ei istorică şi justificarea existenței sale.

Starea materială este considerată o problemă națională; rezolvarea avantajoasă a problemelor economice însemna îmbunătățirea situației politice a poporului român şi asigurarea perspectivelor sale. Gândirea economică românească a împletit astfel necontenit lupta economică cu lupta națională.

Interesul național al dezvoltării economice româneşti a fost afirmat în nenumărate rânduri. Încă din anul 1845 presa susținea această idee: „o nație care nu ştie lucra pământul, neavând şi industrie şi meserii, nu-i rămâne alt nimic decât, ca mai curând sau mai târziu să fie neapărat înghițită şi stinsă de către altele, chiar şi prietine ale ei, pentru că cine poate insufla duh de viață într-un trup mort”[1]. Ideea rămâne curentă în cursul epocii şi o întâlnim la toți reprezentanții şcolii: la 1879, Ioan Roman, printre atâția alții, spunea şi el: „un popor redus la sapă de lemn nu poate fi liber, nu este apt pentru libertate, el murmure numai doară lipsindu-i independința ce o dă numai bunăstarea, se supune la toate capriciile şi împilările ce le dictează asupra lui cei ce dispun de destinele lui” [2]. De aceea, gândirea economică românească din Transilvania trebuie, de la început analizată şi apreciată în lumina rolului pe care l-a avut în

[1] *Idei din economia politică,* în “Gazeta de Transilvania”, VIII, 1845, nr. 59, iul. 23, p. 233.
[2] *Sistemele național-economice,* în “Economulu”, VIII, 1880, nr. 1, ian. 1/ 13, p. 4.

mişcarea naţională şi a influenţei pe care a exercitat-o asupra economiei poporului român privită din acest punct de vedere. Dezvoltarea ei n-a fost frânată nici de disensiunile confesionale, nici de cele politice. Dimpotrivă, luptele politice cred că au influenţat pozitiv interesul anumitor cercuri pentru preocupări economice.

Noua şcoală, spre deosebire de vechea şcoală istorică ardeleană, n-a ridicat din rândurile ei un mare „corifeu" care să fie urmaşilor săi călăuză; ea n-a dat o operă individuală din care generaţie după generaţie să-şi culeagă învăţăturile. În ansamblu, ea nu este o şcoală de erudiţie, operă a unor savanţi de cabinet, ci este prin excelenţă o şcoală de militanţi obşteşti, inspirată de puternice sentimente patriotice, creaţie a numeroşi practicieni, în care întâlnim laolaltă personalităţi prestigioase în viaţa politică şi culturală, alături de modeşti autori, clerici sau învăţători de sat, iubitori de popor, care uniţi în jurul aceloraşi preocupări, decenii după decenii, în special prin presă, în mii de articole, în calendare, în studii mai ample sau mai reduse, ori în însemnări mărunte, din publicaţii curente, au creat doctrina şcolii româneşti, au orientat-o şi au amendat-o în raport cu împrejurările, dezvoltând-o până la ultima pagină scrisă în raport cu împrejurările, dezvoltând-o până la ultima pagină scrisă în 1918. Reprezentanţii ei nu puteau crea o literatură de mari cărturari, de eruditi, cercetători de biblioteci şi de izvoare, nu numai pentru că lipsea baza materială a unei astfel de culturi, dar şi pentru că, în condiţiile politice şi economice ale poporului român, acesta avea nevoie de o literatură de afirmaţie naţională, cu îndrumări precise pe terenul imediat al realităţilor. De aceea, nu originalitatea scrierilor ei, nu noutatea sau adâncimea ideilor sale, şi cu atât mai puţin frumuseţea formei i-a creat însemnătatea, ci capacitatea de a reflecta interesele economice concrete ale poporului român, facultatea de a asimila idei de largă circulaţie şi de a le face aplicabile, pe baza experienţei altor popoare, la nevoile poporului român, în lupta împotriva înapoierii şi a aservirii naţionale. Este o şcoală de realism pentru care ideile sunt bune sau nu, după cum pot sau nu aduce un folos obştesc; nu cultivă iluzii, nu construieşte miraje. Protestatară, cum era şi firesc să fie, ea critică şi condamnă, nu practică critica sterilă, protestul zgomotos, tânguirea neputincioasă. Visarion Roman, la 1857, sintetiza astfel directiva care trebuia dată, pe care în fapt o şi avea gândirea economică românească: „numai prin tânguire nu dobândim nimic, nu ne-au dat încă până acum pe ea nimeni, nici cât o fălie de pâne ... nu văicărelile, nu tânguirea moartă, ci făptuirea înţeleaptă poate să ne ajute ...".

Opera noii şcoli nu este o operă de ştiinţă economică în accepţiunea modernă a termenului de ştiinţă. Ea constă dintr-un ansamblu de cunoştinţe economice coerente, cu caracter descriptiv, normativ, elaborate individual şi pe parcursul timpului, în vederea rezolvării unor probleme practice. Pentru un economist occidental de pildă, pentru un profesor vienez, toată această literatură ar fi fost un simplu produs provincial, fără vreo semnificaţie ştiinţifică.

Şcoala economică românească este o şcoală consacrată poporului român, dar nu numai poporului în accepțiunea națională a termenului, ci poporului ca mase, este o şcoală de tendință democrată în sensul arătat mai sus; democratismul său, pe care l-a afirmat în perioada de formare a societății burgheze, a fost o forță a mişcării naționale, când în lupta politică trebuiau atrase toate păturile, mai ales țărănimea. Aceasta constituie şi o nouă trăsătură a culturii româneşti ardelene. O găsim afirmată în scrieri, profesată în atitudini. Mai de mult, înşişi marii corifei ai şcolii istorice ardelene au ținut să afirme caracterul popular al culturii noastre: „binele cel deosebit de nu iaste întemeiat pe binele cel de opreşte – spunea Samuil Clain – iaste ca turnul fără temelie, şi ca frunza pe apă şi praful carele poartă şi spulberă vântul, curând cade şi piere". A. Mureşanu, încă înainte de 1848, îşi punea întrebarea în acelaşi spirit: „Dar pentru cine scriu eu acestea ...", şi se grăbea să răspundă în sensul democratismului popular tradițional: „Pentru poporul cel de rând, către care mi-am îndreptat vorbirea". Simion Bărnuțiu formula ca o dogmă principiul democratismului popular, când la Blaj, în 1848, cerea burgheziei şi intelectualității româneşti să fie alături de mase „țineți cu poporul", şi îşi întemeia apelul pe un principiu de drept natural, imuabil în concepția sa, „ca să nu rătăciți pentru că poporul nu se abate de la natură". Este o atitudine pe care au urmat-o cu consevență cei mai buni reprezentanți ai gândirii economice ardelene.

Contactul cu masele, coborârea efectivă a intelectualilor în popor, a fost o regulă peste munți. Unul dintre reprezentanții de vază ai gândirii şi realizărilor economice româneşti, Demetriu Comşa, povesteşte cu mândrie cum a cutreierat zeci de ani satele din jurul Sibiului, cum povățuia pe țărani, cum a lucrat alături de ei la munca câmpului. Aşa făcuse mai înainte de el Petru Maior şi mulți alții. Tendințele populare ale noii şcoli ardelene au influențat nu numai dezvoltarea gândirii economice româneşti în anumite direcții, la care ne vom referi ulterior, dar au contribuit la crearea unei literaturi de popularizare pentru educația maselor, literatură care, scrisă într-o limbă comunicativă a pătruns în sate, a răspândit pe lângă sfaturi practice, o ideologie nouă, despre însemnătatea națională a progresului, a dezvoltării forțelor de producție, despre valoarea muncii şi a agonisirii.

Concepția sa, populară a ferit-o de greşala de a cădea în exclusivism național, de a deveni o doctrină de naționalism cu tendințe exclusiviste, ca ale unor fracțiuni ale burgheziei națiunilor privilegiate; ea n-a replicat la opresiune cu amenințarea opresiunii. Combativă şi polemică, ea nu profesează xenofobia, nu cultivă ura națională; reprezentanții săi au refuzat să transforme ştiința economică într-o arenă de şovinism destructiv. Când George Barițiu declara că aristocrația feudală ardeleană este vrăjmaşa jurată a elementului românesc, el înțelege pur şi simplu aristocrația, pentru că în Ardeal sub eticheta de aristocrație se ascundeau toate aristocrațiile naționale, inclusiv renegații români. La 1876, vorbind de aristocrație el spunea: „să nu creadă cineva că noi comparăm

acilea numai pe proprietarii unguri, căci am cunoscut destuli nobili români renegați, încă şi saşi, tot aşa de mari tirani ca şi maghiarii de sânge pur”[1]. Tot George Barițiu ținea să precizeze că iobagul, ca iobag, nu ura pe maghiarul pe care îl vedea robotind lângă sine, ci ura pe nemeşii proprietari.

La 1848, Simion Bărnuțiu, exprimând sentimente adânci populare, fixa poziția românească, enunțând cu tărie principiul egalei îndreptățiri, principiu de care s-a călăuzit atât acțiunea politică, cât şi gândirea socială românească până la Unire, declarând că: „națiunea română nu voieşte a domni preste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora ci voieşte drept egal pentru toate”. Astfel gândirea economică românească n-a pretins sub nici o formă vreun privilegiu pentru poporul român, pentru vreo clasă a lui. Ea n-a pretins ceva pe seama altei națiuni conlocuitoare. Tot ceea ce voia pe plan economic, repeta, printre alții, clar şi apăsat, Visarion Roman, la 1873, când spunea: „folosirea averii şi lucrului propriu în interesul său ca individualitate națională ... a ținea concurența pe terenul material cu popoarele conlocuitoare şi a nu se lăsa exploatat de acestea”[2]. În termeni identici principiul enunțat de Simion Bărnuțiu încă de la 1848 şi apoi fundamentat de numeroşi publicişti români a fost afirmat în toate documentele politice româneşti colective.

Dar reprezentanții literaturii economice româneşti n-au putut întâlni, din păcate, din partea aristocrației sau burgheziei maghiare ori patriciatului săsesc o atitudine similară. Dimpotrivă. De aceea şi protestele româneşti au trebuit să fie necontenite: literatura economică oferă multe exemple. Din bogatul material, cităm numai două texte, din două documente redactate la interval de cincizeci de ani. În *Petiția* de la 1842, cu privire la situația românilor de pe *Fundus Regius,* autorii ei scriau: „principiul cel mare național al sasului este de a se îmbogăți pe sine şi a sărăci pe streini”[3]. În *Memorandum,* la 1892, printre altele, citim: „guvernul lucrează cu plan şi cu premeditare ca să le facă românilor viața nesuferită în țara lor şi să treacă la alții averea agonisită de dânşii”[4].

Atitudinea populară a gândirii economice româneşti a influențat nu numai politica de revendicări, dar şi poziția ei în investigația istorică şi analiza economică. Economiştii români identificau națiunile cu clasele dominante, masele cu guvernele; ei recunosc principial clase exploatatoare la toate națiunile

---

[1] *Urbariile în Transilvania,* în “Gazeta Transilvaniei”, XXXIX, 1876, nr. 6, ian. 22/ febr. 3, p. 1-2; nr. 7, ian. 25/ febr. 6, p. 1 – 2; nr. 8, ian. 29/ febr. 10, p. 1 – 2; nr. 9, febr. 1/13, p. 1-2.

[2] Institutul nostru de creditu şi economii Albina, în “Amicul poporului”, 1873, p. 26.

[3] Rugămintea celor doi episcopi româneşti, a celui greco-unit Joan Lemeni de Eadem şi a celui greco-neunit Vasile Moga. Aşternută Dietei de la 1842, în casa românilor locuitori pe pământul craiesc, numit şi săsesc, Braşov, 1842.

[4] Memorandul românilor din Transilvania către majestatea sa imperială şi regală apostolică Fransic Josef I ..., B.A.R., Msse rom. 5718, f. 88.

conlocuitoare, identitatea de interese, pe de o parte, între clasele exploatatoare, pe de altă parte, între clasele exploatate, independent de naționalitate. George Bariţiu a exprimat în repetate rânduri acest punct de vedere, exercitând o influență vădită asupra contemporanilor săi. Încă din 1844, el preciza că „la noi trebuie să vorbim de aristocrație în general şi de iobagi iarăşi numai în general". În analiza istorică şi economică a celei mai importante probleme transilvane – problema agrară – el refuză să identifice aspectul național cu aspectul social al problemei, declarând la 1844: „noi, cestiunea urbarială o vom tracta şi de aci înainte cu totul separată de cestiunea națională, aşa precum o aflam în legile acestor țări, legi întocmite tot de privilegiați care nu şi-au căutat pe iobagii şi pe sclavii lor, după naționalități, ci mai mult după structura trupului şi după destoinicia de a le lucra, munci, plăti şi asigura viitorul pe mai mulți secoli înainte. De prea şi prea de ajuns ne este nouă a cerceta şi răsturna chestiunea urbarială din punctele de vedere al dreptății, al umanității şi al economiei naționale"[1].

Onestitatea ştiințifică face pe marele publicist ardelean să protesteze împotriva imputațiilor injuste aduse uneori întregii națiuni maghiare pentru asupririle comise numai de aristocrația maghiară: „Însă pentru ce să plesnim barbariile secuilor trecute tot numai maghiarilor în față" – scria el în 1864. „Dacă se va fi aflând cineva care pentru legislațiuinea cruntă din trecut să învinue pe poporul, pe națiunea maghiară, acela în adevăr ar păcătui. Din 5 2/4 milioane de maghiari curați ai Ungariei şi ai Transilvaniei neci un milion au fost liberi şi semiliberi, adică nobili şi orăşeni, iarăşi preste 4 ˝ milioane au fost totdeauna sclavi, adică iobagi, întru înțelesul legilor lui Verböczy, *rusticus praeter mercedem laboris nihil habet,* iobagi lipsiți de drepturile omeneşti întocmai ca şi iobagii slovaci, ruteni, serbi, români etc."[2]. Şi cu drept cuvânt se întreba George Bariţiu „cum putea emancipa pe poporul românesc națiunea maghiară, când ea însăşi era sclavă".

Din rândurile reprezentanților culturii româneşti s-au ridicat de multe ori glasuri în favoarea întregii populații asuprite din Transilvania, independent de naționalitate, doctorul Rațiu, în Dieta de la 1863, declară că vorbeşte în numele țăranilor secui, români şi maghiari[3]. La rândul său, George Bariţiu, în repetate rânduri, a scris şi a vorbit în favoarea țăranilor români şi maghiari laolaltă.

---

[1] *Tipariul nostru român din punt politic,* în "Gazeta de Transilvania", VI, 1844, nr. 51, ian. 26, p. 205.

[2] *Despre legislațiunea vehe a Transilvaniei,* în "Gazeta Transilvaniei", XXVI, 1863, nr. 71-72, aug. 21, p. 284.

[3] Cuvântarea deput[atului] dr. Rațiu în cauza țăranilor secui, români şi maghiari şcl. în şiedintia Dietei XLVI din 13 oct. 1853, în "Gazeta Transilvaniei", XXVII, 1863, nr. 98 – 99, oct. 12, p. 380 – 382.

Gândirea economică românească nu s-a putut, fireşte dezvolta izolat, fără un contact cu cultura naționalităților conlocuitoare. Principalii noştri reprezentanți urmăresc de aproape mişcarea culturală a naționalităților, presa lor poartă chiar polemici, relevă şi discută ideile avantajoase tuturor naționalităților, când există.

Omogenitatea de vederi a şcolii economice româneşti nu este perfectă în toate privințele; în nici o şcoală n-a existat aşa ceva; deosebiri apar de la o etapă la alta sau pe parcursul aceleiaşi etape; dar recapitularea noastră din aceste studii nu-şi propune să descopere deosebirile, ci să releve elementele de apropiere între reprezentanții gândirii româneşti, într-atât încât să poată fi grupați în ceea ce se poate numi o „şcoală" de sine-stătătoare.

În toiul unei lupte naționale atât de aprige, în zecile de ziare şi în miile de articole, au putut izbucni şi accente exagerate, atitudini xenofobe, idei sterile, şi ar fi nefiresc să nu fi izbucnit, însă nota dominantă nu acestea au dat-o. Însuşi caracterul popular al şcolii a fost ignorat de o fracțiune a ei, mai ales după 1900, dar aceste aspecte nu sunt reținute, pentru că nu în ele găsim originalitatea şi puterea de gândire a culturii române.

Şcoala economică reia pe liniile mari ale culturii româneşti tradiția şcolii istorice ardelene; ca şi înaintaşii lor, noii reprezentanți au pus în centrul preocupărilor lor poporul român, şi ca şi ei, au creat o „şcoală", nu din înclinația către o cunoaştere abstractă, din ştiință pentru simplă ştiință, ci din nevoia de a apăra şi susține poporul român, din sentimentul de mândrie pentru trecutul îndepărtat şi mai ales din tendințele impetuoase spre un alt viitor. Noua literatură a popularizat tezele corifeilor, cu privire la dreptul poporului român de a fi stăpânitorul țării sale şi a dus cu vigoare mai departe îndemnurile de a lichida înapoierea îi mizeria seculară în care îl aruncaseră veacuri de asuprire; ea a dezvoltat la un nivel superior cultura economică de caracter agrotehnic, spre care se aplecaseră deja corifeii înşişi în unele din scrierile lor din vremurile de răgaz. Nicolae Iorga, cu extraordinara lui putere de sinteză, a spus că şcoala istorică s-a oprit la Petru Maior, deoarece bătălia pentru care dăduse lupta fusese câştigată: dovedirea romanității şi continuității. Prestigiul românesc fusese restabilit. Dar în condițiile unei asupriri continue, lupta nu putea înceta după prima bătălie câştigată; ea trebuia dusă mai departe pentru a asigura dreptul poporului român de a folosi munca şi averea lui ca individualitate națională, de a ridica starea materială a maselor la nivelul celorlalte națiuni conlocuitoare, aceasta a fost sarcina noii şcoli şi aceasta rămâne semnificația şi meritul ei.

Aspirațiile romantice ale vechii şcoli ardelene, nostalgia pentru trecutul glorios şi credința reînvierii lui se resimt uneori în noile texte. Chiar un om cu o gândire atât de concretă ca George Barițiu evocă uneori disciplina romană şi doreşte ca ideal pentru poporul său „introducerea unei discipline într-adevăr

romane antice, nu numai în şcoale ci şi în biserică, şi în familie, şi în grădici şi în biserică, şi în familie, şi în grădină, şi la aratru, şi lângă vite, şi în pădure, şi în toate ramurile şi fibrele vieţei naţionale“[1].

Revoluția de la 1848 – 1849 a exercitat, cum nici nu se putea altfel, o puternică influență asupra gândirii sociale româneşti. Aceasta influență este în mod unanim recunoscută. În Transilvania n-a existat nici un contestatar de seamă printre români, nici a valorii ideologice a gândirii româneşti de la 48, nici a rolului avut de români în această revoluție. Bartolomeu Baiulescu, printre mulți alții, exprima sentimentul comun de admirație pentru marele eveniment istoric, când spunea că anul 1848 este pentru români anul „redeşteptării îi reînvierii lor naționale”. Întreaga şcoală economică se consideră moştenitoarea directă a gândirii revoluționare expusă la Blaj şi recunoaşte dreptul şi datoria ei de a lupta pentru înfăptuirea revendicărilor revoluției.

Încheind aceste prime considerații asupra literaturii economice, trebuie să menționăm că libera dezvoltare a gândirii social-economice româneşti n-a avut loc însă, nici înainte, nici după revoluție. Regimul de presă folosit a fost, în tot timpul, atât de aspru încât numai puțin, prea puțin din cea ce reprezentanții culți ai poporului român au gândit, a ajuns până la noi. Regimul a comprimat gândirea românească şi a lăsat exprimarea liberă în publicistică a culturii naționalității maghiare. Această politică este de o importanță capitală pentru istoria gândirii sociale într-un stat eterogen şi influența ei nefastă se resimte în ceea ce priveşte literatura economică. Este prea importantă chestiunea, deşi arhicunoscută, pentru a nu o ilustra cu câteva reflexii pe care le făcea cea mai autorizată personalitate din publicistica română a acestei epoci.

George Bariţiu, evocând pe Gheorghe Şincai la Academia Română, spunea despre acest regim că în zilele marelui corifeu şi până la 1848 „încă şi cărțile rituale bisericeşti, care era să se tipărească în a treia sau a patra ediţiune, trebuiau să fie supuse la cenzura gubernului provincial, iară aceasta se întâmpla din simpla cauză pentru că acelea cărți erau româneşti şi prin urmare sta în prepus că cineva ar putea întreţese vreuna rugăciune nouă periculoasă statului, coroanei, claselor sau națiunilor privilegiate şi aşa mai departe”[2]. Tot George Bariţiu, în *Memorial,* la 1882, mai spunea că: „Presa periodică de cuprins politic, românească, se simte ferecată prin o lege de presă foarte riguroasă introdusă sub absolutismul austriac, în 1852, conservată şi sub sistema actuală dualistică şi aplicată aproape numai la ziarele româneşti. Alături cu acea lege, care ne aduce aminte pe fiecare zi starea de obesidiune (Belagerungszustand), gubernul militar şi legea marțială, activitatea presei periodice româneşti este paralizată şi prin cauțiune sau garanța până la

[1] *Românii transilvani ca proprietari de pamântulu*, în “Gazeta Transilvaniei“, XXIV, 1861, nr. 95, dec. 2, p. 395.

[2] *George Şincai şi numele de românu*, în “Transilvania”, III, 1870, nr. 3, febr. 1, p. 29.

10 000 fl[orini] v[aloare] a[austriacă] (12 500 franci) pentru fiecare ziar". Şi în acelaşi document el continua: „Cu o presă periodică maltratată şi tirănită în modul acesta este absolut preste putință de a se apăra necum interesele naționale politice ale unui popor în număr de milioane, dar nici măcar ale unei corporațiuni de comercianți şi industriaşi"[1].

Este absolut necesar ca penuria de publicații româneşti dintr-o anumită epocă, conținutul limitat al unora, restrâns la aspecte tehnice, exprimarea uneori insuficient de limpede în multe materiale să fie raportată la regimul de presă. Dacă nu ar fi existat sălbatica cenzură, admițând prin absurd, literatura economică românească ar fi fost fără îndoială mult mai bogată şi variată. Dar chiar în aceste condiții, şi aşa fărâmițată cum apare gândirea economică românească în mii de articole de presă şi materiale mărunte, ea exprimă o impunătoare forță culturală, demnă pentru a se scrie odată întreaga şi adevărată ei istorie.

Publicat parțial în „Viața românească", XXI, 1968, XXI, 1968,
nr. 11, nov., p. 67-74.; G. Zane, *Studii,* Bucureşti,
Editura Eminescu1980, p. 288 – 289.

[1] *Memorial compus şi publicat din însărcinarea conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români adunați la Sibiu în zilele din 12, 13 şi 14 st.n. 1881, prin comitetul său emis cu acea ocasiune*. Sibiu, 1882, p. 8 – 9, 10.

PROBLEMA FUNDAMENTALĂ
A GÂNDIRII ECONOMICE ROMÂNEŞTI

Problema fundamentală a şcolii economice este înapoierea economică a poporului român, rămânerea sa în urmă față de alte popoare, iar sarcina pe care ea şi-a asumat-o este de a găsi soluțiile şi mijloacele de a lichida această înapoiere, a dezvolta economia românească în toate ramurile ei, a crea o bunăstare națioanlă. Înapoierea era raportată îndeobşte la starea economică a românilor față de a celorlalte națiuni conlocuitoare; dar publiciştii români se interesează şi de înapoierea celorlalte naționalități din monarhie sau a Ungariei față de unele țări occidentale.

Punând această problemă, publiciştii ardeleni nu se limitează la afirmații generale; contopind în una şi aceeaşi problemă înapoierea economică cu sărăcia maselor, ei caută să o dovedească prin constatări de teren, prin investigații regionale sau chiar prin studii monografice pe ansamblul economiei sau pe ramuri de producție. În favoarea acestei teze ei aduc o largă documentație care, prin intermediul presei periodice a avut o vastă publicitate[1]. Din dezbaterea acestei probleme s-a făcut o adevărată campanie cu un puternic ecou intern şi internațional. A fost totodată una dintre cele mai solide platforme ale luptei de eliberare. Rădăcinile platformei erau însă mai vechi căci, încă mai înainte, mizeria şi suferințele maselor fuseseră consemnate în literatura ardeleană. Pentru marea masă a populației țărăneşti condițiile de viață erau tot atât de grele în capitalism pe cât fuseseră în feudalism. Problema înapoierii nu se mai pune însă cu aceeaşi acuitate pentru toată economia românească, în ultimele decenii înainte de Unire; dezvoltarea unor fracțiuni a burgheziei româneşti şi organizarea unei rețele de instituții de credit destul de puternică au schimbat parțial datele problemei; o diferențiere de poziții se produsese, economiştii fracțiunii bancare celebrează succese, dar mulți reprezentanți ai şcolii economice continuă să mențină problema înapoierii în centrul preocupărilor lor.

Ceea ce a adus nou şcoala economică a fost amploarea pe care a dat-o problemei şi sarcina pe care şi-a luat-o de a o rezolva. În cadrul limitat al acestei recapitulări de probleme putem aduce doar câteva mărturii, care merită să fie consemnate pentru spiritul şi consecvența lor.

---

[1] Studiul de față, ca cercetare de istorie a gândirii economice, nu are să analizeze *exactitatea* datelor; obiectul preocupărilor noastre este de a cerceta *ideile* pe care realitatea sociala le-a reflectat în conştiința contemporanilor, limitele în care au fost sintetizate si rolul care le-a fost atribuit în dezvoltarea socială. Cercetarea *faptelor* revine istoriei economice. *Bineînțeles,* ca o analiza a ideilor trebuie să fie întreprinsă şi în lumina faptelor.

Strălucirea de odinioară şi decăderea din epoca noastră a fost – după cum se ştie – una dintre tezele şcolii istorice ardelene. Dar şi mai înainte teza circulase în cultura română. La 1746 un cleric, Gherontie Cotore, scria în acest sens: „Era oarecând şi neamul românesc neam vestit şi lăudat, iară acum fără de viață şi de toți ocărât zace. Era oarecând viteaz şi în război tare, iară acum fără de putiare şi mai frumos decât alte neamuri. Era oarecând înțelept, iar acum încongiurat de norul neştiinței. Era de cinste, iar acum de toți lăpădat; poruncea oarecând şi Ardealului, iară acum nici țării sale. Îl slugea oarecând alte neamuri, acum dânsul iaste batjocura acelor ..."[1]. Este în fond teza *Supplexului*, motivată în document la nivelul condițiilor de epocă şi însoțită de revendicările limitate, pe care cărturarii acelei epoci le adresa împăratului. O regăsim la corifeii Şcolii ardelene, de mai multe ori repetată. Samuil Clain, o exprima cu tristețe şi amărăciune, când spunea că frații săi, români, sunt azi, – pe vremea sa – „cel mai de jos neam, o durere, slugă şi rob, prost şi neînvățat, sărac şi lipsit ...". Acest spirit ardelean îl reprezenta Gh. Lazăr la Bucureşti, în următoarea evocare din 1819, la întronarea mitropolitului Dionisie: „Dar oare când s-ar ridica duhul din țărână al acelor şi ar privi preste strănepoții marelui Caesar, slăvitul Aurelian şi ai înaltului Traian oare în ziua de astăzi mai cunoşte-i-ar? Negreşit, i-ar căta în palaturile cele mari împărăteşti şi i-ar afla în vizuinile şi bordeiele acele mai proaste şi încenuşate, i-ar căuta în scaunul puterii şi i-ar afla amărâți sub duhul prostimei, i-ar căuta proslăviți şi luminați – şi cum i-ar afla? Rupți, goi, amărâți şi asămănați dobitoacelor"[2]. Înapoierea economică este considerată identică cu sărăcia şi mizeria poporului; iar o bună bucată de timp, până spre ultimele decenii ale secolului, poporul se identifica cu țărănimea, iobagă până la revoluție, „neoiobagă" după reformele din 1854. Astfel, înapoierea economică însemna în primul rând înapoierea agriculturii, sărăcia poporului, mizeria țărănimii.

Cu o deosebită claritate, problema era pusă la începutul veacului al XIX-lea de un scriitor modest din Banat, Grigore Obradovici care, chiar numai pentru prefața scrisă la o lucrare tradusă în limba română, şi din care dăm extrase în textele noastre, merită un loc în literatura socială română: „Nimic nu iaste inimii ceii simțitoare mai jalnic şi cu împreună durere – spune el – a privi şi cu lacrămi susținând a căuta, decât la neajungerea, sărăcia şi ticăloşia a plugariului celui românesc. Având el pământ din destul, şi lucrând neprerupt, nu poate nicidecum să scape de sărăcie care l-au încălecat, şi nu pogoară de pre el; face bucate, ține oi, vaci, cai şi porci, apoi tot e sărac şi aşa de neajuns, cât preste vară cumpără bucate de la vecinii săi, de la nemți şi de la sârbi. Cine? Românul? Dar de ce?"[3].

---

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, Bucureşti, 1901, p. 178.
[2] *N. Iorga*, *Op. cit*., *p. 523*.
[3] *Carte de mână pentru bine orânduita economie*, *Buda, 1807, p. 11 nenum*.

Problema va apare în repetate rânduri şi sub diferite aspecte în opera lui George Barițiu. Spiritul cumpătat al marelui publicist, cunoaşterea adâncă a realităților transilvane pe care o avea, elimină orice prezumție de exagerare. Încă din 1837 în *Cuvântarea scolastică* pune problema „de a fi rămaşi îndărăpt", şi doi ani mai târziu, în 1839, evocă în aceşti termeni sărăcia transilvană: „De la Braşov până la Sălagiu şi de la Bistrița până la Poarta de Fer auzim mai într-un chip plângându-se oamenii de o sărăcie, care începe a-i apăsa de câțiva ani încoace precum şi temându-se de un rău mai mare în viitoriu"[1]. Rămânerea în urmă rezulta din compararea stărilor economice româneşti, nu numai cu a naționalităților conlocuitoare din Transilvania, a saşilor, mai ales repetăm, dar şi cu a altor popoare din monarhie sau chiar din occident.

"Gazeta Transilvaniei", la 1843, vedea în masa poporului din Ardeal „un mare număr de țărani lipsiți de îmbrăcămintea cuvenită la asprimea timpului de iarnă, mâncând pâne rar, iar mălai în toată viața sa, care nici pe jumătate nu dă hrana ce o dă grâul, neştiindu-şi ferbe nici cea mai uşoară legumă ce i s-ar face în grădină, dacă ar planta-o, dormind în bordee cu ferestre numai găuri şi cu un cuptoriu ce în veci îl orbeşte cu fumul ... Mai adaogă la țăranul plugariu, că de cumva este el român apoi are să-şi trăiască cu mălaiul gol mai trei părți ale anului. Vine vreme lucrului greu, colo în postul Sf. Petrului. După ce un râmătoriu ce ucisese i s-au sfârşit încă până la Paşti; apoi acum şi puținul lapte ce l-ar sorbi de la văcuța sa, fiind şi oraşul departe şi neputându-l vinde îl dă la pisici, iar el roade la coji goale şi trage din spete la sapă şi la coasă"[2].

Era de aşteptat ca George Barițiu să privească la un moment dat problema în mod mai cuprinzător, să o pună, pe de o parte, pentru toți românii, pe de alta, să pătrundă mai adânc în diferențierile deja produse în societatea românească. De aceea, la 1862 îşi punea întrebarea „Cum se poate dară că în mijlocul atâtor avuții ale naturei totuşi să fim dincoace şi dincolo de munți tocma pe atâta de săraci pe cât ar trebui să fim avuți"[3]. Referindu-se la poporul român din Transilvania un cunoscător de talia lui nu putea generaliza. În 1853, la ieşirea din iobăgie, el distinge sub raportul stării materiale trei categorii de români, unii care trăiesc binişor (3/10), alții care trăiesc rău (2/10) şi în sfârşit, alții, jumătate (5/10) foarte rău, „încât mai râu nu se poate"[4]; era obligat astfel să recunoască diferențierea din sânul țărănimii şi să insiste dintre categoriile de țărani – țărani nobili, țărani fost iobagi, țărani zilieri, curialişti, „lipituri", țărani foşti militari şi țărani de pe proprietățile regale – asupra păturilor cele mai sărace, anume curialiştii şi zilierii. A lăsat asupra lor o mărturie dramatică care

---

[1] *Câteva aieptări asupra sărăciei ce se vede a ne copleşi în Transilvania*, în "Gazeta de Transilvania", II, 1839, nr. 18, apr. 30, p. 71.

[2] *Fabricele si agricultura,* în "Gazeta de Transilvania", VI, 1843, nr. 85, oct. 25.

[3] Agricultura, industria şi comerciul Principatelor Unite catră Transilvania, în "Gazeta Transilvaniei", XXV, 1862, nr. 42, mai 26, p. 166.

[4] *Modul vietuirei poporului român,* în "Gazeta Transilvaniei", XVI, 1853, nr. 43, mai 30, p. 164.

aminteşte descrierea făcută de N. Bălcescu cu 12 ani mai înainte despre ţăranul din şesul Ţării Româneşti: „feţele palide şi zbârcite, ca în timp de foamete" – spune George Barițiu – „ochii înfundați în cap", „pălăria de zece ani, ruptă, la bărbat ieşindu-i părul, cu obele ieşindu-i din opinci, cu sumanul din pănură bălțată în două culori, cu copii de 8 – 10 ani tot în cămaşă lungă, golaşi ca napul, şezând în vatră sau afară pe prispă zguliți la un loc şi plângând pentru ca să le treacă de foame ..."[1]. George Barițiu a sesizat bine procesul de descompunere a satului, pauperizarea maselor după reformă – cel puțin în anumite regiuni, deoarece preocupat de aceeaşi problemă în 1876 îşi punea din nou întrebarea – atacând şi un alt aspect al ei: „Cum se întâmplă, se întreba el, că sărăcia la noi să facă paşi aşa răpezi, proletariatul să se înmulțească şi totuşi proprietarii de moşii să strige mereu că simt lipsă mare de brață muncitoare"[2].

Un alt fruntaş al generației de la 48, August Treboniu Laurian, reținând problema sub aspectul condițiilor concrete de trai ale majorității țărănimii româneşti, scria la 1859: „subzistența mizeră, oameni nutriți rău, locuiți rău, îmbrăcați rău, lipsiți de toate, n-au vigoarea şi sănătatea cuvenită spre a putea lucra cumsecade, se bolnăvesc lesne, n-au mijloacele de a-şi căuta de sănătate, mor înainte de timp. Dacă vin ani de foamete sau le mor vitele, ei rămân îndărăt, se îndatorează, se aservesc, se mizeresc şi per mare parte"[3]. Vincențiu Babeş, la rândul său scria la 1871: „Cine nu ştie, care român nu simte că noi suntem poporul cel sărac, în binecuvântatul pământ al Daciei lui Traian, în moşia noastră străbună"[4].

În sfârşit, pentru a aminti încă un fruntaş al revoluției de la 48, Axente Sever, simplul titlu pe care îl dădea unui articol al său publicat în 1876: *Despre cauzele mizeriei poporului românesc, urmările ei şi încercarea de a le înlătura,* conține în formularea sa întreaga problemă capitală a şcolii economice ardelene. Presa întreține în permanență această problemă. De exemplu: „Orientul latin" scria: „Cei mai mulți economi nu posedă pământ de ajuns ca să-şi poată procura subzistența dintrânsul. Astfeliu mâne poimâne ei vor ajunge cu mic cu mare la proletariat, ca să iee lumea în cap. Românii din Munții Apuseni bravi ostaşi ai lui Avram Iancu ... gem într-o situațiune materială aproape desperată. Ei nu au pământ de cultivat, ci se ocupă mai mult cu lemnăritul, făcând vase de brad şi doage ..."[5].

---

[1] *Epistolă deschisă domnului Ioan Gall, la M. Osiorheiu,* în "Gazeta Transilvaniei", XXV, 1862, nr. 94, nov. 28, p. 374.

[2] *Politica noastră cea mai bună,* în "Gazeta Transilvaniei", XXXIX, 1876, nr. 12, febr. 2/14, p.1.

[3] *Cel dintâi recensamânt,* în "Instructiunea publică", 1859, dec., p. 30.

[4] *Emanciparea noastră economică-finanțiară,* în "Albina", Pesta, VI, 1871, nr. 76, oct. 1, p. 1.

[5] *Un periculu iminente,* în "Orientulu latinescu", I, 1874, nr. 22, iun. 12, p. 1.

Noua generație care s-a ridicat în a doua jumătate a secolului: Visarion Roman, Ştefan Pop, Bartolomeu Baiulescu, Ieronim Bariţiu, Parteniu Cosma, Ioan I. Lepădatu, George Maior şi alţii, este aproape unanimă în a susţine că după 1848 economia poporului român în general până spre finele veacului, cu excepţiile amintite, nu numai că n-a făcut nici un progres, dar că ea în anumite regiuni şi aspecte a dat înapoi, că starea poporului s-a înrăutăţit. Visarion Roman vorbeşte de „ruşinătoarea sărăcie" a românilor, de toate clasele, Ştefan Pop ale cărui lucrări au fost consacrate cu prioritate economiei rurale, la 1873 scria: „Dacă vom privi cu seriozitate la soartea ţăranului agricultoriu, cu durere trebue să ne convingem că acesta din zi în zi sărăceşte tot mai tare, în fiecare an i se împuţinează vitele, oile, după aceea câte una parcelă de pământ, până în urmă abia mai are ce mânca cu familia sa, uneori destul de numeroasă"[1]. La rândul său Bartolomeu Baiulescu, bun cercetător de teren, la 1875, spunea şi el: „Cu durere suntem siliţi dară a recunoaşte că poporul român, în majoritatea lui, este sărac, şi după circumstările prezinte, cred că toţii ne temem să nu ajungă la prăpastie. De aceasta, datoria noastră cea mai sacră este să ne interesăm cu tot de-a dinsul, cel puţin pentru viitoriu, a-i recomanda mijloace spre a-l scăpa din ghiarele unui monstru cumplit, de lipsă şi foamete"[2]. Tot parohul de la Braşov spunea în 1883: „poporul român din cauze independente de voinţa lui, a avut nefericirea de a rămâne mult timp în întunerec, fără cultură şi astfel soarta lui tristă l-a adus şi la un grad îngrozitor de sărăcie, care îl amerinţă din zi în zi mai mult ..."[3]; şi cu un an mai târziu, la 1884, repeta constatările spunând în termeni tot atât de apăsaţi că starea poporului nostru în Transilvania este cu mult mai tristă decât suntem aplicaţi a o preţui; chiar mai tristă ca înainte de anul 1848 când era românul robotariu dară nu putea ajunge proletariu. Se poate convinge orişicine că poporul nostru este mai sărac decât ceilalţi conlocuitori din Transilvania; n-are pământ de ajuns, n-are economie de vite; este lipsit de drepturi politice. este înapoiat în cultură, prin urmare, are o poziţiune foarte grea faţă de celelalte naţiuni cu care conlocueşte şi cu care se luptă pentru drepturi egale"[4].

Situaţia economică a ţăranilor români este considerată puţin deosebită în deceniul al optulea al veacului faîţ de cum fusese sub iobăgie, şi de către Ieronim Bariţiu: „Cercetând astăzi soarta şi starea materială a ţăranului român din Transilvania după emanciparea sa de supt iobăgie, vom afla că ea nu se deosebeşte cu mult mai mult de aceea pe care o a suferit până la 1848. Întrebând poporul român, dacă astăzi se simte mai bine ca atuncea el ne va răspunde cu un nu dureros dar ferm". Parteniu Cosma, la 1881, recunoştea şi

---

[1] *Pentru ce sărăceşte poporul agricultoriu?* în "Economul", I, 1873, nr. 16, sept. 15/27, p. 122.
[2] *Despre unele mijloace care ar putea ameliora starea materială a poporului român*, în "Transilvania", VIII, 1875, nr. 19, oct. 1, p. 216.
[3] *Despre necesitatea promovărei şi protecţionării meseriiloru între români*, Sibiu, 1884, p. 3.
[4] Ibdem, p. 36.

el starea de înapoiere economică a românilor față de naționalitățile conlocuitoare: „Suntem dedați – spunea el – a fi întâmpinați din partea compatrioților noştri cu imputarea că poporul român preste tot este mai înapoiat în toți ramii de cultură ca multe alte popoare din patrie [monarhia habsburgică]. Ei bine, adăuga el, pentru a stabili răspunderile, chiar de ar fi aşa, cine poartă vina? Poporul român nici într-un caz”[1].

La începutul secolului al XX-lea după ce în ultimele două decenii economia românească înregistrase transformări, la 1903, George Maior revizuindu-şi păreri mai vechi făcea constatarea că bunăstarea materială şi morală a poporului nostru mai mult scade decât progresează[2].

Sărăcia maselor exista fără îndoială, dar era oare atât de gravă pentru ca problema să fie pusă cu atâta pregnanță şi în termeni atât de generali? Răspunsul îl poate da numai cercetarea de istorie economică pe baza analizei critice a izvoarelor, având să se țină seama şi de opiniile, care atestă totuşi progresul, cel puțin pentru unele păturI sociale şi într-o anumită perioadă de timp. Din punctul de vedere al însemnătății şi a rolului acestor teze, trebuie de ținut în seamă că dezbaterea problemei avea loc în focul unei aprinse lupte naționale, şi că tezele care se formulau trebuiau să justifice revendicările maselor populare şi programele care se propuneau şi în jurul cărora trebuiau antrenate masele pentru susținerea şi aplicarea lor.

Era firesc ca problema o dată pusă să i se caute şi explicația. Însuşi Grigore Obradovici pusese simplu întrebarea: dar de ce? George Bariţiu o formula mai pe larg şi evita generalizarea; el introduce în punerea problemei, ideea unei deosebiri între diferitele clase ale societății românești: „Oamenii strigă de câțiva ani încoace în gura mare – spunea el la 1844 – că românii din Transilvania sunt foarte asupriți; de aci încolo însă prea puțini mai întreabă care este natura asuprelii românilor; de unde vine aceea, din natura constituției noastre sau din volnicia despotică a vreunei caste politice, sau şi din moliciunea şi orbia chiar a românilor căşunați din vina veacurilor trecute. Mai încolo însăşi multora le este lene a deosebi între plasele de locuitori şi a cerceta care este mai scutită şi care mai asuprită sau şi scoasă cu totul dintre apărătorii păreți ai constituției”[3]. Publiciştii ardeleni nu înclină însă spre răspunsuri savante. La nivelul gândirii economice de atunci explicații mari nici nu se puteau da; de aceea, explicațiile, inconsecvente uneori, nu reflectă greşelile şcolii, ci greşelile epocii, nivelul ei de gândire. Dar în toate explicațiile se întrevede sau se afirmă categoric o tendință de a raporta starea de

---

[1] *Discursul domnului P. Cosma rostit la 15/25 augustu cu ocaziunea espoziţiunei naţionale române din Sibiu*, în “Transilvania”, XII, 1881, nr. 17 – 18, sept. 1 – 15, p. 146.

[2] *Probleme economice,* în “Gazeta Transilvaniei”, LXVI, 1903, nr. 34, febr. 13/26, p. 1.

[3] *Tipariul nostru român din punt de vedere politic,* în “Gazeta Transilvaniei”, VII, 1844, nr. 52, iun. 29, p. 205.

înapoiere a economiei româneşti la inegalitatea de drepturi a naționalităților şi la aservirea poporului român.

Ideea era fără îndoială exactă, dar mai înainte de toate era mobilizatoare; emanciparea economică însemna lichidarea situației politice existente, egala îndreptățire ca primă etapă. Vorbind despre comerț şi industrie, dar înțelegând întreaga economie românească, Bartolomeu Baiulescu sintetiza astfel explicațiile şcolii economice ardelene: „Doi factori au contribuit la starea primitivă (veche) în care aflam comerciul şi industria. Legile asupritoare țineau pe români în lanțurile sclaviei şi în necultură, iar protecțiunea şi favoarele acordate streinilor delăturau orice element indigen (din loc) şi dădeau ocaziune (prilej) numai streinilor de a se îmbogăți. Aceşti doi factori au împedecat pe român să progreseze şi l-a făcut sclav în pământul străbunilor săi”[1]. Explicația era hotărâtoare pentru cauza pe care o slujea mişcarea națională. La 30 se ani după revoluția de la 48, George Bariţiu avea să spună, criticând ca toți fruntaşii români dualismul, că: „una din consecințele dualismului a fost şi este că națiunea română a fost readusă iarăşi în starea care s-au aflat mai înainte de aceasta cu 31 ani, Ea astăzi se vede provocată şi forțată a reîncepe de nou lupta de apărare în contra arbitrariului şi a nedreptății ...”[2]. În acelaşi an, Ioan Roman, condamnă şi el cu tărie, de pe pozițiile şcolii economice, noul mijloc al aservirii, spunând că „sistema dualistică, sub a cărui jug ne aflăm, cum se ştie, a avut şi are ca scop maghiarizarea sau exterminarea naționalităților”[3].

În locul unei explicații largi sociologice, unii reprezentanți ai şcolii economice ardelene aduc o documentație istorică asupra stării de înapoiere contemporane lor; luând această poziție, o nouă direcție de cercetări se crea, istoria economică, în special istoria agrară. Tradiția vechiului istorism a fost o bază solidă. La 1884, George Bariţiu dădea o cuprinzătoare definiție a sarcinilor istoriei, amintind prin concepția sa de M. Kogălniceanu şi N. Bălcescu: „istoria patriei şi a oricărui popor ajuns la conştiința de sine – spunea el – nu poate să aibă nici o valoare practică, nici un folos real, dacă va înregistra tot numai domniile după serii de ani şi epoce şi cu acestea alăturea războaiele, intrigele de la curți, fenomene estraordinare în natură, boale epidemice şi altele ca acestea, ... datorința istoricului este a studia cu tot adinsul legislațiunea unei țări şi toată dezvoltarea din veac în veac, din epocă în epocă, a tuturor relațiunilor sociale, a claselor în cari s-au despărțit popoarele în staturi şi a influințelor reciproce”[4]. Din păcate, George Bariţiu n-a aplicat această concepție în studiile sale mai ample de istorie. În schimb, contribuțiile sale la istoria agrară a Transilvaniei sunt de un real folos tezelor şcolii româneşti.

---

[1] Despre necesitatea promovărei şi protecționării meseriiloru între români, Sibiu, 1884, p. 8-9.
[2] *În memoria zilei de 3/ 15 mai 1848,* în “Observatoriul”, II, 1879, nr. 35, mai 2/ 14, p. 139.
[3] *Sistemele național-economice,* în “Economulu”, VIII, 1880, nr. 1, ian. 1/13, p. 4.
[4] *Studiu istoric asupra raporturilor agrarie din Ungaria şi țările adnexe*, în “Transilvania”, XV, 1884, nr. 9 – 10, mai 1 – 15, p. 66.

Istoria agrară avea menirea să demonstreze drepturile istorice ale poporului român la pământ şi libertate, să arate dovezile de uzurpațiune şi exploatarea feudală, să pregătească spiritele pentru eliberare. „Parcurgeți legile agrarie ale Transilvaniei pe 450 de ani înapoi, şi veți vedea că în toate predomină tendința de a lipsi pe român de proprietatea imobilă, atât în comunele rurale, cât şi în cetăți şi opide, cu un cuvânt preste tot”[1]. August Treboniu Laurian pune în circulație, teza dreptului istoric al țărănimii asupra pământului, pe care dincoace de munți o susținuse N. Bălcescu şi lega originea feudalismului de instalarea maghiarilor în Transilvania: „în Transilvania – spune el – la început tot pământul fusese liber, proprietatea absolută a poporului agricultoriu şi păstoriu, parte în genere (proprietate comună) parte în specie (proprietate solitarie). De la venirea ungurilor – continuă el – regii introduseseră cu încetul sistema feudală (omagismul) şi despoiară pre popor de pământul său dându-le la dregătorii lor, la militari şi civilii, drept premiu pentru serviciele lor”[2]. George Barițiu spunea la fel: „iobagiul odinioară fusese adevăratul şi singurul proprietar al moşiei sale”.

Sarcina pe care şi-a asumat-o şcoala românească de a elabora un program de reforme însemna însăşi justificarea formării ei. Bartolomeu Baiulescu lansa ideea cu totul nouă atunci, şi actuală azi, a alcătuirii unui *plan* – un plan de dezvoltare a economiei româneşti, pentru a-i interpreta ideea în limbajul de azi – plan care ar fi trebuit strict urmărit, dar „fără a forța lucrul şi a face salturi mortale”. Un plan propriu-zis nu s-a alcătuit, dar liniile mari ale unui program au fost totuşi elaborate[3]. Nu este vorba despre o operă a unuia sau a mai multor autori într-un anumit moment, ci de formularea în timp a unei direcții de reforme, pe toate ramurile economice, pe care, în diverse variante, în recomandări sau prevederi exprese în raport cu stadiul de dezvoltare a relațiilor sociale, le găsim cristalizate în programele diferitelor publicații periodice, în revendicările din documentele colective, în programul Partidului național român sau în programele economice ale *Astrei.* Programul şcolii

---

[1] *Iobăgia vechia şi iobagia nouă,* în “Gazeta Transilvaniei”, XXXIX, 1876, nr. 2, ian. 8/ 20, p. 1; *Despăgubirea proprietarilor. Legile agrarie,* în “Gazeta de Transilvania”, XI, 1848, nr. 59, iul. 19, p. 241 – 242; nr. 60, iul. 22, p. 245 – 246; nr. 61, iul. 26, p. 251 – 252; *Despre serbitute sau sclavie,* în “Observatoriul”, III, 1880, nr. 100, de, 13/ 25, p. 401 – 402; nr. 101, dec. 17/ 29, p. 405 – 406; nr. 102, dec. 22/ ian. 1, p. 409 – 410; nr. 103, dec. 24/ ian. 5, p. 413 – 414; nr. 104, dec. 27/ ian. 8, p. 417 – 418.

[2] *Cel dintâi recensământ,* în “Instrucțiunea publică”, Bucureşti, 1859, dec., p. 26.

[3] Ideea unui plan economic românesc a circulat în publicistica română; la 1890 “Telegraful român”, de exemplu, propunea un plan care să cuprindă întreaga activitate economică românească, agricultura, industria şi comerciul, şi sugera întrunirea unui *congres economic* care să-l alcătuiască. *(Ceva relativ la situațiunea noastră economică,* în “Telegraful român”, XXXVIII, 1890, nr. 128, dec. 8/ 20, p. 510 – 511).

economice este aşadar un program colectiv național de orientare generală, nu un program de stat şi sub acest aspect, el trebuie înțeles în textele noastre.

Este un program impus de realități şi elaborat cu preocuparea de a fi aşezat pe o bază ştiințifică. Cunoaşterea realităților naționale este considerată ca o primă condiție; la 1876 George Barițiu formula astfel această exigență: „A voi ca țara să facă progrese mari în diversele ramuri ele economiei naționale şi a nu cunoaşte cu de-a-măruntul toate facultățile, ocupațiunile şi diversele relațiuni ale locuitorilor, este a orbeca pe întunerec şi a cădea din groapă, precum vedem că o pat toți aceia cari es la învățături în țări streine, mult mai înainte de a-şi cunoaşte țara lor, apoi se întorc cu capul bute de teorii, dară nu ştiu ce să facă cu ele”[1]. Într-adevăr, economiştii ardeleni au ținut seama de aceste exigențe, au cunoscut realitățile regionale. Dar n-au făcut paradă de erudiție economică, n-au căutat să arate – după expresia lui George Barițiu – că au capul „bute de teorii”[2]. În formularea orientării programatice se simte fireşte contactul şi cu cultura occidentală, influența unor doctrine de largă circulație asimilate în raport cu nevoile locale, şi mai ales se constată relațiile cu cultura economică de dincoace de munți. În realitate, gândirea economică ardeleană n-are veleitatea de a elabora programe originale, ci programe *necesare,* orientări practice, experimentatale şi adaptate nevoilor locale. Ideea o exprima bine Bartolomeu Baiulescu la 1875, când spunea: „spre a afla atare mijloace pentru poporul nostru n-avem a face alta decât a ne lua de model pre acele popoare cari în ziua de astăzi escelează prin bunăstarea lor materială şi a studia modul cum au ajuns ele la această bunăstare şi fazele prin care a trecut”[3]. Idee extrem de fecundă şi care în exprimarea actuală însemna calea burgheză, dezvoltarea pe linia capitalismului în condițiile locale.

În cultura transilvană nu s-a pus, ca în Principate, problema a două căi, cu cortegiul ei de polemici privind valoarea capitalismului şi a civilizației zisă de import. Dar ceea ce caracterizează întreaga orientare a şcolii economice ardelene este că în condițiile de aservire națională ea a militat pentru creşterea capitalismului „de jos”, şi nu pentru plantarea lui „de sus”. De aceea, ea a căutat să popularizeze lozinca „prin noi înşine”, şi a susținut împlinirea programelor şi recomandărilor sale prin continui îndemnuri în numele ideii naționale.

Ideea, *prin noi înşine,* născută din necesitățile luptei naționale, era curentă încă de dinainte de revoluție şi a fost susținută cu entuziasm de publicistica română; la 1844, George Barițiu spunea: „Aşa nu mai poate merge. De nu vom îngriji noi înşine pentru îmbunătățirea stării noastre materiale, pentru alungarea sărăciei ... nu pui ani douăzeci şi ne vom atinge din categoria

---

[1] *Politica noastră cea mai bună*, în “Gazeta Transilvaniei” XXXIX, 1876, nr. 13, febr. 15/27, p. 1.

[2] Ibidem.

[3] *Despre unele mijloace care ar putea ameliora starea materială a poporului român*, în “Transilvania”, VIII, 1875, nr. 19, oct. 1, p. 216.

naţiilor”[1]. Cincizeci de ani mai târziu, o găsim la fel afirmată. Ioan Costin spunea la 1895: „fiind noi în stat ca nişte fii vitregi, nimeni nu ne poartă de grijă ... În asemenea împregiurare cea mai arzătoare pretenţiune este ca să ne îmbunătăţim starea economică prin noi înşine”.

Programele ardelene nu sunt lucrări academice ci programe de acţiune, de luptă ale unor militanţi realişti. Încă din 1837 George Bariţiu lansa un patetic apel la deşteptare, la militantism: „acum – spunea el – este vremea, iubiţii mei români, când toată lumea şi toate întâmplările veacului nostru ne îndeamnă şi voesc să ne trezim din somnul cel îndelungat al neştiinţii”[2]. Adevărata deşteptare înseamnă ieşirea din indolenţă, din indiferenţă. La 1845, tot el spunea: „e o datorie patriotică şi morală totodată a fiecăruia a munci până se află în viaţă şi pe lângă muncă neîmpilătoare de sărac şi seriman a câştiga cât poate mai mult spre a-şi asigura viaţa şi viitorul său şi al familiei sale: aceasta nu este iubirea de argint, iubirea de ating este câştigul nedrept înşelat, furat”[3]. Cu un an înaintea revoluţiei, George Bariţiu îşi repeta apelul spunând intelectualităţii româneşti: „învăţaţi pe ţărani şi chiar pe cei mai mulţi proprietari a purta o economie mult mai regulată, siliţi pe unii şi pe alţii prin mijloace morale, mai vârtos prin esemplu bun a fi mult mai păstrători”[4].

Revoluţia a adus aparenţa unei vieţi mai bune pentru mase şi în credinţa epocii nu depindea decât de ele, de munca lor pentru a o avea; chemările şi îndemnurile sunt acum străbătute de febra acestei nădejdi. În 1851, „Gazeta Transilvaniei”, se adresa din nou românilor: „să ne deşteptăm cu toţii, să ne răsfrângem mânecile, să ne apucăm de lucru ca niciodată de două mii de ani. Să apucăm fără preget, care aratrul, sapa şi săpoiul, grebla şi furcoiul, care acul şi sula, securea şi barda, care iarăşi să ne aruncăm pe speculaţiuni negustoreşti, să cutreierăm ţările, să aducem mijloace de viaţă şi de cultură pentru familiile noastre[5].

În multe alte rânduri, George Bariţiu, autentic exponent al spiritului de „grunderism burghez”, se adresa burgheziei şi intelectualităţii; „rugăm pe toţi aceia ale căror cuvinte au trecere la popor, ca să nu încete niciodată a îndemna pe toţi românii la muncă, la câştig pe cale dreaptă şi onestă şi la cumpărare de avere imobilă în case şi moşii cum şi totodată la clădire de locuinţe din materii mai solide ... faceţi-vă luntre şi punte şi cumpăraţi la moşii

---

[1] *Sărăcia,* în “Gazeta de Transilvania”, VII, 1844, nr. 16, febr. 24, p. 62.
[2] *Cuvântarea scolastică,* ... în Braşov, 1837, p. 28 – 29.
[3] *Despre comerciul transilvan,* în “Gazeta Transilvaniei”, VIII, 1845, nr. 38, mai 10, p. 149-150.
[4] *Preţul bucatelor, esportaţia şi importaţia lor în patriile noastre*, în “Gazeta de Transilvania”, X, 1857, nr. 85, oct. 23, p. 338.
[5] De la Olt, *Idei practice. II. Să nu disprețuim averile ca mijloace,* în “Gazeta Transilvaniei”, XIV, 1851, nr. 18, mart. 1, p. 83.

..."[1]. Nu uita să facă noi apeluri nici în anii săi târzii; la 1886 din nou spunea: „nu o dată am zis, să învățăm a munci, a câştiga şi a păstra, căci de nu, popor sărac vom fi şi vom rămâne sărac, sclav al popoarelor bogate, de la a căror grație va depinde chiar viața lui ..."[2].

Pentru fundamentarea unui program de emancipare şi pentru legitimarea îndemnurilor la muncă şi la câştigarea de avuții trebuia curățată mentalitatea epocii de prejudecăți feudale, trebuiau combătuți „reacționarii ruginiți". Şcoala economică românească a trebuit să afişeze chiar de la început o nouă concepție despre muncă şi avuție. A trebuit astfel să proclame ideile burgheze despre muncă cât şi despre avere, şi să condamne concepțiile feudale, reprezentate mai ales printre români de doctrinele teologice, de o atât de largă răspândire în poporul transilvan; să vorbească despre „măiestria" de a câştiga bani şi să formuleze reguli în acest sens cum face Petru Lupu-Lupulov. În acest scop în publicistica românească au început să apară idei curente în economia politică clasică în perioada de luptă împotriva feudalismului, despre valoarea muncii, considerată de teoriile burgheze clasice ca izvor al avuției, să se sublinieze însemnătatea muncii libere, să se facă deosebirea între averea feudală şi averea burgheză, să se treacă la apologia averii de tip burghez.

"Foaia pentru minte" publica în 1845 un semnificativ articol chiar prin titlul său proclama deschis rolul şi însemnătatea averii burgheze: „Firea veacului de acum – scrie autorul – s-au strămutat cu totul de cel trecut; astăzi tăria, puterea unei nații mai mult se rezimă pe cumpăna averilor decât în mulțimea locuitorilor; care nație nu propăşeşte aseminea cu îndemnul veacului în industrie, în agonisirea averilor, pentru aceea toată nădejdea viitorului e strânsă, e înmormântată, pentru aceea ce care asudă întru deşteptarea poporului, întru lățirea poporului, întru lățirea bunei creşteri, mai mare laudă, decât cea pentru răscumpărarea creştinilor din prinsoarea păgânească"[3]. Este o teză pe care publicistica ardeleană o va repeta mereu, cu semnificație vădit educativă[4].

În limitele restrânse în care cenzura permitea publicarea unor astfel de articole, găsim totuşi în materialul cunoscut a avuției feudale şi a mijloacelor

---

[1] *Românii transilvani ca proprietari de pământu,* în "Gazeta Transilvaniei", XXIV, 1861, nr. 94, nov. 29, p. 392.

[2] *Cestiunea tarifelor si a convențiunilor comerciale în stadiul de astazi*, în "Transilvania", XIX, 1886, nr. 9 – 10, mai 1 – 15, p. 66.

[3] O. C. *Averea şi sărăcia,* în "Foaia pentru minte, inimă şi literatura", VIII, 1845, nr. 13, mart. 26, p. 103 – 104.

[4] "Lucrul, munca dar, este prima încheetură din simbolul economiei naționale, munca este izvorul din care se poate scoate nutrimentul unui popor ce voeşte să aibă viață" ... nu ne resta altă cale decât să ne apucăm cu toții de muncă şi să conlucrăm la delăturarea acestui rău mare național, la delăturarea sărăciei. *(Cea mai bună politică românească,* în "Gazeta Transilvaniei", XL, 1877, nr. 28, apr. 14/ 26, p. 1.

prin care a fost dobândită; „Comori câştigate prin furt, răpire, minciună şi înşelăciune prin despoierea de sarman şi de văduvă, prin vinderea dreptății pe ban, prin vinderea darului ce Simion Magul, prin vinderea fratelui şi a dascălului nostru ca Iuda, prin împilarea simplului sătean muncitoriu să nu le adunăm ... căci – adaugă autorul – zace anatemă şi blăstăm pe ele ...” Găsim în acelaşi timp o critică spirituală la adresa concepției creştine despre pretinsa valoare morală a sărăciei, ceea ce era un gest destul de îndrăzneț față de autoritatea bisericească. „Era odată un arhiereu românesc – continuă acelaşi autor – care avea şi el neajunsele sale ca toți oamenii, auzeai însă de la dânsul şi unele învățături foarte practice, precum cam rar le afli la arhierei şi preoți, cărora le place mai mult a teoriza pe seama altora. Acela arhiereu zicea: «Este o mare prostie că popii mai învață pe popor ca să nu-şi adune comori când acesta nu are ce mânca». În adevăr, continuă autorul, nu poate cineva să-şi bată joc de popor cu mai amar sarcasm, decât când îi tot blatără în contra comorilor şi le recomandă sărăcia de bunăvoie, cum ai vrea să faci din tot neamul omenesc numai călugări şi ... călugărițe. Şi dacă noi vom predica la popor sărăcia şi vom pretinde ca tot poporul să rămâie calic vai de el, pe cine vreți voi să faceți domn preste făpture, proprietariu al atâtor produpte minunate şi feliurite de care pământul patriei este plin?” Noua avere, rod al muncii cinstite, trebuie pusă în serviciul societății, adusă în producție: „nici pe cale dreaptă să nu grămădim comori numai ca să zacem pe ele ca cel necurat, să ne închinăm lor ca popii idoleşti să le numărăm cu uşele încuiete”. Dar autorul vrea o burghezie animată de un spirit generos, legată de popor, atentă la suferințele lui, o burghezie în care să străbată „geamătul acelui Lazăr plin de bube”, vaetul acelor „orfani peitori de foame şi de frig”, în care să vibreze sentimente de compătimire pentru sute şi mii de prunci şi tineri care au nevoie de învățătură. Şcoala economică a combătut insistent predica ascetică tradițională, dar fariseică a bisericii, cu privire la avere şi a continuat critica sa până târziu, a afirmat deschis poziția sa, asupra rolului averei în societatea burgheză. „Alții -spune George Barițiu în 1852 – poate că vă vor zice: nu vă adunați vouă comori. Noi din contra, nu vă putem îndemna destul ca să vă adunați comori cât se poate mai mari. Însă bine vă însemnați nici decum pentru ca să vi le mănânce rugina şi moliile, nici pe sama lui Mamon, nici cu asuprirea şi împlinirea fratelui tău ...”[1]. Aproape după trei decenii, „Observatoriul” repeta teza spunând: „Nu vă adunați vouă tezaure, zice Sf. Scriptură”, dară tot acea scriptură adaogă îndată: „nu vile adunați pentru ca să vi le mănânce moliile, nici ca să vi le fure hoții şi mergând mai departe, nu vi le adunați numai cu scop ca, cu ajutoriul lor să vă tăvăliți în desfrânări, să vă

[1] *Braşov,* în “Gazeta Transilvaniei”, XV, 1852, nr. 3, ian. 9, p. 10.

aruncați familiile în mii de tentațiuni şi nefericiri, ci să considerați avuțiile ca mijloace pentru toate scopurile sublime ale omului”[1].

Edificarea programelor cerea o inițiere în ştiința economică. Nevoia era de mult simțită şi tot George Barițiu îi va sublinia importanța: „Dacă nu vom avea şi noi economişti consumați de la cari să primim în limba noastră cunoştințe practice, prin care spiritului nostru să i se deschidă un orizont întins şi foarte larg, să nu mai sperăm că vom scăpa vreodată de sclăvia sărăciei”. La data când George Barițiu scria aceste rânduri existau printre români şi economişti – poate nu toți oameni de strictă specialitate cum ar fi dorit el – exista şi acel orizont realist pe care îl considera necesar, exista şi concepția despre program şi programul însuşi prin care să se combată „sclavia sărăciei”.

Programul şcolii economice ardelene pentru ieşirea din înapoiere pleacă de la constatarea înapoierii în toate ramurile economice: agricultură, industrie, comerț, transporturi, credit şi cercetând înapoierea în fiecare ramură, caută soluția pentru fiecare din ele; este un program multilateral, care se situează pe premiza că fiecare ramură de producție are însemnătatea ei şi că pentru emanciparea economiei româneşti este nevoie ca toate ramurile să iasă din înapoiere. Există desigur specialişti în anumite ramuri de producție sau unii din reprezentanții şcolii sunt mai interesați într-o direcție sau alta, însă ideea comună este dezvoltarea economiei româneşti prin dezvoltarea concomitentă a tuturor ramurilor de producție. Ideea de unitate a economiei româneşti se reflectă şi se traduce în concepția despre programul ieşirii din înapoiere.

Să recapitulăm deci pe ramuri de producție cum s-a pus problema înapoierii şi să vedem în liniile cel mai generale direcțiile în care s-au căutat soluțiile.

---

[1] *Luptele pe terenulu naționalu economicu*, în “Observatoriul”, III, 1880, nr. 87, nov. 17/ 29, p. 345; cf. C. Mureşan, *Ideile social-politice ale lui George Barițiu în publicistica sa din perioada absolutismului şi imperiului liberal*, în “Anuarul Institutului de istorie, Cluj”, XI, 1963, p. III – 121; de asemenea monografia Vasile Netea, George Barițiu. Viața şi activitatea sa, Bucureşti, 1966.

PROBLEMA AGRARĂ ŞI RIDICAREA NIVELULUI AGRICULTURII

Literatura economică românească din Transilvania a tratat problemele agriculturii cu precădere din punctul de vedere al economiei țărăneşti. Este o consecință a structurii economice generale româneşti şi a statului eterogen în care, în cadrul unei evoluții de secole, marea proprietate se concentrase în mâinile claselor dominante ale națiunilor conlocuitoare, fie în forma feudală, fie în forma capitalistă, şi care lăsase celei mai numeroase părți a populației sale o suprafață cu totul restrânsă, pentru ca altă formă de proprietate decât mica proprietate, şi aşa numai pentru o parte a populației, să se poată constitui. Era astfel inevitabil pentru publicistica românească, ca problemele legate de agricultură, relațiile agrare, formele de proprietate şi evoluția lor, sistemele de cultură agricolă, să fie cercetate din punctul de vedere al țărănimii şi în cadrul problemei fundamentale a înapoierii economice româneşti şi a sarcinii de a o lichida să treacă pe planul întâi problemele economiei agrare româneşti. Chiar dacă în societatea feudală sau în cea capitalistă au existat şi unele proprietăți moşiereşti româneşti, problemele lor rămân în afara preocupărilor publiciştilor români. Formată şi dezvoltată în epoca de creştere a societății burgheze, şcoala de gândire agrară românească este o şcoală burgheză cu problematică țărănească.

Poziția în problema agrară şi caracterul şcolii româneşti se definesc cu atât mai clar cu cât Ungaria şi Transilvania sunt țări care dispun de mari proprietăți funciare şi economia lor are încă un caracter predominant agrar. George Barițiu observa just, la 1884, că contradicția de bază contemporană lui este, în parte, încă între aristocrație şi iobăgie: „eu unul cred – spunea dânsul – că anume în țările agricole, precum este şi Ungaria şi țările adnexe din toate raporturile claselor între sine şi acela ce a domnit şi, în parte, încă tot mai domneşte este cel dintre clasele privilegiate, sau aşa-numit aristocratice şi dintre milioanele poporațiunilor rurale, aşa numiți iobagi”[1].

Literatura agrară românească este bogată şi are un conținut variat. Ea a pus în paralel, pe prim plan, problema *relațiilor în agricultură* şi *a producției agrare.* A luat poziție şi față de una şi față de alta şi a militat în spiritul ei general pentru soluții concrete[2]. A subliniat totdeauna importanța agriculturii,

---

[1] *Studiu istoricu asupra raporturilor agrarie din Ungaria şi țările adnexe*, în “Transilvania”, XV, 1884, nr. 9 – 10, mai 1 – 15, p. 66.

[2] Numărul articolelor publicate în presa românească din Transilvania, după 1848, despre problema relațiilor agrare şi a diferitelor ei implicații, precum şi despre problemele tehnico-economice ale agriculturii, este atât de mare, încât nici selectiv aceste articole nu pot fi citate în cadrul lucrării de față.

dar n-a proclamat niciodată, ca principiu de politică agrară românească, ideea exclusivității agriculturii, teza: Transilvania, țară eminamente agricolă, echivalentul tezei moşiereşti de dincolo de munți, România, țară eminamente agricolă n-a existat. În schimb a existat un interes dezvoltat pentru gospodăria mică țărănească, sub toate aspectele ei.

Problemele agrare, cu care şcoala românească a fost confruntată, au fost, fireşte, deosebite şi în raport cu stadiul de dezvoltare al relațiilor sociale, iar amploarea dezbaterii lor în raport cu posibilitățile de exprimare ale gândirii româneşti. Căci problemele agrare, lovind cele mai mari interese ale claselor stăpânitoare, era de aşteptat ca discuția, în măsura în care atingea aceste interese, să fie, dacă nu complet interzisă, cel puțin limitată. De aceea nu trebuie să ne surprindă penuria literaturii economice agrare cu o orientare socială înainte de 1848. O istorie a gândirii agrare româneşti va trebui să admită cel puțin trei perioade, una înainte de revoluție, alta în timpul revoluției şi a treia, cea mai bogată în probleme, de la revoluția din 1848 până la Unire. În primele două perioade, gândirea agrară românească are în principal o problemă: iobăgia. Reprezentanții şcolii româneşti, reflectând cu fidelitate şi intransigență interesele maselor țărăneşti iobage, au combătut cu tărie iobăgia, au înscris desființarea ei în programul revoluției, au urmărit legile de abolire, au denunțat intențiile ocolite ale claselor stăpânitoare de a mărgini întinderea, ca şi nenumăratele abuzuri comise de autoritățile statului maghiar, în curs de decenii, cu aplicarea legilor care au urmat revoluției. În Transilvania n-a existat în rândurile româneşti o opoziție sau o rezervă, ca în Principate, față de emancipare sau împroprietărire.

Desființarea iobăgiei a fost considerată o cauză națională. Iobăgia a fost condamnată fără nici o rezervă când scrisul a fost liber: „omagismul în Transilvania – a spus August Treboniu Laurian – a fost cea mai cumplită servie, un păcat strigătoriu la cer, care nu-l vor spăla nici fiii, nici nepoții impilătorilor”[1]. Desființarea ei a fost înscrisă în programul de la Blaj, ca un principiu într-adevăr revoluționar, fără vreo tocmeală printre fruntaşi, ei declarând în hotărârea memorabilă de la 4/16 mai 1848: „națiunea română ajungând la conştiința drepturilor individuale omeneşti cere fără întârziere desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi, atât în comitate, cât şi în districte, scaune şi granițe militare. Ea cere totdeodată şi desființarea dijmelor ca a unui mijloc de contribuire împiedicătoriu economiei”. George Barițiu, ca şi întreg poporul, a salutat frenetic desființarea ei: „Piară-i şi numele şi toată suvenirea ei, – striga Barițiu – de trei ori piară acel blăstăm de robie păgânească înfierătoare de oameni şi creştini ...”. Şi tot George Barițiu la 6/18 iunie 1848, exulta de bucurie spunând: „Astăzi este şi trebuie să fie ziua scăpării de servitute în toată Transilvania, să ne bucurăm şi să ne veselim într-

[1] *Cel dintâi recensiment,* în “Instrucțiunea publică”, 1859, dec., p. 30.

însa. Astăzi lăcomia lui Mamon fu înfruntată. Astăzi se făcu dreptate celor nedreptățiți, asupriți, despoiați, storşi, tirăniți sufleteşte, omorâți din veacuri”[1].

Reprezentanții gândirii româneşti au considerat – şi cu drept cuvânt – iobăgia drept o cauză principală a înapoierii şi sărăciei; ei au crezut cu sinceritate în valoarea libertății, au cultivat cu convingere iluzia că pe ruinele satului inert şi întunecat, se va clădi noua viață a poporului român, care-l va duce la bunăstare şi independență. George Barițiu şi alții dintre contemporanii săi au recunoscut fără rezerve forța maselor şi puterea revoluției şi, cu toată reacțiunea care a urmat anilor 1848 – 1849, ei au refuzat să admită că altcineva decât revoluția a desființat iobăgia. „Cine a desființat iobăgia țăranilor în Ardeal?” se întreba el în 1861. „Privilegiații, nicidecum şi niciodată”. La 1848, dacă stăpânitorii şi guvernul au consimțit la desființarea ei, au făcut-o „numai de frică” [2].

Mai târziu cu 40 de ani de la revoluție, combătând încă o dată opinia susținută de literatura socială maghiară reacționară, că ar fi vorba despre o acțiune generoasă a claselor stăpânitoare, George Barițiu spunea din nou: „iobăgia din Transilvania nu a fost desființată de bunăvoie, nici din grația nimănui, ci numai de frică, prin puterea cutropitoare a evenimentelor din 1848”[3].

Până la 1848, în presa românească, chiar dacă au fost unele discuții cu privire la chestiunea agrară, autorii lor n-au putut expune păreri, chiar moderate, în privința iobăgiei, aşa cum o vor face mai târziu. Poziția românească de la 1848 era fixată mai de mult; revoluția a fost ocazia manifestării ei publice. În 1846, George Barițiu pleda deja pentru dreptul țărănesc la proprietatea individuală: „tot ce mai are gubernul a mijloci spre mulțămirea lăcuitorilor este ca să dea dreptul tuturor legiuiților pământeni de a-şi putea câştiga proprietatea de pământ. Până când nu se va introduce preste tot asemenea lege şi măsură nu e nici o mirare dacă toți cei lipsiți de proprietate se socotesc pe sine numai ca străini în cutare patrie, şi sunt mai aplecați către o viață nomadică”[4]. În sprijinul acestei teze invoca, printre altele, şi autoritatea filosofului jurist german H. Ahrens.

Sarcina însemnată a şcolii de gândire românească începea însă o dată cu desființarea iobăgiei. Ceea ce masele, revoluția înfăptuise trebuia dus mai departe, economia țărănească trebuia organizată pentru a fi scoasă în adevăr din înapoierea ei.

---

[1] *Monarhia austriacă. Braşov, Transilvania, 6/18 iunie*, în “Gazeta de Transilvania”, IX, 1848, nr. 46, iun. 7, p. 190.

[2] Despre poziția lui George Barițiu în problema desființării iobăgiei şi a împroprietăririi: I. Kovács, *Problema desființării iobăgiei şi a împroprietăririi țărănimii în Transilvania văzută de George Barițiu,* în “Anuarul Institutului de Istorie”, Cluj, VI, 1963, p. 97 – 109.

[3] George Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei, vol. II, Sibiu, 1890.

[4] *Despre impoporare,* în “Gazeta de Transilvania”, IX, 1846, nr. 38, mai 8, p. 149.

Este meritul lui George Bariţiu de a fi înţeles însemnătatea unui program al dezvoltării economiei agrare româneşti. Şi formula încă din 1848, în patru puncte, care principial au constituit baza întregului program agrar românesc de mai târziu. Astfel: 1) Să învăţăm pe ţăran că este proprietar, 2) Ţăranul să păstreze proprietatea, 3) Să muncească bine pământul său, iar în zilele libere pe care le are, să muncească pe bani la alţii, 4) Să se deschidă şcoale peste tot[1]. Cu o intuiţie de admirat, agita spectrul reînvierii „iobăgiei".

Gândirea economică românească este confruntată în perioada de după revoluţie şi până la Unire, de situaţii contradictorii care decurg din acţiunea capitalismului în Ungaria şi Transilvania – deci şi în toate regiunile locuite de români – din influenţa rămăşiţelor feudale şi pe deasupra, din urmările nefaste ale politicii agrare oficiale. Sub influenţa capitalismului, vechiul şi patriarhalul sat românesc începe să se transforme. Diferenţierile sociale interne, atât de bine sesizate de George Bariţiu, se accentuează; o parte a ţărănimii este deposedată treptat, proprietatea ţărănească se pulverizează, loturile ţărăneşti, deja ciuntite prin reforma agrară se îngustează; „moşia" ţărănească, în multe regiuni, ajunge doar o sfoară de pământ; în sate camăta face ravagii din ce în ce mai mari, cum s-a întâmplat peste tot; în această ţărănime, în majoritate lipsită de stare, îşi face apariţia suprapopulaţia agricolă; migraţia spre oraşe este limitată, dar apare emigraţia peste graniţe ca teribil flagel de masă. În acelaşi timp, când se destramă gospodăria ţărănească, sub presiunea dezagregării industriei casnice şi a fiscalităţii, numeroase gospodării sunt atrase în circuitul pieţei; unele ramuri de producţie, ca oieritul, încep să decadă, în alte părţi, piaţa impune specializarea treptată a culturilor.

Unele procese ale pătrunderii capitalismului sunt sesizate de gândirea economică românească, altele nu. Pulverizarea proprietăţii ţărăneşti, ruinarea unor mase ţărăneşti şi emigraţiile reţin îndeosebi atenţia şi sunt privite ca simptome ale agravării sărăciei româneşti. Pulverizarea o semnala Pavel Vasici, încă din 1853, ceea ce arată că era un proces început înainte de reformă, astfel: „pământurile lor [ale ţăranilor] de arat, de câmpii de fân, care înainte de aceasta numai cu 60 de ani forma partidele frumoase de pământ, astăzi prin desele împărţiri şi subîmpărţiri între fii, nepoţi şi strănepoţi, ce au urmat din generaţiune în generaţiune, au ajuns a fi numai ceva mai late decât o pânză, încât sta să se adevereze proverbul că «culcându-te seara pe agrul tău, dimineaţa te pomeneşti pe al vecinului»"[2].

George Bariţiu semnala procesul de deposedare. La 1876, scria: „poporul perde de fiecare an din pământul câştigat cu sudoarea multor

---

[1] *Monarhia austriacă. Transilvania. Cluj. De la Dietă*, în "Gazeta de Transilvania", XI, 1848, nr. 45, iun. 3, p. 185 – 186.

[2] *Românii din Transilvania şi meseriile,* în "Telegraful român", I, 1853, nr. 11, febr. 7, p. 40.

generațiuni şi cu sângele vărsat ..."[1]. La finele deceniului al optulea, în presa românească, vorbindu-se despre deposedarea țăranilor români, se spunea că proprietarul român a sărăcit şi că „pălmaşii însă sunt adevărați proletari"[2].

În toiul procesului de pulverizare, 34 de ani după revoluție, Bartolomeu Baiulescu făcea şi el public următoarea constatare care de altiminteri n-avea nimic nou: „o mare parte din locuitorii români nu posed nici-un petec de pământ şi când ştim că alt număr considerabil în poporul nostru posedă numai atât de puțin încât nu-şi poate acoperi nici trebuințele sale proprii, când cunoaştem cât de primitiv se cultivă şi cât de puțin productiv este pământul în multe părți, ne mai putem oare mira, că numărul poporațiunei noastre descreşte văzând cu ochii?"[3].

În publicistica românească apar date cu privire la scăderea numărului de mici proprietari de pământ, şi creşterea concomitentă a numărului de țărani fără pământ, a zilierilor, a servitorilor[4]. Este semnalat, fireşte, şi procesul de trecere a proprietății mici țărăneşti în alte mâini tot țărăneşti, de mica concentrare a proprietății. Dar procesul nu era înțeles. I se atribuie cauze subiective, „unii n-au ştiut şi alții au ştiut să trăiască cu calcul"[5]. Cu toată situația de multe ori precară a proprietății țărăneşti, legitimitatea şi viabilitatea ei nu este pusă în discuție. Gândirea şcoalei rămâne în limite strict burgheze, şi chiar atunci când sub egida „socialismului creştin" o anumită presă întreprinde critica „capitalismului", ea rămâne totuşi deplin individualizată.

Lupta de clasă trebuia să se ascută. Publicistica ardeleană nu cultivă conceptul, dar sesizează fenomenul. Tot George Barițiu îl semnala la 1884, spunând: „Proprietatea mare, mijlocie şi cea mică din Ungaria şi țările adnexe se află, mai vârtos de la dualism încoace, într-o stare abnormală şi critică, pe care eu nu o pot caracteriza mai bine decât cu expresiunea uzitată la compatrioții mei maghiari: că ele caută una la alta cu ochi de lup[6]. Expresia rămâne: ura între clase era în creştere; clasele se uitau unele la altele gata să se sfâşie.

În fața acestei situații, şcoala economică românească a avut de la început o poziție clară: să combată înstrăinarea lotului şi deposedarea, să lupte pentru limitarea procesului de pulverizare şi să caute să stăvilească, dacă nu migrația internă, cel puțin emigrația în afară. În mod insistent românii sunt îndemnați să cumpere pământ; apeluri frecvente sunt adresate țăranilor,

---

[1] *Iobăgia veche şi iobăgia nouă,* în "Gazeta Transilvaniei", XXXIX, 1876, nr. 1, ian. 4/16, p. 1.
[2] *Moralitatea țăranilor români,* în "Biserica şi şcoala", I, 1877, nr. 26, iul. 24/ aug. 5, p. 205.
[3] *Despre necesitatea promovărei şi protecționării meseriilor între români*, Sibiu, 1884, p. 15.
[4] *Proprietatea mică în Ungaria,* în "Bunul econom", Sibiu, VII, 1906, nr. 21, iun. 30, p. 3-4.
[5] *Din viața săteanului român,* în "Biserica şi şcoala", XII, 1888, nr. 51, dec. 18/30, p. 407-409.
[6] *Studiu istoricu asupra raporturiloru agrarie ...,* în "Transilvania", XV, 1884, nr. 9 – 10, mai 1 – 15, p. 69. *Cf.* de acelaşi: *Unio trium nationum,* în "Gazeta Transilvaniei", XXIII, 1860, nr. 49, nov. 1, p. 201 – 202; nr. 50, nov. 8, p. 205 – 206; nr. 51, nov. 12, p. 209.

târgoveților, negustorilor. Nici un sacrificiu nu era prea mare dacă era vorba de investiții în pământ.

Curând după revoluție, George Bariţiu se adresa iobagilor emancipați, spunându-le, în 1850: „Moşia ce v-ați câştigat să o țineți ca cu unghii de fer, să lăsați cu limbă de moarte şi cu blăstăm la fiii şi nepoții voştri, ca mai bine să moară decât să o înstrăineze, ci ei să o lucre şi cultive, să-i stoarcă unsoarea şi fripturele". Cu simțul prevederii care îl caracterizează, el îi avertizează: „să ştiți că cel care-şi va vinde un cot din moşiă, preste câțiva ani va cădea în iobăgie"[1].

George Bariţiu se adresa în repetate rânduri în acest sens compatrioților săi. În 1861, scria în presa sa: „De ai avea tu române mintea la loc şi o judecată prevăzătoare, tu ai sta să mănânci mămăligă numai o dată pe zi, şi lăsa satanei vinarsul, ți-ai vinde o vacă şi ai ținea numai una, ai aduna ban la ban şi i-ai lega cu şepte ațe până ce ți-ar veni timpul ca să mai adaogi o bucățică de moşie lângă acea ce mai aveai ... faceți-vă luntre şi punte şi cumpărați la moşii pentru ca să nu ajungă pământul țării şi mormintele părinților voştri în proprietatea streinilor"[2].

Îndemnurile nu rămân simple manifestări propagandistice; ideea conservării pământului Transilvaniei în mâinile româneşti nu a fost o frază goală. Ea va fi printre ideile de bază ale înființării şi dezvoltării rețelei româneşti de credit şi la timpul lor institutele de credit vor avea un rol în lupta pentru pământ a țărănimii. Față de fărâmițarea lotului, problema comună tuturor țărilor intrate în procesul de descompunere a țărănimii, şcoala românească n-a militat pentru unele soluții aplicate în alte țări, ca bunul de familie, indivizibilitatea lotului, dreptul de proprietate a primului născut, ci pentru trecerea țăranilor cu lot prea mic sau fără lot spre noi ramuri de producție – comerț şi industrie.

Cu toate acestea, târziu, când procesul pulverizării era ireversibil, se susține de către unii ideea indivizibilității lotului sau a lotului minimal[3], desființarea fiedi comisurilor. Tot târziu s-a pus în discuție problema dimensiunii optimale a lotului țărănesc – apreciindu-se a fi de 10 iugăre, ca şi a economicității cumpărării de pământ la prețuri prea urcate – căci după 1885, prețul pământului crescuse cu toată scăderea prețurilor la cereale[4]. Urcarea prețului

---

[1] *Proprietatea. Comunismul,* în "Gazeta Transilvaniei", XIII, 1850, nr. 11, febr. 8, p. 42.

[2] *Românii transilvani ca proprietari de pământu,* în "Gazeta Transilvaniei", XXIV, 1861, nr. 4, nov. 29, p. 332.

[3] *Programul nostru național,* în "Foaia poporului", XIX, 1911, nr. 46, nov. 13/26; nr. 47, nov. 20/ dec. 3; nr. 48, nov. 27/ dec. 10; nr. 49, dec. 4/17; nr. 51, dec. 18/31; XX, 1912, nr. 2, ian. 8/21; nr. 3, ian. 15/28; nr. 4, ian. 22/ febr. 4; nr. 5, ian. 29/ febr. 11.

[4] Traian Mihai, *Politica băncilor noastre,* în "Revista economică", X, 1908, nr. 12, mart. 22, p. 155-157; nr. 19, mai 10, p. 222-224; nr. 24, iun. 14, p. 252-254; nr. 32, aug. 9, p. 316-317; nr. 33, aug. 16, p. 324-325; nr. 43, oct. 25, p. 405-407; nr. 50, dec. 13, p. 459-462.

pământului n-a împiedicat însă țărănimea română a continua să cumpere mai departe.

Emigrația a fost cercetată atent şi combătută energic; nici măcar emigrația dincoace de munți n-a fost văzută cu ochi buni. Categoric, George Bariţiu spunea, la 1876: „După noi, în Transilvania nu avem nici un om de prisos, cu singura excepțiune de nişte trântori, leneşi, pierde vară, şi de acei domnişori care au învățat de la părinții şi străbunii lor să trăiască numai din sudoarea altora, iară ei să încalece pe toți”[1]. Veniturile băneşti de pe urma sumelor trimise „acasă” de emigranți n-au putut avea decât un interes limitat.

Chestiunea rămăşițelor feudalismului este sesizată în literatura românească; ea este discutată într-un mod diferit decât o discutăm astăzi, dar principalul lucru este că contemporanii şi-au dat seama că în agricultura românească existau încă, în parte, două sisteme, că dintre acestea cel vechi trebuie combătut şi promovat cel nou. La 1883, „Observatoriul” scria: „Sclavia şi iobăgia s-a desființat prin legi sau prin revoluțiuni crunte şi teribile; a fost însă scoase pe uşă pentru ca mai apoi să intre pe fereastră” [2]. La 1884, George Bariţiu spunea textual: „un rest considerabil din acelea relațiuni feudale se mai susține până în ziua de astăzi, prin urmare a de o emancipare deplină şi desfacere totală din ferecăturile feudalismului vechi, încă tot nu poate să fie vorba”[3]. Idee impresionantă prin claritatea ei şi fecundă prin orientarea pe care trebuia să o imprime gândirii româneşti. Rămăşițele acestor relații le-a privit în aspectul lor general – iobăgia nouă – termen care ne aminteşte de „neoiobăgia” de mai târziu a lui C. Dobrogeanu-Gherea. Servitutea veche, spunea George Bariţiu, a fost un haos, un ghem încurcat în mii de noduri, apoi şi fiica ei, adică iobăgia cea nouă „seamănă cu mamă-sa ca două porumbele necoapte de care ți se face gura pumn”. Iobăgia veche „retrăia” în forme noi pentru că relațiile de proprietate nu erau încă clarificate, supraviețuiau diverse categorii de proprietăți rurale, pământ alodial, colonicătură, locuri inquilinale, curialiste, taxale, iazuri, agricultura se baza pe de o parte pe gospodăria țărănească aşa cum aceasta ieşise din feudalism, învechită, pe loturi mărunte, şi pe de alta, pe marea proprietate funciară a foştilor moşieri feudali, lucrată încă cu munca țăranilor, foşti iobagi, zilieri, curteni, subinquilini etc. cu aceeaşi tehnică înapoiată, de cele mai multe ori cu inventarul țăranului, cu muncă plătită, fie cu pământ, fie cu bani. Vechii aristocrați maghiari nu se bucuraseră

---

[1] *Politica cea mai bună, economia națională,* în “Gazeta Transilvaniei”, XXXIX, 1876, nr. 14, febr. 19/ mart. 2, p. 1.

[2] *Locuitorii cultivatori de pamântu în Ungaria şi Transilvania,* în “Observatoriul”, VI, 1883, nr. 2, ian. 8/20, p. 5; *Cum a venitu iobăgia în țară, Ibidem,* VII, 1884, nr. 54, iun. 7/19, p. 217 – 218; nr. 55, iul. 11/23, p. 212 – 222; nr. 56, iul. 26/ aug. 14, p. 225 – 226; nr. 57, iul. 18/30, p. 229 – 230.

[3] *Studiu istoric asupra raporturilor agrarie din Ungaria şi țările adnexe*, în “Transilvania”, XV, 1884, nr. 9 – 10, mai 1 – 15, p. 67.

de faima de a fi buni gospodari şi după reformă ei au continuat, cel puțin un timp şi în cea mai mare parte, să-şi păstreze tristul renume din trecut. „Gazeta Transilvaniei" în 1851, consemna, sub pseudonimul lui George Bariţiu şi în stilul său pitoresc, moştenirea putredă pe care o lua noua societate care urma să se întemeieze după reformă. „Cine nu ştie – scria „Gazeta" – că la noi afară de prea puţini magnaţi ceilalţi şi nainte de a[nul] 1848, cu toate foloasele ce trăgea din moşiile robotate şi împilate, era săraci, sărăcuţi, calici ca vai de ei, fală goală, traistă uşoară. Cine nu ştie că nobleţea Transilvaniei, cu toată furioasa vânătură de posturi şi deregătorii, cu toate mâncătoriile şi corupti-bilitatea ei, tot se cufunda în datorii pe zi ce merge tot mai afund ..."[1].

Modernizarea gospodăriei ţărăneşti, ridicarea nivelului ei agrotehnic şi, în general, lichidarea rămăşiţelor feudale în aspectul lor concret constituie o preocupare de căpetenie a gândirii româneşti.

Politica agrară oficială de la dualism până la Unire a fost supusă necontenit, în presă, în parlament, în conferinţe naţionale, în adunări populare, unei aspre critici în limitele, bineînţeles, regimului de presă. Reprezentanţii români s-au situat invariabil pe ocolite, să menţină în stare de inferioritate economică elementul românesc, în domeniul agrar, să deposedeze de pământ ţărănimea, să conserve pe de o parte ruinătoarele rămăşiţe feudale şi să lase loc liber, pe de alta, capitalismului străin devastator.

Poziţia din epoca dualismului continua, de fapt, atitudinea protestatară română, care merge în timp mult mai departe, şi textele de la *Supplex* încoace, o confirmă. După un veac, *Memorandumul,* unul dintre cele mai însemnate documente protestatare ale gândirii sociale româneşti, referitor la politica agrară a guvernelor maghiare, insera următorul pasaj: „Astăzi, 44 ani după ştergerea robotelor, referinţele urbariale ale statului stau în mare parte nerezolvate, şi o numeroasă serie de procese între foştii posesori de iobagi sunt în curgere, îngreunând, ba împiedicând chiar mersul dezvoltării econo-mice, deoarece românul nu ştie dacă nu cumva i se va răpi dreptul de proprietate câştigat cu sudoarea muncii lui şi a prestaţiunilor seculare"[2]. Protestul din 1892 era o sinteză, exprimată în mod ponderat, a unei întregi literaturi politico-economice, în care se reflectă, chiar din anii de după reformă, frământările ţăranilor români, protestele lor faţă de escamotarea treptată a cuceririlor revoluţionare, opresiunea crescândă şi în forme din ce în ce mai complexe din partea moşierimii. Încă înainte de încheierea dualismului, George Bariţiu făcea următoarele caracterizări asupra poziţiei aristocraţiei transilvane: „Până la 1847 scopul privilegiaţilor Transilvaniei răspicat pronunţat de

---

[1] *De la Olt. Idei practice. Comerciul. Însemnătatea lui. Prejudeţele în contră-i*, în "Gazeta Transilvaniei", XIV, 1851, nr. 17, febr. 26, p. 76.

[2] *Memorandul românilor din Transilvania către majestatea sa imperială şi regală apostolică, Francisc Josif I* ..., B.A.R., Msse rom. 5718, f. 84.

nenumărate ori la nenumărate ocasiuni, a fost că dacă totuşi prin sila împregiurărilor ar fi să se facă în referințele urbariale vreo schimbare, aceeaşi în tot cazul să iasă aşa încât privilegiații să rămână asigurați în proprietatea celei mai mari părți a pământului țării, adică prin ajutorul unei nouă legi urbariale, să ocupe de la iobagi, pre cât se va putea mai multe moşii colonicale şi să le întrupe definitiv cu cealaltă alodiatură a lor. Această idee, acest scop fatal în gradul cel mai înalt se înființa şi se ajunse deocamdată prin legea urbarială din a[nul] 1847 [...]. Anul 1848 dejucă acest plan. Anul 1854 încă îl deochie, îl incurcă mult, îi lăsă însă şi câteva uşe de ieşire pe dindărăpt ceea ce se continuă până în oara de față”[1].

Legile moşierimii maghiare sunt acuzate de rezervațiuni perfide.

La 1880, cei mai reprezentativi jurişti români de peste munți, Parteniu Cosma, dr. Ioan Rațiu, Iosif Puşcariu, Ioan Roman şi alții prezintă Camerei deputaților de la Budapesta un document de cea mai mare însemnătate în gândirea agrară românească în legătură cu proiectul de lege din 1 martie 1880, cu privire la o pretinsă simplificare şi accelerare a rezolvării cauzelor urbariale pe teritoriul Transilvaniei şi al unor comitate, cu care ocazie caracteriza politica agrară maghiară în modul următor: „Anul 1848 a sfărâmat catenele robiei cari în întunericul feudalismului apăsau, ca un blestem, cea mai mare parte a omenirei, a redat țăranului libertatea ... liberalismul legilor din 1848, prin cari s-au desființat robotele, îndreptățeau pe vericine a spera că de aci încolo toate referințele de drept în patria noastră se vor rezolvi în această direcțiune şi că cestiunile ce rămaseră după eliberare pendente între foştii proprietari şi foştii iobagi se vor regula definitiv pe aceste baze”. Patenta din 1854 avea să traducă în legi aceste idei dar „în anul 1854, scurtă vreme după eliberare, s-au şi aflat oameni care au paralizat emiterea acelei patente, în asemenea spirit”[2].

Memorialul din 1882, zece ani înainte de *Memorandum,* într-o critică virulentă dar întemeiată pe fapte de notorietate publică internă şi externă, sintetiza poziția şcolii româneşti în privința problemei agrare; autorii săi caracterizau în mod tot atât de just trecutul cât şi prezentul. Despre trecut spuneau astfel: „au trecut 34 de ani de când poporul țăran îşi proclamase el însuşi liberarea sa din servitutea iobăgească, după care Dieta legislativă se văzu constrânsă a o proclama şi ea, deşi numai condiționată şi clauzulată. Sunt 28 ani de când maiestatea sa împăratul Francisc-Iosif, prin prea înalta patentă din 21 iunie 1854, luase, cum am zice, în mâna sa regularea definitivă a încurcatelor cestiuni agrarie, pe lângă o dezdăunare din cele mai splendide

---

[1] *Reforme în unii articuli din patenta urbarială,* în “Gazeta Transilvaniei”, XXVII, 1864, nr. 53, iul. 5/17, p. 215.

[2] *Petițiunea juriştilor români din Transilvania prezentată Camerei deputaților în şedința de la 20 aprilie st.n., a.c., în cestiunea referințelor urbariali*, în “Gazeta Transilvaniei”, XLIII, 1880, nr. 36, mai 16/24, p. 2 şi alte surse.

asemănate foştilor domni feudali; şi au trecut 24 de ani, de când monarhul prin patenta din 15 sept. 1858, regulase cestiunea zeciuielelor, pentru care iarăşi au fost garantate de către stat dezdăunări strălucite în obligaţiuni urbariale". Aşadar, consemnarea, oarecum oficială, a tezelor gândirii economice româneşti deja amintite: eliberarea iobagilor prin ei înşişi prin forţa revoluţiei, legalizarea ei constrânsă dar „condiţionată şi clausulată", „rezervaţile perfide", în sfârşit, denunţarea despăgubirilor aordate proprietarilor, şi apreciate din cele mai splendide şi asta într-un sistem de despăgubire în care iobagul era formal eliberat, „fără despăgubire". Despre starea din vremea sa documentul românesc consemna situaţia aşa cum ea fusese deja expusă pe larg opiniei publice, reflectând adâncile nemulţumiri ţărăneşti. „Cu toate acestea – continuă documentul – în a doua generaţiune, în urmarea altor legi novelare şi a unui număr infinit de instrucţiuni ministeriale, care de care mai rafinate, cestiunile agrarie de toate categoriile sunt mai încurcate decât oricând altă dată ... Legile agrarie sunt pe cât de nedrepte, pe atât de funeste în aplicarea şi urmările lor"[1].

Legislaţia agrară în vigoare avea să nască un imens număr de litigii judiciare. Pe de o parte, ţăranii români au căutat să-şi apere, cu orice preţ, dreptul la pământ, câştigat prin revoluţie, pe de alta, moşierimea, susţinută de administraţie şi justiţie, s-a dedat la noi acte de uzurpaţiune a pământurilor ţărăneşti. La 1876, George Bariţiu spunea că în faţa instanţelor ţăranul român „se află încurcat, în multe mii de judecăţi, a căror parte cea mai mare curge de câte 15 până la 20 ani[2]. *Memorialul* denunţa public, că „arhivele tribunalelor şi ale curţilor gem de numărul proceselor urbariale". George Bariţiu, la 1884, ridica din nou problema proceselor ca un aspect ireductibil al luptei de clasă: „Arhivele tribunalelor şi ale curţilor de a doua şi a treia instanţă gem de miriadele aşa numitelor procese urbariale, adecă agrarie de natură feudalistică, dintre care unele, decise definitiv în instanţa supremă, se pot executa numai cu ajutorul baionetelor"[3], aduse şi folosite bineînţeles de moşierime. Ca urmare a proceselor urbariale, presa românească consemna faptul că mii de familii, şi româneşti şi maghiaro-seuieşti, cad în stare de proletariat şi că nu le rămâne altceva de făcut decât să-şi ia lumea în cap. Un corp de avocaţi, „un legion" mai numeros decât în oricare altă ţară în raport cu dezvoltarea vieţii economice, a apărut, în special, din pricina legislaţiei agrare, – spune George Bariţiu – şi a îndreptăţit pe unguri să spună despre el înşişi „suntem naţiune de avocaţi", în loc de a spune „suntem un popor în cea mai mare parte de agricultori"; „epidemia ungurească" de avocaţi a atins şi intelectualitatea

---

[1] *Memorial compus şi publicat din însărcinarea Conferinţei generale a representanţilor alegătorilor români, adunaţi la Sibiu, în zilele din 12, 13 şi 14 mai st. n. 1881*, Sibiiu, 1882, p. 104.

[2] *Iobăgia vehia şi iobăgia nouă*, în "Gazeta Transilvaniei", XXXIX, 1876, nr. 1, ian. 4/16, p. 1.

[3] *Studiu istoricu asupra raporturilor agrarie,* în "Transilvania", XV, 1884, nr. 9 – 10, mai 1-15, p. 65.

română, dar trebuie să recunoaştem că din rândurile juriştilor români s-au ridicat mulți apărători, nu numai a intereselor private, ci şi a cauzei naționale.

Diferite alte aspecte ale politicii agrare a guvernelor maghiare, precum: comasarea, segregațiunea, cadastrarea, proporționalizarea, colonizarea familiilor grănicereşti, fiscalitatea, au constituit pentru gândirea economică şi juridică românească teme fecunde de intervenție, pentru că cele mai multe din aceste aspecte reprezentau acțiuni directe sau piezişe pentru deposedarea de pământ, izgonirea până la urmă a populației româneşti din străvechile ei sate; „regularea posesiunilor" era socotită ca o adevărată „calamitate pentru popor". Comasarea, justă ca idee economică, era de fapt, în condițiile din Transilvania, în interesul moşierilor, un mijloc de jefuire a țăranilor de pământul lor bun, deposedarea multor comune de păşune, o cale sigură de ruinare a țărănimii, aplicată conform legilor făcute de moşierime, dând loc la cele mai mari nedreptăți. *Petiția* din 1880 a juriştilor români a pus deschis chestiunea comasării, protestând împotriva ei, arătând condițiile în care ar putea avea loc, cel mult în 10 % din comunele Transilvaniei. *Memorialul* condamna comasările şi regulările de proprietate arătând că în cazul prim, țăranul este deposedat de cele mai fertile locuri şi capătă, în schimb, coaste şi răzoare sterpe, iar în cazul al doilea, pierde lazurile, locurile defrişate din păduri şi codri, cu muncă de zeci de ani, şi transformate în locuri de arat şi fâneață, ca să capete bucăți de pădure cu o valoare nici pe departe echivalentă. Parteniu Cosma, la rândul său, condamna comasările, declarând în Dieta maghiară că Transilvania nu este aptă pentru comasare şi exprima o veche idee a şcolii româneşti formulată încă de Pavel Vasici: comasarea este bună numai acolo unde se poate face cu dreptate. Cu toate acestea un vast proces de comasare a avut loc; publiciştii români dau la iveală spoliațiunea: „aristocrația maghiară, cu ajutorul regulamentului de comasare, au luat solurile mai productive de pe la țărani dându-le, în schimb, altele pe coaste şi pe dealuri, cu pământ steril şi neproductiv". Pe această cale s-au restrâns imaşurile şi deci numărul de vite pe care un țăran îl putea hrăni; îmbucătățirea solului arabil a fost afectată la fel[1].

---

[1] Ioan Georgescu, *Situația economică în Transilvania,* în "Economia națională", XIV, 1890, nr. 1, ian. 15, p. 10.
"Moşioara ... pe care de pildă a devenit tata stăpân la anul 1848 şi pe care a trăit el singur s-a mai împărțit în trei-patru sau mai multe părți după câți următori a avut el, şi aşa aceştia nu mai pot avea atâta pământ cât a avut el, din care să poată nutri ... Moşioara aceea a mai trecut prin multe schimbări de la "48" dacă pe câmpul respectivei comune a mai avut ca proprietate şi cutare nemeş. Acesta, în înțelesul legii, a cerut comasarea, adecă adunarea mai multor parcele de pământ într-una, aşa pentru pământul tatii cel bun, eu am primit altul în schimb, pe cutare coastă de deal, în loc nisipos sau mocirlos, pentru care încă trebuie să plătesc binişor inginerului măsurător". (I. Georgescu, *Economie la poporul nostru* în "Tribuna poporului", I, 1897, nr. 40, mart. 1/13, p. 190; cf. *Comasarea. "*Adaos la Foaia poporului", III,

Unul dintre numeroşii publicişti români care s-a ocupat de politica agrară a guvernelor maghiare din această perioadă, Ioan Costin, făcea următoarele caracterizări ale acestei politici: „despărțirile urbariale, proporționarea şi în urmă în unele locuri chiar şi comasarea au fost atâtea ocaziuni bine venite ca poporul să fie scurtat în proprietatea sa. Dacă ne-am pune să adunăm cu scrupulozitate datele cu deosebire de la despărțirea urbarială am afla adevărate jafuri, am afla crime, cum s-a răpit fără temere de Dumnezeu şi frică de legi proprietatea poporului. Aşa s-a purces la despărțirea urbarială cu respectul legii, întocmai cum se face cu legea despre egala îndreptățire a naționalităților ..."[1]. La 1908, George Maior, caracteriza la fel noua politică de colonizare agrară ca având scopul „de a ne sparge rândurile, ca colonizările de odinioară din Banat, cari erau menite să ne şteargă de pe fața pământului bănățean". Era vorba de politica de colonizare cu maghiari pe proprietățile statului, în ținuturile locuite de naționalități, inițiată de Koloman Tisza, prin crearea aşa-numitului „Fond pentru colonizări" şi mai târziu de către „Banca Altruistă"[2]. Colonizarea a dat loc, cum era şi firesc, la viguroase proteste româneşti.

Replica românească față de starea de înapoiere a economiei româneşti şi a sărăcirii „poporului țăran", cercetată în lumina persistenței rămăşițelor feudale, a ravagiilor capitalismului şi a politicii agrare oficiale, trebuia să o sintetizeze într-un program şi o acțiune. Programul relevă o înțelegere corectă a direcției de dezvoltare ce trebuie imprimată – în condițiile epocii – economiei agrare.

Gândirea românească a înțeles că soluția problemei agrare nu poate fi obținută exclusiv în cadrul strâmt al agriculturii, ci pe întregul plan al economiei româneşti. De aceea, ideea sa de bază pentru care a militat este dezvoltarea multilaterală a forțelor de producție, adâncirea diviziunii sociale a muncii, crearea unei industrii, desprinderea unei părți din țărănime de agricultură, dezvoltarea pieței interne.

Democratismul şcolii ardelene şi al precursorilor ei nu a împiedicat-o ca discutând problema țărănească să nu denunțe cu asprime starea gospodăriei țărăneşti, nivelul scăzut al tehnicii ei agricole, să condamne tradiționalismul „ruginit", rutina seculară. De la Grigore Obradovici şi până la George Maior, în toate publicațiile româneşti, agricultura românească este criticată.

1895, nr. 8, p. 29 – 30; nr. 9, p. 33 – 34; nr. 10, p. 37; nr. 11, p. 41; nr. 12, p. 45; nr. 13, p. 49; nr. 14, p. 53 – 54; nr. 16, p. 61 – 62; nr. 18, p. 69; nr. 20, p. 77 – 78; nr. 22, p. 85 – 86; nr. 23, p. 89 – 90; nr. 24, p. 93 – 94; nr. 25, p. 98; nr. 26, p. 101 – 102).

[1] Clădiri pe moşiile extravilane, în "Adaos la Foaia poporului", III, 1895, nr. 33, p. 129.

[2] În legătură cu colonizările, George Bariţiu luase o poziție de principiu discutând cunoscuta lucrare a lui Dionisie ... *Una cestiune din economie națională,* în "Transilvania", IV, 1871, nr. 25, dec. 1, p. 273 – 276; nr. 24, dec. 15, p. 284 – 287; V, 1872, nr. 3, febr. 1, p. 27 – 29*, cf.* Vasile Netea, *George Bariţiu. Viața şi activitatea sa,* Bucureşti, 1966, p. 158.

Critica este invariabilă şi a gospodăriei iobage şi a gospodăriei țărăneşti independente şi rămâne vie, chiar şi atunci când, spre finele veacului, o îmbunătățire simțitoare intervenise în o parte a agriculturii româneşti. Critica era îndreptățită pentru că de starea agriculturii se lega starea materială şi intelectuală nu numai a „poporului țăran" dar a întregului popor român. Critica întreprinsă nu este o simplă consemnare de stări; ea izvorăşte din intenția sinceră a nevoii urgente de îmbunătățire, de înnoire a gospodăriei țărăneşti, de trecere la o nouă direcție a agriculturii româneşti şi la metode moderne agrotehnice[1].

[1] După 1848, nevoia unor reforme radicale în agricultură a fost sporită şi de restrângerea treptată a unor vechi şi importante ramuri de producție, ca: creşterea vitelor – economia de vite – şi păduritul, exploatarea pădurilor. Oieritul, în special, a fost după cum se ştie, tradiționala ocupație economică a unor întregi regiuni româneşti. La 1868, Visarion Roman consemna: "Oieritul se afla în decadență sigură". *(Împărtățiri din ținutul Sibiului,* în "Federațiunea", Pesta, I, 1868, nr. 66, apr. 30/ mai 12, p. 259). La 1877, Eugeniu Brote, bun cunoscător al problemei creşterii vitelor, consemna că creşterea bovinelor în Ungaria este în decădere, că în Translvania numai românii se ocupă de creşterea oilor, dar ei folosesc cel mai primitiv mod de a ține vite, că românii cresc porci mulți cu care fac negoț, dar că în general, ei nu folosesc condițiile natural avantajoase pentru creşterea vitelor. *(Prăsila vitelor în Ungaria şi Transilvania,* în "Foişoara Telegrafului român", II, 1877, nr. 6, mart. 17, p. 41 – 44; nr. 7, apr. 3, p. 49 – 50; nr. 9, apr. 28, p. 70 – 72). La 1875, Bartolomeu Baiulescu, la rândul său, amintea că, cu 20 de ani în urmă economia de vite peste munți era "în oarecare floare ..."; o practicau "aşa numiții mocani, secelenii, brănenii, țuțuienii, răşinărenii etc. Acum, spune dânsul, şi aceste ramuri de economie au încetat de a mai exista ... mai vedeți frumoasele herghelii de cai pe carii la mai toate târgurile le aduceau secelenii, turmele de berbeci ce le aduceau brănenii, mulțimea de cară cu lână, aduse de răşinăreni şi țuțueni?" *(Despre unele mijloace care ar putea ameliora starea materială a poporului român,* în "Transilvania", VIII, 1875, nr. 20, oct. 15, p. 227). Demetriu Comşa făcea şi el aceeaşi constatare: "vitele, acest stâlp al economiei ardeleneşti, se află la noi într-o stare de cum abia s-ar putea mai înapoiată". Dar decadența nu-i generală "unde şi unde nu-i vorbă întâlnim şi vite mari, lăptoase, puternice şi bine hrănite" *(Reuniunea agricolă română din Sibiu,* în "Adaos la Foaia poporului", I, 1876, nr. 13, mart. 28/ apr. 9, p. 115). Populația românească ocupată cu creşterea oilor a fost o vreme îndelungată atât de numeroasă încât oieritul se confunda cu românul. Oieritul ca şi plugăria, considerate ocupații vulgare de cercurile guvernante, oieritul român a fost în permanență desconsiderat, zeflemisit de aristocrația transilvană. Şi pe această temă George Barițiu avea ocazia să dea o replică şi să sublinieze importanța în trecut a oieritului în economia română; textul este sugestiv şi merită a fi dat: "Când îşi bate joc îngâmfatul aristocrat de românul oieriu – spune el – îți vine să-i arunci căpăstru în cap şi să-i dai paie de ros. De nu ar fi luat poporul românesc asupră-şi sarcina grea şi delicată a economiei de oi, mai întâi de toți, saşii îndată după primele colonizațiuni ar fi perit toți de frig – aici sub clima noastră. Fără lâna românească, sasul nu ar fi avut cioareci, peptariu, cojoc, bundă pe trup, căiulă în cap; fără pele de oaie şi de capră femeile lor ar fi purtat tot opinci, ca şi popoarele meridionale ... corporațiunile lor de pănuri, flanelari, boboari, cizmari, curelari, argăsitori, unde era să subziste, nu 700 de ani, cum

Grigore Obradovici a semnalat printre primii organizarea defectuoasă a gospodăriei țărăneşti, nivelul cu totul scăzut al agrotehnicii țărăneşti – în care el vede „cauza sărăciei şi a mişăliei din casă". Tabloul dat de el este plin de interes documentar. Gospodăria țărănească, deşi nu produce aproape numai pentru consum, nu are adesea ce consuma; când are produse le schimbă direct; este lipsită de prevedere. Cerealele sunt de calitate inferioară, grâul: „pururea secăros, rar, neghinos, cu tăciune, plin de pălămidă, de buruieni şi de neghină şi de alte erobotini". Porumbul – cucuruzul – mult mai cultivat de români, „că mălaiul este mai cu saț decât pâinea" îl dă la cai, la boi, la porci, dar mai ales este folosit ca monedă de schimb, căci muierile fac jaf în cotare cu cucuruzul; dând țigăncilor pre fusă, pre linguri, pre descântece, ghicituri şi alte minciuni". Țăranul bănățean ține vite multe, ține vaci cu lapte, „apoi nu are unt nici să se ungă pre cap dar cum să-şi dreagă bucatele, dacă face brânză nu ştie să o conserve şi nu o păstrează", de aceea, vara „sapă şi coseşte cu mălaiul săc"; – „cu ştir de lobode ține porci, dar slănină nu are altul nici până la Pogorârea Duhului Sfânt (până la Rusale). Dacă anul e rău, nu are mâncare în primăvară nici pentru el nici pentru vite; aşa țăranul e totdeauna sărac şi neajuns".

Alți publicişti, rând pe rând, au lăsat mărturii critice asupra stării agriculturii țărăneşti; asistăm la o adevărată campanie împotriva rutinei, a tradiționalismului țărănesc; la 1853, Pavel Vasici spunea astfel: „poporul român se ocupă de seculi cu agricultura, dar el nu cunoaşte nici întinderea şi îmbunătățirile ce poate da acestei ocupațiuni nobile, pentru ca şi ea să-i poată îmbunătăți starea şi să-l poată ferici mai mult"[1]. Ştefan Pop, la 1865, în prima sa scriere, face aceeaşi constatare: românul îşi cultivă pământul ca şi acum o mie de ani „când avea pământ din

strigă ei, ci 7 luni, fără eonomia românească". *(Politica cea mai bună,* în "Economia națională", XXXIX, 1876, nr. 18, mart. 4/16, p. 1).

Masivul fond forestier al Transilvaniei a folosit puțin poporului român. În măsura în care pădurile au fost tăiate, nu numai de români, ci şi de celelalte naționalități, s-a făcut o adevărată devastare. Țăranul ardelean a fost silit să taie pădurile din cauza mizeriei agricole. Ieronim Barițiu constata, la 1879, lipsa oricărei reguli de exploatare. "Activitatea ce dezvoltă el aicea este înspăimântătoare". G. Maior semnala folosul minim al comunelor noastre de pe urma pădurilor pe care le au în proprietate; ei au doar lemnul de foc pentru casă gratis sau la preț redus. "În deobşte locuitorii lor se plâng în privința pădurilor că le sunt mai mult o belea şi o sarcină decât un izvor de venit şi bogăție" *(Probleme eonomice,* în "Gazeta Transilvaniei", LXVI, 1904, nr. 39, febr. 19/ mart. 4, p. 2). Devastarea adevărată a pădurilor şi a codrilor seculari ai Transilvaniei este făcută fără nici o cruțare de marile societăți cu capital internațional, aşa cum s-a făcut şi dincoace de munți. Critica capitalului străin investit în exploatații forestiere devastatoare este prezentă în publicistica Transilvaniei. Bogata literatură forestieră; referințe interesante asupra pădurilor grănicereşti năsăudene. George Barițiu intervine de mai multe ori împotriva devastării pădurilor. *Cf.* Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii româneşti din cele mai vechi timpuri până astăzi,* Bucureşti, 1975.

[1] *Agricultura, economia de câmp,* în "Telegraful român", I, 1853, nr. 6, ian. 21, p. 21 – 22.

abundență şi nu era restrâns la vreo câteva iugăre risipite prin niscai coline". Schimb în natură şi acum ca veacuri înapoi: „dă bucate pre mere, pere, legume şi altele". „Dacă de-a lungul secolelor – adaugă el – apăsat fiind de servitutea cea foarte grea nu şi-a putut îmbunătății economia"[1], acum ca om liber trebuie să o facă. Ştefan Pop a combătut îndeosebi tradiționalismul şi rutina țărănească; în 1867, tot el spunea: „dacă voeşti, române, ca sudoarea şi diligința-ți să ți-o încoroneze laurul abundanței şi al fericirei, lapădă-te de proverbiul cel prea stricăcios şi conducătoriu spre nefericire: «Aşa m-am pomenit din părinți» şi păşeşte înainte cu bărbăție pe calea înaintărei şi a reînnoirei radicale, că aşa pretinde în mod imperativ spiritul timpului"[2]. Într-adevăr, critica este însoțită de elogiul spiritului de înaintare şi de reînnoire radicală. Agronomul de la Blaj avea să revină asupra înapoierii tehnicii agricole şi să susțină neapărata necesitate a unei radicale schimbări: „noi nu mai putem trăi aşa cum au trăit străbunii noştri"[3]. Îi motiva cu argumente serioase nevoia unei tehnici agricole superioare: înmulțirea populației româneşti şi restrângerea suprafeței de pământ în stăpânirea ei, reducerea fertilității solului, creşterea fiscalității, sporirea trebuințelor[4]. Împotriva stării agriculturii şi a tradiționalismului s-a ridicat, în mai mule rânduri, Visarion Roman; a lansat chiar o formulă de largă circulație: „Cum a fost nu mai merge". „Economul țăran, dacă va lucra pământul tot aşa ca azi şi cum a învățat de la moşi strămoşi, nu mai e în stare a-şi întemeia şi asecura pe viitoriu nici o stare". „Pe viitor – spune tot el – numai acela care va lucra pământul şi-şi va purta economia în toată privința, aşa cum cere ştiința economică poate aştepta să se vadă în stare bună şi să învingă mai uşor multele greutăți ce vin azi pe capul țăranului". Imobilismul țărănesc a dezvoltat sub diferite aspecte şi a generalizat critica agriculturii țărăneşti. George Barițiu, Demetriu Comşa, George Maior şi alți mulți au adus insistent în discuție problema. În concepția multora, modernizarea tehnică a agriculturii era o chestiune națională. La 1876, George Barițiu, care nu putea lipsi din dezbaterea unei probleme de o asemenea importanță, ataca şi el tradiționalismul agricol ardelean, spunând că românii ca şi maghiarii practicau încă un sistem agricol impus cu forța în epoca feudalității, economia de trei câmpuri, ale căror dezavantaje toată şcoala economică le-a denunțat. Demetriu Comşa, în acelaşi an, deplânge şi el nivelul culturii agricole: țăranul „rămâne sclavul unui petec de pământ care adese nu-i aduce nici chiar cu ce să întâmpine trebuințele cele mai neapărate ale asistenței zilnice ... țăranul nostru continuă a merge pe căile bătute ale rutinei, ruginită de secoli, preferând a trăi în condițiuni adesea deplorabile ..."; tot el, în acelaşi an, repeta ideea, dar în termeni deosebiți: „suntem loviți de

[1] *Corespondința. Praga, 1 decembrie 1865,* în "Sionul romanescu", Viena, I, 1865, nr. 12, dec. 15, p. 143 – 144.
[2] Necesitatea de a se propune ştiințele agriculturei ca studiu oblegat în institutele noastre, în "Sionulu romanescu", Viena, I, 1867, nr. 6, mart. 15, p. 66.
[3] *Pentru ce sărăceşte poporul agricultoriu?*, în "Economulu", II, 1874, nr. 3, febr. 15/27, p. 26.
[4] *Ibidem,* I, 1873, nr. 16, nov. 15/27, p. 122 – 124; II, 1874, nr. 3, febr. 15/27, p. 26 – 28.

durerosul fapt că țăranul român, departe de a fi ştiut să aplice şi el alăturea cu alte popoare, numeroasele descoperiri mai nouă care înlocuesc forța brațelor scumpe, prin maşinele şi uneltele eftine, el şi astăzi continuă a lucra moşioara sa cu aceleaşi unelte primitive şi nespornice pe care abia în țările barbare le mai vedem aplicate”[1]. Îşi menținea caracteristicile chiar atunci când unele transformări, cel puțin pe plan regional, erau de netăgăduit; continuându-şi preocupările, la 1893, scrie: „neavând unde, nici cine să-i fi luminat, ei au mers şi merg pe calea obiceiurilor ruginite. Ei țin morțiş la apucăturile economice erezite de la moşi strămoşi şi duc greul vieții în zbuciumări nesfârşite şi gâfâind şi ei şi vitele lor sub povara uneltelor şi întocmirilor adesea neghioabe, greoaie şi nespornice”[2]. La începutul veacului al XIX-lea, George Maior făcea o constatare nuanțată în care semnala nu numai tradiționalismul dar şi progresul în agrotehnica românească: „Țăranul nostru român a rămas pe lângă vechea sistemă de plugărie şi folosire a pământului, deşi şi-a ameliorat casa şi şi-a înmulțit acaretele economice, iar în urma introducerii plugurilor de fer din fabrică, el lucrează pământul azi ceva mai binişor, decât înainte, dar nu bine”[3]; totuşi în majoritatea cazurilor predomină „agricultura primitivă, erezită din moşi strămoşi”.

Ion Georgescu şi alții însemnau şi ei simptome de progres; țăranii cu pământ puțin folosesc maşini şi unelte mai bune.

Constatările şi criticile trebuiau urmate de soluții, de un program concret pentru transformarea agriculturii româneşti. Acest program a fost elaborat treptat şi el s-a dezvoltat în jurul a trei idei: 1) transformarea agriculturii mici țărăneşti într-o agricultură producătoare de mărfuri; 2) diversificarea ocupațiilor agricole, prin trecerea de la monocultură la pluricultură şi 3) adaptarea principiilor „agriculturii raționale” în tehnica agricolă. Prima idee era impusă de evoluția relațiilor sociale, de ieşirea satului transilvan din înapoierea feudală, dar şi de descompunerea sa sub influența capitalismului. Politica agrară românească a înțeles bine avantajele – în cadrul totuşi a unor dezavantaje – a transformării gospodăriei țărăneşti într-o unitate producătoare de mărfuri, a dezvoltării contactelor sale cu piața. A sesizat adeseori mai multe dezavantaje, exploatarea muncii țărăneşti, schimbul neechivalent dintre sat şi oraş, influența dăunătoare a fluctuațiilor prețurilor la cereale pe piață, dar direcția principală a gândirii şcolii economice româneşti a fost de a susține dezvoltarea relațiilor de schimb.

“Economul”, la 1873, sub inspirația sau chiar sub redacția lui Ştefan Pop, definea astfel agricultura: „agricultura e o industrie care are de scop a produce câştiguri sau bani, prin producțiunea substanțelor vegetale, va să zică, agricultura, producând şi cultivând plante şi animale, boi, oi, cai, vaci şi altele,

---

[1] *Studii asupra stărei noastre economice,* în “Foişoara Telegrafului român”. I, 1876, nr. 1, ian. 1, p. 5 – 6.
[2] *Reuniunea agricolă română din Sibiu,* în “Foaia poporului”, I, 1893, nr. 14, apr. 4/16, p. 127.
[3] *Probleme economice,* în “Gazeta Transilvaniei”, LXVI, 1903, nr. 34, febr. 13/26, p. 1.

produce *bani* sau altă *avere".* O agricultură de tip superior nu poate fi deci decât o agricultură cu producție pentru piață.

A doua idee era inseparabilă de prima, căci dezvoltarea unei agriculturi comerciale implica şi diversificarea producției agricole. Agricultura comercială, lărgind piața pentru producători, îi sileşte şi îi încurajează să producă mai multe tipuri de produse, să renunțe la cultivarea exclusivă a produselor capabile să reziste la transportul pe piețe depărtate, cum sunt cerealele; el cultiva produse uşor perisabile, cum sunt legumele, apte de a le desface pe piața apropiată. „Vai de acel econom – spune George Barițiu , încă din 1845 – care este silit a produce numai atâta cu cât să-şi mulțumească cele mai neapărate trebuințe familiare ...".

Diversificarea nu era o idee scoasă din cărți. Era sugerată de experiența altor popoare -în special de agricultura practicată de saşi. Aceştia făceau de mult o agricultură comercială, pe bază de diversificare: „nu este zi de târg în care ei să nu meargă cu căruțele încărcate la oraşe, dar nu tot cu bucate, ci mai cu seamă cu poame, legume sau flori sau cu semințele acestora, pe cari de multe ori fac tot atâtea, dacă nu cumva şi mai multe parale, ca pe câte un car de bucate". Diversificarea pătrunsese şi în economia țărănească din comunele fruntaşe din apropierea oraşelor[1].

Ideea diversificării culturii în interesul consumului țărănesc, George Barițiu o profesa încă din 1853: „Românii din Ardeal, Bănat, Ungaria şi Bucovina, să fie siliți a cultiva mai mult grâu decât mălai, a împle grădinele cu legume, a îngrăşa porci, a tăia câte o oaie şi berbeci, a ținea păsări de casă, găine, gâşte, rațe ca să aibă de-ajuns"[2].

Desigur, agricultura comercială şi diversificarea culturilor dădea loc unei alte mari probleme, a pieței naționale şi a centrelor apropiate.

În sfârşit, a treia idee strâns legată de celelalte două, un principiu important al şcolii economice româneşti este agricultura rațională. Prin acest termen de largă circulație internațională în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se înțelegea fie întreprinderea agricolă rentabilă, fie exploatarea agricolă făcută cu folosirea de metode ştiințifice, ori chiar întreprinderea sau gospodăria care întrunea ambele însuşiri. Ideea de întreprindere rentabilă, în cadrul gospodăriei țărăneşti, însemna o gospodărie mică, independentă, dar capabilă ca prin munca proprietarului ei țăran şi a familiei sale, prin cultura sa înaintată, diversificată şi valorificată, să aducă un beneficiu; ea este idealul gospodăriei țărăneşti din epocă, forma optimă concepută de şcoala economică românească nu numai după modelele literaturii occidentale sau a experienței din

[1] Ioan Georgescu, *Ramurile laterale ale economiei* (Partea economică), în "Foaia poporului", VIII, 1900, nr. 4, ian. 23/ febr. 4, p. 41.

[2] Modul viețuirei al poporului român, în "Gazeta Transilvaniei", XVI, 1853, nr. 43, mai 30, p. 164.

alte țări, printre care Danemarca, adusă adeseori ca exemplu, dar şi a aspirațiilor țărănimii.

"Economul", la 1873, definea precis agricultura rațională ca fiind aceea care urmăreşte „câştigul cel mai mare posibil şi continuu". Dar nu câştigul pentru fructificare. Agricultorul care-şi risipeşte câştigul fără rost n-a făcut nici o ispravă, nici cel care îl ține „în fundul lăzii, să mucezească", ci acela care-l pune într-o bancă, să-i aducă venit[1].

Economia rațională, în semnificația ei tehnică, înseamnă o cultură agricolă de tip modern, la acea epocă, practicată după datele ştiinței agricole avansate. Îndemnul spre o agricultură modernă îl dădea încă precursorul lucid Grigore Obradovici în limita, desigur, de atunci a ideilor. În limbajul său pitoresc, el se adresa astfel contemporanilor săi: „lăsați-vă oamenilor de vorbe slabe şi scunde, care aveți obiceaiul de ziceți: aşa au trăit bătrânii noştrii, aşa vom trăi şi noi, căci acestea sunt vorbe ale oamenilor celor proşti, întunecați la minte, celor sălbateci, varvari, celor leanoşi şi a celor ce tot ce pute le amiroasă ...". În 1853 însuşi Simion Bărnuțiu punea marea sa autoritate în sprijinul acestei idei spunând: „Nu a sosit timpul ca să nu mai creadă oamenii agricoli că poate ajuta vreo putere cerească ori pământească dacă nu se vor ajuta ei pe sine înşişi adoperând alte mijloace mai bune decât cele de până acum. În acelaşi an, Pavel Vasici proclama necesitatea ca poporul român să cunoască „metode nouă de a perfecționa agricultura, care este izvorul averii, îndestulării şi fericirii sale".

Pe această cale va merge toată gândirea economică românească. La 1873, Ştefan Pop, protagonistul doctrinei, spunea: „agricultorul trebuie să învețe a scoate din pământul său venit mai mare, trebuie să învețe a duce o economie mai rațională că de nu, rămâne proletariu ca vai şi amar de el"[2]. Alt reprezentant al şcolii, Bartolomeu Baiulescu, spunea la 1875: „trebuie să îngrijim ca poporul nostru să învețe cu încetul a lucra şi el pământul mai rațional, a aplica şi el sisteme mai practice şi instrumente mai perfecte". Expresiile folosite sunt ele înseşi elocvente: „agricultorul trebuie să *învețe,* noi – adică clasa conducătoare – intelectualitatea burgheziei trebuie să ne *îngrijim* de aceasta". Şcoala economică preia astfel o misiune educatoare pe care sub raportul literaturii economice a realizat-o printr-o frumoasă operă agrotehnică de tip ştiințific şi popular. Dar agricultura rațională nu putea fi opera simplă a educației şi a culturii. Poporul țăran ca să o practice trebuie să dispună de mijloace; era vorba, din punct de vedere tehnic, de investiții, de cheltuieli; mai mult sau mai puțin, țăranul ardelean ar fi ştiut să o practice fără prea multe

---

[1] *Înaintarea economică,* în "Adaos la Foaia poporului", IV, 1896, nr. 5, ian. 28/ febr. 9, p. 17.

[2] Unul dintre reprezentanții literaturii economice româneşti, din ultima ei fază, formula un principiu: "tăria proprietății țărăneşti nu zace în mărimea ei, ci în felul culturei şi al administrării ei". (dr. Traian Mihaiu, *Politica băncilor noastre,* în "Revista economică", X, 1908, nr. 43, oct. 25, p. 406).

sfaturi culese din carte sau auzite de la propagandişti. Reprezentanții şcolii erau oameni care trebuiau să-şi dea seama de această cerință.

Demetriu Comşa şi alții au sesizat-o, spunând că unelte moderne, pluguri de fier, maşini de semănat, de treierat, drenajuri, îngrăşăminte etc. cer bani buni, şi micul proprietar, neavând de unde să-i ia, renunța, fără voia lui, să-şi schimbe metodele agriculturii. Soluția va fi găsită în asociațiune şi credit.

Reuniunea economică, în concepția şcolii economice, era o mare idee, dar a fost şi o mare decepție. Ştefan Pop, la 1873, o formula astfel: „trebuie dară să se însoțească oamenii de specialitate, toți ei ce se ocupă cu agricultura, formând reuniuni economice a căror membri să aibă chemarea de a lăți agricultura rațională în toate părțile locuite de români, fiecare în giurul său”[1]. Reuniunea economică cu mijloacele variate de care trebuie să dispună, avea să fie un mijloc de transformare a agriculturii, dar şi de transformare a agricultorului. Căci şcoala economică şi-a dat seama, că însăşi mentalitatea țăranului, moştenirea tristă a feudalismului, trebuie transformată. George Barițiu a pus problema omului nou pe care îl cere viața economică modernă[2]. În locul țăranului indolent, nepăsător, ignorant, lipsit de o condiție fizică, societatea nouă cere un „bun econom”. Pe planul activității agricole, bunul econom trebuie să întruchipeze virtuțile bunului burghez din epoca de ascensiune a burgheziei; el trebuie să fie întreprinzător, muncitor, cultivat, cumpătat, păstrător. El trebuie să facă din muncă o lege şi din câştig o dogmă, respectându-le cu sfințenie pe amândouă. Chiar şi unele publicații bisericeşti predică spiritul de îmbogățire şi de întreprindere în popor[3]. Presa economică propagă frecvent ideea bunului econom; „econom este acela care-şi cumpăneşte bine munca sau lucrul de preste an, apoi îşi socoteşte bine câştigul realizat sau scos din munca sa anuală, şi în urmă acest câştig îl chiverniseşte cu rațiune, cu ştiință şi socoteală de aşa fel încât adaugă să sporească averea”[4].

Defectele imputate atâta timp țăranilor români şi dincoace de munți sunt explicate ca fiind generate de sistemul social al feudalismului. Țăranul este nepăsător pentru că nu munceşte pentru el, este ignorat pentru că n-a avut şcoală, unii sunt înclinați către alcoolism pentru că alcoolul le îneacă foamea. Dimpotrivă, țăranii sunt foarte harnici îndată ce văd că au un folos după munca lor[5].

---

[1] *Necesitatea reuniunilor economice la români,* în “Economulu”, I, 1873, nr. 15, sept. 1/13, p. 114 – 115.

[2] *Ideea unui econom bun,* în “Foaia pentru minte, inimă şi literatură”, I. 1838, nr. 18, oct. 29, p. 138 – 142.

[3] *O trebuință a timpului,* în “Biserica şi şcoala”, XXII, 1898, nr. 5, febr. 1/13, p. 33 – 35.

[4] Valeriu Magdu, *Despre conducerea economiei cu considerare la economii țărani,* în “Poporul român”, II, 1902, nr. 51 – 52, iun. 30, p. 2.

[5] Puține cuvinte despre starea presentă a agriculturei transilvane, în “Gazeta Transilvaniei”, XIII, 1850, nr. 22, oct. 12, p. 86.

Gândirea economică şi-a susținut programul agrar întemeindu-se pe un dublu sentiment de încredere, pe atotputernicia ştiinței şi pe capacitatea poporului țăran de a recepta prescripțiile ştiinței. Încrederea era atât de absolută încât la unii dintre reprezentanții săi poate fi privită ca o dispoziție către o prea mare credulitate.

"Nimica nu e acum mai uşor, spunea în 1853 Pavel Vasici, decât ca poporul român să imiteze exemplul altor popoare, să citească cărțile agronomilor practici şi să cerce a pune în lucrare metodele acele mântuitoarie"[1]. Această încredere a contribuit simțitor la alcătuirea unei literaturi agrotehnice româneşti, destul de bogate, o ramură prețioasă a şcolii economice româneşti.

Ea continua începuturile precursorilor, Ioan Piuariu Molnar, Maior, Şincai, Tomici, Obradovici şi s-a dezvoltat atât în raport cu necesitățile practicii agrare, dar şi în baza unui program bine gândit. Publicațiile agrotehnice exprimă cele trei idei ale programului agrar românesc amintite mai sus, agricultură comercială, agricultură diversificată şi agricultură rațională. În cea dintâi *Adunare generală a Astrei*[2]*,* George Barițiu expunea un larg program de publicații din care extragem direcțiile pentru agrotehnică. Astfel, se propun lucrări privind starea agriculturii la românii transilvăneni; scrierea sau scrierile trebuiau să privească agricultura la români în toate regiunile şi să conțină referințe asupra modului cultivării pământului la saşi şi la secui şi comparații cu agricultura din Italia de Nord, Elveția şi Boemia. Era clar că enunțând o astfel de direcție, se urmăreau trei scopuri: să se cunoască îndeaproape starea agriculturii româneşti, înapoierea ei pe regiuni, să se poată cunoaşte mai bine modul de cultură la saşi şi la secui, apreciat mai bun, şi să se obțină învățăminte din politica agricolă a unor țări socotite la acea dată ca având o agricultură avansată.

În legătură cu raportul dintre ştiință şi agricultură, la acea dată chimia fiind socotită ştiința cu cea mai mare eficiență asupra agriculturii, *Astra* pune ca temă studierea problemei: înrâurirea ştiinței „chimice" asupra agriculturii.

Diversificarea ocupațiilor agricole avea să impună cercetări speciale în diferite domenii: horticultura, legumicultura, pomicultura, apicultura, creşterea vitelor. În legătură cu importanța atribuită uneia sau alteia dintre aceste ramuri, programul are o deosebită semnificație; legumicultura – grădinăritul – este considerată de o importanță deosebită, trebuie de a o a înainta „cu toate mijloacele" între români, de asemenea şi pomăritul; era vorba despre ceea ce vorbeam mai sus, de satisfacerea unor piețe apropiate cu noi produse ale agriculturii țărăneşti. Sericicultura, aflată şi în Transilvania în decadență ca şi dincoace de munți, este adusă în discuție cu speranța că ar fi un mijloc de a

[1] *Agricultura, economia de câmp,* în "Telegraful român", I, 1853, nr. 6, ian. 21, p. 21 – 22.
[2] V. Curticăpeanu, *Întemeierea societății Astra şi rolul ei în cultura poporului român,* în "Studii", XIV, 1961, nr. 6, p. 1439 – 1456; Vasile Netea, *op. cit.,* p. 282 şi urm.

reînvia industria casnică textilă prin produse de calitate superioară. Considerată „rai de economie”, autorii programelor de publicații vor să ştie de ce nu au reuşit diferitele încercări guvernamentale făcute până acum, de a redresa această ramură; apicultura, la fel în decadență, întreține speranța stearpă că ar putea să-şi recapete locul de altădată. Cele două ramuri de importanță în producția transilvană, silvicultura şi creşterea vitelor, erau în centrul atenției şcolii economice, decadența amândurora punând grave probleme economiei româneşti. Numeroase articole şi studii le-au fost consacrate.

Programul *Astrei* nu vrea studii informative; vrea în această privință propuneri concrete; soluții pentru cruțarea pădurilor devastate, plantații acolo unde au apărut goluri, de asemenea soluții pentru îmbunătățirea soiurilor de vite cornute, copitate, lânoase, chiar şi a păsărilor domestice. Stocul de vite a scăzut, rasele au degenerat, dar fenomenul nu era încă la acea dată generalizat căci programul punea tema: „dacă de 25 ani încoace prăsirea de vite şi totodată nobilitatea soiurilor la locuitorii români au înaintat sau a înapoiat una sau alta, pentru ce?”

Interesul pentru literatura agrotehnică a dus la diferite forme de stimulare. Despărțământul XI al *Astrei,* în 1878, a scos la concurs cu un premiu în bani, tema: „*Modul şi mijloacele ca şi prin care ar fi mai cu succes a cultiva pământul pentru a produce mai mult grâu. secară şi cucuruz”.* Din cele patru lucrări prezentate, fiecare sub un nume fictiv, a fost premiată lucrarea tânărului Gheorghe Pop din Băseşti, care peste 40 de ani, ca cea mai prestigioasă personalitate politică română de peste munți, a avut glorioasa sarcină de a prezida Adunarea de la 1 decembrie 1918. La acea dată, *Dizertația,* care trata despre principiile unei economii raționale şi prin urmare rentabilă, a fost tipărită şi răspândită în mase. Autorul din cei şase galbeni obținuți ca premiu şi-a oprit numai unul ca amintire[1].

În curs de şapte decenii, de la 1848 – 1918, literatura agrotehnică s-a dezvoltat, putem spune, apreciabil. În presă, în calendare, în tratate sau broşuri au fost cercetate cele mai variate probleme ale ştiințelor agricole în general, ale economiei de ramură şi în strânsă legătură cu economia românească. Este o literatură în care sunt incluse desigur rezultate ale ştiinței şi experienței agricole europene, în scop, de cele mai multe ori, de a fi popularizate, cu un pronunțat caracter pedagogico-social, dar în cuprinsul ei trebuie să fi fost adusă experiența proprie a autorilor, încercările reuşite sau nu, căci mulți din ei, intelectuali şi mici agricultori, erau toți în strânsă legătură cu satele; este o literatură scrisă pentru lichidarea rutinei, în spiritul progresului tehnic şi al democratismului. Ea rămâne o contribuție a culturii economice transilvănene,

[1] “*Astra” şi interesele noastre economice*, în “Revista eonomică”, III, 1901, nr. 34, aug. 31, p. 329 – 330.

care n-a fost încă nici studiată, nici inventariată[1]. Reprezentantul ei cel mai de seamă, specialist format, om cu solidă cultură ştiinţifică, însufleţit de devotament pentru economia românească şi cauza ţărănimii este Ştefan Pop, întemeietorul primei reviste economice româneşti din Transilvania, „Economul", publicaţie are constituie un moment important în dezvoltarea gândirii economice la românii de pretutindeni[2].

Interesul, devotamentul chiar, al unei părţi din intelectualitatea română pentru literatura agrotehnică este atât de puternic, încât a creat un moment naţional, obligator de relevat în această recapitulare. În închisoarea de la Cluj, unde au fost închişi pentru adeziunea la cunoscuta *Replică* din 1892, *Memorandiştii,* opt deţinuţi – Ioan Baciu, Const. Pop, Ioan Timariu, Ioan Barsan, Vasile Nechilă, Ioan Mureşanu, Alex Anca şi Traian Deac – compun o lucrare agrotehnică: *Îndreptar practic de economia rurală* ...: un „Îndreptar pentru lucrarea pământului după cel mai raţional sistem de cultură ..." pentru a servi la „înlăturarea buneistări şi a culturii poporului român".

Este neîndoielnic că literatura agrară românească a avut o influenţă practică asupra agriculturii noastre ţărăneşti din Transilvania. Ea a susţinut şi a justificat lupta ţărănimii pentru libertate şi pământ, a contribuit la educaţia ţărănimii producătoare, a răspândit în mase ideile moderne despre agricultură, aport care trebuie reţinut la ridicarea nivelului agrotehnic al ţărănimii. Ea nu a putut împiedica însă ravagiile capitalismului şi alte asupriri naţionale.

G. Zane. *Studii,* Bucureşti,
Editura Eminescu, 1980, p. 297 – 320.

---

[1] Amintim nume mai cunoscute, într-o ordine întrucâtva cronologică, după data primei publicaţii – dr. P. Vasici, George Bariţiu, D. P. Marţian, Ioan Popescu, George Ghimbăşeanu, Ioan Baciu, Ieronom George Bariţiu, Ioan Tuducescu. Georgiu Vintilă, D. Mărgineanţu, Demetriu Comşa, Romul Simu, Alex Lazaru, Avram Nicolau, Ioan P. Negruţiu, Const. P. Barcianu, G. Moianu, Const. Dimianu, Daniel P. Barcianu, Gh. Pop de Băseşti, Ioan Pop Reteganu, Grigore Sima, Ioan Georgescu, Ioan Axente-Sever, Eugeniu Brote, Alexiu Latesiu, Ioan Costin, Aug. Deganu, Petre Vancu, D. Comşa, Iosif Bălan, L. Câmpeanu, Ioan Timariu, Ioan Bârsan, Nicolae Pop etc. O bibliografie completă a acestei literaturi merită alcătuită. În unele cazuri literatura economică agrară şi agrotehnică îşi lărgeşte cadrul până la nivelul sociologiei de imaginaţie. În afară de cercetările monografice care au un caracter documentar , – se alcătuiesc scrieri cu profil imaginar, dar construite totuşi din realitate, cum este lucrarea lui Romul Simu, *Comuna "Viitorul", Sfaturi şi pilduri pentru înaintarea unui sat prin sine însuşi.* Sibiu, 1907, 99 p. Comuna "Viitorul" este o ficţiune, un fel de utopie, creată de autor, o comună rurală ideală, adevărat model, cum ar trebui să devină, prin munca lor, toate comunele româneşti, după 25, apoi după 40 de ani.

[2] N. Cardaş şi I. Kovacs, *Preocupări ale literaturii agrare româneşti din a doua jumătate a sec. XIX-lea*, în "Acta Musei Napocensis", III, 1966.

INDUSTRIA. MESERIILE

Problemele industriei preocupă de asemenea presa românească într-o măsură neaşteptată. Toţi publiciştii români mai însemnaţi, toţi oamenii politici mai cunoscuţi, şi nu mai vorbim, toţi reprezentanţii principali ai vieţii economice se interesează de diferite aspecte ale industriei. Şi este lesne de înţeles această preocupare, dacă ţinem seamă de condiţiile existente şi de capacitatea de înţelegere şi scopul presei ardelene. Situată pe această poziţie, gândirea ardeleană a explicat, în repetate rânduri, înapoierea economiei româneşti prin absenţa unei industrii naţionale, şi a încercat să demonstreze teza că ieşirea din înapoiere este posibilă numai pe calea industriei. Industria a fost privită, la un moment dat, ca un adevărat panaceu, o forţă motrice a mişcării naţionale şi o cale hotărâtoare pentru rezolvarea problemelor sociale româneşti. Prin industrie poporul român ar fi obţinut independenţa economică şi prestigiul politic ar fi construit centre urbane naţionale, ar fi rezolvat problemele agriculturii, ar fi stârpit flagelul emigraţiei.

În ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, „industrialismul", cum numea George Bariţiu, încă din 1857, atitudinea industrială românească, câştigă poziţii puternice şi cei mai autorizaţi reprezentanţi ai ei pledează în acest sens. La 1876, Demetriu Comşa declară că „dezvoltarea industriei naţionale este o neapărată condiţiune de la care atârnă propăşirea sau decăderea agriculturei şi cu ea a întregei noastre vieţi economice"; şi că „motivele cari trebue să îndemne şi să înuragieze pe un popor să-şi dezvolte industria sa, alăturea cu agricultura, sunt mult mai puternice de cum îşi închipuesc acei cari nu prevăd pericolul de care este ameninţat viitoriul şi esistenţa unui popor osândit a nu produce decât material brut, precum sunt productele agricole"[1]. Demetriu Comşa preia această teză şi combate cu justeţe falsa teorie a diviziunii internaţionale a muncii, după care anumite popoare ar avea aptitudini speciale, unele pentru o ramură de activitate, de exemplu agricultura, altele pentru alta, ca industria sau comerţul. Cu prilejul expoziţiei industriale româneşti din 1881, Iacob Bologa şi George Bariţiu – ultimul rămas prezent în toată discuţia din vremea sa asupra „industrialismului" – în apelul lansat în legătură cu expoziţia, spuneau, printre altele, despre însemnătatea industriei că: „este o axiomă adoptată de cei mai însemnaţi economişti şi bărbaţi de stat ai timpului nostru, care sună: «nici un popor nu

[1] *Studii asupra stărei noastre economice,* în "Foişoara Telegrafului român", I, 1876, nr. 2, ian. 15, p. 13; despre poziţia lui George Bariţiu în problemele industriale vezi studiul: D. Ghişe, I. Kecskes şi P. Teodor, *Idei economice în opera lui George Bariţ privind promovarea industriei la românii din Transilvania,* în "Anuarul Institutului de Istorie", Cluj, VI, 1963, p. 41-76.

cultivă artele [în sens de artă industrială] şi industria nu are drept a se număra între popoarăle civilizate»", şi că „popoarăle lipsite de industrie n-au viitoriu". Cei doi autori ţineau să precizeze că nu susţin o simplă opinie personală, ci ei reprezintă poziţia întregii intelectualităţi româneşti: „bărbaţii cei mai luminaţi ai naţiunei noastre au dat şi până acuma probe de ajuns, că dânşii sunt pătrunşi de adevărul acestor doctrine"[1].

Ioan Roman a reprezentat în literatura economică românească poziţia cea mai expresivă a „industrialismului"; el poate fi asemănat cu P. S. Aurelian şi A. D. Xenopol, prin intransigenţa atitudinii şi claritatea vederilor sale. Înapoierea economică românească ar fi, după el „urmarea naturală şi inevitabilă a lipsei industriei naţionale"; progresul românesc nu poate fi decât opera industriei. Economiei româneşti îi trebuie astfel o nouă direcţie: „Sistema economică naţională de astăzi – spune el în 1879 – cu noăle invenţiuni, cu industria mare de fabrici preste tot, cu grandioasa dezvoltare industrială din centrul şi apusul Europei, ne pune mari şi serioase datorii; ne sileşte a pricepe că este timpul suprem a da poporului nostru altă direcţiune de activitate economică, a crea sau cel puţin a face un serios început la o industrie naţională; aceasta însă cu modalitatea de până acum nu va merge". El este încredinţat că „industrialismul trebuie să fie o creaţie naţională, să poarte, aşa cum poartă industria fiecărui popor, caracteristica sa naţională. Este o condiţie „sine qua non de viaţă" că „după cum limba şi literatura naţională are şi trebuie să aibă un caracter deosebit de alte popoare, aşa şi industria naţională [...] trebuie să aibă caracterul său naţional, deosebit de industria oricărui alt popor".

După dânsul, luând ca învăţătură experienţa statelor înaintate, niciodată o agricultură înfloritoare nu se poate dezvolta fără o industrie, mare sau mică: „Industria este mijlocul cel mai puternic pentru înflorirea agriculturii"[2].

Combătând la rândul său falsa teorie a diviziunii naturale a muncii, Ioan Roman invocă dreptul la progres al fiecărui popor, ca un drept natural; „oricare ţară are dreptu de a progresa ... a deveni în stare a-şi prelucra însăşi productele sale, emancipându-se prin aceasta din stare tributarie faţă de ţările industriare"[3]. Industria este pentru el centrul de lumină şi de căldură pentru toate ramurile eonomiei: „centrul de la care se răspândeşte ca de la un soare lumina şi căldura pentru toate productele agricole; fără acest centru pre lângă care trebuie să se învârtească toată activitatea unui popor, cum se învârtesc pre lângă soare, nu este posibil nici un progres serios".

---

[1] Iacobu Bologa şi George Bariţiu, *Appelu cătră poporulu românescu în causa esposiţiunei naţionale care să va deschide în 27/15 august 1881, la Sibiiu*, în "Transilvania", XII, 1881, nr. 5 – 6, mart. 1 – 15, p. 49.

[2] *Raportul şi propunere în cestiunea industriei de casă în comitatulu Făgăraşului*, în "Observatoriul", V, 1882, nov. 3/15. p. 345.

[3] *Sistemele naţional-eonomice,* în "Economulu", VIII, 1880, nr. 1, ian. 1/13, p. 1.

Aceeaşi însemnătate o are industria pentru alți doi fruntaşi români, Parteniu Cosma şi Bartolomeu Baiulescu. Pentru cel dintâi, industria este etalonul civilizației şi forța motrice de dezvoltare a unui popor: „Industria este în timpul de astăzi măsura cu care se cumpăneşte valoarea unui popor. În care măsură se dezvoltă industria la un popor, în aceea înaintează toți ceilalți factori de la cari se condiționează bunăstarea lui, comerciul, agricultura, artele, ştiințele etc. pentru că ea le nutreşte şi le încălzeşte pe toate”[1].

Relația agricultură-industrie a fost pusă încă de la mijlocul veacului al XIX-lea, reprezentanții şcolii româneşti au ținut să sublinieze că agricultura unui popor, ea singură, nu poate duce la avere şi bunăstare, mai ales când este vorba de o agricultură înapoiată. În acest sens, la 1853, Pavel Vasici spunea: „Este lucru dovedit, cum că un popor, care se cuprinde numai cu cultivarea pământului, cu prăsirea sau economia vitelor, cu căutarea minelor şi altele, se află într-o treaptă de cultură foarte apusă, în vreme ce altul, care cu acele ocupațiuni împreună comerciul şi industria, adecă neguțătoria şi meseriele, după întreaga lor estindere [...] se află pe treapta cea mai înaltă a culturei ...”[2]. Repetând aceeaşi idee, devenită curentă, „Telegraful român”, la 1860, scria şi el: „dacă poporul român se va ocupa numai de agricultură nu va putea face nici un progres, nu va putea ajunge la o stare mai bună, nu-şi va putea spori averea. Cauza pentru care alte popoare au progresat şi şi-au sporit averea rezidă în învățarea şi practicarea meseriilor, a industriei şi comerțului, de aceea au şi luat asupra noastră un avans de zeci de ani”[3].

Era firesc ca George Bariția să intervină în discuție şi să-şi spună şi el cuvântul în această privință chiar de la primele dezbateri, declarând că „fără ajutorul puternic [al industriei] agricultura noastră patriotică ar sta, şi în viitor precum a stat din veacuri”.

Progresul agriculturii este considerat condiționat de progresul industriei; această idee, cu totul modernă, mai puțin înțeleasă dincoace de munți, Ioan Roman o formula astfel: „Este un lucru constatat de experiența de toate zilele că agricultura unei țări, fără industrie proprie, nu poate înflori; mai întâi trebuie dară să se întemeieze o industrie care să prefacă, să modeleze productele crude ale agriculturei”.

Şi în alt loc, aducând în discuție chestiunea agriculturii raționale, el scria la fel: „Dezvoltarea şi înflorirea agriculturii aşteaptă după întemeierea şi dezvoltarea industriei, că agricultura raționabilă nu poate apuca niciodată înaintea industriei, adecă nu poate prospera fără industrie”. Aceeaşi idee o

---

[1] *Discursul d-lui P. Cosma rostit în 15/27 august, cu ocaziunea deschiderii expoziţiunei naţionale române din Sibiiu*, în “Transilvania”, XII, 1881, nr. 17 – 18, sept. 1 – 15, p. 145.
[2] *Românii din Transilvania şi meseriile,* în “Telegraful român”, I, 1855, nr. 11, febr. 7, p. 40.
[3] *Meseriile şi folosul lor*, în “Telegraful român”, VIII, 1860, nr. 5, febr. 4, p. 17.

dezvoltă parohul de la Braşov. În 1883, de exemplu, Bartolomeu Baiulescu spunea: „Industria şi comerțul au creat, în lumea contemporană, puterea şi prestigiul popoarelor; prin industrie popoarele occidentale şi-au creat lumea colonială, industria şi comerțul lor sunt poate mai mari decât forța lor armată"; altă dată, lăsând să se întrevadă influența lui P. S. Aurelian şi A. D. Xenopol, insista asupra aceleiaşi idei, aducând un nou elogiu industriei: „Toate popoarele care ne impun azi influența lor cu bunăstarea lor, posed pre lângă un comerciu estins, şi o industrie dezvoltată la un grad superior. Comerciul şi industria le-a ridicat la culmea pe care se află ele astăzi. Este de prisos a proba aceasta cu multe cuvinte, căci este de ajuns să ne întrebăm cum a devenit Anglia domnitoare a Asiei? Cum a demonstrat Francia că nu e învinsă, cum şi-a câştigat importanță nişte țărişoare mici ca Belgia şi Olanda? Voi răspunde că prin comerciul şi industria lor [...] au ajuns popoarăle culte a subjuga pe celelalte popoară neculte. Puterea armată a jucat o rolă secundară la cucerirea multor teritorii şi politica economică a fost factorul principal, care a făcut dependinte popoarele Orientului de națiunile Occidentului"[1].

Economiştii ardeleni şi-au dat uşor seama că superioritatea industriei față de agricultură provine din productivitatea mai mare a muncii din industrie şi că această productivitate superioară există în toate formele de industrie, chiar în meşteşuguri. Printre alții, un intelectual mai puțin cunoscut, Dumitru Lăpădatu, punea problema astfel: „Cât pământ şi muncă trebuie cuiva ca să obțină 100 florini din bucate, din fân sau lemne? Şi câtă muncă trebuie să cheltuiască un meseriaş în mobilă ca să câştige această sută ... fără să umble cu carul la munte, plouat şi rău hrănit, ci muncind în casă şi bine hrănit"[2]. Economiştii ardeleni nu scriu tratate şi nu fac expozee teoretice, de cele mai multe ori îşi enunță ideile sumar dar limpede, în conferințe sau articole, aşa că cele mai valoroase idei rămân de multe ori fără o argumentare mai amplă. Dar pozițiile lor de principiu sunt categorice.

Din importanța de principiu a industriei, ei au dedus importanța industriei pentru poporul român, în condițiile luptei naționale. Cu toții susțin însemnătatea primordială a industriei pentru întărirea elementului național şi crearea de centre urbane, pe care numai industria le putea crea. Oraşul românesc este unul dintre punctele principale ale programului românesc. Cu toții recunosc în „industrialism" – de orice tip ar fi fost – o modalitate de utilizare a suprapopulației rurale, a părții din populația satelor fără pământ sau cu pământ puțin. Ei recunosc că bogăția națiunilor provine din muncă, dar munca în industrie a creat avuția societăților contemporane. În repetate rânduri dau ca exemplu bogăția popoarelor occidentale; „statele cele bogate din apusul

[1] *Despre necesitatea promovărei şi protecționării meseriilor între români*, Sibiiu, 1884, p. 4-5.
[2] *Însemnătatea meseriilor pentru poporul român*, în "Telegraful român", XLIV, 1896, nr. 83, iul. 25/ aug. 6, p. 329.

Europei, de exemplu: Anglia, Franța, Belgia etc., cu mărețele lor oraşe, numai prin industrie s-au ridicat, pe când popoarele aşezate în țări cu pământ întins şi roditor, dar lipsite de industrie, de meserii, „au rămas sărace". În condițiile descompunerii rapide a satului, a pulverizării proprietății țărăneşti, a apariției unui proletariat rural, din care o parte lua calea dramatică a emigrației, industria apărea ca o soluție națională greu de aplicat – după cum ei înşişi o recunosc – dar nu imposibil. Chiar de la 1860, George Barițiu vedea în industrialism o soluție a suprapopulației rurale. Ce va face un țăran cu cinci copiii care îşi va împărți pământul între ei? Chiar şi cea mai bună moşie nu va putea pregăti proprietarilor ei decât o nouă şi sigură iobăgie[1].

Aşadar, interesele mişcării naționale converg într-un moment, în ideologia fruntaşilor săi, atât spre crearea unei burghezii industriale naționale, cât şi spre fixarea, cel puțin, a unei părți din proletariatul rural, în industrie. Cei mai mulți, însă, nutreau falsa iluzie, după cum vom vedea, a plasării acestei suprapopulații în meşteşugari sau industrii anexe ale agriculturii, în deproletarizarea rurală.

"Industrialismul" este proclamat de unii un fel de mit național: „Scăparea ta, române, este numai în industrie", era o adevărată lozincă națională în presa transilvană, încă din deceniul al optulea[2].

---

[1] *Lege pentru meserii. Țehuri. Corporaciuni,* în "Gazeta Transilvaniei", XXIII, 1860, nr. 2, ian. 12, p. 6 – 7; şi acelaşi, *Idei fugitive despre industria de casă şi industria mică,* în "Transilvania", X, 1877, nr. 19, oct. 1, p. 225 – 227; nr. 20, oct. 15, p. 229 – 230.

[2] Ioan Chițu, *Despre meserie şi fabricațiune,* în "Federațiunea", VII, 1875, nr. 11 – 12, febr. 9/21, p. 34; alte articole din presa română; *Braşov 1 mai 1860,* în "Foaia pentru minte", XXXIV, 1860, nr. 18 – 19, mai 3, p. 134 – 135; *Cum vom putea progresa?* , în "Orientulu latin", I, 1874, nr. 1, febr. 23, p. 3 – 4; T. Ceontea, *Industria şi foloasele sale cu respectu la poporulu românu,* în "Biserica şi şcoala", II, 1878, nr. 5, ian. 28/ febr. 10, p. 35 – 37; Nicolae Crucinu, *Economia şi industria la noi,* în "Economulu", VI, 1878, nr. 13, iul. 1/13, p. 100 – 103; nr. 14, iul. 15/27, p. 107 – 108; *Să îmbrățişăm industria şi comerțul,* în "Biserica şi şcoala", IV, 1880, nr. 5, ian. 27/ febr. 8, p. 33 – 34; *Industria şi comerciu,* în "Viitoriul", I, 1884, nr. 61, mai 22/ iun. 3, p. 1 – 2; *Țăranul român inventoriu,* în "Opinca", Reşița, I, 1885, nr. 16, aug. 18/30, p. 1;, nr. 17, aug. 25/ sept. 6, p. 1 – 2; nr. 18, sept. 1/13, p. 1 – 2; nr. 19, sept. 8/20, p.1; Arsene Vlaicu, *Câteva noțiuni despre industriă şi însemnătatea ei,* în "Gazeta Transilvaniei", L, 1887, nr. 255, nov. 19/ dec. 1, p. 2 – 3; nr. 256, nov. 20/ dec. 2, p. 2 – 3; nr. 257, no. 21/ dec. 3, p. 2 – 3; nr. 258, nov. 24/ de. 6, p. 2 – 3; acelaşi, *Însemnătatea meseriilor,* Ibidem, LVIII, 1895, nr. 257, nov. 19/ dec. 1, p.4; G. Joandrea, *Meseriaşii noştri,* în "Telegraful român", XXV, 1889, nr. 94, aug. 29/ sept. 10, p. 376; nr. 95, aug. 31/ sept. 12, p. 382; nr. 96, sept. 2/14, p. 386; *Meseriile la români,* în "Adaos la Foaia poporului". II, 1894, nr. 47, dec. 4/16, p. 535 – 556; nr. 48, dec. 11/23, p. 567 – 568; *Însemnătatea meseriilor pentru românii din Transilvania,* în "Gazeta Transilvaniei", LVIII, 1895, nr. 257, nov. 19/ dec, 1, p. 4; nr. 262, nov. 26/ dec. 8, p. 3 – 4; Z. Boiu, *Statul nostru industrial,* în "Transilvania", XXVI, 1895, nr. 12, dec. 15, p. 396 – 398; *Însemnătatea meseriilor la noi,* în "Tribuna poporului", II, 1898, nr. 176, sept. 19/ oct. 1, p. 862 – 863.

Plecând de la recunoaşterea unanimă a importanței industriei în general, pentru poporul român transilvan în special, gândirea economică românească a adus în discuție aspecte concrete ale industriei româneşti, înapoierea ei, dar mai ales, a pus câteva probleme, pe care le-a discutat cu ardoare. Astfel: problema formelor de industrie – fabrică, manufactură, meserii, industrie casnică – şi a concurenței dintre ele; a celor mai potrivite forme pentru poporul român în etapa respectivă; a mijloacelor care ar trebui folosite în condițiile asupririi, pentru a-şi edifica o industrie națională, toate tratate cu ochii ațintiți asupra viitorului politic, spre emanciparea poporului român. George Barițiu, la mijlocul celei de a doua jumătăți a secolului trecut, analiza cu perspicacitatea sa obişnuită starea de înapoiere a industriei din țările austriece, în raport cu popoarele occidentale, constata înapoierea încă mai mare a industriei în Ungaria şi Transilvania la toate naționalitățile. „Unde au fost popoarele austriece – se întreba el – pe timpul în care celelalte au făcut acele progrese amețitoare de spiritul omenesc, de unde atâta diversitate de progres? Dacă saşii au dreptate când susțin că ei sunt reprezentanții principali ai industriei din Transilvania, au dreptate încă şi acei care susțin că această industrie săsească este cea din urmă, coada tuturor ramurilor de industrie din Europa civilizată, ea nu poate ține concurența cu nici o industrie occidentală”.

Pentru a ilustra starea de înapoiere în general a industriei din Transilvania şi mai ales a celei româneşti, George Barițiu folosea un indicator sugestiv: provenienta mărfurilor manufacturate folosite în general în consumul Transilvaniei şi mai ales a poporului român. Cu mijloacele sale literare cunoscute, el evocă două tipuri de societăți, una urbană şi alta rurală, într-un pasaj care trebuie reprodus în întregime, şi semnalează, pentru amândouă, îmbrăcămintea şi mobilierul locuitorilor, cu scopul de a ilustra, aşa cum va face mai târziu Ion Ghica, pentru România, importanța mărfii de import: „să eşim, spune Barițiu, la 1857, într-o adunare cevaşi mai număroasă, fie aceea de boieri, fie de simpli orăşeni; la o simplă căutătură vom fi siliți a ne convinge, cu destulă durere că tot ce este încărcat pe acest biet trup al nostru, din creştet până în tălpi, pălăria sau căciula, sau chichia [tichia] sau scufia, batista de gât sau de nas, de stambă ori de mătasă, rocşorul sau frăculețul, mantelul sau poverul (sărăcuțul), vesta şi pantalonaşii, ştiblele şi cioboatele de iuht, chiar şi pânzăria sau schimburile albe, până şi colțunii (ciorapii) din picioare, aşternutul din pat, oglinda în care ne căutăm de frumoşi sau urâți, toată îmbrăcămintea femeilor noastre, de casă şi de paradă, toate mobilele mai de doamne ajută, trăsurele mai fine, servițul de masă, până la cel din urmă taler de porțelan, zahărul cu care ne îndulcim, zama de bob arăbesc fără de care părinții noştri au putut viețui atât de bine câte 70 – 80 ani, fără să aibă vreodată lipsă de medic – pe care noi moleşiții şi stricații îl chemăm la cea mai uşoară durere de cap, mai în scurt, tot şi tot ce este manufactură şi fabricat din alte țări, numai nu din țara noastră”, La țară e cam la fel; „Să eşim între țărani – continuă George

Bariţiu – să cercetăm portul lor de acum şi în curând ne vom încredinţa că pe trupul lor şi al femeilor lor zace atârnată o mulţime de fabricat străin, deşi mai ordinar, însă tot străin, prin urmare în oarecare privinţă cu atât mai supărător. În locul ştergarului, măhramă de târg, în locul sumanului, spenţel roşu sau vânăt, mai frumos însă mult mai friguros, prin urmare mai scurtător de viaţă; în locul fotei, rochie de stambă, uneori şi de mătasă; în locul cizmelor de cordovan, papuci de boltă, ca să ţină, la un singur danţ dintr-o duminică şi aşa mai departe”[1].

Cam două decenii mai târziu, în 1875, Bartolomeu Baiulescu, vorbind despre masiva producţie de fabrică sau manufactură, în cea mai mare parte importată, intrată în consumul ţărănesc, făcea observaţii similare: „Întreaga lui îmbrăcăminte [a ţăranului] escepţionând cămaşa şi cioarecii care-i fac ei însuşi, de la cap până la picioare, de la pălărie până la opince sau cizmă, căciulă, curea, şerpariu, sucman de postav şi le cumpără de la străini. Asemenea pentru obiectele trebuincioase în economia casnică: scaun, masă, cuţit, sobă, broască, lacăte, căldare etc. şi pentru necesariile în economia de câmp: plug, coasă, fiară, hamuri şi pe alte multe dă parale la străini. Apoi pe cârpe, stambe, pe bumbac, pe zahăr şi pe alte multe peregrinează mulţi bani româneşti în punga străinilor, fără a se mai reîntoarce”[2].

Concluzia pe care o trag cei doi este că industria mare de import ocupa deja, încă de la mijlocul veacului, un loc important în consumul urban şi rural, iar meseriile de sat precum şi industria casnică erau în curs de decădere. George Bariţiu omite însă să recunoască că o parte din producţia aflată pe piaţă era totuşi producţia locală, manufacturată sau artizanală, pe care trebuia să o admitem şi în descrierea lui Bartolomeu Baiulescu, căci situaţia industrială a Transilvaniei se modifică în deceniile următoare reformei – nu prea mult în avantajul său, e adevărat, cel puţin în unele ramuri. De aceea şi problema înapoierii industriei româneşti şi a căilor de ieşire rămâne prezent în gândirea românească.

Era de aşteptat să se pună şi problema cauzelor înapoierii industriei la români. Explicaţia s-a dat atât pentru trecut, cât şi pentru prezent, mai ales pentru perioada de după 1867.

---

[1] De sub Bucegi. (Despre fabrici cu referinţă către transilvani), în *“Gazeta Transilvaniei”*, XX, 1857, nr. 90, nov. 18, p. 362; aceleaşi idei în art. *Înlesnirea comunicaţiei; naintarea culturei şi fericirii popoarălor*, în “Gazeta de Transilvania”, X, 1847, nr. 59, iul. 24, p. 233 – 234; nr. 60, iul. 28, p. 237 – 238; nr. 62, aug. 4, p. 245 – 246; nr. 63, aug. 7, p. 249 – 250; nr. 64, aug. 11, p. 253 – 254; George Bariţiu a semnalat şi în alte lucrări dezvoltarea comerţului mărunt de articole manufacturate; la 1853 se referea la “teleloaicele care abia mai pot pregioi cu purtatul şi vânzarea vechiturilor eşite din modă”. (Transilvania, Braşov, apr. 1/13, în “Gazeta Transilvaniei”, XVI, 1853, nr. 27, apr. 4, p. 104).

[2] *Despre unele mijloace care ar putea ameliora starea materială a poporului român*, în “Transilvania”, VIII, 1875, nr. 20, oct. 15, p. 226.

Literatura economică românească admite unanim drept cauză fundamentală a înapoierii industriale în trecut aservirea națională; privilegiile acordate altor naționalități şi restricțiile industriale impuse românilor până la reformele de după revoluție. Rezumând ideile contemporanilor săi, Bartolomeu Baiulescu formula astfel explicația românească curentă: „Doi factori au contribuit la starea primitivă [veche] în care aflăm comerciul şi industria. Legile asupritoare țineau pe români în lanțurile sclaviei şi în necultură, iar protecționarea şi favoarele acordate streinilor delăturau ori ce element indigen (din loc) şi dădeau ocaziune (prilej) numai streinilor de a se îmbogăți. Aceşti doi factori au împedecat pe român să progreseze şi l-a făcut sclav în pământul străbunilor săi”[1].

Este bine cunoscut regimul corporațiunilor până la desființarea sa legală în 1872. Orişiunde, corporația, breasla, a constituit un monopol în favoarea unui număr restrâns de producători; în Transilvania, ea a constituit un dublu monopol, economic şi național, pentru că avantajele breslelor au fost rezervate numai meşterilor naționalităților privilegiate, românii fiind excluşi de la avantajele lor. Spre cinstea publicisticii noastre, românii au combătut regimul învechit al breslelor şi au militat pentru libertatea industriei. N-au fost primii, căci critica breslelor naționalităților privilegiate începuse încă mai de mult, chiar în cercurile mai înaintate ale acestor naționalități.

Campion înverşunat al luptei împotriva corporațiilor a fost George Barițiu. El le-a combătut în epoca lui '48 şi a continuat să le combată în anii următori pe considerații multiple: pentru caracterul lor monopolist şi retrograd, pentru abuzurile, speculațiile şi malversațiunile lor, pentru incapacitatea lor de a asigura progresul industrial. La 1845, atacă corporațiile denunțând beneficiile lor monopoliste; astfel spunea, printre altele: „ne păstrăm dreptul de a provoca pe țehuri ca de aci încolo să nu mai înşele patria şi pe gubern, să spuie adevărul, să spuie curat că multe țehuri nu se îndestulează cu 50 % până la 60 % câştig curat la productele crude prelucrate în manufacture”[2]. La 1853 spunea din nou: „Noi pe țehuri am considerat ca o pedecă a industriei şi ca un perete

---

[1] *Despre necesitatea promovărei şi protecționării meseriilor între români,* Sibiiu, 1884, p. 8 – 9; despre situația în anii imediat următori revoluției conform interesantului studiu al lui George Barițiu. *O privire răpede preste lurările Camerei comerciale şi industriale din Braşov,* în “Gazeta Transilvaniei”, XV, 1852, nr. 9, ian. 30, p. 34 – 35; nr. 10, febr. 2, p. 38-39.

[2] *O nouă pildă de tirănie a unui țeh din Sas Regen* [Reghin], în “Gazeta Transilvaniei”, VIII, 1845, nr. 40, mai 17, p. 158; *Reclamații naționale.* Ibidem, IX, 1846, nr. 86, oct. 24, p. 341 – 342; *Braşov. Daturi comerciale şi industriale,* Ibidem, XII, 1849, nr. 21, dec. 12, p. 80; *Asuprire țehală,* Ibidem, XIII, 1850, nr. 3, ian. 8, p. 9; *Despre țehuri sau corporăciuni. De meserii,* Ibidem, XIII, 1850, nr. 29, nov. 6, p. 115 – 116; *Scumpetea manufăpturelor noastre,* Ibidem, XVI, 1853, nr. 8, ian. 28, p. 30; nr. 9, ian. 31, p. 34 – 35; *Legea pentru meserii. Țehuri. Corporațiuni,* Ibidem,XXIII, 1860, nr. 2, ian. 12, p. 6 – 7.

care depărtează lumina şi deşteptarea întru tot ce numim industrie, meserie, manufactură".

Proteste româneşti găsim în acte anterioare anului 1848. *Petiția* din 1842 spunea printre altele: „pe fii nației noastre în contra mai multor porunci curiale, nu-i primesc la învățarea şi deprinderea meşteşugarilor în țehurile lor cele făcătoare de monopoluri, fără a le mai căuta altă scădere decât că nu sunt saşi"[1].

Gândirea economică românească susține libertatea ca principiu de organizare internă a industriei, libera concurență: „Liberă trebuie să fie industria dacă vrea să sporească, iar nu restrânsă în mâni privilegiate". Se pun astfel în circulație teze curente din literatura economică franceză cu privire la valoarea libertății industriale. La 1845, „Gazeta Transilvaniei" publică texte cu tema „orice fel de monopol este nedrept, meseriile şi industria nu pot înflori decât acolo unde stăpânirea este dreaptă şi libertatea patrioților respectată"[2].

Revoluția de la 1848, care afirma cu atâta vigoare ideea de libertate, trebuia să ia poziție împotriva reglementării şi restricțiilor feudale din industrie şi să proclame cu tărie principiul libertății, libera concurență internă, liberul schimb extern. Articolul al 4-lea al hotărârilor de la Blaj decreta: „națiunea română pohteşte libertatea industrială şi comercială cu ridicarea țehurilor şi a privilegiurilor şi a tuturor pedecelor şi stavilelor comerciului cu țările convecine, de care se ține desființarea vămilor la graniță". Libertatea industrială – libera concurență – era nu numai o revendicare românească; afară de privilegiații saşi şi maghiari, o reclamă toată lumea. Interesele privilegiaților au făcut să întârzie lichidarea lor legală. Legea din 1859, care consacra principiul libertății muncii în industrie, era salutată cu satisfacție în presa românească: „Țehul, cuvânt cu totul străin limbei noastre, a cărui definiție nici că l-am prea ştiut da, a căzut pentru totdeauna, s-au sfărâmat adică acele bariere sau stavile, căci nu avem a face cu el care îngreuna preste măsură învățarea şi practicarea sau folosirea meseriei"[3]. Până târziu, George Bariţiu a continuat să-şi exprime bucuria pentru desființarea corporațiilor: „bine că au căzut barierele de fer ale țehurilor; românii au numai să-şi răsfrângă mânecile până la coate, pentru ca să apuce înainte pe câmpul industriei".

Presa românească a explicat corect starea precară a industriei româneşti, şi în parte a celorlalte naționalități în epoca de după 1867, invocând chiar urmările dualismului. Ioan Roman sintetiza astfel părerile exponenților acestei direcții: „O bună parte a ruinei economice şi financiare a Ungariei e urmarea naturală a sistemului inaugurat prin dualism. Ungaria, având un

---

[1] *Rugămintea celor doi episopi româneşti a celui greco-unit Joan Lemeni de Eadem şi a celui greco-neunit ... Vasile Moga* ... Braşov, 1842, p. 16.

[2] *Idei din economia politică,* în "Gazeta de Transilvania", VIII, 1845, nr. 59, iul. 23, p. 233.

[3] *Legea pentru meserii. Țehuri. Corporăciuni,* în "Gazeta Transilvaniei", XXIII, 1860, nr. 2, ian. 12, p. 7.

teritoriu vamal comun cu Austria, devenit, de la 1867 încoace, târgul pentru manufacturile austriece, dând în schimb productele sale brute, pentru a le răscumpăra în forma prelucrată şi fireşte mult mai scumpe”[1]. Este o teză larg dezbătută azi de istoriografia română şi maghiară. Comunitatea vamală austro-ungară n-a însemnat numai o piață liberă pentru mărfurile austriece, ci o piață pentru capitalul austriac şi internațional. Investițiile străine au agravat condițiile pieței transilvane şi implicit au influențat negativ dezvoltarea industriei româneşti.

Problema formelor de industrie este îndeosebi discutată în presă; chestiunea avea o importanță practică, căci implica programul industrial. În general, formele de industrie erau clasificate după ideile curente: industria mare şi industria mică. În industria mare George Bariţiu include industria mecanizată, fabricile, întreprinderile care lucrează „cu maşini acționate de apă sau de vapori sau de amândouă” şi folosesc lucrători numeroşi, femei şi bărbați; în industria mică include formele nemecanizate: manufacturile, meşteşugurile, meseriile. Problema definirii exacte interesa, repetăm, din punct de vedere al programelor de dezvoltare industrială, acestea aveau să propună o direcție sau alta de îndrumare industrială: industria mare sau industria mică, fabrică sau meşteşuguri.

Caracteristica gândirii româneşti este, pe de o parte, înțelegerea importanței sistemului de fabrică şi intuiția clară a viitorului marii industrii mecanizate, pe de alta, înscrierea în programele sale a promovării prin toate mijloacele a meseriilor, într-o largă accepțiune a termenului.

George Bariţiu a fost, fără îndoială, personalitatea cea mai pregătită pe terenul practicii deoarece el avea nu numai un excepțional simț economic, o cunoaştere adâncă a realităților transilvane, dar şi o experiență îndelungată în industrie, fiind el însuşi, după cum se ştie, un mare industriaş pentru vremea sa. El are meritul incontestabil de a fi înțeles însemnătatea şi complexitatea industriei moderne, într-un moment în care caracterele şi perspectivele marii industrii, rolul şi influența ei asupra societății europene nu se întrevedeau cu claritate, în limitele de atunci ale culturii româneşti.

---

[1] *Idei şi principii economice,* în “Observatoriul”, VII, 1884, nr. 103, dec. 26/ ian. 7, p. 413 – 414; nr. 104, dec. 29/ ian. 10, p. 417 – 418 şi în alt loc: “Fuziunea forțată la Ungaria după 35 de ani, n-a făcut nici un pas înainte; a făcut însă mari paşi spre ruina economică şi finanțiară. Concentrarea politică, finanțiară şi economică în Budapesta este cauza ruinei. Nu ne împărtăşim decât la datoriile ce se fac neîncetat şi pe contul țărei noastre”. *(Prețul banului şi institutele de credit ungureşti, săseşti şi româneşti în Transilvania,* în “Observatoriul”, VII, 1884, nr. 95, nov. 28/ dec. 10, p. 382). Era o explicație pe care o dădeau chiar mulți publicişti maghiari. Opiniile acestora erau relevate uneori de presa noastră. *Cf. George Bariţiu. Satisfacțiune dată, pe care noi am cerut-o,* în “Gazeta Transilvaniei”, XXXIX, 1876, nr. 47, iun. 20/ iul. 2, p. 1; acelaşi, *Împăcarea cumnaților,* Ibidem, XXXIX, 1876, nr. 33, apr. 29/ mai 11, p. 1 – 2.

George Bariţiu recunoaşte superioritatea netă a fabricii, ca sistem industrial, şi importanţa industriei de fabrică pentru români dar este rezervat asupra posibilităţilor practice ca românii să poată înfiinţa curând mari întreprinderi. Ideile sale vor influenţa programul economic românesc care va fi preponderent orientat spre industria mică – meşteşuguri, ca singura posibilitate industrială practică de masă, chiar în ultimele decenii ale veacului trecut. Căci în şcoala românească stăruie o idee, pe care o formulau cu deosebită insistenţă şi Ioan Roman şi anume, că un sistem de industrie niciodată nu se poate face după modele, după teorii, ci trebuie să se ia totdeauna în consideraţie împrejurările locale.

Pe plan doctrinar, reprezentanţii românilor, în special George Bariţiu şi Ioan Roman, ţin totuşi să popularizeze ideea însemnătăţii fabricii. Era mai mult o atitudine clarvăzătoare de pedagogie economică. George Bariţiu a contribuit mult la răspândirea printre români a ideii superorităţii sistemului de fabrici. Chiar de la 1848, pleda pentru fabrici, „fabricele strică pe unii, [în sensul că îi concurează], dar mai vârtos numai pe cârpaci, pe maiştri nemaiştri, ajută însă pe societatea cea mare, pe milioane cărora le dă producte mai bune, mai eftine şi mai multe, ajută pe economii producători de materiile crude, căci lucrează în câtime mult mai însemnată”[1].

În 1850, se entuziasma de perspectivele industriei mari şi găsind prilej să combată încă o dată ţehurile, le opunea fabrica: „Cu propăşirea ştiinţelor tehnice începură a se lăţi fabricele şi cu aceasta se deschiseră izvoară nouă de viaţă bună şi de putere naintea ochilor popoarelor şi guberniilor ... Deviza lumei industriale fu (în epoca revoluţiei franceze) libertatea la meserii şi la fabricaţiune. Cu aceasta, totala desfiinţare a ţehurilor fu hotărâtă, iar hotărârea fu pecetluită prin minunatele şi abia văzutele rezultate ale fabricelor. În căminul unei singure maşine de aburi, zac îngropate mai multe ţehuri, cu toate productele, cunoştinţele şi uneltele lor de sutimi de ani”[2]. Cu toate acestea, în 1857, el nu vedea putinţa ca românii să poată adopta sistemul de fabrică mai devreme de 15 – 25 ani; desigur, era o previziune care nu avea nimic descurajant. Tot ce au făcut alte popoare, putem face şi noi, dar la timpul potrivit: „prin urmare, nu ştiu a despera în privinţa patriei mele, nici în privinţa «industrialismului»; numai să credem în noi înşine”. „Nu se cuvine, adăuga el, a ne pierde curajul, a ne degrada pe noi înşine şi să credem că vom rămâne definitiv tributari străinilor şi în privinţa marei industrii”. Împrejurările nu i-au confirmat previziunile, căci în 1876, nu vede încă posibilităţi reale pentru fabrici româneşti.

Preocupat ca întotdeauna de a cunoaşte lucrurile în adâncimea lor, George Bariţiu punea în 1876 pe larg problema cauzelor pentru care industria

---

[1] *Reclamaţii naţionale,* în “Gazeta de Transilvania”, IX, 1846, nr. 86, oct. 24, p. 341 – 342.

[2] *Despre ţehuri sau corporăciuni de meserii,* în “Gazeta Transilvaniei”, XIII, 1850, nr. 29, nov. 6, p. 116.

mare nu poate prospera în Transilvania. Atacase mai înainte cu aproape 20 de ani aceeaşi problemă şi-i dădea un răspuns remarcabil pentru nivelul de atunci al cunoştinţelor economice; în acest sens el enunţă următoarele condiţii pentru un sistem de fabrică: mână de lucru suficientă, cunoştinţe tehnice şi chimice, materii prime indigene, o anumită dezvoltare a industriei grele – turnătorii de fer – disponibilităţi de o poziţie geografică avantajoasă, drumuri bune, combustibil suficient – lemne şi cărbune în apropiere, materiale de construcţii, cunoaşterea pieţelor vecine şi a preţurilor locale. Capitalul fiind presupus cunoscut, George Bariţiu recomanda o evaluare cu un plus de 25 %. Or, multe din aceste condiţii nu existau în Transilvania. Nu exista mână de lucru suficientă nici pentru agricultură, cel mult s-ar fi putut găsi – spunea el – în câteva ţinuturi; nu existau întreprinzători cu cunoştinţe tehnice, dacă nu adevăraţi specialişti, măcar diletanţi, nu existau materii prime pentru anumite ramuri ale industriei textile – firele de tort – nu existau nici măcar câteva turnătorii pentru a produce utilajele cele grele, căldări, roate, fuse de roate, valţuri şi a face reparaţiile etc. „Un om carele – spunea George Bariţiu – nu va fi îmblând cu capul în sac, precum se zice pe româneşte, va considera mai întâi toate sus înşiratele împregiurări şi numai după ce în vreun ţinut ori altul al ţărei le va afla defavorătoare scopului său, apoi punând şi o credinţă tare în ajutorul cerului, îşi va arunca o parte, zic înadins, numai o parte oarecare, a capitalului său în întreprinderi de industrie". Neapărat orice transilvănean, ca un pionier ce era, trebuie să vadă şi să cerceteze ce au făcut alţii, prin alte ţări; cutare sau cutare fabrici. Industria nu se învaţă din cărţi[1], declara el cu multă justeţe.

La 1876, George Bariţiu, apreciind situaţia marii industrii din Transilvania, la toate naţionalităţile, spunea că „industria mare o vei afla numai ca de sămânţă" şi relua întrebarea care să fie cauzele[2]. Cu pregătirea sa istorică, el analizează şi de această dată diferitele împrejurări potrivnice în trecut şi comparând Transilvania cu Elveţia din epoca sa, insistă din nou asupra condiţiilor care lipsesc pentru o mare industrie; le expune sintetic şi găsim o înţelegere la fel de clară a noului moment istoric, a cauzelor care au lăsat

---

[1] *De sub Bucegi (Despre fabrici cu referinţă către Transilvania),* în "Gazeta Transilvaniei", XX, 1857, nr. 91, nov. 2, p. 366.

[2] Despre situaţia de fapt a industriei mari în Transilvania avem astăzi bune cercetări documentare: A. St. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX,* Bucureşti, 1955; A. Egyed, *Aspecte ale dezvoltării industriei mari din Transilvania între 1867 – 1873,* în "Anuarul Institutului de Istorie", Cluj, V, 1962, p. 145 – 177; L. Vajda, *Începuturile revoluţiei industriale în mineritul şi metalurgia din Transilvania,* în "Anuarul Institutului de Istorie", Cluj, X, 1967, p. 173 – 195; *Din istoria Transilvaniei,* Bucureşti, 1963, vol. II – lucrare pregătită sub redacţia lui Miron Constantinescu, în special cap. II. C. Bodea şi B. Surdu, *Regimul absolutist şi regimul liberal (1849 – 1867)* şi cap. III, C. Mureşan, *Transilvania între anii 1867 – 1900.*

Transilvania înapoi: lipseau, aşadar, după el, ştiinţa teoretică şi practică, curaj şi perseverenţă, spirit de asociaţie dezvoltat, capitaluri mari şi ieftine (cu 4 % şi 5 %), un stat chiar mic dar bine consolidat financiar şi în sfârşit „egalitatea democratică perfectă înaintea legilor, netulburată întru nimic de rivalităţi şi separatism naţional[1].

Influenţa lui George Bariţiu asupra contemporanilor săi pe plan ideologic şi programatic a fost considerabilă. A influenţat desigur şi pe Ioan Roman. Acesta a reluat teza „industrialismului", a susţinut-o cu tărie şi a adus în favoarea ei noi argumente. Industria naţională a românilor, industria viitorului, nu putea fi decât marea industrie de fabrică, dar ca şi pentru George Bariţiu, programul de prime realizări minimale trebuia să atace „industria mică". Ioan Roman, ca şi George Bariţiu, aducea în discuţie problema condiţiilor cerute de o mare industrie, şi conchidea şi el că în epoca sa acestea lipseau; adică un anumit grad de dezvoltare economică, capitaluri importante, industriaşi competenţi, muncitori calificaţi şi disciplinaţi, căi de comunicaţie, o piaţă de desfacere[2]. Nu era o poziţie doctrinară, ci o atitudine impusă de realităţile momentului. Ca şi George Bariţiu, Ioan Roman vedea deschise frumoase perspective industriei de fabrică româneşti în Transilvania.

Industria mare a rămas în preocuparea şcolii româneşti – în continuare până la Unire; interesul pentru o industrie modernă românească a fost alimentat ulterior de noi factori; existenţa unui capital românesc, concentrat în bănci şi folosit în principal în afaceri curente de bancă, creşterea producţiei agricole, care în condiţiile crizei agricole ar fi avut în marea industrie o mai bună valorificare, apariţia unei suprapopulaţii agricole, deci a unei mâini de lucru ieftine, pentru o industrie de fabrică. În plus, dezamăgirea speranţelor pe care gândirea românească le-a nutrit nu numai în viabilitatea meseriilor, dar în posibilitatea acestora de a alcătui baza unui sistem industrial modern[3]. Invazia capitalului străin în Transilvania a împiedicat într-o bună măsură dezvoltarea unei mari industrii româneşti şi a împins concepţia şi iniţiativele burgheziei noastre spre forme de industrie devenite de fapt inferioare, spre mica industrie. Era un tribut pe care economia românească îl plătea aservirii. Astfel, în centrul

---

[1] *Politica cea mai bună, economia naţională,* în "Gazeta Transilvaniei", XXXIX, 1876, nr. 21, mart. 14/26, p. 1. Despre experienţa sa în materie de fabrică în legătură cu întreprinderea de la Zărneşti, George Bariţiu a scris în mai multe rânduri; la 1885 făcea singur istoricul fabricii sale: *Fabrica de chârtie mechanică de la Zerneşti,* în "Transilvania", XVI, 1885, nr. 13 – 14, iul. 1 – 15, p. 110; nr. 15 – 16, aug. 1 – 15, p. 116 – 117; nr. 19 – 20, oct. 1 – 15, p. 159 – 162; nr. 23 – 24, dec. 1 – 15, p. 194 – 196; cf. şi lucrarea de istorie asupra fabricii: Alex. Bărbat, *Fabrica de hârtie de la Zărneşti 1852 – 1878,* în "Studii şi articole de istorie", IV, 1960, p. 197 -221.

[2] Raportu şi propunere în cestiunea industriei de casă în comitatulu Făgăraşului, în "Observatoriul", V, 1882, nr. 87, nov. 3 /15, p. 345.

[3] *Industria naţională,* în "Controla", XII, 1906, nr. 71, oct. 1/14, p. 1.

preocupărilor industriale ale şcolii româneşti a stat cu prioritate problema promovării meseriilor. Dar problema nu s-a pus ca dincoace de munți, adică în condițiile confruntării dintre producția de fabrică şi meserii, ale concurenței pe care marea industrie mecanizată o făcea micii industrii, dar şi a concurenței pe care meseriaşii cei vechi, şi cu poziții consolidate, ale altor naționalități, o făceau meseriaşilor români.

Ca şi în alte țări, şi economiştii români au înțeles prin termenul meserie sau meşteşug, o diversitate de forme (stadii industriale), în general toate formele în afară de fabrică; astfel, manufactură-centralizată total ori parțial – munca la domiciliu, atelierul de cooperație capitalistă simplă, meseriaşul individual – la domiciliu sau ambulant – de oraş sau de sat, în sfârşit, industria casnică, fie ca industrie pentru consum familiar, fie pentru piață. Formele care au interes mai pronunțat pentru reprezentanții cei mai de seamă ai şcolii, au fost: meseria de oraş, de tipul atelierului de cooperație simplă a meşteşugarului patron, lucrând cu un număr restrâns de calfe şi ucenici, şi industria casnică rurală. Programul românesc va insista în special în aceste două direcții.

Industria sub forma meseriei este proslăvită şi chiar idealizată. Meseria este tratată ca adevăratul izvor de avuție – e plugul „de aur" al românului – „cel ce are o meserie are şi avere". Încă din 1853, Petru Vasici proslăvea meseriile spunând: „o sântă datorie ne îndeamnă a chema luarea aminte a românului din Transilvania, încă de timpuriu, la o altă ocupațiune mult mai nobilă decât agricultura, nesupusă la strâmbătățile aerului, neatârnătoarie de caprițele elementelor şi necesătoarie de sudoare aşa cruntă ca aratul, care cunoscând-o omul bine, îl nutreşte şi-l îmbracă, fără a-l întreba dacă a moştenit de la părinții săi moşie întinsă, clădiri economice sau averi în numărătură, au nu. Această ocupațiune o dau meseriele sau meşteşugurile, după cum le numeşte poporul" [1]. Meseriile, continuă Petru Vasici, conduc popoarele „pe cărarea civilizației şi le aduc în lumea cea mare".

Şcoala economică românească va da un adevărat exponent al concepțiilor sale industriale preponderente, în persoana lui Bartolomeu Baiulescu. Parohul de la Braşov a desfăşurat o largă activitate pentru a arăta pe larg şi în repetate rânduri foloasele meseriilor şi calea prin care pot fi promovate de populația românească. El nu reprezintă o concepție reacționară, izvorâtă din ideea întoarcerii spre trecut, la meseria de tip feudal şi la corporațiile condamnate de toată presa românească, ci o concepție utilitară realistă, în raport cu condițiile sociale şi politice româneşti din acel moment. Plecând de la ideea că, deocamdată, marea industrie este pentru români imposibilă – fiindcă nu dispun de capitaluri, trebuie neapărat găsită o cale accesibilă, care „să ne procure mai iute avere", ca apoi, treptat, o dată întemeiată o largă platformă de industrie mică, să se poată trece la marea industrie, „să putem începe a lucra şi en-

[1] *Românii din Transilvania şi meseriile,* în "Telegraful român", I, 1853, nr. 11, febr. 7, p. 40.

gros". În plus, meseriile – după cuvintele sale – „ne pot ameliora mai iute şi mai uşor starea noastră materială, ne pot ridica vaza noastră națională" [1].

Promovarea „meseriilor" este un punct principal al programului românesc. Adoptarea unanimă a acestei direcții s-a întemeiat, în toată epoca până la Unire, în special pe două considerații, una de ordin național, alta de ordin social. Prima: prin dezvoltarea meseriilor se crea în centrele urbane, o clasă mijlocie şi o burghezie românească, se naționalizau oraşele; prin meserii s-ar fi frânat procesul de pulverizare al proprietății țărăneşti şi de proletarizare a țărănimii. Problema unei clase mijlocii – a unei burghezii urbane, a fost o preocupare a şcolii româneşti; ea se punea concomitent cu problema dezvoltării şi a unui comerț românesc. Antrenarea populației rurale – cel puțin a unei părți din ea – în meserii auxiliare agriculturii, însemna, în primul rând, crearea unor posibilități suplimentare de existență pentru păturile sărace, fără pământ, şi totodată completarea mijloacelor de trai pentru populația rurală, cu insuficiente resurse agricole, prin folosirea, în special, a timpului de iarnă. Era de altminteri o idee curentă, dezbătută pe larg şi dincoace de Carpați, dar tot atât de puțin eficientă şi aici.

Mai toți reprezentanții şcolii româneşti au ținut să scoată în evidență necesitatea trecerii spre meserii a unei părți din populația rurală; ideea este curentă şi unul dintre ei o formulează astfel: „în țările unde populațiunea este deasă şi grămădită pe un spațiu îngust, acolo nu rămâne unei clase de muncitori decât a alerga în brațele industriei".

Îndrumarea spre meserii a suprapopulației rurale a fost o teză de bază. Programul lua în considerare tradiția seculară a meseriei de sat şi a industriei casnice. Programul tindea să lărgească această tradiție – dispărută parțial în multe regiuni, menținută în altele – să construiască pe baza ei un sistem modern de meserii, platforma de mai târziu a industriei de fabrică. Centrele de meseriaşi rurali din Transilvania – ca şi centrele de meserii de sat de dincoace de munți, cu variate forme industriale interne – meseriile săteşti, încă legate de agricultură şi industria casnică, erau realități bine cunoscute publiciştilor români. Trebuiau găsite căile pentru dezvoltarea şi modernizarea lor.

Era firesc ca industria casnică – industria de casă, să intereseze şcoala economică românească. Ca peste tot locul în cursul epocii de dezvoltare a capitalismului, industria de casă din Transilvania a avut aceeaşi structură şi aceeaşi orientare; țăranul produce în interesul său o serie de produse, cu materie primă proprie sau cumpărată, o parte o desface pe piață, fie direct consumatorului, fie unui intermediar – negustorul – scupcicul. Şi la românii din Transilvania industria de casă s-a putut menține un timp, dar relațiile tot mai strânse ale țăranului cu piața au pus-o în stare de dificultate. Ea a continuat în

[1] *Despre unele mijloace care ar putea ameliora starea materială a poporului român*, în "Transilvania", VIII, 1875, nr. 19, oct. 1, p. 217.

special în gospodăriile mijlocii şi s-a menținut în mai toate regiunile, mai ales în ramura textilelor. Această ramură de industrie s-a bucurat în deosebi de interesul economiştilor scolii româneşti şi calitatea superioară a produselor ei, față de producția similară a naționalităților conlocuitoare, a entuziasmat în repetate rânduri publicistica română.

Ea era privită ca o compensație națională față de înapoierea în celelalte ramuri. La 1876, George Barițiu spunea astfel: „Dacă însă vom cerceta industria de casă, industria poporului țăran şi anume a femeilor române, apoi pe aceea cutezăm a o pune în fruntea industriei domestice a tuturor popoarălor din țările coroanei ungureşti; ceea ce s-ar putea proba de ajuns spre una expoziţiune română compusă numai în obiecte de industrie domestică a tuturor naționalităților”[1]. Parteniu Cosma spunea la fel, în 1881: „Talentul, gustul estetic, diligența şi ingeniozitatea femeii române se manifestă în espoziţiunea noastră într-un mod admirabil. Industria de casă a țărancei române ar face onoare oricărei nații civilizate”[2]. Aceste aprecieri nu erau acte de curtoazie; ele izvorau din constatările unei realități, bine cunoscute documentar, şi ale cărei tradiții se mențin până azi. Ioan Roman, la rândul său, considera că industria casnică textilă reprezintă, pe plan industrial, specificul național românesc, căci ea s-a dezvoltat, fără influențe străine, din natura şi caracterul poporului român. El spunea cu dreptate astfel: „Industria noastră de casă se poate numi cu adevărat cuvânt industrie poporală română, căci e propriul product al inteligenții şi muncii poporului nostru”[3].

Interesul pentru meserii şi industria casnică trebuia să pună şcolii româneşti problema promovării lor. Era o problemă extrem de dificilă şi până la urmă ea nu putea fi decât insuficient rezolvată, pentru că producția „mică” în toate formele ei, era confruntată pe piață cu producția mare, şi până la urmă pusă în grave dificultăți. Gândirea românească şi-a dat bine seama de acest proces, de perspectivele lui, totuşi a perseverat în programul ei, pentru că în condițiile date nu putea avea altă cale. Primejdia care amenința industria „mică” a fost semnalată în repetate rânduri şi tonul presei româneşti a oscilat în raport cu situația pe piață a produselor marii industrii. Convenția cu Austro-Ungaria şi războiul vamal vor influența situația meseriilor şi aprecierea asupra lor. Încă de la 1860, „Telegraful român” punea problema viabilității meseriilor şi considera că fabrica nu este încă pentru ele o primejdie, meseriile promit o pâine destul de sigură pentru un meseriaş „bun şi strădalnic”. Situația era prinsă exact pentru că în 1860, producția de fabrică, de import sau locală, nu ajunsese să dețină pe piață o poziție preponderentă. „Telegraful român” şi alte

---

[1] *Politica cea mai bună,economia națională*, în “Gazeta Transilvaniei”, XXXIX, 1876, nr. 20, mart. 11/23. p. 1.

[2] *Discursul d-lui P. Cosma, rostit la 15/27 august, cu ocaziunea espoziţiunei naționale române din Sibiiu*, în “Transilvania”, XII, 1881, nr. 17 – 18, p. 148.

[3] *Industria noastră de casă,* în “Tribuna”, II, 1885, nr. 177, aug. 4/16, p. 703.

ziare vor continua să se preocupe de problema viabilității meseriilor şi opiniile lor vor evolua în raport cu situația pieței interne. Pătrunderea pe piață a mărfii de fabrică în cantități din ce în ce mai masive, în urma dezvoltării rețelei de căi ferate, avea să dea problemei, în ultimele două decenii, gravitate. Bartolomeu Baiulescu, Ioan Roman, George Bariţiu, George Maior o sesizează şi caută o nouă orientare a programului industrial în sistemul meseriilor. La 1882, Bartolomeu Baiulescu spunea că: „meseriile fiind cu totul în imposibilitate de a susține lupta cu industria (fabrica) pe tărâmul eftinătății, trebuie să caute a da productelor lor o altă însuşire care să le procure o superioritate nedisputată asupra productelor aceleia ..."[1]. Ioan Roman făcea, la 1884, aceeaşi constatare, arătând că meseriaşul nu mai poate lupta; aceasta este lupta între oala de fier şi oala de pământ La 1886, George Bariţiu îşi pune întrebarea: „care poate să fie viitorul lor, în această epocă de concurență şi luptă pentru existență, pe viață şi moarte"[2]. George Maior, la 1901, nu mai avea nici o încredere în viabilitatea meseriilor, industria mică pierde terenul pretutindeni, a lucra exclusiv la propagarea meseriilor însemna – spune el – a lucra „contra curentului sau contra morilor de vânt. Precum în agricultură treeratul cu mlăciul nu mai poate susține concurența treerătoarei cu aburi şi apă, electricitate etc. tot aşa şi în industrie micul meseriaş nu va putea susține pentru durată concurența industriei mari de fabrică, dotată cu mijloace mai mari şi aparate perfecționate"[3]. La 1902, Traian Vuia considera industria mică, condamnată: „cele mai forțate încordări ale puterii proprii nu mai pot contrabalansa superioritatea tehnică şi economică a industriei mari"[4].

La 1908, Traian Mihai vorbind despre meserie o decretă definitiv dispărută, pentru că nimeni nu o va putea învia din groapă; meseria a fost forma specifică a epocii feudale, a celei capitaliste este fabrica[5]. Situația românilor sub raport industrial ar fi dramatică, căci în timp ce epoca meşteşugului a trecut, pentru ei epoca fabricii nu a venit. În presă se susțin însă şi opinii contrarii. În fapt oscilațiile şcolii româneşti cu privire la aprecierea perspectivelor micii industrii, reprezintă însăşi filosofia, dezamăgirile şi nădejdile micii burghezii, a micilor producători.

Situația era precară şi în industria casnică; restrângerea ei în anumite ramuri sub presiunea concurenței de fabrică era un fapt notoriu; la 1885, Ioan Roman spunea: „se poate afirma cu toată pozitivitatea că industria noastră

---

[1] *Asociațiunea pentru sprijinirea meseriaşilor români,* în "Gazeta Transilvaniei", XLV, 1882, nr. 9, ian. 22/ febr. 2, p. 3.

[2] *Meseriaşul român,* în "Transilvania", XVII, 1886, nr. 13 – 14, iul. 1 – 15, p. 107.

[3] *Organizațiuni economice şi şcoale profesionale,* în "Gazeta Transilvaniei", LXIV, 1901, nr. 64, mart. 21/ apr. 3, p. 1.

[4] *Industria de m!nă,* în "Drapelul", Lugoj, II, 1902, nr. 65, iun. 2/14. p. 2.

[5] *Politica meseriaşe în Ardeal,* în "Lupta", Budapesta, II, 1908, nr. 8, ian. 11/24, p. 2 – 3; nr. 10, ian. 13/26, p. 4; nr. 18, ian. 23/ febr. 5, p. 3 – 4.

poporală merge cu paşi gigantici spre apunere, dacă nu se vor lua măsuri energice pentru dezvoltarea ei conform lipselor moderne”[1]. Ioan Roman, ca şi P. S. Aurelian, lărgind sfera industriei casnice la industria domestică, în fond o formă de industrie producătoare pentru piață, modernizată în tehnica ei, îi prevedea totuşi un viitor, fără ca să înțeleagă şi rolul capitalului comercial exploatator în extinderea acestei forme industriale. Fenomenul aservirii meseriei şi industriei casnice de către capitalul comercial, atestat de documente cu decenii înainte, nu este studiat de publicistica română. Dar este semnalat; George Barițiu spunea de mult că miile şi zecile de mii de țoale şi straie făcute în gospodăriile țărăneşti sunt adunate de speculanți la prețuri foarte ieftine, realizând câştiguri minunate. Tot George Barițiu semnalează rolul comisionarilor – o anumită categorie de negustori – în finanțarea meseriaşilor[2].

Era nevoie deci de o orientare care, pe de o parte să atragă un număr mai mare de români în meserii de sine stătătoare, pe de alta, să doteze meseria cu o capacitate de rezistență în fața concurenței producției de fabrică. Problema nu era specific românească; în forme întrucâtva deosebite se punea atunci şi în alte țări. Dezvoltarea capitalismului crease în toată Europa o problemă a micii industrii şi, în consecință, în diverse state se promovase sau era în curs de promovare o politică de încurajare a meseriilor. Şcoala românească a preconizat un program de măsuri, iar conducătorii români prin instituțiile româneşti au şi aplicat unele dintre ele. Cea dintâi direcție în care s-au căutat soluții a fost asigurarea unei piețe de desfacere; a doua, perfecționarea meseriei, a treia, susținerea directă a meseriaşului. Asigurarea pieței interne a trebuit să pună şi în literatura transilvană chestiunea protecționismului vamal.

Ioan Roman, ca şi George Barițiu, în perioada dualismului, se declara partizan al unei politici protectoare şi ambii combat liberul schimb. Dar experiența istorică arătase că sistemul protector vamal fusese adoptat, nu

---

[1] *Industria noastră de casă,* în “Tribuna”, II, 1885, nr. 177, aug. 4/16, p. 703. Industria casnică a suscitat ample dezbateri în presa ardeleană; a fost identificată adeseori cu meseriile țărăneşti; din bogata literatură cităm câteva dintre aceste articole: *Industria de casă,* în “Şcoala romana”, II, 1877, nr. 5, febr. 4, p. 37 – 38; Nicolae Crucinu, *Măsuri cari ar promova dezvoltarea industriei de casă,* în “Economul”, VII, 1879, nr. 12, iun. 15/27, p. 90 – 93; Ioan Roman, *Raport şi propunere în cestiunea industriei de casă în comitatul Făgăraşului,* în “Observatoriul”, V, 1882, nr. 87, nov. 3/15, p. 345; *Industria de casă,* în “Biserica şi şcoala”, IX, 1885, nr. 3, ian. 20/ febr. 1, p. 17 – 19; Petru Grama, *Industria de casă,* în “Gazeta Transilvaniei”, XLIX, 1896, nr. 12, ian. 16/28, p. 2 – 3; G. Mocanu, *Industria de casă,* în “Gazeta Transilvaniei”, LI, 1888, nr. 96, mai 1/13, p. 23; nr. 97, mai 3/15; p. 2 – 3; nr. 98, mai 4/16, p. 2 – 3; nr. 99, mai 5/17, p. 2 – 3; nr. 100, mai 6/18, p. 2 Arseniu Vlaicu, *Cum s-ar putea ridica industria de casă săceleană,* în “Transilvania”, XII, 1891, nr. 3, mart. 15, p. 76 – 85.

[2] *Pentru industria şi negoțul din Braşov,* în “Gazeta de Transilvania”, VIII, 1845, nr. 89, nov. 5, p. 353 – 354.

pentru a proteja mica industrie, ci marea industrie. În plus, politica vamală nu depindea de români. Ceea ce reprezentanții români revendicau era un simplu deziderat, curent în epocă. De aceea, ei trebuiau să reflecteze la alte căi, şi anume la o piață mai sigură pentru industria românească. Aceste căi sunt pentru economiştii şcolii româneşti crearea de centre urbane şi asigurarea clientelei naționale meseriaşului român.

Problema centrelor urbane româneşti interesa întreaga viață românească şi avea un aspect național; ea va fi pentru economiştii români una dintre problemele cele mai scumpe lor. Ideea lor justificată pentru că în condițiile regimului feudal populația românească, în marea ei majoritate, fusese împinsă în sate şi pusă în imposibilitate de a-şi construi centre urbane mari, proprii. Asigurarea clientelei româneşti meseriaşului român, idee pusă în circulație în presa politică sub lozinca „să cumpărăm numai de la români", era o soluție de împrumut, exclusivistă în principiu, impracticabilă cu succes în fapt[1], astfel, dintr-un motiv sau altul, soluțiile în direcția lărgirii pieței erau de la început menite a fi ineficace. De aceea, politica de promovare a meseriilor se va îndrepta cu mai multe şanse de a obține chiar numai rezultate parțiale spre perfecționarea meseriilor şi susținerea meseriaşului prin organizarea profesională. Perfecționarea meseriei pentru ca produsul său să obțină superioritate față de produsul de fabrică, însemna transformarea vechiului tip de meserie artizanal într-o meserie de tip nou – prin alianța ei u arta, după expresia lui Bartolomeu Baiulescu, protagonistul soluției – idee care, în fapt, avea o circulație largă în multe alte țări. Ioan Roman, la rândul său, preconiza aceeaşi soluție; el propunea ca „meseria să devină o lucrare artistică, atât în ce priveşte calitatea cât şi forma şi gustul estetic". Nu este vorba de o industrie care să producă obiecte de artă, ci de o industrie în care dexteritatea individuală, aplicația personală să fie valorificată în mod superior chiar la obiecte de uz curent, prin folosirea unei tehnici mai avansate.

Industria mică, ca industrie de artă, cerea meseriaşului o pregătire profesională superioară. De aci şcoli de meserii pentru ridicarea nivelului tehnic

[1] "Inteligența noastră de la sate trebuia să prepareze pe popor că dacă avem industriaşi şi comercianți de ai noştri, apoi de la aceea să şi cumpărăm, îmbrăcămintea, încălțămintea şi altă marfă, ca banul nostru să ajungă în mână la ai noştri ..." Ioan Georgescu, *Câteva observări asupra crizelor industriale şi comerciale. Meseriaşii noştri,* în "Foaia poporului", IV, 1896, nr. 14, mart. 31/ apr. 12, p. 53; *Cum să ajungem la mai bine ...,* în "Călindarul poporului pe 1889", Sibiu, XIV, p. 128; *Meseriaşii noştri,* în "Adaos la Foaia poporului", IV, 1896, nr. 14, mart. 31/ apr. 12, p. 53; I. A. Severu, *Pentru ce nu prosperează comerciul şi industria la noi,* în "Gazeta Transilvaniei", LXII, 1899, nr. 243, nov. 3/15, p. 2 – 3; nr. 244, nov. 4/16. p. 3; Ibidem, *Chestia portului național,* în "Tribuna", Sibiu, XVII, 1899, nr. 152, iul. 14, p. 605 – 606; *Economia națională.* în "Foaia poporului", VIII, 1900, nr. 3, ian. 16/28, p. 29 – 30; *Meseriaşii şi negustorii,* în "Gazeta Transilvaniei", LXXV, 1912, nr. 10, ian. 14/27. p.1. Ideea boicotului firmelor şi produselor străine era în cadrul monarhiei o idee curentă într-o anumită presă a naționalităților conlocuitoare.

şi cultural al lucrătorului[1]. Organizarea profesională a meseriilor în reuniuni, cu scop de a apăra interesele meşterilor, a susține învățăceii şi calfele era o idee justă, dar supraevaluată; românii au înființat astfel de asociații la 1867, la Sibiu, în 1869, la Braşov, în 1870, la Cluj, la 1874, la Sălişte, după cum asociații similare aveau şi celelalte naționalități conlocuitoare[2]. Apare şi ideea că unele reuniuni să fie transformate în cooperative de producție.

Pe linia promovării meseriilor, societatea *Astra* şi mai târziu *Transilvania* au practicat o politică de ajutorare, acordând burse pentru sprijinirea în şcoli a ucenicilor şi perfecționarea calfelor. Dar la 1884, însuşi Bartolomeu Baiulescu constata că această cale dăduse slabe rezultate şi că eram departe de ceea ce românii aveau nevoie. Peste tot de altminteri, chiar în țările în care se inaugurase o politică de stat pentru susținerea meseriilor, rezultatele erau considerate, de meseriaşi, puțin satisfăcătoare. Totuşi şi la români, ca şi în alte părți, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numărul global al meseriaşilor din mica industrie a crescut simțitor, cu toată concurența producției de fabrică. Explicația rezidă într-un complex de factori, transformarea unor ateliere în manufacturi cu muncă salariată, cantonarea meseriaşilor în ramuri de industrie în care producția de fabrică nu pătrunsese sau pătrundea greu – industria îmbrăcămintei, industria încălțămintei, unele ramuri ale industriei lemnului, tâmplărie, rotărie etc. – precum şi trecerea la noi ramuri de industrie, impuse de dezvoltarea economică sau cerute de însăşi marea industrie[3]. Meseriaşii

---

[1] Publiciştii români bine cunoscuți intervin în discuție şi, depăşind sfera îndemnurilor generale, recomandă anume meseriile către care se pot îndrepta tinerii români, dând sfaturi practice. Ioan Pop Reteganu recomanda bărdăşia [dulgheria], rotăria, făurăria, butnăria, dublăria (argăsitoria), tăbăcăria, ciobotăria, cojocăria, pălărieria, hornăria [coşăria], căldărăria, lăcătăria, zidăria, cărămidăria (țiglăria), tinichieria (pleuraria), tâmplăria (măsăria), funăria, petrăria, tipografia, compactoria, măcelăria şi altele, meserii căutate la sate şi la oraşe mai recomanda şi altele, dar care aveau căutare mai mult la oraşe, ca: brutăria, franzelăria, turtăria, bărbieria, strugăria, perieria, vărsătoria de clopote, pieptănăria, orologeria, văpsitoriile, olăria ş.a. *Despre măiestrii,* în "Foaia poporului", VII, 1899, nr. 45 – 52; VII, 1900, nr. 1 – 10; cf. George Bariţiu, *Meseriaşul român,* în "Transilvania", XVII, 1886, nr. 13 – 14, iul. 1 – 15, p. 106 – 109; Romul Simu, *Meseriile la români,* în "Adaos la Foaia poporului", II, 1894, nr. 47, p. 555 -556; nr. 48, p. 567 – 568; III, 1895, nr. 1, p. 1 – 2; *Meseriile şi industria,* în "Revista economică", II, 1907, nr. 34, aug. 25, p. 313 – 315.

[2] Nicolae Cristea, profesor la seminarul "Andreian" din Sibiu, redactor la "Telegraful român", a fost un pionier entuziast al acestor reuniuni româneşti. Cunoscător al mişcării industriale, găsim în publicațiile sale un material documentar prețios. *Cf*. în special: "Anuarul I al Reuniunii sodalilor români din Sibiu", Sibiu, 1900; în legătură cu problemele de bază ale gândirii economice româneşti, a publicat şi un studiu mai amplu, în stilul epocii: *Despre pauperism, cauzele şi delaturarea lor, cu privința la referințele transilvane,* în "Telegraful român", XXI, 1873, nr. 38, mai 10/22, p. 140 – 141; nr. 39, mai 13/25, p. 145 – 146.

[3] Unii publicişti, ca Traian Vuia, sesizau perspectivele are rămâneau industriei mici: "Dacă, deci, industria de mână, încât nu s-a dat încă nimicirii totale, voim să o scoatem din starea ei

„independenţi” încă rezistă; unii mai greu, alţii mai bine: manufacturile ori dispar ori trec la fabrică. Din diverse puncte ale ţării, vechii meseriaşi ridică glasuri de protest şi îndemnuri la rezistenţă prin unire. La Lugoj, în 1906, apare ziarul „Meseriaşul”; vechiul ziar al lui Bartolomeu Baiulescu, „Meseriaşul român”, dispăruse de mult. Meseriaşii bănăţeni sunt hotărâţi să lupte: „ca români voim să ne întărim ceata ... voim noi de noi să grijim cum ştim mai bine”, ei declară că ridică „steagul nădejdii în bine, al înaintării şi al păcii”. Dar subordonarea meseriaşului independent capitalului, în special capitalului comercial, transformarea meseriaşului în lucrător la domiciliu ajunge mai extinsă. În presa română fenomenul este de mult semnalat.

Menţinerea meseriaşului independent se făcea mai peste tot pe contul reducerii condiţiilor sale de trai. Paralel, flagelul emigraţiei lua proporţii, pentru că sistemul industrial preconizat nu putea absorbi mase mari sărăcite şi pentru că nivelul scăzut al industriei de fabrică nu-l putea absorbi. Printre emigranţi erau şi meşteri care treceau dincoace de Carpaţi. În acelaşi timp se forma un proletariat românesc, care avea să pună probleme noi. Burghezia naţionalităţilor conlocuitoare, exclusivistă, crea dificultăţi, chiar la plasarea muncitorilor români în fabricile ei.

Oricât ar părea de neînţeles la prima privire, reprezentanţii gândirii economice româneşti cercetează prea puţin problemele proletariatului. Unii din ei, ca toţi economiştii burgheziei, se tem de proletariat, combat mişcările muncitoreşti, critică socialismul sau, dacă ridică obiecţiuni generale asupra unor laturi ale capitalismului, înclină către un socialism creştin mic burghez, reacţionar. În majoritate se interesează de proletariatul rural şi, deşi combat emigrarea, rămân, de fapt, fără soluţie. În măsura în care ei se interesează de proletariatul industrial, îi subestimează importanţa; nu i-au înţeles rolul istoric. Este o evidentă şi firească limită, căci exponenţii gândirii româneşti, cantonaţi mai toţi în jurul ideii promovării intereselor micului producător în agricultură şi industrie, problema proletariatului pentru ei trece pe plan secundar.

Problema proletariatului în cultura română transilvană va fi pusă în lumină de către presa social-democrată şi tratată – în măsura nivelului de cunoştinţe de atunci – în lumina socialismului ştiinţific. Dar este vorba despre o *nouă* direcţie în cultura economică românească din Ardeal. Ea depăşeşte recapitularea noastră de problemele pe care am limitat-o de la început la concepţiile democrate ale gândirii economice româneşti.

În condiţii dificile, presa românească a avut totuşi o valoroasă contribuţie în deşteptarea interesului maselor pentru industrie. Ea a întreprins, din acest punct de vedere, ca şi în domeniul agrotehnic, o operă de pedagogie naţională

decăzută, trebuie înainte de toate să devină conştientă de acele terene de câştig pe care i le-a lăsat industria prepotentă şi pe cari trebuie să i le lase şi ari în viitor şi în multe cazuri se vor estinde încă”. *(Industria de mână,* în “Drapelul”, Lugoj, II, 1902, nr. 68, iun. 11/24, p. 2).

şi economică, în spiritul unui sentiment de simpatie pentru popor, a unei pedagogii emancipatoare. Dacă programul ei industrial imediat, impus de împrejurările aservirii politice, cantonat la promovarea meseriilor, era fără viitor, popularizarea lui şi chiar măsurile practice pe care le-au luat reprezentanții şcolii, au contribuit ca în cadrul restrâns al sistemului de meserii, să promoveze conştiința profesională a lucrătorului, să deştepte în meşterul care, deşi dispare, va lăsa totuşi urmaşi, interesul pentru cultura tehnică, pentru meseria bazată pe cunoştințele ştiinței moderne, să se formeze astfel antemergătorii cadrelor de elită ale proletariatului român ardelean.

G. Zane. *Studii,* Bucureşti,
Editura Eminescu, 1980, p. 321 – 343.

PROBLEMA DEZVOLTĂRII PIEȚEI: COMERȚUL, CREDITUL, COOPERAȚIA, CĂILE DE COMUNICAȚIE, NOILE ORAŞE

Alături de problemele agriculturii şi industriei, publiciştii şcolii economice româneşti au dezbătut pe larg problemele pieței, ale circulației de mărfuri în general, sub diferite aspecte: comerț, monedă, credit, cooperație, transporturi sau comunicații. În dezbatere au fost aduse teme variate în legătură cu fiecare aspect, încât dispunem astăzi de un bogat material informativ, de un real folos pentru istoria economică. Dar totodată au fost aduse în discuție probleme cu un conținut ideologic care, alături de cele amintite, întregesc substanțial cuprinsul şi tematica şcolii economice. În interesul acestei şcoli s-a îndreptat mai ales spre comerț şi credit şi asupra acestor două aspecte recapitularea noastră va insista îndeosebi.

În ceea ce priveşte comerțul de mărfuri informația de presă este extrem de bogată. Sustrasă severităților cenzurii, ca urmare a caracterului ei, dar şi a interesului pe care îl avea pentru toate cercurile de afaceri ale monarhiei, ea s-a putut dezvolta mai liber decât literatura de orientare ideologică, socială şi națională. Informația priveşte atât comerțul interior cât şi cel exterior. Asupra comerțului interior, al românilor şi al naționalităților conlocuitoare, presa de ştiri şi informații cu privire la ramurile de comerț, la formele comerciale – comerț stabil, comerț ambulant – centre de comerț, mişcări comerciale, târguri, iarma-roace, firme, societăți, reuniuni comerciale, activitatea camerelor de comerț, expoziții, bursă, monede, cursuri monetare, prețuri, cu o prioritate acordate de multe ori intereselor româneşti. Asupra comerțului exterior informația priveşte situația internațională a diferite piețe străine, relații comerciale internaționale, relațiile comerciale externe ale Transilvaniei, tarife de import şi export, convenții, tratate sau conflicte internaționale economice (în această privință găsim bogate ştiri asupra războiului vamal dintre Austro-Ungaria şi România); în sfârşit, informații de ordin vamal asupra diferitelor regimuri, taxe etc. Nu lipsesc chiar articole din istoria comerțului[1].

Şcoala economică românească a adus în discuție – după cum am spus - şi chestiuni de ordin general. Astfel, vom găsi dezbătute probleme privitoare la importanța economică şi națională a comerțului românesc, la politica generală

---

[1] G. B[ariţiu]. *Istoria comerciului prescurtată*, în "Călindariu pentru poporul românesc", Braşov, II, 1853, p. 9 – 21.

în materie comercială, precum şi privitoare la un program de dezvoltare a comerțului românesc.

Ca şi despre agricultură şi industrie, şcoala economică românească îşi propune să arate, pe de o parte, importanța comerțului românesc pe de altă parte, starea de înapoiere a comerțului românesc. Importanța comerțului este pentru cei mai mulți dintre reprezentanții gândirii economice româneşti de după 1848, egală cu a industriei; de multe ori problemele industriei sunt tratate împreună cu ale comerțului; alte ori în spirit mercantilist, este proclamată deschis superioritatea comerțului asupra celorlalte ramuri de ocupație economică. La 1850 George Bariţiu, pe care îl găsim şi în această problemă, dar şi de această dată cu opinii pe care în îndelungata sa activitate a trebuit să le revizuiască, declara că, comerțul este „cel mai însemnat ram al industriei [în sens de activitate economică] sau a economiei naționale". Nu era o idee personală pentru că o găsim afirmată şi de alți publicişti români. După „Economul" de la Blaj, comerțul „duce rola cea mai însemnată în economia națională". Ideea despre avantajele comerțului era o idee curentă în economia politică a epocii şi după cum unii economişti occidentali de multe ori au exagerat importanța comerțului în raport cu celelalte ramuri de activitate economică, exagerările nu au lipsit nici la noi. Astfel, în 1844 comerțul este proclamat de „Gazeta Transilvaniei", o „mare facere de bine". Chiar mai târziu, atunci când tendința de apologie a comerțului era depăşită în cultura economică, sunt unii publicişti români care profesează idei apologetice, făcând nici mai mult nici mai puțin din comerț, un apostolat şi din comercianți nişte apostoli[1].

În fond nu este cred vorba de un simplu interes de clasă, ci de o tendință exprimată anume exagerat pentru a stimula interesul burgheziei naționale pentru comerț.

Importanța comerțului este pusă față în față cu starea de înapoiere a comerțului românesc. Reprezentanții şcolii se opresc cu deosebită insistență asupra rămânerii în urmă a comerțului nostru. Ar părea inexplicabilă această poziție când este bine cunoscută existența atâtor mari case comerciale româneşti încă de la finele secolului al XVIII-lea şi în tot cursul secolului al XIX-lea. La finele secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, Ioan Mihai Țumbru din Braşov era în fruntea unei întreprinderi cu caracter internațional a cărei zonă de afaceri se întindea între Veneția, Triest, Viena, Iaşi, Bucureşti, Constantinopol, Seres, Salonic, Țricala şi Larisa. Constantin Hagi Moscu era la fel în fruntea altei case internaționale de comerț. În deceniile următoare, negustorimea română din Sibiu şi Braşov – ultimul cetatea comerțului românesc – deținea încă poziții importante.

---

[1] Traian Victor Țăranu, *Pătura noastră de comercianți,* în "Dreptatea", Timişoara, III, 1896, nr. 140, iun. 25/ iul. 7, p. 3; nr. 141, iun. 26/ iul. 8, p. 3.

În 1850 George Barițiu semnala importanța comercianților români din Braşov, 100 la număr[1]. Concurența pe care o făcea produselor corporațiilor şi rolul lor în dezagregarea breslelor a constituit un episod caracteristic al epocii de până la 1848. După 25 de ani, Bartolomeu Baiulescu semnala prezența unui apreciabil număr de negustori români în Braşov, aşa numiții comisionari. Nu este locul de a insista asupra acestui aspect al istoriei noastre economice[2]. George Barițiu, promotor şi pe planul dezvoltării comerțului, el însuşi adus la Braşov de un mare negustor, Rudolf Orghidan, a ținut să aducă un omagiu pios amintirii unor mari negustori români ardeleni[3]. Economiştii români cunosc bine aceste cazuri, însă când vorbesc de înapoiere, privesc situația în general în economia românească contemporană lor şi în comparație cu a altor naționalități.

---

[1] *Braşov, 31 dechemvrie. Statul neguțătoresc,* în "Gazeta Transilvaniei", XIII, 1850, nr. 2, ian. 5, p. 5 – 6; nr. 3, ian. 8, p. 9 – 10. cf. si Foisor, *Braşovenii şi Țara Românească,* în "Gazeta Transilvaniei", VI, 1843, nr. 35, mai 6, p. 140.

[2] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, Bucureşti, 1925; N. G. V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Braşov*, Bucureşti, 1928; Ioan I. Pricu, *Din trecutul comerțului braşovean*, extras, în "Gazeta Transilvaniei", XCIII, 1931; N. Iorga, *Acte româneşti şi câteva greceşti din archivele Companiei de comerț oriental din Brasov. Publicate cu o introducere despre istoria Companiei*, Vălenii de Munte, 1932; Gh. Ciuleander, *Comercianți greci în părțile ungurene şi în special în ținutul Aradului,* în: Fraților Alexandru şi Ioan Lepadatu la împlinirea vârstei de 60 de ani, Bucureşti, 1936; D. Z. Furnică*, Din trecutul românesc al Braşovului. Documente comerciale 1741 – 1860*. [Prefața de N. Iorga], Bucureşti, 1937; Andrei Oțetea, *Casa de comerț Hagi Pop din Sibiu şi rolul ei în dezvoltarea comerțului din Țara Românească*. Comunicări şi articole de istorie, 1955, p. 29 – 44.

[3] *Braşov, Necrolog.* [Despre Gheorghe Ion], în "Gazeta Transilvaniei", XVII, 1854, nr. 79, oct. 2, p. 315; *Transilvania, Braşov,* [Despre Bucur Pop], Ibidem, XVIII, 1855, nr. 64, aug. 10, p. 246; *Ioanu Iuga,* în Foaie pentru minte, inimă şi literatură", XXII, 1860, nr. 14, apr. 12, p. 105 – 107; *Braşov*, [Despre N. Voinescu], Ibidem, XXIX, 1866, nr. 68, aug. 31/ sept. 12, p. 269; [D. Andronic], în "Observatoriul", III, 1880, nr. 55, iul. 9/21, p. 217 – 220. Cf. si *Aniversarea de 50 de ani în Sibiu.* Ibidem, III, 1880, nr. 7, ian. 23/ febr. 4, p. 26; *Doi negustori bihoreni (Mecenații Nicolae Jiga şi Dimitrie Negreanu),* în "Revista economică", XLII, 1940, nr. 47, nov. 23, p. 285 – 286; Vasile Netea, *Un negustor transilvan. Diamandi Manole,* în "Societatea de mâine", XX, 1943, nr. 4, apr., p. 67 – 69; C. Lacea, *Contribuții la cunoaşterea trecutului şi eduației vechilor negustori şi meseriaşi braşoveni,* în "Observatoriul social economic", X, 1943, Seria II, nr. 5, sept. – oct., p. 395 – 411; Iosif Naghiu, *Un negustor bănățean [Constantin Udrea],* în "Revista economică", XLVII, 1945, nr. 29 – 30, iul. 28, p. 119; I. Lupas, *În amintirea unui pionier al comerțului românesc din Transilvania* [Petrut I. Comsa], Ibidem, XLVII, 1946, nr. 37 – 39, oct. 12, p. 143 – 146. Revelatoare pentru tehnica superioară a comerțului românesc din Braşov, actele din *Catalogu documentelor româneşti din Arhivele Statului Braşov,* Vol. II (1800 – 1825), Întocmit de Dumitru Limona ş.a. , Bucuresti, 1975.

Am putea cita numeroase texte asupra înapoierii comerțului românesc, dar vom reține numai câteva mai ilustrative. Despre situația comerțului în Transilvania în primii ani după revoluția de la 1848, „Gazeta de Transilvania" nota în 1851 următoarele despre moştenirea primită de noua epocă: „Comerciul în patria noastră fu până acum atât de neîngrijit, încât cei mai mulți locuitori, nu numai săteni ci şi cetățeni şi orăşeni, tocmai şi oameni de o cultură mai naltă supt guberniul vechi nu avuseseră ocaziunea de a-şi face măcar idee mai dreaptă de ceea ce se numeşte comerciu. Afară de vreo două cetăți, celelalte părți ale Transilvaniei nu pot zice cu dreptul că poartă vreo negutătorie"[1]. În anul următor, 1852, în aceeaşi publicație, sub inițiala lui George Barițiu, ale cărui idei, din această perioadă, le recunoaştem şi în textul precedent, găsim următoarea apreciere: „nici o țară nu simte mai mult trebuința de a fi îngrijită pentru căutarea şi aflarea mijloacelor ajutătoare şi năintătoare de comerciu ca Transilvania noastră. Poziționea acestei țări depărtate de mare, puținul spirit de întreprindere sau adică lipsa de curagiu bine cumpătat la negutători – nepăsarea preste tot de ceea ce numim comerciu au fost tot atâtea pricini triste ca întregul comerciu al patriei noastre să nu cumpănească nici cât comerciu unei singure firme mari din piețele fruntaşe ale Europei. Foarte rari din compatrioții noştri s-au înălțat până acum măcar numai la ideea de un comerciu luat întru înțelesul comerciului lumii"[2]. Aprecierile lui George Barițiu evocă astfel o piață internă extrem de îngustă, caracteristică societății feudale; un sfert de veac mai târziu, la 1875, Bartolomeu Baiulescu făcea o apreciere deosebită, corespunzătoare noului moment de dezvoltare a pieței, aprecierea în care ținea să remarce larga participare a populației româneşti în comerțul transilvan, în calitate de producătoare de mărfuri, poziția comerțului românesc în Braşov, dar şi rămânerea în urmă a comerțului profesional, a comerțului de tip capitalist: „O mare parte dintre români – spunea în 1875 – cumpără şi schimbă producte şi vite, impoartă şi expoartâ obiecte. În Transilvania, Braşovul a fost şi este şi acum, cetatea românească de negoț. Cu toate acestea, cu mare durere trebue să constatăm că şi aci n-am progresat. Comerciul român, puțin cât a fost în Transilvania, au obosit, pentru că cei ce l-

[1] G. B[ariț iu], *Despre comerțul transilvan,* în "Gazeta de Transilvania", VIII, 1845, nr. 38, mai 10, p. 150; nr. 39, mai 14, p. 153 – 154; nr. 40, mai 17, p. 157 – 158; nr. 41, mai 21, p. 160; De la Olt, *Idei practice. I. Comerciul. Însemnătatea lui, prejudețele în contrai. II. Să nu disprețuim averile ca mijloace,* în "Gazeta de Transilvania", XIV, 1851, nr. 17, febr. 26, p. 76; nr. 18, mart. 13, p. 82 – 83; A. Vlaicu, *Rolul şi influența comerciului în civilizațiune,* în "Gazeta Transilvaniei", L, 1887, nr. 1, ian. 1/ 13, p. 2 – 3; nr. 2, ian. 3/ 15, p. 2 – 3; nr. 3, ian. 4/ 16, p. 23; nr. 4, ian. 6/ 18, p. 2 – 3; Aurelian Bădescu, *Un cuvânt despre "Comerciu şi industria",* în "Dreptatea", Timişoara, III, 1896, nr. 236, oct. 24/ nov. 5, p. 3.

[2] *Despre mijloacele naintatoare de comerciu,* în "Gazeta Transilvaniei", XV, 1852, nr. 32, apr. 23, p. 126.

au purtat n-au pervăzut ce reforme va lua negoțul, n-au observat modul cum concurează străinii, n-au înțeles neapărata necesitate a asociațiunilor”[1].

Bartolomeu Baiulescu, în acelaşi an, constata decăderea înfloritoarei situații de altă dată a comerțului românesc braşovean, căzut în lupta de concurență cu negustorii străini, pentru că românii nu avuseseră nici pregătirea tehnică pentru noul comerț şi nu dispuseseră nici de capitaluri atât de importante ca negustorii străini[2]. Numărul comercianților români ar fi scăzut cu toate că comerțul s-a dezvoltat; locul lor l-au luat comercianții altor naționalități. Două decenii mai târziu, la 1904, Em. Ungureanu, semnala şi el situația gravă a românilor de pe teritoriul departamentului Timişoara, în industrie şi comerț. Nu se poate vorbi – după informațiile sale – de negustori mari; nu există nici unul în Timişoara; există negustori mici dar şi aceştia pe la margini cu prăvălii mici[3].

Constatarea o făceau şi alți economişti români şi este frecvent repetată în presă[4]; ea avea importanța ei din punct de vedere al programului şcolii româneşti de dezvoltare economică, pentru că aducea în discuție un nou domeniu de înapoiere şi deci de reforme. Fenomenul comercial care indica o transformare mai adâncă în economia românească de schimb, semnalat de

---

[1] *Despre unele mijloace care ar putea ameliora starea materială a poporului român*, în “Transilvania”, VIII, 1875, nr. 19, oct. 1, p. 218.

[2] *Ibidem*. Cp. *Comerciul şi industria la românii din Transilvania,* în “Telegraful român”, XXXIX, 1891, nr. 88, aug. 17/ 29, p. 349 – 350; nr. 90, aug. 22/ sept. 3, p. 357 – 358; nr. 92, aug. 27/ sept. 8, p. 367; nr. 93, aug. 31/ sept. 12, p. 369 – 370. “Ne cuprinde o adevărată duioşie când luăm la revistă piețele diferitelor oraşe mai însemnate prin poziționea lor topografică, ca centre ale comerciului şi căutam după firme româneşti. Ne vine a plânge şi numai cu sila oarecum ne înăbuşim suspinul când batrânii ne istorisesc despre strălucita poziţiune a comerciantilor români din vremile nu tocmai îndepărtate”. (*[Despre situația industriei şi comerțului românesc din Transilvania],* în “Telegraful român”, XXIV, 1886, nr. 3, ian. 11/ 23, p. 9); *Cariera comercială la noi, la români,* în “Biserica şi şcoala”, XIV, 1890, nr. 36, sept. 9/ 21, p. 283 – 285.

[3] Emanuel Ungureanu, *Meseria şi negustoria pe teritoriul despărțământului Timişoara al Astrei,* în “Drapelul”, IV, 1904, nr. 67, iun. 10/ 23, p. 2; nr. 68, iun. 12/ 25, p. 3; nr. 70, iun. 17/ 30, p. 2; nr. 71, iun. 19/ iul. 2, p. 2; nr. 72, iun. 22/ iul. 5, p. 2; După izvoare de presă germane din Sibiu, situația comerțului românesc n-ar fi atât de precară. De la 1870 – 1895 la Braşov, numărul comercianților germani ar fi crescut cu 56 %, al maghiarilor cu 154 %, al românilor cu 82 %; la Sibiu, cu 34 %, 138 % şi 400 %; deci sporul cel mai mare de creştere ar fi al negustorilor români. Este probabil că s-au înregistrat toți micii negustori şi meseriaşi care vând produsele lor poate chiar şi comercianții ambulanți. (*O statistică a industriaşilor şi comercinaților din Braşov şi Sibiu,* în “Gazeta Transilvaniei”, LX, 1897, nr. 3, ian. 4/16, p. 3); vezi alte date mai jos.

[4] Afară de câteva ținuturi limitrofe cu România, în tot Ardealul, în o parte a Ungariei şi a Banatului “de vreun comerciu declarat [profesional] la noi românii n-a fost vorba până acum”. (O. Petri, *Noi factori pentru dezvoltarea comerciului la noi,* în “Telegraful român”, XLVII, 1899, nr. 5, ian. 16/ 28, p. 19).

Bartolomeu Baiulescu şi de mulţi alţi reprezentanţi ai şcolii româneşti, este dezvoltarea comerţului românesc, apariţia pe piaţă a producătorilor ţărani, în număr din ce în ce mai mare, cu un volum în creştere de produse şi cu o varietate mai mare de produse. La 1901, G. Maior printre alţii, făcea constatarea că, comerţul de produse şi comerţul cu vite de rasă a luat o dezvoltare îmbucurătoare până şi între ţărani; ar fi după dânsul, timpul ca această formă de comerţ să fie susţinută şi înconjurată prin toate mijloacele.

Obiectivitatea şcolii româneşti în materie de comerţ au fost cristalizate încă de la începuturile formării ei şi anume; să dezvolte comerţul pe toată întinderea economiei româneşti şi să creeze o clasă puternică naţională de comercianţi profesionişti. Căile pentru atingerea acestor obiective unele extrinseci şi altele intrinseci comerţului au fost credem bine înţelese. La baza dezvoltării comerţului trebuie să stea diviziunea socială a muncii. Ioan Roman, în numele şcolii a formulat această teză şi a subliniat importanţa ei pentru dezvoltarea întregii economii şi a comerţului în special. Cu cât diviziunea muncii este mai perfectă, „cu atât schimbul diferitelor producte de muncă între locuitorii ţării fiind mai vii, creşte mai tare valoarea muncii, adecă valoarea tuturor mărfurilor; prin urmare cu atât va fi progresul mai mare, şi mai general şi bunăstarea preste tot mai înfloritoare"; „urmarea naturală a împărţirii sau individualizării muncii, este schimbul. Acesta se numeşte schimb direct dacă se efectueşte între producent şi consument fără intervenient, altfel schimbul se numeşte comerciu"[1].

Programul de dezvoltare a principalelor ramuri de producţie şi de adâncire a diviziunii muncii în fiecare ramură a fost arătat în linii mari mai înainte.

Căile intrinseci propuse sunt diferite: unele privesc opera de popularizare în mase a avantajelor comerţului, de educare a comerciantului, altele privesc organizarea activităţii comerciale sau crearea de condiţii mai bune pentru dezvoltarea acestei activităţi. Şcoala economică a întreprins o largă acţiune de popularizare a avantajelor pe care le oferă comerţul faţă de alte ramuri de activitate, în special faţă de birocraţie, şi a combătut prejudecăţile că comerţul ar fi o activitate lipsită de prestigiu, arătând că un negustor harnic poate câtiga şi bani şi vază în societate. „Gazeta Transilvaniei" scria la 1851, în faza de avânt al propagandei pentru comerţ că „un neguţătoriu ori şi [un] meşter muncitoriu n-ar schimba starea sa cu câte 100 de privilegiaţi nici cu amploaiaţi cu legi de 50 până la 100 f[ranci]"[2]. Dar, după publiciştii şcolii economice comerciantul ca profesionist trebuie să aibă o concepţie morală şi o pergătire tehnică, pentru că comerţul adevărat nu este o improvizaţie. Încă din 1844 „Gazeta de Transilvania" publica, după Augustin Keller, un adevărat catehism

[1] *Idei şi principii economice,* în "Observatoriul", VII, 1884, nr. 103, dec. 26/ ian. 7, p. 413 – 414; nr. 104, dec. 29/ ian. 10, p. 417 – 419.

[2] De la Olt, *Idei practice,* în "Gazeta Transilvaniei", XIV, 1851, nr. 17, febr. 26, p. 76.

de etică comercială în spiritul ideilor burgheze din epoca de formație a acestei clase; un adevărat negustor, spune „Gazeta de Transilvania”, trebuie să fie un om „cinstit şi iubitor de nație”, să se bucure de stima lui Dumnezeu şi a semenilor săi, să întrebuințeze banii săi numai în folosul nației şi al obştei, să nu speculeze nevoile clienților, să satisfacă pe deplin cerințele consumatorilor şi asta să fie singura sa mândrie, să nu întreprindă decât negustorii sigure, să nu rişte să muncească cu rânduială, să nu se grăbească niciodată etc.[1]. Negustorul trebuie să aibă şi însuşiri intelectuale superioare, să fie un om cultivat; „negustorul în a cărui mâni joacă atâtea capitaluri proprii şi străine, prin urmare soartea atâtor familii e legată cu starea şi soartea lui – spune şi George Barițiu la 1852 – are prima şi cea mai neapărată trebuință de cunoştințe întinse, de un spirit în toată privința deştept, combinătoriu, ca oricare bărbat de stat, acurat calculătoriu ca matematicul, priveghitoriu la toate evenimentele. Aceste calități atât de respectabile, nici decum nu se pot câştiga singur ci numai prin o strujitură practică, ci se cere ca aceasta să dea mâna şi cu o pergătire teoretică foarte serioasă, carea iarăşi nu se poate câştiga decât numai în tinerețe şi în şcoala deschisă înadins pentru acest scop”[2]. Numai un negustor adevărat este un om cu perstigiu; el ştie cum să vorbească, cum să se facă ascultat de orice autoritate, el se poate măsura cu cel mai îngâmfat aristocrat, pentru că nu depinde de bunăvoința acestuia, este un om independent şi puternic[3]. Este în concepția românească tipul de negustor care trebuie să reperzinte burghezia comercială română.

Un astfel de tip şi în consecință, o pătură comercială corespunzătoare, nu se poate crea în condițiile date, politice şi economice ale burgheziei româneşti, decât folosind forme de organizare determinate. Economiştii şcolii româneşti propun mai multe tipuri: societatea comercială, asocierea de capitaluri pentru sfera marilor afaceri; societatea cooperatistă de consum, pentru comerțul mărunt; adoptarea de către orice formă de întreprindere a tehnicii comerciale capitaliste; preț de concurență, reclamă, târguri, expoziții. În spirit realist, recunosc importanța comerțului mic, a negustorului român de oraş sau de sat şi militează în acest sens. Interesul pentru micul comerț merge până acolo încât presa recomandă – desigur pe baza unor studii locale – cele mai potrivite localități rurale, nominalizând satele în care românii pot face comerț cu succes, se dau date cu privire la numărul locuitorilor, căile de comunicație,

---

[1] *Neguțătoriul*, în “Gazeta de Transilvania”, VII, 1844, nr. 79, oct. 2, p. 313; nr. 80, oct. 5, p. 321; nr. 82, oct. 12, p. 325.

[2] *Despre mijloacele naintătoare de comerciu,* în “Gazeta Transilvaniei”, XV, 1852, nr. 32, apr. 23, p. 126.

[3] *Comerțul şi codicele comercial,* în “Transilvania”, VII, 1874, nr. 11, iun. 1, p. 123 – 128; nr. 12, iun. 15, p. 140 – 141.

numărul comercianților existenți etc.[1]. Comerțul mărunt care pătrunsese de mult în sate era reprezentat de unii agenți ai naționalităților conclocuitoare sau alogeni; problema era ca şi românii să se afirme în comerțul mic, ca prim pas spre un mare comerț național intern şi extern[2]. De aceea, presa susține cu insistență pătrunderea micului comerciant român la sate.

Problema esențială legată de comerț în concepția şcolii româneşti, rămâne problema pieței. În această privință opiniile reprezentanților săi privesc, pe de o parte, revendicarea unei politici protectoare şi, pe de alta, crearea unei piețe româneşti. Chestiunea comportă două aspecte şi două momente; şcoala românească a avut în cel dintâi moment, în anii imediat de după revoluție, o singură atitudine şi față de comerțul intern şi față de cel extern, reclamând deplina libertate comercială; ulterior, în ultimele două decenii ale secolului, menținându-se pe poziția libertății depline a comerțului interior, a trecut la poziții de protecționism vamal. Problema libertății comerțului interior şi exterior a fost pusă înainte de 1848. Dar, revoluția română a luat o atitudine categorică, prin hotărârea de la Blaj, art. 4, cu privire la libertatea comercială, la desființarea breslelor şi a tuturor piedicilor şi stavilelor comerțului exterior, precum şi la desființarea vămilor la graniță – adică preconiza liberul schimb. Era la acea dată o revendicare unanimă. Liberul schimb rămâne o poziție puțin discutată în primele două decenii după revoluție. În favoarea lui se pronunță diverşi publicişti români; Giorgiu Popa, la 1869 susținea liberul schimb pe considerație că poporul român produce aproape numai materii prime; are deci de câştigat prin liberul schimb, care lăsând loc concurenței ridică prețurile; meseriaşii, puțini cât sunt, nu se vor resimți, căci ei practică meserii la care străinii nu s-ar pricepe[3].

Împotriva acestei poziții, şcoala economică ardeleană a luat atitudine şi a militat la finele secolului pentru protecționismul vamal. Ioan Roman este campionul cel mai de seamă al acestei direcții şi reprezintă o gândire proprie, numai în parte influențată de P. S. Aurelian, care, în schimb, a influențat deplin pe George Bariţiu şi Ştefan Pop. Ioan Roman combate cu o deosebită vigoare liberul schimb, considerând că acesta protejează cosmopolitismul comercial; în numele „liberei concurențe acest sistem nu cunoaşte nici o graniță, nici un hotar, toate târgurile lumei voieşte să-i fie deschise, să cumpere unde este mai

---

[1] *Pentru negustorii români,* în "Tribuna", Sibiu, XIV, 1897, nr. 13, ian. 18/ 30, p. 50; nr. 14, ian. 19/ 31, p. 54; *Un pas salutar,* în "Gazeta Transilvaniei", LX, 1897, nr. 191, aug. 29/ sept. 10, p. 1.

[2] Ioan Roman, *Să naționalizăm comerciulu micu în comunele rurale.* în "Observatoriul", VIII, 1885, nr. 19, mart. 6/ 18, p. 73 – 74; *Cariera comercială la noi românii,* în "Biserica şi şcoala", XIV, 1890, nr. 36, sept. 9/ 21, p. 283 – 285.

[3] Să-i dăm causei noastre naționale şi coloarea economică ce i se cuvine, în "Albina", Pesta, IV, 1869, nr. 59, iul. 17, p. 1 – 2.

eftin şi să vândă unde poate mai scump”[1]. prin acest sistem Anglia, protagonista liberului schimb, ţinteşte să desfiinţeze toată industria astor popoare, să le reducă la starea de ţări agricole, să inunde cu manufacturile ei, toată lumea.

Concurenţa internaţională nu poate avea loc în mod reciproc avantajos decât între puteri egale; din moment ce se dă între puteri inegale, de exemplu, între un stat agricol şi un stat industrial, ea aduce numai exploatare, sărăcie, ruină, pierderea independenţei politice. Statele au o singură armă de a se apăra: sistemul protector.

În cadrul monarhiei habsburgice liberul schimb şi-a manifestat efectele sale, prin pactul dualistic, pact care a deschis industriei austriece porţile pieţei ungureşti şi ale Transilvaniei şi prin aceasta a ucis industria care începea să se formeze. „De aci – spune Ioan Roman – decurge mizeria, ruina, despreţiarea preţului solului. Cuţitul ce era menit pentru naţionalităţi având două tăişuri, unul taie adânc în carnea acelora cari au înscenat pactul ...”[2].

“Pactul dualistic – spune Ioan Roman – a făcut maghiarilor posibil a lega firul dorinţelor lor rupt la Vilaós. Ei trebuiau să plătescă un echivalent mult mai scump ceilalte părţi a monarhiei. Au trebuit să primească în schimb pentru realizarea unei dorinţe naţionale de mult visate teritoriu comun de vamă. Naţiunea ungurească a mai primit însă pe deasupra, un dar preţios la care mult i-a tras inima: naţionalităţile din Ungaria drept materialsau zestre la casă nouă”[3].

George Barițiu, şapte ani mai târziu, în 1886, deşi după spusele sale se ocupa de vreo 12 ani de teoriile lui P. S. Aurelian[4], combătea la fel liberul schimb spunând că este o „teorie frumoasă ca ideal, în realitate, în viaţa practică a celor mai multe popoară şi straturi aplicarea ei ar denota sclavie crâncenă şi moartea naţională foarte sigură prin sărăcirea sistematică a poporului respectiv”[5]. Protecţionismul industrial, sistemul vamal pentru care în această epocă militează reprezentanţii şcolii economice româneşti, era un

---

[1] *Sistemele național-economice,* în “Economul” Blaj, 1879, nr. 16, oct. 15/27, p. 121.

[2] *Ibidem,* în “Economul”, VIII, 1880, nr. 1, ian. 1/13, p. 4; cf. *Idei si principii economice,* “Observatoriul”, VII, 1884, nr. 103, dec. 26/ ian. 7, p. 413 – 414; nr. 104, dec. 29/ ian. 10, p. 417 – 418; cf. *Încercari din stiinta economiei nationale,* în “Economul”, I, 1873, nr. 3, febr. 1/ 3, p. 18 – 20.

[3] *Ridicarea tarifelor de vămi în Germania,* în “Observatoriul”, VIII, 1885, nr. 9, ian. 30/ febr. 11, p. 33.

[4] P. S. Aurelian este economistul de dincoace de Carpaţi, cel mai des folosit şi citat în literatura economică din Transilvania; într-un fel este revendicat de ardeleni, care îl numesc “Aurelian al nostru”. Cf. Nicolae Petra-Petrescu, *[Un portret bibliografic],* în “Familia”, XXXV, 1899, nr. 7, febr. 14, p. 73 – 74; P. S. Aurelian, *Opere economice. Texte alese.* Bucureşti, 1967.

[5] Cestiunea tarifelor şi a convenţiunilor comerciale în studiul de astăzi. în “Transilvania”, XIX, 1886, nr. 9 – 10, mai 1 – 15, p. 66.

punct de program a cărui realizare depăşea posibilitățile româneşti, dar era o revendicare pe care o formulau cu insistență şi reprezentanții burgheziei naționalităților conlocuitoare care sufereau la fel de pe urma unirii vamale austro-ungare.

În atari condiții comerțul practicat de țărani n-a însemnat pentru țărănimea ardeleană o cale efectivă de ridicare economică; economiştii şcolii româneşti au observat fenomenul de exploatare prin intermediul pieței şi l-au denunțat; țăranul era exploatat ca vânzător când îşi vindea recolta la prețuri de multe ori scăzute şi mai ales când, pentru a-şi plăti o datorie de câțiva hectolitri de porumb dădea recolte pe un an. Ioan Georgescu, observă că atunci când recolta era slabă, țăranul vindea din vite şi când nu mai avea vite, vindea pământul. Astfel, scria dânsul la 1867: „mi se dă ocaziunea de a vedea şi pe la sate formându-se încetul cu încetul proletariatul". Dar țăranul este exploatat şi ca cumpărător. El cumpără produsele industriale la un preț exagerat în raport cu cel al produselor agricole[1]. În afară de fluctuațiile pieței, care în cele mai multe cazuri defavorizau economia țărănească, economiştii şcolii ardelene au remarcat că regimul juridic al relațiilor comerciale – statuat de legislația maghiară după modelul celei austriece şi prin care s-au încadrat în comerțul profesional toate actele de comerț, inclusiv ale țăranilor, creându-se astfel o comercializare excesivă – a dăunat țărănimii producătoare căci a pus-o la discreția comercianților profesionişti, creditorii săi permanenți[2].

O problemă de comerț exterior care s-a pus fără însă a se dezbate prea mult, a fost a orientării comerțului exterior al Transilvaniei spre Țările Române de dincoace de Carpați. Nu era numai o problemă economică, ci şi națională, căci intensificarea relațiilor de schimb între cele trei țări române, însemna strângerea din ce în ce mai accentuată a legăturilor lor politice. Problema s-a ridicat încă de dinainte de 1848 şi George Barițiu o formula la 1844 acoperit spunând: „Natura ne-a arătat cu degetul că comerțul nostru are să caute spre Dunăre, spre acest măreț râu al Panoniei şi Daciei întregi, cum şi spre Marea Neagră şi de acolo în răsărit. Aceste interese de la care atârnă parte mare viitorul nostru, noi niciodată nu le vom pierde din vedere"[3]. Şase decenii mai târziu, G. Maior constata că exclusivismul politic al guvernelor maghiare, a

---

[1] *Situațiunea economică în Transilvania,* în "Economia națională", XI, 1887, nr. 49, dec. 14, p. 1157 – 1158.

[2] Vasile C. Osvada, *Repriviri asupra celor 30 ani de viață a legii comerciale ungare*, în "Revista economică", IX, 1907, nr. 5, febr. 3, p. 45 – 46; nr. 8, febr. 24, p. 98 -99. "Gazeta Transilvaniei" a publicat în traducerea lui Theocharu Alexi Codul comercial maghiar: *Legea de comerciu*, în "Gazeta Transilvaniei", XXXIX, 1876, nr. 1, 2 şi în alte numere, Despre şicanele de ordin administrativ făcute de autorități comerțului mic românesc, cu toata legislația maghiară aparent liberală; Al. BĂrbat, *Fapte de politică economică în Ardeal, înainte şi după Unire*, Cluj, 1937.

[3] *Transilvania. Comerciul,* în "Gazeta de Transilvania", VII, 1844, nr. 25, mart. 27, p. 97.

orientat comerțul Ungariei, împotriva acestei direcții naturale, căci a îndrumat comerțul exterior al Ungariei, prin Fiume şi Odesa, a ocolit Muntenia şi a ocolit şi Moldova, trecându-l prin Bucovina, spre Odesa, izolând astfel Sibiul şi ruinând Braşovul[1].

Programul şcolii economice româneşti conține însă o revendicare strict națională în legătură cu asigurarea pieței locale şi anume crearea unor centre, a unor oraşe româneştui, sedii de dezvoltare a burgheziei industriale şi comerciale, care lipseau aproape complet economiei noastre. Importanța pe care economiştii şcolii au dat-o acestei probleme, ne obligă să-i recapitulăm liniile ei mari la capătul acestei expuneri, pentru că ea nu are contigențe numai cu piața ci cu întreaga direcție de dezvoltare a economiei româneşti pe drumul capitalismului. Ceea ce rămâne de expus în acest capitol cu privire la căile de dezvoltare ale comerțului, este problema comerțului de credit, a băncilor[2].

Comerțul de credit are ca expresie principală în literatura şcolii economice româneşti din Transilvania, problema băncilor româneşti. Rețeaua de institute de credit pe care burghezia românească a înființat-o între 1872 şi 1918, constituie, fără îndoială, cea mai însemnată creație economică românească din Ardeal; studierea ei aparține fireşte istoriei economice, dar înființarea acestei rețele, dezvoltarea şi problemele ei, au creat o literatură economică, care constituie pentru şcoala economică românească un bogat capitol. Pentru enunțarea şi caracterizarea problemelor de credit şi de bancă, puse de literatura şcolii economice şi pentru fixarea locului pe care îl ocupă acest capitol în istoria gândirii economice din Transilvania, este necesar credem, să amintim totuşi câteva date esențiale în legătură cu rețeaua românească de credit. Cea dintâi bancă românească *Albina* se înființează ca societate de tip capitalist în 1872 la Sibiu. Până la 1914 se înființaseră în toatal 175 bănci dintre care 102 de societăți pe acțiuni şi 73 însoțiri sau reuniuni, adică unități mai mult sau mai puțin apropiate de tipul băncii capitaliste. Situația generală a băncilor (1872 – 1914) se prezintă astfel: capitalul social bancar românesc a fost la 1872 de 300 000 florini aur, iar la 1914 se ridică la 36 672 214 coroane aur; depunerile, principalul cont pasiv din bilanț erau în 1872 de 26 173 florini, în 1914 de 111 879 978 coroane şi reescontul, al doilea cont important la anul 1888 era de 578 343, în 1914 de 52 404 518; beneficiul

---

[1] Căile noastre de comunicație, cele vechi şi noua, în "Gazeta Transilvaniei", LXVII, 1904, nr. 56, mart. 11/ 24, p. 1; cf. şi I. Kecskés şi I. Kovács, *Unele aspecte ale schimbului de marfuri de pe teritoriul patriei noastre în decenile 6 – 7 ale secolului al XIX-lea*, în "Anuarul Institutului de Istorie Cluj", III, 1960, p. 297 – 314.

[2] Problema pieței l-a făcut pe G. Bariţiu să ridice în presă şi importanța reclamei pentru comerț şi să arate într-un articol din 1880, că românii din monarhie folosesc prea puțin acest ajutor al tranzacțiunilor. În consecință, îndeamnă comerțul românesc a se moderniza şi în această privință. (*Despre publicațiuni şi anunțuri,* în "Observatoriul", III, 1880, nr. 71, sept. 3/ 15, p. 284).

net în 1872 de 8 601, la 1914 de 3 131 661; în ceea ce priveşte activul băncilor, principalele conturi sunt cambii simple în 1872 de 48 206, în 1914 de 115 058 575; cambii cu acceptare de ipotecă în 1880 de 217 320, în 1914 de 42 216 043, împrumuturi ipotecare 1899; 1 217 506 coroane, în 1914 de 456 151 florini, obligații – scrisuri funciare 8 362 232 coroane.

Un bilanț total la 1872: 383 809 florini şi la 1914: 255 517 883 coroane[1], reprezintă fără îndoială o rețea bancară dezvoltată şi consolidată. Sarcina istoriei economice este să exlpice de ce capitalul românesc s-a îndreptat spre întreprinderile anexe şi nu spre întreprinderi industriale şi ce urmări a avut această direcție asupra dezvoltării economiei româneşti, în ce măsură această rețea a folosit interesele naționale ale poporului român în lupta sa de emancipare[2]. Ceea ce rămâne însă sigur este că rețeaua de credit a întărit pozițiile acelei fracțiuni a burgheziei şi intelectulaității româneşti angajată în lupta națională. Dar nu este mai puțin adevărat că rețeaua s-a dezvoltat în principiu pe baza economiei țărăneşti, aşa cum rezultă din operațiile sale de bilanț. „Pe umerii țărănimii sunt zidite institutele noastre de credit" – spunea cu drept cuvânt Traian Mihai[3]. Cu toate că cifrele de mai sus sunt impresionante, rețeaua de credit românească raportată la cifra populațiilor respective, a fost mult mai slabă decât rețeaua burgheziei maghiare sau a celei săseşti. Ceea ce caracterizează rețeaua de credit din Transilvania, este faptul că lupta națională s-a dat şi pe acest teren, cu aceeaşi ardoare – dar cu alte mijloace decât s-a dat lupta pentru pământ sau cucerirea de poziții în industrie şi în comerțul de mărfuri. Burghezia fiecărei naționalități are rețeaua ei, organizații proprii bancare, cu capital, clientelă, personal de conducere şi limbă de afaceri națională. Interferențe de interese au fost, dar linia generală a dezvoltării a rămas neabătută până la 1918. În timp ce însă rețeaua de credit a naționalităților privilegiate s-a dezvoltat sprijinită de marea finanță din statele respective Ungaria, Austria şi Germania – rețeaua românească s-a dezvoltat limitată la pozițiile economiei româneşti de peste munți cu spijinul doar moral al unor intelectuali de dincoace din vechea România. Sarcina şcolii economice româneşti a fost precisă şi în raport direct cu utilizarea şi dezvoltarea rețelei bancare, ea s-a concentrat pe două grupe de probleme. Prima grupă cuprinde probleme de ordin general: înapoierea economiei româneşti şi rămânerea ei în urmă şi pe plan bancar față de naționalitățile conlocuitoare; importanța institutelor de credit modern în combaterea cămătăriei care făcea ravagii în Transilvania, ca peste tot, în stadii de dezvoltare ca ale economiei româneşti;

---

[1] Petra Nicolae N. *Băncile româneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, 1936.

[2] Bujoe Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei româneşti din Transilvania până la primul război mondial*, în "Anuarul Institutului de Istorie Cluj", V, 1962, p. 179 – 202.

[3] *Politica băncilor noastre,* în "Revista economică", X, 1908, nr. 12, mart. 22, p. 155 – 157.

însemnătatea națională a unei organizații de credit româneşti, dezvoltarea sentimentului de solidaritate economică şi prin consecință afirmarea rolului asociațiilor în general, şi în special al societăților de capitaluri; dezvoltarea sentimentului de încredere față de institutele româneşti care trebuiau să fie cum au şi fost clientela principală a băncilor noastre; alegerea sistemului de credit – apărarea sistemului de credit românesc față de atacurile şovine sau discutarea criticilor şi propunerilor privind îmbunătățirea sa. A doua grupă, care corespunde unui nivel superior de dezvoltare a rețelei bancare, aduce în discuție şi caută soluții cu privire la consolidarea sistemului, precum la organizarea internă a băncilor româneşti şi la tehnica lor bancară. Cu această grupă, şcoala economică ardeleană se îndreaptă spre o nouă ramură a ştiințelor economice şi înregistrează o nouă fază în dezvoltarea ei.

Literatura despre credit a economiştilor acestei şcoli ardelene, este călăuzită de un spirit practic; nu cultivă iluzia că prin credit s-ar putea face minuni. Chiar în anii imediat de după revoluția din 1848, când mirajul creditului persista încă, literatura şcolii economice ardelene rămâne indiferentă față de astfel de doctrine. Ea stă în afară chiar de frământarea din Principate, unde crearea unor instituții centrale de emisiune şi a unei rețele de credit, dăduse loc, în special sub injoncțiunile capitalului străin, la ample dezbateri şi multiple proiecte. Ea are problemele ei izvorâte din condițiunile locale şi asupra lor se opreşte.

Unele preocupări despre credit şi institute de credit apar înainte de revoluția din 1848. George Barițiu, omniprezent, cu privirile ațintite asupra organizării de credit a saşilor, scria în „Gazeta Transilvaniei" în 1843 despre bănci[1]. Petru Lupul-Lupulov, aduce la cunoştința românilor prin intermediul unei traduceri, rosturile caselor de economii[2]. Dar aceste contribuții nu pun problema creditului românesc, ele au un rol mai mult informativ.

Problema începe a se discuta mai pe larg de abia în al şaptelea deceniu al secolului[3]; şi dezbaterile vor lua amploare o dată cu înființarea băncii *Albina* în 1872.

---

[1] *Banc,* în "Gazeta de Transilvania", VI, 1843, nr. 3, ian. 10, p. 12; nr. 4, ian. 14, p. 16.

[2] *Măestria de a se feri de raul sărăciei* ... Buda, 1846.

[3] Cf. În special articolele lui G. B[ariţiu], *Proprietate. Credit. Banca ipotecarie. Cumpărături de moşii,* în "Gazeta Transilvaniei", XXV, 1862, nr. 50, iun. 27, p. 197 – 198; *Institutu de creditu ipotecariu,* Ibidem, XXV, 1862, nr. 86, oct. 31, p. 341 – 342; nr. 87, nov. 3, p. 345 – 346; nr. 88, nov. 7, p. 349 – 350; nr. 89, nov. 10, p. 354; *Despre trebile noastre materiale. Băncile ipotecarie,* Ibidem, XXVII, 1864, nr. 30, apr. 15, p. 118; nr. 32, mai 5, p. 127 – 128; nr. 33, mai 7, p. 131 – 132; nr. 34, mai 11, p. 136 – 137; nr. 35, mai 14, p. 139 – 140; *Bance şi institute de creditu în Austria,* Ibidem, XXVIII, 1865, nr. 20, mart. 13/ 25, p. 77; nr. 22, mart. 20/ apr. 1, p. 85; *Casele de păstrat,* Ibidem, XXVIII, 1865, nr. 24, mart. 27/ apr. 8, p. 93 – 94; G. Baritiu în primele două articole discuta propunerea unei bănci ipotecare ardelene,

Visarion Roman, pionierul sistemului bancar românesc, a arătat printre primii starea de înapoiere a românilor şi în acest domeniu, spunând că în monarhia austriacă, la finele anului 1871, existau 798 de institute de credit – de diferite forme – dar dintre ele nici unul nu era românesc[1].

În cadrul şcolii româneşti, ideea asocierii a avut o largă răspândire. În diferite forme înțeleasă, foarte mult discutată, pe planul creditului ideea a fost aplicată ca o asociere a capitalurilor – sub formă juridică – societatea de capitaluri. Asocierea capitalurilor sub forma ei cea mai răspândită în capitalism, societatea pe acțiuni, a stat în principal la baza rețelei bancare româneşti.

Într-o perioadă în care societatea anonimă nu devenise formă predominantă a societății de capitaluri şi întreprinderea individuală mare avea încă un rol, societatea de capitaluri la popoarele sărace în capital era o necesitate timpurie. Ioan Roman la 1884 spunea în acest sens că un popor care dispune de capitaluri reduse n-are altă soluție decât asocierea de capitaluri prin înființarea de institute de credit. Cei mai mulți reprezentanți ai şcolii economice au refuzat să considere societatea pe acțiuni un instrument de clasă, o cale de îmbogățire a burgheziei. În concepția pionierilor şi a unor reprezentanți ai şcolii instituția de bancă trebuia să servească – după formula lui Visarion Roman – la emanciparea economică a poporului român, la scoaterea lui din ghearele cămătăriei, la finanțarea economică a gospodăriei țărăneşti, aşadar la ieşirea lui din înapoiere.

Privind în urmă, Corneliu Diaconovici spunea la 1902 că nu mai încape nici o îndoială, indiferent de criticile ulterioare, că motivul principal care a determinat înființarea băncilor a fost îmbunătățirea stării economice a poporului român[2]. Corneliu Diaconovici identifica astfel interesele băncilor cu interesele poporului român[3], este o teză curentă, cu care în fața opiniei publice a fost susținută rețeaua bancară românească.

O altă teză, adevărată dogmă a şcolii româneşti, este naționalitatea capitalului. În mod, cred, unanim, activiştii pe tărâm bancar, „bancarii" cum li se spunea în Ardeal şi reprezentanții şcolii economice, au susținut ideea că băncile româneşti trebuie să aibă numai capital românesc. Nicăieri în Țările Române intransigența burgheziei față de capitalul străin n-a fost mai mare.

Ioan Roman spunea la 1884, că ceea ce dă naționalitatea unui institut de credit, este nu numai limba în care se fac afacerile, ci naționalitatea capitalului. Trăgând şi pe acest plan consecințele fireşti ale ideologiei naționale, Ioan Roman susținea că, un institut de credit întemeiat cu capital străin şi

proiectată de proprietari maghiari; respinge ideea unei instituții cu emisiune de scrisori funciare.

[1] *Institutul nostru de creditu si economii Albina,* în "Amicul poporului, calindariu pe anulu comunu" 1873, p. 34.

[2] *Etalonul,* în "Revista economică", IV, 1902, nr. 11, mart. 15, p. 109 – 110.

[3] *Concurența,* în "Revista economică", VI, 1904, nr. 2, ian. 9, p. 9 – 10.

administrat de străini, nu va servi niciodată interesele româneşti, „din contră ne vor esploata şi sărăci", „capitalele străine nu servesc decât interesele străine şi ... numai prin muncă şi capitale române vom eftini banul şi pentru poporul român". Nu era vorba de şovinism; burghezia celorlalte naționalități îşi întemeiase bănci pe acelaşi principiu. Clientela putea fi şi străină; era fireşte şi un interes; băncile române au reuşit deseori să atragă şi să servească țărănimea maghiară. Relații de afaceri cu băncile naționalităților au trebuit să aibă loc. *Albina,* de exemplu, avea reescont la unele bănci străine. Dar în materie de reescont, băncile româneşti foloseau la rândul lor *Albina* ca un fel de bancă centrală. Scrisurile funciare, foarte bune hârtii de valoare emise de *Albina,* erau cotate la bursa din Budapesta; cursul lor în anumiți ani depăşea valoarea nominală a titlului. Dar împotriva băncilor româneşti, burghezia bancară şi guvernele maghiare au dus o luptă aprigă de concurență. În coasta fiecărei noi bănci româneşti apărea imediat o bancă cu capital maghiar, chiar într-o localitate de puțină însemnătate.

Şcoala economică românească, a militat pentru răspândirea rețelei bancare pe tot teritoriul locuit de români: „este de dorit, spunea un bun specialist, Nicolae Petra-Petrescu, să se înființeze institute de bani în toate centrele, iar acolo unde nu se poate să se formeze reuniuni cu răspândire solidară, finanțate de marile bănci". Era o idee menită să extindă afacerile de bancă româneşti pe tot cuprinsul teritoriului locuit de români. Ideea a fost confirmată de fapte, pentru că rețeaua românească s-a întins prin bănci mai mari sau mai mărunte, în toate centrele, chiar în localități mai mici.

Rețeaua bancară românească a fost supusă la o dublă critică: pe de o parte, din partea burgheziei maghiare şi săseşti, care în lupta de concurență ar fi voit nimicirea institutelor concurente, pe de altă parte, din partea unor reprezentanți chiar ai şcolii economice româneşti, care prin critica lor urmărea nu distrugerea rețelei, ci îmbunătățirea ei. Critica reprezentanților burgheziei bancare maghiare era firească şi purtată conform cu regulele din capitalism. Dar în condițiile luptei naționale, ea are o expresivitate specifică, şi dăm numai un citat pentru a arunca o lumină mai vie asupra faptelor. „Budapesti Hirlap" din aprilie 1894, scria astfel: „Un factor aproape egal în praxă în a unelti contra statului maghiar şi a națiunii, îl formează mai ales institutele de bani cu deosebire în ținuturile locuite de naționalitatea română şi care au caracter de naționalitate. Institutele acestea trădează în mod neîndoielnic organizația şi disciplina societății române şi tendințele lor tind să imprime timbrul de rasă pe banii internaționali". Nu este vorba de o critică întâmplătoare; în repetate rânduri presa maghiară a adus băncilor româneşti învinuirea că ar urmări deposedarea de pământ a țăranilor maghiari, prin împrumuturile care le acordă.

Specialiştii maghiari îşi pun problema succesului băncilor româneşti şi unii din ei le găsesc mai bine organizate şi mai bine conduse decât cele

maghiare; dau credit mai ieftin, sunt prevenitoare cu clientela, nu sunt conduse de pofta exclusivă de câştig, oglindesc o muncă cinstită şi dezinteresată[1].

Publicistica românească trebuia să replice: printre altele un răspuns autorizat a dat *Albina,* dezmințind categoric intențiile care li se atribuiau băncilor româneşti. Raportul băncii din 1899 afirma printre altele: „Noi putem dovedi că cu ajutorul nostru nu numai şi-au scutit averea, dar şi-au acuirat averi considerabile familii maghiare”[2].

Problemele pe care le-a ridicat critica românească erau serioase şi ele au privit caracterul, organizarea şi operațiunile pe care le făceau băncile. Sub raportul orientării li se impută un caracter exploatator; pe planul organizării se obiectează existența a prea multe şi opera neînsemnate bănci a monopolizării comerțului de credit care ar fi frânat dezvoltarea cooperației de credit; li se reproşează că operațiile lor s-au cantonat la afaceri pur bancare – depozite şi împrumuturi – şi au neglijat investiții în industrie şi comerț; în sfârşit, că un număr de țărani debitori ar fi fost spoliați pentru că împrumuturile ar fi prea scumpe. Unor bănci li s-a reproşat chiar confesionalismul lor. Nu este locul de a intra în analiza acestor dezbateri din literatura economică, atât de bogată a epocii; cităm pentru a ilustra criticile câteva opinii. Ion I. Lăpedatu spunea că am ajuns acolo că până şi în sate cu 200 – 300 fumuri să înființăm bănci de tip capitalist; ba să înființăm câte două şi trei în aceeaşi localitate. Chiar şi preoții ar fi voit să înființeze o bancă a lor; la 1908 Mitropolia din Sibiu luase o inițiativă nereuşită de a înființa o bancă „culturală”, altruistă cu 5 % divident şi chiar mai mult ceea ce a provocat o justă intervenție a specialiştilor de la „Revista economică”.

G. Maior, recunoscând foloasele pe care le-au adus le impută diferite greşeli; n-au făcut investiții în agricultură, comerț şi industrie, au acordat credite fără discernământ şi au înglodat în datorii numeroase familii, obligând la emigrație. În concluzie: „până acum aproape toate băncile şi institutele noastre de credit şi economii s-au mulțumit esclusiv numai a da bani cu dobândă şi apoi la încheierea bilanțului a votat câteva mici ajutoare pentru scopuri culturale”[3].

---

[1] Nicolae N. Petra, *Monografia institutului de credit şi economii Albina 1872 – 1897,* Sibiu, 1897, p. 200 şi urm.; *cf.* şi *Contra băncilor româneşti,* în “Gazeta Transilvaniei”, LIX, 1896, nr. 56, mart. 10, p. 2; Const. Burdia, *Primejdiile în chestia națională,* în “Telegraful român”, LIV, 1906, nr. 94, aug. 29/ sept. 11, p. 402 – 403.

[2] Nicolae N. Petra, *Op. cit.,* p. 201. Vezi mai jos Parteniu Cosma.

[3] *Probleme economice,* în “Gazeta Transilvaniei”, LXVI, 1903, nr. 34, febr. 13/ 26, p. 1; şi Ion de pe Văcărea, *Glosse la jubileul băncilor,* în “Gazeta Transilvaniei”, LXXIII, 1910, nr. 280, dec. 21, p. 1; *Bănci, bănci şi iaraşi bănci,* Ibidem, LXXV, 1912, nr. 185, aug. 25, p. 1; *Îndrumări spre noi orizonturi,* Ibidem, LXXVII, 1914, nr. 12, ian. 17, p. 3; nr. 13, ian. 18, p. 2; *Trebuința unei noi orientări în afacerile noastre economice,* Ibidem, LXXVII, 1915, nr. 143, iul. 4, p.1; nr. 144, iul. 5, p. 1; *Rătăciri prin codrul băncilor noastre,* Ibidem, LXXIX, 1916, nr.

Critici apar chiar în „Revista economică"; cele mai multe privesc concurența dintre bănci, nivelul dobânzii, limitarea apariției de noi unități.

A doua grupă de probleme priveşte consolidarea rețelei de credit şi îmbunătățirea tehnicii bancare. Din moment ce în sectorul de credit prin înființarea sistemului bancar înapoierea fusese lichidată, victoria obținută trebuia consolidată. În concepția şcolii economice, consolidarea rețelei nu era o simplă chestiune particulară. În acest sens Corneliu Diaconovici spunea la 1901: „Consolidarea băncilor noastre este nu numai o afacere particulară a lor, ci reprezintă totodată şi un mare şi general interes național"[1]. Consolidarea însemna în fapt o nouă politică a băncilor româneşti pentru întreaga rețea, în toate aspectele ei.

A fost sarcina, în primul rând, a conducătorilor rețelei, dar nu mai puțin a şcolii economice din rândurile căreia nu o dată s-au ridicat conducători de bănci şi publicişti.

Dezvoltarea unei fracțiuni a şcolii economice româneşti în direcția sectoarelor de credit şi bancă, a mers paralel cu dezvoltarea sistemului de bănci, dar şi consolidarea sistemului bancar românesc, după cum a fost şi crearea lui, trebuia să fie opera numai a burgheziei româneşti; „ținând cont de împrejurarea că starea noastră specială în urma lipsei totale a sprijinului şi scutului puternic al cercurilor conducătoare ale statului, este excepțional de grea, să căutăm de cu vremea a ne crea din inițiativă şi forțe proprii, garanțiile

87, apr. 23, p. 1; *Unul dintre răspunsuri: O aspră critică a băncilor şi consistoarelor noastre,* în "Revista economică", XI, 1900, nr. 20, mai 16, p. 233 – 234; nr. 21, mai 22, p. 249 – 251; nr. 22, mai 30, p. 257 – 258; nr. 23, iun. 6, p. 271 – 273; nr. 24, iun. 13, p. 279 – 281. În anii săi de bătrânețe, G. Barițiu formula o altă apreciere asupra rolului băncilor româneşti. Astfel, el spunea: "Încât pentru propriul popor cultivator de pământ dacă s-a făcut vreodată ceva spre uşurarea lui, apoi aceasta s-a întâmplat numai când câțiva bărbați aleşi, în frunte cu familia Mocioni, au înființat întâiul institut de credit şi economii *Albina,* în 1872.

Cutezăm a susține după experiența ce avem, că de atunci încoace, în mijlocul atâtor asupriri şi spoliațiuni, până în 50 000 familii române au scăpat de o mână sigură, cauzate prin uzurarii de câte 50, 100 şi 200 % numai cu ajutorul băncii *Albina* şi cu al celorlalte care s-au înființat cu ajutorul lui Dumnezeu pe urma acesteia, în cele mai multe regiuni locuite de români" (G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei,* Vol. III, p. 498). Aprecierile lui G. Barițiu privesc însă epoca de dinainte de 1900, ale lui G. Maior, epoca următoare. Ioan Lupaş situându-se pe aceeaşi poziție, susține, după date ungureşti, că țăranii români au reuşit între 1903 – 1912 să cumpere de la proprietarii maghiari 125 663 iugăre cadastrale; în acest scop băncile româneşti le-au acordat un credit de 24 milioane coroane aur. În preajma primului război mondial din întregul pământ cultivat al Transilvaniei 46,32% reprezintă proprietatea micilor agricultori români (*Înfăptuiri româneşti în viața economică şi financiară din Transilvania al veacului al XIX-lea.* Sibiu, 1945).

[1] *Problemele reformei băncilor*, Sibiu, 1901, p. 17.

unui viitor sigur”[1]. Politica de consolidare trebuie să-şi amintească, pentru a se îndeplini scopul, că institutele de credit româneşti n-au fost create pentru o pură speculă, ci ca instituții naționale. Conferințele directorilor de bănci din 1898, 1901, 1903, 1905, 1906 şi înființarea Centralei băncilor româneşti cunoscută sub numele de *Solidaritatea,* aflată un timp sub conducerea lui Parteniu Cosma, – prestigioasa personalitate ardeleană, au însemnat nu numai momente principale în consolidarea rețelei, dar şi în dezvoltarea literaturii economice, în special de credit de bancă. În cea dintâi conferință, aceea din 25 – 26 iunie 1898 – prezidată de Parteniu Cosma, s-a decis pe plan publicistic editarea unui organ cu cuprins economic financiar, alocarea unui fond pentru premierea de scrieri şi dizertații economico-financiare şi alocarea unui alt fond pentru un anuar al institutelor de bancă componente ale Conferinței. Hotărârea a avut o importanță deosebită pentru dezvoltarea literaturii economice româneşti, pentru că ea a creat posibilitatea de afirmare a unei pleiade de tineri economişti, pe lângă cei mai în vârstă, printre care se afla atunci Nicolae Petra-Petrescu, venit din mijlocul *Albinei* şi Corneliu Diaconovici. Conducerea organului de presă a fost încredințat lui Corneliu Diaconovici şi din primul comitet de redacție au făcut parte: Emil Borcea, Iuliu Popescu, Domenic Rațiu, Romul Simu, Ioan Vătăşan şi Ioan I. Lăpedatu. „Revista economică”, apărută la Sibiu, cu primul ei număr la 1 ianuarie 1899, a reprezentat un moment principal în întreaga literatură economică română. În îndelungata ei apariție, ea s-a afirmat nu numai ca cea mai bună revistă de specialitate pe care am avut-o în țările române, dar ca un centru de gândire economică şi tehnică bancară burgheză, în sensul modern al cuvântului. Articolul program cuprinde orientarea de principiu a şcolii economice pe care o cunoştem pe plan financiar. „Ea – revista – are chemarea de a fi un bun sfetnic al cercurilor noastre financiare şi comerciale în toate afacerile lor şi va avea să fie un organ intermediar, ca experiențele şi cunoştințele singuraticilor să devină un bun comun al tuturor, şi că de rezultatele muncii celor puțini, cari îşi pot dedica întreaga lor activitate esclusiv numai studiilor economice, să poată profita cercuri cât se poate mai largi”[2]. Ca bun sfetnic, noua publicație continua o tradiție de peste o jumătate de veac. „Revista economică” îşi propunea să acorde prioritate – cum a şi acordat – problemelor financiare dar rămânea deschisă pentru dezbaterea tuturor problemelor economice de peste munți. La finele lunii octombrie 1906, revista trece sub conducerea lui Ioan I. Lăpedatu. La acea dată, noul conducător era bine cunoscut în cercurile publicistice. Intrase în presă foarte tânăr, din 1897. Istoria gândirii economice îi datorează din acea epocă o lucrare despre Adam Smith, prima cred, în cultura economică

[1] *Consolidarea institutelor noastre financiare,* în “Revista economică”, III, 1901, nr. 1, ian. 1/ 14, p. 23; *Reducerea intereselor după depozite,* în “Revista economică”, V, 1903, nr. 2, ian. 10, p. 9 – 10; *“Concurența”* Ibidem, VI, 1904, nr. 2, ian. 9, p. 9 – 11.

[2] *Către cetitor,* în “Revista economică”, I, 1899, nr. 1, ian., p. 2.

română[1]. Vocația sa pentru studiile de credit şi bancă, va face din el unul din cei mai buni tehnicieni români în domeniul bancar şi el ne-a lăsat o moştenire ştiințifică de peste 350 de studii şi articole. la 28 octombrie 1906, Ioan I. Lăpedatu îşi exprima astfel părerea sa despre rolul pe care îl îndeplinise până atunci revista la a cărei conducere veghea: „Dar nota cea mai distinsă a activității „Revistei economice", o formează chestiunile mari şi generale referitoare la organizația noastră financiară şi la reformele băncilor noastre, chestiuni în cari rolul cel mai frumos l-a avut fostul director al acestui organ de publicitate. Stăpânit în măsură mare de simțul trebuințelor organizării noastre financiare, dânsul a fost unul dintre cei dintâi care a dat lozinca consolidării. Toate ideile bune şi moderne ce agitau lumea străină au fost prinse în momentul cel mai oportun şi adaptate cu tact şi pricepere referințelor noastre specifice. Lunga serie de articole despre problemele reformei băncilor se poate considera ca una dintre cele mai excelente lucrări în materie de finanțe, de bancă din câte s-au scris vreodată la români. Ideile expuse în acele articole au format baza lucrărilor şi preocupărilor conferințelor băncilor române din trecut şi vor trebui să rămână şi pentru viitor postulatele cele mai însemnate pentru asigurarea viitorului institutelor noastre financiare[2]. Din 1908 „Revista economică" a trecut şi a rămas un timp mai îndelungat timp, până la 1934, cu o întrerupere între 1922 – 1927, în seama lui Constantin Popp, specialist de seamă în probleme de bancă, publicist fecund venit tot din mijlocul *Albinei*. La „Revistă" au colaborat numeroşi publicişti din Ardeal sau de dincoace de munți: Parteniu Cosma, Iuliu Enescu, Mihai Traian, Romul Simu, George Moroianu, I. I. Nacian, Petre Poruțiu, Traian Țăranu, Arsenie Vlaicu şi alți mulți. „Revista economică" a ținut să fie un centru al culturii economice din Ardeal; în acest scop a editat o colecție de lucrări cu conținut economic *Biblioteca Băncilor române;* până în 1918 editase 19 broşuri dintre care scrieri ale lui Corneliu Diaconovici, Ioan I. Lăpedatu, Constantin Popp, Aurel Coşciuc, Teodor V. Păcățean şi alții. Dar mai ales a editat douăzeci de ani consecutiv sub conducerea lui Constantin Popp, *Anuarul Băncilor române,* care continua „Compasul românesc" (1892 – 1898) editat de Nicolae Petra-Petrescu. *Anuarul* fusese decis de delegația băncilor române în urma conferinței din 1898.

Dezvoltarea rețelei bancare româneşti şi succesele unor institute de bancă au creat o literatură istorică asupra acestei dezvoltări. De o amploare relativ restrânsă, impregnată de multe ori de un spirit apologetic, ea conține

---

[1] Adam Smith, *[Sistemul său de economie politică],* în "Luceafărul", Budapesta, I, 1902, nr. 7, oct. 1, p. 97 – 101; nr. 8, oct. 15, p. 118 – 121; nr. 9 – 10, nov. 15, p. 148 – 150; nr. 11, dec. 1, p. 163 – 164; nr. 12, dec. 15, p. 179 – 184.

[2] *La schimbarea de azi,* în "Revista economică", VIII, 1906, nr. 43, oct. 28, p. 382.

totuşi un material documentar preţios şi constituie un pas mai departe în dezvoltarea istoriografiei economice româneşti[1].

Paralel cu literatura despre credit şi sistemul bancar românesc, a existat în Transilvania în cadrul şcolii româneşti, o preocupare pentru cooperaţie. Şi la noi ca şi în alte părţi cooperaţia a fost considerată la un moment dat o cale sigură a ieşirii din înapoierea economică, un fel de panaceu universal. Literatura cooperatistă s-a dezvoltat la fel în legătură cu mişcarea cooperatistă, dar şi mişcarea şi literatura cooperatistă au avut o dezvoltare limitată. Reprezentând însă un nou capitol al şcolii economice româneşti, ea trebuie reţinută în cadrul preocupărilor noastre. De aceea, în antologia de faţă a fost obligator să rezervăm un loc reprezentantului ei cel mai de seamă Vasile C. Osvadă. Mişcarea cooperatistă la românii din Transilvania, atâta cât a fost, s-a cantonat cu precădere ca şi dincoace de munţi la cooperaţia de credit. Din punct de vedere al organizaţiei interne, cooperaţia din Ardeal a îmbrăcat paralel trei forme. Sistemul Schultze-Delitsch, sistemul Raiffeisen şi un sistem mixt creat de *Astra;* Schultze-Delitsch-Raiffeisen. Cu toate că mişcarea de credit a început în Ardeal în formă cooperatistă, prin înfiinţarea în 1867 la

---

[1] Lăsând de o parte articolele şi scrierile mai mărunte menţionam: *Jubileul Albina,* "Transilvania", XXVIII, 1897, Nicolae Petra-Petrescu, *Monografia Institutului de credit şi economii Albina 1872 – 1897*, Sibiiu, 1897. *Geneza şi dezvoltarea băncilor române din Transilvania, Banat şi Ungaria* [de] An. Ca. în "Economia naţională", XXII, 1899, nr. 9, sept., p. 627 – 630; nr. 11, nov., p. 771 – 777; Constanin Popp, *Băncile române din Transilvania şi Ungaria,* "Revista economică", VIII, 1905, nr. 20, mai 14, p. 181 – 183; nr. 21, mai 21, p. 189 – 190; nr. 22, mai 28, p. 197 – 200; nr. 23, iun. 4, p. 205 – 207; Constantin Popp, *Les banques roumaines de Transilvanie et de Hongrie,* Bucureşti, 1905; *Băncile române din Transilvania şi Ungaria,* Sibiu, 1905; Ioan Lapedatu, *Ardeleanu, Institut de credit şi economie, Orăştie, 1895 – 1910,* Sibiu, 1912; +tefan Gateiu, *Studiu asupra băncilor şi cooperativelor româneşti din Transilvania şi Ungaria în comparaţie cu băncile noastre populare,* Bucureşti, 1915; Ioan Lupaş, *Casa de păstrare (Reuniune în Salişte), Un sfert de secol de la înfiinţarea ei (1884 – 1909),* Sibiu, 1918; Nicolae Petra-Petrescu, *Societăţi financiare la românii din Ungaria,* Chişinău, 1918. Victor Slăvescu, *Banca Albina din Sibiu. Cea mai însemnată între întreprinderile financiare din Ardeal cu o privire generală asupra băncilor comerciale din Ardeal,* "Independenţa economică", II, 1919, nr. 10, mai – iun., p. 3 – 14; nr. 11 – 12, iun. – iul., p. 7 – 16; Vasile Vlaicu, *Un sfert de veac din viaţa bancară a românilor ardeleni şi bănăţeni,* "Revista economică", XXV, 1923, nr. 52, dec. 23, p. 1 – 40. Acelaşi: *Albina la aniversarea celor 50 de ani de existenţă (1872 – 1922),* în Revista economică", XXV, 1922, nr. 10, mart., p. 105 – 113; N. Draganu, *Monografia societăţii de împrumut şi păstrare Aurora din Năsăud. (1873 – 1923),* Cluj, 1924; Nicolae Petra-Petrescu, *Băncile româneşti din Ardeal şi Banat,* Sibiu, 1936; Iuliu Moisil, *Două vechi bănci. Reuniune de credit, anticipaţiuni şi păstrare şi Societatea de împrumut şi păstrare Aurora din Năsăud;* Ioan Ghisa, *Banca Crişana S. A. Brad, 1891 – 1940,* Arad, 1942; Ioan Lupaş, *Începuturi româneşti în viaţa economică socială şi financiară din Transilvania veacului al XIX-lea,* Sibiu, 1945; Iosif Naghiu, *Banca Patria din Blaj,* în "Revista economică", XLVIII, 1946, nr. 4 – 6, febr. 9, p. 11.

Răşinari de către Visarion Roman a primei cooperative – *Societatea de păstrare şi împrumut* şi cu toate eforturile făcute, este adevărat intermitent, de a construi o mişcare cooperatistă, rezultate spectaculare n-au putut fi obținute. Un bun istoric al mişcării cooperatiste româneşti din Transilvania, în urma unei documentate şi atente analize a dezvoltării ei – pe linia celor trei tipuri amintite mai sus, este obligat să conchidă că „înainte de Unire în această provincie românii n-au avut o organizație cooperatistă puternică. A existat o timidă înjghebare a cooperației de credit şi încercări neînsemnate şi de cele mai multe ori nereuşite de cooperative de consum, aprovizionare, producție, vânzare în comun şi asigurări”[1]. Cooperația de credit era de la început condamnată la insucces sau în cel mai bun caz la realizări modeste, pentru că comerțul de credit fusese preluat de banca capitalistă care a reuşit să planteze de timpuriu o întinsă rețea în economia românească. În fața unor inițiative mai insistente de a se trece prin intermediul *Astrei* la promovarea unei mişcări mai vii cooperatiste conducerea centralei băncilor *Solidaritatea* a luat poziție potrivnică[2].

“Revista economică” a publicat articole pentru, dar şi impotriva mişcării cooperatiste. Mica bancă din provincie ar fi fost în fond o unitate cooperatistă, după cum unitatea cooperativă era mai mult sau mau puțin – în tipul Schultze-Delitsch – o mică întreprindere semicapitalistă. Şi unele şi altele purtau nume identice: însoțiri, reuniuni. Nu este locul de a relua aci istoricul cooperației româneşti din Transilvania: ceea ce ținem să subliniem este că problema cooperației a fost destul de larg dezbătută în publicistica română şi că ea a dat un ideolog în Vasile C. Osvadă şi o publicație de specialitate cu semnificativul nume „Tovărăşia”. Ideologul este lipsit de consistență în latura teoretică, dar însuflețit de ideea cooperativizării burgheze. El este convins că „la noi cooperația e chemată să fie temelia organizației economice a satelor noastre”[3] şi încă din 1906 îşi mărturisea voința de a propaga ideea, aşa cum a şi făcut-o: „Vom lupta ca să convingem răzlețele noastre forțe economice despre însemnătatea, puterea şi foloasele tovărăşiilor”[4]. Împotriva propagandei anticooperatise, venite din cercurile finanței mari care pretindea că țăranul nostru nu ar fi pregătit pentru acțiunea cooperativă, Vasile C. Osvadă susține, din contră, că țărănimea de abia aşteaptă o adevărată întovărăşire. De aceea speră într-o cooperație ieşită din mijlocul țărănimii înseşi – o cooperație liberă: „cooperația adevărată care să fie reclamată şi nu impusă”. Dar el nu vede în cooperație o mişcare anticapitalistă, ci considera tovărăşiile pe care le

---

[1] Gheorghe Dragoş, *Cooperația în Ardeal. Istoric, Situația actuală, perspective,* Bucureşti, 1933, p. 93.
[2] Gheorghe Dragoş, *Op. cit.,* p. 74.
[3] *Raport catre Comitetul central al Astrei* ... în “Transilvania”, XLIII, 1912, nr. 1 – 2, ian. – apr., p. 3.
[4] *Ținta noastră* în “Tovărăşia”, I, 1906, nr. 1, p. 1.

preconizează o întregire a sistemului bancar, ceea ce până la urmă însemna o subordonare a cooperației, capitalismului. Inconsistența şi confuzia orientării reflectă în fond, identificarea în ultima instanță a mişcării cooperatiste cu acțiunea capitalistă bancară în sate, cooperația burgheză pură şi simplă. Însă campania pentru cooperatism care prelua o veche idee a asociației atât de scumpă tuturor publiciştilor ardeleni de la George Barițiu încoacec, a contribuit la popularizarea în masă a ideii de asociație, de întovărăşire, a avut un rol în zdruncinarea individualismului imobilist țărănesc şi în consecință, la pregătirea unor forme superioare de organizare a economiei țărăneşti[1].

Încă o problemă legată de piață a fost a transpoturilor şi a comunicațiilor. În publicistica şcolii româneşti chestiunea a fost tratată sub diferite aspecte, în raport cu stadiul de dezvoltare a economiei şi a transpoturilor înseşi, de la simpla informație la punerea de mari probleme. Informația rezidă în ştiri diferite privitoare la poşte sau la alte mijloace de transpot, în perioada când se discută problema căilor ferate. Dar în şcoala românească s-au dezbătut şi probleme legate direct de țintele şcolii româneşti, şi anume, starea de înapoiere a mijloacelor de comunicație şi necesitatea de modernizare a lor. Problema nu s-a pus simplu, principial, ci în legătură, cum vom vedea, cu interesele economiei româneşti. Înapoierea sub diverse aspecte ale căilor de comunicație – căi rutiere, fluviale – a mijloacelor de transport – poştă, cărăuşie – ale consecințelor economice din perioada anterioară introducerii căilor ferate – a fost de multe ori abordată, mai ales din moment ce s-a adus în discuție problema căilor ferate. Îngustarea pieței româneşti a apărut publiciştilor şi cu drept cuvânt, ca una dintre consecințele lipsei de căi de comunicație bune. Izolarea Transilvaniei o lungă perioadă de timp, a fost nu numai consecința lipsei de mijloace de transport în care se reflectă stadiul de înapoiere economică a imperiului austriac, ci şi a politicii monarhiei. La 1877, George Barițiu într-o comunicare la Academia Română amintea de acest aspect al trecutului imediat, evocând stadiul căilor de comunicație rutiere şi fluviale dintre Transilvania şi țările de dincoace de munți, şi spunea: „construirea de şosele pietruite printre munți, era socotită până la 1840 ca o specie de trădare a patriei". Construcțiile de drumuri câte s-au făcut au mers greu şi în condiții

[1] Înainte de Vasile C. Osvadă, se afirmase pe teren cooperatist, juristul Aurel Brote. El s-a declarat un raiffeisian şi a militat pentru cooperație în această direcție. Sub egida *Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului,* a tradus o cunoscută lucrare a lui F. W. Raiffeisen pe care a tipărit-o sub titlul: *Însoțirile de credit împreunate cu însoțirile de consum, de vânzare, de vierii, de lăptării etc. şi instrucțiunile trebuincioase.* Îndreptare practică ... ,Sibiu, 1895. În sprijinul ideilor sale cooperatiste a publicat câteva articole: *Reuniuni de credit rurale etc.,* în Adaos la "Foaia poporului", I, 1893, nr. 29, iul. 18/ 30, p. 307; nr. 30, iul. 25/ aug. 6, p. 319; nr. 31, aug. 1/ 13, p. 331; Ioan Costin, cunoscutul publicist sibian aderase şi el la ideile raiffeisiene pentru propagarea lor publică: *Îndreptar pentru întemeierea băncilor rurale după sistemul F. W. Raiffeisen,* Sibiu, 1895.

proaste; unele începute cu 100 – 200 de ani înainte au rămas neterminate încă. Drumul prin pasul Turnu-Roşu – Câineni, început sub Carol al VI-lea, adică cu 160 de ani înainte de 1877, nu era terminat încă nici în zilele sale; drumul dintre Timiş şi Câmpina s-a terminat abia în 1862, dar nu prea bine; drumul dintre Bran şi Câmpulung, început în 1854 nu era terminat încă. Drumul din pasul Oituz, improvizat de trupele ruseşti în 1849, a rămas în aceeaşi stare. Drumul din pasul Buzău a rămas, spune George Bariţiu, în starea în care era „pre când a intrat oaastea lui Mihai eroul pe acolo sau pre când a ieşit oastea lui Emeric Tököly din Ardeal. Încercările de organizare ale unei comunicaţii prin poştă între Bucureşti şi Braşov, întreprinse la 1840, au eşuat. Comunicaţiile Transilvaniei cu esteriorul era îngreunat şi de regimul administrativ prin carantine, cenzură, paşapoarte. Persoanele, mărfurile şi corespondenţa trebuiau să facă o carantinşă pentru dezinfccţie. Cărţile importante trebuiau să fie admise de cenzură; persoanele care voiau să călătorească în afara Transilvaniei trebuiau să aibă paşaport, care se obţinea – spune George Bariţiu – după „cele mai curioase dificultăţi”. În fine, în ultimul pătrariu al secolului său se mai făcu ceva pentru comuncaţiile externe ale Transilvaniei, anume se putea circula prin trei pasuri din cele 13; dar puţin. Legătura de cale ferată nu era încă făcută.

În perioada dintre 1840 – 1870, când în toată Europa problema modernizării căilor de comunicaţii prin introducerea drumurilor de fier, a fost la ordinea zilei, când marile construcţii erau în curs şi unele din ele deja terminate şi când o vastă literatură feroviară era consacrată celei mai însemnate opere economice întreprinsă până atunci, chestiunea modernizării transporturilor s-a pus destul de timpuriu, şi în literatura românească din Transilvania. Campionul modernizării este George Bariţiu şi acţiunea sa pentru construcţia de căi ferate, constituie unul dintre marile lui merite pe plan economic. El a avut din acest punct de vedere rolul pe care l-a deţinut Ion Ghica, dincoace de munţi, şi ambii rolurile pe care Michel Chevalier l-a avut în Franţa şi Fr. List în Germania. Din 1844 şi până târziu, câteva deccenii, George Bariţiu a intervenit în repetate rânduri în discutarea problemei. Intervenţiile sale au constituit, pe de o parte, o adevărată pledoarie entuziastă şi convingătoare în favoarea modernizării, pe de altă parte, pentru amplasarea căilor ferate în Transilvania în aşa mod încât să poată folosi economiei româneşti şi legăturilor ei cu ţările de dincoace de munţi. Astfel, el a tradus pe planul căilor de comunicaţie şi al transporturilor, obiectivele şcolii româneşti.

La nivelul concepţiilor noastre de astăzi, o pledoarie pentru modernizarea transporturilor, ar fi considerată ca o banalitate, dacă nu o absurditate, căci cine mai poate contesta foloasele mijloacelor moderne, ultrarapide de transport? Dar pentru epoca de la mijlocul veacului trecut pledoaria era necesară căci modernizarea avea adversari atât în unele guverne cât şi în grupele sociale privilegiate care deţineau anumite monopoluri locale. Izolarea

Transilvaniei de regiunile sud-estice a fost o politică de stat a monarhiei; era motivată, pe de o parte, de considerațiuni strategice, de altă parte desigur, de interese strict politice: izolarea şi pe această cale a Țărilor Române – a românilor de dincolo şi de dincoace de munți.

Modernizarea mai avea adversari interni în corporațiile privilegiate, care îşi vedeau monopolurile amenințate de concurența care le-ar fi făcut-o mărfurile străine mult mai uşor de adus pe calea ferată din țări îndepărtate. Într-un remarcabil studiu din 1847, George Barițiu şi-a luat sarcina de a pune în publicistica noastră problema avantajelor modernizării transporturilor – şi în special a introducerii căilor ferate, şi a combate interesele sau prejudecățile care se împotriveau acestei idei. A tratat pe larg problema sub diferite aspecte, al civilizației umane, a intereselor economice, a intereselor culturale, cu căldură şi convingere. Prin modernizarea transporturilor el întrevedea o nouă societate politică, bazată pe pace şi libertate; purtat de iluzii el se gândeşte la o vamă universală, peste toată Europa, adică la desființarea oricăror frontiere vamale între țări, apoi la o pace universală. „Ce idee sublimă, fericitoare", excalmă el. Cu claritatea sa obişnuită de exprimare pe un plan mai pozitiv, el demonstrează avantajele economice ale dezvoltării căilor de comunicație şi ale transportui rapid de persoane şi de mărfuri şi arată inevitalitatea dezagregării breslelor şi a lichidării privilegiilor lor monopolistice. Cu o convingere de la care nu s-a abătut niciodată, el a insistat de asemenea asupra foloaselor pe care căile moderne de comunicație le aduc apropierii popoarelor, circulației ideilor, „nemărginitul folos provenitoriu din întâlnirea şi împrumutarea ideilor".

În numele aceleiaşi convingeri, el a invocat căile ferate în favoarea ideilor sale democratice, văzând în ele adversarul cel mai ireductibil al despotismului, a sistemului polițienesc care prin „cenzură cumplită" a nimicit cărți şi a stins idei pe timp atât de lung între popoare. „Dacă însă o dată prin comunicație iute, eftină, îndesită şi înmulțită va înceta oarecum depărtăciunea dintre popoară, atunci nemaiputând lega şi astupa gurile oamenilor cum se taie şi se frânge condeiul, ideile şi cugetele libere nu se vor mai putea supune la nici o pază sau controlă ..."[1].

George Barițiu n-a pledat numai în principiu pentru foloasele multiple ale căilor ferate; el a luptat pentru introducerea rețelei feroviare în aşa fel încât să folosească economiei româneşti. În disputa iscată pe chestiunea principalei linii care să deservească Transilvania, a apărat interesele Braşovului, susținând traseul Oradea-Cluj-Odorhei-Braşov, care „trecea prin românime, săsime şi secuime, fiind îndestulătoare pentru toate naționalitățile" şi a combătut în această perioadă pretențiile saşilor, de a trage linia pe la Sibiu, încât „saşii vor să facă şi din chestiunea drumului de fer o cestiune națională săsească ..."[2].

---

[1] *Înlesnirea comunicației; naintarea culturei şi fericirii popoaralor*, în "Gazeta de Transilvania", X, 1847, nr. 59, iul. 24, p. 234.

[2] *Transilvania. Cestiunea drumurilor de fer,* în "Gazeta Transilvaniei", XXV, 1862, nr. 4, ian. 13, p. 14 – 15; "Gazeta Transilvaniei" a publicat diferite articole asupra căilor ferate; unele

Ideolog şi militant al modernizării căilor ferate, George Bariţiu a continuat până târziu în diferite etape ale dezvoltării acestei probleme în Ungaria şi Transilvania, să-şi dezvolte contribuţia sa din vremea de pionierat, prin noi studii şi articole. Un interes deosebit, desigur sub influenţa lui George Bariţiu, a arătat presa pentru construcţiile de căi ferate de dincoace de munţi.

În sfârşit, o ultimă problemă pe care o punea problema pieţei era a oraşelor româneşti. Prin amploarea ei ea depăşea cadrul strict economic şi în concepţia contemporanilor se situa ca una dintre marile probleme naţionale. Este ştiut că populaţia română, ca urmare a regimului secular de asuprire naţională, a fost împinsă la sate în imensa ei majoritate. În epoca mai nouă, politica de maghiarizare a oraşelor a fost practicată chiar sistematic. Astfel, după statisticile ungureşti de la începutul secolului al XX-lea, din populaţia totală a Transilvaniei istorice, în cifră de 2 687 367 populaţia urbană românească reprezenta doar 110 097 locuitori, fiind cea mai mare parte concentrată în localităţi situate în ţinuturile cu populaţie compact românească[1].

Independent de orice consideraţie de exclusivism naţional, pentru şcoala economică românească a trebuit să se pună problema oraşelor, în cadrul problemei de bază a înapoierii şi a emancipării economice. Reprezentanţii ei au înţeles bine însemnătatea oraşelor în societatea modernă. Ei şi-au dat seama că oricâte sforţări s-ar face progresul nu putea veni din lumea satelor. Dezvoltarea economică pe linia burgheză, înseamnă în sine oraşe, iar emanciparea poporului român însemna oraşe româneşti. De aceea, unii din reprezentanţii şcolii româneşti

nesemnate, dar care pot fi atribuite lui G. Bariţiu sau redactate sub influenţa lui astfel: *Drumurile de fer,* VII, 1844, nr. 29, apr. 10, p. 116; *Ungaria. De la Timişoara,* IX, 1846, nr. 91, nov. 11, p. 362; *Naintarea drumurilor de fer în Ungaria*, X, 1847, nr. 35, mai 1, p. 137 – 138; *Unele observaţii despre cărăuşii noştri,* X, 1847, nr. 33, apr. 24, p. 131 – 132; G. Bariţiu arată în acest articol neajunsurile cărăuşiei; *Drumurile ferecate în monarhia austriacă şi pe aiorea,* XV, 1852, nr. 76, sept. 27, p. 294; *Din memorialul Camerei comerciale şi industriale din Braşov şi despre drumul de fer,* XIX, 1856, nr. 1, ian. 5, p. 2; nr. 2, ian. 8, p. 6; ian. 21, p. 22; *Stadiul întru care ajunsese cauza drumurilor de fer în Transilvania,* XIX, 1856, nr. 62, aug. 5, p. 237; nr. 67, aug. 23, p. 258; *Transilvania. Cauza drumurilor de fer,* XIX, 1856, nr. 65, aug. 16, p. 250; nr. 66, aug. 19, p. 254; *Transilvania. Braşov,* XIX, 1856, nr. 81, oct. 14, p. 314; *Cestiunea drumurilor de feru destinatu a trece prin Transilvania,* XXV, 1862, nr. 4, ian. 13, p. 14 – 15; *Calea ferată,* XXVI, 1863, nr. 5, ian. 19, p. 18; *Drumuri de fer în Ardeal,* XXVII, 1864, nr. 4, ian. 11, p. 15 – 16; *Căile ferate austriace şi subvenţiunile,* XXVIII, 1865, nr. 16, febr. 27/ mart. 11, p. 61; *Calea ferată orientale,* XXXVI, 1873, nr. 96, dec. 16/ 28, p. 1 – 2; *Căile ferate,* în "Transilvania", III, 1870, nr. 12, iun. 15, p. 140 – 142; nr. 13, iul. 1, p. 155 – 156; iul. 15, p. 165 – 167; nr. 15, aug. 1, p. 177 – 178; cf. O. Boitoş, *Lupta lui G. Bariţiu în 1847 pentru introducerea căilor ferate în Transilvania,* în "Observatoriul social economic", XII, 1945 (seria II), nr. 4 – 6, iul. – dec., p. 471 – 493. În faza de pionierat a introducerii căilor ferate în Transilvania alte articole au fost publicate în "Telegraful român" în acelaşi spirit cf. şi Vasile Netea, *op. cit.,* p. 52, şi urm.; vezi mai jos nota.

[1] cf. Victor Jinga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei,* Braşov, 1945, vol. I.

au insistat îndeosebi asupra acestei probleme şi a implicaţiilor ei social-economice. La 1884 Ioan Roman cu luciditatea sa de gândire, spunea astfel: „Oraşele sunt centre de atracţiune; puterea lor atractivă stă însă în raport drept cu mărimea şi gradul lor de dezvoltare intelectuală şi economică”[1]. Dezvoltarea unui popor, puterea lui economică şi intelectuală este legată de numărul şi forţa oraşelor, a centrelor locale. Dezvoltarea economică a întregului popor român îl obliga de a-şi crea centre urbane. „Cu cât se dezvoltă mai tare puterea productivă a poporului nostru – adaugă Ioan Roman – cu atât i se impune mai tare necesitatea de a-şi crea oraşe nouă, centre nouă, şi târguri româneşti pentru desfacerea productelor sale. Una din multiplele cauze ale sărăciei poporului nostru, e lipsa de astfeliu de târguri în apropierea lui”. În condiţiile luptei naţionale, transferate pe plan economic şi ale repartizării existente a populaţiei între sat şi oraş, în concepţia şcolii economice, dacă dezvoltarea economică impunea noi centre urbane, aceste centre trebuiau să fie oraşe româneşti.

Problema oraşelor, implica problema populaţiei lor, a claselor urbane. Mulţi dintre reprezentanţii şcolii româneşti au pus chestiunea burgheziei, a clasei de mijloc în terminologia epocii. În unanimitate ei au contestat existenţa unei adevărate burghezii româneşti în sens occidental şi în conexiune cu programul industrial şi comercial al şcolii, au formulat necesitatea dezvoltării unei burghezii naţionale. O pătură burgheză identificată uneori cu aşa numita „inteligenţă”, exista, dar până spre finele veacului o clasă burgheză în sens modern, încă nu. În presă se putea citi remarca justă de altminteri, că cu preoţi şi învăţători, că cu meşteri de sat, potcovari şi cojocari, nu se poate vorbi de o adevărată clasă de mijloc. De aceea unii reprezentanţi ai şcolii economice româneşti confruntaţi şi cu aristocraţia încă influentă din monarhia austro-habsburgică, profesează idei apologetice faţă de burghezie în general şi dezbat necesitatea unei burghezii româneşti. La 1875, Bartolomeu Baiulescu, scria în acest sens: „O clasă burgheză, de orăşeni, ne lipseşte şi aceasta reprezintă puterea materială a unui popor”[2]; de aceea, continuă el, „ne lipseşte vaza, onoarea, preţul naţional în Transilvania şi Ungaria, precum au nemţii şi ungurii”.

Parteniu Cosma, găsea şi el accente apologetice: „Dar nu numai baza bunăstării şi a civilizaţiunei este ea [clasa burgheză] ci totodată conservatoriul libertăţilor publice, pentru că ea ne dă elementul cel mai independent în stat, clasa de mijloc, fără de care ... libertăţile câştigate, în cele mai multe cazuri cu sângele, nu se pot conserva[3]. Ioan Roman, care a ştiut, poate mai bine ca alţi reprezentanţi ai şcolii economice româneşti, să sintetizeze identitatea dintre

---

[1] *Influinţa oraşelor din punct de vedere economic,* în “Observatoriul”, VII, 1884, nr. 101, dec. 19/31, p. 405.

[2] *Despre unele mijloace care ar putea ameliora starea materială a poporului român*, în “Transilvania”, VIII, 1875, nr. 20, oct. 15, p. 228.

[3] *Discursul domnului P. Cosma rostit la 15/25 august cu ocaziunea espoziţiunei române din Sibiu*, în “Transilvania”, XII, 1881, nr. 17 – 18, sept. 1 – 15, p. 145.

cauza economică şi cauza națională românească, de pe pozițiile burgheziei, spunea şi el în acest sens: „în măsura în care vom îmbrățoşa şi dezvolta industria şi comerciul, ne vom putea întemeia o clasă de mijloc şi numai întru atâta vom fi în stare să ne recâştigăm şi drepturile politice naționale, perdute în cursul veacurilor”[1].

Literatura şcolii economice româneşti, al cărui obiect, probleme şi ținte am căutat să le degajăm în paginile de mai sus s-a format prin contribuția unui foarte mare număr de publicişti ardeleni.

În spiritul sentimentului de solidaritate şi unitate națională, la dezbaterea problemelor sociale, politice şi culturale ale epocii, ridicate de exponenții şcolii economice româneşti de dincolo de munți, au luat parte şi un număr de publicişti de dincoace de munți. Este semnificativ, faptul că mulți dintre aceştia sunt personalități marcante ale ştiinței şi culturii româneşti: Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica, E. Winterhalder, Dionisie Pop Marțian, C. A. Rosetti, P. S. Aurelian, Mihail Kogălniceanu, Barbu Delavrancea, dr. C. Istrati, dr. G. Creangă, A. D. Xenopol, N. Iorga, Virgil Madgearu[2].

Cartea de față este, după cum am spus, o lucrare de informare şi de primă orientare, pe baza concepției de reconsiderare critică. Dar paginile de mai sus şi textele care urmează, vor să fie în intenția celor care le-au alcătuit şi un act de dreptate ştiințifică. Cercetarea critică a unui vast material, mi-a dat convingerea că o însemnată parte a culturii economice româneşti din Transilvania, reprezintă o adevărată şcoală de gândire economică care poate fi situată alături de marile şcoli consacrate ale culturii româneşti ardelene şi că această şcoală a fost de la începutul şi până la sfârşitul ei, o parte integrantă a ideologiei româneşti, care a susținut în cadrul epocii sale, lupta poporului român pentru emanciparea lui economică şi politică[3].

---

[1] cf. Al Bărbat, *Politica economică ungurească şi dezvoltarea burgheziei române în Ardeal,* în “Observatoriul social-economic”, VI, 1936, nr. 3 – 4, iul. – dec., p. 351 – 379.

[2] Circulația în Transilvania a literaturii economice publicată dincoace de munți, este o temă care se poate trata pe larg cu titlu ilustrativ cităm din multiplele izvoare un catalog de cărți agrotehnice româneşti, publicat în Ardeal: *Calendarul bunului econom,* Sibiu, IV, 1880.

[3] Dispunem azi, despre unii dintre reprezentanții principali ai gândirii economice, de monografii sau de cercetări ale unor aspecte particulare ale operelor lor; o lucrare de ansamblu ne lipseşte încă; există totuşi unele studii şi articole în această direcție, pe care le menționam: Th. V. Pacatian, *Începuturile literaturii economice la alții şi la noi,* în “Revista economică”, XXII, 1921, nr. 30, iul. 30, p. 273 – 274; Th. Ludu, *Economiştii români până la Unire,* în “Economia națională”, LXV, 1938, nr. 5, mai, p. 7 – 14; Vasile Netea, *Spicuiri din activitatea culturală şi națională a economiştilor noştri,* în “Revista economică”, XLI, 1939, nr. 45 – 46, p. 370 – 373; Victor Jinga, *Gândirea economică românească în secolul al XIX-lea,* Cluj, 1938; Ion Dimitrie Suciu, *Literatura bănățeană de la început până la Unire,* 1582 – 1918, Timişoara, 1940; George Stanciu, *Agonisirea la români,* Bucureşti, 1940; Augustin Tătaru, *Considerațiuni asupra scrisului economic în România,* Braşov, 1946.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 32/2005

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE ECONOMIA INDUSTRIEI ŞI SERVICIILOR

TEORII ALE RIGIDITĂȚILOR NOMINALE

Carmen LUNGU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

INTRODUCERE 427
I. RIGIDITĂȚILE NOMINALE – PÂRGHII ÎN TRANSMISIA MONETARĂ 432
1.1. Diferite tipuri de rigidități 433
1.2. Ilustrarea grafică a mecanismelor de pe piață în prezența rigidităților nominale 434
1.3. Acțiune pentru optim economic; scopuri şi instrumente 435
1.4. Note asupra celor nouă cazuri posibile pe piață, identificate în tabelul nr. 1.1 436
1.5. Cui îi incumbă dezechilibrul? 440
II. TEORII ALE RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ŞI STUDII EMPIRICE ALE EXISTENȚEI LOR 441
2.1. Rigiditatea salariului nominal: teorii şi evidențe statistice empirice ... 442
2.2. Rigiditatea prețului: teorii şi evidențe statistice empirice 452
III. MODALITĂȚI DE DETECTARE A RIGIDITĂȚILOR NOMINALE 462
3.1. Detectarea rigidității salariului nominal (WR) 462
3.2. Detectarea rigidității prețului 472
IV. EFECTELE RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ASUPRA ECONOMIEI: IDENTIFICARE, AMPLOARE ŞI PERSISTENȚĂ – UN MODEL DINAMIC STOCHASTIC AL ECHILIBRULUI ECONOMIC GENERAL CU IMPERFECȚIUNI NOMINALE DE AJUSTARE 479
4.1. Modalități de modelare econometrică a rigidităților nominale 480
4.2. Un model dinamic stochastic al echilibrului general cu rigidități nominale: o ilustrare econometrică a existenței şi amploarei efectelor reale ale rigidității nominale 482
4.3. Persistența efectelor rigidităților nominale 489
V. ANALIZA EXISTENȚEI RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ÎN ROMÂNIA 492
5.1. Analiza rigidității salariului nominal în România 493
5.2. Analiza rigidității prețurilor în România 499

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 502

INTRODUCERE

Motto: „Why movements in nominal money appear to have strong and lasting effects on real activity is one of the most difficult questions in macroeconomics." (Olivier J. Blanchard, Department of Economics, MIT, Cambridge – 1987)

De-a lungul timpului, o mare parte din cercetarea având ca obiect fluctuațiile în economie s-a concentrat asupra efectelor pe care politica monetară (cantitatea de bani din economie) le poate avea asupra economiei reale (producție, salariu real). Aceasta nu din cauză că banii ar fi cea mai importantă sursă de fluctuații în nivelul producției (deoarece nu sunt), ci datorită faptului că realitatea economică este contrazisă de teoria economică clasică (Blanchard, 1987), precum şi din rațiuni de politică economică (Romer, 1996).

Teoria economică clasică arată că, la prețuri flexibile pe piața cu concurență perfectă a bunurilor şi muncii, banii ar trebui să fie aproximativ neutri, modificările în cantitatea de bani de pe piață reflectându-se aproape în totalitate în prețuri (inclusiv salariul nominal ca preț al muncii) şi nu în nivelul producției (sau al ocupării).

Se ştie, desigur, că, inclusiv pe o piață cu concurență perfectă, unde nu există informație asimetrică şi unde prețurile sunt flexibile, neutralitatea banilor nu este decât o aproximație. Orice variație anticipată a masei monetare trebuie să ducă la modificări aşteptate ale nivelului prețurilor, ducând la o confruntare între costul de oportunitate al deținerilor de bani şi acela al capitalului; ceea ce influențează utilitatea şi poate afecta şi acumularea de capital (Fischer 1979). Chiar şi evoluțiile neaşteptate, dacă sunt rezultatul operațiunilor *open-market*, pot fi lipsite de neutralitate: operațiunile pe piața deschisă implică o parte din deținătorii de monedă şi au efecte de distribuire a veniturilor (Rotemberg, 1984; Grossman şi Weiss, 1983).

Totuşi, cu excepția inflației care poate avea implicații importante, celelalte efecte ale variației masei monetare asupra economiei reale, în condițiile unei economii ideale amintite anterior, nu pot fi reținute ca semnificative nici ca formă de manifestare şi nici ca amplitudine.

Din acest motiv, majoritatea cercetătorilor au adoptat ca implicită ipoteza conform căreia prețurile bunurilor şi muncii nu se ajustează imediat şi proporțional la variația masei monetare, concentrându-se mai degrabă asupra cauzelor şi implicațiilor acestui fapt.

Începând cu Keynes şi până la mijlocul anilor ’70, majoritatea economiştilor au urmat în convingerile lor şcoala sintezei neoclasice, care susținea că variațiile masei monetare determină modificări semnificative în cererea reală agregată şi în nivelul producției, deoarece salariile nominale şi prețurile se ajustau prea lent la variațiile în nivelul ocupării şi producției. Studiile s-au axat, pe de o parte pe mecanismul de transmisie al politicii monetare, iar pe de altă parte pe rigiditatea salariilor nominale şi a prețurilor, denumite generic rigidități nominale, după o terminologie inventată de Keynes.

Corespunzător eforturilor de reconstrucție care au urmat crizei anilor ’70, un prim curent de cercetări a revenit la modelul concurenței perfecte, cu prețuri flexibile, dar relaxând ipoteza informației pe deplin disponibile, ipoteză care devine una a asimetriei informației – agenții economici iau decizii fără a şti tot ce ar trebui să ştie, în particular nefăcând distincție între şocurile reale şi cele monetare, ceea ce califică banii să afecteze economia reală.

Dezbaterile în acest sens au început cu *Friedman (1968),* care susținea că banii au efecte reale numai pe termen scurt, pe termen lung Curba Phillips devenind o dreaptă verticală. Teoria lui Friedman în acest sens este fondată pe două idei-cheie:

I. existența unor contracte nominale decalate în care prețurile şi salariile nominale sunt fixate în avans şi ajustate la anumite intervale prestabilite, nu prea des – rigiditatea directă a prețului muncii şi bunurilor;

II. oamenii au nevoie de timp pentru a lua decizii adaptative, deoarece trebuie să studieze noua conjunctură economică – teoria informației asimetrice sau incomplete în care non-neutralitatea decurge din faptul că modificarea masei monetare nu este imediat observată de toți agenții (deoarece după un anumit timp agenții se informează, asimetria informației este considerată temporară).

Ceea ce Friedman nu precizează este modul în care se formează aşteptările agenților economici şi ceea ce înseamnă echilibrul în acest context. Acest neajuns este înlăturat de Lucas şi Phelps, care construiesc şi modelul inițial. Ideea centrală a modelului Lucas – Phelps al informației imperfecte este că atunci când agenții economici observă o modificare a prețului la produsele lor, nu pot şti dacă aceasta reflectă o modificare în prețul relativ al unui bun (care ar induce o variație în cantitatea optimă de produs) sau una în nivelul agregat al prețurilor (care ar lăsa neschimbat nivelul optim al producției). Când prețul unui produs creşte, există o probabilitate ataşată fiecăruia din evenimentele: „creştere datorată evoluției prețului agregat” sau „creştere datorată evoluției prețului relativ”, răspunsul rațional al firmei fiind să ia în considerare ambele evenimente, acționând prin creştera „întrucâtva” a producției (dar mai puțin sau mai mult decât ar fi nevoie, generând dezechilibre).

Agenții observă creşterea prețurilor, dar nu pot şti dacă este permanentă sau temporară, deoarece există mai multe şocuri simultane în economie (asupra cererii relative – prin modificarea preferințelor – sau asupra cererii agregate – prin modificarea ofertei de monedă), iar ei nu le pot evalua separat, ceea ce duce la ajustarea incompletă a ofertei de muncă.

Când şocurile sunt observate, ele modifică doar prețul agregat, fără a avea efecte reale; când nu sunt observate, influențează atât nivelul prețului agregat cât şi al producției totale.

Modelul lui Lucas introduce aşteptările ca parte din comportamentul agenților economici, apoi studiază deciziile optime care iau în considerare toate aceste elemente.

Răspunsul variabilelor economice reale la un astfel de impuls nu este considerat foarte semnificativ în literatura de specialitate (Walsh, 1998).

Un al doilea curent de investigații a păstrat ipotezele primului (concurență perfectă, prețuri flexibile) dar s-a concentrat pe deciziile intertemporale ale gospodăriilor şi agenților economici, analizând mijloacele prin care banii pot avea efecte importante şi persistente în economia reală. Ulterior, acest curent s-a mutat către analiza efectelor reale ale şocurilor fiscale, de productivitate sau care decurg din preferințele consumatorilor.

Recent (sfârşitul anilor ’70) a luat naştere un al treilea curent de cercetare: şcoala de gândire neokeynesistă, care modifică ipotezele primelor două prin revenirea la ideile keynesiene: concurența imperfectă şi rigidități reale şi nominale la salarii şi prețuri. Acest curent nu este încă unul omogen.

Cercetările au debutat cu încercarea de a aduce la un loc aşteptările raționale şi rigiditățile nominale în condiții de concurență imperfectă. Două studii importante, Fischer (1977) şi Taylor (1980), au realizat acest fapt, oferind un rol important politicii economice în general şi politicii monetare în special. Aceastea sunt modele ale rigidităților reale, în care sunt cerute două condiții pentru ca banii să aibă efecte reale:

I. elasticitatea salariului real dorit la modificările ratei şomajului să fie subunitară – rigiditatea salariului real;
II. salariile nominale să fie prestabilite pentru o perioadă – rigiditatea salariului nominal.

În ultimii ani, cercetarea (având ca obiect rolul banilor în economia reală) s-a concentrat asupra rigidităților nominale, ca o rotiță-cheie care transmite impulsurile generate de angrenajul ale politicii monetare către angrenajul economiei reale.

A apărut astfel o literatură efervescentă şi abundentă – studii asupra tuturor fațetelor acestui fenomen: cauzele rigidităților nominale sau fundamentele lor microeconomice, încercarea de a găsi dovezi empirice ale existenței lor, teste de detectare, măsurarea rigidităților în mod absolut şi relativ una la cealaltă, studiul efectelor lor (în economia reală, asupra politicii monetare sau,

concret, asupra mecanismului de transmisie monetară; măsurarea amplitudinii şi persistenței efectelor lor; compararea efectelor rigidității salariului nominal cu cele ale prețului), construirea unor modele ale ciclurilor economice care să le înglobeze, anume construirea modelelor dinamic-stochastice ale echilibrului general şi deducerea din ele a stării de optim economic sau a deciziilor optime de politică monetară. Apoi, rigiditățile nominale sunt puse în legătură cu diverse probleme de interes macroeconomic sau general: rata de schimb, dobânzile, globalizarea, problemele unei economii deschise etc.

Rigiditățile reale fac obiectul unui număr mai mic de studii, dar a cărui evoluție este promițătoare.

În concluzie, teoreticienii şi cercetătorii sunt de acord că, pentru ca politica monetară să aibă efecte asupra economiei reale, este nevoie de existența unor imperfecțiuni nominale, care pot lua următoarele forme:

(I) inflația ca taxă;

(II) asimetria informației, corespunzătoare modelului Lucas (1972, 1973);

(III) în modelul lui Lucas, imperfecțiunile nominale sunt de natură informațională: agenții nu cunosc nivelul prețului agregat şi astfel nu pot distinge mişcările în nivelul prețurilor nominale şi relative;

(IV) în economia actuală, o astfel de ipoteză nu mai este valabilă; chiar şi la momentul apariției modelului, ea avea o valabilitate temporară, pe termen lung agenții putându-se informa. Astfel, modelul asimetriei informației nu este un substituent consistent pentru teoriile rigidităților nominale. Totuşi, lipsa informației poate explica de ce agenții stabilesc prețurile pentru perioade fixe, venind în ajutorul teoriilor prețurilor rigide;

(V) efectele de lichiditate, formalizate în modele de către Lucas (1990), Fuerst (1992), Christiano şi Eichenbaum (1991, 1992). În aceste modele, imperfecțiunea nominală constă în faptul că unii agenți îşi stabilesc deținerile de bani în avans şi nu le pot ajusta imediat ce se modifică nivelul prețurilor. Ipoteza este una rezonabilă, confirmată empiric: deținerile de bani se adaptează treptat la nivelul optim. Ball şi Mankiw (1994) nu apreciază aceste teorii ca suficiente pentru a explica efectele banilor;

(VI) rigiditățile nominale şi reale – rigiditatea prețului (nominal, real) şi a salariului (nominal, real) – sunt teorii asupra cărora cercetarea economică s-a concentrat vreme îndelungată, fiind considerate definitorii în cadrul transmisiei monetare.

Lucrarea debutează prin fotografierea tabloului economic cu rigidități nominale: tipuri şi modele de rigidități nominale, înglobarea lor grafică şi teoretică în angrenajul microeconomic efectiv, dar şi într-un mecanism ideal care ar duce la echilibrul general în condiții de decizii optime (secțiunea 1).

Secțiunea 2 prezintă paleta amplă a teoriilor rigidităților prețului şi salariului nominal, împreună cu unele ilustrări econometrice teoretice. Testele econometrice, analitico-descriptive de detectare a existenței rigidităților nominale fac obiectul secțiunii 3, iar efectele lor reale, privite ca amploare, dar şi ca persistență, sunt evidențiate în secțiunea 4 prin înglobarea rigidității nominale într-un model dinamic stochastic al echilibrului economic general.

Secțiunea 5 se ocupă cu studiul cantitativ al fenomenului de rigiditate nominală pentru economia României.

I. RIGIDITĂȚILE NOMINALE – PÂRGHII ÎN TRANSMISIA MONETARĂ

În 1789, Adam Smith scria că prețurile sunt determinate de „proporția dintre cantitatea efectiv adusă pe piață şi cererea celor care sunt dispuşi să plătească prețul pieței pentru produsul respectiv”. Cu alte cuvinte, Smith susține că prețurile sunt determinate în mod liber de piață, prin jocul dintre cerere şi ofertă, aşezând astfel fundațiile pentru şcoala economică clasică. Ulterior economiştii au observat că există anumite bariere în calea liberei ajustări a prețurilor, situație în care efectele unui şoc, fie din partea cererii fie a ofertei, se vor propaga mai degrabă în cantități decât în prețuri.

Analiza rigidității prețurilor este abordată de cele mai multe ori în literatura de specialitate în conexiune cu rigiditatea salariilor (Yates, 1998). Procesul este rezumat astfel: când are loc o scădere a cererii de muncă, salariul real trebuie să scadă pentru a minimiza efectul acesteia asupra nivelului ocupării. Dacă, din anumite motive, salariul nominal nu se va diminua, singura modalitate de reducere a salariului real este prin scăderea cantității de bunuri în care se traduce salariul nominal, adică prin creşterea nivelului prețurilor.

Acest exemplu ne duce la următoarea definiție a rigidităților nominale: salariile/prețurile sunt rigide la scădere dacă variația salariului nominal/prețului la un şoc al cererii de muncă/bunuri este mai mare când şocul este pozitiv decât atunci când este negativ. În acest context, dacă prețul este menținut constant prin operațiuni de politică monetară, salariul real nu poate scădea, iar variația cererii de muncă va duce la creşterea şomajului. În prezența rigidităților nominale a salariilor şi prețurilor, când nivelul general al prețurilor este menținut constant, o economie care se confruntă cu o secvență de şocuri negative sau pozitive, va răspunde prin variații ale producției şi şomajului.

În ultimii ani, multe bănci centrale au trecut la țintirea directă a inflației, existând un consens că politica monetară trebuie să aibă ca obiectiv un nivel redus al inflației. Politica monetară a inflației reduse a îndreptat atenția specialiştilor către presiunea pe care, în aceste condiții, rigiditatea salariului nominal ar putea-o exercita asupra fixării salariului, care se va stabili la un nivel mult superior celui de echilibru, generând o rată mai ridicată a şomajului de echilibru.

O firmă afectată de un şoc pozitiv de cerere ar putea alege să ridice salariile şi să opereze noi angajări, pe când sub incidența scăderii cererii, ea ar dori să reducă salariul real (pentru a reduce costul de producție) şi să facă disponibilizări. O coborâre substanțială a nivelului real de salarizare se poate îndeplini prin o rată de creştere a salariului nominal inferioară ratei inflației sau,

dacă inflația este mică, prin reducerea salariului nominal. Dacă acesta din urmă este rigid la inflație mică, firmele nu vor putea scădea costurile prin pârghia salariului, fiind nevoie să compenseze prin disponibilizări, de unde o rată a şomajului de echilibru superioară celei în lipsa rigidității.

1.1. Diferite tipuri de rigidități

Rigiditățile (Corden, 1978) pot interveni în: determinarea salariului nominal, în determinarea prețului de vânzare şi în funcția de producție. În ceea ce priveşte funcția de producție, între muncă şi capital ca factori de producție fie poate exista o substituție perfectă, caz în care funcția de producție nu prezintă rigiditate, fie coeficienții factorilor de producție menționați pot fi ficşi, când funcția de producție este rigidă.

Salariile nominale pot fi rigide la scădere, elastice la piață sau elastice la prețuri. În situația salariilor nominale elastice la piață, acestea scad rapid o dată cu creşterea şomajului, stabilizându-se numai la nivelul corespunzător angajării depline. Salariile nominale elastice la prețuri vor creşte rapid o dată cu creşterea nivelului general al prețurilor, pentru menținerea unui anumit salariu real.

Referitor la determinarea prețului, se disting de asemenea trei cazuri. Astfel, prețurile pot fi rigide, elastice la piață sau elastice la costuri. Prețurile elastice în funcție de costuri vor creşte rapid o dată cu creşterea costurilor în scopul de a menține un profit constant. Prețurile reactive la costuri vor răspunde atât la scăderi cât şi la creşteri ale acestora şi, prin analogie, se constată că poate exista rigiditate la scădere, dar şi la creştere.

Având în vedere cele trei situații de determinare a salariului nominal şi cele trei situații de determinare a prețului, putem obține cele nouă modele ilustrate în tabelul de mai jos (tabelul nr. 1.1). Implicațiile celor nouă situații vor fi discutate în cele ce urmează.

Tabelul nr. 1.1

Diferite situații economice în funcție de elasticitatea prețului şi salariului

		Prețul		
		Flexibil pe piață	**Rigid**	**Reactiv la costuri**
Salariul nominal	**Flexibil pe piață**	1. modelul neoclasic	4. cazul 4	7. cazul 7
	Rigid	2. modelul teoriei generale	5. modelul keynesian	8. cazul 8
	Reactiv la prețuri	3. modelul clasic	6. cazul 6	9. cazul 9

1.2. Ilustrarea grafică a mecanismelor de pe piață în prezența rigidităților nominale

Figura nr. 1.1 prezintă reprezentarea mecanismelor de pe piață într-un sistem de coordonate date de preț şi cantitatea produsă şi oferită. Curba *(D)* reprezintă curba cheltuielilor de consum corespunzătoare unei anumite cantități de monedă oferite *(MV)* sau curba cererii agregate in echilibrul original. *(S)* reprezintă curba ofertei agregate corespunzătoare unui salariu nominal dat. Prețul inițial de echilibru este *OP*, cantitatea produsă corespunzătoare este data de *OR*, iar echilibrul este atins în punctul *Q*, caracterizat prin angajare deplină pe piața muncii. Caracteristicile unei economii aflate în punctul *Q* sunt următoarele:

a) un anumit nivel al cererii/consumului real, dat de nivelul *MV* şi de preț;
b) un anumit nivel al salariului real, dat de preț şi de acel nivel al salariului nominal pentru care piața muncii este în echilibru;
c) un anumit nivel al prețului, dat de *OP*.

Figura nr. 1.1

Mecanisme de pe piețele cu rigidități nominale

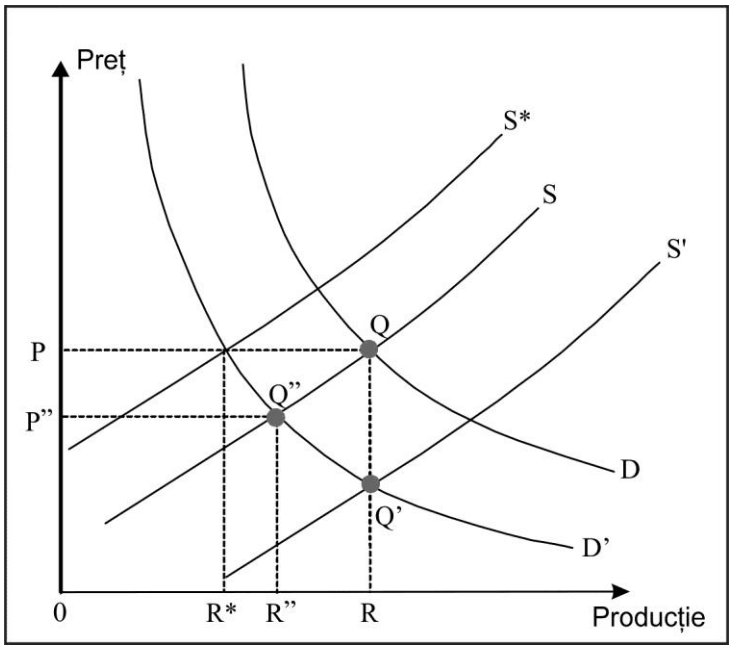

Dacă se doreşte menținerea situației de angajare deplină pe piața muncii, este necesar a fi păstrate condițiile (a) şi (b), dar nu şi (c).

Spre exemplu, la o scădere a cererii agregate şi a cheltuielilor de consum generate de scăderea *MV*, curba cererii se va deplasa în jos, către *D'*. În acest caz, nivelul ocupării depline va fi menținut dacă salariul nominal va scădea proporțional deplasând oferta agregată la *S'*, iar prețul agregat se va diminua şi el. Echilibrul se va muta astfel în punctul *Q'*. Consumul real şi salariul real rămân neschimbate. Acest scenariu corespunde cazului 1 din tabelul nr. 1.1, indicat prin modelul neoclasic. Echilibrul se restabileşte automat.

Pot exista însă şi alte două comportamente ale economiei ca urmare a şocului asupra cererii inițiat de scăderea *MV*. Dacă prețul ar fi rigid, consumul real s-ar diminua proporțional cu scăderea consumului nominal, iar producția ar scădea la *OR**. Această situație corespunde cazurilor 4,5, şi 6 din tabelul nr. 1.1.

Alternativ, prețul poate fi flexibil, dar salariul nominal rigid (cazul 2 din tabel, respectiv modelul teoriei economice generale). În acest caz, deplasarea la stânga a cererii ar duce către un nou echilibru în punctul *Q"*. Curba ofertei rămâne nemişcată, salariul nominal fiind rigid la scădere. Prețul va scădea la *OP"*, iar producția la *OR"*. Comparativ cu situația originală, consumul real a scăzut, deşi în mai mică măsură decât în cazul unui preț rigid, iar salariul real a înregistrat o creştere.

1.3. Acțiune pentru optim economic; scopuri şi instrumente

Pentru a analiza mai bine cazurile enumerate în tabelul de mai sus, vom defini o situație de optim economic, dată de echilibrul absolut, Walrasian: angajare deplină (echilibru pe piața muncii) simultan cu echilibru pe piața bunurilor.

Realizarea echilibrului absolut ca țintă finală necesită atingerea a două ținte intermediare: consumul real şi salariul real să se găsescă la nivelul corespunzător ocupării depline.

Pentru a atinge aceste ținte, avem la dispoziție trei potențiale instrumente: consumul nominal sau cererea nominală *(MV),* prețul şi salariul nominal. Aceste instrumente pot fi rigide, sau pot fi flexibile: fie flexibile în mod automat, ca răspuns la impulsurile emise de piață, tinzând către situația de golire a piețelor, fie flexibile ca urmare a impulsurilor de politică economică.

(I) Dacă oricare două dintre aceste instrumente sunt automat flexibile o dată cu piața, echilibrul deplin se va realiza în mod automat. Astfel, în modelul neoclasic, caracterizat prin elasticitatea prețului şi a salariului nominal, starea de ocupare deplină este menținută în ciuda rigidității consumului nominal. Echilibrul se va realiza într-un punct situat deasupra punctului *R* din figura nr.1.1.

(II) Dacă un instrument este automat flexibil, iar altul este o variabilă de politică economică, echilibrul poate fi atins prin măsuri de politică economică, şi nu în mod natural. Astfel, în modelul teoriei economice generale (cazul 2), salariul nominal este rigid, preţul este flexibil, fiind nevoie de politici de influenţare a cererii nominale pentru a menţine echilibrul absolut.

(III) Dacă două instrumente sunt rigide nu se poate atinge echilibrul absolut (cu excepţia cazului în care cele două sunt rigide la nivelurile corespunzătoare atingerii uneia din cele două ţinte). Astfel, dacă salariul nominal ar fi rigid la un nivel reprezentat de curba ofertei *(S*),* iar preţul ar fi rigid la *OP*, oferta potenţială ar fi *OR*.* În acest caz, managementul cererii ar putea aduce producţia cât mai aproape de *OR*,* dar fără a putea atinge nivelul ocupării depline. Orice creştere în cererea nominală dincolo de *D'* ar crea exces de cerere pe piaţa bunurilor.

Alternativ, cererea nominală poate fi rigidă, posibil ca rezultat al unei politici monetare de tip Friedman, salariul nominal fiind şi el rigid, dar la un nivel „necorespunzător", caz în care echilibrul deplin nu poate fi atins doar prin variaţia preţului.

1.4. Note asupra celor nouă cazuri posibile pe piaţă, identificate în tabelul nr. 1.1

- *Cazul 1: modelul neoclasic (Patinkin, 1965)*

O situaţie de şomaj temporar determină scăderea salariilor şi a preţurilor, ceea ce face să crească cererea reală pentru un nivel dat al *MV*. Dacă *M* este fix, atunci va creşte oferta reală de bani: consumul este stimulat prin efectul deţinerilor reale, iar investiţiile prin ratele mai mici de dobândă.

- *Cazul 2: modelul teoriei economice generale*

O trăsătură importantă a acestui model este faptul că reducerea şomajului poate fi realizată numai prin creşterea consumului nominal asociat cu scăderea salariului real. Astfel, salariile nominale elastice la preţ, care creează salarii reale rigide, nu sunt compatibile cu acest model şi cu implicaţiile sale keynesiene. Keynes nu a aderat explicit la acest model, dar este evident că el reprezintă elementul principal în teoria generală (Patinkin, 1965; Grossman, 1972; Malinvaud, 1977).

- *Cazul 3: modelul clasic*

Una din ipotezele acestui model este ajustarea rapidă a salariului nominal pentru menţinerea salariului real la un nivel mai ridicat decât cel corespunzător angajării depline. Acest nivel excesiv al salariului real creează

aşa-numitul „şomaj clasic”. În termeni de ţinte şi instrumente, unul dintre instrumente, rata salariului nominal se ajustează automat astfel încât să atingă una dintre variabilele-ţintă, anume salariul real, dar la un nivel diferit de cel optim. Salariul real fiind rigid la un nivel nonoptim, una dintre ţintele intermediare, salariul real de echilibru, nu poate fi atinsă.

Urmărind pe figura nr. 1.1, o creştere a consumului nominal corespunzătoare deplasării la dreapta a curbei cererii agregate, creştere destinată reducerii şomajului, va fi anulată prin deplasarea curbei ofertei către stânga, astfel încât producţia va rămâne neschimbată. Noul echilibru aduce doar preţuri şi salarii nominale mai mari.

În principiu, aici poate fi inclus şi cazul în care salariul real este fix la un nivel inferior celui de echilibru, situaţie care se apropie de cazul 5 analizat mai jos.

- *Cazul 4: rigiditatea preţului şi flexibilitatea salariului nominal*

Acest caz este deosebit de interesant. Pornind de la situaţia de echilibru pe piaţa bunurilor, combinată cu şomaj, o reducere a salariului nominal va creşte nivelul ocupării doar dacă, în acelaşi timp va creşte şi consumul nominal; un consum nominal rigid nu va duce la efectul amintit anterior. Oponenţii reducerilor salariale se bazează pe acest model în poziţia lor.

În conformitate cu figura nr. 1.1, să presupunem că preţul este rigid la *OP* şi cererea nominală la *D'*. Oferta iniţială este *S**, iar producţia *OR**, fără ca să fi crescut consumul real.

O scădere de la sine a salariului real nu duce la reducerea şomajului, chiar dacă exista iniţial şomaj. Cererea de muncă este îngrădită de cererea de consum, adică de nivelul rigid al consumului real.

Echivalent, creşterea de la sine a *MV,* neînsoţită de flexibilitatea salariului sau a preţului, nu va îmbunătăţi ocuparea, cererea de muncă fiind limitată de un salariu real excesiv.

Două instrumente vor fi utilizate pentru a atinge ţintele intermediare necesare realizării ocupării depline. Trebuie notat că, dacă salariul nominal ar fi flexibil, scăzând atâta timp cât există şomaj, acesta ar tinde către zero; în acest caz aşadar, este nevoie de stabilirea unui plafon al flexibilităţii la scădere.

Modelul poate fi transpus, într-un mod foarte relevant, într-un context de inflaţie generală. Rata creşterii preţurilor este considerată constantă pe termen scurt (fapt echivalent cu rigiditatea preţurilor într-un model static), la fel şi oferta de bani, iar cantitatea de bani nu creşte mai repede decât creşterea preţurilor.

Constrângerea exercitată asupra salariilor, care face ca salariile să crească mai încet decât preţurile, cu toate că reduce salariul real, în acest caz nu reuşeşte să amelioreze angajarea pe piaţa muncii.

- *Cazul 5: modelul keynesian*

În acest caz, atât preţul cât şi salariul nominal sunt rigide, deci salariul real este rigid. S-ar putea aprecia astfel că acest model împreună cu modelul

clasic sunt două aspecte ale unui model mai larg, modelul cu salariu real rigid: preţul fiind rigid la modificările cererii agregate în modelul keynesian şi flexibil în modelul clasic.

Mai mult, fiecare din cele două modele se pot subclasifica în subtipuri. Salariul real poate fi deasupra, sub sau la nivelul corespunzător angajării depline. Economiştii – precum Pigou – au fost preocupaţi de primul subtip (salariu real prea mare), care duce la şomaj clasic. Subtipul modelului clasic cu salariului real prea mic nu este de interes. Cu toate acestea, ambele ipostaze ale modelului keynesian suscită un mare interes în literatură[1].

i) Salariul real la nivelul corespunzător angajării depline sau inferior

Revenind la figura nr.1, preţul este rigid la nivelul *OP*, iar curba ofertei este *S* sau *S'*; *OR* este producţia la angajare deplină. Pornind de la un nivel al producţiei în condiţii de şomaj de *OR*,* ocuparea deplină se poate realiza crescând consumul nominal de la *D'* la *D.* Salariul real, ca ţintă intermediară, nu constituie o problemă, fiind deja atinsă, astfel încât doar instrumentul rămas, cererea agregată, poate fi manipulat pentru atingerea celeilalte ţinte intermediare, consumul real corespunzător angajării depline.

ii) Salariul real deasupra nivelului corespunzător angajării depline

Alternativ, s-ar putea considera că modelele keynesiene ar fi mai bine reprezentate de cazul prezentat în figura nr. 1.2. Preţul este rigid la *OP*, iar salariul nominal rigid conduce la curba ofertei *S**. Producţia corespunzătoare ocupării depline, *OR*, nu poate fi realizată deoarece salariul real este rigid la un nivel prea ridicat. Manipularea cererii agregate nu poate ridica producţia deasupra *OR**, aceasta fiind o limită a politicilor keynesiene. Dacă cererea ar fi *D"*, avem de-a face cu „şomaj keynesian" reprezentat prin pierderea de producţie $R^{+}R^{*}$ pe lângă şomajul clasic dat de *R*R*. Majoritatea expunerilor keynesiste debutează cu o stare de şomaj keynesian, fiind preocupate de aducerea economiei la *OR*.*

- *Cazul 6*

Se observă că situaţia 6 din tabelul nr.1.1 dispare ca un caz separat. Cu preţul considerat rigid, salariul nominal nu poate răspunde la variaţiile de preţ.

[1] *Începând cu analizele riguroase regăsite în Barro şi Grossman (1976), Patinkin (1965), Malinvaud (1977).*

Figura nr. 1.2

Preţul elastic în funcţie de costul de producţie – alte trei modele

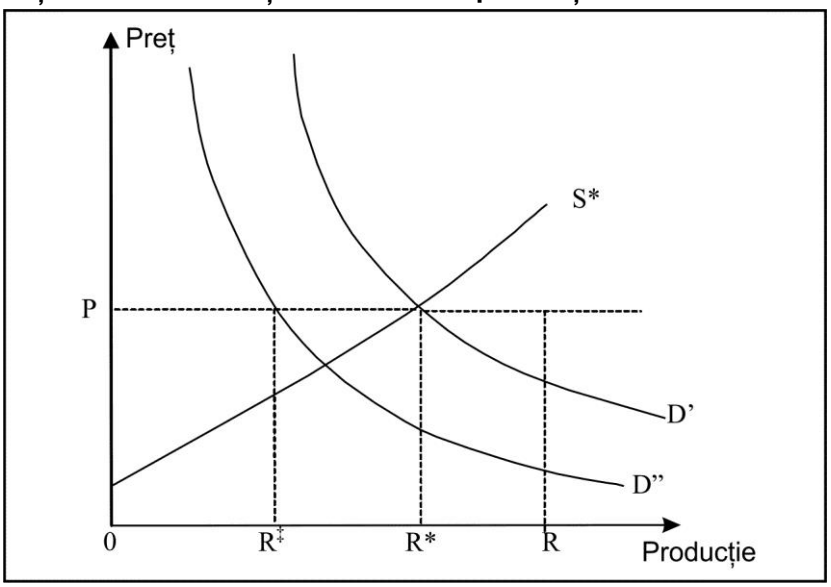

- *Cazurile 7, 8 şi 9*

După cum stipulează teoria microeconomică, preţul la care se oferă pe piaţă bunurile se formează prin adăugarea, la costul de producţie, a unei marje de profit. La acest fapt se referă cazurile 7, 8 şi 9 din prezentarea de faţă.

La un anumit salariu nominal, curba ofertei este, ca şi anterior, crescătoare. Totuşi, ea diferă de cazurile anterioare prin aceea că, în loc să indice variaţia costurilor marginale de producţie la diferite niveluri ale producţiei, curba ofertei derivă din adăugarea unei marje constante la costul mediu de producţie.

Variaţiile consumului nominal, ale salariului nominal şi real sunt similare cu cazul în care preţul variază liber pe piaţă: salariul nominal variind o dată cu condiţiile pieţei, echilibrul deplin se va realiza chiar dacă ar fi rigid consumul nominal; cu un salariu nominal rigid, echilibrul se va atinge prin variaţia cererii agregate; cu un salariu nominal elastic la preţ (salariu real rigid), şomajul este inevitabil, dacă salariul real este prea ridicat.

În cazul 9, salariul real rigid este compatibilizat cu marja constantă de profit prin producţia redusă şi deci o productivitate ridicată a muncii. Dacă nu există productivitate marginală descrescătoare a muncii, nu este posibilă fixarea marjei de profit independent de fixarea salariului real.

1.5. Cui îi incumbă dezechilibrul?

Presupunând că sindicatele determină rata salariului nominal, marii producători impun nivelul preţului, iar autoritatea monetară stabileşte nivelul cererii nominale, cine este vinovat pentru apariţia şomajului ca expresie a dezechilibrului din economie?

Problema care se pune este realizarea echilibrului general pe piaţă prin atingerea celor două ţinte intermediare stabilite mai sus: nivelul optim al salariului şi consumului exprimate în termeni reali, adică acele niveluri corespunzătoare ocupării depline pe piaţa muncii şi echilibrului pe piaţa bunurilor.

(i) Dacă una dintre ţintele intermediare este fixată de unul dintre cei trei actori, ceilalţi doi nu pot face nimic pentru a aduce economia la echilibru. Dacă sindicatele fixează salariul real la un nivel prea mare, autoritatea monetară nu poate genera ocuparea deplină, iar dacă autoritatea monetară ajustează oferta de monedă astfel încât să fixeze consumul nominal, nici o reducere a salariului nominal sau a preţului nu pot creşte nivelul de ocupare peste cel determinat de cererea reală.

Vina dezechilibrului aparţine, aşadar, părţii care fixează ţinta intermediară.

(ii) Cazul în care două instrumente sunt fixe în termeni nominali. Dacă două instrumente sunt fixe în termeni nominali, al treilea actor participant la piaţă nu poate aduce economia la echilibru deplin. De exemplu, dacă salariul nominal şi nivelul preţurilor sunt date şi rigide, autoritatea monetară nu foate afecta salariul real. Dacă, pe de altă parte, preţul şi *MV* sunt fixe, patronatele nu pot influenţa consumul real. Sau, similar, în cazul în care *MV* şi salariul nominal sunt fixe, echilibrul nu poate fi realizat doar de grupul marilor agenţi economici.

Aşadar, vina eşecului în atingerea echilibrului absolut pe piaţă revine celor doi actori care fixează două instrumente exprimate în termeni nominali.

(iii) Cazul unui singur instrument fixat. Dacă unul dintre instrumente este rigid în termeni nominali, ceilalţi doi actori reprezentativi pe piaţă pot realiza echilibrul deplin. Dacă un al doilea instrument este flexibil, dezechilibrul incumbă operatorului celui de-al treilea instrument, ca şi operatorului instrumentului iniţial fixat.

Presupunând că preţul este rigid şi că politica de cerere este aceea vizată să realizeze echilibrul economic general, creşterea şomajului va incumba atât sindicatelor, care menţin un salariu real prea ridicat, cât şi patronatelor care au rigidizat preţul.

Dacă autoritatea monetară fixează *MV*, iar preţul este flexibil, şomajul este vina sindicatelor. Dacă salariul nominal este rigid şi preţul flexibil (modelul teoriei economice generale), autoritatea monetară este răspunzătoare de şomaj, deşi răspunderea aparţine şi sindicatelor deoarece au fixat salariul nominal. Atât sindicatele, cât şi autoritatea monetară pot reduce şomajul.

II. TEORII ALE RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ŞI STUDII EMPIRICE ALE EXISTENȚEI LOR

Literatura economică a identificat surse variate ale rigidităților nominale de pe piața muncii, în speță ale rigidității salariului nominal. Demersul identificării cauzelor rigidității salariilor nominale este unul laborios, existând o multitudine de teorii care le explică, teorii pe care le vom prezenta în continuare în ordinea descrescătoare a importanței pe care literatura de specialitate le-o atribuie.

(I) Teorii ale salariului relativ şi preocupării pentru corectitudine (moralitate, *fairness*) în stabilirea salariului nominal, întărite cu una din următoarele considerente:

- legislația şi instituțiile de pe piața muncii (comportamentul uniunilor de sindicate);
- lipsa de informații (asimetrie a informației) despre stabilirea salariilor din alte sindicate;
- reticența unui sindicat în a fi inițiator de negocieri salariale, chiar dacă va fi urmat de alte sindicate.

(II) Teorii ale iluziei monetare, ale aversiunii față de pierdere şi ale rigidității salariului real.

(III) Teorii ale lipsei de coordonare între firme în modificarea salariilor sau ale ajustării decalate (*staggering*) a salariilor nominale şi costurile de meniu.

(IV) Teorii ale costului ridicat al informației împreună cu eterogenitatea forței şi locurilor de muncă.

(V) Teoria aversiunii la risc mai mare pentru salariați decât pentru firme.

În ceea ce priveşte piața bunurilor, rigiditatea prețului este explicată din perspectivă statică, dar şi dinamică, prin următoarele teorii, a căror ipoteză comună implicită este existența concurenței imperfecte:

(I) teoria costurilor ajustării care apar sub forma costurilor de meniu sau a altor fricțiuni de ajustare a prețurilor nominale;

(II) teoria rigidităților reale;

(III) teoria ajustării decalate (*staggering*) a prețurilor;

(IV) teoria iluziei monetare a consumatorilor: reducerile de prețuri pot crea confuzie consumatorilor care suferă de iluzie monetară;

(V) teoria semnalului calității: reducerile de prețuri semnalează pierderi de calitate;

(VI) teoria comportamentului strategic al firmelor: preţurile sunt rigide la scădere datorită luptei pentru piaţă a firmelor;

(VII) rigiditatea preţului explicată prin eterogenitatea produselor împreună cu costul informaţiei;

(VIII) teoria existenţei contractelor implicite;

(IX) teoria evoluţiei preţului odată cu salariul nominal: formarea preţului prin adăugarea unei marje la costul muncii.

2.1. Rigiditatea salariului nominal: teorii şi evidenţe statistice empirice

I. Teoria salariului relativ îşi are debutul în „Teoria generală a folosirii mâinii de lucru şi a banilor" (Keynes, 1936): „Datorită mobilităţii limitate a forţei de muncă şi a faptului că salariile nu tind să egalizeze avantajele nete aferente exercitării diferitelor ocupaţii, indivizii (grupurile de indivizi) care ar consimţi la reducerea salariului nominal relativ, ar suferi implicit o reducere a salariului real relativ, dezavantaj suficient de convingător pentru a-i face să se opună unei eventuale diminuări a retribuţiei lor. Pe de altă parte, nu este posibil ca muncitorii să se opună oricărei reduceri în salariul real, în speţă aceleia datorate modificării în puterea de cumpărare a banilor, care îi afectează la fel pe toţi; de fapt, nimeni nu opune rezistenţă erodării câştigului real astfel apărute, decât dacă atinge intensităţi extreme".

Aşadar, indivizii sunt preocupaţi de nivelul salariilor relative şi nu vor accepta reduceri unilaterale ale salariului lor nominal. Inflaţia, însă, erodează simultan toate salariile, deschizând calea către reducerea salariilor reale în caz de nevoie.

Acest argument s-a dovedit foarte durabil, de-a lungul timpului regăsindu-se în comentariile unor cercetători reprezentativi precum Schultze (1959), Samuelson şi Solow (1960), Tobin (1972), Akerlof *et al.* (1996), Yates (1998).

Teoria moralei adaugă la preocuparea pentru salariul relativ componenta de moralitate definită ca „atitudinea emoţională faţă de muncă, organizaţie şi colegi" (Bewley, 1999): salariaţii fac remuneraţiile rigide la scădere nu numai pentru că reducerea lor le deteriorează nivelul de trai, ci şi pentru că îi afectează moral în mod neplăcut, considerând-o nedreaptă. Mai mult, chiar şi firmele evită reducerile salariale deoarece moralul scăzut al angajaţilor va conduce la pierderi de productivitate. Excepţia o constituie situaţia în care firma se confruntă cu pericolul falimentului, caz în care reducerile de salarii sunt percepute ca necesare, fiind preferate pericolului pierderii locului de muncă.

Totuşi, teoria salariului relativ invocă interesul muncitorului pentru salariul relativ şi rezistența la schimbare, atât la scăderea, cât şi la creşterea acestuia, ceea ce nu este întru totul realist, fiind întărită de alte teorii.

1.1. Legislația şi instituțiile de pe piața muncii (comportamentul uniunilor de sindicate). Teoria organizării muncitorilor în uniuni de sindicate pentru menținerea unor condiții favorabile angajaților dintr-un sector de activitate (Oswald, 1979) susține că un sindicat va fi reticent în a accepta o reducere a salariului, de teama ca celelalte sindicate din uniune să nu interpreteze aceasta ca începutul unui război al prețurilor, care ar rezulta în final în reduceri ale salariului nominal şi real la o cotă de piață constantă. Dimpotrivă, un sindicat ar accepta mai degrabă o creştere a salariului nominal, deoarece celelalte membre din uniune înțeleg că procedând astfel, sindicatul respectiv riscă excluderea lui din uniune datorită prețului prea mare al muncii pe care o oferă.

Legislația care interzice reducerile unilaterale de salarii de către angajatori sau reglementările salariului minim pe economie contribuie şi ele la rigiditatea salariului.

1.2. Stabilirea decalată în timp a salariilor pentru diverse sindicate, necorelată cu creşterea prețurilor, precum şi faptul că un sindicat se confruntă cu o lipsă a informațiilor referitoare la nivelul salariilor sindicatelor din afara unui cartel, fac ca muncitorii din cadrul unui sindicat să presupună că sindicatele străine îşi vor menține salariile constante în urma renegocierilor. În aceste condiții, ei vor fi bucuroşi să accepte o creştere salarială care, în contextul informațiilor de care dispun, îi conduce la concluzia creşterii salariului relativ; totodată, ei se vor opune scăderii nivelului de salarizare.

1.3. În cazul stabilirii decalate în timp a salariilor, când acestea nu sunt indexate cu nivelul prețurilor şi deci nu au o evoluție previzibilă, şi când nu pot fi negociate în afara rundelor anuale de negocieri fără costuri semnificative atât pentru patroni cât şi pentru angajați, salariații dintr-un sindicat vor *respinge reducerea veniturilor în sindicatul lor înainte ca aceasta să se producă în alte sindicate, deoarece salariul lor relativ mediu va fi diminuat*. Nu este cazul şi pentru creşterea în avans a veniturilor din muncă, salariul nemaifiind rigid la creştere.

Studii empirice în acest sens au fost realizate de Clark şi Oswald (1996), pe un panel de salariați britanici, confirmând ipoteza 1; Cappelli şi Sherer (1988), Bolton (1991) confirmând ipoteza 2; Katz (1986) şi Di Tella(1986) confirmă ipote-za 3. Totodată, Smith (1996) confirmă teoria interesului individului pentru corectitudine în stabilirea salariului, corectitudine măsurată prin salariul relativ, studiind industria chimică britanică, unde angajații îşi apreciază nivelul de realizare salarială prin compararea cu retribuțiile oferite de compania lider de pe piață.

II. Teoria iluziei monetare susține că muncitorii suferă de iuzie monetară şi se vor împotrivi reducerilor de salariu monetar, deoarece le traduc în reduceri ale salariului real; aşadar şocurile negative asupra cererii de muncă, generatoare de şomaj, ar putea fi amortizate permițând erodarea salariilor nominale şi reale de către inflația pozitivă.

Pentru a explica, să comparăm două economii, *E1* şi *E2*, caracterizate după cum urmează: *E1* – inflație 10%, variație a salariului nominal de 10%, productivitatea muncii constantă; *E2* – prețurile şi salariile nominale sunt stabile, productivitatea muncii constantă. Dacă salariații confundă salariul nominal cu cel real, în *E1* utilitatea lor percepută va creşte cu 10% în fiecare an. Dacă însă salariul nominal creşte în *E1* cu 5%, salariații nu se vor împotrivi acestei creşteri, contrar reacției pe care ar avea-o în *E2* dacă salariul nominal s-ar reduce cu 5%, cu toate că, în ambele economii, salariul real a cunoscut aceeaşi evoluție (-5%). Această explicație ar putea fi suficientă pentru a justifica țintirea unei inflații pozitive. Totuşi, inflația pozitivă în sine nu ar fi suficientă pentru a compensa efectele pe care un şoc asupra cererii de muncă le-ar avea asupra ocupării. Astfel, dacă nu er exista rigiditatea salariului real – dacă posesorii forței de muncă nu stabilesc salariul, ci doar îl acceptă ca atare, primind echivalentul produsului lor marginal – atunci scăderea cererii de muncă nu va crea exces de ofertă: iluzia monetară a ofertei de muncă nu va conta în stabilirea echilibrului pe piața muncii. Aşadar, trebuie să avem în vedere argumentele pentru care salariații ridică salariul real de echilibru deasupra nivelului corespunzător „golirii” pieței.

III. Teorii ale rigidității salariului real:

- teoria negocierii de salarii la niveluri mai mari decât cel de echilibru (McDonald şi Solow,1981);
- teoria salariului eficient potrivit căreia firmele plătesc un salariu eficient pentru a minimiza migrația muncitorilor (Stiglitz, 1985), sustragerea de la lucru (Shapiro şi Stiglitz, 1984), sau pentru a maximiza şansele de recrutare a unui personal de calitate (Stiglitz, 1976);
- teoria aversiunii la risc: firmele şi angajații doresc să se asigure împotriva evoluțiilor de pe piață prin încheierea unor contracte explicite sau nu (MacLeod şi Malcomson, 1993).

Totuşi, nici aceste teorii nu sunt suficiente pentru a oferi un fundament țintirii unei inflații pozitive, din următorul motiv: să presupunem inflație 10% şi spor de salariu nominal 10%, productivitate constantă, la momentul *t*. La *t+1*, ca urmare a unui şoc asupra cererii agregate reale, salariul nominal va trebui să crească cu 5%, mai puțin decât inflația, pentru a lăsa neschimbat nivelul

ocupării. Să considerăm, totodată, că eficiența muncitorilor este afectată de salariul real (Stiglitz, 1985) şi că aceştia sunt afectați de iluzie monetară (apreciind creşterea nivelului de trai în funcție de variația salariului nominal). Firmele, care ştiu percepția angajaților sau chiar o împărtăşesc şi ele, nu vor creşte salariul nominal doar cu 5% datorită efectului anticipat asupra eficienței muncii, ceea ce va duce la şomaj.

Altfel, să presupunem stabilitate la momentul *t, ceteris paribus*, necesitând o variație în salariul nominal cu 5% sub inflație, adică reducerea salariului nominal cu 5%. Firmele nu vor mai fi reticente decât în exemplul anterior la a reduce salariile cu 5%: salariile nominale ar creşte cu acelaşi procent, iar eficiența va avea de suferit în aceeaşi măsură. Aşadar, rigiditatea salariului nominal şi real ar duce la şomaj în aceeaşi măsură.

Pentru a justifica o inflație pozitivă, bunăstarea salariaților (eficiența lor, în acest exemplu) trebuie să aibă mai mult de suferit la o reducere a salariului nominal de 5% decât are de câştigat când acesta creşte cu 5%.

IV. Teoria aversiunii la pierdere a lucrătorilor

Continuând raționamentul care încheie teoria rigidităților reale de la punctul de mai sus (III) concluzia este că, pe lângă iluzia monetară care generează rigiditate în salariul real, avem nevoie de aversiune la pierdere a muncitorilor.

Fenomenul aversiunii față de pierdere este identificat de Kahneman şi Tversky (1979): „o caracteristică a atitudinii față de fluctuațiile venitului este faptul că scăderea lui îngrijorează în mai mare măsură decât bucură o evoluție favorabilă cu aceeaşi sumă“.

Revenind la exemplul anterior, dacă firmele doresc o reducere a salariului real cu 5% şi inflația este nulă, pentru a lua o decizie ele vor compara efectul pe care l-ar avea asupra eficienței muncii păstrarea nivelului salariilor cu efectul scăderii lui cu 5% în termeni nominali şi implicit reali. Acesta din urmă ar consta
în *x*% mai puțină eficiență.

Dacă inflația este 10%, firmele compară variația de eficiență pentru creşteri de salarii de 10% respectiv 5%. Pierderea de eficiență este acum *y*%, mai mică decât *x*%, deoarece elasticitatea utilității lucrătorilor la salariul nominal este mai mare la creşterea acestuia decât la scădere. În concluzie, este mai previzibil să se reducă salariul real, iar un şoc asupra cererii de muncă să aibă efecte mai mici asupra şomajului.

Opiniile referitoare la validitatea şi manifestarea în practică a fenomenelor iluziei monetare şi aversiunii la pierdere sunt variate. Pe de o

parte, însuşi Keynes (1936) scrie despre „încurajarea psihologică resimțită în prezența unei tendințe de creştere moderată a veniturilor salariale apreciate în termeni nominali”. Pe de altă parte, Tobin (1972) apreciază că „nu este ipoteză mai departe de adevăr decât aceea a iluziei monetare”. În altă ordine de idei, studiile statistice par a confirma cele două ipoteze.

Evidențe empirice

Kahneman, Knetsch şi Thaler (1986), în urma unui sondaj, ajung la următoarea conluzie: 78% din respondenți preferă creşterea de 7% la salariul nominal la 12% inflație unei reduceri de 5% la inflație zero: aceasta este iluzia monetară, în condițiile în care în ambele situații salariul real scade cu 5%.

Shiller (1996), cerând opinia respondenților față de afirmația „dacă salariul meu ar creşte, aş resimți mai multă satisfacție în munca mea, chiar dacă şi prețurile ar creşte în aceeaşi măsură“, primeşte acordul a 59% din populația fără studii economice a eşantionului şi chiar acordul a 10% din economişti.

La concluzii similare ajung şi Shafir *et al.* (1994) şi Haldane (1998).

Briault (1995) atrage atenția asupra acestui gen de anchetă statistică, remarcând că el se bazează pe percepția eşantionului asupra unor evenimente ipotetice, mai degrabă decât să distingă preferințele sale, arătând reacția în cazul concret al producerii efective al evenimentelor considerate.

Revenind la aversiunea față de pierdere, Dunn (1996) regăseşte acest fenomen într-un studiu asupra economiei americane, confirmând concluziile anterioare desprinse de Thaler (1980), Knetsch şi Sinden (1984), Kahneman, Knetsch şi Thaler (1990), care au descoperit că, în jocurile experimentale, indivizii cer mai mulți bani pentru a renunța la un obiect decât sunt dispuşi să plătescă pentru a-l achiziționa.

Şi în alte sectoare economice există comportamente similare (Lintner, 1956; Fama şi Babiank, 1968): managerii societăților pe acțiuni stabilesc politica de dividend astfel încât să minimizeze posibilitatea acordării în viitor a unor dividende mai mici – aceasta din cauză că reacția pieței la scăderea dividendelor ar fi mai puternic defavorabilă decât aprecierea pe care ar oferi-o la creşterea dividendelor acordate.

V. Costurile de meniu şi teoriile ajustării decalate (*staggering*) a salariilor – modelul Fischer şi modelul Taylor

Costurile de meniu acționează similar ca pentru rigiditatea prețurilor, reprezentând în acest caz costuri ale schimbării salariului. Salariul va fi modificat numai când costul menținerii lui constant ar depăşi costurile de

meniu. Aceste costuri sunt considerate simetrice, existând pentru ambele sensuri de evoluție a salariului şi fiind un argument în favoarea rigidității atât la creştere cât şi la scădere.

- Modelul Fischer[1]

Fischer (1977) a construit următorul model:

$y = (m - p) + u$ (2.1.)

$y = -(w - p) + v$ (2.2.)

$w = E_{t-1}p$ (2.3.)

Ecuația (2.1.) reprezintă cererea agregată, în care: y, m, p reprezintă, respectiv, variațiile cantității (producției), masei monetare, prețului, exprimate ca logaritmi; u este o variabilă a efectelor şocurilor nemonetare asupra cererii (e.g. preferințe de consum); elasticitatea producției la deținerile monetare este considerată unitară.

Ecuația (2.2.) corespunde ofertei agregate, obținute prin maximizarea profitului, în care: variabilele sunt exprimate ca variații, sub formă logaritmică, *w* corespunde variației salariului nominal; *v* reprezintă variația ofertei, determinată de factori aleatori, care face ca muncitorii să nu poată alege salariul nominal astfel încât să realizeze salarii reale aşteptate constante simultan cu nivel de ocupare aşteptat constant, uzual *v* este egalată cu zero; elasticitatea producției la salariul nominal este considerată unitară.

Ecuația definitorie a modelului este (2.3.): salariile nominale sunt prestabilite la începutul perioadei, pe baza informației disponibile (de unde introducerea expectației *E*), astfel încât să se realizeze salariu real şi nivel de ocupare aşteptate constante. Informația disponibilă când salariul nominal este predeterminat include valori decalate ale *m* şi *u*, iar nu valori curente.

Rezolvând sistemul de ecuații dat în condiții de aşteptări raționale, obținem:

$$y_t = \text{''}\left[\left(m_t - E_{t-1}^{t} m\right) + \left(u_t - E_{t-1}^{t} u\right)\right] \quad (2.4.)$$

unde $E_i^k x$ reprezintă valoarea lui *x* previzionată la momentul *i* pentru momentul *k*. Se consideră implicit *k* = *t*, momentul prezent.

Ecuația (2.4.) stipulează că şocurile cererii şi cele monetare afectează producția numai în măsura în care sunt neanticipate; forma redusă a modelului este asemănătoare modelului Lucas, dar canalul de propagare este acelaşi ca la Keynes: la prețuri flexibile şi salarii nominale fixate anterior, şocurile asupra cererii cresc prețurile, scad salariul real şi cresc producția.

---

[1] *Un model similar a fost prezentat în paralel de Phelps şi Taylor (1977).*

În acest prim model, dacă autorii politicii economice nu pot interveni mai frecvent şi nu au mai multe informații decât cei ce stabilesc salariul, politica economică nu poate avea vreun rol în stabilizarea producției; acest fapt nu mai este valabil când salariile nominale sunt stabilite pentru perioade mai îndelungate decât decalajele dintre deciziile de politică economică.

Acest lucru este arătat de al doilea model prezentat de Fischer, în care, la debutul fiecărei perioade, jumătate din forța de muncă prestabileşte salariul nominal valabil pentru două perioade: cea curentă şi următoarea. Fiecare salariu nominal este reajustat astfel încât să ducă la un salariu real aşteptat constant în fiecare din cele două perioade. Modelul devine:

$y = (m - p) + u$ (2.1.)

$y = -\,''\left[(\mathrm{w} - \mathrm{p}) + \left(\mathrm{w}_{\mathrm{t-1}} - p\right)\right]$ (2.2'.)

$w = E_{t-1}p$ (2.3.)

unde: $w_{t-1} = E_{t-2}p$

Ecuația (2.2'.) exprimă salariul relevant pentru firme: este o medie ponderată a salariilor nominale existente notate cu w şi w_{t-1} – primul salariu, cel valabil pentru jumătate din forța de muncă (după cum stipulează una dintre ipotezele modelului), este ales la începutul perioadei curente şi valabil pentru aceasta; al doilea este cel ales pentru perioada curentă la începutul perioadei anterioare. Ecuația (2.3.) exprimă faptul că fiecare din aceste două salarii nominale este pe rând egal cu prețul curent aşteptat pe baza informațiilor disponibile în perioada când salariul nominal a fost stabilit (fixat cu scopul obținerii, în termeni de aşteptări, a unui salariu real constant).

Rezolvând sistemul de ecuații dat în condiții de aşteptări raționale, obținem:

$$y = \begin{array}{l} \left(\tfrac{1}{2}\right)\left[1/3\left(m - E_{t-1}m\right) + 2/3\left(m - E_{t-2}m\right)\right] + \\ \left(\tfrac{1}{2}\right)\left[1/3\left(u - E_{t-1}u\right)\right) + 2/3\left(u - E_{t-2}u\right)\right] \end{array} \quad (2.4'.)$$

Variațiile producției continuă să fie determinate de şocuri monetare şi de cerere neanticipate, dar de data aceasta variația neanticipată a masei monetare este egală cu cantitatea de bani existentă minus media ponderată a cantităților anticipate în perioadele curentă şi anterioară. Acest fapt are două implicații:

(i) efectele banilor asupra producției durează două perioade;

(ii) politica monetară fondată pe informații disponibile la începutul unei perioade poate tempera fluctuațiile în producție – presupunând că u este aleatoare ($u = u_{t-1} + v$, v –*"white noise"* – variabilă aleatorie) şi masa monetară

constantă, $y = 1/2\ \left[v + (2/3)v_{t-1}\right]$, dacă $m = -\ 2/3\ v_{t-1}$, $y = 1/2v$ având o varianță mai mică.

Motivul pentru care banii au efecte reale este explicat astfel: ca răspuns la variații neaşteptate ale cererii în perioada curentă, muncitorii vor dori să îşi ajusteze venitul nominal pentru perioada viitoare. Pentru jumătate dintre ei nu este posibil, dar este în schimb posibil pentru autoritatea monetară care va ajusta *m* pentru viitor, anulând astfel efectul şocului de cerere neaşteptat asupra prețului din perioada următoare.

O implicație a acestui rezultat este că, în cazul folosirii unei reguli optime de politică monetară, varianța producției nu va creşte o dată cu numărul de segmente de timp pentru care salariul nominal este rigid, fixat. Prin urmare, politica monetară activă poate tempera fluctuațiile reale create de rigiditatea salariilor nominale indusă prin prestabilirea contractuală a acestora pentru mai multe perioade viitoare.

- Modelul Taylor

Urmând un studiu anterior (Akerlof, 1969), John Taylor (1980) construieşte un model similar modelului lui Fischer (în care salariile erau prestabilite pentru două segmente de timp consecutive, la începutul primei perioade). Diferența principală[1] constă în aceea că salariile nominale sunt nu numai predeterminate, ci şi fixe, stabilite la acelaşi nivel pentru amândouă perioadele.

O variantă mai simplă a modelului, prezentată de Taylor în 1979 este următoarea:

$y = (m-p)$ (2.5.)

$p = 1/2\ (w + w_{t-1})$ (2.6.)

$w = 1/2\ \left[\left(p + E_{t-1}^{t+1}(p)\right) + 1/2a\left(E_{t-1}^{t}y + E_{t-1}^{t+1}y\right)\right]$ (2.7.)

Ecuația (2.5.) reflectă cererea agregată; nu mai sunt reflectate alte şocuri decât *m*.

[1] *Există şi alte două diferențe, cu semnificație mai mică: Fischer – randamente descrescătoare pentru firme, muncitorii doresc salariul real constant, salariul real este contraciclic, cantitatea produsă apare în ecuația prețului şi nu în cea a salariului; Taylor – randamente constante, salariul real dorit a creşte cu nivelul ocupării, salariul real este constant, cantitatea produsă nu apare în ecuația prețului, dar apare în cea a salariului. Atâta timp cât cererea şi oferta de monedă nu sunt ambele infinit elastice la salariu, dacă producția apare în oricare/ambele ecuații nu afectează efectele calitative ale banilor asupra producției, ci asupra salariului real.*

În fiecare perioadă, jumătate din forța de muncă alege un salariu nominal pentru perioada curentă şi cea viitoare, *w*; astfel, la momentul *t* jumătate din forța de muncă este plătită cu *w*, jumătate cu w_{t-1}

Ecuația (2.6.) reflectă prețul ca medie aritmetică ponderată a celor două salarii nominale (ponderată cu proporția deținută în totalul forței de muncă a segmentului care îşi stabileşte salariul – în cazul nostru presupunerea este pentru o proporție de 50% pentru simplificarea calculului).

Ecuația (2.7.) determină *w*, salariul nominal pentru *t* şi *t+1*. Dacă muncitorii ar putea alege *w* în fiecare perioadă, acesta ar fi o funcție crescătoare de nivelul prețului (elasticitate unitară) şi de producție (ocupare, elasticitate *a*). Deoarece prestabilesc *w* pentru pentru două perioade, *w* depinde la *t* de preț şi producție, iar la *t+1* de aceleaşi variabile, dar evaluate în valori aşteptate. Masa monetară se presupune a fi cunoscută abia după stabilirea *w*, fapt pentru care nu se regăseşte în setul informațional pentru alegerea sa.

După câteva artificii algebrice obținem

$$w = 1/2\,(w_{t-1} + E_{t-1}^{t+1} w) + a\,(E_{t-1}^{t} y + E_{t-1}^{t+1} y) \quad (2.8.)$$

Ecuația (2.8.) sugerează o nouă interpretare a comportamentului salariului nominal. Muncitorii sunt interesați de salariile relative – w_{t-1} şi $E_{t-1}^{t+1} w$ – adică salariile plătite celeilalte jumătăți a forței de muncă în *t* şi *t+1*. Aceasta este interpretarea adusă de Taylor.

Pentru a rezolva acest model în ipoteza aşteptărilor raționale, este de ajutor specificarea unui model pentru m – se presupune un *trend* pur aleator *(random walk)* -, soluția fiind:

$$w = k\, w_{t-1} + (1-k)\, m_{t-1}$$

$$p = 1/2\,(w + w_{t-1})$$

$$y = m-p$$

$$k = (1-va)/(1+v) < 1.$$

Să presupunem efectele dinamice ale unei creşteri neprevăzute a masei monetare (*m*). Deoarece salariile nominale sunt stabilite înainte de a observa *m, m* nu are efect asupra salariilor şi prețurilor în perioada curentă, toate impulsurile sale transferându-se în nivelul producției. Cu timpul însă, la *t+1*, atât *w* cât şi *p* se ajustează. Producția se va reîntoarce la echilibru cu rapiditate. Cu cât parametrul *a* (elasticitatea salariilor reale la modificările producției) este mai mic, cu atât *k* se apropie de unitate, iar efectele banilor sunt mai persistente.

Aceste rezultate diferă de cele ale modelului Fischer sub un aspect important: efectele şocurilor monetare depăşesc ca persistență perioada în care salariul nominal este fixat. Decalarea salariilor implică interesul

muncitorilor pentru salariul relativ: salariații pot alege un nou salariu nominal *w* mai apropiat de cel existent stabilit la *t-1* w_{t-1}, astfel salariul nominal şi nivelul prețurilor se deplasează către echilibru.

Cele două modele, elaborate de Fischer şi Taylor, au demonstrat că aşteptările raționale pot fi introduse în angrenajul salarii-prețuri, generând efecte reale persistente ale impulsurilor monetare, cu condiția ca variabila *k* să tindă către 1, ceea ce necesită ca elasticitatea salariului real la nivelul producției *(a)* să fie subunitară. Mai departe, Taylor consideră marja de piață ca invariabilă în funcție de cerere (producția de echilibru, cantitatea vândută), dar dacă această ipoteză ar fi relaxată, ar fi necesar ca elasticitatea ei să fie subunitară. Concluzionând, o condiție necesară ca banii să aibă efecte reale persistente este prezența rigidităților reale.

Deşi rigiditățile reale sunt necesare, ele nu sunt şi suficiente: dacă salariile (nominale) şi prețurile s-ar ajusta permanent, chiar dacă salariul real şi consumul real rămân constante (rigide), banii ar fi neutri.

Este nevoie şi de existența rigidităților nominale, care în aceste două modele constau în prestabilirea salariului nominal şi existența unor decalaje între deciziile de stabilire a salariilor reale.

Acestea împreună pot explica de ce, ca răspuns la modificarea cererii de consum, ajustarea se face prin cantitatea de bunuri (producție) şi nu prin preț, la un salariu nominal dat, sau de ce, ca răspuns la modificarea cererii de muncă, ajustarea se face prin nivelul ocupării (şomaj) şi nu prin salariul nominal (prețul muncii), la un preț al bunurilor de consum dat.

VI. Teoria costului informației şi a eterogenității forței de muncă şi locurilor de muncă (Williamson, Watcher şi Harris, 1975; Okun, 1975)

Firmele evită să facă măriri de salarii nominale din următoarele motive: datorită specializării angajaților vechi pe specificul slujbei prin experiența căpătată, aceştia câştigă un fel de rente de monopol care s-ar pierde dacă ei ar demisiona; în schimb, firmele recompensează specializarea angajaților vechi prin păstrarea constantă a salariului nominal şi pe timp de recesiune, urmând regula de *fair-play* a cărei teorie Okun o expune pentru a justifica rigiditatea pieței bunurilor.

VII. Teoria aversiunii la risc (mai mare pentru salariați decât pentru firme), explicată prin limita în diversificarea capitalului uman şi prin existența unor contracte implicite (Azariadis, 1975; Baily, 1974; Gordon, 1974): angajații preferă un salariu constant la care se adaugă diverse beneficii precum prime, servicii de asigurare, unui salariu fluctuant; la rândul lor, firmele îşi maximizează profitul minimizând fluctuațiile costului salarial.

*

* *

Teoriile prezentate sunt umbrite de două observații.

În primul rând, referitor la iluzia monetară, este greu de acceptat faptul că metodele folosite de salariați pentru a calcula evoluția nivelului lor real de trai nu sunt afectate de caracterul inflației (pozitivă sau zero), cu alte cuvinte este puțin probabil ca iluzia monetară să persiste pe termen lung.

În al doilea rând, după cum s-a observat (King, 1997), productivitatea muncii nu este constantă, ci crescătoare: cu condiția ca firmele să ofere sporuri de salarii inferioare celor de productivitate, nu mai este nevoie de inflație pozitivă.

Evidențe empirice

Oricât de controversată şi nuanțată este teoria, există numeroase studii ale pieței muncii care confirmă că rigiditatea salariului nominal este un fenomen real. Bewley şi Brainard (1993), studiind piața muncii din Connecticut, au notat că: „reducerea salariilor este automat percepută de salariați ca o scădere a nivelului de trai, o injustiție față de pregătirea şi eforturile lor, chiar dacă această politică afectează întreaga companie”, ceea ce se traduce prin iluzie monetară, aversiune la pierdere şi considerații legate de corectitudine.

2.2. Rigiditatea prețului: teorii şi evidențe statistice empirice

Am văzut că influența banilor asupra sectorului real îşi regăseşte motivații într-o piață a muncii având anumite caracteristici, există însă şi pe piața bunurilor situații similare?

Desigur, dacă firmele sunt cele care stabilesc prețurile bunurilor şi dacă ele operează pe piața muncii cu unele din caracteristicile enumerate mai sus, atunci există posibilitatea existenței unei rigidități vizibile a prețului bunurilor, care ar putea fi atenuată de o inflație pozitivă.

Totuşi, există oare trăsături specifice pieței bunurilor, independente de determinanții salariilor nominale, care să determine prețurile să nu scadă cu viteza şi intensitatea necesare, sugerând necesitatea unei politici monetare care să țintească rate pozitive ale inflației?

Susținătorii rigidității prețurilor se înscriu într-o îndelungată tradiție în macroeconomie. Acest curent include economişti proeminenți ai secolului XX, precum: John Maynard Keynes, Milton Friedman, Franco Modigliani şi James Tobin şi se întinde în trecut cel puțin până la David Hume.

Ipoteza rigidității prețurilor este una esențială în cadrul modelului IS-LM, corespunzător teoriei fluctuațiilor economice pe termen scurt, acceptată şi folosită pe scară largă în teoria economică.

Ball şi Mankiew (1994) apreciază că rigiditatea preţurilor este cea mai realistă explicaţie pentru nonneutralitatea banilor.

În această lucrare, urmând modelul consacrat de literatura de specialitate, rigiditatea preţurilor este explicată urmând o abordare statică, dar şi în dinamica proceselor economice.

Într-un cadru static, procesele microeconomice, determinând ajustarea leneşă a preţurilor, sunt explicate prin teoriile de mai jos.

I. Concurenţa imperfectă

Mai întâi, să observăm că, în condiţii de concurenţă perfectă, firmele nu pot influenţa preţul pieţei, fiind *price-takers* şi nu *price-setters.* Numai în condiţii de concurenţă imperfectă, când firmele au posibilitatea de a influenţa preţul, ne putem pune întrebarea dacă o firmă va alege să îşi păstreze preţul sau să îl modifice, ca răspuns la un şoc.

Aşadar, concurenţa imperfectă poate fi considerată ca factor favorizant al rigidităţii preţului.

II. Teoria costurilor ajustării care apar sub forma costurilor de meniu, sau a altor fricţiuni de ajustare a preţurilor nominale

Această teorie susţine că ceea ce reţine firmele de la a ajusta preţurile imediat sunt costurile ajustării: costurile de meniu (de retipărire a listelor de preţuri, etichete, cataloage etc.), costurile strângerii de informaţii (de analiză a economiei care să semnaleze oportunitatea ajustării), alte fricţiuni.

Studiile recente asupra rigidităţii preţurilor încep cu Mankiew (1985) şi Akerlof şi Yellen (1985): concurenţa imperfectă şi costurile de meniu nu sunt doar elemente separate ale modelului rigidităţilor nominale, ci au un grad mare de complementaritate. Oponenţii teoriei rigidităţii preţurilor susţin că sunt prea mici costurile retipăririi etichetelor, cataloagelor şi listelor de preţuri, pentru a fi luate în considerare în decizia de a modifica sau nu preţurile. Cum pot atunci costurile de meniu genera lipsa de elasticitate a preţurilor care pot determina recesiune şi implicaţii sociale atât de dramatice? Răspunsul este concurenţa imperfectă, care creează o demarcaţie între beneficiile sociale şi private decurgând din ajustarea preţului. Dacă o firmă nu îşi reduce preţul când masa monetară scade, pierderea de profit poate fi mică, prea mică pentru a justifica plata costurilor de meniu. Totuşi, în concurenţa imperfectă, costurile sociale ale rigidităţii pot fi mari, depăşind costurile private deoarece concurenţa imperfectă creează externalităţi ale cererii agregate. Acest fapt este formalizat de Blanchard şi Kiotaki (1987) şi de Ball şi Romer (1989), care folosesc modelul Stiglitz al concurenţei monopolistice. Dacă scade masa monetară, iar preţurile

nu se ajustează, atunci scăderea masei monetare determină reducerea cheltuielilor totale din economie, firmele vânzând mai puțin la orice nivel de preț şi înregistrând reduceri ale profitului.

Câştigurile private şi sociale aduse de ajustarea prețurilor sunt foarte diferite. Dacă o firmă îşi ajustează prețul, nu îşi schimbă poziția curbei cererii sale, doar îşi modifică poziția de-a lungul curbei, ceea ce aduce profit, dar câştigul este mai mic. Dacă toate firmele fac ajustări de preț, va scădea nivelul agregat al prețului, deținerile reale de bani revin la nivelul inițial, iar curba cererii cu care se confruntă fiecare firmă revine la poziția inițială. Câştigurile din profit ar fi mari: o firmă câştigă mai mult dintr-o deplasare a curbei cererii decât una pe curba cererii. Din nefericire, o firmă individuală nu ia în considerare acest efect deoarece, cum ea reprezintă o mică parte din economie, consideră curba cererii şi consumul agregat ca date, neputându-le influența. Din acest motiv, firmele nu fac efortul ajustării de preț individauale, ceea ce la nivel agregat poate conduce la recesiune.

Ball şi Romer, precum şi Blanchard şi Kiyotaki arată că, datorită externalităților cererii agregate, fluctuațiile economice costisitoare pot apărea din costuri de meniu arbitrare mici. În modelele lor, acest rezultat apare doar pentru valori extreme ale parametrilor – în particular, curbele cererii şi ofertei de muncă trebuie să fie plate. În caz contrar costurile de meniu mici nu pot genera rigiditate nominală substanțială, deoarece costurile private ale rigidității, deşi inferioare costurilor sociale, sunt mari pentru modificări mari ale *M*. Firmele şi salariații ar câştiga substanțial din ajustarea prețurilor, atenuând fluctuațiile şomajului şi producției, chiar dacă prețurile altor firme sunt rigide. Astfel, costurile mici de meniu nu împiedică ajustarea prețurilor.

Aceste rezultate conduc la necesitatea unui al treilea element ca fundație a modelelor de rigiditate a prețurilor: rigiditățile reale.

III. Teoria rigidităților reale

Există mai multe teorii care explică motivele pentru care prețurile relative şi salariile reale sunt insensibile la deplasările curbei cererii, dintre care sunt apreciate ca cele mai pertinente următoarele:

- teoria salariului relativ;
- teoria pieței consumatorilor (Okun, 1982);
- teoria cererii de consum fluctuante, bazată pe informație imperfectă (Woglom, 1982).

După cum am văzut anterior, rigiditățile reale singure nu produc rigidități nominale. Dar Ball şi Romer (1990) arată că rigiditățile reale pot amplifica rigiditățile nominale care apar din costurile de meniu, deoarece rigiditățile reale

reduc costurile private ale rigidităților nominale. Dacă o firmă doreşte să mențină un nivel stabil al prețului relativ şi dacă alte prețuri nominale sunt rigide, atunci firma doreşte cel mult o ajustare nominală mică, atunci când oferta de bani scade. Costul privat al acestei mici ajustări este mai mic decât un cost de meniu modest. Astfel, prin alăturarea rigidităților reale la concurența imperfectă şi costurile de meniu explică de ce firmele nu fac ajustări de preț care ar neutraliza şocurile monetare.

O critică importantă adusă ipotezei rigidității prețurilor de către oponenții săi constă în argumentul că, în practică, există o slabă corespondență între sectoarele economice cu prețuri rigide şi cele sensibile la şocurile monetare. Spre exemplu, Ahmed (1987), demonstrează lipsa de corelație între sectoarele economice în ceea ce priveşte rigiditatea salariului nominal (măsurată prin frecvența indexărilor) şi variația ratei şomajului. Prețurile autoturismelor pot fi mai flexibile decât cele ale unui tuns, deoarece primele se stabilesc prin negociere; totuşi, industria de automobile este mai reactivă la fazele ciclului economic decât industria cosmetică. Aceste observații sunt în concordanță cu teoria rigidității prețului, deoarece prețurile inflexibile afectează economia prin externalitățile cererii agregate. Efectele şocurilor monetare asupra cererii agregate într-un anumit sector depind de rigiditatea nominală agregată şi nu de aceea manifestă într-un sector particular. Chiar dacă am putea crede că este vina frizerului că prețurile sunt leneşe, aceasta nu ajută producătorul de autoturisme când cererea de pe piața sa scade. Decalajele de cicluri între sectoare economice incumbă altor factori, de exemplu achiziționarea de autoturisme depinde de rata dobânzii, ceea ce nu este cazul unui tuns.

Teoriile anterioare corespund rigidităților nominale şi rolului lor în transmisia impulsurilor monetare într-un cadru static. Totuşi, fenomenele macroeconomice din economia efectivă se manifestă în dinamică, ceea ce impune studierea acestui fenomen şi în intertemporalitate.

Aceasta, împreună cu convingerea teoriei macroeconomice tradiționale, conform căreia banii nu sunt neutri pe termen scurt, dar devin neutri pe termen lung, au constituit un impuls puternic pentru a-i determina pe cercetători să studieze dacă rigiditatea prețului poate conferi banilor puteri în economia reală şi pe termen lung. Dacă da, ce fel de rigiditate, anume tipul de rigiditate corespunzător căror factori–sursă?

Rigiditatea prețurilor abordată în dinamică a fost explicată după cum urmează.

IV. Teoria ajustării decalate (*staggering*) a prețurilor

S-a pornit de la observația că efectele economice ale rigidității prețurilor se perpetuează dincolo de perioada necesară prețurilor pentru a se ajusta

(Blinder). Răspunsul este oferit de Taylor (1979), Fischer – Phelps – Taylor (1977) şi Blanchard (1983): motivul este faptul că diferitele firme îşi ajustează preţurile la momente diferite în timp. Ajustarea sincronizată ar face ca toate firmele să se adapteze la şocul monetar pe deplin, pe când, în caz de decalaje de ajustare, un grup de firme va trebui să iniţieze procesul de ajustare, adică să accepte un preţ relativ mai mic.

Cu rigidităţi reale puternice, nici o firmă nu va accepta o reducere relativă importantă; în schimb, diferite firme vor face mai multe reduceri succesive, în intervale de timp şi cu frecvenţe proprii fiecăreia, adică decalate; aceasta va face ca timpul necesar ajustării la şocul monetar să fie mai îndelungat decât perioada pentru care fiecare preţ este fixat.

Există două teorii ale ajustărilor decalate ale preţurilor, în funcţie de regularitatea ajustării, modelele funcţionând după acelaşi principiu precum cele care formalizeză teoria ajustărilor decalate a salariilor nominale:

- teoria ajustărilor decalate dar, regulate (proactive): modelele Fischer-Phelps-Taylor, Blanchard şi Taylor – preţurile vor fi modificate la intervale a căror durată este fixă; frecvenţa de ajustare va fi aleasă prin optimizarea costului ajustării;
- teoria ajustărilor decalate dar reactive la starea economiei: modelul Caplin – Spulber – preţurile se ajustează atunci când este nevoie; momentul optim al ajustării va fi determinat urmând regula „*Ss*”, anume preţul relativ este modificat la un nivel de bază ori de câte ori atinge anumite limite.

Modelele cu ajustări regulate predeterminate, demonstrează că decalajul produce inerţie. Pornind de la ele, au fost elaborate modele dinamice ale răspunsului economiei la şocuri monetare: modificarea masei monetare induce o ajustare treptată pe termen a preţului agregat, cu o viteză invers proporţională cu gradul de rigiditate reală şi cu o intensitate descrescătoare asimptotic către zero pe măsura scurgerii timpului.

Ajustările regulate sunt optime pentru firmele pentru care costul strângerii de informaţii este superior costului ajustării propriu-zise.

În ceea ce priveşte ajustările reactive, efectele lor sunt dificil de rezumat, problemele ridicate de modelarea lor dovedindu-se a avea o complexitate ridicată. Începând cu Caplin şi Spulber (1985) şi continuând cu Caballero şi Engel (1992) şi Caplin şi Leahy (1991a) s-au înregistrat unele progrese, totuşi modelele create nu includ încă elementul-cheie al inerţiei preţurilor în condiţii de ajustare decalată, anume rigiditatea reală: preţul dorit de o firmă depinde în totalitate de cantitatea de bani şi deloc de preţul altor firme (modelul creat de Caplin şi Leahy (1991b) face excepţie).

Ajustările reactive sunt optime pentru o firmă care, în modificarea preţului, se confruntă cu un cost fix de ajustare. Modelele cu ajustări reactive presupun observarea permanentă a mediului economic pentru a detecta momentul necesar adaptării preţului. Totuşi, poate fi mai puţin costisitoare strângerea de informaţii la intervale regulate, iar dacă şi costul ajustării în sine este mic, firmele vor face ajustări de preţ în mod natural la intervale fixe.

Empiric, adaptările regulate de preţuri (inclusiv salarii nominale) apar frecvent şi constituie un fenomen obişnuit.

În plus, chiar nivelul general al preţurilor urmează dinamica preţurilor ajustate pe o bază regulată, concluzie la care a ajuns Bonomo (1992) studiind o economie cu ambele tipuri de ajustare.

Cercetările asupra dinamicii ajustării preţurilor şi implicaţiilor sale sunt în plină desfăşurare.

V. Teoria iluziei monetare a consumatorilor: reducerile de preţuri pot crea confuzie consumatorilor care suferă de iluzie monetară

Un argument este faptul că, într-o economie caracterizată istoric printr-o rată a inflaţiei pozitivă, consumatorii s-au obişnuit cu creşteri de preţuri; dacă politica monetară trece la ţintirea stabilităţii preţurilor, indivizii nu vor fi capabili să adopte decizii corecte de achiziţii: vor fi tulburaţi de o situaţie în care în medie toate preţurile sunt stabile, unele crescând uşor, iar altele rămânând constante. Acest argument se bazează pe un gen de iluzie monetară: oamenii nu pot accepta schimbările relative de preţuri atunci când există şi reduceri. În acest caz, am putea renunţa la această teorie de la bun început.

Studiind comerţul *en detail* din Michigan, Warner şi Barsky (1995) remarcă faptul că în perioadele de cumpărături intensive, precum *week-end*-urile şi ajunul Crăciunului, au loc cele mai multe reduceri de preţuri; şi, în general, nu este nevoie de studii academice pentru a observa că reduceri de preţuri au loc tot timpul. Chiar pentru unele produse, precum aparatura electronică sau calculatoarele personale, preţurile au un *trend* descrescător, chiar ignorând permanentele înnoiri tehnologice.

Reducerile de preţuri nu sunt aşadar rare, nefiind realist să presupunem că indivizii nu ar fi obişnuiţi cu ele.

Mai mult, dacă există posibilitatea modificărilor în alocarea resurselor prin trecerea la stabilitatea preţurilor, modificările trebuie să fie pe termen scurt: la un moment dat, economia s-ar obişnui cu deflatarea preţurilor individuale prin păstrarea la acelaşi nivel a preţului agregat, mai degrabă decât printr-un preţ agregat crescător. Este greu de justificat inflaţia pozitivă pe aceste baze.

VI. Teoria semnalului calității: reducerile de prețuri semnalează pierderi de calitate

Un al doilea argument pentru care firmele ezită să facă reduceri de prețuri este teama ca acestea să fie interpretate de clienți ca semnale ale unei calități inferioare a produselor.

O explicație ar fi presupunerea consumatorilor că prețul se formează la nivelul/pe baza costului marginal, care îi duce la concluzia că un preț mai mic însemnă cost de producție mai mic, deci *input* mai puțin, adică pierdere în calitate. Iar dacă relația dintre calitatea aşteptată a produsului şi utilitatea pe care o aduce în urma achiziționării lui este discontinuă, firma poate înregistra scăderi în vânzări, în ciuda reducerii prețurilor. Această idee a fost introdusă de Allen (1988) şi presupune că indivizii dispun de informații limitate privind calitatea panelului de bunuri din care aleg.

Această teorie este rar întâlnită în practică. Blinder (1995) ajunge la concluzia, în urma anchetei asupra unui eşantion de 200 de firme, că acest argument este considerat de acestea ca fiind cel mai puțin important în teoria rigidității nominale a prețului. Acelaşi rezultat este obținut şi de Hall *et al.* (1996), care, întrebând 650 de firme britanice dacă o reducere a prețului ar fi interpretată de clienții lor ca semnalând carențe în calitatea ofertei, a obținut răspunsuri negative în 82% din cazuri; totodată, această teorie a fost clasată de respondenți printre cele mai puțin importante zece motive care îi rețin de la reducerea prețurilor.

Chiar dacă pare mai puțin relevant, reducerea prețului (ca semnal al calității scăzute) rămâne un element important în elaborarea politicii monetare.

Totuşi, o altă posibilitate ar fi aceea ca indivizii să derive utilitatea consumului din însuşi nivelul ridicat al prețului – anume din prestigiul adus de consumul unui bun scump.

Chiar dacă un preț mai mic ar însemna o calitate redusă, sau dacă prețurile ridicate conferă plăcere consumatorilor anumitor bunuri, este nevoie, suplimentar, ca indivizii să fie stăpâniți de iluzie monetară, pentru ca această teorie să fie relevantă pentru politica monetară: pentru a traduce o reducere în prețul nominal într-o reducere în prețul real (relativ), avem nevoie ca indivizii să considere că nivelul general al prețurilor nu se schimbă. În măsura în care acest lucru este adevărat, putem totuşi justifica o inflație pozitivă.

VII. Teoria comportamentului strategic al firmelor: prețurile sunt rigide la scădere datorită luptei pentru piață a firmelor

O altă barieră în calea reducerilor de prețuri ar putea fi interacțiunea strategică dintre firme. Argumentul este similar expunerii desfăşurate în cazul cartelurilor de sindicate.

Să ne imaginăm următoarea situație: într-o industrie cu puține firme de talie mare, costurile scad în timp datorită progresului tehnic şi tehnologic; prețurile de vânzare sunt stabilite prin consens între participanții reprezentativi de pe piață, peste costul marginal. Pentru a împiedica pătrunderea altor firme pe acea piață, prețurile trebuie să scadă o dată cu scăderea costurilor. În cazul în care firmele nu pot distinge dacă un participant a scăzut prețul pentru a câştiga cotă de piață sau pentru a urma evoluția costului marginal, s-ar putea ca prețurile să nu scadă deloc, deoarece nici o firmă nu ar dori să încalce acordul şi să fie declanşatoarea unui război de prețuri.

În aceste condiții, creşterea generalizată a prețurilor, inflația, poate aduce reducerea simultană a tuturor prețurilor relative ale membrelor cartelului.

Există puțină literatură teoretică pe marginea acestei probleme. Granero (1996), Hansen *et al.* (1996), Kovenoch şi Widdows (1991) prezintă modele care generează asimetrii ale prețurilor nominale datorate interacțiunii strategice.

Studiile asupra manifestărilor în practică în sprijinul acestei teorii sunt totuşi mai numeroase. Hal *et al* (1996) raportează că, în timp ce doar 186 firme dintr-un eşantion de 600 au ca politică reducerea prețului în cazul reducerii costurilor, 414 şi-au crescut prețul urmare sporirii costurilor, de teama declanşării unui război de prețuri.

Totuşi, într-o altă anchetă statistică (Blinder, 1995), la întrebarea adresată unui panel de 500 de firme dacă ar renunța la scăderile de prețuri urmare scăderilor de costuri de teama războiului de prețuri, 61% au răspuns „rar sau niciodată“, 14% „uneori”, 25 „de obicei sau întotdeauna”.

Desigur, acest gen de cartel nu este benefic pentru economie, iar dacă el este prevalent, atunci politica monetară având ca țintă stabilitatea prețurilor ar putea face dificilă rezistența lui prin reducerea nivelului prețului relativ şi creşterea cantității consumate şi a bunăstării.

VIII. Rigiditatea prețului explicată prin eterogenitatea produselor împreună cu costul informației

Okun (1975) explică rigiditatea prețurilor prin costul căutării informației: acest cost face consumatorii dornici să accepte plata unei taxe pentru a putea continua să achiziționeze de la producătorii cunoscuți şi a nu mai fi nevoiți să caute. La rândul lor, firmele sunt motivate a păstra prețurile neschimbate pentru a îi încuraja pe clienți să continue să urmeze modelul comportamental trecut şi să revină. „Comparațiile intertemporale în materie de cumpărături” sunt cele ce descurajează firmele în a modifica prețul, acestea urmărind să inducă clienților lor să îşi păstreze comportamentul de achiziții obişnuit şi să nu treacă la un comportament de investigare a alternativelor de pe piață.

IX. Teoria existenței contractelor implicite

Okun (1975), împreună cu alți economişti, explică existența caracterului implicit al contractelor în favoarea formalizării lor în scris prin costurile legale şi de negociere, aceste contracte funcționând însă doar dacă toate părțile implicate sunt de acord asupra unor convenții bazate pe corectitudine. Astfel, consumatorii par gata să accepte o creştere a prețului dacă aceasta corespunde unei creşteri permanente a costului de producție; totuşi, evenimentele tranzitorii (creşteri de cerere sau scăderi de productivitate) care nu pot cauza faliment, nu sunt considerate o justificare suficientă pentru creşteri de preț, conform regulilor de *fair-play.*

X. Teoria evoluției prețului o dată cu salariul nominal: formarea prețului prin adăugarea unei marje la costul muncii – punea inițial în legătură rigiditatea salariului cu rigiditatea prețurilor

În afară de teoria lui Okun (1975) a piețelor de bunuri, o expunere riguroasă a teoriei marjei în cadrul mecanismului de stabilire a prețului pe o piață oligopolistă este prezentată de DeMenil (1974) şi Gordon (1976), care afirmă că relația preț-salariu este stabilă şi că efectul direct al cererii asupra prețurilor, prin contrast cu efectul indirect prin intermediul relației salariu nominal – şomaj, este minor, dar perceptibil.

Principala dificultate a teoriei marjei la vânzare este baza sa teoretică superficială. Într-un studiu analizând literatura axată pe acestă teorie, Nordhaus (1972) ajunge la concluzia că marja trebuie adăugată la costul de producție care include şi costul muncii şi nu doar la costul muncii.

Dovezi empirice ale existenței prețurilor rigide

În literatura economică cercetările asupra rigidității prețurilor abundă şi ajung invariabil la o aceeaşi concluzie indubitabilă: rigiditatea prețurilor există şi este cea mai importantă rotiță în transmiterea politicii monetare în economia reală.

Studiile în acest sens debutează cu Stephen Cecchetti (1996), care observă prețurile la consumator, remarcând că magazinele îşi schimbă prețurile abia după ce inflația a ros 25% din prețul real, adică aproximativ la 6 ani pentru o inflație de 4%. Dennis Carlton (1986), cercetând un panel de prețuri ale factorilor de producție, detectează şi aici fenomenul prețurilor leneşe. Alan Blinder (1991), în una dintre cele mai cuprinzătoare anchete statistice din literatura economică investigațională, află că în medie, firmele americane îşi schimbă prețurile la un an.

Totuşi, adevărul este ca nu toate prețurile sunt rigide, ci marea majoritate a lor. Există şi prețuri flexibile, ajustate, în cazul tranzacțiilor pe piețele organizate, chiar la câteva minute. O astfel de economie hibridă este însă cel

mai bine descrisă de un model economic cu preţuri rigide (Ball şi Mankiw, 1994), fapt susţinut de realitatea economică, dar şi de teoria rigidităţilor reale care sugerează că preţurile relative dorite ale firmelor nu sunt sensibile la fluctuaţiile economice (Blanchard şi Fischer, 1989). Deoarece firmele cu preţuri flexibile urmăresc preţuri relative aproximativ constante, ele nu îşi ajustează preţul nominal în mod substanţial când celelalte firme nu fac ajustări de preţ, astfel moştenind rigiditatea în preţuri de la agenţii economici cu preţuri rigide (Haltiwanger şi Waldman, 1989; Bonomo, 1992).

În plus, trebuie observat că nu toate preţurile au aceeaşi importanţă: cele mai importante sunt preţurile cumpărate cu bani, deoarece cele cumpărate pe credit nu afectează cererea de bani. Bunurile cumpărate cu bani tind să rămână bunurile mici de consum, achiziţionate *en detail*, precum ziarele sau serviciile cosmetice, adică bunurile ale căror preţuri sunt cel mai rar modificate.

III. MODALITĂȚI DE DETECTARE A RIGIDITĂȚILOR NOMINALE

Mulți dintre discipolii keynesismului timpuriu considerau rigiditățile nominale ca fiind o noțiune axiomatică, evidentă, dincolo de orice dubiu, Solow (1980) invitându-şi cititorii să „accepte dovada adusă de propriile simțuri şi să considere ca o evidență faptul că salariul şi prețurile nu se modifică cu flexibilitate pentru a echilibra piețele muncii şi bunurilor”.

Din confruntarea acestei credințe cu un alt curent, care considera ca fiind evident că rigiditățile nominale nu există (e.g. King şi Plosser, 1984), au apărut numeroase studii, cu diferite grade de afiliație față de cele două extreme, dar cu instrumente de probatoriu tot mai riguroase.

Literatura de specialitate a identificat astfel o serie de modalități statistice şi econometrice de testare a existenței rigidităților nominale, modalități pe care le putem împărți în mai multe grupe, în funcție de instrumentul pe care îl utilizează: anchete statistice, teste bazate pe date macroeconomice ce identifică prezența rigidităților nominale prin efectele lor şi, cele mai concludente şi mai frecvent utilizate, teste bazate pe date microeconomice (analize de reprezentări grafice şi teste statistico–econometrice).

3.1. Detectarea rigidității salariului nominal (WR)

3.1.1. Anchete statistice pentru determinarea frecvenței reducerilor salariului nominal efectuate într-o perioadă anterioară dată

Cercetătorii care au ales ca metodă de identificare a rigidității salariului nominal prin calcularea frecvenței reducerilor salariale constituie un grup numeros.

Calcularea frecvenței reducerilor s-a efectuat pe baza datelor obținute fie prin anchete statistice directe – interogarea unui panel de firme/salariați, fie prin analiza datelor furnizate de organismele statistice naționale.

Akerlof *et al.* (1996) au folosit ancheta statistică prin telefon având ca obiect de investigare un panel de salariați care au fost chestionați asupra numărului de reduceri în salariul nominal pe care le-au suferit în ultimele 12 luni. Doar o mică parte din aceştia avuseseră această experiență.

Angell şi Lundborg (1999), Blinder şi Choi (1990) au folosit date statistice aferente firmelor de pe piața muncii suedeză, respectiv americană: doar 1,3% din firmele suedeze şi 26% din cele americane au redus salariile nominale. Bewley (1999) ajunge şi el la concluzia existenței rigidității salariului nominal,

interogând un panel de firme britanice, din care doar 3% au operat reduceri salariale în perioada anterioară.

În seria analizelor datelor statistice furnizate de organismele naționale de specialitate se înscriu şi Carruth şi Oswald (1989, 1997 – Biroul Britanic de Statistică, respectiv Oficiul Canadian de Analiză Statistică, Biroul Canadian al Forței de Muncă sau date furnizate de firma Sobeco Ernst & Young), Holzer (1996 – oficii ale forței de muncă din patru oraşe), Ingram (1991), Hanes (1993), Smith (1998), Yates (1998) – toate aceste studii identifică proporții foarte mici de reduceri salariale, sprijinind ipoteza rigidității nominale a câştigului salarial.

3.1.2. Teste bazate pe date macroeconomice – identificarea WR prin identificarea în economie a efectelor macroeconomice pe care aceasta le-ar putea avea

Astfel de efecte ale rigidității salariului nominal (WR), cel mai frecvent testate de cercetători, sunt:

(i) comportamentul asimetric al agenților economici la şocuri pozitive sau negative asupra cererii/ofertei, în acest caz comportamentul firmelor în managementul salariului (este sau nu salariul o variabilă procilică);

(ii) costul reducerii inflației (rata de sacrificiu) şi forma Curbei Phillips.

(i) Referitor la conduita în ciclul de afaceri a salariului, WR ar împiedica salariul nominal să îşi tempereze creşterea în ritm cu evoluția ratei inflației în caz de recesiune. Aceasta va duce la creşterea salariului real în recesiune, un comportament contra-ciclic.

Folosind această metodă, Layard *et al.* (1991) ajunge la concluzia că intensitatea inerției nominale este direct proporțională cu durata contractelor salariale şi invers proporțională cu frecvența indexărilor salariilor, cu sincronizarea (corelarea temporală) a contractelor salariale şi cu frecvența şocurilor nominale. WR tinde, astfel, să fie ridicată în țările Americii de Nord şi Europei, unde negocierile salariale sunt dure, iar sindicatele puternice şi centralizate, dar scăzută în Japonia.

Ideea că salariile reale ar avea evoluție contraciclică se regăseşte în modelele keynesiene timpurii cu salarii rigide, la care apoi teoreticienii au renunțat în favoarea modelelor ciclului de afaceri real (*real business cycle models)* sau ale modelelor neokeynesiene bazate pe prețuri rigide şi marje de preț contraciclice, inducând un comportament prociclic al salariului real (Fleischman, 1999).

Polemica asupra caracterului pro- sau contraciclic al salariului real este departe de a fi ajuns la o concluzie, Abraham şi Haltiwanger (1995) reuşind să

sintetizeze diferitele puncte de vedere în materie. Din acest motiv, confirmarea ipotezei WR pe acestă cale nu este apreciată ca indubitabilă (Borghijs, 2002).

(ii) Cât priveşte costul reducerii inflației şi forma curbei Phillips, WR implică faptul că şomajul sau scăderea producției, privite ca un cost al reducerii inflației, sunt mai mari pentru niveluri mai reduse ale inflației.

În caz de WR, în caz de inducere a unei dezinflații, firmele va trebui să reducă salariul real, iar singura variantă în caz de niveluri reduse de inflație este reducerea salariul nominal, care este rigid, de unde un cost în termeni de şomaj mai mare.

Aceasta duce la un cost de sacrificiu mai mare şi la o curbă Phillips mai plată pentru rate mai mici ale inflației. Ball *et al*. (1988) arată că inflația mai ridicată reduce gradul de rigiditate al salariului nominal şi face să crească panta curbei Phillips, rezultat care ulterior este doar parțial confirmat de Ball (1993); folosind date trimestriale, el demonstrează că rata de sacrificiu scade pentru niveluri mai mari de inflație, dar nu ajunge la acelaşi rezultat analizând şi date anuale.

Card şi Hyslop (1997) testează ipoteza conform căreia „salariul real mediu scade mai repede, ca urmare a unui şoc pe piața muncii în perioade de inflație mai pronunțată, decât atunci când inflația este mai redusă”. Ca măsură a şocului pe piața muncii, folosesc rata şomajului, găsind dovezi neconcludente în sprijinul acestei ipoteze.

Yates (1998), într-un studiu având ca obiect rezumarea pozițiilor privind nonlinearitățile curbei Phillips, găseşte opinii diverse, mixte, în timp ce Gordon (1996) infirmă categoric ipoteza de nonlinearitate, iar Akerlof *et al*. (1996) găseşte curba ca fiind cert convexă.

Aşadar, concluzia cea mai optimistă la care se poate ajunge cercetând studiile având ca obiect detectarea WR pe baza datelor macroeconomice, este că WR nu poate fi respinsă cu certitudine, însă dovezile în sprijinul ei sunt slabe şi punctele de vedere contradictorii.

3.1.3. Teste bazate pe date microeconomice

Parțial ca reacție la rezultatele neconcludente la care au condus studiile bazate pe date macroeconomice, o nouă metodologie de testare a WR s-a dezvoltat în ultimul deceniu. Caracteristica distinctivă a noii abordări este folosirea unui panel de date microeconomice.

Ideea fundamentală este că rigiditatea salariului nominal influențează distribuția variațiilor de salariu. Într-o economie caracterizată de WR şi de eterogenitate a agenților economici, firmele nu pot impune reduceri de salariu fără dificultate, fapt care se reflectă într-o sumă de proprietăți ale distribuției

variațiilor anuale ale salariului nominal: distribuție nenormală, deviere pozitivă de la medie *(positive skewness)*, un număr redus de observații sub zero şi un vârf de sarcină la zero (reprezentând muncitori ale căror salarii ar fi fost reduse în absența rigidității salariului şi care percep aceeaşi remunerație mai mulți ani consecutivi).

Descrierea seriei de date şi caracteristicile lor necesare pentru validitatea investigației

Deoarece proprietățile de mai sus devin mai pronunțate în condiții de inflație redusă, circumstanțele macroeconomice ideale pentru operarea testul de rigiditate sunt perioadele când creşterea PIB real şi rata inflației sunt mici (Fehr şi Goette, 2000).

Rata de creştere a PIB real scăzută implică o rată de creştere a salariului real de asemenea moderată. Când firmele sunt supuse unor şocuri negative specifice fiecăreia dintre ele, în condițiile de mai sus, acestea ar putea încerca să recurgă la reduceri de salarii reale pentru a-şi scădea costurile.

Dacă inflația ar fi relativ ridicată, reducerile de salariu real se pot efectua păstrând creşterea salariului nominal sub rata inflației. Dacă inflația este redusă, reducerile de salariu real pot fi obținute numai diminuând salariul nominal. În condiții de rată de creştere şi rată de inflație ridicate ar putea fi dificil de identificat dovezi ale rigidității salariale, deoarece foarte puține firme ar simți nevoia să recurgă la diminuări de remunerații.

Setul de date adecvate pentru studiul existenței rigidității salariului nominal va fi cules având în vedere următoarele:

- populația/eşantionul va cuprinde un număr mare de salariați care îşi păstrează locul de muncă o perioadă îndelungată de timp. Panelul de salariați va trebui să fie reprezentativ pentru forța de muncă de pe piața muncii care face obiectul studiului;
- Wilson (1999) recomandă să fie avut în vedere nu numai salariul de bază, ci şi cel brut care include şi diverse alte tipuri de premii şi bonusuri;
- datele salariale sunt frecvent grupate în funcție de caracteristicile de productivitate, vechime sau pregătire ale unor grupuri omogene de salariați;
- nu vor fi avute în vedere profesiunile liberale sau micile întreprinderi în care angajatul este şi patron, deoarece în acest caz condițiile salariale sunt determinate mai degrabă de cererea pentru produsul oferit;

– există două serii de date disponibile: oferite de angajați (supuse unor erori generate de subiectivitate sau orgoliu – oamenii sunt rareori dispuşi să admită lucruri despre ei care îi dezavantajează, datele cele mai des întâlnite) sau oferite de firme (fără erori de măsurare, dar date rar făcute publice).

Datele astfel colectate pot fi supuse unei analize preliminare grafice şi unei analize formale statistice.

(3.1.3.i.) Analiza grafică descriptivă

(a) Analiza grafică descriptivă are la bază reprezentarea frecvențelor reducerilor salariului nominal prin histograme. În cadrul acestui grafic, atenția cercetătorului va fi concentrată pe existența unui relief caracteristic rigidității nominale a variabilei analizate (fie ea salariu sau preț) (figura nr.3.1.):

– posibile maxime (vârfuri) apărute în distribuție pentru observațiile corespunzătoare variațiilor nule ale salariului nominal (W) (observațiile se concentrează la zero schimbare);
– forma distribuției: (1) non-normală, (2) existența unei deplasări către dreapta a distribuției *(skewness* pozitivă – observațiile pozitive sunt mai numeroase, fapt validat prin elasticitate mai mare la creştere decât la scădere), *(3)* formă specifică a distribuției sub (la stânga lui) zero (pentru variații negative ale *W*) (curba corespunzătoare histogramei pentru observații negative trebuie să fie progresiv mai plată apropiată de abscisă, sugerând frecvențe foarte mici pentru diverse reduceri de *W*, adică rigiditate).

Figura nr. 3.1

Reprezentarea prin histogramă a distribuției salariului nominal rigid

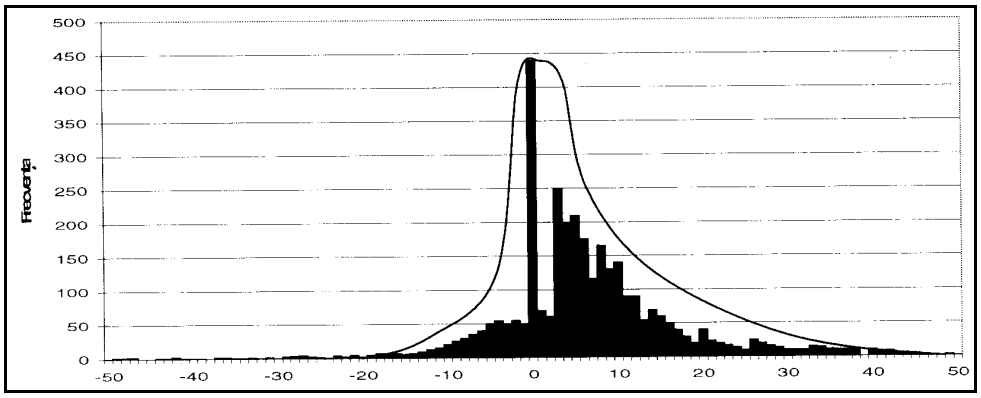

(b) Pentru a captura o mai bună imagine a asimetriilor în distribuția variațiilor W, cercetătorii (Ahmad şi Li, 1997; McLaughlin, 1999) recomandă crearea unor histograme simetric diferențiate sau histograme construite prin efectuarea de diferențe, substrageri, simetrice (figura nr. 3.2.)– histograme cu intervale de mărime egală în jurul medianei. Numărul de observații în fiecare grup din stânga medianei este apoi scăzut din numărul de observații al grupului corespondent aflat la distanță egală în partea dreaptă a medianei. Dacă distribuția salariului nominal este simetrică, semn de rigiditate nominală, iar media şi mediana sunt egale, toate barele (coloanele) din histograma diferențiată simetric ar trebui să fie zero.

Totuşi, dacă ne aşteptăm ca WR (sau altă cauză similară) să facă *W* să descrească mai greu decât să crească, vârful de maxim din distribuție amintit mai sus se va transfera în întregime şi în această nouă reprezentare grafică, în sectorul negativ, deoarece este localizat în stânga medianei în reprezentarea clasică.

"Subțierea" distribuției sub zero (sau la stânga lui zero) se va reflecta în histograma diferențiată printr-o serie de coloane pozitive la dreapta coloanei ce conține observațiile pentru $\Delta W = 0$, deoarece grupurile cu $\Delta W < 0$ conțin mai puține observații decât corespondentele lor de dincolo de dublul medianei.

Histogramele obținute prin diferențe simetrice oferă, în plus, suport pentru teoria costurilor de meniu, una din teoriile ce explică WR (dar şi rigiditatea prețului în alt context) şi care susține că variațiile în salariile mici se concentrează către punctul zero. În reprezentarea histogramelor diferențiate, aceasta se traduce printr-un număr mai mic de observații apropiate de punctul zero şi prin două coloane pozitive mai mari, aflate de o parte şi alta a coloanei negative.

Figura nr. 3.2

Reprezentarea prin histogramă a distribuției salariului nominal rigid

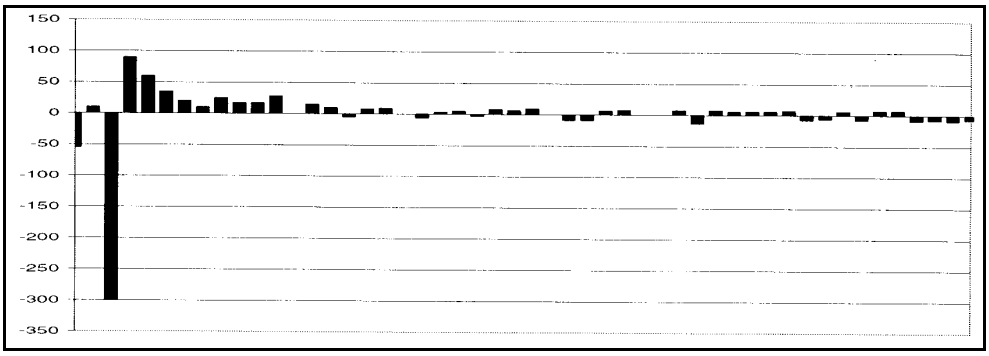

Figura nr. 3.3

Reprezentarea cuantilă-cuantilă a distribuției salariului nominal rigid

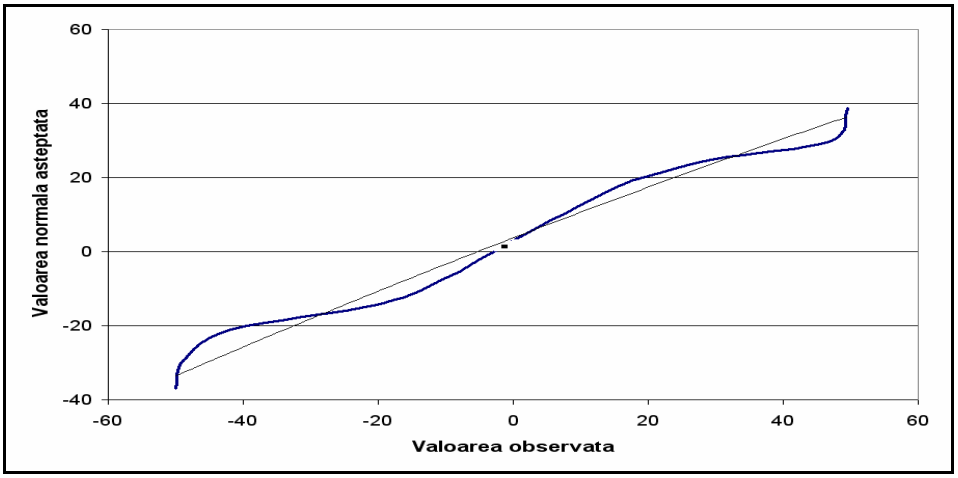

(c) O altă modalitate de de reprezentare grafică este reprezentarea cuantilă-cuantilă (sau graficul *Q-Q*) valoare observată – valoare normală aşteptată (figura nr. 3.3), tehnică destinată a afla dacă o serie urmează o anumită distribuție teoretică. Acest fapt este realizat prin reprezentarea pe abscisă a valorilor observate, iar pe ordonată a valorilor distribuției teoretice, aşteptată a fi urmată de seria testată (sau invers, după alți autori). Dacă valorile obervate se încadrează în distribuția considerată, punctele din grafic ar trebui să fie concentrate în jurul primei bisectoare.

În acest caz particular, va trebui testat dacă ΔW au o distribuție normală, deoarece se poate presupune că ΔW au distribuție normală în absența WR, testare realizată prin examinarea naturii deviațiilor de la prima bisectoare.

În figura nr. 3.4, punctele urmează *trend*-uri neliniare, mai degrabă decât să se împrăştie aleator în jurul primei bisectoare.

Se pot distinge trei tipuri de devieri de la distribuția normală:

- cu cât ne deplasăm către capetele distribuției, cu atât ne depărtăm de prima bisectoare: distribuția efectivă este mai plată decât cea normală, are cozi mai lungi;
- variația pantei distribuției sau curbura funcției de distribuție – panta crescătoare (descrescătoare) indică o deviere (*skewness*) negativă (pozitivă);

– vârful de maxim din distribuție se reflectă aici printr-un spațiu liber în jurul valorii observate de zero (Chambers 1983).

Figura nr. 3.4

Cazuri particulare de distribuții

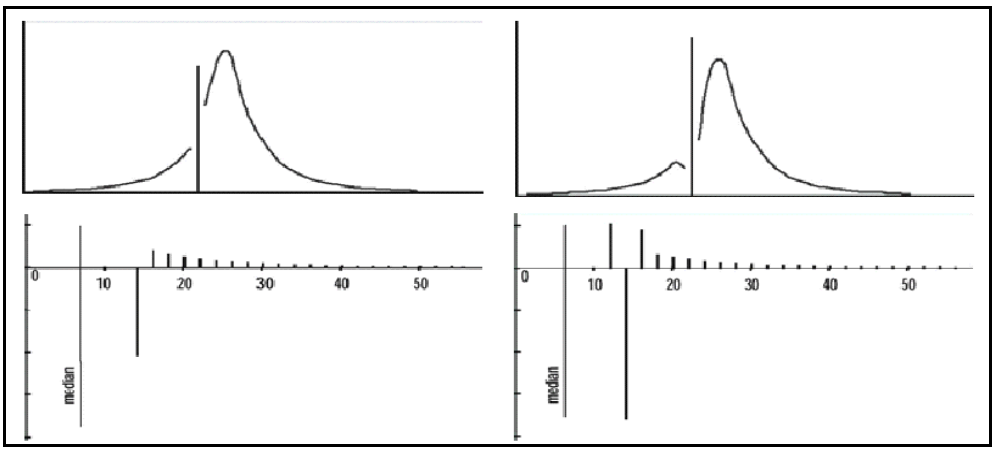

După aceste modalități de investigare, se poate decide asupra profilului distribuției pentru observațiile ΔW, putându-se constata rigiditatea salariului nominal, cu toate că rezultatul studiului nu este o certitudine datorită subiectivității cercetătorului care analizează reprezentările grafice. Analiza grafic-figurativă poate fi însă considerată o bună abordare preliminară, fiind totuşi necesar a fi urmată de o testare statistică formală.

(3.1.3.ii.) Analiza statistică formală

Testele statistice adecvate a detecta fără dubii rigiditatea salariului nominal, în mod direct sau indirect (testând e.g. caracterul distribuției ΔW), se împart în trei categorii:

a) teste statistice de normalitate a distribuției variației salariului nominal: testul Jarque–Bera şi testul Shapiro–Francia;
b) teste statistice ale simetriei distribuției: coeficientul de deviere (skewness) pozitiv (i.e. deviere către dreapta datorită rigidității salariului nominal, care împiedică reducerile de retribuție) şi invers

proporțional cu rata inflației[1] (cu cât inflația este mai mare, cu atât firmele sunt mai puțin dispuse să reducă prețuri, iar angajații să accepte salarii nominale mai mici[2]) şi diferența medie-mediană;

c) teste statistice specifice de detectare a WR: proporția reducerilor salariale ($\% \Delta < 0$), testul LSW, testul Kahn, testele *sign* şi *sign rank*, vârful de maxim în distribuție pentru punctul (frecvența observațiilor pentru care ΔW =) zero.

Testele (a) şi (b) nu conduc, totuşi, cu certitudine la concluzia existenței WR, cu toate că indică posibilitatea prezenței sale. Din acest motiv, se vor opera testele din categoria (c), care analizează alte caracteristici ale distribuției decât normalitatea şi simetria împrăştierii observațiilor.

Testele din primele două categorii fiind binecunoscute şi frecvent utilizate în studiile statistice şi econometrice, le vom prezenta succint şi selectiv, urmând a ne concentra pe testele particulare din ultimul grup.

Testul Jarque-Bera este un test mixt al *skewness* şi *kurtoisis*, care asimptotic urmează distribuția χ^2 cu două grade de libertate. Probabilitatea reportată este aceea a obținerii unei valori a χ^2 egală cu aceea a coeficientului Jarque-Bera în ipoteza nulă a distribuției normale. O valoare mică a probabilității duce la respingerea ipotezei nule.

Testul Shapiro-Francia este o regresie potrivită a fi folosită pentru date neagregate. Valoarea mediană a coeficientului de testare *V'* este 1 pentru eşantioane dintr-o populație cu distribuție normală, iar valori supraunitare sunt dovezi de nonnormalitate.

(c1) În analiza proporției reducerilor salariale ($\% \Delta < 0$) trebuie avut în vedere că, în funcție de definiția salariului nominal (de bază sau brut – incluzând şi premii, bonusuri), acest procent poate fi mai mare (este cazul salariului brut unde reducerea prin diminuarea premiilor nu întâmpină rezistență prea mare, rigiditatea salariului brut fiind mai mică până la atingerea unui anumit nivel), ceea ce nu trebuie interpretat ca lipsa WR.

(c2) Testul LSW (Lebow, Stockton şi Wascher, 1995), constând în calcularea coeficientului LSW ca diferență dintre frecvența cumulată a observațiilor ce se găsesc deasupra dublului medianei şi frecvența cumulată a observațiilor sub zero, ilustrează forma părții stângi a distribuției: o „coadă“ foarte subțire care ar trebui să se subțieze tot mai mult şi să se apropie de zero

---

[1] *Se poate testa relația cauzală negativă (invers-proporționalitatea) prin: detectarea unor coeficienți negativi de corelație între diferite momente ale prețului, împreună cu identificarea unei cauzalități Granger între media şi skewness a variațiilor de preț.*

[2] *De fapt, la inflație mare nici nu mai este nevoie de scădere de salariu nominal, reducerea necesară de salariu real urmare unui şoc având loc fără dificultate prin inflație.*

cu cât se depărtează la stânga de media distribuției, indicând o frecvență cumulată a reducerilor de salarii puternic descrescătoare şi mai mică decât aceea a creşterilor (aflate în stânga distribuției). Deoarece dublul medianei şi zero sunt la distanțe egale de mediană, LSW va fi zero pentru o distribuție simetrică (stânga şi dreapta medianei sunt imagini în oglindă) şi pozitivă pentru rigiditatea salariului.

(c3) Testul Kahn (1997) compară frecvența variațiilor salariului într-un anume punct de pe distribuție în timp – adică frecvența relativă a situării unui anume procent de modificare la stânga sau dreapta lui zero, la mai multe momente în timp.

(c4) Diferența medie-mediană: ia valoare pozitivă când distribuția este asimetrică deplasată către dreapta, deoarece în acest caz media se află la drepta medianei.

(c5) *Sign statistic* indică numărul de observații între medie şi mediană, fiind direct proporțional cu valoarea *skewness*, i.e. cu gradul de deviere spre dreapta a distribuției (implicit de rigiditate a salariului); *sign rank statistic* asociază un rang, în ordine crescătoare, fiecărei observații în funcție de distanța sa față de mediană, apoi face diferența între suma rangurilor de deasupra şi de sub mediană – este pozitiv pentru deviere la dreapta.

(c6) Vârful de maxim în distribuție pentru punctul zero (numărul observațiilor pentru care ΔW *=0)* reflectă, de asemenea, gradul de rigiditate a salariului nominal. Dacă angajații se împotrivesc reducerii salariilor, firmele vor alege *the second best*, menținându-le constante şi în nici un caz majorându-le.

Ar fi totuşi incorect să atribuim toate observațiile de ΔW =0 factorului rigiditate nominală, ele mai putând fi generate şi de alte surse, a căror amploare asupra dimensiunii grupului de observații pentru zero trebuie comensurată şi care deplasează observațiile din apropierea lui zero la punctul de zero schimbare.

Vom avea astfel în vedere:

- lungimea intervalului dintre două interviuri (invers proporțională cu gradul de rigiditate): indexările salariale au loc de regulă la interval de 12 luni; aşadar, unele observații (variații zero) pot apărea, deoarece intervalul dintre două interviuri consecutive este prea scurt pentru a captura creşterea anuală (Smith, 2000), fapt relevant în special pentru salariul brut şi numai marginal pentru cel net. Rigiditatea, implicit şi vârful de observații la zero variație, se poate tempera pe măsură ce creşte timpul scurs între două observații (Smith, 2000; Lebow *et al.,* 1995);

- reglementări guvernamentale: menținerea constantă a salariilor poate apărea datorită înghețărilor salariale impuse de guvern (precum legislația salariului minim pe economie). Acest fenomen trebuie cuantificat, cu toate că Lebow *et al.* (1995) ajung la concluzia că salariul minim legal are un impact neglijabil în evaluarea WR;
- costuri de meniu*:* modificările prea mici de salarii pot induce costuri de meniu prea mari, astfel încât firmele preferă să mențină un timp salariile constante, până la momentul în care variația necesară are un cost de oportunitate mai mare decât costul de meniu. Costurile de meniu aduc observațiile din apropierea lui zero chiar în punctul zero, amplificând artificial (nu prin semne autentice de rigiditate) vârful de observații de la $\Delta W = 0$. Impactul costurilor de meniu în acest sens poate fi evidențiat prin metoda histogramelor simetric diferențiate, dar evaluarea lui rămâne dificilă (Borghijs, 2001).

Smith (2000) consideră că până la 90% din înghețările salariale se pot datora unor cauze, altele decât rigiditatea salariului nominal; Labow *et al.* (1995) atribuie mai puțin de 50% din maximul observațional rigidității, în timp ce, de altă parte, Kahn (1997) atribuie WR 90% din acest vârf.

3.2. Detectarea rigidității prețului

Majoritatea testelor pentru rigiditatea salariului nominal pot fi utilizate şi pentru testarea ipotezei existenței rigidității prețurilor (PR) (Yates,1998). În afară de acestea, în grupul de teste care operează o analiză statistică formală, există un segment de teste specifice rigidității prețurilor.

Din acest motiv, pentru segmentul de teste comun cu WR, vom puncta succint câteva aspecte particulare PR, metodologia generală de testare fiind deja prezentată elaborat la secțiunea: (3.1.) „Detectarea rigidității salariului nominal". Vom detalia numai testele statistico-econometrice particulare acestei secțiuni, în cuprinsul punctului (3.2.3.ii./c).

3.2.1. Anchete statisticepentru determinarea frecvenței reducerilor de preț efectuate într-o perioadă anterioară dată

“Cât de frecvente sunt reducerile de prețuri?“ este prima întrebare pe care o trezeşte demersul de a testa PR şi o cercetare preliminară. Frecvența mare exclude clar ipoteza PR, dar o frecvență redusă nu implică certitudinea PR, ci doar posibilitatea existenței sale.

Vor fi avute în vedere prețurile aferente segmentului de piață analizat; pentru economie în general, cercetătorii analizează proporția prețurilor care

scad, din componența indicelui prețurilor de consum sau de producție (IPC sau IPP), panel de bunuri considerat reprezentativ pentru economie.

3.2.2. Teste bazate pe date macroeconomice – identificarea PR prin identificarea în economie a efectelor macroeconomice pe care aceasta le-ar putea avea

Astfel de efecte ale rigidității prețului (PR), cel mai frecvent testate de cercetători, sunt cele de la punctul 3.2.1. referitor la WR, fiind de fapt efecte macroeconomice ale rigidităților nominale, în general, cu mici nuanțe pentru prețuri sau salarii:

(i) comportamentul asimetric al agenților economici la şocuri pozitive sau negative asupra cererii/ofertei – în acest caz comportamentul în managementul prețului (sau, ca o reflecție în oglindă, în management cantității produse[1]);

(ii) costul reducerii inflației (rata de sacrificiu) şi forma curbei Phillips.

(i) Blinder (1995) Arden *at al.* (1997), Small şi Yeates (1998), Buckle şi Carson (1998), printre mulți alții, analizează asimetriile în răspunsul prețurilor în funcție de semnul şocurilor (de costuri – ofertă sau de cerere): dacă scăderile de prețuri sunt mai inhibate decât creşterile de prețuri.

Rezultatele studiilor sunt contradictorii şi neconcludente, nepermițând consacrarea acestui test ca unul de încredere în depistarea PR:

- prețurile sunt rigide la scădere în fața şocurilor de cost, dar rigide la creştere în fața şocurilor de cerere (Small şi Yeates, 1998);
- prețurile răspund mai degrabă la şocuri pozitive decât la şocuri negative (Arden *at al.*, 1997; Buckle şi Carson, 1998);
- firmele au nevoie de mai mult timp pentru a modifica prețurile, ca răspuns la scăderi de cerere/costuri, decât pentru a răspunde la creşteri de aceeaşi natură. Totuşi, mai puțini agenți preferă să crescă, dar şi să scadă prețul decât să modifice producția când sporeşte/scade cererea (Blinder, 1995).

Cât priveşte simetria transmiterii şocului în cantități (propagare direct proporțională cu gradul de PR) în funcție de semnul şocului, concluziile studiilor sunt la fel de eterogene:

- există asimetrie (deci PR): creşterea ofertei de bani nu are efect asupra producției; scăderea, da (Karras, 1996; Cover, 1992);

---

[1] *Ştiut fiind că, în funcție de flexibilitatea prețului bunurilor, şocurile se pot traduce în prețuri sau în nivelul producției. Sau, în fapt, parțial în prețuri şi parțial în producție, proporția fiind determinată de gradul de elasticitate al prețului.*

– nu există asimetrie (Ravn şi Sola, 1995).

(ii) Un alt grup de cercetători s-a concentrat asupra estimării costului (ratei) de sacrificiu (şomajul sau scăderea în nivelul de producție) generat de dezinflație şi a variației sale odată cu rata inflației (forma curbei Philips). La rate mici de inflație sau la dezinflație, o explicație a creşterii costului de sacrificiu din perspectiva PR sunt costurile de meniu, agenții economici preferând să schimbe prețurile mai rar.

Datorită rezultatelor lor foarte nuanțate şi inconsistente, aceste teste, după cum am mai spus la secțiunea aferentă testării WR, constituie în sine obiecte de cercetare viitoare, nefiind finalizate ca metodologie şi neputând fi utilizate fără echivoc în evaluarea naturii elasticității prețului.

3.2.3. Teste bazate pe date microeconomice

În funcție de tipul de test operat, seria de date este cel mai frecvent constituită din variațiile lunare ale prețurilor care intră în componența indicelui prețului la consum (IPC) sau a indicelui prețului la producător (IPP).

Apar, de asemenea, câteva probleme în alegerea datelor pentru analiză:

– informațiile disponibile îi constrâng de obicei pe cercetători să folosească date de preț pentru agregate de bunuri (analizează prețurile din componența IPP sau IPC, care sunt prețuri–agregat), mai degrabă decât prețuri individuale, ceea ce ridică întrebarea dacă această agregare deformează (exagerează/estompează) amploarea PR. Dacă prețul agregat considerat, ce intră în componența IPC/IPP, rămâne constant, înseamnă că scăderile în componente compensează creşterile, ceea ce ar putea exagera prevalența PR; dacă un singur preț din agregat scade însă, agregatul nu va rămâne neschimbat, fapt care ar putea induce concluzia că prețurile sunt flexibile, ceea ce nu este adevărat.

– calculul pseudoobservațiilor (pseudovalorilor). Din anumite motive, pentru anumite momente din timp, unele observații (prețuri) nu sunt disponibile, caz în care valorile acestor observații trebuie estimate ca pseudoobservații (nu putem folosi o serie fracturată). Problema este această estimare, iar modalitatea găsită este alta, în funcție de cauza indisponibilității datei: pentru datele colectate trimestrial (e.g. bunuri durabile) sau sezoniere[1] (e.g. mănuşi de schi) metoda este considerarea constanței prețului (acelaşi ca ultimul disponibil

[1] *Deşi produsele proaspete fac parte din această categorie, datorită particularităților în evoluția prețului lor (fluctuații foarte mari, inclusiv din cauze speciale extraeconomice) au un tratament statistic aparte, fiind întotdeauna excluse din calculul seriei de date.*

înregistrat); dacă produsul este temporar absent dintr-un punct de vânzare-înregistrare sau punctul este temporar închis, sau colectorul datei este temporar absent, evaluarea se face prin extrapolare sau prin înregistrarea prețului unui produs înlocuitor;

- tratamentul lichidărilor de stoc, reducerilor şi variațiilor taxelor: aceste modificări sunt înregistrate fiind considerate unele normale, deoarece sunt rezultatul deciziei vânzătorului, care a avut alegerea de a reflecta sau nu în preț anumite evenimente economice;
- seria de timp a prețurilor nu este una staționară şi va trebui, în cazul unui studiu econometric, transformată în una staționară prin procedeele cunoscute;
- modalitatea de ponderare a componentelor pentru calculul agregatului considerat. Uzanța este în a folosi ponderile pe care bunurile de consum le au în consumul familial/factorii de producție le au în total consum intermediar. Se folosesc ponderi fixe pentru ca variațiile în pondere să nu introducă devieri suplimentare (*skewness*) în distribuție, îngreunând investigația PR. Există însă statisticieni care recomandă renunțarea la ponderi, pentru a nu exista riscul de a neglija un sector unde PR este pronunțată, dar a cărui pondere în consum/producție este redusă.

Din aceste motive, studiile PR conduc de asemenea o serie de experimente de senzitivitate pentru a testa consistența rezultatelor: între perioade cu inflație mare-mică, între mai multe niveluri de agregare a datelor, între agregate construite prin ponderare – fără ponderare.

(3.2.3.i.) Analiza grafică descriptivă este similară celei operate pentru rigiditatea salariului nominal, fiind necesară urmarea ei de o analiză statistică exactă.

(3.2.3.ii.) Analiza statistică formală

Atât testele de normalitate a distribuției variației prețului (testul Jarque–Bera şi testul Shapiro–Francia), cât şi testele de simetrie a distribuției (coeficientul de deviere (*skewness*) pozitiv (i.e. deviere către dreapta, deoarece PR implică mai puține reduceri decât creşteri de preț) şi invers proporțional cu rata inflației şi diferența medie-mediană), sunt similare cu cele de la punctul (3.1.3.ii/ a şi b).

(c) Teste statistice specifice de detectare a PR

Acest tip de teste constituie o preocupare actuală a cercetătorilor, ea fiind relativ recentă spre deosebire de interesul pentru identificarea WR prin metode particularizate acesteia. De aceea, nu s-au departajat încă metode consacrate sau anumite curente omogene, procesul fiind în plină căutare. În cele ce

urmează vom prezenta încercările întâlnite de noi sau de alții, apreciativ mai frecvent, care promit a constitui direcțiile de cercetare viitoare.

(c1) King şi Watson, (1996) şi Rotemberg (1995) realizează estimarea unui model al echilibrului general cu prețuri rigide, care, supus unor şocuri reale şi nominale, va genera, pe baza datelor dintr-o economie, un anumit proces de evoluție a prețurilor. Caracteristicile acestui proces din simulare (proprietățile distribuției, semnul şi mărimea corelației cu valoarea producției) vor fi comparate cu cele ale variației efective a prețurilor şi producției din economie.

Acest gen de modele econometrice se bazează, pe lângă ipoteza PR, pe un număr mare de alte ipoteze asupra structurii unei economii (e.g. pentru menaje: presupuneri amănunțite privind preferințele de consum, structuri şi dinamici demografice, procesul de stabilire a salariilor, condițiile de acces la credit, modul în care guvernul afectează constrângerile private de consum precum linia bugetului; firme: comportamentul de stabilire a prețului şi nivelului producției), ipoteze greu de evaluat, multe dintre ele controversate şi încă în aprinse dezbateri. Din acest motiv, erorile de specificare, de determinare a parametrilor modelului considerat sunt mari, iar în cazul în care seria de date obținute prin simulare diferă semnificativ de cea reală, nu putem spune cu precizie cărui fapt se datorează aceasta: invaliditații ipotezei PR sau a altor ipoteze (erorilor de modelare).

(c2) Sbordone (2000) înlătură neajunsul unui model al echilibrului general care necesită marea plajă de ipoteze cu validitate îndoielnică. Ea analizează predicțiile unui model simplu de optimizare a stabilirii prețului pentru nivelul agregat al prețurilor şi dinamica inflației. Modelul încorporează rigiditatea prețului sub forma costurilor convexe ale schimbării prețului şi sub forma decalajelor între ajustări (sunt de fapt două modele). Validitatea sa este evaluată prin raportarea la un model de referință cu prețuri flexibile, studiind cu cât devierea de la ipoteza modelului de referință ajută la îmbunătățirea performanței de apropiere de datele economice efective.

Modelul testat nu este ambițios în sensul specificării unui echilibru general al economiei, ci în schimb testează implicațiile care depind numai de comportamentul optim al firmei în fixarea prețurilor. Astfel, autoarea va formula doar ipoteze asupra structurii pieței şi costurilor de producție, dar ale căror efecte asupra rezultatelor modelului sunt mai uşor de stabilit cu precizie.

În al doilea rând, în loc să modeleze proprietățile stochastice ale variabilelor generatoare de şocuri în economie, autoarea ia o parte din valorile variabilelor economice rezultate în urma şocurilor ca fiind date şi determină traiectoria prețurilor indusă de evoluția celeilalte părți a variabilelor. În acest fel, sursa şocului este metabolizată în model, nu mai trebuie specificată, nemaifiind necesară extragerea şocurilor structurale din termenii reziduali ai

unui model estimat de serii de timp prin o procedură de identificare mai mult sau mai puțin aleatoare şi sunt eliminate erorile de specificare.

Seria de preț este transformată în una staționară prin transformarea valorii prezente în una în care raportul preț/cost al unității de muncă (staționar) depinde de valoarea actualizată a creşterii aşteptate a costului muncii (staționară). Este apoi utilizată metodologia VAR pentru a previziona evoluția costului muncii şi estimat *trend* raportului preț/cost al unității de muncă prin modelul cu PR.

(c3) Levy, Muller, Dutta şi Bergen (2001) studiază rigiditatea prețurilor nu din întreaga economie, precum studiile anterioare, ci dintr-un segment de piață limitat – un lanț de supermarket-uri al unui comerciant renumit în vestul SUA.

În acest scop, autorii estimează un model econometric, pornind de la definiția PR ca lipsa de răspuns a prețurilor la variații de cost şi cerere. Se urmăreşte şi identificarea separată ca factor de influență în variația prețului a sezonalității şi a acordării de promoții, prin includerea lor ca variabile calitative (*dummies* – sezon, promoție). Totodată se testează dacă şi în ce măsură PR este eterogenă între comercianți, prin includerea ca variabilă explicativă a variabilei calitative comerciant.

Modelul este:

$Log\left[p_t /(1 - p_t)\right] = a + b_1 Sezon_t + b_2 Promoție_t + b_3 Impact\ al\ variației\ de\ cost_t + b_4\ Impact\ al\ variației\ de\ cerere_t + cComerciant + u_t$

Pentru a testa dacă variabila comerciant nu aduce o eroare de supra-specificare, adică dacă are vreo importanță setul de caracteristici ale comerciantului, se foloseşte criteriul Schwartz, iar concluzia este că variabila este necesară, existând eterogenitate între vânzători privind PR.

În urma specificării modelului, cercetătorii au ajuns la următoarele conluzii:

- coeficienții b_1, b_2 şi c sunt statistic semnificativi, adică: PR este influențată de sezon (negativ) şi de faptul dacă există sau nu promoție (pozitiv), precum şi de particularitățile vânzătorului;
- coeficienții b_3 şi b_4 sunt pozitivi şi statistic semnificativi, adică cu cât impactul unei posibile variații de cost/cerere asupra profitului este mai mare, cu atât sunt mai multe şanse să se modifice prețul, dar variația de preț va fi proporțional mai mică decât variația indicatorului declanşator al procesului. Acestea se traduc prin PR.

(c4) Baudry, LeBihan, Sevestre şi Tarrieu (2004), cercetători la Banca Franței, studiază rigiditatea prețurilor la bunurile de consum în Franța, bazându-se pe un larg eşantion de prețuri (65%) din componența indicelui prețurilor de consum. Rezultatul studiului este constatarea unei pronunțate heterogenități între sectoare privind modalitatea de fixare a prețului şi

intervalele la care variațiile au loc, precum şi a lipsei unor dovezi concludente ale PR şi ale costurilor de meniu.

Modalitatea folosită este calculul lungimii medii ponderate a intervalului dintre două variații de preț, pentru un anumit produs, într-un anume punct de înregistrare, prețul fiind considerat rigid când intervalul este lung şi invers. Motivația adusă de autori pentru adoptarea acestei abordări este faptul că durata medie de viață a unui preț este un parametru-cheie structural în multe modele econometrice cu prețuri rigide[1].

Lungimea medie ponderată înglobează aceleaşi ponderi precum cele utilizate în indicele prețului de consum. Modelul nu este unul econometric, estimând indicatorul menționat prin procedee statistice, preponderente fiind cele de agregare şi consolidare.

(c5) Poterba (1985) studiază prezența rigidității prețurilor printr-un test bazat pe taxele asupra venitului (din vânzare pentru firme sau din muncă pentru salariați).

În macromodelele clasice cu prețuri şi venituri flexibile, incidența unei taxe nu era afectată de faptul de a fi impusă producătorilor sau consumatorilor. Totuşi, în macromodelele keynesiene cu rigidități nominale, mutarea unei taxe dintr-o parte a pieței în alta ar putea avea efecte reale. Autorul examinează efectele asupra prețului şi producției pe care le are această modificare de destinatar a taxei, dar care nu schimbă venitul, folosind două modele econometrice cu câte trei ecuații. Concluzia este existența rigidității prețului, dar şi a venitului.

[1] *Gali şi Gertler (1999), Taylor (1999), Rotemberg şi Woodford (1997).*

IV. EFECTELE RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ASUPRA ECONOMIEI: IDENTIFICARE, AMPLOARE ŞI PERSISTENȚĂ – UN MODEL DINAMIC STOCHASTIC AL ECHILIBRULUI ECONOMIC GENERAL CU IMPERFECȚIUNI NOMINALE DE AJUSTARE

Domeniul macroeconomic de cercetare a cunoscut în ultimii ani dezvoltarea unei noi generații de modele ale ciclului economic de afaceri, denumite generic modele neokeynesiste sau modele ale noii sinteze neoclasice.

Noile modele integrează elemente ale teoriei keynesiste (concurența imperfectă şi rigiditățile nominale) în teoria echilibrului general dinamic, asociată până de curând paradigmei ciclului real de afaceri (*Real Business Cycle – RBC*). Aceste modele sunt folosite pentru a analiza legătura dintre bani, inflație şi ciclul de afaceri şi pentru a evalua dezirabilitatea unor politici monetare alternative la cea existentă.

Spre deosebire de modelele anterioare din tradiția keynesistă, noua paradigmă a adoptat ca principală modalitate de investigare macroeconomică (în special pentru studiul ciclului de afaceri) modelarea econometrică a echilibrului economic general printr-un model dinamic stochastic (*Dynamic Stochastic General Equilibrium Model – DSGE*). Astfel, condițiile de echilibru pentru variabilele agregate sunt derivate din realizarea optimului în activitatea firmelor şi a consumatorilor şi coincid cu „golirea” simultană a tuturor piețelor. Din acest punct de vedere, noile modele au un fundament teoretic mai solid decât modelele keynesiste tradiționale.

În plus, importanța acordată rigidităților nominale (NR) ca sursă a non-neutralității monetare reprezintă şi ea o diferență majoră între modelele neo-keynesiste şi teoria monetară clasică (cu prețuri flexibile, concurență perfectă şi fără alte fricțiuni). În teoria monetară clasică, mecanismul-cheie prin care banii pot avea efecte reale este aşa-numita „taxă pe inflație”, dar aceste efecte sunt recunoscute ca fiind de mică amploare, fără a reuşi să cuprindă principalele surse de nonneutralitate a banilor, existente în economiile contemporane.

4.1. Modalități de modelare econometrică a rigidităților nominale

Există două alternative de introducere a NR în modelul DSGE:

(a) Înlocuirea unei ecuații de egalitate-identitate între cerere şi ofertă cu o ecuație care descrie determinarea prețului/salariului nominal

Este de obicei adoptată teoria contractelor decalate (*staggered*) a lui Fischer (1977).

Cho (1993), Cooley şi Hansen (1995), Cho şi Cooley (1995) studiază implicațiile, în mecanismul de transmisie a şocurilor monetare, ale contractelor încheiate decalat, având ca obiect stabilirea salariului nominal, iar Yun (1994) explică evoluțiile paralele ale inflației şi producției pentru contracte de stabilire a prețului pe perioade decalate. Leeper şi Sims (1994) includ în model atât PR cât şi WR, prin ecuații ce descriu determinarea prețului şi a salariului în modul specificat.

- *Un micromodel de introducere a contractelor de prețuri stabilite decalat într-un model al echilibrului general*

În fiecare perioadă, doar o fracțiune de *1/N* din firme pot modifica prețurile, iar în demersul lor vor lua în considerare un preț reprezentativ, care este dat de prețul mediu între prețurile contractuale stabilite în perioada curentă *N* şi cele stabilite la *N-1* momente din trecut. De aceea, când decid noi niveluri de preț, firmele au în vedere deciziile de preț atât trecute cât şi viitoare, deoarece ele sunt părți ale prețului prevalent. Când *N=2*, modelul de stabilire decalată a prețului devine:

$$p_t = \frac{1}{2}\left(p_t + p_{t-1}\right) \quad (1)$$

$$p_t^* = \bar{p}_t + \gamma y_t \quad (2)$$

$$\bar{p}_t = \frac{1}{2}\left(p_t^* + E_t p_{t+1}^*\right), \quad (3)$$

unde $\bar{p}_t$ - nivelul reprezentativ al prețurilor; p_t - prețul stabilit la momentul *t* pentru momentele *t* şi *t+1*; p_t^* - prețul pe care o firmă l-ar fixa doar pentru *t,* dacă la acel moment ar putea modifica prețul, adică în lipsa rigidității prețului; y_t – producția agregată; E_t – valoarea aşteptată la momentul *t* bazată pe informațiile disponibile până la acest moment. Toate variabilele sunt în termeni logaritmici.

- *Un micromodel de introducere a contractelor de salarii stabilite decalat într-un model al echilibrului general*

Într-un astfel de model, modificările de preţuri sunt sincronizate. Astfel, nivelul preţului este egal cu preţul individual al fiecărei firme, care la rândul său este egal cu o marjă constantă adăugată la salariul nominal.

Modelul este descris de următoarele ecuaţii:

$$\overline{P_t} = P_t = \mu_p \overline{W_t} \quad (4)$$

$$\overline{w_t} = \frac{1}{2}\left(w_t + w_{t-1}\right) \quad (5)$$

$$w_t^* = \overline{p}_t + \gamma y_t \quad (6)$$

$$w_t = \frac{1}{2}\left(w_t^* + E_t w_{t+1}^*\right), \quad (7)$$

unde $\overline{P_t}, P_t, W_t$ – respectiv nivelul preţului, decizia de preţ şi nivelul salariului în termeni absoluţi, în timp ce minusculele desemnează valori logaritmate;

w_t - nivelul salariului stabilit la momentul *t* pentru momentele *t* şi *t+1*; w_t^* - salariul pe care o firmă l-ar fixa doar pentru *t,* dacă la acel moment ar putea modifica salariul, adică în lipsa rigidităţii salariului nominal; y_t – producţia agregată; E_t – valoarea aşteptată la momentul t bazată pe informaţiile disponibile până la acest moment.

Ecuaţia *(4)* exprimă faptul că preţul P_t este obţinut prin adăugarea unei marje constante ($\mu_p > 1$) la salariul nominal. Astfel, dat fiind faptul că deciziile de preţ ale firmelor sunt sincronizate, nivelul preţului este proporţional cu variaţia de salariu nominal.

Observând cele două micromodele, se poate remarca aceeaşi dinamică agregată, acelaşi schelet, cu excepţia semnificaţiei variabilei γ, care reprezintă, în funcţie de modelul în care apare, senzitivitatea preţului/salariului la variaţiile cererii. Vom reveni la această variabilă de elasticitate la sfârşitul capitolului.

(b) Luarea în calcul a costurilor de ajustare

Rotemberg (1987) realizează un studiu de inventariere al literaturii economice în acest sens, iar Hairault şi Portier (1993) încorporează costurile de ajustare a preţului într-un model DSGE. Pentru ca un agent economic să poată avea control asupra preţului, este nevoie de o formă de concurenţă

imperfectă, iar cea mai utilizată formă în literatura NR este concurența monopolistică.

Toate aceste modele ale NR fac posibil efectul real al politicii monetare, dar nu produc efectul de lichiditate. Din acest motiv unii autori (Jinill, 1996; Dow, 1995; King şi Watson, 1995) încorporează în modele şi rigiditățile reale sub forma costurilor de ajustare a capitalului.

Preferința pentru diferitele modalități de încorporare a NR s-a modificat în timp. Începând cu Keynes şi până la începutul anilor ’60, în macroeconomia keynesiană era mai populară WR. Cho (1993) studiază ambele rigidități exprimate prin contracte şi ajunge la concluzia că, pentru a încorpora NR, contractele pentru salarii sunt o modalitate mai eficientă decât cele pentru preț.

4.2. Un model dinamic stochastic al echilibrului general cu rigidități nominale: o ilustrare econometrică a existenței şi amploarei efectelor reale ale rigidității nominale

În cele ce urmează vom prezenta efectul NR asupra mecanismului de transmisie monetară într-un cadru neokeynesian, prin intermediul unui model teoretic dinamic stochastic al echilibrului general cu rigidități nominale.

Modelul prezentat a fost folosit şi adaptat de Goodfriend şi King (1997), Clarida *et al.* (1999) şi Gali (2002) şi este format în esență din trei componente: noua curbă Philips (NPC), o relație IS – ambele derivate din comportamentul firmelor şi gospodăriilor de optimizare a rezultatului dorit – precum şi o ecuație de caracterizare a pieței monetare.

4.2.1. Comportamentul consumatorului

Consumatorul va acționa pentru maximizarea funcției utilității intertemporale, date de:

$$E_0 \sum_{t=0}^{\infty} \beta^t \left(\frac{C_t^{1-\sigma}}{1-\sigma} - \frac{N_t^{1+\varphi}}{1+\varphi} \right) \quad (8)$$

Unde N_t – oferta de muncă a consumatorului; C_t – consumul agregat; σ şi φ – elasticitatea de substituție intertemporală; β - coeficient de actualizare.

Consumul este alcătuit din *n* bunuri, oferite pe o piață cu concurență monopolistică, iar elasticitatea de substituție dintre bunuri este constantă, astfel încât:

$$C_t = \left(\frac{1}{n} \sum_{j=1}^{n} C_{t,j}^{\frac{\varepsilon-1}{\varepsilon}} \right)^{\frac{\varepsilon}{\varepsilon-1}} \quad (9)$$

Dacă prețul agregat este $P_t = \left(\frac{1}{n} \sum_{j=1}^{n} P_{t,j}^{1-\varepsilon} \right)^{\frac{1}{1-\varepsilon}}$, putem deriva funcția cererii pentru orice bun *i* :

$C_{t,i} = C_t (P_{t,i}/P_t)^{-\varepsilon}$ (10)

Constrângerea bugetară este $P_t C_t ‡ B_t \leq W_t N_t ‡ (1‡i_{t-1})B_{t-1}$ (11)

unde i_{t-1} este rata dobânzii la sursele de finanțare provenite din îndatorare B_{t-1}.

Optimizarea prin maximizare a utilității exprimată prin ecuația (8) duce la următoarele ecuații, din care prima este cunoscută ca ecuația Euler:

$$E_t (C_{t‡1}/C_t)^{-\sigma} = \frac{1}{\beta} E_t \left(\frac{P_{t=1} / P_t}{1 + i_t} \right) \quad (12)$$

$N_t^{\varphi} / C_t^{-\varphi} = W_t / P_t$ (13)

După logaritmare obținem $\varphi n_t + \sigma c_t = w_t - p_t$ (14)

Dacă rata inflației $\pi = p_{t=1} - p_t$, (12) implică

$$c_t = -\frac{1}{\sigma} \left(i_t - E_t \pi_t + \log \beta \right) + E_t c_{t+1} \quad (15)$$

Presupunând că economia este închisă, că este nul consumul guvernamental şi că nu este capital în economie, echilibrul pe piața bunurilor implică $c_{t,j} = y_{t,j}$ *şi* $c_t = y_t$. Ca rezultat obținem următoarea relație IS, una din ecuațiile de bază ale modelului:

$$y_t = -\frac{1}{\sigma} \left(i_t - E_t \pi_t + \log \beta \right) + E_t y_{t+1} \quad (16)$$

4.2.2. Comportamentul firmelor

Comportamentul firmelor de optimizare a profitului este influențat de ipoteza rigidității prețurilor. Prezența rigidităților nominale este implementată în spiritul lui Calvo (1983), avantajul acestei formulări fiind că gradul de rigiditate este determinat de un singur parametru θ – probabilitatea ca o firmă într-un climat de concurență monopolistică să nu poată să îşi ajusteze prețul într-o

anumită perioadă, în timp ce 1-θ este probabilitatea ca ajustarea să aibă loc; durata medie între două ajustări este dată de 1/ (1-θ).

Funcția tehnologică de producție este una de tip Sbordone (2002), cu randamente descrescătoare ale muncii:

$Y_{t,j} = A_t N_{t,j}^{1-\alpha}$, $0 \leq \alpha < 1$, α – productivitatea muncii (17)

Echilibrul pieței şi funcția cererii duc la următoarea formă a funcției cererii cu care se confruntă firma *j*:

$$Y_{t,j} = Y_t \left(\frac{P_{t,j}}{P_t} \right)^{-\varepsilon} \quad (18)$$

unde profitul este dat de $\left(\frac{P_{t,j}}{P_t} - MC_t \right) P_t Y_{t,j}$, MC_t fiind costurile marginale.

În cazul prețurilor flexibile, θ = 0, prețul optim pentru firma *j* este $P_{t,j} = \frac{\varepsilon}{\varepsilon - 1} MC_t P_t$ în care marja este o funcție a elasticității cererii în funcție de preț. Deoarece toate firmele sunt considerate identice avem $P_{t,j} = P_t$. Astfel, la prețuri flexibile, costurile marginale sunt constante fiind date de inversul marjei, $MC_t = \varepsilon - 1 / \varepsilon$. Definind $\mu = \varepsilon / (\varepsilon - 1)$, pentru prețuri flexibile echilibrul este $mc_t = -\log \mu$.

Pe de altă parte, costul marginal este $MC_t = \frac{W_t / P_t}{dY_t / dN_t} = \frac{W_t N_t}{(1-\alpha) Y_t P_t}$, iar logaritmând obținem:

$mc_t = w_t - p_t ‡ n_t - (1-\alpha) y_t$. (19)

Din (14) şi (17) rezultă: (20)

$$mc_t = \sigma y_t + (1+\alpha) \frac{y_t - a_t}{1-\alpha} - (1-\alpha) y_t$$

$$= \frac{1}{1-\alpha} (\sigma + \varphi - \alpha(\sigma+1)) y_t - \frac{1+\varphi}{1-\alpha} a_t \quad (21)$$

$$y_t^{flex} = -\frac{1-\alpha}{\sigma + \varphi - \alpha(\sigma+1)} \log \mu + \frac{1+\varphi}{\alpha + \varphi - \alpha(\sigma+1)} a_t \quad (22)$$

unde expresia foloseşte constanta costurilor marginale la un echilibru cu prețuri flexibile.

Pentru toate celelalte cazuri, adică pentru $\theta > 0$, firmele vor avea în vedere că în perioadele următoare este posibil să nu poată modifica preţurile la un nivel optim, în estimarea profitului viitor presupunând că preţurile vor fi constante, θ. Maximizarea profitului la momentul *t* presupune:

$$\max_{P_{t,j}} E_t \sum_{k=0}^{\infty} (\beta\theta)^k \left(\frac{P_{t,j}}{P_{t+k}} - MC_{t,t+k} \right) P_{t+k} Y_{t+k,j} \quad (23)$$

unde $MC_{t,t+k}$ reprezintă costurile marginale la $t \neq k$, având în vedere că preţul optim este stabilit în *t*. Se poate demonstra că preţul optim va urma regula dată de (24), adică preţul este astfel stabilit încât să conţină marja flexibilă plus viitoare distorsiuni în costurile marginale actualizate la rata $\beta\theta$.

$$p_t^* = \log \mu + (1 - \beta\theta) E_t \sum_{k=0}^{\infty} (\beta\theta)^k \left(\hat{mc}_{t,t+k} + p_{t+k} \right) \quad (24)$$

Preţul agregat va fi compus din două tipuri de preţuri, ajustate şi constante:

$p_t = \theta p_{t-1} + (1-\theta) p_t^*$

Dacă agregăm regulile de comportament individuale ale tuturor firmelor, obţinem curba Phillips agregată, care pune în relaţie inflaţia şi costurile marginale:

$$\pi_t = \beta E_t \pi_{t+1} + \frac{(1-\theta)(1-\alpha)(1-\beta\theta)}{\theta(1+\alpha(\varepsilon-1))} \hat{mc}_t \quad (25)$$

Scăzând logaritmul costului marginal din nivelul său, corespunzător situaţiei de preţuri flexibile, obţinem:

$$\hat{mc}_t = \frac{1}{1-\alpha} (\sigma + \varphi - \alpha(\sigma+1))(y_t - y_t^{flex}) \quad (26)$$

Înlocuind această expresie în (25) şi definind $k \equiv \frac{(1-\theta)(1-\alpha)(1-\beta\theta)(\sigma+\varphi-\alpha(\sigma+1))}{\theta(1+\alpha(\varepsilon-1))(1-\alpha)}$, obţinem expresia noii curbe Phillips (NPC):

$$\pi_t = \beta E_t \pi_{t+1} + k(y_t - y_t^{flex}) \quad (27)$$

Caracteristica sa definitorie este că inflaţia se bazează pe aşteptări (priveşte în viitor) şi că este determinată de decalajul $y_t - y_t^{flex}$, adică devierea producţiei de la nivelul pe care l-ar avea într-un regim de preţuri flexibile pe deplin, când $\theta = 0$.

Pe lângă alți factori, gradul de rigiditate a prețului θ este cel care determină panta NPC: cu cât este mai mare gradul de rigiditate, cu atât scade *k* şi este mai plată NPC.

4.2.3. Ecuația pieței monetare

Până acum am stabilit două ecuații fundamentale:

- ecuația *IS*, derivată din ecuația Euler, leagă cererea, rata dobânzii şi cererea viitoare;
- relația *NPC*, leagă inflația actuală, cea aşteptată şi decalajul de producție.

Având aceste două ecuatii, există două variante pentru a închide modelul şi a determina comportamentul inflației şi producției aflate în interrelație. Putem specifica o condiție de echilibru pentru piața monetară fie prin estimarea unei reguli Taylor ca regulă de politică monetară fie prin modelarea explicită a cererii şi ofertei de bani.

Estimarea unei reguli Taylor de politică monetară

O formulare generală a regulii Taylor poate fi $i_t = \phi_\pi \pi_t + \phi_y y_t$. Este o regulă de stabilire a ratei nominale a dobânzii în funcție de starea economiei redată de rata inflației şi nivelul producției, ceea ce înseamnă că, în prezentul model, cantitatea de bani este determinată de cererea de bani exprimată pentru un anumit nivel al ratei dobânzii ales de banca centrală. Oricare este nivelul cererii de bani la această rată, ea va fi satisfăcută, piața monetară este întotdeauna în echilibru, cantitatea de bani este endogenă şi nu este modelată explicit.

Deoarece unii autori consideră că banca centrală tinde să tempereze ajustările de rată a dobânzii, pentru a evita variațiile mari, dezinflația putând fi costisitoare, seria de rată a dobânzii poate prezenta corelație, care nu poate fi prinsă în această regulă simplă. Clarida *et al.* (1999) folosesc următoarea formă a regulii Taylor:

$$i_t = \gamma i_{t-1} + (1-\gamma)(\phi_\pi \pi_t + \phi_y y_t) \quad (28)$$

Pentru prețuri flexibile $\bar{y} = \log \bar{Y} = 0$, iar inflația este zero. Ecuația (25) implică o rată a dobânzii de echilibru pentru prețuri flexibile de *-log* β. Deviația ratei dobânzii de la nivelul corespunzător prețului flexibil este $\hat{i}_t = i_t + \log \beta$. Regula Taylor devine:

$$\hat{i}_t = \gamma \hat{i}_{t-1} + (1-\gamma)(\phi_\pi \pi_t + \phi_y y_t) + \varepsilon_t \quad (29)$$

unde ε_t reprezintă un şoc necorelat în serie, asupra ratei dobânzii, cu medie zero.

Regula Taylor (29), relația IS (16) şi relația NPC (27) reprezintă modelul regulii Taylor, un model alcătuit din trei ecuații cu trei variabile: devierea ratei dobânzii de la nivelul de preț flexibil, producția şi rata inflației.

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -\frac{1}{\sigma} & 1 & \frac{1}{\sigma} \\ 0 & 0 & \beta \end{bmatrix}}_{=M_1} E_t \underbrace{\begin{bmatrix} \hat{i}_t \\ y_{t+1} \\ \pi_{t+1} \end{bmatrix}}_{=s_{t+1}} = \underbrace{\begin{bmatrix} \gamma & (1-\lambda)\phi_y & (1-\lambda)\phi_\pi \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & -k & 1 \end{bmatrix}}_{=M_2} \underbrace{\begin{bmatrix} \hat{i}_{t-1} \\ y_t \\ \pi_t \end{bmatrix}}_{=s_t} + \underbrace{\begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix}}_{=M_3} \varepsilon_t$$

(30)

Vom prelucra sistemul:

$E_t s_{t‡1} = M_1^{-1} M_2 s_t ‡ M_1^{-1} M_3 \varepsilon_t$ (31)

$W \equiv M_1^{-1} M_2 A \equiv M_1^{-1} M_3$

$E_t s_{t+1} = W s_t ‡ A \varepsilon_t$ (32)

Soluția este $\begin{bmatrix} \hat{i}_{t+t} \\ y_{t+1} \\ \pi_{t+1} \end{bmatrix} = M_0 \hat{i}_{t-1} + N_0 \varepsilon_t$

Modelul regulii Taylor poate fi simulat pentru mai multe grade de rigiditate nominală θ, adică presupunând că prețurile se ajustează la 3, 4 sau 5 trimestre. Efectul imediat depinde de panta curbei Phillips, *k*. Aceasta hotărăşte cum şocul cererii este repartizat între inflație şi producție.

Cererea şi oferta de bani – un model pentru piața monetară

Cererea de bani în variabile logaritmice este

$m_{Rt} = y_t - \eta i_t$ (33)

unde $m_{Rt} = m_t - p_t$ reprezintă deținerile reale de bani. Gali presupune o elasticitate a cererii de bani unitară. Pentru echilibrul la prețuri flexibile avem $m_{Rt}^{flex} = \log \beta$ şi substituind $\hat{i}_t = y_t - \hat{m}_{Rt}$ în relația IS (16), obținem:

$$y_t = -\frac{1}{\sigma}\left(y_t - \hat{m}_{Rt} - E_t \pi_{t+1}\right) + E_t y_{t+1} \quad (34)$$

Oferta de bani este modelată ca un proces autoregresiv AR(1):

$$\Delta m_t = \rho_m \Delta m_{t-1} + \varepsilon_{mt} \quad (35)$$

În plus, folosim identitatea:

$$\begin{aligned} \Delta m_t &= m_t - p_t - \eta \log \beta - (m_{t-1} - p_{t-1} - \eta \log \beta) + \pi_t \\ &= \hat{m}_{Rt} - \hat{m}_{Rt-1} + \pi_t \end{aligned} \quad (36)$$

Cererea şi oferta de bani, relația IS (16) şi relația NPC (27) vor fi reunite într-un sistem de ecuații, denumit modelul pieței monetare

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ \frac{1}{\sigma} & 1 & \frac{1}{\sigma} \\ 0 & 0 & \beta \end{bmatrix} E_t \begin{bmatrix} \hat{m}_{Rt} \\ y_{t+1} \\ \pi_{t+1} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & -1 \\ 0 & 1+1/\sigma & 0 \\ 0 & -k & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \hat{m}_{Rt-1} \\ y_t \\ \pi_t \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} \Delta m_t \quad (37)$$

Sistemul va fi rezolvat după metoda Blanchard şi Kahn (1980), analog sistemului anterior corespunzător regulii Taylor.

Amploarea efectului rigidității nominale asupra prețului şi producției agregate variază în funcție de gradul de rigiditate: o creştere a intervalului de ajustare a prețului de la 3 la 5 trimestre va creşte răspunsul estimat în cantitate de producție, ceea ce ilustrează efectul important al NR asupra transmisiei monetare.

Aducând ecuația (25) NPC într-o formă convenabilă pentru estimare, putem identifica gradul de rigiditate nominală pentru o țară.

$$\theta \pi_t = \theta \beta E_t \pi_{t+1} + (1-\theta)(1-\beta\theta)\xi \hat{mc}_t \quad (38)$$

unde $\xi = \dfrac{1-\alpha}{1+\alpha(\varepsilon - 1)}$

Presupunând o funcție de producție Cobb-Douglas, costul marginal poate fi aproximat prin $MC_t = \dfrac{W_t / P_t}{dY_t / dN_t} = \dfrac{W_t N_t}{(1-\alpha) Y_t P_t}$. Având relația (38) doar doi parametri pot fi identificați. De aceea se consideră ξ cunoscut prin selectarea unor valori plauzibile pentru α şi ε (elasticitatea de substituție dintre bunuri).

Vom transforma ecuația (37) pentru a facilita estimarea gradului de rigiditate nominală (θ) astfel:

$$E_t\left[\theta\pi_t - \theta\beta E_t \pi_{t+1} - (1-\theta)(1-\beta\theta)\xi\hat{mc}_t\right] = 0 \quad (39)$$

4.3. Persistența efectelor rigidităților nominale

Cât priveşte caracteristica de persistență a efectelor rigidităților nominale, adică modul în care şocurile de politică monetară afectează durata ciclului de afaceri, acesteia i-a fost acordată o atenție particulară de către cercetători.

Studii empirice demonstrează că persistența există (Gali, 1992; Christiano *et al*., 1999), dar identificarea mecanismului efectiv de transmisie care o generează s-a dovedit o sarcină dificilă. Cu toate că modelele econometrice teoretice cu decalaje informaționale (informație imperfectă) şi prețuri rigide s-au dovedit eficiente în surprinderea fluctuațiilor producției generate de şocuri monetare, efectele rezultate sunt mai degrabă contemporane decât persistente.

Taylor (1980) găseşte soluția acestei contradicții între teorie şi practică în lipsa de sincronizare între firme în modificarea salariilor, adică în teoria contractelor de salarii decalate (*staggered wage setting*). Taylor demonstrează că decalajul de momente de stabilire a salariilor duce la o inerție endogenă a acestora, de unde persistență în modificările de nivel al şomajului ca urmare a unui şoc temporar: „Datorită decalajului, unele firme şi-au stabilit deja ratele de modificare a salariului înaintea negocierilor salariale curente, dar alții vor lua această decizie în viitor. Astfel, când analizează salariul relativ, firmele şi uniunile salariale trebuie să privească atât în viitor cât şi în trecut pentru a vedea cum vor fi plătiți alți lucrători în perioada pentru care decidenții urmează să fixeze nivelul retribuției. De fapt, fiecare contract se încheie relativ la alte contracte, ceea ce face ca şocurile să se propage de la un contract la altul [...], iar formarea contractelor generează inerție în mişcarea salariilor în paralel cu persistența şomajului."

Chari, Kehoe şi McGrattan (2000) demonstrează, într-un model al echilibrului general, că singur un mecanism de prețuri stabilite decalat între firme (asincronizare în deciziile salariale) nu poate genera efectul de persistență al efectelor reale ale politicii monetare. În plus, CKM sugerează că este dificil să se explice persistența bazată pe contracte nominale decalate într-un cadru de echilibru economic general şi că trebuie căutate alte mecanisme pentru persistență. Taylor (1999) apreciază că rezultatele la care au ajuns CKM „pot indica faptul că concurența monopolistică (putere de piață constantă) ar putea fi insuficeintă ca fundament microeconomic al modelului".

Putem astfel identifica o percepție comună în spatele celor două argumentări, anume că mecanismele de preț decalat (ecuațiile (1)-(3)) şi de salariu decalat (ecuațiile (4)-(7)) au implicații similare ca persistență: fie ambele au acest efect, fie nici unul dintre ele. De altfel, chiar Taylor (1999) spune că „micro-modelele sunt aceleaşi pentru stabilirea prețului şi a salariului".

Huang şi Liu (1999) aduc o altă interpretare *puzzle*-ului persistenței. Într-un model al echilibrului general, cu concurență monopolistică, ei ajung la concluzia că efectele de persistență ale contractelor nominale decalate sunt diferite în funcție de obiectul acestora: salariu sau preț. Cele de preț nu pot duce singure la persistență (pe când cele de salariu da), dar sporesc efectul contractelor de salariu decalate, atunci când le însoțesc într-un model.

Această diferență se datorează elasticității γ a salariului (respectiv prețului) relativ la cererea agregată, din ecuația salariului (respectiv a prețului) care intră în componența modelului. Acest determinant-cheie al persistenței este în funcție de preferințele consumatorilor, respectiv de tehnologia de producție dintr-o economie. Chiar dacă modelele sunt aparent identice, semnificația lui γ, forma funcției sale explicative şi prin urmare valoarea parametrului este alta pentru fiecare din ele.

Ecuațiile (2) şi (6) sugerează că o mai mare valoare a lui γ înseamnă persistență mai redusă: decizia de răspuns, la variații de cerere, în termeni de Δpreț/salariu, este mai rapidă – ajustare rapidă a salariului/prețului – întoarcere rapidă a nivelului producției agregate la nivelul de echilibru stabil.

Când contractele nominale de salariu sunt decalate $\gamma < 1$ şi descreşte cu elasticitatea de substituție între tipuri de specializări şi aptitudini în tehnologia de producție şi cu gradul de aversiune relativă la risc în timpul de muncă în preferințele indivizilor. Dimpotrivă, când sunt decalate deciziile de preț, $\gamma > 1$şi creşte cu gradul de aversiune relativă la risc în timpul de lucru. În consecință, primul mecanism tinde să genereze persistență, pe când ultimul nu.

Pentru a genera persistență a variației producției agregate este nevoie de o valoare cât mai mică a γ. În acest sens, problema dinamică a persistenței depinde de problema statică a cât de mare este γ.

Pentru a ilustra rolul γ în a genera persistență vom rezolva modelele formate din ecuațiile (1)-(3) şi (4)-(7) presupunând o ecuație a cererii de bani dată de $y_t = m_t - \bar{p}_t$, unde m_t este logaritmul (variația valorii absolute a) masei monetare. Combinând ecuațiile (2) şi (3) sau ecuațiile (6) şi (7), obținem:

$$x_t = \frac{1}{2}\left(\overline{p}_t + E_t \overline{p}_{t+1}\right) + \frac{\gamma}{2}\left(y_t + E_t y_{t+1}\right), \quad (40)$$

unde x_t corespunde lui p_t în modelul de preț decalat sau lui w_t în modelul de salariu decalat. Sistemul poate apoi fi redus la o ecuație diferențiată de ordinul 2 în x_t substituind pe $\overline{p}_t$ şi y_t folosind (1) şi respectiv ecuația cererii de bani.

Să presupunem că m_t urmează un proces de determinare stochastic (*random walk*), soluția explicativă a dinamicii producției agregate ar fi:

$$y_t = ay_{t-1} + \frac{1+a}{2}\left(m_t - m_{t-1}\right), \text{ unde } a = \frac{1-\sqrt{\gamma}}{1+\sqrt{\gamma}} \quad (41)$$

Aici se remarcă două cazuri speciale care merită evidențiate: dacă $\gamma = 1$, atunci *a = 0* şi nu există persistență; dacă $\gamma = 0$, atunci *a = 1* şi producția agregată urmează un *random walk*. În general, γ mai mic corespunde cu *a* mai mare şi o modificare mai stabilă (persistentă) a producției agregate. Modelul poate genera persistență dacă şi numai dacă $\gamma < 1$.

Ecuația (41) ne-ar duce la concluzia că, dacă γ ar fi un parametru structural liber de orice particularități în funcție de natura decalajului în ajustare (pentru preț ori pentru salariu), atunci cele două modele ar fi identice şi efectul de persistență ar fi acelaşi indiferent de genul decalajului. Totuşi, într-un cadru de echilibru general al economiei, γ nu mai este un simplu parametru structural, ci este determinat de variabile fundamentale pentru preferințe sau tehnologii, după caz, de unde polemica asupra capacității salariilor sau prețurilor decalate de a genera efecte stabile asupra producției şi prețului agregat.

V. ANALIZA EXISTENȚEI RIGIDITĂȚILOR NOMINALE ÎN ROMÂNIA

În secțiunea de față vom testa empiric şi econometric existența rigidităților nominale în România, după metode prezentate teoretic în capitolul III: „Modalități de detectare a rigidităților nominale".

Pentru analiza numerică am folosit programul de simulare-estimare econometrică *EViews4*, iar o parte din rezultate au fost validate şi cu ajutorul *Data Analysis Toolkit* din *Excell*.

Seriile de date au ca surse bazele de date ale Băncii Naționale a României şi ale Comisiei Naționale de Statistică (CNS).

Faptul că perioada considerată (1990 – martie 2005) prezintă o evoluție interesantă a inflației (figura nr. 5.1.), de la hiperinflație la niveluri care permit orientarea către țintirea sa directă, ne oferă condițiile aplicării unor teste specifice de rigiditate şi surprinderea unor cazuri particulare care confirmă teoriile explicative pentru anumite situații atipice. Afirmația va deveni mai concretă pe parcursul studiului.

Figura nr.5.1

Condiții macroeconomice generale în perioada analizată

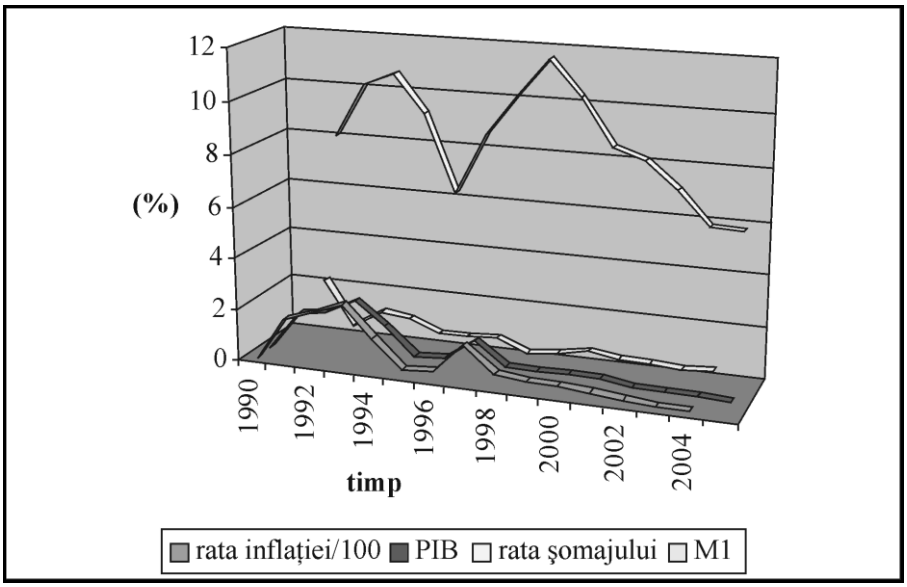

5.1. Analiza rigidității salariului nominal în România

Seria de date cuprinde variația logaritmică a salariului nominal lunar agregat pe categoriile salariale reprezentative în economie (după clasificarea CNS), pentru perioada februarie 1990–martie 2005. Agregarea s-a făcut prin ponde-rarea cu importanța sectorului economic în producerea PIB agregat.

Sursa primară de date emisă de CNS constituie seria variației lunare absolute pe categorii salariale reprezentative, în perioada considerată.

5.1.1. Analiza grafic-descriptivă

Figura nr. 5.2.a prezintă histograma distribuției variației logaritmice lunare a salariului nominal agregat de bază (w). Curba inferioară (DN) este curba distribuției normale calculată de la media şi deviația standard a seriei, iar curba superioară (D) este distribuția propriu-zisă a seriei. Săgeata indică poziția medianei.

Ipoteza existenței rigidității salariului nominal este confirmată de următoarele particularități grafice:

I. forma curbei (D) este diferită de distribuția normală (DN);

II. curba (D) este deviată către dreapta față de (DN) (fapt certificat de altfel şi prin calcul de variabila de deviere skewness = 1,45 > 0), indicând o frecvență mai mare a observațiilor aflate în dreapta lui zero, i.e. mai multe creşteri şi păstrări de nivel decât scăderi de salariu;

III. “coada” distribuției în stânga lui zero este mai abruptă pentru ca apoi să se subțieze treptat (fapt indicat şi prin calcul de testul LSW = 0,11 > 0);

IV. frecvența modificărilor zero de salariu în total observații (coloana din apropierea observației zero) este relativ importantă. Ea nu are totuşi o amplitudine prea mare datorită inflației importante din majoritatea acestei perioade, care camuflează într-o anumită măsură rigiditatea nominală a salariului, după cum am observat în cuprinsul lucrării.

Figura nr. 5.2.b ilustrează distribuția *w* prin histograme diferențiate, unde la concluzia rigidității *w* ne conduc următoarele:

(i) majoritatea covârşitoare a valorilor are valori pozitive, i.e. distribuție deviată la dreapta;

(ii) vârful de amplitudine la zero, cu amplitudine mult mai mare decât celelalte bare indicând scăderi de salariu.

Figura nr. 5.2.a

Histograma de distribuție a variației salariului nominal (1990- 2005)

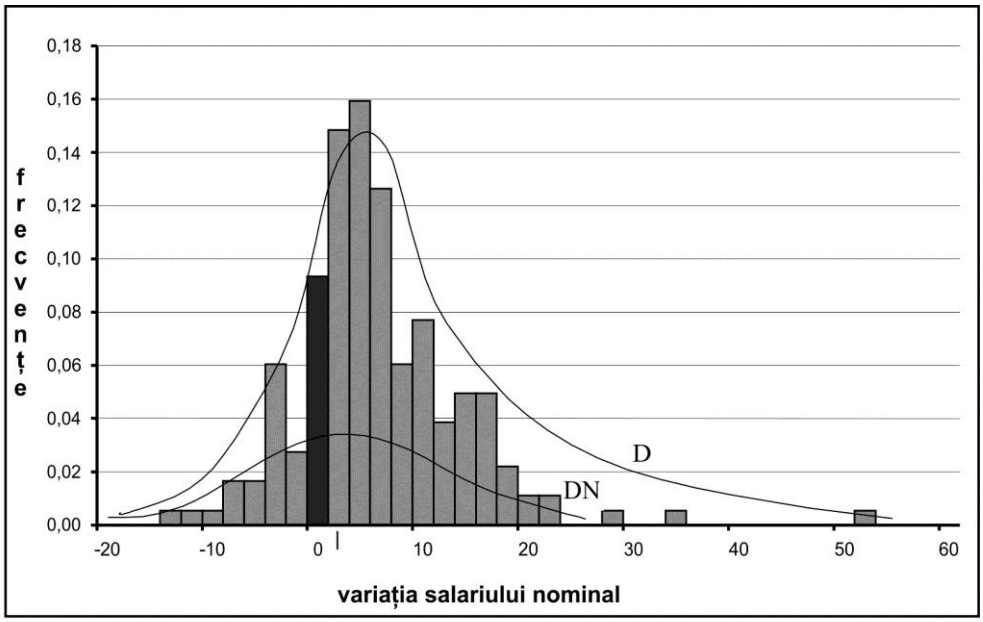

Figura nr. 5.2.b

Histograme diferențiate ale distribuției variației salariului nominal (1990 – 2005)

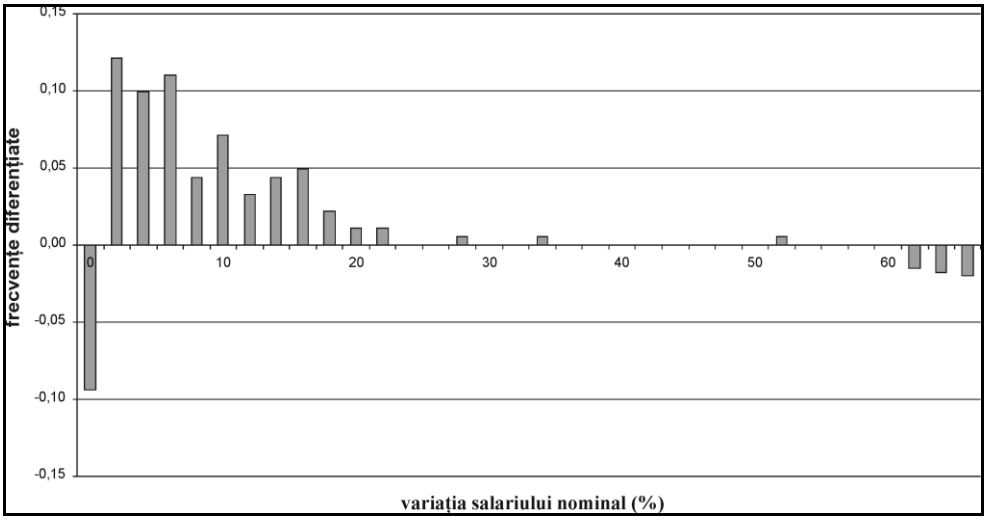

5.1.2. Analiza formală

Analiza formală se bazează pe calculul indicatorilor de distribuție şi rigiditate din tabelul nr. 5.1. de mai jos.

Tabelul nr. 5.1

Indicatori statistici sintetici ai distribuției variației salariului nominal (feb. 1990 – mar. 2005)

Indicatori statistici sintetici ai distribuției (feb.1990 – mar.2005)			
Indicatori generali ai distribuției		*Indicatori de distribuție ai rigidității*	
Media	4,69	*Kurtosis*	6,73
Eroarea standard	0,59	*Skewness*	1,45
Mediana	3,30	Diferența medie-mediană	1,39
Modul	1,5	*Sign statistics*	0,10
Deviația standard	7,89	*Sign rank statistics*	0,03
Varianța	62,31	Testul LSW	0,11
Amplitudinea absolută a seriei	66,05	Testul Kahn	0,84

Astfel:

I. variabila *skewness* are valoare pozitivă, indicând devierea distribuției către dreapta față de normală;

II. diferența dintre medie şi mediană este pozitivă, semn că media se află la stânga medianei, ceea ce înseamnă deviere a distribuției spre dreapta;

III. *sign statistics* indică amploarea deviației către dreapta (a *skewness*), adică numărul de observații dintre medie şi mediană – faptul că este pozitiv indică rigiditate;

IV. *sign statistics* calculat pe baza rangului intervalelor de distribuție este, de asemenea, pozitiv, indicând rigiditate.

V. la aceeaşi concluzie ne duc testele LSW şi Kahn cu valori pozitive.

Dacă împărțim seria pe ani şi analizăm seriile anuale, putem observa câteva valori ale indicatorului de deviere (*skewness*) şi ale diferenței medie-mediană negative, care ar putea duce la concluzia unei devieri spre stânga a distribuției. Să însemne aceasta o infirmare a ipotezei rigidității salariului nominal?

Totuşi, în aceşti ani (1992, 1993, 1995, 1997, 1999, 2001 şi 2004 – tabelul nr.5.2), rezultatul indicat de *skewness* şi de diferență este contrazis de cel indicat de testele LSW şi Kahn. În plus, putem observa că distribuțiile sunt leptokurtice (variabila *kurtosis* mică), adică au extremități (“cozi”) plate. Iar

dacă analizăm condițiile macroeconomice şi în special rata inflației, observăm ca aceste perioade caracterizate de *skewness* negativă urmează unor pusee inflaționiste sau chiar experimentează inflație mare.

Tabelul nr. 5.2

Indicatori statistici ai distribuției variației salariului nominal pe ani în perioada 1990-2004

Indicatori ai distribuției anuale										
Perioada	**Indicatori generali ai distribuțiilor anuale**					**Indicatori ai distribuțiilor anuale specifici rigidității**				
	Media	**Eroarea standard**	**Mediana**	**Deviația standard**	**Varianța**	**Kurtosis**	**Skewness**	**Mean-Median**	**LSW Test**	**Kahn Test**
1990	1,84	2,05	0,85	6,80	46,20	0,52	0,20	0,99	11.2	0.84
1991	10,94	4,07	7,45	14,08	198,34	6,71	2,42	3,49	808	0.58
1992	9,42	2,29	11,33	7,93	62,95	-1,62	-0,16	-1,91	11.3	0.82
1993	10,58	3,63	10,42	12,57	157,99	0,90	-0,10	0,16	10.3	0.56
1994	5,89	1,55	4,54	5,36	28,70	1,53	1,15	1,34	11.2	0.70
1995	3,20	1,86	4,58	6,44	41,53	4,55	-1,67	-1,39	14.3	0.63
1996	3,89	2,23	2,16	7,74	59,94	-0,93	0,10	1,73	10.2	0.58
1997	6,93	2,25	8,09	7,81	61,00	-0,22	-0,70	-1,15	10.7	0.59
1998	3,27	1,65	2,47	5,72	32,67	0,03	0,23	0,80	9.6	0.85
1999	3,36	1,60	3,96	5,54	30,75	1,71	-0,40	-0,60	10.1	0.71
2000	3,99	1,89	3,40	6,56	43,02	0,43	0,19	0,59	10.6	0.79
2001	2,05	1,53	2,50	5,28	27,92	-0,89	-0,05	-0,45	11.1	0.56
2002	1,91	1,45	1,05	5,01	25,07	0,33	0,57	0,86	10.5	0.57
2003	1,98	1,42	1,55	4,91	24,06	0,82	0,39	0,43	10.1	0.61
2004-mar. 05	1,60	1,13	1,90	4,38	19,16	0,34	-0,13	-0,30	10.8	0.65

Ceea ce înseamnă că semnul negativ al *skewness* nu face decât să confirme unele excepții de la regulă:

I. în cazul distribuțiilor leptokurtice, coeficienții *skewness* tind să fie instabili şi irelevanți pentru a indica natura devierii distribuției şi existența rigidității nominale;

II. în cursul sau după perioade cu inflație mare şi foarte mare cum este cazul unei mari părți din perioada analizată şi în special al anilor în care *skewness* este negativă, rigiditatea salariului nominal (devierea spre drepta a distribuției ratelor sale de variație) nu este evidentă sau nici măcar observabilă. Aceasta deoarece, după cum am precizat în capitolele anterioare, nu mai este nevoie de reduceri de salariu nominal pentru a diminua salariul real atunci când inflația este mare, deoarece această sarcină este îndeplinită de erodarea puterii de cumpărare a banilor.

Într-adevăr, Carl şi Hyslop (1997)[1] consemnează într-un studiu asupra relevanței *skewness* în perioade de inflație mare faptul că, în această situație, *skewness* devine negativă într-o măsură proporțională cu rata inflației, distribuția deplasându-se către stânga față de normală, progresiv cu scăderea puterii de cumpărare a banilor (figura nr. 5.3.a). Cu alte cuvinte, există o corelație negativă statistic semnificativă între skewness de dreapta şi rata inflației.

Figura nr. 5.3

Modificarea distribuției de variație a salariului nominal în funcție de evoluția ratei inflației

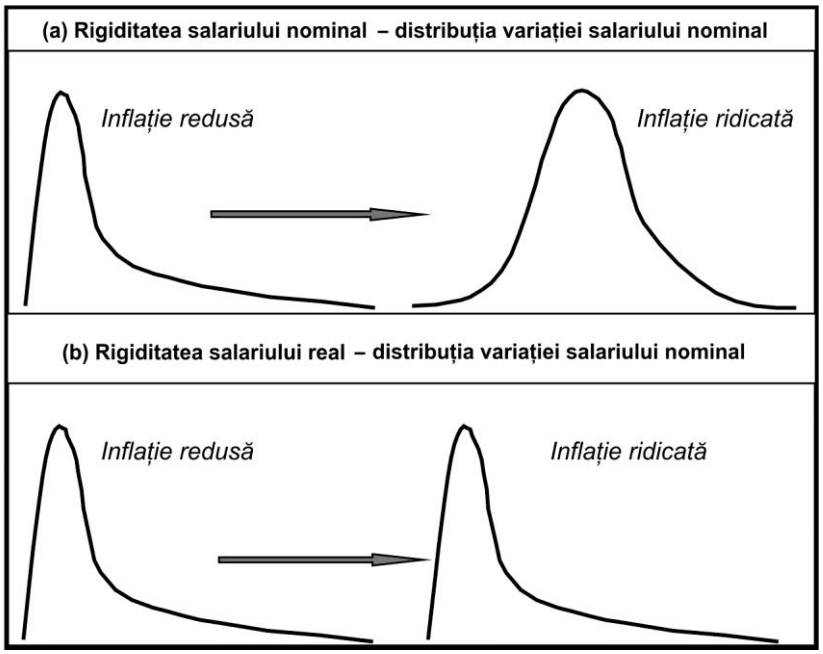

Aceste ultime observații induc necesitatea aplicării unui alt test de rigiditate, în mod particular potrivit şi posibil pentru cazul nostru cu amplitudine mare de variație a ratei inflației: analiza corelației între rata inflației şi *skewness* – o corelație negativă ar indica cu certitudine rigiditatea salariului nominal.

[1] *Prin contrast, McLaughlin (1994, 1999, 2000) consideră că nu există o astfel de corelație, că devierea spre dreapta pentru salariul nominal există indiferent de inflație (figura nr. 5.2.b.), ea datorându-se înseşi unei skewness pozitivă a salariului real (rigiditate reală), originară în surse reale (decizia firmelor de a nu reduce salariul real motivată prin teoria salariului eficient sau prin teoria progresului tehnologic indus de aptitudinile salariaților).*

Tabelul nr. 5.3

Rata inflației şi valoarea *skewness* în perioada 1990 – 2004

Perioada	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Rata inflației	5,1	170,2	210,4	256,1	136,7	32,3	38,8	154,8	59,1	45,8	45,7	34,5	22,5	15,3	11,9
Skewness	0,20	2,42	-0,16	-0,10	1,15	-1,67	0,10	-0,70	0,23	-0,40	0,19	-0,05	0,57	0,39	-0,13

În acest sens, am calculat coeficientul de corelație între seriile corespunzătoare ratei inflației şi *skewness* pe ansamblul perioadei analizate (1990-2004). În plus, din cauza prezenței unor extreme cu deviere mare în cadrul seriei de inflație analizată, extreme care de regulă induc erori în rezultate, am analizat şi unele subperioade cu caracteristici omogene (1991-1994: inflație ridicată; 1996-1998: în preajma puseului inflaționist din 1997; 1998-2004: inflație în scădere şi relativ mai redusă).

Rezultatele sunt următoarele:

(i) în perioade de inflație mare sau în preajma unui puseu inflaționist (1991-1994, 1996-1998) între cele două variabile există o corelație negativă puternică;

(ii) în perioade de scădere a ratei inflației (1998-2004), variabilele sunt negativ corelate într-o măsură relativ mai redusă, dar statistic semnificativă;

(iii) pe ansamblul perioadei analizate, însă, corelația este slab pozitivă, dar rezultatul acesta nu este valid datorită păstrării în seria de inflație analizată a extremelor înregistrate de rata inflației în timp, fără a încerca o aplatizare prealabilă a seriei. Aceste extreme aduc în analiză erori.

Aceste rezultate sunt confirmate şi prin reprezentarea grafică a seriilor de *skewness* şi inflație (figura nr. 5.4.a), dar şi de diagrama de corelație pentru întreaga serie (figura nr. 5.4.b).

Figura nr. 5.4.a

Evoluția skewness și a inflației 1990-2004

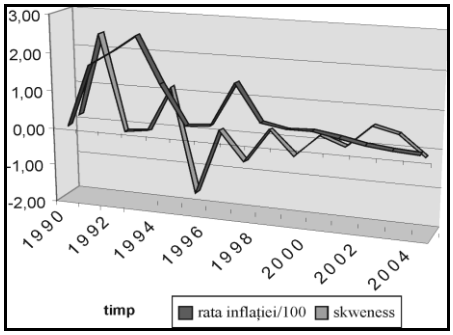

Figura nr. 5.4.b

Diagrama de corelație inflație-skewness 1990-2004

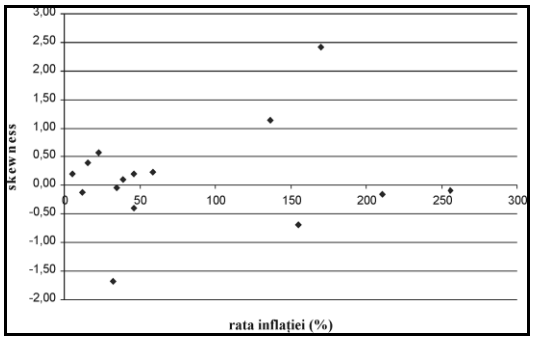

*

* *

Având în vedere observațiile de mai sus, putem considera rezultatele obținute, atât cele grafice cât şi cele estimate numeric, ca fiind statistic semnificative în sensul validării ipotezei de existență a rigidității salariului nominal în România. Aceasta cu atât mai mult cu cât într-un cadru inflaționist cum este cel din analiza noastră, de regulă rigiditatea nominală este mai puțin evidentă.

5.2. Analiza rigidității prețurilor în România

Studiile rigidității prețului din literatura de specialitate analizează fie seriile date de indicii prețului de consum (IPC) sau producție, fie un preț agregat bazat pe observațiile înregistrate de organisme specializate în paneluri de prețuri selectate pe anumite categorii şi reprezentative pentru anumite segmente de piață. Deoarece cum în România încă nu există astfel de paneluri de produse, am optat pentru varianta IPC.

Seria de date cuprinde astfel variația indicelui prețului de consum total lunar (IPCT) pentru perioada februarie 1990 – martie 2005, după datele furnizate de CNS.

Figura nr. 5.6

Evoluția IPCT în perioada octombrie 1990 – martie 2005

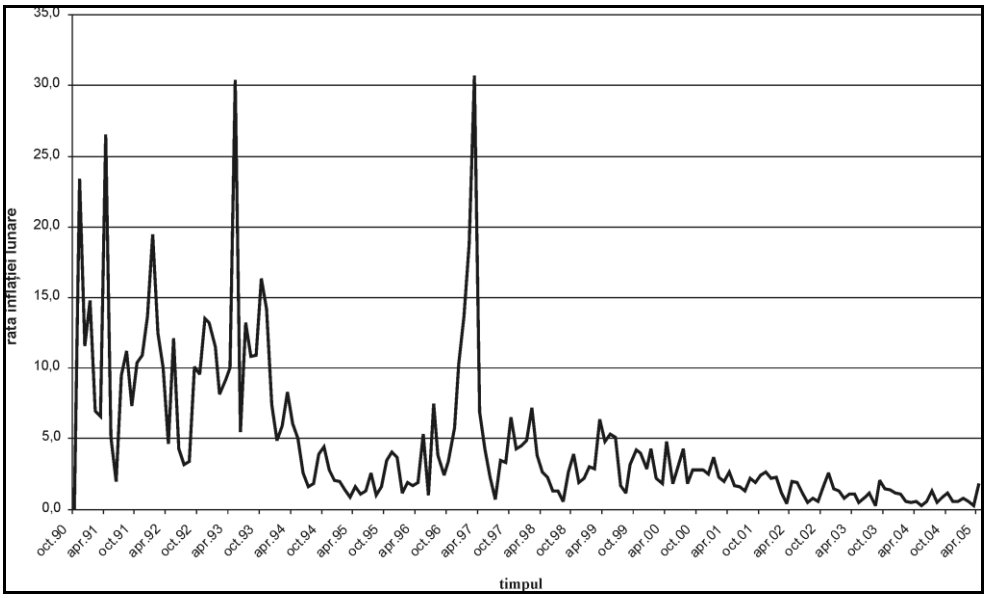

Analizând figura nr. 5.6, seria indicelui preţului de consum în perioada considerată, dar şi IPC pe categorii de mărfuri alimentare, nealimentare şi servicii, observăm o creştere permanentă şi generalizată a preţuilor în economie, singurele fluctuaţii fiind înregistrate doar în rata de creştere a preţului. Este aşadar un caz particular pentru analiza rigidităţii preţului, ilustrând o rigiditate extremă la scădere.

Figurile nr. 5.7.a şi b prezintă histograma distribuţiei variaţiei lunare a IPCT, respectiv histograma diferenţiată, iar tabelul nr.5.4. indicatorii distribuţiei variaţiei preţului general de consum.

Figura nr. 5.7.a

Histograma distribuţiei IPCT

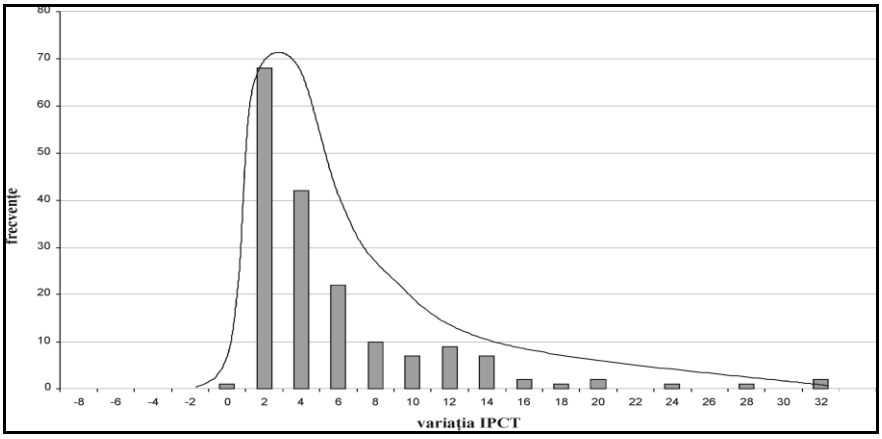

Figura nr. 5.7.b

Histograma diferenţiată a distribuţiei variaţiei IPCT

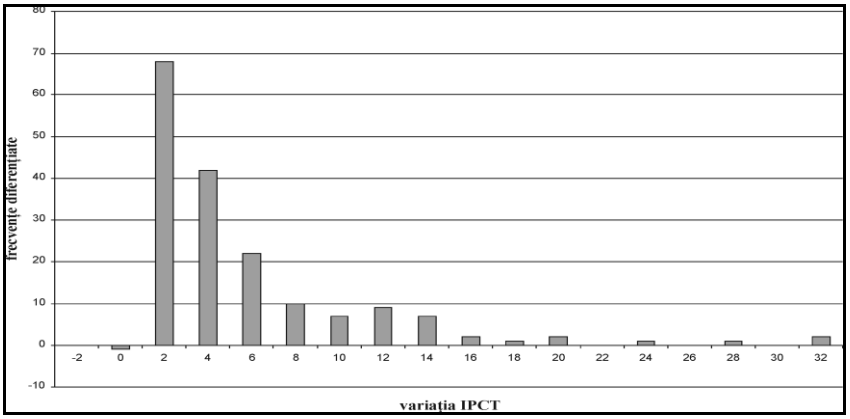

Tabelul nr. 5.4

Indicatori statistici sintetici ai distribuției IPCT (oct.1990 – mar.2005)

Media	104,72
Mediana	102,70
Modul	100,60
Devierea standard	5,34
Varianța	28,59
Kurtosis	7,31
Skewness	2,44

Atât descriptiv cât şi analitic (din indicatorii de distribuție), se poate remarca o deviere absolută către dreapta, practic o deplasare a distribuției către cadranul corespunzător unor variații de preț pozitive, rigiditatea prețului fiind maximă.

În plus, dacă încercăm estimarea unei corelații între rata medie a inflației şi variabila de deviere *skewness* anuală a seriei IPCT, ajungem la concluzia unei corelații foarte slabe, pozitive. Acest rezultat este ilustrat în figura nr. 5.8.

Figura nr.5.8

Diagrama de corelație între seria ratei medii anuale a inflației şi devierea medie anuală

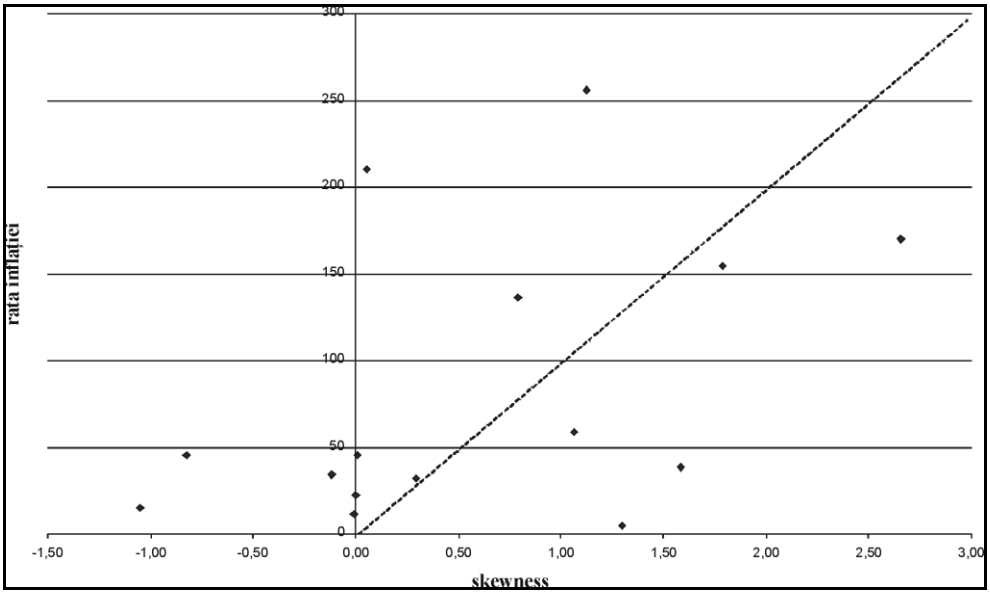

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Abraham, Katharine; Haltiwanger, John – Real wage and the business cycle, Journal of Economic Literature 33(3), pp.1215-1264, 1995.
2. Ahmed, S., Wage Stickiness and the Non-neutrality of Money: A Cross-Industry Analysis.Journal of Monetary Economics. 20/1987: 25-50.
3. Akerlof, O. A., and Yellen, J. L., A Near-Rational Model of the Business Cycle, with Wage and Price Inertia, Quarterly Journal of Economics. 100/1985 (Supplement): 823-38.
4. Akerlof, G., Dickens, W. and Perry, G. (1996), The macroeconomics of low inflation, Brookings Papers on Economic Activity, 1, 1996.
5. Allen, F. (1988), A theory of price rigidities when quality is.unobservable, Review of Economic Studies, Vol 55, pp. 139-51.
6. Arden, R.; Holly, S.; Turner, P. – The asymmetric adjustment of prices: theory and evidence from UK manufacturing, University of Cambridge, 1997.
7. Azariadis, C., „Implicit Contracts and Underemployment Equilibria", Journal of Political Economy, 83/1975
8. Ball, L., and Romer, O., Are Prices Too Sticky? Ouarterly Journal of Economics. 104/1989: 507-24.
9. Ball, L., and Romer, 0., Real Rigidities and the Non-Neutrality of Money. Review of Economic Studies.57/1990: 183-203.
10. Ball, L.; Mankiw, Gregory N., A Sticky-Price Manifesto, NBER, WP4677, 1994
11. Ball, Lawrence – What determines the sacrifice ratio?, NBER WP4306, 1993.
12. Ball, Lawrence; Mankiw, Gregory; Romer, David – New Keynesian Economics and the output – inflation tradeoff, Brookings Papers on Economic Activity, 1-65, 1988.
13. Baudry, L.; LeBihan, H.; Sevestre, P.; Tarrieu, S. – Rigidité des prix: évidence des micro-données du IPC français, Banque de France #NBER113, 2004.
14. Bewley, Truman F. – Why wages don't fall during a recession?, Cambridge (MA), Harvard University Press, 1999.
15. Blackwell, Basil; Taylor, J. B., Staggered Wage Setting in a Macro Model. American Economic Review. 69/1979: 108-13.
16. Blanchard, O., Price Asynchronization and Price Level Inertia in Inflation. Debt, and Indexation. Edt It. Dombuseb and M. H. Simonsen. MIT Press, 1983
17. Blanchard, O, Why does money affect output? A survey, NBER WP 2285/1987.

18. Blanchard, O.; Kahn, C. – The solution to linear difference models under rational expectations, Econometrica, 48, 1980, 1305-1311.
19. Blanchard, O.J.; Fischer, S., Lectures on Macroeconomics. MIT Press, 1989.
20. Blinder, A. – On sticky prices: academic theories meet the real world, în N.G. Mankin (ed) Monetary Policy, Studies in Business Cycles, vol. 28, 1995.
21. Blinder, A. – Why are prices sticky? Preliminary results from an interview study, NBER working paper, No 3,646, 1991.
22. Blinder, Alan; Choi, Don – A shred of evidence on theories of wage stickiness, Quarterly Journal of Economics, 105(4), 1003-1015/1990.
23. Borghijs, Alain – Are nominal wages downwardly rigid? Evidence from Belgian microdata, University of Antwerp, Dept. of Economics, 2002.
24. Caballero, I.T.; Engel, E. M. It A., Price Rigidities, Asymmetries, and Output Fluctuations. NBER Working Paper #4091, 1992.
25. Calvo, A. – Staggered prices in a utility maximizing framework, Journal of Monetary Economics, 12, 1983.
26. Caplin, A. S., and Leahy, J., State-Dependent Pricing and the Dynamics of Money and Output, Ouarterlv Journal of Economici 106: 683-708., 1991a
27. Caplin, A. S., and Spulber, D. F., Menu Costs and the Neutrality of Money. Ouarterlv Journal of Economics. 102/1987: 703-25.
28. Card, David; Hyslop, Dean – Does inflation grease the wheels of the labour market?, in Christina and David Romer (eds.) „Reducing inflation: motivation and strategy", NBER Studies in Business Cycles 30, Chicago and London: University of Chicago Press, pp.71-114, 1997.
29. Carruth, A.; Oswald, A. – Pay determination and industrial prosperity, Oxford University Press, 1989.
30. Chari, V.V.; Kehoe, P.J.; McGrattan, E.R. – Sticky-price models of the business cycle: can the contract multipier save the persistence problem?, Econometrica, 68, 2000.
31. Cho, J.K.; Cooley, T. – The business cycle with nominal contracts, Economic Theory, 6, 1995.
32. Cho, J.O. – Money and the business cycle with one period nominal contracts, Canadian Journal of Economics, 26, 1993.
33. Christiano, L.; Eichenbaum, M. – Liquidity Effects and the Monetary Transmission Mechanism. American Economic Review. 82/1992: 346-53.
34. Christiano, L.J.; Eichenbaum, M.; Evans, C.L. – Monetary policy shocks: what have we learnt and to what end?, în J.B. Taylor and M.Woodford eds., Handbook of Macroeconomics, vol.1, 1999, North Holland, Amsterdam.
35. Clarida, R.; Gali, J.; Gertler, M. – The science of monetary policy: a new keynesian perspective, Journal of Economic Literature, 37, 1999.

36. Clark, A. and Oswald, A. (1996) Satisfaction and comparison income, Journal of Public Economics, Vol 61, pp. 359-81.
37. Corden, W.M. – Keynes and the others: wage and price rigidities in macro-economic models, Oxford Economic Papers, new series, vol.30, no.2, Jul.1978, pp.159-180.
38. Cover, J.P. – Asymmetric effects of positive and negative money supply shocks, Quarterly Journal of Economics, vol.107, nov.1992.
39. Dow, J.P. jr. – The demand and liquidity effects of monetary shocks, Journal of monetary economics, 36, 1995.
40. Fehr, Ernst; Goette, Lorenz – The robustness and real consequences of downward nominal wage rigidity, University of Zurich Institute for Empirical Research WP 44, 2000.
41. Gali, J. – New perspectives on monetary policy, inflation and the business cycle, NBER 8767, 2002.
42. Goodfriend, M.; King, R. – The new neoclassical synthesis and the role of monetary policy, NBER , 1997.
43. Gordon, J.B., Recent developments in the theory of inflation and unemployment, Journal of Monetary Economics, 1975-1976.
44. Granero, L. M. (1996),Strategic price rigidity, Barcelona University working paper, 361.96.
45. Hairault, J.O.; Portier, F. – Money, new-keynesian macroeconomics and the business cycle, European Economic Review, 37,1993.
46. Haldane, A. (1998), Why pursue price stability? Bank of England, mimeo.
47. Hall, S., Walsh, M. and Yates, A. (1996), How do UK companies set prices, Bank of England Quarterly Bulletin, May pp. 180-92.
48. Huang, K.; Liu, Z. – Staggered price-setting, staggered wage-setting and business cycle persistence, 1999, WP Clark University.
49. Kahn, Shulamit – Evidence of Nominal Wage Stickyness from Microdata, American Economic Review 87, 1997, pp. 993-1008.
50. Katz, L. (1986), Efficiency wage theories: a partial evaluation, National Bureau of Economic Research Annual, MIT Press, Cambridge.
51. Kim, J. – Monetary policy in a stochastic equilibrium model with real and nominal rigidities, WP, Yale University, 1995-1996.
52. Kimura, T. and Ueda, K. (1997), Downward nominal wage rigidity in Japan: is price stability costly?, Bank of Japan WP, 97-1.
53. King, R.; Watson, M. – A small, structural, quarterly model for monetary policy evaluation, The Review of Economics and Statistics, 35-53, 1996.
54. King, R.; Watson, M.V. – Money, prices, interest rates and the business cycle, FED Chicago, WP, 1995.
55. King, Robert; Plosser, Charles – Money, credit and prices in a real business cycle model, American Economic Review, 74/1984.

56. Kovenock, D. and Widdows, K. (1991), Price leadership and asymmetric rigidity, Purdue University working paper, No 1,008, April.
57. Kydland, F. E., and Prescott, E. C., Business Cycles: Real Facts and a Monetary Myth. Federal Reserve Bank of Minneapolis Ouarterlv Review (Spring) , 1990, 3-18.
58. Lebow, David; Saks, Raven; Wilson, Beth Anne – Downward Nominal Wage Rigidity: Evidence from Employment Cost Index, FED Board Finance and Economics Discussion Series no. 99-31, 1999.
59. Lebow, David; Stockton, David; Wascher, William – Inflation, Nominal Wage Rigidity and the Efficiency of Labour Markets, FED Board Finance and Economics Discussion Series, no. 94-45, 1995.
60. Leeper, E.; Sims, C. – Toward a modern macroeconomic model usable for policy analysis, NBER Macroeconomics Annual 1994.
61. Lucas, It E., Jr., Expectations and the Neutrality of Money. Journal of Economic Theory. 4/1972 : 103-24.
62. Malinvaud E. – The theory of unemployment reconsidered, Basil Blackwell Ed., Oxford 1977.
63. Mankiw, N. G., Small Menu Costs and Large Business Cycles: A Macroeconomic Model of Monopoly. Quarterly Journal of Economics. No.100/: 1985, 529-37.
64. McLaughlin, Kenneth – Are nominal wage changes skewed away from wage cuts?, FED St. Louis Review 81 (3), 1999, pp. 117-136.
65. Okun, A. M., Prices and Ouantities: A Macroeconomic Analysis. , 1982 The Brookings Institution.
66. Oswald, A. (1979), Wage determination in an economy with many trade unions, Oxford Economic Papers, Vol 31, No 3, pp. 369-85.
67. Patinkin D. – Money, interest and prices, Harper and Row Ed., New York, 1965
68. Poterba, James; Rotemberg, Julio; Summers, Lawrence – A tax-based test for nominal rigidities, NBER WP 1627/1985.
69. Rotemberg, J. – The new keynesian microfundations, NBER Macroeconomics Annual 1987.
70. Rotemberg, Julio – Price, output and hours: an empirical analysis based on a sticky-price model, Journal of Monetary Economics, 37(3), pp.503-533.
71. Sbordone, A. – Prices and unit labor costs: a new test of price stickyness, Journal of Monetary Economics, 2002, 265-292; Rutgers University Dept of Economics, 2000.
72. Shafir, E., Diamond, P. and Tversky A. (1994), On money-illusion, mimeo, Princeton University, Department of Psychology (February).
73. Small, I.; Yates, A. – Price adjustment and competition, 1998 Bank of England.

74. Smith, J. – Nominal Wage Rigidity in the United Kingdom, Economic Journal, 110 (462), C176 – C195, 2000.
75. Solow, Robert M. – On theories of unemployment, American Economic Review, 70/1980.
76. Stiglitz, J. (1976), The theory of screening, education and the distribution of income, American Economic Review, Vol 65, pp. 283-99.
77. Stiglitz, J. (1985), Equilibrium wage distributions, Economic Journal, Vol 95 no 3, pp. 595-618.
78. Taylor, J.B. – Aggregate dynamics and staggered contracts, Journal of Political Economy, 88, 1980.
79. Taylor, J.B. – Staggered price and wage setting in macroeconomics,în J.B. Taylor and M.Woodford eds., Handbook of Macroeconomics, vol.1, 1999, North Holland, Amsterdam.
80. Taylor, J.B. – Staggered wage-setting in a macro model, American Economic Review, Papers and proceedings, 69, 1979.
81. Tobin, J. (1972), Inflation and unemployment, American Economic Review, Vol 85, pp. 150-67.
82. Wilson, Beth Anne – Wage rigidity: a look inside the firm", FED Finance and Economics Discussion Series no.99-22, 1999.
83. Woglom, G., Underemployment Equilibrium with Rational Expectations. Ouarterlv Journal of Economics. 97/1982: 89-107.
84. Yates, Anthony – Are prices and wages sticky downwards?, Bank of England Quarterly Bulletin 38(3), 233-247, 1998.
85. Yates, Anthony – Downward nominal rigidities and monetary policy – Bank of England, 1998.
86. Yun, T. – Nominal price rigidity, money supply endogeneity and business cycles, University of Chicago, Dept. of Economics, 1994.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 33-34/2005

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE ECONOMIA INDUSTRIEI ŞI SERVICIILOR

PERSPECTIVELE INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ROMÂNEŞTI ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII DURABILE

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Colectiv de autori:
dr. Nicoleta HORNIANSCHI, coordonator temă
Vasile DAN
Ruxanda ISAIC-MANIU
drd. Nicoleta ODAE
Mariana VANIA, Vasilica ŞTEFĂNESCU, tehnoredactare

Colaboratori:
dr. Marin COMŞA
dr. Voicu BOŞCANU
prof. dr. Florin BONCIU
Andrei DOSPINESCU

CUPRINS

INTRODUCERE 513
1. PREOCUPĂRI ALE UE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII UNEI CREŞTERI ECONOMICE DURABILE 516
1.1. Strategia UE de la Lisabona privind reînnoirea economică, socială şi protecția mediului 516
1.2. Strategia UE pentru dezvoltarea durabilă 523
2. TENDINȚE PRIVIND EVOLUȚIA INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ÎN UE 536
2.1. Produse alimentare, băuturi şi tutun 536
2.2. Industria textilă, a confecțiilor, pielăriei si încălțămintei 540
2.3. Industria lemnului (exclusiv mobila) şi a hârtiei 544
2.4. Produse chimice, cauciuc şi mase plastice 546
2.5. Industria fibrelor artificiale sau sintetice 549
2.6. Industria cauciucului 550
2.7. Industria maselor plastice 550
2.8. Produse minerale nemetalifere 551
2.9. Sticlă 552
2.10. Ciment, beton, piatră şi alte produse minerale ne metalifere 553
3. FACTORI DETERMINANȚI AI ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI 555
4. SCENARII POSIBILE PENTRU ELABORAREA STRATEGIEI DE DEZVOLTARE INDUSTRIALĂ DURABILĂ A ROMÂNIEI – ORIZONT 2025 – OPȚIUNI ŞI PRIORITĂȚI ÎN EVOLUȚIILE SECTORIALE 568
4.1. Clasificarea ramurilor industriale după dinamica lor mondială, în perioada 1980-1996 (tabelul nr. 4.1) 568
4.2. Ramuri strategice pentru economia mondială şi pentru cea națională 569
4.3. Selecția unor seturi de ramuri industriale ce pot fi considerate prioritare pentru România 570
4.4. Scenarii posibile de alegere a priorităților 573
5. DIRECȚII DE ACȚIUNE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI ȚĂRII NOASTRE 575
5.1. Căutarea şi valorificarea noilor tehnologii 576
5.2. Utilizarea unor noi modalități de organizare şi gestionare a întreprinderilor 578
5.3. Încurajarea activității antreprenoriate 582

5.4. Integrarea întreprinderii în lanțurile de valoare mondiale 583
5.5. Crearea cadrului instituțional şi organizatoric de sprijinire a inovării şi învățării de către întreprinderi 591
BIBLIOGRAFIE..... 594

INTRODUCERE

Obiectivul fundamental al dezvoltării durabile (D.D.) a României este reducerea substanțială a marilor diferențe față de țările dezvoltate, în nivelul *produsului intern brut,* ai puterii de cumpărare şi al condițiilor de viață ale oamenilor. Strategiile sectoriale care compun strategia de ansamblu cuprind întreaga infrastructură şi includ politicile industriale, agricole, ale mediului, serviciile şi, în special turismul, toate subsumate politicilor fiscale şi financiare.[1]

Se disting trei componente interdependente: economică, socială şi de mediu.

Economia românească se află într-o situație dificilă în raport cu necesitățile financiare pentru activitățile de investiții de dezvoltare şi modernizare necesare atingerii standardelor europene, precum şi a impactului negativ pe care industria, agricultura, serviciile publice îl produc asupra poluării aerului, apelor şi solului, la care se adaugă decalajele existente între mediul urban şi mediul rural, îndeosebi în zone monoindustriale.

Este evident că în viitor evoluția firească a României este către o economie a serviciilor, similar modelelor societăților dezvoltate, unde ponderea industriei şi a agriculturii în produsul intern brut a scăzut pe seama creşterii ponderii serviciilor.

Dacă până acum forța de muncă ieftină era prezentată ca un avantaj comparativ al României, ne aflăm în situația în care puterea scăzută de cumpărare riscă să devină o frână în calea dezvoltării economice în general, a serviciilor în particular. Principala cauză o reprezintă decalajele de productivitate între angajații români şi cei din țările industrializate, care justifică ecartul uriaş între puterea de cumpărare bazat pe un venit mediu de circa 120-130 euro, şi media din Uniunea Europeană, care este în jur de 1.200-1.300 euro.

Dimensiunea ecologică a dezvoltării durabile determină implicarea în sens interdisciplinar a celorlalte dimensiuni – economică şi socială. Strategiile sectoriale vor trebui să definească mai bine elementele de eficiență ecologică, ecoeficiența care se particularizează în toate celelalte sfere ale ştiinței şi practicii sociale.

Strategia Națională de Dezvoltare Durabilă se înscrie pe liniile fundamentale ale Strategiei Mondiale de Dezvoltare, definită prin Obiectivele de

---

[1] Prima sesiune de dezbateri a Strategiei de Dezvoltare Durabila a României "Orizont 2025" – Palatul Parlamentului, 27 ianuarie 2004.

Dezvoltare ale Mileniului (ODM)[1]. Acestea constituie componenta principală a *Declarației Mileniului,* adoptată în septembrie 2000, la *Summit-ul Mileniului,* de 191 de țări, printre care şi România. Declarația Mileniului este unica agendă globală în domeniul dezvoltării asupra căreia există un acord la cel mai înalt nivel între majoritatea statelor lumii. ODM stabileşte un set de 8 obiective de dezvoltare specifice şi anume:

- reducerea sărăciei severe;
- creşterea ratei de absolvire în învățământul obligatoriu;
- promovarea egalității între sexe şi afirmarea femeilor;
- reducerea mortalității infantile;
- Îmbunătățirea sănătății materne;
- combaterea HIV/SIDA şi a tuberculozei;
- asigurarea durabilității mediului;
- dezvoltarea comunicațiilor şi a societății informaționale.

Totodată, Raportul stabileşte 21 de ținte, majoritatea cantitative, care vor permite monitorizarea progresului către atingerea celor 8 obiective:

- înjumătățirea, între 2002 şi 2009, a ratei sărăciei severe;
- înjumătățirea deficitului de consum al populației sărace sever până în 2009, în comparație cu 2002, şi reducerea polarizării sociale;
- creşterea gradului de ocupare a tinerilor cu vârsta cuprinsă între 15 şi 24 de ani;
- susținerea producătorilor şi procesatorilor agricoli;
- reducerea semnificativă a incidenței taliei mici pentru vârstă la copii, între 2001 şi 2015, mai ales în mediul rural;
- asigurarea ca, până în 2012, copiii din mediul rural să finalizeze ciclul complet de învățământ primar şi gimnazial, în proporție de cel puțin 95%;
- creşterea ratei alfabetizării populației rome;
- creşterea gradului de ocupare a populației de sex feminin;
- înjumătățirea, între 2002 şi 2015, a ratei mortalității copiilor cu vârsta între 1 şi 4 ani;
- reducerea cu 40%, între 2002 şi 2015, a mortalității infantile;
- eliminarea rujeolei până în 2007;
- reducerea la jumătate, între anii 2001 şi 2009, a ratei mortalității materne;
- menținerea incidenței HIV/SIDA în 2007 la nivelul celei din 2002;

[1] Raport de țara asupra "Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului", elaborat de Guvernul României în colaborare cu Sistemul ONU în România, lansat ia 27 februarie 2004.

- stoparea creşterii, în 2005, şi începutul regresiei incidenței tuberculozei;
- asigurarea accesului la medicamente esențiale, la prețuri accesibile;
- creşterea gradului de împădurire, de la 27% la 35% din suprafața țării, până în 2040;
- creşterea proporției ariilor protejate, de ta 2,56% din suprafață în 1990, la 10% în anul 2015;
- reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră;
- dublarea, până în anul 2015, a procentului persoanelor care au acces la apă potabilă;
- *dublarea numărului de abonați la telefonia fixă între 2001 şi 2015;*
- *creşterea numărului de calculatoare cu o rată) de cel puțin 20% anual.*

Aceste ținte vor asigura focalizarea atenției factorilor de decizie asupra unor direcții de dezvoltare precise şi vor contribui la o coordonare mai eficientă a politicilor economice şi sociale.

1. PREOCUPĂRI ALE UE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII UNEI CREŞTERI ECONOMICE DURABILE

1.1. Strategia UE de la Lisabona privind reînnoirea economică, socială şi protecția mediului

În martie 2002, Consiliul European de la Lisabona a lansat strategia pe zece ani a Uniunii Europene pentru reînnoirea economică, socială şi protecția mediului. Această strategie va face UE mai puternică şi îi va permite să devină un lider pe plan mondial. **Ea rămâne calea de urmat pentru o Uniune lărgită.** Pentru a reuşi să se transforme până la sfârşitul deceniului, UE trebuie în mod obligatoriu să-şi îmbunătățească potențialul de creştere. Aceasta impune adoptarea de măsuri care vizează creşterea numărului locurilor de muncă şi a productivității. Cu toate că au fost realizate progrese în aproape toate domeniile strategiei de la Lisabona, ele, în general, nu au fost destul de rapide sau suficient coordonate pentru a produce rezultatele preconizate. În acest sens, se pot evidenția următoarele aspecte şi cerințe care trebuie avute în vedere de țările membre ale UE precum şi de țările candidate:

- În domeniul locurilor de muncă, cu toată creşterea şomajului, consecință a încetinirii activității economice, se manifestă semne evidente care dovedesc că reformele puse în aplicare în ultimii cinci ani au cauzat schimbări structurale importante pe ansamblul piețelor europene. Peste 12 milioane de noi locuri de muncă au fost create după 1996, din care cea 500000 în cursul anului 2002. Se pare totuşi că UE nu va fi în măsură să atingă obiectivul intermediar pe care şi l-a propus, de obținere a unui grad de ocupare de 67% din populația aptă de muncă în anul 2005, precum şi obiectivele de a menține cel puțin 50% din muncitorii în vârstă pe piața muncii până la sfârşitul deceniului şi de a creşte cu 5 ani vârsta medie efectivă de ieşire de pe piața muncii.
- În domeniul piețelor produselor, serviciilor şi aie capitalului, deşi acestea au funcționat în general bine, mai trebuie perfecționate anumite domenii precum serviciile către întreprinderi, piețele publice, transporturile, energia, serviciile financiare. Riscul major nu constă în absența de decizii la nivel european ci în incapacitatea statelor membre de a garanta că regulile şi noile politici convenite sunt puse în aplicare efectiv.
- În domeniul cunoaşterii, inovării şi creşterii schimburilor comerciale, numeroase sfere ale cunoaşterii din UE au fost lovite cu duritate de condițiile existente pe piețe, iar întreprinderile şi industriile pe ansamblul lor sunt împiedicate să funcționeze de un mediu economic în care există

un cadru de reglementare complicat şi incomplet. Întreprinderile nu investesc suficient în cunoaştere şi inovare. Cu toate actualele restricții bugetare la nivel național, statele membre ar trebui să creeze condițiile necesare sporirii investițiilor publice şi private în educație, cercetare şi economia bazată pe cunoaştere, căci ele sunt esențiale pentru creşterea economică pe termen mediu. Măsuri de stimulare fiscală şi de perfecționare a reglementărilor, precum şi un mediu competitiv, sunt necesare pentru a garanta faptul că, investițiile private se vor orienta spre cunoaştere şi inovare. Stabilirea de punți între cunoaştere şi piață precum şi crearea unui mediu favorabil inovării, sunt noile provocări de înfruntat în materie de competitivitate.

- În domeniul coeziunii sociale, îmbunătățirile constatate în ceea ce priveşte locurile de muncă, mai cu seamă reducerea şomajului de lungă durată şi a numărului de familii fără locuri de muncă, au contribuit ia sporirea acesteia. O problemă deosebit de sensibilă pentru statele membre ale UE o constituie faptul că ele nu au depus eforturi suficiente pentru a garanta viabilitatea pe termen lung şi calitatea sistemelor lor de protecție socială ținându-se cont mai cu seamă de îmbătrânirea populației.
- În domeniul protecției mediului, numai prin promovarea de acțiuni care să reducă presiunea asupra acestuia şi să prezerve resursele naturale, se poate asigura o creştere economică şi o mai mare deschidere a pieților durabile. Este necesară continuarea eforturilor pentru punerea în aplicare a legislației comunitare în domeniul mediului şi completarea acesteia prin utilizarea de instrumente economice. Mecanismele de prețuri şi sistemele de taxe şi impozite trebuie să reflecte mai bine costurile sporite ale activității economice în folosul societății, permițând să se asigure o dezvoltare durabilă pe termen lung şi încurajarea recurgerii la tehnologii curate.

Lărgirea UE nu necesită o reformulare completă a strategiei de la Lisabona sau o revizuire a principalelor sale obiective. Ele rămân valabile pentru o Uniune care cuprinde 25 sau mai multe state membre.

Progrese în realizarea obiectivelor strategiei de la Lisabona

Etape importante de parcurs pe calea reînnoirii economice, sociale şi a protecției mediului până în anul 2010:

2003

- Nou cadru pentru serviciile de comunicare;
- Reguli în materie de TVA şi de comerț electronic;
- Nou sistem de evaluare a impactului legislației comunitare;
- Piețe integrate de capital-risc;
- Deschiderea piețelor de fret feroviar pe rețelele transeuropene;

- Revederea strategiei europene privind locurile de muncă;
- Evaluarea agendei politicii sociale şi a programării Fondurilor structurale.

2004

- Societatea europeană;
- Noile reguli în materie de consultare şi informare a salariaților;
- Deschiderea distribuției gazului şi electricității către utilizatorii industriali;
- Cerul unic european;
- Noi reguli pentru piețele publice;
- Noi reguli pentru medicamente.

2005

- Piața financiară integrată.

2006

- Etapă nouă în deschiderea pieței serviciilor poştale.

2007

- Deschiderea distribuției gazului şi electricității către consumatorii casnici.

2008

- Punerea în funcțiune a sistemului Galileo de navigare prin satelit;
- Deschiderea în totalitate a pieței rețelei feroviare.

Decizii în aşteptare privind reforma: brevetul comunitar, al doilea „pachet de măsuri" în domeniul feroviar, programul european privind schimbarea climei, munca temporară, actualizarea regulilor relative la coordonarea securității sociale, recunoaşterea mutuală a calificărilor; regimul european al fiscalității economisirii.

Reforme pentru care Comisia a prezentat propuneri în 2003: tarifarea infrastructurilor de transport; intrarea în aplicare a noului sistem de carte europeană de asigurări de sănătate; plan de acțiune care vizează creşterea investițiilor în cercetare şi dezvoltare în statele membre; noul cadru pentru gestionarea produselor chimice; dezvoltarea platformelor europene de tehnologie; plan de acțiune în favoarea tehnologiilor privind protecția mediului.

Dată fiind incertitudinea economică şi politică actuală, este deosebit de importantă accelerarea procesului schimbării. Pentru aceasta, trebuie să se acționeze asupra factorilor care pot cel mai mult să contribuie la creşterea economică şi să se asigure că aceasta din urmă este compatibilă cu dezvoltarea durabilă.

Principalii factori de creştere economică ai UE sunt numărul de persoane care exercită o activitate profesională şi productivitatea. Faptele evidențiază că, în a doua jumătate a anilor '90 şi în anul 2000, creşterea economică s-a datorat capacității UE de a crea şi de a prevedea noi locuri de muncă. Contribuția investițiilor la creşterea economică a scăzut sensibil şi incidența altor factori nu a evoluat deloc. Uniunea Europeană şi-a putut creşte gradul de utilizare a forței de muncă, în timp ce, spre deosebire de SUA, sporirea productivității muncii a încetinit. Fapt semnificativ, îmbunătățirile aduse pieței muncii nu au provocat o creştere pe termen scurt a inflației, cu toate că întreprinderile şi-au sporit prețurile ca să compenseze salariile mai ridicate necesare pentru a atrage şi reține muncitorii. Principala provocarea a UE este aceea de a ridica gradul de ocupare, prioritar fiind cel al muncitorilor mai în vârstă, precum şi al femeilor, minorităților şi altor grupuri de persoane defavorizate.

Pe ansamblu, statele UE sunt din ce în ce mai conştiente de necesitatea îmbunătățirii mediului economic general al întreprinderilor. Acțiunile în curs vizează mai cu seamă reducerea formalităților administrative şi a costurilor legate de crearea de noi întreprinderi, simplificarea procedurilor de transmitere a acestora, promovarea mecanismelor de ajutor public şi privat în favoarea întreprinderilor precum investitorii providențiali *(business angets)* şi modificarea modului de abordare a falimentului. Totuşi, deşi Europa este la fel de aptă ca SUA să creeze noi întreprinderi, acestea din urmă întâmpină adesea mai multe dificultăți pentru a se dezvolta. Cultura antreprenorială în UE trebuie dezvoltată mai mult.

Deşi au fost realizate progrese pe calea economiei cunoaşterii, UE a rămas în urmă față de principalii concurenți, în ceea ce priveşte investițiile şi performanțele. Investiția în cercetare şi inovare este adesea mai rentabilă în alte părți ale lumii şi industria s-a orientat din ce în ce mai mult spre alte zone geografice în cursul ultimilor ani. În prezent, 40% din cercetarea efectuată de principalele întreprinderi europene se desfăşoară în afara Uniunii. Lărgirea UE nu va face decât să amplifice acel fenomen. Viitoarele state membre şi țările candidate cu baza lor de competențe şi costurile lor inferioare, riscă să devină țări de primire atrăgătoare pentru noua cercetare.

Exemple de probleme cu care se confruntă UE:

- în Europa sunt 5 cercetători ia 1000 muncitori, față de 8 în SUA şi 9 în Japonia;
- Cheltuielile publice cu educația (cea 5%) şi cheltuielile totale consacrate cercetării şi dezvoltării (cea 1,9%) ca pondere în PIB nu au evoluat deloc în a doua jumătate a anilor '90;
- Cheltuielile consacrate tehnologiilor informației şi ale comunicării, au crescut sensibil începând cu mijlocul anilor '90, deşi ele au rămas inferioare celor din SUA.

Lărgirea UE oferă acesteia perspectiva unei îmbunătățiri substanțiale, pe termen mediu sau lung, a performanțelor sale şi a capacității ei de creştere.

În ultimii ani, structura pe ramuri a economiei UE a cunoscut transformări însemnate, ponderea sectorului serviciilor din totalul producției crescând de la 52% în 1970 la 71% în 2001, în timp ce industria prelucrătoare a cunoscut în aceeaşi perioadă, o diminuare de la 30% la 18%, în acest context, al terțializării economiei, nu s-a mai acordat o atenție suficientă industriei prelucrătoare, apreciindu-se că aceasta nu ar mai avea de Jucat un rol-cheie într-o economie a cunoaşterii şi într-o societate a informațiilor şi a serviciilor. Această tendință este rezultatul acțiunii a doi factori: pe de o parte o creştere puternică a productivității în industria prelucrătoare, comparativ cu cea din sectorul de servicii şi, pe de altă parte, o sporire a veniturilor, care a avut drept efect mărirea într-o proporție mult mai însemnată a cererii de servicii.

Se cuvine evidențiat faptul că, interdependența dintre sectorul de servicii şi industria prelucrătoare a crescut de-a lungul timpului, serviciile destinate întreprinderilor industriale reprezentând în anul 2000 cea 40% din PIB, legăturile puternice dintre cele două domenii de activitate fiind rezultatul atât al externalizărilor de activități din partea industriei prelucrătoare, cât şi al dezvoltării serviciilor asociate cu, sau legate de anumite produse.

În condițiile creşterii concurenței mondiale, cea mai mare parte a sectoarelor industriale europene a depus eforturi considerabile pentru a-şi perfecționa infrastructurile de producție şi a-şi integra noile forme de organizare. Datorită investițiilor în bunuri de echipament şi a activităților de cercetare desfăşurate prin forțe proprii, sau prin colaborare cu mediile ştiințifice, cunoştințele cele mai recente au fost asimilate în numeroase activități din industriile textilă, alimentară, agricolă şi a pescuitului, construcții de maşini, chimie şi mobilă. Toate aceste sectoare considerate, ca fiind de tehnologie redusă sau medie, utilizează în prezent, în producția lor procese tehnologice inovante, fapt ce a dus la creşterea nivelului de calificare a locurilor de muncă – fenomen ce, într-o măsură mult mai mare decât sporirea ponderii în producția totală a sectoarelor de înaltă tehnologie, explică creşterea de mână de lucru înalt calificată.

Reorientarea cererii industriei spre niveluri de pregătire a forței de muncă tot mai ridicate a coincis cu o sporire continuă a duratei medii necesare pentru formarea populației active din UE. Cu toate acestea, cheltuielile publice pentru educație şi formare ca pondere în PIB, au scăzut de la 5,7% în 1990 la 5% în 2001, fapt în contradicție cu unu! din obiectivele strategiei de la Lisabona, care avea în vedere creşterea substanțială a investițiilor pe cap de locuitor în ceea ce priveşte educația şi formarea resurselor umane.

Investițiile substanțiale efectuate în protecția mediului au avut drept rezultat, în condițiile creşterii cu 30% a producției industriale în 2001 față de

1985, diminuarea emisiilor de bioxid de carbon cu 11 % şi de gaze acide cu cea 50%.

Industria europeană rămâne un element dominant în schimburile economice internaționale, deşi ponderea UE în exporturile mondiale a scăzut de la media de 19,3% în perioada 1991-1995 la 18,4% în anul 2002, în condițiile în care ponderea SUA a scăzut de la 15,1% la 12,1% şi a Japoniei de 12,8% la 8,2%. Se cuvine menționat faptul că, în anumite sectoare cheie precum industria automobilului, aeronautică sau anumite tipuri de echipamente de telecomunicații, întreprinderile europene se situează pe primul loc pe plan mondial.

Chiar dacă în UE s-au înregistrat îmbunătățiri însemnate ale productivității muncii, în perioada 1996-2000 în industria prelucrătoare creşterea acesteia a fost inferioară nivelului înregistrat în SUA (3,2% față de 5,5%). Această situație are drept consecință o periculoasă deteriorare a potențialului de creştere economică a UE şi un risc evident în ceea ce priveşte competitivitatea industriei europene. Pe de altă parte, chiar dacă anumite întreprinderi europene sunt inovatoare de clasă mondială, ponderea mică a brevetelor şi a activităților de cercetare-dezvoltare în UE în comparație cu principalii concurenți, evidențiază faptul că, pe ansamblu, rezultatele europene în ceea ce priveşte inovarea rămân insuficiente. Astfel, investițiile UE în cercetare, care reprezentau în anul 2000, 1,9% din PIB, față de 2,7% în SUA şi 3,0% în Japonia, sunt încă mult prea mici. De asemenea, ponderea cercetătorilor în populația activă totală era de 5,1% în UE, 7,4% în SUA şi 8,9% în Japonia.

Această situație explică performanțele concurențiale mai puțin încurajatoare ale UE, în anumite sectoare ale economiei în care valoarea adăugată este cea mai ridicată. De exemplu, produsele industriei electronice şi ale industriei echipamentelor de birou şi a calculatoarelor înmagazinează o puternică intensitate de utilizare a cunoştințelor. În aceste sectoare UE trebuie să-şi îmbunătățească rezultatele. În anul 2000, ponderea UE în exporturile OCDE pentru aceste două industrii era de 16,4% şi, respectiv de 12,3%, comparativ cu 23,7% si, respectiv 24%, în cazul SUA.

Analizele efectuate evidențiază faptul că UE tinde să se specializeze în industriile de medie sau înaltă tehnologie şi în sectoarele aflate în plină maturitate şi având o intensitate puternică a capitalului. Chiar dacă este esențial să se păstreze atuurile dobândite de aceste sectoare, care dețin o pondere însemnată în producția totală şi în numărul locurilor de muncă, UE trebuie să caute, de asemenea, să-şi întărească poziția încurajând tehnologiile înalte, precum tehnologia informației şi a comunicării, electronica, biotehnologia, nanotehnologia, domenii în care se situează în urma principalilor concurenți. Industriile axate pe noile tehnologii nu constituie numai o sursă de cunoaştere, ci sunt şi propagatoare a acestora asupra ansamblului economiei, fiind totodată, elemente determinante ale unei creşteri economice şi ale unei

productivități puternice. Ca urmare a creşterii importanței pieței interne şi a introducerii monedei unice (euro) şi datorită tendințelor manifestate pe plan mondial privind consolidarea şi restructurarea activității agenților economici, industria europeană a cunoscut un amplu proces de fuzionare şi achiziționare în a doua jumătate a anilor '90. Activitățile de fuzionare-achiziționare au atins maximumul în anul 2000, cu 16.750 operațiuni, an după care au înregistrat un regres dar, ca urmare a sporirii dispersării agenților economici, devine posibil ca aceste operațiuni să înregistreze o nouă creştere în viitor. Întreprinderile mici şi mijlocii (IMM) integrate treptat în ciorchini industriali şi rețele de producție joacă un rol esențial asigurând cea 2/3 din locurile de muncă din industrie şi generând peste 60% din totalul valorii adăugate. Acest tip de întreprinderi stimulează dinamica concurențială a economiei obligând marile întreprinderi să-şi sporească eficacitatea şi să inoveze. Numeroase IMM-uri europene au devenit actori mondiali pe anumite nişe de piață.

Noile modele organizatorice în care marile întreprinderi operează adesea prin realizarea unei producții la nivel european pe baza constituirii de rețele de subcontractare au întărit, de asemenea, importanța IMM-urilor. Tehnologiile informației şi ale comunicării permit marilor întreprinderi să genereze rețele de furnizori foarte ramificate care pot număra sute de IMM-uri. Performanțele marilor întreprinderi depind tot mai mult de competitivitatea furnizorilor lor de dimensiune mică şi mijlocie care, ta rândul lor, sunt tributari situației economice a acestor mari parteneri. Întreprinderile integrate în ciorchini de inovare, care în cea mai mare parte sunt IMM-uri, devin elementul dinamic al peisajului industrial european, precum şi o sursă de idei novatoare.

Anumiți ciorchini din UE, precum cei care există în domeniu! biotehnologiei (în regiunile München şi Stockholm, unde întreprinderile participante provin adesea din universități) sau at industriei textile (în Italia de Nord) sunt de anvergură mondială. Rețelele de furnizori lărgite au întărit legăturile dintre sectoarele economiei aparent fără relații, precum şi între diferite țări şi regiuni ale UE. De exemplu, anumite întreprinderi, inclusiv IMM-uri din Europa Centrală, depind de cererea de motoare şi de alte componente din partea întreprinderilor constructoare de nave implantate în diverse zone geografice; de asemenea, IMM-urile din industria textilă sunt dependente de calitatea, disponibilitatea şi costul fibrelor sintetice produse de filaturi pe baza materiei prime elaborate de industria chimică. Se cuvine totuşi evidențiat faptul că, relativ puține întreprinderi mici şi microîntreprinderi ating în UE dimensiunea critică necesară pentru a se putea confrunta eficient cu marile întreprinderi şi pentru a pătrunde pe piețele străine.

Principalele provocări ale lărgirii UE:

- Țările candidate au înregistrat o creştere rapidă în cursul ultimilor cinci ani datorată mai cu seamă reformelor economice şi investițiilor externe. Totuşi, ajungerea din urmă a statelor din UE şi realizarea

obiectivelor strategiei de la Lisabona necesită investiții însemnate în capitalul fizic şi uman ca să se îmbunătățească substanțial productivitatea în condițiile în care resursele financiare autohtone sunt limitate. Situația nu se prezintă uniform în anul 2001 în ceea ce priveşte investițiile străine acestea înregistrând 59 euro pe locuitor în România, 527 euro în Republica Cehă, 302 euro în Slovacia.

- Uniunea lărgită va fi mult mai diversificată. Ecartul de PIB dintre 10% cei mai bogați şi 10% cei mai săraci din totalul populației va fi de aproape două ori mai mare decât în prezent şi peste un sfert din populație va trăi în regiuni cu un PIB pe locuitor inferior față de 75% din media europeană.
- Gradul de utilizare a forței de muncă într-o Uniune lărgită va fi de 62,6%, adică puțin mai redus decât în statele membre actuale, dar creşterea locurilor de muncă poate să se accelereze chiar înainte de adeziune, dacă viitoarele state membre pun în aplicare noi reforme conform priorităților definite în comun cu Comunitatea Europeană.
- Structura industriei şi a locurilor de muncă din țările candidate diferă de aceea a statelor membre actuale, ponderea agriculturii fiind mai importantă. Baza industrială a acestor țări este orientată spre sectoarele cu tehnologie redusă sau medie, fiind necesare însemnate fonduri financiare pentru modernizare şi retehnologizare.
- Nevoile de infrastructură sunt importante. Îmbunătățirea infrastructurilor de transport care deschide accesul la piața internă, va costa cea 100 miliarde de euro. Această cifră reprezintă 1,5% din PIB-ul viitoarelor state membre până în anul 2015.
- Alte restructurări industriale vor fi necesare îndeosebi în siderurgie şi construcțiile de maşini, unde rămân supracapacități, şi în sectoarele care aparțin încă statului şi care vor putea să aibă dificultăți în a face față unei concurențe sporite.

1.2. Strategia UE pentru dezvoltarea durabilă

Legătura dintre performanțele industriei şi protejarea mediului preocupă din ce în ce mai mult guvernele şi constituie unul din principalele domenii de activitate ale ONUDI. Cu toate acestea, sunt foarte rare studiile comparative pe țări privind legăturile care există între industrializare şi degradarea mediului. Acest lucru se datorează mai multor cauze. Datele privind situația mediului în diverse țări sunt limitate şi este foarte dificil să se izoleze efectele activității industriale asupra mediului de acelea datorate altor factori. Este de asemenea dificil să se analizeze datele disponibile privind mediul într-o manieră care să fie cât de cât utilă. Se pot lua ca exemplu emisiunile de bioxid de carbon (CO_2)

datorate industriei. Procentele de emisiune puțin ridicate ar putea semnifica fie că țara respectivă a reuşit să stăpânească poluarea industrială, fie că activitatea ei industrială este puțin intensă. Cea mai mare parte a indicatorilor de caracterizare a mediului nu stabilesc astfel de diferențieri, astfel că este dificil să se evidențieze legături de cauzalitate.

O măsurare a performanței în ceea ce priveşte protecția mediului pentru care datele sunt disponibile pentru toate țările este oferită de emisiile de CO_2 din anul 1998. În acest sens, ONUDI a efectuat o analiză pentru a se evalua corelația dintre emisiile de CO_2 pe plan național, numărul populației, PIB-ul şt componentele indicelui de performanță competitivă pe anul 1998 (tabelul nr. 1.1).

Tabelul nr. 1.1

Corelația dintre indicatorii de măsurare a performanței industriei şi emisiile de CO_2 în anul 1998

Variabile	Emisiile de CO_2 pe locuitor	Emisiile de CO_2 pe unitate de PIB
Indicele performanței competitive 1998	0,655**	-0,289**
Valoarea adăugată din industria prelucrătoare pe locuitor	0,630**	-0,341**
Exporturi de produse ale industriei prelucrătoare pe locuitor	0,570**	-0,07
Ponderea activităților cu intensitate tehnologică medie și mare în valoarea adăugată din industria prelucrătoare	0,495**	-0,228*
Ponderea produselor cu intensitate tehnologică medie și mare în exporturile de produse ale industriei prelucrătoare	0,530**	-0,165

***Sursa**: Baza de date a tabloului de bord ONUDI, 2002.*

Se remarcă existența unei corelații pozitive (semnificative la nivelul de 1%) între emisiile de CO2 în funcție de numărul populației şi toate componentele indicelui de performanță competitivă: cu cât o țară este mai industrializată cu atât emisiile de CO_2 pe locuitor sunt mai ridicate. Există o corelație negativă între emisiile de CO_2 pe unitate de PIB şi componentele indicelui de performanță competitivă. Aceasta permite evidențierea faptului că țările mai avansate din punct de vedere industrial reuşesc mai bine să-şt tempereze emisiile în raport cu venitul lor. Dacă se compară primele şi ultimele 15 țări poluatoare, clasificate în funcție de emisiile de CO_2 pe locuitor şi, respectiv, pe unitate de PIB, se constată câteva
aspecte interesante (tabelul nr. 1.2).

Tabelul nr. 1.2

Clasamentul țărilor poluatoare

Primii 15 cei mai mari poluatori prin emisii de CO_2				Ultimii 15 cei mai mici poluatori prin emisii de CO_2			
Rangul indicelui de performanță competitiv (IPC)	**Poluatori pe locuitor**	**Rangul IPC**	**Poluatori pe unitate de PIB**	**Rangul IPC**	**Poluator pe locuitor**	**Rangul IPC**	**Poluator pe unitate de PIB**
1	Singapore	**44**	Federația Rusă	**72**	Mozambic	**2**	Elveția
42	Bahrein	**37**	China	**84**	Uganda	**84**	Uganda
6	SUA	**41**	România	**87**	Etiopia	**7**	Suedia
29	Australia	**78**	Nigeria	**81**	Malawi	**83**	Republica Africa
21	Norvegia	**51**	Zimbabwe	**83**	Rep. Africa Centrală	**30**	Hongkong
16	Canada	**34**	Polonia	**79**	Nepal	**11**	Franța
54	Arab ia Saudită	**42**	Bahrein	**80**	Republica Unită Tanzania	**4**	Japonia
44	Federația Rusă	**50**	India	**82**	Madagascar	**12**	Austria
24	Republica Cehă	**24**	Republica Cehă	**73**	Bangladesh	**13**	Danemarca
5	Germania	**46**	Venezuela	**86**	Ghana	**43**	Uruguay
9	Belgia	**65**	Jamaica	**62**	Kenya	**14**	Țările de Jos
13	Danemarca	**74**	Algeria	**77**	Zambia	**5**	Germania
20	Israel	**39**	Africa de Sud	**69**	Sri-Lanka	**79**	Nepal
8	Finlanda	**54**	Arabia Saudită	**76**	Senegal	**33**	Brazilia
4	Japonia	**57**	Egipt	**75**	Camerun	**17**	Italia

***Sursa**: calcule bazate pe datele relative la emisiile de CO_2 ale Băncii Mondiale.*

Singapore, SUA, Germania, Belgia, Danemarca, Finlanda şi Japonia sunt printre cei mai mari poluatori pe locuitor datorită bazelor lor industriale şi se află printre primele 20 de țări în ceea ce priveşte indicele de performanță competitivă. Țările care au cele mai reduse emisii de CO2 pe locuitor, dintre care multe sunt din Africa şi sudul Asiei, se află la sfârşitul listei țărilor clasificate în funcție de performanță competitivă. Atunci când emisiile de CO_2 sunt calculate în funcție de PIB, clasamentul țărilor celor mai mari sau celor mai mici poluatoare se schimbă în totalitate. Astfel, țările a căror industrie este mai dinamică nu se află printre cei mai mari poluatori. Cea mai mare parte a țărilor aflate în tranziție au emisii de CO_2 foarte mari în raport cu baza lor industrială, Federația Rusă ocupând primul ioc în această privință urmată de China şi România. În sfârşit, Elveția este țara „cea mai curată" din lume. Țările

în tranziție (Federația Rusă, România şi Polonia) au un nivel al emisiilor de CO_2 deosebit de ridicat în raport cu dezvoltarea economiilor lor,

Un aspect interesant îl constituie şi faptul că, dacă se face o comparație cu emisiile de CO_2 din anul 1985, țările care au progresat mult în clasamentul indicelui de performanță competitivă (China, Ungaria, Malaiezia şi Tailanda) au înregistrat creşteri însemnate ale emisiilor de CO_2 în raport cu PIB-ul. Aceasta duce la concluzia că o creştere rapidă a industriei poate să sporească tendința de mărire a gradului de poluare, cel puțin până la atingerea unui anumit grad de maturitate a industriei.

Dezvoltarea durabilă constituie un obiectiv principal pe plan mondial. Uniunea Europeană are un rol esențial de jucat în realizarea dezvoltării durabile în Europa precum şi la nivel mondial, unde este necesară o acțiune internațională de anvergură. În acest context, cu ocazia Consiliului European de la Stockholm s-a decis ca strategia dezvoltării durabile a Uniunii Europene să completeze şi să consolideze obiectivul strategic fixat pentru UE cu ocazia Consiliului European de la Lisabona, ca să devină economia cunoaşterii cea mai competitivă şi cea mai dinamică din lume, capabilă de o creştere economică durabilă însoțită de o îmbunătățire cantitativă şi calitativă a locurilor de muncă şi de o mai mare coeziune socială. Prin această decizie s-a recunoscut că, pe termen lung, trebuie să se dezvolte împreună creşterea economică, coeziunea socială şi protecția mediului. Dezvoltarea durabilă lasă să se întrevadă pentru UE, pe termen lung, imaginea concretă a unei societăți mai prospere şi mai juste, garantă a unui mediu mai curat, mai sigur, mai sănătos şi oferind o mai bună calitate a vieții tuturor locuitorilor.

Pentru a realiza aceste obiective, este necesară o creştere economică care favorizează progresul social şi respectă mediul, o politică socială care stimulează economia şi o politică a mediului care să fie atât eficace cât şi economică.

Pentru a disocia deteriorarea mediului şi consumul resurselor de dezvoltarea economică şi socială, investițiile publice şi private trebuie să se reorienteze în mod radical spre noile tehnologii care respectă mediul. Strategia dezvoltării durabile trebuie să fie un catalizator pentru decidenții politici şi opinia publică în cursul următorilor ani şi să promoveze reformele instituționale şi modificarea comportamentului întreprinderilor şi a consumatorilor. În acest sens, Comisia Europeană propune axarea strategiei pe un număr mic de probleme care prezintă o amenințare gravă sau ireversibilă pentru bunăstarea viitoare a societății europene. Principalii adversari ai dezvoltării durabile în viziunea UE, sunt:

- Emisiile de gaz cu efect de seră datorate activității umane care provoacă o încălzire globală. Schimbarea climei va determina creşterea frecvenței fenomenelor climaterice extreme (uragane,

inundații), care au efecte devastatoare asupra infrastructurilor, bunurilor, sănătății şi naturii.

- Apariția de microbi rezistenți la antibiotice şi, după toate probabilitățile, a efectelor pe termen lung a numeroaselor produse chimice utilizate zilnic, care reprezintă o amenințare gravă pentru sănătatea publică, în timp ce daunele aduse securității alimentare provoacă tot mai multă nelinişte.
- Un european din şase trăieşte în sărăcie. Sărăcia şi excluderea socială au efecte directe considerabile asupra vieții indivizilor (boală, sinucidere, şomaj pe termen lung). Ponderea sărăciei este foarte mare în cazul femeilor celibatare şi a femeilor în vârstă care trăiesc singure. Sărăcia se perpetuează adesea din generație în generație.
- Sporirea speranței de viață este în mod sigur un lucru bun. Totuşi, atunci când ea se combină cu o rată scăzută a natalității, îmbătrânirea populației riscă să antreneze o încetinire a creşterii economice şi amenință calitatea şi viabilitatea pe termen lung a regimurilor de pensionare şi a sistemelor de sănătate publică.
- Pierderea de biodiversitate s-a accentuat considerabil în Europa în cursul ultimelor decenii. Resursele piscicole ale fondurilor marine europene sunt aproape epuizate. Volumele de deşeuri au crescut în mod constant şi mai repede decât PIB-ul. Erodarea solurilor şi scăderea fertilității pun în pericol viabilitatea anumitor pământuri agricole.
- Aglomerările de pe drumuri cresc rapid şi amenință să paralizeze transporturile. Acest fenomen se manifestă mai cu seamă în zonele urbane care pe deasupra trebuie să facă față la probleme precum degradarea centrelor oraşelor, extinderea periferiilor şi existența focarelor de sărăcie absolută şi de excludere socială. Dezechilibrele regionale care există în UE rămân o problemă gravă.

Lupta împotriva acestor tendințe negative şi realizarea practică a dezvoltării durabile impun, în consecință, să se acționeze cât mai urgent, să se manifeste o voință politică fermă şi orientată spre termenul lung etc.

Dezvoltarea durabilă are în vedere următoarele cerințe:

- Să devină primul obiectiv în toate sectoarele de activitate şi ia nivelul fiecărei politici.
- Fixarea de prețuri care să reflecte costurile. Comisia Europeană va acorda prioritate, în propunerile sale politice şi legislative, măsurilor bazate pe legile pieței şi pe stimularea prin prețuri, ori de câte ori acestea vor permite să se atingă obiectivele sociale şi de mediu, suplu şi cu eficacitate.
- Investirea în ştiință şi în tehnologiile viitorului.

- Îmbunătățirea comunicării şi mobilizarea cetățenilor şi a întreprinderilor.

În vederea dezvoltării durabile a UE se impun următoarele angajamente, obiective pe termen lung şi priorități de acțiune:

1. Lupta împotriva sărăciei şi excluderii sociale.

Obiective prioritare:

- Măsuri drastice de eliminare a sărăciei.
- Creşterea ratei de utilizare a forței de muncă la 67% în ianuarie 2005 şi 70% în 2010 şi a ponderii mâinii de lucru feminine !a 57% în ianuarie 2005 şi peste 60% în 2010.
- Reducerea la jumătate, până în anul 2010, a numărului de persoane cu vârste între 18 şi 24 de ani care nu au făcut decât primul ciclu de învățământ secundar şi care nu-şi continuă studiile sau formarea profesională.

Măsuri la nivelul UE:

- Combaterea excluderii sociale prin crearea condițiilor economice pentru o mai mare prosperitate datorită ratelor de creştere economică şi a gradului de ocupare a forței de muncă mai ridicate sau prin aflarea de noi modalități de participare la viața socială.
- Accentuarea punerii în aplicare a strategiei europene pentru locurile de muncă. Definirea unor abordări comune care să fie înscrise printre obiectivele generale ale liniilor directoare privind locurile de muncă.
- Actualizarea legislației în vigoare privind aplicarea principiului egalității de tratament între bărbați şi femei în ceea ce priveşte accesul la muncă, formarea şi promovarea profesională, condițiile de muncă.
- Elaborarea de indicatori relativi la calitatea locurilor de muncă şi în materie de luptă împotriva excluderii sociale. Punerea la punct, a indicatorilor privind structurile de primire şi de încadrare în favoarea copiilor şi a altor persoane dependente şi privind regimurile de prestări familiale. Elaborarea de indicatori pentru controlul respectării egalității dintre salariile bărbaților şi ale femeilor.

2. *Soluționarea consecințelor economice şi sociale ale îmbătrânirii populației.*

Obiective prioritare:

- Asigurarea garantării fondurilor de pensii suficiente precum şi a sistemelor de îngrijire a sănătății şi a persoanelor în vârstă, prezervând totodată viabilitatea finanțelor publice şi solidaritatea dintre generații.

- Fixarea, pentru orizontul anului 2010, a obiectivului de a se realiza un grad de ocupare de 50% pentru bărbații şi femeile având vârsta între 55 şi 64 de ani.

Măsuri la nivelul UE:

- Definirea de strategii coerente şi de măsuri practice pentru asigurarea accesibilității tuturor la educație şi formare de-a lungul vieții.
- Analizarea periodică a situației viabilității pe termen lung a finanțelor publice, inclusiv a dificultăților ia care trebuie să se aştepte datorită evoluției demografice, în conformitate cu marile orientări de politică economică în contextul programelor de stabilitate şi de convergență.
- Analizarea aprofundată a problemelor privind imigrarea, migrațiile şi azilul.
- Aflarea mijloacelor necesare pentru a creşte gradul de ocupare şi a se prelungi viața activă.

3. *Limitarea schimbărilor de climă şi utilizarea în mai mare măsură a energiilor curate.*

Obiective prioritare:

- Respectarea angajamentelor asumate la Kyoto. UE va încerca să reducă anual, până în anul 2020, emisiile sale de gaz cu efect de seră în atmosferă, în medie cu 1% în raport cu nivelul din anul 1990.
- Exercitarea presiunii asupra celorlalte mari țări industrializate pentru ca acestea să-şi respecte angajamentul față de obiectivele de la Kyoto.

Măsuri la nivelul UE:

- Adoptarea unei directive privind taxarea produselor energetice. Într-un termen de doi ani după această adoptare, Comisia va propune obiective privind mediul, mai ambițioase în materie de taxarea energiei, ca să se internalizeze complet costurile externe şi să se facă astfel încât nivelurile minime ale drepturilor de acciză să fie indexate cel puțin cu rata inflației.
- Suprimarea, treptată, până în 2010, a subvențiilor pentru producerea şi consumarea combustibililor fosili. Dacă este necesar, se vor pune în aplicare măsuri de însoțire destinate să dezvolte noi surse de locuri de muncă. Examinarea oportunității constituirii de rezerve de cărbune şi a necesității menținerii unui nivel minim de producție subvenționată în vederea securității aprovizionării.
- Adoptarea de măsuri în vederea reducerii emisiilor de gaz cu efect de seră pe baza rezultatelor programului european privind schimbarea

climei. Instaurarea, până în anul 2005, a unui sistem european de permise de emisie de CO_2 negociabile.

- Carburanții de înlocuire, inclusiv biocarburanții, vor trebui să reprezinte cel puțin 7% din consumul automobilelor şi camioanelor până în 2010 şi cel puțin 20% până în anul 2020.
- Angajarea unei acțiuni hotărâte pentru a se reduce cererea de energie, de exemplu prin aplicarea de norme minimale pentru clădiri şi aparate şi creşterea eficienței energetice.
- Susținerea în mai mare măsură a cercetării, dezvoltării şi difuzării tehnologiilor relative la sursele de energie curată şi reînnoibilă şi la o energie nucleară mai sigură, în special în gestionarea deşeurilor nucleare.

4. Limitarea riscurilor pentru sănătatea publică.

Obiective prioritare:

- Securitatea şi calitatea alimentelor să devină un obiectiv pentru toți actorii lanțului de valoare din industria alimentară.
- Până în anul 2020, substanțele chimice să fie produse şi utilizate numai în condiții care nu prezintă nici un risc important pentru sănătatea omului şi mediu.
- Abordarea problemelor legate de epidemiile de boli infecțioase şi de rezistență la antibiotice.

Măsuri la nivelul UE:

- Informarea mai bună şi sensibilizarea mai puternică a consumatorului, mai cu seamă prin educare şi etichetarea clară a produselor.
- Crearea unei autorități alimentare europene.
- Sporirea mijloacelor de supraveghere şi de control a efectelor privind sănătatea, mai cu seamă asupra copiilor, datorate anumitor substanțe (dioxine, toxine, pesticide etc.) prezente în produsele alimentare.
- Reorientarea politicii agricole comune astfel încât ajutoarele să recompenseze practicile şi produsele sănătoase şi de bună calitate mai curând decât cantitatea; eliminarea treptată a subvențiilor pentru producerea tutunului şi punerea în aplicare a măsurilor destinate dezvoltării a noi surse de venituri şi de activitate economică pentru producători şi mâna de lucru.
- Elaborarea unei strategii comunitare globale care să vizeze promovarea sănătății şi securității muncii, ca să se reducă substanțial numărul de accidente de muncă şi de boli profesionale.
- Aplicarea întregii legislații privind politica relativă la substanțele chimice.
- Prezentarea unui plan de acțiune european care să vizeze diminuarea rezistenței la antibiotice, constând în o mai bună informare în ceea ce

priveşte efectele lor, în suprimarea treptată a utilizării lor ca substanțe active de creştere în agricultură, şi mai buna controlare a folosirii lor pentru îngrijiri medicale umane, veterinare şi fitosanitare.

- Punerea în funcțiune până în 2005, a unei structuri europene de supraveghere şi control a epidemiilor de boli infecțioase.

5. Administrarea resurselor naturale în mod mai responsabil.

Obiective prioritare:

- Ameliorarea direct proporționalității dintre creşterea economică, utilizarea resurselor naturale şi producerea de deşeuri.
- Protejarea şi refacerea habitaturilor, a ecosistemelor şi oprirea diminuării biodiversității până în anul 2010.
- Îmbunătățirea gestionării pescuitului astfel încât să se oprească diminuarea stocurilor şi să se garanteze durabilitatea pescuitului şi sănătatea ecosistemelor marine, la nivel comunitar şi planetar.

Măsuri la nivelul UE:

- Elaborarea unei politici integrate privind produsele în cooperare cu întreprinderile, ca să se limiteze utilizarea resurselor şi a efectelor deşeurilor asupra mediului.
- Punerea în aplicare, până în anul 2003 a legislației UE privind responsabilitatea față de mediu şi a unui sistem de indicatori privind biodiversitatea.
- Propunerea unui sistem de măsurare a productivității utilizării resurselor.
- Suprimarea subvențiilor contraproductive care au ca efect favorizarea pescuitului în cantități mari, şi dimensionarea activității flotelor de pescuit ale UE la un nivel compatibil cu dezvoltarea durabilă pe plan mondial, rezolvându-se totodată problemele sociale care rezultă.

6. Îmbunătățirea sistemului de transport şi dezvoltare teritorială.

Obiective prioritare:

- Disocierea netă a dezvoltării transporturilor de creşterea PIB, ca să se elimine problemele de saturare şi celelalte efecte negative indirecte ale transporturilor.
- Sporirea atractivității căilor ferate, navigației maritime şi a transportului public de pasageri, astfel încât partea reprezentată de transporturile auto în 2010 să nu fie mai mare decât în anul 1998.
- Promovarea unei dezvoltări regionale mai echilibrate, reducându-se disparitățile în materie de activitate economică şi prezervând viabilitatea colectivităților rurale şi urbane amenințate de depopulare şi excludere socială.

Măsuri la nivelul UE:

- Elaborarea unui cadru pentru tarifarea transportului care să garanteze ca, până în anul 2005, prețurile diferitelor moduri de transport, inclusiv ale transporturilor aeriene, să reflecte costul lor social.
- Acordarea priorității investițiilor privind infrastructura destinată transporturilor publice, căilor ferate, căilor navigabile interioare, transporturilor maritime pe distanță scurtă şi operațiunilor intermodale.
- Creşterea eficienței transporturilor şi deschiderea piețelor (liberalizarea transporturilor feroviare, cerul unic european).
- Diversificarea surselor de venit în zona rurală, inclusiv prin creşterea părții din fondurile aferente politicii agricole comune destinate dezvoltării rurale.

Realizarea obiectivelor prevăzute de strategia UE pentru dezvoltarea durabilă solicită investiții însemnate atât pentru actualele state membre ale UE cât şi mai ales pentru țările candidate care nu dispun de resurse financiare însemnate au o industrie în general necompetitivă şi ale căror performanțe riscă să se deterioreze ca urmare a costurilor suplimentare aferente protecției mediului.

Industria prelucrătoare europeană a manifestat o preocupare permanentă pentru asigurarea dezvoltării pe baze durabile. În vederea evaluării performanțelor în ceea ce priveşte protecția mediului, conceptul fundamental utilizat este acela de ecoeficacitate care reprezintă raportul dintre valoarea adăugată realizată de industria prelucrătoare şi cantitatea emisiilor de poluanți care rezultă din procesele de fabricație sau cantitatea de resurse consumate pentru realizarea producției. În acest sens, sunt utilizați patru indicatori de caracterizare ai ecoeficacității:

a) Intensitatea utilizării de energie de către industrie, problemă cheie a protecției mediului datorită rolului important pe care îl joacă energia în producerea de emisii de poluanți, impactului pe care extragerea energiei îl are asupra mediului şi, într-o anumită măsură, a rarității resurselor. Producerea de energie, în principal pe bază de surse de combustibili fosili, contribuie în largă măsură la generarea gazului cu efect de seră, a dioxidului de carbon şi a unui mare număr de poluanți ai atmosferei. În sfârşit, rezervele de anumiți combustibili, îndeosebi petrolul, sunt relativ însemnate, dar nu nelimitate. Pe ansamblu, ecoeficacitatea energetică a industriei[1] din UE s-a îmbunătățit cu 12% între 1990 şi 2001, adică a progresat aproape în acelaşi ritm cu producția industriei prelucrătoare.

[1] Calculată ca raport dintre valoarea adăugată realizată de industria prelucrătoare (în milioane de euro în prețuri constante din anul 1995) şi consumul final de energie (ansamblul produselor) al industriei prelucrătoare (în kilotone echivalent petrol).

Îmbunătățirea ecoeficacității a fost posibilă în principal datorită progresului tehnic, cu toată reducerea netă a prețurilor reale ale energiei. Anumite sectoare mari consumatoare de energie au depus eforturi considerabile pentru îmbunătățirea ecoeficacității lor: este cazul, mai cu seamă, a trei utilizatori principali, şi anume industria siderurgică, industria chimică şi industria minereurilor nemetalifere (sticlă, ceramică, var şi ciment). Îmbunătățirea ecoeficacității a rezultat în parte, şi ca urmare a diminuării ponderii industriei prelucrătoare şi a creşterii celei a serviciilor care, de regulă, consumă mai puțină energie.

Ecoeficacitatea s-a îmbunătățit în cea mai mare parte a țărilor în perioada considerată. Ecoeficacitatea energetică s-a îmbunătățit cu 25% în Irlanda, Luxemburg, Finlanda, Germania, Suedia şi Franța. Ea a scăzut uşor în cazul Greciei şi Spaniei şi s-a diminuat sensibil în Portugalia. Sub media pe UE a acestui indicator, în ordine descrescătoare, se află Regatul Unit, Italia, Țările de Jos, Suedia, Spania, Luxemburg, Belgia, Portugalia, Finlanda, Grecia. Datele de care dispunem privind țările recent admise (Ungaria, Slovenia, Lituania, Polonia, Letonia, Estonia, Cehia, Slovacia) arată că acestea, cu excepția Sloveniei şi Ungariei, se află cu mult sub media UE.

b) Emisiile de gaze cu efect de seră, care prin variațiile concentrației în atmosferă, contribuie la pătrunderea razelor infraroşii în partea de jos a acesteia. Principalele gaze cu efect de seră emise de industria prelucrătoare sunt oxidul de carbon, metanul, hemioxidul de azot şi gazele industriale precum hidrocarburile halogene. În cursul perioadei 1990-2001, ecoeficacitatea industriei prelucrătoare[1] a UE a crescut considerabil, cu aproape 33%, în ceea ce priveşte emisiile de gaz cu efect de seră (măsurate în echivalent dioxid de carbon). Acest rezultat s-a datorat în parte îmbunătățirii randamentului de utilizare şi înlocuirii combustibililor fosili, precum şi a reducerii considerabile a emisiilor de hemioxid de azot, mai cu seamă în industria chimică. Ca urmare a îmbunătățirii ecoeficacității, emisiile de gaze cu efect de seră s-au diminuat cu 11% în această perioadă, cu toată creşterea producției industriale, ceea ce a contribuit în mare măsură la stabilizarea emisiilor totale de gaze cu efect de seră în UE. Ecoeficacitatea pe planul gazelor cu efect de seră a crescut în majoritatea statelor membre între 1990 şi 2001. Creşterea a fost proporțional mai mare în cazul Luxemburgului, Irlandei, Finlandei şi Germaniei. În schimb, o uşoară diminuare a ecoeficacității se remarcă în Spania şi în Grecia. Se cuvine evidențiat că

[1] Calculată ca raport între valoarea adăugată a industriei prelucrătoare (în milioane de euro în prețuri constante ale anului 1995) şi emisiile industriale ale ansamblului gazelor cu efect de seră (CH_4, N_2O şi agregarea a trei hidrocarburi halogene: HFC, PFC şi SFG) exprimate în kilotone echivalent CO_2.

ecoeficacitatea s-a redus cu 15% în cazul Portugaliei. Sub media pe UE a acestui indicator se află în ordine descrescătoare Italia, Regatul Unit, Luxemburg, Țările de Jos, Spania, Portugalia, Belgia, Grecia. Datele de care dispunem privind emisiile de gaze în țările recent admise (Ungaria, Polonia, Cehia, Slovacia, Estonia) evidențiază că ecoeficacitatea acestora este net inferioară mediei UE. Cu toate acestea, ecoeficacitatea Ungariei este mai ridicată decât cea a Greciei (ultima clasată în cadrul UE), iar în cazul Poloniei, nivelul nu este mult inferior față de Grecia.

c) Emisiile de gaze acide (dioxidul de sulf, oxizii de azot şi amoniacul) sunt responsabile de ploile acide. Aceste gaze se pot deplasa pe distanțe mari şi depunerea lor poate cauza pagube însemnate pădurilor şi solurilor şi o sărăcire a biodiversității din lacuri şi cursuri de apă. Ploile acide provoacă, de asemenea, pagube clădirilor şi s-a demonstrat că au un efect negativ asupra sănătății omului. În cursul perioadei 1990-2000, industria prelucrătoare a UE a reuşit, în medie, să-şi dubleze în mare măsură ecoeficacitatea în ceea ce priveşte gazele acide[1]. Astfel, emisiile industriale totale de gaze acide s-au diminuat cu 50% în timp ce producția industriei prelucrătoare a crescut cu 13% în aceeaşi perioadă. Îmbunătățirea remarcabilă a ecoeficacității este strâns legată de punerea în aplicare a controalelor privind emisiile de gaze acide şi mai cu seamă adoptarea directivei din 1988 privind marile instalații de ardere. Această directivă a instituit un control riguros al normelor de emisie ale noilor instalații industriale de ardere şi a obligat statele membre să elaboreze programe de reducere a emisiilor din instalațiile existente. Ecoeficacitatea s-a îmbunătățit considerabil în toate statele membre. Progresele realizate au fost superioare mediei în Germania, Irlanda, Luxemburg şi în Finlanda, țări care şi-au îmbunătățit mai mult de trei ori ecoeficacitatea între 1999 şi 2000. Cu toată creşterea producției, îmbunătățirea ecoeficacității a fost suficientă pentru a reduce emisiile totale în toate țările cu excepția Portugaliei, unde s-a remarcat o creştere uşoară. Sub media UE a acestui indicator, în ordine descrescătoare, se află Finlanda, Luxemburg, Belgia, Spania, Portugalia, Grecia. Datele disponibile privind țările recent admise (Slovenia, Letonia, Ungaria, Cehia, Polonia, Lituania, Estonia, Slovenia) evidențiază faptul că, exceptând Slovenia, aceste țâri se situează cu mult sub media UE în ceea ce priveşte ecoeficacitatea, dar se situează ia un nivel comparabil sau superior Greciei, care este cea mai prost clasată.

[1] Calculată ca raport între valoarea adăugată a industriei prelucrătoare (în milioane euro în prețuri constante ale anului 1995) şi emisiile industriale de $S0_2$, NO, şi NH_3 exprimate în kilotone echivalent acid.

d) Emisiile de gaz care prepară ozon (oxizii de azot, monoxidul de carbon şi metanul). Ozonul la nivelul solului este un poluant secundar dăunător sănătății umane şi ecosistemelor, fiind format prin oxidarea compuşilor organici volatili şi a monoxidului de carbon în prezența oxizilor de azot şi a luminii solare. Concentrațiile dăunătoare de ozon constituie o problemă pretutindeni în Europa şi mai cu seamă, în oraşele şi țările europene sudice. În cursul perioadei 1990-2000, industria prelucrătoare a UE şi-a îmbunătățit ecoeficacitatea[1] în domeniul gazelor care prepară ozon cu 44% în medie. In special, emisiile de compuşi organici volatili nemetanici care provin din utilizarea solvenților şi proceselor de producție au fost reduse prin introducerea tehnologiilor celor mai avansate, înlocuirea prin produse care utilizează apa şi recurgerea ta tehnologiile depoluare. In plus, emisiile de monoxid de carbon au fost reduse puțin. În această perioadă, cea mai mare parte a statelor membre şi-au îmbunătățit ecoeficacitatea. Progresele cele mai importante au fost realizate de Luxemburg, Irlanda şi Țările de Jos, trei țări în care îmbunătățirea este de cel puțin 50%. În schimb, o uşoară degradare a ecoeficacității a fost remarcată în Danemarca, Grecia şi Portugalia. Informațiile disponibile privind ecoeficacitatea în țările recent admise (Slovenia, Cehia, Ungaria, Estonia, Turcia, Lituania, Slovacia şi Letonia) evidențiază faptul că acestea, cu excepția Sloveniei se află cu mult sub media UE fiind comparabile cu Portugalia şi Grecia.

e) Adoptarea de sisteme de gestionare a mediului, cele mai importante fiind norma internațională ISO 14001 şi sistemul comunitar de management al mediului şi de auditare (EMAS), acesta din urmă fiind mai exigent decât prima. În prezent, nu este posibil să se agrege datele referitoare la cele două sisteme de certificare, deoarece, nu se poate determina dacă nu există Tn aplicare suprapuneri între cele două sisteme sau dacă sunt implementate simultan în aceeaşi întreprindere. În Suedia, Danemarca şi Finlanda numărul acreditărilor la_ ISO 14001 în raport cu numărul total de întreprinderi este cel mai ridicat. În cazul Suediei, peste 1% din întreprinderi posedă acreditarea cu ISO 14001, totuşi, în termeni absoluți, în Spania şi în Germania există numărul cel mai mare de acreditări ISO 14001, 3960 şi, respectiv 3820, urmând Suedia (2917), Regatul Unit (2917) şi Italia (2405). Numărul de acreditări cu EMAS este mai ridicat în Austria şi, în proporție însemnată, în Danemarca, Suedia şi Germania.

[1] Calculată ca raport între valoarea adăugată a industriei prelucrătoare (în euro în prețuri constante ale anului 1995) şi emisiile industriale de NO_2, de compuşi organici volatili metaniei, de CO şi de CH_4, exprimate în kilotone de potențial de creare de ozon.

2. TENDINȚE PRIVIND EVOLUȚIA INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ÎN UE

2.1. Produse alimentare, băuturi şi tutun

Începând cu anii '50, în țările europene s-a manifestat tendința de reducere a ponderii produselor alimentare în cheltuielile totale de consum ca urmare a creşterii veniturilor disponibile, în perioada 1995-2000, această pondere reducându-se de la 12,9% la 11,5%. Acest sector este, în general, mai puțin expus ciclurilor economice, întrucât cererea de produse alimentare de primă necesitate este puțin elastică. În schimb, în cazul produselor de marcă, pentru care fabricanții practică prețuri mai ridicate, se înregistrează o creştere rapidă a cererii.

Profilul structural

Acest sector a generat, în anul 2001, o valoare adăugată de 142,4 miliarde euro. Importanța industriei alimentare a crescut atât în ceea ce priveşte valoarea adăugată, cât şi numărul de persoane ocupate. În ceea ce priveşte subsectoarete industriei alimentare, în anul 2000, ponderea cea mai mare din totalul valorii adăugate a revenit grupei alte industrii alimentare cu 35,0%, urmată de cea a băuturilor, cărnii şi laptelui.

Regatul Unit contribuie cel mai mult la valoarea adăugată comunitară cu 22,2% în anul 2000, fiind urmat de Germania cu 19,8%, Franța cu 15,1%, Spania cu 10,1%, Italia cu 8,7%.

Importanța relativă a acestui sector în economiile naționale este ilustrată de faptul că aceasta a general peste 10,0%, din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în cazul a nouă țări şi peste 15,0% în Irlanda, Țările de Jos, Danemarca şi Grecia. În Danemarca, Grecia, Spania, Țările de Jos, Portugalia şi Regatul Unit, acest sector deține ponderea cea mai mare în industria prelucrătoare. Singurele țări în care acest sector nu se situează printre primele trei în cazul industriei prelucrătoare au fost Germania, Luxemburg, Finlanda şi Suedia.

În cazul acestui sector coexistă întreprinderile mici şi mijlocii, adesea familiale, cu cele de mari dimensiuni, multinaționale, acestea din urmă generând în anul 2001 cea 51,7% din valoarea adăugată totală.

Situația se prezintă diferențiat, întreprinderile mari deținând 31,9% din valoarea adăugată în cazul Italiei şi 73,5% în cazul Danemarcei.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, în anul 2001 UE exportând 46 miliarde euro şi importând 40,4 miliarde euro. Produsele cu contribuția cea mai mare la export au fost băuturile şi alte produse alimentare care împreună au realizat peste 56,0% din total, urmate de

produsele lactate cu 11,3%. În ceea ce priveşte importurile, s-au evidenţiat produsele din industria peştelui cu 27,2% din total şi a grăsimilor animale şi vegetale cu 16,4%. Excedentele cele mai mari s-au înregistrat în Ţările de Jos şi Danemarca, iar deficitele cele mai importante în Regatul Unit, Germania, Italia şi Portugalia. Principalul destinatar al exporturilor comunitare, în anul 2001, a fost SUA cu 20,1% din total, urmate de Japonia, Elveţia şi Rusia, iar Brazilia a fost principalul furnizor de produse alimentare către UE cu 10,3% din totalul importurilor, urmate de SUA cu 9,4% şi Argentina cu 7,2%.

Industria cărnii

Cererea de carne este influenţată de consideraţii de ordin sanitar şi dietetic, alertele sanitare datorate epidemiilor ducând la reducerea cererii de carne şi de produse din carne, în ultimul timp dezvoltându-se pieţele de carne rezultate din producţii ecologice.

Profilul structural

Valoarea adăugată generată de acest subsector a fost, în anul 2000, de 21,5 miliarde euro Regatul Unit realizând 22,0% din valoarea adăugată comunitară urmat de Franţa şi Germania. Danemarca este ţara cea mai specializată în ceea ce priveşte prelucrarea cărnii, în special a celei de porc.

Primele 10 dintre cele mai mari întreprinderi ale acestui subsector deţineau cea 1/4 din piaţă. Regruparea producătorilor a constituit un răspuns faţă de exigenţele crescânde ale distribuitorilor, mai cu seamă a marilor lanţuri de super-marketuri, care-şi sporesc tot mai mult exigenţele privind calitatea. În vederea întăririi puterii de negociere, precum şi a capacităţii de control şi verificare a calităţii, întreprinderile au reacţionat integrând crescătorii de animale, producătorii de alimente pentru animale, abatoarele şi distribuitorii.

Comerţul exterior

Între anii 1993 şi 2000, balanţa comercială comunitară a fost excedentară, în anul 2001 înregistrându-se un deficit de 1,2 miliarde euro datorat creşterii puternice a importurilor şi scăderii exporturilor începând cu 1999. Deficite importante au fost înregistrate de Italia şi Regatul Unit. Importurile au provenit din Brazilia cu 20,7%, Noua Zeelandă cu 15,7%, Ungaria cu 8,3%. Thailanda cu 7,6%, China cu 4,5%.

Industria peştelui

Cererea de peşte a crescut pe măsură ce consumatorii şi-au dat seama de importanţa acestui aliment în asigurarea echilibrului alimentar. Industria comunitară de prelucrare a peştelui depinde din ce în ce mai mult de importuri şi de acvacultura.

Profilul structural

În anul 2000 acest subsector a generat o valoare adăugată de 2,8 miliarde euro. Regatul Unit era primul producător de produse din peşte,

realizând cca 20% din valoarea adăugată comunitară a acestui subsector Germania, Franța şi Spania au înregistrat fiecare ponderi cuprinse între 14 şi 18%. Danemarca este țara cea mai specializată în aceste produse, urmate de Spania, Portugalia, Grecia, Regatul Unit şi Irlanda.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a înregistrat deficite considerabile, de 9,2 miliarde euro în anul 2001, Danemarca, Irlanda şi Țările de Jos, au fost singurele care au realizat un excedent comercial. Cei mai mari furnizori către UE au fost Norvegia cu 10,5%, Islanda cu 8,4%, Argentina cu 5,7%, China cu 5,4%, Rusia cu 4,8%.

Industria laptelui

Acest subsector se caracterizează printr-o puternică concentrată regională, fiind implantată în proximitatea fermelor.

Profilul structural

Acest subsector a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 14,6 miliarde euro, Franța realizând cea 1/5 din totalul comunitar. În perioada 1996-2001, producția de lapte şi de brânzeturi a crescut, în timp ce producția de unt a scăzut. În ceea ce priveşte ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 200, aceasta era de 3,5% în Grecia, 2,7% în Danemarca, 2,1% în Irlanda şi sub 2,0% în celelalte țări.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară. Danemarca, Țările de Jos şi Irlanda au fost exportatorii cei mai specializați în produse lactate în anul 2001. Principalii destinatari ai exporturilor comunitare au fost SUA cu 13,3%, Arabia Saudită cu 7,7%, Algeria cu 6,2%, Rusia cu 4,9%, Japonia cu 4,8%. Peste 1/2 din importurile comunitare de produse lactate au provenit din Elveția şi Noua Zeelandă.

Industrii alimentare diverse

Cererea de aceste produse suferă schimbări substanțiale în funcție de evoluția stilului de viață şi de obiceiurile alimentare.

D_1. Industria fructelor şi legumelor realiza, în anul 2000, 6,3% din valoarea adăugată a industriei alimentare comunitare, contribuind în anul 2001 cu 5,6% în exporturile comunitare de produse alimentare şi a constituit cea mai importantă componentă a importurilor comunitare cu 12,%% din totalul acestora. Principalii furnizori de fructe şi legume ai UE în anul 2001 au fost Brazilia, Turcia, Polonia, SUA şi China.

D_2. Industria grăsimilor vegetale, deținea ponderea cea mai mică în cadrul industriei alimentare europene şi a reprezentat, în anul 2001, 16,4% din importurile comunitare de produse alimentare şi 5,9% din exporturi. Balanța

comercială, în perioada 1991-2001, a înregistrat în permanență deficite. Cea mai mare parte a exporturilor proveneau, în anul 2001, din Brazilia cu 29,4% şi Argentina cu 28,7%.

D_3. Industria prelucrării cerealelor şi fabricării produselor din amidon, a realizat în anul 2000 o valoare adăugată de 4,6 miliarde euro, cea mai mare parte a producției comunitare fiind realizată de Regatul Unit cu 28,5%.

Balanța comercială a fost excedentară între 1991-2001, principalii furnizori fiind Thailanda, India şi SUA.

D_4. Fabricarea de alimente pentru animale a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de cea 5,6 miliarde euro, Regatul Unit fiind primul producător comunitar.

D_5. Alte industrii alimentare, pâine, zahăr, dulcețuri, ceai, cafea, alimente adaptate pentru copii, dietetic etc., se caracterizează printr-o diferențiere mare a produselor şi prin campanii de anvergură privind promovarea noilor produse.

În anul 2000, valoarea adăugată se ridica la 47,2% miliarde euro, de două ori mai mare decât în cazul celorlalte subsectoare. În domeniul pastelor făinoase Italia a fost primul producător realizând, în anul 2000, 3 milioane tone. În ceea ce priveşte dulcețurile şi ciocolata, Germania este pe primul loc, în cazul biscuiților Regatul Unit. În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară realizând în anul 2001 un excedent de 7,6 miliarde euro.

Industria băuturilor

Piețele băuturilor alcoolice au ajuns la maturitate şi se caracterizează printr-o lentă diminuare a consumurilor. În acest context, fabricanții caută să-şi diferențieze produsele în vederea relansării creşterii cererii, iar întreprinderile multinaționale domină din ce în ce mai mult subsectoarele băuturilor răcoritoare şi al berii.

O publicitate agresivă şi o bună rețea de distribuție se dovedesc a fi esențiale pentru asigurarea desfacerii.

Profilul structural

Industria comunitară a băuturilor a generat o valoare adăugată de 27,3 miliarde euro.

În ceea ce priveşte ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare, aceasta era în anul 2000 de 6,8% în cazul Greciei, 4,2% în cazul Irlandei, 3,4% în cazul Spaniei, 3,2% în cazul Portugaliei, 3,1% în cazul Regatului Unit, restul țărilor înregistrând sub 3,0% fiecare.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, în anul 2001 cu 9,4 miliarde euro. Exporturile UE au excelat înspre SUA cu 40% din totalul comunitar, iar importurile au provenit în principal din SUA, Australia, Chile, Africa de Sud şi Bahamas care au realizat în anul 2001 aproape 3/4 din totalul importurilor comunitare.

Industria tutunului

Întreprinderile multinaționale de tutun, confruntate cu stagnarea nivelului consumului în țările dezvoltate, au fost constrânse să se orienteze spre noi piețe.

Profilul structural

Valoarea adăugată a fost în anul 2001 de 7,8 miliarde euro, principalii producători de țigări fiind Germania, Regatul Unit şi Țările de Jos.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, cu un excedent de 1,6 miliarde euro în anul 2001. Exporturile sunt destinate în principal Asiei şi Orientului Mijlociu, în timp ce, cea mai mare parte a importurilor comunitare provin din Cuba, cu 29,3% şi SUA cu 21,6%.

2.2. Industria textilă, a confecțiilor, pielăriei si încălțămintei

Aceste industrii se confruntă cu o concurență puternică pe plan mondial, care, în general, a dus la o redistribuire a capacităților de producție spre regiunile situate în afara frontierelor UE.

În cursul ultimilor douăzecişitrei de ani, producția acestui sector s-a delocalizat, numeroase întreprinderi neimplantându-şi activitățile de producție în regiunile în care costurile salariale sunt mai puțin ridicate. UE rămâne totuşi un concurent puternic pe anumite piețe, în specia! acelea în care inovarea, elaborarea produselor, calitatea, creativitatea, designul şi moda joacă un rol important. De altfel, UE este unul din primii actori mondiali în ceea ce priveşte moda, încălțămintea şi elaborarea de produse textile care conțin un anumit nivel tehnic şi de specializare. Redesfăşurarea producției în afara frontierelor UE a fost adesea realizată în cadrul unui regim vamal care să permită întreprinderilor comunitare delocalizarea activităților cu un grad înalt de utilizare a mâinii de lucru. Conform acestui proces, întreprinderile comunitare îşi exportă, în general, propriile stofe sau cupe de produse semifabricate spre țările cu salarii mici, unde sunt transformate în produse finite înainte de a fi reimportate de către fabricantul din UE. Principalii parteneri ai acestui regim de lucru se află printre țările candidate la UE (Polonia şi România, în special) şi în țările mediteraneene, mai cu seamă Marocul şi Tunisia.

Profilul structural

Industriile textilă, a confecțiilor, pielăriei şi încălțămintei dețin cea 4,5% din valoarea adăugată totală a industriei prelucrătoare din UE în anul 2001, ponderea în ceea ce priveşte locurile de muncă fiind de 8,4%. Pe ansamblul acestor industrii, în anul 2001, cea textilă deține 53,9% din valoarea adăugată, cea a confecțiilor 29,0% şi a încălțămintei 17,1%. În cadrul UE, Italia deține ponderea cea mai importantă, cea 28,9% din totalul comunitar, fiind prima

producătoare în fiecare din aceste trei industrii, urmate de Germania, care deține 14,7%, Franța 13,1%, Regatul Unit 13,0%, Spania 11,5%, Portugalia 5,6%, Belgia 4,0%, Austria 2,2%, celelalte țări contribuind cu sub 2% fiecare.

Între anii 1990 şi 2000, valoarea adăugată în prețuri constante a acestor industrii a scăzut cu 15%.

În anul 1999, 41,7% din valoarea adăugată pe ansamblul UE a acestor industrii proveneau de la întreprinderile foarte mici sau mici, sub 50 persoane. Aceste categorii de întreprinderi ocupă un loc dominant în Spania şi Italia, realizând peste jumătate din valoarea adăugată. In Germania şi Austria, aceste categorii de întreprinderi, realizau sub 25% din valoarea adăugată.

Aceste industrii se caracterizează printr-o puternică utilizare a mâinii de lucru, nivelul productivității aparente a muncii, reprezenta 53,2% din media comunitară a industriei prelucrătoare.

În ceea ce priveşte salariile, acestea reprezentau între 60-75% din media comunitară a industriei prelucrătoare. Pentru a creşte competitivitatea în industriile textilă şi a confecțiilor, în UE au fost lansate programele „E Taylor" şi „Fashioume" care vizează, în principal, facilitatea producției de masă în serii mici de fabricație şi armonizarea taliilor în UE, datorită tehnologiilor informației.

Comerțul exterior

Balanța comercială comunitară este în mod tradițional deficitară în aceste industrii, accentuându-se după anul 1997, astfel încât, în anul 2001 a atins nivelul de 32.751 mil.euro. Principalii destinatari ai exporturilor comunitare din aceste industrii erau SUA, Elveția şi Japonia, care în anul 2001 absorbeau cca 31% din exporturile UE. În ceea ce priveşte importurile, China furniza 18,3% din total, Turcia 9,2%, India 6,3%, România 5,3%.

Industria textilă trebuie să facă față mai multor provocări majore: internaționalizarea (mai cu seamă delocalizarea producției), importanța relativă a costurilor de muncă în raport cu cea mai mare parte a concurenților săi, presiunile exercitate de către fabricanții de îmbrăcăminte şi detailişti a căror putere economică sporeşte continuu.

Profilul structural

Valoarea adăugată, generată de industria textilă comunitară, reprezenta în anul 2000 cca 2,2% din valoarea industriei prelucrătoare. Din totalul de 27,2% miliarde euro – valoare adăugată realizată în anul 2000 – 7,7 miliarde euro reveneau fabricării de covoare, mochete, sfoară, frânghii şi de dantele, iar 6,2 miliarde euro, țesăturilor. Italia este primul producător de textile din industria europeană, realizând ca 25% din valoarea adăugată totală. Ponderea industriei textile şi industria prelucrătoare, reprezenta în anul 2000 8,7% în cazul Luxemburgului, 6,3% în Portugalia, 5,3% în Grecia, 4,6% în Italia, 4,3% în Belgia, 2,5% în Spania, 2,3% în Austria, şi sub 2,0% în restul țărilor din UE.

IMM-urile joacă un rol important în cadrul industriei textile, deținând, de exemplu, în cazul Italiei 78,2% din valoarea adăugată a acestei industrii.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, industria textilă comunitară a înregistrat în fiecare an un excedent comercial care, în anul 2001, reprezenta 5,4 miliarde euro față de 557 milioane euro în anul 1991. Principalul partener economic a fost SUA, care a absorbit 11,2% din exporturile comunitare şi a realizat 11,7% din totalul importurilor. În aceeaşi perioadă, ponderea exporturilor comunitare către Elveția şi Japonia au scăzut sensibil. China, India şi Turcia au furnizat peste 1/3 din importurile comunitare, crescând în acelaşi timp şi ponderea importurilor provenite din Republica Cehă, Polonia şi Ungaria.

Industria confecțiilor, inclusiv articole tricotate

Importanța confecțiilor în bugetele familiilor a scăzut în ultima perioadă (de la 7,0% în 1995 la 6,6% în 1999) ca urmare, în parte, a creşterii lente a prețurilor acestor produse. Concentrarea crescândă care a avut loc în sectorul de distribuție face ca un număr mic de agenți economici să exercite o presiune considerabilă asupra fabricanților de confecții din amonte, atât în ceea ce priveşte termenele de livrare, cât şi prețurile care, pe ansamblul UE, au scăzut cu 0,3% între anii 1996 şi 2001. Anumiți fabricanți au reacționat față de aceste presiuni creându-şi propriile întreprinderi de distribuție mai cu seamă lanțuri de magazine cu produse de marcă. În segmentul superior al pieței confecțiilor, talentul designerilor din UE este recunoscut pe plan mondial. Numeroase grupuri industriale de îmbrăcăminte de lux s-au diversificat în aceşti din urmă ani prin intermediul efectuării de achiziții, nemailimitându-se exclusiv la *haute-couture,* începând să comercializeze accesorii de marcă şi bunuri de consum, articole de voiaj, ochelari de soare, parfumuri şi articole de toaletă, precum şi „linii de îmbrăcăminte" cu prețuri mai moderate.

Profilul structural

Industria confecțiilor din UE a realizat în anul 2000 o valoare adăugată de 20,6 miliarde euro, ponderea cea mai însemnată fiind deținută de îmbrăcăminte din textile, cu 85,8% din producția totală în anul 1999, urmată de fabricarea de articole tricotate, cu 17,2%.

Ca şi în cazul industriei textile, Italia este primul producător comunitar de îmbrăcăminte deținând 30,7% din producția totală a UE.

Germania, Spania, Franța şi Regatul Unit dețin fiecare între 13% şi 15% din producția totală a industriei europene. In ceea ce priveşte specializarea producției, ponderea deținută în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare din fiecare țară era de 80% în Portugalia, 5,4% în Grecia, 4,2% în Italia, 2,8% în Spania, în restul țărilor fiind sub 2%.

IMM-urile dețin un rol dominant, realizând peste 80% din valoarea adăugată în Spania, Italia şi Portugalia.

Cererea de îmbrăcăminte se caracterizează de câțiva ani prin preferințe spre ținute „neconvenționale" la locul de muncă şi acasă, chiar dacă se

constată în acelaşi timp succesul crescând al îmbrăcămintii de sport şi de vacanță, al costumelor de marcă şi al îmbrăcăminşii *haute-couture* (tricourile au fost îmbrăcămintea cea mai mult fabricată în UE în anul 2000, iar *bluejeans-i* şi treningurile friguroase printre primele 20 de articole fabricate).

În perioada 1999-2000 ponderea industriei confecțiilor în valoarea adăugată totală a scăzut de la 2,4% la 1,6%. De asemenea, în aceeaşi perioadă, numărul locurilor de muncă a scăzut de la 932.000 la 864.000.

Comerțul exterior

Balanța comercială comunitară este mult deficitară, atingând 34,8 miliarde euro în 2001 față de 17,6 miliarde în anul 1991. Principalul furnizor a fost China, cu 17,1% din totalul importurilor, Turcia cu 11,5% şi România 6,2%.

Industria pielăriei şi încălțămintei

UE realizează cea 25% din producția mondială de piele tăbăcită. Ca şi în cazul industriilor textile şi a confecțiilor, competitivitatea producătorilor de piele şi de produse din piele se bazează pe performanțele tehnologice, modă, design, calitate şi service. Accesul la materiile prime constituie o preocupare majoră pentru tăbăcarii din UE, în măsura în care, producția de piele brută depinde de numărul animalelor şi de rata de sacrificare care, la rândul lor depind de consumul de carne, care a scăzut ca urmare a pierderii încrederii consumatorilor datorată epidemiilor.

Diminuarea ratei de sacrificare a redus oferta de piele, situație agravată prin dificultățile crescânde în procurarea acestor materiale pe piețele mondiale. Penuria de materii prime a provocat în ultimii ani o creştere a prețurilor pieilor.

Profilul structural

Valoarea adăugată totală a acestei industrii în anul 2001 a fost de 10,1 miliarde euro, încălțămintea deținând o pondere de 61,1%.

Italia este primul producător european de piele şi produse din piele, realizând, în anul 2000, 35,8% din valoarea adăugată pe ansamblul UE. Franța şi Spania dețin fiecare câte 10%, iar Germania, Regatul Unit şi Portugalia, între 6% şi 10% din producția comunitară. Italia realizează cea 1/2 din produsele argăsite şi tăbăcite, iar împreună cu Franța realizează peste 1/2 din producția comunitară de articole de voiaj şi marochinărie. În ceea ce priveşte încălțămintea, din totalul producției europene din anul 2000, cea 38% revenea Italiei şi 9,9% Portugaliei. Numărul de perechi de încălțăminte fabricate în UE a scăzut în ultimul deceniu. În prezent, (anul 2001) în această industrie lucrează 358.000 persoane, cu 121.000 mai puțin decât în anul 1991.

IMM-urile dețin, de asemenea, un loc important şi în cadrul acestei industrii, numărul de muncitori independenți reprezentând 12,6% din totalul personalului ocupat în anul 2001.

Comerțul exterior

În perioada 1991-200, balanța comercială s-a deteriorat atingând în anul 2001 un deficit de 3,3 miliarde euro, datorat comerțului de încălțăminte şi articole de voiaj.

SUA, Japonia şi Elveția au absorbit împreună peste 40% din exporturile UE din anul 2001. Principalii furnizori ai UE au fost China cu 28,1% din totalul importurilor comunitare, Vietnamul cu 11,5%, România cu 6,8%, țări care împreună realizau cea 1/2 din importurile comunitare.

2.3. Industria lemnului (exclusiv mobila) şi a hârtiei

Activitățile bazate pe exploatarea pădurilor sunt din ce în ce mai mult marcate de procesul de mondializare, fapt evidențiat mai cu seamă de importanța numărului de fuziuni şi achiziții care s-au realizat în a doua jumătate a anilor '90, de apariția cumpărătorilor multinaționali de materiale silvice, a marilor lanțuri de bricolaj şi a piețelor mondiale de fibră, celuloză şi hârtie pentru ziar. Aceste evoluții au avut drept efect forțarea a numeroase întreprinderi din domeniile celuloză, hârtie şi carton să se diversifice, dezvoltând activități în amonte pentru a controla aprovizionarea lor cu materii prime sau activități din aval, precum colectarea şi comerțul cu hârtie reciclată.

Profilul structural

Aceste industrii au realizat, în anul 2000, o valoare adăugată de 62 miliarde euro, reprezentând 5% din industria prelucrătoare, pondere care a rămas practic stabilă între anii 1990 şi 2000.

Producția este repartizată practic în părți egale între prelucrarea lemnului şi fabricarea articolelor din lemn, fabricarea celulozei, hârtiei şi a cartonului şi fabricarea articolelor din hârtie şi carton.

Germania este primul producător din industriile lemnului şi hârtiei, deținând 23,2% din producția comunitară, Regatului Unit şi Franței revenindu-le ponderi de 12,0% şi respectiv, 11,3%.

Țările cele mai specializate sunt în general cele care posedă mari rezerve naturale de materii prime (păduri), cazul, în special, al Finlandei şi Suediei care dețin 10,9% şi, respectiv, 7,9% din producția comunitară de lemn şi hârtie, urmate de Austria şi Portugalia.

Ponderea lucrătorilor independenți este relativ ridicată în industria lemnului, unde numeroase întreprinderi sunt familiale, în timp ce mâna de lucru este puternic dominată de salariați în sectorul hârtiei, unde majoritatea o reprezintă societățile comerciale mari.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost deficitară, cu excepția anilor 1996, 1997 şi 2001. Germania este cel mai mare exportator de lemn şi

hârtie, cu 20,1% din totalul exporturilor comunitare, urmată de Finlanda şi Suedia cu 14,6% şi respectiv 14,0%.

Principalii clienți, în anul 2001, ai produselor comunitare din lemn şi hârtie, erau SUA cu 14,4% şi Elveția cu 9,9%. Principalii furnizori de lemn şi hârtie ai UE, în anul 2001, au fost SUA şi Canada care deținеau împreună 16,0% din totalul importurilor, față de 41,2%, în anul 1991, ca urmare a creşterii importurilor din țările Europei Centrale şi de Est, Brazilia, Indonezia etc.

Industria prelucrării lemnului şi fabricării articolelor din lemn

Principalele sectoare care determină cererea de produse din lemn sunt fabricarea mobilei şi construcțiile.

Profilul structural

Acest sector a realizat, în anul 2001, o valoare adăugată de 21 milioane euro pe ansamblul UE. Ponderile cele mai mari sunt deținute de cherestea şi produse de tâmplărie – 41,5%, urmate de tăierea, rindeluirea şi impregnarea lemnului – 22,8% şi fabricarea panourilor de lemn – 20,0%,

Germania este primul producător deținând, în anul 2000, 24,9% din valoarea adăugată a UE, urmată de Spania cu 12,0%, Franța cu 11,5%, Suedia cu 17,4%, Finlanda cu 6,8%, Austria cu 5,8% şi Portugalia cu 3,6%. În ceea ce priveşte specializarea producției, ponderea acestui sector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare era de 4,5% în Finlanda, 4,1% în Portugalia, 3,8% în Austria, 3,6% în Suedia, 2,8% în Danemarca şi 2,4% în Spania, în restul țărilor ponderea fiind de sub 2%.

Această industrie este dominată de IMM-uri care realizează peste 80% din valoarea adăugată şi asigură peste 80% din locurile de muncă. În Finlanda, marile întreprinderi joacă un rol mai important, generând peste 1/2 din valoarea adăugată şi ocupând cea 45% din locurile de muncă ale acestei industrii.

Comerțul exterior

În anul 2001, UE a exportat 6,9 miliarde euro şi a importat produse în valoare de 11,7 miliarde euro. În perioada 1991-2001, în fiecare an s-a înregistrat un deficit al balanței comerciale între 4,3 şi 6,9 miliarde euro. Cele mai importante deficite au fost în anul 2001 cele aferente tăierii, rindeluirii şi impregnării lemnului, de 2,9 miliarde euro şi cele aferente obiectelor diverse din lemn, plută şi coşuri, de 1,1 miliarde euro. În anul 2001 principalii furnizori ai UE au fost SUA cu 10,1%, Polonia cu 8,8%, China cu 7,0%, Indonezia cu 6,7%, Brazilia cu 6,2%.

Industria celulozei, hârtiei şi cartonului

Pe ansamblul UE, hârtia reciclată, reprezintă 42,0% din volumul total de materii prime utilizată de această industrie în 2001.

Profilul structural

În anul 2000, această industrie a generat o valoare adăugată de 42,1 miliarde euro, Germania realizând 22,4% din valoarea adăugată la nivelul UE, Regatul Unit 14,1% şi Finlanda 13,1%. Ponderea deținută de această industrie în valoarea adăugată din industria prelucrătoare era 17,9% în Finlanda, 8,7% în Suedia, 5,2% în Portugalia, 4,7% în Austria, 3,2% în Țările de Jos, 3,0% în Spania, iar în restul țărilor sub 3,0%.

În Finlanda, marile întreprinderi ocupă, în anul 2000, 90,5% din locurile de muncă şi generează 95,0% din valoarea adăugată. Danemarca, Spania, Italia şi Regatul Unit au fost singurele state în care IMM-urile au generat peste 1/2 din valoarea adăugată totală.

Comerțul exterior

În anul 2001, exporturile au reprezentat 18,3 miliarde euro, iar importurile 13,0 miliarde euro în perioada 1991-2001, balanța comercială înregistrând în permanență excedente, care în anul 2001 erau de 5,3 miliarde euro. Principalii cumpărători ai produselor de celuloză, hârtie şi carton au fost, în anul 2001, SUA cu 14,9% din total, Suedia cu 7,8%, Polonia cu 7,3%.

2.4. Produse chimice, cauciuc şi mase plastice

Comisia europeană a adoptat şi publicat, în februarie 2001, Cartea Albă „Strategii pentru o politică viitoare în domeniul substanțelor chimice" axată în special pe dezvoltarea durabilă a acestei industrii.

Profilul structural

Această industrie, în anul 2001, a realizat 16,5% din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare a UE. Rata medie anuală de creştere a valorii adăugate, în perioada 1990-2000, a fost de 3,2 superioară celei a industriei prelucrătoare, de 1,9%.

În anul 2000, cea mai mare parte a valorii adăugate a industriei comunitare a fost realizată de Germania, cu 27,2%, Franța cu 16,1%, Regatul Unit cu 15,8%, Italia cu 10,6%, restul țărilor înregistrând sub 10,0%.

În cadrul valorii adăugate a industriei prelucrătoare din diverse țări, ponderea cea mai mare a acestei industrii a fost în Olanda, cu 38,2%, Belgia cu 24,6%, Luxemburg cu 19,3% şi Țările de Jos cu 19,0%. Marile întreprinderi joacă un rol mult mai important în industria chimică cu 73,9% din valoarea adăugată decât în industria cauciucului şi a maselor plastice cu 43,3%. Microîntreprinderile au un rol modest, iar întreprinderilor mijlocii le revine un rol important în sectorul cauciucului şi maselor plastice.

Comerțul exterior

Exporturile de produse chimice de cauciuc şi de mase plastice au reprezentat, în anul 2001, 17,2% din totalul exporturilor industriei prelucrătoare a UE, iar importurile 12,0%.

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, în anul 2001, cu un excedent de 59,9 miliarde euro. Principalii destinatari ai exporturilor comunitare au fost în anul 2001 SUA, Elveția şi Japonia, iar în ceea ce priveşte importurile comunitare, aceste trei țări realizau cea 60,0% din total.

A. Produse chimice industriale de bază – gaze industriale, coloranți, pigmenți, îngrăşăminte, materiale pentru fabricarea maselor plastice şi cauciucului sintetic.

O mare parte a produselor acestui subsector sunt supuse unor prelucrări ulterioare în cadrul acestei industrii, a produselor chimice, cauciucului şi maselor plastice, alte destinații fiind industria construcțiilor de maşini, a mijloacelor de transport, a construcțiilor şi agriculturii.

Profilul structural

Acest subsector a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 58,5 miliarde euro, adică 39,2% din totalul Industriei chimice şi 4,5% din totalul industriei prelucrătoare.

Valoarea adăugată a acestui subsector a crescut cu 29,9% între anii 1990 şi 1991, principalul producător comunitar în anul 2000 fiind Germania care a realizat 32,6% din producția comunitară. În ceea ce priveşte ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare aceasta a fost în anul 1999, 24,9% în Irlanda, câte 8,8% în Belgia şi Țările de Jos, 1,7% în Portugalia. Marile întreprinderi joacă un rol însemnat, asigurând, în anul 2000, cea 80,0% din valoarea adăugată a acestui subsector.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, cu un excedent de 11,5 miliarde euro în anul 2001.

În anul 2001, Irlanda, Țările de Jos, Belgia şi Regatul Unit au realizat balanțe comerciale excedentare, în timp ce Italia, Germania, Spania şi Franța au înregistrat deficite.

În anul 2001, exporturile comunitare erau orientate în principal către SUA, cu 35,3%, Elveția cu 8,4%, Japonia cu 6,0%, iar importurile proveneau din SUA în proporție de 26,8%, Elveția 10,5%, Japonia 8,3%.

B. Produse agrochimice – insecticide, fungicide, erbicide

Profitul structural

Acest subsector a generat în anul 2000 o valoare adăugată de 2,7 miliarde euro, Franța şi Regatul Unit realizând împreună 57,1% din totalul valorii adăugate la nivel comunitar. Ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei chimice naționale nu a depăşit 2,5% cu excepția Danemarcei, Regatului Unit cu 3,5%, Greciei şi Franței cu câte 2,5%.

În ceea ce priveşte ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 2000 aceasta a fost de 0,5% în Danemarca, câte 0,4% în Franța şi Regatul Unit şi sub 0,3% în restul țărilor.

Comerțul exterior

Balanța comercială a înregistrat în anul 2001 un excedent de 1,9 miliarde euro, exporturile comunitare fiind foarte diversificate: SUA cu 9,7% din total, Polonia cu 7,4%, Japonia cu 5,9% etc., iar peste 3/4 din importuri provenind din Elveția cu 44,4%, SUA cu 24,2% şi Israel cu 8,5%.

C. Vopsele, lacuri şi cerneluri de imprimerie

Profilul structural

Acest subsector, în anul 2000, a realizat o valoare adăugată de 8,9 miliarde euro, adică 6,2% din ansamblul industriei chimice. Ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare a fost de câte 0,9% în cazul Belgiei şi Greciei, câte 0,8% în cazul Germaniei, Spaniei, Portugaliei şi Regatului Unit, câte 0,6% în cazul Franței, Italiei şi Suediei.

Comerțul exterior

În anul 2001, excedentul balanței comerciale a fost de 3,8 miliarde euro, exporturile comunitare au fost orientate spre o diversitate de țări ca Polonia cu 9,6%, Rusia cu 7,2%, SUA cu 7,1%, Elveția cu 5,5%, Republica Cehă cu 5,4% etc. Principalii furnizori ai importurilor comunitare au fost Elveția cu 37,0%, SUA cu 31,4%, Japonia cu 8,2%.

D. Industria farmaceutică

Profilul structural

Acest subsector a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 48,6 miliarde euro, 3,8% din totalul realizat de industria prelucrătoare. Contribuția acestui subsector la valoarea adăugată a industriei chimice a crescut de la 26,8% în anul 1995 la 32,6% în anul 2000. Principalii producători au fost Franța şi Germania care au realizat 20,1% şi, respectiv, 18,1% din valoarea adăugată a industriei farmaceutice comunitare. În funcție de contribuția la valoarea adăugată a industriei prelucrătoare, pe primele locuri se situau Irlanda cu 9,4%, Danemarca, Suedia, Belgia şi Franța.

În anul 2000, întreprinderile mari au generat peste 4/5 din totalul valorii adăugate a acestui subsector.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001 balanța comercială a înregistrat anual excedente crescânde, de la 4,6 miliarde la 22,5 miliarde. Germania, Franța, Regatul Unit, Belgia şi Irlanda au realizat, în anul 2001, câte 10% fiecare din totalul exporturilor comunitare. Danemarca şi Suedia au fost țările cele mai specializate, ale căror produse asigurau 58,3% şi respectiv 52,7% din totalul exporturilor de produse chimice. Cel mai mare excedent comercial, de 9,7 miliarde euro a fost înregistrat de Islanda în anul 2001.

SUA au absorbit 30,6% din exporturile comunitare, urmate de Elveția, Japonia, Canada şi Australia. În ceea ce priveşte importurile UE depinde de un

număr foarte restrâns de ţări precum SUA cu 47,3%, Elveţia 32,1%, China, Japonia şi Israelul.

E. Industria săpunurilor, detergenţilor şi produselor de toaletă

Profilul structural

Acest subsector, în anul 2000, a generat o valoare adăugată de 15,2 miliarde euro din care Franţa, Germania şi Regatul Unit a realizat fiecare câte 1/5. În ceea ce priveşte ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 2000, aceasta era de 2,8% în Grecia, 2,1% în Franţa şi sub 2,0% în restul ţărilor.

Comerţul exterior

În anul 2001, s-a înregistrat un excedent al balanţei comerciale de 7,9 miliarde euro, Franţa fiind de departe primul exportator de aceste produse, realizând 28,9% din exporturile UE. Exporturile au fost destinate SUA în proporţie de 15,5%, Elveţiei 7,7%, Rusiei 6,3%, Japoniei 4,8%, Poloniei 4,3%.

Principalii furnizori ai UE au fost SUA cu 42,0% din total, Elveţia cu 20,3%, Japonia cu 4,7%.

F. Alte produse chimice

Profilul structural

Acest subsector a realizat, în anul 2000, o valoare adăugată de 13,6 miliarde euro. Cel mai mare producător a fost Luxemburgul cu 48,9% din valoarea adăugată a industriei chimice. Ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare a fost de 3,0% în Luxemburg, 1,8% în Ţările de Jos şi 1,3% în Regatul Unit, 1,1% în Franţa.

Comerţul exterior

În perioada 1991-2001, balanţa comercială a fost excedentară de la 595 milioane euro crescând la 6,7 miliarde euro, Germania realizând 23,9% din exporturile comunitare.

UE a exportat aceste produse într-un mare număr de ţări, iar importurile au provenit în special din SUA cu 42,9%, Japonia cu 20,5% şi Elveţia cu 11,0%.

2.5. Industria fibrelor artificiale sau sintetice

Profilul structural

Valoarea adăugată generată a fost de 3,4 miliarde euro pe ansamblul UE în anul 2000. Germania a realizat peste 1/3 din totalul valorii adăugate a UE. Ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 2000 a fost de 0,6% în cazul Austriei, câte 0,4% în cazul Belgiei şi Ţârilor de Jos.

Comerțul exterior

În anul 2001, s-a înregistrat un deficit de 3,1 miliarde euro. Italia a fost primul exportator de aceste produse cu 19,6% din totalul exporturilor comunitare, urmată de Belgia cu 14,2%. Exporturile au fost orientate către SUA cu 14,4%, Polonia cu 7,1%, Turcia cu 6,4%, Elveția cu 5,4%, Republica Cehă cu 4,9% etc. importurile au provenit din SUA cu 17,7%, Coreea de Sud cu 11,9%, Japonia cu 10,2%, Turcia cu 8,6%, Elveția cu 7,6%.

2.6. Industria cauciucului

Profilul structural

În anul 2000, industria cauciucului a realizat, pe ansamblul UE, o valoare adăugată de 14,7 miliarde euro, reprezentând 1,1% din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare. În ceea ce priveşte ponderea industriei cauciucului în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 2000 aceasta era de 5,9% în cazul Luxemburgului, 1,8% în Franța, 1,6% în Spania, 1,4% în Italia şi sub 1,2% în restul țărilor. Germania şi Franța realizau cea 50% din valoarea adăugată la nivel european.

În anul 2000, întreprinderile mijlocii şi mari au generat 88,7% din valoarea adăugată a acestui subsector al UE.

Comerțul exterior

Balanța comercială a înregistrat, în anul 2001, un deficit, fenomen manifestat în ultimii patru ani. Exporturile comunitare au fost orientate spre SUA în proporție de 20,6%, Republica Cehă de 7,1%, Elveția de 6,8%, Polonia de 5,3%, iar importurile au provenit din Japonia cu 16,1%, SUA cu 13,5%, Republica Cehă cu 8,9%, Coreea de Sud cu 6,9%, Polonia cu 6,8%.

2.7. Industria maselor plastice

Profilul structural

Această industrie a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 45,5 miliarde euro, Germania şi Regatul Unit fiind primii producători cu peste 1/2 din totalul valorii adăugate a acestui subsector. În ceea ce priveşte ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare, aceasta a fost de 7,2% în Luxemburg, 4,4% în Danemarca, 4,0% în Regatul Unit, câte 3,8% în Belgia, Germania şi Austria şi sub 3,6% în restul țărilor.

Comerțul exterior

Masele plastice au contribuit, în anul 2001, cu 1,8% în exporturile industriei prelucrătoare comunitare şi 1,4% în totalul importurilor. Excedentul balanței comerciale era de 4,9 miliarde euro în anul 2001. Exporturile comunitare ale acestui subsector au fost orientate către SUA în proporție de 13,9%, Elveția de 10,2%, Polonia de 9,2%, Republica Cehă de 7,1%, Ungaria

de 4,6%. Principalele ţări importatoare au fost China cu 22,5% din totalul comunitar, SUA cu 21,4% şi Elveţia.

2.8. Produse minerale nemetalifere

Sectorul produselor minerale nemetalifere joacă un rol intermediar de transformare a mineralelor, în genera! extrase din mine sau din cariere, în produse care pot fi utilizate de către industriile din aval, mai cu seamă sectorul construcţiilor. Anumite produse minerale nemetalifere sunt vândute direct consumatorilor finali sub forma de bunuri de consum durabile, precum vasele ceramice şi articolele de sticlă, în timp ce altele sunt utilizate de către diverse sectoare ale industriei prelucrătoare cum este cazul cărămizilor refractare, pentru elaborarea oţelului sau sticla, pentru industria automobilului. Acest sector se caracterizează printr-o dependenţă energetică relativ ridicată, procesele de prelucrare necesitând adesea temperaturi înalte, fapt ce impune investirea în tehnologii de fabricaţie mai nepoluante şi mai rentabile şi încurajarea utilizării materialelor reciclabile.

Profilul structural

În anul 2001, acest sector a generat 58,3 miliarde euro valoare adăugată, adică 4,4% din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare din UE. Ca structură, din totalul valorii adăugate, 27,5% era deţinută de lucrările din beton şi ghips, 24,0% din fabricarea de sticlă, 13,5% de ciment, var şi ghips, 10,6% de ceramică exclusiv dale etc.

Germania a fost, de departe, primul producător de produse minerale nemetalifere, cu 24,0% din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare, urmată de Italia cu 14,9%, Spania cu 14,2%, Regatul Unit şi Franţa cu 12,7% fiecare, Belgia cu 4,1%, restul ţărilor cu sub 4,0%.

Între 1991 şi 1994, valoarea adăugată a acestor sector s-a diminuat, iar între 1995-2000 a crescut cu o rată medie anuală de 2,4%, sporuri mai pronunţate fiind semnalate în Grecia, Spania, Irlanda şi Finlanda, iar diminuări sensibile în Germania şi Belgia. În general, evoluţia producţiei acestui sector este conformă cu cea a sectorului de construcţii.

IMM-urile deţin o pondere mare în sectorul produselor minerale nemetalifere, în special în cazul Italiei şi Spaniei, unde acestea au în general peste 60% din valoarea adăugată. În schimb, în Franţa, IMM-urile nu reprezentau decât 35,4% din valoarea adăugată, ca urmare a predominării marilor întreprinderi în domeniul sticlăriei unde IMM-urile contribuiau cu numai 23,2% la valoarea adăugată.

Comerţul exterior

UE a înregistrat, în 2001, un excedent de 7,6 miliarde euro, cu toate că, faţă de anul 1991, importurile comunitare s-au dezvoltat cu un ritm mai susţinut

decât exporturile. Articolele din sticlă, în anul 2001, deţineau 31,1% din exporturile comunitare.

În principal, în anul 2001, exporturile de produse din acest sector au fost orientate către SUA cu 25,6% din total, creşteri mai mari ale exporturilor între anii 1991 şi 2001 s-a semnalat în cazul Poloniei, Republicii Cehe şi Rusiei. 2/3 din importurile comunitare erau constituite, în anul 2002, de produsele de sticlă cu 41,8% şi produsele ceramice, altele decât pentru construcţii, cu 23,9%. Importurile comunitare de sticlă s-au triplat între 1991 şi 2001, iar cele ale produselor din piatră au crescut de 6 ori.

Principalii furnizori ai UE au fost SUA, China, Republica Cehă, Turcia, Japonia şi Polonia, care, împreună, au realizat cea 60% din importurile comunitare în anul 2001.

2.9. Sticlă

Cererea de sticlă provine de la sectoarele din aval, puţine produse fiind destinate direct consumatorilor finali. Colectarea şi reciclarea sticlei a început acum cea 25 de ani şi, în prezent, cea mai mare parte din ambalajele recuperabile este reciclată, în Franţa şi Germania, de exemplu, în anul 2001, au fost reciclate în medie pe un locuitor peste 30 kg de sticlă.

Profilul structural

Fabricaţia de sticlă a generat 13,6 miliarde euro în valoarea adăugată a UE, reprezentând cea 1/4 din producţia sectorului de produse minerale nemetalifere. Germania este primul producător cu cea 26,8% din totalul comunitar, urmată de Franţa cu 18,7%. Sticla de ambalaj a fost în anul 2001 principala grupă de produse de sticlă, realizând cea 60% din volumul total de sticlă produs în UE. Producţia de sticlă este puternic concentrată în întreprinderi mari, care realizează cel puţin 75% din valoarea adăugată generată de industria sticlei în Belgia, Franţa, Irlanda şi peste 50% în toate celelalte ţări, cu excepţia Italiei.

Sectorul de sticlă plată este mult mai concentrat, la nivel UE existând numai 10 mari întreprinderi.

Sectorul de sticlărie cu destinaţie casnică este foarte dispersat în IMM-urile din UE care tind în general să se specializeze în produse cu valoare adăugată, precum sticla cristal.

Comerţul exterior

Produsele de sticlă, în anul 2001, reprezentau 41,8% din importuri şi 31,1% din exporturi. În perioada 1991-2001, balanţa comercială a fost în permanenţă excedentară. In anul 2001, excedentul a fost 1,1 miliarde euro. Principalul client al UE a fost SUA, absorbind 25,6% din exporturile comunitare totale urmate de Suedia, Japonia şi Polonia care au fost ceilalţi mari clienţi ai UE. Principalul furnizor de sticlă către UE a fost, de asemenea, SUA cu 21,2%

din total, urmate de Republica Ceha cu 10,9%, Japonia, China, Polonia şi Turcia.

Produse de ceramică şi teracotă

Produsele din această industrie sunt utilizate de către o gamă largă de industrii din aval, cea mai mare parte fiind destinată construcţiilor.

Profilul structural

Industria produselor de ceramică şi teracotă a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 13,3 miliarde euro, adică 23,3% din ansamblul produselor minerale nemetalifere. Italia este primul producător cu 23,8% din totalul comunitar, urmată de Germania şi Spania care deţineau 21,1% şi, respectiv, 19,0%. Această industrie deţinea în valoarea adăugată a industriei producătoare 3,5% în Portugalia, 2,5% în Spania, 2,1% în Italia, 1,6% în Luxemburg, 12,% în Grecia, 1,0% în Austria şi sub 1% în restul ţărilor.

IMM-urile sunt dominante în această industrie, în Spania realizând 67,2% din totalul valorii adăugate. Producţia de produse ceramice este concentrată în regiuni din Spania, Italia, Portugalia, Germania şi Franţa.

Comerţul exterior

Balanţa comercială a fost excedentară în perioada 1991-2001 cu excepţia anilor 1998 şi 1999. Produsele de ceramică şi teracotă au reprezentat, în anul 2001, cea 40,0% din exporturi şi 28,0% din importurile de produse minerale nemeralifere. Exporturile au fost destinate, în principal, SUA cu 25,4% din total, urmate de Elveţia cu 4,6%, Polonia cu 4,0%, Japonia 3,9%, Arabia Saudită 3,5% etc. Importurile comunitare provin în principal din China 20,1%, Republica Cehă 9,8%, Turcia 8,7%, SUA 8,6%, Polonia 6,4%.

2.10. Ciment, beton, piatră şi alte produse minerale ne metalifere

În ceea ce priveşte fabricarea cimentului şi betonului aceasta a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 23,4 miliarde euro, adică 41,0% din ansamblul produselor minerale nemetalifere. Cu o producţie de 5,8 miliarde auro, în anul 2000, Germania a fost de departe primul producător de beton şi ciment din UE. Ponderea acestei industrii în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare era, în anul 2000, de 7,0% în Grecia, 3,9% în Portugalia, 3,1% în Spania, 2,5% în Belgia şi în Danemarca, 2,3% în Austria şi sub 2% în restul ţărilor.

Transportul betonului şi cimentului implică costuri ridicate pe de o parte betonul gata de utilizare transportat în stare proaspătă are o durată de viaţă de câteva ore şi, pe de altă parte, costurile transportului auto a cimentului au crescut în mod considerabil (făcând ca, în prezent, să fie mai ieftină traversarea Oceanului Atlantic a 35.000 tone ciment decât transportarea aceleiaşi cantităţi pe 300 km şosea). Acest sector se confruntă, de asemenea,

cu însemnate cheltuieli de demarare a activității, estimându-se că investiția necesară pentru o nouă fabrică, este egală cu valoarea cifrei de afaceri pe care o va realiza aceasta într-o perioadă de trei ani. Pe de altă parte, fabricanții de ciment se confruntă, de asemenea, cu cheltuieli de exploatare relativ ridicate datorate importanței consumului de energie în procesul de producție. Spre deosebire de produsele minerale nemetalifere, la ciment şi beton s-a extins tot mai mult internaționalizarea activității prin perfectarea de numeroase fuziuni. Marile întreprinderi europene dețin poziții importante în industria mondială a cimentului. Blue Circle în Regatul Unit, Dyckerhoff şi Herdelberger în Germania, Italcementi în Italia şi Lafarge în Franța. Dimpotrivă, în sectorul betonului proaspăt, gata de folosit, domină I MM-urile, existând în UE circa 10.500 de centrale de beton.

Între anii 1991-2001, balanța comercială a înregistrat excedente, cu excepția anilor 1998 şi 2000. Importurile provin în principal din Turcia cu 22,8% din total, Republica Cehă cu 11,1%, Polonia cu 9,1%, Norvegia cu 4,0%, Croația cu 3,8%. Se cuvine menționat şi faptul ca, în anul 1996, cel mai mare furnizor era Polonia cu 26,2% urmată de Republica Cehă cu 18,7%.

În ceea ce priveşte prelucrarea pietrei, aceasta a generat, în anul 2000, 2,8 miliarde euro valoare adăugată, Spania realizând peste 1/3 din total, urmată de Italia cu 18,0%. Ponderea deținută de produsele acestei industrii în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare era de 1,3% în Portugalia, 1,0% în Spania, 0,8% în Grecia, 0,3% în Belgia şi în Italia, 0,2% în Austria şi în Thailanda şi de 0,1% în restul țărilor.

Excedentul comercial a fost stabil între 1995 şi 2001, SUA fiind primul destinatar a! exporturilor de piatră din UE, cu cea 43,5% din total, urmată de Arabia Saudită cu 7,7%. Principalii furnizori sunt China cu 35,4% şi India cu 23,7%.

3. FACTORI DETERMINANȚI AI ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI

Dezvoltarea pe baze durabile a industriei presupune adoptarea unor măsuri care să asigure în principal creşterea competitivității produselor şi protejarea mediului şi este rezultatul acțiunii unui mare număr de factori economici, sociali şi politici aflați în interacțiune. In acest context, un rol important revine politicilor de stabilizare macroeconomică, al celor privind promovarea inovării şi educația adoptate în condițiile în care economia mondială influențează tot mai mult activitatea şi performanța sectorului industrial.

Practica țărilor dezvoltate evidențiază existența unor factori determinanți ai dezvoltării pe baze durabile a industriei: competențele profesionale, efortul tehnologic propriu, investițiile străine directe, plata de redevențe şi de drepturi de licență către străinătate, infrastructura modernă, ecoeficacitatea.

În ceea ce priveşte relația dintre aceşti factori, practica țărilor care au devenit dezvoltate, a dovedit că efortul tehnologic național şi investițiile străine directe se pot completa în unele cazuri, dar îşi pot face concurență în altele. Astfel, investițiile străine directe contribuie la transferul şi utilizarea în țările gazdă a tehnologiilor privind producția, dar pot în mai mică măsură să constituie sau să transfere capacități reale de inovare.

Pentru societățile transnaționale adesea nu se dovedeşte a fi rentabil să implanteze activități de cercetare-dezvoltare şi să pună în funcțiune capacități tehnologice corespunzătoare în țările gazdă, chiar în acelea care au atins un nivel de dezvoltare industrială suficient pentru ca astfel de eforturi să fie viabile. De aceea Japonia, Republica Coreea şi Taiwanul, în eforturile lor susținute de dezvoltare tehnologică, au limitat apelarea la investiții străine directe numai în etapele critice ale industrializării lor, atunci când căutau să-şi dezvolte capacități locale de inovare. Astfel, în aceste țări, întreprinderile naționale au fost obligate să achiziționeze pe bază de licență sau să copieze tehnologiile din străinătate şi să investească în mijloacele necesare pentru a le asimila şi îmbunătăți. În multe țări în dezvoltare, totuşi, nu există un conflict veritabil între C-D națională şi investițiile străine directe. C-D națională (cheltuielile pe care întreprinderile producătoare le consacră activităților de C-D) este în general slabă sau neglijabilă, astfel încât investițiile străine directe sunt adesea unul dintre cele mai bune mijloace de a avea acces la noile tehnologii, la informații şi la competențe. În țările industrializate, nu mai există un conflict între C-D națională şi investițiile străine directe, capacitățile locale puternice atrag activități de C-D ale societăților transnaționale şi beneficiază de asta.

În țările nou industrializate, există un risc de necomplementaritate între cercetarea-dezvoltarea națională şi investițiile străine directe.

Conflictul devine real numai pentru țările care au competențele necesare pentru a constitui capacitățile viabile de C-D şi sunt hotărâte să facă acest lucru limitând investițiile străine. Unele țări care au urmat această strategie nu şi-au putut crea capacități de inovare eficiente, ci au acumulat din ce în ce mai mult întârzieri pe plan tehnologic. Alte țări, totuşi, au creat efectiv capacități în vederea punerii la punct a tehnologiilor şi inovărilor avansate limitând investițiile străine directe.

Dezvoltarea industriei impune îmbunătățirea permanentă a factorilor determinanți, dar în mod necesar în paralel în toate etapele dezvoltării. Desigur este posibil ca țările să aibă nevoie de combinații diferite ale factorilor determinanți în etape diferite ale industrializării. Astfel, de exemplu, se poate ca țările mai puțin industrializate să aibă nevoie de mai multe competențe profesionale de bază, în timp ce țările mai avansate pe calea industrializării să aibă nevoie de mai multă cercetare-dezvoltare şi de mai multe competențe de vârf. De asemenea, se pot combina în diferite moduri factorii determinanți, în funcție de strategiile de dezvoltare adoptate. Astfel, este cazul mai cu seamă al arbitrajului de operat între dezvoltarea tehnologiei datorită C-D naționale şi importarea de tehnologii gata făcute prin intermediul investițiilor străine directe. Țările au răspuns în mod diferit la acest arbitraj. Unele, precum Republica Coreea, au limitat investițiile străine directe şi au încurajat C-D națională. Altele, precum Irlanda şi Singapore, au orientat investițiile străine directe spre sectoarele de vârf şi au dus o politică de promovare a activităților novatoare ale societăților transnaționale. Alte țâri, majoritatea, nu au urmat o strategie bine definită în materie de C-D națională sau de investiții străine directe şi au lăsat forțelor pieței grija de a moderniza tehnologia.

O analiză globală pe baza acestor factori determinanți nu poate să reflecte diferențele care caracterizează strategiile privind competitivitatea şi mondializarea adoptate în diverse sectoare de activitate din industrii şi țări. Fiecare activitate industrială se confruntă, în practică, în ceea ce priveşte tehnologia şi concurența cu condiții diverse mai ales datorită faptului că organizarea lanțurilor de valoare variază mult, fiecare activitate fiind dominată şi coordonată de structuri şi agenți diferiți.

Factorii determinanți ai dezvoltării durabile a industriei tind să crească împreună pe măsură ce țara se dezvoltă, ei putând fi combinați în diferite moduri în funcție de numeroşi factori precum: mărimea pieților, amplasarea geografică, resursele naturale disponibile, presiunile externe, politicile economice, baza inițială de competențe şi capacități.

Analiza, prin prisma a trei factori determinanți: competențele, C-D şi infrastructura modernă evidențiază următoarele aspecte privind situația existentă în țările aflate în tranziție şi în cete industrializate:

- cheltuielile cu C-D au crescut în general cu excepția țărilor în tranziție (Ungaria, Polonia, România) şi a Portugaliei;

- cele mai mari eforturi de C-D sunt de semnalat în marile țări industrializate (Germania, SUA, Japonia) precum şi în cazul Finlandei, Suediei şi Elveției;
- un efort de C-D inferior mediei, dar aflat în progres, este de semnalat în cazul Canadei, Franței, Israelului şi Regatului Unit;
- un efort de C-D, inferior mediei în condițiile în care nivelurile relative la competențe au crescut considerabil, este de semnalat în cazul Irlandei şi Italiei.

Reuşita Irlandei s-a datorat în principal efectelor conjugate ale investițiilor străine directe şi ale valorificării superioare a capitalului uman. Deoarece Irlanda a moştenit o bază tehnologică şi industrială slabă, ea a căutat să stimuleze atragerea societăților transnaționale din sectoarele de activitate de vârf. Intrarea în UE a contribuit la sporirea interesului societăților transnaționale pentru economia Irlandei. În plus, Irlanda a recurs în mare măsură la asistența UE pentru a-şi dezvolta infrastructura fizică. Reorientarea Irlandei spre activități ale industriei prelucrătoare avansate a necesitat un număr mare de muncitori calificați, țara devenind un lider mondial în ceea ce priveşte numărul înscrierii în instituțiile de învățământ superior, situându-se înaintea Germaniei, SUA şi Regatului Unit în ceea ce priveşte ponderea studenților din învățământul superior tehnic din totalul populației.

Deşi principalele țări industrializate depun eforturi mari de C-D, ele sunt în prezent mai tributare investițiilor străine directe. În cea mai mare parte a acestor țări, intrările de investiții străine directe au o dublă utilitate: ele atrag noile tehnologii, dar de asemenea ajută societățile transnaționale să beneficieze de C-D locală. Fluxurile de tehnologie sunt intense în ambele sensuri între aceste țări, care se specializează din ce în ce mai mult pe planul inovării. Republica Coreea este singura țară care are o poziție tehnologică solidă şi care nu depindea deloc de investițiile străine directe.

Situația existentă în Irlanda şi Singapore evidențiază că țări care s-au industrializat mai târziu pot să obțină rezultate impresionante încurajând investițiile străine directe, ceea ce nu a împiedicat intensificarea efortului național pentru C-D, deşi acesta rămâne inferior nivelului atins de țările care au adoptat o strategie mai autonomă.

Cea mai mare parte a țărilor în curs de dezvoltare continuă să se afle în partea de jos a scării tehnologice, fără ca C-D națională să crească în mod vizibil. Unele dintre ele au reuşit să atragă un volum apreciabil de investiții străine directe dar numai câteva au reuşit să se integreze în sistemele mondiale de producție.

Atunci când sunt încununate cu succes, atât strategia bazată pe C-D națională cât şi cea orientată spre investițiile străine directe, permit să se dobândească tehnologii străine, dar în mod diferit. Prima strategie este mai autonomă şi presupune investiții mai însemnate în perfecționarea compe-

tențelor. Pentru țările care au început mai târziu industrializarea, această strategie este de asemenea mai riscantă, deoarece ea presupune în general recurgerea în mare măsură la politicile industriale voluntariste. Strategia axată pe investițiile străine directe poate permite țărilor să progreseze mult fără ca în acest scop să investească în C-D națională, dar, cu timpul, țările care au urmat această strategie de succes au tendința să investească mai mult în C-D, mai cu seamă atunci când societățile transnaționale implantează în acestea anumite activități novatoare. Destul de puține țări au reuşit să combine o puternică dependență față de investițiile străine directe cu o puternică creştere a capacităților de C-D naționale şi acelea care au reuşit acest lucru, au recurs în mare măsură la politici industriale intervenționiste (cazul Irlandei şi al Singaporelui).

Competitivitatea țărilor care exportă produse de vârf (îndeosebi din domeniul electronicii) este datorată fie inovării naționale, fie participării la sisteme mondiale integrate de producție. Țările care se află în frunte sunt marile puteri industriale care ocupă în general, de asemenea, un ioc de prim-plan în exporturile de produse de vârf. Pe ultimele locuri se află țările în curs de dezvoltare, care se specializează în operații de montaj şi încercări.

În ceea ce priveşte rolul factorilor determinanți în obținerea unei performanțe ridicate a industriei sunt de evidențiat următoarele aspecte:

- C-D naționale precum şi accesul la tehnologiile străine prin intermediul investițiilor străine directe şi a licențelor exercită un efect puternic asupra performanței industriei.
- C-D națională deține un rol important, fapt ce pune în evidență necesitatea unui efort tehnologic național chiar din primele stadii ale dezvoltării industriale;
- achiziționarea sub licență a tehnologiilor străine îşi diminuează totuşi rolul;
- investițiile străine directe, câştigă în importanță datorită rolului crescând al sistemelor integrate de producție în economia mondială şi al impactului din ce în ce mai mare pe care le au transferul de tehnologii şi exporturile societăților multinaționale ca elemente dinamice ale competitivității industriei țărilor în curs de dezvoltare;
- rolul care revine competențelor creşte, capitalul uman împreună cu tehnologia având o influență directă asupra performanței competitive a industriei.

Faptul că nivelul ridicat al factorilor determinanți nu are drept rezultat performanțe competitive ale industriei se poate datora unor alți factori precum situația politică şi macroeconomică, politica industrială, diferențele instituționale, accesul la piețele externe, războaie, tulburări interne, catastrofe naturale.

Dezvoltarea pe baze durabile a industriei presupune identificarea factorilor determinanți care duc la sporirea performanțelor economice şi, în ultimă instanță, a competitivității.

A. Competențele profesionale care capătă o tot mai mare importanță având un rol determinant în condițiile apariției noilor tehnologii tot mai sofisticate mai ales în domeniile informației şi ale comunicării. În analiza acestui factor practica internațională are în vedere ratele de înscriere în instituțiile de învățământ primar, secundar şi superior şi nu iau în considerare fenomenul de învățare pe parcursul desfăşurării activității, prin câştigarea de experiență şi formare, care în numeroase țări rămâne o sursă foarte importantă de creare de competențe. În al doilea rând, datele privind înscrierile în instituțiile de învățământ nu țin cont de marile diferențe care există de la o țară la alta, în ceea ce priveşte calitatea educării, rata de absolvire a studiilor şi măsura în care învățământul răspunde cerințelor industriei. Cu toate acestea pot fi relevanți indicatorii care se referă la înscrierile în instituțiile de învățământ mediu şi superior în condițiile în care cea mai mare parte a țărilor beneficiază de o educație la un nivel primar. În acest context, deosebit de relevantă se dovedeşte a fi rata de înscriere în instituțiile de învățământ superior cu profil tehnic,

Țările în curs de dezvoltare cu cea mai mare pondere a înscrierilor în instituțiile de învățământ superior din lumea întreagă, ratele de înscriere crescând mai rapid decât în țările dezvoltate. În acelaşi timp, ponderea acestor țări în valoarea adăugată, exporturi, C-D la nivel mondial este mult mai mică. Intensitatea creării de competențe (măsurată prin rata de înscriere la 1000 de locuitori) este cu mult mai mică în țările în curs de dezvoltare decât în țările industrializate şi țările în tranziție, acestea din urmă având cele mai mari valori.

În ceea ce priveşte locul ocupat de România referitor la competențele profesionale (tabelul nr. 3.1) sunt de semnalat următoarele:

- Deşi numărul de studenți la 1000 de locuitori a crescut de trei ori în anul 2000 față de anul 1990 acesta este mai mic decât cel existent în țările UE cu excepția Luxemburgului, Republicii Cehe, Ciprului şi Maltei.
- Ponderea studenților în instituțiile de învățământ tehnic în totalul populației este mai mică în România decât fată de cea mai mare parte a țărilor UE.
- Rata ridicată a înscrierilor în filierele ştiințifice, matematice şi tehnice în învățământul superior din România.

Tabelul nr. 3.1

Competențe industriale – pregătirea profesională

Țara	Studenți la 1000 locuitori		înscrierea în filierele ştiinţifice matematice şi tehnice din învăţă-mântul superior (% din rata de în-scriere în învăţământul superior)	Ponderea studenților din instituțiile de învățământ tehnic în totalul populației	
	1990	2000	1994/1997	1998	1985
Uniunea Europeană Austria	27	39	28	0,78	0,50
Belgia	28	35		0,43	0,50
Danemarca	28	35	21	0,60	0,52
Finlanda	33	52	37	1,33	1,00
Franța	30	37[1]	25	0,61	0,56
Germania	26	25	31	0,77	0,58
Grecia	19	31[2]		0,72	0,48
Irlanda	26	42	30	0,91	0,58
Italia	25	31	28	0,64	0,40
Luxemburg	14	24[2]			
Olanda	32	31	20	0,56	0,26
Portugalia	19	36	31	0,73	0,26
Spania	31	46	31	0,97	0,54
Suedia	22	31[2]	31	0,73	0,60
Regatul Unit	23	34	29	0,75	0,54
Republica Cehă	11	24	34	0,46	
Cipru	27	16	17		
Estonia	28[4]	42[4]	32		
Letonia	17	43	29		
Lituania	24	37	38		
Malta	9	22[1]	13		
Polonia	14	47		0,39	0,23
Slovacia	13	27	43		
Slovenia	17	46	29	0,49	
Ungaria	10	30	32	0,16	0,11
Țări candidate Bulgaria	22	30	25		
România	8	24	32	0,49	0,42
Turcia	13	21[2]	22	0,33	0,22
Alte țări Canada	58	60[2]		0.69	0,60
Elveția	20	13[1]	31	0,51	0,49
Federația Rusă	35	38[3]	49	1.18	
S.U.A.	55	53[2]	23	0,68	0.75

Notă: [1]1997; [2]1996; [3]1998; [4]inclusiv învățământul postliceal.

Sursa:

- Rapport mondial sur le developpement humain *2003, PNUD, Economica, 2003.*
- La competitivite par l'innovation et l'apprentissage, Rapport sur le developpement industriei 200272003, *ONUDI, Viena, 2002.*

B. Efortul tehnologic care este un element determinant de o importanță hotărâtoare pentru dezvoltarea industrială, chiar şi în cazul țărilor care de abia încep să se industrializeze. Țările care importă tehnologii trebuie să desfăşoare un proces susținut de învățare pentru a le stăpâni şi a le adapta la condițiile locale. Cu cât tehnologiile sunt mai avansate şi complexe, cu atât mai mare este efortul necesar pentru învățare. În foarte mare măsură acest efort nu poate fi cuantificat, fiind desfăşurat în aproape toate compartimentele unei întreprinderi. C-D câştigă în importanță pe măsură ce structurile industriale ale unei țări se dezvoltă şi întreprinderile utilizează tehnologii mai avansate, deoarece C-D este indispensabilă pentru a înțelege, adapta, imita şi îmbunătăți tehnologiile importate. Datele privind C-D finanțată de întreprinderile productive sunt preferabile datelor privind cheltuielile naționale totale de C-D, deoarece C-D la nivel de întreprinderi este mai direct legată de nevoile industriei (cheltuielile totale pentru C-D cuprind de asemenea cheltuielile aferente cercetărilor privind agricultura, sectorul militar, sănătate etc.). În plus, în cea mai mare parte a țărilor în curs de dezvoltare, creditele alocate de stat către C-D (care reprezintă adesea cea mai mare parte a finanțării C-D naționale) merg către laboratoarele de stat sau către laboratoarele industriale şi nu au deloc un impact direct asupra inovării industriale.

În ceea ce priveşte locul ocupat de România referitor la efortul tehnologic (tabelul nr. 3.2) sunt de evidențiat următoarele:

- Ponderea cheltuielilor cu cercetarea-dezvoltarea în PIB din țara noastră este mai mică decât în cazul majorității țărilor membre UE cu excepția Ciprului şi a Letoniei.
- Cheltuielile de cercetare-dezvoltare pe locuitor din România de 7euro se află cu mult sub nivelul celor 15 țări membre inițiale ale UE, şi sunt mai mici decât cele din cazul țărilor nou primite.
- În ceea ce priveşte numărul cercetătorilor şi inginerilor care lucrează în domeniul cercetării-dezvoltării la un milion de locuitori acesta este cu mult mai mic decât cel din majoritatea țărilor membre ale UE, fiind mai mare numai față de cel din Republica Cehă şi Malta.
- Cercetarea-dezvoltarea finanțată de întreprinderile productive din România este cu mult mai mică în special fată de țările membre inițiale ale UE.

C. Investițiile străine directe constituie un mijloc important de transferare a competențelor şi tehnologiilor mai ales către țările în curs de dezvoltare Societățile transnaționale, care în general sunt cele mai inovante în ramurile de activitate unde îşi desfăşoară activitatea, sunt acelea care transferă cea mai multă tehnologie datorită costului crescând, ritmului din ce în ce mai rapid al progresului tehnic şi a refuzului întreprinderilor care inovează să vândă tehnologiile avansate către întreprinderile independente. Societățile transna-

ționale sunt de asemenea o sursă de capitaluri, de competențe, de aptitudini de a gestiona şi de acces la piețe.

Țările pot să-şi accelereze dezvoltarea industrială integrându-se în sistemele mondiale de producție conduse de societățile transnaționale devenind centre mondiale sau regionale de aprovizionare, îndeosebi în sectoarele de vârf. Întreprinderile din țările în curs de dezvoltare pot să participe la aceste sisteme, dar rare sunt acelea care au mijloacele necesare pentru a răspunde cerințelor normelor tehnice, extrem de exigente. Societățile transnaționale, deşi transferă multe tehnologii operaționale, ezită mult mai mult să transfere sau să promoveze capacitățile tehnologice mai avansate. Adesea, nu este deloc rentabil pentru ele ca să implanteze C-D în acelaşi loc cu producția. Datorită avantajelor pe care le aduc regrupările, legăturile, efectul de învățare şi economia de scară, se dovedeşte a fi costisitor de a dispersa C-D în străinătate, îndeosebi în țările în curs de dezvoltare unde competențele de vârf, o infrastructură avansată şi instituțiile de cercetare cu tradiție lipsesc. Astfel, cea mai mare parte a țărilor în curs de dezvoltare nu reuşesc să atragă activitățile de cercetare ale societăților transnaționale. Drept urmare, investițiile străine directe, deşi importante pentru performanțele industriale, nu sunt poate, în toate cazurile, cel mai bun mijloc de a dezvolta activitatea tehnologică în țările în curs de dezvoltare.

Dezvoltarea investițiilor străine directe depinde de o serie de factori sociali şi politici care riscă să descurajeze pe investitori. Existența unor poli de creştere contribuie mult la atragerea societăților transnaționale care se orientează spre activități în care se află grupați factori şi capacități complementare. Aceşti poli sunt importanți îndeosebi în sectoarele cu un grad înalt de utilizare a cunoştințelor şi competențelor unde proximitatea furnizorilor specializați, consultanțelor şi instituțiilor de cercetare şi de învățământ poate spori mult dinamismul economic şi competitivitatea. Faptele dovedesc că, din ce în ce mai mult, aceste elemente locale menționate şi nu cele cu caracter general, definesc o țară gazdă şi determină implantarea investițiilor străine directe. Societățile transnaționale caută să se implanteze acolo unde există factori complementari eficienți, contribuind totodată la îmbunătățirea factorilor locali (formarea personalului, ajutarea furnizorilor locali să se dezvolte). În țările în care este posibilă implantarea este necesar să existe un minim de capacități sub care nu este rentabil pentru societățile transnaționale să se implanteze sau să investească în modernizarea activităților. În plus, trebuie procedat astfel încât pe măsură ce salariile şi celelalte costuri cresc, calitatea factorilor locali trebuie să se îmbunătățească pentru a se putea atrage tehnologii şi operații mai complexe, precum concepția şi cercetarea-dezvoltarea.

În ceea ce priveşte locul ocupat de România referitor la investițiile străine directe (tabelele nr. 32 şi 3.3), sunt de semnalat următoarele:

- Investițiile străine directe pe locuitor din România se află cu mult sub nivelul din țările UE şi din țările recent admise cu excepția Ciprului.

- Ponderea în investiția directă brută şi în PIB a investiției străine directe, în România, a fost mai mare față de media UE în condițiile în care PIB-ul pe locuitor este mult mai mic iar nivelul investițiilor străine directe pe locuitor este mai redus.
- În perioada 1998-2001, fluxul de investiții străine directe a înregistrat o tendință de scădere în România situație care se regăseşte şi în cazul Estoniei, Letoniei şi Lituaniei.

Tabelul nr. 3.2

Investiții străine directe intrate

Țări	Pe locuitor (dolari)		Ponderea în investiția directă brută (%)		Ponderea în PIB (%)	
	1993-1997	1981-1985	1993-1997	1981-1985	1993-1997	1981-1985
Uniunea Europeană Austria	304,6	27,5	4,80	1.30	1.15	0,31
Belgia	1116,2	120,7	24,16	7,60	3,91	
Danemarca	551,8	15,2	9,60	0,69	1,78	0,13
Finlanda	260,2	17,8	7,57	0,68	1,21	0,17
Franța	362,1	39,4	8,59	2,01	1,49	0,40
Germania	77,1	9,7	1,32	0,60	0,28	
Grecia	96,7	47,3	4,81	4,39	0,93	1,08
Irlanda	484,2	51,5	15,11	3,91	2,64	0,93
Italia	63,0	18,8	1,90	1,11	0,33	0,26
Luxemburg	...	...	...	...	...	...
Olanda	...	...	...	...	...	...
Portugalia	149,0	18,8	6,32	2,91	1,54	0,76
Spania	182,3	46,5	6,77	5,07	1,38	1,04
Suedia	922,5	34,7	25,25	1,60	3,66	0,29
Regatul Unit	367,6	76,6	12,07	5,60	1,90	0,90
Republica Cehă	132,1		8,58		2,77	
Cipru	...	...	...	...	...	...
Estonia	...	...	...	...	...	...
Letonia	...	...	...	...	...	...
Lituania	...	...	...	...	...	...
Malta	...	...	...	...	...	...
Polonia	86,3	0,5	13,27	0,11	2,65	0,03
Slovacia	...	...	...	...	...	...
Slovenia	92,9		4,88		1,09	
Ungaria	236,1		23,57		5,58	
Țări candidate Bulgaria	...	...	...	...	...	...
România	20,6		6,21		1,44	
Turcia	12,0	1,7	1,76	0,75	0,43	0,13
Alte țări Japonia	7,1	2,8	0,07	0,10	0,02	0,03
SUA	271,3	79,5	5,67	2,66	0,99	0,54

***Sursa**:* La competitivite par l'innovation et l'apprentissage, Rapport sur le developpement industrie! 2002/2003, *ONUDI, Viena, 2002.*

Tabelul nr.

3.3 Fluxuri de investiții străine directe

- milioane euro -

Sold – Total				
Tara	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**
Bulgaria	479	740	1086	763
Republica Cehă	3190	5848	5359	5382
Cipru	-	-23	-44	-61
Estonia	508	205	358	378
Letonia	269	308	435	191
Lituania	822	448	406	490
Malta	225	728	675	332
Polonia	5396	6792	10224	6455
România	**1813**	**964**	**1161**	**1312**
Slovacia	384	660	684	1630
Slovenia	199	54	77	414
Turcia	511	130	121	3092
Ungaria	1385	1634	1225	2351

- euro/locuitor -

Sold – Pe locuitor				
Ţara	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**
Bulgaria	58	90	133	97
Republica Cehă	310	569	522	527
Cipru	**-**	-31	-58	-77
Estonia	350	142	261	274
Letonia	etc 110	127	179	81
Lituania	222	122	110	140
Malta	592	1867	1731	851
Polonia	140	176	265	167
România	**81**	**43**	**52**	**59**
Slovacia	71	122	127	302
Slovenia	101	27	39	208
Turcia	8	2	2	45
Ungaria	137	162	122	237

***Sursa**:* Economia mondială în cifre, *Institutul Național de Statistică, Bucureşti, 2003.*

D. Plata de redevență şi de drepturi de licență către străinătate care măsoară cumpărarea în condiții comerciale a cunoştințelor tehnice, a brevetelor, a licențelor etc., reprezentând importuri ale tehnologiei încorporate sub altă formă decât luările de participări.

Referitor la locul ocupat de România în ceea ce priveşte plata de redevențe şi drepturi de licență (tabelul nr. 3.4), sunt de evidențiat următoarele aspecte:

- Numărul de brevete acordate rezidenților la un milion de locuitori în România este mai mare decât în cazul Finlandei, Greciei, Portugaliei, Republicii Cehe, Ciprului, Estoniei, Lituaniei, Letoniei, Maltei, Poloniei, Slovaciei, Ungariei şi Bulgariei.

- Nivelul plăților de redevență şi de drepturi de licență în străinătate pe locuitor în România se află sub cel al țărilor membre ale UE cu excepția Lituaniei. Se remarcă nivelul ridicat al acestui indicator în cazul Luxemburgului, Suediei, Regatului Unit, Finlandei, Olandei, Irlandei, Belgiei etc.

Tabelul nr. 3.4

Plăți de redevență şi drepturi de licență

Țări	Brevete acordate rezidenților (număr la un milion de locuitori) 1999	Plata de redevență şi de drepturi de licență în străinătate				
		Pe locuitor (dolari)			Ponderea În PNB (%)	
		2001	1998	1995	1998	1985
Uniunea Europeană						
Austria	159	16,9	100,4	15,2	0,4	0,2
Belgia	103	86,3	107,7	42,5	0,4	0,5
Danemarca	67	..	8,5	3,3	0,03	0,03
Finlanda	1	112,5	79,8	23,7	0,3	0,2
Franța	195	42,3	46,2	17,8	0,2	0,2
Germania	229	38,3	59,6	15,7	0,2	0,1
Grecia	1	1,3	5,5	0,8	0,05	0,02
Irlanda	66	90,1	1683,1	21,3	9,0	0,4
Italia	113	7,6	20,1	5,9	0,1	0,08
Luxemburg	158	459,1	..	..	..	..
Olanda	187	107,5	188,8	50,6	0,8	0,6
Portugalia	9	2,5	29,1	3,3	0,3	0,2
Spania	45	8,9	47,4	6,0	0,3	0,1
Suedia	285	160,5	106	34,2	0,4	0,3
Regatul Unit	76	134,5	103,7	14,2	0,5	0,2
Republica Cehă	22	3,6	10,9	..	0,2	..
Cipru	0	..	..	..	..	..
Estonia	4	1,5	..	..	..	..
Letonia	41	1,1	..	..	..	..
Lituania	26	0,1	..	..	..	..
Malta	26	1,7	..	..	..	..
Polonia	26	1,2	5,0	0,9	0,1	0,05
Slovacia	14	3,0				
Slovenia	98	7,2	19,5	..	0,2	..
Ungaria	30	9,4	21,2	..	0,5	.
Țări candidate						
Bulgaria	25	0,3	..	..	..	..
România	41	0,7	0,9	0,2	0,07	0,003
Turcia	..	..	1,9	0,2	0,06	0,01
Alte țări						
Japonia	1057	82,4	70,8	18,8	0,2	0,2
SUA	298	135,5	41,8	4,9	0,1	0,03

Sursa: – Rapport mondial sur le développement humain 2003, PNUD Economica 2003

- *- La compétitivité par l'innovation et l'apprentissage, Rapport sur le développement industriel 2002/2003, ONUDI, Viena, 2002*

E. Infrastructura modernă, care se referă în esență la tehnologiile informației şi ale comunicării, reprezintă de asemenea un factor important al asigurării dezvoltării economice durabile, o premisă de o deosebită însemnătate pentru crearea unui mediu de afaceri eficient. Totodată, infrastructura modernă reflectă în mare măsură şi nivelul de trai al populației.

În ceea ce priveşte locul României referitor la infrastructura modernă, sunt de semnalat următoarele aspecte:

- Referitor la liniile telefonice fixe la 1000 locuitori, România se află pe ultimul loc în urma țărilor UE şi a celor candidate.
- În ceea ce priveşte liniile tehnologice mobile la 1000 locuitori, acestea au cunoscut o creştere însemnată în toate țările, România situându-se însă pe ultimul loc.
- Referitor la abonații la Internet la 1000 locuitori România se situează pe ultimul loc.
- În ceea ce priveşte calculatoarele personale la 1000 locuitori, România se situează pe ultimul loc.

F. Protejarea mediului

Asigurarea unei dezvoltări economice durabile impune adoptarea unor măsuri susținute în vederea protejării mediului. În acest context un indicator semnificativ îl constituia emisiile de dioxid de carbon pe locuitor. Reducerea nivelului acestui indicator, în condițiile în care nivelul PIB creşte poate constitui un indiciu al unei dezvoltări economice pe baze durabile.

Referitor la nivelul acestui indicator (tabelul nr. 3.5) România deține la prima vedere o situație bună, numai Letonia înregistrând un nivel mai mic, situație amendată însă prin faptul că nivelul producției industriale a țării noastre este cu mult mai redus decât cel din anul 1989. Se remarcă de asemenea ponderea relativ mare deținută de Germania, Regatul Unit, Italia şi Franța în totalul mondial de emisii de dioxid de carbon.

Tabelul nr. 3.5

Emisiile de dioxid de carbon

	Pe locuitor (tone)		Ponderea în totalul mondial (%)
	1980	1999	1999
Uniunea Europeană			
Austria	6,9	7,6	0,3
Belgia[1)]	13,3	10,2	0,4
Danemarca	12,3	9,3	0,2
Finlanda	11,9	11,3	0,2
Franța	9,0	6,1	1,5
Germania	..	9,7	3,3
Grecia	5,4	8,2	0,4
Irlanda[1)]	7,4	10,8	0,2

	Pe locuitor (tone)		Ponderea în totalul mondial (%)
	1980	1999	1999
Italia	6,6	7,3	1,8
Luxemburg	28,9	18,6	..
Olanda	10,8	8,5	0,6
Portugalia	2,8	6,0	0,3
Spania	5,3	6,8	1,2
Suedia	8,6	5,3	0,2
Regatul Unit	10,3	9,2	2,3
Republica Cehă	..	10,6	0,5
Cipru	5,2	8,0	..
Estonia	..	11,7	0,1
Letonia	..	2,8	..
Lituania	..	3,8	0,1
Malta[2)]	2,7	8,8	..
Polonia	12,8	8,1	1,3
Slovacia	..	7,2	0,2
Slovenia	..	7,3	0,1
Ungaria	7,7	5,6	0,2
Țări candidate			
Bulgaria	8,5	5,1	0,2
România	8,6	3,6	0,3
Turcia	1,7	3,1	0,8
Alte țări			
Japonia	7,9	9,1	4,9
S.U.A	20,4	19,7	23,2

Notă: [1)]2000; [2)]1999

***Sursa**: – Economia mondială în cifre, Institutul Național de Statistică, 2003*

- - Rapport mondial sur le développement humain 2003, PNUD, Economica, 2003

4. SCENARII POSIBILE PENTRU ELABORAREA STRATEGIEI DE DEZVOLTARE INDUSTRIALĂ DURABILĂ A ROMÂNIEI – ORIZONT 2025 – OPȚIUNI ŞI PRIORITĂȚI ÎN EVOLUȚIILE SECTORIALE

4.1. Clasificarea ramurilor industriale după dinamica lor mondială, în perioada 1980-1996 (tabelul nr. 4.1)

Tabelul nr. 4.1

Ramuri şi subramuri industriale care au cunoscut o dinamică înaltă a producției	**Ramuri şi subramuri** cu **o dinamică medie a producției (între 2-5% pe an)**	**Ramuri stagnante sau aflate în declin (ritm mediu sub 2%**
- ramurile industriale asociate societății informaționale; mijloace de tehnică de calcul şi birotică, electronică de vârf, mijloace mass-media şi audiovizuale, edituri şi poligrafie, aparatură de telecomunicații; - industriile de producere a specialităților chimice de tonaj mic şi mediu: elastomerii termoplastici, materiale avansate, lacuri-pulbere, adezivi nepoluanți, antidăunători biochimici, detergenți compacți; - industria aeronautică; - industria de prelucrare a superaliajelor; - industria de mobilă de birou, PAL, cherestea specială; - industria de prelucrare a textilelor tehnice; - industria de produse de inginerie genetică; - producția de alimente ecologice şi băuturi dietetice; - industria de papetărie.	- industria de prelucrare a aluminiului, cuprului şi oțelurilor speciale; - industria de autovehicule; - construcțiile de maşini şi echipament mecanic şi electric; - producția de instrumente medicale, aparatură optică şi de precizie; - industria de construcții metalice; - industria produselor de chimie fină şi a polimerilor (materiale plastice şi anumite fibre sintetice); - industria textilelor de fibre naturale; - producția de încălțăminte sport; - industria alimentară şi a băuturilor.	industria siderurgică de bază; industria de prelucrare a zincului şi plumbului; industria metalelor prețioase; industria construcțiilor navale; industria constructoare de material rulant pentru căi ferate; industria de maşini agricole şi tractoare; producția de îngrăşă minte, produse sodice şi fire/fibre artificiale; industria de prelucrare a lemnului.

Factorii care au influențat dinamica unor industrii sunt:

- gradul de saturare a unor piețe asociat evoluției structurii cererii;

- impactul măsurilor de politică industrială şi al măsurilor de restructurare întreprinse de societățile producătoare;
- impactul legislațiilor de protecție a mediului;
- influența ciclului economic şi a progresului tehnico-ştiințific.

4.2. Ramuri strategice pentru economia mondială şi pentru cea națională

Sectorul energetic

Sectorul energetic influențează în mod direct toate activitățile economice şi sociale. Prețurile energiei (primare şi secundare) afectează sensibil competitivitatea tuturor mărfurilor şi serviciilor.

Sectorul energetic este un *sector strategic.*

Coordonarea politicilor energetice din țările dezvoltate se face de către Agenția Internațională a Energiei (AIE) din cadrul OCDE.

SUA are o Strategie Energetică Națională pe care, în februarie 1991, Administrația Bush a prezentat-o Guvernului SUA.

> Motivația principală a politicilor energetice este legată în principal de impactul sectorului la nivel macroeconomic şi microeconomic şi de caracterul strategic al resurselor de energie primară pe plan mondial.

Piața energiei primare şi secundare (produse petroliere) este dominată în prezent de marile companii petroliere internaționale, care dispun de atuuri financiare, tehnologice, organizatorice şi şi-au diversificat activitatea în domeniul petrolier prin intermediul rețelelor interne de distribuție şi comercializare.

Procesul de concentrare din sectorul energetic s-a amplificat în ultimul timp, dovadă asocierea recentă între British-Petroleum şi Amoco, pe de o parte şi Exxon şi Mobil pe de altă parte.

Producția şi oferta mondială de energie vor fi influențate:

> de tendințele din structura consumului;

> de evoluția prețului țițeiului (preț director pentru celelalte resurse primare);

> de fazele ciclului economic şi de progresele de ordin tehnic şi tehnologic, mai ales pe linia creşterii randamentelor şi diminuării impactului ecologic.

Se prevede creşterea mai pregnantă a ponderii gazului natural, mai atenuată a resurselor reînnoibile şi reducerea uşoară a ponderii cărbunelui şi energiei nucleare, pe fondul unui trend ascendent al consumului mondial de energie (+2,2%) pe an în intervalul 1995-2015 şi al majorării semnificative a ponderii țărilor în curs de dezvoltare în total, de la 30,9% în 1995 la 40,2% în 2015.

Industria oțelului

Deşi, producția de oțel s-a diminuat în țările dezvoltate, industria siderurgică rămâne o ramură strategică pentru că asigură baza de materii prime pentru industria constructoare de maşini, pentru construcții şi pentru industria de armament.

Este o ramură energo-intensivă, care a parcurs etape de restructurare profundă şi care au dus la raționalizarea capacităților neperformante şi la creşterea ponderii specialităților (produse cu valoare adăugată mare).

În Uniunea Europeană, a fost evidențiat *caracterul strategic al industriei oțelului (siderurgică)* încă de la înființarea CECO, iar apoi a avut loc restructurarea coordonată a ramurii la nivel comunitar.

> în țările dezvoltate, producătorii au beneficiat de o protecție a pieței față de importurile competitive din alte zone.

Industria alimentară

Este o ramură strategică, deoarece asigură securitatea alimentară a populației şi valorifică potențialul agricol intern.

> Toate țările dezvoltate au industrii alimentare puternice, indiferent de potențialul agricol autohton.

4.3. Selecția unor seturi de ramuri industriale ce pot fi considerate prioritare pentru România

Există mai multe criterii de selectare a ramurilor industriale cărora ar trebui să li se ofere atenție în mod prioritar. Aceste criterii țin de:

- prioritățile strategice naționale;
- evidențierea unor sectoare cu avantaje competitive şi comparative în raport cu partenerii comerciali tradiționali;
- tendințele reliefate pe piața internă;
- decizia guvernanților de a sprijini anumite direcții de dezvoltare pe termen lung.

Determinarea gradului de prioritate acordat unei anumite ramuri presupune două caracteristici oarecum contradictorii:

1. Existența unei flexibilități din partea guvernanților, care să permită introducerea sau scoaterea unor subramuri noi în/din nucleul prioritar selectat fără a modifica structura strategiilor de dezvoltare națională precum şi obiectivele politice incluse în doctrinele economico-sociale ale liderilor politici.

Există un grad de specializare diferit în România şi Uniunea Europeană pentru grupările de ramuri industriale agregate după criteriul ratelor medii de creştere (tabelul nr. 4.2).

România este subspecializată față de restul economiilor lumii (în special, față de economiile dezvoltate) exact în domeniile cu cea mai accelerată dinamică recentă şi prognozată.

Tabelul nr. 4.2

Ponderile grupelor de ramuri în totalul industriei prelucrătoare în România şi Uniunea Europeană

%

Grupa de ramuri	Ponderea în cadrul UE	Ponderea în România
Ramuri cu creştere puternică	24,6	**14,7**
Ramuri cu creştere medie	**57,0**	**66,8**
Ramuri stagnante	18,4	**18,5**

2. Exercitarea moderată a dreptului de modificare structurală sus-menționată, în cadrul menținerii în tiparele strategiei unice naționale de dezvoltare stabilite pe criterii economico-sociale şi nu politice.

A. **Ramuri strategice**

- Ramurile care asigură funcționarea unui sistem socioeconomic național chiar şi în condiții de instabilitate socială, politică sau în cazul unor potențiale conflicte armate (industria alimentară, subramuri ale industriei textile, de medicamente, subramuri ale industriei constructoare de maşini sau ale industriei metalurgice, industria de armament).
- Ramurile industriale care susțin infrastructura unei țări şi producția de energie a acesteia (prelucrarea combustibililor, industria extractivă, distribuția de energie termică şi electrică).

Numai ramurile care au produse care se comercializează de regulă pe piața externă sunt supuse politicilor perfecționiste. De asemenea, intră în această categorie produsele care au un grad înalt de tehnologie (cazul industriei de prelucrare a produselor petroliere în România).

> Cele mai importante ramuri strategice din România sunt: industria alimentară, industria siderurgică (anumite subramuri ale acesteia), industria de producere a energiei nucleare şi industria prelucrării petrolului.

Nu trebuie uitate anumite subramuri ale industriei constructoare de maşini.

B. Ramuri cu specializare a producției relativ la piața internațională

În România, ramurile pentru care indicele calculat de specializare a producției, în raport cu UE, este sensibil mai mare decât unitatea şi în care se accentuează această specializare pe fondul creşterii eficienței sunt:

- industria de prelucrare a pielii şi de încălțăminte;
- industria confecțiilor textile;
- industria de prelucrare a nemetalelor.

În grupul ramurilor cu pondere mare în producția internă se numără şi cea extractivă (petrol, cărbune) sau cea energetică, dar aceste ramuri produc aproape exclusiv pentru piața internă.

C. Ramuri cu specializare a exporturilor, relativ la **comerțul mondial**

În România, aceste ramuri sunt, în general, aceleaşi cu cele în care există o specializare a producției, la care s-ar putea adăuga industria de prelucrare a lemnului şi cea de mobilier, industria produselor textile de bază.

O atenție specială trebuie acordată ramurilor cu pondere mare sau cu tendință de creştere a importurilor, pentru care ponderea producției industriale este relativ mare.

Evoluția unor astfel de ramuri este incertă, de obicei, prezentând variații ale ritmului de creştere a producției, în funcție de cererea internă şî externă şi fiind foarte sensibile la evoluția prețurilor mondiale.

În această situație se află mai multe subramuri ale industriei chimice, o mare parte a industriei construcțiilor de maşini şi echipamente.

D. Ramuri cu tendință accentuată de creştere pe piața internațională, esențiale în susținerea infrastructurii în viitor

Ramurile industriale care creează produse utile rețelelor de telecomunicații informaționale sau sistemului cultural național, sunt:

- industria echipamentelor de birotică şi tehnică de calcul;
- industria aparaturii de telecomunicații şi radio;
- industria de edituri-poligrafie;
- industria de mijloace de transport rutier şi aerian, cu accesoriile acestora.

E. Paşi obligatorii pentru oricare criteriu de prioritate

1. Includerea ramurilor strategice printre ramurile prioritare.

Acest lucru se poate face flexibil, prin acordarea unor facilități speciale acelor ramuri pentru care pare să existe mai mult interes.

Exemplul, în cazul României, ar fi industria alimentară sau industria de prelucrare a produselor petroliere, în care cota de piață internațională a României a fost ridicată în anumite perioade ale istoriei economice iar potențialul existent în mod natural oferă avantaje relative.

2. Acordarea unui loc special, în contextul global al dezvoltării economice şi industriale, domeniului serviciilor industriale.
3. Includerea în strategia de dezvoltare națională a rolului esențial ce revine sectorului informațional şi restructurării sistemului educațional-

formativ, în spiritul reorientării forței de muncă către sectoarele dinamice dominate de tehnica informației şi al formării unor noi generații a căror mentalitate să fie conformă climatului economic concurențial.

4.4. Scenarii posibile de alegere a priorităților

A. Scenariul avantajului comparativ şi competitiv

Se aleg acele ramuri industriale care prezintă avantaje în România în raport cu restul lumii.

Prioritatea acestor ramuri va fi dată de ponderea ridicată în producția industrială a țării precum şi după unele avantaje legate de utilizarea factorilor de producție, *avantaje statice şi momentane* (comparative) sau *dinamice* (competitive).

> Din păcate, România nu poate oferi exemple de ramuri în care să dețină un cert avantaj competitiv pe plan mondial. Intră în această categorie ramurile din grupele C şi D descrise mai sus.

Dezavantaje în utilizarea acestui criteriu:

- aprecierea este variabilă în funcție de momentul istoric al selecției;
- politicile industriale trebuie să fie foarte flexibile;
- criteriul nu ține seama de tendințele economiei mondiale şi de accentuarea fenomenului de internaționalizare.

B. Scenariul ramurilor „explozive" pe plan mondial

Vor fi alese drept ramuri prioritare acele industrii care fac parte din grupul de avangardă al dezvoltării mondiale. Sunt ramuri sau subramuri estimate să crească cu peste 5-6% ritm mediu anual în următorii 30-40 de ani.

Dezavantaje:

- ponderea acestor industrii în România este foarte redusă;
- o selectare parțială din cadrul acestui grup este recomandată împreună cu alegerea unor politici industriale active de impulsionare-facilitare şi nu de subvenționare;
- prin deschiderea inerentă a economiei în fața capitalului străin.

C. Scenariul static al ponderii sectoriale

Ar trebui considerate prioritare acele ramuri ale industriei care dețin ponderea cea mai mare în producția națională pe motivul necesității asigurării protecției locurilor de muncă existente şi al „puterii" economiei naționale.

Dezavantaje:

- industria românească rămâne fără un obiectiv de dezvoltare definit pe termen lung, neavând şanse mari de a ieşi cu forțe proprii din ciclul nefavorabil actual;
- politicile industriale vor acționa în continuare ca răspuns la „lobby'-u! intern provenit din cadrul sectoarelor producătoare cu pondere mare şi vor fi canalizate către subvenționare sau protecție.

5. DIRECȚII DE ACȚIUNE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI ȚĂRII NOASTRE

Pe plan mondial, industria cunoaşte transformări rapide şi profunde ca urmare a apariției permanente de noi tehnologii care se propagă rapid şi modifică relațiile dintre întreprinderi şi alte entități organizatorice şi influențează modul cum sunt organizate şi administrate acestea. Țările, indiferent de nivelul lor de dezvoltare, sunt confruntate cu o exigență comună, aceea de a face întreprinderile industriale să devină şi să rămână competitive pe piețele internaționale. Aceasta presupune, îndeosebi, întărirea capacității de utilizare a tehnologiilor noi. Totodată, în acest sens, o importanță deosebită o prezintă deschiderea economiilor către fluxurile mondiale de schimburi, investiții şi tehnologii.

Pentru a-şi dezvolta capacitățile tehnologice, țările trebuie să dobândească pe baza unei învățări continue, cunoştințe, competențe şi practici care variază de la o activitate la alta, proces care se dovedeşte a fi de multe ori lent şi dificil şi, în acelaşi timp, presupune costuri ridicate în condiții de risc şi incertitudine mari. În acelaşi timp, neînsuşirea noilor tehnologii slăbeşte capacitatea concurențială a întreprinderilor şi are drept rezultat, menținerea unei industrii prelucrătoare depăşite din punct de vedere tehnologic care nu poate să asigure o creştere economică diversificată şi susținută. În acest context, un rol esențial revine întreprinderilor, întărirea capacității competitive a acestora depinzând în mod hotărâtor de mediul economic în care acționează şi care asigură aporturile de capitaluri, competențe, maşini şi echipamente, informații şi cunoştințe tehnice în funcție de necesități în conformitate cu evoluția rapidă a tehnicii şi cu intensificarea concurenței.

Complexitatea procesului de întărire a capacităților tehnologice variază de la un sector al industriei la altul, sporirea competitivității rămânând un obiectiv deosebit de important pentru toate țările.

Pentru a face față concurenței pe piețele internaționale, întreprinderile nu numai că trebuie să fie eficiente dar trebuie, de asemenea, să se poată baza pe un cadru economic şi un mediu propice afacerilor. Astfel:

- Puterile publice trebuie să creeze condiții corespunzătoare: stabilitate politică, o gestiune macroeconomică sănătoasă, un regim juridic şi drepturi de proprietate viabile şi respectate, o transparență şi o previzibilitate a politicilor economice, asigurarea unor costuri de tranzacție reduse.
- Furnizorii de infrastructuri şi de inputuri materiale şi de servicii trebuie să respecte normele internaționale privind costul, calitatea şi termenul de livrare.

- Funcționarea piețelor muncii, ale capitalurilor şi ale informației precum şi a instituțiilor implicate să fie eficientă.
- • întreprinderile trebuie sâ fie încurajate să investească în crearea de noi capacități, să elaboreze strategii în vederea îmbunătățirii competitivității şi să pună în funcțiune rețele şi grupuri de întreprinderi pentru a-şi îmbunătăți eficiența şi dinamismul.

Măsura în care țările europene pot să se adapteze la exigențele piețelor mondiale depinde de capacitatea lor de a stabili legături cu partenerii străini şi de a folosi alte resurse, îndeosebi tehnologia şi cunoaşterea ca pârghii importante pentru accelerarea dezvoltării economice. Pentru aceasta, trebuie să se investească în cunoaştere şi să se sprijine eforturile de preluare, de adaptare şi de îmbunătățire a resurselor nou dobândite.

Concurența îmbracă permanent forme noi. Desigur, este important să se reducă costurile de producție, dar la fei de importante devin inovarea, flexibilitatea, fiabilitatea şi calitatea în general. Principalul motor al competitivității îl constituie produsele, tehnologiile şi serviciile noi.

Pentru a stăpâni tehnologia şi a deveni competitiv, trebuie competențe noi, informații tehnice, capacități sporite în ceea ce priveşte organizarea şi comercializarea. Este vorba de un proces continuu deoarece tehnologia se schimbă permanent.

Asigurarea unei creşteri economici pe baze durabile presupune ca întreprinderile să acționeze în următoarele direcții:

5.1. Căutarea şi valorificarea noilor tehnologii

Transformările tehnice ale lumii contemporane sunt fără precedent în ceea ce priveşte ritmul şi amploarea şi se bazează pe progresul spectaculos înregistrat de tehnologia informării şi a comunicării.

Noile sisteme de inovare au drept scop şi rezultat să apropie între ele întreprinderile, țările şi regiunile. Dată fiind rapiditatea schimbărilor tehnologice, diferențele în ceea ce priveşte inovarea dintre agenții economici şi ramurile de activități se accentuează. De aceea, țările industrializate cu intensitate tehnologică mare şi medie realizează trei sferturi din investițiile întreprinderilor în cercetare-dezvoltare. Activitățile novatoare introduc produse noi, creează o nouă cerere şi înlocuiesc produsele existente mai rapid decât activitățile stabile. De aceea, producția şi exporturile de produse cu intensitate mare a cercetării-dezvoltării sporesc mai rapid decât cele ale altor activități industriale. Produsele complexe reprezintă, în prezent, două treimi din exporturile mondiale şi continuă să câştige teren față de activitățile caracterizate printr-o intensitate tehnologică mică şi față de activitățile bazate pe explotarea resurselor. Cea mai mare parte a industriilor care fabrică produse tehnologice

de vârf – electronică avansată, aerospațială, instrumente de precizie, produse farmaceutice – au înregistrat o expansiune mai rapidă a exporturilor.

Pentru a susține concurența mondială şi a face față complexității în creştere a cunoştințelor, întreprinderile se specializează în activitățile lor principale. Datorită acestui fapt, marile întreprinderi nu se mai bazează în întregime pe serviciile proprii de cercetare-dezvoltare ci, din ce în ce mai mult, cumpără tehnologii noi de la alte întreprinderi.

Întreprinderile îşi împart între ele inovarea în două modalități. Prima, între întreprinderile din acelaşi sector de activitate, ca de exemplu cel al automobilului. Astfel, principalii fabricanți colaborează cu principalii lor furnizori în vederea punerii la punct a noilor modele de automobile şi se bazează pe ei în vederea asimilării şi fabricării de noi componente şi de noi subansamble pentru montaj. Acest proces facilitează o inovare mai rapidă precum şi ştergerea diferențelor tehnologice dintre furnizori. Tehnologiile informației şi ale comunicării fiind din ce în ce mai frecvent utilizate în relațiile dintre întreprinderi permit o mai bună integrare a acestora în lanțurile de fabricație.

Conform celei de-a doua modalități întreprinderile îşi „împart" cu concurenții lor inovarea. Această tendință este datorată costurilor şi riscurilor în creştere ale inovării (îndeosebi în etapele hotărâtoare precomerciale ale produsului), care încurajează crearea de alianțe strategice şi de parteneriate în domeniul cercetării.

Accelerarea progresului tehnic, legăturile tot mai intense care există între industrie şi ştiință, multiplicarea polilor de inovare şi diminuarea costului transmiterii informației sunt elemente care duc la sporirea importanței rețelelor de inovare care se întind pe zone geografice tot mai mari. Dacă o întreprindere vrea să-şi îmbunătățească competitivitatea prin dezvoltarea tehnologică, devine imperios necesar pentru ea să se integreze în rețele viabile.

Interacțiune dintre industriile care inovează şi agenții externi – precum laboratoarele de cercetare şi universități – se transformă de asemenea. Noile tehnologii trebuie să fie legate mai strâns cu cercetarea fundamentală chiar pentru inovarea comercială, cel mai ilustrativ exemplu fiind biotehnologiile. Polii tehnologici situați în proximitatea centrelor în care se concentrează cercetarea universitară şi institute de cercetare constituie un important avantaj competitiv. De regulă, întreprinderile industriale cheltuiesc mai mult pentru a sponsoriza cercetarea-dezvoltarea în astfel de centre şi a le utiliza competențele.

În numeroase sectoare, relațiile cu instituții tehnologice – precum organismele de normalizare şi metrologie şi acelea care oferă servicii de sprijin întreprinderilor mici şi mijlocii – devin importante şi pentru activitatea tehnologică a întreprinderilor. Cea mai mare parte a țărilor industrializate au pus în funcțiune o serie de instituții care furnizează servicii tehnice specializate către întreprinderi. Dat fiind că ele produc bunuri de interes public, numeroase dintre

ele beneficiază de subvenții de la stat, cum este cazul institutelor Fraunhofer din Germania. Asociațiile industriale, organizațiile de export şi instituțiile asemănătoare pot, de asemenea, să furnizeze în sprijin o asistență tehnică. Împreună, aceste instituții creează un mediu bogat în informații de diverse tipuri, ceea ce este indispensabil pentru progresul continuu al inovării şi al cunoştințelor.

5.2. Utilizarea unor noi modalități de organizare şi gestionare a întreprinderilor

Noile tehnologii afectează relațiile dintre întreprinderi, adică structura şi modul de organizare a industriei. Ele afectează de asemenea şi relațiile din interiorul întreprinderilor, adică gestionarea lor. Astfel:

a) Schimbarea relațiilor dintre întreprinderi, ca urmare a faptului că datorită adâncirii specializării şi dependenței tot mai mari față de furnizori, fabricanții trebuie să gestioneze lanțul de aprovizionare şi lanțul de valoare, lucru care s-a dovedit a fi extrem de dificil deoarece impune o infrastructură avansată, noi mecanisme contractuale, noi competențe şi noi tehnici de gestiune. Pentru a gestiona eficient lanțurile de aprovizionare, numeroase întreprinderi din țările dezvoltate a trebuit să-şi lărgească competențele tehnologice şi de gestiune. Fluxurile de informații, logistica şi rețelele sunt în prezent cheia succesului față de concurenți şi pot, prin îmbunătățirea flexibilității şi reduce rea costurilor, să aducă importante avantaje. Tehnologiile comerțului electronic oferă din două puncte de vedere un mijloc mai eficace şi potențial mai economic de a apropia întreprinderile între ele. În primul rând, aceste tehnologii sunt mai ieftine şi pot să fie automatizate mai uşor pentru îndeplinirea unor sarcini generale precum distribuția, vânzarea, serviciile postvânzare şi gestiunea stocurilor. Schimburile electronice de date se pretează în mod deosebit gestionării lanțului de aprovizionare. În al doilea rând, tehnologiile comerțului electronic pot să fie aplicate de-a lungul lanțului de valoare, în mod integral, lucru ce nu era posibil în condițiile vechilor tehnologii. Aplica rea comerțului electronic duce la câştiguri de eficiență datorate: reducerii costului vânzărilor; diminuării costului serviciului către clienți; efectuării de cumpărări mai rapid şi mai ieftin; reducerii stocurilor; prevederii cererii consumatorilor.

O altă schimbare este datorată importanței crescânde pe care o îmbracă în mai multe sectoare ale economiei regruparea geografică a întreprinderilor şi în special a celor mici şi mijlocii fapt ce le permite să obțină economii externe datorate disponibilității informației sau apropierii de grupuri de furnizori, clienți şi muncitori calificați. În țările dezvoltate au apărut, de asemenea, un mare număr de poli de tehnologii de vârf.

b) Schimbarea în cadrul întreprinderilor înseşi, care trebuind să-şi perfecţioneze fluxul informaţional caută nu numai să introducă tehnologii ale informării şi comunicării, dar şi să reducă numărul nivelurilor ierarhice şi să utilizeze noi echipamente pentru prelucrarea informaţiei, fapt ce presupune dobândirea de competenţe noi în toate domeniile. La nivelul lanţului de montaj, utilizarea noilor tehnologii necesită noi competenţe, o formare continuă a personalului, muncitori polivalenţi, lucrul în echipă şi o strânsă conlucrare a muncitorilor în vederea îmbunătăţirii calităţii şi productivităţii. În acest caz, informatica se utilizează pretutindeni: metode de muncă, amenajarea clădirilor, controlul procedeelor, gestiunea calităţii, îmbunătăţirea continuă a sistemelor de gestionare a stocurilor, conceperea, fabricarea şi ingineria asistate de calculator, planificarea operaţiunilor de fabricaţie şi a resurselor întreprinderilor, robotizarea şi sisteme de fabricaţie flexibile etc.

Necesitatea de a pune în aplicare noi sisteme şi interacţiunea sporită cu agenţii din exterior provoacă dificultăţi organizării şi conducerii întreprinderii care pot fi depăşite de acelea care reuşesc să adopte o nouă cultură şi noile tehnologii. Tehnologiile informaţiei şi ale comunicării permit, de asemenea, întreprinderilor să-şi separe funcţiuni şi linii de fabricaţie şi să le amplaseze indiferent de distanţă în funcţie de costuri, eficienţă şi cererile pieţelor. Administrând mai bine reţelele mondiale şi dispersându-şi activităţile în diferite regiuni ale lumii, întreprinderile pot să-şi minimizeze costurile şi să-şi optimizeze suplețea şi logistica. Aceste posibilităţi sunt valabile, de asemenea, pentru alte activităţi ale lanţului de valoare-servicii, comercializare, cercetare-dezvoltare – care, de asemenea, au fost reimplantate în interiorul unor sisteme internaţionale strâns coordonate. Anumite activităţi trebuie să fie concentrate într-un număr mic de localităţi pentru a se putea beneficia de economiile de scară şi cele datorate regrupării, de disponibilităţile de competenţe, de furnizori etc. Alte activităţi pot fi dispersate mai mult deoarece economiile de scară contează mai puţin sau sunt mai aproape de inputurile materiale sau de clientelă. Ţările care se integrează rapid în lanţul de valoare mondial, pot să dobândească avantaje pe planul competenţelor, tehnologiei, aprovizionării, infrastructurii.

Un factor determinant al asigurării unei dezvoltări economice durabile îl constituie competitivitatea care, în contextul accentuării concurenţei pe pieţele mondiale, impune modificarea modului de a conduce o afacere de către întreprinzător, redefinirea manierei în care societăţile comerciale îşi organizează activitatea. În acest context, deşi responsabilitatea realizării acestor deziderate revine în întregime conducătorilor de întreprindere, un roi însemnat aparţine şi puterii publice care trebuie să creeze un mediu economic capabil să favorizeze spiritul de întreprinzător.

În condițiile mondializării tot mai accentuate a pieţelor, o importanţă esenţială revine acordării priorităţii reacţiei rapide, de către întreprinderi datorită faptului că ritmul ridicat al inovării scurtează ciclul de viaţă al celei mai mari părţi a produselor industriei prelucrătoare şi în special a bunurilor de consum. În prezent, avantajul competitiv dat de diferenţierea produselor durează în medie, de zeci de ori mai puţin decât acum zece ani. Intensificarea concurenţei pe pieţele internaţionale exercită presiuni mai puternice în sensul unei contractări a fondurilor de rulment imobilizate pentru producţie, aprovizionare şi stocuri. Mărimea medie a comenzilor este în scădere şi obligă societăţile comerciale importatoare să solicite imperios termene de livrare mai scurte. Nu cu mult timp în urmă, industria mondială a confecţiilor realiza patru game într-un an iar în prezent opt game de produse. Perioada dintre conceperea îmbrăcămintei şi livrarea în buticuri s-a redus la mai puţin de două luni. De aceea creşte importanţa capacităţii de reacţie rapidă a furnizorului.

Tehnologiile moderne şi un mai bun acces la informare permit, de asemenea, societăţilor comerciale din ţările importatoare să fie mai eficiente, mai cu seamă în ceea ce priveşte reducerea timpului necesar aprovizionării în lanţurile lor de aprovizionare. Aceste întreprinderi aşteaptă acum de la furnizori să fie la fel de eficienţi.

Pentru a putea reacţiona judicios, conducătorii întreprinderilor din economiile în curs de dezvoltare sau în tranziţie, trebuie să examineze riguros propriile lanţuri de aprovizionare pentru a determina punctele în care ar putea fi posibil să adauge valoare, calitate şi personalizarea produselor precum şi acelea în care se produc pierderi, întârzieri sau costuri nenegociabile. Dacă acest examen este realizat, pot fi sesizate oportunităţi care să aibe repercusiuni pozitive asupra competitivităţii.

Progresul tehnologiei şi al infrastructurii permite unui mai mare număr de întreprinderi să facă faţă noilor exigenţe de pe pieţele mondiale[1].

Pentru a răspunde acestei noi exigenţe de a reacţiona rapid, conducătorii de întreprindere trebuie:

- să-şi sporească eficacitatea în cadrul lanţurilor de aprovizionare şi să stabilească planuri de urgenţă corespunzătoare pentru a depăşi locurile înguste pe termen lung şi posibilele perturbări ale producţiei;
- să dobândească certificatul de calitate, solicitat imperios pe pieţele pe care întreprinderea vrea să se poziţioneze;
- să introducă tehnologii şi procese informatice suficiente pentru a furniza cumpărătorilor de produs o informaţie precisă privind

[1] Aplicarea tehnologiei internetului la lanţurile de aprovizionare poate diminua durata ciclului şi a cheltuielilor de tranzacţionare cu până la 60%. Unii mari importatori mondiali solicită noilor lor furnizori să aibe acces ia Internet ca o condiţie prealabilă ca să devină parteneri în lanţurile lor de aprovizionare.

producția şi livrarea şi să mențină contacte permanente şi imediate cu toți participanții la lanțul de aprovizionare;

- să asigure comunicarea imediată şi permanentă cu cumpărătorii existenți sau potențiali.

Inițiativa în derularea afacerii aparține în mod evident întreprinderii, dar în acelaşi timp, un rol important revine puterii publice care, în cadru] unei strategii naționale pentru export, trebuie să favorizeze reacția rapidă a firmelor, prin acționarea în următoarele direcții:

- simplificarea procedurilor de export şi a exigențelor în ceea ce priveşte autorizarea;
- promovarea punerii în funcțiune a serviciilor de certificare a calității;
- luarea de măsuri la nivel național pentru facilitarea comerțului electronic între întreprinderi şi reducerea costului comunicării;
- Îmbunătățirea competitivității transporturilor;
- Întărirea legăturilor în amonte cu furnizorii locali de inputuri pentru producție.

Regulile care reglementează activitatea economică internațională se schimbă puțin câte puțin pentru a permite agenților economici să răspundă cu promptitudine la semnalele pieței. Noile reguli ale jocului, care tind să asigure egalitatea între toate țările, încurajează întreprinderile să-şi extindă afacerile pretutindeni în lume, şi obligă întreprinderile concurente să-şi îmbunătățească competitivitatea.

Regulile cele mai cunoscute sunt acelea care sunt negociate pe plan multinațional în cadrul Acordului general asupra taxelor vamale şi a comerțului (GATT) în prezent fiind administrate de către Organizația Mondială a Comerțului (OMC).

Deşi cea mai mare parte a țârilor îşi reduce taxele vamale şi restricțiile cantitative în ceea ce priveşte schimburile economice, normele şi diferitele forme de certificare a calității care au apărut constituie noi bariere de intrare pe piețe. Cea mai mare parte a acestor bariere se referă la procedee şi nu la produse, şi sunt mai cu seamă normele de calitate (ISO 9000), normele privind mediul (ISO 14000) şi normele de protecție a muncii (SA 8000). În pus, numeroase țări au formulat reglementări tehnice, norme industriale şi procedee de analiză şi omologare pentru a proteja siguranța şi sănătatea publică.

Normele pot provoca costuri suplimentare pentru țările în curs de dezvoltare obligându-le să-şi modernizeze competențele şi capacitățile, să stăpânească tehnologiile noi şi să pună în funcțiune o infrastructură instituțională privind omologarea, metrologia, normalizarea, asistența tehnică şi informarea. În condițiile în care costurile în acest domeniu sunt foarte ridicate pentru o țară (în raport cu mărimea economiei şi a exporturilor),normele pot deveni un obstacol în calea exporturilor.

5.3. Încurajarea activității antreprenoriate

Orice societate modernă are nevoie de întreprinzători, de activități antreprenoriale care să fie confirmate în plus prin reuşită. Activitatea antreprenorială, care se află la baza creşterii economice, poate fi încurajată prin:

a) Crearea condițiilor necesare astfel încât candidații la înființarea unei întreprinderi să fie competenți, bine sfătuiți şi motivați, să aibă curajul de a-şi asuma riscuri şi ambiția necesară pentru obținerea succesului economic. Spiritul de întreprinzător se află la originea oricărei reuşite a întreprinderii şi este motorul dezvoltării şi inovării economice. Pentru a rămâne în cursa dezvoltării tehnologice orice țară trebuie să aibe cât mai mulți întreprinzători care să sporească numărul de întreprinderi competitive. În acelaşi timp societatea trebuie să recompenseze pe cei care îşi asumă riscuri, ținând cont şi de faptul că riscul presupune şi o parte de eşec. De aceea, politica privind întreprinderile trebuie să aibă în vedere condițiile în care are loc eşecul precum şi posibilitatea revederii legislației privind falimentul astfel încât să se încurajeze asumarea riscului. Politica privind întreprinderea trebuie de asemenea să încurajeze o mai bună adoptare a competențelor întreprinderilor la nevoile întreprinderilor. De aceea, capacitatea de a învăța pe toată durata vieții răspunde necesităților întreprinderilor care aparțin unei economii aflate în plină dezvoltare a cunoaşterii. De asemenea, cunoştințele generale privind întreprinderea şi spiritul de întreprinzător trebuie să fie integrate în programele de învățământ la toate nivelurile. În acelaşi timp, politica privind întreprinderea trebuie să stimuleze rata de creştere a *start-up*-urilor şi să sprijine supraviețuirea şi dezvoltarea noilor întreprinderi.

b) Asigurarea accesului la finanțare prin intermediul creditelor, garanților, capitalului-risc şi a capitalului de pornire sau demarare. Întreprinzătorii au nevoie de capital pentru a-şi concretiza afacerile şi de aceea trebuie să aibă acces la tipul de finanțare potrivit, şi aceasta la momentul potrivit pe parcursul ciclului de viață al unei întreprinderi. În cazul IMM-urilor, finanțarea prin apelarea la piața financiară este încă subdezvoltată în țara noastră, accesul la finanțarea pe bază de împrumut fiind dificil, băncile ezitând să acorde credite unor agenți economici care prezintă un grad ridicat de risc şi sunt adesea puțin rentabili.

Politica privind întreprinderea trebuie să favorizeze un mai bun acces al IMM-urilor la finanțare, să încurajeze demersurile inovatoare, să faciliteze finanțarea începutului afacerii şi a microîntreprinderilor precum şi susținerea *start-up-uri*-lor şi a întreprinderilor de înaltă tehnologie.

c) Dezvoltarea condițiilor-cadru, inclusiv a celor de reglementare a mediului economic, favorabile activității antreprenoriale, lipsite de obstacole inutile

concomitent cu promovarea unei politici prin care să se garanteze desfăşurarea unei concurenţe loiale pe pieţe. Reglementările deşi continuă să fie utile adesea constituie o frână în activitatea întreprinzătorilor şi de aceea trebuie reduse la strictul necesar. De regulă, taxele, impozitele şi contribuţiile pentru securitatea socială exercită o mare influenţă asupra întreprinderii, generând costuri suplimentare şi nestimulându-le activitatea.

d) Furnizarea de servicii şi constituirea de reţele de sprijin eficiente, care să asigure succesul întreprinderilor. Facilitarea accesului la informaţie, la firmele de consultanţă şi de servicii ajută pe întreprinzători să demareze, să dezvolte şi să internaţionalizeze o afacere. Un accent deosebit trebuie pus pe acordarea sprijinului necesar microîntreprinderilor şi întreprinderilor mici care dispun de resurse financiare interne mai limitate şi au nevoi specifice, numai astfel acestea putând să fie competitive. Politica privind întreprinderea trebuie, de asemenea, să încurajeze eficienţa în cooperarea dintre întreprinderi, în gestionarea lanţului de aprovizionare, în comerţul electronic, în transmiterea *savoir-faire-ului* indiferent de importanţa şi mărimea partenerilor implicaţi. De asemenea, politica privind întreprinderea trebuie să favorizeze o cultură a inovării în economie şi societate şi să asigure o legătură eficientă între cercetare şi inovare.

5.4. Integrarea întreprinderii în lanţurile de valoare mondiale

Mondializarea comportă numeroase manifestări: creşterea schimburilor economice, investiţii, drepturi de licenţă, întreprinderi comune, alianţe, reţele şi activităţi de subcontractare. În cea mai mare parte a sectoarelor, cei mai însemnaţi actori sunt societăţile transnaţionale ale ţărilor industrializate, care sunt principalii factori determinanţi structurali ai schimbării tehnologice şi principala curea de transmitere a tehnologiei şi a producţiei în lume.

Rolul pe plan mondial al societăţilor transnaţionale nu a încetat să crească si aceste societăţi deţin o pondere din ce în ce mai însemnată din producţia, schimburile, transferurile tehnologice şi investiţiile mondiale. În sectorul industriei prelucrătoare, poate manifestarea cea mai vizibilă a activităţilor o constituie avântul lanţurilor de valoare mondiale care cuprind în strânsa lor legătură o succesiune de activităţi: extracţia materiilor prime, producţia, concepţia, cercetarea-dezvoltarea, comercializarea şi livrarea. Lanţurile de valoare prezintă o serie de caracteristici organizatorice:

- Sunt dotate cu structuri internaţionale plasate sub conducerea comună.

- Întreprinderile private, care pot deține o participare în activități realizate în diferite țări şi să devină astfel transnaționale, sau să aibă, prin intermediul pieței sau altor modalități, relații cu întreprinderile locale (subcontractare, coîntreprinderi, alianțe strategice sau înțelegeri privind cumpărările). Atunci când economiile de scară legate de inovare, producție, logistică şi comercializare sunt importante, numărul de întreprinderi de prim-rang tinde să se diminueze puțin câte puțin, şi datorită liberalizării politicilor, ele îşi raționalizează implantarea activităților de producție în diverse țări, ceea ce are drept efect întărirea sediului lor central.
- Rolul jucat de către societățile transnaționale în lanțurile de valoare mondiale este în creştere, deşi diferă de la un sector de activitate la altul. În sectoare relativ simple, puțin complexe, anumite societăți transnaționale creează filiale, în timp ce altele se aliază cu întreprinderile locale. Actorii independenți controlează adesea sectoare importante ale pieței perfectând contracte cu întreprinderile locale şi fumizându-le competență, asistență tehnică şi inputuri. În sectoarele complexe în schimb, legăturile tind să fie mult mai strânse datorită necesității unei coordonări controlate, a unei calități riguroase şi a unei formări permanente. În anumite sectoare, întreprinderile aflate în prim-plan îşi adâncesc specializarea renunțând pur şi simplu la fabricație şi limitându-se la activitățile de cercetare-dezvoltare, de concepție, de comercializare şi servicii postvânzare. Chiar în sectoarele de vârf, sistemele de producție ale societăților transnaționale nu sunt închise, acestea manifestând din ce în ce mai mult tendința de a subcontracta operațiile şi inputurile cu furnizori calificați.
- Activitățile industriale sunt separate pe sarcini şi etape ale producției rămânând totuşi strâns legate unele de altele pentru a garanta eficacitatea ansamblului procesului.
- Diferitele verigi ale lanțului produc o valoare adăugată şi utilizează o tehnologie diferită şi impun, în consecință, exigențe distincte participanților. Cele ce se află la începutul lanțului, ale căror nevoi sunt mai simple, sunt cele mai vulnerabile față de erodarea propriilor avantaje comparative (dacă locul unde are loc implantarea, oferă mai cu seamă o mână de lucru semicalificată ieftină, avantajele tind să dispară pe măsură ce salariile cresc).
- Faptul că tehnologiile şi capitalurile sunt mobile nu înseamnă că nu mai au importanță capacitățile de pe plan local. Factorii care prezintă importanță pentru investitorii care aplică tehnologii noi şi caută să se implanteze în localități care să le permită sporirea competitivității sunt competențele specializate, o infrastructură modernă, instituții viabile, costuri de tranzacții puțin ridicate, furnizori locali eficienți, prestatori de servicii de sprijin către întreprinderi.

Lanțurile de valoare mondiale, care regrupează funcțiuni, procedee şi țări, constituie pentru întreprinderi şi țări un mijloc de accelerare a dezvoltării lor şi oferă oportunități pe care întreprinderile din aceste țări pot să le exploateze pentru a-şi întări capacitățile. Pentru ele, important este să se integreze în rețele mai mari. În acest scop, ele trebuie să dea dovadă de disciplină în vederea atingerii nivelului normelor mondiale.

Avantajul lanțurilor de valoare mondiale îl reprezintă faptul că întreprinderile pot să se integreze la nivelul lor de competențe tehnologice.

Integrarea într-un lanț de valoare mondial poate să constituie baza inovării industriale şi a învățării. Pentru aceasta, pot fi avute în vedere mai multe căi.

- Inovarea procedeelor, care îmbunătățeşte eficiența cu care inputurile sunt transformate în produse. Procedeele interne se îmbunătățesc mult mai mult decât acelea ale concurenților, atât în interiorul verigilor lanțului (creşterea mai rapidă a stocurilor, reducerea rebuturilor) cât şi între ele (livrării mai frecvente, mai reduse şi mai punctuale).
- Inovarea produselor, care se traduce prin produse de o mai bună calitate, mai puțin scumpe şi mai diferențiate precum şi prin lansarea mai rapidă a noilor produse.
- Inovarea funcțională, care constă în asumarea responsabilității a noi activități în interiorul lanțului de valoare mondial, de exemplu de la fabricarea în subcontractare la concepție şi la comercializare, sau integrând logistica în activitățile subcontractante.
- Inovarea în interiorul lanțului, care constă în trecerea la noi lanțuri şi mai rentabile[1].

Unele întreprinderi se integrează chiar în mai multe lanțuri de valoare mondiale, care le oferă posibilități mai bune de stabilire a legăturilor cu întreprinderile locale componente.

Întreprinderile unui lanț de valoare mondial îndeplinesc o serie de activități succesive şi interdependente pentru a realiza un produs sau a asigura un serviciu, începând cu diferitele faze ale procesului de producție până la furnizarea către utilizatorul final şi eliminarea şi reciclarea produsului după utilizare. Lanțurile de valoare mondiale nu sunt numai o masă amorfă de întreprinderi complementare, ci mai curând o serie structurată de rețele interdependente de întreprinderi legate unele de altele prin interacțiuni şt relații multiple, adică o rețea mondială de relații între întreprinderi. Aspectul interesant îl reprezintă nu numai existența întreprinderilor, ci, de asemenea, evoluția constantă a legăturilor şi raporturilor contractuale dintre ele. Întreprinderile îşi lărgesc gamele lor de produse şi se dezvoltă pe plan internațional stabilind

[1] Este cazul întreprinderilor din Taiwan, care au trecut de la fabricarea de radiouri cu tranzistori, la aceea a maşinilor de calculat, televizoarelor, ecranelor de calculator.

legături noi cu întreprinderile care acționează deja pe piețele mondiale, care sunt dominate de o întreagă rețea de lanțuri de valoare care cuprind cercetare-dezvoltare, producție, logistică, comercializare şi schimburi, toate legăturile fiind stabilite mai curând între întreprinderi decât între țări.

Lanțul de valoare mondial prezintă interes din două puncte de vedere:

- Al inovării şi al învățării. În primul rând, crearea de valoare nu este limitată la producție: produsele sunt lansate pe piață prin intermediul unei combinări de activități, astfel încât inovarea poate consta în îmbunătățirea capacităților de fabricație, punerea în funcțiune a noi capacități în alte domenii (concepție şi comercializare), diversificarea clientelei şi a debuşeelor, dezvoltarea capacităților de a lansa noi produse pe piață sau de a imita rapid şi cu succes pe inovatorii cei mai performanți. În al doilea rând, există mai multe schimburi internaționale între întreprinderile independente care aparțin unor rețele sau între întreprinderi în întregime independente sau între departamentele unei singure şi aceeaşi întreprinderi. Societățile care ocupă primele două poziții pe scara de valoare mondială joacă un rol major în organizarea comerțului internațional. Ele provin fie de la fabricații transnaționali care cumpără inputurile de la furnizorii din diferite regiuni ale lumii, fie de la lanțurile de detailişti care nu fabrică dar care organizează producția în diferite localități ale globului.

Inițiatorii creării acestor lanțuri de valoare mondiale provin din rândurile întreprinderilor, cumpărătorilor sau fabricanților din țările avansate. O nouă întreprindere din țara aflată în dezvoltare trebuie să decidă dacă să se integreze în aceste lanțuri de valoare mondială sau rețele şi cum (tabelul nr. 5.1).

Tabelul nr. 5.1

Caracteristicile lanțurilor de valoare mondiale animate de producători şi de cumpărători

Caracteristici	Lanțuri animate de	Lanțuri animate de
Motorul lanțurilor	Capitalul industrial	Capitalul comercial
Competențele de bază	Cercetare-dezvoltare,	Concepție, comercializare
Sectoare	Bunuri de consum, bunuri intermediare, bunuri de	Bunuri de consum ne durabile
Industrii tip	Automobile, calculatoare, aeronautică	îmbrăcăminte, încălțăminte, Jucării
Proprietate	Societăți transnaționale	Societăți locale, în principal din țările în curs de dezvoltare
Principalele legături ale rețelelor	Bazate pe investiții	Bazate pe comerț

Legăturile nu sunt numai între întreprinderi. În funcție de nevoile specifice ale unei întreprinderi, aceasta şi-ar putea manifesta interesul, să

stabilească relații cu universități sau instituții care nu au nici o legătură cu piața. Legăturile pot să fie de asemenea verticale (în amonte cu furnizorii sau în aval cu clienții) sau orizontale (în cadrul consorțiilor). Principalele elemente de luat în considerare pentru integrarea în lanțul mondial de aprovizionare nu sunt numai realitățile precum prețul, calitatea şi productivitatea, dar de asemenea măsura în care întreprinderea este dispusă să învețe şi să asimileze deciziile date la întreprinderile aflate în prim-plan. Astfel, lanțurile de valoare mondiale pot să stimuleze, dar de asemenea şi să limiteze creativitatea întreprinderilor. Într-o perspectivă strategică, aceste posibilități de legături şi de inovații apar ca oportunități pentru întreprinderi şi nu ca bariere în calea dezvoltării lor.

Tipurile de lanțuri de valoare mondiale depind de rapiditatea schimbării, de nevoile de a învăța, de economiile de scară, de costurile de tranzacție şi de coordonare, de logistică etc. Tehnologiile „simple" pot da naştere unor lanțuri întreținute de către cumpărători, în timp ce tehnologiile „complexe" impunând o coordonare strânsă, tehnologii brevetate etc. pot da naştere la lanțuri animate de furnizori şi coordonate de societățile transnaționale.

Integrarea într-un lanț de valoare mondial nu constituie o garanție de progres automat în ceea ce priveşte dimensiunea capacităților. Este vorba adesea de un mijloc rapid de a dobândi capacități de producție, dar încercarea de a pătrunde în avalul lanțului de valoare poate duce la apariția unor conflicte cu clienții existenți. Anumite întreprinderi şi-au văzut chiar capacitățile lor reduse după ce s-au integrat în lanțuri de valoare mondiale. De asemenea, noile întreprinderi au interes să utilizeze toate resursele pe care ele pot să le procure dintr-o lume avansată tehnologic în schimbul unor servicii precum fabricarea cu costuri reduse. Dar acest arbitraj nu poate să fie exploatat de noua întreprindere decât dacă apare o posibilitate strategică de a utiliza legăturile astfel stabilite pentru a dobândi cunoştințe, adică pentru a învăța.

Inovarea, în contextul lanțurilor de valoare mondiale, depinde de două tipuri de strategii de optimizare: expansiunea pieților şi întărirea capacității tehnologice.

Integrarea unei întreprinderi locale într-un lanț de valoare mondial obligă întreprinderea să respecte norme exigente privind calitatea, fiabilitatea şi logistica. Dar cumpărătorul sau producătorul poate, de asemenea, să-şi adapteze cu rapiditate produsele sale, ca să răspundă cererii consumatorilor, astfel încât, întreprinderea trebuie să-şi poată schimba cu rapiditate şi în mod fiabil gama sa de produse. Rezultatul acestui proces îl constituie o întreprindere care s-a dotat cu capacități suple şi operative de producție.

O etapă superioară o constituie trecerea de la o specializare funcțională la alta. Trecerea de la producție la concepție reprezintă un salt uriaş pentru întreprinderea care doreşte să-şi întărească capacitățile. Este primul pas pe calea autonomiei întreprinderii, care-i permite să nu mai fie tributară în întregime, pentru supraviețuire, lanțului de valoare mondial.

O etapă esențială pentru întreprindere o reprezintă trecerea de la un lanț de valoare mondială la altul. Căutând întotdeauna să-şi lărgească participarea la două sau mai multe lanțuri de valoare mondiale, întreprinderea caută mereu să-şi lărgească gama opțiunilor şi capacităților astfel încât să obțină maximum de profit din competențele disponibile, să-şi întărească mijloacele şi să atenueze riscul pe care îl presupune dependența de un singur lanț de valoare.

Cu titlu ilustrativ, în continuare sunt prezentate cazurile lanțurilor de valoare mondială în sectorul confecții de îmbrăcăminte.

Îmbrăcămintea este un sector cu un grad înalt de utilizare a mâinii de lucru, costurile salariale reprezentând 60% din prețul de cost. Asia a devenit principala regiune producătoare. Această tendință a început în anii '50 şi '60, odată cu implantarea în Japonia a industriilor europene şi americane. Într-o a doua etapă, activitatea s-a deplasat din Japonia spre Hong Kong (China), provincia chineză Taiwan şi Republica Coreea, care au jucat un rol predominant în anii '70-80. În anii '90, producția s-a orientat spre China şi alte țări din Asia precum şi spre câteva țări din America Latină.

În sectorul de îmbrăcăminte, lanțurile de valoare mondial porneşte de la prelucrarea materiilor prime, producerea de textile şi îmbrăcăminte la comercializare şi vânzarea *en detail.* Participarea la lanțul de valoare mondial poate avea loc prin inserarea în verigile acestuia:

- Asamblarea produselor importate (în mod obişnuit în zone libere situate în apropierea marilor porturi);
- Fabricarea de material de origine, în contul societăților transnaționale (specificațiile sunt date de societatea străină care este responsabilă de comercializare şi de imaginea de marcă. Furnizorii nu exercită nici un control asupra distribuției.
- Fabricarea de produse cu marcă proprie. Vânzarea de produse fabricate sub marca întreprinderii.

În sectorul de îmbrăcăminte există trei categorii de cumpărători: detaiiiştii, distribuitorii de marcă şi fabricanții de marcă. Detaiiiştii realizează 50% din importuri, distribuitorii de marcă şi fabricanții de marcă câte 20% fiecare şi diverşi alți cumpărători restul.

Detailiştii internaționali, precum Wal-Mart şi Sears Roebuck, care erau în trecut principalii clienți ai producătorilor de îmbrăcăminte sunt în prezent concurenții lor. În timpul anilor '80, numeroşi detail işti au început să facă concurență directă fabricanților şi distribuitorilor naționali de marcă cumpărând în plus produse asupra cărora îşi impun eticheta de marcă, care sunt vândute mai bine luat mărcile naționale fiind totodată mai rentabile pentru detail işti care pot astfel să elimine intermediarii.

În timp ce vânzarea *en detail* şi comercializarea se concentrează din ce în ce mai mult, fabricația constituie un proces pe cale de divizare. O informație

fiabilă fiind astăzi un element disponibil, detailiştii pot să urmărească mult mai îndeaproape deciziile de cumpărare ale consumatorilor, ceea ce le permite să formuleze cerințe mai multe furnizorilor lor, să-şi gestioneze mai bine stocurile, să se adapteze mai rapid şi să obțină livrări mai frecvente. Deoarece diverşi cumpărători de confecții de îmbrăcăminte caută din ce în ce mai mult să se aprovizioneze din străinătate, concurența între detailişti, distribuitori şi fabricanți s-a intensificat.

Fabricanții, fără uzine, foarte cunoscuți în sectoare de activitate precum încălțămintea de sport (Nike, Adidas, Puma) şi îmbrăcăminte de modă (The Gep, Liz Claiborne) nu fabrică nimic, ci se limitează să conceapă şi să comercializeze produsele. Jucând un rol de pionieri în aprovizionare pe plan mondial, aceste societăți au difuzat cunoştințe care pe urmă au permis furnizorilor străini să-şi consolideze propriile poziții în lanțul de valoare.

Pentru a face față noilor concurenți, distribuitorii de marcă renunță la anumite funcții auxiliare (precum alegerea modelelor şi fabricarea eşantioanelor) pe care le încredințează unor subcontractanți cărora le indică unde să-şi procure componentele necesare şi îşi reduc propriile activități de cumpărare şi distribuție. Ei îşi restrâng lanțurile lor de aprovizionare şi folosesc fabricanți mai puțin numeroşi dar mai capabili, adoptând sisteme mai riguroase de omologare a furnizorilor pentru a-şi îmbunătăți performanțele. În plus, ei reorientează puțin câte puțin cumpărările din Asia spre emisfera occidentală. Distribuitorii (şi mai mult detailiştii) ştiu în prezent că furnizorii din străinătate pot să-şi administreze toate aspectele producției, ceea ce oferă subcontractanților posibilitatea, prin înnodarea de rețele noi, să se lanseze în conceperea şi fabricarea de articole vândute – sub propria marcă.

Fabricanții de îmbrăcăminte, precum Levi Strauss, au fost puşi într-o situație dificilă, deoarece fabricanții străini pot adesea să ofere aceeaşi calitate, aceeaşi cantitate şi acelaşi service ca şi fabricanții naționali, dar cu costuri mai reduse. În SUA şi în Europa, comportamentul a numeroşi fabricanți de îmbrăcăminte mici şi mijlocii are în vedere îngroşarea rândurilor importatorilor deoarece nu mai pot să susțină concurența produselor străine ieftine.

Pentru numeroşi mari fabricanți, în țările industrializate, decizia de luat nu mai este aceea de a produce în străinătate ci de a-şi organiza şi administra producția cât mai bine. Aceşti mari fabricanți furnizează produse intermediare (țesături croite, fire, nasturi şi garnituri) către mari rețele de furnizori străini, în mod obişnuit în țările vecine cu care au încheiat acorduri comerciale de reciprocitate care permit ca îmbrăcămintea asamblată în străinătate să fie reimportată plătindu-se taxe numai asupra valorii adăugate realizate în străinătate.

Acest tip de subcontractare internațională există în toate regiunile lumii. În SUA, el se numeşte programul 807/9802 sau „fabricarea în cooperare" (USITC 1997), principalii furnizori ai fabricanților americani aflându-se în

Mexic, America Centrală şi Caraibe, aproape de piață şi unde salariile sunt mici. Fabricanții de marcă au tendința de a pune accentul nu atât asupra producției cât asupra comercializării valorificând imaginea lor de marcă şi punctele lor de vânzare. Sara Lee Corporation, care este unul din *ca* .nai mari fabricanți de îmbrăcăminte din SUA, recent a făcut cunoscut că nu va mai fabrica produsele pe care le vinde sub marca sa.

În ceea ce priveşte fabricanții de îmbrăcăminte din țările în curs de dezvoltare, aceştia trebuie să înceapă prin stabilirea de legături cu fabricanții de marcă. Pentru a realiza acest lucru, cel mai uşor a fost să fabrice, prin subcontractare, în cadrul programului american 807/9802. Dar aceste activități – adesea realizate în zone libere – nu au deloc valoare adăugată. Întreprinderile americane care apelează la fabricarea în cooperare au tot interesul să reducă la minim cumpărarea pe plan local a componentelor deoarece numai cele de origine americană sunt scutite de taxe vamale atunci când produsul finit este neexpediat în SUA. Există în Europa un sistem asemănător, numit sistemul de prelucrare extern, principalii furnizori aflându-se în Africa de Nord şi Europa de Răsărit. La fel şi în Asia în general, unde fabricanții implantați în țările în care salariile sunt relativ ridicate, precum Hong Kong (China) îşi subcontractează şi asamblează produsele în China sau în alte țări în care costurile salariale sunt mai mici.

Etapa următoare, după prelucrarea produsului destinat exportului constă în stabilirea de legături cu detailiştii mondiali sau cu distribuitori de marcă în contextul unei fabricații subcontractate a materialului de origine sau a produselor complete. Prin simplă comparare cu asamblarea de inputuri importate, fabricarea integrală transformă în întregime relația dintre cumpărător şi furnizor într-o direcție care acordă acestuia din urmă mai multă autonomie şi mult mai mari posibilități de învățare şi de inovare. Această fabricație integrală este necesară, deoarece detailiştii şi distribuitorii care comandă îmbrăcămintea nu cunosc decât limitat modul în care este fabricată. Hong Kong-ul, Taiwanul, Republica Coreea şi China au utilizat această strategie pentru a promova durabil o dezvoltare orientată spre export.

Principalii furnizori de îmbrăcăminte către Europa, precum Turcia şi mai multe țări din Europa de Răsărit printre care şi România, par de asemenea să adopte puțin câte puțin modelul fabricației integrale. Fabricanții din aceste țări trebuie să dobândească competențele şi resursele necesare pentru a întreprinde activitățile mai diversificate pe care le presupune acest tip de producție. Acest angajament oferă noi posibilități de inovare şi de tranziție spre fabricarea de produse vândute sub propria marcă. Ei permite întreprinderii locale să învețe să cunoască preferințele cumpărătorilor străini precum normele internaționale privind prețurile, calitatea şi livrarea mărfurilor la export. El generează, de asemenea, legături puternice în amonte în cadrul economiilor naționale, deoarece fabricanții de material de origine trebuie să asigure surse

de aprovizionare pentru numeroase inputuri, inclusiv acelea care trebuie să fie importate. Furnizorul poate să învețe mult de la cumpărător în ceea ce priveşte natura segmentelor din amontele şi avalul lanțului de fabricație şi de vânzare a îmbrăcămintei, cunoaştere care poate ulterior să devină un solid atu pe planul concurenței.

Unul din mecanismele care facilitează cel mai mult, pentru industriile de export ajunse la maturitate, precum fabricanții de îmbrăcăminte din estul Asiei, trecerea la activități cu mai multă valoare adăugată îl constituie procesul „de fabricare în triunghi" (subcontractare logistică pe plan mondial) care este un sistem conform căruia cumpărătorii mondiali lansează comenzi fabricanților cu care au lucrat în trecut, care subcontractează în întregime sau o parte din producția cerută filialelor implantate în țările în care salariile sunt mici (China, Guatemala, Indonezia). Aceste uzine din străinătate pot fi definite ca filiale, coîntreprinderi sau subcontractanți independenți. Triunghiul este complet atunci când articolele finite sunt expediate direct cumpărătorului străin în cadrul contingentelor pe care SUA le-au acordat țărilor exportatoare.

5.5. Crearea cadrului instituțional şi organizatoric de sprijinire a inovării şi învățării de către întreprinderi

Cadrul instituțional are un rol important în obținerea de către întreprinderi a informațiilor, competențelor, finanțării şi a tuturor elementelor de care are nevoie în condițiile în care procurarea acestora se dovedeşte a fi dificilă pe piețele deschise. Crearea unui mediu economic favorabil s-a dovedit a fi indispensabil pentru asigurarea unei dezvoltări industriale dinamice.

Cadrul instituțional trebuie să ofere o serie de servicii de bază pentru industrie precum: promovarea investițiilor străine, prestarea de servicii pentru sprijinirea exportului, oferirea de informații privind piețele, exporturile, importurile, acordarea de asistență pentru gestiune. În acest context:

- Centrele de învățare tehnologică asigură:
  - furnizarea de informații tehnologice întreprinderilor mai ales în ceea ce priveşte TI-ul (rețele, logicieli, utilizarea Internetului şi a Intranetului, bazele de date);
  - sprijinirea soluționării problemelor, oferirea de servicii de asistență şi întreținere a întreprinderilor;
  - formarea salariaților pentru aplicațiile tehnologiei informației.
- Centrele de metrologie, de normalizare, de încercări şi de control a calității trebuie:
  - să elaboreze norme naționale;

- să acorde asistență întreprinderilor pentru a le ajuta să răspundă cerințelor normelor Organizației Internaționale de Standardizare ISO (organizarea întreprinderilor conform normelor şi regulilor ISO, încercarea produselor pentru a garanta conformitatea lor cu normele, furnizarea de asistență tehnică întreprinderilor);
- furnizarea de asistență întreprinderilor în ceea ce priveşte calibrarea instrumentelor.

- Centrele de promovare a productivității care trebuie să ofere asistență întreprinderi or în ceea ce priveşte îmbunătățirea calității, productivității şi eficienței.
- Organisme de popularizare a tehnologiilor care trebuie:
  - să difuzeze tehnologiile disponibile către întreprinderile ce nu dispun
    de capacități tehnice;
  - să furnizeze asistența întreprinderilor pentru a le ajuta să aplice tehnologiile din producția proprie;
  - să difuzeze informații privind tehnologiile disponibile;
  - să participe la identificarea problemelor şi să faciliteze accesul la sursele tehnologice pentru soluționarea lor;
  - să furnizeze servicii de consultanță pentru acordarea de asistență întreprinderilor pentru ca aceasta să poată să-şi depăşească dificultățile imediate;
  - să promoveze cooperarea între IMM-uri şi întreprinderile mari.

Laboratoarele de cercetare-dezvoltare care trebuie:

- să pună la punct noi procedee şi produse;
- să pregătească întreprinderile prin intermediul demonstrațiilor practice şi oferirea de servicii de popularizare;
- să pună la punct noi tehnologii;
- să asigure importul şi difuzarea tehnologiilor străine, adaptarea la nevoile locale şi implementarea acestora în colaborare cu întreprinderile.

După cum se poate observa, unele organizații oferă servicii cu caracter general pentru a se răspunde nevoilor care nu sunt specifice numai anumitor ramuri de activitate. În acest sens, pot fi menționate centrele de informare care reprezintă un mijloc prin intermediul căruia se permite întreprinderilor accesul fără cheltuieli la totalitatea cunoştințelor disponibile şi organizațiile care se ocupă de descoperirea şi promovarea talentelor existente în întreprinderi. Alte organizații, în schimb, oferă servicii specifice în general utilizabile în orice ramură a industriei. Centrele de promovare a productivității, de exemplu, sunt

folosite adesea pentru difuzarea metodelor moderne de control a asigurării calității. Alte organizații sunt strâns asociate industriilor pe care le deservesc în măsura în care ele au nevoie de resurse umane şi materiale specializate pentru a furniza serviciile de care industriile respective au nevoie. Aceste organizații se diferențiază şi prin gradul lor de implicare în soluționarea problemelor tehnice cu care se confruntă întreprinderile.

Numeroase țări în curs de dezvoltare, printre care se numără şi țara noastră au pus în funcțiune astfel de organizații care se inspiră din cele existente în cadrul țărilor dezvoltate, dar care se confruntă cu o serie de disfuncționalități: calitatea serviciilor oferite este adesea necorespunzătoare, adesea nefiind conforme cu nevoile sectoarelor industriale; personalul lor este puțin motivat şi remunerat necorespunzător; obiectivele vizând crearea de noi tehnologii sunt adesea lipsite de realism.

Un rol deosebit de important trebuie să-l joace organismele implicate în atragerea investițiilor străine, sarcină ce s-a dovedit a fi deosebit de complexă. Practica a dovedit că, în acest sens, este necesară crearea unui mediu politico-economic propice. Piața investițiilor străine directe nu poate funcționa eficient decât dacă țările şi regiunile care urmăresc să le atragă, alocă resurse suficiente pentru difuzarea informațiilor privind posibilitățile de afaceri astfel încât investitorii potențiali să fie în cunoştință de cauză cu realitățile existente. Sintetic, reuşita în promovarea investițiilor străine, presupune:

- Stabilirea unui cadru de politică economică propice dezvoltării economice (politici macroeconomice, comerciale şi industriale; infrastructura; articularea priorităților de dezvoltare pe plan regional; definirea obiectivelor dezvoltării industriei; determinarea naturii şi mărimii stimulentelor pentru atragerea investițiilor străine).
- Definirea rolului pe care trebuie să-l joace investițiile străine în dezvoltarea economică (identificarea principalelor sectoare industriale către care trebuie mobilizate investițiile străine, determinarea priorităților în ceea ce priveşte formele de organizare: filiale, întreprinderi comune, fuziuni sau achiziții).
- Punerea în funcțiune a unui cadru adecvat pentru promovarea investițiilor (desemnarea unui organism național unic şi a unor organisme pe plan regional; garantarea autonomiei de finanțare; definirea unor mecanisme de coordonare cu alte instituții guvernamentale interesate).
- Evaluarea avantajelor competitive (identificarea punctelor slabe şi tari ale destinațiilor potențiale pentru a atrage prioritar investițiile),
- Organizarea unei campanii de promovare bine orientată spre investitorii străini selecționați (pregătirea contactelor cu investitorii

străini potențiali, identificarea celor mai atrăgători investitori potențiali).

- Satisfacerea cerințelor investitorilor interesați, inclusiv prin furnizarea de servicii postinvestiție pentru a garanta realizarea avantajelor potențiale.

O importanță deosebită pentru promovarea inovării şi învățării revine constituirii de parcuri industriale şi stabilirii de zone libere. Parcurile industriale sunt amenajate şi subdivizate în parcele pe baza unui plan director care prevede drumurile, mijloacele de transport şi serviciile de utilitate publică oferite. De asemenea, în cazul parcurilor industriale, pot fi oferite instalații şi servicii de interes comun precum: ateliere de proiectare, servicii financiare, de formare, de avizare tehnică, de informare, hoteluri, săli de conferință etc. De asemenea, pentru atragerea personalului calificat şi a investitorilor străini, parcurile industriale pot fi amenajate astfel încât să ofere locuințe, servicii medicale, magazine, unități de învățământ. Oferind o infrastructură fizică adecvată şi un cadru juridic şi instituțional, parcurile industriale reduc costurile şi riscurile de orice fel.

Zonele libere industriale sunt utilizate de țările ce urmăresc să creeze un sector al industriei prelucrătoare orientat spre export dar care sunt lipsite de capacități tehnice sau administrative necesare prin acordarea de facilități privind importul de maşini, echipamente, materiale. Parcurile ştiințifice şi tehnologice se adresează industriilor cu tehnologie avansată şi oferă servicii de sprijin, consultanță tehnică prin intermediul rețelelor care cuprind institute de C-D, servicii pentru asigurarea finanțării şi mobilizarea capitalului risc şi pentru căutarea de parteneri pentru înființarea de întreprinderi comune.

Bibliografie

Adriaanse, A.; Bringezu, S.; Hammond, A.; Moriguchi, Y.; Rodenburg, E.; Rogich, D. and Schutz, H., *Resource Flows: The Material Basis of Industrial Economies,* World Resources Institute, Washington, DC, 1997

AID Environment, *Strategic Environmental Analysis: A New Planning Framework for Sustainable Development,* AID Environment, Amsterdam, 1997

Baldock, D., „Developing and Using Agri-environmental Indicators for Policy Pur-poses: OECD Country Experiences" în OECD *Environmental Indicators for Agriculture,* vol 2, *Issues and Design,* OECD, Paris, 1999

Barbier, E.B., „The Concept of Sustainable Economic Development", *Environmental Conservation,* 1987.

Barnard, G., *Cross-cultural Communication. A Practicai Guide,* Casseli, London, 1995.

Baumert, K.A. and Petkova, E., *How will the Clean Development Mechanism Ensure Transparency, Public Engagement and Accountability?,* World Resources Institute Climate Notes, Washington, DC, 2000.

Bădileanu, Marina, „Analiza impactului taxelor de mediu asupra economiei naționale cu ajutorul modelelor de echilibru general", *Oeconomica,* nr. 2/2002.

Bergeson, H.O.; Parmann, G. and Thommessen, O.B. (eds.), *Yearbook of International Co-operation on Environment and Development, 1999/2000,* Fridtjof Nansen Institute, Norway and Earthscan, London, 1999

Bonciu, Florin, „Investițiile străine directe în România în contextul Europei Centrale şi de Sud-Est", *Oeconomica,* nr. 2/2002.

Boşcanu, Voicu, „Competitivitatea şi structura proprietății în industria prelucrătoare din România", *Oeconomica,* nr. 2/2002.

Cartas, Maria, „Industria prelucrătoare – tendințe structurale", *Probleme economice,* vol. 13-14,2002.

Cămăşoiu, Camelia, „Identificarea decalajelor dintre România şi țările membre UE în privința instrumentelor economice de protecție a mediului - protecția apelor", *Probleme economice,* vol. 74, 2003.

Cămăşoiu, Camelia, „Protecția apei – reducerea poluării cu ajutorul instrumentelor economice", *Probleme economice,* vol. 68, 2003.

Cămăşoiu, Camelia, „Sistemul integrat al indicatorilor dezvoltării durabile", *Probleme economice,* nr. 39-40, 2001.

Ciutacu, Constantin, „Restructurarea industrială de ta teorie la efecte practice", *Probleme economice,* nr. 38, 2000.

Croitoru, Lucian, „Competitivitatea industriilor prelucrătoare româneşti", *Oeconomica,* nr. 3/2002.

Dobre, Gheorghe, „Investiții în economia națională şi împrumuturi străine contractate de România în secolul al XX-lea", *Probleme economice,* vol. 80, 2003.

Dochia, Aurelian, „Politici industriale. Argumente, instrumente, experiențe", *Oeconomica,* nr. 3-4/1997.

Iancu, Aurel, „Industrii strategice si criterii de determinare", *Oeconomica,* nr. 1/2003.

Iancu, Aurel, „Industrii strategice si criterii de determinare", *Oeconomica,* nr. 1/2003.

Idu, Nicolae, „Stadiul negocierilor în vederea aderării la UE a statelor candidate din Europa Centrală si de Est. Analiză comparativă", *Oeconomica,* nr. 4/2001.

Industria constructoare de maşini în perspectiva integrării în UE, Maria Cartas, nr. 5-6, 2001.

Isărescu, Mugur, „Şansele dezvoltării economico-sociale a României în condițiile globalizării şi integrării în UE", *Oeconomica,* nr.4/2001.

Mereuță, Cezar, „Sectoare industriale prioritare şi scenarii posibile de alegere a priorităților în politica industrială a României", *Oeconomica,* nr. 2-3/1999.

Pittman, Russell, „Reforma Regiilor Autonome: România trebuie să adopte noua ortodoxie a separărilor pe verticală", *Oeconomica,* nr. 1/2003.

Popescu, Florentina, „Avantaje şi dezavantaje ale integrării României în UE", *Oeconomica,* nr. 1/2002.

Russu, Corneliu, „Costuri ale integrării de mediu în UE", CIDE, *Probleme economice,* nr. 45-46, 2001.

Russu, Corneliu, „Determinări şi implicații ale modificărilor structurale în industria prelucrătoare", *Probleme economice,* vol. 92, 2003.

Russu, Corneliu, „Evaluarea competitivității produselor şi sectoarelor industriale româneşti pe piețele internaționale", *Probleme economice,* vol. 49, 2003.

Russu, Corneliu, „Formularea ipotezelor şi construirea scenariilor privind evoluția în perspectiva anului 2010 a industriei româneşti şi a ramurilor industriale. Definirea măsurilor şi instrumentelor economico-sociale necesare aplicării politicii industriale", CIDE, *Studii şi cercetări economice,* vol. 9-10, 2003.

Russu, Corneliu, „Politica industrială a României. Experiențe comunitare şi imperative pentru industria românească", *Oeconomica,* nr. 4!I, 2001.

Russu, Corneliu, „Provocările globalizării şi capacitatea de răspuns a industriei româneşti", *Oeconomica,* nr. 3/2001.

Zaman, Gheorghe, „Profitabilitatea şi dimensiunea întreprinderii în economia României", *Oeconomica,* nr. 1/1999.

"Gerer le changement, Groupe d'experts de haut niveau sur Ies implications economiques et sociales des mutation industrielles", *Rapport final,* Commission Europeenne, Direction generale de l'emploi, des relations industrialles et des affaires sociale, Unite U/D.3,1998.

"La competitivite par l'innovation et l'appretissage", *Rapport sur le developpement industriei 2002/2003,* ONUDI, Viena, 2002.

"Rapport mondial sur le developpement humain 2003", *Economica,* PNUD, 2003.

Communication de la Commission au Conseil au Parlement Europeen, au Comite economique et social et au Comitédes regions, *La politique industrieile dans une Europe eiargie,* Commission des Communautes Europeenes, Bruxelles, 11.12.2002, COM (2002) 714 final.

Communication de la Commission au Conseil Europeen de printemps, Barcelone, *La strategie de Lisabonne – Reussir le changement,* Commission des Communautes Europeennes, Bruxelles, 15.01.2002.

Communication de la Commission sur la mise en oeuvre des grandes orientation de politique economique pour 2003-2005, Commission des Communautées Europeenne, Bruxelles, 21.01.2004.

Communication de la Commission, *Developpement durable en Europe pour un monde meilleur: strategie de l'Union Europeenne en faveur du developpement durable* (Proposition dela Commission on vue du Conseil Europeen de Göteborg).

Communication de la Commission, *L'economie de l'UE: Bilan 2003, synthese et conclusion principales,* Commission des Communautes Europeennes, Bruxelles, 26.11.2003, COM (2003) 729 final.

Communication de la Commission, La politique d'entreprise dans l'economie de la connaissance, *Proposition de decision du Conseil relative â un programme pleoriannuel pour Ies entreprises et l'esprit d'entreprise,* Commission des Communautes Europeennes, Bruxelles, 11.05.2000, COM (2000), 256 final/2, 2000/0107 (CNS).

Document de travail des services la Commission, Cap sur l'entreprise Europe, *Programme de travail pour la politique d'entreprise 2000-2005,* Commission des Communautes Europeennes, Bruxelles, 08.05.2000, SEC (2000)771.

Economia mondială In cifre, Institutul Național de Statistică, Bucureşti, 2003.

"Opter pour la croissance: Connaissance, innovation et emploi dans une societe fondee sur la cohesion", *Rapport au Conseil Europeen de printemps du 21 onars 2003 sur la Strategie de Lisabonne pour le rennouveau economique, social et environmental,* Commission Europeenne.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 35/2005

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

THEORETIC AND PRACTICAL APPROACHES TO THE FDI ROLE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ROMANIA

Gheorghe ZAMAN
Valentina VASILE

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

1. TRENDS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AT WORLD LEVEL..... 605
2. FDI SIZE AND DYNAMICS IN ROMANIA 608
    2.1. For the period 1991–2005 608
    2.2. FDI in the first semester of 2005..... 614
    2.3. FDI forecasts for the period 2005-2008..... 615
    2.4. Territorial distribution of FDI 615
    2.5. Sectoral structure of FDI 619
    2.6. FDI structure after country of origin and economic groups 624
    2.7. Fields of interest for FDI in Romania 628
3. FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN THE BANKING SECTOR OF ROMANIA..... 630
4. FOREIGN DIRECT INVESTMENTS, PAYMENT BALANCE AND FOREIGN DEBT..... 634
5. FDI AND LABOUR MARKET 639
6. MACROECONOMIC DIMENSION OF FDI..... 646
7. FDI AND THE BUSINESS ENVIRONMENT..... 651
LITERATURE 659

1. TRENDS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AT WORLD LEVEL

Foreign direct investments (FDI) are one of the most complex forms of manifestation of phenomena and processes of foreign market globalisation related to and dependent on the expansion of the number and activities of multi- and transnational corporations (TNC) at world level.

In accordance with some estimates (World Investment Report, 2002) in 2002 there were about 65.000 trans-national corporations with approximately 850.000 agencies in the entire world, in which 54 millions employees developed their activity, against 24 millions in 1990. For the same years, TNC sales represented 19 trillions dollars more than twice than the level of world exports in the year 2001, as compared to 1990 when world exports and TNC output were at about the same level. In the period 1990 – 2001, FDI increased from 1.7 trillions dollars to almost 19 trillions dollars and their agencies generate 10% from the world gross domestic product, and a third from world exports.

The growth of world production , as it is showed in the World Investment Report 2002, had as main influence factors the **liberalisation policy** and the opening of markets that allowed for various types of FDI; **the swift technological changes** with increasing costs and risks and which determined companies to enter on markets and share the costs and risks; the **increase of competitiveness**, that compelled companies to search for new ways of increasing their efficiency, including by conquering new markets, by diminishing costs, and by realising new forms of production ownership and contractual arrangements, including localising their activities abroad.

The largest part of FDI, of about 68.4% in 2001 remains concentrated in developed countries, from which 43.9% in EU countries, with 27.9% for the developing countries, and the rest of 3.7% going to the countries from Central and Eastern Europe.

From Table 1.1 we may retain a series of important aspects related to FDI at world level, respectively:

- the FDI dynamics in the period 1982-2001 was the highest against the one of other relevant macroeconomic indicators (GDP, exports, employment);
- FDI, as well as sales and exports linked to it have recorded very high paces even if from one sub-period to the other they had different sizes;

– the number of employees within foreign agencies has increased about three times, a fact which reflects the capacity of FDI to create new labour places.

Table 1.1

FDI and world production relevant indicators in the period 1982-2001

	Value in current prices (billions.$)			Annual average growth (%)			
	1982	1990	2001	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2000-2001
- FDI stock entries	784	1874	6846	15.6	9.1	17.9	9.4
- Sales of foreign subsidiaries	2541	5479	18517	16.9	10.5	14.5	9.2
- Gross output of foreign subsidiaries	594	1423	3495	18.8	6.7	12.9	8.3
- Activity of foreign subsidiaries	1959	5759	24952	19.8	13.4	19.0	9.9
- Foreign agencies export	670	1169	2600	14.9	7.4	9.7	0.3
- Employed in foreign subsidiaries (ths.)	17987	23858	53581	6.8	5.1	11.7	7.1
- GDP (current prices)	10805	21672	31900	11.5	6.5	1.2	2.0
- Gross formation of fixed capital	2285	4841	6680	13.9	5.0	1.3	…

***Source**: UNCTAD based on data with respect to FDI/TNC and own estimates.*

The cyclic variations of the FDI dynamics for the period 1982-2001 reflects the influence of the business cycle, of banking activity, but anyway the relation between FDI and the level and rhythm of world GDP remains positive. Nevertheless, the relation between GDP and FDI is not uniform for all groups of countries. In developing countries, and in the countries of Central and Eastern Europe a weaker intensity of the link is found, than for developed countries.

According to the shared expert estimation the FDI development is promising on medium and long term, as the main TNCs will continue their expansion under the form of mergers and acquisitions in developed countries, and as greenfield investments in developing countries. UNCTAD sources indicated that Central and Eastern European countries, among which Romania, represent the most favoured economies as priority of FDI location for the future. The potential of these countries with respect to FDI continues to remain very high, especially because in some of these the privatisation of the utilities and infrastructure is still at the beginning. As the FDI stock increases, the reinvestment potential of the profit for FDI grows as well. For TNC, the placement of FDI is rather achieved according to economic criteria and less depending on nationality.

The significance of FDI for GDP, the employment degree, the added value of the branches and the profits are in a continuous increasing process in developed countries, as well as in developing countries, in some countries, especially in small ones, the share of FDI being very important. Thus, in Ireland, the number of employees in companies with FDI portfolios is of about 37%, in Sweden of 31%, in the United Kingdom of 20%, USA 16%, Singapore 49%, and in Malaysia 43%.

In Mexico and Singapore, for instance, one third of global profit at country level is achieved by foreign companies of the processing industry.

The share of foreign companies in host countries is smaller in case of profit than in the case of other macroeconomic variables, and as the difference between the value added and profits is represented chiefly by incomes, it results that consequently the employees of foreign companies are better paid than the ones of domestic companies. Another explanation could be correlated to the behaviour of foreign companies which do not show high interest in achieving big profits that would be taxed in the host country.

The innovation activity of foreign companies in host countries, according to UNCTAD data has a lower share in the total volume of research activities, innovation-development, as compared to the weight of the latter in production. This weight varies from one country to another and from one period to the other.

2. FDI SIZE AND DYNAMICS IN ROMANIA

2.1. For the period 1991–2005

The annual FDI evolution in Romania, after 1990, was determined by a complex of internal and external economic and social factors, as well as political ones that acted under the imperative of Romania's transition to a liberalised, competitive market economy, and of preparing Romania's accession to EU, and under the one of the globalisation process

The analysis of the determining factors of FDI might be performed by taking into account the position and interests of the host country and of the foreign investors, the specifics of the national economy, of its sectors, of the business climate, along with the situation of the infrastructure, and the legal-institutional framework, etc.

Romania's economy is of interest for foreign investors as result of some aces, **comparative advantages** which, mainly, refer to:

- attractive production factors, among which the highly skilled and cheap labour force, some natural resources (oil, gas, wood, soil suitable for agriculture);
- predominance of the private sector in the entire economy and the relatively diversified structure of the economy;
- the geographic position which is important for international economic relations;
- a stable, democratic political regime;
- NATO membership and an advanced stage of preparing the accession to EU;
- functional market economy and a legal-institutional regime which guarantees to foreign investors the integrity of their investment and of property, the transfer of profits, as well as some facilities, the convertibility of the national currency;
- a relatively low level of foreign indebtness;
- macroeconomic stability and economic-financial indicators with favourable evolution;
- preponderance of EU member states in international economic relations of Romania.

On the other hand, Romania has also a series of **relative shortcomings** and some potentialities that have not yet been put into good use, from which we remind:

- a low level of economic and social development against the European context;
- weakly developed capital market, underdeveloped currency economy, undercapitalised trading companies, and an insufficiently developed credit institution;
- a relatively high level of corruption;
- obsolete manufacturing technologies;
- insufficiently developed infrastructure;
- insufficient use of the industrial, agricultural and tourism potential of the country.

The volume of the net FDI stock, accumulated in Romania in the period 1991–2004 is of 10.7 billions Euro, which by no means do reflect the economic and social possibilities and potential of Romania. A comparative analysis with other countries in transition from Central Europe underpins that investments per capita in our country are several times smaller, which represents for the decision makers a challenge and, at the same time, a reason for analysing and rendering operational the mechanisms and instruments that would lead to increasing the attractiveness for foreign investors.

In 2004, the foreign investments per capita in Romania were of 520 $, whereas in other neighbouring countries with a transition economy they were of 4680 $ in the Czech Republic, 2970 $ in Croatia, 2700 $ in the Slovak Republic, 2700 & in Hungary, 1680 $ in Poland, 790 $ in Bulgaria, and 660 $ in Albania, etc.

Picture 1

Foreign direct investments per capita in the year 2004 ($/per capita)

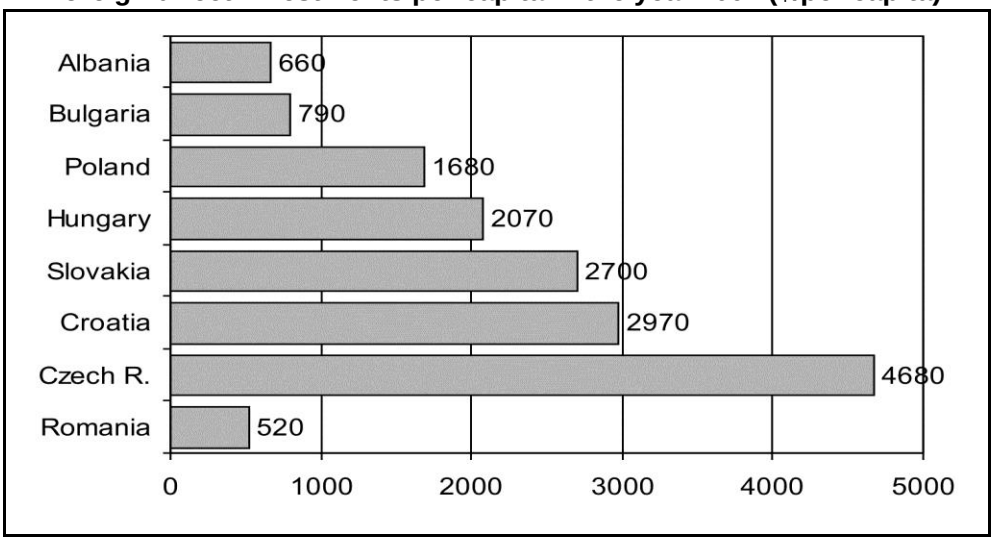

In the period 1991-2000, the annual FDI volume has been variable and did not exceed the level of one billiard Euro, in some years being even under this level, of 300 – 400 thousands Euro (see Table 2.1 and Appendix 1).

Table 2.1

Number of trading companies with foreign participation to capital and the value of subscribed share capital in the period 1991 – 2004

Indicators		1991-2004
Number of trading companies	number	99903
Value of subscribed stock capital	Total expressed in national currency – billions ROL	259494,8
	Total expressed in foreign exchange equivalent – thousands USD	13319,6
	Total expressed in foreign currency equivalent – thousands Euro	10767,6

Source: *Statistical synthesis, National Office of Trade Registry, June 2005.*

Picture 2

Subscribed social capital, thousands euros, 1991-2004

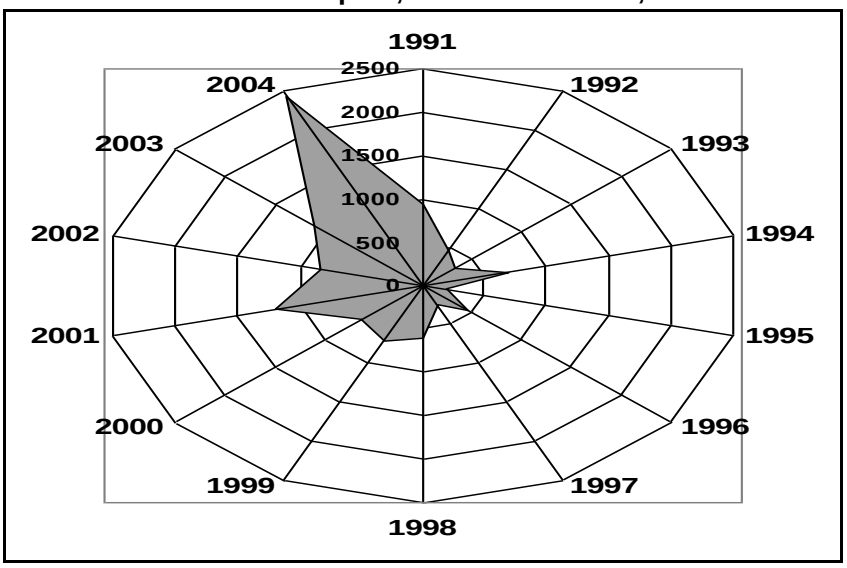

Source: *Statistical synthesis, National Office of the Trade Registry, June 2005.*

Picture 3

Number of trading companies with foreign participation to capital (1991-2004)

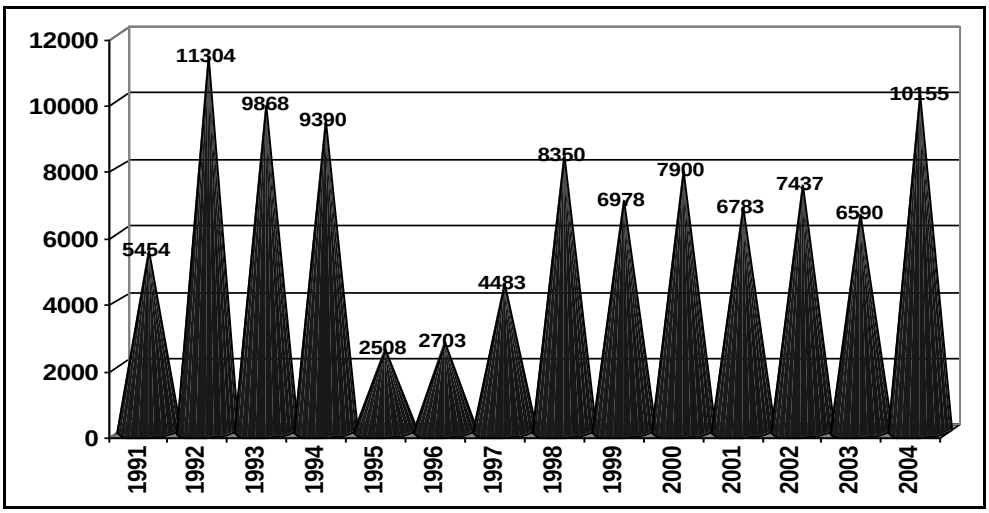

Source: *Statistical synthesis, National Office of the Trade Registry, June 2005.*

The relatively slow evolution of FDI in Romania, in relation to the financing needs of its economic and social development had a series of **explanatory** causes-factors **of objective and/or subjective nature** that acted with various intensities from one period to the other (Anghel I, 2002, Zaman Gh, 1998). If the objective factors are more difficult to counteract, the subjective factors represent a field on which the competent decision factors can efficiently intervene.

Within the category of **objective factors** we include:

- ***the initially extreme low level*** of FDI in the year 1989 in Romania, the lack of experience in the field, as well as the high transition costs to the market economy;
- ***mistrust and hesitation of foreign investors*** with respect to the ***economic and political stability*** of the at the beginning of the radical economic and social reforms in the process of transition towards market mechanisms;
- the negative impact of some external factors in the area, among which the ***Gulf war, the war in former Yugoslavia, the dismemberment and political instability*** of some countries in the area;

- ***the lack and inherent gaps of an institutional and legislative frame***, insufficiently trained to promote FDI, especially in the first years of transition;
- the ***severe economic decline*** in the first transition decade (1990-1993 and 1996-2000) which showed itself by a drastic decrease of GDP, of the industrial production and of services;
- the high demand of ***FDI*** in Central and Eastern Europe against the limited availabilities of the offer of foreign investors;
- ***the weak direct investment potential***. abroad of neighbouring countries that were faced, more or less with the same transition difficulties, as Romania what had as result the sensible diminishment of commercial changes among countries in the area.

Next to the mentioned objective factors, a series of **subjective factors** triggered the reticence of foreign investors to come in Romania, among which:

- ***the lack of stability and predictability*** of the legal-institutional frame and ambiguity of some legal regulations;
- ***incoherence of reform strategies and frequent changes*** in them at national and sectoral level, depending on power shifts and even on ministers' changes, the doctrine-scholastic disputes of the politics with respect to the exclusivity of shock and gradual therapies, eluding and misappropriating the approach of some basic issues regarding the necessary and sufficient pace of various components of reforms and transition depending on the amplitude and depth of unavoidable changes and restructuring;
- ***insufficiency and underperformance of vocational-managerial training*** of the ministries' leadership, unfavourably marked by the appointment in important decision positions on political criteria, according to an algorithm and neglecting thereby the precedence of the professional criterion, irrespective of political colour;
- denial due to ***political debate*** reasons of any achievements of the former regime by the regime in power who, in order to prove that it makes reforms, simply resorts to surface changes, make-over (changing the name of institutions) without changing competencies, and without trying to make the institutions functional with respect to fundamental and not formal issues;
- delays, or hastening under the pressure of terms, and repeated reluctance in developing several restructuring operations, including the slowed down privatisation of a heavy, confuse legal frame; and which was frequently changed – so that it didn't allow to the strategic investors and not only to them to plan ahead, to elaborate and justify programmes and plans on medium- and long term;

– the adoption of some ***bushy privatisation laws*** with a high degree of difficulty in enforcement which, unfortunately, did not succeed in combining the principle of economic efficiency with the one of social justice, in retrospective and prospective vision, as initially intended. They generated confusions and ambiguity on long term with respect to the ownership regime and, implicitly, the lack of motivation for lasting investments.

If, in the first years of transition, FDI were focused on small businesses, especially in the field of services and trade, and less on industry, chiefly after 2000 the large privatisation took place which included also state trading companies from industry and tourism, from the banking sector and infrastructure. This explains, by and large, the annual variation of the FDI level between 0.82 and 2.4 billions Euro for this period. In parallel, the improvement of the economic-financial performances of the country (an annual GDP increase of more than 4.5%, the diminishment of inflation to a single figure in 2004, etc.) has led to the emergence of large „green field" foreign investments, complementary to the ones relaying on purchasing State-owned assets, within the privatisation process. It should be noticed that in 2004, the share of FDI in total investments for the period 1991-2004 was of 22.7%.

Picture 4

Structure of subscribed social capital, in the period 1991-2004

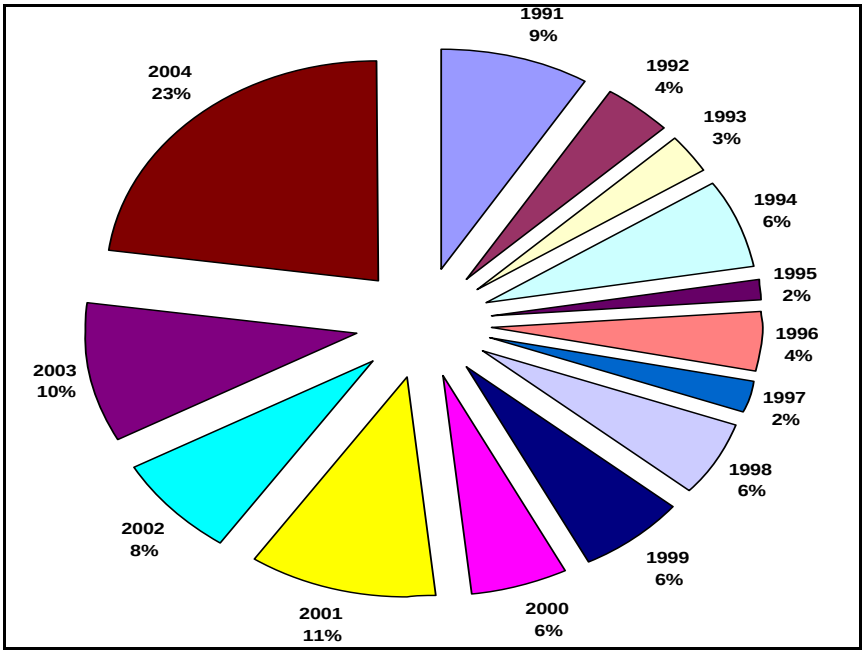

Source: *Statistical synthesis, the National Office of the Trade Registry, June 2005.*

For the future it is to be expected that the volume of foreign investments will grow due to the total privatisation of the Romanian Commercial Bank (3 billions Euro) and of CEC (Savings Bank), and of some other utilities (gas and electricity distribution), as well as because of some complementary share packages of the State to trading companies with majority private capital. Also, it is to be assumed that the volume of „green field" investments shall grow as well, especially after Romania becomes an EU member.

An issue of theoretical character, but also with a practical one, is referring to the ***optimum level of FDI on various periods of time, as well as to the maximum threshold to which FDI shall increase in Romania***, after which a decrease will follow, being replaced by the domestic capital, as shows the experience of other countries in this field. It is known that the foreign investor, at a given moment, might leave a host country in favour of another one, pursuing the increase of the profit volume, and to enter on new markets, as well as to increase the competitiveness level.

2.2. FDI in the first semester of 2005

In the first semester of the year 2005, the FDI volume was of 1.48 billions Euro, with an increase of 14.88% against the same period of the preceding year, with the highest entries of investments recorded in the months of May and June, of about 1 billion Euro. The number of new companies with the participation of foreign capital was of 5723 for the analysed period, against 4564 in the similar period of the previous year. In accordance with the estimates of NBR, the annual volume of FDI at the end of 2005 will exceed 3 billions Euro, considering the privatisation of CBR and CEC which are both underway, and the one of some utilities.

The largest part of the value volume of FDI for the first semester of 2005 was oriented on industry (68%), the weight of services being lower, as result of the fact that Romania offers a series of **advantages** in the field, among which we mention the relatively low level of land, access to a relatively good infrastructure, cheap and skilled labour force, low exploited production capacities, and the tradition of the industrial sector.

Some experts consider that FDI contributes to the „re-industrialisation" and diversification of production within the Romanian economy on new, more performing bases, in accordance with the trends and requirements of the market.

The analysis of FDI with significant economic impact (more than 1 billion Euros) shows at the half of the year 2005 a prevalence of the fields with a relatively high added value, such as: telecommunications (1012 mill. USD – 24.87% from total); services (537 mill. USD – 13.2%); trade (1470 mill. USD – 11.56%); power industry (431 mill. USD – 10.59%); machine building industry

(325 mill. USD – 7.97%); wood, pulp and paper industry (285 mill. USD – 7%); metal industry (217 mill. USD – 5.38%).

2.3. FDI forecasts for the period 2005-2008

The forecasts with respect to the evolution of FDI for the years 2005-2008 show, according to the data of the National Commission for Prognosis, an upward evolution in 2005 against 2004, after which a **maximum limit** at the level of about 3.8 billions Euros annually is expected, which, of course, could be exceeded in event that the investment policies of Romania will succeed to intensify a series of mechanisms and financial incentives specific to the field. On the other hand, in computing the FDI forecast on long term, we should also take into account that foreign investors do not stay but for limited periods of time in the host country, as they are permanently searching for more profitable fields and countries.

Currently Romania finds herself on an ascending trend of increasing the absorption capacity of FDI, as result of rising the functionality level of the market economy and of the rigours imposed by taking over the provisions in the matter contained by the acquis communautaire.

2.4. Territorial distribution of FDI

It is known that the investment factor, in general, and especially FDI represent a propeller of regional economic development, with effects with respect to the evolution in perspective of economic, social, technological and environmental gaps between the country's regions and counties.

If FDI are a factor of **deepening** or, to the contrary, of **catching up** with respect to regional discrepancies, it is hard to clearly say at this time, as it is known that time-lag between realising an investments and the effects during the period of its efficient exploitation might be of several years. Anyway, within the market economy, the investors try by all means to diminish the period of recovering the investment costs. This fact holds the truer for FDI, as recuperating the invested capital from profit is realised in the period of efficient exploitation of the investment objectives.

The analysis of the evolution of inter-regional gaps, as result of the FDI effects gains an additional dimension if **their absolute and relative size** is taken into account. In event that the absolute gaps are increasing, whereas the relative ones decrease, we shall have a certain type of regional economic growth. If both types of gaps shall diminish, the regional growth will show real advantages at the competitiveness level.

With respect to the distribution on counties of the FDI stock, for the period 1991-2004, according to the data in Table no. 2.2 and to Appendix no. 2, the following most important aspects are revealed:

a) the municipality of Bucharest and the Ilfov sector have the largest share (56.1%) from total FDI what reflects on one hand a **high degree of concentration** in their case, with favourable effects for the respective areas, and on the other hand, the fact that the high development level of a region with a communications system and better infrastructure constitutes an attractiveness factor for foreign investors;

b) the counties with a higher share, of more than 3% in total FDI volume are: Argeş (6.7%), Galați (5.2%), Constanța (3.9%), Timiş (3.5%), Cluj (3%); in these counties a series of big investors came either through participation to privatisations (see, for instance SC SIDEX SA), or Dacia Automobile Renault), or through creating new enterprises;

c) the rest of the counties have a relatively low level of FDI, which reflects their weak attractiveness, and implicitly a low level of economic and social development, or insufficient use of the natural and human potential they dispose of.

Table 2.2

Hierarchy of the counties with trading companies with foreign participation to capital, after the number of companies and value of the subscribed share capital in the period 1991 – 2004

County	Hierarchy depending on	
	Number of companies	Total share capital in foreign currency equivalent
Alba	17	24
Arad	5	13
Argeş	19	3
Bacău	21	15
Bihor	6	10
Bistrița-Năsăud	24	37
Botoşani	36	41
Braşov	7	9
Brăila	29	33
Buzău	27	31
Caraş-Severin	23	16
Călăraşi	37	29
Cluj	3	8
Constanța	4	5

County	Hierarchy depending on	
	Number of companies	Total share capital in foreign currency equivalent
Covasna	26	30
Dâmbovița	28	12
Dolj	15	11
Galați	22	4
Giurgiu	35	39
Gorj	38	42
Harghita	12	25
Hunedoara	18	20
Ialomița	40	40
Iaşi	13	21
Maramureş	14	18
Mehedinți	30	32
Mureş	10	14
Neamț	25	23
Olt	34	22
Prahova	11	7
Sălaj	32	38
Satu Mare	16	19
Sibiu	9	17
Suceava	20	27
Teleorman	41	26
Timiş	2	6
Tulcea	39	36
Vaslui	42	35
Vâlcea	31	28
Vrancea	33	34
Mun. Bucureşti	1	1
Ilfov	8	2

Source: *Statistical synthesis, the National Office of the Trade Registry, June 2005.*

A theoretical issue, the practical implications of which are incontestable and to which we already made previously references, aims, this time value judgments and estimates related to the **optimum maximum level of FDI for each region or county**, as it is known that they have a specific capacity of absorbing FDI, for each phase of the development stage.

Picture 5

Percentage structure of the number of companies with foreign participation to capital and subscribed share capital 1991-2004

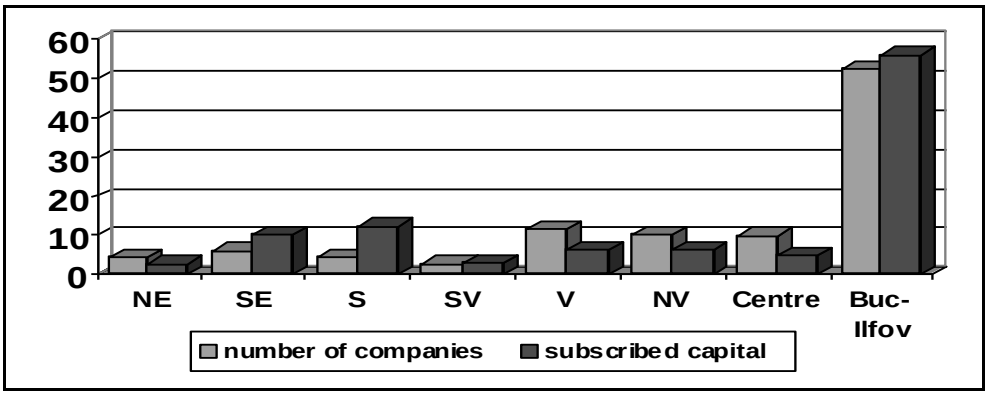

Source: *Statistical synthesis, the National Office of the Trade Registry, June 2005.*

Also, at the level of the eight development regions is found **the same unequal distribution** of FDI (Table no. 2.3), depending on the development level and attractiveness of each region.

FDI might have a favourable influence on diminishing intra- and inter-regional gaps due to their **spill over** effect, chiefly with respect to technological and knowledge transfer (Baldwin, R., Braconier, Forslid, 1999).

Table 2.3

Trading companies with foreign participation to capital and value of subscribed share capital on regions of economic development in the period 1991 – 2004

Region of economic development	Number of trading companies		Value of subscribed share capital						Hierarchy depending on	
			Total in national currency		Total in equivalent foreign currency		Total in equivalent foreign currency			
	Nr.	%	Billions ROL	%	mill USD	%	mill EURO	%		
Total Romania	99903	100.0	259494.8	100.0	13319.5	100.0	10767.6	100.0	*	**
North-East	4190	4.2	7638.0	2.9	349.4	2.6	282.4	2.6	6	8
South-East	5764	5.8	37080.5	14.3	1326.3	10.0	1072.2	10.0	5	3
South-Muntenia	4111	4.1	39893.8	15.4	1595.5	12.0	1289.8	12.0	7	2
South-West Oltenia	2579	2.6	4394.4	1.7	353.3	2.7	285.6	2.7	8	7

Region of economic development	Number of trading companies		Value of subscribed share capital						Hierarchy depending on	
			Total in national currency		Total in equivalent foreign currency		Total in equivalent foreign currency			
	Nr.	%	Billions ROL	%	mill USD	%	mill EURO	%		
West	11257	11.3	13350.4	5.1	802.0	6.0	648.3	6.0	2	5
North-West	10040	10.0	15004.6	5.8	818.8	6.1	661.9	6.1	3	4
Centre	9599	9.6	12127.1	4.7	606.9	4.6	490.7	4.6	4	6
Bucureşti – Ilfov	52363	52.4	130006.0	50.1	7467.4	56.1	6036.7	56.1	1	1

** Number of companies*
*** Total share capital in foreign currency equivalent.*
Source: *Statistical synthesis, the National Office of the Trade Registry, June 2005.*

In our opinion, **a perfectly equal regional distribution** of FDI shall never be reached, because the industrial, and economic-financial vocation of each region is specific, different and this determines various degrees of complementariness and attractiveness of FDI. It is important to diminish intra- and inter-regional gaps, with respect to the level of outcome indicators, and regional performances (such as labour productivity, export per capita, investments and fixed assets efficiency).

2.5. Sectoral structure of FDI

The analysis of distribution according to the number of companies and value of FDI on **fields of activity** has a special significance because these might be more or less favourable, promoting welfare and bringing advantages (profits) along for the host country on one hand, and for the foreign investor on the other hand.

Picture 6

Percentage structure on field of activity of the number of trading companies (balance on June 30, 2005)

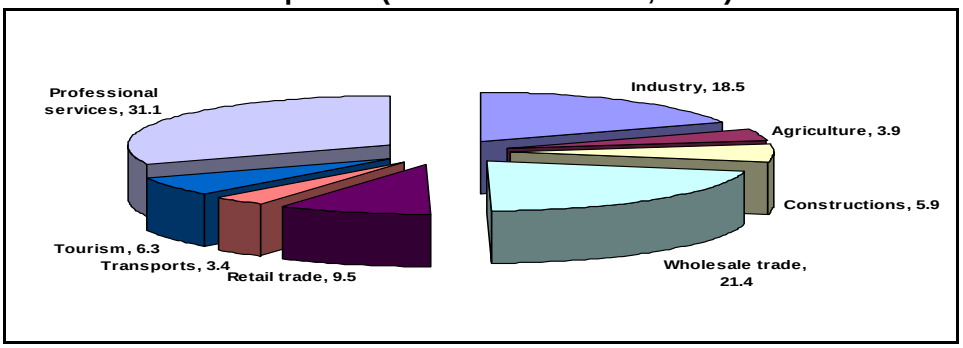

Source: *Statistical synthesis, the National Office of the Trade Registry, June 2005.*

The number of trading companies with foreign participation to capital increased from one year to the next, and currently there are 105625 companies. The sectors of professional services, wholesale and retail trade represent 62% from the total number of companies with foreign capital. Most of these companies are of small and medium size, and predominant in trade, without needing a high volume of capital.

The industrial sector has a share of 18.5% from the total number of companies with foreign capital from Romania, and comprises next to small and medium sized companies also a series of large production units. In the other sectors of the economy there are recorded relatively small shares in the total number of companies with foreign capital.

The sectoral structure of FDI according to the number of companies with FDI has a limited relevance, because it does not mirror but possibilities of establishing some co-operation relations and business networks simultaneously with increasing competition between the respective units. In accordance with relevant research results, the highest effect on economic efficiency (labour productivity) is of FDI in large companies (Zaman, Gh., Vâlceanu Gr., 1998; Zaman Gh., 2000) and not in small and medium-sized companies.

Picture 7

Percentage structure on activity fields of the value of subscribed share capital (foreign currency equivalent, USD) for trading companies with foreign participation to capital 1991-June 2005

- % -

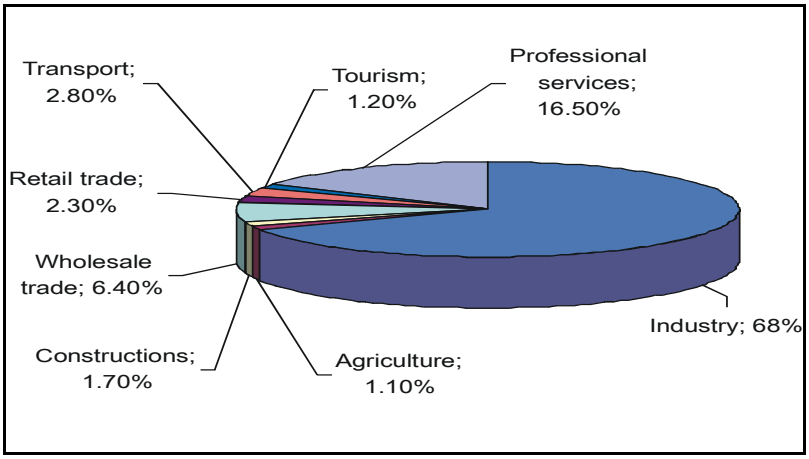

Source: *Statistical synthesis, the National Office of the Trade Registry, June 2005*

The distribution after the value volume of FDI on fields of activity highlights **the very particular importance of industry** which has a share of 68.0%. The concentration of the value volume of FDI in industry is attributable also to the capital-intensive character of the branch, as well as to the potential held and still owned in the field of extractive and processing industries. FDI in industry have a larger capacity of promoting technological progress and of inducing favourable upstream and downstream effects, based on specialisation, co-operation and creation of industrial clusters through FDI.

After industry, there follows FDI in the **branch of professional services** and next the less capital intensive sectors (agriculture, constructions, transports, tourism).

Table 2.4

Balance of foreign direct investments on main economic activities at December 31, 2003

Economic activity	Balance of foreign investments	Structure of foreign investments balance	Tangible and intangible assets	Weight of assets in the FDI balance
	Millions Euro	%	Millions Euro	%
Manufacturing industry, from which:	5239.9	51.5	3226.8	61.6
Metal	1202.9	11.8	847.7	70.4
Food, beverages and tobacco	983.4	9.7	625.2	66.3
Chemical industry	871.5	8.6	613.2	70.4
Transport means	543.4	5.3	297.3	54.7
Machines and equipment	464.1	4.6	260.4	56.1
Textiles, clothing, leather	436.4	4.3	153.8	35.2
Manufacturing wood products, including furniture	263.5	2.6	153.1	58.1
Computation technique, electric devices, radio, TV, communications	226.3	2.2	135.3	59.8
Other branches of the manufacturing industry	248.4	2.4	140.8	56.7
Post and telecommunications	1509.2	14.9	996.9	86.1
Trade	1157.0	11.4	643.6	55.6
Financial and insurance intermediation	936.9	9.2	295.3	31.5
Services delivered to enterprises*	675.2	6.6	84.0	12.4
Constructions	201.8	2.4	52.5	26.0
Transports	138.6	1.4	52.1	38.0

Economic activity	Balance of foreign investments	Structure of foreign investments balance	Tangible and intangible assets	Weight of assets in the FDI balance
	Millions Euro	%	Millions Euro	%
Hotels and restaurants	112.2	1.1	21.1	18.8
Other activities	188.8	1.9	114.1	60.4
TOTAL	10159.6	100.0	5486.4	54.0

** Real estate transactions, rentals and service activities, delivered mainly to enterprises*
***Source**: Foreign direct investments in Romania, synthetic information, series „Enterprise statistics", NIS, 2004.*

Within the **manufacturing industry** (which holds 51.5% from the total FDI at the end of 2003) the highest weight were recorded in: metal industry (11.8%); food, beverages and tobacco (9.7%); chemical industry (8.6%); transport means (5.3%).

It might be concluded that the preferred fields of FDI, within the manufacturing industry in Romania **were not the ones related to machines and equipment, computation technique**, electric devices, radio, TV and communications, which, as a rule, have a higher value added, and a higher spill over capacity of technological progress. Even though the service sectors have a relatively high profitability on short and medium term, the sectors of the manufacturing industry had a lower profitability level, but more certain for longer periods.

The group of service delivery industries (post and telecommunications, trade, financial and insurance intermediation, services delivered to enterprises) have 42.1% from total FDI. We might conclude that FDI have a stronger impact on „tertiary economy" expansion rather than on machine building development. The services branch has a relatively smaller share of tangible and intangible immobilisations in total FDI balance. This confers to foreign investors the opportunity of increased profits, as there is no need to burden costs with too high depreciation.

In order to analyse the role and contribution of FDI to economic growth of Romania, it is important to know which is the weight of the enterprise turnover – foreign direct investments in total turnover of the field (Table 2.5). Depending on several factors targeting the foreign investor and the attractiveness capacity of the region, the share of the turnover of companies with foreign capital in total turnover varies from one field to another. A higher share, as a rule, reflects the decisive role of foreign capital for the respective branch, and conversely a lower share.

Table 2.5

Turnover of enterprises, foreign direct investments in the economic field in 2003, on development regions (I), activities (II) and enterprise size (III)

	Number of enterprises Direct investments	**Share of turnover of enterprises with foreign direct investment in total turnover figures of the region (%)**
I. Region		
North-East	1641	14.56
South-East	1980	35.97
South-Muntenia	1474	29.85
South-West Oltenia	1066	18.64
West	3929	44.93
North-West	4153	34.72
Centre	3527	24.25
Bucureşti – Ilfov	12673	47.28
Total	30407	36.83
II. Field		
Industry, from which	7459	44.85
-Manufacturing of tobacco products	20	86.60
-Metal industry	108	81.68
Constructions	1122	15.57
Trade	14682	31.91
Services, from which:	7144	36.01
-Post and telecommunications	196	92.66
Total	30407	36.83
III. Class-size		
Micro-enterprises	22763	20.15
Small enterprises	4802	22.31
Medium enterprises	2207	38.28
Large enterprises	635	49.17
Total	30407	36.83

***Source**: Foreign direct investments in Romania, synthetic information, series „Enterprise statistics".*

From Table 2.5 there results a series of significant aspects with respect to the FDI potential in the Romanian economic growth, respectively:

a) the region Bucharest-Ilfov obtains from FDI the highest added value (47.28%), after which follow the regions West and North-West, revealing a higher dependency of these regions on the economic decision of the foreign

investor whose interests might entirely or partially coincide with the ones of the region or local community;

b) the lowest share of the turnover achieved by companies with foreign capital is recorded in the North-East, South-West, Oltenia and Centre, all having shares of FDI varying between 14.56% and 24.25%, the dependency degree of the economic growth against the foreign capital being lower, as is, as well, their level of economic and social development;

c) the **most dependent** on FDI as measure of the turnover share achieved with foreign capital in total turnover are the post and tele-communications (92.66%), the manufacturing of tobacco products (86.60%), the metal industry (81.68%); the **lest dependent** are: the constructions, trade and services;

d) according to the class-size of enterprises, the highest weight of foreign capital in total turnover is for the class of large enterprises (about 50%), and the lowest for micro-enterprises (20.15%), which reflects a special involvement of foreign capital to large companies, in spite of the opinion of some experts who are supportive with respect to the „extraordinary" advantages of SMEs..

The participation to capital of foreign investors, in a proportion of more than 90% was rendered concrete in **the cash transfer** and to a smaller extent (about 10%) through contributions **in kind**.

2.6. FDI structure after country of origin and economic groups

FDI represents one of the most complex forms of manifestation of the globalisation process for markets directly involved in receiving or „host" countries of foreign investments and capital exporting countries or investing ones.

Knowing the origin countries of foreign investments offers the opportunity to co-ordinate the set of policies employed by investment exporting countries and the receiving country pursuing to maximise the beneficial effort of the aforementioned for all involved parties – under the conditions of growing specialisation and international co-operation, and of increased economic interdependencies.

In Romania, the gamut of foreign investors is very diversified, including developed, as well as developing countries.

In the period 1991 – 2004, the highest value of the subscribed share capital to FDI companies was the one of Netherlands (15,06% from total FDI), followed by Austria (12,38%), France (11,22%), Germany (8,36%) and USA (6,75%). It might be concluded that FDI were made by country with the highest economic power in Europe and America (Table no. 2.6), and which are also the headquarters of the most important multi- and trans-national companies.

Table 2.6

Ranking of countries after foreign participation to total subscribed share capital (Euro equivalent) in the period 1991–2004

OrdNo.	Country	Number of trading companies		Value of subscribed share capital					
				Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent	
		No.	%	Billions ROL	%	Mill. USD	%	Bill. Euro	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Total Romania, from which:	99903	100.0	259494.8	100.0	13319570.4	100.0	10767.6	100.0
1	Netherlands	1934	1.94	40974.1	15.79	2005.5	15.06	1621.2	15.06
2	Austria	3060	3.06	44101.5	17.00	1649.5	12.38	1333.4	12.38
3	France	3462	3.47	32862.0	12.66	1494.9	11.22	1208.5	11.22
4	Germany	11507	11.52	21583.1	8.32	1113.3	8.36	900.0	8.36
5	U.S.A.	3982	3.99	8794.1	3.39	899.2	6.75	726.9	6.75
6	Italy	16021	16.04	11047.4	4.26	668.4	5.02	540.43	5.02
7	Dutch Antilles	8	Sub 0.01	20803.0	8.02	649.8	4.88	525.3	4.88
8	Great Britain	1873	1.87	12536.9	4.83	560.4	4.21	453.0	4.21
9	Cyprus	1310	1.31	8616.6	3.32	523.5	3.93	423.2	3.93
10	Turkey	8375	8.38	4812.1	1.85	503.7	3.78	407.2	3.78
11	Switzerland	1348	1.35	6473.2	2.49	401.4	3.01	324.5	3.01
12	Hungary	4821	4.83	5914.9	2.28	344.0	2.58	278.1	2.58
13	British Virgin Islands	206	0.21	10932.6	4.21	343.7	2.58	277.8	2.58
14	Greece	2738	2.74	5253.3	2.02	289.7	2.18	234.2	2.18
15	Louxembourg	257	0.26	3838.9	1.48	245.4	1.84	198.4	1.84
16	South Korea	77	0.08	477.1	0.18	215.7	1.62	174.4	1.62
17	Spain	826	0.83	1437.0	0.55	1730.8	1.30	139.9	1.30
18	China	7736	7.74	3597.5	1.39	149.3	1.12	120.7	1.12
19	Sweden	788	0.79	2576.5	0.99	110.8	0.83	89.6	0.83
20	Liechtenstein	160	0.16	867.1	0.33	108.3	0.81	87.6	0.81

Source: *Statistical Synthesis, National Office of Trade Registry, June 2005.*

The countries neighbouring Romania have relatively low shares in the total FDI volume, as follows: Turkey (3.78%); Hungary (2.58%); Greece (2.18%); Yugoslavia (0.17%); Poland (0.11%); Moldavia (0.10%); Bulgaria (0.08%); Slovenia (0.07%); Czech Republic (0.07%); Croatia (0.01%); Russia (0.01%).

Most of these countries need themselves FDI. Another explanatory factor of the diminished volume of investments in neighbouring countries is the **non-complementary character** between Romania and the neighbouring national economies, which have a high degree of macro- and mezzo structure similarity, and even some for the micro-economic ones. Geographical proximity and, implicitly, the diminished transport costs do not necessarily constitute a factor of first importance for FDI in Romania, nor for its foreign trade.

The foreign capital from countries with high economic and financial potential, such as the United Kingdom, Japan, Canada, Russia, and China and other countries is relatively low within the Romanian economy. The reasons for this situation are specific for each country and require a set of particular policies.

As the economies of neighbouring countries of Romania record significant economic growth, and – in the context of their accession to EU – it is to be expected that their foreign investments shall substantially increase in Romania; up to now, the co-operation potential and geographical proximity are insufficiently valued.

Even though **immediate** geographic **proximity** has no major role in the size of FDI flows from Romania, the belonging of our country to the European continent has a significant importance for the FDI volume which, in proportion of 79% pertains to European countries (Table 2.7). This time, the **continental proximity** is very important. The other continents already have an almost equal share (save for South America with 3.2% from total FDI) of about 5–6% from total FDI in Romania. Even if some analysts hurriedly and ungrounded state that Romania has yet some time to go until it „enters" into Europe, these figures offer arguments, if necessary, to sustain exactly the belonging of Romania to the European continent.

Table 2.7

Trading companies with foreign participation to capital and value of subscribed share capita, on continents for the period 1991–2004

Continent	Number of trading companies		Value of subscribed share capital						Hierarchy depending on:	
			Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent			
	No.	%	Billions ROL	%	Mill. USD	%	Mill. Euro	%		
Total Romania	99903	100.0	259494.8	100.0	13319.6	100.0	10767.6	100.0	*	**

Continent	Number of trading companies		Value of subscribed share capital						Hierarchy depending on:	
			Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent			
	No.	%	Billions ROL	%	Mill. USD	%	Mill. Euro	%		
Europe	65233	65.3	206712.1	79.7	10531.8	79.1	8514.0	79.1	1	1
Africa	1966	2.0	323.7	0.1	38.3	0.3	30.9	0.3	4	6
U.S.A.	3982	4.0	8794.1	3.4	899.2	6.8	726.9	6.8	3	2
South America	1636	1.6	11644.8	4.5	432.6	3.2	349.7	3.2	5	5
Asia	30745	30.8	9406.5	3.6	696.7	5.2	563.2	5.2	2	4
Oceania	496	0.5	22613.0	8.7	719.8	5.4	581.9	5.4	6	3

** Number of companies.*
*** Total share capital in foreign currency equivalent.*
Source: *Statistical Synthesis, National Office of Trade Registry, June 2005.*

Table 2.8

Trading companies with foreign participation to capital and value of subscribed share capital, on economic groups in the period 1991–2004

Continent	Number of trading companies		Value of subscribed share capital						Hierarchy depending on:	
			Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent			
	No.	%	Billions ROL	%	Mill. USD	%	Mill. Euro	%		
Total Romania	99903		259494.8		13319.6		10767.6		*	**
EU	44463	44.5	177999.3	68.6	8439.0	63.4	6822.2	63.4	2	2
EFTA.	1664	1.7	7646.4	2.9	533.0	4.0	431.0	4.0	4	3
O.E.C.D.	65265	65.3	207907.7	80.1	11001.4	82.6	8893.6	82.6	1	1
C.E.F.T.A.	5946	6.0	6723.9	2.6	3889.0	2.9	314.4	2.9	3	4

Note*: The weights are computed in total Romania, due to the appurtenance of one country to several economic groups.*
** Number of companies; ** total share capital in foreign currency equivalent.*
Source: *Statistical Synthesis, National Office of Trade Registry, June 2005.*

For Romania, EU member countries represent the most important FDI source, with a share of 63.4% from total volume, the OECD member countries – organisation constituted by developed countries of the world – having a share

of 82.6%. Hence, it results that between Romania and developed countries complementariness might be found for the production factors, rendered concrete through the relatively high volume of FDI from these countries.

The participation of EU member countries to FDI financing in Romania **is uneven** as a number of six countries, the Netherlands, Austria, France, Germany, Italy and Great Britain have a share of 56.79%, the rest of 19 member countries have 43.21%. Also in the case of European countries we find interference between influence factors of FDI in Romania, such as the development level of the countries and the geographical distance. Portugal, Spain and Sweden have a share of 2.95% from total FDI in Romania, while Hungary, Poland, Moldavia and Bulgaria have only 2.88%.

2.7. Fields of interest for FDI in Romania

The fields of preference for foreign investors in the Romanian economy have triggered up to now:

- **Cars and components industry** (Renault, DAEWOO, DAIMLER BENZ, SIEMENS) which offered to foreign investors through privatisation, the majority package of shares representing, mainly, machinery, equipment, infrastructure, and a relatively high level of skilled labour, the contribution of the foreign capital consisting in investment funds for restructuring and modernisation, management, expertise, know-how, distribution channels, etc.;
- **Banks and finances** (Société Générale, ABN AMRO BANK, ING BARINGS, CITIBANK, HYPOVEREINS BANK, VOLKS BANK, RAIFFEISEN BANK, BANCA DI ROMA);
- **Telecommunications and information technology** (QUALCOMM, FRANCE TELECOM, OTE, TELESYSTEM INTERNATIONAL WIRELESS SERVICES, AIRTOUCH-VODAFONE);
- Commercial constructions and development (BOUYGUES);
- **Hotel industry** (HILTON, MARIOTT, HOLLIDAY INN, BEST WESTERN, HOWARD JOHNSON);
- **Consumption goods** (PROCTER AND GAMBLE, UNILEVER, HENKEL, COLGATE PALMOLIVE, KRAFT, PHILIP MORIS, MC DONALD'S COCA COLA, PEPSI, PARMALAT, DANONE, MICHELIN);
- **Retail trade** (METRO, DELMAIZE, CARREFOUR, BILLA, SELGROS, CORA, PRISMA etc.);
- **Metal industry** (SIDEX-MITTAL);
- **Machine building industry** (TIMKEN, SOLECTRON, WISCONSIN MACHINE TOOLS);
- Gas and electricity distribution (GAZ DE FRANCE, RUHRGAS).

The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) represents the largest investor in Romania with more than 2.65 billions dollars in important fields such as banks and infrastructure, telecommunications, etc.

According to the investments' size on fields, the most important countries that have invested in Romania are:

- **The Netherlands** (1.6 bill. Euro): telecommunications, banks, insurance, food industry and detergents;
- **Austria** (1.3 bill. Euro): banks, oil industry, machine building industry, wood industry;
- **France** (1.2 bill. Euro): telecommunications, IT, machine building, cement, agriculture, banks;
- **Germany** (0.9 bill. Euro): insurance, machine building, food industry, banks, chemical industry, light industry;
- **USA** (0.72 bill. Euro): IT, insurance, banks, food industry, aviation industry, cosmetics, bearings industry, light industry, machine building;
- **Italy** (0.54 bill. Euro): textile industry, foot wear, food industry, banks, construction materials, machine building.

FDI in the period January-June 2005

The Romanian Agency for Foreign Investments – a governmental institution with attributions and responsibilities in promoting foreign capital in Romania reported on 30 June 2005 a growth of 12% of FDI in our country, against the same period of the year 2004. The number of foreign investors in the period January-June 2005 increased to 52 projects with a total value of 597 mill. Euro, while in the same period of the preceding year there were recorded 479 mill. Euro with 36 projects.

The size of the FDI volume in 2005 represents a contribution factor to economic growth, employment, and diminishing the pressure on the balance of the current account of the external payments balance of the country. Most attractive fields for foreign investors, as of passing the Bill no. 332/2001 with respect to foreign investments in Romania were: telecommunications (777 mill. Euro); services (430 mill. Euro); trade (345 mill. Euro); power industry (344 mill. Euro); machine building industry (260 mill. Euro); wood, paper and pulp industry (228 mill. Euro), metal industry (173 mill. Euro).

3. FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN THE BANKING SECTOR OF ROMANIA

In the transition process of Romania to market economy, the banking sector plays a primordial role, because it mediates the interface between real and nominal economy, under the conditions of shifting to institutionalised competition mechanisms. The entry of foreign capital into the banking sector was achieved in two ways:

a) creating new subsidiaries in Romania of some foreign banks and creating new banks with national capital;
b) privatising state-owned banks as banks from abroad purchased the majority stock package.

FDI played a decisive role in privatising Romanian banks with state capital, in the emergence of new banking operators and in the mergers at the level of the foreign banks' subsidiaries, with headquarters in Romania. From the 40 credit institutions in Romania by the end of 2004, a number of 30 banks belonged to the foreign capital (total banks with majority foreign capital, including subsidiaries of foreign banks), with a market share of 62.1% (weight in the net balance total assets of banks in Romania) from which the subsidiaries of foreign banks had a weight of 8.5%.

In the year 2004, BCR the largest Romanian bank entered the category of banks with a majority of private capital, and two specialised banks were created in granting credits for house building and financing the purchase of cars. Also, there were two mergers of foreign banks and Romanian banks' subsidiaries. The privatisation of CEC is underway.

As result of consolidating the position on the domestic market of some banks with foreign capital and of the banks' duty to achieve a minimum level of own funds of 870 billiards old Romanian Leu until 31 May 2004, the **capitalisation degree** of the banking system increased.

In the period 2002-2004, the net balance assets of banks with Romanian capital has increased about 1.7 times, whereas he increase with majority foreign capital the respective growth was of 2.1 times (see Table no. 3.1), so that banks with majority private capital represent 93.1% as size of the market share.

Table 3.1

Market share of banks and subsidiaries of foreign banks

- end of the period -

	Net balance assets 2004	
	Bill. ROL	**%**
Banks with Romanian capital, from which:	340594.5	37.9
-with majority state capital	61941.2	6.9
-with majority private capital	278653.3	31.0
Banks with majority foreign capital, from which	480537.0	53.6
I. Total commercial banks	821131.5	91.5
II. Subsidiaries of foreign banks	76611.2	8.5
Total banks with majority private capital, including subsidiaries of foreign banks	835801.5	93.1
Total banks with majority foreign capital, including subsidiaries of foreign banks	557148.2	62.1
TOTAL BANKING SYSTEM (I+II)	897742.7	100.0

***Source**: Annual Report 2004, NBR p. 91.*

The structural-qualitative evolution of the banking system from Romania, under the impact of FDI leads to a series of conclusions and challenges at theoretical-methodological and practical level, among which:

a) the largest part of the banking capital from Romania (69.3% from total banking capital) **belongs to foreign banks and their subsidiaries** which confers new valences and finalities to the private sector and to the market economy functionality (Table no. 3.2) in our country;

b) the competitiveness on the banking market in Romania increases between foreign companies and their subsidiaries, on one hand, and between banks with Romanian capital and foreign capital, as well;

c) under the conditions of the impending CEC privatisation and of the state package to BCR with foreign partners, the Romanian banking system **shall quasi-totally pertain to the foreign capital** the financial power of which, expertise and management are incontestably superior;

Table 3.2

Share of banks and of foreign banks subsidiaries in the aggregate volume of capital

- end of period -

	Share/endowment capital					
	2002		2003		2004	
	bill. ROL	**%**	**bill. ROL**	**%**	**bill. ROL**	**%**
Banks with Romanian capital, from which	12069.3	35.1	13477.0	33.7	15076.9	30.7

	Share/endowment capital					
	2002		2003		2004	
	bill. ROL	%	bill. ROL	%	bill. ROL	%
- with majority state capital	10273.0	29.9	10273.0	25.7	2348.3	4.8
-with majority private capital	1796.3	5.2	3204.0	8.0	12728.6	25.9
Banks with majority foreign capital	19879.1	57.8	23270.7	58.2	31080.9	63.2
I. Total commercial banks	31948.4	92.9	36747.7	91.9	46157.8	93.9
II. Subsidiaries of foreign banks	2422.2	7.1	3222.4	8.1	2980.7	6.1
Total banks with majority private capital, including subsidiaries of foreign banks	24097.6	70.1	29697.1	74.3	46790.2	95.2
Total banks with majority foreign capital, including subsidiaries of foreign banks	22301.3	64.9	26493.1	66.3	34061.6	69.3
TOTAL BANKING SYSTEM (I+II)	**34370.6**	**100.0**	**39970.1**	**100.0**	**49138.5**	**100.0**

Source: *Annual Report 2004, NBR, p. 91.*

Among experts there are several opinions about the configuration and optimum pattern of the banking system structure from Romania from which we highlight some pertaining to the strategic approaches of medium- and long-term sustainability of Romania's development, respectively:

- the relation between the interests of the foreign banking capital and the interests of economic and social development of Romania, including the means through which the compatibility and convergence might be insured on short, medium and long term;
- ways and means of increasing the contribution of the private foreign banking system and the Romanian one to the financing of the national economic growth on short, medium and long term, taking into account the chronic under-capitalisation of economic entities;
- trends with respect the future evolution of private banks with Romanian capital, in event that the origin of the banking capital is of economic and social importance and relevance, to a larger or lesser extent;
- the sufficiency or insufficiency of the banking capital in the Romanian economy, in relation to the crediting needs for its development in perspective ;
- the relation between the universal character and specialisation of banking institutions on sectors, certain activities or categories of operations;
- the relation between the active and passiv interests, between the profit rate of trading companies, interests rates and inflation rate;

- aspects related to bank profit reinvestment and the transfer abroad, dividends policy.

At the end of the year 2004, and at the beginning of 2005, after the country of origin for the invested capital in foreign banks on the Romanian banking market, Austria, Greece and Italy had a share of 43.1% (Table 3.3).

Table 3.3

Foreign participation to the capital of commercial banks and of foreign banks subsidiaries from Romania on 31 December 2004

	Billions ROL	%
Austria	12084.7	24.6
Greece	4924.1	10.1
Italy	4101.3	8.4
Netherlands	2909.1	5.9
France	2476.4	5.0
USA	1392.3	2.8
Hungary	839.2	1.7
Germany	678.4	1.4
Monaco	531.7	1.1
Great Britain	522.6	1.1
Other countries	1438.1	2.9
EBRD and CFI	2791.8	5.7
Aggregated foreign capital on banking system	34689.6	70.6
Total capital of banking system	49138.5	100.0

***Source**: Annual Report 2004, NBR, p.92.Other countries*

With respect to the **degree of the banking system's concentration** a number of five banks – BCR, BRD – Société Generale, Raiffeisen Bank, CEC, ABN Amro Bank – held a share of:

- 61,5% from state titles;
- 60,5% from own capitals of commercial Romanian banks;
- 59,5% from attracted deposits;
- 59,2% from aggregate balance assets;
- 55,7% from total granted credits.

One of the controversial issues in theory and practice is the one with respect to the **optimum level** of the Romanian banking system concentration so as to avoid the monopoly positions or insufficient dissipation of the share banking capital on a too large number of banks

4. FOREIGN DIRECT INVESTMENTS, PAYMENT BALANCE AND FOREIGN DEBT

The value flows of FDI directly or indirectly influence the components of the payment balance and of the foreign debt on medium and long term.

The contribution of direct investments to the article „Incomes" from the payment balance of Romania was unfavourable (see Table 4.1), its negative balance increasing from –114 mill. euros, in 2001, to –896 mil. euros in 2004. The same negative trend is recorded also in the case of incomes from portfolio investments and other capital investments.

Table 4.1

Main indicators of Romania's payment balance in the years 2001 and 2004

-mill. euros -

Article	2001			2004		
	Credit	Debt	Balance	Credit	Debt	Balance
1. Current account	17088	19576	-2488	25055	29515	-4480
A. Goods and services	14995	18447	-3452	21838	27374	-5536
B. Incomes	510	825	-315	326	1747	-1421
- from labour	126	4	122	91	5	86
- from direct investments	17	131	-114	5	901	-896
- from portfolio investments	200	118	82	167	258	-91
- from other capital investments	167	572	-405	63	583	-520
C. Current transfers	1583	304	1279	2891	394	2497
2. Financial capital account	7534	5862	1672	13878	10456	3422
A. Capital account	120	14	106	532	20	512
B. Financial account	7414	5848	1566	13346	10436	2910
a. direct investments	1457	145	1312	4561	408	4153
-of residents from abroad	53	35	18	9	65	-56
-of non-residents in Romania	1404	110	1294	4552	343	4209
b. portfolio investments	1303	646	657	489	455	34
C. Other capital investments	4629	3381	1248	8174	4751	3423
- deposits of residents from abroad	380	404	-24	252	702	-450

Source: *NBR Data Annual Report 2004, p.245.*

Within the financial capital account, a positive influence was recorded on the payment balance (surplus balance) to the capital account (transfers of capital of the public administration and of other sectors) and to the financial account, especially in the case of direct investments of non-residents in Romania (balance +4209 mill. euros in 2004) and of other capital investments (+3423 mill. euros in 2004).

With negative balances on increase, the period 2001-2004, to the payment balance of Romania have contributed the current account (-4460 mill. euros in 2004) and the deposits of residents from abroad (-450 mill. euros).

Table 4.2

International investment position of Romania

- millions EURO; end of period -

Article	2000	2001	2002	2003	2004*
Net position	-9166.8	-10725.1	-9389.2	-13874.0	-16634.1
Assets	10206.2	12939.7	12762.6	12337.9	17101.5
Liabilities	19373.0	23664.8	22151.8	26211.9	33735.6
EXTERNAL ASSETS, from which:					
A. Direct investments of residents from abroad	146.4	132.0	138.3	165.0	220.5
- participation to capital	146.4	132.0	138.3	165.0	220.5
B. Portfolio investments	6.2	12.1	21.2	10.7	425.1
- investments of the bonds kind	0.4	0.3	3.5	2.9	422.6
- investments of the share kind	5.8	11.8	17.7	7.8	2.5
C. Other investments	6409.9	7286.5	5594.1	4670.6	4523.2
- loans and credits	4395.3	4608.1	3717.3	3153.0	2989.8
– loans and credits on long term	3898.8	4185.7	3527.9	2953.3	2745.4
– loans and credits on short term	496.5	422.4	189.4	199.7	244.4
- cash and deposits	1593.7	2244.2	1506.9	1209.2	1252.3
- other assets	420.8	434.2	369.9	308.4	281.1
– on medium and long term	148.4	154.6	140.1	126.7	122.4
– on short term	272.4	279.6	229.8	181.7	158.7
D. Reserve assets (NBR)	3643.7	5509.0	7009.0	7491.6	11932.7
- monetary gold	989.0	1063.8	1132.2	1118.0	1084.5
- foreign currency reserves	2654.8	4445.2	5876.8	6373.6	10848.2
– cash and deposits	532.1	779.0	683.7	595.3	2564.3
– to other monetary authorities	228.4	450.9	0.3	0.6	57.6
– to other foreign banks	303.7	328.1	683.4	594.7	2506.7
– securities of the bonds kind	2122.7	3666.2	5193.1	5778.3	8283.9
EXTERNAL LIABILITIES, from which:					
A. Direct investments of non-residents in Romania	6965.7	8656.0	7482.0	10159.0	13546.2
- participation to capital	6696.1	8218.7	5530.0	7779.0	11406.0
- other capitals	269.6	437.3	1952.0	2380.0	2140.2
B. Portfolio investments	1757.5	2478.2	3113.3	3569.4	3541.6

Article	2000	2001	2002	2003	2004*
- of the share kind	523.5	561.0	495.0	555.0	643.0
- of the bonds kind	1220.1	1909.7	2609.3	3002.3	2844.5
- instruments of the monetary market	13.9	7.6	9.0	12.1	54.1
C. Other investments	10649.9	12530.5	11556.5	12483.5	16647.8
- loans and credits	10069.4	11766.6	10835.7	11389.2	14816.0
– loans and credits on long term	9639.7	11216.7	10114.9	10863.7	12766.8
– loans and credits on short term	429.7	549.9	720.8	525.5	2049.2
- cash and deposits	379.4	577.5	637.4	1025.6	1803.4
- other liabilities	201.0	186.4	83.4	68.7	28.4
– on medium and long term	168.2	143.0	35.3	30.0	28.0
– on short term	32.8	43.4	48.1	38.7	0.4

** Preliminary data.*
Source: Annual Report *2004, NBR, p. 246.*

The relation between the FDI of non-residents in Romania and of residents from abroad shows a very large gap in the favour of the latter, 13546,2 mill. € against 220,5 mill. euro resulting that **Romania is the country the residents of which, at least up to now, do not have the required financial power for far-reaching investments abroad.**

From Table no. 4.2 there result **different dynamics** of the direct investments volume of residents and non-residents. The Romanian residents have invested directly abroad 222.5 mill. euro in 2004 comparatively with 146.4 mill. euro in 2000 (an increase of 1.5 times), and non-residents have invested directly in Romania 13546.2 mill. euro, against 6965.7 mill. euro (an increase of 1.9 times).

The volume of portfolio foreign investments in Romania of the bonds' and shares' kind is smaller than the one of FDI, but showed a growing trend in the period 2000-2004. It should be underlined that their volatility is rather high.

The foreign debt of Romania on medium and long term increased from 11.16 billions euro in 2000 to 18.12 billions euro in 2004, that is an increase of 1.6 times, from which the public debt grew 1.3 times, and the guaranteed public debt 1.5 times, and the private non-guaranteed 1.2 times, fact that shows the consolidation of the position of the private sector with respect to its loaning capacity.

In the last years it is found a **growth of the private not guaranteed debt**, the public and the guaranteed public one maintaining themselves, practically, at the same level. This trend of the non-guaranteed private debt represents the evidence of the increased functionality degree of the market economy in Romania as well as of the improvement of the own business climate of FDI.

Table 4.3

Foreign debt of Romania on medium and long term in the period 2000–2004

- mill. euro; end of period –

	Years				
	2000	2001	2002	2003	2004*
Foreign debt on medium and long term	11162.6	13575.0	14969.4	15884.7	18119.6
1. Public debt	5001.1	5651.0	6040.6	6470.0	6369.2
2. Guaranteed public debt	2472.5	3119.4	3147.7	3212.7	3668.6
3. Private debt (not guaranteed)	3688.9	4804.6	5781.1	6202.0	8081.8

** Preliminary data.*

Source: NBR Data.Annual Report 2004, p.245.

In conclusion, we highlight the fact that the **FDI flow in Romania has a favourable influence on the foreign payments balance** contributing, at the same time, to increasing the foreign currency reserves of the country. This positive influence shall be maintained also for the future, provided that FDI does not diminish its dimensions and continues to extend them.

In accordance with the estimates of the National Commission for Prognosis, the covering degree from FDI of the current account deficit in the period 2005-2008 (Table no. 4.4) shall decrease by 14.7 percentage points. In our opinion, such a trend is explained by the **conclusion of the privatisation process** for the utilities and large state trading companies in Romania. At the same time, it might be deduced that the FDI inflow by building green-field objectives shall have a relatively low dynamic due to the more and more higher level it has already reached. Of course, one of the objectives of the investment policies on medium-term in Romania shall be exactly the increase of the FDI volume – chiefly green-field in the productive fields that give a higher stability to profits on long term.

For the forecasted period, the covering degree of the current account deficit shall be achieved to a larger extent based on capital transfers with a percentage contribution on increase from 14.1% in the year 2005 to 25.2% in 2008, and of portfolio investments with an increase from 2.2% to 8.5%. The credibility of these estimates is rather high, considering the fact that in Romania the functionality of the market economy shall increase together with fulfilling the requirements for EU accession, as well as with rising the use degree of the natural human and financial potential that Romania disposes of.

Table 4.4

Covering degree of the current account deficit

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Current account deficit – mill. Euro	-3060	-4402	-4930	-5310	-5670	-5550
Direct foreign investments – mill. Euro	1910	4042	4100	3800	3800	3800
Covering degree from foreign investments – %	62.4	91.8	83.2	71.6	67.0	68.5
Portfolio investments – mill. Euro	529	37	110	430	450	470
Capital transfers – mill. Euro	188	505	700	930	1330	1400
Covering degree from foreign investments, capital transfers and portfolio investments – %	85.8	104.1	99.6	97.2	98.4	102.2

Source: *Data of the National Commission for Prognosis.*

5. FDI AND LABOUR MARKET

One of the theoretical and practical controversy issues aiming the impact of FDI refers to the effects of foreign investments on labour productivity in the host country. Even though, on one hand, many experts maintain that there is no clear evidence with respect to the beneficial effect spilled over by FDI on labour productivity growth for domestic companies (Djankov, Hockman 2000; Swarzynska 2002), on the other, this conclusion is reached by a majority of studies which emphasise the favourable spill over effects on labour productivity in foreign capital importing countries. A special attention is given to companies with FDI **oriented on exports** and **on the internal market** from the viewpoint of labour productivity level within the horizontal spill over effect they generate as result of technology transfer. The presence of foreign companies influences the performance of domestic companies in a positive manner (Aitken, Harrison 1999), even if the productivity of foreign companies is net superior to the one achieved by national companies (Aitken, Harrison 1999; Görg, Strove 2001, Kokko 2003) due to: superior technologies, inflow of intangible assets (know-how, management and marketing systems, commercial contracts, relation networks with the suppliers and buyers from abroad); a better absorption capacity for RD results and innovation, lower loan costs on the external market.

However, there are cases in which labour productivity in some companies with foreign capital, from the host country, have a lower level of labour productivity (Damijan et.al. 2003) against domestic companies, a fact which might be explained by:

- the foreign companies retain in the origin country the activities with the highest value added (for instance, R&D) and transfer abroad the assembly operations with lower value added (for instance, lohn operations);
- the use of less skilled workers and of inferior technologies for which a lower labour productivity is characteristic.

Between the labour productivity level and the size of exports there is a close bi-univocal connection, that is a higher productivity offers superior competitiveness to export, which, in turn constitutes itself in an incentive factor of productivity.

A series of empirical researches have shown that companies with foreign export-oriented capital have a higher productivity level as compared to the ones oriented on the internal market, a reason for which preference is given to companies pertaining to the first group (Gestrin 2001).

The spill over effect of FDI on labour productivity might be **horizontal** or intra-industrial (within the same industry) and **vertical or inter-industrial** (towards suppliers and customers).

The main manifestations of the spill over effects are the following: demonstration or imitation; competition; labour force mobility effect and improving the performances of the suppliers; promoting exports.

The most usual example of demonstration effect is targeting the improvement of productivity performances by copying organisation systems, technologies or workers transfer from foreign companies to Romanian ones. The effect of **competition** might influence favourably but also unfavourably (Greenway, 2001; 2004).

Whenever competition from foreign companies compels the internal producers to use more efficiently their technology and the other available resources, the FDI effect cannot be but positive. To the contrary, the negative effect occurs when fixed costs of local companies exceed by far the ones of foreign companies, the local companies being obliged to diminish or cease activity. The productivity of local companies shall decrease under such circumstances.

The spill over effect of export represents an indirect factor of increasing productivity. Very often, local companies learn from the ones with foreign capital how to develop export operations that ipso facto favourably influence productivity.

One of the conclusions of research dedicated to FDI effects on economy without host is that the quantitative-qualitative determination of these effects cannot be realised but partially, this being an as elaborate as difficult approach.

If the analysis of the intra-industry effects is far better represented in the specialised literature, the research of the vertical effects – inter-industry – is a less known field. It should be assumed that the highest benefits are achieved based on FDI oriented on the internal market of the country comparative to the impact of foreign companies oriented on export (Swarzynska 2002; Kokko et. al. 2001).

In the research studies, less approached is the influence of **transferred prices** to products and services of companies with FDI, due to the existence of taxing differences between the host country and the origin country or other country. Practically, it is about the export of semi-fabricates or finished goods, realised by the subsidiaries of foreign companies in Romania, at a lower price which are thereafter re-exported to higher prices, after a summary ulterior processing or packaging based on a renowned trade mark/brand.

From researches made on FDI in Romania, such a situation was identified for some metal products and cement. Transferred prices influence the wages size in both host and origin countries.

The subsidiaries of multi-national companies oriented on export are more interested, comparatively to the ones oriented on the internal market, in using the relatively abundant production factors from the host country. For instance, when the advantages result from the low labour cost, comparatively to the capital one, it is less probable that companies with FDI oriented on export shall have a positive effect on labour productivity in the host country, comparatively to companies with foreign capital participation oriented on the internal market of the host country.

FDI have a complex effect on labour market in Romania. While new foreign investments – green-field – **create new workplaces**, the privatisation of state companies with foreign investors, on the contrary, had a contribution to diminishing the number of labour places, among others also due to the fact that these companies were overstaffed.

In the privatisation contracts of state companies, through special clauses was regulated the issue of lay-offs of staff, i.e. its gradual realisation, in periods from 1 to 3 years, by compensatory payments for laid off personnel, or by the pledge of the foreign owner to maintain for a given post-privatisation period a certain percentage of the number of employees.

In general, the foreign investors for medium and large size companies, through the **post-privatisation investment programmes** undertake to **rise the skill level** of employees through courses and other vocational training forms with the purpose of improving the productivity performances of the latter.

The relationship **between the foreign employers and trade unions** in companies with FDI has a series of particularities, out of which we mention:

- trade unions existing before privatisation, as a rule, continue their activity also after privatisation, but in some cases their activity is diminished or new trade union organisations emerge, on the initiative of the new employers, who wish for more co-operative and obedient trade unions;
- foreign owners, generally speaking, negotiate wages and constructively cooperate with trade unions, but in small and medium sized companies the trade union activity is low or inexistent, the owners showing a discouraging behaviour in this sense;
- coming from mature market economies, where industrial relations are far more rigorously regulated, and where they have a tradition, the representatives of the multinational corporations' subsidiaries comply with the **international labour standards** from the Conventions of the International Labour Organisation no. 87 – freedom of association; no. 98 – the right to collective negotiation; no. 29 and 105 – prohibiting forced labour; no. 1000 and 111 – non-discrimination in employment and remuneration; no. 138 – minimum employment age and eliminating children's labour.

In attracting FDI, developing countries display a sort of „competition" in its negative sense, with respect to granting incentives to foreigners, including the ones referring to „failure" in complying with international standards of labour or of the standards referring to environmental protection.

The new Labour Code passed in Romania in 2004, and modified in 2005 still contains a series of provisions that are unsatisfactory, for instance, for the employers about the duties they have with respect to their employees regarding the working week time, employment and lay-off conditions, etc.

With respect to the support given by the public actors to foreign investors, we distinguish at least three areas of action, that is:

- bi- and multilateral agreements with respect to investments;
- governmental agencies or institutions of export crediting;
- investments and financing funds of the private sector.

Through bilateral investment treaties and other normative deeds, Romania has regulated the aspects related to entering the country and the labour permits for the management foreign staff within FDI, acknowledging the right to labour, to medical assistance and safety.

The analysis between **FDI and wages** represent one of the most researched fields because through wages a multitude of FDI determining factors are influenced, among which the impact on economic development, technological changes, foreign trade and income distribution (Balasubramanyam, Sapsford 2002).

The relation between FDI and wages might be analysed by taking into consideration the following criteria:

- FDI are attracted especially by countries with **relatively low wages** and a relatively high level of vocational training;
- foreign companies pay **higher wages** and, consequently, a so-called working force „aristocracy" is created, deepening thus the inequality between the incomes in the host country;
- foreign employers pay **higher wages** to highly skilled labour force that is able to operate the performing manufacturing technologies and they pay low wages to unskilled labour force, thereby deepening the discrepancy of incomes between high skilled and unskilled labour;
- foreign investors pay somewhat higher wages to unskilled labour against the level of wages from domestic companies, thereby becoming more attractive to labour demand and diminishing the wage gaps;
- the negotiation capacity of trade unions for better wages and social conditions is weaker in the case of companies with foreign capital that have multiple possibilities of moving to other countries.

The objectives pursued by foreign investors by means of paying higher wages aim to the need of attracting highly skilled labour force, to prove that

they are good citizens, to prevent entry on the market of other companies, and the wish to rise labour productivity, including these demands on employees. Most are convinced about the economic advantages obtained by paying higher wages (economy of high wages) but sill these do not exceed the limit of **efficiency wages**.

By increasing the FDI volume in Romania, the labour market from out country has known an important opening process to the impact of globalisation. The numbers of foreign personnel, as rule, in decision positions, who work within companies with FDI in Romania is low as share from total employed population, but is characterised through superior management and expertise capacity. For the large majority it might seem a paradox that a relatively small number of foreigners have the decision within a company with FDI, where the Romanian employees have a share of more than 90%.

This paradox is explained, firstly, through the prevalence of managerial capacity and of the technological level, in parallel with the contribution of the foreign capital.

Even though some experts maintain that one of the FDI effects on labour market is **the heightening of wage gaps**, in the specialised literature there are studies which show that, just to the contrary, FDI did not aggravate these discrepancies (Falzoni and Corino, 2004). This fact is possible, due to the fact that the technology and knowledge transfer through FDI, on medium and long term increase the level of professional training for employees in the host country and their labour productivity level and this, implicitly, means a higher wage (Galeotti, Navaretti, 2000).

The privatisation in Romania represented one of the important factors of FDI evolution, with implications on labour market from our country. The privatisation unfolds under the form of new **private investments** (green-field), and the **purchase of companies with state capital** by foreign investors. Each of these two forms has advantages and disadvantages for the foreign investors, that chiefly refer to:

- **in case of green-field** the chief advantage consists in the fact that the entire enterprise is built in accordance with the technological and managerial concept of the investors, and to competitive performance parameters, and the **disadvantages** refer to the initial lack of utilities, labour force, connections to the business environment and local authorities, all increasing sensibly the realisation and operation costs of the objective;
- **in the case of purchasing state-owned enterprises**, the main advantage for the foreign investor is represented by the relatively low price, the existence of the infrastructure and of utilities, as well as of skilled staff, whereas the disadvantages refer especially to

restructuring and modernisation costs, the trade union mentalities, revamping and changing the manufacturing profile, etc.

The options of the foreign company and of the government from the host country for one or the other from the two privatisation forms, depend on a multitude of economic, technological, social and environmental factors, subordinated chiefly for the foreign investor to the criterion of profitability, and for the Romanian state to the criterion of economic efficiency, of social justice, as well as to the one of macroeconomic stability.

Unfortunately, the privatisation rhythm in Romania has been relatively slow, what led to a decrease in the market value of many trading companies with state capital, especially for the machine building industry, as result of the harsh economic decline of the latter.

A key factor in selecting the FDI form is represented by the compromise between the **technological transfer cost and market competition** (Aoditya et al. 2001).

By localising in one country, the companies intend to gain or maintain a competitive position on a market through strategies of maintaining the access to the respective market, or through penetrating on new and promising markets, the most important factors of localisation being know-how transfer, scale economies, availabilities of labour with a high skill level, a privileged competitive position, new supplier networks for raw materials, various advantageous costs, the grant of facilities and incentives by the governments, etc.

The tasks of governments consists in selecting those FDI with the highest propagated positive effects for the host country at local and macroeconomic level, on short, medium and long term. Unfortunately, we do not have but partial analyses with respect to such effects, so that a well founded conclusion cannot be drawn whether FDi succeeded in lowering or heightening the economic and social gaps separating Romania from developed countries.

Doubtless, foreign companies represent for Romania a development factor of the internal market and of the private sector by entering into **competition and/or cooperation** relation with domestic or foreign producers on the Romanian market. We may distinguish several situations with respect to the location behaviour of foreign and domestic investors (Collie D., Wandenbussche, 2001):

- when the level of wages from abroad is **relatively low** for the branches producing homogenous goods based on labour intensive technologies, FDI companies, as well as those from the host country shall orient themselves to more developed countries (FDI North-South), the optimum level of governmental intervention in the developed country being related to practicing zero custom duties for imports from less developed countries;

- for **relatively medium** wage levels, in more developed countries for the respective branches, foreign investors and the local ones prefer to localise on their own markets, and the optimum governmental policy presupposes practicing for imports some custom duties;
- for **relatively high levels** of wages in developed countries, the tariff policies for import shall be so as to favour localising FDI in less developed countries.

Up to now, the influence of FDI on labour market in Romania, viewed from the perspective of the two privatisation forms was earmarked by the **creation of new labour places** in the case of setting up new companies with foreign capital (green field) and, as a rule, the diminishment of the employees' numbers, especially of the low skilled ones in case of buying companies with state capital.

In the future, as result of diminishing the state patrimony available for privatisation, the largest share shall be represented by the green-field type investments.

6. MACROECONOMIC DIMENSION OF FDI

Romania's transition to market economy has represented a strong incentive factor of FDI with multiple effects at the macro- and microeconomic levels implied by the involvement of new complementarity of the internal and external independent and dependent variables of economic growth, of diversifying and qualitative improvement of the latter.

The FDI dynamics, comparatively to the main macroeconomic indicators in the transition period to the market mechanisms offers the opportunity of deducing some significant trends of the **effort variables** (total investments, foreign direct investments and gross formation of fixed capital, imports, foreign debt on medium and long term), and of the **outcome variables** (gross domestic product and exports). The comparative analysis between the two categories of variables was based on the indexes with fixed and chain basis.

Table 6.1

Evolution of relevant economic indicators of the Romanian economy for the period 1991–2004

1991=100

Year	Effort indicators			Outcome indicator
	Total investments	FDI Euro	Gross formation of fixed capital	Gross domestic product
1992	98.9	148.5	111.0	91.2
1993	107.2	181.5	120.2	92.5
1994	135.5	254.9	145.1	96.1
1995	150.0	273.8	155.1	103.0
1996	154.7	321.5	163.9	107.0
1997	146.3	347.5	166.7	100.4
1998	140.3	411.6	157.2	95.6
1999	132.0	485.7	149.7	94.5
2000	136.7	551.3	157.9	96.5
2001	149.8	676.7	173.9	102.0
2002	164.3	764.1	188.1	107.2
2003	182.7	881.6	205.2	112.7
2004	197.7	1140.0	226.0	122.1

***Source**: Own computations based on the data of the Statistical Yearbook of Romania and on the RNOC bulletins.*

The highest dynamic at the level of the effort variables was recorded by FDI which grew 11.4 times against, the 2.2 times of the gross formation of fixed

capital and the 1.9 times of total investments (Table 6.1). This is explained by the very low level of FDI at the beginning of the transition period, but also as result of initiating the privatisation process of the state assests with foreign investors and of creating and enhancing an economy where the market mechanisms have started to ascertain themselves more and more.

Lets grew the GDP effect variable which for the analysed period increased 1.2 times.

It is interesting to notice that during the 14 years of transition, the investment effort by far exceeded as dynamic the effect expressed in GDP, which reflects the perpetuation of a „speed-lag" situation between the two variables, and consequently, a **state of underperformance**.

Another conclusion that might be deduced is that, despite the sustained FDI dynamic, for the analysed period, the GDP had also **rebound periods** which leads to the conclusion that the positive spill over effect of FDI for the entire national economy **could not counteract** the triggering factors of recession.

The effect indicators will be surpassed by outcome indicators also in the next periods, in accordance with the forecasts elaborated by the National Commission of Prognosis, which imposes, in our opinion, a reconsideration of the factors having the capability of stimulating to a larger extent the effects, so as to overcome situations of being **very „dynamic"** with respect to efforts and expenditures, and **very „slow" as regards effects and outcomes** as things were up to now.

Considering the fact that in the first transition years the Romanian economy was under the influence of particular impact factors that triggered also a substantial economic decline in a relatively short period of time, as well as some inherent difficulties of statistically recording exports, imports and debt on medium and long term, we have analysed the evolution of effort and effect indicators for a shorter period – 1995-2004 – in order to see to what extent the found trends changed during the entire period. Additionally, we have increased the number of effort indicators, by taking into account of exports and medium and long term debt, and the effect ones, by including exports.

Table 6.2

Evolution of relevant indicators of the Romanian economy in the period 1995-2004

1995=100

Year	Effort indicators					Effect indicators	
	Total investments	Foreign direct investments	Gross fixed capital formation	FOB Imports	Medium and long term external debt	GDP	Export
1995	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1996	103.1	117.4	105.7	108.1	135.7	103.9	99.3
1997	97.5	126.9	107.5	96.2	181.3	97.6	93.4
1998	93.5	150.3	101.4	101.4	188.0	92.9	92.6
1999	88.0	177.4	96.5	95.6	204.4	91.8	99.8
2000	91.1	201.3	101.8	137.1	260.6	93.7	141.1

Year	Effort indicators					Effect indicators	
	Total investments	Foreign direct investments	Gross fixed capital formation	FOB Imports	Medium and long term external debt	GDP	Export
2001	99.8	247.1	112.1	167.4	316.9	99.0	159.1
2002	109.5	279.0	121.3	181.8	349.4	104.1	183.6
2003	121.8	321.9	132.3	204.2	370.8	109.5	195.4
2004	131.8	416.3	145.7	253.6	423.0	118.6	237.0

***Source**: Own computation based on data from the Romanian Statistical Yearbook, NBR reports and NOTR .*

In the period 1995-2004, is identified a **diminishment** of evolution lags between effort and effect indicators of national economy (Table 6.2). Also, in this case, the highest dynamics were recorded for FDI on an ascending trend, with variations from one year to the other, whereas total investments, GDP and exports between the years 1997-2000 recorded decreases.

The highest dynamic was recorded by the medium and long term foreign debt, which, according to the opinion of some specialists is still at a relatively low level as compared to neighbouring countries with transition economies.

Table 6.3

Chain indices of effort indicators (total investments, FDI, GFCF*, imports, foreign debt) and effect indicators (GDP, exports) in the period 1995-2004

% against the previous year

Year	Effort indicators						Effect indicators		
	Total investments	FDI Euro	GFFC	Import chain	Foreign debt chain	Employed population	GDP	Export	Real wage gain
1995	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		100.0	100.0	
1996	103.1	252.4	105.7	108.1	135.7	-	103.9	99.3	109.3
1997	94.6	54.3	101.7	89.0	133.6	-	93.9	94.1	77.4
1998	95.9	247.6	94.3	105.4	103.7	98.1	95.2	99.1	103.4
1999	94.1	115.4	95.2	94.3	108.7	99.4	98.8	107.8	96.2
2000	103.5	88.7	105.5	143.4	127.5	99.9	102.1	141.3	104.6
2001	109.6	191.0	110.1	122.1	121.6	99.4	105.7	112.8	104.9
2002	109.7	69.7	108.2	108.6	110.3	86.3	105.1	115.4	102.1
2003	111.2	134.6	109.1	112.3	106.1	99.9	105.2	106.4	110.7
2004	108.2	219.9	110.1	124.2	114.1	99.3	108.3	121.3	110.2

***Source:** Own computations based on data from the Romanian Statistical Yearbook, NBR reports and NOTR.*
**GFCF: gross fixed capital formation.*

The analysis based on chain indeces for same effort and effect indicators, for the period 1995-2004 underscores sensible annual variations of the above with respect to the recession period, as well as for the one of

reinitiating the growth. The only indicator that recorded for the entire period a positive dynamic was the one with respect to medium and long term external debt, even if there were pace differences from one year to the other.

In the period 2000 – 2004, the GFCF indices, of total investments and of imports have taken an ascending trend with growth annual variations, which triggered a GDP and export growth to sizes under the level recorded by the effort variables, mentioning the surpassing trend of effort indicators with respect to effect (outcome) indicators.

Table 6.4

FDI share (%) against some relevant macroeconomic indicators in the period

mill. Euro

Year	FDI/Total investments	FDI/GDP	FDI/GFFC	FDI/foreign trade		FDI/foreign debt
				Export FOB	Import FOB	
1995	4.97	0.90	4.19	3.98	3.31	5.15
1996	10.71	2.06	8.97	8.98	6.81	9.59
1997	4.24	0.74	3.49	3.08	2.48	3.90
1998	11.98	1.94	10.68	9.84	7.44	9.31
1999	14.04	2.16	12.20	8.95	7.79	9.88
2000	14.19	2.21	11.67	7.83	6.69	6.87
2001	22.58	3.95	19.12	13.98	11.06	10.79
2002	11.50	2.06	9.68	6.81	5.73	6.82
2003	12.78	2.39	10.78	7378	6.19	8.64
2004		3.72	16.66	12.89	9.29	16.66

Source: *Own computations based on data from the Romanian Statistical Yearbook, NBR reports and NOTR.*

The FDI share in the total investment effort for the analysed period is **relatively modest**, varying around 10 – 14% (save for the year 2001), which strictly viewed through the relevance capability of the respective report leads to the conclusion of FDI modesty and insufficiency as financing source for economic growth in Romania. The same conclusion is drawn also with respect to the relation FDI/GFFC or FDI/GDP. Still, we mention that FDI have, next to the direct impact on production an indirect impact known as „spill over" or externalities that might be positive or negative. Unfortunately, we do not dispose of sufficient statistical data based on which to evaluate these effects one way or the other.

Generally speaking, it is said that FDI have **direct and spill over positive effects** regarding:

- the goods and services production and exports growth;
- labour force employment;

- raising the level of knowledge, competencies and expertise;
- management improvement and market behaviour enhancement of economic agents;
- use of external distribution channels of „parent" companies;
- companies' capitalisation;
- conquering new market segments;
- better management of market advantages and risks at local, regional and national level;
- capital market and banking system development;
- creating new labour places adapted to the requirements of market and developing some support industrial relations to increase competitiveness;
- better embedding within the requirements of environmental protection;
- technology transfer;
- competitiveness increase.

These acknowledged de plano advantages must be still corroborated with a series of **concerns** or **less favourable aspects** of FDI on beneficiary countries, among which we mention:

- **the temporary** (volatile FDI) **character**, especially after the period in which from profit have been integrally recuperated the expenditures with investments and the contaminating effect on other domestic and foreign companies;
- the issue of the relation between the reinvested profit and the repatriate one;
- strains on labour market with respect to **personnel restructuring** and **job stabilisation** of the performing ones, including issues related to **long time unemployment** because of mass lay offs within restructured/privatised companies, even if compensations are granted for limited periods of time;
- impact and pressure of multinational companies on political and economic decision;
- disadvantages of 'lohn' production and outsourcing;
- creation of some environmental issues related to pollution by delocalising industries from developed countries;
- impact on the **RDI** activities, **innovation**.

The comparison of FDI advantages and disadvantages presupposes a complex methodological approach, particularised on types of activities and effects. The corroboration (composition) at a local, regional and national level of these general favourable and unfavourable effects, as a rule, leads to a **net favourable result**, yet without eliminating also the existence of some net favourable punctual results.

7. FDI AND THE BUSINESS ENVIRONMENT

In accordance with the estimates of the Council of Foreign Investors in Romania – which has 85 members with 5.9 billions euro investments – the FDI growth in Romania shall have a „virtuous circle" that implies: creating new jobs, increasing amounts for modernising the existing infrastructure, technology transfer, labour force training at international standards, a higher degree of competitiveness on the international market, increasing exports and, last but not least, more successful business the profits of which can be taxed and the sums thus collected can thereafter be reinvested into infrastructure, education and health projects, etc.

The improvement of the investment climate in Romania for the last years was rendered concrete on several directions aiming to:

- achieve **macroeconomic performances** in accordance with the requirements of sustainable development, especially by diminishing the inflation level and increasing foreign currency reserves of the country;
- **intensify the cooperation with EU community institutions**, the conclusion of the negotiations for all chapters of the acquis communautaire, NATO adherence;
- **defining clear, equitable and easy enforceable rules** for computing the value owned by minority shareholders, enforcement of the fiscal code and of the labour code;
- changes brought to the law with respect to some measures of following up the obligations assumed under the privatisation contracts in the sense of **clarifying and completing the definition of „investment sources"**, of including credits as recognized financing sources;
- **enforcing the procedure of „tacit approval"** through which is regulated the 30 days limit period of issuing endorsements and using „statements on own behalf" instead of required authorisations for certain activities;
- publishing and updating in a regular manner by means of the Ministry of Finances site **the list of companies with** significant **debts** to the state budget.

The progresses recorded within the business environment in Romania do not exclude, but just to the contrary, continue to presuppose **improvement measures**, among which:

a) increasing the **labour market flexibility**, i.e. improving the update of the new Labour Code in accordance with the dynamics of industrial relations development, including by doing away with some restrictive unsuitable clauses for the functioning and principles of the market economy about employment

and lay off of employees, labour week time, the conflict of interests at the level of employees, the role of trade unions, and labour norms, vocational training;

b) legislative **more equitable business climate** for all foreign or local investors, i.e. uniform enforcement of current legislation, without differentiations and previous deliberations in case of some new legislative drafts.

A special importance for improving the business climate pertains to **measures** with respect to:

- **systematic collection of taxes** without differentiation for private and state companies;
- **pursuing further the transparency policy** by publishing on Internet and updating the list of companies with significant debts;
- **measures for diminishing arrears** for stimulating the swiftness in paying arrears, among which the moratorium with respect to penalties payment under the conditions of paying current taxes to date (zero penalty if arrears are paid in 12 month; 50% diminishment in case of paying within 18 months the arrears, and 25% diminishment if paid within 24 months);
- **winding up companies** which within three years do not succeed in paying their arrears and enforcing the bankruptcy law in view of eliminating companies with losses from the market;
- **decision transparency in granting state aids** (granted aids, requested aids) and enforcing tax exemptions compatible with EU regulations, consequent supervision of state aids by the Competition Council from Romania;
- granting to the **Competition Council** the right to object to legislation that limits competition and **increasing** its **independency** against political pressures;
- increasing the degree of **expertise, equity** for avoiding massive accumulation of litigation and due time solving of the above, rendering efficient the judicial administrative system by using computerised systems, diminishing the number of files distributed to judges, limiting the number of postponements due to insignificant reasons, shortening the time between hearings, etc..

c) **improving the fiscal regime** by stipulating and consequent enforcement of regulations with respect to the fiscal authorities conduct, eliminating delays in VAT reimbursement (including here the provision of interests for reimbursement delays), elaborating and implementing a fiscal strategy for Romania with clear objectives and means of achievement for a period of 2 to 5 years, that shall provide for the terms of integrally enforcing the OECD principles and EU practices with respect to fiscal legislation.

Annex 1

Number of trading companies with foreign participation to capital and value of subscribed share capital in the period 1991–2004

YEAR	Number of trading companies		Value of subscribed share capital					
			Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent	
	No.	%	Millions ROL	%	Thousands USD	%	Thousands Euro	%
1991-2004, From which:	99903	100,0	259494844,8	100,0	13319570,4	100,0	10767605,9	100,0
1991	5454	5.5	2571421.0	1.0	1168357.0	8.8	944505.6	8.8
1992	11304	11.3	632913.3	0.2	566569.2	4.3	458017.3	4.3
1993	9868	9.9	873410.3	0.3	385883.4	2.9	311950.0	2.9
1994	9390	9.4	2243579.7	0.9	857796.7	6.4	693447.0	6.4
1995	2508	2.5	645943.1	0.2	220813.2	1.7	178506.5	1.7
1996	2703	2.7	2242339.3	0.9	557431.1	4.2	450630.0	4.2
1997	4483	4.5	1870210.8	0.7	302752.3	2.3	244746.4	2.3
1998	8350	8.4	7252458.4	2.8	749603.6	5.6	605983.2	5.6
1999	6978	7.0	11786510.3	4.5	865271.0	6.5	699489.3	6.5
2000	7900	7.9	17733497.8	6.8	767067.7	5.8	620101.3	5.8
2001	6783	6.8	46105937.0	17.8	1465073.0	11.0	1184372.2	11.0
2002	7437	7.4	31259418.9	12.0	1020428.8	7.7	824919.6	7.7
2003	6590	6.6	45546516.1	17.6	1373090.1	10.3	1110012.7	10.3
2004	10155	10.2	88730688.7	34.2	3019433.4	22.7	2440924.7	22.7

Source: Statistical synthesis National Office of Trade Registry, June 2005

Appendix 2

Trading companies with foreign participation to capital and value of subscribed share capital in the period 1991–2004

County	Number of trading companies		Value of subscribed share capital					
			Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent	
	No.	%	Millions ROL	%	Thousands USD	%	Thousands Euro	%
Total Romania	99903	100.0	259494844.8	100.0	13319570.4	100.0	10767605.9	100.0
Alba	937	0.9	1254844.7	0.5	56363.1	0.4	45564.2	0.4
Arad	2861	2.9	2197540.8	0.8	135753.1	1.0	109743.5	1.0
Arges	872	0.9	26810732.6	10.3	891061.4	6.7	720338.4	6.7
Bacau	828	0.8	4489628.6	1.7	128965.9	1.0	104256.7	1.0
Bihor	2849	2.9	4759233.4	1.8	205531.0	1.5	166152.3	1.5
Bistrita-Nasaud	698	0.7	536020.8	0.2	23291.5	0.2	18829.0	0.2
Botosani	277	0.3	126767.9	0.0	6038.5	0.0	4881.5	0.0
Brasov	2749	2.8	5064740.5	2.0	216116.8	1.6	174709.8	1.6
Braila	451	0.5	354086.5	0.1	27561.4	0.2	22280.8	0.2
Buzau	530	0.5	926957.2	0.4	35949.5	0.3	29061.8	0.3
Caras-Severin	722	0.7	2606426.2	1.0	115944.3	0.9	93729.9	0.9
Calarasi	262	0.3	1412656.1	0.5	49344.1	0.4	39890.0	0.4
Cluj	3710	3.7	5631410.2	2.2	397725.3	3.0	321523.1	3.0
Constanta	3429	3.4	13764539.8	5.3	516737.7	3.9	417733.3	3.9
Covasna	579	0.6	505785.7	0.2	39702.1	0.3	32095.4	0.3
Dâmbovita	493	0.5	4318577.0	1.7	156794.6	1.2	126753.5	1.2
Dolj	1205	1.2	889415.9	0.3	196386.7	1.5	158760.0	1.5
Galati	766	0.8	21284184.8	8.2	694562.4	5.2	561487.6	5.2
Giurgiu	290	0.3	272290.9	0.1	12379.4	0.1	10007.6	0.1

County	Number of trading companies		Value of subscribed share capital					
			Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent	
	No.	%	Millions ROL	%	Thousands USD	%	Thousands Euro	%
Gorj	252	0.3	39459.5	0.0	2198.5	0.0	1777.3	0.0
Harghita	1413	1.4	900805.5	0.3	52482.7	0.4	42427.3	0.4
Hunedoara	934	0.9	1190791.2	0.5	77556.4	0.6	62697.0	0.6
Ialomita	243	0.2	151490.7	0.1	11972.6	0.1	9678.7	0.1
Iasi	1341	1.3	809301.7	0.3	76397.7	0.6	61760.3	0.6
Maramures	1304	1.3	2385090.4	0.9	96511.0	0.7	78020.0	0.7
Mehedinti	416	0.4	814803.3	0.3	30538.3	0.2	24687.3	0.2
Mures	1921	1.9	2981462.4	1.1	133924.8	1.0	108265.5	1.0
Neamt	677	0.7	824577.8	0.3	64017.5	0.5	51752.0	0.5
Olt	299	0.3	2132476.7	0.8	74823.9	0.6	60488.0	0.6
Prahova	1731	1.7	5696664.7	2.2	421874.0	3.2	341045.0	3.2
Salaj	354	0.4	306390.1	0.1	17115.3	0.1	13836.1	0.1
Satu Mare	1125	1.1	1386464.5	0.5	78588.8	0.6	63531.6	0.6
Sibiu	2000	2.0	1419505.4	0.5	108349.1	0.8	87589.9	0.8
Suceava	871	0.9	815311.7	0.3	49452.2	0.4	39977.4	0.4
Teleorman	220	0.2	1231377.3	0.5	52094.3	0.4	42113.3	0.4
Timis	6740	6.7	7355671.9	2.8	472701.2	3.5	382134.0	3.5
Tulcea	251	0.3	595143.0	0.2	24107.1	0.2	19488.3	0.2
Vaslui	196	0.2	572455.8	0.2	24488.9	0.2	19796.9	0.2
Vâlcea	407	0.4	518198.1	0.2	49399.6	0.4	39934.9	0.4
Vrancea	337	0.3	155601.5	0.1	27342.5	0.2	22103.8	0.2
Bucharest Mun.	49965	50.0	109701800.9	42.3	6245413.8	46.9	5048823.1	46.9
Ilfov	2398	2.4	20304160.9	7.8	1222011.5	9.2	987880.1	9.2

***Source**: Statistical synthesis National Office of Trade Registry, June 2005.*

Appendix 3

Classification of countries according to foreign participation to total subscribed share capital in the period 1991-2004

Ord No.	Country	Number of trading companies		Value of subscribed share capital					
				Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent	
		No.	%	Millions ROL	%	Thousands USD	%	Thousands EURO	%
	Total Romania, From which:	99903	100.0	259494844.8	100.0	13319570.4	100.0	10767605.9	100.0
1	Netherlands	1934	1.94	40974090.7	15.79	2005475.0	15.06	1621235.8	15.06
2	Austria	3060	3.06	44101502.3	17.00	1649488.2	12.38	1333454.3	12.38
3	France	3462	3.47	32861996.6	12.66	1494891.2	11.22	1208477.3	11.22
4	Germany	11507	11.52	21583134.6	8.32	1113310.3	8.36	900005.5	8.36
5	U.S.A.	3982	3.99	8794133.2	3.39	899178.7	6.75	726900.5	6.75
6	Italy	16021	16.04	11047371.5	4.26	668449.2	5.02	540377.6	5.02
7	Dutch Antilles	8	***	20802943.7	8.02	649835.9	4.88	525330.5	4.88
8	Great Britain	1873	1.87	12536854.8	4.83	560444.4	4.21	453066.0	4.21
9	Cyprus	1310	1.31	8616621.3	3.32	523462.8	3.93	423169.9	3.93
10	Turkey	8375	8.38	4812141.3	1.85	503711.6	3.78	407202.9	3.78
11	Switzerland	1348	1.35	6473198.9	2.49	401398.1	3.01	324492.2	3.01
12	Hungary	4821	4.83	5914854.7	2.28	344015.1	2.58	278103.5	2.58
13	British Virgin Islands	206	0.21	10932562.0	4.21	343683.9	2.58	277835.7	2.58
14	Greece	2738	2.74	5253278.5	2.02	289746.9	2.18	234232.8	2.18
15	Luxembourg	257	0.26	3838935.2	1.48	245404.8	1.84	198386.5	1.84
16	South Korea	77	0.08	477134.2	0.18	215681.9	1.62	174358.3	1.62
17	Spain	826	0.83	1436952.1	0.55	173081.6	1.30	139920.0	1.30
18	China	7736	7.74	3597543.8	1.39	149312.6	1.12	120705.0	1.12
19	Sweden	788	0.79	2576496.5	0.99	110824.3	0.83	89590.9	0.83
20	Liechtenstein	160	0.16	867151.6	0.33	108343.2	0.81	87585.2	0.81
21	Belgium	1291	1.29	1075186.7	0.41	86272.5	0.65	69743.1	0.65
22	No citizenship	20	0.02	6694.2	***	75659.4	0.57	61163.5	0.57

Ord No.	Country	Number of trading companies		Value of subscribed share capital					
				Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent	
		No.	%	Millions ROL	%	Thousands USD	%	Thousands EURO	%
23	Japan	156	0.16	1824130.8	0.70	68706.7	0.52	55542.8	0.52
24	Syria	4880	4.88	725228.0	0.28	64164.1	0.48	51870.6	0.48
25	Canada	986	0.99	460082.3	0.18	60725.4	0.46	49090.7	0.46
26	Lebanon	3040	3.04	658507.5	0.25	45799.1	0.34	37024.2	0.34
27	Iraq	5005	5.01	560758.5	0.22	44327.0	0.33	35834.2	0.33
28	Marshall Islands	7	***	1189469.0	0.46	36767.7	0.28	29723.2	0.28
29	Israel	2819	2.82	340850.5	0.13	30998.9	0.23	25059.7	0.23
30	Yugoslavia	701	0.70	93037.5	0.04	22279.7	0.17	18011.0	0.17
31	Island	11	0.01	210984.6	0.08	18738.9	0.14	15148.6	0.14
32	Iran	2340	2.34	223356.2	0.09	18535.9	0.14	14984.5	0.14
33	Panama	118	0.12	134850.3	0.05	17619.2	0.13	14243.5	0.13
34	Ireland	263	0.26	127507.3	0.05	16566.5	0.12	13392.4	0.12
35	Denmark	275	0.28	390247.3	0.15	16487.7	0.12	13328.7	0.12
36	Jordanian Rep.	2855	2.86	164961.8	0.06	14703.1	0.11	11886.1	0.11
37	Poland	227	0.23	354173.9	0.14	14693.9	0.11	11878.7	0.11
38	Moldova	1804	1.81	134795.3	0.05	13324.8	0.10	10771.9	0.10
39	Gibraltar	31	0.03	247132.5	0.10	12532.6	0.09	10131.4	0.09
40	Thailand	15	0.02	193133.2	0.07	11624.5	0.09	9397.3	0.09
41	Bulgaria	535	0.54	130415.0	0.05	11065.5	0.08	8945.4	0.08
42	New Zeeland	11	0.01	352052.1	0.14	11062.0	0.08	8942.6	0.08
43	Australia	425	0.43	75917.7	0.03	10680.4	0.08	8634.1	0.08
44	Egypt	1129	1.13	128649.9	0.05	9722.0	0.07	7859.3	0.07
45	Slovenia	52	0.05	238411.6	0.09	9171.4	0.07	7414.2	0.07
46	Czech Republic	221	0.22	64504.4	0.02	9144.2	0.07	7392.2	0.07
47	Cameroon	14	0.01	31737.3	0.01	9036.4	0.07	7305.0	0.07
48	American Virgin Isl.	34	0.03	82617.6	0.03	7882.2	0.06	6372.0	0.06
49	Portugal	114	0.11	163563.2	0.06	6766.8	0.05	5470.3	0.05
50	North Korea	19	0.02	205245.6	0.08	6234.9	0.05	5040.3	0.05

Ord No.	Country	Number of trading companies		Value of subscribed share capital					
				Total expressed in national currency		Total expressed in foreign currency equivalent		Total expressed in foreign currency equivalent	
		No.	%	Millions ROL	%	Thousands USD	%	Thousands EURO	%
51	Malta	32	0.03	148280.1	0.06	6221.8	0.05	5029.7	0.05
52	Liberia	34	0.03	27642.7	0.01	5487.1	0.04	4435.8	0.04
53	Libya	99	0.10	4955.1	***	5299.6	0.04	4284.2	0.04
54	Norway	145	0.15	95036.2	0.04	4614.3	0.03	3730.2	0.03
55	Vietnam	141	0.14	117613.7	0.05	4389.7	0.03	3548.7	0.03
56	Bahamas	27	0.03	58649.6	0.02	4180.4	0.03	3379.4	0.03
57	Pakistan	605	0.61	53885.6	0.02	3810.3	0.03	3080.2	0.03
58	Bermuda Isl.	4	***	108797.7	0.04	3511.1	0.03	2838.4	0.03
59	Hong-Kong	31	0.03	12859.6	***	3255.0	0.02	2631.4	0.02
60	United Arab Emirates	164	0.16	89239.6	0.03	3173.7	0.02	2565.6	0.02
61	Taiwan	28	0.03	55203.9	0.02	3153.5	0.02	2549.3	0.02
62	Armenia	32	0.03	100528.1	0.04	3119.8	0.02	2522.1	0.02
63	Cayman Isl.	8	***	17589.2	***	2780.4	0.02	2247.6	0.02
64	San Marino	23	0.02	43316.9	0.02	2439.5	0.02	1971.9	0.02
65	Brazil	58	0.06	3149.7	***	2389.5	0.02	1931.7	0.02
66	Belize	11	0.01	35447.8	0.01	2281.7	0.02	1844.5	0.02
67	Saudi Arabia	106	0.11	19288.7	***	2243.2	0.02	1813.4	0.02
68	Finland	54	0.05	32217.5	0.01	1838.9	0.01	1486.6	0.01
69	Croatia	76	0.08	53812.9	0.02	1810.7	0.01	1463.7	0.01
70	Russia	229	0.23	18873.1	***	1805.2	0.01	1459.3	0.01

**** Under 0,01%.*

Source: Statistical synthesis National Office of Trade Registry, June2005.

LITERATURE

1. Aaditya M., Ollarreaga M., Soggi K., „Made of Foreign Entry, Technology Transfer, and FDI Policy, Centre for Economic Policy Research, London, UK, 2001.
2. Aitken, B.J., Harrison, A.E. „Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela". *The American Economic Review*, 1999, Vol. 89, No 3, pp. 605-618.
3. Anghel I., «Investițiile străine directe în România» (Foreign direct investments in Romania), Ed. Expert, Bucureşti, 2002.
4. Balasuhramanyam V.N., Sapsford D., „Foreign Direct Investment and Wages", Center for the Study of International Institutions, Second Annual Symposium, University of Innsbruck, Austria, 20 th – 22 nd November 2002.
5. Baldwin R., Braconier H., Forsloid R., „Multinationals, Endogenous Growth and Technology Spillovers: Theory and Evidence", Centre for Economic Policy Research, London, UK, 1999.
6. Caves, R.E. 1974. „Multinational Firms, Competition and Productivity in Host-Country Markets". *Economica*, 41 (162):176-93.
7. Collie D., Vandenbussche, „FDI, Monopoly Union, Trade Policy, Cournot Competition", Centre for Economic Policy Research, UK, London, 2001.
8. Damijan J.P., Majcen, B., Knell, M., Rojec, M. „Technology transfer through FDI in Top-10 transition countries: How important are direct effects, horizontal and vertical spillovers?" University of Ljubljana, Working paper No.17, IER, 2003, 29 p.
9. Djankov S., Hoekman, B. „Foreign Investment and Productivity Growth in Czech Enterprises". World Bank Economic Review, 2000, Vol. 14, No.1, pp. 49-64.
10. Falzoni A., Crino, R., „Foreign Direct Investment and Skilled Labour Demand in EU Accession Countries" Centro Studi Luca d'Agliano, Development Studies Working Paper, No.188, October 2004.
11. Galeotti M., Navaretti Barba E., „Moving Skills from Hands to Heads: Import of Technology and Export Performance", Centre for Economic Research Policy, London, UK, 2000.
12. Gestrin, M. „Is Export-oriented FDI better?" OECD *Global Forum on International Investment – New Horizons and Policy Challenges for Foreign Direct Investments in the 21st Century*. Mexico, 2001, pp. 1-9.
13. Greenaway, D., Sousa, N., Wakelin, K. „Do Domestic Firms Learn to Export from Multinationals?" *European Journal of Political Economy*, Vol. 20, forthcoming, 2004.
14. Görg, H., Greenaway, D., „Foreign Direct Investment and Intra-Industry Spillovers: A Review of the Literature". GEP Research paper 2001/37; 2001.

15. Görg, H., Strobl, E. „Multinational Companies and Productivity Spillovers: A Meta – Analysis". *The Economic Journal*, Vol. 111, 2001, pp. 723-39.
16. Kokko, A., Tansini, R., Zejan, M. „Trade Regimes and Spillover effects of FDI: Evidence from Uruguay". Weltwirtschaftliches Archiv/Review of World Economics, 2001, Vol. 137.
17. Smarzynska, B. „Spillovers from Foreign Direct Investment through Backward Linkages: Does Technology Gap Matter?" Mimeo, World Bank, 2002.
18. Vahter, P. „The Effect of Foreign Direct Investments on Productivity in Estonian and Slovenian", Manufacturing. University of Tartu, 2004, MA thesis, 104 p.
19. Zaman Gh., Vâlceanu Gr., „Investițiile în economia României" (Investments into the economy of Romania), Probleme economice, nr.25/1998, CIDE, Bucureşti.
20. Zaman Gh., „Eficiența capitalului străin din țările membre ale UE în România" (Efficiency of foreign capital for EU member countries in Romania), Tribuna Economică, nr.35/2000.
21. Zaman Gh., „Orientări doctrinare privind viitorul integrării europene" (Doctrine orientations with respect to the future of European accession), Studii şi cercetări economice nr.12/1995, INCE, CIDE, 1995.
22. xxxWorld Investment Report, „Transnational Corporation and Export Competitiveness", 2002

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 36/2005

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

COMPETITIVITATEA INTERNĂ ŞI EXTERNĂ A SECTORULUI AGROALIMENTAR ROMÂNESC DIN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE

Filon TODEROIU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

INTRODUCERE 667
CAPITOLUL 1. COMPETITIVITATEA – UNELE REPERE TEORETICE 668
1.1. Concepte uzuale privind competitivitatea în agricultură 668
1.2. Modalități de măsurare a competitivității în agricultură 673
CAPITOLUL 2. SECTORUL AGROALIMENTAR ROMÂNESC – STARE ACTUALĂ 677
2.1. Cadrul macroeconomic al sectorului agroalimentar 677
2.2. Economia agroalimentară externă a României – evoluții recente 680
2.3. Competitivitatea externă a sectorului agroalimentar românesc – cuantificări parțiale 682
2.4. Competitivitatea sectorului agroalimentar în țările CECCs – elemente comparative 686
CAPITOLUL 3. ALTERNATIVE PROSPECTIVE DE AMELIORARE A COMPETITIVITĂȚII ÎN SECTORUL AGROALIMENTAR ROMÂNESC 691
3.1. Rațiuni şi repere metodice 691
3.2. Ipoteze şi rezultate parțiale 693
CONCLUZII ŞI DESCHIDERI 697
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 706

INTRODUCERE

Evoluția sectorului agroalimentar după 1989 a produs modificări importante şi în structura comerțului, tendința fluxurilor comerciale fiind de creştere mai puternică a importurilor comparativ cu exporturile, ceea ce a antrenat un sold sistematic negativ al balanței externe.

Evoluțiile asimetrice ale indicatorilor macroeconomici ai sectorului agroalimentar românesc au generat un grad mediu de deschidere comercială (2000) superior anului 1989, aceasta fiind însă una dintre capcanele deschiderii spre exterior cu precădere pe seama importurilor, şi nu a parametrilor de competitivitate. Deschiderea economiei agroalimentare spre exterior pe seama importurilor a condus la accentuarea decalajului dintre România şi țările comunitare, ameliorarea parametrilor de competitivitate necesitând astfel un interval mult mai mare de timp.

Accentuarea schimburilor comerciale cu Uniunea Europeană după 1989 a permis obținerea unui avantaj economic relevat la export la doar două grupe de produse (animale vii şi oleaginoase), restul grupelor fiind caracterizate de dezavantaj economic.

Aflată în pragul aderării la UE, economia agroalimentară a României trebuie să facă față presiunii concurențiale şi a forțelor pieței comunitare, prin reducerea decalajelor existente, între care cele de productivitate se situează pe prim-plan.

Demersurile analitice privitoare la competitivitate pot fi realizate, pe de o parte, pe diferite niveluri de agregare a produselor (ansamblul economiei, un sector (ramură) sau un singur produs (marfă)). Pe de altă parte, abordările au în vedere dimensiunea spațială de referință a competitivității – la nivel de entitate economică (fermă), de regiune (zonă), de societate sau de țări.

Definită într-o accepțiune mai largă, competitivitatea poate fi considerată drept capacitatea de a înfrunta concurența pe piață. La nivel de țară, conceptul de competitivitate prezintă semnificații mult mai complexe, întrucât obiectivul său final îl constituie penetrarea pe piața externă sau menținerea pieței actuale. Pe cale de consecință, sporul de competitivitate induce creştere economică, generatoare de ameliorare a bunăstării şi a nivelului de viață al populației.

În accepțiunea de performanță externă a unei economii naționale, competitivitatea este unanim considerată ca foarte importantă, întrucât reprezintă un indicator esențial al abilității respectivei economii de a-şi creşte productivitatea pe termen lung şi de a transforma avantajele creşterii economice internaționale în locuri de muncă pe plan intern.

Indiferent dacă analiza este efectuată la nivel de firmă, ramură sau economie națională, în fapt, inserția în schimburile internaționale are drept suport specializarea, deschiderea spre exterior şi necesitatea de a rămâne competitiv.

CAPITOLUL 1
COMPETITIVITATEA – UNELE REPERE TEORETICE

1.1. Concepte uzuale privind competitivitatea în agricultură

Conceptul de competitivitate a apărut inițial ca o preocupare de palier microeconomic, referindu-se la nivelul activității unei firme. În acest sens, se consideră că o activitate sau firmă este competitivă dacă îşi valorifică produsele la prețul pieței, acoperindu-şi costurile şi obținând profit, aceste condiții fiind valabile şi necesare atât pe termen scurt, cât şi pe termen mediu şi lung (Bucur, 2004).

Mai mult, competitivitatea poate fi privită drept un indicator „al capacității de oferire de bunuri şi servicii, în locul, sub forma şi la momentul în care ele sunt căutate de cumpărători, la prețuri la fel de bune sau chiar mai bune decât ale altor ofertanți, astfel încât consumatorii să obțină cel puțin costul de oportunitate al veniturilor obținute din resursele antrenate”[1].

În această accepțiune, competitivitatea include, aşadar, două tipuri de competiție:

- competiția produselor pe piețele interne şi externe şi, în acest sens, abilitatea de a câştiga şi menține cota de piață;
- competiția în piața factorilor implicați în producerea de mărfuri şi care trebuie să asigure cel puțin costul de oportunitate.
- Abordarea competitivității poate fi realizată şi în raport de nivelul de agregare al produselor specifice (tabel 1.1).

Tabel 1.1

Alternative analitice de competitivitate în raport de nivelul de agregare al produsului şi extensia spațială în agricultură

Nivel de agregare a produsului	Extensia spațială		
	Fermă	**Regiune (zonă) a unei țări**	**Țară**
Ansamblul economiei	nu	nu	da
Nivel de ramură	nu	da	da
Produs (marfă)	da	da	da

***Sursa**: Frohberg, K., Hartmann, M. (1997):* Comparing Measures of Competitiveness, *„Discussion Paper”, No. 2, IAMO – Halle / Saale, Germania.*

[1] Freebairn, J. (1986): *Implication of Wages and Industrial Policies on Competitiveness of Agricultural Export Industries*, Canberra, Australia.

Aşadar, demersurile analitice pot fi realizate, pe de o parte, pe diferite niveluri de agregare a produselor (ansamblul economiei, un sector (ramură) sau un singur produs (marfă). Pe de altă parte, abordările au în vedere dimensiunea spațială de referință a competitivității – la nivel de entitate economică (fermă), de regiune (zonă), de societate sau de țări[1].

Complexitatea conceptului de competitivitate face ca, uneori, acesta să fie identificat cu noțiunea de profitabilitate sau cu abilitatea firmei de a practica un nivel al prețului său de vânzare egal sau inferior celui al concurenților.

Într-o accepțiune mai largă, competitivitatea poate fi definită drept capacitatea de a înfrunta concurența pe piață. La nivel de țară, conceptul de competitivitate prezintă semnificații mult mai complexe, întrucât obiectivul său final îl constituie penetrarea pe piața externă sau menținerea pieței actuale. Pe cale de consecință, sporul de competitivitate induce creştere economică, generatoare de ameliorare a bunăstării şi a nivelului de viață al populației.

În altă ordine de idei, capacitatea competitivă a unei economii poate fi considerată chiar un factor de putere economică. În acest sens, multe curente de gândire pun în evidență existența unor stări ierarhice între sistemele productive, analizând schimburile internaționale în termeni de efecte de dominare şi raporturi de forțe. *„Lumea apare ca o rețea de schimburi care resimte amprenta inegali-tăților de putere între subansamble economice structurate (industrii, sectoare etc.)”*[2]. În acest context, apare ca evidentă necesitatea luării în considerare a diferențelor de putere între firme multinaționale şi între state.

Revenind la competitivitatea unei economii, în accepțiunea de performanță externă a unei economii naționale, competitivitatea este unanim considerată ca foarte importantă, întrucât reprezintă un indicator esențial al abilității respectivei economii de a-şi creşte productivitatea pe termen lung şi de a transforma avantajele creşterii economice internaționale în locuri de muncă pe plan intern.

---

[1] Dacă la nivelul unui produs sau chiar firme competitivitatea poate fi mai uşor de determinat, la nivel de regiune definirea este mult mai dificilă, având în vedere numărul mai mare al factorilor de influență. În acest sens, la nivel regional, competitivitatea poate fi privită ca “fiind abilitatea unei regiuni de a crea valoare adăugată, contribuind la creşterea bunăstării naționale, prin administrarea riguroasă a bunurilor şi proceselor, prin atractivitate şi agresivitate, prin globalitate şi proximitate, dar şi prin integrarea acestor relații într-un model economic şi social”. (Jula, D., Jula, N. (2000): *The Romanian Regions Competitiveness*, în “Romanian Journal of Economic Forecasting”, No. 3–4, p. 91). Altfel spus, competitivitatea este abilitatea unei regiuni de a produce mărfuri şi servicii care sunt testate pe piețele internaționale, dar care mențin, în acelaşi timp, un nivel ridicat şi susținut al veniturilor obținute (generarea de venituri relativ ridicate şi niveluri superioare ale ocupării în timpul confruntării cu competiția internațională).

[2] Perroux, F. (1982): *Dialogue et monopoles des nations*, PUF, Paris.

Din această perspectivă, competitivitatea unei țări este relevată de tendințele performanțelor la export (ponderea în comerțul regional sau mondial). Devine astfel necesar ca analiza cotelor de piață la export ale unei țări să fie completată cu evoluția internațională a competitivității, exprimată ca raport între ritmul de creştere a volumului exportului propriu şi ritmul de creştere a volumului exportului mondial al acestora. Cu toate că incumbă informații importante, performanțele la export şi costurile acestora oferă numai o imagine parțială a competitivității comerciale a unei țări.

Din perspectiva intervalului mediu şi lung de referință, în termeni macroeconomici, competitivitatea unei țări poate fi tratată prin luarea în considerare a următoarelor condiții:

a) productivitatea țării creşte cu o rată similară sau superioară celei a principalilor parteneri comerciali;
b) economia reuşeşte să-şi mențină un echilibru comercial extern;
c) este realizat un nivel ridicat al ocupării forței de muncă.

Indiferent dacă analiza este efectuată la nivel de firmă, ramură sau economie națională, în fapt, inserția în schimburile internaționale are drept suport specializarea, deschiderea spre exterior şi necesitatea de a rămâne competitiv.

Din punct de vedere global, națiunile cel mai prost plasate în competiția internațională sunt confruntate cu restricții externe. Aptitudinile unei firme de a face față concurenței şi de a avea vocație competitivă impun atât recurgerea la analize de preț, cât şi la elemente structurale. În acest sens, se poate distinge o competitivitate „de preț” şi una structurală, „fără preț”.

Competitivitatea „de preț” se bazează pe aptitudinea de a propune produse cu prețuri mai mici decât cele ale concurenței, aceasta depinzând de trei elemente:

a) costurile de producție (salarii, consumuri intermediare, costul capitalului, contribuții sociale, impozite);
b) nivelul ratei de schimb (o depreciere a monedei naționale întăreşte competitivitatea produselor interne şi invers);
c) comportamentul marjei exportatorilor (când aceştia acceptă să-şi reducă marjele, produsele lor devenind mai competitive).

Competitivitatea structurală (fără „preț”) este legată de factorii care nu au o influență directă asupra prețurilor, dar care joacă totuşi un rol în aptitudinile producătorilor de a-şi impune produsele. Există astfel, în decizia clienților, şase criterii „fără preț” care au o importanță fundamentală: *calitatea*, *gradul de inovare*, *termenul de livrare*, *notorietatea mărcii*, *întreținerea şi serviciile postvânzare*, *dinamismul comercial*. Căutarea acestui tip de competitivitate constrânge producătorii să se plaseze în situația de „ascultare a mediului” (aşa-numita „veghe tehnologică”).

Distincția între cele două forme de competitivitate acoperă relativ vag opoziția dintre produsele banalizate, relativ omogene (care sunt cel mai adesea bunuri cu valoare adăugată mică), şi produsele diferențiate, cu valoare adăugată mare, pentru care prețul nu este decât un element printre celelalte în decizia de cumpărare.

În acest context, competitivitatea apare ca un concept şi o categorie economică strâns legată de interdependențele economice, de politicile comerciale tot mai globalizate şi care uneori intră în contradicție cu politicile naționale. Pe acest traseu au apărut numeroase teorii care se referă la unul sau mai multe elemente care influențează competitivitatea unor producători naționali sau a unor produse ale diferitelor țări. Reținem în acest sens posibilitatea de stabilizare sau reducere a costurilor unitare cu forța de muncă, pe de o parte, şi orientarea spre exterior a economiei, pe de altă parte.

Dezbaterea referitoare la competitivitatea internațională înclină, în mod tradițional, spre identificarea de posibilități de a stabiliza sau chiar reduce costurile unitare cu forța de muncă, evaluabile în valută, aceasta implicând existența a **trei condiții**:

- creşterea salariilor reale trebuie menținută în limitele sporului de productivitate a muncii;
- rata internă a inflației trebuie să fie cât mai mică;
- cursul de schimb trebuie ajustat pentru a compensa orice abatere de la îndeplinirea primelor două condiții.

Prima condiție înseamnă că politicile referitoare la piața forței de muncă trebuie să vizeze creşterea productivității muncii şi asigurarea flexibilității pieței forței de muncă, astfel încât creşterea salariului real să fie compatibilă cu sporurile de productivitate.

A doua condiție are în vedere politicile macroeconomice, care trebuie să asigure stabilitatea prețurilor. Dacă rata internă a inflației se află sub control, atunci creşterea prețurilor bunurilor necomercializabile – care au o influență considerabilă asupra costului vieții – urmează tendința evoluției bunurilor comercializabile – constrânse de prețurile internaționale.

Conform celei de-a treia condiții, în măsura în care majorările salariului real depăşeşc creşterile de productivitate a muncii, ca urmare a unor scurtcircuite la nivelul pieței forței de muncă sau la nivel macroeconomic, ajustarea cursului de schimb trebuie utilizată pentru a aduce costurile cu forța de muncă la valori compatibile cu obiectivele de competitivitate[1].

[1] O semnificație mai largă a competitivității internaționale este reflectată în definiția care are în vedere capacitatea economiei de a atinge niveluri ridicate ale ocupării forței de muncă şi ale productivității sau PIB-lui/locuitor. Definiția nu exclude sub nici o formă pentru evaluarea competitivității internaționale importanța contului curent, a balanței comerciale, a ratei reale de schimb sau a costurilor unitare cu forța de muncă, însă se concentrează asupra stimulării

Conceptul de competitivitate, în viziunea unor instituții economico-financiare internaționale (Banca Mondială), cumulează elementele care conferă o poziționare superioară unei entități economice față de concurenții acesteia. Capacitatea de a reduce prețurile este cea mai bună descriere a competitivității pe piețele cu bunuri şi servicii omogene. Diferențierea produselor tinde să devină tot mai răspândită, astfel încât noțiunea de competitivitate este extinsă, pentru a lua în calcul, pe lângă abilitatea de a reduce prețurile, şi alți factori, precum *publicitatea*, *capacitatea de adaptare la modificările condițiilor cererii sau mărcilor comerciale*. Astfel, avantajul comparativ care rezultă ca urmare a unor intensități relativ reduse a factorilor este un element al competitivității[1].

Pe de altă parte, cerința fundamentală a competitivității este orientarea spre exterior a economiei, ceea ce implică atât promovarea exporturilor, cât şi concurența din partea importurilor. Există, în acest sens, o puternică corelație între orientarea spre exterior şi creşterea exporturilor, analizată prin următoarele aspecte:

- înlocuirea unui regim comercial protecționist prin liberalizarea comerțului semnifică faptul că resursele vor fi alocate în conformitate cu avantajele comparative;
- dacă aceste avantaje sunt sistematic fructificate, productivitatea marginală a factorilor poate fi majorată, astfel încât, chiar şi în condițiile unei anumite înzestrări cu factori de producție, creşterea economică poate fi accelerată;
- fructificarea economiilor prin promovarea exporturilor poate fi realizată inclusiv de țările de mici dimensiuni;
- promovarea exportului de către o țară poate reduce vulnerabilitatea balanței de plăți;
- orientarea spre exterior amplifică constrângerile externe de disciplinare a politicilor economice interne;

---

creşterii economice şi a productivității. Din această perspectivă, scopul politicii economice ar trebui să fie de menținere a competitivității, în pofida salariilor reale ridicate.

Un raport al Institutului Internațional de Studii Economice Comparative din Viena face distincția între competitivitatea macroeconomică şi cea industrială (sectorială). Astfel, indicatori relevanți, cum ar fi PIB/locuitor, nivelul ocupării, salariile, inflația şi cursul de schimb, contribuie la evaluarea macrocompetitivității. Cât priveşte competitivitatea sectorială (industrială), raportul se concentrează asupra trăsăturilor specifice laturii ofertei, grupate în două mari categorii: cost şi calitate.

[1] Încercările de a clarifica deosebirea dintre competitivitate şi avantajul comparativ au condus la apariția conceptului de avantaj competitiv. Conform lui Michael Porter, avantajul competitiv este determinat de condițiile cererii şi ofertei de factori, de existența industriilor de sprijin, de strategiile firmelor şi structurile de piață. Conceptul de avantaj competitiv combină abordarea tradițională a competitivității cu încercările de a introduce o dimensiune dinamică în cadrul teoriei avantajului comparativ.

- investitorii străini, atraşi de orientarea către exterior, contribuie la accelerarea inovației şi a diseminării acesteia;
- orientarea către exterior tinde să stimuleze liberalizarea fluxurilor internaționale de capitaluri financiare şi nonfinanciare.

1.2. Modalități de măsurare a competitivității în agricultură

Problema măsurării competitivității externe a produsele agroalimentare româneşti a presupus utilizarea suportului informațional furnizat de una dintre bazele de date relevante din lume (FAO–SOFA), iar metodele de cuantificare sunt concordante cu cele utilizate de economiştii americani (Vollrath, 1989; Balassa, 1989, 1995), germani (Hartmann, 1993) şi români (Georgescu, 1995; Zaman, 1997, 2004).

În principiu, sunt utilizați cam aceiaşi indicatori de măsurare a competitivității externe a produselor agroalimentare (cu mici nuanțe de formulare):

a) costul comparativ al produsului (*CCP*):

$CCP_a^{i,j} = (CVm_a^i / CVm_a^j)$

unde: *a* = produsul agricol; *i* = țara comparată; *j* = țara de referință; *CVm* = costuri variabile medii;

b) procentul de piață (*MS*):

$MS_a^i = (X_a^i / X_a^w)$

unde: *X* = export (valoric);

c) avantajul economic relevat la export (REA):

$REA_{a,m}^{i,r} = \ln((X_a^i / X_m^i) / (X_a^r / X_m^r))$

unde: *r* = „rest" țări (total mondial (*w*) – țara comparată (*i*)); *m* = „rest" produse (total produse (*n*) – produsul dat (*a*));

d) competitivitatea externă relevată (RC), denumită şi avantajul comparativ relevat al exportului net):

$RC_{a,m}^{i,r} = \ln(((X_a^i / X_a^r) / (X_m^i / X_m^i)) / ((M_a^i / M_a^r) / (M_m^i / M_m^r)))$

unde: *M* = import (valoric);

e) indicele comerțului intraramuri (ICII):

$ICII = ((\sum(Xp + Mp) - \sum(Xp - Mp)) / (\sum(Xp + Mp))$

unde: *Xp*, *Mp* = valoarea exporturilor, respectiv importurilor de produse agroalimentare (clasificate după *SITCI*);

f) coeficientul comerțului intraramuri (H):

$H^1 = (1 - ((Xp - Mp) / (Xp + Mp))) \times 100$

g) indicele relevat al avantajului comparativ la export (*XRCA*):

[1] De fapt, coeficientul comerțului intraindustrial (Hartmann, 1993) este forma simplificată a indicelui comerțului intraindustrial (Georgescu, 1995).

$XRCA_{i,j} = (X_{ij} / \sum X_{ij}) / (\sum X_{ij} / \sum\sum X_{ij})$

unde: i = produse ; j = țări; cu: ($1 < XRCA < 1$);

h) indicele relevat al avantajului comparativ la exportul net (*NXRCA*):

$NXRCA_{ij} = (((X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij})) + ((X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij}) \times$
$\sum (X_{ij} - M_{ij}) / \sum (X_{ij} + M_{ij}))) \times 100$

cu: ($-100 < NXRCA < +100$).

Dacă pentru măsurarea *costului comparativ* al unui produs agroalimentar tranzacționat pe piețele externe sunt dificultăți statistico-informaționale, calculul *procentului de piață* este mai uşor, statisticile naționale şi internaționale furnizând informații privind structura de produs a exporturilor unei țări şi pe plan mondial.

Avantajul relativ la export (REA) se cuantifică prin logaritmarea raportului a două rapoarte (dintre exportul unui produs al unei țări şi exportul restului de produse ale aceleiaşi țări, pe de o parte, şi dintre exportul aceluiaşi produs de către restul țărilor şi exportul restului de produse de către restul de țări, pe de altă parte).

Competitivitatea externă relevată (RC) introduce în calcul şi dublul raport aferent importurilor la un produs al unei țări şi restul produselor al restului țărilor.

Relevanța acestor doi indicatori a fost simulată şi pentru România anilor 1989 şi 1992, pentru ansamblul produselor agroalimentare, rezultând următoarele concluzii empirice:

a) dezavantajul relativ la export se diminuează în 1992 față de 1989, de la minus 0,62 la minus 0,22, ceea ce se traduce prin a spune că România va trebui să practice un export extrem de activ şi eficient, pentru a transforma dezavantajul actual în avantaj ulterior;

b) luându-se în considerație şi influența fluxurilor de importuri, dezavantajul competitiv relativ al României în comerțul exterior agroalimentar se accentuează de la minus 0,076 în anul 1989 la minus 0,869 în anul 1992.

Evident, demersul nostru s-a dorit a fi o timidă încercare de „descifrare” a unor procese economico-sociale, identificate drept „corozive” pentru potențialul competitiv intern şi extern al economiei agroalimentare româneşti. Semnalarea cât se poate de corectă a fenomenelor constituie doar premisă pentru decidenții într-ale politicii economice.

Este destul să amintim aici doar faptul că, în țările occidentale, se pune problema „rafinării” metodelor econometrice de măsurare economică, pe baza unor „senzori” de procese economice, într-o structură agrară formată şi cunoscută, în timp ce în România se pune problema adaptării de „senzori”... europeni de măsurare economică la structura agrară neformată şi la disfuncționalități vizibile ale piețelor mărfurilor şi serviciilor agricole, ale facto-

rilor de producție şi ne putem da seama de baza obiectivă a „lag”-ului metodologic.

Tocmai de aceea considerăm că, în actuala etapă, mai oportun este să valorizăm la maxim concluziile de esență ce decurg din prelucrarea cu metode econometrice moderne a fondului informațional statistic existent, decât să aşteptăm până se creează şi în țara noastră cadrul structural tipic agriculturii într-o economie de piață deplin funcțională. Vom încerca să prezentăm câteva exemple practice de fenomene şi procese economice persistente sau apărute în economia agroalimentară din România, „măsurate” cu procedee econometrice moderne, pe baza informațiilor furnizate de actualul sistem statistic.

Dacă în economia agroalimentară internă unul dintre criteriile de optim în utilizarea resurselor de producție constă în maximizarea unei funcții de venit (profit) sau minimizarea unei funcții de costuri, în economia agroalimentară externă, criteriul de optim devine frecvent aşa-numita marjă (zonă) de optim, în care se obține un avantaj (plus) economic din exportul (importul) unui produs agricol (Harrigen *et al*.,1995), multe dintre variabilele operaționale utilizate fiind de natură exogenă.

Simularea determinării marjei economice optime de competitivitate externă poate fi efectuată cel puțin pentru primele două din cele trei *alternative (situații)* în care se poate găsi un produs agricol:

- *bun importabil* (când prețul său intern la producător este superior prețului bunului importabil = prețul mondial majorat cu cheltuielile de transport şi comercializare);
- *bun exportabil* (când prețul intern este inferior prețului bunului exportabil = prețul mondial micşorat cu aceleaşi cheltuieli);
- *bun necomerciabil* (când prețul intern este superior prețului bunului exportabil, dar inferior celui importabil).

Sunt identificabile următoarele ipoteze de lucru ale simulării:

a) diferite niveluri ale prețurilor interne la producător (*Pi*);

b) diferite niveluri ale ratei de schimb (RS);

c) diferite niveluri ale prețului mondial (*Pw*) al grâului;

d) niveluri diferite de costuri unitare de transport şi comercializare (*c* = %/*Pw*).

Pe baza celor patru ipoteze de lucru, pot fi elaborate *trei scenarii* (corespunzătoare cu *trei niveluri de preț mondial*, exprimat în monedă națională):

a) pesimist (*Pw* = 120 US $/tonă);

b) moderat (*Pw* = 170 US $/tonă);

c) optimist (*Pw* = 220 US $/tonă).

Avantajul economic din importul (dGm_l) grâului comerciabil rezultă atunci când diferența dintre prețul intern la producător şi prețul bunului importabil este pozitivă:

$dGm_l = (Pi_l - Ppm_l)$, unde:

Pi = prețul intern la producător;

Ppm = prețul bunului importabil.

Pe de altă parte, *avantajul economic din exportul* (dGx_l) grâului comerciabil apare atunci când diferența dintre prețul intern la producător şi prețul bunului exportabil este negativă:

$dGx_l = (Pi_l - Ppx_l)$, unde:

Ppx = prețul bunului exportabil.

Din multitudinea de situații care derivă din utilizarea algoritmului elaborat pentru agregarea multiplicativă a variabilelor luate în considerare în cazul nostru (import sau export de grâu comerciabil), pot fi selectate cele care sunt relevante.

Astfel, devine relevant că cele câte 18 situații „decupate" pentru măsurarea avantajului la import şi, respectiv, la export se distribuie astfel:

a) ar merita să se importe grâu doar în 5 situații din 18 şi nu ar merita să se importe în restul de 13 situații, de unde decurge o *concluzie utilă*: *cu cât prețul mondial şi rata de schimb sunt mai mari, cu atât dezavantajul la import* ($dGm < 0$) *devine mai mare*;

b) ar merita exportat grâu doar în 7 situații din 18, concomitent nemeritând a fi exportat în alte 11 situații, *concluzia practică* fiind: *cu cât prețul mondial şi rata de schimb sunt mai mari, cu atât avantajul la export devine, de regulă, mai mare.*

Concluzii utile se pot obține şi dacă se cumulează, pe scenarii, avantajele economice la import cu avantajele economice la export, adică să se facă „soldul avantajelor".

Sunt şi alte metode de măsurare a competitivității internaționale a produselor agricole, cele mai importante fiind aplicate de către experții diferitelor instituții internaționale de asistență economică pentru ajustarea structurală a economiei agroalimentare a României la rigorile euro-atlantice. Majoritatea acestor metode „gravitează" în jurul a trei indicatori de competitivitate (Gorton *et al*.,1998):

a) coeficientul (rata) de protecție nominală (*NPR*);
b) coeficientul (rata) de protecție efectivă (*EPR*);
c) costurile resurselor interne (*DRC*).

Variabilele utilizate în aceste metode de cuantificare nu diferă esențial de cele luate în considerație în simulările prezentate.

CAPITOLUL 2
SECTORUL AGROALIMENTAR ROMÂNESC – STARE ACTUALĂ

2.1. Cadrul macroeconomic al sectorului agroalimentar

Evoluția sinuoasă şi contradictorie a economiei româneşti în cei 15 ani din tranziția parcursă poate fi reflectată prin modificările cumulative (totale şi medii anuale) ale PIB total, aferente diferitelor intervale de timp (convențional coincidente cu cele cinci „guvernări" ale perioadei 1990–2004).

În esență, pe parcursul a 15 ani, sporul cumulativ total de PIB a fost de numai 17,4 mii mld. ROL (adică doar 1,2 mii mld. ROL anual). Acest rezultat agregat pe întreaga perioadă, spart pe cele cinci intervale identificate, relevă „contribuțiile" diferitelor „guvernări", după cum urmează (grafic 2.1):

- *1990–1991*: – 421,4 mii mld. ROL (- 210,7 mii mld. ROL anual);
- *1992*: -172,3 mii mld. ROL;
- *1993–1996*: 313,3 mii mld. ROL (adică 78,3 mii mld. ROL anual);
- *1997–2000*: – 202,9 mii mld. ROL (- 50,7 mii mld. ROL anual);
- *2001–2004*: 500,7 mii mld. ROL (125,2 mii mld. ROL anual).

Grafic 2.1

Modificări cumulative (totale şi medii anuale) ale PIB total, 1990-2004

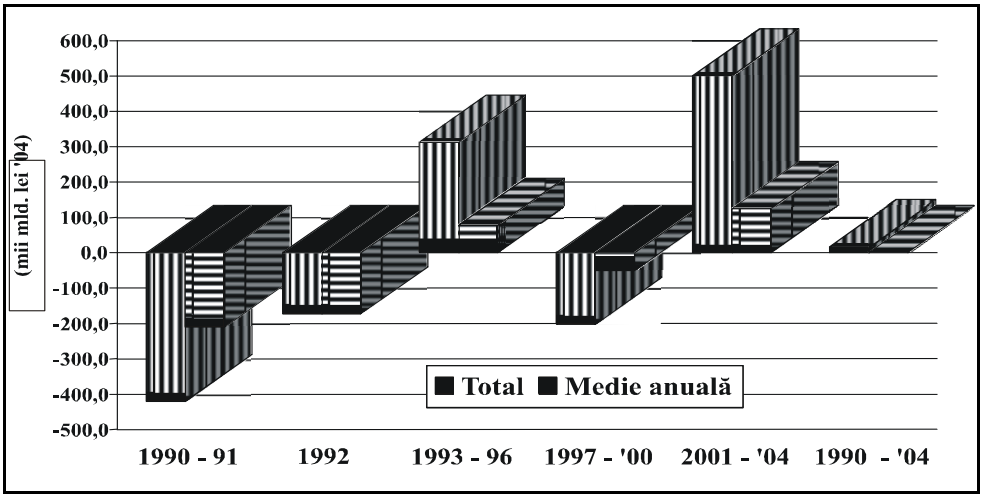

***Sursa**: Calculații proprii, 2005.*

Metodologic, aceloraşi intervale le pot fi atribuite modificări cumulative – totale şi medii anuale – ale valorii adăugate brute totale, create în principalele ramuri economice. Ca observație generală, agricultura a înregistrat minusuri cumulative doar în două intervale de timp din cele cinci (1992 şi 1997–2000). Această stare de lucruri nu poate fi atribuită performanței economice din agricultură, ci, mai degrabă, faptului că în această branşă este antrenat cel mai mare segment al populației active ocupate din România.

În termeni de dinamică, economiei României (măsurată prin PIB = *YqTf*) i-au trebuit 15 ani pentru a atinge „nivelul" anului 1989, care, aşa cum se ştie, era al doilea an de recul economic, după „vârful" anului 1987 (reculul maxim a fost în anul 1992: 25%) (grafic 2.2).

În schimb, valoarea adăugată brută (VAB) totală (*YqWf*) a „căzut" față de anul 1989 până la indicele de 0,784 (anul 1992), dinamica sa oscilantă ducând-o la indicele 0,995 (anul 2004).

Grafic 2.2

Dinamica PIB şi VAB total, VAB agricolă şi neagricolă, 1990–2004 (1989 = 1)

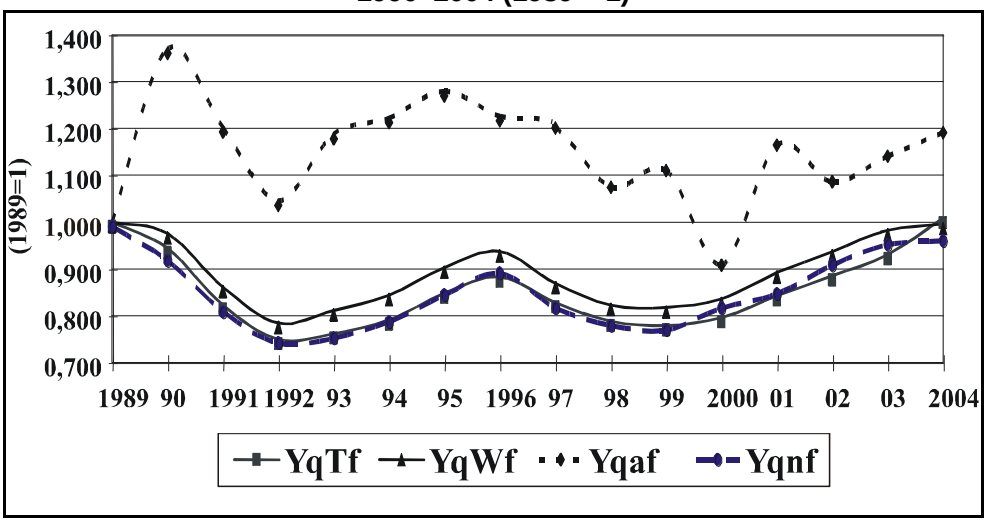

Sursa: Calculații proprii, pe baza datelor din AS-RO, 2004, INS, Bucureşti.

Este de constatat că dinamica VAB din agricultură (*Yqaf*) este cu totul disonantă față de VAB neagricolă (*Yqnf*), în sensul că, începând cu anul 1990, agricultura a început să „frâneze" căderea economiei neagricole, înregistrând indici de volum supraunitari în 14 din cei 15 ani ai perioadei de tranziție parcurşi, amplitudinea acestora situându-se între 1,370 (anul 1990) şi 0,917

(anul 2000). În anul 2004, când PIB-ul total atingea nivelul anului 1989, agricultura genera cu 20% mai multă VAB decât în anul de referință considerat.

Această dinamică asimetrică a agriculturii poate fi explicată, fie şi parțial, prin „coeficientul agrar" (ponderea populației active ocupate agricol) foarte ridicat, ceea ce vine să confirme „statutul" de „amortizor social" al acestei ramuri (un mare segment al populației active se ocupă de agricultură, în condiții de înzestrare tehnică rudimentară, productivitate scăzută şi, pe cale de consecință, cu recompensă foarte mică a muncii).

La slaba performanță economică sectorială a agriculturii a contribuit, pe lângă o serie de factori de natură tehnico–organizatorică, structurală şi managerială, şi „eroziunea" dramatică a puterii de cumpărare a prețurilor agricole. Pe lângă metoda, de-acum devenită clasică, a „foarfecelui prețurilor reale", erodarea forței economice a veniturilor agricole poate fi reflectată şi prin dinamica prețurilor reale ale valorii adăugate brute (grafic 2.3).

Grafic 2.3

Dinamica prețurilor reale ale VAB, 1990–2004 (1989 = 1)

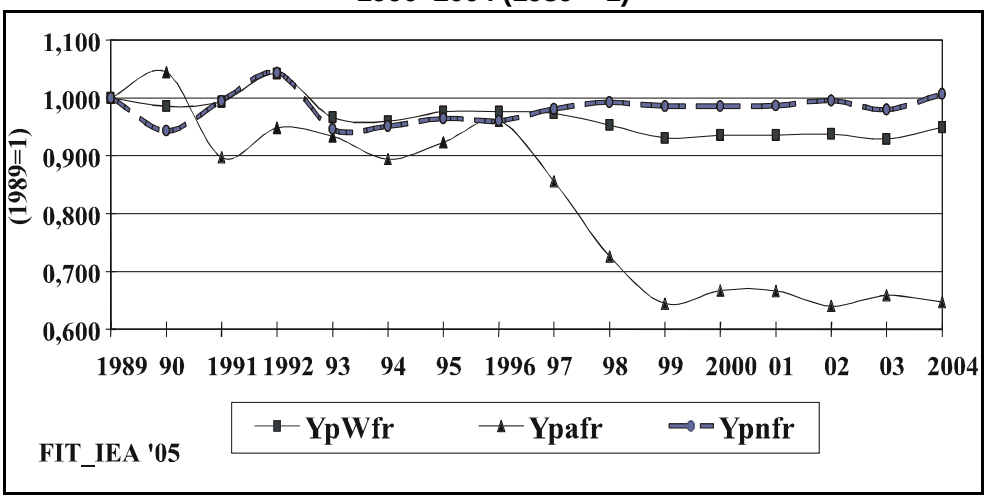

***Sursa**: Calculații proprii, pe baza datelor din AS-RO, 2004, INS, Bucureşti.*

Deflatate cu deflatorul implicit al prețurilor PIB, prețurile reale ale VAB agricole (*Ypafr*) înregistrează o dinamică cu totul asimetrică față de ansamblul economiei (*YpWfr*) sau sectorul neagricol (*Ypnfr*).

Astfel, în timp ce indicele prețurilor reale ale VAB total era în anul 2004 la cota de cca 95% din nivelul anului 1989, VAB neagricol „opera" cu prețuri reale practic egale celor de acum 15 ani.

În schimb, agricultura a „contribuit” şi prin preţuri sectoriale reale scăzute la „susţinerea” unor preţuri reale mai remuneratorii în sectoarele neagricole. Practic, în anul 2004, preţurile reale ale VAB agricole reprezentau doar cca 65% din nivelul acestora în anul 1989. Şi atunci este explicabilă, în bună parte, solvabilitatea economico–financiară derizorie a veniturilor agricultorilor în faţa „agresivităţii” preţurilor input-urilor neagricole.

Cadrul macroeconomic al competitivităţii interne a sectorului agroalimentar nu poate face abstracţie de unul dintre fenomenele economice cu caracter de „catalizator” al deteriorării performanţelor. Ne referim la aşa–numita „dublă fractură” intervenită în sectorul agroalimentar românesc: pe de o parte, între producţia vegetală şi producţia animală, în interiorul agriculturii, iar pe de altă parte, între producţia agricolă şi producţia industriei alimentare (grafic 2.4).

Grafic 2.4

Dinamica producţiei agricole şi a industriei alimentare, 1980–2004 (89 = 1)

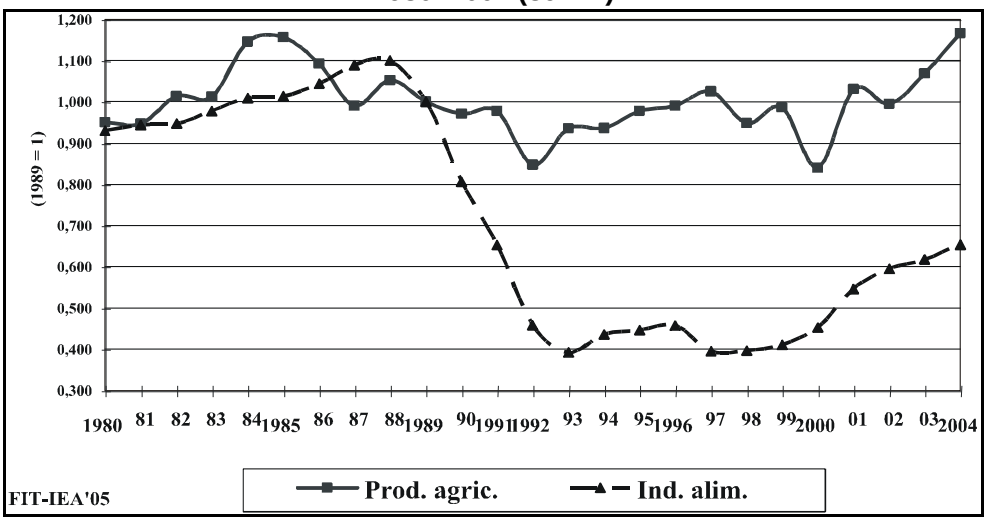

***Sursa**: Calculaţii proprii, pe baza datelor INS.*

2.2. Economia agroalimentară externă a României – evoluţii recente

Din perspectiva *comerţului exterior*, ale cărui resurse provin fie din agricultură, fie din industria alimentară, perioada 1989-2002 (pentru care au fost disponibile date statistice) a fost marcată de un proces de descentralizare şi liberalizare în mai multe etape. După 1989, tendinţa generală de evoluţie a fluxurilor comerciale a fost de creştere masivă a importurilor şi de diminuare a

exporturilor, astfel încât balanța externă a fost sistematic negativă. Aceeaşi situație se regăseşte şi în trendul comerțului agroalimentar situat în permanență la valori negative, importul de produse agroalimentare depăşind într-un ritm susținut valoarea exportului[1].

Din punct de vedere al nomenclatorului combinat, perioada 1990-2001 se caracterizează prin evoluții oscilante la toate cele patru grupe de produse agroali-mentare (animale vii şi produse animale, produse vegetale, grăsimi şi uleiuri animale sau vegetale şi produse alimentare, băuturi şi tutun), ca urmare a modificărilor structurale intervenite pe fiecare palier în parte (anexa 2.1). Asistăm la o uşoară tendință de diminuare a importurilor de produse agroalimentare (ritmul mediu fiind de –0,03%), pe fondul majorării exporturilor, greutatea specifică cea mai ridicată fiind imprimată de grupa animalelor vii şi a produselor animale (17,1%).

Ca urmare a gradului de deschidere comercială pe seama importului, soldul comerțului agroalimentar, conform aceleiaşi clasificări, s-a situat în permanență la valori negative cu variații însemnate, de la –149 mil. dolari (animale vii şi produse animale) (2001) la –461 mil. dolari (produse alimentare, băuturi şi tutun), în aceeaşi perioadă de referință, ceea ce reflectă tendința de export a produselor brute (materii prime) corelată cu importul produselor cu un grad ridicat de prelucrare (anexa 2.2).

Întrucât în prezent o importanță deosebită este alocată schimburilor comer-ciale cu Uniunea Europeană – momentul mult aşteptatei aderări fiind relativ aproa-pe – prezentul demers se doreşte a fi o prezentare succintă şi a evoluției înregis-trate de comerțul exterior cu Comunitatea Europeană. Din acest punct de vedere, respectând aproape identic trendul regresional manifestat pe ansamblul comerțu-lui exterior, comerțul cu Uniunea Europeană a cunoscut o expansiune deosebită după 1989, nu atât în privința exporturilor, cât mai ales a creşterii semnificative a importurilor, ceea ce a atras după sine un sold negativ al balanței comerciale.

Existența soldului negativ a fost rezultanta, printre altele, şi a importurilor masive agroalimentare, soldul balanței comerciale agroalimentare ajungând în 1992 la nu mai puțin de –320,4 mil. dolari (tabel 2.1), pentru ca în 2001, ca urmare a ritmului mai ridicat de creştere a exporturilor comparativ cu valoarea importurilor, să se înregistreze o uşoară îmbunătățire (–154,3 mil. dolari).

---

[1] Trebuie menționat faptul că datele statistice disponibile furnizează informații cu privire la fluxurile comerciale după două tipuri de clasificări (CSCI – Clasificarea după activitățile economiei naționale şi NC – Nomeclatorul combinat). În fapt, în timp ce ponderea comerțului agroalimentar (pe secțiuni, conform CSCI) s-a diminuat continuu (ajungând în anul 2002 la mai puțin de jumătate din valoarea anului 1994), importul agroalimentar a cunoscut o expansiune susținută la toate cele trei grupe de produse.

Tabel 2.1

Evoluția soldului balanței comerciale agroalimentare cu UE, 1991-2001 (mil. dolari)

	Total UE
1991	-238,7
1992	-320,4
1993	-343,8
1994	-111,5
1995	-174,6
1996	-178,4
1997	-105,5
1998	-211,0
1999	-76,9
2000	-134,4
2001	-154,3
Total	-2049,4
Medie anuală	-186,3

Sursa: Anuarul statistic al României*, diferite ediții.*

În fapt, involuțiile înregistrate şi în sfera comerțului au contribuit nemijlocit la pierderea capacității competitive a sectorului agroalimentar românesc, astfel încât, în pragul aderării, România se află în fața unor noi, dar în acelaşi timp vechi pro-bleme, legate de penetrarea pieței europene cu produse de calitate şi competitive.

2.3. Competitivitatea externă a sectorului agroalimentar românesc – cuantificări parțiale

În condițiile unei economii deschise, competitivitatea dobândeşte dimensiuni interne şi externe extrem de complexe şi deseori contradictorii. Referindu-ne la sectorul agroalimentar românesc, „performanțele" acestuia depind, printre altele, de cel puțin trei componente, respectiv de mutațiile structurale şi calitative produse în cadrul agregatelor sale (agricultură şi industrie alimentară), de poziția ocupată pe plan extern, precum şi de noile cerințe comunitare induse de aderarea la Uniunea Europeană.

Din această perspectivă, prezentul demers îşi propune să cuantifice potențialul competitiv al economiei agroalimentare româneşti, identificând, în acelaşi timp, oportunități de ieşire pe piețele externe cu produse competitive şi la standarde de calitate corespunzătoare.

În acest sens, pornind de la suportul informațional disponibil[1], precum şi de la reperele metodologice prezentate anterior, analiza se axează pe 7 grupe de produse agroalimentare, respectiv animale vii, carne şi preparate din carne, lapte şi produse lactate, cereale şi produse din cereale, zahăr şi miere, oleaginoase, uleiuri şi grăsimi. Cu precizările mai sus prezentate, competitivitatea sectorului agroalimentar poate fi abordată din două perspective, respectiv competitivitatea internă şi competitivitatea externă.

Fie şi doar în treacăt, competitivitatea privită din interiorul economiei agroalimentare permite identificarea câtorva dintre principalele cauze care au alimentat reculul de *competitivitate internă* a sectorului:

- Astfel, modificările structurale radicale produse în agricultura propriu-zisă n-au generat un recul mai mare de 15% (1992) al valorii producției agricole, aceeaşi destructurare din segmentul de procesare împingând însă căderea producției alimentare până la cca 30% (2001 față de anul 1989). Aceste reculuri asimetrice ale celor două componente esențiale ale economiei agroalimentare semnifică, de fapt, pierderea de către sectorul agroalimentar autohton a pieței interne.
- Pe de altă parte, la îngustarea pieței agroalimentare au contribuit şi evoluțiile asimetrice ale prețurilor materiilor prime agricole şi ale industriei alimentare şi ale celor la consumator, un impact deosebit asupra pieței interne avându-l şi deteriorarea continuă a puterii de cumpărare a output-urilor agricole. Dacă asistăm în prezent la îngustarea cererii interne, se pune problema dacă sunt de întrevăzut alternative de revigorare a economiei agroalimentare româneşti, prin activarea cererii externe. În acest sens, măsurarea gradului de deschidere comercială a sectorului[2], prin utilizarea aceluiaşi demers metodologic practicat şi în UE, pe baza suportului informațional furnizat de Conturile naționale, pot fi reliefate următoarele aspecte (anexa 2.3):

a) pe fondul diminuării tendențiale față de 1989 a gradului de aprovizionare agroalimentară (de la 99,9% în 1989 la 95,1% în 2000), a crescut înclinația spre import (de la 3,8% în 1989 la 8,8% în 2000), cu un ritm mai accelerat decât înclinația spre export;
b) evoluțiile asimetrice ale indicatorilor au condus la un grad mediu de deschidere comercială (2000) superior anului 1989, aceasta fiind una

[1] Date furnizate de Institutul Național de Statistică, precum şi de cea mai recentă bază de date FAO (2004) cu privire la evoluția comerțului agroalimentar pe principalele grupe de produse. Se impune precizarea că analiza este efectuată pe intervalul 1989-2002, ultimul an disponibil şi în statistica FAO.

[2] Deschiderea comercială presupune includerea economiei în fluxurile comerciale şi de investiții. Ca urmare a acestei deschideri, creşterea economică depinde şi de o serie de factori externi şi, de aceea, tot ceea ce caracterizează evoluția acestora se va reflecta şi în creşterea economică şi a riscurilor de instabilitate.

dintre capcanele deschiderii spre exterior cu precădere pe seama importurilor, şi nu a parametrilor de competitivitate;

c) deschiderea economiei agroalimentare spre exterior pe seama importurilor face să se adâncească decalajul dintre România[1] şi țările comunitare, ameliorarea parametrilor de competitivitate necesitând astfel un interval mult mai mare de timp.

Pe de altă parte, aprofundând analiza prin aplicarea suportului informațional prezentat anterior, respectiv cel al determinării procentului de piață deținut de principalele grupe de produse agroalimentare româneşti, avantajului economic relevat la export şi al competitivității externe relevate, sunt de remarcat următoarele tendințe:

- reducerea procentului de piață deținut de produsele agroalimentare româneşti pe plan mondial (de la 0,6% în 1980 la doar 0,1% în 2002), cu excepția oleaginoaselor, al căror trend a fost de majorare, tendință regăsită în fapt şi la nivelul schimburilor comerciale cu UE;
- determinat prin logaritmarea raportului a două rapoarte (dintre exportul unui produs al unei țări şi exportul restului de produse ale aceleiaşi țări, pe de o parte, şi dintre exportul aceluiaşi produs de către restul țărilor şi exportul restului de produse de către restul de țări, pe de altă parte), avantajul economic relevat la export (comparativ cu economia mondială) s-a transformat practic într-un dezavantaj evident în decurs de 23 ani (1980-2002), recuperarea decalajului fiind posibilă prin practicarea unui export activ şi eficient;
- excepția de la regulă o reprezintă grupa cerealelor şi produselor din cereale, unde „câştigul" economic relevat la export s-a ameliorat relativ în acest interval (de la 0,217 în 1980 la 0,326 în 2002);
- pe de altă parte, accentuarea schimburilor comerciale cu Uniunea Europeană după 1989 a condus la obținerea unui avantaj economic relevat la export la doar două grupe de produse (animale vii şi oleaginoase), restul grupelor fiind caracterizate de accentuarea dezavantajului economic. În fapt, este reliefată încă o dată tendința de export a produselor brute, materii prime, în detrimentul celor cu grad ridicat de prelucrare, cu efect direct asupra viitorului şi poziției agriculturii româneşti într-o Uniune Europeană lărgită;
- din perspectiva competitivității externe relevate (care ia în considerare şi dublul raport aferent importurilor la un produs al unei țări şi restul produselor al restului țărilor), este de remarcat pierderea acesteia la majoritatea grupelor de produse, excepție făcând animalele vii, cerealele

[1] Decalajul de deschidere comercială a României comparativ cu Italia şi Germania oscilează de la 1:4,6 (1992) în cazul Germaniei la 1:2,9 (1992) în cazul Italiei (Toderoiu, F., 2002).

şi oleaginoasele (raportată atât la comerțul mondial, cât şi la cel european);

- în fapt, valorile maxime şi minime ale indicatorilor de competitivitate (tabel 2.2) ne îndreptățesc a crede că în perspectiva aderării la UE, România îşi poate menține avantajul competitiv la animale vii şi oleaginoase, pentru celelalte produse recuperarea decalajelor de avantaj fiind relativ îndepărtată şi necesitând un efort susținut, prin promovarea de politici adecvate în domeniul agroalimentar şi nu numai[1].

Tabel 2.2

Valori maxime şi minime ale indicatorilor de competitivitate a sectorului agroalimentar românesc în raport cu UE

	Avantaj economic relevat la export (AER)		Competitivitate externă relevată (CER)	
	Minim	**Maxim**	**Minim**	**Maxim**
Animale vii	-1,95 (1989)	1,696 (1992)	0,162 (1989)	3,349 (1991)
Carne şi produse din carne	-2,562 (1990)	0,438 (1993)	-3,135 (1990)	1,447 (1996)
Lapte şi produse din lapte	-3,096 (1990)	-1,311 (1989)	-2,911 (1988)	1,486 (1989)
Cereale	-0,988 (1989)	1,248 (1996)	-4,267 (1992)	1,794 (1996)
Zahăr şi miere	-2,383 (1994)	0,427 (1989)	-3,729 (1991)	-0,921 (1989)
Oleaginoase	-2,064 (1990)	1,779 (2000)	-3,247 (1990)	3,646 (1999)
Uleiuri şi grăsimi	-3,369 (1990)	1,097 (1997)	-3,576 (1990)	2,108 (1997)

***Sursa**: Calculații proprii, pe baza datelor furnizate de SOFA 2002 şi ultimele actualizări FAO 2004.*

[1] Cât de departe suntem din punct de vedere al decalajelor de competitivate şi care este viitorul României pe fondul accentuării tendințelor globaliste este relevat şi în ultimele studii ale Băncii Mondiale, potrivit cărora, prin determinarea "terms of trade"-ului (TOT) (ca raport între indicele prețurilor la export şi indicele prețurilor la import), în primele 100 de locuri România nu figurează! Interesant este că pe primul loc se situează Polonia (2,850), urmată de Japonia (1,960) şi SUA ocupând locul 15 (1,106), media agregată fiind de 1,1072. Din rândul noilor intrate în UE se remarcă şi Ungaria pe locul 31 (1,020), indice superior Regatului Unit (1,010), Irlandei (0,960), cu tendințe de apropiere vizibilă de performanțele Chinei (1,050), Suediei (1,100) sau Germaniei (1,120).

2.4. Competitivitatea sectorului agroalimentar în țările CECCs – elemente comparative

După aderare, agricultura țărilor central şi est–europene (CEECs) se află în fața unei provocări, în sensul că se confruntă cu concurență atât în interiorul, cât şi în exteriorul UE. Țările sunt, de aceea, bine asistate în sensul afirmării, pe cât de repede posibil, a competitivității. Efectele de aderare se referă la capacitatea competițională a țărilor CEECs, la diferite ramuri de producție ale agriculturii într-o uniune lărgită. Sunt de relevat, în continuare, câțiva determinanți competiționali rezultați din aplicarea modelului sectorial CEECs–ASIM (Central and Eastern European Agricultural Simulation Model)[1], dezvoltat parțial în institutul IAMO – Halle / Saale, Germania:

---

[1] Specialiştii apreciază că, prin lărgirea spre est a UE, sporesc cheltuielile anuale ale UE pentru restituirile la export cu cca 0,9 mld. euro, din care cea mai mare parte revine laptelui şi cărnii de taurine. O extindere a plăților compensatorii pe suprafață şi a primelor pe cap de animal asupra țărilor aderente va deveni scumpă pentru UE. Conform calculelor de modelare, grevările bugetare pentru acestea sporesc cu 6,6 mld. euro/an. Cea mai mare parte din acest spor revine plăților compensatorii pe suprafață pentru cereale şi oleaginoase (4,8 mld. euro/an), precum şi primelor pentru suspendarea de la cultivare. Pentru primele în sectorul taurin şi al lactatelor sunt, conform calculelor, de revendicat cheltuieli bugetare de 1,7 mld. euro anual.

La o translație a politicii agricole comune (PAC) asupra CEECs, costurile de reglementare a pieților în bugetul UE cresc, doar pentru cereale, oleaginoase, zahăr, lapte şi carne de taurine, cu 7,5 mld. euro anual. Acest efort este foarte ridicat, măsurat în raport cu ceea ce Comisia UE a propus ca buget, adică cca 37 mld. euro pentru cheltuieli agrare (fără mijloacele pentru dezvoltare rurală). Este de luat în considerație aici că țările CEECs, din cauza ponderii lor reduse în PIB-ul UE-15 lărgite, sunt capabile să presteze o contribuție minoră la finanțarea acestui buget.

Referitor la evoluția structurii de producție, în condițiile aderării la UE, este de completat că, din cauza creşterilor mari de prețuri la zahăr, va interveni un puternic stimulent pentru extinderea acestei producții. Totuşi, aceasta va fi evitată, la fel ca şi la produsul lapte, prin introducerea de cote de producție. Conform calculelor de model, este de aşteptat însă o producție mai mică de carne de porc şi de pasăre, precum şi de ouă, deoarece prețurile acestor trei produse vor scădea, în termeni relativi, în raport de alte produse din țările aderente.

Veniturile din activitatea agricolă în țările CEECs sporesc prin aplicarea politicii de reglementare a pieților comunitare, reformată prin Agenda 2000, în medie cu cca 40%, creştere rezultată, în esență, din plățile compensatorii pe suprafață şi din primele pentru animale. Dacă aceste subvenții gândite drept compensație pentru reculul de venituri legate de decuplarea susținerii prin prețuri pentru agricultorii din actuala UE se va translata în fapt asupra țărilor aderente, rămâne încă o problemă deschisă. Dacă plățile compensatorii pe suprafață şi primele pentru animale s-ar acorda doar agricultorilor din statele membre de până acum, asta ar însemna o erodare competitivă, ca dezavantaj al nou aderentelor țări, deoarece aceste subvenții nu sunt complet neutrale în raport cu producția. În mod posibil,

a) **competitivitatea şi câştigurile în agricultură**

Referințele asupra competitivității pe termen lung a sectorului agricol şi alimentar în țările aderente se postează îndeosebi pe costurile cu forța de muncă. În țările CEECs, veniturile pentru muncă ale persoanelor ocupate în agricultură sunt, în general, esențial mai reduse decât cele din UE. La toate problemele de comparabilitate, se pot distinge mari deosebiri între țările membre ale UE, dar şi între candidatele la aderare, provenind din lipsa unei baze unitare comparative definite exact.

Dacă ar fi să rămână cuantumul salarial din țările CEECs şi după aderare vizibil sub nivelul celui european – cum de astfel este şi de aşteptat – apare, în mod frecvent, astfel, un avantaj competitiv al agriculturii țărilor candidate față de acelaşi sector din statele membre ale UE.

b) **competitivitatea şi productivitatea**

În fapt, deosebirile arătate dintre salariile lunare nu sunt suficiente însă pentru aprecierea competitivității. Este de luat în seamă că mari diferențe există şi în ceea ce priveşte productivitatea muncii între țările CEECs şi țările UE[1]. În domeniul costurilor cu forța de muncă agricolă, țările aderente dispun actualmente, în fapt, de un considerabil avantaj competitiv. Nu numai productivitatea muncii, ci şi productivitatea pe hectar, respectiv pe animal, în sectorul agrar al țărilor CEECs se abat de la nivelul mediu comunitar. Astfel, nivelul randamentului la hectar, în sectorul vegetal, atinge doar cca 60-80% din randamentele la hectar vest-europene. Îndeosebi în țările baltice, precum şi în statele balcanice, acest decalaj se situa şi mai jos (40-60%). Cum se explică aceste divergențe? Un motiv constă în condițiile naturale diferite. Calitatea slabă a unei părți din terenurile agricole utile, precum şi perioada de vegetație scurtă, în țări precum Estonia şi Letonia, vor limita şi în viitor potențialul de randament în unele părți ale Europei Centrale.

Pe de altă parte, şi relațiile oscilante dintre prețurile factorilor, precum şi prețul produselor între țările CEECs şi UE–15 pot explica divergențele

acesta ar fi un tratament inegal în raport cu dreptul comunitar. Țări pregnant agricole, precum Polonia, Bulgaria şi România, au un mare interes în aplicarea plăților compensatorii pe suprafață pentru cereale şi oleaginoase, precum şi față de primele pentru animale. Plățile reprezintă, în mare măsură, pentru producători o sursă de venit aproape fără risc, independentă de prețurile pieței şi de condițiile climatice. Ele sunt, de asemenea, un transfer financiar în favoarea economiilor naționale ale țărilor CEECs prin care bunăstarea lor generală sporeşte cu toate prețurile crescânde la consumator pentru alimente.

[1] Astfel, productivitatea pe unitatea de forță de muncă agricolă, măsurată prin valoarea adăugată brută pe unitatea de forță de muncă, se situa în 1997, ca medie a tuturor țărilor aderente, la 15% din valoarea medie a UE, cu amplitudinea valorilor între 11% în România şi 76% în Slovenia. În acest fel, valoarea adăugată brută în relație cu cuantumul salariilor corespunde cu 275% în România şi 143% în Slovenia din valoarea medie pe UE.

semnalate printr-o aderare la UE se va ajunge la o apropiere a acestor raporturi de preţuri. Concomitent, printr-o inserţie mai largă a ţărilor CEECs în diviziunea internaţio-nală a muncii, sporeşte accesul acestora la maşini moderne, la soiuri de plante sporitoare de randament şi la material biologic animal performant. În acest mod, se va diminua considerabilul decalaj care persistă încă între nivelul de randament ale acestor ţări şi nivelul UE.

c) **competitivitatea şi investiţiile în îmbunătăţirile calitative**

Prin creşterea preţurilor la producător şi eventual introducerea de plăţi directe, punându-se la dispoziţie mai multe mijloace financiare pentru investiţii, se poate conta în viitor pe o competitivitate crescândă faţă de agricultura actualei UE. În Bulgaria, spre exemplu, veniturile din producţia de lapte nu acoperă costurile de producţie, deşi acestea sunt mai scăzute decât în Noua Zeelandă, ţara cu cele mai scăzute costuri din lume. O dată cu creşterea veniturilor, care depăşesc sporul de costuri, este totuşi de luat în seamă la aderarea în UE dacă lăptăriile investesc în îmbunătăţirea calităţii laptelui brut.

Astfel, este adus în discuţie un alt factor de influenţă a competitivităţii exploataţiilor şi întreprinderilor agricole în UE: calitatea produsului. Dacă ţările aderente vor să desfacă produsele lor în spaţiul UE, ele trebuie să îndeplinească cerinţele de calitate comunitare. Pentru aceasta, sunt de creat prin investiţii premisele necesare atât în agricultură, cât şi în industria alimentară şi comerţ. În panificaţie, abatoare şi lăptării, înzestrarea tehnică actuală este depăşită frecvent.

În afară de aceasta, industria de prelucrare din prima treaptă are de luptat încă cu supracapacităţi considerabile, din cauza reculului puternic al cererii şi al producţiei agroalimentare, ceea ce îngustează spaţiul de manevră financiar pentru astfel de investiţii.

Investiţiile directe străine s-au concentrat, de cele mai multe ori, asupra acelei părţi a industriei alimentare care aparţine unei trepte mai înalte de prelucrare şi care promite o valoare adăugată şi recompense mai mari ale capitalului alocat (băuturi, mărfuri din tutun, industria dulciurilor).

Pentru cele mai multe ţări aderente, spaţiul UE este deja cel mai important partener în comerţul cu produse agricole. La exporturile ţărilor CEECs este deseori de observat o diversificare dependentă de calitate. Produse de calitate mai scăzută sunt exportate în alte ţări central şi est-europene, în timp ce în UE pot fi livrate, de regulă, doar mărfuri de calitate.

Cu toate acestea, UE a câştigat în importanţă ca piaţă de desfacere pentru produsele agricole şi alimentele din ţările central şi est-europene. În totalitatea lor, acestea importă însă, valoric exprimat, mai multe bunuri agricole şi alimentare decât exportă.

d) **competitivitatea şi preluarea acquis-ului comunitar**

În aprecierea competitivității țărilor CEECs într-o UE lărgită, trebuie ținut cont şi de faptul că obligația de preluare a acquis-ului comunitar în domeniul legislației mediului şi a protecției animalelor conduce la o majorare a costurilor de producție în agricultură şi în industria de prelucrare, precum şi de faptul că acestea revendică investiții suplimentare.

e) **competitivitatea şi dezvoltarea unor tipuri concurențiale de exploatații**

Este de subliniat în continuare că mărimile exploatațiilor au o influență asupra evoluției pe termen lung a competitivității agriculturii în țările candidate la aderare. În decursul proceselor de transformare, s-a creat un larg spectru de tipuri de exploatații din fosta structură a cooperativelor agricole şi a întreprinderilor de stat şi gospodăriilor populației, care se întinde de la mari exploatații orientate spre piață, de diferite forme juridice, până la exploatații mici şi foarte mici, cu caracter predominant de subzistență.

După încheierea fărâmițării marilor exploatații prin procesul de transformare, pe termen lung, este de aşteptat iarăşi o creştere a mărimii medii a exploatațiilor. Acest aspect este valabil îndeosebi pentru exploatațiile familiale, deoarece o înzestrare prea mică cu suprafață nu poate facilita pe termen lung un venit suficient.

Atât timp cât lipsesc posibilitățile alternative de ocupare, exploatațiile de subzistență au legitimitatea lor economică şi socială. Creării de exploatații mai apte concurențial, care sunt conduse din perspectivă antreprenorială, i se contrapun actualmente şi alți factori frenatori. Între aceştia, pot fi enumerați, îndeosebi, condițiile-cadru instituționale încă necoapte, raporturile de proprietate neclarificate complet şi piețele pământului şi ale arendării insuficient funcționale.

La nivel de exploatații, este vorba de tradiția antreprenorială insuficientă, penuria de capital, instalațiile productive învechite şi deja amintitele probleme de eficiență din industria de prelucrare.

Per total, se poate vorbi, pentru țările central şi est-europene candidate la aderare, de o imagine încă neconturată asupra poziției sectoarelor lor agrare şi alimentare într-o Europă lărgită.

Avantaje competitive față de economia agroalimentară din actuala UE oferă salariile relativ scăzute – şi prin luarea în considerație a productivității muncii – precum şi înzestrarea ridicată cu suprafață agricolă utilă în raport cu numărul de locuitori. Pe de altă parte, există o multitudine de impedimente care nu pot fi înlăturate complet cel puțin pe termen mediu.

Per total, nu se poate conta pe faptul că lărgirea spre est a UE ar putea conduce la o „inundare” a piețelor statelor membre ale UE de până acum cu

bunuri agrare şi alimentare din centrul şi estul Europei. Aceasta deoarece preţurile la producător ale celor mai multe produse agricole din ţările CEECs deja astăzi nu se mai abat puternic de cele din UE şi astfel stimulentele de producţie potenţiale ca urmare a translaţiei PAC asupra ţărilor aderente sunt limitate. Implementara cotelor de producţie la lapte şi zahăr, precum şi măsurile de suspendare a cultivării ar îngrădi suplimentar presiunea ofertei asupra pieţelor agricole ale ţărilor membre ale UE de până acum.

Consecinţele integrării în domeniul economiei agrare şi alimentare a ţărilor CEECs rezultă totuşi nu numai din preluarea PAC în ţările în aderare, ci şi ca urmare a deschiderii graniţelor. Prin aceasta se ajunge la o mărire a pieţelor de aprovizionare şi desfacere, ceea ce mijloceşte o mai bună utilizare a efectelor pozitive de scală în faţa tuturor întreprinderilor care se situează în regiunile limitrofe graniţelor şi produc bunuri care sunt de relevanţă pentru costurile cu transportul.

Concomitent, prin deschiderea graniţelor, sporeşte competiţia pentru economia agrară şi alimentară în ţările aderente. Îndeosebi industria de prelucrare din ţările CEECs s-ar putea afla puternic sub presiunea concurenţei, deoarece produsele realizate de ele nu prezintă calitatea înaltă cu care sunt obţinute în UE-15. În plus, prin integrarea ţărilor CEECs în UE, scad riscurile economice, politice şi juridice pentru investitori prin preluarea acquis-ului comunitar. Capitalul din UE, dar şi din alte regiuni ale lumii va migra în măsură sporită spre aceste ţări central şi est-europene.

Lărgirea spre est va conduce la avantaje economice, dar îndeosebi politice, atât în ţările CEECs, cât şi în UE-15. Acestea vor fi, în mod necondiţionat, mai însemnate în statele Europei Centrale. Cu apartenenţa în comunitate, sistemul economic de piaţă din ţările CEECs este întărit şi instituţiile democratice sunt fortifiate.

CAPITOLUL 3
ALTERNATIVE PROSPECTIVE DE AMELIORARE A COMPETITIVITĂȚII ÎN SECTORUL AGROALIMENTAR ROMÂNESC

3.1. Rațiuni şi repere metodice

Problematica ameliorării radicale a competitivității interne şi externe a sectorului agroalimentar românesc a fost şi rămâne, probabil pentru încă mulți ani, chiar după aşteptata aderare la Uniunea Europeană, drept cea mai complexă şi, desigur, cea mai dificilă provocare a economiei naționale.

Una dintre „pietrele de moară" ale avansului pe scara competitivității internaționale a economiei româneşti poate fi considerată, în opinia noastră, tandemul *„excedent de forță de muncă agricolă–structură agrară neperformantă",* considerent pentru care încercăm identificarea unor evaluări scenariale prospective asupra „turnurii" ce ar putea fi luată de stocul de populație activă ocupată agricol (ca principală componentă a cunoscutei „trinități" pământ–muncă –capital), în interdependențele sale cu alte resurse agricole esențiale.

Complexitatea şi dificultatea ameliorării competitivității prin performarea managementului resurselor umane în agricultură ar putea fi identificate, în opinia noastră, pe cel puțin trei paliere principale.

În primul rând, pe palierul modificării statutului forței de muncă, în sensul trecerii de la utilizarea „unde era nevoie", în raport de producția comandată prin plan centralist, la gestionarea resurselor de muncă „unde trebuie", în raport de producția cerută solvabil de piață.

Particularitatea în agricultură, spre deosebire de alte sectoare neagricole, constă în faptul că prezența unei anumite „duplicități" ocupaționale a forței de muncă (la „colectiv" şi pe „lotul personal") a făcut ca şocul trecerii de la munca la comandă la „munca pentru sine" să fie relativ mai uşor suportabil, în condițiile în care se desființa sistemul retribuirii muncii ca prioritate ultimă în fosta agricultură cooperatistă.

În al doilea rând, pe palierul schimbării radicale a structurii de exploatare din agricultură, în sensul dispariției cvasitotalității unităților agricole productive în care forța de muncă avea statutul de „salariat" (IAS-uri, AESC-uri şi SMA-uri) şi al apariției unei puzderii de entități agricole de dimensiuni aproape „atomistice", cu caracter preponderent de subzistență şi autoconsum. Aşa se face că, la cca 2 mil. foşti membri cooperatori, s-au adăugat eşaloane importante din foştii salariați agricoli (al căror număr a scăzut de la cca 0,800

mil. în anul 1989 la cca 0,15 mil. în anul 2003). Simultan cu acest „transfer" fizic de forță de muncă dinspre sectorul socializat industrial şi agricol spre sectorul privatizat agricol, a avut loc şi o mutație structurală radicală a statutului utilizării acesteia, de la „executantă" de lucrări agricole cu anumite „grade de calificare" la „agricultor bun la toate" în micuța sa gospodărie familială.

În al treilea rând, pe palierul schimbării profunde şi al relativei instabilități din sistemul educațional în general şi al celui formativ din agricultură în special, în sensul că asimetriilor şi discordanțelor destructurărilor din economia agroalimentară reală li s-au adăugat cele provenite din detensionarea ermetismului sistemului centralist de formare profesională a forței de muncă în perioada economiei de comandă.

La cele trei paliere din perspectiva problematicii ameliorării performanțelor în utilizarea resurselor umane în agricultură mai poate fi adăugat un factor extrasectorial, de natură să catalizeze puternic nevoia unui panel de măsuri şi acțiuni corective (relativ urgente) menite să ajusteze sistemul general de gestionare a resurselor umane din agricultura românească la sistemul comunitar european.

În esență, până la implementarea sistemului comunitar de formare profesională şi de performare a managementului resurselor umane din agricultură – proces aflat la intersecția a altor două mari provocări pentru economia românească: aderarea şi integrarea europeană, pe de o parte, şi globalizarea, pe de altă parte -, considerăm oportună încercarea de evaluare prospectivă a volumului resurselor umane pe care se poate conta în viitor, atât sub raport cantitativ, dar, mai ales, structural–calitativ.

Creşterea obligatorie de competitivitate sectorială, reclamată de nevoia supraviețuirii agriculturii româneşti într-o apropiată aderare şi integrare într-o piață agroalimentară unică europeană, presupune ameliorarea considerabilă de productivitate a muncii – parametru devenit criteriu de apreciere a gradului de compatibilizare a sectorului agroalimentar românesc cu cel comunitar.

Experiența istorică a țărilor cu economii şi agriculturi moderne şi performante relevă faptul că tendința clară de reducere absolută şi relativă a stocului de resurse umane antrenate în activități agricole este rezultanta acțiunii simultane a două procese economico-sociale:

a) pe de o parte, procesul de creştere generală a eficienței sectoriale şi, în cadrul acesteia, îndeosebi a productivității parțiale a muncii. Consecința acestui factor endogen sectorului agroalimentar este faptul că are loc un proces de „eliberare" de forță de muncă din agricultură sau, altfel exprimat, un număr mai mic de forță de muncă devine capabilă să obțină un volum constant sau sporit de producție agricolă;

b) pe de altă parte, multiplicarea alternativelor de venituri extraagricole în spațiul rural, venituri care devin atractive pentru segmente ale populației active ocupate agricol care lucrează neperformant în sector.

3.2. Ipoteze şi rezultate parțiale

Literatura economică agrară, preluând şi adoptând modelele clasice ale teoriei creşterii economice, consideră în general că output-ul agricol poate fi considerat drept o funcție de trei variabile exogene – pământul, munca şi capitalul. De altfel, de la acest model fundamental, economiştii agrarieni au realizat diferite variante combinatorii de resurse care pot determina dinamica unei variabile comensuratoare de rezultate economice.

Încercarea de evaluare a volumului fizic al resurselor umane în agricultură – de mare utilitate în condițiile unor procese economice de ajustare structurală foarte rapide în condițiile integrării europene şi ale globalizării – presupune o adaptare a metodologiei clasice de modelare.

Ne referim la faptul că variabila „muncă" a aşa–numitei „trinități" este considerată de natură endogenă, fiind pusă în relații de dependență cu alte variabile considerate exogene (de resurse – eforturi – sau de rezultate – efecte).

Demersul nostru metodologic are ca suport modelarea regresională simplă şi multiplă, sub *trei modalități* luate în considerație:

a) ca ponderi ale variabilelor specifice agriculturii în totalul economiei naționale;
b) ca indici ai modificărilor anuale ale variabilelor;
c) ca mărimi absolute (volume) ale variabilelor.

Până la prezentarea modelelor regresionale propriu–zise, considerăm util de menționat *ipotezele metodologice* avute în vedere în acest demers prospectiv:

- datele statistice se referă la palierul macroeconomic (național) şi acoperă perioada 1980-2004 (adică 25 de ani);
- rațiunea adoptării seriilor relativ lungi de date constă în faptul că, pe durata acestei perioade, pot fi identificate aproape toate situațiile posibile la oricare dintre variabilele considerate:
  I. interval de timp în care erau instalate caracteristicile economiei de comandă (1980-1989);
  II. perioadă în care a avut loc destrămarea „urzelii economice" centraliste, însoțită de reculul economiei naționale (1990-1992);
  III. perioade de recul economic general al economiei naționale (1997-2000) şi de creştere economică (1993-1996 şi 2001-2004).

Această divizare convențională este menită să reflecte cât mai deplin multitudinea situațiilor apărute pe întreaga perioadă 1980-2004, nefiind exclus ca nivelurile evaluate prospectiv pe baza modelelor regresionale aplicate să se situeze în preajma unor valori empirice date:

- nivelurile empirice ale variabilelor factoriale exprimate valoric au suportat o recalculare în prețurile unui an de referință, iar pentru ca ordinul de mărime să fie uşor perceptibil, s-a adoptat baza de prețuri 2004;
- atât ponderile agriculturii în nivelurile pe economia națională ale variabilelor luate în considerație în modelele regresionale prognostice, cât şi indicii anuali de volum ai variabilelor s-au calculat pe baza valorilor recalculate în prețuri 2004; acest procedeu statistic corespunde uzanțelor practicate în modelarea econometrică şi calculațiile de fundamentare a strategiilor de dezvoltare economică pe termen lung.

Pe baza datelor statistice relevante pentru perioada 1980-2004, recalculate (cele valorice) în prețuri 2004, s-au elaborat 11 modele regresionale aplicabile pentru evaluarea prospectivă a volumului resurselor umane ocupate în agricultură, în următoarea structură tipologică:

1) Trei modele de tipul funcțiilor de producție pentru evaluarea prospectivă a populației active ocupate agricol, în care s-a pus în relație variabila endogenă (*La*) cu alte trei variabile exogene (stocul de capital fix (*Ka*), investițiile nete (*Ia*) şi înzestrarea cu forță de tracțiune mecanică (*Cp*)), la care se adaugă variabila de trend al progresului tehnic (randamentul mediu de cereale la hectar).

Expresiile analitice ale celor trei modele econometrice elaborate sunt următoarele:

1. $La1 = 1{,}484886 \times e^{0{,}062513*T} \times Ka^{-0{,}056} \times Ia^{-0{,}082} \times Cp^{0{,}00534}$ (anexa 3.1)
2. $La2 = 1{,}2525 \times e^{0{,}0475*T} \times Ka^{-0{,}067} \times Ia^{-0{,}0788} \times Oa^{0{,}0599}$ (anexa 3.2)
3. $La3 = 1{,}4678 \times e^{0{,}105*T} \times Ka^{-0{,}067} \times Ia^{-0{,}0799} \times Q^{-0{,}0571}$ (anexa 3.3)

unde:

La = populația activă ocupată agricol;

Ka = stocul de capital fix în agricultură;

Ia = investițiile nete în agricultură;

Oa = valoarea adăugată brută (output-ul);

Q = producția totală de cereale.

Rezultă, aşadar, că toate cele trei modele econometrice prezintă parametrii statistici de reprezentativitate situați în intervalul de încredere:

- coeficienții de determinare (CD), cu valori între 0,533 şi 0,543, sunt relevanți, intervalul lor de semnificație fiind 0,500-1,000;

- coeficienții Durbin–Watson (DW), cu valori între 1,711 şi 1,727, sunt semnificativi, intervalul lor de încredere fiind între 0 şi 2.

Verificarea semnificației prospective a celor trei modele econometrice s-a făcut prin introducerea în relațiile funcționale liniarizate determinate a unor valori empirice corespunzătoare la şase intervale de timp:

- câte cinci medii anuale aferente perioadelor 1980-2004, 1990-2004, 1993-1996, 1997-2000 şi 2001-2004, pentru fiecare variabilă explicativă considerată;
- câte o valoare normativă, definită prin corecția crescătoare sau descrescă-toare a nivelului variabilelor explicative aferent ultimului an al perioadei 1980-2004.

Evaluările prospective ale resurselor umane agricole, pe baza modelului econometric prezentat sintetic în anexa 3.1, evidențiază niveluri situate între 3,4765 mil. persoane active ocupate agricol (utilizând mediile variabilelor pentru perioada 1980-2004) şi 3,8158 mil. persoane (utilizând valorile aferente perioadei 1997-2000). Concluzia care derivă de aici constă în faptul că, în condițiile în care are loc recul economic, pentru a obține un output dat, trebuie să crească ocuparea forței de muncă în sectorul respectiv.

Modelul econometric de evaluare prospectivă a resurselor umane în agricultură în funcție de stocul de capital fix, investițiile nete şi valoarea adăugată brută (anexa 3.2) relevă niveluri sensibil mai mici față de alternativa anterior prezentată, şi anume între 2,6045 mil. persoane active ocupate agricol (la utilizarea nivelurilor medii ale variabilelor aferente întregii perioade 1980-2004) şi 2,8655 (când s-au introdus nivelurile medii ale intervalului 1997-2000). Aceste niveluri prospective determinate econometric vin să confirme teza conform căreia reducerea absolută şi relativă a ocupării agricole s-ar putea realiza când creşte output-ul sectorial (valoarea adăugată brută), diminuare care poate fi însă „temperată” dacă nu are loc o ameliorare sensibilă a înzestrării cu forță de tracțiune mecanică, substitutivă de forță de muncă.

Operând cu variabilele explicative stoc de capital fix, investiții nete şi producția totală de cereale în modelul econometric de evaluare prospectivă a resurselor de muncă din agricultură (anexa 3.3), s-au determinat niveluri situate între 3,3727 mil. persoane (la utilizarea mediilor aferente perioadei 1980-2004) şi 3,6708 mil. persoane (când s-au folosit mediile perioadei 1997-2000). Aceste valori prospective, plasate cam între nivelurile aferente celorlalte două modele econometrice, arată că dependența agriculturii româneşti într-o măsură considerabilă de producția de cereale antrenează o creştere a nevoii de forță de muncă manuală, care nu este de natură să asigure modernizarea practicării agriculturii.

2) Patru modele regresionale (dintre care trei simple şi unul multiplu) pentru evaluări prospective alternative ale ponderii agriculturii în populația

activă ocupată pe total economie. În cele trei modele de regresie simplă, ponderea agriculturii în populația activă ocupată totală (*La*) este pusă, alternativ, în relație cu alte trei ponderi (variabile), în valoarea adăugată brută, în stocul de capital fix, în investițiile nete, iar cel de-al patrulea nivel este pus în relație simultană cu celelalte trei ponderi.

Fără a le mai prezenta în detaliu, cele trei modele regresionale simple relevă, cu grade de determinare situate între 0,556 (la relația între λLa în funcție de λYa) şi 0,849 (la relația între λLa în funcție de λKa) şi coeficienți Durbin Watson (DW) situați între 0,899 şi 1,926, că evaluările prospective ale ponderii agriculturii în populația ocupată pe total economie (pentru anul de referință 2004) merg de la 36,7% până la 38,9%. Conform aşteptărilor, prin regresia lineară multiplă (agregată), ponderea agriculturii în populația totală ocupată în relație simultană cu cele trei variabile explicative ar fi trebuit să fie în anul 2004 de 39,84% (față de 38,9% efectiv), de unde rezultă un ridicat grad de apropiere a nivelului calculat față de cel empiric.

3) Patru modele regresionale (dintre care trei regresii simple şi o regresie multiplă), drept altă alternativă de evaluare prospectivă a volumului resurselor umane la care ne-am putea aştepta într-un orizont viitor, utilizând ca date empirice indicii anuali ai celor patru variabile luate în considerație (populația activă ocupată agricol – *Lqaa*, stocul de capital fix – *Kqaa*, investițiile nete – *Iqaa* şi valoarea adăugată brută (output-ul agricol – *Yqaa*).

Trebuie să precizăm că parametrii statistici de pretabilitate a acestor modele regresionale sunt inferiori celor aferenți celorlalte două categorii de modele utilizate anterior (operaționale cu nivelurile absolute şi, respectiv, cu ponderile variabilelor). Rezervele privitoare la aplicabilitatea acestui ultim tip de model regresional provin din faptul că gradul de determinare statistică se situează sub pragul minim de încredere (0,500), respectiv între 0,175 (în cazul relației *Lqaa* – *Yqaa*) şi 0,361 (în cazul relației *Lqaa* – *Iqaa*).

În concluzie, considerăm pretabile pentru evaluările prospective ale volumului resurselor de muncă agricole, în ordinea gradului de încredere a estimărilor, modelul econometric de tipul funcțiilor de producție (alternativa I) şi modelul de tip regresie lineară (alternativa II). Oportunitatea utilizării acestor două tipuri de modele derivă din nevoia tot mai stringentă de ajustare a sectorului agricol românesc la parametrii de competitivitate din Uniunea Europeană.

CONCLUZII ŞI DESCHIDERI

1. Evoluția sectorului agroalimentar după 1989 a produs modificări importante şi în structura comerțului, tendința fluxurilor comerciale fiind de creştere a importurilor şi de diminuare a exporturilor, ceea ce a antrenat un sold sistematic negativ al balanței externe.

Ca urmare a gradului de deschidere comercială pe seama importului, soldul comerțului agroalimentar s-a situat în permanență la valori negative, cu variații însemnate, de la –149 mil. dolari (animale vii şi produse animale) (2001) la –461 mil. dolari (produse alimentare, băuturi şi tutun), în aceeaşi perioadă de referință, reflectând tendința de export a produselor brute (materii prime), în detrimentul celor cu grad ridicat de prelucrare.

2. Involuțiile înregistrate pe planul comerțului interior şi exterior pot fi considerate o rezultantă a diminuării tendențiale față de 1989 a gradului de aprovizionare agroalimentară (de la 99,9% în 1989 la 95,1% în 2000), pe fondul majorării înclinației spre import (de la 3,8% în 1989 la 8,8% în 2000).

3. Evoluțiile asimetrice ale indicatorilor au condus la un grad mediu de deschidere comercială (2000) superior anului 1989, aceasta fiind una dintre capcanele deschiderii spre exterior cu precădere pe seama importurilor, şi nu a parametrilor de competitivitate. Deschiderea economiei agroalimentare spre exterior pe seama importurilor a condus la accentuarea decalajului dintre România şi țările comunitare, ameliorarea parametrilor de competitivitate necesitând astfel un interval mult mai mare de timp.

4. Accentuarea schimburilor comerciale cu Uniunea Europeană după 1989 a permis obținerea unui avantaj economic relevat la export la doar două grupe de produse (animale vii şi oleaginoase), restul grupelor fiind caracterizate de dezavantaj economic.

5. Din perspectiva competitivității externe relevate, este de remarcat pierderea acesteia la majoritatea grupelor de produse, excepție făcând animalele vii, cerealele şi oleaginoasele (raportată atât la comerțul mondial, cât şi la cel european). În fapt, valorile maxime şi minime ale indicatorilor de competitivitate ne îndreptățesc a crede că, în perspectiva aderării la UE, România îşi poate menține avantajul competitiv la animale vii şi oleaginoase, pentru celelalte produse recuperarea decalajelor de avantaj fiind relativ îndepărtată.

6. Aflată în pragul aderării la UE, economia agroalimentară a României trebuie să facă față presiunii concurențiale şi a forțelor pieței comunitare, prin reducerea decalajelor existente, între care cele de productivitate se situează pe prim-plan.

7. Performanțele sectoriale agroalimentare româneşti se îndepărtează tot mai vizibil de nivelurile europene (la nivelul anului 2002, plaja de oscilație a decalajelor de productivitate a muncii în România față de țările comunitare a variat între 3,550 mii euro/pers. activă ocupată (Portugalia) şi 40,102 mii euro/pers. activă ocupată în Olanda)).

Anexa 2.1

Evoluția comerțului exterior pe secțiuni şi principalele capitole, conform nomenclatorului combinat, 1990-2001 (mil. dolari)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Media peri-oadei	Ritm mediu anual de modif. (%)
Export total	5775	4266	4363	4892	6151	7910	8084	8431	8302	8487	10367	11385	7367,8	6,4
I. ANIMALE VII ŞI PRODUSE ANIMALE	23	148	185	162	219	170	155	199	94	116	126	131	144,0	17,1
01. Animale vii	17	63	76	56	86	87	73	79	54	83	98	100	72,7	17,5
02. Carne şi măruntaie comestibile	4	64	83	92	116	63	60	94	17	6	3	5	50,6	2,0
04. Lapte şi produse lactate; ouă; miere naturală	1	8	12	7	8	10	13	18	10	12	15	17	10,9	29,4
II.PRODUSE VEGETALE	38	70	50	58	64	209	374	164	181	250	119	181	146,5	15,2
08. Fructe comestibile	14	28	18	20	20	25	27	28	22	21	21	18	21,8	2,3
10. Cereale		12	3	4	7	141	286	89	87	94	34	67	68,7	...
III. GRĂSIMI ŞI ULEIURI ANIMALE SAU VEGETALE		6	7	61	46	80	67	126	70	54	21	25	46,9	...
IV. PRODUSE ALIMENTARE, BĂUTURI ŞI TUTUN	21	36	48	47	68	72	108	106	91	64	72	97	69,2	14,9
16. Preparate din carne şi peşte	3	12	15	13	14	10	5	4	2	5	11	15	9,1	15,8
Băuturi alcoolice şi nealcoolice; oțeturi	12	16	16	17	24	31	57	59	45	26	21	24	29,0	6,5
Import total	9202	5793	6260	6522	109	10278	11435	11280	11838	10557	13055	15552	9323,4	4,9
I. ANIMALE VII ŞI PRODUSE ANIMALE	352	42	86	68	99	129	74	65	208	123	148	280	139,5	-2,1
01. Animale vii	59	3	4	3	3	11	8	3	8	5	21	57	15,4	-0,3
02. Carne şi măruntaie comestibile	211	10	38	34	58	69	15	22	117	61	75	166	73,0	-2,2
04. Lapte şi produse lactate; ouă; miere naturală	73	25	37	25	23	23	26	19	43	27	26	29	31,3	-8,0

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Media peri-oadei	Ritm mediu anual de modif. (%)
II. PRODUSE VEGETALE	424	369	429	475	140	154	167	170	226	224	273	335	282,2	-2,1
08. Fructe comestibile	24	36	38	32	32	56	47	47	48	62	60	56	44,8	8,0
10. Cereale		202	241	378	50	11	17	42	27	34	58	115	97,9	…
III. GRĂSIMI ŞI ULEIURI ANIMALE SAU VEGETALE	46	14	39	21	30	28	21	33	56	32	35	34	32,4	-2,7
IV. PRODUSE ALIMENTARE, BĂUTURI ŞI TUTUN	389	360	442	400	391	580	605	426	524	416	476	558	463,9	3,3
16. Preparate din carne şi peşte	18	11	9	5	8	30	10	20	54	16	18	17	18,0	-0,5
Băuturi alcoolice şi nealcoolice; oţeturi	20	61	83	57	33	38	30	13	17	16	17	20	33,8	0,0
Total export agroalimentar	82	260	290	328	397	531	704	595	436	484	338	434	406,6	16,4
Total import agroalimentar	1211	785	996	964	660	891	867	694	1014	795	932	1207	918,0	-0,03

Sursa: *Anuarul statistic al României*, diferite ediţii.

Anexa 2.2

Evoluția soldului comerțului exterior agroalimentar conform nomenclatorului combinat, 1990-2001 (mil. dolari)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Media perioadei
I. ANIMALE VII ŞI PRODUSE ANIMALE	-329	106	99	94	120	41	81	134	-114	-7	-22	-149	4,5
01. Animale vii	-42	60	72	53	83	76	65	76	46	78	77	43	57,3
02. Carne şi măruntaie comestibile	-207	54	45	58	58	-6	45	72	-100	-55	-72	-161	-22,4
04. Lapte şi produse lactate; ouă; miere naturală	-72	-17	-25	-18	-15	-13	-13	-1	-33	-15	-11	-12	-20,4
II. PRODUSE VEGETALE	-386	-299	-379	-417	-76	55	207	-6	-45	26	-154	-154	-135,7
08. Fructe comestibile	-10	-8	-20	-12	-12	-31	-20	-19	-26	-41	-39	-38	-23,0
10. Cereale	0	-190	-238	-374	-43	130	269	47	60	60	-24	-48	-29,3
III. GRĂSIMI ŞI ULEIURI ANIMALE SAU VEGETALE	-46	-8	-32	40	16	52	46	93	14	22	-14	-9	14,5
IV. PRODUSE ALIMENTARE, BĂUTURI ŞI TUTUN	-368	-324	-394	-353	-323	-508	-497	-320	-433	-352	-404	-461	-394,8
16. Preparate din carne şi peşte	-15	1	6	8	6	-20	-5	-16	-52	-11	-7	-2	-8,9
Băuturi alcoolice şi nealcoolice; oțeturi	-8	-45	-67	-40	-9	-7	27	46	28	10	4	4	-4,8
Total sold agroalimentar	-1129	-525	-706	-636	-263	-360	-163	-99	-578	-311	-594	-773	-511,4
% în total sold	0,329	0,3438	0,372	0,39	-0,04	0,152	0,049	0,035	0,163	0,15	0,221	0,186	0,196

Sursa: *Anuarul statistic al României*, diferite ediții.

Anexa 2.3

Gradul mediu de deschidere comercială în economia agroalimentară a României, 1989-2000 (preţuri curente)

Specificare	Simbol	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Producţie agricolă (mld. lei)	Pfa	226,902	305,688	825,123	2290,391	8033,281	17902,81	25209,4	38125,7	82765,9	101323,2	133319	169455,1
Valoare adăugată brută în ind. alimentară (mld. lei)	VABia	46,194	51,287	125,511	379,435	1362,916	3549,3	5279,9	9357	21793,5	22384	30380,8	54254,2
Total producţie agroalimentară (mld. lei)	Paa	273,096	356,975	950,634	2669,826	9396,197	21452,11	30489,3	47482,7	104559,4	123707,2	163699,8	223709,3
Import agroalimentar (mld. lei)	Ma	10,282	36,754	62,573	331,519	937,452	1133,346	1857,558	2979,454	5204,998	9093,428	12397,76	20638,48
Export agroalimentar (mld. lei)	Xa	10,005	1,985	25,563	93,778	260,676	694,091	1157,531	2174,12	4444,848	4127,561	8580,795	9166,074
Comerţ exterior agroalimentar (mld. lei)	Ma+Xa	20,287	38,739	88,136	425,297	1198,128	1827,437	3015,089	5153,574	9649,846	13220,99	20978,56	29804,56
Piaţa internă agroalimentară (mld. lei)	Pia=Paa + +Ma-Xa	273,373	391,744	987,644	2907,567	10072,97	21891,36	31189,33	48288,03	105319,6	128673,1	167516,8	235181,7
Grad de autoaprovizionare	Paa/Pia	0,999	0,911	0,963	0,918	0,933	0,980	0,978	0,983	0,993	0,961	0,977	0,951
Înclinaţie spre import	Ma/Pia	0,038	0,094	0,063	0,114	0,093	0,052	0,060	0,062	0,049	0,071	0,074	0,088
Înclinaţie spre export	Xa/Pia	0,037	0,005	0,026	0,032	0,026	0,032	0,037	0,045	0,042	0,032	0,051	0,039
Intensitatea balanţei comerciale	(Xa-Ma)/ (Xa+Ma)	-0,014	-0,898	-0,420	-0,559	-0,565	-0,240	-0,232	-0,156	-0,079	-0,376	-0,182	-0,385
Grad de acoperire comercială	Xa/Ma	0,973	0,054	0,409	0,283	0,278	0,612	0,623	0,730	0,854	0,454	0,692	0,444
Grad mediu de deschidere comercială	(Ma+Xa) / (Pia)	0,07	0,09	0,08	0,14	0,11	0,08	0,09	0,10	0,09	0,10	0,12	0,0,12

Sursa: Calculaţii proprii, pe baza datebr din Conturile naţionale, 1989-2001.

Anexa 3.1

$z := 0..24 \quad s := 0..3 \quad c := 0..2$

$$Mr0 = \begin{bmatrix} 3.346 & 4.398 & 5.295 & 1.128 \\ 3.398 & 4.493 & 5.298 & 1.113 \\ 3.497 & 4.586 & 5.342 & 1.107 \\ 3.592 & 4.68 & 5.33 & 1.118 \\ 3.681 & 4.775 & 5.441 & 1.122 \\ 3.789 & 4.869 & 5.436 & 1.135 \\ 3.835 & 4.703 & 5.392 & 1.105 \\ 3.904 & 4.665 & 5.337 & 1.104 \\ 3.953 & 4.615 & 5.39 & 1.107 \\ 3.983 & 4.647 & 5.32 & 1.117 \\ 3.78 & 4.324 & 5.635 & 1.145 \\ 3.747 & 3.388 & 5.503 & 1.165 \\ 3.798 & 3.207 & 5.364 & 1.236 \\ 3.854 & 2.76 & 5.492 & 1.285 \\ 3.908 & 4.146 & 5.52 & 1.294 \\ 3.916 & 3.64 & 5.566 & 1.183 \\ 3.974 & 3.718 & 5.524 & 1.2 \\ 3.974 & 3.086 & 5.51 & 1.219 \\ 4.094 & 3.073 & 5.4 & 1.209 \\ 4.038 & 2.896 & 5.433 & 1.243 \\ 4.031 & 2.996 & 5.233 & 1.273 \\ 4.052 & 2.856 & 5.48 & 1.252 \\ 4.317 & 3.694 & 5.407 & 1.102 \\ 4.436 & 3.144 & 5.46 & 1.059 \\ 4.5 & 3.314 & 5.66 & 1.19 \end{bmatrix} \quad Mr1 = \begin{bmatrix} 2.237 & 2.964 & 3.399 \\ 2.27 & 2.795 & 3.268 \\ 2.392 & 2.986 & 3.493 \\ 2.42 & 2.86 & 3.362 \\ 2.451 & 2.992 & 3.458 \\ 2.528 & 2.971 & 3.435 \\ 2.539 & 2.982 & 3.46 \\ 2.614 & 2.827 & 3.34 \\ 2.449 & 2.959 & 3.486 \\ 2.398 & 2.911 & 3.417 \\ 2.092 & 2.843 & 3.405 \\ 2.128 & 2.96 & 3.463 \\ 2.163 & 2.509 & 3.058 \\ 2.265 & 2.74 & 3.188 \\ 2.242 & 2.901 & 3.323 \\ 2.271 & 2.99 & 3.429 \\ 2.304 & 2.653 & 3.19 \\ 2.303 & 3.096 & 3.555 \\ 2.301 & 2.738 & 3.262 \\ 2.291 & 2.835 & 3.457 \\ 2.279 & 2.349 & 2.919 \\ 2.282 & 2.938 & 2.944 \\ 2.287 & 2.664 & 2.931 \\ 2.293 & 2.562 & 2.741 \\ 2.303 & 3.154 & 3.314 \end{bmatrix} \quad J := \begin{bmatrix} 1980 \\ 1981 \\ 1982 \\ 1983 \\ 1984 \\ 1985 \\ 1986 \\ 1987 \\ 1988 \\ 1989 \\ 1990 \\ 1991 \\ 1992 \\ 1993 \\ 1994 \\ 1995 \\ 1996 \\ 1997 \\ 1998 \\ 1999 \\ 2000 \\ 2001 \\ 2002 \\ 2003 \\ 2004 \end{bmatrix}$$

K=ln(Ka) I=ln(Ia) O=ln(Ya) L=ln(La) C=ln(CP) Q=ln(Qc) T=ln(qG)

X1 X2 X3 Y X4 X5 T

$K_z := [Mr0_{(z,0)}] \quad I_z := [Mr0_{(z,1)}] \quad O_z := [Mr0_{(z,2)}] \quad L_z := [Mr0_{(z,3)}] \quad C_z := [Mr1_{(z,0)}] \quad Q_z := [Mr1_{(z,1)}] \quad T_z := [Mr1_{(z,2)}]$

$N := length(L) \quad N = 25$

$X1_z := K_z \quad X2_z := I_z \quad X3_z := C_z \quad Y_z := L_z \qquad X4_z := O_z \qquad X5_z := Q_z$

$$A = \begin{bmatrix} 82.297 & 272.03 & 319.913 & 320.218 & 191.434 \\ 25 & 82.297 & 97.397 & 96.676 & 58.101 \\ 97.397 & 319.913 & 381.316 & 373.95 & 226.328 \\ 96.676 & 320.218 & 373.95 & 387.106 & 225.948 \\ 58.101 & 191.434 & 226.328 & 225.948 & 135.402 \end{bmatrix} \qquad b = \begin{bmatrix} 96.106 \\ 29.21 \\ 113.87 \\ 112.153 \\ 67.796 \end{bmatrix}$$

$$A^{-1} = \begin{bmatrix} -4.81 & 41.05 & -3.853 & 0.075 & -4.499 \\ 1.338 & -4.81 & 0.351 & -0.105 & -0.239 \\ 0.351 & -3.853 & 0.99 & 0.233 & -0.887 \\ -0.105 & 0.075 & 0.233 & 0.196 & -0.6 \\ -0.239 & -4.499 & -0.887 & -0.6 & 4.759 \end{bmatrix} \qquad x := [(A^{-1}) \cdot b] \qquad x = \begin{bmatrix} 1.484886 \\ 0.062513 \\ -0.056048 \\ -0.081799 \\ 5.34187 \cdot 10^{-3} \end{bmatrix}$$

B	=>**TL**
ω	=>**qG**
α	=>**Ka = X1**
β	=>**Ia = X2**
γ	=>**CP = X3**

$K_z := [Mr0_{(z,0)}] \quad I_z := [Mr0_{(z,1)}] \quad O_z := [Mr0_{(z,2)}] \quad L_z := [Mr0_{(z,3)}] \quad C_z := [Mr1_{(z,0)}] \quad Q_z := [Mr1_{(z,1)}] \quad T_z := [Mr1_{(z,2)}]$

$N := length(L) \; N = 25 \; r := 0..4 \; c := 0..3 \quad i := 0..N \; j := 1..N - 1 \quad k := 0..N - 2 \; t := 10..24 \quad v := 13..16 \; c := 17..20 \; n := 21..24$

$Yf_z := [(x_0) + [(x_1) \cdot T_z] + [(x_2) \cdot X1_z] + [(x_3) \cdot X3_z]] \qquad Yc_z := [e^{(Yf_z)}]$

$$RC := \sqrt{\left[1 - \left[\frac{\sum_z [(Y_z) - (Yf_z)]^2}{\sum_z [(Y_z) - mean(Y)]^2}\right]\right]} \qquad CD := (RC^2) \qquad DW := \left[\frac{\sum_k [[[Yf_{(k+1)} - Y_{(k+1)}] - [(Yf_k) - Y_k]]^2]}{\left[\sum_k [(Yf_k) - Y_k]^2\right]}\right]$$

$CD = 0.533 \quad DW = 1.715$

$\sum_z (La_z) = 80.599 \qquad \sum_z (Yc_z) = 80.516$

$$Mp = \begin{array}{cccc} qG & CP & Ia & Ka \\ \end{array} \begin{bmatrix} 3.313 & 2.332 & 4.111 & 3.934 \\ 3.239 & 2.256 & 3.462 & 4.054 \\ 3.288 & 2.271 & 3.678 & 3.914 \\ 3.326 & 2.294 & 3.016 & 4.035 \\ 3.005 & 2.291 & 3.299 & 4.34 \\ 3.314 & 2.303 & 3.314 & 4.5 \end{bmatrix} \begin{array}{l} \textbf{Media 1980 - 04} \\ \textbf{Media 1990 - 04} \\ \textbf{Media 1993 - 96} \\ \textbf{Media 1997 - 00} \\ \textbf{Media 2000 - 04} \\ \textbf{Valorinormative} \end{array}$$

$Yfp_0 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(0,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(0,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(0,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(0,3)}]] \qquad Ycp_0 := [e^{(Yfp_0)}] \qquad Ycp_0 = 3.4765$

$Yfp_1 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(1,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(1,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(1,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(1,3)}]] \qquad Ycp_1 := [e^{(Yfp_1)}] \qquad Ycp_1 = 3.6672$

$Yfp_2 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(2,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(2,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(2,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(2,3)}]] \qquad Ycp_2 := [e^{(Yfp_2)}] \qquad Ycp_2 = 3.6081$

$Yfp_3 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(3,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(3,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(3,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(3,3)}]] \qquad Ycp_3 := [e^{(Yfp_3)}] \qquad Ycp_3 = 3.8158$

$Yfp_4 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(4,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(4,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(4,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(4,3)}]] \qquad Ycp_4 := [e^{(Yfp_4)}] \qquad Ycp_4 = 3.6608$

$Yfp_5 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(5,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(5,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(5,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(5,3)}]] \qquad Ycp_5 := [e^{(Yfp_5)}] \qquad Ycp_5 = 3.7283$

Anexa 3.2

$$Mr0 = \begin{bmatrix} 3.346 & 4.398 & 5.295 & 1.128 \\ 3.398 & 4.493 & 5.298 & 1.113 \\ 3.497 & 4.586 & 5.342 & 1.107 \\ 3.592 & 4.68 & 5.33 & 1.118 \\ 3.681 & 4.775 & 5.441 & 1.122 \\ 3.789 & 4.869 & 5.436 & 1.135 \\ 3.835 & 4.703 & 5.392 & 1.105 \\ 3.904 & 4.665 & 5.337 & 1.104 \\ 3.953 & 4.615 & 5.39 & 1.107 \\ 3.983 & 4.647 & 5.32 & 1.117 \\ 3.78 & 4.324 & 5.635 & 1.145 \\ 3.747 & 3.388 & 5.503 & 1.165 \\ 3.798 & 3.207 & 5.364 & 1.236 \\ 3.854 & 2.76 & 5.492 & 1.285 \\ 3.908 & 4.146 & 5.52 & 1.294 \\ 3.916 & 3.64 & 5.566 & 1.183 \\ 3.974 & 3.718 & 5.524 & 1.2 \\ 3.974 & 3.086 & 5.51 & 1.219 \\ 4.094 & 3.073 & 5.4 & 1.209 \\ 4.038 & 2.896 & 5.433 & 1.243 \\ 4.031 & 2.996 & 5.233 & 1.273 \\ 4.052 & 2.856 & 5.48 & 1.252 \\ 4.317 & 3.694 & 5.407 & 1.102 \\ 4.436 & 3.144 & 5.46 & 1.059 \\ 4.5 & 3.314 & 5.66 & 1.19 \end{bmatrix} \quad Mr1 = \begin{bmatrix} 2.237 & 2.964 & 3.399 \\ 2.27 & 2.795 & 3.268 \\ 2.392 & 2.986 & 3.493 \\ 2.42 & 2.86 & 3.362 \\ 2.451 & 2.992 & 3.458 \\ 2.528 & 2.971 & 3.435 \\ 2.539 & 2.982 & 3.46 \\ 2.614 & 2.827 & 3.34 \\ 2.449 & 2.959 & 3.486 \\ 2.398 & 2.911 & 3.417 \\ 2.092 & 2.843 & 3.405 \\ 2.128 & 2.96 & 3.463 \\ 2.163 & 2.509 & 3.058 \\ 2.265 & 2.74 & 3.188 \\ 2.242 & 2.901 & 3.323 \\ 2.271 & 2.99 & 3.429 \\ 2.304 & 2.653 & 3.19 \\ 2.303 & 3.096 & 3.555 \\ 2.301 & 2.738 & 3.262 \\ 2.291 & 2.835 & 3.457 \\ 2.279 & 2.349 & 2.919 \\ 2.282 & 2.398 & 2.944 \\ 2.287 & 2.303 & 2.931 \\ 2.293 & 2.197 & 2.741 \\ 2.303 & 2.754 & 3.314 \end{bmatrix} \quad J := \begin{bmatrix} 1980 \\ 1981 \\ 1982 \\ 1983 \\ 1984 \\ 1985 \\ 1986 \\ 1987 \\ 1988 \\ 1989 \\ 1990 \\ 1991 \\ 1992 \\ 1993 \\ 1994 \\ 1995 \\ 1996 \\ 1997 \\ 1998 \\ 1999 \\ 2000 \\ 2001 \\ 2002 \\ 2003 \\ 2004 \end{bmatrix}$$

K=ln(Ka) I=ln(Ia) O=ln(Ya) L=ln(La) C=ln(CP) Q=ln(Qc) T=ln(qG)
X1 X2 X3 Y X4 X5 T

$K_z := [Mr0_{(z,0)}]$ $I_z := [Mr0_{(z,1)}]$ $O_z := [Mr0_{(z,2)}]$ $L_z := [Mr0_{(z,3)}]$ $C_z := [Mr1_{(z,0)}]$ $Q_z := [Mr1_{(z,1)}]$ $T_z := [Mr1_{(z,2)}]$

$N := length(L)$ $N = 25$

$X1_z := K_z$ $X2_z := I_z$ $X3_z := O_z$ $Y_z := L_z$ $X4_z := C_z$ $X5_z := Q_z$

$$A = \begin{bmatrix} 82.297 & 272.03 & 319.913 & 320.218 & 446.999 \\ 25 & 82.297 & 97.397 & 96.676 & 135.768 \\ 97.397 & 319.913 & 381.316 & 373.95 & 529.236 \\ 96.676 & 320.218 & 373.95 & 387.106 & 524.463 \\ 135.768 & 446.999 & 529.236 & 524.463 & 737.592 \end{bmatrix} \quad b = \begin{bmatrix} 96.106 \\ 29.21 \\ 113.87 \\ 112.153 \\ 158.676 \end{bmatrix}$$

$$A^{-1} = \begin{bmatrix} 0.818 & 127.789 & -0.094 & -1.396 & -22.958 \\ 1.703 & 0.818 & 0.602 & -0.194 & -1.477 \\ 0.602 & -0.094 & 1.057 & 0.076 & -1.16 \\ -0.194 & -1.396 & 0.076 & 0.129 & 0.228 \\ -1.477 & -22.958 & -1.16 & 0.228 & 5.793 \end{bmatrix} \quad x := [(A^{-1}) \cdot b] \quad x = \begin{bmatrix} 1.252522 \\ 0.047508 \\ -0.06705 \\ -0.078769 \\ 0.059903 \end{bmatrix} \begin{matrix} B & \Rightarrow \mathbf{TL} \\ \omega & \Rightarrow \mathbf{qG} \\ \alpha & \Rightarrow \mathbf{Ka = X1} \\ \beta & \Rightarrow \mathbf{Ia = X2} \\ \gamma & \Rightarrow \mathbf{Oa = X3} \end{matrix}$$

$K_z := [Mr0_{(z,0)}]$ $I_z := [Mr0_{(z,1)}]$ $O_z := [Mr0_{(z,2)}]$ $L_z := [Mr0_{(z,3)}]$ $C_z := [Mr1_{(z,0)}]$ $Q_z := [Mr1_{(z,1)}]$ $T_z := [Mr1_{(z,2)}]$

$N := length(L)$ $N = 25$ $s := 0..3$ $c := 0..2$ $i := 0..N$ $j := 1..N-1$ $k := 0..N-2$ $t := 10..24$ $v := 13..16$ $c := 17..20$ $n := 21..24$

$Yf_z := [(x_1) + [(x_2) \cdot T_z] + [(x_3) \cdot X2_z] + [(x_4) \cdot X3_z]]$ $Yc_z := [e^{(Yf_z)}]$

$$RC := \sqrt{\left[1 - \left[\frac{\sum_z [(Y_z) - (Yf_z)]^2}{\sum_z [(Y_z) - mean(Y)]^2}\right]\right]} \quad CD := (RC^2) \quad CD = 0.539 \quad DW = 1.711 \quad DW := \left[\frac{\sum_k [[[Yf_{(k+1)} - Y_{(k+1)}] - [(Yf_k) - Y_k]]^2]}{\left[\sum_k [(Yf_k) - Y_k]^2\right]}\right]$$

$\sum_z (La_z) = 80.599$ $\sum_z (Yc_z) = 80.517$

$$Mp = \begin{array}{c} \begin{matrix} \mathbf{qG} & \mathbf{Oa} & \mathbf{Ia} & \mathbf{Ka} \end{matrix} \\ \begin{bmatrix} 3.313 & 5.436 & 4.111 & 3.934 \\ 3.239 & 5.484 & 3.462 & 4.054 \\ 3.288 & 5.526 & 3.678 & 3.914 \\ 3.326 & 5.399 & 3.016 & 4.035 \\ 3.005 & 5.507 & 3.299 & 4.34 \\ 3.314 & 5.66 & 3.314 & 4.5 \end{bmatrix} \end{array} \begin{matrix} \mathbf{Medie\ 1980 - 04} \\ \mathbf{Medie\ 1990 - 04} \\ \mathbf{Medie\ 1993 - 96} \\ \mathbf{Medie\ 1997 - 00} \\ \mathbf{Medie\ 2000 - 04} \\ \mathbf{Valbrinormative} \end{matrix}$$

$Yfp_0 := [(x_1) + [(x_2) \cdot Mp_{(0,0)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(0,1)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(0,2)}] + [(x_5) \cdot Mp_{(0,3)}]]$ $Ycp_0 := [e^{(Yfp_0)}]$ $Ycp_0 = 2.6045$

$Yfp_1 := [(x_1) + [(x_2) \cdot Mp_{(1,0)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(1,1)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(1,2)}] + [(x_5) \cdot Mp_{(1,3)}]]$ $Ycp_1 := [e^{(Yfp_1)}]$ $Ycp_1 = 2.7424$

$Yfp_2 := [(x_1) + [(x_2) \cdot Mp_{(2,0)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(2,1)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(2,2)}] + [(x_5) \cdot Mp_{(2,3)}]]$ $Ycp_2 := [e^{(Yfp_2)}]$ $Ycp_2 = 2.6723$

$Yfp_3 := [(x_1) + [(x_2) \cdot Mp_{(3,0)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(3,1)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(3,2)}] + [(x_5) \cdot Mp_{(3,3)}]]$ $Ycp_3 := [e^{(Yfp_3)}]$ $Ycp_3 = 2.8655$

$Yfp_4 := [(x_1) + [(x_2) \cdot Mp_{(4,0)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(4,1)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(4,2)}] + [(x_5) \cdot Mp_{(4,3)}]]$ $Ycp_4 := [e^{(Yfp_4)}]$ $Ycp_4 = 2.7905$

$Yfp_5 := [(x_1) + [(x_2) \cdot Mp_{(5,0)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(5,1)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(5,2)}] + [(x_5) \cdot Mp_{(5,3)}]]$ $Ycp_5 := [e^{(Yfp_5)}]$ $Ycp_5 = 2.8262$

Anexa 3.3

$$Mr0 = \begin{bmatrix} 3.346 & 4.398 & 5.295 & 1.128 \\ 3.398 & 4.493 & 5.298 & 1.113 \\ 3.497 & 4.586 & 5.342 & 1.107 \\ 3.592 & 4.68 & 5.33 & 1.118 \\ 3.681 & 4.775 & 5.441 & 1.122 \\ 3.789 & 4.869 & 5.436 & 1.135 \\ 3.835 & 4.703 & 5.392 & 1.105 \\ 3.904 & 4.665 & 5.337 & 1.104 \\ 3.953 & 4.615 & 5.39 & 1.107 \\ 3.983 & 4.647 & 5.32 & 1.117 \\ 3.78 & 4.324 & 5.635 & 1.145 \\ 3.747 & 3.388 & 5.503 & 1.165 \\ 3.798 & 3.207 & 5.364 & 1.236 \\ 3.854 & 2.76 & 5.492 & 1.285 \\ 3.908 & 4.146 & 5.52 & 1.294 \\ 3.916 & 3.64 & 5.566 & 1.183 \\ 3.974 & 3.718 & 5.524 & 1.2 \\ 3.974 & 3.086 & 5.51 & 1.219 \\ 4.094 & 3.073 & 5.4 & 1.209 \\ 4.038 & 2.896 & 5.433 & 1.243 \\ 4.031 & 2.996 & 5.233 & 1.273 \\ 4.052 & 2.856 & 5.48 & 1.252 \\ 4.317 & 3.694 & 5.407 & 1.102 \\ 4.436 & 3.144 & 5.46 & 1.059 \\ 4.5 & 3.314 & 5.66 & 1.19 \end{bmatrix} \quad Mr1 = \begin{bmatrix} 2.237 & 2.964 & 3.399 \\ 2.27 & 2.795 & 3.268 \\ 2.392 & 2.986 & 3.493 \\ 2.42 & 2.86 & 3.362 \\ 2.451 & 2.992 & 3.458 \\ 2.528 & 2.971 & 3.435 \\ 2.539 & 2.982 & 3.46 \\ 2.614 & 2.827 & 3.34 \\ 2.449 & 2.959 & 3.486 \\ 2.398 & 2.911 & 3.417 \\ 2.092 & 2.843 & 3.405 \\ 2.128 & 2.96 & 3.463 \\ 2.163 & 2.509 & 3.058 \\ 2.265 & 2.74 & 3.188 \\ 2.242 & 2.901 & 3.323 \\ 2.271 & 2.99 & 3.429 \\ 2.304 & 2.653 & 3.19 \\ 2.303 & 3.096 & 3.555 \\ 2.301 & 2.738 & 3.262 \\ 2.291 & 2.835 & 3.457 \\ 2.279 & 2.349 & 2.919 \\ 2.282 & 2.938 & 2.944 \\ 2.287 & 2.664 & 2.931 \\ 2.293 & 2.562 & 2.741 \\ 2.303 & 3.154 & 3.314 \end{bmatrix} \quad J := \begin{bmatrix} 1980 \\ 1981 \\ 1982 \\ 1983 \\ 1984 \\ 1985 \\ 1986 \\ 1987 \\ 1988 \\ 1989 \\ 1990 \\ 1991 \\ 1992 \\ 1993 \\ 1994 \\ 1995 \\ 1996 \\ 1997 \\ 1998 \\ 1999 \\ 2000 \\ 2001 \\ 2002 \\ 2003 \\ 2004 \end{bmatrix}$$

K=ln(Ka) I=ln(Ia) O=ln(Ya) L=ln(La) C=ln(CP) Q=ln(Qc) T=ln(qG)
X1 X2 X3 Y X4 X5 T

$K_z := [Mr0_{(z,0)}]$ $I_z := [Mr0_{(z,1)}]$ $O_z := [Mr0_{(z,2)}]$ $L_z := [Mr0_{(z,3)}]$ $C_z := [Mr1_{(z,0)}]$ $Q_z := [Mr1_{(z,1)}]$ $T_z := [Mr1_{(z,2)}]$

$N := length(L)$ $N = 25$

$X1_z := K_z$ $X2_z := I_z$ $X3_z := Q_z$ $Y_z := L_z$ $X4_z := O_z$ $X5_z := C_z$

$$A = \begin{bmatrix} 82.297 & 272.03 & 319.913 & 320.218 & 235.05 \\ 25 & 82.297 & 97.397 & 96.676 & 71.179 \\ 97.397 & 319.913 & 381.316 & 373.95 & 277.075 \\ 96.676 & 320.218 & 373.95 & 387.106 & 276.488 \\ 71.179 & 235.05 & 277.075 & 276.488 & 203.506 \end{bmatrix} \quad b = \begin{bmatrix} 96.106 \\ 29.21 \\ 113.87 \\ 112.153 \\ 83.107 \end{bmatrix}$$

$$A^{-1} = \begin{bmatrix} -5.935 & 37.27 & -4.917 & -0.518 & 1.217 \\ 3.041 & -5.935 & 0.736 & -0.087 & -2.319 \\ 0.736 & -4.917 & 0.933 & 0.134 & -0.582 \\ -0.087 & -0.518 & 0.134 & 0.122 & -0.065 \\ -2.319 & 1.217 & -0.582 & -0.065 & 3.138 \end{bmatrix} \quad x := [(A^{-1}) \cdot b] \quad x = \begin{bmatrix} 1.467785 \\ 0.104998 \\ -0.044468 \\ -0.07994 \\ -0.057124 \end{bmatrix} \begin{matrix} B & \text{=>TL} \\ \omega & \text{=>qG} \\ \alpha & \text{=>Ka = X1} \\ \beta & \text{=>Ia = X2} \\ \gamma & \text{=>Q = X3} \end{matrix}$$

$K_z := [Mr0_{(z,0)}]$ $I_z := [Mr0_{(z,1)}]$ $O_z := [Mr0_{(z,2)}]$ $L_z := [Mr0_{(z,3)}]$ $C_z := [Mr1_{(z,0)}]$ $Q_z := [Mr1_{(z,1)}]$ $T_z := [Mr1_{(z,2)}]$

$N := length(L)$ $N = 25$ $r := 0..4$ $c := 0..3$ $i := 0..N\,j := 1..N-1$ $k := 0..N-2$ $t := 10..24$ $v := 13..16$ $c := 17..20$ $n := 21..24$

$Yf_z := [(x_0) + [(x_1) \cdot T_z] + [(x_2) \cdot X1_z] + [(x_3) \cdot X2_z] + [(x_4) \cdot X3_z]]$ $Yc_z := [e^{(Yf_z)}]$

$$RC := \sqrt{\left[1 - \left[\frac{\sum_z [(Y_z) - (Yf_z)]^2}{\sum_z [(Y_z) - mean(Y)]^2}\right]\right]} \quad CD := (RC^2) \quad CD = 0.543 \quad DW = 1.727 \quad DW := \left[\frac{\sum_k [[(Yf_{k+1}) - Y_{(k+1)}] - [(Yf_k) - Y_k]]^2}{\left[\sum_k [(Yf_k) - Y_k]^2\right]}\right]$$

$\sum_z (La_z) = 80.599$ $\sum_z (Yc_z) = 80.518$

$$\begin{matrix} qG & Q & Ia & Ka \end{matrix}$$

$$Mp = \begin{bmatrix} 3.313 & 1.046 & 4.111 & 3.934 \\ 3.239 & 1.028 & 3.462 & 4.054 \\ 3.288 & 1.037 & 3.678 & 3.914 \\ 3.326 & 1.013 & 3.016 & 4.035 \\ 3.005 & 1.04 & 3.299 & 4.34 \\ 3.314 & 1.149 & 3.314 & 4.5 \end{bmatrix} \begin{matrix} \textbf{Media 1980 - 04} \\ \textbf{Media 1990 - 04} \\ \textbf{Media 1993 - 96} \\ \textbf{Media 1997 - 00} \\ \textbf{Media 2000 - 04} \\ \textbf{Valbrinormative} \end{matrix}$$

$Yfp_0 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(0,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(0,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(0,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(0,3)}]]$ $Ycp_0 := [e^{(Yfp_0)}]$ $Ycp_0 = 3.3727$

$Yfp_1 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(1,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(1,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(1,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(1,3)}]]$ $Ycp_1 := [e^{(Yfp_1)}]$ $Ycp_1 = 3.5037$

$Yfp_2 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(2,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(2,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(2,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(2,3)}]]$ $Ycp_2 := [e^{(Yfp_2)}]$ $Ycp_2 = 3.4877$

$Yfp_3 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(3,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(3,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(3,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(3,3)}]]$ $Ycp_3 := [e^{(Yfp_3)}]$ $Ycp_3 = 3.6708$

$Yfp_4 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(4,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(4,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(4,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(4,3)}]]$ $Ycp_4 := [e^{(Yfp_4)}]$ $Ycp_4 = 3.4056$

$Yfp_5 := [(x_0) + [(x_1) \cdot Mp_{(5,0)}] + [(x_2) \cdot Mp_{(5,1)}] + [(x_3) \cdot Mp_{(5,2)}] + [(x_4) \cdot Mp_{(5,3)}]]$ $Ycp_5 := [e^{(Yfp_5)}]$ $Ycp_5 = 3.465$

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Alexandri, C. (2001): *Securitate şi echilibru alimentar în România*, Ed. GEEA, Bucureşti

Alexandri, C.; Alboiu, C. (2004): *Sectorul agroalimentar românesc în perioada de tranziție*, „Oeconomica", nr.1

Belli, N. (2004): *Competitivitatea – criteriu fundamental al strategiei dezvoltării durabile a economiei României*, volumul: „România şi Republica Moldova. Potențialul competitiv al economiilor naționale. Posibilități de valorificare pe piața internă, europeană şi mondială", Ed. Expert, Bucureşti

Chivu, L. (2002): *Competitivitatea în agricultură – analize şi comparații europene*, Academia Română, Centrul Român de Economie Comparată şi Consens, Bucureşti

Dumitru, D.; Popescu, M.; Belli, N.; Toderoiu, F. (1995): *Evoluția prospectivă a agriculturii. Formarea agriculturii durabile şi competitive prin forțele pieței*, Bucureşti, IEA–INCE

Dumitru, D.; Ionescu, L.; Popescu, M.; Toderoiu, F. (1997): *Agricultura României – tendințe pe termen mediu şi lung*, Ed. Expert, Bucureşti

Freebairn, J. (1986): *Implication of Wages and Industrial Policies on Competitiveness of Agricultural Export Industries*, comunicare prezentată la Forumul Societății de Economie Agricolă, Canberra

Frohberg, K.; Hartmann, M. (1997): *Comparing Measures of Competitiveness*, „Discussion Paper", No. 2, IAMO – Halle, Germania

Gavrilescu, D.; Giurcă, D. (2000): *Economie agroalimentară*, Ed. Expert, Bucureşti

Popescu, M. (2001): *Lecții ale tranziției. Agricultura 1990-2000*, Ed. Expert, Bucureşti

Ştefănescu, C. (2004): *Economia agroalimentară a României – starea actuală şi potențial competitiv*, Teză de doctorat, INCE, Academia Română

Toderoiu, F. (1998): *Competitivitatea internă şi externă a economiei agroalimentare româneşti – evoluții recente şi tendințe*, în volumul „Reformele economice în Republica Moldova şi România: realizări, tendințe, probleme", Complexul editorial poligrafic al A.S.E.M., Chişinău

Toderoiu, F. (2002): *Agricultura – resurse şi eficiență. O retrospectivă semiseculară*, Ed. Expert, Bucureşti

Zahiu, L. (1999): *Management agricol*, Ed. Economică, Bucureşti

Zahiu, L.; Dachin, A. (2001): *Politici agroalimentare comparate*, Ed. Economică, Bucureşti

Zahiu, L.; Toncea, V.; Lăpuşan, A.; Toderoiu, F.; Dumitru, M. (2003): *Structurile agrare şi viitorul politicilor agricole*, Ed. Economică, Bucureşti

* * * (2002): *The State of Food and Agriculture 2002*, FAO

* * * (1997): *European Economy, Annual Economic Report*, Bruxelles

* * * (1990-2002): *Anuarul statistic al României*, I.N.S., Bucureşti

* * * (2004): *Agriculture in the European Union – Statistical and Economic Information*, Bruxelles

INDEX DE AUTORI

AADITYA M., 659 ***(LXXV)***
ABRAHAM Katharine, 502 ***(LXXV)***
ADRIAANSE A., 594 ***(LXXV)***
AHMED S., 502 ***(LXXV)***
AITKEN B.J., 659 ***(LXXV)***
AKERLOF G., 502 ***(LXXV)***
AKERLOF O. A., 502 ***(LXXV)***
ALDERMAN H., 25, 53 ***(LXXV)***
ALEXANDRI C., 706 ***(LXXV)***
ALEXE Vladimir, 144, 145, 146, 149, 156, 157, 161, 214, 220, 222, 224, 225, 227, 228, 238, 241, 270 ***(LXXV)***
ALLAWI Iad, 263 ***(LXXV)***
ALLEN F., 502 ***(LXXV)***
ANGHEL I., 659 ***(LXXV)***
ARDEN R., 502 ***(LXXV)***
AURELIAN P. S., 372, 374, 388, 400, 401, 419 ***(LXXV)***
AXENTE-SEVER Ioan, 370 ***(LXXV)***
AZARIADIS C., 502 ***(LXXV)***

BACIU Ioan, 370 ***(LXXV)***
BAIULESCU Bartolomeu, 334, 340, 342-344, 361, 366, 373, 374, 377, 378, 384, 387, 389, 390, 395-398, 418 ***(LXXV)***
BALASUHRAMANYAM V.N., 659 ***(LXXV)***
BALDOCK D., 594 ***(LXXV)***
BALDWIN R., 659 ***(LXXV)***
BALL Lawrence, 502 ***(LXXV)***
BARANGA Harry, 210 ***(LXXV)***
BARBER Benjamin R., 80 ***(LXXV)***
BARBIER E.B., 594 ***(LXXV)***
BARCIANU Const. P., 370 ***(LXXV)***
BARCIANU Daniel P., 370 ***(LXXV)***
BARIȚIU G., 327, 330-334, 349-356, 358, 360-363, 365, 367, 368, 370-373, 375-383, 386-388, 390, 393, 396, 403, 405, 409, 411, 417 ***(LXXV)***
BARIȚIU Ieronim, 340, 362 ***(LXXV)***
BARNARD G., 594 ***(LXXV)***
BAUDRY L., 502 ***(LXXV)***
BAUMERT K.A., 595 ***(LXXV)***
BĂDESCU Aurelian, 396 ***(LXXV)***
BĂDILEANU Marina, 595 ***(LXXV)***
BĂLAN Iosif, 370 ***(LXXV)***
BĂLCESCU N., 339, 342, 343, 419 ***(LXXV)***
BÂRSAN Ioan, 370 ***(LXXV)***
BELLI Nicolae, 57, 173, 174, 706 ***(LXXV)***
BERGESON H.O., 595 ***(LXXV)***
BERTUS Haverkort, 24, 53 ***(LXXV)***
BIANCHI Stefano, 100 ***(LXXV)***
BIANCHINI Stefano, 104, 107, 111, 113, 115, 117 ***(LXXV)***
BLACKWELL Basil, 502 ***(LXXV)***
BLANCHARD O., 427, 502, 503 ***(LXXV)***
BLINDER Alan, 503 ***(LXXV)***
BOLLIAC Cezar, 419 ***(LXXV)***
BONCIU Florin, 510, 595 ***(LXXV)***
BOOT Max, 247, 248, 273, 274 ***(LXXV)***
BORGHIJS Alain, 503 ***(LXXV)***
BOŞCANU Voicu, 510, 595 ***(LXXV)***
BRACONIER H., 659 ***(LXXV)***
BRAUN von J., 53 ***(LXXV)***
BREZEANU Stelian, 99, 106 ***(LXXV)***
BRINGEZU, S., 594 ***(LXXV)***
BROTE Eugeniu, 361, 370 ***(LXXV)***
BUCUR Carmen, 3 ***(LXXV)***
BULGARU M., 27, 53 ***(LXXV)***
BUSH W. George, 146, 217, 219, 222, 230, 234, 246,254, 263 ***(LXXV)***

CABALLERO I.T., 503 ***(LXXV)***
CALVO A., 503 ***(LXXV)***
CAPLIN A. S., 503 ***(LXXV)***
CARD David, 503 ***(LXXV)***

CARDAŞ N., 370 ***(LXXV)***
CARRUTH A., 503 ***(LXXV)***
CARTAS Maria, 595 ***(LXXV)***
CAVES R.E., 659 ***(LXXV)***
CĂMĂŞOIU Camelia, 595 ***(LXXV)***
CĂPLESCU Romulus, 116, 197, 212, 217, 218, 230, 252 ***(LXXV)***
CÂMPEANU L., 370 ***(LXXV)***
CHALABI Ahmad, 233 ***(LXXV)***
CHARI V.V., 503 ***(LXXV)***
CHENEY Dick, 230, 268, 269, 282 ***(LXXV)***
CHEVALIER Michel, 415 ***(LXXV)***
CHIREAC Bogdan, 202 ***(LXXV)***
CHIVU L., 706 ***(LXXV)***
CHO J.K., 503 ***(LXXV)***
CHOI Don, 503 ***(LXXV)***
CHRISTIANO L.J., 503 ***(LXXV)***
CIMPOIERU Livia, 82 ***(LXXV)***
CIUTACU Constantin, 595 ***(LXXV)***
CLAIN Samuil, 330, 337 ***(LXXV)***
CLARIDA R., 503 ***(LXXV)***
CLARK A., 504 ***(LXXV)***
CLARKE Richard, 214, 219, 220, 221, 225, 227, 228, 230, 247, 273 ***(LXXV)***
COELLI T.J., 54 ***(LXXV)***
COLLIE D., 644, 659 ***(LXXV)***
COMAN George, 143 ***(LXXV)***
COMŞA Demetriu, 330, 361, 363, 367, 370, 371 ***(LXXV)***
COMŞA Marin, 510 ***(LXXV)***
CORDEN W.M., 504 ***(LXXV)***
COSMA P., 341, 357, 359, 373, 386, 408, 418 ***(LXXV)***
COSTIN Ioan, 345, 360, 370, 414 ***(LXXV)***
COŞCIUC Aurel, 411 ***(LXXV)***
COVER J.P., 504 ***(LXXV)***
CRISTEA Irimia, 291 ***(LXXV)***
CRISTEA Nicolae, 390 ***(LXXV)***
CROITORU Lucian, 595 ***(LXXV)***
CURTICĂPEANU V., 368 ***(LXXV)***

DACHIN A., 707 ***(LXXV)***
DAMIAN George, 158, 166, 167 ***(LXXV)***
DAMIJAN J.P., 659 ***(LXXV)***
DAN Vasile, 510 ***(LXXV)***
DEGANU Aug., 370 ***(LXXV)***
DELAVRANCEA Barbu, 419 ***(LXXV)***
DELCAMBRE Anne-Maria, 93, 180, 187, 194 ***(LXXV)***
DIACONOVICI Corneliu, 406, 409, 410 ***(LXXV)***
DIAMOND P., 505 ***(LXXV)***
DICKENS W., 502 ***(LXXV)***
DIMIANU Const., 370 ***(LXXV)***
DJANKOV S., 659 ***(LXXV)***
DOBRE Gheorghe, 595 ***(LXXV)***
DOCHIA Aurelian, 595 ***(LXXV)***
DOSPINESCU Andrei, 510 ***(LXXV)***
DUMITRU Constantin, 240, 241 ***(LXXV)***
DUMITRU D., 706 ***(LXXV)***

EICHENBAUM M., 503 ***(LXXV)***
ENGEL E. M., 503 ***(LXXV)***

FALCONI Fabrizio, 299, 301, 305, 315, 317 ***(LXXV)***
FALZONI A., 659 ***(LXXV)***
FEHR Ernst, 504 ***(LXXV)***
FILON Toderoiu, 3, 663 ***(LXXV)***
FISCHER S., 503 ***(LXXV)***
FORSLOID R., 659 ***(LXXV)***
FRÂNCU Eliza, 93 ***(LXXV)***
FREEBAIRN J., 668, 706 ***(LXXV)***
FROHBERG K., 668, 706 ***(LXXV)***

GALI J., 503, 504 ***(LXXV)***
GAUDIN Philippe, 185, 186, 187 ***(LXXV)***
GAVRILESCU D., 706 ***(LXXV)***
GELLNER Ernest, 62-66, 77, 88 ***(LXXV)***
GEORGESCU Ioan, 359, 365, 370, 389, 402 ***(LXXV)***
GEORGIU Vintilă, 370 ***(LXXV)***
GERARDET Raoul, 62, 63 ***(LXXV)***
GESTRIN M., 659 ***(LXXV)***

GHEORGHE Dragoş, 413 ***(LXXV)***
GHICA Ion, 376, 415, 419 ***(LXXV)***
GHIMBĂŞEANU George, 370 ***(LXXV)***
GHIŞE D., 371 ***(LXXV)***
GIRARDET Raoul, 63 ***(LXXV)***
GIURCĂ D., 706 ***(LXXV)***
GOETTE Lorenz, 504 ***(LXXV)***
GOODFRIEND M., 504 ***(LXXV)***
GORDON J.B., 504 ***(LXXV)***
GÖRG H., 659, 660 ***(LXXV)***
GRANERO L. M., 504 ***(LXXV)***
GREENAWAY D., 659 ***(LXXV)***
GREIG Smith, W., 53 ***(LXXV)***

HAIRAULT J.O., 504 ***(LXXV)***
HALL S., 504 ***(LXXV)***
HALTIWANGER John, 502 ***(LXXV)***
HAMMOND A., 594 ***(LXXV)***
HARRISON A.E., 659 ***(LXXV)***
HARTMANN M., 668, 706 ***(LXXV)***
HELSING Jean von, 199 ***(LXXV)***
HOLLY S., 502 ***(LXXV)***
HOLST H., 53 ***(LXXV)***
HORNIANSCHI Nicoleta, 510 ***(LXXV)***
HUANG K., 504 ***(LXXV)***
HYSLOP DEAN, 503 ***(LXXV)***

IANCU A., 339, 595 ***(LXXV)***
IDU Nicolae, 595 ***(LXXV)***
IONESCU Ion, 419 ***(LXXV)***
IONESCU Mihai, 267 ***(LXXV)***
IORGA N., 337, 395, 419 ***(LXXV)***
ISAIC-MANIU Ruxanda, 510 ***(LXXV)***
ISĂRESCU Mugur, 595 ***(LXXV)***

JINGA Victor, 417, 419 ***(LXXV)***

KAHN C., 503 ***(LXXV)***
KAHN Shulamit, 504 ***(LXXV)***
KATZ L., 504 ***(LXXV)***
KAY David, 210, 214, 215, 216, 217, 218, 234, 235 ***(LXXV)***
KECSKES I., 371 ***(LXXV)***
KEDOURIE Elie, 62, 65 ***(LXXV)***
KEHOE P.J., 503 ***(LXXV)***
KERRY John, 221, 222, 223, 224 ***(LXXV)***
KIM J., 504 ***(LXXV)***
KING R., 504 ***(LXXV)***
KNELL M., 659 ***(LXXV)***
KOGĂLNICEANU M., 342 ***(LXXV)***
KOKKO A., 660 ***(LXXV)***
KOVACS I., 370 ***(LXXV)***
KREITMAIR S., 40, 53 ***(LXXV)***
KUZNETS S., 54 ***(LXXV)***
KYDLAND F. E., 505 ***(LXXV)***

LATESIU Alexiu, 370 ***(LXXV)***
LAZARU Alex, 370 ***(LXXV)***
LAZĂR Gh., 337 ***(LXXV)***
LEAHY J., 503 ***(LXXV)***
LEBIHAN H., 502 ***(LXXV)***
LEBOW David, 505 ***(LXXV)***
LEEPER E., 505 ***(LXXV)***
LEPĂDATU Ioan I., 340, 410 ***(LXXV)***
LIU Z., 504 ***(LXXV)***
LUNGU Carmen, 423 ***(LXXV)***

MAC LIMAN Adrian, 286, 293, 300, 311, 313 ***(LXXV)***
MAGDU Valeriu, 367 ***(LXXV)***
MAIER L., 19, 54 ***(LXXV)***
MAIOR George, 340, 363, 387 ***(LXXV)***
MAJCEN B., 659 ***(LXXV)***
MALINVAUD E., 505 ***(LXXV)***
MANKIW N. G., 505 ***(LXXV)***
MANOILESCU M., 54 ***(LXXV)***
MARȚIAN D. P., 370 ***(LXXV)***
MASSOULIÉ François, 81, 195, 196, 200, 201, 236, 267 ***(LXXV)***
MĂRGINEANȚU D., 370 ***(LXXV)***
MCGRATTAN E.R., 503 ***(LXXV)***
MCLAUGHLIN Kenneth, 505 ***(LXXV)***
MEREUȚĂ Cezar, 596 ***(LXXV)***
MEYSSAN Thierry, 302, 305 ***(LXXV)***
MOIANU G., 370 ***(LXXV)***
MOISIL Iuliu, 412 ***(LXXV)***
MONNET Jean, 72 ***(LXXV)***

MORIGUCHI Y., 594 ***(LXXV)***
MUNTEANU Daniel, 237 ***(LXXV)***
MUNTEANU Miruna, 215, 219, 230, 231, 241 ***(LXXV)***

NEGRUȚIU Ioan P., 370 ***(LXXV)***
NICOLAU Avram, 370 ***(LXXV)***
NIMRODI Yacov, 199 ***(LXXV)***

O'NEIL Paul, 219 ***(LXXV)***
ODAE Nicoleta, 510 ***(LXXV)***
OKUN A. M., 505 ***(LXXV)***
OLLARREAGA M., 659 ***(LXXV)***
OSVADA Vasile C., 402 ***(LXXV)***
OSWALD A., 503, 504, 505 ***(LXXV)***

PATINKIN D., 505 ***(LXXV)***
PĂCĂȚEAN Teodor V., 411 ***(LXXV)***
PÂRVULESCU Cristian R., 76 ***(LXXV)***
PERRY G., 502 ***(LXXV)***
PETRA Nicolae N., 404 ***(LXXV)***
PETRA-PETRESCU Nicolae, 401, 407, 410, 412 ***(LXXV)***
PEZZEY J., 23, 54 ***(LXXV)***
PLAVŞICI Bitiana, 123 ***(LXXV)***
PLOSSER Charles, 504 ***(LXXV)***
POENARU Daniela, 323 ***(LXXV)***
POP MARȚIAN Dionisie, 419 ***(LXXV)***
POP Nicolae, 370 ***(LXXV)***
POP RETEGANU Ioan, 370, 390 ***(LXXV)***
POP Ştefan, 340, 362, 364, 366, 367, 370, 400 ***(LXXV)***
POPESCU Ioan, 370 ***(LXXV)***
POPESCU M., 54, 706 ***(LXXV)***
POPESCU Oana, 88, 233 ***(LXXV)***
POPP Constantin, 411, 412 ***(LXXV)***
PORTIER F., 504 ***(LXXV)***
POTERBA James, 505 ***(LXXV)***
POWELL Colin, 218, 230, 257, 267 ***(LXXV)***
PRESCOTT E. C., 505 ***(LXXV)***

RAO D.S.P., 54 ***(LXXV)***
RECORD J., 219 ***(LXXV)***
REICH Robert B., 69, 71, 72 ***(LXXV)***
REIJNTJES Coen, 24, 53 ***(LXXV)***
RODENBURG E., 594 ***(LXXV)***
ROGICH D., 594 ***(LXXV)***
ROJEC M., 659 ***(LXXV)***
ROMAN Ioan, 328, 342, 357, 372, 373, 379, 381, 383, 386, 387, 388, 389, 398, 400, 401, 406, 418 ***(LXXV)***
ROMAN Visarion, 329, 331, 340, 361, 363, 406, 413 ***(LXXV)***
ROMER O., 502 ***(LXXV)***
ROSETTI C. A., 419 ***(LXXV)***
ROTEMBERG J., 505 ***(LXXV)***
RUMSFELD Donald, 146, 229, 230, 234, 241 ***(LXXV)***
RUSSELL PITTMAN, 596 ***(LXXV)***
RUSSU, 596 ***(LXXV)***

SAKS, RAVEN, 505 ***(LXXV)***
SAPSFORD D., 659 ***(LXXV)***
SBORDONE A., 505 ***(LXXV)***
SCHUMANN Robert, 72 ***(LXXV)***
SCHUTZ H., 594 ***(LXXV)***
SCRUTON Roger, 285, 286, 293, 314 ***(LXXV)***
SETTE Antonella, 299 ***(LXXV)***
SEVESTRE P., 502 ***(LXXV)***
SHAFIR E., 505 ***(LXXV)***
SHOBAYASHI M., 19, 54 ***(LXXV)***
SIMA Grigore, 370 ***(LXXV)***
SIMS C., 505 ***(LXXV)***
SIMU Romul, 370, 390, 410 ***(LXXV)***
SLANGE L., 29, 54 ***(LXXV)***
SMALL I., 505 ***(LXXV)***
SMARZYNSKA B., 660 ***(LXXV)***
SMITH Adam, 410, 411, 432 ***(LXXV)***
SMITH J., 506 ***(LXXV)***
SOGGI K., 659 ***(LXXV)***
SOLOW Robert M., 506 ***(LXXV)***
SOUSA N., 659 ***(LXXV)***
SPULBER D. F., 503 ***(LXXV)***
SRIVASTAVA J., 25, 53 ***(LXXV)***
STANCIU George, 419 ***(LXXV)***

STICKINESS Wage, 502 ***(LXXV)***
STIGLITZ J., 506 ***(LXXV)***
STOCKTON David, 505 ***(LXXV)***
SUMMERS Lawrence, 505 ***(LXXV)***

ŞERBAN Mihăilă, 215, 217, 233, 254, 256, 261 ***(LXXV)***
ŞEVARNADZE Eduard, 151, 155 ***(LXXV)***
ŞTEFAN Mara, 227, 252 ***(LXXV)***
ŞTEFĂNESCU C., 54, 706 ***(LXXV)***
ŞTEFĂNESCU Vasilica, 510 ***(LXXV)***

TARRIEU S., 502 ***(LXXV)***
TAYLOR J. B., 502, 506 ***(LXXV)***
TĂTARU Augustin, 419 ***(LXXV)***
TEODOR P., 371 ***(LXXV)***
TIMARIU Ioan, 370 ***(LXXV)***
TIMMERMAN Kenneth R., 238 ***(LXXV)***
TOBIN J., 506 ***(LXXV)***
TODEROIU F., 54, 684, 706, 707 ***(LXXV)***
TRUMAN F. Bewley, 502 ***(LXXV)***
TUDUCESCU Ioan, 370 ***(LXXV)***
TURNER P., 502 ***(LXXV)***
TVERSKY A., 505 ***(LXXV)***

ŢĂRANU Traian Victor, 394 ***(LXXV)***

UEDA K., 504 ***(LXXV)***

VAHTER P., 660 ***(LXXV)***
VANCU Petre, 370 ***(LXXV)***
VANIA Mariana, 510 ***(LXXV)***
VASICI P., 370 ***(LXXV)***
VASILE Valentina, 601 ***(LXXV)***
VLAICU A., 396 ***(LXXV)***

WASCHER William, 505 ***(LXXV)***
WATERS-BAYER Ann, 24, 53 ***(LXXV)***
WILSON BETH Anne, 505, 506 ***(LXXV)***
WINTERHALDER E., 419 ***(LXXV)***
WOGLOM G., 506 ***(LXXV)***

YATES A., 504-506 ***(LXXV)***
YUN T., 506 ***(LXXV)***

ZAHIU L., 706, 707 ***(LXXV)***
ZAMAN Gheorghe, 596, 601, 611, 620, 660, 673 ***(LXXV)***
ZANE G., 335, 370, 392 ***(LXXV)***
ZELETIN Ştefan, 77 ***(LXXV)***